OVID
DENSUSIANU

OPERE

Ediție îngrijită de
B. CAZACU, V. RUSU și I. ȘERB
cu o prefață de
B. CAZACU

I

LINGVISTICĂ

Scrieri lingvistice

București, 1968
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Prefață

Intre ce a fost odată
Şi-ntre ce ne-aşteaptă mîne,
Gîndul înălțat îşi zice:
„Sînt lumina ce rămîne".

(Salba clipelor)

Ovid Densusianu este una dintre figurile dominante ale vieții ştiințifice şi culturale din primele decenii ale secolului nostru.

Născut la 29 decembrie 1873, Ovid Densusianu descinde dintr-o familie de ardeleni cu bogate tradiții culturale. Fiu al lui Aron Densusianu, profesor la Universitatea din Iaşi, şi nepot al lui Nicolaie Densusianu, istoric al revoluției lui Horia, el aparține acelui neam de dîrji cărturari transilvăneni care, însuflețiți de un luminat patriotism, au mers pe cărările aride ale ştiinței, încercind să descifreze originile limbii şi ale poporului român.

După ce îşi ia licența în litere la Universitatea din Iaşi (1892) şi funcționează un an ca profesor în învățămîntul secundar la Botoşani şi Focşani, Ovid Densusianu pleacă la specializare în străinătate; face studii strălucite cu romanişti de seamă, ca Adolf Tobler în Germania şi Gaston Paris în Franța. Mai ales acesta din urmă a avut o influență covîrşitoare în formația ştiințifică a tînărului cercetător. în 1896 obține diploma la Şcoala de înalte studii („ficole des Hautes F,tudes") din Paris cu lucrarea La Prise de Cordres et de Sebille.

La vîrsta de numai 24 de ani i se încredințează, cu titlul de profesor suplinitor, catedra de „istorie

a limbii și literaturii române"; in urma raportului elogios prezentat senatului universitar și colegiului Facultății de filozofie și litere de către Ion Bogdan, este numit în februarie 1901 profesor titular, însă funcționează numai pînă în iunie, cînd această catedră se împarte în două: catedra de „filologie romanică cu specială privire la limba română", la care Ovid Densusianu va preda pînă la sfîrșitul vieții sale, și catedra de „istorie a literaturii române", care este ocupată de I. Bianu.

Dacă lucrările științifice l-au consacrat pe Densusianu, aducîndu-i în țară și in străinătate un renume binemeritat, imaginea profesorului și a omului mai dăinuie în memoria elevilor și a colaboratorilor săi.

însuflețit de o voință tenace, Ovid Densusianu și-a impus în tot cursul vieții sale o riguroasă disciplină de muncă, pe care s-a străduit s-o transmită cu pasiune elevilor săi.

Cursurile predate de Ovid Densusianu timp de peste patru decenii au tratat, cu o remarcabilă competență, cele mai variate probleme ale științei filologice', acordînd specială atenție istoriei limbii și literaturii române.

Prestigiul profesorului se datora profundei cunoașteri, îndeosebi în domeniul romanic, a fenomenelor lingvistice și literare, rigorii raționamentului științific și absolutei sale onestități intelectuale.

Severa disciplină intelectuală pe care și-o impusese și îndelungata servitute a muncii de erudiție îi lăsaseră intactă o acută sensibilitate. Chipul său purta, în ultimii ani ai vieții, amprenta unei tragice existențe singuratice. Prin întreaga sa ținută, Densusianu răspundea parcă condiției umane așa cum o definea Pascal: „Toute la dignite de l'homme est en sa pensee".

Puține mijloace oratorice la acest maestru al demonstrației științifice. Expunerea sobră, dar elegantă, cu voce scăzută, pe care nu o puteau percepe în plenitudinea ei decît cei așezați în primele bănci ale amfiteatrului, impunea prin informația sigură, prin rectitudinea judecății și prin stringența metodei de confruntare a faptelor și a teoriilor.

La aceasta se adăuga o conștiință dusă pînă la exces a datoriei față de catedră, pe care a onorat-o cu o excepțională corectitudine și punctualitate pînă în ultimele clipe ale vieții sale.

Sînt cunoscute împrejurările în care s-a stins, la 8 iunie 1938, Ovid Densusianu. Internat în vederea unei intervenții chirurgicale, el a părăsit sanatoriul, contra indicației medicilor, înainte de a fi deplin restabilit, pentru a fi prezent la examenul programat cu studenții la sfîrșitul anului[1].

în ciuda firii sale timide și solitare, Ovid Densusianu a fost un contemporan și un luptător în cel mai deplin și uman înțeles.

în numeroase articole și conferințe, mai cu seamă în cele publicate în revistele Vieața nouă *(1905—1925) și* înălțarea *(două serii: seria întîi, ca ziar, 1919, și seria a doua, ca revistă, 1936—1937'), el și-a spus părerea, adesea critic și propunînd soluții, despre viața universitară, despre literatura vremii, despre diverse aspecte ale vieții noastre sociale și culturale.*

In concepția lui Densusianu, universitatea are un rol însemnat în formarea și îndrumarea tinerei generații, doritoare să i se deschidă calea spre înțelegerea vieții: „...un curs universitar — sublinia Densusianu — nu trebuie să se închidă într-o pedantă și disprețuitoare izolare de lumea în care trăim, de vieața intelectuală ce se desfășură împrejurul nostru" (Vieața nouă, *X (1915), 11, p. 350).*

Viața universitară presupune însă o anumită atmosferă intelectuală și morală. Din acest punct

[1] Mai puțin cunoscut este însă alt amănunt, de asemenea semnificativ pentru concepția lui Densusianu despre îndatoririle de profesor și care e legat de vizita în țara noastră a lingvistului danez Viggo Brondal. Invitat să asiste la conferința colegului și prietenului Brendal, programată dintr-o neatenție la aceeași oră cu propriul său curs, Densusianu se scuză că nu poate participa, mărturisind că în întreaga sa carieră didactică nu absentase nici o singură oră.

de vedere, severitatea lui Densusianu era fără apel. „ Universitatea — arăta el — nu este azil de infirmi intelectuali şi nu poate avea scări pentru picioare de robi" (Vieața nouă, *VI (1910), 4, p. 64).*

Ovid Densusianu avea conştiinţa gravei răspunderi a omului de ştiinţă faţă de societatea în mijlocul căreia trăieşte: „Oricît ai da din zilele tale ştiinţei şi literaturii, lumea în care trăieşti ca om te cheamă să te smulgi din linişţea castelelor de marmoră pe care ţi le-ai clădit şi să te uiţi la ce se petrece mai jos în jurul tău, să vezi cit putregai se întinde pretutindeni şi aşteaptă mîni harnice să-l înlăture" (Vieata nouă, *VIII (1911), 1, p. 181-182).*

Semnificativă este, de asemenea, relevarea anumitor aspecte ale vieţii politice şi sociale de după primul război mondial, prilej de a critica vehement anumite aspecte ale vieţii sociale din acea perioadă, faptul că „...nu se munceşte mai mult, că sînt săptămîni cu cîte şase zile de sărbătoare, că prin birouri, ateliere se stă de taifas şi se cască, iar pe la Cameră se suflecă mînecile pentru bătaie şi buzele bat halvita oratoriei naţionale" (Vieata nouă, *XVII (1921), 3, p. 72).'*

în acest climat nu ne surprinde faptul că în 1923 Ovid Densusianu refuză demn decoraţia de comandor al „Coroanei României", adresînd o scrisoare ministrului de externe în care arată că nu înţelege să fie decorat alături de persoane descalificate, compromise chiar, în timpul ocupaţiei (Vieața nouă, *XVIII (1923), 12, p. 229).*

Patriotismul este definit de Densusianu în spiritul activităţii creatoare: „Patriot bun e oricine se achită înainte de toate de obligaţiunile ce-i incumbă, oricine-şi aduce statornic munca acolo unde este pus" (Vieața nouă, *X (1914), 9,p. 296).*

Convins de valoarea aplicativă a adevărului ştiinţific — „Ştiinţa..., sublinia el, rezultă din necesităţi practice" (Vieața nouă, *IV (1908), 20, p. 393) —, Densusianu a fost preocupat şi de progresul social şi economic al ţării noastre, pe care îl vede realizat „prin noi înşine", printre altele prin organizarea unui învăţămînt capabil*

să formeze numeroşi tehnicieni si meseriaşi români (Vieața nouă, *XVI (1920),' 9-10, 'p. 192).*

Prin ţinuta sa demnă şi curajoasă, Ovid Densusianu a fost un revoluţionar în sensul propriei sale definiţii: „Revoluţionar e cel care aduce idei nouă şi luptă pentru ele, încredinţat că puterea lor se va impune cu vremea" (Vieata nouă, *XII (1916), 9, p. 257).*

Primele contribuţii ştiinţifice ale lui Ovid Densusianu apar în Revista critieă-literară, *publicată de tatăl său, Aron Densusianu. Aici Densusianu tipăreşte, începînd din 1893, o serie de articole de istorie şi critică literară şi de lingvistică. Dintre acestea merită să fie amintite studiul mai întins, publicat ulterior şi în volum,* Aliterațiunea în limbile romanice *(Iaşi, 1895) şi* Rotacismul în dialectul istrian (Revista critieă-literară, *V (1897), p. 15-20 şi 33-40).*

De perioada anilor petrecuţi la Paris se leagă colaborarea la România *şi publicarea unor studii asupra unor texte medievale franceze:* Aymeri de Narbonne dans la chanson du pelerinage de Charlemagne (România *XXV (1896), p. 481-496),* La Prise de Cordres et de Sebille, *chanson de geste du Xll-e siecle, publice d'apres le manuscrit unique de la Bibliotheque Naţionale (Paris, 1896). Gaston Paris, care a condus această lucrare şi a recomandat-o spre publicare în colecţia Societăţii de texte vechi franceze („Sociele des Anciens Textes francais"), subliniază deosebitele calităţi ale spiritului critic şi conştiinciozitatea autorului.*

După numirea în 1897 ca profesor suplinitor la Universitatea din Bucureşti, Densusianu iniţiază publicarea unui Anuar al Seminarului de istoria limbei şi literaturei române. *în primul volum al acestui anuar, apărut sub titlul* Studii de filologie română *(Bucureşti, 1898), Densusianu publică, printre altele, un remarcabil articol,* Urme vechi de limbă în toponimia românească, *în care subliniază importanta cercetării*

numelor geografice pentru a susține continuitatea românilor la nordul Dunării înainte de secolul al Xlll-lea.

Lecția, inaugurală, ținută la Facultatea de Utere din București în octombrie 1897, despre Obiectul şi metoda filologiei, *este o adevărată profesiune de credință, în care Densusianu exprimă o concepție pe care o va ilustra de-a lungul întregii sale activități.*

Filologia este concepută ca o disciplină care cercetează tot ce se manifestă în limba scrisă sau vorbită a unui popor; ea stă la „baza oricărui studiu de istoria limbei şi literaturei"[1].

Profesorul care, în viitoarea activitate de la catedră, va înfățişa evoluția estetică a limbii române, începînd cu anul 1921, în mai multe cicluri de cursuri universitare, subliniază cu prilejul acestei prelegeri de deschidere necesitatea de a studia limba şi literatura şi din punctul de vedere al valorilor artistice. „Acel ce se ocupă însă cu istoria limbei şi literaturei nu trebuie să constate numai şi să explice fenomenele, ci să le aprecieze."[2]

La vîrsta de numai 28 de ani, Densusianu publică primul volum al monumentalei sale lucrări, Histoire de la langue roumaine *(tome I,* Les origines, *Paris, 1901), operă de sinteză care impresionează şi astăzi prin vasta erudiție şi originalitatea gîndirii autorului, prin eleganța şi sobrietatea expresiei şi prin curajul de a afirma adevărul ştiințific în ciuda anumitor prejudecăți ale epocii. Tînărul savant îşi definea crezul ştiințific cu acea trăsătură de intransigență intelectuală care l-a călăuzit în întreaga sa activitate. „Singura noastră preocupare fiind cercetarea adevărului — afirmă Densusianu în prefața la această lucrare —, ne-am impus ca o datorie să păstrăm o obiectivitate absolută în investigațiile noastre şi să înlăturăm orice considerație străină ştiinței."*^

[1] Gf. *Obiectul si metoda filologiei,* Bucureşti, 1897, p. 15.

[2] *Ibidem,* p. 17.

[3] Gf. *Istoria limbii române* (versiunea românească), voi. I, Bucureşti, prefață, 1961, p. 1.

Examinînd originile limbii române, Densusianu se ocupă de elementele autohtone, de fondul latin şi de influențele străine care s-au exercitat pînă în secolul al XVl-lea (albaneză, slavă, bizantină, maghiară). Dacă unele dintre părerile lui Densusianu (de exemplu teoria sa despre formarea limbii şi a poporului român, legată de originile dialectelor româneşti) nu au întrunit asentimentul învățaților, fiind corectate de cercetători ulteriori, ele au avut totuşi rolul important de a stimula gîndirea ştiințifică românească în vederea rezolvării uneia dintre problemele fundamentale ale istoriei poporului şi a limbii noastre.

Publicarea celui de-al doilea volum al acestei lucrări (Le seizieme siecle) *a durat o îndelungată perioadă; după apariția primei fascicule (Paris, 1914), restul manuscrisului s-a pierdut în timpul primului război mondial, iar Densusianu a fost nevoit să refacă această parte consacrată secolului al XVI-lea. Fascicula a doua apare abia după 18 ani (Paris, 1932), iar cea de-a treia în ultimul an al vieții autorului (Paris, 1938).*

Intenția lui Densusianu de a publica în continuare istoria limbii române din secolele următoare a rămas neîndeplinită. Elementele prezentate în cursurile sale universitare (de exemplu Limba română în secolul al XVII-leaşi Evoluția estetică a limbii române) *arată modul în care autorul avea de gînd să înfățişeze evoluția ulterioară a limbii române.*

In cursul întregii sale activități, Densusianu a fost atras de problemele istoriei vocabularului romanic, şi în special a celui românesc. In afară de numeroasele etimologii apărute în Revista critică-literară *şi de cele publicate în* România şi, *mai tîrziu, în* Grai şi suflet, *el redactează, în colaborare cu I.-A. Candrea,* Dicționarul etimologic al limbii romîne. A — putea *(Bucureşti, 1907—1914), o prezentare de ansamblu a elementelor lexicale de origine latină din română, rămasă, din nefericire, neterminată.*

Ovid Densusianu a manifestat un viu interes pentru cunoaşterea ştiinţifică a graiurilor româneşti în toată varietatea aspectelor lor.

Preocuparea pentru studierea graiurilor vii apare înscrisă între punctele programului „Societăţii filologice", întemeiată de Densusianu la Bucureşti în 1905.

In comunicările prezentate la această societate, Densusianu înfăţişează rezultatele unor anchete dialectale preliminare efectuate în judeţul Mehedinţi (vezi Buletinul „Societăţii filologice", *an. I (1905), 2, p. 27 şi urm.) şi subliniază necesitatea întreprinderii unor cercetări asupra graiurilor regionale.*

In anul următor, împreună cu I.-A. Candrea şi Th. D. Sperantia, Ovid Densusianu dă la iveală „o icoană a graiului nostru", o bogată culegere de texte dialectale: Graiul nostru, Texte din toate părţile locuite de români *(voi. I — II, Bucureşti, 1906-1908).*

Cele peste 800 de texte cuprinse în această antologie dialectală depăşesc interesul strict lingvistic; culese în cea mai mare parte in preajma marii răscoale ţărăneşti din 1907, ele oferă prin conţinutul lor interesante date sociale, putînd fi considerate, cum se subliniază de altfel şi în prefaţă, „ca documente sufleteşti, culturale şi în parte istorice".

Primul volum care inaugurează seria publicaţiilor „Institutului de filologie şi folklor", înfiinţat în 1914 pe Ungă catedra de filologie romanică a lui Ovid Densusianu, este monografia Graiul din Ţara Haţegului *(Bucureşti, 1915).*

Pagina care deschide această carte consacrată înfăţişării graiului din ţinutul de origine al familiei Densusianu este străbătută de o adîncă vibraţie poetică; descrierea Văii Haţegului, „întîiul sălaş al neamului nostru dincolo de Carpaţi", aminteşte, prin armonia şi eleganţa frazei, de stilul descriptiv al lui Bălcescu sau Odobescu:

„Din drumul ce duce de pe valea Streiului spre Haţeg «păsu vini» — cum se zice în graiul locului — ori de pe coastele ce ascund Silvaşul se vede desfăşurîndu-se una din cele mai frumoase privelişti de poezie a pămîntului românesc. De acolo poţi cuprinde cu ochii toată Valea Haţegului, cu înşiruirea-i maiestoasă de munţi peste care stăpîneşte vîrful Rătezatului, cu satele, cînd mai dese, cînd mai răzleţe, ce se pierd printre livezi şi lunci ori privesc de pe un deal strînse împrejurul turnului ascuţit şi alb al bisericei ce se înalţă parcă sfios să nu turbure armonia tabloului. Cu crestele lor conturate în linii blînde şi ridieîndu-se încet-încet unele deasupra altora, munţii, priviţi de departe, nu au nimic din romantismul fantastic şi prea sălbatic al Elveţiei ori Norvegiei; sînt munţi ce par tovarăşi mai prietenoşi de vieaţă şi din ei se desprinde o seninătate, o armonie, ai putea zice clasică — desigur că acei ostaşi romani ce au trecut pe aici acum două mii de ani îşi vor fi adus aminte de pămîntul Italiei cînd li s-a deschis dinaintea ochilor această vale ce avea să fie întîiul sălaş al neamului nostru dincolo de Carpaţi."

(Graiul din Ţara Haţegului, *p. 3)*

Graiul nostru *şi* Graiul din Ţara Haţegului *sînt lucrări fundamentale în dezvoltarea dialectologiei româneşti.*

Principiile care au stat la baza elaborării acestor lucrări, în care cercetarea aspectelor lingvistice se întrepătrunde cu aceea a aspectelor etnografice şi folclorice, reprezintă programul întregii activităţi dialectologice a şcolii lui Ovid Densusianu.

Raporturile dintre cercetarea lingvistică şi cercetarea folclorică sînt precizate în prelegerea de deschidere a cursului universitar din anul 1909, Folklorul: cum trebuie înţeles[1]: *„Filologia are, cum se ştie, numeroase puncte de atingere cu folklorul; la ajutorul lui trebuie să recurgem cînd*

[1] Această prelegere apare mai întîi în *Vieaţa nouă,* V (1909), nr. 19—22, şi apoi în broşură aparte (Bucureşti, 1910); cf. şi D. Şandru, *Intre filologie şi folklor in concepţia şcoalei Densusianu,* în *Cercetări folklorice,!* (1947), p. 77 şi urm.

urmărim, unele probleme de istoria limbei ori literaturei, şi cu deosebire în studiile de dialectologie se vede bine legătura între un gen si celălalt de cercetări" (Vieața nouă, *V (1909),'19, p. 377).*

Concepția lui Densusianu este întru totul modernă, în sensul importanței care se acordă astăzi cercetărilor interdisciplinare. Ea apare clar exprimată şi în intervenția pe care o face Densusianu, în cadrul dezbaterilor de la Academie, în vederea realizării unui Repertoriu *sau* Atlas etnografic *(care să completeze* Atlasul lingvistic şi folkloric), *„pentru că filologia, folklorul, etnografia nu pot fi despărțite şi numai din colaborarea lor poate ieşi mai multă lumină în limpezirea unor probleme"* (Analele Academiei Române, *tom. XLIV, p. 86).*

De altfel, aceeaşi concepție l-a călăuzit pe Densusianu atunci cînd a creat „Institutul de filologie şi folklor" (1914), ca şi atunci cînd a întemeiat importanta publicație periodică cu titlul semnificativ Grai şi suflet *(1923—1938), în care, alături de studii de limbă, au apărut cercetări şi culegeri de folclor (vezi şi articolul-program* Orientări nouă în cercetările filologice, *în* Grai şi suflet, *I (1923), 1, p. 1-23).*

Concordanțele lingvistice, folclorice şi etnografice sînt urmărite de Densusianu în numeroase studii, în special în legătură cu anumite aspecte ale vieții pastorale, atît în domeniul romanic (Din istoria migrațiunilor păstoreşti la popoarele romanice, *în* Buletinul „Societății filologice", 77/ *(1907), I, p. 18-41,* Păstoritul la popoarele romanice — însemnătatea lui lingvistică şi etnografică, *în* Vieața nouă, *VIII (1912), 20, p. 353-359; 21, p. 369-374; 22, p. 385-390; 23, p. 407-413; 24, p. 428-434), cît şi într-o perspectivă mai îndepărtată privind limba bascilor* (Păstoritul la bascii din Soule, *în* Grai şi suflet, 77 *(1925), 1, p. 129—147) sau originea iranică a unor termeni pastorali din română* (Irano-romanica, *în* Grai şi suflet, *I (1923), 1, p. 39—71, şi 2, p. 248-250).*

Cercetarea producțiilor folclorice oferă prilejul unei cunoaşteri mai profunde a modului de a

gîndi al poporului. Din această concepție se desprind şi recomandările metodologice pe care le face Densusianu, în proiectul prezentat Academiei (sesiunea din 1920), în vederea culegerii de material folcloric: „în adunarea materialului sînt de părere să st țină samă nu numai de folklorul tradițional, ci şi de cel de actualitate, adică de tot ce arată cum se resfrînge în sufletul poporului vieata la care el participă" (Analele Academiei Române, *tom. XL (1920), p. 154-155).*

Principiile afirmate de Ovid Densusianu au deschis căi noi în domeniul cercetării folclorice; ele au fost ilustrate de bogata sa activitate de culegere şi, mai ales, de interpretare a producțiilor populare.

Ovid Densusianu a publicat cîteva antologii reprezentative de texte folclorice (amintim, printre altele, cunoscutul volum Flori alese din cîntecele poporului, *Bucureşti, 1920); a urmărit, într-o cuprinzătoare monografie* (Vieața păstorească în poezia noastră populară, *I—II, Bucureşti, 1922—1923), reflexele păstoritului în folclor şi a dat un model de studiu lingvistic asupra unor producții folclorice* \Limba descîntecelor, *in* Grai si suflet, *IV (1930), 2,p. 351-376; V (1931), 1, 'p. 125-157; VI (1934), 1, p. 75-162).*

Pe linia tradiției umaniste, Ovid Densusianu aparține acelor învățați care şterg frontierele dintre discipline. Filolog, Densusianu n-a separat analiza atentă a limbii de studiul literaturii. în interpretarea faptelor de istorie a limbii este necesar să se țină seama de datele istoriei literare, pentru că „între felul de a se exprima dintr-o epocă, între materialul lingvistic şi producțiunea literară proprie ei există totdeauna un raport determinat", a privi fenomenele lingvistice independent de cele literare, considera Densusianu, este a avea o concepție mărginită față de ele (Istoria literară în învățămîntul universitar, *Bucureşti, 1911, p. 10).*

în lumina precizărilor de mai sus înțelegem preocupările de critic şi istoric literar ale lui Ovid Densusianu, legate îndeosebi de activitatea desfăşurată în primii ani de profesorat la

catedră şi de orientarea pe care a încercat s-o imprime în literatura vremii prin întemeierea revistei Vieata nouă *(1905-1925).*

Potrivit concepţiei lui Densusianu, literatura trebuie să aibă „înţelesul timpului în care-şi ia naştere" (Vieaţa nouă, *I (1905), 2, p. 27). în studierea creaţiei literare, „forma nu trebuie niciodată izolată de fond"* (Vieaţa nouă, *XI (1916), 12, p. 36); de aici importanţa acordată criteriului estetic în aprecierea fenomenului literar.*

Cursurile de literatură predate la universitate, tipărite mult mai tîrziu (Literatura română modernă, *3 voi., republicate în mai multe ediţii), îşi păstrează şi astăzi actualitatea; ele aduc o informaţie riguroasă, bazată pe cercetarea directă a textelor şi a izvoarelor, precum şi analize pătrunzătoare şi judecăţi de valoare care vădesc orizontul larg şi gustul sigur al autorului.*

Alături de cursurile de literatură română, Ovid Densusianu a consacrat cicluri de prelegeri universitare şi altor literaturi romanice considerate ca expresie a latinităţii (dintre acestea unele au fost publicate în volum: Dante şi latinitatea, *Bucureşti, 1921;* Sufletul latin şi literatura nouă, *2 voi., Bucureşti, 1922).*

Dacă prin activitatea sa ştiinţifică şi didactică Densusianu a creat la Bucureşti o adevărată şcoală lingvistică, contribuind la progresul filologiei româneşti, prin direcţia pe care a impus-o la Vieaţa nouă *— revistă de afirmare a unor noi idealuri artistice — el a încercat să dea o orientare modernă literaturii române.*

Literatura de la Vieaţa nouă, *apărută ca o reacţie împotriva sămănătorismului, promovează simbolismul, curent menit să aducă o înnoire a inspiraţiei şi a formelor de exprimare poetică. Cronica literară de la* Vieaţa nouă, *susţinută în cea mai mare parte de Ovid Densusianu, nu va evita judecata în actualitate şi va milita constant pentru impunerea noului curent.*

Criticul care „a pledat pentru derusticizarea poeziei române şi pentru o apropiere de literaturile occidentale..." (Perpessicius), a lăsat şi cîteva volume de versuri: Limanuri albe *(1913),* Heroica *(1918),* Sub stîncavremei *(1919),* Salba clipelor *(1921),* Raze peste lespezi *(1924),* In zorile vieţii *(1925)*[1].

Expresie a unei alese sensibilităţi, poezia lui Ervin[2] *e dominată de o vădită tendinţă spre intelectualizare.*

Această tendinţă intelectualizantă spre o exprimare mai mult cerebrală şi abstractă, izvorîtă şi din caracterul oarecum programatic al poeziei lui Densusianu, conferă unor aspecte ale creaţiei sale artistice o notă livrescă de preţiozitate.

Ştiinţei şi artei, valori permanente ale existenţei umane, poetul le aduce prinosul într-un stil elevat:

Voi care mi-aţi adus în suflet pacea,
Voi care m-aţi făcut să nu ştiu ce-i urîtul,
Voi de la care am primit puterea
Să-nalţ castelul meu Ungă ruine,
Cuvinte-ale Ştiinţei şi-ale Artei
Fiţi binecuvîntate ca şi psalmii
Ce mîngîiau pribegii prin pustiuri.

Lumini de fulger

(Limanuri albe, *p. 114)*

Viaţa însăşi e cîntată in termeni abstracţi:

0 mîndră epopee e vieaţa
Aici-şi voi, eroii care duceţi
Sub fruntea-nfierbîntată-atîtea gînduri,
Aici, numai aici, ştiţi bine
Tot ce cuvîntul de a trăi
în înţelesul lui adine ascunde.

Lumini de fulger

(Limanuri albe, *p. 111)*

Definiţia iubirii este *însoţită de reflecţii moralizatoare:*

[1] Se cuvine să amintim şi încercările dramatice, de asemenea în versuri: *Intre două lumi,* 1899; *Brazde de lumină,* 1915; *Fîntîna blestemată,* 1915.

[2] Pseudonim sub care apar versurile lui Densusianu în *Vieaţa nouă.*

Iubirea: suflet pentru suflet,
Icoană tu, *icoană* eu —
Citi zic c-o înțeleg și totuși
Rămîn vrăjmașii ei mereu.

(Salba clipelor, *p. 22)*

Nota intelectuală a liricii lui Densusianu rezultă și din evidenta predilecție pentru termenul gînd, *pe care îl întîlnim des în versurile sale:*

Ca pagină albă pe care
O mînă măiastră-ntîrzie

Cuvinte de aur să-nsemne
E ziua de astăzi.
Pustie
Văd lumea, și singur un gînd
Ar ști bucurii să-mi aducă,
Dar gîndul *pe mări vijelioase*
Aleargă — corabie — nălucă

Adagio

(Raze peste lespezi, *p. 81—82)*

Preeminența „gîndului" față de „simțire" este exprimată metaforic:

Simțirea — valuri în furtună
Deasupra cărora vîslește
Puterea gîndului. *Vieața*
Prin ele calea-și limpezește.

(Salba clipelor, *p. 9)*

Ervin a fost un „poet al gîndului": poezia lui trăiește mai mult prin idee decît prin sentiment.

Sub influența principiilor simbolismului, Densusianu a depășit limitele inspirației poeziei tradiționale. Aspecte ale progresului tehnic și ale vieții citadine își găsesc locul, sub influența mai ales a lui Verhaeren, în tematica poetică. Iată, de pildă, din ciclul Solii depărtărilor, *imaginea telefonului, surprinsă în cîteva notații sugestive:*

De-a lungul bolților albastre —
Ca portative peste pagini albe —
Solii grăbite trec cutreierînd pămîntul,

Ducînd cu ele glasuri tăinuite
Și-naripînd, în nerăbdarea lui, cuvîntul.

(Limanuri albe, *p. 81—82)*

Tot prin simbolism se explică cultivarea versului liber, care se abate de la normele poeticii tradiționale[1], *și impunerea unor noi modalități de exprimare în limbajul poetic românesc.*

Dar criticul care a promovat poezia modernă, citadină, care a combătut direcția sămănătoristă, poetul intelectualizant și abstract a fost, totuși, un profund cunoscător al realităților satului românesc, al graiului și al sufletului țăranului.

Sînt concludente din acest punct de vedere unele reflecții ale lui Ovid Densusianu izvorîte din preocuparea pentru gravele probleme sociale ale vremii. „Cine ar fi stat mai mult printre țăranii din unele părți și le-ar fi ascultat păsurile — scria el cu prilejul marii răscoale din 1907 – nu se putea să nu vadă că într-o zi se va ajunge aici" (Vieata nouă, *III (1907), 4, p. 73).*

Un ecou al unor asemenea preocupări întîlnim și în poezia cerebralului Ervin.

Sub titlul sugestiv La răspîntia neagră (Sub stînca vremii, *p. 83—84) sînt exprimate, în notații sobre, accente de surdă revoltă:*

La răspîntia neagră
S-au oprit trei care.
Cei care le mînă
Scapără-n amnare.

Unul din ei zice:
„Fost-am la oraș
Să mă judec iară:
Tot eu păgubaș".

Altul: „O făclie
Și-un coșciug am luat;
Mi-a ucis vechilul
Singurul băiat".

[1] Vezi, de exemplu, *Versul liber și dezvoltarea estetică a limbii literare,* în *Vieața nouă,* IV (1908), 13, p. 246—249.

Cel din urmă: „Uite,
Mai aveam doi boi,
Pentru bir mi-i vinde
Mine pe-amîndoi".

Finalul, în care se reia versul inițial, subliniază sentimentul apăsător al unei existențe tragice:

Din răspîntia neagră
Carele-au plecat
Şi merg greu, de parcă
Piatră duc în sat.

Aceeaşi atmosferă de tristețe domină şi evocarea satului:

Ce mic — cit un sicriu —
E satul îngropat sub stele
Şi cît de trist e somnul lui
Cînd latră cînii a pustiu
Şi trec pe cîmp strigoi şi iele.

Satul

(Sub stînca vremii, *p. 20—21)*

şi transpare în Cosaşii, *în a cărei structură pot fi identificate vădite reminiscențe folclorice:*

Cîte stele pe cerime,
Cîte pietre-n adîncime,
Cîte flori într-o grădină,
Cîte crengi dintr-o tulpină,
Cîte raze de la soare,
Cîte păsări cîntătoare,
Toate de le-aş număra
împreună nu mi-ar da
Cîte-s chinurile mele
Ca şi stîncile de grele.

Cosaşii

(Sub stînca vremii, *p. 78)*

Este dificil să surprindem., într-o formulă lapidară, trăsăturile dominante ale vieții şi creației lui Ovid Densusianu. încercarea de a descifra această complexă personalitate are de învins semnificația pe care Densusianu s-a străduit s-o imprime propriei sale existențe:

Sînt altul? Poate... să fii veşnic
Acelaşi prea sărac îmi pare.
Vieața-mi spune: „Fii o taină
Şi ție singur o mirare".

Sub lampa luminînd garoafe

(Raze peste lespezi, *p. 66)*

Savant erudit şi distins profesor, Densusianu s-a impus, în diversele domenii pe care le-a cultivat, ca un adevărat deschizător de drumuri şi creator de şcoală.

Amintirii lui Ovid Densusianu, aşa cum o păstrez din primii ani universitari, îi dedic, în încheierea acestor pagini, un gînd fidel.

B. Cazacii

iNotă asupra ediției

întinsa operă a lui Ovid Densusianu şi posibilitățile limitate ale unei ediții selective ne-au impus anumite criterii în cuprinderea bogatei şi variatei activități ştiințifice şi literare a celui mai de seamă reprezentant al filologiei româneşti de la începutul secolului nostru.

Atît în concepția, cit şi in activitatea practică de cercetare desfăşurată de Ovid Densusianu, discipline deosebite (lingvistica şi istoria literară, folclorul şi etnografia, istoria şi psihologia) se întrepătrund şi contribuie la rezolvarea diverselor probleme complexe pe care le impune studierea limbii, considerată in totalitatea manifestărilor sale.

Datorită acestui fapt, editorii au întîmpinat dificultăți în gruparea şi repartizarea unor studii sau articole în volumele seriei de Opere.

In operația de editare a materialului am fost călăuziți de ideea de a prezenta cititorului contribuțiile mai importante ale lui Ovid Densusianu, realizate în diverse modalități (opere fundamentale, studii, articole, recenzii, note, indicații bibliografice, însemnări şi rectificări etc.) din principalele domenii cultivate de acesta.

finind seama de varietatea materialului pe care urmează sâ-l publicăm, ediția noastră va

înfăţişa creaţia lui Ovid Densusianu în următoarele trei secţiuni:

A. LINGVISTICĂ;

B. FOLCLOR SI ETNOGRAFIE;

C. ISTORIE SI CRITICĂ LITERARĂ; BELETRISTICĂ.'

Ediţia se va încheia cu Corespondenţa *şi* Bibliografia *scrierilor lui Ovid Densusianu.*

Materialul cuprins în secţiunile Lingvistică (A) *şi* Corespondenţă *şi* Bibliografie *e publicat de B. Cazacu şi V. Rusu, iar acela din secţiile* Folclor şi etnografie (B) *şi* Istorie şi critică literară ; Beletristică (C) *de B. Cazacu şi I. Şerb.*

Menţionăm mai jos cuprinsul secţiunii consacrate operei lingvistice a lui Ovid Densusianu; pentru celelalte secţiuni se vor face precizările necesare în primul volum din secţiunea respectivă.

Primul volum al secţiunii de faţă, intitulat Scrieri lingvistice, *reuneşte studii, articole şi dări de seamă, publicate în* Revista critică-literară *(1893—1897) a lui Aron Densusianu sau în publicaţiile periodice conduse de autor:* Vieaţa nouă *(1905-1925),* Grai şi suflet *(1923-1937) şi* Buletinul „Societăţii filologice", *precum şi în alte reviste şi publicaţii româneşti sau străine.*

Am reţinut, aşadar, pentru acest prim volum diferitele contribuţii lingvistice ale lui Ovid Densusianu, apărute de-a lungul întregii sale activităţi, care oferă imaginea diversităţii preocupărilor autorului. Lucrării sale fundamentale, Histoire de la langue roumaine *şi cursurilor care o continuă —* Limba română în secolul al XVII-lea *şi* Evoluţia estetică a limbii române —, *reprezentînd, potrivit concepţiei lui Densusianu, o expunere de ansamblu, unitară, a evoluţiei limbii române, le vor fi consacrate volumele următoare ale secţiunii* Lingvistică.

Volumul de Scrieri lingvistice *se deschide prin capitolul* Orientări, *care reuneşte cîteva contribuţii cu un pronunţat caracter programatic. Prima,* încrederea în ştiinţă *(1908), este definitorie pentru personalitatea lui Densusianu, iar celelalte:* Obiectul şi metoda filologiei *(1897),* Locul filologiei în vieaţa noastră intelectuală *(1908) şi* Orientări nouă în cercetările filologice *(1923), reprezintă momente semnificative pentru evoluţia concepţiei filologice a lui Ovid Densusianu.*

In continuare, în gruparea contribuţiilor incluse în acest volum, am ţinut seama de direcţiile cultivate cu predilecţie de Ovid Densusianu: Filologie romanică şi filologie română, Dialectologie, Toponimie, Fonetică şi ortografie, Lexicologie. *In ultimul capitol,* Varia, *am reunii, alături de cîteva profiluri de filologi şi prezentări de reviste, memoriul de titluri şi publicaţii al lui Ovid Densusianu, interesant prin faptul că exprimă aprecierea autorului asupra primelor sale lucrări, dintre care unele incluse în volumul de faţă.*

Capitolele sînt precedate de scurte prezentări ale contribuţiei lui Ovid Densusianu în domeniile respective; aceste prezentări vin să completeze şi să precizeze datele cuprinse în Prefaţă.

în cadrul fiecărui capitol, materialul, dispus în ordine cronologică, a fost repartizat în două părţi: Studii şi articole *şi* Dări de seamă şi indicaţii bibliografice. *La sfîrşitul fiecărui articol, studiu ele. se menţionează data şi locul apariţiei.*

Ovid Densusianu şi-a precizat în numeroase rînduri, în articole şi în rapoarte academice, punctul său de vedere asupra problemelor ortografiei limbii române[1] *şi, în general, asupra normelor limbii literare; iată de ce, în reproducerea textelor din ediţia de faţă, editorii operelor lui Ovid Densusianu au considerat necesar ca, paralel cu modernizarea ortografiei în conformitate cu normele în vigoare, să păstreze totuşi anumite forme (fonetice sau morfologice) folosite constant de autor şi care*

[1] Vezi: *La nouvelle ortographe de VAcademie Roumaine,* 1904; notele din *VN,* V (1909), 24, p. 477—482, şi XII (1916-1917), 10-12, p. 313-315; *Noua ortografie,* în *GS,* V (1931-1932), 2, p. 207-216, şi *Ortografia Academiei tot nehotărttă,* ibidem, p. 361—362, etc.Cf. şi *GS,* V (1931), 2, p. 396-404.

sc caracterizează printr-un uşor conservatorism şi prin unele concesii făcute etimologismului.

Pe baza acestui criteriu am socotit necesar să păstrăm în textul de faţă, alături de forme care reprezintă particularităţi ale limbii epocii (de exemplu extrem *s.n.,* generaţhme, linguist *etc.), o serie de particularităţi ale limbii lui Ovid Densusianu:*

— forme nediftongate de tipul cîne, pîne;

— forme etimologice ale unor cuvinte: cătră, ceti, lăture, mulţămi, părete, samă, uşe *etc.;*

— genitiv-dativul substantivelor feminine în -ei (limbei, concepţiunei *etc);*

— forma de plural cari *a pronumelui relativ-interogativ;*

— imperfectul verbelor de conjugarea a IV-a în -ia (auzia *etc).*

Am menţinut ortografia proprie autorului în unele cuvinte, ca folklor, strein, vieaţa, *care reprezintă particularităţi distincte ale scrisului lui Ovid Densusianu şi al elevilor săi.*[1] *De asemenea am evitat să aplicăm principiul unificării în cazul cînd anumiţi termeni apar în forme deosebite în scrieri care datează din epoci diferite (de exemplu* linguist-lingvist).

Deşi Ovid Densusianu a combătut scrierea cu â, *fiind pentru notarea sunetului respectiv prin* î, *ne-am conformat în ediţia de faţă, în acest caz, normelor ortografice în vigoare.*

Intervenţia editorilor în textul autorului este însoţită de indicaţia: (n.ed.).

Aparatul critic auxiliar (precizări introductive, note, comentarii, indici etc.) care va însoţi această ediţie are scopul să ajute pe cititor, specialist sau nespecialist, la înţelegerea textului şi la aprecierea rolului pe care l-a avut Ovid Densusianu în viaţa ştiinţifică şi culturală a ţării noastre în primele decenii ale secolului al XX-lea.

[1] Aceste particularităţi ortografice apar şi în titlul unor studii (de exemplu, *Folklorul: cum trebuie înţeles,* Bucureşti, 1910) sau al unor reviste editate de Ovid Densusianu (de exemplu, *Vieaţa nouă,* 1905—1925); cf. şi titulatura institutului fundat şi condus de Ovid Densusianu: „Institutul de filologie' şi folklor".

Ne îndeplinim o plăcută datorie de a aduce, şi pe această cale, viile noastre mulţumiri redactorului de carie, C. Mohanu, pentru străduinţa depusă în vederea apariţiei, în bune condiţiuni, a ediţiei de faţă.

Editorii

Listă de abrevieri

la volumul I

BSF = *Buletinul „Societăţii filologice",* I—III (1905-1907).
GN = *Graiul nostru,* I—II (1906-1908).
GS = *Grai şi suflet,* I-VII (1923-1937).
RGL = *Revista critică-literară,* I—V (1893—1897).
SFR = *Studii de filologie română,* 1898.
VN = *Vieaţa nouă,* I-XX (1905-1925).

ORIENTĂRI

Personalitatea ştiinţifică şi concepţia lingvistică a lui Ovid Densusianu pot fi definite în lumina activităţii sale de om de ştiinţă şi de profesor. De-a lungul rodnicei sale activităţi, Densusianu a avut posibilitatea să-şi exprime părerea despre unele probleme generale ale ştiinţei, să formuleze directive, idei noi şi indicaţii de metodă în domeniul filologiei.

Ovid Densusianu obişnuia să-şi desctudă cursurile universitare prin expuneri consacrate unor aspecte generale ale materiei care urma să fie înfăţişată în prelegerile anului respectiv. Această tradiţie începe în 1897, cînd inaugurează cursul de istorie a limbii române printr-o lecţie despre *Obiectul şi metoda filologiei*. Filologia, înţeleasă ca studiul limbii unui popor sau grup de popoare în măsura în care această limbă s-a păstrat în documente sau continuă să fie vorbită[1], reprezintă punctul de plecare al oricărei cercetări ştiinţifice a istoriei şi a literaturii unui popor.

Concepţia filologică a lui Ovid Densusianu este determinată în linii generale de două coordonate: lărgirea continuă a cîmpului de observaţie prin realizarea contactului cu alte ramuri ale ştiinţei (folclor, etnografie, istorie etc.) şi perspectiva pe care cercetătorul trebuie s-o deducă din analiza faptelor examinate. „O ştiinţă — spune el — nu trăieşte numai din preocupări actuale, din imediatul realizabil, ci şi din indicaţii pentru studii de mai tîrziu, din anticipări asupra problemelor care mîne pot fi

[1] **Cf. *Obiectul şi metoda filologiei,* Bucureşti, 1897.**

puse pe primul plan — altfel ea riscă să se sterilizeze în încrederi, să cadă în rutină."[1]

Aceste două coordonate prezintă o importanță deosebită în filologii!: pe de o parte, cercetarea este situată pe un teren solid, în care concluziile sînt probate de datele pc (-arc le oferă diverse discipline înrudite, şi, pe de altă parte, un fapt de limbă, un amănunt, este apreciat în măsura valorii sale semnificative: „Filologia cere şi ea prezentări limpezi, alegerea între ce merită să fie relevat şi ce trebuie lăsat la o parte, desprinderi vii din noian de amănunte"[2].

Activitatea ştiinţifică şi didactică a lui Ovid Densusianu se desfăşoară într-o perioadă cînd în filologie se constată un proces de înnoire a metodelor şi a concepţiilor. Metoda geografiei lingvistice, studiile de evoluţie estetică a limbii, fonetica experimentală etc. au constituit momente de discuţii ştiinţifice, adesea contradictorii, menite să fixeze valoarea fiecărei noi metode şi locul ei în ansamblul cercetărilor lingvistice.

Atitudinea lui Ovid Densusianu faţă de acest proces de noi orientări în cercetările filologice se caracterizează printr-un echilibru clasic, temperat, al cercetătorului[3] şi prin promovarea colaborării metodelor noi cu achiziţiile de pînă atunci ale filologiei. Datele cercetării sincronice este necesar să fie coroborate cu rezultatele metodei diacronice. Inovaţiile de metodă acceptabile, pînă la punctul în care ele nu ne duc spre exagerări şi exclusivism[4], trebuie să fie apreciate cu spirit critic. De asemenea tendinţa accentuată spre teoretizări pe care o manifestau unele şcoli lingvistice (de exemplu Şcoala de

[1] Cf. *Orientări nouă in ce'cetările filologice,* în GS, I (1923), 1, p. 22.

" Cf. darea de seama la Al. Philippide, *[Originea [românilor,* I-II, 1925, 1928, In *GS,* IV (1930), 2, p. 396-404.

" Aceleaşi principii sînt folosite de Ovid Densusianu in definirea noţiunii de *tradiţie:* ea ne oferă valori netăgăduite, reprezintă un fenomen de continuitate şi prin aceasta ne deschide perspective noi. Cf. *Ideal ţi îndemnuri,* I, în *VN,* V (1909), 7, p. 132—141; cf., de asemenea, *Scoală latinistă în limba şi literatura română. Originea, tendinţele şi influenta ei,* Bucureşti, 1900, fn *amintirea unui învăţat — Timotei Cipariu,* In *VN,* 1(1905), 11, p. 241-243, şi *B.P. Hasdeu,* In *VN,* III (1907), 17, p. 366-372.

* Cf. darea de seamă la G. MiUardet, *Linguistique el dialectologie romanes. Prob limes et mtthodes,* Montpelller, 1923, 520 p., tn GS, I (1923), 1, p. 150-153.

la Praga), ar putea duce la formularea unor concluzii aproximative.

Evidenţierea, pe de o parte, a rezultatelor la care a ajuns lingvistica tradiţională — fără a se trece cu vederea peste unele limite ale ei (faptul că era unilaterală şi se foloseau metode prea rigide etc), şi acceptarea, pe de altă parte, a inovaţiilor de metodă în spirit critic, se justifică, în parte, prin certitudinea pe care i-o dădeau lui Ovid Densusianu fapte deja stabilite prin metodele lingvisticii tradiţionale, faţă de metodele noi, care nu fuseseră însă verificate în practica cercetării.

La aceasta, se adaugă fapte de altă natură. Atitudinea unor susţinători ai noilor metode care neglijau sau chiar negau uneori rezultatele la care ajunsese lingvistica tradiţională era în măsură să impună spiritului obiectiv al lui Ovid Densusianu o anumită rezervă[1].

Părerile teoretice ale lui Ovid Densusianu cîştigă în puterea de convingere şi prin încrederea deplină pe care 0 are autorul în posibilităţile ştiinţei, prin conştiinţa răspunderii faţă de adevăr şi societate a omului de ştiinţă, prin certitudinea pe care ţi-o inspiră ideea desprinsă din studiul realităţii: „Ştiinţa, de fapt, rezultă din necesităţi practice"[2].

A aparţinut Ovid Densusianu unui anumit curent, unei anumite şcoli lingvistice? Gaston Paris a constituit, în orice caz, un model ale cărui trăsături ca om de ştiinţă şi idei au fost cultivate în timpul studiilor la „Ecole des Hautes Etudes"[3]. Densusianu respinge însă încercările care se fac de a-l îngloba unui anumit curent[4].

Prin întreaga sa activitate, prin ideile pe care le-a susţinut şi care au format, în jurul său, un cerc valoros

[1] Cf. *Orientări nouă în cercetările filologice,* în *GS,* I (1923), 1 p. 13, unde se menţionează ostilitatea manifestată de Gillieron faţă de lingvistica anterioară.

' Cf. *Încrederea; în ştiinţă,* în VA', IV (1908), 20, p. 393.

* Cf. GasIon; Paris, 1903, şi dareajie seamă la Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice.' Evoluţia şi starea actuală a lingvisticii romanice,* 1932, în GS, VI (1934), 1—2, p. 391 şi urm.

' Cf. darea de seamă la I. Ioraan, *'op. cit.,* în GS, VI (1934). 1—2, p. (391, unde,.Ovid ;Densusianu se arată surprins că este trecut printre adepţii ideilor lui Vossler.

de colaboratori („Şcoala lui Ovid Densusianu"), el reprezintă un moment de seamă in evoluția lingvisticii româneşti.

Critica metodelor neştiinţifice, folosite pînă la el în cercetările filologice, cultivarea bunelor tradiții, deschiderea unor noi perspective şi abordarea celor mai actuale probleme ale evoluției limbii, afirmarea cu curaj a adevărului ştiinţific, sînt trăsături care îl caracterizează pe Ovid Densusianu ca om de ştiinţă.

ÎNCREDEREA IN ŞTIINŢĂ[1]

Dacă universitatea e chemată să inspire tinerimei dragostea de muncă, s-o deprindă cu cercetările în linişte, această muncă nu trebuie să fie unilaterală, oarbă, după cum această linişte nu trebuie să se prefacă într-un fel de încredere prea mare în formule primite gata, să nu deştepte curiozitatea de a cerceta mereu mai departe, de a controla fiecare fapt şi de a vedea pe ce se întemeiază ideile, credinţele de fiecare moment.

Niciodată şi în nici o privinţă universitatea nu trebuie să rămînă în afară de atmosfera intelectuală, nu numai a unei ţări, dar a unei întregi epoci. Nu poate fi curent de idei care se discută într-o parte sau într-alta şi care să nu găsească ecou în universitate.

La noi, din nenorocire, mai ales în trecut, universitatea a rămas prea de multe ori în afară de curentele generale ale timpului, şi pe scara pe care vă suiţi dumneavoastră nu s-au suit totdeauna idei care au frămîntat mintea gînditorilor din alte părţi. De aceea universitatea nu şi-a spus totdeauna cuvîntul. A fost ca o mănăstire la noi — sînt şi în ştiinţă mănăstiri ca şi în vieaţă.

Cînd vă vorbiam în anul trecut de caracterul ştiinţific al filologiei şi vă arătam locul pe care ea îl ocupă în vieaţa noastră intelectuală, aţi putut vedea că din punct de vedere ştiinţific filologia este o disciplină bine întemeiată, că acest caracter al ei nu mai poate fi pus în discutiune.

Dar dacă admitem acest fapt, trebuie să ne punem o altă întrebare, şi aceasta va fi obiectul lecţiunei de azi: care este

[1] Lecţiune de deschidere la Facultatea de litere.

%*

valoarea științei, ce încredere putem avea în faptele pe care le observăm, în legile pe care le stabilim?

De cîtva timp a început sâ sufle în lumea intelectuală din streinătate un vînt de îndoială în ce privește valoarea științei. Și nu mă gîndesc la cuvintele pe care cu prea multă ușurință le-a aruncat acum cîțiva ani un Brunetiere cînd căuta să ne convingă de falimentul științei; mă gîndesc la păreri care pot fi luate mai mult în samă,'demne de cercetat de aproape. In anii din urmă, prin reviste, prin lucrări de știință și de filozofie, am avut prilej să vedem stăruința unora și altora de a zdruncina încrederea noastră în știință,' de a arăta că multe din teoriile la care ne-am închinat n-ar fi decît iluziuni, încercări zadarnice de a afla adevărul. Să cetească cineva criticele lui Le Roy ori Bergson, să urmărească expunerea în linii generale pe care o făcea, acum un an, asupra chestiunei Loria în broșura *La crisi della scienza* și va vedea ce neliniște domnește printre cercetători asupra valorei atîtor fapte îngrămădite de învățați timp de mai multe generațiuni. Și în aceste critici s-au adus argumente care nu pot fi trecute cu vederea, și de aceea un savant ca Poincare s-a văzut silit să ia rînd pe rînd — în *La valeur de la science* și *La science et Vhypothese* — faptele care erau invocate pentru a se pune în evidență slăbiciunea științei de azi, să arate ce rămîne din ele si dacă'trebuie să ne alarmăm de ceea ce spusese alții. In această ciocnire de convingeri Poincare a adus judecata cuminte a omului care evită drumul primejdios al exagerărilor și a revendicat pentru știință ceea ce nu i se poate contesta, tot ce-i asigură valoarea superioară în preocupațiunile noastre intelectuale.

Este de altfel un fapt caracteristic că acest strigăt de alarmă a pornit tocmai din Franța. De ce n-a plecat din Germania sau de aiurea? Mi se pare că o explieațiune se poate găsi în împrejurarea următoare. Intre 1850 și 1870 învățații francezi credeau în atotputernicia științei; își închipuiau că nu poate fi problemă la care ea să nu ne'dea un răspuns, nu poate fi adevăr pe care să nu ni-1 descopere. Cînd cetește cineva *Vavenir de la science* de Renan poate vedea cit de departe mergea optimismul generațiunei de atunci, cu cît entuziasm se salutau ori se așteptau cuceririle științei.

Contra acestui entuziasm a venit un curent de neîncredere, de scepticism, foarte explicabil prin faptul că se exagerase, se ceruse științei mai mult decît ne poate da, și astfel generațiunea următoare a trecut la alt extrem, la contestarea posibilitate] de a afla prin știință chiar ceea ce putem descoperi cu ajutorul ei. Aceste treceri de la un extrem la altul sînt dese în preocupațiunile intelectuale — nu o singură dată le-am constatat și le putem vedea chiar azi și în evoluțiunea literară, unde deseori într-un timp scurt se trece la principii cu desăvîrșire opuse celor pentru care s-au dat lupte mai înainte.

Dacă astfel se poate înțelege ce s-a scris în Franța în ultimul timp împotriva științei, o întrebare pe care trebuie să ne-o punem de la început este: să fie oare știința așa de lipsită de valoare, cum au zis unii? Ar însemna atunci că de o sută de ani trăim într-o iluzionare continuă, pentru că în adevăr ceea ce a predominat în tot acest interval de timp a fost urmărirea zi cu zi a faptelor științifice — n-a fost epocă în care să se facă mai multe cercetări, să se îngrămădească mai mult material în toate ramurile de observațiune. Ceea ce distinge tocmai cultura de azi de cea din antichitate este precumpănirea aceasta covîrșitoare a științei asupra altor îndeletniciri. Lumea greacă trăia mai mult în atmosfera artistică; astăzi mai mult știința ne stăpînește, uneori chiar în detrimentul artei, deși amînd'ouă ar trebui' să meargă împreună, pentru că numai unde ele trăiesc într-o înfrățire de fiecare zi se poate spune că ne găsim în fața unei culturi superioare, bine întemeiate. Să ne fi înșelat însă cînd am dat atîta din munca noastră științei, să fie aceste sforțări continue timp de un veac o goană după himere?

Știința, spun unii, e în decadență astăzi, pentru că se pierde în amănunte, nu se simte în stare să ajungă la generalizări. E un semn de slăbiciune, afirmă aceiași, cînd din ce observi nu știi ce să extragi, cînd în fața faptelor adunate mintea se simte copleșită și incapabilă să se înalțe la sinteze luminoase. E un reproș obișnuit acesta care se aduce cercetătorilor de azi; dacă însă uneori e întemeiat, pentru că sînt în adevăr savanți care nu îndrăznesc, chiar cînd sînt autorizați, să tragă concluziuni din amănuntele pe care le urmăresc, cele mai deseori este neîndreptățit și pleacă dintr-o părere greșită, se crede anume că urmărirea stăruitoare a detaliilor ar fi o probă de inferioritate intelectuală. Dar oare a observa cu de-amănuntul un fenomen nu este o ocupațiune care cere și ea pătrundere, daruri speciale ale minței și care nu se întîlnesc așa de ușor? Și oare istoria științelor nu ne arată că numai observîndu-se zi cu zi fapte neînsemnate în aparență s-a putut ajunge la stabilirea principiilor mari, fecunde în rezultate? Numai detaliile care rămîn sterile n-au preț pentru știință, după cum și în artă n-are valoare munca migăloasă din care nu izvorăște opera superioară.

Mai zic alții: recunoaştem un progres In ştiință, dar acest progres există mai mult din punct de vedere practic, mai mult prin aceea că a adus îmbunătățiri in industrie, în condițiunile generale de vieață etc. Iarăşi o concepțiune falsă, unilaterală. A lua in samă în activitatea științifică numai partea practică este a considera această activitate dintr-un punct de vedere cu totul strimt. Orice aplicațiune practică în ştiință este urmarea unei formulări teoretice, a unor probleme abstracte care au preocupat mult timp mintea cercetătorilor. Partea practică şi teoretică nu pot fi despărțite una de alta în nici o ştiință, fiindcă una precede pe cealaltă.

Ştiința, de fapt, rezultă din necesități practice. Geometria, de exemplu, este rezultatul arpentagiului, al geodeziei. Chiar o ştiință ca filologia şi-a luat naştere din necesități practice. Dacă urmărim istoria ei în Franța sau în Italia, cum am avut ocaziune altă dată, constatăm că din predilecțiunea unora de a căuta la scriitori forme care să servească de model altora, din preocupațiuni gramaticale sau stilistice, şi-a luat naştere încetul cu încetul filologia de astăzi. Dacă ne referim în special la noi, vedem că tot din necesități practice s-a dezvoltat şi filologia noastră. Scriitorii din şcoala latinistă au început cercetările asupra limbei îndemnați de un scop practic, interesînd direct preocupațiunile noastre politice sau de altă natură; ei voiau ca din studiul limbei să scoată argumente pentru stăruința noastră la nordul Dunărei, pentru afirmarea noastră ca națiune față de răuvoitorii de acum o sută de ani etc. Cînd însă filologia s-a desfăcut şi la noi de această parte practică a ajuns să capete caracterul definitiv de ştiință.

Orice ştiință are, prin urmare, la baza ei, o îndeletnicire practică. Dar după ce temeliile ei teoretice ajung să fie bine fixate, legăturile cu partea practică nu dispar, pentru că alte raporturi vin să se stabilească între ea şi aceasta din urmă. Să ne gîndim la aplicațiunile industriale de azi. Nu pornesc toate din teorii ale fizicei, ale chimiei etc, cu formularea cărora s-au ocupat atîți savanți, care nici nu se gîndiau în momentul cercetărilor la urmările practice care aveau să rezulte din ele? Şi revenind la filologie, cîte aplicațiuni practice nu pot avea teoriile cu care se ocupă azi savanții! In învățămînt, în vieața culturală etc. aşa-numitele abstracțiuni ale filologilor, ale linguiştilor pot aduce nenumărate foloase — unele se văd deja şi n-avem decît să ne gîndim la metodele nouă ce se întrebuințează aiurea în învățarea limbilor streine, grație progreselor foneticei experimentale.

Nu se poate deci înțelege punctul de vedere practic al ştiințelor fără cel teoretic, şi cei care recunosc numai o parte de progres nu-şi dau samă cui se datoreşte acest progres. Fără savanți devotați ştiinței lor, fără cercetări dezinteresate pentru urmărirea unui adevăr, nu ne-am bucura de atîtea binefaceri care sînt legate de vieața civilizată de astăzi.

Vieața nouă, IV (1908), 20, p. 389—394.

OBIECTUL ŞI METODA FILOLOGIEI

Lecţie inaugurală ţinută la Facultatea de litere din Bucureşti la 29 octomvre 1897

Domnilor,

Catedra pe care am onoare de a o inaugura astăzi vine să umple o lacună simţită de oricine-şi dedea samă de importanţa studiilor de limbă şi literatură română în învăţămîntul nostru superior. O perspectivă bogată în cercetări se deschide acum dinaintea noastră şi drumul pe care-1 vom percurge împreună va părea cu atît mai atrăgător, cu cît greutăţile ce le vom întîmpina vor stimula curajul meu şi emulatiunea d-stră. Iluziuni multe să nu ne facem, desigur, cînd vom reuşi să învingem o parte din piedicile ridicate în calea noastră, pentru că nu trebuie să uităm că ceea ce am ajuns să cunoaştem este încă puţin faţă de ceea ce a rămas necunoscut. Şi o asemenea convingere să ne călăuziască cu atît mai mult, cu cît ştim singuri cît de slabe sînt adeseori mijloacele de care dispunem şi cît de greu este să dăm totdeauna un răspuns satisfăcător, dacă nu definitiv, atîtor enigme ce se înalţă în drumul nostru ca un sfinx dinaintea căruia nu s-a oprit încă un Oedip.

Istoria limbei române, cu care ne vom ocupa anul acesta, este plină de asemenea enigme. Din lecţiunile ce le vom avea se va vedea cît de greu este să urmărim fiecare fapt în toate amănunţimile lui şi cîte chestiuni aşteaptă încă o dezlegare de la noi. Aceasta nu ne va împiedeca însă să ne facem o idee lămurită despre evoluţiunea limbei române de îndată ce vom avea la îndemînă cîteva date sigure care să ne permită să răspundem la o parte măcar din punctele de întrebare puse de noi.

Făcînd istoria limbei române, noi nu o vom considera de loc ca un studiu de speculaţiune filozofică. Expunerea noastră va fi pur istorică, adevărat descriptivă. Faptele pe care le vom cerceta vor fi studiate din punct de vedere al dezvoltărei lor istorice, arătînd cum limba română s-a format încetul cu încetul, care sînt elementele care au întrat în alcătuirea ei şi cu ce particularităţi se prezintă ea în diferitele momente ale istoriei sale. Fenomenele limbei române nu vor fi deci luate de noi ca mijloc pentru a proba nişte principii linguistico-filozofice stabilite de mai înainte şi care îşi pot găsi aplicare la orice limbă. Această metodă, care a fost urmată şi la noi, nu ne poate da niciodată un studiu complet asupra istoriei unei limbi, pentru că ea nu este în stare să îmbrăţişeze toate faptele, ci numai acelea care se pot aplica la un principiu sau altul. Ea este de asemenea insuficientă pentru a ne da o idee generală de istoria unei limbi, pentru motivul că cercetătorul ia în acest caz fenomenele lingvistice în bloc, amcsteeînd fapte din trecut cu fapte constatate astăzi, fără a ne arăta totdeauna seria întreagă de schimbări prin care a trecut fiecare fenomen. Un studiu inspirat de o asemenea metodă face şi el parte, desigur, din ceea ce d. Herman Paul *(Prinzipien der Sprachgeschichle)* numeşte „Geschichtswissenschaft" spre deosebire de „Gesetzeswissenschaft"; el nu ne dă în fond însă decît cîteva principii de istoria limbei şi nicidecum istoria însăşi a unei limbi. Numai după ce am ajuns să cunoaştem imensul material de fapte cuprinse în documente şi în A·orbirea de toate zilele, numai după ce am aflat, pe cît este cu putinţă, legătura dintre aceste fapte, numai atunci sîntem îndreptăţiţi să ne întrebăm după ce principii s-au întîmplat schimbările constatate. O cercetare trebuie să preceadă pe cealaltă, şi tocmai pentru aceea credem că în starea actuală a filologiei noastre o expunere sistematică a fazelor prin care a trecut limba română trebuie să fie punctul nostru de plecare şi baza oricăror altor studii ulterioare.

Dacă, cum am spus, cursul din anul acesta îl vom consacra istoriei limbei române, lăsînd pentru anii viitori istoria literaturei, această împărţire o facem numai pentru a înlesni cercetările noastre într-o materie atît de vastă. Nu vom pierde nicidecum din vedere că amîndouă aceste studii stau în strînsă legătură unul cu altul şi că se întregesc reciproc. Nu vom uita de asemenea că orice cercetare serioasă de istoria limbei sau literaturei se razimă pe ceea ce numim filologie şi că cine nu are o educaţiune filologică suficientă nu va fi în stare niciodată să **deie** ceva mai original şi mai durabil într-o ramură cum este acea

cultivată de noi. Ga o introducere deci la cursul nostru mi se pare necesar să vă vorbesc astăzi de obiectul şi metoda filologiei, pentru ca să vedeţi cum studiile de istoria limbei sau literaturei au ca bază ştiinţa filologică şi cum metoda preconizată de aceasta din urmă nu este decît metoda pe care o vom aplica-o noi în toate investigaţiunile noastre.

Păreri numeroase s-au emis asupra filologiei. Astăzi încă, cu toate progresele făcute de această ştiinţă, discuţiuni asupra acestei chestiuni se aud la fiecare pas. Pentru unii, filologia cuprinde ceva vag, confuz, greu de definit. Pentru aceştia filologia nu este decît o ocupaţiune sterilă şi pedantică. Şi această părere o întîlnim cu deosebire acolo unde cercul celor ce se ocupă cu asemenea studii este cît se poate de restrîns. Alţii consideră filologia ca fiind identică cu lingvistica[1]. După alţii, în sfîrşit, filologia n-ar avea ca obiect decît să se ocupe de originea cuvintelor. Toate aceste păreri sînt unilaterale sau false şi nu ne pot da o idee de obiectul adevărat al filologiei. Pentru a vedea cît de greşite sînt aceste concepţiuni, nu avem decît să arătăm care este, după noi, adevăratul obiect al filologiei, examiniad mai întîi pe scurt opiniunile mai însemnate care s-au emis in timpul din urmă în această privinţă.

Cel dintîi care a studiat mai de aproape şi cu o deosebită competinţă chestiunea care ne preocupă este August Bockh, unul din cei mai mari filologi clasici ai secolului nostru. în monumentala sa lucrare, *Encyclopädie uni Methodologie der philologischen Wissenschaften,* publicată după moartea sa de Bratuschek şi Klussmann în două ediţiuni (Leipzig, 1877, 1886)[2], Bockh examinează şi critică toate părerile care s-au emis înaintea lui asupra filologiei, ajungînd în cele din urmă la concluziunea că filologia este „recunoaşterea cunoscutului" (die Erkenntniss des Erkannten), reconstruirea adecă a tot ce spiritul omenesc a creat în trecut. După concepţiunea Iui Bockh, studiul filologiei trebuie să ne conducă la cunoaşterea întregei vieţi culturale a unui popor, la înţelegerea tuturor producţiunilor lui. De aceea, după Bockh, un filolog trebuie să studieze tot ce ni-a rămas de la un popor ca manifestatiune intelectuală a lui.

'O asemenea confuziune între filologie şi lingvistică vedem chiar la învăţaţi ca A. Sayce, *Introduetion to the Science of Language,* Londra, 1883 ; *The Principles of comparative Philology,* Londra, 1883.

[2] V. darea de samă a d-lui Steinthal, în *Zeitschrift far Vblkerpsychologie,* t. XI (1879), pp. 80-96, 302—326.

Această concepţiune a lui Bockh a fost admisă de cea mai mare parte din filologi[1]; ea a fost însă contestată de alţii, deşi aceştia mai puţini la număr decît cei dintîi.[2]

Nu ne putem întinde aici asupra tuturor părţilor slabe din definiţiunea dată de Bockh; cîteva observaţiuni numai ne vor arăta, credem, îndeajuns cît de contestabilă este părerea emisă de ilustrul filolog.

Bockh a scăpat din vedere că de îndată ce admitem definiţiunea formulată de el, filologia nu mai poate fi considerată decît ca o ştiinţă auxiliară. Şi într-adevăr, dacă filologia are ca obiect, după cum susţine Bockh, cunoaşterea spiritului unui popor sub toate formele lui, ea intră în serviciul şi cadrele ştiinţei pe care d-nii Lazarus şi Steinthal o numesc „Volkerpsychologie". In asemenea împrejurări filologul nu mai lucrează decît pentru a procura acestei ştiinţe datele necesare pentru generalizările ei. Fără îndoială cercetările filologice pot fi utilizate cu mult folos de acela care se ocupă cu „Volkerpsychologie", dar nu trebuie să uităm că un filolog nu se gîndeşte de loc la aceasta în momentul cînd studiază faptele şi că nu i se cere să se întrebe la ce pot servi rezultatele cîştigate de el.

[1] M. Hertz, *Zur Encyclopädie der Philologie,* publicată în *Commentationes philologae in honorem Th. Mommseni,* Berlin, 1877. — B. Schmidt, *Ueber Wesen und Slellung der klassischen Philologie (Rede bei der offentlichen Feier der Uebernahme des Prorectorats der Universität Freiburg am 13 Juni* 1879), Friburg in Brisgau, 1879. — F. Heerdegen, *Die Idee der Philologie,* Erlangen, 1879. — T. Reinach, *Manuel de philologie classique,* 2-e edition', Paris, 1883, p. 1. – H. Urlichs, *Regriffsbestimmung und Einteilung der Philologie,* in Iwan v. Miiller, *Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft,* Miinchen, 1892, p. 1. – K. Elze, *Grundriss der englischen Philologie,* Halle, 1889, ». 12. — H. Paul, *Grundriss der germanischen Philologie,* Strassburg, 1891, l. I, pp. 1 şi urm. Aceşti doi din urmă primesc teoria lui Bockh cu oarecari restricţiuni.

[2] Usener, *Philologie und Geschichtmssenschaft,* Bonn, 1882. Autorul, deşi combate aici pe Bockh, ajunge în cele din urmă la o concepţiune destul de apropiată de a acestui din urmă. — G. Korting, *Encyclopädie und Methodologie der romanischen Philologie,* Heilbronn, 1884, t. I, p. 82. — *Handbuch der romanischen Philologie,* Leipzig, 1896, pp. 8—9. — *Krilischer Jahresbericht tiber die Fortschritte der rom. Philologie,* Miinchen şi Leipzig, 1892, t. 1, pp. 149—150. — G. Grober, *Grundriss der romanischen Philologie,* Strassburg, 1886, t. I, p. 142. Asupra părerilor acestor doi din urmă filologi vom reveni mai departe. — D.M. Bonnet, în lecţiunea sa de deschidere publicată în *Revue internaţionale de Venseignement,* 15 mai 1891, pp. 431—451, sub titlul de *Qu'est-ce que la philologie?* nu se exprimă mai de aproape asupra teoriei lui Bockh. Studiul d-sale nu ne dă pe de altă parte nici un răspuns la chestiunea care ne preocupă.

Dar Bockh nu numai că a atribuit filologiei un obiect pe care-l urmăreşte o ştiinţă cu mult mai vastă; el a confundat încă două lucruri cu totul deosebite. Introducînd în domeniul filologiei studiile privitoare la artă, religiune, drept etc, el n-a avut în vedere faptul că asemenea studii pot contribui Ia lămurirea unor chestiuni de filologie, în calitate de ştiinţe auxiliare, dar că ele nu formează nicidecum obiectul acestei din urmă. O persoană care se ocupă cu istoria artei, de exemplu, poate veni de multe ori în ajutor unui filolog, dar aceasta nu ne îndreptăţeşte s-o calificăm de filolog.[1]

O altă împrejurare ne poate convinge încă şi mai bine cît de greşită este concepţiunea Iui Bockh. Dacă definiţiunea dată de el ar fi adevărată, faptele pe care le observăm zilnic în activitatea ştiinţifică ar trebui să-i deie confirmare. în realitate însă lucrurile nu stau aşa. Diferitele grupări ce s-au făcut în filologie se razimă pur şi simplu pe consideraţiuni privitoare la studiul limbei şi nicidecum pe motive ca acele formulate de Bockh. Filologia romanică şi-a luat naştere cînd raporturile dintre diferitele idiome ieşite din limba latină au început a fi recunoscute şi studiate în mod ştiinţific. Asemănarea de limbă dintre mai multe popoare a fost de ajuns pentru ca o nouă ramură a filologiei să-şi ia naştere, şi acei care au constituit-o nu s-au întrebat mai întîi dacă spiritul acestor popoare este acelaşi, lucru care singur, după părerea lui Bockh, ar fi permis o asemenea grupare.

încă o ultimă obiecţiune pentru a arăta cît de şubred este edificiul ridicat de Bockh cu atîta măiestrie. Sînt popoare care au dispărut fără să lase cea mai mică urmă din limba lor sau urme foarte puţin însemnate. Aceasta nu împiedică însă pe cineva să cunoască pe alte căi spiritul acestui popor, şi acel care ajunge aici nu poate fi cu toate acestea considerat ca filolog. Ceea ce s-a întîmplat cu dacii ne poate servi de exemplu. Urmele de limbă ce ni-au rămas de la ei sînt prea slabe pentru ca să ne facem o idee de particularităţile vorbirii lor. Mijloacele nu ne lipsesc totuşi ca să ştim în ce condiţiuni trăiau ei şi pînă la ce grad de cultură ajunsese. Aceasta nu ne permite însă să vorbim de o filologie dacică, după cum ar rezulta din definiţiunea lui Bockh.

Critica pe care am făcut-o filologului german a arătat, cred, în mod indirect care este concepţiunea noastră despre filologie. Mai înainte însă de a o expune, ne vom opri un moment şi asupra altor păreri emise în această privinţă.

[1] O asemenea obiecţiune a fost adusă şi de d. Korting, *Handbuch der rom. Phil.,* pp. 8 – 9.

în *Encyclopădie und Methodologie. der romanischen Philologie,* t. 1, pag. 82, d. Korting defineşte filologia ca o ştiinţă care are ca obiect cunoaşterea particularităţilor intelectuale ale unui popor (sau grup de popoare) întru cît ele au fost sau sînt încă exprimate în limbă şi literatură.[1] După cum a observat deja d. Grober[2], definiţiunea aceasta se apropie de a lui Bockh. D. Korting n-a făcut decît să restrîngă domeniul filologiei la studiul limbei şi literaturei; în fond însă el cere de la filolog acelaşi lucru ca şi Bockh[3].

Altfeli este înţeleasă filologia de d. Grober. După dînsul, ea ar avea ca obiect studiul vorbirei sau al limbei intru cît ea este sau a devenit neînţeleasă.[4] Această definiţiune exclude, după cum a observat foarte bine d. Elze[5], o parte din domeniul limbei, vorbirea zilnică.

După d. Tobler, filologia are în vedere „cunoaşterea şi înţelegerea producţiunilor intelectuale dintr-un anumit timp şi loc întru cît ele sînt exprimate în limbă"[6]. Definiţiunea d-lui Tobler nu se deosebeşte mult de aceea a d-lui Korting; ea se apropie însă puţin de modul noslru de a vedea.

Pentru noi, obiectul filologiei este de a studia limba unui popor (sau mai multor popoare) şi de a înţelege tot ce găsim din această limbă în documente sau auzim în vorbirea de toate zilele.

Din definiţiunea aceasta se vede lămurit că filologul nu urmăreşte ceea ce admitea Bockh[7]. Pentru el ţinta studiilor sale se găseşte in însuşi obiectul lor şi dacă, cum am spus mai sus, rezultatele obţinute de el pot servi aceluia care se încearcă să reconstituiască vieaţa intelectuală a unui popor, aceasta nu-l interesează pe el direct şi imediat.

Astfeli înţeleasă filologia, ea apare ca baza oricărui studiu de istoria limbei şi literaturei unui popor. Aceasta nu însamnă că ea cuprinde în sine numai aceste două genuri de cercetări.

[1] Cf. *Handbuch der rom. Phil.,* p. 1.

[2] *Grundriss der rom. Phil.,* p. 142.

[3] D. Korting a recunoscut de altmintrelea singur slăbiciunea definitiunii saie. *Handbuch,* p. 7.

[4] *Grundriss der rom. Phil.,* t. I, p. 146.

[5] *Romanische Philologie an deutschen Universitäten (Rede bei Uebernahme des Rektorats),* Berlin, 1890, pp. 7 — 8. Cf. *Grundriss der rom. Phil.,* t. I, p. 251.

[6] *Grundriss der englischen Philologie,* p. 20.

[7] Cu toate acestea, singur Bockh se exprimă într-un loc că studiul limbei este obiectul primitiv al filologiei: „Das gesprochene oder geschriebene *Wort* zu erforschen, ist — wie der Name der Philologie besagt — der ursprunglichste philologische Trieb". *Encyclopădie,* p. 11. Cf. I. v. Miiller, *Handbuch der klas. Altertums-Wissenschafl,* t. I, p. 6.

In cadrele ei intră şi studii care nu interesează decit indirect istoria limbei şi literaturei. Un filolog, examinînd un document, este silit să se ocupe de autenticitatea lui, să arate în ce împrejurări a fost scris, în ce legătură stă cu alte documente, la ce ordine de idei se rapoartă cutare sau cutare termin întrebuinţat în text şi ce valoare are el pentru filologie. Cînd un monument literar este păstrat în mai multe manuscrise, filologul trebuie să examineze de aproape fiecare manuscris, să arate toate particularităţile şi raporturile lui faţă de celelalte, să fixeze locul lui în clasificaţiunea generală a manuscriselor şi să stabilească textul pe baza acestei clasificaţiuni. Toate acestea sînt chestiuni asupra cărora nu se poate întinde pe larg acela care se ocupă de istoria limbei sau literaturei. Expunerea lui însă trebuie să se întemeieze pe asemenea cercetări prealabile fără de care afirmaţiunile lui nu pot avea nici cea mai mică valoare ştiinţifică. Rezultă dar din cele spuse că istoria limbei şi literaturei nu sînt decît două ramificaţiuni din ceea ce numim filologie. Pentru noi în special mai rezultă că, pe lîngă catedra care mi s-a încredinţat, o catedră specială de filologie română ar trebui să se creeze cu scopul de a se studia chestiuni de filologie ca acele amintite de noi mai sus. Această lacună vom căuta s-o umplem, pe cît ne va fi cu putinţă, în conferinţele noastre din seminarul pe care voiesc să-1 înfiinţez pentru â începe lucrări practice de filologie română şi romanică în general.

Dacă domeniul istoriei limbei şi al literaturei este mai restrins decît acel al filologiei, el cuprinde în schimb un grup de cercetări care sînt streine, propriu vorbind, de aceasta din urmă. După cum un botanist studiază florile fără să se întrebe dacă colorile lor sînt frumoase sau nu, tot aşa un filolog analizează fenomenele lingvistice fără să se exprime asupra valorei lor estetice. Acel ce se ocupă însă cu istoria limbei şi literaturei nu trebuie să constate numai şi să explice fenomenele, ci să le şi aprecieze. De aici necesitatea de a studia limba şi literatura şi din punct de vedere al esteticei. Mulţi sînt, desigur, de părere că acel ce se ocupă cu filologia nu este totdeauna în stare să-şi facă o judecată estetică asupra unei opere literare oarecare. Şi aceasta din cauză că studiile de filologie nu pot merge alături cu cele de estetică. O asemenea opiniune ni se pare cu desăvîrşire nejustificată. Dacă există filologi care studiază monumentele literare fără să se întrebe asupra valorei lor estetice, pentru că aceasta nu li se impune, găsim alţii care sînt de multe ori mai în stare să ajungă la o judecată dreaptă asupra unei opere literare decît un aşa-zis critic de profesiune. Orice apreţiare presupune, între

altele, cunoştinţe vaste de literatură, şi un filolog care a trecut în revistă literatura unuia sau mai multor popoare dispune în fiecare moment de nenumărate mijloace pentru a putea formula o apreţiare estetică mai întemeiată decît aceea a unei persoane care s-a mărginit numai la o singură epocă literară şi a privit operele numai la suprafaţă. Sentimentul estetic se mai dezvoltă la un filolog de îndată ce acesta este convins de faptul că într-o lucrare filologică de o valoare ceva mai înaltă autorul trebuie să se gîndească şi la forma sub care prezintă faptele, la partea estetică adecă a lucrărei sale. Un filolog, ca orice scriitor, nu trebuie să uite că şi lui i se cere să scrie bine, şi că ştiinţa îşi are şi ea estetica ei.

Aceste consideraţiuni ne conduc însă la a doua parte a chestiunei pe care ni-am propus s-o dezvoltăm astăzi, şi anume la studiul metodei filologice.

Nu voi expune aici pe larg în ce mod trebuie să procedeze filologul în fiecare categorie de cercetări ce intră în cadrul studiilor sale. Acestea sînt lucruri care se învaţă mai mult din practică, şi cursurile mele, precum şi lucrările ce le vom face împreună, vă vor iniţia mai bine în această materie decît o expunere teoretică, oricît de conştiincioasă ar fi ea. Voiesc să amintesc aici numai cîteva fapte pe care trebuie să le aibă veşnic dinaintea ochilor oricine se ocupă cu filologia.

în filologie, ca şi în alte ştiinţe, nimeni nu trebuie să se încreadă orbeşte în ceea ce s-a spus de alţii. Dinaintea fiecărui fapt filologul conştiincios este dator să pună un punct de întrebare. Şi chiar atunci cînd avem de-a face cu o autoritate în ştiinţă, este indispensabil să controlăm tot ce a afirmat ea. Nenumărate greşeli au trecut dintr-o scriere într-alta din cauza lipsei de control din partea acelora care au primit, cu bună-credinţă, rezultatul cercetărilor altora.

Un fel de scepticism, nu descurajator însă, este de mult folos urnii filolog. El ne întăreşte în credinţa că numai atunci putem fi siguri şi mulţămiţi de munca noastră cînd singuri am examinat de aproape fiecare detaliu pe care se razimă argumentările noastre.

Dispreţul pentru faptele cele mai mici nu trebuie să stăpînească niciodată pe filolog. Farmecul cercetărilor rezidă tocmai în cunoaşterea cît mai multor detalii. Numai pentru un om care nu-şi dă samă de scopul mai înalt al filologiei, lucrurile mici i se par neînsemnate. Un adevărat filolog dă fiecărui detaliu însemnătatea cuvenită pentru că ştie bine cît de mult i se poate înlesni înţelegerea şi dezlegarea faptelor mai mari. Şi în această

privință foarte bine spune d. Steinthai de Bockh că lui nimic nu i se părea mic, pentru că el considera orice lucru în vederea unui tot.[1] Acei care nu înțeleg știința și caută s-o coboare la nivelul vederilor lor înguste vor fi totdeauna gata să acuze pe un savant de pedantism, dacă în lucrările lui aduce înainte detalii peste detalii. Pedantismul însă nu consistă în a cita multe lucruri, ci în a le cita rău și nu la locul lor. Cine-și dă bine samă de aceasta nu va putea desprețui niciodată filologia, spunind că este o simplă „micrologie". Aceeași învinuire s-ar putea aduce oricărei științe.

Cînd un filolog își începe cercetările cu convingerea că fiecare fapt își are importanța lui, curiozitatea de a afla în ce legătură stau fenomenele constatate de el urmează în mod inevitabil dorinței de a înregistra și aduna. Cît timp cineva se mărginește numai la o inșirare de fapte, fără să se încerce să studieze raporturile dintre ele, știința nu se poate spune că a făcut mulți pași înainte, pentru că totul nu este decît o simplă pregătire in vederea stabilirei unui adevăr. Pentru ca un filolog să ajungă mai departe decît un simplu înregistrator de fapte, imaginațiunea nu trebuie să-i lipsiască. Și prin aceasta nu înțelegem imaginațiunea care ne conduce la combinațiunile cele mai extravagante și îndrăznețe, ci aceea care ne permite să reconstituim raporturile ce există între mai multe fenomene, astfel precum s-au succedat ele în realitate fără a le sili și schimba. Imaginațiunea poate conduce pe un filolog, ca și pe un artist, la ceva nou; ea nu-i poate ierta însă libertăți ce se permit însă unui poet. „Savantul, zice d. Gaston Paris, are nevoie de imaginațiune tot atît de mult ca și un artist, dar aceea pe care trebuie s-o aibă el este de altă natură. Ea îi arată combinațiuni de raporturi și nu de forme, de idei și nu de sentimente."[2] Nimeni nu poate da, desigur, cuiva imaginațiunea. Atunci însă cînd o avem și vrem să ne facem filologi, numai critica științifică ne poate disciplina în așa fel încît să nu îndrăznim să mergem mai departe decît ne permit hotarele prescrise de faptele cunoscute de noi. Dacă în filologie, ca și în alte științe, unii au mers prea departe cu concluziunile lor, aceasta nu se datorește unui exces de imaginațiune, cum se crede de obicei, ci unei imaginațiuni nedisciplinate.

Din lipsa de disciplină la un filolog mai rezultă că el este expus în fiecare mornsnt să cadă în prăpastia încrederii prea

[1] *Zeitschrift filr Volkerpsychologie,* t. XI, p. St.

[2] *Discours de riception ă l'Academie franpaisc* (28 ianuar 1397), Paris, 1897, p. 12.

_-\ r• < • îi I ICIISIIȘ ia i i ! ! ; I s : i . •
1 9 0 i t ! la ! a i ! i ; M >v:<! ! >• • • .-!:
s i a n u (H A I ; - - (. a i, i n - t ; ,
ur - l a l ; Ț . -

Elena Densușianu, născută Circa (Săcele, 1841), soția lui Aron Densusianu (din Colecția lui Ovid Densusianu-fiul;

Elena Bacaloglu-Densusianu, soția lui Ovid Densusianu la 28 de ani (Din Colecția lui Ovid Densusianu-fiul)

Ovid Densusianu, student (BAR — Cabinetul de stampe)

Din caietul de note de In Cursul lui A. Tobler, audiat la Berlin, 1893-94 (BAR — mss. V. mss. 42. Notițe cursuri!

r* jn^i luVsf •

mare în sine însuşi. Gînd cineva printr-un singur joc de imaginațiune ajunge să conceapă o idee care-l farmecă prin noutatea ei, fără să se întrebe dacă corespunde adevărului, o încredere prea mare în uşurința cu care a ajuns la o asemenea concepțiune ii face să desprețuiască pe aceia care păşesc mai încet, cu mai multă circonspecțiune, dar mai sigur. De aici intransigența — duşmanul cel mai mare al ştiinței, pentru că ne face să nu luăm în samă ideile ce ne contrazic. Şi, acolo unde lipseşte respectul pentru ideile altora, niciodată nu vom găsi respectul pentru ştiință. De aceea nimic mai primejdios pentru un filolog decît să treacă cu dispreț peste opiniunea altora sau s-o discute cu idei preconcepute şi intenții răutăcioase. Această procedare ne conduce în mod inevitabil la pamflet. Şi să nu uităm că ştiința n-are nevoie de asemenea mijloace şi că le poate lăsa, fără nici o pierdere, acelora care scriu în vederea unor scopuri mai puțin înalte şi chiar copilăreşti. Un filolog care se coboară pînă la pamflet ajunge în mod fatal să caute efectul pentru ca să-şi puie personalitatea sa în evidență. în ştiință însă, mica noastră personalitate trebuie lăsată deoparte, şi vanitatea de a ne arăta fără greşeli să nu ne orbiască pînă într-atît încît să ne facem advocații slăbiciunilor noastre cu riscul chiar de a apăra o cauză pierdută. Există în ştiință, ca şi în vieața zilnică, o cinste care ne face să dăm dreptate altuia şi să recunoaştem singuri rătăcirile noastre. Orice filolog care nu lucrează pentru punerea în relief a personalității sale, ci pentru progresul ştiinței, să nu uite niciodată că şi altul poate avea o părere mai dreaptă decît a lui, pentru că monopolul ştiinței nu este dat nimănui.

Gînd cineva este pătruns do scopul înalt al ştiinței şi ştie singur cît de mărginite sînt puterile lui, este imposibil ca el să nu ajungă să prețuiască munca altora în căutarea adevărului, impunindu-şi drept o datorie respectarea acelora ce lucrează alături cu el.

Erkenne dich, leb'mit der Welt in Frieden!

zice Goethe, şi acest sfat atît de înțelept n-ar trebui dat uitărei de nici un filolog, de nici un om de ştiință. El ne îndeamnă să nu desprețuim în activitatea noastră ştiințifică nici o manifestare a spiritului omenesc întru cit ea ne înlesneşte cunoaşterea adevărului. O emulațiune nobilă şi încurajatoare, o legătură strînsă şi dezinteresată, o stimă streină de orice interese josnice se stabileşte totdeauna între acei care țintesc la acelaşi punct, îndreptîndu-se pe calea spinoasă a ştiinței. De aici iubirea pentru acei ce au muncit înaintea noastră şi pentru cei ce lucrează împreună cu noi. De aici, într-un cuvînt, cultul pentru muncă

— un zeu la care trebuie să ne închinăm mai mult ca şi orişicînd astăzi. De aici, în sfîrşit, una din binefacerile cele mai mari ale oricărei ştiinţe, şi în special şi ale filologiei.

Dar o binefacere se completează prin alta, şi influenţa studiilor filologice se întinde şi mai departe. Un filolog devotat ştiinţei şi care nu munceşte numai de ocazie îşi urmăreşte cercetările lui în linişte, fără să se întrebe dacă poate trage din ele A·reun folos practic imediat. Adevărata ştiinţă, ca şi arta, trebuie să fie dezinteresată. Cînd cineva studiază faptele din consideraţiuni practice şi nu se gîndeşte decît la diferitele avantaje materiale pe care le poate avea din munca lui, fiecare din noi este în drept să-1 denunţe ca pe un falsificator al ştiinţei şi să-i amintească că ştiinţa nu trebuie confundată cu meseria, şi că nu sintem în drept s-o măsurăm cu cotul îngust al intereselor noastre zilnice. Dacă filologia, ca şi alte ştiinţe, îşi poate găsi aplicaţiunile ei practice, nimeni nu trebuie să se gîndească la ele în momentul în care este preocupat de cercetările lui. Să nu pierdem aceasta niciodată din vedere, dacă nu voim să fim învinuiţi de apostazie în contra ştiinţei. Să nu uite cei tineri că astăzi mai mult decît oricînd avem nevoie de o asemenea convingere, pentru ca să putem merge mai departe decît acei ce ne-au precedat.

Astfel înarmaţi, vom putea păşi cu încredere pe calea grea a ştiinţei. Vor fi momente poate în care vom rătăci şi noi ca şi alţii; dar să ne gîndim atunci la cuvintele lui Ritschl cînd spunea că mai bine este să te înşeli chiar atunci cînd procedezi cu metodă decît să afli adevărul în mod întîmplător şi fără metodă.[1]

Acestea sînt, domnilor, ideile de care voi fi călăuzit în cercetările mele. Profesiunea mea de credinţă — *oratio pro domo* — este făcută şi aş fi foarte fericit cînd aş şti că ea a găsit ecou in spiritele d-voastră.

Bucureşti, 1897.

[1] ***Opusculae pkilologicae,*** Leipzig, 1879, t. V, p. 27.

LOCUL FILOLOGIEI ÎN VIEAŢA NOASTRĂ INTELECTUALĂ[1]

I

Sînt specialităţi asupra căror publicul nostru este deplin luminat, le înţelege rostul, fie pentru că aiurea Ii s-a hotărit de mult menirea, fie pentru că ating mai de aproape unele preocupaţiuni, se amestecă mai des în discuţiunile de fiecare zi. Sînt altele despre care nu se ştie bine ce urmăresc, ce însemnătate au în mişcarea intelectuală sau sînt privite cu oarecare neîncredere, dacă nu cu dispreţ; folosul lor se pare problematic şi cei care se consacră lor sînt socotiţi ca nişte oameni care-şi pierd vremea cu lucruri mărunte, cu cercetări pedante.

Această soartă o are de multe ori filologia. Cîţi ştiu la noi ce trebuie să se înţeleagă prin acest cuvînt, ce urmăreşte un filolog, ce preţ are munca lui? De cîte ori nu se întîmplă să auzim vorbindu-se despre filologie cu epitete care nu se dau cu aceeaşi uşurinţă altor ocupaţiuni? Şi chiar dintre cei care vin pe băncile universităţei, cîţi au o idee limpede de specialitatea pe care o văd figurind în program şi pentru care s-au hotărît uneori din întîmplare, alteori pentru că deşteaptă curiozitatea ori prezintă unele avantagii, printr-o varietate mai mare de materii, pentru cariera de mai tîrziu a profesoratului?

Cu filologia s-a întimplat ce se întîmplă deseori şi cu alte specialităţi. Nefiind totdeauna bine înţeleasă de cei care se ocupau cu ea ori ispitind pe cei care nu erau pregătiţi să şi-o însuşească, cu vremea a degenerat într-o ocupaţiune copilărească, în „jongleuri" de cuvinte, în fantasmagorii. Să ne aducem aminte cîte

[1] Secţiune de deschidere la Facultatea de litere (5 noiemvre 1907) _

năzdrăvănii filologice s-au înscris acum vreo cincizeci, treizeci de ani şi chiar mai încoace.[1] Era firesc ca discreditul să se arunce cîtva timp peste o asemenea ocupaţiune. O specialitate e judecată după cei care se îndeletnicesc cu ea şi, cînd sînt prea mulţi care o coboară, să nu ne mirăm că ajunge un obiect de ridiculizare. Să ne bucurăm însă că filologia nu mai este astăzi în mîna acestora, deşi imprcsiunea defavorabilă pe care au lăsat-o în trecut mai dăinuieşte cîteodată.

Pe lîngă această discreditare a filologiei cu care au avut să lupte cei care s-au devotat ei în timpul din urmă, a mai intervenit o împrejurare care a aruncat o umbră asupra cercetărilor de limbă, care în alte părţi nu mai au nevoie de cuvinte de apărare.

Cîtva timp — la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi în prima jumătate a celui următor — filologia a avut o parte activă în luptele noastre de revendicări culturale, de afirmare a originei noastre şi a drepturilor pe care nu voiau să ni le recunoască streini vrăjmaşi. Alături cu istoria, filologia a fost o armă în luptele naţionale, de la ea se cereau argumente împotriva celor care ne contestau latinitatea ori încercau să probeze că nu mai aveam nici o legătură cu acei romani care se aşezase la nordul Dunărei. Cînd a fost vorba de a se reforma limba, de a se introduce literele latine, tot filologii au avut cuvîntul. Atîtea împrejurări prin urmare în care filologii au avut un rol însemnat; activitatea lor răspundea unor necesităţi imediate, mergea alături cu curentul de idei care pasionau lumea de atunci.

Ce rost mai pot avea astăzi filologii? se întreabă unii, cei care au obiceiul să recurgă la comparaţiunea cu trecutul. Latinitatea noastră nu mai are nevoie să fie pusă în evidenţă, încercările de prefacere a limbii aşa cum se înţelegeau altădată nu mai preocupă pe nimeni — nu este deci firesc ca rolul filologilor să fie sfîrşit? în faţa unei asemenea judecăţi convingerea multora nu mai stă la îndoială şi ar urr ;> ca noi filologii să ne resignăm, să recunoaştem că nu mai putem fi de nici un folos în vieaţa intelectuală, că ne rămîne doar să păstrăm un cult pios pentru ştiinţa noastră ca pentru lucruri moarte.

Şi noi care credeam că abia acum începe adevărata vieaţă a filologiei, că pînă acum se pierduse timpul în dibuiri, cu lucruri care nu au preţ pentru ştiinţă, nu sînt sufletul, fiinţa ei... Ce

[1] Cum şi azi se mai intîlnesc asemenea întîrziaţi, v. articolul d-lui I.-A. Candrea, *Cine discreditează filologia,* publicat aici, anul al III-lea, p. 101.

naivi!... Şi mai naivi aceia — puţini, citi vor fi — care ne mai dau oarecare încredere, mai aşteaptă ceva de la noi.

E adevărat că unii vor fi înşelaţi în aşteptările lor. Noi nu le vom putea da ce dăduse filologii bătrîni; nu vom avea nici entuziasmul acestora pentru unele lucruri, nu ne vom înfăţişa nici cu sfaturi pretenţioase cu care veniau ei, nu ne vom arăta în toga măreaţă a mîntuitorilor neamului, cum nu vom veni cu articole de bazar filologic care se aşezau altădată la răspîntii ca să orbească vederea iubitorilor de străluciri uşoare. Vom aduce însă altceva, ce poate fi de preţ astăzi, ce poate îndreptăţi locul filologiei în preocupaţiunile intelectuale.

Locul acesta trebuie să fie recunoscut filologiei în prima linie prin caracterul ei de ştiinţă. Numai cînd s-ar zice că n-avem nevoie de luxul cultivărei ştiinţelor, numai atunci nici filologia n-ar mai merita să fie luată în samă. Dar astăzi şi pentru ştiinţa adevărată, ca şi pentru literatura înaltă, am ajuns să arătăm mai multă înţelegere; e, orice s-ar zice, o parte a publicului nostru, care ştie să le înconjoare de mai mult respect ca altădată.

Că filologia este o ştiinţă, aceasta nu mai e nevoie să se probeze cu multe argumente. Ea se întemeiază pe legi bine stabilite, lucrează cu mijloace sigure. Cînd filologul probează că în cutare condiţiuni un fenomen nu poate da decît un anumit rezultat, el face operă de ştiinţă. A arăta, de exemplu, că în limba română *l* intervocalic din formele latine s-a schimbat regulat în *r* (*soare*<*solem*, *sărire*<*salire* etc.) înseamnă a stabili un fapt ştiinţific.

Orice ştiinţă descoperă legături între fenomene, arătînd raportul constant dintre ele, şi caută să le explice. Sînt ştiinţe care merg şi mai departe, caută să prevadă mersul de mai tîrziu al fenomenelor. Filologia, e adevărat, n-a ajuns să realizeze şi acest punct, ea nu poate spune ce va deveni peste o sută ori două sute de ani un fenomen linguistic, dar aceasta nu-i slăbeşte caracterul de ştiinţă. E destul ca o categorie de cercetări să îndeplinească cele două dintîi condiţiuni pentru ca să aibă dreptul la acest titlu.

Şi pentru ca să reiasă mai bine însemnătatea şi preciziunea cercetărilor de filologie să le punem faţă în faţă cu cele de istorie. De altfel, această apropiere se face adeseori şi se ştie cum Ia noi filologia şi istoria au mers deobicei împreună; cu deosebire lor s-au conscrat învăţaţii şi de la ele s-au cerut lămuriri asupra trecutului nostru. O comparaţiune a felului cum sînt conduse cercetările dintr-o parte şi dintr-alta poate să fie instructivă, poate arăta că filologia are o superioritate asupra istoriei, deşi aceasta nu i s-a recunoscut pînă acum.

Oricît a-a căutat să se dea şi istoriei calificativul de ştiinţă, ea nu poate fi socotită astfel. Istoria n-a ajuns încă la stabilirea de legi, ca filologia; ea e departe de a avea preciziunea, siguranţa de cercetare pe care le are aceasta din urmă. Istoria nu poate să ne asigure că intr-o anumită împrejurare un fapt trebuie să dea un anumit rezultat; în ochii istoricilor fenomenele nu se prezintă în aceleaşi raporturi de dependenţă neschimbată ca fenomenele pe care le urmăresc filologii. Toată munca istoricilor n-a dus pînă acum decît la unele observaţiuni, la constatări care sînt lipsite de preciziunea matematică a enunţărilor filologice. Istoria este încă în faza în care era altădată filologia, cînd ea se confunda cu observaţiuni de caracter gramatical, cu adunarea de cîteva fapte între care nu se vedeau legăturile hotărîte pe care le-au descoperit investigaţiunile ştiinţifice de mai tîrziu. Istoria dă numai cunoştinţe, cercetează faptele în raporturi şi succesiunile lor variate — acestea sînt hotarele ei de pînă acum. Şi e curios cum nu s-a ajuns încă să se deosebească bine, chiar de spirite culte, între a da cunoştinţe si a face ştiinţă.

Din chipul cum se prezintă cercetările istorice se explică pentru ce ele nu pol înlesni reconstruirea faptelor din trecut în felul cum se face în filologie. Un filolog are la îndemînă mijloacesă fixeze cum a trebuit să se prezinte în cutare epocă un fenomen; el reuşeşte să determine diferite faze ale unui asemenea fenomen şi să le circonscrie într-un anumit timp. Astfel filologii ştiu astăzi, de pildă, că schimbarea grupului *cl* din elementele latine în *chi (ochi<oclum)* a trecut prin faza *cl' (ocl'u),* că această fază exista încă înainte de secolul al Vll-lea şi că s-a menţinut mult timp, că prefacerea lui *cl'* în *chi* era, în sfîrşit, un fenomen întâmplat în cea mai mare parte a teritoriului dacoromân în secolul al XH-lea, al XlII-lea. Ce istoric însă ne-ar putea spune că într-o anumită epocă din istoria noastră cutare fapt se prezintă într-un anumit fel, şi aceasta, mai mult, fără ajutorul vreunui document? Istoricii fiind sclavii documentelor, se găsesc în neputinţă de a afirma ceva sigur cînd acestea lipsesc, pe cînd filologii, chiar fără ajutorul unei mărturii scrise (nu este nici un document care să ne spuie că în secolul al VUI-lea se zicea *ocl'u),* pot să reconstituiască trecutul din simpla cercetare a faptelor actuale.

Astfel se explică pentru ce istoricii nu ne mai pot da astăzi alte lumini asupra vieţei noastre în evul mediu decît acelea care ne sînt cunoscute mai de mult şi pe temeiul unor documente veşnic aceleaşi. Lipsindu-le izvoare nouă, nemaigăsindu-se alte mărturii preţioase decît acelea care au fost cunoscute şi învăţaţilor generaţiunei trecute, istoricii noştri de azi s-au oprit la ce ştiau aceştia asupra vieţei noastre pînă prin veacul al Xll-lea. Şi pentru că astăzi nu li se mai pot ierta nici jocuri de fantazie, interpretări false ale faptelor cum se iertau altădată cînd nu se avea destul respectul documentelor şi istoria se confunda cu romanul, istoricii nu mai adaugă nimic însemnat, nu mai aduc nimic nou pentru epoca noastră mai veche.

In schimb tocmai filologii au ajuns să lămurească mai bine în timpul din urmă epoca aceasta, pentru că lor le stă în putinţă să pătrundă mai departe în trecut şi pentru că fapte cunoscute chiar filologilor de altădată sînt urmărite azi în legăturile lor mai întinse într-o lumină nouă, cu mijloace de comparaţiune şi de control pe care, într-un timp de multe ori scurt, le îmbogăţeşte adevărata ştiinţă. Şi am putea chiar spune că, dacă se va ajunge odată să se cunoască şi mai bine ce vieaţă am dus pe unde am trăit timp de atîtea veacuri, aceasta se va datori mai mult tot filologilor.

Dar să ducem şi mai departe comparaţiunea intre filologie şi istorie.

De cîtva timp se accentuează din ce în ce mai mult un curent în cercetările filologice. Pe cînd altădată filologul se interesa mai ales de trecut — intr-o vreme filologia era identică cu studiul limbilor moarte — astăzi începe a se da o mai mare atenţiune stărei actuale a unei limbi, diferitelor forme sub care apare pe toată întinderea unde este vorbită. Cercetările de dialectologie fac zi cu zi paşi înainte, şi numai cine s-a ocupat şi de această parte a filologiei poate înţelege ce bogăţie de fapte vor ajunge să ne descopere şi la ce rezultate uimitoare ne vor duce ciţiva ani de muncă stăruitoare îndreptată în această direcţiune. Filologii caută deci să deschidă mereu cimpuri nouă curiozităţii lor şi să-şi oprească din ce în ce mai mult privirile asupra prezentului, asupra vieţei de azi a unui popor sau grup de popoare. Din această înnoire a preocupaţiunilor lor a rezultat chiar — şi va rezulta mai mult cu timpul — o interpretare mai largă, mai temeinică a faptelor din trecut, a fenomenelor care singure îi absorbiau înainte. Urmărirea fenomenelor de azi, pătrunderea graiurilor vii ajung să lămurească mai bine fenomenele întîmplate altădată, vorbirea fixată în monumentele literare.

Ce se întîmplă însă cu istoricii? Pentru ei tot trecutul rămine cîmpul de predilecţiune pentru cercetări. Istoricii au fetişismul mormintelor; îi interesează mai mult ce s-a petrecut decit ce se petrece, ce s-a îngropat decit ce trăieşte; ei spun in faţa evenimentelor, în faţa cuiva: „Treceţi şi pe urmă ne vom ocupa de

voi, mori şi pe urmă vei fi interesant". E în parte tirania unei tradițiuni, dar mai e şi o împrejurare care-i face să nu se intereseze mai mult de ce se întîmplă in jurul lor. Pentru că li se cere să aprecieze faptele, ei nu se încred în judecata, în imparțialitatea lor şi evită atunci să se ocupe de ce este actualitate, se refugiază în trecut, unde judecata este mai uşoară fie din cauza depărtare! în timp, fie pentru că e mai greu să fie controlată. De aceea nimeni n-ar putea cita lucrări de istorie contemporană, fie la noi, fie aiurea, care să stea la înălțimea altor lucrări; filologii au ajuns însă să dea adevărate monumente de ştiință asupra limbilor de astăzi. Şi cu toate acestea cît n-ar putea folosi istoricii chiar pentru înțelegerea faptelor din trecut dacă atențiunea lor s-ar îndrepta mai des asupra celor ce se întîmplă în vieața de azi, dacă ar pătrunde mai mult în adîncurile ei... Dar sînt robii de care nu se poate desface oricine.

! Vieața nouă, III (1908), 23, p. 495-500.

II

Mai sînt şi alte părți in care munca filologului e mai rodnică decît a istoricului sau pune în lumină lucruri care rămîn prea streine acestuia.

Pe cînd istoricii noştri au arătat mai mult ce am primit de la popoarele cu care am venit în atingere, filologii au arătat şi ce am dat. E adevărat că au pătruns multe elemente streine în cultura, limba noastră — si cercetările filologice, alături de cele istorice, au probat cu prisosință acest fapt —, dar e tot atît de adevărat că streinii au împrumutat de la noi. Sînt o sumă de cuvinte româneşti care au trecut în limba popoarelor învecinate, şi cînd percurgem dicționarele vreunei limbi slavice, cea ruteană sau bulgară, ori a limbei ungureşti ş.a., ne surprinde bogăția de asemenea împrumuturi. Aceasta arată influența mare pe care arn avut-o asupra celor cu care am trăit alături, pune în evidență vitalitatea poporului nostru. Şi cînd este vorba de a avea icoana vieței unui neam întreg, aceste constatări nu pot fi indiferente, au preț în judecarea ei.

Şi tot filologiei mai datorim un lucru. Dacă streinii au ajuns să se intereseze mai mult de noi, să ne cunoască mai bine, aceasta se datoreşte în mare parte şi filologiei. Prin studiile făcute asupra limbei noastre şi celorlalte limbi romanice s-a atras mai mult în streinătate atențiunea asupra noastră, ni s-a recunoscut un loc însemnat în familia popoarelor care au moştenit cultura şi limba latină. Să ne gîndim că sînt învățați streini care se ocupă cu româna, că ascultători de la universități germane, de la scoale superioare cum sînt „Hautes Etudes" şi „Ecole des langues orientales" din Paris, au prilej să audă rostindu-se cuvinte din limba noastră, unii ajung chiar să înțeleagă această limbă care nu demult era socotită ca barbară. Unde sînt însă în streinătate cursuri consacrate istoriei noastre?

Şi e firesc să se dea peste hotare această atențiune limbei române — cu vremea i se va da mai multă. Cercetările filologice — în cazul nostru cele de romanistică — nu se pot mărgini la un singur domeniu, la un singur grup linguistic; cercetătorul e silit să urmărească fenomenele în legăturile lor mai întinse. O particularitate din limba franceză sau italiană îşi poate găsi explicarea într-un fenomen din limba noastră, şi filologul care vrea să stea la înălțimea ştiinței e dator astăzi să nu piardă din vedere aceste cercetări îndepărtate care-1 duc pînă la noi. Mai trebuie să mai amintim că nu este tot aşa cu ceea ce preocupă pe istorici? Intrucît fapte întâmplate în istoria Franței, de exemplu, stau în legătură directă cu fapte din istoria românilor? De aceea nici istoricii francezi nu simt nevoia să ştie ce s-a petrecut sau se petrece la noi...

Iată cum filologiei trebuie să-i fim recunoscători, între altele, că streinii nu se mai uită la noi cu acelaşi dispreț ca altădată. Şi ne dăm totdeauna sama de acest cîştig — alături de cel ştiințific, e unul moral — pe care l-am avut grație unei specialități socotită nefolositoare de atîtea ori? Mi se pare că nu.

Dacă ar fi să urmărim mai departe această comparațiune între un gen de studii şi celălalt, am mai putea aminti că filologia are încă altă parte de superioritate asupra istoriei. Un filolog, pe lîngă alte cunoştințe, ştie că este dator să cunoască istoria—nu este vorba, desigur, de cercetări speciale pe care să le facă singur; e vorba de stăpînirea acelor fapte din trecut care stau în strînsă legătură cu problemele urmărite de el şi-1 împiedică să afirme erezii. în istorie stăpîneşte însă credința că nu e nevoie de cunoştințe filologice; de aceea e rar să vezi un istoric care să aibă o pregătire pentru înțelegerea faptelor lingvistice sau măcar o curiozitate pentru rezultatele nouă ale filologiei, deşi aceasta e indispensabil ori de cîte ori este vorba de a da ceva temeinic şi conceput într-un spirit larg asupra trecutului înde-

părtat al unui popor. Şi pentru că am această convingere, am voit, nu demult, să dau un sfat folositor pentru cei care se înscriu la secţiunea de istorie. La schimbările ce urmează să se facă în regulamentul facultăţei noastre am adăogat propunerea să se ceară celor care se înscriu la istorie frecventarea obligatorie măcar timp de un an a unui curs de filologie — de filologie română — pentru istoria românilor. N-am avut norocul să-mi impun convingerea şi pentru că trăim încă în timpul de oropsire a filologiei m-am resignat.

Urmarea unui curs de filologie ar folosi şi celor care se consacră istoriei, în sensul că ar contribui la dezvoltarea spiritului de preciziune pe care-1 cere şi istoria, spre care vin să se îndrumeze de cîtva timp şi cercetările istorice la noi. Dacă este o influenţă binefăcătoare a filologiei, este aceea că deprinde spiritul cu preciziunea, îi dă o disciplină de care are nevoie orice minte cultivată. Şi noi în special avem nevoie de asemenea disciplină intelectuală, pe orice cale am cîştiga-o. Avem, noi românii, multe însuşiri, dar aceea care ne lipseşte prea deseori este tocmai aceea pe care o poate da şi filologia celor care vin la universitate să trăiască vieaţă adevărată intelectuală şi să şi-o îmbogăţească mai tîrziu. Veţi fi profesori într-o zi, vă veţi consacra unii mai departe filologiei sau literaturei, dar oricare va fi ocupaţiunea dumneavoastră veţi folosi că v-aţi îndrumat gîndirea pe calea bună a controlului intelectual, a cumpănirei faptelor, a stăpînirei luminate a ideilor. E o mulţumire rară aceea pe care o dă urmărirea unor probleme ce cer încordare, pătrundere, subtilitate. Şi filologia e din acele ocupaţiuni care stimulează aceste însuşiri, le dezvoltă şi le desăvîrşeşte.

Bineînţeles e vorba de filologia care se ridică la concepţiunea pe care trebuie să ne-o facem astăzi despre ea.

E timpul să dispară din circulaţie ideea că filologia e o ocupaţiune mărginită, îndreptată numai spre amănunte plictisitoare, spre cercetarea cîtorva cuvinte. A fost adevărată această părere despre filologie cînd ea era numai în mîna gramaticilor. A face filologie însemna atunci a înşira categorii de forme, a le grupa după înrudirile lor gramaticale şi — ca speculaţiune mai înaltă — a le căuta originea. Azi sîntem departe de această virstă de copilărie a ei. Un filolog nu se mai mărgineşte la asemenea înregistrări seci, nu mai studiază mecanic formele linguistice şi numai o parte din ele, numai pe cele literare, pe cele „corecte" cum le ziceau gramaticii de şcoală veche. Azi spiritul scrutător al filologului se îndreaptă spre materialul întreg al unei limbi

sau al mai multora; pentru el, o formă linguistică nu mai e o alăturare de litere, ci un complex de sunete care trebuie studiate in geneza, în evoluţiunea lor, în legăturile dintre ele, în influenţa pe care o are unul asupra altuia; cuvintele nu mai sînt privite izolat, ci în raporturile lor, în acţiunea pe care o au unele asupra altora în frază, în asocierile pe care le stabileşte mintea între ele; şi cînd se urmăreşte originea lor, li se fixează etimologia, cercetătorul nu se mai mulţumeşte numai cu arătarea prototipului din care derivă, ci caută să prindă întreaga lor vieaţă, tot ce ne spun ele prin fonetică, prin înţelesul lor; şi ceea ce constituie mai ales superioritatea filologiei de astăzi este cercetarea formelor linguistice din punct de vedere al valoarei lor semnificative: un cuvînt nu este numai un complex de sunete, un element care îndeplineşte o anumită funcţie — se declină, se conjugă etc. —, ci are ceva semnificativ, o valoare psihologică, socială: din examinarea cuvintelor unei limbi filologul poate trage concluziuni de o deosebită însemnătate pentru sufletul, cultura acelora care o vorbesc. De aceea filologia a ajuns să fie un ajutor preţios psihologului şi sociologului; cu vremea va aduce şi mai bogate contribuţiuni în acest sens.

Şi nu se opresc aici foloasele filologiei. Pentru noi în special ea poate să-şi arate şi aiurea roadele.

Deşi limba noastră, ca expresiune literară, a făcut de cîteva zeci de ani progrese uimitoare, totuşi n-am ajuns să-i dăm acea formă hotărîtă pe care o au limbi cu un trecut mai bogat de cultură. De aceea chestiunea fixărei limbei literare va continua încă să ne preocupe, va mai aduce în jurul ei discuţiuni din care se va lumina mai bine orientarea noastră. Şi aici filologul poate interveni şi ajutorul lui poate fi folositor. Fără îndoială că nimeni care are simţul realităţei nu mai crede azi în ce credeau bătrînii, că o limbă se poate legifera, că cineva are puterea să impună dintr-o zi într-alta un anumit fel de a scrie; timpul şi influenţa unor scriitori hotărăsc mai mult în această direcţiune. Dar în chestiunile de limbă literară şi filologii pot avea un rol, ca sfătuitori, ca luminători ai direcţiei din care se va alege forma definitivă a scrisului. Un filolog, prin faptul că cunoaşte evoluţiunea întreagă a unei limbi şi mai cunoaşte ce s-a întîmplat în alte limbi pînă să ajungă la formele fixe ale literaturei — sînt anumite condiţiuni care impun peste tot preponderanţa unor anumite forme —, poate să-şi dea samă de rostul unei direcţiuni şi să înţeleagă dacă îndrumarea ei e firească, va putea să se impună; şi cînd în discuţiuni se vor susţinea utopii, cuvîntul

lui poate interveni să le înlăture. In atmosfera intelectuală din care se limpezeşte încetul cu încetul şi forma unei literaturi, filologii pot avea deci şi ei o parte de acţiune. Au avut-o peste tot unde s-a fixat de mult limba literară, în Franţa, în Italia ş.a. — o pot avea şi azi la noi, cu atît mai mult cu cît filologia s-a emancipat de vederile strimte de odinioară şi s-a apropiat de o înţelegere mai largă, mai dreaptă a faptelor.

Vieaţa nouă, III (1908), 24, p. 515—519.

ORIENTĂRI NOUĂ ÎN CERCETĂRILE FILOLOGICE

Intre filologia veche şi cea nouă anii din urmă au accentuat tot mai mult deosebirile, ca metodă de investigaţie şi idei conducătoare. Aceste progrese care, izolat, pot fi urmărite în publicaţiile filologice recente lasă totuşi un vag în jurul lor, pentru că puţini s-au gîndit să le prezinte în totalitatea lor[1], într-o sinteză care, oricît de sumară, ar pune în evidenţă ce s-a realizat în atîtea direcţiuni, cum şi unele îndrumări care, abia indicate, aşteaptă să fie precizate mai bine, pentru ca la rîndul lor să dea sugestiuni, să deschidă perspective pentru cercetări care vor avea să aducă alte inovaţii după cele de astăzi.

0 asemenea expunere, redusă la relevarea directivelor generale ale filologiei nouă, cred că-şi găseşte cel mai bun prilej în primele pagini ale unei reviste a cărei utilitate nu mai are nevoie de justificări, oricît de streine de mişcarea filologică ar rămînea la noi preocupaţiunile intelectuale. Cînd filologia secunda prejudecăţi ori încînta şi ea cu fantazii şi paradoxe ce-şi găseau uşor prestigiu în romantismul atotstăpînitor, în jurul ei nu se puneau încercuiri de dezinteresare, şi speculaţiunile spre care era dusă ajungeau să pasioneze pe mulţi, pînă a-i improviza în filologi. Cum cu timpul filologia — prin contrast cu istoria, care mai păstrează reminiscenţe romantice — a fost cea dintii care, cu

[1] O privire generală asupra teoriilor filologice actuale e dată de J. Vendryes în *Le langage,* Paris, 1921; parte din aceste teorii şi cu vederi proprii autorului sînt expuse în cartea lui A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique generale,* Paris, 1921.

metode riguroase şi cu spirit critic ducînd de la analize la construcţiuni temeinice, a înlăturat unele iluziuni şi a înlesnit să cunoaştem mai bine trecutul nostru, interesul pentru ea ar fi fost de aşteptat să meargă paralel cu realizările ei, cu ceea ce i se datoreşte ca achiziţiuni pentru ştiinţă. Cultivarea stăruitoare a filologiei de cîţiva specialişti şi afirmarea ei deplin ştiinţifică le vedem însă coincidînd cu o scădere a interesului pentru ea, cu un fel de scepticism asupra utilităţei pe care ar avea-o, fiind privită de obicei ca o specialitate redusă la preocupări mărunte, la cercetări care pot pasiona numai pe cîţiva izolaţi. Judecata aceasta nu are de ce să ne surprindă cînd cultura noastră e încă în faza pregătirilor, într-o epocă de tranziţie. Lîngă moşteniri de preferinţe care mai dăinuiesc, lîngă excluderi de ceea ce nu mulţumeşte anumite inclinări, anumite superstiţii, ştiinţa, cu multiplicitatea ei de manifestări şi cu acel spirit de cercetare pasionată şi obiectivă care trebuie să o caracterizeze, nu a ajuns încă să fie recunoscută cu ascendentul pe care trebuie să-1 aibă. Sînt drumuri de care curiozitatea noastră intelectuală se ţine încă departe, cum sînt preveniri care trebuie înlăturate, păreri care cer să fie rectificate. Deoarece o asemenea părere e curentă şi cînd se vorbeşte de filologie, se impune ca şi ei să i se aducă rectificări în acord cu semnificaţia adevărată a studiilor de limbă şi aceasta va reieşi, cred, deplin din ce vom arăta cu privire la spiritul în care sînt conduse azi cercetările filologice.

Luîndu-şi naştere din studii elementare asupra limbilor, din observaţiuni cu caracter mai mult practic, didactic, filologia, oricît timp ar fi pus ca să se emancipeze de gramatică, şi-a afirmat repede independenţa şi în cîteva decenii a ajuns să-şi întindă mereu domeniul cercetărilor, să arate cît de vast este ciclul problemelor care pot să o preocupe. Dacă pînă acum vreo patruzeci de ani ea mai păstra oarecare urme ale dependenţei de gramatică — cum arăta chiar numele şcoalei de atunci a „neogramaticilor", care totuşi a adus puncte însemnate de inovaţie în studiile lingvistice —, în timpul din urmă îndrumările ei s-au accentuat tot mai mult in sensul introducerei unor criterii nouă şi fecunde de investigaţie. Impulsiunile în această direcţie i-au fost date de cercetările fonetice şi etimologice, sprijinindu-se reciproc şi ajutînd fixarea unor principii de bună orientare. Multă vreme predilecţiunea filologilor au fost fonetica şi lexicul, cum se înţelege uşor cît timp ele se impuneau în primul rînd atenţiune! lor şi plecînd de la ele se puteau pune bazele unor norme sigure de interpretare a faptelor lingvistice. Dacă uneori generaţia mai veche de filologi s-a oprit la concepţii prea unilaterale şi nu a

ştiut să evite exagerările, chiar aceste exagerări au provocat, **prin** antiteză, o reacţiune şi au adus repede restabiliri mai în acord **cu** caracterul evoluţiilor lingvistice. După ce şcoala de altădată decretase principiul legilor fonetice fixe, imuabile, alţii au venit să conteste acest principiu, să susţină că de fapt nu există asemenea legi.[1] între aceste două păreri şi după discuţii care plecau uneori de la o neînţelegere aparentă, astăzi s-a ajuns la convingerea că legi fonetice — sau, cum le **numesc alţii cu** termeni atenuaţi, „echivalenţe", „posibilităţi" — pot fi **admise** nu cu înţelesul legilor din alte ştiinţe, ci în sensul că există **transformări** de sunete rezultate în anumite condiţiuni şi **imprimînd** unei limbi sau unui grup lingvistic caractere particulare; alături de aceste transformări, uşor de recunoscut în general, apar însă altele, condiţionate de factori speciali, înfăţişîndu-se ca perturbări faţă de celelalte, ca „excepţii" sau, cum le numesc filologii italieni, „accidenti generali", cu un termen nu bine ales şi care se repetă mereu, ca un şablon, în studiile fonetice ale acestor filologi.

Datorită şcoalei de pe la 1880 — oricît de unilaterală ar fi fost **in** unele privinţe, oricît s-ar fi închis în rigorismul ei —, filologia a ajuns să precizeze unele fapte şi să-şi apropie o disciplină care avea să o ajute în perfecţionarea metodelor de cercetare. Aceasta cu deosebire în studiile de fonetică **şi,** colateral cu ele, în cele etimologice: evoluţia fenomenelor a primit atunci unele elucidări prin cercetările comparative şi istorice, prin confruntări mai întinse şi mai temeinice decît cele la care se oprise filologii de mai înainte. Cînd în interpretarea fenomenelor se recunoscu şi importanţa principiului de fonetică sintactică, un mijloc nou de control îşi găsi aplicarea şi, graţie lui, serii întregi de particularităţi fonetice putură **fi** mai bine explicate: plecînd de la ideea că cuvintele nu trebuie privite izolat, **ci** în legăturile, **in** asociaţiunile lor variate, în ceea ce **s**-ar putea numi simbiism fonic — alături de cel noţional —, acest principiu a ajutat filologilor să se emancipeze de viziuni prea limitate, le-a arătat că vieaţa cuvintelor e mai complexă de cum le apărea şi, indirect,

[1] De relevat că tocmai cînd se punea la îndoială existenţa legilor fonetice se făceau încercări, ca aceea a lui M. Grammont, în studiul său ***La dissimilation consonantique dans Ies langues indo-europiennes et dans Ies langues romanes,*** Dijon, 1895, de a găsi consecvenţe de evoluţie, legi fonetice, chiar în fenomene nepărînd că s-ar produce după anumite norme. Pentru lămurirea unor probleme de fonetică romanică de la aceeaşi idee a plecat mai în urmă E. Schopf în studiul ***Die konsonantischen Fernwirkungen: Fern-Dissimilation, Fern-Assimilation und Metatkesis,*** Gdttingen, 1919.

i-a îndemnai să ducă mai departe analiza faptelor, să urmărească cu o perspicacitate mereu accentuată procesele lingvistice.

Alături de studiile fonetice — şi întrucîtva prin inrîurirca lor, ca şi a celor de folklor — acum o jumătate de veac filologii au început să cultive mai stăruitor pe cele de dialectologie. Era complinirea necesară la celelalte, care ţineau în samă numai trecutul, materialul de limbă transmis prin texte şi fixat prin tradiţie. Cunoaşterea graiurilor vii, a vorbirei celor de la ţară, cu varietatea aspectelor ei, nu putea să rămînă în afară de preocupaţiunile filologilor, cînd ea putea aduce puncte nouă de comparaţie, indicaţii preţioase în interpretarea fenomenelor lingvistice şi corective la unele păreri. Materialul dialectal adunat şi comentat în curs de mai multe decenii, chiar dacă de multe ori a fost prezentat sub forme prea sărace ori după procedee prea mecanice, a pus la dispoziţia filologilor elemente a căror valoare tot mai mult a ajuns să fie recunoscută. Interesul pentru dialectologie a avut şi el ca urmare discuţii împrejurul problemelor pe care le implică, enunţarea de teorii care au pasionat citva timp pe învăţaţi. Cînd în faţa concepţiei prea simpliste că ar exista totdeauna limite dialectale bine fixate s-a ridicat afirmarea unor filologi că asemenea limite sînt o iluzie, critica filologică a avut un nou prilej de a arăta că se cuvine să ne punem întrebări la care alţii nu se gîndise, să revizuim idei care sint poate numai o convenţiune. Împotriva teoriei zonelor dialectale bine definite nu a fost greu să se aducă fapte desprinse din cercetările dialectologice, dar şi de rîndul acesta s-au forţat interpretările, s-a mers prea departe pe calea contestărilor. Dacă nu există totdeauna linii de demarcare între dialecte aşa cum erau admise de o parte din filologi, asemenea linii nu pot fi contestate uneori — relativ rar —, în condiţiuni geografice speciale, prin izolări datorite unor factori determinaţi, şi, de altă parte, nu se poate să nu admitem în teză generală existenţa dialectelor, unor unităţi lingvistice locale caracterizate prin particularităţi care le dau o fizionomie aparte, diferenţiindu-le de alte unităţi. Trecerile de la o regiune dialectală la alta, acele arnfizone cu infiltraţiuni reciproce rezultate în mod firesc din atingeri între două — ori chiar mai multe — graiuri, nu anihilează ceea ce dincolo de ele apare cu aspecte bine pronunţate într-un sens ori intr-altul. Dialectele sînt centre de unde au radiat anumite transformări lingvistice, şi, dacă între ele s-au interpus zone mixte, aceasta nu ne autorizează să contestăm existenţa unor asemenea centre. Privind chestiunea astfel se înlătură punctul de neînţelegere care a provocat şi discuţiile între dialectologi.

Studiilor de dialectologie — în faza lor mai veche, despre cea actuală vom vorbi mai departe — şi celor de fonetică teoretică şi istorică le-a urmat inovaţia datorită foneticei experimentale. Şi şcoala neogramaticilor îşi dăduse samă că sunetele unei limbi trebuie studiate în legătură cu ceea ce stă la baza lor, cu agenţii fizici care le provoacă; dar fiziologia sunetelor avea să se afirme numai mai tîrziu ca un studiu de primă însemnătate şi să se îndrumeze pe o cale mai realistă, mai ştiinţifică, întemeiată de abatele Rousselot — după încercări ale lui E.-J. Marey —, fonetica experimentală e astăzi unul din auxiliarele cele mai preţioase în investigaţiunile lingvistice. Graţie spiritului de preciziune de care e călăuzită, graţie aparatelor de care se serveşte — deşi mai aşteaptă unele perfecţionări —, fonetica experimentală ne ajută să urmărim mai bine geneza sunetelor, să surprindem deosebiri între ele care altfel nu sînt uşor de perceput ori rămîn cu totul inaccesibile controlului, cum, în acelaşi timp, ne înlesneşte înregistrări care pot servi ca documente de o deosebită valoare pentru studiul unei limbi sau, în special, al dialectelor. Filologilor de mai tîrziu ea le va da elemente bogate de informaţie şi de reconstruiri cînd se vor înfiinţa cît mai multe arhive fonetice, aşa cum în unele părţi s-a căutat să se realizeze această idee.

Oricît am recunoaşte importanţa foneticei experimentale, ar fi să cădem în exclusivism dacă am contesta foneticei istorice un loc — şi însemnat — în preocupaţiunile filologilor. O categorie de cercetări nu poate să se izoleze de cealaltă, deşi se observă în general la foneştişii experimentali un fel de dispreţ faţă de aceia care se ocupă cu fonetica istorică. Şi în filologie trecutul are drepturile lui la stimularea curiozităţei cercetătorilor. Graiurile vii, actualitatea, nu trebuie privite ca domeniul exclusiv al studiilor lingvistice. Chiar celor care-şi fac din aceasta o specialitate le poate fi de mult folos, li se impune chiar să cunoască de aproape faptele stabilite de lingvistica istorică, pentru că ele le pot da unele intuiţii, orientări şi priviri mai largi în urmărirea fenomenelor.

Paralel cu studiile de fonetică îndrumate spre metode cu desăvîrşire nouă nu se putea să rămînă în urmă nici cele asupra materialului lexical, cu atît mai mult cu cît sforţările etimologiştilor ajunsese să claseze mare parte din acest material, să fixeze filiaţiuni care să servească drept punct de plecare pentru studii ulterioare. Stabilind originea cuvintelor, chiar etimologiştii erau duşi spre urmărirea schimbărilor de înţeles, dar numai cu timpul această parte a evoluţiilor lexicale s-a impus ca obiect

de cercetare specială. Cînd ei i s-a dat toată atenția cuvenită şi cînd serii întregi de cuvinte au fost supuse analizei din acest punct de vedere, semantica — prin studiile lui M. Breal, în special — s-a adăugat ca o nouă ramură de cercetări, şi din cele mai bogate în revelații, cele mai fecunde pentru înnoirea interpretărilor filologice. Cu toate contribuțiile care s-au adus pînă acum în această direcție, semantica rămîne încă un cîmp larg de investigații şi aşteaptă precizări de metodă, sinteze care să arate că şi cu privire la schimbările de înțeles sînt factori hotărîtori, anumite identități de evoluție, deşi e greu să ne închipuim că se vor putea stabili „legi" în felul cum presupun unii filologi. Pînă la asemenea sinteze va trebui să se studieze de aproape evoluțiile semantice din diferite limbi, pentru ca monografii parțiale să înlesnească constatări cu caracter general. Şi în gruparea faptelor privind semantismul, în fixarea factorilor care au determinat modificările de semnificație ale cuvintelor, va fi nevoie de introducerea unor criterii mai pozitive, deduse din aprofundarea realităților care au provocat evoluțiile semantice. Cu toate că studiile recente de semantică arată intenții de a li se da această orientare, ele mai păstrează ceva din formalismul vechi şi operează cu abstracțiuni, cu clasificări prea mecanice.

Constituirea semanticei într-un ciclu de studii de cea mai mare însemnătate a plecat, în parte, de la intuiția raporturilor strînse dintre formele lingvistice şi conținutul lor sufletesc, dar în acelaşi timp ea singură a contribuit ca filologii să dea din ce în ce mai multă atenție semnificației psihologice a cuvintelor. Aceasta a mers concomitent cu progresele psihologiei, ceea ce a venit să potențeze această directivă, aşa că în lucrări de lingvistică şi de filozofie — cum sînt acelea ale lui W. Wundt, J. van Ginneken ş.a. — amîndouă aceste specialități îşi dau sprijin şi unii au căutat chiar să aplice la filologie metode ale psihologiei experimentale. A considera fenomenele lingvistice ca rezultat al proceselor psihice, a pune în evidență substratul lor sufletesc, e iarăşi una din concepțiile care, introdusă în filologie, va face să privim într-o lumină'nouă evoluția limbilor. Pentru psihologia generală, ca şi pentru aceea a colectivităților, pentru psihologia etnică, lingvistica — înțeleasă astfel — va aduce contribuții prețioase şi va arăta totodată marea distanță percursă de la preocupatiunile filologilor de altădată. Pe cînd aceştia se mulțumeau cu înregistrarea cîtorva fapte, cu semnalarea unor concordanțe şi analiza numai a unor categorii de particularități, deşi adeseori interesante în felul lor, de acum înainte multe alte fapte vor trebui luate în samă, pentru ca să pătrundem mai adînc în

vieața cuvintelor, să ni le prezentăm sub multiplele lor aspecte si să recunoaştem valoarea lor expresivă dincolo de înțelesul direct, (•cea ce ele cuprind semnificativ pentru constatări' psihologice. Dacă întrucîtva e interesant, de pildă, să constatăm că latinul vulgar d o lu s, înlocuind pe clasicul d o 1 o r, s-a păstrat în româneşte sub forma *dor,* alături de friul. *dul,* it. *duolo,* sardul log. *dolu,* prov., cat. *doi,* sp. *duelo,* port. *do,* e şi mai interesant de relevat că numai în limba română această formă a primit o nuanțare specială, îndepărtîndu-se de semnificația primitivă — păstrată, de altfel, izolat, dialectal, la noi, cum în celelalte limbi romanice echivalentele ei reproduc nealterată accepțiunea latină sau cu slabe devieri semantice, nici una însă aşa de caracteristică cum este cea din româneşte. Cînd, mai departe, constatăm că *dor* apare nu numai în dacoromână, dar şi în aromână şi meglenită cu acelaşi înțeles, aceasta pune şi mai bine în evidență semnificația lui psihologică, deoarece ne arată că de mult, cînd limba noastră nu era despărțită în dialectele de azi, latinul d o 1 u s ajunsese să exprime ceva propriu sufletului românesc, să ne redea acel lirism de nelinişte, de melancolie care străbate poezia noastră populară. Pentru deducțiuni psihologice din studiul limbei nu este iarăşi interesantă mărturia unui cuvînt ca port. *saudade* din lat. s o 1 i t a t e m[1] ori a formei, din graiul italian din Bormio, *solastro* (derivat din lat. s o 1 u s), exprimînd neliniştea, tristețea pe care o simte păstorul în singurătatea munților?[2] Exemple de felul acesta, care ne duc mai departe decît apropierile etimologice **la** care se opreau filologii din trecut, ar putea fi citate multe pentru a ne convinge de importanța constatărilor **la** care putem ajunge cînd filologia e înțeleasă în alt spirit, călăuzită de concepții nouă.

Consecință firească a tendințelor inovatoare în filologie, şi sociologia a venit să fie luată în considerație de lingvişti alături de psihologie. O dată ce fenomenelor lingvistice li se recunoştea caracterul de valori psihologice, urma de la sine să fie privite în raporturile lor cu factorii sociali, şi în timpul din urmă cu deosebire A. Meillet a insistat asupra acestui criteriu de inter-

[1] Are aproape acelaşi înțeles ca românescul „dor" şi e definit astfel de Teixeira de Pascoaes, *O ginio portugnes,* Porto, 1913, 6: „E dorul şi tristețea, materia şi spiritul, moartea şi vieața, pămîntul şi cerul..., concentrate într-un sentiment care are ceva aparte şi s-a impus ca o expresiune verbală în limba portugheză, constituind însăşi esența sufletului lusitan". La portughezi *a saudade* are un fel de prestigiu mistic şi a dusja o concepție poetică națională, numită *saudosismo.*

[2] *Studj romanzi,* IX, 241.

5*

pretare a lor. în principiu se poate spune că transformările lingvistice sînt ecou al condiţiunilor de vieaţă proprii unei societăţi, expresiunea prefacerilor succesive din trecutul ei, cum şi a celor la care asistăm azi. Stări sociale de altădată, tendinţe dominante în anumite epoci la o categorie sau alta a locuitorilor unei ţări, anumite raporturi între ele, conflicte de clase etc. au lăsat totdeauna urme în limbă; tot astfel prefacerile sociale, îndreptîndu-se sub ochii noştri, au repercusiuni în limba vorbită ori scrisă.[1]

Introducerea în lingvistică a sociologiei nu trebuie însă să devieze spre teoretizări fără temei, spre doctrine fanteziste, cum s-a întîmplat cîteodată cînd sociologii au căutat să aplice la lingvistică vederi care se depărtau de adevăr, concepţii contestabile chiar în sociologie. Cît timp aceasta din urmă pluteşte încă mult în vag, nu a ajuns să-şi precizeze metodele şi să coordoneze principii, nu poate fi spre folosul lingvisticei să-i împrumute fără alegere consideraţiuni de o natură ori alta. Pentru moment stau la dispoziţia filologilor destule fapte din care să reiasă deducţiuni sigure în legătură cu sociologia, rămînînd ca altele să fie puse în evidenţă mai tîrziu, cînd progresele şi în direcţiunea lingvistică şi în cea sociologică vor permite concluziuni care să nu fie azardate.

Apropiindu-se de psihologie şi sociologie, lingvistica a venit, propriu-zis, să accentueze importanţa ei pentru istoria culturală. Prin datele pe care ni le pune la îndemînă ea ne înlesneşte să cunoaştem vieaţa culturală a unui popor, fazele evoluţiei lui, felul de afirmare a sufletului său în diferite împrejurări. Un singur cuvînt, analizat de aproape, ne evocă adeseori momente culturale, lasă să se desfăşure sub ochii noştri unele aspecte ale vieţei de altădată, apare ca imaginea caracteristică a unei epoci.[2]

[1] Consideraţiunile sociologice pot de multe ori să se întîlnească cu cele etnologice, mai'ales cînd studiem trecutul unei limbi: în atingeri cu popoare streine, unele particularităţi lingvistice au putut fi împrumutate de Ia ele, pentru că o categorie socială a lor s-a găsit în condiţiuni ca să exercite unele înrîuriri asupra elementului totuşi preponderant. în cazul acesta ceea ce la prima vedere apare de natură etnică trebuie privit mai curînd denatura socială, şi această distincţiune s-ar impune să fie totdeauna făcută în studiile de lingvistică istorică.

[2] Pentru limba română, ca şi pentru alte limbi, multe cercetări interesante de această natură rămîn de făcut. în studii pe care le-am publicat pînă acum am avut totdeauna în vedere stabilirea de relaţiuni între faptele lingvistice şi cele culturale; acelaşi punct de vedere l-am urmat în lecţiunile de la universitate, în comunicări la *Societatea filologică* şi într-un ciclu de conferenţe din care numai una s-a tipărit *(Limba noastră ca icoană a vieţei culturale,* în *Vieaţa nouă,* I (1905-1906), 533). Succesiv voi relua în revistă chestiunile tratate altădată, adăugînd cercetări nouă.

Şi în acest sens deci lingvistica îşi manifestă azi tendinţele realiste, stăruind să privească fenomenele în raporturile lor cu stările concrete, cu ambianţa lor de geneză ori de circulaţie.

Aceleaşi tendinţe le regăsim cînd s-a căutat să' se studieze cuvintele în legătură cu echivalentele lor materiale, cu obiectele pe care le designează. Urmînd îndemnurilor lui Schuchardt şi altora, o revistă germană — *Worter und Sachen* — şi-a impus chiar ca program cercetări filologice în această direcţie. E un program mai redus, în genul său, dar urmărirea lui are o'utilitate netăgăduită, pentru că vine ca un corectiv la procedeele filologilor de mai înainte care studiau de obicei cuvintele prea abstract ori se mulţumiau numai cu aproximaţii cînd era vorba de ceea ce exprimă ele.

în altă direcţie şi ducînd spre numeroase probleme, studiile filologice au primit inovaţiuni datorite tot orientărei lor în sens realist. Prin lucrările lui J. Gillieron, dialectologia a ajuns să se călăuzească de unele principii nouă şi să-şi însuşească metode care lasă departe pe cele aplicate înainte. După publicarea, în colaborare cu E. Edmont, a acelui *Atlas linguislique de la France,* care înseamnă o epocă în filologia franceză şi cea generală, după adunarea acelor materiale care fac din acest' atlas un repertor de o bogăţie unică pentru studierea diferitelor „patois" din Franţa, Gillieron a căutat să desprindă din rezultatele anchetei unele concluziuni, să formuleze teorii în lumina cărora fenomenele lingvistice să apară aşa cum crede că trebuie privite, în acord cu evoluţiile naturale, nefalsificate de vederi unilaterale ori de interpretări superficiale. Un punct pe care Gillieron a ţinut cu deosebire să-1 pună în evidenţă este că vorbirile locale' ascund complexităţi de fapte pe care nu le bănuiam, sînt rezultatul unor curente lingvistice foarte variate, unor înrîuriri pe care numai din analiză în analiză, prin numeroase elemente de comparaţie şi ţinerea în samă a condiţiunilor de vieaţă regională, pot fi reconstituite şi gradate după importanţa pe care au avut-o. încrucişări multiple de elemente şi coliziuni între ele, transmisiuni lingvistice, din regiuni avînd o influenţă specială, un ascendent asupra altora în anumite momente, şi reacţiuni datorite tot unor condiţiuni speciale, factorilor care influenţează vieaţa în infinitatea ei de manifestări, un complex, cu alte cuvinte, de antecedente stă la baza stărilor lingvistice actuale. De aci concluzia că particularităţi care par proprii unui dialect, existente din timpurile cele mai vechi şi socotite astfel pînă acum, nu sînt de fapt decît împrumuturi din graiuri vecine sau mai îndepărtate, şi ceea ce se înfăţişa ca spontan nu este în realitate decît o pro-

pagare lingvistică. O altă idee de la care pleacă Gillieron este aceea a determinanților formali în vieața cuvintelor, că unele din ele adică au dispărut fie din cauza omonimității, fie din aceea că aveau un număr redus de foneme, apăreau prea scurte, ori de la origine, ori în urma alterărilor suferite. Teoria aceasta deschide tocmai o serie de rezerve cu privire la părerile admise de Gillieron. Dacă, pentru motivele arătate de d-sa, unele cuvinte au ieşit din circulație după ce au vegetat cîtva timp — ori mai trăiesc pierdute în vreo localitate izolată —, această explicație nu-şi găseşte aplicarea în multe cazuri şi, de altă parte, se constată că forme care se găseau în aceleaşi condițiuni au continuat să trăiască pînă azi. Gillieron acordă prea multă importanță unor acțiuni izolate şi e dus spre interpretări forțate, cu toate rezervele pe'care pare să le admită uneori. Chiar cu privire la prima idee a concepției sale lingvistice se poate observa că ea nu e încadrată totdeauna în argumentări care să plece de la cunoaşterea realităților de tot felul, să-şi găsească sprijin în fapte istorice bine documentate şi coordonate, aşa că explicațiile lasă în cazul acesta ceva vag, se reduc numai la înşirări de cîteva considerațiuni, la apropieri şi eliminări făcute după criterii prea reduse şi după un fel de formalism. Ar fi de obiectat că şi termenul de „geografie lingvistică", curent azi în urma cercetărilor d-sale şi a celor care reprezintă şcoala sa, subordonează prea mult lingvistica geografiei. Cînd legăturile ei cu alte studii merg aşa de departe, nici unul din ele nu ar trebui să aibă precumpănirea în asocieri de termeni. Chiar dacă geografia a ajuns şi ea să-şi întindă mult cadrele, chiar dacă astăzi se vorbeşte de geografia „umană", alăturarea la ea a lingvisticei dă impresia unor excluderi, unor limitări de preocupații. De altfel, e de relevat că Gillieron arată în urmă — mai mult în polemici agresive decît în critici — şi o vădită ostilitate întregei filologii de pînă acum, acuzînd-o de continue rătăciri, contestîndu-i ceea ce obiectivitatea nu poate să nu-i recunoască. Orice inovație nu înlătură achizițiuni transmise prin sforțările altora şi — după cum observam vorbind de foneticiştii experimentali— filologia tradițională îşi păstrează drepturi ale ei, cum poate să ajute, ca disciplină, în cercetări cu desăvîrşire nouă şi să fie o sfătuitoare pentru evitarea exagerărilor. Sînt fapte fixate de lingvistica istorică şi metode ale ei pe care nici geografia lingvistică nu trebuie să le disprețuiască. De la baza studiilor de filologie, chiar cele mai moderne, nu pot lipsi unele principii, unele orientări de bună tradiție, desconsiderate de Gillieron şi şcoala sa. E ceea ce s-ar putea numi clasicismul culturei filologice, fără care cineva în studiile de această natură se

arată nu destul de bine ajutat, lasă să se vadă lacune, ca şi aceia care în literatură cred că pot ignora moştenirea clasică.

După atîtea realizări în domeniul filologiei s-ar părea că specialiştii se pot opri pentru moment la aceste studii, amplificînd cercetările în direcțiunile arătate, adîncind unele probleme. Rămîn totuşi capitole care nu pot fi excluse din filologie, şi cred că e locul să ne ocupăm de ele aici, cu atît mai mult cu' cît sînt strîns legate de cele luate în considerație pînă acum şi vin să le completeze.

Nu trebuie să uităm că cuvîntul este mai mult decît asociații de sunete, expresiune a sufletului într-un anumit sens şi a stărilor sociale: el este şi aspirație, exteriorizare a gîndurilor şi sentimentelor care țin să se înalțe peste obişnuit, peste ceea ce este numai vieață de fiecare zi. Tocmai pentru că recunoaştem cuvintelor o valoare sufletească se impune să le privim în integralitatea lor expresivă, să le urmărim adică şi sub acele aspecte în care sufletul tinde mai departe, spre viziuni superioare, spre realizările frumosului. înțelegem prin aceasta că cuvintele au valoarea lor estetică şi pot fi studiate astfel chiar de filologi, deşi pînă acum dînşii au crezut că filologia e prea departe de estetică pentru ca să o ia în considerație. E destul să ne gîndim că soarta cuvintelor depinde adeseori şi de impresia pe care ne-o dau din punct de vedere estetic: nuanțarea antipatică ori excluderea lor din circulație depind nu o singură dată de sonoritatea pe care o au sau de asociațiuni pe care le deşteaptă în minte, cum altele se impun, capătă prestigiu prin însuşiri de armonie şi prin atmosfera superioară în care ne transportă. Dacă, în acelaşi timp, nu pierdem din vedere că în cadrele filologiei intră şi cercetările asupra evoluției limbilor literare, aceasta o apropie de la sine de estetică, pentru că studiul formelor literare ne duce la observațiuni asupra soartei pe care au avut-o după calitățile lor estetice, la urmărirea proceselor de selecționare a lor în acord cu preocupațiunile de îmbogățire şi modelare artistică a unei limbi[1].

Fiind astfel îndreptățiți să nu izolăm cu desăvîrşire filologia nici de estetică, mai putem aminti că aceasta ne dă posibilitatea să aducem unele elemente de clarificare în probleme controversate.

[1] Asupra acestor raporturi între filologie şi estetică mă mărginesc aici la aceste cîteva observațiuni; alte considerațiuni pentru a justifica acest punct de vedere le-am dezvoltat în partea introductivă a cursului pe care l-am ținut în 1921 despre *Evoluția estetică a limbei române* — cîteva fragmente din acest curs vor fi publicate în revistă.

Cînd se discută adeseori asupra rolului conştientului şi inconştientului în evoluţiile lingvistice, tocmai criteriul filologico-estetic ne poate veni în ajutor ca să ne reprezentăm mai limpede şi în varietatea lor genetică unele procese lingvistice. El ne arată că în asemenea procese trebuie acordat deseori un loc însemnat conştientului, nu numai inconştientului, pentru că cel dintîi orientează în general exprimarea cînd este vorba de a o cultiva, de a o îndruma spre forme superioare, spre reliefarea aspectelor ei estetice. Acelaşi criteriu ne permite să fixăm mai bine ceea ce este individual şi colectiv în transformările de limbă — chestiune pusă de asemenea în discuţie adeseori. Individualul precumpăneşte în transformările lingvistice care merg paralel cu progresele culturei şi sînt dependente, în special, de preocupaţiuni literare: aici iniţiativa individuală, inovaţiile unuia sau altuia sînt hotărîtoare de atîtea ori, determină curente, fixează norme, impun predilecţiuni pentru anumite forme de expunere. Se poate spune că pînă acum filologii au dat în general mai puţină atenţie individualului decît colectivului, aşa că studiul evoluţiilor lingvistice din acest punct de vedere reclamă distincţiuni mai precise, unele revizuiri.

Atingem, de altfel, aci probleme complexe pe care nu le putem examina de aproape în acest articol. Cîteva puncte nu pot totuşi rămînea nerelevate, fiindcă stau în strînsă legătură cu părerile pe care le-am exprimat în urmă şi adaugă unele precizări.

Dacă plecăm de la ideea că cuvîntul este şi aspiraţie, ca manifestare a gîndurilor, sentimentelor, tendinţelor superioare, şi dacă de la acest summum de semnificaţie a lui ne coborîm la alte semnificaţii ierarhizate în el — exprimarea de stări sufleteşti mai simple, după ce mai înainte a exprimat mai mult acţiunea şi după ce, la origine, trebuie să ni-1 închipuim cu caracter afectiv, emotiv—, în jurul acestei idei vine să se grupeze o serie de consideraţiuni care au importanţa lor în interpretarea faptelor lingvistice. Astfel, în conştientul şi individualul caracteristice evoluţiilor lingvistice superioare vedem intervenind totdeauna spiritul critic, alegerea formelor de exprimare, controlul lor, excluderea celor care ating unele susceptibilităţi, pot produce efecte care trebuie evitate — printre altele, teama de ridicol face de multe ori ca unele expresii să fie înlăturate, şi în această privinţă s-ar putea ajunge la multe constatări interesante lăsate prea la o parte pînă acum în studiile istorice asupra limbilor. Spiritul critic se exercită, desigur, în proporţii deosebite după epoci, după aptitudini individuale ori chiar etnice, dar el nu lipseşte niciodată în silinţele de cultivare a unei limbi, de constituire a formelor ei literare, şi victoria lui asupra altor tendinţe o vedem atunci cînd el reuşeşte să armonizeze elementele variate, să niveleze incoherenţele din materialul lingvistic. El este totdeauna în conflict cu acceptări dezorientate de înrîuriri, cu o receptivitate excesivă, care dă, cîtva timp, unei limbi aspecte confuze, o ţine încătuşată în complicaţii inutile. Aceste complicaţii dispar cînd spiritul critic iese triumfător din conflict şi impune reducerile, simplificările naturale, dictate de discernămînt, de simţul artistic — mersul culturei fiind adeseori caracterizat prin treceri de Ia forme complicate la început la altele mai simple, mai limpezi.

In împrumuturile lingvistice de la streini conştientul este iarăşi dominant în epocile de cultură mai înaintată. Se adoptă forme din alte limbi fiindcă se simte nevoia lor pentru noţiuni nouă sau pentru nuanţări ale celor existente — schematic, global — de mai nainte. în propagarea lor — pentru că şi ele, la origine, sînt inovaţiuni individuale ori ale unui cerc restrîns — inconştientul intervine, fără îndoială, deoarece aceia, în număr tot mai mare, care le primesc nu-şi dau totdeauna samă pentru ce urmează curentul: ei imită pe alţii. Totuşi imitaţia, moda, nu este totdeauna inconştientă. Alături de majoritatea celor care acceptă inconştient feiuri de exprimare se poate să fie şi de aceia care şi le însuşesc intenţionat, din convingerea utilităţei lor.

Am mai putea aminti că în transformările lingvistice la care participă păturile superioare ale unei societăţi, cei culţi, un rol însemnat îl are imaginaţia abstractivă, aceea care pleacă din operaţiuni intelectuale evoluate, stabileşte raporturi între noţiuni din cele mai subtile. Constatarea aceasta se poate face în semantismul oricărei limbi înaintate, în locuţiuni de o natură ori alta, în expresiuni poetice etc.

Comparînd cum se prezintă din aceleaşi puncte de vedere limbile rămase mai în urmă ori graiurile regionale, dialectale, o primă constatare pe care o facem este că rolul cel mai însemnat, chiar exclusiv în unele cazuri, îl are inconştientul. De aceea în evoluţia acestor grupuri lingvistice nu poate fi vorba de înrîuriri hotărîtoare ale intenţiilor de selecţionare, ale spiritului critic, şi în ce priveşte influenţele streine conştientul rămîne în umbră la acceptarea lor.[1] Cît despre imaginaţie, ea se manifestă în cazul

[1] Am exagera totuşi dacă am închide într-o formulă toate fenomenele lingvistice de această categorie. Chiar cei mai simpli exclud din vorbirea lor ceea ce le pare antipatic şi reacţionează împotriva unor curente de infiltraţiune— în atingerile unui dialect cu altele sînt preveniri, repulsiuni care se

acesta, cum e firesc, sub forme mai rudimentare, prin asocieri mai ales de elemente concrete, ceea ce se evidențiază uşor în atîtea particularități ale vorbirei celor rămaşi mai departe de cultură.

Vieața acestora are însă, în schimb, aspecte care ofer un interes special cercetătorilor, cuprinde elemente care sînt reduse ori lipsesc în vieața celor adînc influențați de cultură; ea e străbătută de credințe, superstiții, obiceiuri care nu pot fi trecute cu vederea nici de lingvişti. Folklorul are numeroase puncte de contact cu lingvistica prin faptul că ceea ce este propriu celor de jos a lăsat urme caracteristice şi în limba lor. Alterări în aspectul cuvintelor, schimbări de înțeles, păstrarea unor forme etc. sînt datorite în multe cazuri unor asociații proprii minței celor simpli, unor particularități ale vieței lor. Dacă în unele cazuri asemenea înrîuriri folklorice asupra limbei rămîn circumscrise în anumite regiuni, alteori ele au avut o circulație întinsă, au pătruns în limba generală. Pînă acum nu s-a dat destulă atenție nici acestei laturi a transformărilor lingvistice, şi la noi, cu deosebire, rămîn pentru filologie multe puncte de lămurit pe această cale, ceea ce m-a determinat ca în această revistă să alăturez la filologie folklorul, ca una din specialitățile care aşteaptă nu numai orientări mai sigure, dar şi pentru că are o importanță de netăgăduit în cercetările de filologie.

De o parte, studiul limbei din punct de vedere estetic, de alta apropierea lui de folklor — din considerațiuni ducînd, prin antiteză, cînd la limba celor culți, cînd la a celor simpli — acestea sînt, mi se pare, alte două directive de care filologia nu poate rămînea streină.

Sînt însă şi alte probleme care vor trebui urmărite mai stăruitor de acum înainte.

Astfel, cu privire la fonetică, ar fi de studiat chipul în care se prezintă diferite limbi în privința ritmului lor muzical, ceea ce nu s-a făcut decît puțin ori de loc pînă acum pentru unele limbi. Armonia silabică, modularea cuvintelor, muzicalitatea frazei, acele particularități numite de obicei „accentul" şi care sînt greu de perceput ori de redat cu toate nuanțele, au şi ele importanța lor cînd este vorba de a fixa caracterul unei limbi sau al mai multora. Sînt, incontestabil, cercetări care reclamă observațiuni subtile, multă perspicacitate, aptitudini speciale pentru

manifestă şi pe care spiritul popular le arată ridiculizînd felul de vorbire al vecinilor sau al celor rătăciți printre ei din alte ținuturi; asemenea repulsiuni pot fi constatate şi în contacturile cu limbi streine, chiar dacă acestea au exercitat influențe în alte cazuri.

a distinge elementele care trebuie luate în samă şi grupate pentru a se explica aspectele unei limbi şi din acest punct de vedere, dar, procedînd în spiritul care s-a accentuat tot mai mult în filologie şi făcînd apel la fonetica experimentală, se va putea ajunge la rezultate pozitive şi interesante. Pentru istoria limbilor, aceste studii vor putea completa constatări făcute pe altă cale, în special asupra influențelor streine, căci în principiu trebuie să admitem că amestecuri mai vechi ori mai nouă cu elemente streine au lăsat în intonație, în ritmul muzical al unei limbi sau al vreunui dialect al ei ceva caracteristic. Avem chiar motive să presupunem că aceste înrîuriri streine au putut fi mai întinse decît altele atingînd sunetele, determinînd vreo schimbare fonetică într-un sens oarecare. Cînd observăm, de pildă, referindu-ne la limba noastră, că basarabenii, trăind în contact cu ruşii, şi-au însuşit în pronunțare ceva din intonația, ritmul limbei ruseşti, pe cînd altfel fonetismul românesc nu a fost alterat — decît doar în acel *l* schimbat în *l* foarte accentuat la unii —, cînd mai ştim iarăşi că „accentul" exotic se remarcă şi la aceia care au venit în atingere cu maghiarii, asemenea observațiuni, împreună cu altele, pot fi o indicație pentru ceea ce s-a putut întîmplă în alte împrejurări ca înrîuriri streine asupra limbei noastre. Oare de la iliri sau traci nu putem să ne închipuim că limba noastră — mai mult decît alterarea vreunui sunet — a primit ceva caracteristic în intonație? Dacă numai în curs de un veac limba noastră nu s-a putut sustrage în Basarabia de la influența rusească, cu atît mai mult infiltrațiuni streine pot fi admise atunci cînd atingeri cu elemente alogene au durat mai mult, s-au petrecut în timpuri depărtate şi în condițiuni deosebite de ale epocei mai nouă, condițiuni care favorizau şi amestecuri streine cu răsfrîngeri asupra limbei. Probleme de felul acesta care ne duc departe spre trecut fireşte că nu vor putea fi niciodată deplin clarificate fiindcă ne lipsesc mijloacele de control ca să ştim ce poate fi socotit ca sigur strein în limba noastră, din punctul acesta de vedere — asemenea mijloace lipsesc şi pentru alte limbi. Studiind însă actualitatea, dialectele, cu elemente de comparație accesibile, filologia va putea stabili multe fapte interesante în această privință şi, eventual, ne va da unele indicațiuni pentru trecut, ceva mai mult decît ne permit cunoştințele de azi.

Nu mai puțin aşteaptă şi lexicul cercetări complementare, chiar după atîtea care s-au făcut. Cu deosebire asupra localizărei originei unor forme şi propagărei lor, cu radiațiuni foarte extinse adeseori, rămîne încă mult de spus. Dacă pînă acum filologii au

pus în lumină răspîndirea unor cuvinte prin relaţiunile comerciale, industriale şi altele datorite înrîuririlor culturale — deşi cercetări nouă ar mai fi de făcut şi în această privinţă —, dacă studiile lui Gillieron şi altora au precizat, în cadre prea restrînse, unele condiţiuni de transmisiune a cuvintelor, în urmărirea împrumuturilor lexicale nu s-a ţinut încă destul samă de unii factori hotărîtori şi ei. Astfel, vieaţa păstorească, prin acele migraţiuni care o caracterizează, va trebui luată mai mult în consideraţie pentru a se explica anumite propagări lingvistice, şi nu numai lexicale, dar şi de altă natură. în răspîndirea cuvintelor au avut în trecut un rol şi mercenarii, redus desigur, dar meritînd şi el să fie ţinut în samă.[1] Şi, în general, pentru romanistică am putea adăuga că în studiile etimologice va trebui să se ducă mai departe comparaţiile, să se facă apel şi la mărturiile altor limbi decît acelea la care s-au oprit pînă acum filologii.

Pentru limba română în special, rămîn încă de făcut şi alte studii, fie pe baza materialului cunoscut, fie după ce se vor aduna informaţiuni nouă. Astfel, cu privire la vorbirea proprie diferitelor clase şi profesiuni — „argoul" lor — nu s-au publicat încă monografii ca pentru alte limbi, cu toate că şi acest capitol de filologie are importanţa lui. Studii comparative cu limbile balcanice reclamă iarăşi să fie urmărite pe o scară mai întinsă, iar pentru sintaxă, prea puţin studiată pînă acum, aşteptăm cercetări amănunţite şi în spiritul cum a fost şi ea inovată în ultimele decenii, după concepţia care ţine samă de laturea psihologică a fenomenelor lingvistice.

0 jumătate de veac de activitate filologică se prezintă astfel, fecundă în rezultate şi caracterizată prin remarcabile inovaţii. Trecînd peste îngrădiri ale şcoalei vechi şi lăsînd la o parte metodele prea rigide ale ei — cărora totuşi se cuvine să le recunoaştem că au contribuit la fixarea unor norme şi au imprimat o disciplină cercetărilor —, filologia a dus mereu mai departe spiritul scrutător, a cuprins în preocupaţiunile ei tot mai multe probleme şi

[1] Pentru epocile mai vechi ar fi de urmărit şi influenţa pe caro au putut-o avea, în transmiterea de cuvinte, sclavii, dintre care se alegeau uneori crescătoarele de copii (cf. O. Schrader, *Reallexikon der indogerm. Altertumskunde,* a 2-a ed., 46); izolat s-a atras atenţiunea asupra acestui punct (cf. M. Bartoli, *Dos Dalmatische*, I, 158; *Rocznik slaivislyczny*, II, 77), dar chestiunea ar putea fi cercetată mai de aproape, deşi pentru aceasta elementele de informaţie sînt în general reduse.

şi-a modificat concepţiile fie pentru că a lărgit cîmpul observaţiilor, fie pentru că a stabilit puncte de contact cu alte ramuri ale ştiinţei.

Din orientările ei de azi se desprinde cu deosebire aceea de a interpreta fenomenele lingvistice în raporturile lor cu vieaţa în varietatea ei de manifestări, cu realităţile în mijlocul cărora şi-au luat naştere şi au urmat evoluţia lor; readuse la antecedentele lor şi privite în totalitatea semnificaţiunei lor, aceste fenomene ne apar, de aceea, mai complexe şi cu un fond mai bogat de revelaţii decît filologilor de mai înainte. Cu un termen exprimînd mai bine ceea ce le distinge astăzi, studiile filologice s-ar putea, astfel, numi bioglotice. Cum însă vieaţa nu ne-o putem reprezenta decît în raporturile ei cu sufletul nostru şi deoarece în aceste studii s-a afirmat tot mai mult, după importanţa lui, criteriul psihologic, termenul de psihoglotice ar corespunde şi mai bine înţelesului lor.

în acord cu acest fel de a privi filologia am crezut că în fruntea revistei îşi găsesc justificarea cele două cuvinte pe care le-am asociat, deşi întrucîtva nu exprimă tot programul ei, cînd la filologie am alăturat şi folklorul; cum însă chestiunile de filologie vor avea precumpănire, cele de folklor rămînînd pe al doilea plan şi în măsura în care se întîlnesc cu cele dintîi, titlul pe care l-am ales[1] nu se îndepărtează propriu-zis de studiile pe care le vom publica.

Din mulţimea de probleme putînd fi cuprinse în cadrele filologiei şi astfel cum le-am lăsat să se înşire în această expunere fără îndoială că o parte numai, pentru moment, poate fi obiect de cercetări asidue, după importanţa lor sau posibilităţile pe care le avem de a le urmări de aproape. Numai cu timpul unele din (de vor putea să treacă înaintea altora — cînd acestea vor fi ajuns să fie bine elucidate — ori să-şi găsească sprijin în fapte care să permită concluziuni sigure. Am crezut totuşi că şi acestea puteau fi menţionate aici, pentru că o ştiinţă nu trăieşte numai din preocupări actuale, din imediatul realizabil, ci şi din indi-

[1] El reproduce titlul unei conferenţe pe care am ţinut-o în 1909 (v. *Noua revistă română,* VII, 319). Termenul de *grai* va părea, poate, întrucîtva nepotrivit, pentru că prin el se înţelege astăzi mai mult un fel de vorbire, în special cea populară. Altădată însă el avea o accepţiune mai largă, identică cu vorbire, cuvînt de orice fel („graiurile Sf. Scripturi", „graiuri dumnezeieşti"), şi astăzi în aromână apare tot astfel, aşa că şi istoriceşte, şi ca formă arălînd comunităţi caracteristice între dialectele noastre, *grai* mi se pare <ă exprimă bine la noi obiectul cercetărilor filologice.

cații pentru studii de mai tîrziu, din anticipări asupra probleme**lor** care mîne pot fi puse pe primul plan — altfel ea riscă să se sterilizeze în încrederi, să cadă în rutină.[1]

Graiji suflet, I (1923), 1, p. 1—22.

[1] In legătură cu titlul articolului reprodus mai sus, Densusianu face, cu un alt prilej, următoarea precizare: „De aceea cînd am redactat articolul *Orientări nouă In cercetările filologice,* pentru primul număr al acestei reviste, m-am întrebat un moment dacă «filologice» nu ar trebui înlocuit cu «lingvistice», cît timp unele idei expuse acolo atingeau probleme de lingvistică generală. M-am oprit însă la primul cuvînt, pentru că *Grai şi suflet* e înainte de toate revistă de filologie romanică si numai colateral atinge alte domenii" (cf. *GS,* II (1925), 1, p. 166, n. 1)', (n. ed.).

FILOLOGIE ROMANICĂ

FILOLOGIE ROMANA

Am grupat, în acest capitol, contribuțiile filologice ale lui Ovid Densusianu; filologia este înțeleasă aici nu numai ca studiul, sub toate aspectele, al textelor literare, ci — într-o accepțiune mult mai largă, în sensul vederilor lui Densusianu — ca studiul limbii în toate manifestările ei.

în activitatea didactică şi ştiințifică a lui Ovid Densusianu, studiile de filologie (romanică şi română) ocupă un loc de seamă. Mediul în care s-a format personalitatea lui Densusianu, specificul catedrei (filologie romanică cu privire specială la limba română) pe care a ocupat-o, de la înființare (1901) pînă la sfîrşitul vieții (1938), concepția sa despre obiectul filologiei —, au contribuit ca studiile de filologie romanică şi română să fie mereu prezente în cîmpul preocupărilor ştiințifice şi didactice ale lui Ovid Densusianu.

între articolele de istorie a limbii şi a literaturii române publicate în *Revista critică-literară* a lui Aron Densusianu, studiul *Aliterațiunea în limbile romanice*[1], „prima încercare de a urmări fenomenul aliterațiunei în limbile romanice", care a întrunit aprecierile unor învă-

[1] **In** *RCL,* **II (1894), 7-8, p. 273-320. Cf. şi partea a II-a a studiului,** *Aliterațiunea în literatura română populară,* **în** *RCL,* **II (1894), 11—12, p. 425-471.**

ţaţi ca G. Paris şi M. Liibke[1], arată orientarea tînărului cercetător spre domeniul romanic.

în 1893, Ovid Densusianu pleacă în străinătate pentru a-şi desăvîrşi pregătirea în domeniul filologiei: după ce audiazâ două semestre, în Germania, cursurile lui Adolf Tobler, pleacă la Paris, fiind atras, probabil, de renumele Iui G. Paris, „cel mai mare romanist al timpurilor"[2].

Perioada studiilor strălucite la „Ecole des Hautes Etudes"[3] este dominată de personalitatea deosebită a lui G. Paris, care „a contribuit mai mult decît oricine la înaintarea studiilor de filologie romanică, la perfecţionarea metodelor ei de investigaţiune, Ia întărirea temeliilor ştiinţifice puse de Diez"[4].

în această perioadă apar lucrările de editare şi de interpretare a unor însemnate texte vechi franceze, ca, de exemplu, *Aymeri de Narbonnc dans la Chanson du pelerinaje de Charlemagne** şi *La Prise de Cordres et de Sebille, Chanson de geste du XIIc siecle".* Aprecierile lui G. Paris asupra valorii acestei lucrări sînt concludente: „Cest la premiere fois qu'un philologue roumain aborde l'etude des questions Ies plus speciales et Ies plus ardues de l'histoire de la litterature franşaise au moyen âge, et il y aurait deja lieu de feliciter M. Densusianu...; mais ii importe surtout de constatator que ses travaux ont une valeur incontestable et qu'il apporte toujours des idees personnelles et inleressantes dans la mise en oeuvre des materiaux amasses par son erudition..."[7].

în momentul în care ocupă catedra nou înfiinţată, de „filologie romanică cu deosebită privire la limba română", în 1901, Ovid Densusianu expune, în lecţia de deschidere, *Filologia romanică în Universitatea noastră*[1], felul în care înţelegea să onoreze această catedră, pînă la sfîrşitul vieţii sale.

Constatînd lipsa unei idei directoare în învăţămîntul universitar — pregătirea studenţilor pentru a deveni cercetători sau profesori —, Ovid Densusianu îşi propune, în primul rînd, să familiarizeze pe studenţi cu metoda filologiei, necesară atît omului de ştiinţă, cît şi profesorului.

însuşirea practică a limbii franceze — limbă care ocupă un loc de seamă în formaţia unui romanist —, urmînd să se realizeze la catedra de limba şi literatura franceză, Ovid Densusianu îşi propune să urmărească problemele de limbă şi de literatură franceză numai din punct de vedere filologic.

în formaţia cercetătorului se impun, alături de franceză, prin asemănările pe care le prezintă cu româna, limba italiană şi retoromana.

Potrivit părerii că „într-o ţară romanică studiul filologiei neolatine se leagă de la sine de acel al progresului culturii naţionale"[2], Ovid Densusianu va acorda o importanţă deosebită, în cadrul catedrei de filologie romanică, limbii şi literaturii române.

Cursurile universitare vor trata probleme de istoria limbii şi a literaturii române, dar, mai ales în prima parte a activităţii sale didactice, şi aspecte ale celorlalte limbi şi literaturi romanice, cu o preferinţă evidentă pentru poezia romanică şi pentru studiul comparativ al păstoritului în lumea romanică[3].

în numeroase rînduri, Ovid Densusianu a criticat punctul de vedere unilateral pe care îl adoptau unii filo. logi şi a susţinut, teoretic şi prin activitateas a practică, afirmarea în cercetările filologice a unei concepţii larg comparativiste, cu utilizarea, atunci cînd e necesar, a datelor altor ştiinţe înrudite[4].

[1] CI. *Memoriu de titluri ii i ublicajiuni,* publicat de Ovid Densusii'.nu in 1899.

[2] Opera fundamentală a lui Ovid Densusianu, *Histoire de* ***la*** *langue roumaine,* este dedicată lui A. Tobler şi Gaslon Paris.

[3] Cf. certificatul lui G-. Paris, în care este prezentată şi apreciată activitatea lui Ovid Densusianu, publicat în *Memoriu de titluri* şi publica/iun?, 1899,

[4] Cf. *Gaslon Paris,* Bucureşti, 1903, p. 4.

'în *România,* XXV (1S96), p. 481-496.

• Publicat de „Societatea de texte vechi franceze", Paris, 1896, şi prezentat ca teză pcnlru obţinerea titlului de diplomat al lui „Ecole des Hautes Etudes".

' Cf. *Memoriul...,* p. 10.

'Bucureşti, 1902.

* Cf. *Filologia romanică în Universitatea noastră,* Bucureşti, 1902, p. 13-14.

" Cf. D. Şandru, *Ovid Densusianu — filolog* (cu bibliografia cursurilor şi trei facsimile), Bucureşti, 1939.

4 Cf. *Orientări nouă în cercetările filologice,* în *GS,* I (1923), I, p. 1-22.

Domeniul romanic se impunea cercetătorului şi prin superioritatea achiziţiilor romanisticii, şi, în special, în momentul respectiv, ale şcolii lingvistice franceze, faţă de celelalte şcoli lingvistice[1].

Prin lucrările speciale consacrate unor probleme de filologie romanică şi prin analiza faptelor de limbă română în perspectivă romanică, Ovid Densusianu a contribuit la afirmarea unei metode ştiinţifice în cercetările de filologie şi Ia creşterea interesului învăţaţilor, în primul rînd al romaniştilor, faţă de limba română ca obiect de studiu şi faţă de realizările lingvisticii româneşti.

[1] **Cf.** dările de seamă la G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes. Problem.es et mithodes,* 1923, în GS, I (1923), 1, p. 150—15), *Les lanjues du monde,* ... sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen 1924, în *GS,* II (1925), 1, p. 161-164, şi M. Bartoli, *Introduzione alia neolinguistica (principi-scopi-metodi),* 1925, în *GS,* III (1927), 1, p. 253-257.

STUDII ŞI ARTICOLE

ALITERAŢIUNEA ÎN LIMBILE ROMANICE

Pe cînd cea mai mare parte din terminii pe care-i întrebuinţăm astăzi fie în retorică, fie în poetică i-am primit şi moştenit de la vechii scriitori greci şi latini, de origine cu totul nouă este terminul de *aliteraţiune,* pe care nu-1 întîlnim la nici unul din retorii şi gramaticii din antichitate sau evul mediu şi care, pentru prima oară, apare la Ioannes Iovianus Pontanus, istoric şi erudit italian de la sfîrşitul secolului XV[1]. în tomul al doilea al scrierilor sale, Pontanus defineşte astfel aliteraţiunea: „Ea igitur sive figura, sive ornatus, condimentum quasi quoddam numeris affert, placet autem nominare *alliterationem,* quod e literarum allusione constet. Fit itaque in versu, quoties dictiones continuatae vel binae vel ternae ab iisdem primis consonantibus, mutatis aliquando vocalibus, aut ab iisdem incipiunt syllabis, aut ab iisdem primis vocalibus. Delectat autem alliteratio haec mirifice in primis et ultimis locis facta, in mediis quoque, licet ibidem aures minus sint intentae."[2] Precum se poate vedea şi din exemplele pe care le dă mai departe, Pontanus înţelege prin aliteraţiune repetarea aceluiaşi sunet, aceleiaşi litere, atît la începutul, cît şi la mijlocul sau sfîrşitul a două sau mai multe cuvinte, strîns legate între ele din punct de vedere gramatical, urmîndu-se imediat sau stînd aproape unele de altele. Definiţiunea dată de Pontanus a fost primită şi urmată de cea mai mare parte din filologii mai noi care

[1] Adelung, *Ueber den deutschen Styl,* Berlin, 1785, I, 284.
[2] *I.I. Pontani librorum omnium tomus II,* 236, Basileae, 1538; *Dialogus Actius.*

au studiat şi urmărit această figură în operele clasicilor greci şi latini.[3]

O semnificaţiunc cu desăvîrşire vagă şi puţin precisă are aliteraţiunea la o parte din scriitorii francezi de astăzi. In *Dictionnaire universal des litteratures,* Paris, 1884, Vapereau o defineşte astfel: „Repetition, dans deux ou plusieurs mqts qui se suivent, d'une meme lettre ou d'une meme syllabe". In *Dictionnaire historique de la langue francaise,* Paris, 1884, II, 776, găsim următoarea definiţiune: „Figure de mots qui consiste dans la repetition recherchee des memes lettres ou des memes syllabes". Tot aşa şi in *Dictionnaire de VAcademie francaise,* 1878. I: „Figure de mots qui consiste dans la repetition recherchee des memes lettres ou des memes syllabes. Plusieurs proverbes offrent des exemples d'alliteration: *qui terre a, querre a; qui refuse, muse.*[4]

Pentru filologii germani de astăzi, aliteraţiunea are însă o semnificaţiune clară şi bine precizată. Ei înţeleg prin ea repetarea aceluiaşi sunet, aceleiaşi silabe numai la începutul a două sau mai multe cuvinte.

Există, prin urmare, aliteraţiune în versuri ca cele următoare:

Deodată prin cuirea de paiete-n mulţime.
Alecsandri, *Grui-Singer.*

Sfiicioasă şi smerită, şi-a vărsat razele sale.
Eminescu, *Călin.*

Din wemile trecute, în ceacuri viitoare.
Alexandrescu, *Meditaţie.*

Tot această însemnare o are aliteraţiunea şi la romanişti ca P. Meyer *(România,* XI, 572) şi E. Stengel *(Grundriss der romanischen Philologie,* II, 60). Acesta va fi şi punctul nostru de vedere din care o vom studia-o[5].

[3] A. Năke, *De alliteratione sermonis latini,* în *Rheinisches Museum,* III, 1829, p. 324 sqq: „Fit alliteratio 1) in primis litteris; primis syllabis; 2) in una postrema et altera prima syllaba; 3) in mediis vocibus; 4) in postremis syllabis. Quod homoeoteleuton deci solet", p. 331. Cf. Cadenbach, *De alliteralionis apud Horatium usu,* Progr. Gymn. Essen. 183? ; I. Theobald, *De annonimationis et alliteralionis apud Ciceronem usu,* Bonn, 1852, p. 10 ; R. Buchholz, *De alliteralionis indole atque natura ususque Homerici lineamenta,* Progr. Konigsberg, 1879.

[4] Cf. şi Littre, *Dictionnaire de la langue francaise,* I[1], 115; Becq de Foucquieres, *Trăită giniral de versification franţaise,* Paris, 1879, p. 217; A. Pott, *Latein und griechisch in einigen ihrer wichtigsten Lautunterschiede,* în Kuhn's *Zeitschfrift fur vergleichende Sprachwissenschaft,* XXVI, 1883, p. 135; A. de Moraes Silva, *Diccionario de lingua porlugueza,* Lisboa, 1878. Un înţeles tot atît de larg are astăzi aliteraţiunea şi Ia orientalişti.

* *

[5] La greci şi la latini, aliteraţiunea era cunoscută sub numele de 7rapa(J.otwai.<;, 7rapî.aco<u<;, Ttâpicrov, *parhomoeon* etc, figuri de retorică pe care ei le numiau cu terminul mai general de *csyji\±a,iz* XeiU"?: riapofi.oîcoo-i<; 8' eâv Sjioia xâ sa/axa *&XTi* Exaxspov Se xoSXov, âvâyx/j SE *fj* EV âpxfj *f)* fel TeXsu-rîjţ e/£i.v. Kal âpx?) piv âel xâ ov6[Xaxa, r) SE XSXEUX?] xâţ samara? CTUX-Xa{3aţ fj TOU auTou 6v6[j.axo<;, *Tzxoxyeiţ* f) xo auxo ovo;xa, EV *ipxfi* [*EV xâ xoiauxa: âpyov yâp gXEpev âpyov Trap' aOxou; SwSe T' ETCEXOVXO TTapâpprjxoo T' feeEo-o-t.v. Aristotele, Rhet, III, 9. "Eaxi SE xal rcacofioia xcoXa âxtva na.poy.oiot fj Tot; fe' âpx^?... 7) xoî? fel xeXouţ. Demetrius, L. Spengel, *Rhetores graeci,* III, 266. Şi Aristotele, şi Demetrius înţeleg deci prin rtapop-oiuat? atît aliteraţiunea, cît şi ofxoioTsXoETov. Mai puţin clar se exprimă Anaximenes: roxpo-(xotcoai<;... 8(j.oia 8' laxlv ovojxaxa xâ o^oicov auXXaficov, ev aî? rcXEiaxa ypajj.fi.axa xâ auxâ Eaxlv. Rhet. ad Alex. XXVIII, riapiauatţ SE ytvexai piv xal xaxâ xr.v âpxV» olov oxs xotvuv XOW ouxcoţ *zyzi,* nrpoprjxe!, 7tpo*op.o?, xal xaxâ TO xEXoţ- E&EXEIV âxoikiv. Tiberius, Spengel, III, 74. napîacoaiţ... f) xaxâ XY)V âpxV xoo Xoyou, fj xaxâ xo xsXos. Anominus, 7repl ax^f/âxoiv, Spengel, III. 131. naptawaiţ yîvexai xax' âpxV >wii xeXo;- y.ax' âpxV [XEV oîov rcpoaTjXEt 7TpoSu|j.coţ- o xal ojjoioapxxoXsyexai. xaxâ SE X6 TEXO?, oîox E9EXEIV âxouasiv, 6 Icxtv ofjoioxeXeoxov. Maximus Planudes, Sx°Xta *ele,* Ep|j.oyEVou; rcepl îSItov TOJX. I.C. Walz, Rhetores graeci, V. 511[9] şi "551. Prin Trapixcoxy deci se-nţelege aici şi aliteraţiunea, şi 6[J,OI.OTSXEUXOV.' Singur Planudes întrebuinţează pentru aliteraţiune un termin special, ojjoioapxxov (cf. şi P. Victorius, *Variarum et antiquarum lectionum,* lib. XXVII, 11. Analog aliteraţiunea este şi rcapiaov de la Quintilian (Instit. or., IX, 9, 75), după cum se poate vedea din exemplul pe care-1 dă: *puppesque tuae pubesque tuorum.* nâptaov mai înseamnă aici şi OJJOIOTSXEUTOV. Cf. Eustathius, *Comentarii in Homeri Iliadem,* Florenţa, 1730, I, 464, Coment. la v. 390, cartea II din *Iliadă.*

Paromeon est. quotiens ab iisdem litteris diversa verba sequuntur, quo modo illud habes apud Vergilium:

Sola mihi tales *casus Cassandra canebat*

ab ipsa littera inehoavit plurimas partes orationis. Quale est illus: longo *sale saxa sonabant.* Antiqui integros versus ita faciebant, ut

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne talisti

Versus est Ennianus, Pompejus, *Comment., Grammatici latini ex recensione* H. Keilii, V, 303, 28. Cf. Donatus, *Ars grammatica,* III, 5, 20, Keilii, IV, 398; Charisius, *Instit. gramm.,* IV, 4, 7, Keilii, I, 282; Diomedes, *Ari. gramm.,* II, Keilii, I, 447; Marius Plotius, *Art. gramm.,* I, Keilii, VI, 458—459; Beda, *De schematibus,* C. Halm, *Rhetores latini minores,* 1863, p. 610; Isidorus, *Origin.,* I, 35. Martianus Capella întrebuinţează terminii: mytacismus, labdacismus, iotacismus, polysigma, după cum se repetă *m, l, i* sau s: *Mytacismus* est, cum verborum coniunctio *M* literae assiduitate coiditur, ut si dicas: mammam ipsam amo quasi meam animam. *Labdacismus,* ubi *L* plurimum dissonat, ut si dicas: Sol et luna luce lucent alba leni lactea. *Iotacismus,* ut si dicas: Iunio Iuno Iovis iure irascitur. *Polysigma,* ubi *S* litera crebrius geminatur: Sosia in solario soleas sarciebat suas. Prin *homoeo-*

In seria figurilor de eufonie, aliterațiunea merită să fie studiată cu atît mai mult, cu cît ea apare ca unul din elementele estetice principale ale unei limbi: ea mărește efectul muzical al cuvintelor şi, prin repetarea aceluiaşi sunet la începutul lor, expresiunile devin mai armonice şi mai melodioase. Dacă versuri ca cele de mai jos produc o impresiune plăcută asupra noastră prin sonoritatea şi armonia lor, aceasta se datoreşte în mare parte efectului muzical al aliterațiunei:

Va da şi /lori şi frunze, etern fiind udată.
Alecsandri, *Grui-Sînger.*

Soții, surori şi mame suspină-n urma lor.
Alecsandri, *Dumbrava roşe.*

Ce din frunze îți doineşte, ce cu fluierul îți zice.
Eminescu, *Epigonii.*

Măreţul turn, irist martur 1-al nostru trist apus.[6]
Alexandrescu, *Trecutul la mănăstirea Cozia*

prophoron pare a înțelege aliterațiunea în general; ca exemplu dă versul din Ennius, citat şi de Pompejus. M. Gapella consideră repetarea aceluiaşi sunet ca „vitium maximum", *De rhet.,* XXXII, 514. Tot aşa şi Marius Plotius: *Aprepia* **(dbrpeTOta)** est absurda et indeceus verborum structura, ut: O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. *Art. gramm.,* I, Keilii, VI, 454. Cf. şi H. Columna, *Eanii fragmenta,* Neapol, 1590, p. 8; Servius, Coment. la Vergii, Eneida, III, 183, şi Cornificius, *Rhet.,* IV, 12. — *Geminatio* este numită aliterațiunea la O. Gifanius, *Titi Lucretii De rerum natura,* libri VI, Lugd. Batav., 1595, p. 351; Brouckhusius, *Tibluli carmina,* Amsterd., 1708, I, 1, 3; L. Pareus, *Lexicon Plautinum,* Frankfurt, 1614, v. *Geminatio.* La Gifanius şi Brouckhusius *geminatio* are un înțeles tot atît de larg ca aliterațiunea la Pontanus. La P. Fabri ea este numită cu terminul general de *paronomeon:* „quant tous Ies termes de une ligne se commencent par semblable lettre". Ca genuri speciale aminteşte: *lipda,* quant *l* en commence tous Ies termes de une ligne; *methacismus,* quant *m* est pour commencement; *frenum,* quant r est au commencement. *Le grand et vray art depleine Rhetorique,* ed. A. Heron, 1890, II, 128. Cf. şi *Leys d'amors,* unde aliterațiunea este numită şi *replicatio (r. plana, multiplicada, rigoroza,* I, 248). în vechia franceză aliterațiunea mai poartă şi numele de *rime senâe.*

Cu o semnificațiune corespunzătoare aliterațiunei găsim întrebuințate, la unii retori şi comentatori, figurile cunoscute sub numele de **7tapovo[xao-£a, TtapTjXfloiţ,** *adnominatio.* Acestea din urmă însă s-apropie mai mult de ceeace numim astăzi figuri etimologice şi gramaticale, care n-au nimic de-a face cu aliterațiunea şi asupra cărora ne vom opri mai tîrziu.

[6] Fără-ndoială, singuri nu ne dăm samă cele mai adeseori de unde provine această armonie şi care sînt cauzele care au produs-o. Pentru ca să simțim efectul muzical al unui vers n-avem numaidecît nevoie de explicări şi analiză.

Influența şi importanța aliterațiunei se întinde însă şi mai departe. Ea nu este numai un simplu element eufonic, un simplu ornament de care scriitorul sau vorbitorul se foloseşte ca mijloc de înfrumusețare şi înflorire a frazei, ci ea stabileşte totodată o mai strînsă şi mai puternică legătură între cuvintele aliterate, făcînd din ele punctul principal asupra căruia se-ndreaptă şi se concentrează atențiunea noastră. Astfeli, în versul de mai sus al lui Alexandrescu, cuvintele: mărețul *turn,* trist martur, legate între ele prin aliterațiune, apar ca punctul principal asupra căruia se opreşte şi se fixează mai mult gîndirea noastră, şi toate la un Ioc scot şi pun mai bine în evidență ideea pe care poetul o exprimă în acest vers[7].

Pe lîngă armonie, prin urmare, aliterațiunea aduce cu sine şi unitate: ambele acestea două se succed una alteia, şi acolo unde apare una din ele urmează în mod natural şi cealaltă. Din acest punct de vedere rolul aliterațiunei se poate compara cu acel al rimei: ceea ce este rima pentru un şir de mai multe versuri, acelaşi lucru este aliterațiunea pentru două sau mai multe cuvinte dintr-un vers.

Mulți poeți, atît vechi cît şi moderni, găsind în aliterațiune un mijloc de lustruire a stilului, au întrebuințat-o deseori în operile lor; la unii însă ea a degenerat în afectare şi eufuism. Astfeli, Luigi Groto (Cieco d'Hadria), poet italian din secolul XVI, ne-a lăsat 54 de versuri latineşti în care toate cuvintele alitereazā între ele, începînd toate cu litera *C.* Cităm 10 versuri de la început:

Cunctis chara charis cunctis carissima cura,
Clarificum cilium, castificansque calor,
Crine coherenti Cornelia corda coarctans
Conspectu capiens, contuolisque cremans.
Commemorans charum comitem Cornelia celebs,
Clausaque collachrimans, coniugiumque; cavens,
Cuivis comburens cor Carbonesia caste
Cordaque carbonum conficiens cumulum.

[7] „La corespondance des sons ne fait qu'appeler l'attention sur l'harmonie des idees... L'harmonie des sons rend aussi plus frappante celle des idees." E. du Mării, *Essai philosophique sur le principe et Ies fonnes de la versification,* Paris, 1841, 99—100, 124. „Die Alliteration herrscht, in Erch u. Gruber, *Encyclopădie,* III, v. *Alliteration;* cf. şi G. Gerber, *Die Sprache als Kunst,* Berlin, 1885, II, 164; W. Jordan, *Der epische Vers des Germanen,* Francfurt, 1868, 35; C. Poggel, *Grundzilge einer Theorie des Reimcs,* Miinster, 1834.

Collis castalii cultrix, constansque columna,
Confulgens claror, cui Cyrosura cădit[8].

In asemenea jocuri copilăreşti de cuvinte — numite şi *tautogrammes* sau *vers lettrises* — în care poetul consideră ca scop ceea ce mai-nainte era numai mijloc, totul devine monoton şi obositor prin continua şi uniforma repetare a unuia şi aceluiaşi sunet; o aceeaşi impresiune ca la cetirea tiradelor monorimice din vechia poezie franceză. Şi, cu toate acestea, cîţi poeţi nu şi-au pierdut timpul cu asemenea curiozităţi şi rarităţi literare, rodul unei munci seci şi pedantice![9]

*

Asupra aliteraţiunei în limbile romanice a început a se scrie abia de cîţiva ani. Mai mult a fost studiată ea în limba latină[10]

ST [8] *Carmina concelebrantia Corneliam Carbonesiam; Delle rime,* Veneţia, 1587, p. 209. Tot Luigi Groto a compus un sonet italian în care toate cuvintele încep cu litera *D* (L. Blanc, *Grammatik der italiănischen Sprache,* Halle, 1844, p. 794). — F. Mone citează, *Lateinische Hymnen,* III, 81, o poezie latină din sec. XIV, compusă din 12 strofe, în care toate cuvintele încep cu *P.* H. Cardanus, *De subtilitate,* liber XV, Basileae, 1582, p. 741, citează cîteva versuri din Placentius Porcius, autorul unei poezii latine în care fiecare cuvînt începe cu *P,* şi din Hugbaldus Gallus, autorul a 136 versuri în care fiecare cuvînt începe cu litera C. Despre alte asemenea poezii cf. Des Accords, *Les bigarrures,* Rouen, 1616, p. 109; E. du Merii, *Poâsies populaires latines du Moyen-âge,* p. 61, notă; Th. Wright, *Reliquiae antiquae,* Londra, 1841, II, 8, 20, 256; P. Meyer, *Documents manuscrits de Vancienne littirature de la France,* Paris, 1871, p. 119; L. Lalanne, *Curiositis litteraires,* 1857, p. 26; A. Canei, *Recherches sur les jeux d'esprit,* Paris, 1867, II, 138—153. Versuri izolate în care fiecare cuvînt începe cu aceeaşi literă — analoage mult citatului vers al lui Ennius — cf. la V. Fortunâtus, *Opera,* Roma, 1786-87, I, 405, *Vita S. Martini;* Marot, *Epîtres,* II; Diez, *Die Poesie der Troubadours,* Leipzig, 1883, p. 87 ; A. Ebert, *Allgemeine Geschichte der Litteratur des Mittelalters,* Leipzig, 1874-87, I, 593, II, 154, 280, 292; I. Bekker, *Homerische Rlătter,* Bonn, 1863—72, II, 213. La poeţii simbolişti de astăzi nu rareori găsim asemenea versuri.

[9] In limba personajelor sale comice, Shakespeare întrebuinţează asemenea cacofonii, pentru a produce un efect comic şi ridicul prin deasa repetare a aceluiaşi sunet. Astfeli în *Midsummer night's dream (Visul unei nopţi de vară):*

Wherat with blade, with bloody blameful blade,
He bravely broachet his boiling bluody breast.

Cf. F. Lindner, *Die Alliteration bei Chaucer,* în *Jahrbuch fiir roman. u. englische Sprache u. Literatur,* N.F., II, 1875, 317; G. Gerber, *op. cit.,* II, 168.

[10] A. Năke, *op. cit.* — I. Theobald, *op. cit.* — Cadenbach, *p. cit.* — A. Schliiter, *Veterum Latinorum alliteratio cum nostratium alliteratione cornparata,* 1840. — I.Măhly, *Ueber Alliteration,* în *Neues schweizerisches Museum,* IV, 1864, p. 207—259. — Ed. Loch, *De usu alliterationis apud poetas latinos,* Halle, 1865. — R. Klotz, *Zur Alliteration und Symetrie bei Plautus,* Zittau, 1876. Cf. Lorenz, în *Philologischer Anzeiger,* VIII, 1877, p. 292; Klotz, *Progr. Gymn.,* Zittau, 1877, *Philologischer Anzeiger,* IX, 1878, p. 278. — C. Ziwsa, *Die eurytmische Technik des Catulus,* Wien, 1879. — E. Wolfflin, *Ueber die alliterierenden Verbindungen der lateinischen Sprache,* în *Sitzungsb. der philosophisch-philologischen u. hist. Classe der Akademie zu Mun, chen,* 1881; cf. G. Andresen în *Philologische Wochenschrift,* I, 1881, p. 285; Bintz în *Philologischer Anzeiger,* XIII, 1883, p. 6; Ph. Thielmann, *Blätter f. das bayer. Gymn.,* XVIII, 1882, p. 43; G. Grober, *Zeitschrift fur roman. Philologie,* 1882, VI, p. 467. — Idem, *Zur Alliteration und zum Reime* în *Archiv fiir lat. Lexicographie und Grammatik,* III, 1886, p. 443. — W. Ebrard, *Die Alliteration in der lateinischen Sprache,* Progr. Bayreuth, 1882. Cf. Thielmann, *Philologischer Anzeiger,* XIII, 1883, p. 10; Bintz, *Philologische Rundschau,* III, p. 859. — L. Buchhold, *De paromoeoseos (adlitcrationis) apud veteres Romanorum poetas usu.,* Leipzig, 1883. — C. Bdtticher, *De adliterationis apud Romanos vi et usu.,* Berlin, 1884. Cf. W. Ebrard, *Philol. Rundschau,* 1884, n-rul 51; Ph. Thielmann, *Woch. f. klassische Philologie,* 1885, p. 909. — Kvicala, N., *Beiträge z. Erklărung der Aeneis,* 1881, p. 293 sqq. Cf. *Litlerarisches Centralblatt,* 1881, p. 1.043. — I. Bintz, *Beiträge zum Gebrauche der Alliteration bei den rbmischen Prosaikern* în *Philologus,* 1885, XLIV, p. 262. — H. Habenicht, *Die Alliteration bei Horaz,* Progr. Eger. 1885. — P. Rasi, *Osservazioni sulVuso della allitterazione nella lingua latina* în *Aui e memorie della R. Academia,* Padova, N.S.V., 1889, p. 121 sqq. — C. Blumelein, *Zur Alliteration und zum Wortspiele im Lateinischen* în *Berichte des freien deutschen Hochstiftes,* Frankf. a. Main. N.F., 1891, p. 105. — F. Mering, *De alliteratione Luciliana,* Progr. Gymn. Wattenscheid, 1891. — L. Lahmeyer, *Alliteration in Ciceros Pompeiana,* Progr. Rosseleben, 1891. — B. Pretzsch, *Zur Stilistik des Cornelius Nepos,* Progr. Spandau, 1890. — Mici notiţe cf. la H. Jordan în *Hermes,* XV, 1880, p. 132; A. Reichardt, *De Q. Enii Annalibus,* în *Iahrbucher f. classische Philologie,* CXXXIX, 1889, p. 787 ; II. Kraffert, *Kakophonien im Lateinischen,* în *Zeitschrift f. das Gymnasialwesen,* N.F., XXI, 1887, p. 713; A. Ebert, *De syntaxi frontoniana,* în *Acta Seminarii philol. Erlang,* II, 1881, p. 353 sqq; I. Siiss, *Caţulliana, ibid.,* I, 1878, p. 33. H. Hellmuth, *De sermonis proprielalibus, quae in prioribus Ciceronis orationibus inveniuntur, ibid.,* I, p. 164. — Asupra aliteraţiunei în versul saturnic şi vechile dialecte italice, cf. II. Jordan, *Kritische Beiträge zur Geschichte der lateinischen Sprache,* Berlin, 1879; R. Thurneysen, *Rheinisches Museum,* XLIII, 1888, p. 349; S. Bugge, *Altitalische Studien,* Christ., 1878, p. 79; W. Deecke, *Rheinisches Museum,* XLI, 1886, p. 192, 195, 199; R. Westphal, *Allgemeine Metrik der indogcrm. u. semitischen Vblker,* Berlin, 1893, p. 221; K. Bartsch, *Der saturnische Vers. und die altdeutsche Langzeile,* Leipzig, 1867; C. Zander, *De homoeoarcto Salurniorum versuum* în *Commcntationes Wblfflinianae,* 1891, p. 239; A. Reichardt, *Der saturnische Vers,* în *Jahrbucher f. classiche Phil.,* 1893, Supl. XIX, p.245.

şi cu deosebire în limbile germanice.[11] Şi lucrul se explică foarte uşor. în limbile romanice ea nu apare ca un sistem metric, aşa cum o întîlnim în vechile monumente de literatură germanică sau cum s-au încercat s-o renvieze poeţi ca Fouque, Jordan şi

[11] Asupra aliteraţiunei şi versului aliterat (Stabreim) la germani, v. bibliografia la E. Sievers, *Altgermanische Metrik,* în H. Paul's *Grundriss der germ. Philol.,* Strassburg, 1893, II[1], p. 861 sqq., şi H. Paul, *Deutsche Metrik, ibid.,* p. 899 sqq. O espunere mai amănunţită tot la Sievers în scrie-

Richard Wagner *(Der Ring des Nibelungen)*[12]. De o formă de versificațiune analoagă aceleia din *Hildebrandslied, Muspilli, Heliand* ş.c.l. nu poate fi vorba la nici unul din popoarele romanice.[13] Dacă la acestea din urmă întîlnim exemple de aliterațiune, ea apare numai ca un fenomen izolat şi nicidecum ca un principiu metric de sine stătător. Era deci foarte natural ca în limbile germanice, unde ea întrupează în sine o întreagă epocă literară, studiile publicate în această direcțiune să fie cu mult mai vaste şi mai numeroase, iar filologii să-şi îndrepte mai mult atențiunea asupra acestei ramuri de cercetări.

Făcînd abstracție de lucrările lui Riese şi Kriete asupra aliterațiunei în limba franceză şi italiană,[14] totul ce s-a scris asupra acestei materii în limbile romanice se reduce la cîteva mici notițe răspîndite în paginile revistelor şi altor publicațiuni de filologie romanică.[15]

rea sa *Altgermanische Metrik,* Halle, 1893. O critică a teoriei lui Sievers cf. la M. Kaluza, *Studieri zum germanischen Allilterationsvers,* Berlin, 1894, I şi II.

Despre aliterațiune la celți şi fineji v. C. Zeuss, *Grammalica celtica,* Leipzig, 1853, II, 926, 952, 962; W. Conybeare, *Illustrations of Anglo-Saxon poetry,* Londra, 1826, LVII; Westphal, *op. cit.,* 325 sqq.; A. Ebert, *op. cit.,* III, p. 8. — I. Grimm, *Kleinere Schriften,* II, 82; D. Comparetti, *Der Kalewala oder die traditionelle Poesie der Finnen,* Halle, 1892, p. 30, 272.

[12] H. Sirker, *Der Stabreim bei den neueren deutschen Dichtern,* 1873; Ackermann, *Der Stabreim in der modernen Poesie,* Petersb., 1877 ; P. Hermann, *R. Wagner und der Stabreim,* Leipzig, 1883.

[13] Asupra posibilităței existenței unui vers aliterat, analog celui de la germani — şi în vechia poezie italică, cf. Bartsch, *op. cit.;* Westphal, *op. cit.,* p. 11, 78, 228, 234; *Allgemeine Theorie der griech. Metrik,* 1887, p. 65. — H. Jordan, *op. cit.,* p. 188; Buchhold, *op. cit.,* p. 36.

[14] W. Riese, *Alliterierender Gleichklang in der franzosischen Sprache alter und neuer Zeit,* Halle, 1888; cf. Mussafia, *Litteraturblatt f. germ. u. rom. Phil.,* 1889, 172. — F. Kriete, *Die Alliteration in der italienischen Sprache,* Halle, 1893, cf. Mussafia, *Litteraturblatt fiir germ. u. rom. Philologie,* XV, 1894, p. 161.

[15] A. Fochs, *Die romanischen Sprachen in ihrem Verhăltnisse zum Lateinischen,* Halle, 1849, p. 258. — F. Diez, *Gemination und Ablaut im Romanischen,* în Hoefer's *Zeitschrift fiir die Wissenschaft der Sprache,* 1851, III, p.397 sqq. — Idem, *Die Poesie der Troubadours,* Leipzig, 1883, p. 87—88. — K. Bartsch, *Peire Vidals Lieder,* Berlin, 1857, p. LXXXV. — Carolina Michaelis, *Studien zur romanischen Wortschdpfung,* Leipzig, 1876, p. 26.— M. von Napolski, *Leben und Werke des Troubadors Ponz de Capduoill,* Halle, 1879, p. 42—43. — A. Stimming, *Der Troubadour Jaufre Rudei,* Kiel, 1873, p. 32. - Idem, *Rertran de Born,* Halle, 1879, p. 236-237, Anm. 12. — Goldbek, *Beitrăge zur altfranzosischen Lexicographie,* Progr. Luisen Schule, Berlin, 1872, p. 6. — C. Appel, *Das Leben und die Lieder des Trobadors Peire Rogier,* Berlin, 1882, p. 22—23. — L. Romer, *Die volksthiXmlichen Dichtungsarten der altprovenzalischen Lirik,* Marburg, 1884 *(Ausgaben und Abhandlungen aus dem Gebiete der roman. Philol.,* XXVI), p. 20, § 38, Anm. 11,

Acei ce-au urmărit însă mai de aproape acest fenomen linguistic au privit cestiunea dintr-un punct de vedere cu desăvîrşire unilateral şi îngust. După ei, numai acele exemple de aliterațiune merită să fie studiate şi luate în considerare în care ea a fost anume căutată şi intenționată de poet sau prozator (bewusste, beabsichtigte Alliteration). Toate celelalte cazuri trebuie neglijate şi lăsate deoparte, aliterațiunea fiind numai întîmplătoare.[16] Asemenea restricțiuni nu numai că n-au mare însemnătate prin ele înseşi, dar, în acelaşi timp sînt lipsite de orice temeiu, pentrucă

p. 65. — L. Selbach, *Das Streilgedicht in der altprovenzalischen Lyrik,* Marburg, 1886, p. 99 *(Ausgaben u. Abhandl.* LVII). — P. Meyer, *De ValliUration en roman de France, România,* XI, 1882, p. 572 sqq. — G. Grober, *Zeitschrift f. rom., Philol.,* VI, 1882, p. 467. — M. Hannappel, *Poetik Alain Chartiers,* în Korting u. Koschwitz, *Franzosische Studien,* I, 1881, p. 302. — R. Grosse, *Der Stil Chrestiens vom Troies, ibid.,* p. 243. — P. Groebedinkel, *Der Versbau bei Philippe Desportes u. F. Malherbe, ibid.,* p. 110 sqq. — A. Mussafia, *Literaturblatt fiir germ. und roman. Philol.,* X, 1889, p. 172. G. Pitre, *Proverbisiciliani,* Palermo, 1880,1, p. XCVI.—Gaspary, *Sicilianische Dichterschule,* p. 109. — F. Marin, *Cantos populares espanolcs,* Sevilla, 1882, IV, 20 5S29, 5830 ; *Revista. Lusitana,* I, 1887-89, 270, 277, 350-351. — M. Kohler, *Ueber alliterierende Verbindungen in der altfranzosischen Litleratur,* în *Zeischrift f. franzosische Sprache und Littcralur,* XII, 1890, p. 90 sqq. — E. Stengel, *Grundriss f. rom. Philol.,* II, 1893, p. 61.

[16] „Ich werde... nur solche Falie verzeichnen, wo man mit Sicherheit annehmen kann, dass der Dichter die Alliteration beabsichtigt hat". Kriete, *op. cit.,* 10—11. „Es ist von Wichtigkeit fiir den ästhetischen Wert jeder Stelle, an der sich ein derartiger Anreim zeigt, zu untersuchen ob die Alliteration durch den Dichter absichtlich angewandt worden ist, bezw. ob sie der Horer oder Leser enpfindet... Wir werden diojonigen alliterierenden Verbindungen, die wir mit Wahrscheinlichkeit fur zufällige und vom Horer nicht empfundene zu halten haben, nicht beriicksichtigen... Ebenso wenig halten wir es fur niitzlich, die rein zufällige Alliterationcn mit anzufuhren." Kdhler., l.c, 109, 112, 115. Acest mod de a privi aliterațiunea a fost luat de Ia filologii clasici. Printre cei dintîi care dau cea mai maro importanță faptului dacă aliterațiunea a fost sau nu căutată de scriitor este Kvicala. Vorbind despre aliterațiune la Virgil, zice următoarele: „Demnach sind in der Aeneis im Ganzen 7178 Verse, in Welchen die Alliteration sich zeight, also 72 1/2 Procent der Gesammtsumme der Verse. Ich bin nun freilich weit davon entfernt, zu behaupten, dass in allen diesen Versen die Alliteration eine vom Dichter beabsichtigte ist. Aber wenn man auch eine gewisse Anzahl dieser Beispiele als mehr oder minder unsicher beseitigt, so bleibt doch eine uberaus grosse Anzahl von Versen (nach einer approximativen Berechnung etwa 2/3 Proc. von der Gesammtsumme von 9896 Versen), fiir welche die Absicht des Dichters mit Evidenz oder wenigstens mit Wahrscheinlichkeit anzunehmen ist", Op. cit. 386. Asemenea calcule, făcute cu scopul şi pretenția de a distinge cazurile în care aliterațiunea a fost intenționată, sînt o pură pierdere de timp, o muncă zadarnică şi fără nici un rezultat. Nimic nu se poate fixa ca sigur. Cu un simplu „moglich", „vielleicht" sau „Wahrscheinlich" nu se lămuresc şi hotărăsc chestiunile de filologie.

ne lipseşte orice criteriu, orice regulă, după care să ne putem exprima cu siguranţă unde anume aliteraţiunea a fost căutată şi unde nu.[17] Din lipsa unui asemenea criteriu, nu este de mirat dacă vedem pe filologi certîndu-se între ei asupra cazurilor de aliteraţiune în care unii văd aliteraţiune intenţionată, iar ceilalţi contrarul.[18] Asemenea discuţiuni seci şi plictisitoare se pot duce şi continua pînă la nesfîrşit, învîrtindu-se în acelaşi cerc strimt şi viţios; chestiunea însă trebuie privită sub altă faţă şi din alt punct de vedere.

Cele mai de multe ori aliteraţiunea se poate naşte în mod inconştient, fără ca scriitorul să-şi deie singur samă de ea şi fără ca să fi fost anume căutată şi voită de el.[19] Dacă în versul

Sînt vrednici de cechimea din veacuri depărtate.
Alexandrescu, *Mormintele la Drăgăşani*

cuvintele *vrednici, vechimea, veacuri* aliterează între ele, nu este numaidecît nevoie să presupunem că ele au fost anume căutate şi alese de poet. Prin simplă legătură de idei, poetul a trecut de la *vrednici* la *vechimea* şi *veacuri,* şi aceasta cu atît mai uşor cu cît cel dintîi sunet din *vrednici* a redeşteptat în mintea poetului alte două cuvinte începătoare cu acelaşi sunet. Acest fenomen este cît se poate de natural: el se naşte cele mai adeseori în mod involuntar şi spontaneu, şi pentru a înţelege natura şi originea lui nu este nevoie să recurgem la alte ipoteze şi să vedem în el rezultatul unei reflexiuni din partea scriitorului.[20]

în versuri ca ale lui Luigi Groto, citate mai sus, unde poetul urmăreşte sunetul pentru sunet şi culege întreg dicţionarul cuvintelor începătoare cu aceeaşi literă, se poate afirma cu siguranţă că aliteraţiunea este anume căutată şi intenţionată. în alte cazuri însă este greu a se face o asemenea deosebire, pentru că, după cum am spus, ne lipseşte orice normă după care să se poată fixa

[17] Kohler se-ncearcă, într-adevăr (l.c, p.111), să deie nişte asemenea regule. Toate acestea însă însamnă tot atîta cît nimic. Cf. şi Ziwsa, *op. cit.,* 9.
[18] Kvişala, *op. cit.,* 421: „Bbenso unberechtigt ist es wenn Klotz in dif/lavisti und folia eine beabsichtigte Alliteration annimmt". Ce îndreptăţeşte pe Kvişala să susţină contrarul de ceea ce crede Klotz? De unde iarăşi âtîta siguranţă cînd zice mai departe: „So ist doch wol (X. 30) mortalia deworor arma nicht zufällig, sondern beabsichtigt", p. 442.
[19] Cf. Becq de Fouquieres, *op. cit.,* 221, 224; G. Gerber, *op. cit.,* II, 146; I. Schneider, *Darstellung der deutschen Verkunst,* Tiibingen, 1861, p. 68.
[20] C. Poggel, *op. cit.,* p. 4 sqq., şi în general M. Lazarus, *Das Leben der Seele,* Berlin, 1878, II, 83 sqq.

în mod sigur şi precis unde aliteraţiunea a fost anume căutată şi unde nu.

* *

A lua în considerare numai cazurile de aliteraţiune presupusă intenţionată însamnă a exclude din cercul cercetărilor limba şi literatura populară, unde aliteraţiunea apare ca un fenomen inconştient şi spontaneu. Şi tocmai acesta este unul din neajunsurile pe care Ie vedem la filologii care au studiat aliteraţiunea în limbile romanice. Mulţămindu-se cu exemplele culese din literatura pur artistică, ei au neglijat aproape cu desăvîrşire literatura populară. Noi însă vom atinge în studiul de faţă tocmai acest punct, incidental numai şi insuficient cercetat pînă acuma; şi, pentru a se vedea că un material destul de bogat ne ofere în această privinţă limba populară, dăm mai în jos o listă de exemple de aliteraţiune culese din întreg domeniul limbilor romanice. Fără-ndoială, acesta-i numai un început, şi cercetări ulterioare din partea altora ne vor putea da mai mult decît faptele adunate şi înregistrate de noi aici.

Un capitol special asupra aliteraţiunei în limba română şi o listă de exemple culese din literatura noastră populară vor încheia studiul de faţă.[21]

începem cu retoromana[22]:
Tgi eis avisan, eis armau ASR. III, 71.

[21] Sînt aproape cincizeci de ani de cînd Fuchs, vorbind despre aliteraţiune în limbile romanice, zicea: „Wie kommt es, dass, die romanischen Sprachen von den drei Arten des Reimes (An-, In-u. Endreim), welche wir im Griechischen und Lateinischen kennen gelernt haben, gerade diejenige, welche im Lateinischen eine so bedeutende Rolle spielt, den *Anreim,* ganz aufgegeben haben". *Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen,* 291. Tot aşa Wolf: „Die romanischen Sprachen haben also nur die beiden andern Arten des Reimes beibehalten, nämlich den Inreim und den Endreim". *Ueber die Lais, Sequenzen und Leiche,* p. 173; iar Westphal, vorbind de aliteraţiune în franceză, zice: „Wie selten ist sie im Franzosischen wie z. B. saint (?) etsaut!". *Allg. Metrik.,* 78. Din lucrările de pînă acum şi din exemplele pe care le vom da noi se va putea vedea că aliteraţiunea nu este tocmai atît de rară în limbile romanice.
[22] Textele citate:
Archivio per lo studio delte tradizioni popolari, Palerm., 1882 sqq. = ASTP.
Annalas della societad rhaetoromanscha, Cuera, 1886 sqq. = ASR.
Romanische Studien (E. Bohmer), Strassburg, 1875 sqq. = RS.
Majoritatea exemplelor le-am ales printre cuvintele de aceeaşi categorie gramaticală şi sintactic coordinate între ele.

Dabunas armas eis armau, tgi da buna donna eis amau ASTP. XI, 390_{540}; ASR. III, 17.
Amitgs, aur ASTP. X, 557_{108}; ASR. III, 6.
Amur d'infant, aua in iin dratg ASTP. X, 558_{113}; ASR. III, 6.
A gross asen, gross aguagl ASTP. X, 555_{33}.
Aua turba, bun affar per il pescadur ASTP. X, 560_{188}.
Tgi tard arriva, mal allogia ASR. III, 79.
Aur et argent mettan tot il mund in moviment ASTP. X, 560_{198}; ASR. III, 8.
Anzianitad ha autoridad ASTP. X, 558_{128}; ASR. III, 6.
Benign e bun ASR. VI, 45 v in
Bod e bain RS. II, 204_{128}.
Meglier bun che bel ASR. III, 47.
Piu granda la bucea, plii curta la bracia ASR. III, 59.
Avran plii bugen la bucea che la bursa ASR. III, 30.
Bellezza senza buntad eis sco fina brunsina senza battagl ASTP. XI, 260_{247}; ASR. III, 9.
Las femnas per parer bellas se fan bruttas ASR. III, 41.
Negiina bellasenza defect, negiina brutta senza grazia ASR. III, 51.
Bon per mal eis caritad, mal per bon eis crudeltad ASR. III, 10; ASTP. XI, 261_{280}.
Laschar fugir il cavagl e tener il cavester ASR. III, 41.
Cauld e clar ASTP. XI, 388_{483}; ASR. III, 15.
Casa e cîavan ASR. III, 24; Granda casa, picen clavan ASR. III, 24, 47; RS. II, 167_{95}.
Bum caracter, cour sincer RS. I, 319_{12}.
Cusunzs e calgers ASTP. XI, 390_{518}; ASR. III, 17.
Grands cufflans, grands canvaus ASR. III, 25.
Uschiu da casa, uschiu dai cor ASR. III, 89.
Tgi confessa las ovras malas, comenza las bunas ASR. III, 70.
Tgi fa granda canera, ha pauca curascha ASR. III, 71.
Da corvs non vegnan columbas ASTP. XI, 391_{545}; ASR. III, 17.
L'ana fa cridar, il vin fa cântar ASR. III, 43.
Hum dormulent, pauc diligent ASR. III, 26.
Cur iin hum bastuna la donna, ria il diavel ASTP. XI, 390_{533}; ASR. III, 17.
Quel che dat dabott, dat il dubei RS. II, 177_{149}.
Treis D ruinan il hum: diavel, dauer et donna ASR. III, 82.
Da dulcia compagnia, diira separaziun ASR. III, 17.
Quei che era diir a patir, eis dulc a regordar ASR. III, 60.
Quel tgi aspira dignitads, se carga cun difficultads ASR. III, 61.
Dolur e deletg ASR. III, 67.

Tgi ditg demanda, dat nuidas ASR. III, 70.
Fenestra alia strada, filunza mal pertgurada ASTP. XI, 397_{742}; ASR. III, 23.
Tgi se fida della fortuna, fabrica slin sablun ASR. III, 78.
Figlias da maridar, fastidiusas da guvernar ASTP. XI, 397_{760}; ASR. III, 23.
Figlia curriera u fenestrunza da rar una buna filunza ASTP. XI, 397_{746}; ASR. III, 23.
Cur las flurs perischan, ils friits flurischan ASTP. XI, 389_{511}.
Blera foglia e paucs friits ASTP. XI, 261_{253}; ASR. III, 9.
Frasclas, fiin ASTP. XI, 398_{769}; ASR. III, 23.
Fiim e nauscha femma cacian la schenta da casa ASTP. XI, 560_{183}; ASR. III, 8.
Granda fiimera, picna flamma ASR. III, 24.
Plii granda la fiimera, piu picen il foc ASR. III, 59.
Forza rumpa fier ASTP. XI, 398_{768}; ASR. III, 23; RS. II, 167_{88}.
Fortuna ils ferms giida ASTP. XI, 398_{763}; ASR. III, 23.
Granda furtina fa nauscha țarina ASR. III, 25.
Negiin foc senza fiim, negiin fiim senza foc ASR. III, 52.
Filunza sper la fenestra, filunza senza fii ASTP. XI, 398_{756}; ASR. III, 23.
Mintga flur non fa friit ASR. III, 50.
Ba granda gritta gratta (granda) amicizia ASTP. XI. 391_{557}; ASR. III, 18.
Ingian, infedelta RS. I, 329_{212}.
Longa detta, larga conscienzia ASR. III, 45.
Tgi non creia alia buna mamma, ereia allura alia nauscha madrigna ASTP. III, 75.
Sur massa e sut marți RS. II, 185_{374}.
II bel vestir sun treis N: ner, nov, nett ASR. III, 26.
Negiina persuna senza defects, negiin peceau senza remors ASR. III, 51.
Tgi pesca a canna, perda plii che el guadagna ASR. III, 77.
Negiin paun senza peina ASR. III, 52.
Pei de muntagna, port de mar ASR. III, 57.
Nel mariu prudenza, nella muglier pazienzia ASR. III, 53.
Un perduna al vin, ma penda la butiglia ASR. III, 87.
II plova mei e bun most ASTP. XI, 388_{478}; ASR. III, 15.
La malfidanza eis la mamma della segiirtad ASR. III, 37.
Alia matta il maun ASR. III, 4; ASTP. X, 556_{57}.
Al famegl pazienza, et al patrun prudenza ASTP. X, 556_{47}; ASR. III, 4.
II plaids e las pliimas ASR. III, 32.

Eis paschs e la prada RS. I, 330_{25}.
Porta averta per tgi porta: e tgi non porta, parta ASR. III, 59.
Prada e bella paschiira RS. I, 330_{25}.
Chi la piglia e chi passa RS. II, 200_{157}; ASR. III, 36.
Tgi acquista reputaziun, acquista rauba ASR. III, 68.
Tgi porta il bast, paga il past ASR. III, 78.
Tgi prenda temps, perda temps ASR. III, 78.
Pardert a prudent RS. II, 166_{71}.
Puolvra e plom RS. I, 325_{19}.
Prers e pulscheins ASR. III, 60.
La fadigia imprometta il premi, e la perseveranza il porscha ASR. III, 36.
Al plii potent ceda il plii prudent ASTP. X, 557_{79}; ASR. III, 5.
Crush bein pigliada eis mez portada ASTP. XI, 386_{409}; ASR. III, 14.
Negiin plascher senza peina ASR. III, 52.
Negiin profit senza peina ASR. III, 52.
Sapienzia e sanadad ASTP. XI, 398_{761}; ASR. III, 23, 34.
Tgi ama il Segner, ama er ses sancts ASR. III, 68.
Giova al sabi e noscha al sturnell ASR. III, 29.
A seit aua, a son bisacca ASR. III, 3.
Bella speranza e pauca substanza ASR. III, 9.
Buns serviturs, ma nauschs signurs ASR. III, 28.
A plaids stupids, oreglias surdas ASTP. X, 558_{m}; ASR. III, 6.
Mia spranza e mia sort ASR. VI, 49_{x}i.
Amunt non strapazzar, a vall non surcaciar, nella planiira non spargnar et in perseppen non smantgar ASTP. X, 558_{319}; ASR. III, 6.
Ils quolms statan, la glient sentaupan RS. II, 169_{122}.
Meglier strada veglia che senda nova ASR. III, 48.
La vita stanclenta e la mort spaventa ASR. III, 53.
Sunan ils zenns, sgriztga il diavel ils dents ASR. III, 67.
Tgi soffrischa per amur, non senta peinas ASR. III, 79.
Tgi slargia siu cor, strenscha sia bucea ASR. III, 79.
Ne mai seră, ne mai savrâ ASR. III, 70.
Tgi semna serclum, non sa meder salin ASR. III, 79.
Tgi semna spinas, non vomi scolz ASR. III, 79.
Bellezza e stupiditad sun suvent in societad ASTP. XI, 260_{215}; ASR. III, 9.
Secret de treis, secret de tots ASR. III, 65.
Truanas, traitas e trogls van cun talacs ASR. III, 83.
Vacca bein tenida, veschla unschida ASR. III, 89.
Cur voi il retg, viva il lader ASTP. XI, 390_{537}.

Ton vegn ton va RS. II, 183_{345}.
II temps va u Ia mort ven ASR. III, 21.
II mal ven a mantun e va via a miulas ASR. III, 29.
Quei che ven cun schiivlar, va cun cântar ASR. III, 61.
Quei che ven da cor, va a cor *ibid.*
Quei che ven da riff, va da raff *ibid.*
Tant ven e tant va ASR. III, 67.
II verm se storscha, cur el ven smaceau ASR. III, 33.
Ama tiu amitg cun sin vez e ses vizis ASTP. X, 557_{0},: ASR. III, 5.
Conter il vizi eis virtiid medischina ASTP. XI, 385,$_{R9}$: ASR. III, 13. 89
Nel vin la verdad ASR. III, 53.
La virtiid regluscha et il vizi tragliischa ASR. III, 43.
Oz veschlas e vin ASR. III, 56.
Tgi voi aua clara, vomi alia fontauna ASR. III, 81.
Tgi voi, va sez ASR. III, 81.

Pentru italiană cităm următoarele exemple[23]:
Abrile, abba annila CR. IX, 347.
Vigna aceattata, vigna arrubbata PPS. I, 72.
Megghiu acitu feli chi acqua meii PPS. IV, 99.
Vinu acitusu e cavaddu arrinatu PPS. IV, 167.
Addisiari e nun aviri PPS. I, 12.
Assai addauru e pocu anciddi PPS. III, 279.
O l'aduri o l'astuti PPS. IV, 242.
Diu affliggi, ma nun abbannuna PPS. III, 339.
O agghiuti o affucchi PPS. IV, 247.
Chi t'ama e chi t'adora CR. VIII, $U2_{18}$.
Cu'ammasca, allasca PPS. III, 236.
Amicizzia e prim'amore ASTP. XI, 547_{40}.
Cu havi argentu, havi aggenti PPS, III, 256.
Cu arrisica, arrusica PPS. III, 240.
Cui tardu arriva, malu alloggia PPS. III, 375.

"Textele citate:

Canti e raceonti del popolo italiano, publ. da D. Comparetti e A. d.'Ancona, 1870—1891, Torino-Firenze, 9 voi. = CR.

G. Pitre, ***Proverbi siciliani,*** Palermo, 1880, 4. voi. = PPS; ***Canti popolari siciliani,*** Palermo, 1870—71, 2 voi. = PCP.

G. Giusti, ***Raccolta di proverbi toscani,*** Firenze, 1853 = GPT.

Rivista di letteratura popolare (G. Pitre, A. Sabatini), Roma, 1877 sqq.

Cîteva din exemplele pe care le dăm aici sînt citate şi de Kriete, ***op.'~cîT,*** 25. Unele din ele fiind greşit tipărite la Kriete, noi Ie reproducem sub forma exactă.

Cui t'avverti, t'ama PPS. I, 289.
Cui t'avvisa, t'arma *ibid.*
Bacha mia bennida CR. IX, 121—XLI_{10}.
O cla bagna o cla brusa ASTP. X, 391.
Bagarioti, barbarioti PPS. III, 133.
Bătut e bastonât ASTP. VI, 467.
Nocerini beccamorti — Noceririi bossettari ASTP. I, 113.
La bella e bona ASTP. X, 123; I, 242_{x}xxvn ; GPT. 341; CR. V, 258_{10}, 361_{s}; VIII, 287; IX, 332_{231}; PPS. III, 320.
O bell'o brutt' CR. III, 37_{xxx}i.
Bennidu in bisione CR. IX, $284_{6,2}$.
Bianca e bella CR. IV, 23_{56}, 122_{12}; V, 360.
La bianca co'la bruna CR. III, 53vi-
Biffi e baffi PPS. II, 277.
Bivona, bis bona PPS. VI, 248; ASTP. X, 196.
Meglio'na bona pezza ca'nu brutto pertuso ASTP. II, 597_{m}.
Bonu e balente CR. IX, 261_{17}.
Pocu brigata, vita biata PPS. I, 242.
Brigghia e bacchetta PPS. I, 123.
Briglia e biada GPT. 339.
Di brutte e di belle CR. VIII, 118_{36}.
Buschi e bieli CR. V, 360.
Me butto in terra e bagio la terreno CR. IV, 79_{143}.
Caccia, corni ASTP. I, 103.
Cui spissu camina, spissu cadi PPS. III, 116.
Camra e cason ASTP. X, 414_{xv}.
A cani malu, cătina curta PPS. I, 284.
Triste cane, bona cora ASTP. XI, 551_{107}.
Megghiu muzzicatu di li cani chi chianciutu di li cristiani PPS. III, 108.
Carinisi, cani PPS. III, 137.
Quali carni, tali cuteddu PPS, IV, 159.
Carrica sodu e camina sicuru PPS. II, 57.
Tira un carrinu e tiralu cuntinu PPS. II, 358.
La carta e'l calamar CR. IV, 152_{10}; carta e calamaro CR. II, 198.
Ne occhi'n carta, ne manu'n cascia PPS. III, 326.
Casa e catuoju ASTP. III, 406.
Cautela e caritâ PPS. II, 43.
Cavaddi e cristiani PPS. I, 66.
Cavaddu e cani PPS. III, 209.
Căpitani e cavalieri; cavalieri e capita' CR. IV, 265.
Con lo chierico e la croce ASTP. VI, 536_{x}vn-

Festa'n chiesa e festa'n cucina PPS. IV, 90.
Lu chiummu e lu cumpassu PPS. III, 368.
Ciaschi e ciotuli PPS. I, 269.
Cinisara, sialeddi PPS. III, 141.
Coltha'e calthradu CR. IX, $3_{a,12}$.
Contemniblo e calpestrato CR. V, 354.
Coppola e cappiello CR. III, 63_{TV},
Cori, curuzzi e curazzi PPS. III, 120.
I' corpo e po'la coda ASTP. II, 527_{xirI}.
La fava coci e la navi camina PPS. III, 363.
O cottu o cruru PPS. II, 148; III, 384; I, 201; pese cott, cam cruda ASTP. VIII, 411_{131}; cui la voii cotta, cui la voii cruda; cui l'ama cotta, cui l'ama cruda PPS. I, 15.
Crapi e cavuli PPS. III, 288.
Crialesi e cristalesi PPS. III, 347.
Cui pri criechi e cui pri croecu PPS. III, 75.
La croce e la colonna CR. IV, 295; dalia croce alia colonna CR. VIII, 284.
Crozza e curuna PPS. IV, 239.
Quattru *C* su'piriculusi: cucini, cummari, cugnati e cammareri PPS. II, 232[2]<.
Cucuzzi, cucummari PPS. II, 446.
Cumanna e vacci, curri e vattieci PPS. III, 200.
Si cunfessa e si cuminica PPS. IV, 72.
Lu patruni cunfidenti, lu curâtulu cuntenti PPS. IV, 212.
Cunti vechi, cuntrasti novi PPS. II, 48.
L'omu a lu cunzeri e la fimmina a lu cannileri PPS. III, 19.
Cosi cuntati, cridinni mitati PPS. II, 257.
Cui echiu, curri, mancu camina PPS. II, 156.
Chi troppu curri, prestu cadi PPS. IV, 119.
Cunzigli re atte, carestia re siirece ASTP. XI, 546_{19}.
Dammi e dugnu PPS. I, 186.
Acqua darreri e acqua davanti PPS. III, 29.
Li detti e li difetti PPS. III, 101.
Ve lo dico ve l'o detto ASTP. IV, 543_{26}.
Traşi cu Diu e nesci cu lu diavulu PPS. IV, 72.
Dutturi, duluri PPS. IV, 12.
Cui dissi donna, vulia diri dannu PPS. II, 71.
Chi fabbrica e non fa bon fondamento CR. IV, 24_{68}.
Fabrite e frische CR. V, 380.

"Variante: cucini, criati, cugnati e cummari; cucini, cugnati, compari e cunfissuri, *ibid.* O altă asemenea formulă aliterată cu *C*, cf. PPS. IV, 31.

Di fami, di friddu PCP. II, 406.
Famigghia, fami PPS. II, 206.
Fave e fasule CR. III, 243$_{8}$.
Cui sparagna la ferra, odia lu figghiu PPS. I, 289.
Tri *F* sânanu Ii peşti; ferru, focu e furca PPS. IV, 31.
Tri cosi caccianu l'omu di la casa: fetu, fumu e fimmina'mbriaca PPS. II, 121.
De fiamme e de fogo CR. IV, 154$_{16}$.
Amuri voii fidi, e fidi firmizza PPS. I, 108.
Figliole e frittelle GPL. 125.
Fimmina chi va ad ogni festa, e mula chi vivi ad ogni funtana PPS. II, 73.
Fimmina nuda, finestra cu fissura PPS. IV, 80.
Fimmini e frumentu PPS. II, 207.
Fimmini, fulmini PPS. IV, 378; II, 85.
Fimmini e farina PPS. II, 63.
A fimmina'n finestra'un fari festa PPS. II, 61.
Ogni finestra una fiama di foco ASTP. X, 91vi. ,
Fior de farina CR. IV, 81$_{151}$.
Fior de finocchio CR. IV, 83$_{159}$.
Fiore de fico RLP. I, 170$_{75}$; ASTP. VII, 179$_{57}$.
Fiore di faggio ASTP. VI, 477$_{24}$; CR. IV, 115$_{76}$.
Favuri di furtuna PPS. II, 270.
Chie tene'fizos, tene fastizos CR. IX, 360.
Focu di bruca, fumu ca' t'affuca PPS. II, 4.
Focu e fimmini PPS. II, 7.
Lo foco e la fiamma CR. IV, 256.
Assai fogghi e nenti frutti PPS. III, 280.
Una fontana e un fiumicello CR. VIII, 126$_{56}$.
Forma e figura; ne forma ne figura PCP. II, 167.
Formento, fava e fieno GPT. 28.
Francia, foco de paglia ASTP. I, 115.
Frasche, fumo GPT. 221.
Da frați e da femene ASTP. IV, 85, 255.
Frați, fraggelli PPS. II, 423.
Fresca funtana, famme' nu favore ASTP. V, 402$_{x}$xxn; CR. III, 208$_{v}$i.
Frevi e focu PCP. II, 405.
Lu friddu e la frevi PPS. II, 96.

Ne friddu ne fami; Iu friddu e la fami PPS. III, 20; ASTP. V, 69$_{3}$

Lu pisci pri gustarisi setti *F* voii aviri: friscu, frittu, funnu fattu, francu, fora, frattera PPS. IV, 99[25].
Cum fruture, cum foza CR. IX, 71$_{x}$xxvir
Fug al palaz e fuori l'Angioletta ASTP. X, 91$_{IV}$
Fumo, fiore GPT. 36.
Funzioni e finzioni PPS. IV, 183.
Fuori i ferri CR. VI, 2.
II fuoco e la figlia CR. VI, 6.
Grando e gruosso CR. V, 156$_{32}$, 361$_{5}$; RLP. I, 65; ASTP. 414$_{x}$i
Grassu e grossu PPS. I, 173.
Gusto, guasto GPT. 20.
Carta jittata, carta jucata PPS. II, 311.
Tal labbra, tal lattuga GPT. 326.
Laida e lagnusa PPS. I, 168.
Lana, linu, lena PPS. IV, 15.
Primu di lana e poi di lama PPS. IV, 133.
Latti e lacciata PPS. II, 444.
Libbra e labbra PPS. IV, 41.
Lupu e liuni PPS. II, 283.
La luna fa lume GPT. 345; CR. VIII, 18$_{96}$; al lume (a la luce) della luna CR. IV, 6$_{22}$; ASTP. VI, 187$_{L}$xxxir
O madona piu cara che madre ASTP. XI, 33.
Ne malâidu ne mortu CR. IX, U1xxxi 3
Malannu e mogghi PPS. III, 73.
Malatia longa, morți vicina PPS. IV, 22.
No pense a la vostra mama, pense tuto al marinar ASTP. XI, 34.
E ti dono le mammelle, e ti bacio le mascelle ASTP. VI, 364$_{IX}$
Li mammi e li malati PPS. II, 215.
A manda e marina, vacci la matina PPS. I, 28.
A mânnara e mulinu, arrivacci matinu *ibid.*
Manti e mariti PPS. II, 102.
Cui stenni li mânu, stenni lu mussu PPS. I, 25.
Maramma accantu via, minciuna'n quantitâ PPS. I, 293.
Maramma'mmenzu via, mastru cu' passa *ibid.*
A maridu e a muzere CR. IX, 335$_{85}$.
Mariti e muli PPS. II, 95.
A lu maritu prudenza, a la mugghieri pirsistenza PPS. II, 62.
Li fimmini cu lu feli, e li masculi cu lu meii PPS. II, 214.
Mentri lu massaru si raspa, lu macadiiru si pettina PPS. I, 268.
Amuri di matri e sirvimentu di mugghieri PPS. II, 194.

"Variante: fresco, fritto, freddo e fermo. *Tesc:* fresce-, frito e fredo. *Ven.* Pitre, *ibid.*

Pergolotti mattacchiotti, Pergoletti magramustetti ASTP. I, 112.
Li medici si sciarrianu e lu malatu si nni va PPS. I, 296.
Tri *M* soli aviri l'omu: medicu, musicu, mastru PPS. III, 182.
Medici e mammani PPS. II, 434.
A tavula misa e pani minuzzatu PPS. III, 192.
Meii, manna e mustu PPS. III, 3; meu e most PPS. IV, 269.
Cui mania lu meii si licca li mânu PPS. I, 15.
II mercante e la moglie CR. VI, 3.
Misero o mendico GPT. 39.
De nuddhu modu e de nuddha manera CR. III, 109; a modu e a manera CR. IX, 183$_{131}$.
Moglie perfidiosa e marito pertinace GPT. 104.
Monaci, muli PPS. II, 436.
Mi sento morire, mi sento manca ASTP. II, 56$_{x}$ni
Morte e marito ASTP. III, 288$_{137}$.
La morte u' metitore CR. II, 198.
Lu mortu'n cimiteriu, e lu monacu'n munasteriu PPS. II, 429.
Movi, marcisci PPS. II, 376.
Mugghieri di muntagna e maritu di citați PPS. II, 106.
Mugghieri e mantellu PPS. III, 44.
Ne mulo, ne mulino, ne fiume, ne forno GPT. 62.
Muli e mulinu; ne mulu, ne mulinu PPS. I, 219, 223.
Mulu e mugghieri PPS. II, 107.
Muntagni e mizzalini PPS. III, 46.
Muraturi, murituri PPS. IV, 261.
Megghiu muriri chi mala mugghieri PPS. II, 104.
Mușchi e malanni PPS. II, 159.
Naveca, nenna mia ASTP. VI, 180$_{L}$xm.
La nivi di Marzu, la notti chiovi PPS. III, 32.
L'oceddu a li pinni e l'omu a li panni PPS. III, 300.
Pace e pazienza GPT. 242.
A lu servu pacenza, a lu patruni prudenza PPS. II, 380; GPT. 167.
Secunnu e la paga, tali e la pittura PPS. II, 357.
Dammi pani e dammi pesta PPS. IV, 228.
A pocu pani, pigghia primu PPS. II, 371.
Pani e pacenzia PPS. III, 249.
Pani francisi, Porta Filici PPS. III, 229.
Salute a lu palazzo e a lu patrone ASTP. VI, 193c.
Mezzo pane e mezzo pagliaio GPT. 23.
A cui nun voii pani, lui Signuri coi dassi petri PPS. I, 326.

Ne pani tuttu di'na panittera, ne vinu tuttu di'na putiara PPS. I, 322.
Para patta e pace ASTP. XI, 557$_{218}$.
Paroli, palâmiti PPS. II, 246.
Paroli e pinni PPS. II, 407.
Paroli pocu pinsati portanu peni PPS. III, 328, 368.
Le parole piglian poco posto GPT. 232.
Cui voii ben parrari, bisogna ben pinsari PPS. III, 221.
Passau Iu groi, punci lu voi PPS. I, 60.
Passeggera e pelegrina ASTP. VII, 244n.
Quanu lu pasturi dormi, la pecura nun stă sicura PPS. II, 60.
Fuozi privu de patti e de paroli ASTP. III, 410.
Pazze' e pide ASTP. III, 289$_{183}$.
Pazzi e picciriddi PPS. IV, 51.
Peccato viecchio, penitenza nova ASTP. III, 289$_{189}$.
Ogne peccate a penetenzia vene ASTP. XI, 555$_{172}$.
La pecora e lu patrone CR. II, 220.
Cu havi pecuri, havi peddi PPS. III, 99; IV, 271.
Li peni e li patimenti PPS. III, 81.
Peni e pacenzia PPS. III, 338.
Cui prima pensa, ddoppu nun si penti PPS. III, 359.
Quand al pess abonda, al pan afonda ASTP. I, 118.
Pezzi e pirtusa PPS. II, 301.
Piatta e pignati PPS. I, 334.
Cui pazzu fa lu piccatu, saggiu ta la pinitenza PPS. I, 329; autru fa lu piccatu, ed âutru nui fa la pinitenza PPS. I, 251.
Lu piccari e di l'omu, lu pirsivirari e di lu diavulu PPS. III, 185.
Piche e panada CR. IX, 159$_{06}$
Picciotti e puddicini PPS. II, 229.
Picciotti e pentiti PPS. IV, 216.
Piedade e peldhonu CR. IX, 34$_{x}$ix-3,2o.
A lu pigghiari prestu, a lu pagari nun tantu lestu PPS. 1,311.
Janni pigghia, Janni parti PPS. IV, 260.
Pira e pani PPS. IV, 84.
A cui nun pisa, ben porta PPS. III, 189.
Cui pisca, pigghia pisci PPS. III, 198; cui pisca'n funnu, pigghia pisci grossi PPS. II, 418.
Pizu e perra CR. IX, 148 f$_{2}$.
Prete e priore CR. VI, 31.
Ha polii, ha pipite GPT. 198.
Lu diavulu porta e lu diavulu si Ii pigghia PPS. I, 342.
Poviri e puliti PCP. I, 391$_{535}$.

Amici poviri, amici pirduti PPS. II, 253.
Un poviru simina, un putenti meti PPS. I, 264.
Cui predica Iu disertu, perdi Ii paroli PPS. I, 288.
Cui preggia, paga; cui preggia e nun paga; cui preggia pr'âutru, paga pri se stissu PPS. II, 46. Frigări e pagari PPS. IV, 248. Nun prigiari, nun pagari PPS. II, 51.
Cui previdi, pruvidi PPS. III, 291.
Procuratori, pelatori, piluccatori, pericolatori GPT. 151.
Puddi e picciriddi PPS. II, 229.
Pueti e pitturi PPS. II, 44.
Cu putenti e cu pizzenti PPS. IV, 214.
Purceddi e picciriddi PPS. II, 230.
Nun si divi parrari mali di tri *R;* di lu re, di li retturi, di la riligioni PPS, IV, 171.
Ne reda senza corna, ne re senza curuua PPS. IV, 186.
Megghiu a ridiri chi a rudiri PPS. I, 77.
Riffi e rafii PPS. II, 277.
Rormi e riri; rormi e riposa PCP. 7_{736}.
Chi nu'risica nu'roseca ASTP. II, 596_{62}; XI, 554_{162}; PPS. IV, 273.
Rivireito e respetato CR. V, 97_{37}.
Rosso e ricciutino ASTP. X, 254_{20}-
Salariu crisciutu, sirvizzu guadagnatu PPS. I, 61.
Pecura salata, pecura sanata PPS. I, 135.
De sale e de sapienza CR. V, 209_{12}.
Di la sarda e lu sturneddu PPS. IV, 89.
Sarvia, sarva PPS. IV, 29.
Saulc stort, sac drett ASTP. X, 160.
Mi scacci, mi sagni PPS. I, 135.
Scâiu e serra CR. IX, 347.
Lo scamiciâ', lo scarpettâ', lo sfibbiettâ', lo scalzettâ', lo smutandâ', lo scalzonâ', lo scorpettâ', lo sgiubbettâ', lo scappellâ' CR. VIII, 214; ASTP. X, 186.
Scauza cannedda e scava gramigna PPS. I, 57.
Scarpâra scauzi, e custureri scusuti PPS. II, 429.
Nun scorcia, ma sana PPS. I, 194.
Scupetta e scarcina PPS. IV, 239.
Cui sedi, sicca PPS. III, 199.
Cui sempri sedi, nun strazza li scarpi PPS. III, 198.
Segreta e nu' sincera CR. III, 417_{v}i.
Menu semu, menu stamu PPS. I, 242.
Cu'altaru servi, altaru smancia PPS. IV, 241.
Si sgarra nun si scusa PPS. I, 213.

Lu sgarrari e di 1'omini, lu sicutari e di li bestii PPS. III, 185.
Unni tantu a siccu, unni tantu a saccu PPS. I, 272.
Signu di nassi, suvareddi a mari PPS. III, 309.
Siti, scanciu di luna, suli e stilli PCP, I. 189_{10}.
L'amuri sfraga e lu sdegnu sparagna PPS. I, 113.
Nichisi soldu, nichisi sintinella PPS. II, 364.
Sorella del sole; sorella di stelle CR. VIII, 129_{63}.
L'innamorato vuol esser solo, savio, sollecito e segreto GPT. 44.
O ch' la sopia, o eh' la spisseina ASTP. I, 117.
Megghiu un' unza di sorti chi milli di sapiri PPS. II, 272.
Cui sparagna lu quadâru, sfraga la padedda PPS. II, 136.
Sparrari e santiari PPS. IV, 19.
Spenni e spanni PPS. II, 230.
Si spina e si senti PPS. I, 334.
Spitali, spiziaria PPS. IV, 177.
Ora ca stancau, santificau PPS. IV, 70.
Un strapuntinu e un saccuni PPS. I, 80.
Striglia e strada GPT. 339.
A lu suli e lu straventu PPS. III, 311.
Suliță, santitâ PPS. I, 244.
Sunaturi e stampasanti PPS. II, 441.
Cui suspira, spera PPS. I, 15.
Suspiri e stienti ASTP. III, 284_{12}.
A spiziali nun tastări, a firraru nun tuccari PPS. IV, 158.
Cui perdi tempu, perdi tuttu PPS. III, 198.
A tempu di timpesta, ogni tintu pirtusu e portu PPS. I, 198.
Ticchi e tucchi PPS. III, 197.
Cui simina'ntra li timpi, ricogghi tâmpi PPS. I, 40.
Tirannia, tumulto GPT. 157.
De tammascu, de tabbiu CR. IX, 169i.xxxv; ASTP. XII, 370.
Traduttori, traditori GPT. 179.
Tratti firintini, tiri napulitani PPS. I, 2.
Tuturia, tinturia PPS. II, 334.
Tila a tilaru, trama aspetta PPS. II, 446.
Va, ti vesti ASTP. XI, 159.
Va e veni PPS. I, 282; II, 217; IV, 28.
Bona va, quanno bona vene ASTP. II, 595_{37}.
Tempu va e tempu veni PPS. III, 370.
Va luntanu e veni mânu mânu *ibid.*
Vaja la trista e vegna Ia frişca PPS. II, 107.
Si 'bella quanne vaje e quanne viene ASTP. VI, 174_{LX}vi.
Vaccara e vurdunara PPS. II, 447.

Cu' ha vacchi, ha viteddi PPS. III, 99.
Varca torta, viaggiu drittu PPS. I, 273.
Varrili e vanei CR. III, 76xvi-
Si vene 'nfossa, e si voie mutare ASTP. VI, 179**lx.**
Presta veni e prestu voia PPS. II, 413.
Vento che volta le vele CR. IV, 60_{71}.
Li fimmini su' mpidimentu a tri *V:* a Ia via, a la viritati e a la virtu PPS. II, 98.
A la vigna, vecei PPS. I, 27.
Vigna e varduni PPS. I, 72.
Virsura longa e voi lentu PPS. I, 72.
La virtu e la viritâ PPS. IV, 58.
La virtu e umiliata e lu viziu 'n triunfu PPS. I, 262.
Vista curta, vucea vavusa PPS. II, 310.
Ne mulu senza viziu, ne ciumâra senza voti PPS. IV, 167.
Chi voi veder un mostrin, vesta un nero de turchin ASTP. VI, 257.
Cui voii acqua netta, vaja a lu capu di la funtana PPS. III, 199.
Volu e vaju PCP. I, 213_{60}.
Cui voii vera vita PPS. IV, 163.
Vulassi e vinissi PCP. I, 213_{61}.
Vuoldi, vidi CR. V, 355.
Cui du'vucchi voii vasari PPS. IV, 116.
Vurza vacanți, vuci trimanti PPS. III, 278.
Largu di vucea e strittu di vurza PPS. II, 244[28].

Pentru spaniolă[27]:

• Numeroase combinațiuni de cuvinte aliterate întîlnim foarte adeseori în aşa-numitele *sciolilingue:

Ho veduto un giorno un *pazzo*
Ch'era morto giâ da un *pezzo,*
E tirandosi su il *pizzo,*
Si butto dentro d'un *pozzo.*
Cospargendo poi gran *puzzo.*
ASTP. V, 531.

[27] Textele citate:

F. Marin, *Cantospopularesespanoles,* Sevilla, 1882—1883, 5 yol. = MCP.

F. Caballero, *Cuentos y poesias populares andaluces,* Sevilla, 1859 = OCPP.

***El Folk-lore andaluz,* Sevilla, 1882-1883 = FA.**

I. Sbarbi, *Florilegio o ramillete alfabetico de refranes y modismos de* Ia *l. eas'tellana,* Madrid, 1873 = SF.

***Diccionarh de refranes catalanes y castellanos, recopilados y publicades por D.I.A.X.Y.F. Barcelona, 1831,* la I. Sbarbi, *El refranero general espanol,* Madrid, 1878, IX, p. 186 sqq. = SRG.**

Quien mucho abarca, poco aprieta SRG. IX, 187_{a}.
Pues aborrezeo la vida — pues apetezeo la muerte CCPP. 232.
Abujitas y arfileres MCP. III, 146_{4188}.
Aceite y alpechin MCP. IV, 56_{6029}; CCPP. 357.
Cuando el necio es acordado, el mercado es acabado SRG. IX, 225_{487}.
Hombre adeudado, cada ano apedreado SRG. IX, 209_{281}.
Por debajo pasa el agua, — por encima mis amores MCP. II, 51^**3402-**
Aguja y atacador MCP. IV, 403_{7588}.
Todos dicen que aman, — todos que adoran MCP. IV, 36_{6921}.
Mâs vale amenaza de necio que abrazo de traidor SF. 280.
Mas son los amenazados que los acuchillados SF. 27.
Yo te amo y me aborreces MCP. III, 109_{3948}.
Amor de nino, agua en cestillo SF. 19.
Amor y ausencia MCP. III, 23_{3509}.
Tengo amor, tengo ausencia MCP. III, 71_{3723}.
Quien mal anda, mal acaba SRG. IX, 217_{396}; CCPP. 214; MCP. IV, 220_{6741}.
Te anochezea y no amanezea MCP. IV, 488_{8021}.
Apaga el fuego chico — y aviva el grande MCP. IV, 39_{5938}.
Ni apartas â los mâlos, — ni atraes los buenos MCP. IV, 213_{6861}.
Cuanto mâs te apresures, — mâs te aniquilas MCP. IV, 242_{68S1}.
Concha arriba, concha abajo, — concha alante, concha atras MCP. IV, 304_{7050}.
Angosta y ancha MCP. I, 192_{271}.
Mâs vale estar ansente — que aborrecido MCP. IV, 108_{43}.
Tiene barbas y no brazos MCP. I, 232_{506}.
Bayas y te banes MCP. III, 166_{4301}.
Săbebo bino, borracho MCP. IV, 302_{7038}.
Beso y bendigo MCP. II, 237_{2206}.
Blancos y buenos FA. 311_{16}.
Bonita y bobona MCP. III, 141_{4156}.
Para borrico, un gayego; — para borracho, un franses MCP. IV, 360_{7411}.
Diez caballeros y un conde MCP. I, 68_{160}.
Caballo y carga MCP. IV, 327_{7208}.
Caen y no cogen MCP. IV, $208e_{680}$.
La cal y el canto MCP. I, 229_{483}; de cal y canto SF. 54; CCPP. 215[28].

[28] Comunicat şi de d-na Carolina Michaelis de Vasconcellos.

De cala y cata[29]. Calla, canario, y no cantes MCP. III, 367$_{5081}$.
Mi cama, — mi casa MCP. I, 438$_{1038}$.
En la cama y en la cârcel MCP. III, 167$_{4310}$.
Camarones y congrejos FA. 312$_{41}$.
Gran campana y ruin concejo FA. 439$_{36}$.
Canela y clavo MCP. II, 94$_{1641, 1842}$.
Ni los pâjaros cantan — ni corre el rio MCP. III, 14$_{3455}$.
De dos caras – y de malas condiciones MCP. III, 101$_{3902}$.
Cârceles y calabozos MCP. IV, 448$_{20}$.
Con tu cârcel y tu cambra MCP. IV, 499$_{809S}$.
Tienes en tu cara pecas, – y en tus carrillos colores, – y en tu cuello gargantillas, – y en tu corazon amores MCP. II, '7l319-
Si tu cara fuera iglesia – y tu cuarto fuera altar – y tu cama sepultura MCP. II, 327$_{2774}$.
Ni en tu casa ni en la caile MCP. II, 295$_{a562}$.
A clabo y canela MCP. IV, 536$_{8166}$; canelita y clabo *ibid.*
Nu fue clavel, sino clavo MCP. II, 152$_{1808}$; CCPP 280.
Clerigos y confesores MCP. IV, 148$_{6402}$.
Ni coche ni calesa CCPP. 397.
Ni caserita de cura, — ni criada de meson MCP. IV, 328$_{7210}$.
Si tu casa fuera cârcel – y tu cuarto calabozo – y tus brazos Ia cadena MCP. II, 323$_{2747}$.
Confesion, comunion MCP. I, 439$_{1044}$.
Confieso y comulgo MCP. I, 438$_{104â}$.
Confeso y convicto MCP. II, 173$_{1940}$.
Quien no te conoce, te compre SRG. IX, 203$_{206}$.
Corona, cruz y calvario MCP. IV, 355$_{7376}$.
Corre, caza FA. 127.
Una dama hermosa corre su fortuna, — corta sin tijeras, — cose sin aguja MCP. I, 283$_{799}$.
No debe ser creido — ni castigado MCP. IV, 47$_{5983}$.
De dia cruz y calvario – y de noche calavera CCPP. 347.
Cruz y castillos CCPP. 387.
Entre cuero y carne[30].
Ni cuerpo mâs sandunguero, — ni cara mâs peregrina MCP. II, 54$_{1369}$.
Tan delgada y tan donosa MCP. II, 53$_{1361}$.

[29] Comunicat de d-na C. Michaelis.
[30] Comunicat de d-na C. Michaelis. Cf. şi *Studien z. romanischen Wortschdpfung,* p. 27.

Escoba desatada, persona desalmada SF.104.
Mi desgracia y mi dicha MCP. III, 394$_{5259}$.
Se despierta y me dice MCP. II, 245$_{2255}$.
Yo le dire y le dare FA. 40.
Si me durmiese, despertarme MCP. I, 438$_{1040}$.
Estenasitas y estrebresitas FA. 312$_{42}$.
Si no fueran *falaces* — fueran *felices* MCP. III, 102$_{390}$.
Mujer mâs falsa que tu — ni hombre mâs firme que yo MCP. III, 106$_{3981}$.
Si fiel, tu falsa MCP. III, 95$_{3867}$.
Una nobia que yo ame — las siete *efes* tenia: — fransisca, franca, fregona, — tea, flaca, floja y fria MCP. V, 83$_{214}$[31].
Eche fruto y no eche fior MCP. IV, 131$_{6334}$.
Jaser mucho, jablar poco MCP. IV, 183$_{6543}$.
Larga y lisa MCP. I, 212$_{392}$.
Tus cejas son mediaş lunas, — y tus ojos dos luceros MCP. II, 22$_{1173}$.
Marca y media MCP. IV, 99$_{6272}$.
Mares y montes[32].
Marido y majo MCP. IV, 493$_{8051}$.
Tu deseas er matarme — y yo deseo er morir MCP. III, 495$_{5727}$.
Contigo porque me matas — y sin ti porque me muero CCPP. 226.
Tu me metas, you me muero MCP. V, 70$_{155}$.
Miel y mosto CCPP. 194.
Que si me miran, me matan; — si no me miran, me muero MCP. II, 21$_{1160}$; si me miras, me matas, — si no, me muero II, 32i$_{232}$._
No me mires, que me matas MCP. III, 111$_{3964}$.
La mochila, el morrion CCPP. 318.
Mantienen moza y muger CCPP. 380.
Mucho y malo MCP. II, 59$_{]897}$; CCPP. 341.
Las mujeres y melones MCP. III, 173$_{4355}$.
La mujer y la moneda MCP. IV, 83$_{6195}$.
De Antequera, ni mujer ni montera; y si ha de ser, mas vale montera que no mujer FA. 82, 29.
La mujer y los muchachos MCP. IV, 397$_{7546}$.
Ni mula ni mujer ASTP. I, 585$_{1314}$.
Al mundo — y a las mugeres CCPP. 366; MCP. IV, 74$_{6141}$.
Matita de oliva, matita de olor CCPP. 385.
Padecer y penar MCP. III, 436$_{5544}$.

[31] Cf. tot aici mai multe alte exemple de asemenea formule aliterate.
[32] Comunicat de d-na C. Michaelis.

Mâs pajuelo, mâs pronto FA. 83.
Aunque me voy de palabra, no me voy de pensamiento MCP. II, 507$_{3361}$.
Palabra y piedra; palabras y plumas SF. 214; SRG. IX, 221$_{418}$.
Pierde el pan y pierde el perro CCPP. 344.
Pan y pimiento FA. 41.
Papei y pluma CCPP. 380; MCP. II, 143$_{1755}$; IV, 332$_{7240}$.
Quien non parece, perece SRG. IX, 225$_{488}$.
Ni pasaras por mi puerta, — ni pisaras mis umbrales MCP. III, 176$_{4376}$.
Al pasar por tu puerta — vi pelearse — dos piedras, pretendiendo — que las pisases MCP. II, 57$_{1383}$.
La pasea y la pica, — pica y no peca CCPP. 361.
Patas y pico; ni patas ni pico MCP. I, 219$_{423}$.
Patas y piquillo MCP. I, 218$_{421}$.
La paz, el pan, Ia paciencia CCPP. 204.
Mi cuerpo de peligro — y mi alma de pecado MCP. I, 438$_{1038}$.
Sin pelo ni pluma; sin pluma ni pelo FA. 82, 29.
Porque mi pecho tiene — pena y no poca CCPP. 232.
La pena y el padecer MCP. III, 448$_{5616}$.
Penas y pesadumbres CCPP. 292; MCP. III, 182$_{4413}$.
Mâs penas y mâs pesares MCP. III, 373$_{5123}$.
Pera y pan MCP. II, 231$_{2173}$.
Se ha perdido y no parece CCPP. 345; MCP. IV, 72$_{6129}$.
A picada de mosca, pierna de sâbana SRG. IX, 207$_{263}$.
Pico y pies; pico ni pies MCP. I, 218$_{422}$.
El pie y la pierna MCP. II, 58$_{1391}$.
Desde la punta del pie — hasta la punta del pelo MCP. II, 11$_{1101}$.
Pierde'r perro y pierdc'r pan MCP. III, 317$_{4880}$.
Câese el polvo y queda el pano CCPP. 209; se va el polvo y queda el pano MCP. IV, 69$_{S112}$.
Quien mâs pone, mâs pierde SF. 226.
Ponte, companera, y piensa MCP. III, 180$_{1400}$-
Sin postigos ni puertas MCP. I, 226.$_{467}$.
Manda potros y dâ pocos SRG. IX, 219$_{415}$.
Los presos cuentan los dias, — los presidiarios, los arios MCP. II, 294$_{25S5}$; IV, 444$_{7807}$.
Los prisioneros son perlas — y las puertas son corales MCP.

Los profetas y patriarcas MCP. IV, 142$_{6389}$; CCPP. 203.
Me despido de tu puerta — como el sol de las paredes, — que por la tarde se va — y por la manana vuelve MCP. II, 504$_{3334}$.
Cuando corto la rama, — corto la raiz MCP. III, 309$_{4831}$.

Eres para mi el reposo — eres para mi el recreo MCP. II, 249$_{2a79}$.
Cuatro nombres con *R* — tiene mi ropa: — desga/rada, rasgada — rompida y rota.—; Ay, ropa mia, — que la tengo rasgada, — rota y rompia! MCP. V, 69$_{152}$.
Casa renida, casa regida SRG. IX, 201$_{184}$.
Ni rey ni roque[33].
Rio, rey y religion — tres mâlos vecinos son MCP. IV, 104.
Va se le rompe el timon, — ya se le rifa la vela MCP. IV, 401$_{7571}$.
La sâ y la sandunga MCP. III, 333$_{1981}$.
Sandunga y sal MCP. IV, 268$_{6899}$.
Sandunga y salero MCP. II, 69$_{1464}$; salero, sandunga y sâ MCP. II, 70$_{1474}$.
Un sapatero y un sastre MCP. IV, 329$_{7221}$.
Bente cormigo, serrana, — bente cormigo, salero MCP. II,340$_{2849}$.
Ne sientas ni sufras penas MCP. III, 416$_{5405}$.
Yo como sol â buscarte, — tu como sombra â juirme MCP. II, 176$_{1956}$.
Cuatro *SSSS* componen — amor perfecto: ser solicito, sabio, — solo y secreto. — Quien celos tiene, — de fiero, flaco y facil tiene las *FFF.* MCP. IV, 20$_{5830}$[34].
Soplar y sorber SRG. IX, 195$_{m}$.
Sueno, sed MCP. IV, 226$_{6771}$.
Flojas no suenan, — y suelen saltar MCP. IV, 80$_{6176}$.
Sufro, siento MCP. III, 386$_{5212}$; CCPP. 222.
Corazon no suspires, — alma no sientas CCPP. 229.
Tardo 6 temprano CCPP. 213; MCP. III, 190$_{4481}$; SRG. IX, 213$_{3.,4}$; FA. 437$_{17}$.
Mâs vale onza de trato que libra de trabajo SF. 281.
Los valientes y el buen vino duran poco SRG. IX, 187$_{3}$.
Yo no voy ni vengo MCP. III, 7$_{3414}$; vas y vienes MCP. III, 455$_{56G1}$; CCPP. 281; va y viene MCP. IV, 227$_{6779}$; van y vienen MCP. II, 524$_{48}$; ni van, ni vienen MCP. III, 292$_{471B}$; cartas van, cartas vienen MCP. III, 33$_{3571}$; vâyanse los honores, — vengan virtudes MCP. IV, 211$_{6695}$; vaya y venga MCP. III, 190$_{4463}$; CCPP. 310; vayan y vengan MCP. III, 26$_{3529}$.
Ya se viene, ya se va MCP. III, 94$_{3861}$; unos vienen y otros van MCP. III, 25$_{35S4}$; I, 44$_{51}$; CCPP. 257; cantando se vienen, y cantando se van SRG. IX, 213$_{312}$.
A la vejez, viruelas SRG. IX, 191$_{61}$.

[33] Comunicat de d-naC. Michaelis; v. şi *Studien z. rom. Wortschdpfung,* 27.
[34] V. alte asemenea exemple tot la Marin IV, p. 103, nota 15; cf. şi CCPP. 278.

La veleta y el viento CCPP. 315.
Nuevo vicio — ni virtud nueva MCP. IV, 228$_{6781}$.
El viento y el varon FA. 438$_{20}$.
Las vindas son de cobre — y las viejas de hojalata MCP. IV, 63$_{6073}$.
Se va y vuelve MCP. IV, 59$_{6052}$.
Aunque te vuelvas culebra — y te vayas â la mar MCP. II,

Pentru portugheză[36]:
Quem muito abarca, pouco abraşa BPV. 252.
Aberta em Castella, agua em terra ASTP. III, 452.
E urna luz que se acende, — que se apaga de repente BCRG. IV, 164.
Vao de dia por acenos, — de noite por assobios BCRG. IV, 13.
Acorda quem esta dormindo, — alegra quem esta doente BCRG. IV, 3.
Nunca vi o mar sem agua, — nem jardim sem arvoredo BCRG. IV, 134.
Alecrim verde vicoso, — alegria dos mortaes BCRG. IV, 65.
Quem nao ama e nao adora BCRG. IV, 59.
Muito padece quem ama, — mais padece quem adora BCRG. II, 119.
Corn muito amor, muito agrado BCRG. III, 65; BPV. 160.
Sete anjos e nove archanjos BCRG. IV, 371.
Que se me aparta a vida, que se mc arranca a alma BCRG. III, 32, 33.
Nem aquece nem arreface; nem aquenta nem arrefenta[37].
Fala baixo, fala bem BCRG. IV, 47.

[35] Aliteraţiunea apare foarte adeseori şi-n formulele de *trabalenguas:* En el campo hay una cabra etica, perletica, pelapeiambretica, pelua pelapelambrua MCP. I, 86$_{198}$. Cf. MCP. V, 35$_{50}$; FA. 184, 198, 226.

D-na C. Michaelis îmi mai comunică alte cîteva exemple de aliteraţiune, de origine însă pur literară: *ni grado ni gracias* (Poema del Cid); *de gusto y gasto* (J. de Valdivielso); *ni mio ni miao* (Quevedo); *del pan y del palo* (Esteb. Gonzalez); *sana y sincera; tramas y tratos; de tres y de traza.*

[36] Textele citate:

Th. Braga, *Cancioneiro e romanceiro geral portuguez,* Porto, 1867 — 69, 5 voi. = BCRG.

Chr. Bellermann, *Portugiesische Volkslieder und Romanzen,* Leipzig, 1864 = BPV.

A. Pires, *Calendario rural,* Elvas, 1893 = PCR.

Zeitschrift fiir romanische Philologie = ZRPh.

[37] Comunicat de d-na C. Michaelis.

O bom e o bonito (Aug. Sarmentos, *Contos ao Soalheiro,* Coimbra, 1876, p. 57, 78, 118)[38].
Seu cajadinho tomon, — seu caminhinbo andou BCRG. IV, 148.
Calafates carpinteiros BCRG. IV, 302.
Fazer calo e cama na maldade[39].
Entre canas e canaes BCRG. III, 142.
Chamae os câes, ide â caca BCRG. IV, 376.
Corn uma mâo veste a capa, — corn outra sela o cavallo BCRG. III, 63.
Nem no inverno sem capa, nem no verăo sem cabaca BPV. 250; PCR. 52$_{20}$.
Capitao e commandantes BCRG. IV, 305, 307.
A gente ve caras, e nâo coracoes[40].
En casei-me e cativei-me BCRG. II, 131, 133.
Casos e cousas[41].
Manda os cativos â lenha, — manda os criados â agua BCRG. IV, 376.
Eu rio-me do cavalleiro — e da sua cobardia BCRG. III, 27, 29; IV, 184.
Fazer do ceo cebola[42].
Cobra que vae pela serra, — corre que desapparece BCRG. IV, 134.
Colhe e cava PCR. 64$_{6}$.
Colhendo e comendo PCR. 66$_{17}$.
O rio corre e não causa BCRG. IV, 11.
Levar couro e cabello[43].
Cravo e caneila BCRG. III, 6.
Estar entre a cruz e a caldeirinha[44].
Nâo ter cruzes nem cunbos[45]; homem sem cunhos nem cruzes[46].
Nem deus nem o diabo (o pode salvar)[47].
Domingos e dias santos BCRG. II, 82.
Dormir e descancar ZRPh. III, 193b$_{6}$; sem dormir nem descancar BCRG. III, 95; BPV. 32.

[38] Comunicat de d-na C. Michaelis; v. şi *Revista Lusitana* I, 277.

[39] H. Michaelis, *Novo diccionario da l. portugueza e allemă,* Leipzig, 1894, a. v. *cama.*

[40] Com. de d-na C. Michaelis.

[41] Corn. de d-na C. Michaelis.

[42] Com. de d-na C. Michaelis.

[43] Com. de d-na C. Michaelis.

[44] Com. de d-na C. Michaelis.

[45] Com. de d-na C. Michaelis.

[46] H. Michaelis, *Diccionario,* a. v. *cunho.*

[47] Com. de d-na C. Michaelis.

FJ elle escripto e escarrado[48].
Para fazer urna torre, — para fechar meus segredos BCRG. II, 110.
A ferro e fogo[49].
Lenha de figueira — fija de fumo BCRG. II, 193.
Urna fogaca e um funii PCR. 37_{20}.
E fogiron, e ficaron BPV. 12.
Sem frio nem febre (Gardia da Orta)[50].
Passo frio, passo fome BCRG. IV, 14.
Quem urna vez furta, fiel nunca[51].
Laranja, limâo BCRG. II, 44.
Sabichâo de maco e mona[52].
Mama, mama, meu menino BCRG. III, 71; IV, 264.
Prometter mares e montes[53].
Quem com ferro mata, com ferro morre[54].
Agua de Agosto, — acatrâo, mei e mosto BCRG. II, 185; PCR. 60_{7}.
O melăo e a mulher BCRG. II, 190.
Menina e moca BCRG. IV, 120, 245, 248, 329, 331[55].
Ramos molhados, annos melhorados ASTP. III, 450.
Montes e maravilhas[56].
Mulher e marido BCRG. III, 19.
A murro e a mordedela (Aug. Sarmentos, *op. cit.,* 88)[57].
Palavras e plumas o vento os leva[58].
Muita palba, pouco pao BCRG. II, 190.
N'esta terra nâo ha păo,— nem padeira p'r'o guisar BCRG. IV, 231.
Dar do pâo e do pau; quem dâ o păo, dâ o pau[59].
Pera pâo e pera peixe[60].
Os passarinhos cantavam, — o prado verde surria BPV. 154.

[48] Com. de d-na C. Michaelis.
[49] Com. de d-na C. Michaelis.
[50] Com. de d-na C. Michaelis.
[51] H. Michaelis, *Diccionario,* **a. v.** *furtar.*
[52] Com. de d-na C. Michaelis.
[53] Com. de d-na C. Michaelis.
[54] H. Michaelis, *Diccionario,* **a. v.** *ferro.*
[55] Com. şi de d-na C. Michaelis.
[56] Com. de d-na C. Michaelis.
[57] Com. de d-na C. Michaelis.
[58] Com. de d-na C. Michaelis.
[59] Com. de d-na C. Michaelis.
[60] Com. de d-na C. Michaelis.

Dar por paus e por pedras (A. Sarmentos, *op. cit.,* 72,80);Deus nâo câştiga nem com pau nem com pedra; sem pau nem pedra nâo ha castigo[61];.
De pe e perna BCRG. III, 19.
Com pena pego na penna BCRG. II, 129.
Anno de peras, anno de perdas ASTP. III, 450.
Filha de uma perpetua, — neta de urna pionia BCRG. IV, 24.
De popa a proa BCRG. IV, 305, 311[62].
Nem bom prado nem bom palheiro PCR. 7_{5}, 20_{12}; ASTP. III, 451.
Proes e percalcos[63].
Ao rabo do meu cavallo, — ao redor do meu jardim BCRG. III, 7.
Nem rey nem roque; nem roque nem rey[64].
De rocim a ruim[65].
A roda do meu jardim, — ao rabo do meu cavallo BCRG. IV 300.
De rompe e rasga[66].
As magoas que por ti soffro, — deus as sabe e en as sinto BCRG. II. 61.
Mais sabe o sanden no seu que o sisudo no alheio[67].
(A) são e salvo[68].
O santo e a senha[69].
Sapos e saramantigas (A. Sarmentos, *op. cit.,* 25, 116)[70].
Uma saudade me mata, — um suspiro me detem BCRG. II, 122.
Son senhora **e** nâo soberba ASTP. III, 119_{47}.
Vindimam os sizudos, semeam os sandeus PCR. 64_{4}; BCRG. II, 192.
Nem a sol nem a sombra (Jorge Ferreira de Vasconcellos)[71].
Dizer o sonho **e** a soltura (Jorge Ferreira de Vasconcellos)[72].
Tape, tepe, tepe, ti BCRG. IV, 45.

[61] Com. de d-na C. Michaelis.
[62] Com. de d-na C. Michaelis.
[63] Com. de d-na C. Michaelis.
[64] Com. de d-na C. Michaelis.
[65] Com. de d-na C. Michaelis.
[66] Com. de d-na C. Michaelis.
[67] H. Michaelis, *Diccionario,* a. v. *sandeu.*
[68] Com. de d-na C. Michaelis.
[69] Com. de d-na C. Michaelis.
[70] Com. de d-na C. Michaelis.
[71] Com. de d-na C. Michaelis.
[72] Com. de d-na C. Michaelis.

Trabalha e tarâs BCRG. II, 184.
Sem trelho nem trabelho[73].
0 trigo e a tea BCRG. II, 186.
Aqui vai, acolâ voa BPV. 46.
Que tam cego venho, nâo, vejo o caminho BPV. 192.
Onde me via e vestia BCRG. III, 70.
Donzella vim e donzella vou BCRG. IV, 219.
Virgem vim e virgem vou BCRG. IV, 215.
Me vou e venho BCRG. II, 188[74].

Pentru catalană[75]:
Qui aygua y qui assegura PRPC. 59.
A la dona ballar y al ase bramar PRPC. 123.
Vesteix un basto y semblarâ un bar6 SRG. IX, 194_{112}[76].
Beurer y butar PRPC. 127; SRG. IX, *194_{190}*.
Bianca 6 bermella BCPC. I, 117.
Dauli un diner perque cânte—y un diner perque caile PRPC. 141.
Ni ivern sens capa, ni estiu sens carabassa PRPC. 85.
Val mes casarse que cremarse SRG. IX. 200_{189}; PRPC. 123.
Cavallers y comptes BCPC. V, 17.
Cobra fama y calat â jaurer SRG. IX, 202_{200}.
Al coli y al cop del cano MOPP. 162.
Qui no t'coneix que t'compre SRG. IX, 202_{206}.
Qui es confrare, pren candela SRG. IX, 202_{214}.

[73] Com. de d-na C. Michaelis.

[74] în cuvintele compuse întîlnim de asemenea numeroase cazuri de aliterațiune: ***lirateimas, trocatintas, va'wem, viravolta*** (C. Michaelis), ***aguardente, oatibarba, carcomer, cresta-colmeas, fartafogo, lanca-luz, mija-mansinho, passa-pâ, pedrapomes, perapăo, picapao, picapeixe, pica-ponto, pica-porta, tir atesta.***

Afară de cele înşirate mai sus, d-na Michaelis îmi mai comunică o serie de alte exemple de aliterațiune care, spre deosebire de cele de pînă aici, — „stereotype, sehr iibliche und sehr beliebte Phrasen und Formeln" —, sînt de origine pur literară: ***altar e ara*** (Alf. X), ***assentado e assessegado*** (A. de Albuquerque, ***Cartas), de cabo e coma, fals' e felon*** (Alf. X, 15), ***firme e forte*** (Resende), ***grandes e greus*** (Alf. X, 235), ***lum'e luz*** (Alf. X, 18, 190), ***ram' e raiz*** (Alf. X, 70), ***O trao e o tramo*** (Gil Vicente III, 371), ***va e vazia*** (biblic), ***vacua e vazia*** (Gil Vicente I, 48).

[75] Textele citate:
F. Briz, ***Cansons de la Terra, Cants populars catalans,*** Barcelona, 1866—1877, 5 voi. = BCPC.
M. Mila y Fontanals, ***Observaciones sobre la poesia popular.*** Barcelona, 1853 = MOPP.
J. Pepratx, ***Ramellets de proverbis catalans,*** Perpinya, 1880 = PRPC.
Revue des langues romanes = RLR.

[76] V. mai sus, p. 80, nota 27.

Dâus, donas PRPC. 71.
Filosa y fus BCPC. V. 31.
Lo fret, la fam PRPC. 129.
No te fulla ni fio RLR. 2e serie, II, 23.
Garsa, griva y gatx MOPP. 168; BCPC. IV, 9.
Ves per mar 6 pren muller PRPC. 109.
Mei y most PRPC. 149.
Moltas fillas, malas vehinas y vellas vinyas PRPC. 157.
Si a qui deus no pots pagar, humilment li has de parlar PRPC. 59.
Paraulas y plomas PRPC. 41.
Pistolas y punyal BCPC. III, 261.
Pistons y pistola porta BCPC, I, 80.
Cârrega que plau, non pesa SRG. IX, 200_{181}; PRPC. 109.
Pren y paga PRPC. 159.
Santa y sagrada BCPC. V, 101; RLR. VII, 230.
Ni'l seu, ni'l seny PRPC. 133.
Qui no voi pols no vaja â l'era PRPC. 69.
Cantant venen, cantant s'en van PRPC. 57.

Pentru sudul Franței[77]:
Lou bin d'abriu, — pleo l'arriu BPD. 116_{481}.
Causo bien acoumencado, — es a mitat acabado BPD. 55_{198}.
D'ami e d'argen TKRP. 90.
S'aneguen sus la mountagno — manja arsanos et abajous RLR. 2e serie II, 177.
Se beng pas auant, beng apres BPD. 13_{43}.
Descrubir un autar per n'en crubir un autre ZRPh. VI, 528_{21}.
Val miels fol qui s'avisa, — que savi qui s'abissa ZRPh. VI, 551_{19}.
Qu n'azarda re, n'a re ZRPh. VI, 557_{19}.
Ba e beng BPD. 200_{16}.
Astant tiro la baco couino lou buîi BPD. 49_{167}.
Cadun la banto, nat la bo BPD. 101_{425}.

[77] Textele citate:
D. Arbaud, ***Chants populaire de la Provence,*** Aix, 1862 = ACh.P.
J. Blade, ***Poisies populaires de la Gascogne,*** Paris, 1881—82, 3 voi. = BPP; ***Proverbes et devineltes populaires recueillis dans VArmagnac et l'Agenais,*** Paris, 1880 = BPD.
A. de la Tour-Keyrie, ***Recueil de proverbes, maximes, sentences et dictons proeencaux,*** Aix, 1882 = TKRP.
F. Arnaudin, ***Contes populaires de la Grande-Lande,*** Paris, 1887 = ACP.
C. Moncaut, ***Littirature populaire de la Gascogne,*** Paris, 1868 = MLP.

Baraguin, baraguan BPD. 200$_{15}$.
Barquo ni bachet BPP. II, 260.
Habillatz un bastoun — auratz un baroun BPD. 65$_{246}$.
Ses bato et ses brido RLR. 2^{e} serie III, 73.
Begue per chantar, bouitous per dansar ZRPh. VI, 551$_{22}$.
Beleou e Bessaî TKRP. 53.
Quau es ben, ne boge ZRPh. VI, 557$_{19}$.
Bent de biso BPD. 9$_{29}$.
A force de bessa e de buoue ACP. 214.
Lya maî de gens bestis que d'aze booumian TKRP. 22.
S'en ban a la boueherio mes de betetz que de buusBPD. 111$_{481}$.
Beuet, beligant BPP. II, 36; MLP. 34.
Bese bengue bau un escut BPD. 53$_{186}$.
Bieil sagin, bounos soupos BPD. 53$_{180}$.
A boun bin cau pas nat broust BPD. 45$_{141}$.
Biro bouquet boutoun de roso BPP. III, 90.
La biso toeo de toutz bentz BPP. II, 278.
Blat de biso, bin d'antan BPD. 11$_{31}$.
Lou blat voi semblar un bouigier ZRPh. VI, 529$_{5}$.
Basoun pous bosquis, — cridon pous bilatges BPD. 200$_{17}$.
Bouho biso, bent d'autan BPD. 93$_{390}$; BPP. II, 350.
Habiias un bouyssou, semblera un barou RLR. VIII, 209.
Can la flour es al bouisou, — lou miejourn es al bousson ZRPh, VI, 531$_{46}$.

Eros ta brabe, — eros ta balent BPP. I, 224.
Bramaire val miels que biulaire ZRPh. VI, 547$_{3}$.
Sous buus, sas bacos BPP. III, 360.
Caloto e mes culotos BPP. II, 118.
Camps et cresses BLR. IV, 610.
Lous canous e las couloumbrinos BPP. II, 210.
Cap e cos caijoun BPP. I, 110.
Cap blauc, cuo berdo BPD. 202$_{25}$.
Ni cap ni cuo BPD. 198$_{6}$.
Cap-latos, cabirous BPP. I, 262.
La carreto lou cămin TKRP. 104.
Marchand de cascouillos, — marchand de cansous BPP. IIIj, 176, 180.
Causo heito, counseil preş BPD. 55$_{aol}$.
Charriaus et chamis RLR. 3^{e} serie, III, 102.
Chastanher charbonnier ZRPh. VI, 565$_{14}$.
Chatz e ches chasson ZRPh. VI, 562$_{45}$.
Me boi coufessa, — e boi coumunia BPP. I, 24.
A manja de cooule, ravo li costo TKRP. 25.

Sen cos, cambo BPD. 203$_{26}$.
Un cot, e pas nat cap BPD. 199$_{9}$.
Voou mies estre cougnou que consou TKRP. 113.
Toutei lei gentilshommes sount cousins, — toutei lei gus soun coumpaîre TKRP. 24.
Jours creissents, jours cousents BLR. IV, 610.
Qui croumpo sens argent, erei croumpa e ben BPD. 114$_{594}$.
Despuillo e descourdelo BPP. II, 158.
A dimeche, â douman BPP. II, 150.
Li ei dit e demandat BPP. III. 302, 336; jou ley dit, jou lei demandat MLP. 396.
Qu duer, dina ZRPh. VI, 544$_{41}$.
Bau mes petit esberit, — que gran estourdit BPD. 128$_{609}$.
Faire lou ben et fugi lou maou TKRP. 32.
Home que fielo e fremo que fa se sermoun TKRP. 86.
Lou fourrie pa fouesso fusteja per n'en faire un imbecile TKRP. 73.
La fremo e la fourtuno TKRP. 44.
Un fuech de fremo TKRP. 69.
Entre lou fus et la fierone AChP. 190.
Gat e gous LRL. 3^{e} serie IV. 279, 284, V; 113.
Segound l'home, l'orle RLR. 3^{e} serie IV, 86.
Las legas sou lounjas, ma son pas larjas RLR. 3^{e} serie III. 90.
Un lioun, un leopard BPD. 122$_{498}$.
De loun en larje ACP. 221.
Lou mes machant, es lou mage mestre BPD. 69$_{274}$.
Maugrat mars e sa martelado RLR. VI, 113.
De me ou de meunj ACP. 180.
Entre medecin e marechaou TKRP. 69.
Douge mestiers, trege miseras ZRPh. VI, 550$_{5}$.
Apres la mort lou medecin BPD. 47$_{154}$.
Mountagnos et la mar AChP. 93.
Qu a proncez es lougea ei dez *P:* paoure pleidejaîre, pren pistolo pleno pocho per pagar proncez perdu TKRP. 90.
Quoate patanteinos e un passo-tems BPD. 191$_{x}$.
Patatin, patatan, tarabin, taraban ACh.P. 166.
Lous pecs counton sur las proumessos BPD. 71$_{285}$.
Lou qui pedasso, — soun tems passo BPD. 69$_{272}$.
Grano peno, petit proufit BPD. 41$_{133}$.
Peros e pan BPD. 33$_{106}$.
Ni pistoulet, ni ploumb BPP. II, 8; MLP. 481.
Paschas plujousas, Fennas pastousas RLR. 3^{e} serie, III, 99; ZRPh. VI, 531$_{28}$.

Plumos e paraulos BPD. 81_{336}.
De poup'â proue AChP. 190.
Mars pouverous, Abriâu plujous RLR. 3^{e} serie, III, 95: ZRPh. VI, 530_{20}.
Ta leu pres, ta leu penjat BPD. 87_{369}.
Prin tamis et pan tendre TKRP. 30.
Qui recours a l'usurie, — risquo de dinna darre BPD. 144_{598}.
Rius e riberos BPP. I, 166.
D'une sanha, n'en fai un suc ZRPh. VI, 536_{69}.
Saumatz espes e cla sourtitz BPD. 51_{170}.
Voou maî un que soon que cent que serquoun TKRP. 32.
Lou sourda si souleio TKRP. 81.
Tapa ta bouta, tasta toun vi RLR. IV, 618.
Tost ou tart ZRPh. VI, 541_{2}.
Trelhart, tina ZRPh. VI, 531_{33}.
De tris ou de tras BPD. 114_{477}.
Trounpettes et tabaous MLP. 407.
Va e ven TKRP. 77.
Vai e ve ZRPh. VI, 530_{16}.
Ve pas vielh qu voi ZRPh. VI, 542_{14}.

Pentru nordul Franței şi franco-provențală[78]:
Qui temps a et temps attend LGEP. 449.
Couchez-vous avec l'agneau et levez-vous avec l'alouette LGEP. 10.
L'amour et l'ambition ne souffrent point de compagnon QP. 230.
Mieux vaut ami en voie qu'argent en courroie LGEP. 23.
Vos amours, vos avantages RRCP. I. 242.
Ce qui s'apprend et s'acquiert facilement s'oublie et s'ecoule prestement LGEP. 45.
Bachelier en buche LGEP. 72.

[78] Textele citate:
E. Rolland, ***Recueil de chants populaires,*** Paris, 1883—1887, 4 voi. = RRCP; ***Faune populaire de la France,*** Paris, 1877—1881, 3 voi. = RFP.
E. Carnoy, ***Liuirature orale de la Picardie,*** Paris, 1883 = CLOP.
M. Haupt, ***Franzosische Volkslieder,*** hrsg. v. A. Tobler, Leipzig, 1887 = HFVI.
L. Martel, ***Petit recueil de proverbes franțais.*** Paris = MRP.
Dr. Perron, ***Proverbes de la Franche-Comti,*** Paris, 1876 = PPFC.
H. Le Gai, ***Fetite encyclopădie des proverbes franțais,*** Paris, 1852 = LGEP.
M. Quitard, ***Proverbes sur les femmes, Vamitii, Vamour et le mariage,*** Paris = QR.
**** * * Proverbes el dictons agricoles de la France,*** Paris, 1872 = PDA.

Prendre la balle au bond LGEP. 75; MRP. 69.
Beau papillon blanc RRCP. I. 193.
Mettre quelq'un dans de beaux draps blancs MRP. 62.
Beau et bon ne sont pas souvent compagnons LGEP. 86; il est aussi beau que bon *ibid.*; le temps beau, bon LGEP. 451; ou l'hotesse est belle, le vin est bon LGEP. 300; belles et bonnes LGEP. 195.
Beaute sans bonte ne vaut rien LGEP. 89.
Beaute porte sa bourse LGEP. 90.
Sauter de becarre en bemol LGEP. 92.
Bel et bien RRCP. I. 100.
Dieu donne biens et boeufs LGEP. 226.
Bigle, borgne, bossu, boiteux. ne t'y fie, si tu ne peux LGEP. 102.
Tout bois vaut buches LGEP. 108.
Bonte passe beaute LGEP. 115.
Autant pour le bordeur, autant pour le brodeur LGEP. 115.
Gouverne ta bouche selon ta bourse LGEP. 118; selon ta bourse nourris ta bouche *ibid.* 122.
Qui a bourse et beaute monte â cheval quand il veut LGEP. 122.
Mes bras n'sont pas des branches RRCP. I, 34.
La bride et le baton LGEP. 127.
Qui bru a, bruit a ZRPh. VI. 541_{7}.
II fait plus de bruit que de besogne LGEP. 73.
Brunne matinee, belle journee LGEP. 338.
Sous bureaux comme sous brunettes QP. 289.
Apres le cerf la biere, apres le sanglier le miere RFP. I, 101; au cerf Ia bierre, au sanglier le bărbier *ibid.*
Entre la chair et la chemise MRP. 205.
Plus pres est la chair que la chemise LGEP. 163.
Menager la chevre et le chou MRP. 59; LGEP. 170.
Chien et chat MRP. 43; au chien et au chat LGEP. 157; bataille de chiens et de chats LGEP. 82.
Bon conseil et vraie conduite LGEP. 276.
En drap couleur, en fille contenance LGEP. 268.
Faire du cuir d'autrui large courroie LGEP. 62.
Ni dedans ni dehors LGEP. 210.
Chose defendue, chose desiree MRP. 111.
Secret de deux, secret de Dieu LGEP. 438.
Quand Dieu donne la farine, le diable ciot le sac LGEP. 220; on est â Dieu ou au diable LGEP. 226; on ne peut etre Dieu et diable LGEP. 221.
Qui est disert ne demeure jamais desert LGEP. 230.

Tel me doit, qui me demande LGEP. 233.
Qui dort, dine MRP. 171; LGEP. 228.
Nul endroit sans son envers LGEP. 243.
L'etat fait beaucoup, l'esprit fait davantage LGEP. 247.
Faire four MRP. 33.
II faut faire feu qui dure MRP. 211; LGEP. 265.
Les femmes, la foi LGEP. 478.
Femme et fortune LGEP. 322.
Ni de ma femme, ni de mon fils RRCP. III, 33.
II n'est point de feu sans fum6e MRP. 121; LGEP. 265; il n'est point de fum.ee sans feu MRP. 121.
Porte feuille et point de fruit LGEP. 285.
La goutte vient de la feuillette ou de la fillette LGEP. 286.
Pluie de feVrier vaut egout de fumier LGEP. 267, 401.
Janvier fier, froid et frileux LGEP. 32; PDA. 105.
II se faut garder des fols et de leurs fait» LGEP. 274.
Vides chambres font femmes folles LGEP. 142; QP. 103.
Fortune est nourrice de folie LGEP. 276.
Les fous font les festins LGEP. 272.
Ni froid, ni faim LGEP. 399.
La fumee et la femme font partir l'homme de sa chambre LGEP. 262.
Tot gagne, tot gaspille LGEP. 280.
En gaîne d'or glaive de plomb LGEP. 281.
La grange et le grenier PDA. 20.
Gros et gras RRCP. I, 100; trop gros et grop gras LGEP. 463.
Jeune et bien gentil RRCP. I. 78.
Les larrons s'entrebattent et les larcins se decouvrent LGEP. 313.
Au lievre et au lapin CLOP. 360.
Belles maisons, belles murailles LGEP. 327.
Le maître absent, la maison est morte LGEP. 327.
Mettre â quelqu'un Ie marche â la main MRP. 60.
Aujourd'hui mari (mărie), demain marri QP. 366.
De jeune mari, minage malotru LGEP. 340.
Melons en mars, me en mai PDA. 39.
Ma mere, ma mie RRCP. III, 33.
Douze metiers, treize miseres PPFC. 42.
Miel et mout LGEP. 42.
Onguent miton-mitaine LGEP. 372.
Promettre monts et merveilles MRP. 71.
Apres la mort, le medecin LGEP. 340.
II faut casser la noix pour manger le noyau LGEP. 364.
Qui bien veut parler, bien doit y penser LGEP. 102.
De grand peche, grand pardon LGEP. 388.
Marchand qui perd ne peut rire LGEP. 333.
Peu et paix est don de Dieu LGEP. 95.
Qui peut et n'empeche, peche LGEP. 242.
La pioche et la pelle RFP. III, 15.
La pluie et les parents PDA. 189.
Au poil et â la plume LGEP. 402.
Apres poisson, lait est poison LGEP. 403.
Mars poudreux, Avril pluvieux LGEP. 32.
Qui veuve prend, il se pend LGEP. 468.
Prend ou perd PDA. 7.
Qui prete â l'ami perd au double LGEP. 24.
Aussitot pris, aussitot pendu LGEP. 58, 389, MRP. 6.
Pas pris, pas pendu PPFC. 77.
Pris â midi, pendu â une heure LGEP. 233.
En quinze jours quatorze lieues LGEP, 314.
Mieux vaut regie que rente LGEP. 415; MRP. 246.
L'amour fait perdre le repos et le repas QP. 217.
Roi ou rien LGEP. 423.
Rose et romarin RRCP. I, 46.
Rude et rebelle LGEP. 258.
Les petits ruisseaux font Ies grandes rivieres LGEP. 426; MRP. 244.
Sagesse et sânte LGEP. 265.
Moins de sages que de sots LGEP. 466.
Sage ami et sotte amie QP. 147.
Mieux vaut un sage ennemi qu'un sot ami MRP. 155.
Saine et sauve RRCP. II, 23.
II vaut mieux etre sain que savant LGEP. 429.
Saumon comme sermon, en careme ont leur saison LGEP. 435.
Qui perd le sien, perd le sens LGEP. 440.
Qui songe â oubiier, se souvient MRP. 176.
Ni tondre, ni tuer PDA. 127.
Tot ou tard LGEP. 385; ni trop tot, ni trop tard QP. 333; s'iî ne vient tot, il vient tard LGEP. 295; tot ă Ia foire et tard en guerre LGEP. 271.
Qui va, qui vient, qui voie RRCP. I, 317.
La vache et le veau LGEP. 459.
La verite dans le vin LGEP. 465.
Le temps vient, va et passe LGEP. 449.
Lait sur vin, c'est venin LGEP. 312.
Qui vit, voit LGEP. 475; qui vivra, verra MRP. 72.
C'est le vent qui voie, c'est le vent qui va RRCP. I, 252.

Je voys, je viens, mon coeur s'en voie HFVI. 75.
Fille trop vue, robe trop vetue ne sont jamais cheres tenues LGEP. 268.
Se trouver entre le zist et le zest LGEP. 480.

Revista critică-literară, II (1894), 7 – 8, p. 273-320.

ALITERAȚIUNEA ÎN LITERATURA ROMÂNĂ POPULARĂ

Oricît de restrîns şi puțin bogat ar fi materialul adunat pînă acuma în comparațiune cu ceea ce s-ar putea extrage şi culege dintr-o mai amărunțită şi mai conştiincioasă examinare a dicționarelor şi textelor de literatură populară, aliterațiunea a fost cu toate acestea de multe ori tratată şi studiată pe domeniul celorlalte limbi romanice, în timp ce pentru limba română nu s-a scris absolut nimic pînă acuma în această direcțiune şi nimeni n-a atins chestiunea de fată nici măcar în mod incidental[79].

Mai -nainte de a arăta în ce chip şi sub ce formă se prezintă aliterațiunea în textele noastre de literatură populară, precum şi rezultatele şi concluziunile pe care le-am cules din cercetările noastre, o scurtă şi repede privire asupra principiilor de care s-au călăuzit filologii din străinătate în lucrări de asemenea natură, este cel dintîiu lucru asupra căruia trebuie să ne oprim. Vom înşira în cele următoare regulele fixate în această privință de filologii mai noi, regule pe care le-am avut în vedere atît la culegerea exemplelor de aliterațiune din limba română, cît şi în capitolul precedent, la studiul aliterațiunei în celelalte limbi romanice, corespunzător, bineînțeles, spiritului fiecăreia din aceste limbi. Aceste regule sînt următoarele:

[79] D. Urban Iarnik s-a ocupat, în special, cu limba basmelor române în lucrarea sa *Sprachliches aus rumănischen Volksmărchen,* Wien, 1877. Despre aliterațiune însă nu aminteşte nimic. Tot aşa şi d. W. Rudow în stîngacea şi puțin sistematica sa monografie, *Verslehre und Stil der rumănischen Volkslieder,* Halle, 1886.

Numai vocalele de acelaşi feli pot alitera între ele: *a* cu *a, o cu o* ş.c.I.[80]. Diftongii *ea, ia* pot alitera atît între ei, cît şi cu vocala *i,* nu însă şi cu *e:* earbă: szvor; de asemenea *oa* cu *o:* oaspe: om, oameni: oraşe. La consonante se ia totdeauna în considerare pronunțarea, iar nu scrierea şi ortografia. Astfeli, după cum în franceză palatala *g* poate alitera cu *j:* gentil: joii, tot aşa şi în română etimologicul s înainte de *b, dr, g,* auzindu-se ca *z* poate alitera cu acest din urmă: sbor: zăresc; sdrumic: zgudui, sgomot: zarvă[81]. La cuvinte dintre care unul este simplu, iar celălalt compus cu o prefixă, distingem următoarele două cazuri: sau partea a doua a cuvîntului compus începe cu aceeaşi literă, cu acelaşi sunet ca şi cuvîntul simplu, şi-n acest caz prefixa poate fi trecută cu vederea, lăsînd să alitereze cuvîntul simplu cu partea a doua a cuvîntului compus: adun: înavuțesc, farmec: desfac, gîndesc: îngălbinesc, mult: nemăsurat, potrivesc: înaprietinesc, sădesc: răsar, simt: însuflețesc, sete: nesomn, sărac: nesupus, cerde: încărgat[82]; sau partea din urmă a cuvîntului compus începe cu altă literă decît cuvîntul simplu, şi atunci se ia în considerare prefixa, făcînd-o să alitereze cu cuvîntul simplu: duc: despart, nemernic: nebun, năcaz: nevoie, rup: răpun, răspund: răsun. în categoria din urmă intră mai ales cuvinte compuse în care părțile alcătuitoare s-au strîns şi contopit atît de mult, încît nu se mai disting uşor unele do altele. în caz cînd ambele cuvinte sînt compuse cu aceeaşi prefixă, numai atunci pot alitera între ele cînd şi partea a doua a lor începe cu aceeaşi literă, cu acelaşi sunet: desfac: desfăşur, încrucişat: încleştat necuvios: necuviincios, înfocat: înfiorat, înfrunzesc: înfloresc, însulit:înspaim; nu însă şi: îmbunez: înduioşez, înmărmurit:

[80] Wolfflin, *Ueber die allitt. Verbindune.cn der lat. Sprache* p. 3; Riese, *op. cit.,* p. 8; Kriete, *op. cit.,* p.ll. — Spre deosebire de limba latină şi I. romanice, în limbile germanice găsim aliterind toate vocalele între ele, indiferent de natura lor: *a* poate alitera şi cu *e* şi cu *i* şi cu o ş.a.m.d.:

adal ordfrumo — alomahtig
Heliand

ort widar orte — du bist dir aller Hun
H ildebrandslied

Explicarea v. la K. Rapp, *Versuch einer Physiologic der Sprache,* Stuttgard u. Tubingen, 1836, I, 214, § 3.

[81] în cazul de față ne raportăm la textele scrise cu ortografia etimologică.

[82] în această rubrică intră şi legături aliterate ca asudat: neadăpat, în care primul cuvînt, deşi compus, poate fi luat ca simplu. Se poate întîmplă uneori ca un cuvînt simplu să steie alături de un cuvînt compus cu două prefixe. în acest caz, cuvîntul simplu poate alitera sau cu prefixa a doua sau cu partea din urmă a cuvîntului compus: strimt: nestrăbătut; floare nedesfăcută. Asemenea exemple apar mai rar.

îngălbenit, întristez, înseninez, înşelat: în/rînat,înverzit: în/lorit, nepriceput: nechibzuit, nesărat: necumpătat[83].

Nu se pot considera ca aliterante cuvinte derivate de la aceeaşi temă, de la acelaşi „etymon" şi strîns înrudite între ele din punct de vedere al înţelesului şi formei lor. Asemenea asocieri de cuvinte intră în categoria *figurilor etimologice,* care nicidecum nu trebuie confundate cu aliteraţiunea[84]. în cadrul figurilor etimologice trebuie puse exemple ca cele următoare, care n-au nimic de a face cu aliteraţiunea[85]:

de boală bolesc IBD. 180$_{3909}$, cîte boale mi-am bolit RTV. 149$_{47}$; cu bucium va buciuma MV. 28, 32; calul cunoaşte ce călăreţ îl încalică IRT. I, 455$_{615}$; de carte cărturar APP. 175; cîntecul 1-a cîntat S. II, 5, el cîntă acest cîntec IL. 339, cîntă-şi nouă cîntători TPP. 42, nici un cîntec n-ai cîntat; cîntă-ţi, mîndro, cîntecul APP. 98, cîntă-ţi dragă cîntecul APP. 206; cu cetera am ceterat, — cu fluierul am fluierat: RTV. 90; cu cotul cotia RTV. 77; mare chef că chefuia TPP. 298; de-un lung chiot chiotia APP. 209; frumos dar Ie dăruia TPP. 90; descîntec i-au descîntat TPP. 358; nu mă doare de durere IBD. 188$_{407}$, BPP. 357; după ce dojeni cu dojana împărătească IL. 121; dragostea noastră cea dragă IBD. 162$_{361}$; un drumar pe drum trecea RTV. 78, cîţi drumeţi pe drum trecea S. I, 12; pentru fapta ce-ai făcut IL. 47, să facă o aşa faptă IL. 394; fluieră din fluieriţă IBD. 49$_{110}$' firul firuia FCR. 192$_{8}$, cu fir firuiesc DC. 69; rău gînd mi-ai gîndit TPP. 47, bun gînd îşi gîndia FCR. 193$_{131}$, bun gînd ş-o gîndit *ibid.* 187, de atîta gînd ce gîndesc IRD. 189$_{108}$, cînd 'cu gîndul nu gîndeşti; a grăi din grai; cu grebla o greblaţi, cu foarfecile o forfecaţi MD. 5; cu ce hrană te hrăneşti APP. 314; leagănă-se un leagăn TPP. 79, — un legănel *ibid.* 74; în luptă să luptăm BPP. 319, în luptă să ne luptăm IL. 42, în luptă să ne înluptăm FCR. 195$_{14}$, luptă-ţi lupta cu dreptate S. II, 6; cu ce măsură măsuri HP. 105; cu mirul l-om mirui TPP. 27, cu mir miruieşte-se *ibid.* 29, 30; tot de o moarte are să moară CP. 82; moară de o moarte ca mine RTV. 88[86]; muncantîia ce-1 muncise S. I. 183; pe nume-i numia TPP. 92; cu paloşul paloşind DC. 11; cu piroane-1 pironise S. I. 183; plouă ploaie IBD. 313$_{6SR}$, cîtă ploaie a plouat IBD. 218$_{463}$; posturi să posteşti TPP. 37 ; a povesti poveşti, praznice să prăznuia TPP. 96, prînzul să-1 prînzim FCR. 187, prînzul l-om prinzi *ibid.* 189$_{4}$; apucîndu-1 nişte răcori reci IL. 100; sfîntă rugă se ruga TPP. 90; din săgeţi săgetînd MD. 166, 167; scrie un scriitor IBD. 26, 55; cu secerea te-oi secera MD. 74, cu secerea s-o secerăm..., cu greblele s-o greblăm, cu mături s-o măturăm *ibid.* 11; semn le semnuieşte TPP. 92; cînd toaca-n cer toca APP 23; a trăi trai; cu trînta să ne trîntim S. II. 204, 205; de un greu tropot tropotia APP. 209; mă tot uit uitare lungă APP. 255; astă-vară mi-am vărat IBD. 63$_{14S}$; APP. 291; veacul mi l-am vecuit BPP. 286; se veseliră veselie îngerească IL. 70, să se veselească de veselia lui *ibid.* 40; a visa un vis; de vînt vînturat TPP. 62; din vîslă vîslind TPP. 85; a vorbi vorbe; vremea se vremuieşte TPP. 303, vremea-mi vremuieşte *ibid.* 313; zîmbet zîmbia TPP. 25.

Tot atît de puţin vom înregistra exemple ca cele de mai jos, în care un cuvînt stă alături de un derivat al său, se repetă sub aceeaşi formă sau în cazuri, numere şi genuri deosebite:

bogat, bogatei APP. 41; bunurile şi bunătăţile RP. II. 3; corbi, corbişor APP. 145; curăţit şi curat MD. 12; doamna şi domnia TPP. 46; floare, floricea APP. 406, floricică, floare (albastră) APP. 430, floricică, floricea APP. 305, 403; flori înflorite APP. 337; foicica, foaie TPP. 276; frate, frăţiorule APP.

[83] Wolfflin, *op. cit.,* p. 4 sqq; Riese, *op. cit.,* p. 9—10; Kriete, *op. cit.,* p. 11—12. Explicarea şi justificarea acestei regule o găsim în împrejurarea că la asemenea cuvinte compuse se face, la rostirea lor, o pauză între prefixă şi partea a doua a cuvîntului, permiţîndu-ne să simţim sonoritatea produsă prin repetarea aceluiaşi sunet în a doua parte a ambelor cuvinte. Cf. şi Wolfflin, p. 5. Acelaşi lucru şi la aliteraţiunea între cuvinte simple şi cuvinte compuse, arătată mai sus. — Mai puţin dese sînt cazurile de aliteraţiune între cuvinte dintre care unul are un singur prefix şi celălalt două. In acest caz, cuvîntul cu un singur prefix poate alitera sau cu prefixul al doilea sau cu partea ultimă a celuilalt cuvînt: nepriceput: neprefăcut, nedrept: neîndatoritor. Cînd amîndouă cuvintele sînt compuse cu două prefixe de acelaşi feli, aliterează numai partea din urmă a cuvintelor: neînflorit: neîn/runzit.

[84] Cf. F. Leiffholdt, *Etymologische Figuren im Romanischen,* Erlangen, 1884; G. Landgraff, *De figuris etymologicis linguae latinae,* în *Acta seminarii philol. Erlang,* II, 1881, p. 1-69.

[85] Dăm cît mai multe exemple, fiind mai puţin prezente în mintea fiecăruia şi puţin adunate pînă acum. Asupra scurtărilor vezi mai departe lista textelor citate, p. 111. Exemplele pentru care nu cităm nici un text sînt dintre cele mai cunoscute şi mai des întrebuinţate. — în lista de faţă nu s-au înregistrat cuvinte care, deşi derivate de la aceiaşi temă, s-au îndepărtat cu timpul de la forma primitivă a acestei din urmă sau au căpătat o nuanţă de înţeles mai mult sau mai puţin deosebită şi depărtată de ideia exprimată în tema originară: cu atît *dor,* cu atît *durut* BPP. 91$_{11T}$; plecat-au nouă *fete fecioare* APP. 271 (foarte des în descîntece); *om de omenie* IL. 43, 388; RTV. 173; din *vecia veacului* RPP. 284$_{324}$. Asemenea forme pot fi luate fără nici o rezervă ca exemple de aliteraţiune.

[86] Pe lîngă figura etimologică: *a muri de moarte,* întîlnim şi în 1. română — nu numai în spaniolă, cum crede Leiffholdt, *op. cit.,* p. 46 — figura paralelă: *a muri moarte.*

209; gol, goluț RP. II. 15; plată şi răsplată APP. 208; sărace sărăcilă APP. 41, 130; singur, singurel; şoim, şoimuț APP. 35, 172; sună şi răsună APP. 283; de voie, de nevoie; voinice, voinicele APP. 24; cel voinic, cel voinicel APP. 86; vrînd, nevrînd; auzit-am, auzit APP. 146; bocăneşte el cît bocăneşte CP. 46; şi boceşte el şi boceşte CP. 25; bucățele de bucățele FCR. 242; s-au bucurat cu bucurie mare CP. 86; s-au ciondănit cît s-au mai ciondănit CP. 85; cîrduri, cîrduri APP. 145; cernea, mări, cernea APP. 390; cot la cot APP. 125; din crîng în crîng APP. 162; să-i tot duci, să-i duci APP. 233; făcu ce făcu (foarte des în basme); fațâ-n față FCR. 275; feli de feli; fug ei cît fug CP. 51; ginduri peste gînduri; lume peste lume; merge el cit merge; şi merge şi merge (foarte des întrebuințate în basme); mînă-n mînă; moarte pentru moarte CP. 33; ochi în ochi APP. 100; ochi cu ochi APP. 233, 359; pept la pept; plînge şi iar plînge APP. 315; rînd pe rînd; rînduri, rînduri IBD. 214_{484}; din sate-n sate APP. 297; statură cît statură RP. II. 24; şade el cît şade CP. 44; şi tăia, nene, tăia APP. 198; din țară-n țară APP. 207; din val în val APP. 132; văzu şi văzu (foarte adeseori în basme); venia, mări, venia APP. 107; din veac în veac MV. 87; din vîrf în vîrf IL. 25; din vorbă-n vorbă; din zi-n zi; fiii fiilor CP. 60; floarea florilor IBD. 66_{1f8}; 157_{348}, 158_{351}, 235_{495}; minunea minunilor; răul răilor IBD. 66_{148}, la urma urmei; în urma urmelor RP. I. 21; în vecii vecilor; voinicul voinicilor; zîna zînelor; bătrînul şi bătrîna FCR. 259; boieri şi boieresc FCR. 168; feți şi fete TPP. 68; împăratul şi împărăteasa CP. 102; tu străină, eu străin APP. 408.[87]

*

* *

întreg materialul, pe care Tam cules din textele noastre de literatură populară, l-am împărțit, din punct de vedere al raportului gramatical dintre cuvintele aliterante, în două clase deosebite. în prima clasă am grupat exemplele de aliterațiune între cuvinte sintactic necoordinate între ele, iar în a doua clasă am înregistrat cazurile de aliterațiune intre cuvinte de aceeaşi categorie gramaticală şi sintactic coordinate între ele.

[87] Alte asemenea exemple a adunat d. Iarnik, *op. cit.,* p. 20. Forme corespunzătoare în celelalte limbi romanice v. la Leiftholdt, *op. cit.,* p. 19, 60 sqq. — Ca şi aliterațiunea, figurile etimologice pot da loc la tautologii şi jocuri copilăreşti de cuvinte, ca cele următoare, în care acelaşi verb se repetă în moduri şi timpuri deosebite:

No me mires, que miran
Que nos miramos;

în această din urmă clasă, părțile care aliterează sînt legate între ele totdeauna prin: *dar, iar, ci, însă, sau, ori, şi, nici.* Găsim uneori şi forme asyndetice şi anaforice.[88]

Pentru fiecare din aceste două grupuri principale am mai admis o serie de subdiviziuni secundare. Prima clasă am împărțit-o în şase secțiuni, după cum aliterațiunea are loc între două substantive, între un substantiv şi un adjectiv, un substantiv şi un verb, un adjectiv şi un substantiv, un verb şi un substantiv, un verb şi alt verb.[89] în a doua clasă am fixat patru subdiviziuni, după cum cuvintele aliterante sînt un substantiv + substantiv; un adjectiv -j- adjectiv; un verb + verb şi un adverb + adverb.[90]

Miremos la manera
De no mirarnos.
No nos miremos
Y cuando no nos miren,
Nos miraremos
Marin, *op. cit.,* II, 226_{2145}.
Firmo, confirmo y afirmo,
Firmo y confirmo mi fe
Firmo que yo sere firme;
Firmo que firme sere.
Ibid., II, 430_{2962}.

Asemenea jocuri de cuvinte găsim adeseori în celelalte literaturi romanice şi chiar în texte de literatură populară, cum este cazul mai sus. în limba română lipsesc exemple.

[88] Afară de exemple care intră într-una sau într-alta din aceste două clase, întîlnim uneori cazuri de aliterațiune care ar putea forma o clasă intermediară între acestea două. Astfeli de exemple sînt cele următoare, în care aliterează cuvinte sintactic coordinate între ele, dar de categorii gramaticale deosebite: Hmpede, Zin curgătoare MD. 118, 119; cătăni-i-ar frigurile ca pe mine gîndurile, — ca pe maica lacrimile IBD. 306_{615}; în patru despicat, în pulbere aruncat S. I. 119. Asemenea cazuri fiind foarte rari, n-am putut forma din ele un grup deosebit.

[89] Aceste subdiviziuni nu sînt singurele care se pot face. Ne ocupăm în special numai de acestea, fiind cele mai bogate în exemple. Pe lîngă exemplele care intră în clasificarea de mai sus întîlnim cazuri de aliterațiune intre un substantiv şi un adverb: țineți un *dor* departe IBD. 131_{290}: fluierul frumos cînta IBD. 510; – între un adjectiv şi un verb: frumoasă m-a făcut IBD. 18_{35}; livezi *verzi* se ceştejau S. II, 78_{199}; – între un verb şi un adjectiv sau adverb: dorm dus; sărută subțirel IBD. 384_{8S}; strălucind ca sfînta lună TPP. 71; nu te căd coioasă IBD. 218_{465}; – între un adverb şi un substantiv: Domnul face race după roba (dial. istr.) MIMS. I, 8; sus în slava cerului BPP. 236; TPP. 32, 33; – între un adverb şi un adjectiv: cara cerde şi frumos IBD. 224_{482}; – între un adverb şi un verb: departe mă dâduşi IBD. 174; – între o interjecție şi un substantiv: amar de alesul meu IBD. 180_{39},.
Asemenea exemple, fiind mai rari, le-am omis din clasificarea de mai sus, clasificare ce are în vedere numai formele care apar şi le întîlnim mai des.

[90] Am omis din această listă numeralele, deoarece singura aliterațiune posibilă este între *şase* şi *şapte:* pe şase, pe şapte ai BPP. 369_{377}.

Pentru a avea dinaintea ochilor tabloul complect al acestor două grupuri şi subdiviziunile lor corespunzătoare, clasificarea de mai sus poate fi exprimată prin următoarele formule:

I	II
Aliteraţiunea între cuvinte sintactic necoordinate	Aliteraţiunea între cuvinte de aceeaşi categorie gramaticală şi sintactic coordinate între ele
S+S	
S+A	S+S
S+V	A+A
A+S	V+V
V+S	$A_B + A_B$
V+V	

* *

Din punct de vedere al formei sub care se prezintă aliteraţiunea în limba română în general, concluziunile Ia care am ajuns din examinarea textelor noastre de literatură populară sînt următoarele.

Aliteraţiunea vocalică este cu mult mai rară decît cea consonantică. Dintre vocale, exemplele cele mai numeroase ni le dă vocala *a*.

Pe lîngă aliteraţiunea de două cuvinte (forma *aa),* găsim uneori şi exemple de triplă aliteraţiune (forma *aaa):* bani de aramă, de argint si de aur FCR. 285; *bute* oarba, orîiele S. I. 44; BPP. 316; Zuce îuna cu Zumina BPP. 233; IBD. 513; mîndră mreană mureşană PB. 19; străluceau ca sfîntul soare BPP. 262; TPP. 61; sabie scăldată-n sînge IBD. 308_{619}. Adeseori ne vin înainte şi aliteraţiuni de patru cuvinte. După modul cum sînt

Pronumele, conjuncţiunile şi prepoziţiunile nu le considerăm, ca elemente aliterante. Ele singure nu pot produce, ca cuvintele din celelalte categorii gramaticale, acel efect muzical în care rezidă importanţa estetică a aliteraţiunei. Dacă ele merită oarecare atenţiune din acest punct de vedere, aceasta se întîmplă numai în cazuri ca cele de mai sus (v. nota 88), unde pronumele bisilabic *mine* stă în raport de coordinare faţă cu substantivul *maica* şi amîndouă dau naştere unei aliteraţiuni destul de bine simţită. Un pronume, o conjuncţiune sau o prepoziţiune mai pot fi luate în considerare şi atunci cînd stau pe lîngă alte cuvinte legate deja între ele prin aliteraţiune. In asemenea caz, ele apar ca nişte elemente secundare, ca nişte accesorii care întăresc şi pun mai mult în relief celelalte cuvinte aliterante: cînd creşteam ca iarba-n cîmp IBD. 210_{445}; dat de Dumnedeu TPP. 57, 63; dor de ducă IBD. 221_{473}; dus de dor FCR. 250. In lista de exemple dată mai departe n-am însemnat şi subliniat aceste aliteraţiuni secundare.

aşezate părţile aliterante şi după locul pe care-1 ocupă, putem avea în acest caz următoarele forme:

Forma *aaaa:*

Ceriu-i mare, stele-s multe,
Şi mai mari si mai mărunte.
IBD. $10'0_{218}$; BPP 17_{18}; S.II. 80_{204}.
Ca sfîntul soare
Ce-n senin răsare.
MD. 149.

Forma *aabb* (aliteraţiune împărechiată):

Şi pe loc ei s-aduna
Şi de Grue s-anina
Şi cu Grue se Zupta
Si pe Grue mi-1 Zega.
APP. 144.

Forma *abab* (alit. încrucişată):

Murgul paşte şi nechează
Minăra plînge si oftează.
S. I. 165_{5}.'
Cu puştile tătăreşti
Şi cu pistoale furcesti.
S. I. 44_{19}; BPP. 315_{343}.

Forma *abba* (alit. îmbrăţişată):

Fara trece, toamna fine.
IBD. 102_{4U}.

Cînd cuvintele care aliterează sînt sintactic coordinate între ele şi n-au acelaşi număr de silabe, cuvîntul cel mai lung ocupă cele mai adeseori locul al doilea: aur şi argint; pe cale, pe cărare; cruciş şi curmeziş; multe şi mărunte; praf şi pulbere; *tună* şi trăsneşte. — în caz cînd amîndouă cuvintele au acelaşi număr de silabe, cuvîntul care are în prima silabă un *u* precede cele mai adeseori cuvîntului care are un a sau *o:* în Zung şi-n Jat[91]; frunze şi flori. De asemenea cuvintele care au în prima silabă un *i* preced celor care au un *a:* mici şi mari; fiul "şi 'fata. Cînd

[91] Comp. cu toate acestea: în Zat şi în /ung IBD. 381_{79}. în cazul de faţă s-a schimbat şirul obicinuit al cuvintelor pentru a găsi o rimă la *plug* din versul precedent.

unul dintre cuvintele aliterate începe cu o singură consoană, iar celălalt cu două, acest din urmă, cele mai de multe ori, urmează celui dinţii: un dor şi-un drag, a pornit şi-a plecat; tunete şi trăsnete.

Din punct de vedere al accentuaţiunei, efectul aliteraţiunei este mai bine simţit atunci cînd cuvintele sînt intonate pe prima silabă: ouni şi olînzi. Mai slab este, din contra, efectul in exemple ca: străin şi sărac[9]-.

Limba română, ca toate celelalte limbi romanice, posede un număr destul de însemnat de formule tipice de aliteraţiune, pe care le întîlnim la fiecare pus în graiul poporului nostru. Printre cele mai des întrebuinţate, mai obicinuite şi mai caracteristice eombim-.ţ.iuni de cuvinte aliterate, putem însemna şi înregistra următoarele: aur şi argint; km şi ftlînd; din călciie pînă la cap; codri şi cîmpii; cruciş şi curmeziş; cuget curat; dor şi drag; a-i /"ace feliul; a /ace feţe; foame şi frig; frunze şi flori; a umbla frunza frăsinelului; în /ung şi-n /at; miei şi /«aii; multe şi mărunte; a te paşte păcatul; praf şi pulbere ; a-şi pune-n plug; a so pune-n poară; a purta ponosul; a scoate din sările; soaiele şi stelele; tunete şi trăsnete; a cirî erajbă. Formule asindetice ca: bun bucuros; mîndru mare: cal-cîrtcj; cin necătămat; cuvinte compuse ca: *bmti-bv.v* IJ. 75; orinză-n *bote* BLR. 06; ceapa-ciorii; făt-frumos; galben-grîngorel TPP. 20, 54; Zatrâ-n /ună BLR. 96; mărunt-mărgârint FCR. 1894: mărunţi-mârgăritar TPP. 312; «ou-«ăscut APP. 394; picâ-pară RLR. 96; puiu-păun IBD. 21,12, 74, 373. spre) soare-răsare SB. 103; cu cai-necoie[93].

[91] în vechile monumente de literatură germanică, cuvintele care aliterau trebuiau să aibă accentul pe prima silabă. Făptui acesta, care în limbile germanice era considerat ca regulă generală, nu se poate impune ea o condiţiunesiW *qua non* a aliteraţiunei în limbile romanice, unde numărul cuvintelor care s-ar putea supune acestei legi este relativ mai mic.

[93] Comp. şi forme ca: îic-iae; fronca-franca; zig-zag. V. Diez, *Gemination u. Ablaut im Romanischen* in Hafer's *Zeitschrift f. die Wisscnschafl der Sprache* III, 397 sqq.

Mai tari, dar nu mai puţin interesante, sînt expresiuni ca: sărmanul voinic străin TPP. 285; eu mare dragoste ;«uHă BPP. 34,6. Uneori găsim aliterînd şi nume proprii: jflorea şi floarea, Stâncescu, *Alte basme,* p. 51; nici nu-i pasă de A'ăstasă, de JVichită nici atîta CP. 39—40; turci şi fătari APP. 154. Forme aliterate sînt şi versurile cu care încep cea mai mare parte din doine: frunză verde foi de fragă, floricică dintre foi. în graiul moţilor întîlnim un exemplu de aliteraţiune de curînd creată: puşti cu repezis şi repetiş FCR. 278.

Aliteraţiunea există şi-n terminii onomatopoetici, care nu sînt în sine decît cuvinte compuse dintr-un număr oarecare de silabe la începutul

Toate aceste formule aliterate sînt tot atît de caracteristice şi se-ntrebuinţează tot atît de des şi cu aceeaşi predilecţiune ca şi numeroasele şi variatele asociaţiuni de cuvinte rimate pe care le auzim zilnic în limba poporului nostru: calea-valea, de silă de milă, sfară-n ţară, veste-poveste. Pe cînd însă rima se mişcă pe un teren mai liber şi este unul din factorii cei mai puternici ai creaţiunei spontanee, un izvor nesecat de combinaţiuni capricioase de cuvinte[94], aliteraţiunea se mărgineşte Ia stabilirea unui raport şi unei legături între cuvinte deja existente, nu fără a crea altele nouă.

Dintre toate genurile de literatură populară, cele mai bogate în formule de aliteraţiune sînt proverbele, ghicitorile, jocurile de copii, frînturile sau frămîntările de limbă şi descântecele:

Proverbe: decît oogat şi oolnav, mai bine sărac şi sănătos; cîte capete, atîtea căciuli; anevoie se cîştigă, lesne se 'cheltueşte; apropie-te crîng, depărtează-te cîmp; mare e *Dumnezeu,* meşter e dracul; mic la stat, mare la sfat; prinde orbul, scoate-i ochii; tot păţitul priceput; cum vei sămăna, aşa vei secera; cum e sluga, şi stăpînul; de ce te temi, nu te trece.

Ghicitori:

Cerbii zbiară,
Ciutele s-adună.
S. I. 301.

Casa griului
în vîrful gruiului.
SDB. 18113.

La cap hop, la coadă top.
SBD. 958.

Sus pădure, jos prescure.
TPP. 220.

Sleapţul satului,

cărora se repetă aceleaşi sunete: 6olborosesc, fcombănesc, fcubuiesc, 6ulbucesc, clocotesc, croncănesc, dirdîiesc, duduiesc, fîlfîiesc, Aorhăiosc, mormăiesc. Acestui gen de aliteraţiune i-am putea da numele special de *aliteraţiune onomatopoetică.*

[94] Comp. forme ca danţa-manţa S.I. 293,64, durai-vurai, dumbră-sumbră SDB. 3913, gîrza-bîrza S. I.'294165, hurduz-burduz MD. 81, rascari-crascari SDB. 28, sasca-parasca SDB. 27, şoldu-boldu, tinghi-linghi SDB.22137.

Năcazul săracului.
SDB. 21₁₄₀[95]-

Jocuri de copii:

.Selenger
But.
IJ. 541

Cu căruța Radului
Cu caii-mpăratului.
IJ. 54„.

Pana
Panait.
IJ. 58xi.

Alagă, alagă poarca,
Poarca cu purcelii,
Purcelii luară padea,
Poarca luă pădurea.
(Din dialectul macedonean: Papahagi-Vurduna, *Jocuri copilărești culese de la românii din Macedonia,* București, *1893,Anal. Ac. r.,* s. II, t. XV; Mem. sect. lit.)

6olomon ^ocodom
5ocodița podobița.

Una lia castalia
Castapana porumbana
Şi cnelsia veselia
Modîr codîr.
Țirivenchi
Tenchi.[96]

Frînturi de limbă:

Veniră sară la noi nişte nevoi, legară coamele, coadele cailor de cuiele podului SBD. 28₃.

[95] Comp. şi combinațiuni de cuvinte ca mic mondoc SDB. 2..; Aohostîrc Aora *ibid.* 3₁₈.

[96] Exemplele din urmă sînt luate din colecțiunea de *Mspunsuri* la *Cestionarul istoric* al d-lui N. Densusianu.

Prepeliță pestriță cu doisprezece pui prepeliți pestriți; e pestriță prepelița pestrița, da-s mai pestriți puii prepeliții pestriții, decît prepelița pestrița *ibid.* 29₆[97].

Descîntece:

S-a sinecat,
S-a suflecat.
MD. 218, 219, 220.

La ce l-ați secerat,
La ce 1-ati săgetat.
MD.' 103.

Ceas rău cu săgetătură,
Ceas rău din spaimă,
Ceas rău de cu sară.
MD. 71.

în jocurile de copii vedem aliterînd cuvinte în mare parte neînțelese, dintre care multe, poate, nu sînt decît forme străvechi, rămăşițe de cuvinte ieşite astăzi din uz, expresiuni trecute şi păstrate în graiul copiilor cu numeroase şi adinei modificări. Dacă asemenea formule tipice, cuvinte-fosile ca să zicem aşa, s-au păstrat şi se recitează şi astăzi, aceasta se datoreşte numai strînsei legături ce există între cuvinte, legătură susținută şi întărită de aliterațiune şi rimă. Amîndouă acestea din urmă sînt mijloacele cele mai puternice de cristalizare a expresiunilor şi-n ele se rezumă puterea de vieață a atîtor combinațiuni de cuvinte consacrate, pe care le-ntîlnim în toate limbele şi trec chiar adeseori dintr-o limbă într-alta.

Dacă luăm în considerare că această legătură, pe care o stabileşte aliterațiunea între cuvinte, înlesneşte fixarea lor în memorie, ca corolar al faptelor înşirate pînă aici, rezultă că, după rimă, aliterațiunea este al doilea mijloc mnemotehnic principal în literatura populară, unde jmemoria joacă, după cum ştim, un rol atît de important.[98]

* * *

[97] Alte exemple de frînturi de limbă v. TPP. 266; APP. 392; BLR. 86; HP. 4; S. I, 273.

[98] Versuri ca cele următoare se-ntipăresc cu atît mai uşor în minte, cu cît fiecare din ele cuprinde un cuvînt care aliterează cu un alt cuvînt din versul precedent sau următor, şi-n acest chip legătura dintre versuri este susținută prin însăşi prezența acestor cuvinte:

Iar la capul dealului,
La crucea medianului,

Urmărind originea formulelor noastre de aliteraţiune, vedem că unele din ele existau deja în limba latină. Toate acestea le-am primit de la latini, şi-n această categorie trebuie să punem legături de cuvinte aliterate ca cele următoare: aur şi argint (aurum et argentum), din ciTcîie pînă la cap sau de la cap pînă la călcîie (a capite ad calcem)[99], foame şi frig (fames et frigus), frunze şi flori, înfrunzesc: înfloresc (frondes et flores. frondere: florere), în Zung şi-n Zat (Zonge Zatequo), mări şi munţi (măria et montes).

Fără-ndoială multe, foarte multe aliteraţiuni lalineşti nu s-au transmis în limba română, şi ceea ce s-a păstrat pînă astăzi nu reprezintă decît o mică parte din numeroasele formule aliterate care circulau în graiul poporului roman. Modificîndu-se sunetele iniţiale, cuvinte simple devenind compuse, schimbîndu-şi adeseori înţelesul lor şi dispărînd unul sau chiar amîndouă cuvintele care aliterau, multe legături aliterate au dispărut în mod fatal. Aşa se explică pierderea unor forme şi expresiuni atît de caracteristice ca: oleum et operam perdere, sine penu et pecunia, inter sacrum et saxum, bene ac beate.[100] Limba română însă, prin propria sa forţă de vieaţă, a creat mai tîrziu nouă aliteraţiuni, întrunind la un loc sau două cuvinte de origine latină, legate poate între ele prin aliteraţiune deja în graiul roman popular, lucru pe care nu-1 putem însă proba: *bun* şi blînd, multe şi mărunte; sau un cuvînt latin şi altul străin: *bun* bucuros, praf şi pulbere, sau, în sfîrşit, două cuvinte de origine străină: crednic şi eiteaz.[101]

La crîsmvmpăratului.
S. I. 44[19].

Cînd aliteraţiunea este asociată şi cu rima, legătura dintre versuri este şi mai puternică. Cuvintele, aliterînd şi rimînd în acelaşi timp, fac ca şirul versurilor să se imprime şi mai uşor în memorie:

Prin toate pădurile,
Prin toate plaiurile
Şi pe toate potecele.
MV. 9.
Pe calea cîmpului,
Pe calea codrului.
MD. 341.
Ea s-apropia
Şi îi aducea.
APP. 188.
Cît pe ceri el se zăria
Mai întîi ca un porumb,
Apoi numai cît un plumb.
APP. 142.
Seca-ţi-ar izvoarele
Şi toate pîraiele,
Să-ţi remîe petrile,
Să trec cu picioarele,
Să-mi sune potcoavele.
BPP. 164-165[205].

[99] *Calx* a fost înlocuit prin *calcaneum.*

[100] Cf. Wolfflin, op. *cit.,* p. 35[399].

TEXTELE CITATE

APP = V. Alexandri, *Poezii populare ale românilor,* Bucureşti, 1866.

BCA — *A.* Bagav, *Carte de aleagere* (dial. maced.), Bucureşti, 1887.

[101] în mai multe rînduri s-a emis cu deosebire din partea filologilor germani părerea că prezenţa mai mult sau mai puţin deasă a aliteraţiunei în limbile romanice lasă să presupunem că acestea din urmă au fost influenţate in acest punct de limbile germanice, unde aliteraţiunea este foarte des întrebuinţată. Cf. Stengel, *Grundriss drr romanischen Philologie,* II, 61. Fără îndoială, despre un asemenea lucru nu poate fi vorba în limba română, unde înrîurirea germanică se reduce aproape la nimic. Acolo unde s-ar putea presupune o asemenea influenţă este limba franceză. Cf. F. Wolf, *Ueber die Lais,* p. 173, Anm. 12; F. Lindner, *Jahrbuch f. roman. u. engl. Sprache u. Lilteralur,* 1875, p. 312; F. Kluge, *Grundr. der rom. Phil.* I, 393; M. Kohler, *Zeitschrift f. franzosische Sprache u. Litleratur,* XII, p. 99. Kohler mai admite pentru limba franceză şi o influenţă a substratului celtic, fără a da însă probe şi fapte care să confirme o asemenea aserţiune. In acelaşi timp el se contrazice de la o pagină la alta. Aşa la p. 99 zice: „Freilich wurde das Altfranzosischc wohl kaum eine solche Vorliebe fur alliterierendcn Gleichklang zeigen, wenn nicht das Keltische und vielleicht auch die germanische Poesie ihren Einfluss geltend gemacht hätten". Iar la p. 94 zice: „Was das Deutsche und Keltische betrifft, so scheinen Verbindungen allitcrierender Worter aus ihnen in das Franzosische nicht eingedrungen zu sein; wenigstens habe ich derartige Beispiele nicht nachweisen kdnnen". Mai-nainte de a admite asemenea fapte, trebuie să se cerceteze dacă într-adevăr există în limba franceză formule aliterate a căror prezenţă să fie datorită unei influenţe directe din partea celţilor sau germanilor, lucru pe care nu 1-a făcut nici unul din susţinătorii acestei păreri de atîtea ori repetată şi primită fără control. Examinînd cele mai caracteristice exemple de aliteraţiune franceză, vedem că majoritatea lor cuprinde numai cuvinte latineşti. Şi dacă uneori găsim şi cuvinte de orgine germanică, faptul acesta nu poate pleda nicidecum în favoarea opiniunei de mai sus, pentru că se poate foarte bine ca ele să fi intrat în limba franceză nu sub formă de aliteraţiune, ci ca cuvinte cu totul izolate, între care numai mai tîrziu s-a stabilit legătura de aliteraţiune pe care o vedem astăzi. Numai atunci cînd aceleaşi formule aliterate le-am întîlni

BLR = G. Baronzi, *Limba română si traditiunile ei,* Galați, 1872.

BPP = I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania,* Bucureşti, 1893.

CP = I. Creangă, *Poveşti,* Iaşi, 1890.

DC = T. Daul, *Colinde şi cintece populare,* Arad, 1890.

FCR = T. Frîncu şi G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni,* Bucureşti, 1888.

GP = Iordache Golescu, *Pilde, povățuiri şi cuvinte adevărate* (ms. în Bibi. Academiei Române, no. 213).

HP = I. Hințescu, *Proverbele românilor,* Sibiu, 1877.

IBD = I. U. Iarnic şi A. Bîrsanu, *Doine şi strigături din Ardeal,* Bucureşti, 1885.

ICL = T. Iliescu, *Carte de lectură macedoromână,* Bucureşti, 1885.

IGP = P. Ispirescu, *Ghicitori şi proverbe,* în fasc. I din *Legende şi basmele românilor,* Bucureşti, 1872.

IJ = idem, *Jucării şi jocuri de copii,* Sibiu, 1885.

IL = idem, *I^egende şi basmele românilor,* Bucureşti, 1882.

IRT = idem, *Zicători populare,* în Revista p. ist. a d-lui Tocilescu, I, 1882 sqq.

MD = S. Fî. Marian, *Descintece populare române,* Suceava, 1886.

MIMS = F. Miclosich, *Istro- und Macedo-rumănische Sprachdenkmăler,* Wien, 1881, I.

MV = S. FI. Marian, *Vrăji, farmece şi desfaceri,* Bucureşti, 1893 (extras din *Anal. A cad. rom.,* seria II, t. XV, Mem. secț. lit.).

OTM = Dr. M. Obedenaru, *Texte macedoromâne* (publ. de d. I. Bianu), Bucureşti, 1891.

PB = M. Pompiliu, *Balade populare române,* Iaşi, 1870.

PM = V. Petrescu, *Mostre din dialectul macedoromân,* Bucureşti, 1880-1882, I, II.

RP = I. Pop-Reteganul, *Povesti ardeleneşti,* Braşov, 1888, I-V.

RTV = Idem, *Trandafiri si viorele,* poezii populare, Gherla, 1886.

SB = D. Stăncescu, *Basme,* Bucureşti, 1893.

atît la francezi, cît şi la celți sau la germani, numai în acest caz am putea ajunge cu tot dreptul la concluziunea că aceşti din urmă au exercitat întradevăr o influență directă şi imediată asupra aliterațiunei franceze. Lipsind aceste probe, teoria influenței celtice şi germanice nu poate fi luată în serios, lipsindu-i orice bază şi valoare ştiințifică.

SDB = Gr. Sima al lui Ioan, *Din bătrîni* (ghicitori, întrebări şi răspunsuri, frămîntări de limbă), Sibiu, 1885.

Ş = *Şezătoarea,* revistă pentru literatură şi tradițiuni populare, dir. A. Gorovei, Fălticeni, 1892 sqq.

TPP = G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române,* Bucureşti, 1885.

A. ALITERAȚIUNEA ÎNTRE CUVINTE SINTACTIC NECOORDINATE ÎNTRE ELE

a) *Substantiv -^-substantiv*

aripioare: argint, aripioare de argint S. I, 288_{170}.
bade: bănat, scrisu-i şi-al badei bănat IBD. 161_{388}.
brad: bade, cum e bradul arătos — aşa-i badea de frumos IBD. 39_{85}.
bun: bucate, bunul bucatelor TPP. 22.
bunătate: bogăție, bunătatea e mai prețuită decît bogăția IRT. I, 'i53_{534}.
cale: colilie, fi-i-ar calea-n colilie TPP. 341.
cale: cruce, mi-i calea-n cruce S.I, 111; calea mi-se face cruce IBD. $2U_{447}$, 214_{453}.
cap: căciulă, la aşa cap aşa căciulă Ş. I, 219_{31}.
cap: călindar, nu-ți face din cap călindar IIP. 26.
capră: cîrd, cu capra ți-ai pus în cîrd CP. 31.
carte: curte, au trimis carte la curte IBD. 433_{232}.
casă: coasă, la toată casa bate coasa IIP. 29; intră-n casă ca şi-0 coasă IBD. 170_{378}; Ş. I, 176_{139}; CP. 10.
călcîi: cap, din călcîie pînă la cap IRT. III, 377_{23}i; de la cap pînă la călcîie TPP. 311.
ceri: ceață, ceriul cu ceață BPP. 36_{51}.
chip: cap, chip frumos la un cap prost IRT. II, 149_{1021}.
cîmpii: cărări, cîmpii fără cărări MV. 16.
cleşte: cap, cleştele capului MD. 5, 194.
coadă: cap, vai cînd ajunge coada cap HP. 36.
copaci: cobză, el o legă de copaci cobză IL. 201.
cunună: cîmp, uşte-mi-se cununa — ca cîmpul primăvara IBD. 243_{806}.
dogor: dragoste, dogorul dragostei IL. 214.
dor: drag, dor cu drag IBD. 92_{201}; BPP. 13_{10}; RTV. 150_{47}.

dor: ducă, dor de ducă BPP. 116_{153}.

dor: domn, dorul lui e mare domn IBD. 126_{274}.

/aptă: față, îi da faptele pe față HP. 49.

față: floare, mi-era fața ca o floare TPP. 271.

fereşti: flori, la fereşti tot flori domneşti IBD. 268_{3go}; la fereşti cu flori domneşti *ibid.* 25_{S2}.

fin: floare, fîn cu flori S. I 183; TPP. 321; floarea finului BPP. 238_{319}; flori de fîn BPP. 13.

floricică: foi, floricică dintre foi IBD. 245_{511}; floricică-n foi albastră APP. 278; floricică-n foi mărunte S. I, 287_{J68}.

fluturel: foc, fluturel de foc APP. 237.

foc: fum, unde nu-i foc nu iese fum HP. 61; IGP. 169; BLR. 51.; ca să scapi de fum de multe ori te arunci în foc IRT. II. . 144_{809}.

frică: furnică, nici n-am frică de furnică Ş. I, 218_{17}.

frîne: fluturi, cu frînele de fluturi TPP. 89.

frumuseță: floare, frumuseța la om ca floarea la pom GP. 706.

frunză: frăsinel, umblați numai aşa frunza frăsinelului CP. 188.

furcă: fus, furcă fără fus nici cum se poate IRT. III, 384_{2326}.

glas: gură, glasul gurei HP. 7.

grai: gură, nu cuteza să dea grai din gura ei IL. 329.

gură: garofiță, cu gura de garofiță TPP. 319.

încurcătură: smpletecire, din încurcătură în împletecire IGP. 174.

Zumină: tună, lumină ca din lună BPP, 239—240.$_{il9}$; *ibid.* 248_{335}; luna cu lumina *ibid.* 233, 247; TPP. 33, 34; IBD. 513; luna plină cu lumina FCR. 193_{12}; nici luna lumină n-are TPP. 277.

meserie: moşie, o meserie plăteşte cît o moşie HP. 103.

mînă: minciună, ce e-n mînă nu-i minciună IRT. II, 146_{911}; ci iaste tu mînă, nu iaste minciună ICL. 40.

mînă: moarte, crezu că o să dea mîna cu moartea IL. 262; moarte cu mîna mi-oi face IBD. 173_{380}, 274_{559}.

morman: mort, mormane de morți se vedea pe unde trecuse el IL. 170.

mreajă: mătase, mreajă de mătase TPP. 91.

munte: mare, de la munte pînă la mare TPP. 235.

murătură: mură, murătură din mură nu se face IIP. 115.

murg: munte, eu eram cu murgu-n munte Ş. II, 136_{209}.

nerod: nebun, cine se apucă să-nvețe pe nerod nu se osebeşte de nebun IRT. II, 154_{1200}.

odihnă: osteneală, mai bine un ceas de odihnă decît mii şi sute în osteneală GP. 354.

ogor: obor, cine este vara la ogor, iarna este la obor IRT. II, 151l099-

palmă: pămînt, palmă de pămînt APP. 227.

pază: primejdie, paza bună trece primejdia rea HP. 142.

perişor: pană, perişorul lui pana corbului APP. 3; TPP. 92.

picătură: piatră, picătura mică piatra găureşte BLR. 60.

picior: plai, pe-un picior de plai APP. 1.

pitcoace: pasăre, ce mi te-ai făcut aşa pitcoace de pasăre IL. 46.

plevuşcă: peşte, dec! şi plevuşcă peşte IRT. III, 157_{1693}.

plop: pere, cînd a face plopul pere IBD. 45_{99}.

plumb: plută, D-zeu cînd te ajută plumbul ti se face plută IRT. III, 164_{1955}.

pocitanie: pămînt, pocitania pămîntului IL. 42.

pui: pupuzui, doi pui de pupuzui TPP. 193.

răcoreală: rouă, atunci parcă le plouă — o răcoreală de rouă TPP. 322.

rouă: răzoare, ca roua de pe răzoare RTV. 167_{86}.

sărăcie: stană, sărăcia la om e stană de piatră IIP. 167.

sfințit: soare, cam după sfințitul soarelui IL. 200; la sfințitul soarelui IBD. 62_{143}.

slugă: stăpîn, cum e sluga şi stăpînul IRT. II, 160_{1424}; mai bine slugă bogată decît stăpîn sărac HP. 177; decît slugă mare mai bine stăpîn mic IRT. III, 157_{1678}.

soare: scăpătat, soarele-i la scăpătat IBD. 174.

soare: senin, ca soarele-n senin MD. 5, 80, 186, 204, 222, 232, 235; MV. 57, 79, 91; TPP. 362, 376; ca soarele pe senin MV. 62, 67.

soare: suliți, cînd era soarele de două suliți pe ceri IRT. I, 457_{6B0}.

soră: soare, sora soarelui TPP. 20; PB. 50; FCR. 191_{7}, 279; trei surori a soarelui TPP. 361; MD. 3, 159; MV. 53.

spin: străin, la ce, maică, m-ai făcut, — chiar sub umbra spinului, să robesc străinului IBD. 179_{388}; d'-aşa-i, Doamne, între străini, ca mlădița între spini IBD. 195_{417}; mila de la străin e ca umbra de la spin IBD. 179_{388}; cine are străin are-n casă spin IRT. II, 150_{1058}.

stea: sară, steaua de sară PB. 92.

stele: soare, două stele d-îngă soare IBD. 262_{642}.

străin: surori, din străin nu-ți faci surori BPP. 109_{131}.

şerpe: sopîrlă, cine este muscat de şerpe se păzeşte şi de şopîrlă IRT. II, 151_{1097}.

trup: trandafir, bade, trup de trandafir IBD. 74_{166}.

!

cită: cin, ca şi vița vinului BPP. 252, 257.
cînt: cară, vînt de'vară TPP. 77, 78, 332, 352; BPP. 251, 360; Ş. I, 143$_{110}$; APP. 367; RTV. 17$_{3}$.
corbă: cînt, ia, aşa, o vorbă-n vînt CP. 133.
ziuă: zori, ziua cu zorile APP. 230; dalbe zori de ziuă TPP. 68; în zori de ziuă CP. 158; IBD. 104$_{226}$; zorel de ziuă TPP. 68.

(3) *Substantiv -\- adjectiv*

bade: bănuit, nu fi, bade, bănuit Ş. I, 176$_{137}$.
bucată: bună, se depărta o bucată bună IL, 395; SB. 276, 306.
butuc: borţos, în butuci borţoşi MD. 120; MV. 82, 87.
ceri: cernit, cumu-i ceriul de cernit IBD. 221$_{472}$.
cîmp: curat, şi pe voi v-oi scoate... la cîmpul curat TPP. 63.
codru: cărunt, în codri cărunţi APP. 14; TPP. 35, 36.
cuget: curat, îţi spui in cuget curat IL. 383; ca să fie cu cugetul curat SB. 306.
dor: desmierdat, dorul tău e desmierdat IBD. 109$_{236}$.
dragoste: dulce, dragostea noastră cea dulce IBD, 162$_{361}$.
/aţă: înflorită, a pus fată înflorită — sub o glie vestejită IBD. 149$_{339}$.
fete: fecioare, nouă fete fecioare BPP. 271; pînă vor fi toate fete fecioare RP. II, 6.
fiară: înfricoşată, cînd prin tine-a fi scăpată — de-o fiară înfricoşată APP. 165.
fluer: înferecat, cu fluier înferecat DC. 8.
Zege: Zepădat, de lege lepădat TPP. 44.
Zuceafăr: Zuminos, drăgălaş e si frumos — ca luceafăr luminos APP. 290.
Zume: Zargă, de ti-s dragă bade, dragă, — de nu iată lumea-i largă IBD. 232$_{491}$.'
Zună: Zuminată TPP. 374.
mătase: moale, părul ei mătase moale IBD. 35$_{76}$.
măr: mîndru, supt un măr mîndru-nflorit BPP. 10$_{7}$; 11$_{12}$.
păr: păgîn, cu barba de păr păgîn RTV. 64, 78; Ş. I, 109.
picioare: pintenog, la picioare pintenog IBD. 290$_{585}$.
răchită: rămurată, sub răchita rămurată APP. 336; la răchita rămurată MD. 107; Ş. I, 82.
răchită: rourată, sub răchita rourată IBD. 446$_{278}$.
retevei: rotund IGP. 158$_{3}$; Ş. I, 94$_{107, 108}$.
rotogol: rotund Ş. I, 107$_{109}$.

sîrmă: subţire, si nădejdea de la mine — e ca sîrma de subţire IBD. 238$_{501}$.'
slujbă: sfîntă TPP. 44.
trai: ticnit, împăraţii, vecinii lui, rîvniau la traiul Iui cel ticnit IL. 393.
cermi: *viu,* să-1 mînce vermii de viu IBD. 281$_{573}$.
corbă: *vie,* parcă pentru-o vorbă vie gura-i cere chirie HC. 204.
corbe: ciclene, nu-mi grăi vorbe viclene APP. 211.
crăjmaşi: necăzuţi HP. 41.
creme: crăjmaşe, IBD. 375$_{59}$.

y) Substantiva- verb

arin: arare, arin a arat Ş. I, 199.
cale: cuprindere, calea li-a cuprins MD. 4.
chinuri: canonire, cu chinuri mi-1 canoneşte TPP. 96.
curte: cutremurare, curtea s-a cutremurat BPP. 273, 274$_{334}$; S. I. 43.
dor: ducere, vai de mine, cît dor duc IBD. 93$_{205}$.
foc: înflăcărare, focul îmi înflăcărează TPP. 346.
gură: grăire, din gură grăind TPP. 16, 17, 20, 23, 24, 27, 32, 39, 40, 41, 46, 47, 48, 49; IBD. 62$_{143}$, 113$_{244}$, 137$_{303}$.
Zume: Zuminare, lumile să luminaţi APP. 29.
Zună: Zuminare, luna n-a mai luminat TPP. 277.
păcat: paştere, păcatul mi-i păştea APP. 98.
pîrău: picare, lacrămile pîrău pică IBD. 132$_{292}$.
plînset: potolire, plînsetul îşi potolia TPP. 82.
putere: perire, puterea din mine pere IBD. 214$_{453}$.
rîpă: risipire, rîpile risipeşte MD. 196.
scări: scoborîre, pe scări de aur se scobora TPP. 359.
.sînge: stingere, cel de sînge stinge TPP. 372; MD. 107.
cale: cenire, lacrimile vale-mi vin RTV. 18.
cale: cărsare, vale de lacrimi vărsaţi IBD. 131$_{290}$.
ceste: cenire, rea veste mi-a venit IBD. 49$_{4}$; veste rea o vint în ţară IBD. 322$_{645}$.

S)Adjectiv-\-substantiv

curată: cuget, fiind curată în cugetul ei IL. 28.
dalbă: dimineaţă, ca şi dalba dimineaţă IBD. 322$_{g14}$.

dulce: dragoste, să rămîie pe pămînt — numai verde pajişte — numai dulce dragoste IBD. 222_{476}.
frumoasă: floare, Ileana Cosinzana, ce-i frumoasă ca o floare APP. 27; văzui mîndra pe cărare — frumuşică ca o floare IBD. 243_{506}.
iute: iubit, am fost iute la iubit Ş. II, 139_{216}.
înălţat: împărat, înălţate împărate BPP. $289_{,38}$; RTV. 100, 101_{20}, 106_{30}; IBD. $316_{634, 635}$.
Zimpede: Zacrimă, apă limpede ca lacrima IL. 17, 245; SB. 172, 337; GP. 290; apă limpejoară ca o lăcrămioară TPP. 403.
măruntă: mazăre, blestemul cel de mumă... e mărunt ca mazărea BPP. 94_{122}, $9o_{123}$, 127_{166}.
mîndru: măderan, de la mîndra mea de vale — mîndru măderan răsare IBD. 32_{67}.
neagră: noapte, neagră ca şi noaptea IBD. 248_{519}.
pintenog: picior, pintenoage la picioare APP. 202.
plină: păcate, săracă străinătate, — mult esti plină de păcate IBD. 173_{381}.
potrivită: părechc, tu si cu talpa iadului sînteti potrivită părechc CP. 318.
săracă: străinătate, IBD. 131_{289}, 173_{381}, 191_{410}.
sfînt: soare, străluciau ca sfîntul soare BPP. 262; IBD.15_{27}, 18_{3},, $51_{117!}$ 121, $398_{137î}$ 425_{20}, 479_{22}, 494; TPP. 61, 272, 279, 283, 309, 312; MD. 149, 168; MV. 43. 45, 183; S. I, 236_{148}; II, 32, 95; RTV. 15.

s) *Verb+substantiv*

aducere: ajutor, să-i aduc un ajutor IBD. 372_{18}.
batere: brumă, strugurel bătut de brumă IBD. 203_{434}.
călcare: cărări, haide, mîndro, să fugim — pre din sus de ţintirim, — să călcăm cărările IBD. 57_{n}.
credere: cruce, cine crede-n cruce cu crucea se usucă IGP. 165; HP. 40.
credere: cuvînt, dacă nu crezi în cuvînt IBD. 149_{330}.
ducere: dor, du-te dor cu carele IBD. 90_{195}.; du-te dor unde te mîi *ibid.* 139_{3c8}; du-te dor cu gîndurile *ibid.* 182_{395}; duce dor APP. 284; eu mă duc cu mare dor IBD. 108_{236}; să mă duc de-aici cu dor *ibid.* 159_{353}.
facere: faţă, i s-a făcut faţa ca pămîntul HP. 56; i se face faţa ca turta de ceară *ibid.* 58; începe a face feţe CP. 318.

facere: feli, sătenii duc pe Ienes la locul cuvenit si-i fac feliul CP. 332.
frămîntare: fire, voinicul se frămînta cu firea IL. 128; IGP. 176; HP. 62.
fugire: fulger, fuge iute ca fulgerul Ş. I, 44.
Zicărire: Zumină, zări licărind o lumină IL. 395.
picare: pămînt, pică toate la pămînt IBD. 429_{218}.
Zuminare: Zume, lumină toată lumea DC. 70.
păzire: peire, i-a avutu D-zeu de ştire, l-a păzit de peire HP. 171.
picare: pămînt, pică toate la pămînt IBD. 429_{218}.
plîngere: păcate, cum îţi plîngi păcatele IBD. 260.
pornire: pribegie, îşi luă ziua bună de la părinţi şi de la fraţi şi o porni în pribegie IL. 214.
prindere: pizmă, fraţii săi prinseseră pizmă pe el IL. 84.
prindere: putere, flăcăul mîncă si bău si, prinzînd putere... IL 263.
punere: pace, înălţate împărate, — pune pace, nu te bate IBD. $316_{634, 635}$.
punere: poară, nu te pune-n poară CP. 49.
purtare: ponos, poartă ponosul IBD. 61, 149.
stoarcere: suflet, de ce-ţi storci sufletul RTV. 87.
strălucire: soare, strălucind ca soarele TPP. 71; strălucia ca soarele IL. 172.
strălucire: stele, strălucind ca stelele TPP. 71.
sunare: scîndură, eu de tine m-oi lăsa — cînd mi-o suna scîndura Ş. I, 291_{183}; TPP. 287.
trăire: ticnă, mai bine eu cu sărăcia mea şi să trăiesc în ticnă IL. 396.
cenire: creme, vint-o vremea să mă duc IBD. 159_{353}, 302_{604}; 321_{644}.
cîrîre: crajbă, si pretutindeni... să vîre vrajbă între oameni CP. 144.
ceghiare: coie, a veghia voia cuiva IRT. I, 235_{394}.

Verb *verb*

adunare: asemănare, cu cine te aduni te asemeni IRT. II, 158_{1369}.
«licire: albire, mi se aliceşte albind ceva IL. 336.
căsătorire: călugărire, dacă m-am căsătorit, nu m-am şi călugărit IRT. II, 154_{1562}.

cîntare: clătinare, aşa voinicel cînta, iarba că se clătina IBD. 310_{62}.
/acere: /alire, car'le face fale MIMS. I, 9.
gîndire: găsire, dă-mi, Doamne, ce n-am gîndit să mă mir ce m-a găsit. IRT. III, 155_{1816}.
mulțămire: ;?zeritare, cine nu se multămeste cu puțin nu merită ^ nici mult IRT. II, 153_{1161}.
păşire: poticnire, din treaptă-n treaptă să păşeşti ca să nu te poticneşti IRT. I, 458_{725}.
păzire: păstrare, cine-şi păzeşte limba, îşi păstrează capul IRT. II, 155_{1227}.
potrivire: împrietinire, cei ce se potrivesc, lesne se împrietinesc IRT. II, 147_{923}.
pripire: păcălire, cine se pripeşte se păcăleşte HP. 153.
pripire: poticnire, cine se pripeşte, adesea'se poticneşte IRT. TI 15'^
riscere: rojigare, carie nu risce, nu rojiga MIMS. I, 10.
sădire: răsărire, după cum a fost sădit, astfeli a şi răsărit IRT. III, 165_{1990}.
secerare: sămănare, umblă după secerat pe unde n-a sămănat HP. 173; cum vei sămăna, aşa vei secera IRT. II, 160_{1418}; acea ce va să seameni va să seaceri BCA. 90; de l-aş putea sămăna, — eu cu drag l-aş secera BPP. 16_{12}.
temere: trecere, de ce te temi nu te trece IRT. III, 157_{1689}.
cedere: c-orbire, cînd vede omul nevoia, vorbeşte ce nu-i e voia HP. 130.

B. ALITERAȚIUNEA ÎNTRE CUVINTE DE ACEEAŞI CATEGORIE GRAMATICALĂ ŞI SINTACTIC COORDINATE ÎNTRE ELE

a) *Substantiv* -\-*substantiv*

ac: ață, am ac şi ață de cojocul tău IRT. I, 231_{187}.
alinare: aşezare, — şi — MV. 11.
apă: arină, apa treace, arina arămîne ICL. 39.
aramă: argint, întră băiatul prin ale de aramă si de argint SB. 171.

«ramă: argint, aur, bani de aramă, de argint şi de aur FCR. 285.
argint: apă, ca argintul la sleit,— ca apa la izvorît MV. 83.
aur: argint, — şi — TPP. 88, 291; ca argintul şi ca aurul MV. 87; ca argintul strecurat, — ca aurul de curat TPP. 393; MD. 318; MV. 43, 62, 67; ca argintul curat, — ca aurul strecurat MD. 247, 254; TPP. 359; ca aurul strecurat — ca argintul cel curat MD. 110; ca aurul cel curat, — ca argintul cel strecurat MD. 122—123, 306, 348; ca aurul luminat, — ca argintul strecurat MD. 186; şeaua-i luce-n aurel, — scările-n argințel TPP. 20; capu-i bate-n aurel, — ciocu-i bate-n argințel TPP. 39; cu coajă de argințel, — cu mere de aurel TPP.'81.
avere: argint, la avere, la argint TPP. 272.
bani: băutură, — şi — RTV. 46; nici — nici — *ibid.*
bme: boale, urască-te binele, — iubiască-te boalele IBD. 259_{540}.
bir: belele, şi de biruri te plătesc, — de belele te scutesc TPP. 345.
bir: boieresc, de bir şi de boieresc TPP. 276.
cale: cărare, pe cale, pe cărare MD. 12,15,40,44,171, 175, 182, 200, 212, 234, 245, 334, 335, 345; MV. 46, 47, 66, 67, 70, 80, 95; TPP. 359, 360, 361, 362, 363, 366, 367, 385, 386, 396; Ş. I, 82, 116, 124; II, 88, 91, 94, 96; IBD. 81_{230}; APP. 271; de cale, de cărare MD. 1, 2, 16, 44, 77, 100, 106, 111, 112, 132, 171, 180,181, 182, 201, 213,214, 218,219,220, 231, 334, 335, 336, 338; MV. 52, 77, 78; TPP. 360,361,366; Ş. II. 88; fapt în cale, fapt în cărare MV. 84, 85.
călămăr: carte, n-am călămăr, carte albă BPP. 296; călămăr, carte-apuca *ibid.* 298.
cap: cruce, crîşmă, iar la capul dealului, — la crucea medeanului, — la crîşma-mpăratului BPP. 315_{343}; Ş. I, 44_{19}.
capăt: cale, în capătul lanului, — în calea armeanului APP. 316.
capuri: cuşme, cu capurile plecate, — cu cuşmele ridicate MV. 35.
care: cai, mergînd în fața carelor şi cailor IL. 265; – căruț: cai, de-as sti că mă duc în rai — aş lua căruț şi cai IBD. 373_{52}.
case: curți, nici pe case, nici pe curți MV. 145; cum calcă peste pragul porței, începu casele, curtea şi grădina a se cutremura IL. 149; o,'tu domn al curților — şi stăpîn al caselor TPP. 40.
carne: chiealle, carnea şi chieallea lui OTM. 202_{31}.
chiliuță: căsuță, dar de ce muncia — şi mi se trudia? — pentru chiliuță — şi pentru căsuță TPP. 38.
cioltar: ciucuri', cu cioltar de fir, — ciucuri d-ibrişin TPP. 45.

ciute: cerbi, — şi — MD. 341_{n}; cerbii zbiară, ciutele s-adună S. I, 301; TPP. 222; in copitele ciulelor, in coamele cerbilor MD. 216.

cimpii (cimpi): codri, — şi — ÎL. 383; cîmpii întinse, codri i'runzoşi FCR. 263; ş-a mers peste cîmpii întinse, prin codri netăiați *ibid.* 239; ş-a mers prin cîmpii ierbosi, prin codrii frunzoşi *ibid.* 260; în poalele cîmpului — şi-n poalele codrului MD. 341; ghioceii cîmpului — şi ghioceii codrului *ibid.;* pe calea cîmpului, pe calea codrului *ibid;* cu fetele cîmpului, cu fetele codrului *ibid.;* lasă codrii să-nfrunziască, cîmpiile să-nfloriască MV. 15; se cutremurau codrii şi cîmpiile vuiau de-ți luau auzul IL. 17; din codrii cu brazi, din cîmpii cei lati MD. 140; TPP. 375; codrii de frumoşi, cîmpii de mănosi DC. 50.

clăi: care, nouă clăi şi nouă care IB. 369_{39}.

coadă: cap, oştirea îl ajunsese intr-o mlaştină unde i so nomolisi iapa şi unde se muncia s-o scoată, trăgînd-o cînd de coadă cînd de cap IL. 155; cu coada sparge, — cu capul drege S.

coadă: căpătîi, n-are nici coadă nici căpătii HP. 36.

coadă: coamă, cam în coadă — cam în coamă TPP. 74; cu cozi lungi şi coame mari APP. 204.

coarne: copite, au început a săpa si cu coarnele si cu copitele SB. 239.

codru: corb, ş-au aprins un mare foc — în mijlocul codrului la iîntîna corbului APP. 20; dară ei cîndu-mi sosia — la mijlocul codrului, la fîntîna corbului, BPP. 270.

colindători: cugetători, juni colindători — buni cugetători TPP. 58.

copii: coate, de copii si de coate goale să nu te vaiti niciodată IRT. III, 157_{1692}.'

corb: cuc, unu-i negru ca corbul, — unu-i porumb ca cucul BPP. 317_{343}; Ş. I, 44_{19}.

crîng: cîmp, aproprie-te crîng, depărlează-te cîmp IRT. I, 232_{238}; să las crîngul, să iau cîmpul TPP. 289; luai drumul cîmpului — şi poteca codrului TPP. 290.

culmi: cîmpii, — şi — APP. 165.

custură: coasă, vine moartea mânioasă — c-o custură şi c-o coasă Ş- Hi 7_{190}.

deseîntec: dar, de la mine descîntecul, — de la Dumnezeu darul MD. 25, 110, 128, 130, 142, 206; TPP. 373, 377, 378, 382.

doină: dor, si-i cîntati doina de jele, — dorul inimioarei mele BPP. 26₃'₂.

domn: drac, asta-i vieață de voinic, — că nu-ți pasă de nimic, nici de domn şi nici de dracu IBD. 289_{581}.

dor: dosadă, plin de dor şi de dosadă TPP. 284.

dor: drag, — şi — IBD. 396_{131}; să-te bată un dor ş-un drag IBD. 259_{539}; să-te ajungă un dor ş-un drag BPP. 51.

dor: dragoste, dorul şi cu dragostea BPP. 368_{376}.

dumbrăvi: drumuri, prin toate dumbrăvile, pe toate drumurile MV. 9.

Dumnezeu: dracul, mare e Dumnezeu, meşter e dracul IRT. I, 454_{543}; bun e Dumnezeu, meşter e dracul BLR. 50.

/apt: făcătură, — şi — MV.' 87.'

fată: flăcău, — şi — SB. 37; cine mi te-a ciumpăvit? — flăcăii de la cosit, fete mari de la iubit Ş. I, 237_{158}; avea un flăcău şi o fată Ş. I, 187.

fete: fecioare, — si — IBD. 414_{186}.

fete: feciori, — şi'— DC. 47: BPP. 366_{373}; IBD. 414_{186}; Ş. I. 50_{41}; RTV. 98_{17}; țara, lumea va vedea c-a fost dragoste curată de-un fecior şi de-o fată BPP. 347; aşa eintă de cu dor de-o fată şi c-un fecior Ş. I, 115_{88}; de ura feciorilor şi a fetelor MV. 76; dulcea dragoste-nfocată — de-un fecior si de-o fată APP. 22; ficiorlu şi feata OTM. 26_{63}, 32„, 34_{80};'fără feată, fără ficior *ibid.* 35; cu feate şi cu ficiori *ibid.* 197_{19}; dorlu a ficiorlui şi a feticălliei *ibid.* 27_{66}; oassele acealle toate era... di ficiorame ş' di feate *ibid.* 206_{11}.

fete: femei, — şi – Ş. I, 28.

fetie: feciorie, de-ar ieşi şi mîndra mea să-şi asculte pasărea cum îi chită patima, — patima ei din fetie — şi-a neichei din feciorie BPP. 377_{394}.

fir: feciori: frunză: fete,... şi ziua bună să-mi iau... — de la fir de busuioc, — de la feciorii din joc, — de la frunză de cicoare, — de la fetele fecioare IBD. 322_{644}.

firicel: floricică, firicelul de iarbă şi floricica IL. 244.

fiu: fată, ce-a făcut mama si tata o să facă fiul si fata IRT. II, 146_{880}. ' ' ~

flori: feciori, cum mi-am ales eu de rău — rădăcina florilor, — urgia feciorilor IBD. 180_{391}; mi-or zis'* floarea florilor, — drăguța feciorilor *ibid.* 157_{348}; eram floarea florilor, — drăguța feciorilor *ibid.* 158_{351}; merge floarea florilor, drăguța feciorilor RTV. 131_{19}; pe la paşti în sărbători — cînd e cîmpul plin de flori — şi crîşmele de feciori BPP. 380.

flori: feciori: fete, flori în casă intra-vor, — feciori însura-se-vor, — fete mărita-se-vor DC. 15.

flori: fete: flntîni, el chilia şi-a făcut — în mijlocul florilor — şi-n poteca fetelor si-n calea fîntînilor BPP. 62_{81}.
flori: fluturele, - şi - APP. 349.
floricele: fluturei, îi plăcea să... adune floricele, să alerge după fluturei IL. 245.
flori: frunze, din lunca cu florile, — din codrul cu frunzele IBD. 104_{227}; frunza-n codru mi-a-nverzit — florile mi-a-mbobocit TPP. 352; nu mă-ndur a mă mai duce... de mirosul florilor, de sunetul frunzelor BPP. 235_{31}; pice-i florile, ardă-i frunzele MD. 109; cu frunzele albe, cu florile albe MV. 66, 67; cînd florile rodului, — cînd frunzele pomului IRT. I. 458_{692}.
foaie: fir, foaie verde, fir de linte Ş. I. 212_{86}.
foaie: flori, foaie verde flori de fragă IBD. 10_{12}, 103_{22}, 105_{228}, 234_{493}, 409_{169}.
foi: frunze, pice-i foile — ardă-i frunzele TPP. 371.
fraţi: fîrtaţi, fraţilor, fîrtaţilor RTV. 80, 82; de fraţi, de fîrtati FCR. 183.
fraţi: flori, şi nu-si căpăta — nici fraţi frăţiori — nici flori d'ingă zori DC. 66.
frig: foame, nu le mai păsa nici de frig, nici de foame SB. 286; zgîrcit de foame şi de frig SB. 291.
frunze: făclii, nu mă mai îndur a duce... — de sunetul frunzelor, — de para făcliilor BPP. 249.
frunză: fire, frunza-n codru jos cădea, — firea-ntreagă că jelia IBD. 311_{622}.
frunză: fiori, frunză verde, flori de tragă IBD. 114_{248}; frunză verde, flori mărunte IBD. 402_{148}; RTV. 94_{10}; frunză verde, flori învoalte TPP. 318; frunză verde, floare-albastră Ş. I. 175_{137}; crăngi de frunze şi de flori APP. 165.
frunză: foaie, frunză verde', foaie-albastră BPP. 188_{231}; frunză verde, foaie lată IBD. 176_{387}, 178_{387}, 197_{422}; 274 BPP. 240, 4_{243}; frunză verde, foi de fragă IBD. 238_{501}, 275_{56J}, 318_{603}; frunză verde, foaie fragă RTV. 155_{60}; frunzuliţă, foaie fragă Ş. I, 291_{M1}; BPP. 136_{176}; frunză verde, foi de nalbă IBD. 399_{140}; frunzuliţă foi de dres Ş. I, 236_{152}; frunzuliţă, foi de nuc Ş. I, 143_{m}.
frunză: frăguţă, frunză verde şi-o frăguţă IBD. 405_{H8}.
furcă: fullior, ti furcă s'ti fullior — vir'-nă oară nu-lli u dor OTM. 161_{21-22}.
furci: fiere, furcile calea i-o ţie, — fierele pe mîni să-i fie PB. 26.
furci: fuse, — şi - TPP.$_{333}$.
garofiţă: guriţă, eu îi ceream garofita — dînsa-mi arăta guriţa BPP. 78_{104}.

glume: ghicitori, spuind la glume şi la ghicitori IL. 67.
gozuri: gloduri, s-o curăţim de gozuri — şi de gloduri TPP. 361; MD. 4.
grăbire: grije, le zise cu grăbire şi cu o prefăcută grije IL. 294.
«alai: Ziaram, copilul numai ce mînîncă e halal, ce îmbracă e haram IRT. II, 157_{1312}.
/ampe: Zumini, — şi - RP. II, 13.
lemne: Jocuri, în lemne putregăioase, — în locuri întunecoase MD. 120.
/ivade: Zuncă, prin livadea — cu florile, — prin lunca — cu ierburile TPP. 396; prin luncile verzi — şi pintre livezi *ibid.* 64.
Zună: Zumină, - şi - FCR. 192, 10.
margini: mijloc, tu la margini ţine-te — şi la mijloc lasă-te Ş. II. 39; îi bate tu marginile — ori îi bate mijloacele Ş. I. 110_{65}; bate tu marginile, — că eu bat mijloacele APP. 126, 146; taie tu marginile, — eu să tai mijloacele APP. 197.
mări: munţi, — şi - Ş. II, 202.
merache: mînduire, lu ancălică una merache şi ună mînduire OTM. 10_{24}.
meşteşug: mei, ariciul cu meşteşug se prinde si vrabia cu mei IRT. I, 233_{286}.
miele: mîndruţe, unde păscui mielele — şi iubii mîndruţele IBD. 105_{227}.
minciuni: minuni, nu-s de cînd cu minciunile, ci-s de cînd cu minunile SB. 65.
minte: mînduire, — şi - OTM. 122_{19}.
minte: mînă, la minte cald, la mînă rece Ş. I. 28_{39}.
mişelie: minciună, — şi IL. 204.
mîndra: moarte, zis-a maica că mă scoate — de la cîte, de Ia toate, — de la două nu mă poate: de la mîndra, de la moarte IBD. 7_{2}.
mîndruţe: măicuţe, de dorul mîndruţelor — şi de-al măicuţelor IBD. 351_{102}.
mumă: miră, ieu eseu muma a pădurilor şi mira a oamenilor OTM. 54_{76}.
murg: mîndra, nu mi-e murgul de vînzare, — dar mi-e mîndra de dat tare BPP. 277, 278; dorul mîndrei unde şede? — colo-n codruleţul verde, unde murgul şi-1 hrăneşte — şi la mîndra

se gîndeşte IBD. 286$_{575}$; murgul paşte şi rinchează, — mîndra plînge şi oftează IBD. 255.$_{„3}$.
negură: nea, — şi – IBD. 464$_{334}$.
nevoie: nuia, nevoia învață pe om şi nuiaua pe copil HP. 123.
niveastă: naturi, fără niveastă şi fără naturi OTM. 29$_{72}$; de marea merache ți-şi avea ti niveasta-lli si ti naturi *ibid.* 30$_{73}$.
oameni: oraşe, alți oameni, alte oraşe IL. 9; oameni, oraşe SB. 64.
obraz: ochi, în fața obrazului, în genele ochilor MD. 5.
ogor: obor, cînd o văd cu capul gol — fug vacile din ogor — si viţeii din obor BPP. 184$_{23r}$,.
orb: ochi, prinde orbul scoate-i ochii IL. 106.
orz: ovăz, — şi – Ş. I, 147; APP. 228.
palme: pumni, curgeau palmele şi pumnii ca ploaia SB. 304.
paloş: pistoale, fără paloş nici pistoale APP. 253; de paloşe ascuțite, — de pistoale alămite TPP. 298.
par: pistoale, fără par, fără pistoale IBD. 286$_{57B}$.
parte: port, aibă-ți parte si poarte-ti portul IRT. II, 153$_{1f)7n}$; CP. 252.
păduri: plaiuri: poteci, prin toate pădurile, — prin toate plaiurile, —- şi pe toate potecile MV. 9.
pădure: preseure, sus pădure, — jos prcscure Ş. I, 193$_{128}$; TPP. 220, dedesupt preseure — deasupra pădure Ş. I, 28$_{41}$.
părinți: popă, trupuri albe şi-nflorite, — de părinți neafurisite — şi de popa spovedite BPP. 352; trupuri negre şi pîrlite, — de părinți afurisite — de popă nespovedite *ibid.* 353$_{388}$.
picătură: piatră, picătura pică — piatra se despică TPP. 368.
pietri: peşti, mai bine rugina pietrilor — si mîncarea peştilor Ş. II, 138$_{212}$.
plai: pădure, şi de grijă ne-a purta — plaiul cu pădurile, — pădurea cu murele APP. 258.
plete: pene: pinteni, şi cu pletele pe spate, — şi cu pene-n pălărie, — şi cu pinteni la călcîie Ş. I, 75$_{53}$.
pomeni: punți, dracul nu face nici pomeni nici punți IRT. III, 163$_{1917}$.
popă: păcat, de popă nespovedite, — de păcat neizbăvite Ş. I, 14i$_{„}$.
popă: prohod, fără popă, nici prohod APP. 138.
poporeni: preoți, toți poporenii, toți preoții S. II, 95.
porți: poduri, o cetate de aramă cu porți si cu poduri de aramă FCR. 280-
posomanturi: pietre, posomanturi şi pietre scumpe RP. II, 4.
praf: painjeni, pline de praf şi de painjeni IL. 359.

praf: pîrhaită, în mijloc praf si dedesubt pirhaită Ş. II, 294$_{166}$.
praf: pulbere, - şi - IL. 12l'; CP. 278; FCR. 281; Ş. I, 148; şi noi l-am ferit de praf, de pulberi TPP. 68; norul cel de praf şi de pulbere FCR. 282.
pribegie:' plugărie, lasă-te de pribegie — si te dă la plugărie RTV. 58.
punte: părugeni, puntea şi cu părugenii TPP. 305.
puşti: pistoale, tot cu puşti si cu pistoale FCR. 153; puştile, 'pistoalele BPP. 318.
sabie: secere, tu sfii rîndul săbiei, — eu ştiu îîndul secerei RTV. 101$_{22}$.
sare: soare, ca apa pe sare, — ca roua la soare MD. 244.
sat: străini, şi-n sat şi-n străini — trăiesc ca pe mărăcini BPP. 183$_{224}$.
săbiere: săgefare: strigare, beşici prin săbicre, — beşici prut săgetare, — beşici prin strigare MD. 45.
săcuri: sulițe, cu săcuri făiatu-i-a, — cu sulițe impunsu-l-a Ş. II, 144,'145.
săgetătură: spaimă, ceas rău cu săgeta tură, — ceas rău dut spaimă MI). 71.
sămeoi: strigoi, nouă sănicoi, nouă sămeoaice, — nouă strigoi, nouă slrigoaice Ş. 11, 90.
seînduri: stîlpi, cu scînduri de brad, — cu stilpii de i'ag TPP. 77, 85; cu stilpii de i'ag, — cu seînduri de brad *ibid.* 84.
scoarță: surcele: scintei, cu scoarță de pe răzlogi, — cu surcele de la ferestrău, -- şi cu scintei de ceuflău MV. 84, 85.
senin: suspin, după nor e si senin, --- după dragoste-1 suspin Ş- n, 9$_{106}$.
sete: nesomn, luptindu-se cu foamea, cu setea şi cu nesomnul IL. 100.
slove: scrisori, eu îi ştiam vorbele — ca si popa slovele, — diacul scrisorile IBD. 159$_{352}$.
soare: sfinți, dar nu-i soare răsărit, — ci-s doi sființi împodobiți BPP. 237$_{317}$.
soțioară: surioară, cea-ntii soțioară, — cea-ntîi surioară APP. 188; ş-orice soțioară — orice surioară *ibid.*
spini: scai, — şi – IBD. 234$_{493}$.
spin: străin, că zău nu pot să mă duc, — că-s la umbra spinului, — sub mîna străinului IBD. 132$_{292}$.; mă trecuşi, măicuță, dealul... — maică dealul cel cu spinii — şi în satul cu străinii IBD. 174.
spor: sălaş, şi din sporul meu — si din sălaşul meu TPP. 374.

stat: sfat, mic la stat — mare la sfat HP. 104; BLR. 51; — un turc mititel la stat — dar al dracului la sfat Ş. II, 39.
stăpîn: slugă, stăpîn nu poţi ajunge, dar slugă totdeauna HP. 180.
stele: soare, strălucind ca stelele — şi lucind ca soarele BPP. 150; nu văz... — nici soarele răsărind — nici stelele strălucind TPP. 319; cînd răsare soarele — şi mi se duc stelele IBD. 202_{433}; cum se lasă soarele — şi se lasă stelele MD. 339; vin stelele şi n-o ia — vine soarele şi-o ia Ş. I, 61.
străini: stăpîni, că zău eu m-am săturat — de casa străinilor, — de pinea stăpînilor BPP. 114_{149}.
stricăciune: supărare, — şi — TPP. 371.
sulițe: săgeți, cu sulițe şi cu săgeți MD. 331.
supărări: straşnicii, nu face supărări, — nu face straşnicii MD. 18.
tunete: trăsnete, — si — SB. 271; tot cu tunet — si cu trăsnet BPP. 247.
farina: țărînă, şi din țarina mea, — şi din țărîna mea TPP. 375.
făr: ținuturi, prin toate țările, — prin toate ținuturile MV. 9, 11.
wmbră: urmă, se sparie de umbra lui — si se uită-n urma lui HP. 179.
cal: cîrtej *asynd.* CP. 4; SB. 99, 189; BLR. 41.
ceselie: citejie, m-oi duce-n codru la loc... — în codrul cu veselie — şi cu dalbă vitejie IBD. 290_{384}.
ciguri: caluri, că pe tine te-oi ascunde — tot în viguri de giolgiuri — şi-n valuri de postavuri BPP. 271; viguri de giolgiuri, — valuri de postavuri DC. 28; prin valuri de giolgiuri, — prin viguri de postavuri FCR. 231.
cin: cenin, trei picături din tine au căzut..., una de vin — şi una de venin APP. 271; TPP. 386.
citejie: ciclenie, om fricos la vitejie, — dar meşter la viclenie PB. 22.
cită: ciniță, pune viță — bea viniță HP. 203; BLR. 62, 67.
cînturi: caluri, nici vînturi nici valurile mării nu putură să le stea înpotrivă IL. 24.
colbură: cînt, — şi — FCR. 184.
corbă: cenin, de voi zice, vorbă se face, de nu voi zice, venin se face IRT. III, 160_{1809}.
corbă: cieață, după vorba mea — după vieața mea MV. 44.
corbă: culpe, vorba-n tirg şi vulpea-n pădure HP. 205; BLR. 50.
craci: crăjitori, — şi — IL. 380; vraci şi vrăjitoare *ibid.* 243

P) *Adjectiv* -^*adjectiv*

asudat: neadăpat, — şi — TPP. 69.
bogat: bolnav: sărac: sănătos, decît bogat şi bolnav, mai bine sărac şi sănătos IRT. III, 156_{1656}.
bun: bătrîn, — şi — TPP. 19.
bună: blajină, — şi — CP. 168.
buni: blînzi, - şi - FCR. 153; HP. 20; buni, blînzi MV. 61.
bun: bucuros *asynd.* IL. 105, 124, 315; SB. 138; buni bucuroşi IRT. I, 454_{644}; bună bucuroasă IL. 24; RP. II, 13.
încrucişate: încleştate, — şi — IL. 212.
curmat: căpăit, — şi — OTM. 52_{66}.
necuvioasă: necuviincioasă, nu da minte necuvioasă, — nu da vorbă necuviincioasă MD. 18.
dalbi: drăgălaşi, — şi - TPP. 46.
drăgostoasă: duioasă, la chip drăgostoasă, — la fată duioasă, PB. 47.
dulce: dalbă, dulce turturică, — dalbă păsărică APP. 7.
dulce: dragi, dulce maică, dragi surori IBD. 193_{4}j$_{2}$; ca aminte să-ți aduci — de-ale noastre vorbe dulci, — de-ale noastre dragi cuvinte IBD. 267.
în/bcat: înfiorat MV. 82.
frumos: ferecat, — şi — Ş. I, 237_{156}.
greu: grunțuros, drumu-i greu şi grunțuros APP. 17.
gros: gras, SB. 133.
isteț: iscusit, mai isteț şi mai iscusit IL. 41.
înțelept: învățat, — şi — Ş. I, 97.
/înoasă: Zăptoasă, şi lînoasă şi lăptoasă BLR. 62, 67; HP. 87.
/ucioasă: Zunecoasă, pe ghiață lucioasă —sticlă lunecoasă TPP. 57.
/ung: Zat, — şi — Ş. II, 38.
/«are: mijlociu, cel mare şi cel mijlociu CP. 19; cea mare şi cea mijlocie IL. 168.
/nare: mijlocie: mică, una mai mare, alta mijlocie şi alta mai mică IL. 164.
mare: moale, iarba cea mare şi moale ca mătasea IL. 263.
mure: multe: mărunte, ceriu-i mare, stele-s multe — si mai mari şi mai mărunte IBD. 100_{236}; BPP. 17—18_{18}; APP. 303; satu-i mare, fete-s multe — şi mai mari şi mai mărunte Ş. II, 80_{204}.
mare: multe: mici: mărunte, ceriu-i mare, stele-s multe şi mai mici şi mai mărunte Ş. II, 80_{204}.
mari: mărunte, şi mai mari şi mai mărunte IBD. 278_{562}; TPP. 58, 59, 61; măruntа cădea,— marea rămînea TPP. 38.

mari: mititei, — şi — MV. 11; mai mari şi mai mititele TPP. 326; nici mare, nici mititea BPP. 320.
mari: mititei: mulţi, mari şi mititei, mulţi ca frunza MV. 9.
.mărunte: mieroase, fot ciute mărunte, — tot ciute mieroase TPP. 60.
măruntele: mititele: măricele, luceau stele măruntele — mai In sus mai mititele, — mai în jos mai măricele IBD. 512.
mic: mare, — şi — IL. 153; IRT. I, 452₄₆₇; mare, mic HP. 148; IRT. I, 457₆₅₈: cei mici şi cei mari FCR. 196₁₅; cei mari şi cei mici IL. 4; cu mic, cu mare IL. 202, 290; cu mici, cu mari TPP. 264; pe mare şi pe mic IL. 96; de la mic pînă la mare Ş. I, 47₂₆; fapt mic, fapt mare MD. 323; mic la stat — maro Ia sfat HP. 104; BLR. 51; unul mic şi altul mare IBD. 2i₄₄; unii mai mici, alţii mai mari TPP. 403; unii... mai mari, alţii mai mici RP. II. 3; nici de mică, nici de mare IBD. 271₅₅₅; Oltu-i mare, luntrea-i mică TPP. 323; grîu-i mic si ziua-i mare TPP. 311; tunuri mari si tunuri mici IGD. 391₆₄₂; micuţi şi mari RTV. 98₁₅.
mic: mititel, cel mai mic, mai mititel TPP. 22; mic, mititel *ibid.* 216, 238; Ş. I, 23; mică, mititică TPP. 242: IBD. 435₂₈₉.
mică: multe, noaptea-i mică, stele-s multe IBD. 141₈₁₂.
mică: musată, — aii — MIMS. I, 4.
mîndra: mare *asynd,.* Ş. [, 8.
multă: mare, cama multă muntrită şi cama mare cindie OTM. 59.
multă: nimisurată. ehtrul trecu sinorile cu oaste multă si nimisurată OTM. 19₄₈.
multe: mărunte, — şi — TBD. 77₁₇₀; CP. 173; Ş. 1,144; II. 220.; multe, măruntele S. I. 144; multele, măruntele MD. 336^ 338, 339.
neagră: nalţi, prin neagra pustie, — prin nalţii de munţi TPP. 35.
orbălţată: obrintită: obrislită, beşică orbălţată, —- beşică obrintită, — beşică obrislită MD. 45.
ostenit: odihnit, unul to lasă de ostenit — altul te ia de odihnit HP. 138.
păsărească: păgînească, şi să mi te tot hrănesc, — nu cu carne păsărească, — ci cu carne păgînească, — nici cu sînge păsăresc, — ci cu sînge păgînesc APP. 142.
priceput: păţit, — şi — APP. 90; păţit şi priceput *ibid.* 254.
roşu: ruginit, strugur roşu, ruginit BPP. 55₇₄.
•sărac: nesupus, — şi — HP. 168.
.scîrbită: supărată, — şi – Ş. II, 143, 144, 145, 146, 147; supăratu-s şi scîrbit Ş. I, 49.

înseninat: strecurat, ca soarele-nseninat, — ca argintul strecurat TPP. 360, 386.
sfrijit: scofilcit, — şi — SB. 194.
.vprintinel: subţirel, eu te-aş lua bucuros, — dar mi-e murgul sprintinel, — în picioare subţirel APP. 17; bucuros, mindro, te-as pune, — dar mi-e calul sprintenel — si-n picioare subţirel BPP. 130₁₆₉.
străin: sărac, de străin si de sărac TPP. 326; străină si săracă RP. II, 16.
străin: singurel, — şi — APP. 384.
subţire: stufos, — şi — IL. 20.
nesutite: nesocotite, sute nesutite, — mii nesocotite TPP. 232.
cerde: încărgat *asynd.* IBD. 23₄₆.
i'itcaz: crednic, aşa de viteaz şi de vrednic SB. 236; îl laudă ca e viteaz, că e vrednic *ibid..* 267.
du: nevătămat *asynd.* IL. 392; SB. 208; vie nevătămată IL. 343: vie şi nevătămată IL. 365.

y) *V e r b + verb*

«dărare: armătusire, s'adără, s'armătusi OTM. 219₁₀₀; te adară şi mi-ti armătusia *ibid.* 113₁₀.
«diare: ameninţare, cu ea c-adia — şi ameninţa TPP. 36.
«I'lare: adevărare, cine-n lume s-o afla, — s-o afla s-adevăra TPP. 71, 72, 81.
allăgare: ampăturare, allăgă în sus, ampătura în ghios OTM. 25.
aromire: adormire, cum m-ai aromit — şi m-ai adormit TPP. 402.
avînare: asgunire, să-lli avînă şi să-lli asguniască OTM. 28.
blestemare: botezare, Sfîntul Petru-i blestema, — Sfînt Ioan că boteza TPP. 34.
/•lire: căinare, el se căia şi se căina ÎL. 106.
căsătorire: călugărire,plimbă-secălugării, — blestămîndu-şipărinţii — de ce i-au călugărit — şi nu i-au căsătorit IBD. 217₄₆₀; c-am fost de căsătorit, — iar nu de călugărit TPP. 300.
ciomăgire: cicălire, cînd îi ciomăgia, cînd îi cicălia IL. 333.
chitare: chiuire, cîntînd şi chiuind SB. 357.
chitare: colindare, şi-şi cînta — şi-şi colinda BPP. 253; de-şi cînta şi colinda ibid, ne-or cînta — ne-or colinda TPP. 39; să-ţi colinde şi să-ţi cînte *ibid.* 18; noi cîntăm si colindăm IBD. 526j.

cintare: culcare, păduricea aş tăia — nici o cloambă n-aş lăsa — nici cucului de cîntat, — nici mierlutei de culcat'IBD 128281.

ciştigare: cheltuire, anevoie se cîştigă, lesne se cheltuieşte IRT. I, 231203-

clocotire: chiotire, codrul negru clocotia — de-un lung chiot chiotia APP. 208-209.

coasere: chindisire, coase, chindiseşte TPP. 80, 85; de-mi coase şi-mi chindiseşte *ibid.* 82, 83; îmi coase si-mi chindiseşte *ibid* 61, 74.

creştere: cădere, frunza creşte, frunza cade APP. 225.

cumpărare: cîştigare, procopsiala nu se cumpără cu bani, ci se cîştigă cu ani HP. 154.

deschidere: dare, bate şi ți se va deschide, cere şi ți se va da IRT. I, 451448.

ducere: depărtare, du-te, depărtează-te MD. 73.

in/runzire: în/'lorire, nici să-nfrunziască, — nici să-nfloriască MD. 347.

gindire: găsire, oaspele nu mănineă ce gîndeste, ci mănîncă ce găseşte HP. 138.

încălecare: încurare, încalecă calul si-1 încură prin grădină IL 152.

întindere: încheiare, il întindeau — şi-1 încheiau TPP. 95.

îăudare: îătrare, lumea să te laude, cînii lasă să te latre HP. 94.

/nare: îăsare, luai noă, lăsai două Ş. I, 297189.

îuptare: iuare, se luptară, le luară TPP. 54, 55; se luară, se-nluptară FCR. 19514.

mâhnire: mîndrire, nici în năcazuri să te mâhneşti, nici în fericiri să te mîndreşti GP. 354.

mergere: minunare, tot mergînd şi minunîndu-mă IL. 243.

mionare: miorlăire, miona şi miorlăia Ş. I, 148.

mîrîire: mionare, mîrîia şi miona S. I, 147.

năpădire: năbuşire, sîngele să-1 năpădească, — sîngele să-1 năbuşiască MD. 109; TPP. 372.

ospătare: omenire, Gheonoaia ospăta pe Făt-Frumos si-1 omeni IL. 5.

paştere: păzire, eu le pasc — tu le păzeşti TPP. 41.

paştere: pornire, paşte-le, — porneşte-le TPP. 40.

picare: putrezire, dacă cresc şi dă un vînt, — pică toate la pămînt, — pică jos şi putrezesc IBD. 429218; ca un măr putregăios, — ce pică jos şi putrezeşte Ş. I, 92.

plivire: păzire, primăvara le-am plivit — toată vara le-am păzit TPP. 352.

plivire: privire, stați flori nu mai înfloriți... — că n-am frați să vă-ngrădiască, — nici surori să vă pliviască — nici părinți să vă priviască Ş. I, 239166.

pornire: părăsire, badea-i călător, porneşte — pe mine mă părăseşte IBD. 160355.

pornire: plecare, şi-a pornit şi-a plecat MD. 3; TPP. 361.

pregătire: pornire, ei să pregătiră şi porniră IL. 84, 155.

prindere: pornire, cum auziră că să meargă în pădure, prinseră bucuroşi şi porniră SB. 40.

prînzire: petire, noi n-am venit să prînzim, — noi am venit să pețim BPP. 274; Ş. I, 43.

răznire: răslovire, că eu de cînd m-am răznit — şi de cînd m-am răslovit TPP. 286.

repezire: retezare, turcii mult nu aştepta — ci îndat' se repezia — şi capul îi reteza IBD. 494.

răspîndire: risipire, ca răspîntia să se răspîndiască — pe vînt să se risipiască TPP. 385.

roire: rodire, ca roiul ce roieşte — ca sfînta zi de astăzi ce rodeşte MD. 140.

rotire: răsucire, roiul îmi roteşte, — toiag răsuceşte TPP. 80.

săbiare: săgetare, şi-a săbia, — şi-a săgeta MD. 41.

.săltare: sărire, săltau şi săriau IL. 381.

sămănare: secerare, şi de drag te-aş sămăna — şi cu drag te-aş secera IBD. 73.

săpare: secerare, şi săpai şi secerai FCR. 92; nici săpai, nici secerai *ibid.*

.vărire: spăriere, să-1 sar — să-1 spar MD. 240; acolo sai — acolo spai *ibid.* 241.

sărutare: secare, gura nu mi-a sărutat, — inimioara mi-a secat TPP. 304.

scădere: secare, astăzi curge şi îneacă — şi mîni scade ş-apoi seacă APP. 41.

scăldare: spălare, mîndru te-oi scălda — frumos te-oi spăla MV. 64; te-oi scălda — te-oi spăla *ibid.*

sclipire: sărire, şi văzu turcii venind — tot sclipind ca păunii — şi sărind ca fluturii BPP. 271.

scoborîre: sprijinire, pe scări de argint s-a scoborît, — în toiag de aur s-a sprijinit Ş. II, 92; cu cîrjă de argint scoborîndu-se — şi-n cîrjă de aur sprijinindu-se Ş. I. 57.

secerare: săgetare, 1-a secerat — 1-a săgetat MD. 103; ci noi nu l-am secerat — nu l-am săgetat *ibid.* 103; 1-a şi secerat — şi 1-a săgetat *ibid.* 100; m-a şi secerat şi m-a săgetat *ibid.* 102; la ce l-aţi secerat, — la ce l-aţi săgetat MD. 103; pe acela-1 seceraţi — pe acela-1 săgetaţi MD. 104.
sfiinţire: răsărire, soarele bade-a sfiintit — si frumos a răsărit IBD. 259$_{540}$.
sfîrşire: stăpînire, Marcu biet se-nduioşa, — inima-i i se sfîrşia, —- dar îndat se stăpînea IBD. 488.
sinecare: sculare, sinecatu-m-am — scuiatu-m-am TPP. 358.
sinecare: suflecare, s-a sinecat — s-a suflecat MD. 218, 219, 220.
slăbire: strîngere, îl slăbia, ce mi-1 slăbia — şi mai tare mi-i strîngea RTV. 51.
slobozire: scoborîre, scară de aur a slobozit — pe dînsa s-a seoborît TPP. 361; MD. 3.
pargere: sfărîmare, piatră de spărgea — piatră sfărîma TPP. 38.
spendere: sparere, burii ani învetu a spendei, cativi învetu *a* sparei MIMS. I, 7.
stare: răsărire, ce stai — şi răsai SB. 96.
stingere: stîmpărare, setea să mi-o sting, — foamea să mi-o stîmpăr MD. 204.
stingere: strîngere, făcliile s-au stins — mesele s-au strîns MV. 77, 78.
stricare: scurtare, casa mi-a stricat — vieata mi-a scurtat TPP. 328.
stricare: însuliţare, cătătura stricaţi —- carnea-nsuliţaţi MD. 203.
strîngere: stingere, iar de nu vă veţi strînge — şi de nu vă veţi stinge MD. 89; că noi ne-om strînge — şi ne-om stinge MD. 90.
strîngere: sugere: scurtare, să-i strîng vinele — să-i sug sîngele — să-i scurtez zilele MD. 242, 244.
însufleţire: simţire, văzu că însufleţeşte si se simte voioasă IL. 132.
sugere: strîngere, cu buzele-1 suge — cu aripele-1 strînge MD. 115.
suire: scoborîre, munţii cînd suia, — munţi cînd scobora TPP. 37; la munţi te-am suit — şi te-am scoborît TPP. 19.
însuliţare: înspăimare, si te-oi insuliţa — si te-oi înspăima MD. 72.
surpare: sfărîmare, fagii surpînd — pietrile sfărîmînd MD. 239, 240.
tunare: Zrăsnire, tună şi trăsneşte Ş. I, 192$_{169}$.
turburare: trecere, unde vede apă rece — ea o turbură şi trece APP. 264; TPP. 348; RTV. 14.

căierare: căitare, nu te văiera — nu mi-te mai văita MV. 67.
cedere: cisare, ziua văz, noaptea visez TPP. 302, 303; nici să-1 vezi, nici să-1 visezi APP. 11.
cedere: corbire, şi-1 rugară să se-ntoarcă, că voieşte împăratul să-1 vază şi să-i vorbească IL. 344.
cedere: crere, ochii văd, inima vrea APP. 326.
cenire: cedere, cînd veni şi văzu acea mare prăpădenie IL. 152; cînd veniră şi văzură pe Ţugulea *ibid.* 331; venind ciobanii şi văzînd toate acestea *ibid.* 397.
cenire: crere, auzi că neştine a venit şi vrea să se întîlnească cu dînsa IL. 260; se pomeni fiul de împărat cu un oarecine că vine şi vrea să dezgroape pe mort *ibid.* 253.

8)Adverb-\-adi>erb

auace: acloce, deade de auace, deade de acloge OTM. 2$_{5}$.
cruciş: curmeziş, si — si — IL. 63, 95, 343; cruciş, curmeziş FCR. 194$_{12}$.'
dincoace: dincolo, FCR. 258.
/tiainte: înapoi, nu vedeai nici înainte, nici înapoi CP. 143.
încoace: încolea, dau încoace, dau încolea BPP. 352.
în îung şi-n Zat TPP. 56; IBD. 320$_{642}$; RTV. 18; în lat şi-n lung IBD. 381$_{79}$; de-a lungu şi de-a latu Ş. I, 143$_{110}$.
coiniceşte: cultureşte, si-ncăleca voiniceşte — şi purcedea vultureşte APP. 146.

APENDICE

Pentru a întregi şi completa faptele desfăşurate în capitolul precedent, aliteraţiunea ar mai putea fi studiată şi-n literatura noastră cultă, artistică propriu-zisă. In cercetările de critică şi estetică literară ar trebui să se atingă şi acest punct, nerelevat încă de nimeni, neglijat şi trecut cu vederea de toţi pînă acuma, deşi fenomenul în chestiune joacă un rol destul de important în tehnica şi forma estetică a unei limbi. Aşteptînd pînă cînd cineva care se interesează să pătrundă în tainele armoniei limbei româneşti ne va da un mai bogat material asupra acestei părţi din

chestiunea de care ne-am ocupat, dăm aici cîteva exemple de aliterațiune pe care le-am cules din Bălcescu, *Cîntarea României* (BCR), Bolintineanu, *Poezii,* 1855 (BP), Alecsandri, *Pasteluri, Legende* (AP, AL), Eminescu, *Poezii,* ed. Saraga (EP) si Creangă, *Poveşti* şi *Diverse* (CP, CD):[1]

argint e de ape şi aur în aer EP. 33; prin arbori cîntau pasări, prin aer zburau îngeri AL. 135; parc-ascult şi parc-aştept EP. 102; ... tare-i neastîmpărată şi avană, drept să vă spun CP. 315; voinicii buni de luptă şi bucuroşi de glumă AL. 17; se dusese vestea prin toate părțile despre bunătatea şi bogăția sa CD. 20; a îndreptat-o şi ea cu multă bunătate şi blîndeță CP. 91—92; apar grămezi de leşuri, grămezi de arme rupte, — de cai ucişi, de care, de corturi risipite AL. 99; o carte, o cruce, mai multe cununi BP. 385; noaptea cade, lupii urlă... vai de cal şi călător AP. 14; troienind cărările — şi gonind cintările EP. 80; era... nechitit la minte şi nechibzuit la trebi CP. 37; pe cîmpie, pe colnice CD. 64; cîntînd şi chiuind cutrieram dumbrăvile şi lunci e umbroase CD 117; ei merg de-a drept prin codri, pe lungi cărări perdute AL. 9; rumenind străvechii codri şi castelul singuratic EP. 125; codrii gem, copacii scutur a lor frunză AL 5.3; doi luceferi strălucesc: – Ştefan-vodă cel frumos — ş-o copilă, chip duios AP. 160; umblînd toată ziua... pe la jocuri şi prin toate corhauiele şi coclaurile CD. 106; în Azia-nflorită crescute şi culese AL. 13; perd cumpătul, perd capul, zvîrl armele-n văzduh AL. 31; la alții dă cupa, la alții dă calul BP. 41; descălieători de țară, dătători de legi şi datini EP. 117; iar sufletu-i ferice luat-au forma vie - de-o mică, drăgălaşe, duioasă ciocîrlie AL. 129; căci te urăsc atunce... cu dragoste şi dor AL. 119; aud un freamăt blînd — de strofe dulci, divine AP. 101; pluteşte-o lină, dulce divină îndurare AL. 94; el are glasul dulce, prea dulce, prea duios AL. 127; de-o durere, de-o dulceață, — pieptul, inima-i se strînge EP. 61; legănînd atîta farmec şi atîtea frumuseți EP. 121; nu voi sicriu bogat — făclie şi flamuri EP. 195; un sat... cu flăcăi voinici şi fete mîndre CD. 1; şi cînd flăcăi şi fete vor secera la vară AP. 44; în scrînciobul din culme se dau flăcăi şi fete AP. 142; va şi flori şi frunze, etern fiind udată AL. 110;... încît fonfii şi flecarii, gîgăuții şi guşații EP. 118; vede un păr frumos şi înflorit CP. 286; adapă fugarul cu stemă pe frunte, cu aur pe frîu BP. 97; se făcuse Ăărțăgos şi de tot Ziapsin CP. 111; lac Zimpede şi *lin* AP. 99; dar ochii mari şi minunați EP. 150; vîntul e copil zburdalnic fără milă nici mustrare AP. 145; unde punea el mîna, punea şi D-zeu mila CP. 37; ş-acea oaste mîndra, multă strălucită AL. 52; ştia face multe şi mari minunății CD. 34; cine-i cu pagubă şi cu păcat CP. 133; perzîndu-şi a sa frunte în negură şi nori EP. 9; nevoile, năcazurile şi sărăcia izvoresc în lume BCR. XVI; cu feru-n brazdă neagră!... Românul astăzi are — pămîntul său drept carte şi pluguri cărturari AL. 39; tu în cap nu ai grăunte, numai pleavă şi puzderii EP. 129; frece rîuri fără poduri şi prăpăstii fără punte AL. 44; şi cîte ponturi şi ponosuri nu da dintr-însul CD. 140; se duc pribegi şi palizi să caute-adăpostiri AL. 8; prietin şi părinte BP. 26; trec rîpile în salturi, trec rîurile -not AL. 10; şi de-aceea tot ce mişcă-n țara asta, rîul, ramul EP. 115; era o fată robace şi răbdătoare CP. 283; tot se rupe, se răstoarnă, se suceşte, se îndoaie AL. 45; privia în zare cum pe mări — răsare şi străluce EP. 146; dar puterea ta s-a tocit de sărăcie şi stricăciune BCR. XLVI; îi scăpărau ochii şi-i sfîrîia gîtlejul de flămînd ce era CP. 23; o sfînt, sublim, ceresc amor AL. 96; sîngele curge mereu... sabia domneşte în acea vreme... setea de a stăpîni cuprinde pe oameni BCR. XXII; ai sărnănat cu sîngele şi cu sudoarea lor *Dumbrava Itoşe,* pădurea sîngelui BCR. XXXVII; soții, surori şi mame suspină-n urma lor AL. 9; sprinten şi sprințăroi copil mai ai CP. 51 —52; şi pe deasupra-isteagul, amenințînd furtuna — cu bourul, **eu** steaua, cu soarele şi luna AL. 26; îl inită cu ochirea, cu surîsul, **cu** suspinul AP. 84; în zadar suspin şi sufer EP. 102; atît era de cuprins, de s-au umplut munții... de turmele şi îamazlîcurile **lui** CD. 19; te-a văzut şi-a cisat raiul cu grădini îmbalzamate EP. 27; eesela cerde cîmpie acu-i tristă, ceştejită AP. 7; copilăria... singură este ceselă şi nevinovată CD. 36; pe cînd totul era lipsă de cieață şi coință EP. 104; cum murmură calul, cum plînge un **cînt** BP. 41; cînd cuia în sobă tăciunele aprins, care se zice că **face** a cînt şi creme rea CD. 34; pe la noi... oamenii-s... mai **comici** şi mai coioşi CD. 126.

Revista crilică-literară, II (1894), 11—12, p. 425—471

[1] Exemplele pe care le dăm aici se rapoartă numai la aliterațiunea între cuvinte sintactic coordinate.

PSALTIREA VORONEȚEANĂ

în sesiunea generală a Academiei Române din 1893, d. S. FI. Marian a făcut o comunicare asupra unui manuscris aflat de d-sa şi care a aparținut mult timp mănăstirei Voroneț din Bucovina.[1] D. Marian propunea în acelaşi timp ca acest manuscris, care conține un fragment din *Psaltire* şi'din alte texte biblice, să fie publicat de Academia Romàno, după cum s-a făcut cu *Psaltirea Scheiană.* Propunerea d-lui Marian fu supusă spre cercetare secțiunilor literare şi istorice, în care se decise însă, în urma raportului d-lui Tocilescu, nepublicarea textului acestui manuscris, cu toate insistențele d-lor I. Sbiera şi A. D. Xenopol de a se satisface cererea d-lui Marian.[2] în urma'acestei hotărîri, d. Marian a dăruit manuscrisul Bibliotecei Academiei, unde se află şi astăzi, necatalogat însă. D. Bianu a avut amabilitatea să mi-l'pună la dispozițiune, pentru care-i mulțămesc aici.

Din raportul prezentat de d. Tocilescu ar rezulta că deosebirile dintre *Psaltirea Voronețeană* şi cea *Scheiană* sînt „curat lexice"[3]. Cu totul la altă concluziune ajung dd. Sbiera şi Xenopol, cînd susțin că „manuscrisul Marian diferă foarte mult de *Psaltirea Scheiană* nu numai în privința lexică, dar şi în cea fonetică, flexională şi grafică"[4]. Față cu aceste afirmațiuni atît de deosebite, ni s-a părut necesar să examinăm mai de aproape manuscrisul găsit de d. Marian, comparîndu-1 cu textul *Psaltirei Scheiane.*

[1] *Analele Academiei Române,* seria II, t. XV. 1893, pp. 100—102.
[2] *Ibidem,* pp. 145-153.
[3] *Ibidem,* p. 150.
[4] *Anal. Acad. Rom.,* t. XV, p. 147.

Din colațiunea pe care o dăm mai departe se va vedea că deosebirile dintre cele două psaltiri sînt destul de însemnate şi că ele nu ating numai partea lexicală, după cum credea d. Tocilescu.

în colațiunea noastră n-am însemnat decît variantele morfologice, sintactice şi lexicale. Pe cele ortografice şi fonetice le-am omis, pentru că o colațiune care ar fi avut în vedere şi aceste variante ar fi devenit o reproducere aproape completă a manuscrisului, lucru pe care nu l-am avut în vedere şi nici nu ni s-a părut necesar pentru studiul raporturilor dintre cele mai vechi psaltiri romane, de care ne vom ocupa într-unui din viitoarele volume ale *Anuarului.* Singure variantele privitoare la rotacism le-am însemnat, pentru că cunoaşterea lor poate înlesni mult critica textului.

Manuscrisul de care ne ocupăm cuprinde, după cum am spus, uu fragment din *Psaltire.* La sfîrşit se află şi cîteva fragmente din *lixod, Deuteronom, Regi, Isaia, lona, Daniel, Luca.* Textul, cît ni s-a păstrat, începe cu cuvintele: *nice încredințară* (ps. LXXVII, *v.* 37 din *Psaltirea Scheiană)* şi sfîrşeşte cu: *proorocii lui (Luca,* I, 70, *Psaltirea Scheiană,* p. 524). Textul român este însoțit de versiunea slavonă. Manuscrisul conține 73 de foi[1], format *in t/u.arto*[2], de 21 centimetri înălțime şi 16 cm, 2 mm lățime. Din foaia 17 s-a păstrat numai un colț în partea de sus, la stînga. Marginea din dreapta a foaiei 63 a fost tăiată. Mai multe foi din corpul manuscrisului s-au pierdut, după cum se poate vedea din colațiunea noastră. Paginațiunea modernă a manuscrisului, care a fost făcută înainte de a se fi pierdut foile de care vorbim, ne arată că manuscrisul mai cuprindea încă 53 de foi la început, pentru că pe foaia dintîi găsim însemnată această cifră. La sl'irşit s-au pierdut, după cît am putut calcula, 11 foi, aşa că textul ms. avea, desigur, aceeaşi întindere ca şi *Psaltirea Scheiană.* Manuscrisul a fost legat în lemn, îmbrăcat cu piele; nu ni s-a păstrat decît scoarța din urmă. Scrisoarea, de o singură mînă, se asamănă mult cu cea din *Psaltirea Scheiană;* literile sînt însă mai mari, de o înălțime de 2% mm. Pe marginile manuscrisului găsim o sumă de însemnări făcute de mai multe mîni, dar care uu prezintă un deosebit interes. Asemenea însemnări găsim pe foile 4 ,o-v<>, **5** r°-v°, 8 v°, 9 v°, 10 v°, 11 v°, 13 v°, 15 v°, •HIV», 20 v°, 22 v°, 23 v», 24 r"-v°, 25 v°, 26 r°, 27 v°, 28 i"-v°, 29 r°-v°, 33 v°, 34 r°, 36 r°-v°, 37 v°, 39 r°-v°, 40 v°, \\ v», 42 v°, 47 v°, 48 r°, 49 v°, 51 v°, 52 v°, 54 r°, 56 r°, 58 v°,

[1] D. Marian spune greşit că conține 71 *(ibidem,* p. 100).
[2] Nu *in-octavo* mic, cum spune d. Marian *(ibidem).*

59 r<\ 60 r°, 64 v°, 67 v°, 71 r°, 72 r°-v°, 73 r°. Pe foaia 15 v° cetim: *Să să ştie de cînd am început eu, Mihail monahul, dekevre 5, 1799.* Pe foaia 29 v° este iscălit un călugăr, Toader, din mănăstirea Voroneț. Pe dosul foilor 40 şi 49 este însemnat egumenul mănăstirei, Tofan. Două notițe din 1800 (2 april şi 3 mai) se află pe foile 47 v°, 58 v°. Ca un curios contrast între textul sfînt al *Psaltirei* şi literatura noastră lumească, găsim scrise (foaia 60 r°), desigur de un călugăr, următoarele două versuri populare: *frunză verde de doi nuci I spune-mi leliță un'te duci* (13 mai 1880). Intr-o notiță slavonă de pe partea din năuntru a scoarței ni se spune că *Psaltirea* aceasta a aparținut mănăstirei Voroneț. Acelaşi lucru rezultă dintr-o însemnare făcută pe foaia 67 v°. Aceasta justifică titlul de *voronețeană* pe care 1-a dat d. Marian acestei psaltiri şi pe care l-am păstrat şi noi. Nu putem însă merge prea departe şi să credem că manuscrisul de care ne ocupăm a fost scris chiar în mănăstirea Voroneț, după cum pare a admite d. Marian.[1]

In scrierea copistului care ne-a lăsat *Psaltirea Voronețeană* găsim cîteva particularități ce merită să fie relevate. Deja d. Sbiera a atras atențiunea asupra modului cum este scris semnul -î>.[2] Piciorul de la mijloc al acestei litere nu este totdeauna prelungit, în jos, ci în multe cazuri se opreşte la linia scrisoarei (-f-). în unele părți vedem, în schimb, prelungindu-se piciorul în partea de sus a liniei (v. mai departe reproducerea fotografică a f. 35). în loc de *ng* găsim scris de cîteva ori *gg,* ceea ce arată că scriitorul nostru era grec de origine sau influențat de limba grecească. Aşa pe f. 10 v° cetim <\krropki, f. 15 r° -fckrrSpkCă, f. 57 v° Afrtoyrrh *cf* (comp. ^fdKgrhH^u H£ f. 67 v°); o ortografie mixtă întîlnim în cuvintele: 4,frtiHHrr8cf (f. 16 r°) şi AhHrrk (f. 43 v°). Interesantă este forma ***a^hh*** (f. 73 r°), pe lîngă d^(H<iop *(ibidem).* După chipul cum este scris acest cuvînt în cazul întîi putem admite că în limba scriitorului nostru se zicea *a*n şi *a*ni. Cei doi *n* din lat. *annus* se mai auzeau in epoca şi în locul în care trăia copistul *Psaltirei Voronețeane.* Despre existența unei asemenea pronunțări mai avem o probă şi în *Psaltirea Scheiană,* unde cetim: dHHiH (ps. LXXVII 33). Desigur că copistul a scris acest cuvînt cu *n* dublu nu pentru că se gîndia la lat. *annus,* ci pentru că în graiul lui se mai păstrase o urmă din cei doi *n* din latină.

[1] *Analele Acad. Rom.,* t. XV, p. 101.
[2] *Ibidem,* pp. 148 — 149.

In cîteva locuri, litera **A** este întrebuințată cu valoarea de r, ea în bulgară; am transcris-o însă si aici cu *ia.* Asa: M**A**, (I. 4.\v°), C**A** (f. 14 v°, 57 v° de două ori, 60 v°)[1]. în loc de diftongul *oa* găsim în multe locuri numai *o: pomelor, nostre, noştri, doră, omerii, aprope, tote, totă, forte* (ff. 3 r°—v°, 5 v°, (, ,«, <) v°). Numeroase sînt cazurile de metateză: *blate (balte,* I. 10 v°), *vrăsă* (f. 20 r°), *brăbatu* (f. 23 r°), *invrătoşe (ibidem), mijirăți (ibidem), mrăturiile* (f. 28 v°). în ceea ce priveşte rotaeisiuu l,, vom observa că, spre deosebire de *Psaltirea Scheiană,* formele care prezintă un *n* intervocalic netrecut la r sînt foarte rari. N-am întîlnit decît următoarele cuvinte nerotacizate: *intuiiiurtrii* (f. 4 r°), *bătrîneatele* (f. 9 v°), *plinulu* (f. 10 v°), *tărăna* (I. 15 v°), *vine* (f. 43 v°)', *lineare* (f. 73 v°).

lîolaeismul sub forma *r apare numai în cîteva cazuri: *fn"rr* LXXVII 54, *ce*re* LXXXI1 2, *su*rară* LXXXII 3, *ve*re* I,XXXIX 10, *u*rui* XCI 11, *leagî*râ* XCV 10, *pă*re* CXXVI 2, *mcnrc* CXXX1X 9. Acest *n,* pe care-1 tipărim ceva mai sus dea-Mipra liniei, este însemnat în manuscris cu -f- («if-fpf, cS^papK oh^pSw ele). în edițiunea *Codicelui Voronețean* şi a *Psaltirei Scheiane,* • bl. Sbiera şi Bianu au transcris totdeauna pe acest -rp cu *nr.,* Nu se poate admite însă că acei care scriau aşa pronunțau *nr* (lupa cum cred dd. Sbiera şi Bianu. Grupul 4*p reprezintă, desigur, nu *r* precedat de o slabă nazalizare, aşa cum se mai aude astăzi la românii istrieni.[2]

Dacă într-un caz (v. mai sus *menre)* copistul *Psaltirei Voronețetirir* întrebuințează semnul *n* pentru a însemna nazalizarea vocalei precedente, nu trebuie să credem că acest *n* are valoarea unui sunet independent. Acesta este singurul exemplu, în textul noslru, de scrierea lui *r prin *nr.*[3]

Ne rămîne să fixăm epoca în care a fost scrisă *Psaltirea Voroiicțcanii.* După cum se poate vedea din reproducerea fotografică, tunsoarea manuscrisului de la Voroneț s-asamănă cu a celui de bi Srbeia. Amîndouă sînt din aceeaşi epocă şi au fost scrise de

[1] Alte exemple de o asemenea ortografie, v. la Hasdeu, *Cuvinte din hâtri,,,,* I. I], pp. 371-372.
[2] <!. VVeigand, *Dritter Jahresbericht des Instituts fiir rumänische Sprache,* l.«-ipy.ig, 1896, pp. 8-9.
[3] <îud ^ se află la începutul cuvintelor înaintea unui *r* rezultat din ro-11< i in. I .ini transcris totdeauna cu *l (irimă, îralt* = ^/IHACK, ^P<IAT). Ni se pun- foarte puțin plauzabilă ipoteza că în acest caz *jț* ar reprezenta totdeauna ni...Iul aşa că copistul pronunța *t*rimă, î*ralt.* Transcrierea noastră ni « p.-nv inai puțin contestabilă decît a d-lor Bianu şi Sbiera, care tipăresc: *tiimiii). înralt* etc, înmulțind astfeli numărul exemplelor de rotacism de forum *r_

doi copişti din aceeaşi şcoală. Poutru fixarea datei ne poale veni întrucîtva în ajutor marca fabricilor de hîrtie din manuscris. Hîrtia pe care este scrisă *Psaltirea Voroneţeană* este ieşită din patru fabrici deosebite. Pe foile 5, 6, 9, 12, 13, 18, 21, '24, 25, 30, 31 găsim ca marcă de fabrică două săgeţi încrucişate. Această marcă o întîlnim şi pe hîrtia pe care a fost tipărită la Veneţia în 1469, de către Giovani da Spira, *Istoria naturală* a lui Pliniu.[1] Hîrtia foilor 34, 35, 38, 39, 40, 43, 44, 47 are ca marcă o coroană, care însă nu samănă cu nici una din cele pe care le întîlnim pe hirtia fabricată la Braşov in secolul al XVI-lea. A treia marcă, ce se vede pe foile 1, 2, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 53, 53, 61, 63, 64, 66,67, 68, 69, 71, reprezintă un porc. Tot un parc, găsim hîrtia *Codicelui Voronelean-.* Din cele trei figuri reproduse de d. Sbiera, numai a treia (pp. 83—85 din *Codice)* se asamănă întrucîtva cu cea din manuscrisul nostru[3]. Pe foaia 72 se aflǎ ca marcă o coroană cu cruce, pe care n-am regăsit-o în nici una din mărcile fabricilor de hîrtie ce le-am putut consulta.

Din cele spuse pînă aci putem spune că *Psaltirea VaroieUmî* a fost scrisă in a doua jumătate a secolului al XVl-loa.

[1] *F.* Oa»anta, *Varte della stampa n-.l rinascinv'nio ililia.no (Veneţia),* Venezia, 1894, I, p. 16.

[2] I.G. Sbiera, *Codicele Voroneţean,* Cernăuţi, 1385, p. 322 şi urm.; vezi şi tabela II de la urmă.

[3] Tot un porc găsim şi p; tiirlia pe care este scrisă *Psaltirea Scheiană.* Pe paginile 7, 8, 9, 10, 21, 33 etc. găsim o figură caro se asamănă cu cea reprodusă de d. Sbiera în tabela II sub anul 152:2. Figura ce se vede pe pp. 70, 72, 81, 83 n-am putut-o identifica cu nici una din cele reproduse de d. Sbiera. A treia figură (pp. 114, 124, 128 etc.) se asamănă foarte bine cu cea din *Codicele Voronelean* de la pp. 83—85 (v. Sbiera, tabela II). In *Psaltirea Scheiană* mai găsim la pp. 503, 502, 528 coroana ce apare ea marcă pe hîrtia fabricată la Braşov (v. nr. 9 din tabela reprodusă de I. Kemeny ta A. Kurz, *Magazin fiir G;schichte, Lileralur und alle Dank-uni Merhviirdigkeiten Siebenbărgens,* Braşov, 1844, t. I, p. 192. Dacă no gîndim la împrejurarea că cea dintîi fabrică de hîrtie din Braşov s-a înfiinţat în 1546 şi că marca aceasta nu apare decit după anul 1569 (J. Kemeny, *Le.,* pp. 146, 154), nu mai poate fi vorba atunci de data 1482 care a fost admisă pentru *Psaltirea Schiiană* de d. Bianu, pentru motive ps caro nu ni lo-a arătat încă. Părerea noastră este că manuscrisul *Psaltirei Schdane* datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (către 1580) şi că na este nicidecum mai veche decît cele dintîi tipărituri ale noastre. Djspre *Codicele Voronelean,* care prezintă o scrisoare şi mai moderni, putem spune acelaşi lucru, căci motivele pentru care d. Sbiera 1-a pus la începutul secolului al XVI-lea nu sînt de loc decisive *(Codicele Voronelean,* pp. 321 şi urm.). Dacă *Psaltirea Scheiană* şi *Codicele Voroneţean* prezinţi particularităţi liagvistice mai arhaice decît acelea ce puteau exista la sfîrşitul **SÎC**. al XVI-ba, acaasta este o chestiune ce rămînă de studiat.

In ceea **ce** priveşte transcrierea noastră cu litere latine avem **de** observat că **b** *—ea,-h* = *ă, b* = *u,* **A** = *i,* » + a = *ia,* to = <=• • *iu;* r (înainte **de** *e, i)* = *gh,* k (înainte de *e,i)* = *k,* u (înainte **de** *a, o, u)* = *g* 4, (înainte **de** *a, o, u)* = *c,* S — *dz,* 3 = *z.*

Literele puse între paranteze le-am complectat cînd în manuscris se afla vreo pată sau ştersătură.

Cifrele romane arată numărul psalmilor şi al celorlalte texte biblice din *Psaltirea Scheiană,* cifrele arabe versetele corespunzătoare.

LXXVII 38 Eri / e; curăţeaşte; sparge / potredeaşte; mania / urgiia; 39 pomeaneaşte; şi /şi nu se; 40 amărîră ei /mâniiaru prinsu; 40 elu / prinsu; 42 şi dua în ce izbăvi ei de /dzi de intru ia izbavî prinşi; 43 minuinile / minuri; în / pre; 45 căneşti / cărilor; şi i măncară i; ei /prenşi; 46 rugiriei rodul / rugi plodului; muncile / truda; lăcustele; 47 sicamenele / smokinele; 4S Pridădi g. / şi pridădi cu grindire; 49 manie *(cel dintîi)* / ma**niia;** tremişii / tremise pre; 50 le înkise; 51 toate întâele născute / loaţi întâni; din ceputul a totu; 52 sui / i scoase; o turmă; 53 **şi** nîstuvii spre nedeajde şi nu se spămăntară şi drăcie lor coperii m.; 54 şi duse i în codrul sfănătu al său pădurea ciasta; 5a fu re da lu măsuru; 55 gerunkele; 57 şi se lepădară; desturuară-se / intoarseru se; 58 elu / prinsu; bolovani / istocanii; **elu** / prensu: 59 domnul; Iizdrail; 60 beserccă / umbra; oameri; **(il** vrătutia; burutatia; mărule; 62 în / întru; şi *lipseşte;* dostoe**nia**; 63 giurii; necercetate; 64 cădzu; nu plănse; 65 cadurmitu; **ca** silnic şi şiumănu de viru; îrapoi; 66 dede loru *nu se poate dis/inge din cauza unei pete. Numai silaba* dă *(din* dădu) *a rămas neatinsă.* 67 gerunkiul; 68 gerunkiul; codru lu sion; 69 şi zidi **ca** o cornu; o *lipseşte;* 70 şi alease pre; elu / prinsu; şi de la ce **se** mulgu luo 1 prinsu; 71 dostoinicia / ocina; 72 păscu ci / păscu **i;** îrima sa; mîruloru.

LXXVIII 1 Deu / doamne; dostoinicia / ocina; sfăntu a ta; **în** ierusalim ca a pomelor hrănire; 2 mâncare; peliţa; fieriloru / gad inclor; 3 sângele lor; şi *(cel dintîi) lipseşte;* 4 batugiuc **veeirilor;** 5 pără; manii te In sfrăşitu; 6 măniia ta spre limbi; **Ine;** spre / pre; keamă; 7 pre Iacov; 8 Nu p. / şi pomeniia; primari /deainte; se *lipseşte;* apuci ne; 9 agiută n. domnul; **pre** noi. *După acest cuvînt lipseşte tot psalmul, precum şi ps.* **LX**XIX, LXXX, LXXXI *pînă la v.* 3 (şi meseru *inclusiv).*

LXXXI 4 mîrule; izbiviaşti prinşi; 5 lntuniarecu; se **se rădice;** 6 dumnedzei; toţi *lipseşte;* 7 oamerii; şi ca urul **de** cei **yuidcci;** 8 Deu / doamne; giudec; în / dintru.

LXXXII **2** doamne ce·re se podobeaşte ție; Deu / doamne; **3** su·rară; tire; **4** oamerii; lăncotiră cu voe / hiclen i ia cu alătu nîravu; **5** veriți; potrebimu de **1.** / pierdemu di limbi; **6** cu... depreuînă / intru găndu depreură; **7** şi a izmaililor a lui moavu şi a agareanilor; 8 a lui ghevalu şi 'a lui amon şi a lui amalic şi altor n.; în / întru; 9 cu răşii vire; in / întru; **11** Şi... Iindoru / şi periri endor. *De la* toții giudecii *(v. 12) şi pînă la ps. LXXXIII o. 10* (Dau *inclusiv) găsim o lacună în ms.*

LXXXIII **10** spre fața lui Hristosului tău; **11** mii / o mie; se mă lepăscu in; **12** că m. e şi dereptate i.; domnul burătate; **13** de b. i. / burul imblîndu; domnul dumnedzăul putearnic; ce nedejduiaşte spre tire.

LXXXIV a fii lu iacovu căntecu; **2** pămăntul; **3** ertat ai; **4** turnatu-tei de / întors ai de cătră; încinsă / urgiia; **5** Deu / doamne; doară... noi / şi întorce urgiia ta de cătrî noi ao d'oră în veacu măniia te veri spre noi; **6** sau se t.; din niamu în niarnu; **7** Dee / doamne; în viață / învii ne; omerii; şi / şi spre podobiții săi şi; ceia; sa *lipseşte;* **10** E... fricoşi / mai vrătos aprope e de temuții; slavu; **11** tâmpiră se; **12** luce; şi dereptatea; **13** rodul / plodul; **14** dereptatea intre elu irainte i m.; pure; cale.

4 LXXXV rugăcurea; **2** fereşte / hriniaşte; prea podobitu s eu; măntuiaşte; domnul mieu nedejduiiu spre tire; **3** tire; **4** că *lipseşte*; tire luaiu; **5** dulce este şi; ce kiamă-te / cei ce te mărescu; **6** rugăciurea mea şi ia amente glasul rugăciuriei meale; **7** grijî; kiemă *lipseşte;* tire; 8 cuviius; Dumnezei / în *(adăugat deasupra liniei)* dzei; 9 ai faptu; înkira se vor îraintea ta; **10** faci c. / ce face mirure; dumnedzăul; **11** se se veseleascî îrima mea se se teamî; **12** Dumnedeulu / dzăul; irima; **13** e *lipseşte;* mere. *Versetul 14 şi restul psalmului lipsesc; de asemenea psalmii următori pînă la ps. LXXXIX v. 6:...* ştedzeaşte.

LXXXIX **7** că sfrăşimu ne; şi cu rățiia ta; 8 tire; lumira; 9 şi măniia ta sfrăşimu ne; **10** e se e / iaste; e / şi; de ei m. şi d. /de acii muncă şi lăggorui; ve·re; **11** cire;' ținere /țărutul; **12** băsăul t. / urgiia ta; spure mi; cu îrima înțelepciuri; **13** părî; **14** demăreața; şi veselimu-nă *lipseşte;* **16** şi d. f. **1.** / şi nîstăveaşte fiii lor; **17** lumira; mărulor; spre noi... derege *lipseşte.*

XC L. c. **1.** D. / laudu cântecul; **1** în *lipseşte;* Susului / celuia de sus; încorți se; **2** gice va; scăpaire /fugire; şi nedejduescu sprensu; **3** că acela; vărătoriului; **4** şi suptu; **5** nu te spământa; **6** înturearece; de timpirarea dracului; **7** partea; înturearecu; c. tiri nu se vor apropiia; 8 prăvi / căuta; plătire / daria; upuvăința / nedeajde; **10** nu va veri; tiri; ranî nu se va apropiia; pelița ta /trupul tău; **11** tire; se te ferească în; **12** spre măru; cănd / cum;

14 mere; lopen voiu prtnsu; **15** mere; elu, cu elu / prensu cu rasul; scrăbi; scoțu **1** prensu şi prea slîvîscu prensu.

XCI L. C. c. /'căntaria de cântece; **2** bire; însusu / măritu; 3 se spuremu demăreața meserearea ta; tote nopți; **4** cu c. / cântați; **5** mărulor; **6** Ca / că; cugetele / gândurele; **7** bărbatulu; **S** se facu / ce f.; că se piiarî în veacu de veacu; **11** ca u·rui cornulu mieu; untu /întru; **12** vrăjmaşii / dracii; şi ceia ce se sculări spre mire hecleani. *Versetul 13 şi tot sfîrşitul psalmului lipsesc. De asemenea ps. XCII—XCIV v. 11, din care s-a păstrat numai:* ...usul mieu.

XCV lăudare cântecelor lu davidu; cîndu... Ovrei *lipseşte;* **1** demnul; **2** spureți; **3** spureti; omerii; ciudesele / mirurea; 4 dumnedei / dzeii; **5** diacii su e demnul ceriu f-; **6** frîmseațe maie; **7** tătarii / tărie; 9 inkiiali vă; sfinții sale / sfăr.ta lui; **10** ce nu se r. / ceia ce nu se leagî·ră; oameriloru; **11** se se veseliasci; se se leagîre marea; **12** se se bucure; ce su întraşi; **13** vire *(două ori);* pămîntul; a l. **1.** / totă lumia; omerilor.

XCVI cănteculu lui davidu; căndu... Ovrei *lipseşte:* **1** se se bucure; se se veselească; nuor şi inturiacu; şi giudețu dereage; 3 foc; îrainte; **4** lumirară; f. tale totă lumia; rădică /leagărî; sa *lipseşte;* pământului; **6** dereptatia; omerii; 7se se ruşireadze lofi cei'ce se înkiră idolilor ce se laudă de idolii săi înkirați vă; **8** featele jidovilor; 9 Domnul / doamne; toți D. / tot pămăntul forte prea irălțaşi te spre toți dzeii; **10** cire iubiaşte; nu nîvidi; brîneaşte; sufletul; mîrule; izbăvi va pre înşi; **11** lumiră luci; îrima; **12** în /' întru; pamiantea.

XCVII **1** mirure; spăşi elu / spăsenia lui; susiora s. lui / brațul sfântului; **2** dercapta; **3** sa *lipseşte;* spăsenia D. / niia domnului; **4** bucura vă; **5** glasure cîntecelor; **6** îm bucire ferecate; bucire; **7** marea şi plinii; lumea; spre însu; 8 r. slăta vor cu mărule depreură; vire; 9 vire; pămăntul; a totă lumea în dereptate şi omerilor în dereptate.

XCVIII **1** împărați se se manie omerii şcdzu spre herovimi se **se** rădice p.; **2** îraltu i; omerii; **3** se ispovedească se; că fricos i .şi; **4** împăratului; tu gotovişi dereptate; dereptate; **5** înkirați vă s. lalpele picorelor **1.;** **6** şi samoilu ce kemă; kemî; **7** de nuoru grăi; 8 Deulu / domnul dzăiil; izbăndiiai spre; 9 rădicați vă dumnedzăul; înkirați vă îm pădurea sfântă a lui; domnul dumnedzăul.

XCIX **3** se ştiți că domnului dzăul nostru acela feace pre noi **e** nu noi prensu; omerii lui semn şi oi păşiurea lui; **4** uşia; cântece; **5** meserearia; părî.

C. **2** cale; vere veri; mere; trecia în răul îrimiei; pri în ; **3** iiaintc; lucru / fire; uriu / urare; **4** îrimă; mere; **5** ce clevetiia

întru.; mănaiu / 1 goniia; îrima; acea / acesta; **6** ei cu m. / prenşii cu mere; aceia / acesta; **7** cei *lipseşte;* cei / ce; **8** demăreața ucidea; se piară de cetatea; cei *lipseşte.*

CI rugăciurea; oțăreaşte sia îraintia domnului varsă rugâciuria sa; **2** rugăciuria; tire; **3** mere *(două ori);* **4** usucă se; **5** îrima; mîrăncu păre; **6** suspirilor; lepi se osul mieu; **8** şi / şiu; pasărea însăggură se spre zidiu; **9** in tote dzile; şi cei ce; mere; **10** ceruse ca părea; şi băutura mea cu p.; **11** şi de / de; **12** farul; **13** in nemu şi n. / din rod in rod; **14** înviere e efătinişi sionul că vreamea se milueşti prensu. că vire vreamia; **17** în slava sa; **18** Şi *lipseşte; după* plecaților *se mai adauge:* şi nu trecu rugăcurea lor; **19** se se scruie aciasta intru altu rodu şi omerii ce se zidescu laudă i d.; **20** că pleacă se de în raltul; caută; **21** se audză se suspirele; omorâți; **22** se spue; **23** adura se vor ome...; *sfîrşitul psalmului, după acest cuvînt, lipseşte, precum şi psalmii următori pînă la CUI 2*

CUI 2 învestite cu lumea ca cu; tinseşi; ca o; **3** pre mai; în suirea; 5 spre invrătoşiaria sa nu se va pleca; **6** ca cămeaşia; **7** turului; **8** ca codrii; **9** hotară p. ce trecu; **10** pri în; **11** gadinele satelor; seatia; **12** spre acealea parile c. petrecu; dim m.; dau; **13** de pre asupra sa de rodul; se *lipseşte;* **14** şi iarbă în slu omerilor; păre; **15** virul; îrima; se ungă; paria îrima omului intâreaşte; **16** codrii livanului ce iai r.; incuiubură se a lu erodiu viiaţâ oblînduîşte prenşii. *Restul psalmului, începînd de la v. 18, lipseşte. S-au perdut de asemenea şi foile ce conțineau ps. CIV pînă la v. 42. Foaia următoare, din care nu ni s-a păstrat decit un colț, începe cu:* cei cătrî avram şerbul lui. *Din sfîrşitul psalmului mai putem distinge următoarele cuvinte:* şi scoase... săi im bucurie... şi aleşii săi in... şi... *vă* limbă... şi truda... se ferească d... *(vv. 43—45). Din ps. CV s-a păstrat numai:* veac... se vedem in dulciață aleşii tăi... se... în veselie limba ta... şi se lăudă... u părinții noştri... fărăle... părinții... easeră ciude... e mulți *(vv. 1,5,6, 7). Manuscrisul prezintă aci o nouă lacună, care se întinde pînă la ps. CVI v. 7.*

CVI 7 şi i în cale dereaptă; **8** se se ispovediască d. m. lui .şi ciuda lui fecorilor oamerilor; **9** că săturatu iaste; împlu **1** de dulcață; **10** cei ce şedzură întru inturearecu; ferecații; **11** domnului sfatul celuia de sus; **12** întru trudu îrima; lor agiutoriu; **13** ei / prenşii; **14** şi i scoase prenşi den turearecu şi di ubra m. şi legăturilor rupără se; **15** se se ispoveadească d. mesererile lui şi mirurele; omereşti; **17** ei / pre înşi; fărălegile lor; d. strîmbîtățile sale plecară se ; **18** gunosi-se / nîduşia se; pară; **19** ei / prenşii;

2U ci *(două ori) j* prenşi; pagubele; **21** se sc ispovediascu; mirurii Ini fecoriilor oamerilor; **22** lucrul / deala; **23** mergia; **24** Mcia; şi miruria lui; **25** stătu duh vivorătu; \vi / lui; **26** pâră; **M** scâdzura pară; **27** mîndroste / înțelepciurea; înghițită; **28** de *lipseşte;* ei / pre înşi; **29** în limpede / cetu; ei / lui; **30** voia lor; **31 sc** se ispovediască; şi mirurea; oamerilor; **32** omeriască şi spic şederile bătrîrilor laudă elu: **33** şi în e.; **35** Şi *lipseşte;* **iu;** pustie în; **36** bagă / sălăşlui; **36** fire /'debiu; **37** sămărară iirm; **38** ei / pre inşii; umnojiră / îmulțiră; nişkite / se imputătă nara ; **39** şi înrăire se; **40** ocărăre; şi săblîzniie lor prin netrecute; • •ale: **42** fărăleagea; **43** cire i prea înțelepții; ecastia; mesererile.

CY1I 2 g. e îrima mia doamne; tot *lipseşte;* şi c. / şi cănlu ; 3 psaltire şi ceateri; de *lipseşte;* dtniăriața; **4** omeri; **5** pără; **6** spre ceriu dzăul; **7** ca se se izbăvească: **8** grăi întru s.; măsură; 'i galaadul; agiutoriul; şi iuda; **10** upuvuința / nedeajdea; pu iu , **I inşii**; alți streiri; **11** cere mă va băga; sau cire mă va derepta pară la domeiu; **12** au nu tu doamne î.: Deu în s. / doamne în \cil utca ; **13** d. e spâseniia oniereascâ ; **14** intru dumnedzău facemu vrălnlia şi acela ocară dracii noştri.

(.\ 111 2 Deu / doamne; hiclenului / mencinrosului; mere; **3** IIMTC; hiclcnă / menciuroasă; de pizmă / urâte; se *şi tot restul psalmului lipsesc. De asemenea ps. CIX.*

CX **1** îrima; **2** mare e; **3** dereptatia lui lâcuiaşte; **4** mirurilor sale milostivu o şi eftinu e domnul; **5** m. dat au temuților densu; li agia; **6** tăriia lucruiclor sale spure oamereîor săi; **7** se / e; destoinicie / ocină; mărulor deadevăr eşti giudețn ; **8** cred. su t.; in veacu de veacu; **9** oamerilor; disc / poiunci; sfântu e şi fricoşii <•*; Ui* mănc'iosî iei / înțcJcpciurici; d. c; bură; ce o făcu; în \iaer de veacu.

('XI **1** bărbatul cel ce se tcamc; şi **îm** poruncită; **2 în** nemu / Kirlulu; Sbogălate; **4** lumiră întru nturiaiccu cu Irmiră d. mesereaie şi miluire şi dereptu ; **6** nu se rădică; **7** îm pamento: **7** se leainc; îrima; se nedejduiască spre d.; **8** îrima; se teame pâră \ a; 9 dereptatea lui lâcuiaşte în veacu de veacu; îrălță se.

C.X11 allilluia *lipseşte;* **1** fetii domnului; **2** pără; **3** pără; lăudatu e; **4** îraltu e: **5** cire; domnul dzăul; îralții vii; **6** spre • eiiu si spre pămăntu; **7** r. despre pămăntu; îrălță; **8** se **1** pue **pi i** insul cu giudecie cu giudecii oamerii s.; **9** stearpaa: veliaşte se.

(XIII 1 di în / di; oameri; **2** fu iudei sfințiia lui; țărutul **lui;** 3 şi iurdanul; îrapoi; **5** şi tu iiurdane ce te turnaşi irapoi; **7** (l/.ăul lu i.; **8** piiatra în iazere de ape şi ne tăiată în izvor; **!i** miniele; **10** dzăul; **11** e domnul nostru spre ceriu şi spre p.;

vrea; 12 mărulor omereşti; 14 nasure / nari; nu aput[1]; 15 măru; nu pipăescu; picoare; şi nu g.; 16 toți ce facu ei; cei *lipseşte;* sprensu; 17 nedejdui spre dumnedzău; 18 nedejdui spre; 19 nedejduiră spre domnul; 20 blagoslovi ne; blagoslovit-au *(al doilea)* / blagoslovită iaste; 21 blagosloviți sămtu temuții micii; 22 fii; 23 domnului cela ce; 24 oamerilor; 25 întru iadu; 26 pâră.

CXIV i prea iubitu; 2 kiema 1 v.; 5 m. e d.; 6 ce hriniaşte tirerii d.; spăsiiu me; 7 bire; 8 diîn / de; şi p. m. de lurecare; 9 pârtia.

CXV 1 derapta acia; 2 e eu; în mirarea m. t. e omul menciurosu; 3 voiu da; 4 scafă spăsenie; 5 oamerii; 6 c. e; moartia preapodobiților; 7 legăturile / lăngorile; 9 oamerii; 10 casa d. pri în; tire.

CXVI Allilluia *lipseşte;* 1 pre d.; ca lăudați pre însul toți oamerii.

CXVII 4 se dzică amu toți cei ce se temu; 5 de grije; 6 dnomnul mie a. şi nu frică de ce face va; 8 m. bire e se nedejduiți s. d. d. nedejduiți s. o.; 9 m. bire e se nedejduiți s. d. d. nedejduiți spre boiare; 11 incungiura de î.; 12 albirile; spiri. *După acest cuvînt lipseşte tot restul psalmului împreună cu o parte din ps. CXVIU (pînă la v. 122).*

CXVIII 122 bire; mere; 123 sfrăşiră se; cuvântul dereptăților 124 ta / ta şi dereptăților tale învață me; 125 şi / şerbul tău sămtu eu ințelepțiază me şi; 126 se facă domnul sparseră; 127 d. acia iubiu porăncitele; şi de p.; 128 re *lipseşte;* 129 mirurate su; 130 spurerea; lumireadză; tirerii; 132 mere; giudeațe; 133 se nu învăncă mere t. fărăleage; 134 oamerilor; 135 lumiriadză; 136 în eşirea; 137 tu doamne; 138 şi porăncite dereptate mrăturiiă ta şi deadevărul foarte; 139 topit au jalostea ta; vrăjmaşii miei dracii tăi; 140 înfierbăntatu e cuvântul; 141 giurelu eu sămtu; 142 dereptatea ta de dereptate e in v.; deadevară; 143 nevoe; 144 dereptate e; înțelepțeadză ne; 145 îrima; 146 tire; mrăturia ta; 147 şi *lipseşte;* în / spre; nedejduiiu; 148 miei / mie; demăriață se me învățu deu cuventele t.; 149 giudețul tău învii me; 150 gonitorii-mi / ceia ce goaiia me; ere / e; 151 căile: deadevăru; 152 temelitu / urdzitu; 155 e *lipseşte;* 156 giudețul tău; 157 măna / goniia; de / e de; nu me feriia; 158 ținură / feriră; 159 disele / porăncitele; că *lipseşte;* 160 întru începutul; 161 mărară me; înfrică se îrima; 162 hrăne; 163 nu o p.; şi urăiiu

[1] *In ms.* Psaltirei Scheiane *găsim:* nau putu. *D. Bianu corectează:* nu putu; *trebuie însă să îndreptăm greşala copistului în:* nu a putu, *după cum ne arată* Psaltirea Voronețeană.

e leagea; 164 că şede şiapte ori in dzi lăudaiu te; 165 celora; săblaznî / înşelăciure; 166 disele / porăncitele; 167 o *lipseşte;* 168 căile; tire; 169 se se apropie rugăciurea; tiri; 170 între tine *lipseşte;* 171 răgăi vor usnele meale cântare; 172 porăncitele t. d. e; 173 măra; disele / porăncitele; 174 învățătura; 176 ca oaia.

GXIX şedere XVIII *lipseşte;* stepene... spițe *lipseşte;* 2 domnul / doamne; me *lipseşte;* rostul; lăstivă / menciurosă; 3 sau ce se va adauge; hiclenă / menciuroasă; 5 tairelui / putearnicului; cărburi; 5 veritul mieu delungă se; prişlețu /oaspe; 7 ceia; cuvânta / grîiia; mere.

CXX căntecul stepenelor; 1 vere; 2 agiutoriul mieu dela domnul cela ce; 3 d. ce te feriaşte; 4 adorme; 5 d. e. c; spre măra; 6 tire; lura; 7 veghie / ferea.şte; fereaşte / hrăniaşte; 8 te întru *lipseşte;* eşitul tău; pără.

CXXI cântecele stepenelor; 1 ceia; 2 picoarele; ierosalimu; 3 ierosalimul; cetatia; depreură; 4 genunkile /rodurele; gerunkele; se se ispoveadiască numelui; 5 că aceia ş. în scaunu în giudețu scaunu e în; 7 întru poteария ta şi în debiu stlăpu p. t.; 8 vecirii; tire; 9 d.c. dumnedzăului n. căutaiu bire ție.

CXXII cântece stepenelor; 1 tire; spre ceriu; 2 măriile; şiarbelor; mărule; pără eftini va; m. pre noi d. m. pre noi.; 4 ce mai vrătos î.; de imputare; păşenilor /trufaşilor.

GXXIII spițelor *lipseşte;* 1 fi; e *după* Domnul *lipseşte restul psalmului împreună cu ps. CXXIV, CXXV pînă la v.* 2.

CXXV 2... rie; şi limbiei nostre; mărit au d. se f. cu ruşi; \ austrul; samîrară; 6 plângea; viru; mărule.

CXXVI c. stepenelor; munciră-se / trudi sî vria; veghiare cetatia; veghie / preveghe; 2 mărecarea; pă•re duriare; va / vi; 3 dostoinicia / ocina; plodului; 4 ca săgiatcle in mărule silnicului; 5 nu se voru ruşira c. voru grîi d. s. în uşi.

CXXVII c. stepenelor; 1 ce se temu cei ce îmbli în calea lui; 2 Inului; ferice e.; bire; va fi; 3 muiarea; laturea. *După* talc *manuscrisul prezintă din nou o lacună, care se întinde pînă la ps. CXXIX v.* 4.

CXXIX 4... ntul tău; 5 nedejdui; în / spre; 6 demîreatî pirâ in noampte; demăreați se nedojduiscî i. spre d.; 7 că dela •I. e mosereare şi m. dela dinsu *fi.;* 8 elu / acela; Israilu / creşlinil.

('.XXX Cîntece s. *lipseşte;* 1 nu se ridici îrema; îralțî; îralții; ininirații de mere; 2 îralțî; ca sugîtoriul spre maici sa; veri da; **se** nedejduiascî creştirul spre d.; pără.

('.XXXI căntecu stepeni; 1 pre *lipseşte;* 2 că se giurî domnului fagului se domnului iacov; 3 se intrare; sau sui în stratul patului

mieu; 4 se deadere somnu; şi sprîncianele lor meale durmilari 5 pîră; lu *lipseşte;* 6 aflîmu; 7 pocloniţi va în locu iuo; 8 învii; 11 nu se lepădă densu şi de plodulu m. sale pure voiu spre; 12 lege me *lipseşte;* ee voi învăţa pre inşi; pără; spre s.; 13 Domnul *lipseşte;* 14 că vruiu prensu ; 15 văratul; cu *lipseşte;* păre; 17 unsul; 18 ruşire.

CXXXII spiţelor *lipseşte;* 1 bire; şi / sau; depreurâ; 2 spre capu; de *lipseşte:* în / spre; 3 Iui ermonu; în / spre; pără.

CXXXIII Cântecele s. *lipseşte;* 2 rădicaţi vî mîrule voastre întru sfinţie; 3 te *lipseşte:* de / din; cela ce f.

CXXXIV şedere XIX *lipseşte;* 3 căntaţi în numele **Iui** că burii e; 4 şi creştini în ocină sie; 5 e marc; toţi dumnedzeii; 6 spre ceriu şi spre pămăntu în mare; 7 cumplitele /sfârşitul; vistearele; 8 cela ce; pără; 9 şi crude pre / mirurate pri în; tire; 10 tari; 11 Amuriei / Măriei; 12 în ocine /oeinî; oamerilor; *13* pamentea; 14 oamenilor; dereptu /'de; 15 mărulor omereşl i; 16 Roslu / gură; 17 duliu / sufletu; 18 ceia cc i; 20 circ vă teameţi; 21 blagosloviţi) e domnu ; vietorii / ce vie.

CXXXV 2 Deului / domnului; 3 meseroa; 4 ciude mari urni; 5 cela ce feace ceriul cu nţelepciuri; 6 cela ce invrăloşo p.; 7 cela ce f. lumira rn. urni; 9 hira. *Versetul* 10 *şi restul psalmului lipsesc.*

CXXXVT ...niaria lui d. de e.; 1 *u lipseşte;* de căndu; 2 pre / prim; 3 căutare şi ducia pre noi; 4 căutarea; striirî; 5 se uitare tire; 6 se se lepască : pănaţul / grumadzul; se nu pomenire tire; 7 ierosamului; pără; 8 featele vavylonului maratele ferice de cela; ce ai dat tu n.; 9 cire; tirerii.

CXXXVII davidu da z.; 1 îrima; cuvintele / graiurele; 2 înkiru; 2 între toţii / spre toţi; in ce dzi te kiemu ; 4 se se ispovedească; Doamne *lipseşte;* 6 îraltu; şi îraltu e şi de d. ş.; 7 se mearsese prim; învii me; măra; 8 mere; meserere / mila: lucrul mărulor.

CXXXVIII căntarea lui davidu zahariei; 2 tu / şi; me *(cel dintîi) lipseşte;* 3 cugetele / gândurile; şi neclăcata mia tu ai sleditu; 4 cârâirile / drumurele; 5 apoia; tu me zidişi şi puseşi spre mere măra ta; 6 miruratu siau înţelepciurea 1a de mere* 7 voiu mearge; 8 se suire; se deştinsere; 9 se luare; mănecăndu / întru mărecare; 10 şi acolo măra ta; ţire; 11 înturearecul clacă me şi noaptia lumăraria; 12 că înturearecul nu se înturecă de tire şi noaptia ca dzua lumira se va; înturearecul; lumira; 13 zidişi; maţele m. / zgăul maiciei; 14 mirurate su 1.; 15 nu se ascunde; tire ce ai făcutu intru; aduratul; întru *lipseşte;* 16 nu faptul; se scriu; nemică nu ei.; 18 arira; cu sântu *lipseşte;* tire; 19 Deu /doamne; mere; 20 cugete / găndure; 21 de *lipseşte;* 22 cu sfrăşitu urăciuri ură prenşi şi dracii f. m.; 23 ispiteaşte me doamne şi vedzi îrima mia; 24 se e carea cuvva fărăleage în mere şi îndereptiază spre cale.

CXXXIX 2 de oameri hicleani de brăbatu; 3 ceia ce gândiră; într îrimi în toate dzile g. războae; 5 mărule; şi de omu nedereptu izbăviaşte me; 6 curse / cursă; blazne / înşelăciuri; 7 domnului dumnedzăul; 8 vărtute / vrătoşia; me / ta; umbrî eşti spre; 9 menre; de d.m. / de jialia; mere nu lăsa mere; 10 coperii prenşi; 11 crăburi; ei / prinşi; i. kinu şi nu vor sta; 12 brăbatul 1. nu se dereage spre p.; vereadză se îm; 13 plîtire.

CXL 1 tire *(două ori);* 2 de se se isprîvască rugăciurea; fire; mărulor; comandare; 3 pure; ferire / hrana; 4 îrima; oamerii; şi număru cu aleşii lor; 5 e u. păcătusului; rugăciurea; 6 adauseră se graiurele meale că pupură; 7 grosul; în / spre; 8 tire, spre tire nedejduiiu nu delunga s. m.; 9 săblazne / înşelăciure; 10 urul sămtu eu pără.

GXLI Inţelep. lu D. *lipseşte;* 2 kiemu; rogu me; 3 şi grijia mea întrînsu sus puiu; 4 mere; spre calea casta; prensă; curse; 5 de / dea; mere; fugirea de mere; cire ciare; 6 tire; upuvuinţa / nedeajdia; şi *lipseşte;* pârtia; spre p.; 7 rugăciurea; mere; 8 temniţă; se se ispovedeascu; mere; pără me veri da.

CXL.il cântecul lui davidu căndu 1 goniia avesalom fecorul lui; i rugăciurea; rugarile m. în / rugăciurea mea întru; dereptatea; 2 nu se derepteadză; tiri; 3 pusu meau î. înturearecu; 4 si întrestă îm mere d. m. întru mere turbura se îrima mea; 5 mîruior; 6 tire mărule; 7 ascultă me; cumpli-se / peri; de cătrî mere şi asămăra me voiu; 8 demăreaţa ; 8 că spre tire nedejduiiu ; spure mi d. c. în ce mrăgu; că *adăugat deasupra liniei;* tire; 9 dela d.; că *lipseşte;* tire; 10 domnul mieu; în / spre; 11 dereptatia; 12 şi că (că *adăugat deasupra liniei)* mila ta piiarde d. m.; ceia ce dodoescu sufletul m.

(-XLIII cântecul lu davidu cătrî goliathu; 1 b. e domnul dumnedzăul m.; ce *lipseşte;* mărule; în *(două ori)* / spre; 2 meseseare; agiutoriu mie şi sprensu nedejduiiu şi izbăvitoriu mie **se.ul.**ui mieu plecu oamerii; mere; 3 elu / prensu; 4 podobi / asaînără; 6 sparge i lasă săgiatele tale şi smentiaşte i ; 7 măra; dim mărule fecorilor streiri; 8 grăiră în d.; 9 dzăul c; psaltire «•u câte dzeace; 11 de îm mărule fecorilor striireşti; 12 noa; lirereaţele; featele lor îm burătate; pre *lipseşte;* 13 hranele lor î**in**plute su de; multe p. îmulţescu se în; 14 groşi; strigare; 15 oamerii *(două ori);* cei ce.

CXLIV lauda; 1 îraltu te; 2 şi în veacul veacului; şi lăudu e foarte şi măriile lui nu e sfrărşire ; 4 în rod şi rod laudă; vrătutea ; spuru; 5 i ciudele t. spure vor; 6 a ta; şi măriia ta; 7 pamentea ; şi dereptăției; 8 eftinu e şi; 9 dulce e; şi e. ; 10 se se ispovedească; să te blagosloveascî; 11 vrătutea; 12 oamerilor; a *lipseşte;* 13 împărăție în toate; ginturile şi g. / rodure şi rodure; c. e. d.; 14 scoate / rădică; cadu gosu; şi scoate toți ceia ce su gosu lepădați; 15 spre tire nedejduescu; pişte /hrană; vreame; 16 măra; viele / viețile; 17 dereptu e; 18 kiamă prinsu tuturoru cei ce k. prinsu; 19 voia temuților densu face şi r.; i / prinşii; 20 hrăneaşte d.; elu / sprensu; cumple / pierdzi; 21 numele sfântului tău în veacu şi în veacul veacului.

CXLV agreu; 2 toată 1.; căntu domnului; pără; în g. / spre boiari; 3 fecorii oamerelor că întrînşii; 4 aciaia; găndurele; 5 ferice e celu ce e dzăul; nedejdea lui spre dumnădzăul s.; 6 cela; marea; ce su întru ia; 7 deadevră ; pistă / hrană; 8 d. înțelepțeadză, o. d. scoate lepădații de gosu; 9 pribegi / verițiii; 10 in g. şi g. / în rod şi rod.

CXLVI Alliluia... Zaharia *lipseşte:* 1 e *lipseşte:* dumnedzăuiui n. se se îndulceascî lăudarea; 2 adura i va; 3 îrima ; legî; 4 mulți stealele lor; numere / nume; 5 şi mare e vrătutea lui; 6 pără; 7 ispovedire; 8 cel *lipseşte;* făru ; zlacu / pajeşte; oamerilor; 9 ce deade viteei lor mâncare; 11 ceia ce se temu de însu şi ceia ce nedejduescu spre mila lui.

CXLVII agreu şi lu z.; 2 dumnedzăul t.; 3 că întări v.; şi *lipseşte;* blagosloveaşte; tire; 4 ce puse; şi *lipseşte;* satură te; 5 pără n de eurundu alergi; 6 cela; lăra; ca ceruşia vrăsă o; 7 ce lepădă; pările; gerului lui cire; 9 ce spuse; 10 Ce *lipseşte.*

CXLVIII allu aalu agreu; şi /lui; 1 diîn / de; 1. prensu în cei de sus; 2 1. prinsul *(două ori);* silele / tăriile; 3 lura; elu / prinsul; lumira; 4 1. prinsul; şi apa ce i mai pre sus de c; 5 că acela dzise; elu / acela; 6 vor; 9 codrii / năgurile; purtătoare; kedri / kodrii; 10 şarpele / gadine; 11 oamerii; giudecii goiarii; 12 giuri; bătrîrii cu giurii se; 13 urul; 14 în *(două ori)* *I* spre; oamerilor; p. săi; oamerelor.

CXLIX 1 cântece *lipseşte;* noau ; beseareca; 2 se se veselească i. de cela ce le feace elu; şi *(lipseşte);* se se bucure; 3 săboru; şi în / di în ; psaltiri; 4 oamerii săi; 5 spre straturele s.; 6 părți; măruie; 7 oameri; 8 împăraților lor caile şi; mărule.

CL 1 Deu / domnul; întru vrătutia tărieei lui; 2 1. sprensul spre tăriile lui lăudați prensul după prea multă meserearea lui; 3 1. prensul in glasu de buciru lăudați preşul în psaltire şi în ciatiri lăudați; 4 prensul în tămpănî şi în z. 1. prensul în strune şi in organe; 5 1. prensul în clopote cu bure glasure lăudați prinsul în clopote cu strigare.

CLI scrisă e a lu d.; sama / număru; i tăraru; tătărelui *(două ori) ;* 2 mărule; organe; adurară ; cire; spure ; 3 tătărelui; 4 buri; şi nu; 5 in tămpiratul[1]; striiru; 6 imputare; fiiul.

CLII cântece; la... Cântecul I *lipseşte;* 1 caii şi călăraşii; 2 cesta e dumnedzăul; elu / prinsul; şi văznesescu prensul; 3 d. cu numele 1.; 4 sila / tăriile; 5 ei / prinşii; vătămară se intru adâncatu ca piatra; 6 mără; 7 cu *lipseşte;* tirit-ai / întărâtai; ei / prenşii; 8 ca păreate apele; pre / prim; 9 Dise / Şise; barnie /folosu; insupțiețu; învence va măra mea; 10 şi *lipseşte;* ei /prenşii; pogrăzniră / necară se; întru; 11 cire e ca tire întru dumnedzei, doamne cire e ca tire preaslîvitu în s. miruratu; miruri; 12 ei / prenşii; 13 d. cu dereptatea ta oamerii; casa; 14 dureare; 15 priimiră ei cu tremur topiră se toți ceia ce viu; 16 cutremuri cu velici e sisioata ta; pără vor treace oamerii tăi doamne pără vor treace oamerii tăi ceştia; 17 b. răsărişi prenşii în măgura ocineei tale; ai faptu; mărule; 18 d. împărăţeaşte în veacu şi spre veacure şi încu; 19 şi călăraşii; năvedi / măra; pre / prim.

CLIII 1 ceriulu; 2 se aşteapte ca ploia gicerea mea; roa; ca neaoa spre troscotu şi ca sloata spre făru; 3 mărirea / velicie doamne; 4 a lui dumnedzău deadevearc lucrurelc lui; giudețu su domnul credincosu e; d. e şi; 5 a; rod rău; 6 oameri neburi; nu însuşi acesta a tău; 7 aduceți vă amente de dzilele; ani rodul rodurelor; 7 spure va; bătrîrii; 8 sămără; măsura /sama; î. domnului; 9 partea; oamerii; ce ocina ciia lui i.; 10 satură i du; 10 z. în locu fără apă; învăță elu şi feri i elu ca lumea o.; 11 ce coapere cuiubul său; ei / prenşii; în / spre; 12 d. insuşi purta prenşii; cu rănşii dumnedzău striiru; 13 vrătutea; şi *lipseşte;* satură i prenşi de greunțele satelor; de / dim.; di în vrătoşiarea pietriei; 14 berbecilor şi ii giuncilor şi țapilor; 15 şi *(al doilea) lipseşte;* şi lărgi; domnul cela ce lu feace prensu şi deluggu se de domnul ce 1 mântui prensu; 16 striiri; 17 cumăndarea; Deului / domnului; Dei... loru / a domnului nu vedea noii şi «lupă noi aduseră ce nu ştiia părinții loru; 18 cela ce; dumnedzăul eela ce; 19 şi *lipseşte;* dumnedzău şi răvni; şi dereptu featele lor; 20 spure voiu ; gintu / rod; fii ce / fecori; 21 nu întru dumnedzău; ei / prenşi; manie prenşi; 22 mânia / urgiia; arse pără; de desuptu; \ iptorile-i / părea ei; şi aprinse; 23 adura voiu; cumpli-voiu

[1] *D. Bianu tipăreşte:* întâmpinare; *cuvîntul trebuie insă despărțit in dnriă.*

/ sirăşi Je voiu; 24 mâncarea; spirare; manie / urgie; 25 din casă / din lontru; giurelu cu î. cum suge fecorelu bîtrîru; 26 sămăra voiu prinşi; oameri pamentea; 27 mania *lipseşte;* se nu aibî ai lungi; vrăjmaşi / luptîtori; măra; îralţî; 29 nu gândiră; aciastea toate; în vreame ce vire; 30 urulu; înturearece; pridădi prenşi; 31 dumnedzeiilor; e dracii noştri neînțelepți su; 32 viia lor iaste şi; strugurii de f. struguru ; 33 şi *lipseşte*; virul lor iaste şi m.; 34 adurară de la mere; vistearele; 35 în dzi de vrîjbie eu dau;gămbosi / înşela; şi... voao / pristăviră gotovinţele voastre; 36 oameriloru; ei / prenşii; prîdare traşi scrăbiți; 37 nedejduiia; 38 lă *lipseşte;* virul prinoasele lor; şi / ei; şi se vie / şi fie; 39 sămtu domnu; tricăndu de mere; viu / viață; cere se i scoată dem mîrule meale; 40 spre ceriu mara mea; 41 măra; voiu da; vrăjmaşii mei /draci; me *lipseşte;* lă *lipseşte;* 42 de sângele vătămaţilor şi prîdaţi de capul; 43 ceriure depreură cu rusu şi înkiră să lui toți; limbi oamerii lui; învrătoaşe; vrîjbie dricilor şi celora ce nu nevidiia prensu da va; şi *lipseşte ;* oameriloru.

CL1V rugăciurea onneei maiciei lui samoilu cântarea a treia; 1 întăriaşte sia îrima m. întru ; iărgiia u.; 2 cănue s. ca domnul şi e dereptu ca domnul nostru; alcgăndu de tire; 3 şi nu grîireţi susu in trufă; mari: de / din ; că domnul cu nţelepciure e domnul şi domnul; 5 ce pliri e de păre; stearpa născu şiapte; multa; fecori; 6 omorea; 8 îrălță de p. mişelul; cu tăriia oamerilor; 10 d. nătăre 1 face; se nu se laude înțeleptul cu înțelepciurea sa şi se nu se laude tarele; şi se nu se laude bogatul cu bogătatia sa ce de aciastia se se laude ce înțeleage şi şti domnul; pre / primu ; tură acela g. sfrăşitele p.

CLV rugăciurea lui avacu prorocului cântarea a patra; 2 Pre / prim ; vieţi; apropiia se vor; veri va vreamia; milă p.; 3 domnul; vire; sămăraţi; burătatea; împlu ; 4 lumira va fi ; mărule; vrătutea; 5 îrainte; şi eşi va; îrapoia; 6 îmbJarea loru de veacu; 8 d. în răure manie te d. d. în r. e urgiia ta ; e curărea; în / spre ; 9 dise / grîi; 10 oamerii; curăre; şi îraltul; 11 lura; în / întru; hirniră; 13 oamerilor; se spăşeşti hristii tăi verit ai; în capetele strîmbîtate moarte rădică legături pără; cumplit / sfrăşitu; 14 să ia tai cu mirure capete t.; frîrele ; 16 feriiu me; îrima; şi întrî cutremuru în oasele meale şi întru mere turăbură se vrătutea mia ; oameni veriful; 17 smokuinii roadă nu f. şi nu va fi rodire în vie; dela / lucrul; mâncare; pişte / hrană; 18 e eu de domnul veseliiu me ; întru dumnedzău ; 19 Domnulu *lipseşte;* vrătutea mia iaste; spre s.; îralte; se învîncu.

CLYI rugăciurea isaieei prorocului cântarea a cincia; 9 mareea va sufletul; tire doamne; lumiră e gicerile t. p. p. dereptate învățați vă ceia ce viu spre pămăntu; 10 se învăța; în / spre; Lua-se-va / se se ia; 11 îraltă o a ta; cire; ruşira se voru; priimi vor oamerii n. şi a.; ei / prenşii; 13 doamne trecăndu de tire; 14 nice vracii se i poată învie; partea; 15 adauge rău marilor p.; 16 grije; 17 că ceaia ce; fuiu; 18 maţe / zgău; în / spre; cădemu; vietorii in / ceia ce viu spre; 19 învie vor; cine-su / ceia ce sămtu; cere su; tire; 20 oamerii; intru neşkitu cătu e cătu e pâră; va... Domnului *lipseşte.*

CLVII prorocului; 3 domnul dumnedzăul; 4 îrimiei; îraltele; prespre mere curu; 5 sfânta ta; 6 mere; pără; şi fără fundul; me *lipseşte;* pripădi se c. m.; 7 ce era; dintru; tire; D.D. / dumnedzăul; 8 căndu sfărşiia se de la mere; tire; a *lipseşte;* 9 ceia ce feres cu in deşerții menciurile mila sa 1.; 10 laude ispovedire ; căte făgâduitu meamu da voiu ţie pre s.m.

CLVIII rugăciurea azariei din cartea lu daniilu prorocul cântarea a şeaptia; 26 doamne dumnedzăul părinţiloru noştri şi lâudatu c şi prea slîvitu; 27 şi totu lucrul tău deadovăru; 28 Şi... fapt-ai *lipseşte;* şi pre cetatea; in iorosalim; cu *lipseşte;* 29 fără iegiuimu delugămu ne de tire; 30 veghiemu / ferimu; ca dzis ai noao de bire se fie noao; 31 şi toate aduseşi pre noi feceşi; 32 mărule / vrijmaşiloru fără leage urătu prea clăcătoriu şi i.; şi hicloanii mai vrătos de toatu pămăntul; 33 a deşkide reace şi imputare ce fumu şorbiloru tăi ce te cinstescu; 34 nu da noi pără la sfrăşitu; 35 şi nu sparge leagea ta şi nu lăsa mila ta dela noi; fire ; 36 celor grîişi so mulțească se sămînța lor; şi ca a.; margirea; 37 â despuetor e mieşurămu ne mai vrătosu de toate limbi; 38 iaste; acesta g. / adecă giudeţu: comandările nece aducere nece câdila nece locu a giunghea îraintea ta; 39 meserearea / milî; sc fimu preimiți; 40 arsele de oi şi de giunci şi ca intru înturearece de m. g.; tire; şi sfrăşimu ne dopă tire că nu iaste reace upovăindu pre tire; 41 după tire verimu; îrima şi ne teamemu de tire; 42 ruşira; după mulțimea mileei tale; 43 şi scoate ne după ciudele fale şi fă e.; 44 ruşireadze; ceia ce; şi se răcească de toate tăriile şi tăriia lor se frîngă se; 45 şi se cunoascică tu eşti domnu dumned-/.âu urul şi slîvitu pretutindirea; 46 şi nu sta aruncăndu ei slugile împăratului aprindzăndu cuptoriul cu răşiră şi cu smoală şi pozderii şi cu v.; 47 para pre cuptoriu pre patru pre patrudzoci şi noao de coţi; 48 şi cungiură şi arse ceia ce aflî; 49 E *lipseşte;* Domnului *lipseşte;* depreură cu azarieei fecori; şi luo vorpae forului din c.; 50 şi feace pre mijlocu de cuptoriu ca duh blîndu surăndu şi nu se atinse de acie fucul; nec... lor *lipseşte;* 51 atunce aceia toți trei ca cu un rostu cănta şi dulce cuvânta şi slîviia dumnedzău din cuptoriu grîindu; 52 şi *(cel dintîi) lipseşte;* şi

prea îrălțatu elu în veacu; sfăntu şi prea căntatu prea îrălțatu elu în v.; 53 a *lipseşte;* şi prea căntatu şi prea îrălțatu în v.; 55 cel *lipseşte;* şi şedzi pre h. şi prea căntatu şi prea îrălțatu în veacu ; 54—56 blagoslovitu eşti pre scaunul slîvitu împărăției tale şi prea căntatu şi prea îrălțatu în veacu.

CLIX cântecele a trei sfinți fecori cântarea a opta; 57 cântați şi prea îrălțați elu în veacu; 58—59 îngerii domnul; şi prea îrălțați elu în veacu ; 60 ce su pre mai susu de ceriu; 61 şi toate; D. că / domnului cântați şi prea îrălțați elu în veacu; 62 lura; 63 şi prea îrălțați elu în veacu; 64 toate ploile; 65 D. D. căn- / domnului cântați şi prea îrălțați elu în veacu; 66 şi zăduvul; 67 f. şi fierbentele domnului cântați şi prea îrălțați elu în veacu; 69 roaole şi iniile ghețile şi gerul domnului cântați şi prea îrălțați elu în veacu b. b. şi n.; 73 fulgeriul nuorii domnul cântați şi prea îrălțați elu în veacu 72 b. lumira şi înturearecul; 71 nopției; domnul căntați şi prea îrălțați elu în veacu; 76 în p. / întrînşi; c. şi prea îrălțați elu în veacu; 78 rîurele keției; 77 şi izvoarele; 79 şi k. *lipseşte;* şi toate ce tragu se într apă domnului căntați şi prea îrălțați elu în veacu; 81 Gadinele / fierile ; c. şi prea îrălțați elu în veacu ; 82 oameriloru ; 83 Şi *lipseşte;* blagoslovi izdrailu domnului căntați şi prea îrălțați elu în veacu; 85 ş.d. domnul domnului căntați şi prea îrălțați elu în veacu; 87 Prepodobnici... căn / şi prea cuviîniuoşiloru şi smearițiloru cu îrimile domnului căntați şi prea îrălțați elu în veacu; 88 domnul căntați şi prea îrălțați elu în veacu; Blagosloviți... prevăzs- / blagosloviți apostolii prorocii munciții domnului domnul căntați şi prea îrălțați elu în veacu; domnul căntămu şi prea irălțămu elu în veacu; şi în veacul veacului adevăru lăudamu şi blagoslovimu înkirămu ne; şi prea îrălțăndu.

CLX cântarea a dzăului nîscătoarea ce e din luca sfânta dulcață cântarea a noaoa; 47 duhul mieu în dumnedzăulu; 48 şi amu dea acmu fereca ne voru toate rodurele; 50 şi mila lui în rod ce temu se de elu; 51 țineare; trufa; îrimiei; 53 şi flămîndzii î. în dulcață; lăsă i deşerți; 54 meserere / mila sa; 55 lui avramii şi semănța lui pâră în veacu.

CLXI înțelepciurea zahariеei tatăl lui ioanu din luca dulce vestire; 68 d. dumnedzăul; că socoti şi; oameriloru; 69 fecorului; 70 că dzise cu r. svențiloru de veacu prorocii lui.

Studii de filologie română, publicate de București, 1898, p. 17—42.

ŞCOALA LATINISTĂ ÎN LIMBA SI LITERATURA ROMÂNĂ. ORIGINEA, TENDINȚELE ŞI INFLUENȚA EI

Leețiune de deschidere ținută la Facultatea de litere din Bucureşti în ziua de 10 noiemvre 1899

Domnilor,

lîeîneepîndu-mi cursul de *Istoria literaturei române,* voi căuta **si in** anul acesta, ca şi în anii precedenți, să consacru prima mea leețiune unei chestiuni mai generale care să servească de introducere la materia pe care mi-am propus s-o tratez.

lu anul trecut am studiat literatura noastră pînă în 1780, **< ind** apare *Gramatica română* a lui Mieu şi Şincai. Ne-am oprit la **această** dată pentru că din acest moment literatura română intră **in «i** nouă fază. O epocă de regenerare începe pentru întreaga noastră **vieață** intelectuală cînd învățații transilvăneni vin să propage prin **scrierile** lor principiile pe care se întemeiază renaşterea noastră **de la** începutul acestui secol. Ideile pentru care a luptat şcoala llansilvăneană au schimbat cu desăvîrşire modul nostru de a **pndi si** lor le datorim multe din binefacerile de care ne bucurăm **MI** in care ne răsfățăm astăzi. Pentru un istoric care urmăreşte **progresele** pe care le-am făcut de o sută de ani încoace, epoca **In care au** trăit scriitorii de peste munți apare ca una dintre cele **mai fecunde** din mişcarea noastră culturală. Şi ceea ce dă un **i aracter** deosebit acestei epoci este faptul că toți cari au lucrat **In acest** timp au urmărit o singură țintă, au avut în vedere triumful **aceleiaşi** idei şi au dat un exemplu rar de solidaritate intelec**iimla. în** istoria noastră, unde munca solidară n-a fost totdeauna **Înțeleasă** şi apreciată precum trebuia, şcoala latinistă ocupă una **din paginile** cele mai frumoase, şi orice scriitor care n-a uitat unu **mi** disprețuieşte trecutul trebuie să se oprească puțin dinaintea

ei şi să vadă ce poate învăța din activitatea acelora cari l-au precedat.

Şcoala latinistă ne dă un exemplu, nu izolat însă, de modul cum românii au ştiut să întoarcă spre folosul lor tendințele de deznaționalizare ale streinilor. In secolul al XVI-lea luteranii se încercaseră să atragă în partea lor pe români şi începuseră să traducă în româneşte mai multe texte religioase, pentru ca să răspîndească în poporul nostru doctrinele reformate, dar toate sforțările lor au avut cu totul alt efect, pentru că românii au profitat de avantajele care li s-au oferit şi s-au pus să tipărească cărți in limba lor, pentru ca să deştepte astfel gustul pentru o literatură națională. In secolul al XVII-lea, acelaşi fenomen s-a repetat sub altă formă, şi urmările propagandei streine au fost tot atît de binefăcătoare pentru dezvoltarea culturei noastre. Cind Transilvania a intrat în 1688 în stăpînirea Austriei, catolicii s-au gîndit imediat să cîştige noi închinători printre români şi să-şi asigure preponderanța în afacerile noii țări anexate. Propaganda catolică a început atunci să se întindă printre români şi iezuiții s-au pus fără întîrziere pe muncă pentru ca să arate preoților cit de folositoare ar fi pentru națiunea română trecerea la catolicism. In unele părți propaganda n-a intîmpinat piedici chiar de la început, pentru că deja în 1692 vedem mai mulți preoți români primind unirea cu catolicii. Iezuiții au continuat atunci cu mai multă energie să cîştige noi elemente pentru cauza lor, şi tendințele lor n-au întîrziat să se realizeze. In 1697 partizanii unirei sînt atît de numeroşi, încît mitropolitul Teofil se hotărăşte să convoace la Alba-Iulia un sinod al preoților români în care să se fixeze mai de aproape condițiunile în care sâ se facă unirea. Preoții cari au luat parte la acest sinod au hotărît să primească unirea şi să recunoască, între altele, autoritatea papei în schimbul unor privilegii acordate lor de catolici. în 1698, urmaşul lui Teofil, Atanase Anghel, convoacă un nou sinod la Alba-Iulia în care se aprobă punctele admise în hotarîrile adunărei din anul trecut. Dar toate aceste deciziuni nu sunt definitiv aprobate decît în 1700, cînd se iscăleşte actul de unire. Numai în acest an unirea devine astfel un fapt îndeplinit.

Originea şcoalei latiniste trebuie căutată în acest eveniment. Pentru ca să atragă pe români în partea lor, catolicii le promisese încă de la început că li se va da dreptul să urmeze în şcolile iezuiților sau că se vor înființa pentru ei şcoli româno-catolice. Promisiunile acestea n-au rămas zadarnice, pentru că atît împăratul Leopold, cît şi cardinalul Colonitsch şi-au dat toate silințele pentru ca să facă pe români să profite de foloasele unei instrucțiuni mai înalte. Şcolile catolice au fost atunci deschise românilor muți, şi in unele părți, precum în Braşov, Făgăraş şi Haţeg, s-au întemeiat şcoli româno-catolice. Cîțiva tineri au fost chiar trimeşi la Viena şi la Roma pentru completarea studiilor. Dar toate aeeste avantaje date românilor n-ar fi contribuit, poate, atîta la ridicarea nivelului nostru cultural dacă nu s-ar fi găsit un român iare să priceapă importanța acestui moment şi să se gîndească la crearea unei instituțiuni care să devină centrul intelectual al românilor de peste munți. Acela în mintea căruia a răsărit această idee a fost episcopul Inccențiu Mieu. El primeşte în 1738 de la Carol VI autorizarea să fondeze în Blaj o mănăstire şi un seminar, în acelaşi an, îl vedem convocînd un sinod al preoților români cărora le arată importanța acestei întreprinderi şi-i roagă să sprijuiească prin contribuțiuni zidirea mănăstirei. Mulțămită fondului acordat de Carol Vi' şi subscrierilor făcute de preoți, se putu începe îndată clădirea mănăstirei şi a seminarului. Peste cîțiva am lotul era gata şi nu mai rămînea decît să se deschidă şcoala alipită pe lîngă mănăstire, dar aceasta nu se putu face pînă în !7.Vi. Astfel s-a înființat, datorită lui Mieu, şcoala din Blaj, care a jucat un rol aşa de frumos în renaşterea noastră culturală, hai' tot lui Mieu trebuie să fim recunoscători pentru o altă creațiune. Din fondul seminarului din Blaj el a cerut să se trimită in fiecare an trei teologi români la Roma pentru ca să-şi continue studiile la iezuiți. Cererea a fost aprobată de papă, care a rămas iiicîntat de ea, şi în 1743 fu trimis cel dintîi român în colegiul de *propaganda fide* din Roma. în 1774 o nouă şcoală se deschide pentru români cînd Măria Tereza înfiinţează la Viena colegiul *S-la Barbara* pentru cîteva burse de teologie. Românii puteau acum să se bucure de roadele unei instrucțiuni mai îngrijite şi sa răspîndească mai departe lumina pe care catolicii o aprinsese cu alte intenții.

Din chipul cum românii puteau acum să-şi cultive spiritul era fatal ca să se deştepte în mintea lor ideile de care a fost călăuzită mai tîrziu şcoala latinistă. în şcolile în care urmau, românii învățau tot aşa de bine limba latină ca şi pe cea maternă, pentru <;i in aceasta vedeau catolicii un mijloc de a propaga mai uşor credința lor printre noii convertiți. în jurămîntul depus de Mânase Anghel în 1701, mitropolitul român promitea că nu va aproba numirea nici unui profesor care să nu cunoască bine atît limba română, cît şi pe cea latină. Astfel credeau iezuiții că vor putea aduce mai curînd la îndeplinire planul lor de a înstreina pe „uniți" de restul populațiunei române. Dar tinerii români Invățînd în aceste şcoli limba latină nu puteau decît să se con-

vingă mai bine de originea romană a limbei noastre şi să înceapă a propaga această credinţă printre compatrioţii lor şi printre streinii cari voiau să ascundă adevărul. Şi, cînd unii din ei părăseau ţara pentru ca să-şi urmeze studiile la Roma, ideea despre originea noastră latină se întărea şi mai mult cînd vedeau asemănările dintre poporul nostru şi cel italian. In fiecare din ei creştea atunci dorinţa de a proba ceea ce simţea şi de a-şi consacra toată vieaţa triumfului ideilor de care era însufleţit.

Astfel şi-au luat naştere şi s-au înrădăcinat în mintea învăţaţilor transilvăneni principiile pe care se întemeiază şcoala latinistă. Activitatea fiecărui scriitor trebuia să se concentreze în jurul aceluiaşi punct şi să fie călăuzită de o singură tendinţă, aceea de a proba cu orice preţ originea noastră romană. Studiul istoriei şi al filologiei devenea astfel ocupaţiunea de predilecţiune a tuturor învăţaţilor din această epocă, pentru că numai în el se putea găsi o confirmare a acestor idei.

Credinţa că românii sînt urmaşii coloniştilor romani aduşi la Dunăre a existat totdeauna la istoricii noştri. Cronicarii moldoveni şi munteni vorbesc în nenumărate rînduri de originea noastră romană. Dar învăţaţii de peste munţi au fost aceia cari au luat această idee ca punct de plecare al întregei lor activităţi istorice şi au căutat s-o probeze intr-un mod mai evident şi cu argumente nouă. Ei nu s-au mulţumit să arate că noi ne coborîm din legionarii aduşi de Traian în Dacia, ci au mers mai departe şi s-au silit să probeze că sîntem romani curaţi, neamestecaţi cu nici un popor strein. După Petru Maior, dacii au fost cu desăvîrşire nimiciţi de armatele romane; popoarele barbare care au trecut prin Dacia sau au trăit citva timp printre noi n-au avut nici o influenţă asupra noastră; românii de astăzi sînt deci singurul popor în care s-au păstrat mai bine calităţile vechilor romani. Nimic nu poate, prin urmare, să ne clatine în credinţa că noi ne coborim de la Traian, şi că niciodată n-am părăsit pămîntul cucerit de la daci.

Acestea sînt ideile care circulă în toate operele istorice ale scriitorilor transilvăneni şi astfel căutau ei să combată pe Sulzer şi Engel cari puneau la îndoială originea atît de „nobilă" a românilor şi se sileau să arate că noi am venit de la sudul Dunărei.

Dar istoricii noştri nu se opreau aici, pentru că ei nu cereau de la ştiinţă numai probe, ci şi învăţături. Deoarece românii sînt urmaşii direcţi ai romanilor şi deoarece ei au arătat totdeauna că n-au pierdut calităţile moştenite de la strămoşi, trecutul trebuie să le servească de pildă şi de încurajare pentru prezent. Orice român, după ei, trebuie să-şi amintească de originea lui, să nu uite niciodată că ar fi nedemn de aceia din care s-a născut dacă s-ar lăsa să fie umilit de streini. „Mult este a fi născut român", exclamă Mieu în prefaţa *Istoriei* sale (Cipariu, *Acte şi fragmente,* 1855, p. 140), şi cuvintele acestea sînt rostite ca un îndemn pentru oricine din noi, pentru că, după cum zice Petru Maior, „văzînd românii din ce viţă strălucită sînt prăsiţi, toţi să se îndemne strămoşilor lor întru omenie şi în bună-cuviinţă a le urma" (prefaţa *Istoriei pentru începutul românilor).*

Astfel au deşteptat scriitorii transilvăneni conştiinţa noastră naţională prin studiul istoriei. Influenţa lor din acest punct de vedere a fost nemărginită. Ideile lor, după ce au paralizat în mare parte tendinţele prea îndrăzneţe ale streinilor de a ne contesta drepturile pe care le ceream, au trecut dincoace de Carpaţi şi şi-au arătat roadele lor binefăcătoare in mişcarea din care ne-am trezit la o nouă vieaţă şi graţie căreia am devenit ceea ce sîntem. Astăzi originea noastră latină nu mai este contestată de nimeni şi trebuie să fim recunoscători pentru aceasta Şcoalei latiniste. Dacă unii mai văd şi acum necesitatea de a pune în evidenţă un lucru de care nimeni nu se mai poate îndoi, să nu credem că sforţările lor sînt tot atît de demne de laudă ca şi ale învăţaţilor transilvăneni. Este o pierdere de timp silinţa mai mult sau mai puţin naivă şi sinceră de a proba un fapt de care lumea este convinsă de mult; este o lipsă desăvîrşită de tact cînd cineva aduce în discuţiune în toate împrejurările un lucru care nu trebuie banalizat; este o speculă de neiertat tendinţa de a te folosi de o idee scumpă altora pentru ca să-ţi împlineşti unele scopuri suspecte.

Pentru a proba latinitatea noastră, învăţaţii transilvăneni nu s-au mulţumit numai cu probele istorice, ci au căutat să pună acest lucru în evidenţă şi prin fapte lingvistice. Filologia a venit să completeze atunci cercetările istorice. Cel dintîi lucru la care trebuia să se gîndească un Mieu sau Şincai pentru ca să probeze de la prima vedere latinitatea limbei noastre, era înlocuirea alfabetului cirilic prin cel latin. Caracterele slavone erau o haină care ascundea nobleţă atît de veche a limbei noastre; ele trebuiau deci alungate numaidecît. Şi cei dintîi filologi ai noştri au început atunci să scrie româneşte cu litere latine pentru ca să arate că aceasta nu era aşa de greu precum îşi închipuiau unii. Nespus de mare a fost desigur bucuria învăţaţilor transilvăneni cînd ei şi-au văzut unele cărţi ale lor tipărite cu caractere latine; nimeni nu mai putea să se îndoiască acum că o limbă scrisă astfel nu era „romanică". „De cîte ori nu mi s-a întîmplat mie", zice Petru Maior în *Dialogul asupra limbei române* din fruntea *Dicţionarului de Buda* (p. 77—78), „de îndoindu-mă de vreun cuvînt, oare

latinesc este, cît l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina lui faţă, şi părea că rîde asupra mea de bucurie că l-am scăpat de sclavie şi de caliceştile ciriliceşti petece". în aceste cuvinte ale lui Maior este exprimată convingerea tuturor filologilor latinişti; scrierea cu litere latine trebuia să spună în prima linie ochiului că limba noastră este de origine romană. Odată introdus alfabetul latin, teza scriitorilor transilvăneni ciştiga un punct de razim şi fantoma slavonismului care-i urmărea nu mai putea nelinişti minţile lor. Cu toate încercările filologilor streini, ca ale lui Kopitar de exemplu, de a proba imposibilitatea aplicării literilor latine la sunetele limbei române, tendinţele de inovaţiune ale lui Mieu, Şincai şi Maior au învins şi au găsit mai tîrziu aprobarea tuturor. Limba română era astfel scăpată de haina slavonismului pe care o purtase de atîtea veacuri.

Mai răminea acum să se introducă alte reforme în limba noastră pentru ca să nu mai existe nici o urmă de streinism în ea. Cuvinte prea multe streine pătrunseseră în limba română în cursul secolelor şi „neghina" care o cuprinsese era prea deasă pentru ca să se mai poată distinge partea curat latină a graiului nostru. Cu deosebire elementele slavone „pîngărise" prea mult limba noastră şi-i schimbase faţa. Trebuia deci să se înceapă o operă serioasă de reformare a limbei şi să se alunge tot ce era sau părea strein în ea. Atunci s-au pus învăţaţii transilvăneni să purifice limba noastră pentru ca să ne dea o limbă nouă, mai curată şi mai demnă de urmaşii vechilor romani. Nici un cuvînt strein şi mai ales slavon nu mai trebuia tolerat în vorbirea noastră. Ar fi fost prea înjositor pentru noi să mai păstrăm forme care ne aminteau un trecut atît de trist, cînd trăiam cufundaţi în întunerecul slavonismului. După scritorii latinişti nu a fost epocă mai dăunătoare pentru limba română ca aceea din timpul culturei slavone. O asemenea epocă trebuia dată cu desăvîrşire uitării şi orice român este dator s-o dispreţuiască ca pe una ce a pătat trecutul nostru. „Să nu mă demit, — zicea acum treizeci de ani Cipariu vorbind despre ea — în descrierea acestor secoli plini de întunerec şi de barbarie; ...sâ lăsăm... la o parte aceşti secoli de tristă reminiscenţă pentru limba română, care o au ţinut sub jugul barbariei celei mai întunecătoare" *(Analele Academiei Române,* seria iutii, t. I, p. 23). Ura aceasta în contra epocei slavone din istoria noastră a avut un efect rău pentru studiul limbei române, pentru că ea a paralizat mult timp curiozitatea învăţaţilor de a cunoaşte de mai aproape numeroasele urme pe care le-a lăsat slavonismul la noi şi fără de care nu se poate înţelege unul din capitolele cele mai însemnate din trecutul

linibei române.| Exclusivismul şcoalei latiniste a fost de astă dată prea exagerat şi din cauza lui filologia română a fost prea mult dominată de asemenea idei greşite.

Dar în orice rău este şi un bine. Dacă filologii latinişti au i **aalat** să alunge elementele streine din limba noastră, era natural **'•a ci să** se gîndească prin ce mijloace ar putea umplea golul rămas **in** mana eliminărei acestor cuvinte. Remediul a fost găsit uşor **şi ideea** cea mai nimerită era ca să se reînvieze formele vechi de origine latină dispărute azi din grai. Cipariu este acela care cu **deosebire** a urmărit acest plan de îmbogăţire a limbei. Pentru **•i ajunge** insă aici, trebuia să se dezmormînteze vechea noastră **literatură** şi să se studieze textele bisericeşti din trecut. Astfel s-a **deşteptat** interesul pentru literatura noastră veche, şi meritul **<•• I** mai mare în această privinţă este al Şcoalei latiniste.

O ultimă operaţiune mai răminea de făcut mai înainte ca **scriilorii** latinişti să poată spune că şi-au îndeplinit programul **ui** «cea ce priveşte reformarea limbei noastre. După ce elementele **streine** fuseseră alungate şi lacunele umplute cu forme **luate** din **lexiele** vechi, materialul acesta omogen de cuvinte latine din **' .ue** trebuia să se alcătuiască adevărata limbă română nu putea **li lăsat** neuniformizat şi neredus la un sistem în acord cu ten**dinţele** care determinaseră această revoluţiune lingvistică. Nu **• ••a de** ajuns ca toate cuvintele rămase după această prefacere a **limbei** să fie de origine latină şi scrise cu caractere latine: era indispensabil ca şi ortografia să fie modificată în aşa fel încît **loi'ma** primitivă a cuvintelor să se poată recunoaşte mai uşor. **biccarc** cuvînt trebuia să se apropie cît mai mult de originalul **sau** pentru ca să-şi arate şi mai bine firea **lui** latină. Eruditii transilvăneni n-au mai stat mult la îndoială şi au început să **preconizeze** binefacerile unei ortografii bazate pe sistemul etimo**logic** Cuvintele române au fost scrise atunci aproape ca cele **lat meşl** i din care erau derivate, aşa că se făcea abstracţie de toate **aeliimbările** fonetice întîmplate în limbă de atîtea sute de ani. **I'n singur** lucru trebuia observat cu stricteţă: cuvîntul român **a lie cît** mai latinesc. De aceea între diferitele sisteme de orto**rral'ie** etimologică, cel mai de preferat era acela după care cuvîntul romanesc **era** astfel scris încît se îndepărta cit rnai puţin posibil **de prototipul** sttu latin. Dar chestiunea, deşi simplă în aparenţă, **MC complica** de îndată ce era vorba să se fixeze punctul de plecare **ni ceea ce** priveşte chiar limba latină. Pentru Mieu sau Şincai nu **era nici o** îndoială că cuvintele româneşti trebuie să reproducă **toate cit. mai** exact formele corespunzătoare din latina clasică. **Maior este cel** dintîi care vine să arate că limba română nu este

ieşită din latina clasică, ci din cea vulgară. Ar fi rezultat deci ca şi din punct de vedere ortografic principiul acesta să fie observat totdeauna şi ca pentru fiecare formă românească să se ia ca normă cuvîntul corespunzător din latina populară; dar cum s-ar fi putut urma acest principiu pe timpul lui Maior cînd graiul latin vulgar era atît de puţin cunoscut? De aceea şi Maior, cu toată deosebirea de vederi între el şi Mieu sau Şincai în privinţa originei latine a limbei române, nu a fixat un sistem ortografic mai consecvent din punct de vedere al etimologiei latine. Şi la el, ca şi la predecesorii săi, cuvintele româneşti reproduc forma corespunzătoare din latina clasică. Dacă un asemenea sistem putea satisface pe cîţiva filologi, el nu avea din punct de vedere ştiinţific nici o bază solidă. Aceasta nu 1-a împiedicat însă să se impună cîtva timp şi să fie considerat ca cel mai satisfăcător.

Credinţa oarbă în superioritatea ortografiei etimologice a făcut că acest sistem a căzut în exagerările cele mai curioase. *Tentamen criticum* al lui Laurian este exemplul cel mai strălucit de rătăcirile la care poate ajunge cineva cînd se lasă să fie ademenit de asemenea teorii în care se încrede orbeşte şi pe care caută să-şi întemeieze combinaţiunile cele mai fantastice.

Cu toate acestea, să nu învinuim prea mult pe învăţaţii transilvăneni pentru greşelile în care au căzut cînd au voit să reformeze limba şi să ne dea o nouă ortografie. Era pe atunci convingerea că un filolog poate să schimbe o limbă, şi că iniţiativa individuală are dreptul să intervină cînd cineva nu este mulţumit cu ceea ce a rezultat din activitatea lentă şi inconştientă a unui popor. Aceasta era ideea timpului, şi tot de o asemenea convingere era călăuzit şi Korais cînd se încerca să dea o nouă limbă grecilor. Tot astfel credeau şi alţi scriitori ai noştri, ca Pumnul şi Eliade, cînd voiau să-şi impună sistemul lor, deosebit întrucîtva de al Şcoalei latiniste, dar tot atît de fals şi de puţin practicabil.

încercările Şcoalei latiniste de a schimba atît fondul cît şi forma limbei noastre nu au putut să se realizeze aşa precum îşi închipuiau filologii transilvăneni. Cînd exagerările au mers prea departe şi cînd fantazia a trecut marginele impuse de bunul-simţ, o reacţiune a trebuit să se producă în contra acestui curent. Limba fusese prea mult torturată, şi sub noua haină care i se croise nimeni nu mai putea recunoaşte formele graiului nostru aşa cum s-au transmis din generaţiune in generaţiune. Nu mai era un corp viu pe care-1 aveam dinaintea ochilor, ci o păpuşe ieşită din mînile unor fabricanţi pretenţioşi. Dacă latiniştii ar fi reuşit să-şi impună sistemul lor, o prăpastie mare s-ar fi săpat între limba literară şi cea întrebuinţată de popor. Un asemenea lucru nu putea să fie

nital, chiar dacă latiniştii se sileau să ne convingă că numai |ic această cale limba română se va apropia mai mult de celelalte limbi romanice şi va fi recunoscută cu adevărat latină. Din lupta care a fost pornită cu deosebire în România contra acestor tendinţe, etimologismul a trebuit să iasă învins. Şi nu atît discuţiunile filologilor de profesie sau improvizaţi au împiedicat răspîndirea şi aprobarea generală a ideilor latiniste, ci o altă cauză, care, după noi, a avut influenţa cea mai binefăcătoare în această privinţă, cu toate că nimeni n-a atras încă atenţiunea asupra importanţei ei ori de cîte ori s-a vorbit despre discreditarea sistemului etimologic. Ceea ce cu deosebire a făcut ca teoriile latiniste să nu prindă rădăcini a fost avintul pe care 1-a luat poezia noastră la începutul secolului. Pe cînd filologii de peste munţi se frămîntau cu ideile lor de reformă, poezia începea să se dezvolte încetul cu încetul în Principate şi să dea un impuls nou activităţei noastre literare. Dar în poezie principiile latiniste rămîneau neaplicabile, pentru că ea trebuia să stea mai aproape de popor şi pentru că limba ei nu putea fi împestriţată cu formele bizare inventate de filologi. Orice poet care-şi înţelegea arta lui nu putea să scrie într-o limbă sarbădă şi factice care nu spunea nimic sufletului. Exprimarea unui sentiment prin o asemenea limbă devenea ridiculă şi poezia ajungea o ciripeală păsărească, o invenţiune copilărească cu care s-ar fi putut amuza un iubitor de curiozităţi literare. Ce ar fi ajuns tot talentul lui Alecsandri dacă în loc de a scrie versuri ca cele următoare:

în poiana tăinuită unde zbor luciri de lună,
Floarea oaspeţilor luncei cu grăbire se adună,

ar fi ascultat pe reformatorii limbei române şi ar fi urmat preceptele lor, dîndu-ne o poezie cu „tendinţe latiniste"? Cuvintele populare cele mai poetice ar fi trebuit să fie excluse de Alecsandri şi toată opera lui ar fi devenit astfel o monstruoasă caricatură. Dacă în loc de *poiană,* Alecsandri ar fi pus *prat* sau *selbe,* după cum ne sfătuiau Laurian şi Massim, dacă *tăinuită* ar fi fost înlocuit prin *ascunsă, luncă* prin *agru* şi *grăbire* prin *celeritate,* am fi avut atunci nişte versuri ca cele următoare, unde comicul putea să-şi găsească un nou izvor de combinaţiuni nesfîrşite:

în pratul ascuns unde zbor luciri de lună
Floarea oaspeţilor agrului cu celeritate se adună.

Dar Alecsandri a fost mai cuminte decît toţi filologii şi, spre fericirea limbei şi literaturei române, a scris aşa cum a crezut mai

bine şi cum vorbea poporul nostru. Cînd Eliade a venit să reformeze şi limba poeziei şi să introducă ceva analog cu ceea ce urmăreau latiniştii, oricine a putut vedea cît de barocă ar fi devenit literatura noastră dacă s-ar fi întins asemenea tendinţe pedante şi porniri bolnave.

Astfel progresele poeziei române au grăbit agonia curentului latinist şi au arătat indirect cît de primejdios ar fi fost el pentru limba noastră dacă s-ar fi generalizat. în asemenea condiţiuni, sistemul etimologic trebuia să moară fatalmente, şi desigur că ne-am fi putut bucura mai de mult pe mormîntul lui dacă nu s-ar fi încercat unii să-i prelungească vieaţa şi să-I adăpostească în mijlocul lor.

Există, domnilor, în toate ţările instituţiuni care consideră ca o datorie a lor de a oferi un refugiu curentelor ieşite din modă şi teoriilor pedante pe care lumea le-a osîndit încă de mult. La noi o asemenea instituţiune n-a lipsit, şi cine cunoaşte Academia poate pricepe cum curentul latinist nu şi-a greşit adresa cînd s-a dus să ceară un azil în sînul ei. Cînd s-a creat această instituţiune în **1867,** membrii ei s-au hotărît imediat să se pună pe lucru şi să înceapă marile reforme pe care naţiunea era în drept să le aştepte de la ei. Cel dintîi lucru cu care trebuia să fim înzestraţi era o ortografie raţională, aşa cum priceperea şi autoritatea învăţaţilor ce compuneau noua societate putea s-o impună. Şi atunci s-au început nesfîrşitele discuţiuni asupra fixărei ortografiei, în care fiecare literă şi-a avut oratorul ei. Sistemul etimologic, care îşi arătase deja defectele de care suferea, a găsit aprobarea celor mai mulţi membri ai Academiei şi el trebuia să fie recunoscut ca cel mai logic şi mai demn de o instituţiune savantă. Dar cum se putea fixa o ortografie etimologică cît timp un dicţionar etimologic al limbei române, redactat după cerinţele filologice, nu exista încă? Trebuia deci să se înceapă redactarea, sau mai bine zis „confecţionarea" unui dicţionar al limbei române care să fie un tezaur de cuvinte pentru oricine ar voi să scrie adevărat româneşte şi care să rămînă pentru totdeauna un monument de muncă şi de ştiinţă solidă. Dezbaterile asupra principiului după care avea să fie compus noul dicţionar au urmat în mai multe şedinţe ale Academiei şi s-a hotărît în cele din urmă ca să nu se primească în dicţionar decît cuvintele latine din limba română, pentru că, după cum zicea Massim, „într-un dicţionar român nu poate intra decît materia limbei curat română, curăţită de tot streinismul cu care a deformat-o asprimea timpurilor" *(Analele Academiei Române,* seria întîi, t. **I**.,p. **125).** Cît despre elementele slavone şi toate celelalte de provenienţă streină, ele trebuiau să-şi găsească

Im într-un glosar tipărit separat din care să se poată vedea ce **forme din 1**imba noastră nu sînt demne de asta alături cu nobilele **cuvinte** latine. Condusă de asemenea idei mai exagerate încă **decit ale** autorilor *Dicţionarului de Buda,* Academia Română .i **liolâril** să se înceapă lucrările pentru noul dicţionar. Din toate **părţile s**-au adunat atunci cuvintele române ce erau destinate să **hgureze** în glosar şi în dicţionar. După strîngerea materialului **mai** rămînea de făcut operaţiunea cea mai grea, aceea de „a alege, **•maţi** şi ciopli materia brută" astfel adunată. Şi academicianii **•an** pus pe cioplit şi au cioplit mereu, cioplesc şi astăzi şi le-a **i.unas** încă mult de cioplit, multă „materie brută". Dar din toată **munca** aceasta n-a ieşit decît un monument clasic de aberaţiune in **infală**. Cînd s-a dat la lumină dicţionarul limbei române astfel „elaborat", lumea s-a găsit în faţa unui monstru cu două capete **<-are** trebuia să moară de la naştere. Calea era greşită şi academi**cianii** au recunoscut-o singuri mai tîrziu; dar dicţionarul a rămas şi ortografia etimologică a continuat încă mult timp să fie întrebuinţată sub aceeaşi formă ca şi mai înainte în publicaţiunile Academiei. Numai mai tîrziu chestiunea ortografiei a fost reluată .şi soluţiuni nouă s-au propus pentru îndreptarea ei. în **1880** şi **ISS1**, precum şi în cîteva şedinţe din **1895,** s-a fixat un nou sistem **de** ortografie căruia i s-a dat chiar aprobarea oficială, impunîn**du-se** din partea Ministerului Cultelor în toate şcolile. De astă **dală** n-a mai fost vorba de principiul etimologic latin, ci de un „fonetism temperat" prin necesităţi etimologice sau, mai bine **zis,** de un „etimologism în marginile limbei române".

Nu voiesc să fac aici o critică mai amănunţită a sistemului ortografic urmat astăzi de Academie; voiesc numai să vă arăt, domnilor, că principiul pe care se bazează el este greşit şi nu totdeauna practicabil. în unele cazuri, chiar noua ortografie ascunde tot vechiul sistem etimologic la care academicianii au ţinut prea mult pentru ca să-1 poată sacrifica pe deplin. Şi pentru **ea** să vă convingeţi de aceasta nu am decît să citez două din regulile ortografice fixate de Academie şi care vă vor arăta cît de inconsecvent şi de fals este principiul pe care se bazează ele. (• riipul consonantic *şt* trebuie să se scrie, zice ortografia academică, **cu .vc** cînd „vreo formă flecţionară sau derivaţiunea română arată **că** provine din *sc: cunosci, cunosce* etc". Dar aici se admite imediat o excepţiune, cînd se spune că „şi verbul *a sci,* cu derivatele lui *sciinţă, consciinţă* etc", se va scrie cu *sc.* Pentru ce? **I'ude** este aici „etimologismul în marginile limbei române"? Nimeni n-ar putea să răspundă la această obiecţiune, dar oricine **poate** vedea că în cazul acesta reapare iarăşi sistemul etimologic

al Şcoalei latiniste. Academia n-a voit să admită aici pe *şt* poate pentru ca să se vadă că noi am primit „sciința" ca şi „nesciința" de la romani. Intr-un alt punct încă ortografia academică se arată tot atît de defectuoasă. Pentru scrierea lui *l* se fixează regula că acest sunet se va transcrie cu *â, e, i,* „după cum din formele flecționare ale cuvîntului se vede că provine din una din aceste vocale". Aşa *lăudând, fâcend, vind, sfînt, mormînt.* Am stat, domnilor, mult şi m-am gîndit dacă o asemenea regulă ar putea să-i vină în minte unui filolog care cunoaşte oricît de puțin fonetica limbilor romanice sau, cel puțin, a limbei noastre. Cum adecă, *tăcend* trebuie scris cu *e* pentru că este derivat din *tăcere?* Dar cine nu ştie că sufixul *-ind* al participiului prezent al verbelor în *-ere* este rezultat din *-andus,* care s-a propagat de la conjugațiunea întîi la celelalte conjugațiuni, şi că n-are nimic de-a face cu un mai vechi *-end,* după cum ar urma din regula fixată de Academie? Cum se poate deci aplica aici principiul „etimologismului de natură românească"? în acelaşi caz este şi *vînd, sfint* etc. In aceste cuvinte trebuie să scriem pe *l* cu *i,* pentru că avem *vinzi, sfinți;* dar *vind şi sfint* n-au nimic a face cu aceste din urmă forme în ceea ce priveşte pe t, pentru că *l* nu este derivat din *i,* ci reproduce pe *e* din *vendo, sventu.* Iată dară că o asemenea ortografie este absurdă, pentru că principiul de la care pleacă este condamnabil prin sine însuşi. Cînd cineva vine cu pretenția să fixeze un sistem ortografic mai rațional decît toate cele de mainainte ar trebui să fie mai consecvent şi să se razime pe ceva mai temeinic. O asemenea ortografie nu s-ar fi iertat nici unui muritor, şi nici n-ar fi găsit aşa uşor aprobarea oficială; dar se vede că nemuritorilor li se iartă tot.

Cînd este vorba de a se crea o ortografie, nu rămîne de ales decît între sistemul etimologic sau cel fonetic; sistemele mixte sînt de reprobat. Deoarece însă sistemul etimologic nu se poate aplica la o limbă în care pentru multe cuvinte nu s-a găsit încă adevărata origine, ar fi o încercare zadarnică de a se mai apăra şi reînnoi un asemenea sistem. Singurul principiu la care trebuie să recurgem în acest caz este cel fonetic. Nu înțelegem fonetismul exagerat care a fost opus, ca un contrast, etimologismului dus la extrem, ci un *fonetism literar* care să corespundă limbei întrebuințate de pătura cultă şi în scrieri. Nu poate fi vorba de introducerea în limba scrisă a unor forme dialectale ca *iei, videre* etc, care împiedecă unificarea ortografiei, ci de tendința de a reproduce cit mai simplu şi mai clar formele limbei literare, aşa cum aceasta începe mai mult sau mai puțin a se generaliza. Sistemul fonetic astfel înțeles va ajunge să învingă, cu toate

sforțările de a se impune ortografia academică şi cu toată obstinațiimea cu care se mai ține încă, cu deosebire în Transilvania, la efunologism. Teoriile Şcoalei latiniste îşi vor pierde atunci pe puținii partizani pe care-i mai au şi-şi vor găsi, în sfîrşit, locul cuvenit în muzeul nostru filologic.

Ajunşi aici, cred că v-ați putut face o idee cît mai completă şi mai clară de tendințele şi influența Şcoalei latiniste. Dar înainte «de a încheia, mi se pare necesar să insist un moment asupra unor lapte care ating de aproape chestiunea pe care am urmărit-o piuă aici.

Şcoala latinistă ar fi putut avea într-o privință o influență binefăcătoare asupra dezvoltărei literaturei noastre, dacă unii din cei cari au criticat-o n-ar fi condamnat-o cu totul şi n-ar fi Iost, prea mult stăpîniți de ură contra ei, pentru ca să poată distinge unele părți bune din ea şi unele tendințe care ar fi meritat să fie încurajate. O dată cu Şcoala latinistă, a început a se dezvolta în Transilvania gustul pentru literatura veche clasică. Uibliotecile din Transilvania sînt pline de traduceri şi imitațiuni după autorii latini şi greci la care au lucrat o vieață întreagă unii scriitori mai puțin cunoscuți, dar tot atît de doritori de a aduce un bine literaturei noastre ca şi învățații din timpul lor. Asemenea încercări au rămas izolate şi prea puțin apreciate, pentru că influența franceză din Apus a venit să copleşească Întreaga noastră literatură estetică şi să ne arunce în vîrtejul mişeărei romantice. Ca un contrapond la această influență, am li trebuit să cultivăm şi antichitatea, pentru ca literatura noastră nă nu iasă prea enervată din contactul ei exclusiv cu operele romanticilor francezi. Mai mult calm, mai puțină paradă de sentimente **HI** o mai mică cheltuială de fraze declamatorii n-ar fi stricat literaturei române, abia emancipată puțin de spiritul oriental in care trăise pînă la începutul acestui secol. Numai cunoaşterea mai aprofundată a literaturilor antice ne-ar fi putut da aceste calități, de a căror lipsă am suferit şi suferim şi astăzi. Cultul exagerat pentru tot ce vine din Apus, şi în special din Franța, a făcut ca noi să stăm în continuă aşteptare după o idee nouă, după o şcoală literară de curînd botezată acolo pentru ca să ne punem **HI** noi la muncă şi să îndrăznim să facem ceva. Numai după ce Hlreinătatea a dat semnalul unei mişcări, numai atunci ne trezim **HI** noi, hotărîndu-ne să vorbim sau să scriem. De aceea românul intelectual de astăzi este leneş, aş putea zice chiar laş, pentru că aşteaptă mereu să afle ceea ce se spune în streinătate, şi numai după ce a auzit că alții au aprobat o idee, numai atunci simte curajul s-o susțină. Cine ar fi îndrăznit la noi să vorbească, de

exemplu, despre bancruta sau pretinsul faliment al ştiinţei pînă cînd n-a venit un membru al Academiei Franceze şi a aruncat în public o idee care a început a fi trîmbiţată de unii la noi, cu toate că aceia cari-şi luase această sarcină nu-şi dedeau bine samă de ce era vorba? Şi asemenea exemple de laşitatea noastră intelectuală, pe care curînd o transformăm în îndrăzneală şi pedantism, s-ar putea cita multe. Literatura cu deosebire sufere de aceste deprinderi rele, pentru ca să nu vorbesc de alte ramuri ale activităţei noastre. Prea multă instabilitate şi prea puţin spirit serios domină astăzi în ea, pentru că ne-am deprins prea de mult să ţinem la etichetele înşelătoare din streinătate. Dacă influenţele din Apus ar fi fost contrabalansate de la început de cultura clasică, spre care voia să ne îndrumeze Şcoala latinistă, probabil că scriitorii noştri mai noi ar fi scăpat de multe din greşelile de care s-au lăsat să fie seduşi.

Dar să nu cerem Şcoalei latiniste decît ceea ce ne-a putut da sau cît am înţeles din ea. S-o considerăm în întregimea activităţei pe care a urmărit-o şi să-i acordăm partea de merit care i se cuvine. Nimeni nu va putea contesta influenţa binefăcătoare pe care a avut-o ea în mai multe puncte asupra culturei noastre. Graţie scriitorilor cari s-au grupat în jurul acestei şcoli, noi am ajuns să fim mai bine cunoscuţi de streini şi să ne înţelegem mai uşor pe noi. Prin studiul istoriei şi al filologiei s-a deşteptat conştiinţa de ceea ce sîntem şi de ceea ce ne rămîne de făcut. Prin munca serioasă şi cinstită a învăţaţilor transilvăneni ni s-a dat o pildă frumoasă de ceea ce însamnă o vieaţă consacrată unui singur ideal. De aceea multe sînt învăţăturile pe care le putem trage din activitatea acestor apostoli cărora le datorim atît de mult. Ţin cu deosebire să arăt ce învăţătură rezultă pentru unii din noi şi cît de greşită este o credinţă pe care o găsim astăzi la mulţi.

Există, domnilor, un prejudiţiu foarte răspîndit la noi şi care serveşte de multe ori drept scuză acelora cari nu voiesc sau nu sînt în stare să facă nimic. Mi s-a întîmplat adeseori să aud sau să cetesc fraza banală că un popor asuprit nu poate să cultive literatura sau să se dedea speculaţiunilor ştiinţifice, pentru că timpul îi lipseşte şi pentru că energia de care dispune trebuie întrebuinţată în lupta contra streinului. O asemenea consideraţiune se invocă ori de cîte ori este vorba de a se explica lipsa de activitate pe terenul literar a românilor transilvăneni de astăzi. Ni se spune că persecuţiunile din partea streinilor sînt prea mari şi asuprirea prea grea pentru ca românii de peste munţi să se mai poată gîndi la literatură. Această părere ni se pare cu desăvîrşire greşită şi cele ce le-am spus asupra Şcoalei latiniste vin

sâ dezmintă o asemenea credinţă. Activitatea învăţaţilor transilvăneni, ca Mieu, Şincai şi Maior, cade într-un timp cînd românii aveau să lupte cu nişte greutăţi tot aşa de mari în multe privinţe ra si cele de astăzi. Transilvania nu era nici atunci un rai pentru rumâni sau un pămînt promis al dreptăţei. Persecuţiunile din partea streinilor erau destul de grele şi scriitorii de atunci au avut să sufere mult chiar din cauza persecuţiunilor unor români. Cu toate acestea, învăţaţii transilvăneni au muncit mereu, pentru câ focul sacru nu le lipsea şi poate că era chiar alimentat de asupririle pe care aveau să le îndure. Astăzi însă o apatie generală domneşte în pătura cultă de peste munţi. Istoria şi filologia sînt neglijate, trecutul nu mai este studiat aşa cum ar trebui, şi cu toate acestea cîte bogăţii nu zac ascunse în bibliotecile din Transilvania! Nu voiesc să examinez aici toate cauzele acestei apatii; tan numai să constat un lucru şi să atrag atenţia asupra lui, pentru ca să cunoaştem, dacă nu sîntem în stare să îndreptăm, unele defecte ale noastre. Prea s-a încuibat şi peste munţi spiritul de jurnalism uşor de care suferim atît aici, prea înrădăcinată este credinţa, mai mult sau mai puţin conştientă, că aceia cari ne-au precedat au muncit de ajuns pentru noi şi că ne putem mulţumi de acum cu frazele pe care le-am moştenit şi pe care le preumblăm din carte în carte şi din întruniri în întruniri. N-ar trebui să se uite cu toate acestea că, dacă n-am fost şi nu sîntem încă în stare să ne croim sisteme mari filozofice care să ne călăuzească paşii liinp de mai multe generaţiuni, ne rămîne să ne ocupăm cu istoria şi filologia, pentru ca să nu lăsăm toată cultura noastră .sâ plutească în aer. Nu este de ajuns să ţină cineva la originea lui şi să-şi păstreze limba, ci trebuie încă, şi mai ales, să-şi dea naina în mod mai conştient de ceea ce a fost altădată vieaţa poporului său şi limba pe care o vorbeşte. Nu prin fraze, articole de jurnale şi discursuri rostite în întruniri ajunge cineva să se impună în faţa streinului şi poate rezista în lupta contra lui. Numai cine munceşte serios este respectat de altul, şi nimeni nu Îndrăzneşte să te şteargă dintre cei vii cît timp mai dai semne de vieaţă.

Scriitorii din Şcoala latinistă şi-au dat bine samă de acest lucru şi cei cari le-au urmat n-ar fi trebuit să-1 piardă din vedere. Calităţile mari de cari au dat ei probe ar fi putut să fie mai bine înţelese de cei de astăzi, şi exemplul activităţei lor ar fi 1n-Imit să servească de încurajare şi de impuls nou la muncă. Dar iu de astă dată s-a întîmplat ceea ce se întîmplă adeseori în anemenea împrejurări. In loc de calităţile Şcoalei latiniste, unii

au urmat şi cultivă încă defectele ei, pentru că învăţaţii transilvăneni au avut şi ei părţile lor slabe. Prea multe exagerări, prea mult latinism şi prea multă revoltă poate întîlnim în operele lor, dar să nu-i învinuim atît pe ei dacă au alunecat pe această cale, ci să osîndim mai mult pe aceia cari au continuat să urmeze şi să propage asemenea greşeli, pentru că nu trebuie să condamnăm atît o greşeală în sine, cît tenacitatea cu care se ţine la ea.

Extras din *Noua revista romana,* Bucureşti, 1900.

FILOLOGIA ROMANICĂ ÎN UNIVERSITATEA NOASTRĂ

Leeţiune de deschidere

Domnilor,

Acum patru ani inauguram cursul de istoria limbei şi literaturei române, a cărui soarte o cunoaşteţi. Astăzi deschid un alt curs, nou după titlul pe care-1 poartă, nou însă numai în parte dacă considerăm materia pe care o vom trata. Ceva analog cu ceea ce vom studia noi a fost propus în Facultate de răposatul profesor Frollo, şi în lecţiunile mele de limbă şi literatură română **ii**m atins în nenumărate rînduri chestiuni cu care ne vom ocupa şi asupra cărora vom putea insista mai mult de acum înainte. Chiar titlul noii catedre, *Filologia romanică cu deosebită privire la limba română,* vă arată că cursul pe care-1 voi face va cuprinde o parte din cel de pînă acum.

Catedra care mi s-a încredinţat are istoricul ei; mulţi nu-1 cunosc desigur, şi fiindcă este interesant, în felul lui, pentru cine urmăreşte desvoltarea învăţfmîntului nostru superior, îl voi aminti în cîteva cuvinte.

Cînd s-a înfiinţat universitatea noastră, o catedră ce se credea indispensabilă era fără îndoială acea de limbă şi literatură franceză, deşi nu exista una pentru limba şi literatura noastră; şi **H** a creat această catedră. După cîţiva ani, în 1878, o modificare sa părut oportună. Era prea puţin să se înveţe numai franceza; **HC** ştia pe de altă parte că limba română avea şi alte surori în Apus: italiana, spaniola etc; pentru a înlesni studiul ei — un **uliului** care de altmintrelea nu se făcea în facultate — s-a crezut de cuviinţă să se prefacă vechea catedră de franceză în una mai

generală de *Istoria literaturilor moderne, şi mai cu samă a celor neolatine.* Aceasta-i catedra pe care a ocupat-o profesorul Frollo pînă în 1899 şi o catedră analogă există pînă azi la Universitatea din Iaşi, cu numele numai, pentru că în realitate niciodată nu s-a făcut de cei care au ţinut-o altceva decît literatură franceză, în 1900, din părinteasca îngrijire pentru învăţămînt a unui ministru şi a mai multor deputaţi, catedra de *Literaturi neolatine* e schimbată din nou, găsindu-se, poate, că se făcea prea multă filologie în universitate: regretatul meu predecesor avusese imprudenţa iă-i dea titlul de *Filologie romanică,* nume rebarbativ pentru mulţi şi greu de înţeles chiar cu ajutorul unui dicţionar. Schimbată, catedra redeveni ceea ce fusese pînă în 1878. Filologia romanică era astfel ştearsă din programul facultăţei noastre, şi o credeam pentru multă vreme. Din fericire, o catedră rămîne vacantă în anul acesta; se opinează pentru prefacerea ei, şi *Istoria românilor* (epoca modernă) e înlocuită cu *Literatura română;* catedrei mele i se dă altă destinaţiune şi filologia romanică reapare, ca un fenix, în Facultatea de litere.

Este în firea românului să schimbe mereu cu riscul de a se întoarce de unde a plecat — şi acesta este un fel de cult pentru trecut — sau de a strica ceea ce a îndreptat sau a crezut că îndreaptă. De cîtva timp se schimbă mereu şi în universitate; se schimbă, desigur, uneori în bine, dar de multe ori şi în rău; se fac schimbări pe care nu le înţelegi, venite dintr-un simplu capriciu; te întrebi de raţiunea lor şi dacă ţi se întîmplă s-o afli, nu-ţi rămîne decît să surîzi sau să dai din umeri. Universitatea a devenit un fel de cutie magică: aci ţi se arată un lucru, aci dispare — şi ştiţi cum se numeşte în cazul acesta prestidigitatorul. O catedră a ajuns să fie ceea ce ne spune gîcitoarea „sînteiei": *uite-o, nu e;* uneori se întorc cuvintele: *nu e, uite-o,* dar şi într-un caz şi într-altul rezultatul e acelaşi: unii cîştigă, alţii pierd, şi printre cei care pierd sînteţi de multe ori d-voastră.

Aţi văzut peripeţiile prin care a trecut această catedră. Este o pildă elocventă de nestabilitatea care domneşte la noi chiar acolo unde furia schimbărilor ar trebui înfrinată. în timp de un an, aceeaşi catedră se şterge şi se reînfiinţează. Vă veţi zice, poate, că s-a şters în 1900 pentru că se credea inutilă şi s-a reintrodus în 1901 pentru că s-a simţit din nou necesitatea ei. S-ar putea...; dar oricum asemenea repezi salturi de la o părere la alta ar fi prea greu de explicat, şi nici să nu vă încercaţi să le explicaţi, pentru că explicaţiunea n-aţi găsi-o aici, ci aiurea. Să nu vă închipuiţi deci că dacă filologia romanică figurează iar printre studiile d-voastră, aceasta însamnă că s-a recunoscut

in sl'irşif utilitatea ei. Nu, utilitatea ei o voi proba-o eu, şi lecţiunilr unde vor arăta, sper, îndeajuns folosul unui lucru care mi H a dat din întîmplare şi nu prin insistenţele mele — dacă ar fi fost altfel desigur că ar fi trebuit să aştept încă mult, şi poate degrabă, pînă să ajung să vă introduc într-o ramură de cercetări din rare mi-am făcut specialitatea.

Ca o justificare a modului cum voi face cursul meu şi ca o îndrumare pentru d-voastră, voi căuta să fixez în această primă leeţiune cîteva puncte care mi se par esenţiale — vor fi jaloanele ic mă vor călăuzi.

In multe părţi se cere profesorului de filologie romanică să <lra o deosebită atenţiune limbei franceze, ca fiind cea mai la modă, era mai utilă pentru cultivarea spiritului din toate limbile romanice. Se pretinde profesorului să familiarizeze cît mai de aproape I>r studenţi cu această limbă, să-i deprindă cu o pronunţare corectă, cu înţelegerea cît mai repede a textelor etc. Ar trebui deci ca profesorul să aibă veşnic dinaintea ochilor şi acest scop practic al învăţămhatului, aşa încît un romanist tînăr să nu fie numai un om de ştiinţă, ci şi un abil mînuitor al limbei franceze. Sînt mulţi, poate, şi la noi — şi chiar printre d-voastră — care înţeleg astfel studiul filologiei romanice, şi aceasta cu atît mai muli cu cît limba franceză este mult preţuită la noi şi se caută mereu profesori secundari pentru ea. Ţin să declar de la început că nu-i acesta modul meu de a vedea. Şi, fiindcă chestiunea aceasta stă în legătură cu alta de ordine mai generală, va trebui să fac o mică digresiune.

în învăţămîntul nostru universitar de pînă acum a lipsit o linie directivă. Profesorii nu şi-au dat osteneala să se întrebe în ce scop li s-a încredinţat funcţiunea şi ce trebuie să aştepte de la ascultători. Voiau ei să facă din studenţi oameni de ştiinţă sau buni profesori, sau şi una şi alta? O asemenea întrebare nu si au pus-o, şi de aceea n-au ajuns să ne dea nici savanţi nici profesori destoinici. Nouă tinerilor nu ni se mai poate ierta o asemenea indiferenţă; trebuie să ştim clar ce voim şi ce trebuie sâ dăm celor ce vin să ne asculte. Veţi fi avut ocaziunea să cunoaşteţi părerea în această privinţă a colegilor mei mai tineri sau a celor mai bătrîni care lucrează în aceeaşi direcţiune cu noi; mi-am exprimat-o şi eu poate incidental sau indirect; voiesc însă să mi-o afirm categoric de astă dată, pentru ca să înţelegeţi spiritul în i are-mi voi dezvolta cursul.

Voiesc în prima linie să dau celor care au dorul de ştiinţă posibilitatea de a lucra singuri odată ieşiţi din universitate, aiâlîndu-le faptele pe care trebuie să fie stăpîni şi metoda pe care

s-o urmeze în cercetări. Cred că acesta-i scopul cel dintîi al învățămîntului universitar. Dar pentru că nu toți care se înscriu la secțiunea de filologie modernă pot ajunge sau țin să devină filologi, ci se mulțămesc să aibă diploma de licență care le deschide calea spre profesorat, fără îndoială că nici aceștia nu pot fi pierduți din vedere. înțeleg pe aceia care se gîndesc să-și cîștige diploma prin munca stăruitoare, peatru că am avut și avem încă mulți diplomați care nu-și pot justifica prin nimic titlul ce li s-a dat. Dar chiar acești muncitori mai modești, viitori candidați la un post de profesor, au nevoie de o cultură științifică serioasă. Am convingerea intimă că unui profesor bun trebuie să i se ceară aceleași cunoștințe fundamentale care sînt indispensabile unui savant. Sînt chiar de părere că un absolvent al facultății care n-are altă pretențiune decît de a ocupa cu cinste un loc în învățămîntul secundar nu trebuie să se deosebească mult, ca *cuantum* de cunoștințe, de un altul care pleacă din universitate cu gîndul de a se consacra științei și de a se specializa mai departe. Este un prejudițiu răspîndit la noi că un tînăr prea „învățat" va ajunge aproape totdeauna un rău profesor, pentru că va încărca mintea elevilor cu prea multe lucruri, căutînd să-și pună în evidență știința. în realitate însă acesta este defectul semidocților pedanți; un tînăr care va avea o sănătoasă cultură științifică nu va ajunge niciodată să cadă în acest defect; va putea din contra să măsure puterea de pricepere a unor minți fragede și să se stăpînească de la copilăreasca manie de a-și arăta știința. Cunosc în streinătate savanți pedanți care nu sînt decît profesori într-un liceu, și profesori eminenți, a căror expunere n-are nimic din confuziunea și obscuritatea atîtor pretinși „învățați" profesori de la noi.

Prin aceasta am voit să arăt că din lecțiunile mele vor putea folosi nu numai cei care se vor ocupa într-o zi mai de aproape de filologie, ci și cei care nu vor ținti altceva decît o catedră de liceu. Nu vor găsi însă acești din urmă la mine preocupațiunea practică de a-i face să citească corect limba franceză și de a traduce cu îndemînare texte. Nici la cursul public, nici în seminar nu mă voi putea ocupa direct de asemenea lucruri — utile fără îndoială pentru oricine se pregătește pentru cariera de profesor. Vom ceti împreună texte franceze vechi și moderne, le vom interpreta și le vom studia din cît mai multe puncte de vedere, dar nu pot da speranță celor care nu cunosc de ajuns limba franceză că vor ajunge s-o stăpînească deplin. Ne vom ocupa de limba și literatura franceză mai mult din considerațiuni filologice, și să nu se creadă că un asemenea studiu nu poate fi de fo^s chiar celor care urmăresc în învățarea limbilor moderne cu deosebire

im scop practic. Cultura filologică ne înlesnește asimilarea unei liinlii streine, ne face să pătrundem mai bine în particularitățile ei și sa cunoaștem mai de aproape deosebirile dintre ea și limba pc care o vorbim. Altceva este a învăța o limbă din auzite și altceva a o studia cu de-amănuntul și într-un spirit științific. '<• vorbește mult franțuzește la noi, dar știm cum și cu cîtă igno- iiința de regulele cele mai elementare, și aceasta pentru că ne închipuim că este o limbă ușoară franceza, nu prea deosebită de română și nu greu de înțeles, oricum am întoarce-o. Perioada «le asimilare copilărească a limbilor streine trebuie însă să se idiișească odată în învățămîntul nostru. Și numai printr-o mai mi inasă cultură filologică vom putea ajunge aici.

I >acă cursul meu nu poate prin urmare satisface în totul dorința celor care ar voi să se perfecționeze în limba franceză, facultatea oleiă alte mijloace prin care să se împlinească și această cerință. Avem o catedră specială de limba și literatura franceză; cei care urmează lecțiunile practice ale acestui curs vor găsi ceea ce nu pol da eu. în seminarul pedagogic se dă iarăși destulă atențiune limbei franceze, așa încît putem ajunge să avem cîțiva profesori capabili de acest obiect. Și am sta și mai bine în această privință dină nu ne-ar lipsi un lucru pe care-1 au universitățile streine. Iu Germania, de exemplu, facultățile filozofice au lectori speciali pentru limba franceză; lor le este încredințată partea practică a studiului acestei limbi: exerciții gramaticale, interpretare de nu(ori moderni, conversații etc, toate acestea se fac cu deosebire de ei. Asemenea lectori ar trebui să aibă și universitatea noastră, HI desigur că erau mai necesari decît privat-docenții, care pentru moment nu răspund la o necesitate urgentă.

<)bservațiunile de pînă aici se raportă cu deosebire la partea negativă a cursului meu; am spus mai mult ce nu voi putea face iu ce nu trebuie să mi se ceară; îmi rămîne să arăt cu ce mă voi ocupa mai ales și cum înțeleg eu studiul filologiei romanice In noi.

Cine a petrecut cîteva semestre în universitățile germane sau n urmărit măcar programele lor anuale știe cum se predă in ele filologia romanică. Pe lîngă chestiuni mai generale de filologie comparată se studiează cu deosebire franceza veche și modernă, provensala și italiana, cîteodată și româna, cum e la Viena și IIalic în unele părți figurează de obicei numai una sau două din aceste limbi, și de preferință franceza sau italiana; excepțional ne învață pe primul plan româna la Leipzig. Majoritatea romaniștdor germani dau o deosebită atențiune limbei și literaturei franceze. Și e natural să fie așa. E partea cea mai bine studiată și cea mai

vastă din filologia romanică, un domeniu nesecat de cercetări, un cîmp deschis la o sumă de muncitori harnici. Germanii ţin în acelaşi timp să cunoască temeinic limba franceză, oricît de numeroase ar fi greutăţile pe care le întîmpină în studiul ei. Şi pe lîngă toate acestea filologia franceză mai are avantajul de a da începătorilor o metodă sigură, deprinzîndu-le spiritul cu o critică ageră. E firesc ca mijloacele de cercetare şi disciplina ştiinţifică să fie mai dezvoltate acolo unde s-a scris mai mult şi unde sforţările învăţaţilor au dat roadele cele mai bogate.

Dacă trecem în Franţa, vom constata desigur o deosebire. Aici franceza fiind limba naţională, urmează de la sine că romaniştii ii vor da primul loc. Sînt şi Ia Paris — la *College de France, Ecole des Hautes Etudes, Sorbona* — cursuri de filologie romanică generală sau în special de italiană, spaniolă, dar cea mai mare atenţiune se dă limbei şi literaturei franceze. Pe cînd in Germania poate fi în cele din urmă indiferent pentru un profesor dacă se ocupă mai mult de franceză sau de italiană, în Franţa greutatea trebuie să se pună pe studiul limbei materne. într-o ţară romanică studiul filologiei neolatine se leagă de la sine de acel al progresului culturei naţionale. Pentru acest motiv şi în Italia şi în Spania romaniştii au căutat mai întîi să dezgroape trecutul limbei şi literaturei lor.

Şi tot aşa trebuie să fie şi la noi. în centrul studiilor de filologie romanică trebuie pusă limba şi literatura noastră. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît ştim cît de puţină atenţiune s-a dat pînă acum unor asemenea cercetări în universitatea noastră. Scopul imediat al nostru — şi mai ales la început — va fi de a deştepta interesul pentru filologia română şi de a-i deschide orizonturi mai largi.

Ne vom ocupa fără îndoială cît de mult şi de celelalte limbi romanice. Vom alege însă din ele, pe lîngă franceză a cărei importanţă am arătat-o mai sus, italiana şi retoromana. Şi aceasta pentru motivele următoare.

în capitolul al IV-lea din *Histoire de la langue roumaine,* I (§§ 102 şi urm.) am căutat să pun în evidenţă faptul că pînă prin secolul al Vl-lea limba română s-a dezvoltat paralel cu italiana şi, în parte, cu retoromana. Peninsula Balcanică a continuat deci mult timp să fie în legătură cu Italia şi Reţia. Numai astfel ne putem explica asemănările, de multe ori surprinzătoare, dintre română, italiană şi retoromană. O asemenea constatare înlesneşte reconstruirea trecutului limbei noastre, cel puţin pînă la o epocă, şi îndreptăţeşte importanţa pe care trebuie s-o dăm în cursul nostru italienei si retoromanei.

Am relevat în cartea mea mai multe din punctele de contact «arc leagă aceste limbi. Cred necesar să amintesc aici unele din ele şi să mai adaug alte cîteva, pentru ca să înţelegeţi de la început importanţa unor asemenea investigaţiuni.

Particularităţi comune limbei române şi italiene constatăm, de exemplu, în următoarele puncte:

Prezenta în ambele limbi a sunetului <ḁ rezultat din *c* latin | c, /.

Căderea timpurie a lui *s, t* finali.

Identitatea de formă pe care o observăm, de o parte şi de alta, la cuvintele corespunzătoare lat. *tres, nos, vos, das, stas, ţiost* =rom., it. *trei* (v. -it)., *noi, voi, dai, stai, apoi-poi.*

Finala *i* la pers. a 2-a sing. a verbelor de conjugarea întîi: n'in. *cînli,* it. *canti.*

Şi dacă studiem dialectele italiene vom găsi încă mai multe asemănări cu iomâna.

Să luăm mai întîi dialectele seplentrionale alături de care ne grupează uneori cele istriene sau cele retice.

Nu putem desigur da mare importanţă unei forme cum e ven. ***nalba*** (Rovigno, Fasana şi Muggia) care corespunde exact rom. ***nalbă,*** lat. *malva.* Trecerea lui *m* la *n* sub influenţa disimilaIoare a lui *b* din silaba următoare s-a putut întîmplă în fiecare din aceste limbi independent de celelalte (comp. de ex. *nurbio* la Rovigno, *nurbiu* la Fasana = *morbidus).*

In schimb, trebuie să punem mai mult preţ pe o particularitate cum e trecerea lui *l* intervocalic la *r* în lombardă, genoveză etc. şi care, pentru motivele pe care le-am expus în lucrarea mea (p. 218), cred că poate întrucîtva fi pusă în legătură cu fenomenul analog din limba română.

Un punct însă de contact remarcabil este întrebuinţarea lui ***fio*** ca A^erb auxiliar în vechile dialecte din nordul Italiei, ca în româneşte.

De înregistrat de asemenea următoarele derivate întrebuinţate In regiunea de care ne ocupăm:

Impagar la Belluno (V. Cian, *Rime di Bartolomeo Cavassico,* IWi, II, 267), rom. *împăcare* = lat. **impacare.*

Impetrir ven. (friul. *impetri),* rom. *împetrire* = lat. **impetrire.*

/mpiniren. (friul. *impleni),* rom. *împlinire* = lat. **implenire.*

Iladegar ven., *radega* mii., rom. *rătăcire* = **~erraticare, *erratirirc.*

Nu mai puţin interesante sînt formele ven. *nemiga, nome* (friul. *nemighe,* eng. *nomma* etc), rom. *nimica, numai* = lat. *mu mica, non magis.*

Pentru lexicografie avem de înregistrat:

Bun piem., cu acelaşi înţeles ca rom. *bunic.*

Cade(r) cu înţelesul de „a trebui" în lomb., trent. (istr., eng.), întocmai ca românescul *se cade.* Deosebirea e că în româneşte verbul e construit cu *se,* pe cînd în dialectele amintite se întrebuinţează simplu: *no cade dir* = rom. *nu se cade să spui.* Comp. it. *accadere.*

Cel (della bocea) bergam., ca rom. *cerul gurei* (comp. şi alb. *Keleze).*

Conveni(r) etc. serveşte în ven., lomb., gen. (retorom.) a exprima ideea de „trebuie, se cere", etc; comp. rom. *se cuvine.* Pe cînd insă în română verbul este unipersonal şi de formă reflexivă, în italiană se întrebuinţează şi la alte persoane decît a 3-a sing. şi atît cu *se,* cît şi fără el.

Reo, rio apare în vechile texte scrise în nordul Italiei cu acelaşi înţeles ca rom. *rău* (v. —ven. *femena rea* etc). în ladină şi vegliotă cuvîntul şi-a păstrat încă această semnificaţie.

Dar un exemplu din cele mai frapante de concordanţă între limba română şi dialectele italiene îl găsim într-un cuvînt din vechea veneţiană păstrat într-o accepţiune interesantă pentru noi într-un singur text. în poemul moral al lui Girard Pateg, scris în secolul al XlII-lea şi publicat de D. Tobler, cetim la versul 211: *Un mat om que redise la matega doi ora* =rom. *un nerod care spune o nerozie de două ori.* în nici o altă parte a domeniului romanic afară de română şi veneţiană n-am întîlnit acest înţeles special al lat. *hora.* Pentru a exprima ideea de „o dată, de două ori" s-a recurs în it., fr., etc. la lat. *vicis, *voltus.* Ar fi greu să explicăm această asemănare între română şi veneţiană dacă n-am admite o legătură între ele. Şi, dacă ne aducem aminte că şi în albaneză lat. *hora* a suferit o schimbare semasiologică analogă *(hert* =„timp, oară, dată"), vom înţelege mai bine însemnătatea unei asemenea forme. Ea ne arată că într-o vreme româna, veneţiană şi albaneza au trebuit să fie în atingere una cu alta, formînd împreună un grup linguistic care lega Peninsula Balcanică de Italia. Numai astfel putem explica iarăşi prezenţa în aceste idiome a formelor: rom. *cutezare,* ven. *scotezar,* alb. *kudzon* = = bizanţ. **XOTTX££<D**, care s-a transmis de altmintrelea şi mai departe (comp. istr. *kutisa,* it. merid. *scoteare,* atestat la Ruggieri Apugliese).

Trecînd în sudul Italiei, dialectele ne vor oferi alte trăsături comune cu limba română.

Avem astfel pron. pers. de pers. 1 *mene,* corespunzător rom. *mine,* deşi asemănarea poate să fie mai mult întâmplătoare.

5 4^'^* v A-

21

JMii caietul de note de la Cursul lui G. Paris, audiat la Paris, 1895 (HAR — mss. V mss. 42, Notițe cursuri)

'A, -

4 j**.

1 ..^

>Vi.f

Ovid Densusianu, la virsta de 35 de ani (BAR — Cabinetul de stampe)

1

iVzurare nap., *nzorare* cal., *nzurar* în Abruzzi sînt formele **paralele rom.** *insurare* = lat. **inuxorare.*

<u>*Ainni.islr.ca*</u> însamnă în graiul din Abruzzi acelaşi lucru ca rom. ioac.\7rc(/re.

(n acelaşi dialect întîlnim formele *ceppe, nghiavature,* care **(orespiiiid** exact rom. *cep, încheietură.* Cuvîntul dintîi ne arată (a **şi** <u>**prnt.ru**</u> rom. *cep* trebuie să plecăm de la lat. *cippus,* singura **etimologie** admisibilă pentru forma abruzzesă.

M:i umlţămesc dar, pentru dialectele meridionale, cu aceste **rvrmplc**, destul de caracteristice şi ele. O întrebare care se pune **in cazul** de faţă este următoarea: dacă asemănările dintre română 0 **italiana** septentrională sînt mai uşor de înţeles, cum sâ se **nxplicc** analogiile dintre limba noastră şi dialectele din sudul **Haliri**, dată fiind depărtarea mai mare a acestei regiuni de **Peninsula** Balcanică?

S ii **zis** de către unii, care au constatat în treacăt unele puncte **dr ((intact** între română şi siciliana, că probabil la cucerirea l)ai **iri** ,s-au adus în această ţară colonişti din sudul Italiei. Cred **dr prisos** să mai insist asupra unei asemenea păreri, care nu se **poale** susţinea pentru motivele expuse în *Iiist. de la langue îmi ni.,* I, p. 56.

Sa admis de către alţii că în sudul Italiei existînd, după cum **nr ştir**, un substrat iliric de acelaşi fel cu cel pe care-1 constatăm **Iu** Peninsula Balcanilor, s-a putut ca acest fond comun într-o **parte** şi într-alta să determine schimbări similare în formele **latine** din graiul acestor regiuni ale României. Sînt departe de **a mă** inulţămi cu o asemenea ipoteză, pentru că din studiile mele **de piuă** acum am ajuns din ce în ce mai mult la convingerea că in **ţ.iunea** substratului autohton al ţărilor romanice asupra latinei n **fost** mult mai slabă decît s-a crezut de unii şi decît ne-am **putea** închipui. Şi sînt asemănări între limba română şi abruzzesă, **dr ex.,** pe care nu ştiu cum le-am putea explica printr-o asemenea **1corie.**

Nu ne rămîne atunci decît să admitem un fapt care ar putea **găsi** o confirmare în istorie, deşi chestiunea n-a fost încă studiată **dr** aproape, pentru că nu s-a atras luarea în samă asupra ei. Cred **anume** că între sudul, în special sud-estul Italiei şi Istria, Dalmaţia **ele au** existat în evul mediu relaţiuni mai mult sau mai puţin <u>**nl.rln.se**</u>, după epoci şi localităţi. Adriatica nu era o barieră atît **dr** puternică încît să lase aceste regiuni cu desăvîrşire izolate **una** de alta. Schimburi reciproce între ele puteau avea loc, şi **desigur** că mici colonii au trecut din Dalmaţia în sud-estul Italiei i̦u viceversa, fapt pentru care istoria ne-ar da oarecare indicii.

Părăsind domeniul italian, trecem în regiunea ladină, în care descoperim iarăşi mai multe asemănări cu limba noastră. Ne vom opri şi aici numai asupra cîtorva forme mai interesante.

Discanta apare în friulană cu acelaşi înţeles ca rom. *deşănţare.*

Distrama, propriu aceleiaşi regiuni, traduce exact pe rom. *destrămare.*

îmbina friul, împreună cu eng. *abbiner,* tir. *abine* etc. formează aceeaşi familie cu rom. *îmbinare* şi reproduc două derivate ale lat. *bini: *abbinare, *imbinare.*

Innejar la Muggia corespunde rom. *înnecare.*

Baselgia eng. este întrebuinţat ca şi rom. *biserică* în locul lat. *ecclesia* pe care-1 întîlnim în alte părţi.

Ferbint apare în friulană cu înţelesul rom. *fierbinte* şi amîndouă formele sînt urme populare interesante ale lat. *fervens.*

Subtigl eng. însamnă acelaşi lucru ca rom. *subţire: glac subtigl* = rom. *gheaţă subţire.*

De remarcat de asemenea păstrarea lat. *incipere, intelligere* cu aceeaşi semnificaţie ca rom. *începere, înţelegere:* eng. *anceiver, in cler.*

Vom aminti, în sfîrşit, că rom. *raţă* se regăseşte în friulană sub forma *razze,* fără să putem însă stabili originea acestei curioase forme. în acelaşi dialect găsim iarăşi un alt cuvînt cunoscut şi la noi; e *sore,* rom. *cioară* (comp. istr. *cuora* etc, vicent. *zorla;* alb. *sore).*

Ne mai rămîne încă un dialect romanic pe care să-1 comparăm cu româna. Este vechea dalmată (vegliota), care nu aparţine zonei ladine şi se distinge fundamental de toate dialectele italiene. Particularităţile acestui idiom romanic se apropie de multe ori de cele ale limbei române sau chiar de ale albanezei. întîlnim afară de acestea multe puncte de contact cu abruzzesă, lucru pe care-1 putem explica prin ipoteza expusă mai sus. Dacă considerăm asemănările pe care acest dialect le prezintă cu limba română, nu mai încape îndoială că el trebuie să fie considerat ca o punte de trecere de la romanica din Italia la cea din Peninsula Balcanică.

Constatăm astfel în vegliotă trecerea lui *et, cs* la *pt, ps,* ca în româneşte şi albaneză (aceasta din urmă prezintă însă grupurile *ft, fs):* vegl. (raguzană) *guapto, kopsa* = rom. *opt, coapsă.*

Un alt fenomen fonetic comun acestor două limbi este trecerea lui *gn* la *mn* şi a lui *mn* (primar) la *un:* vegl. *komnut, kelauna;* comp. rom. *cumnat, daună.*

Din punct de vedere lexical, concordanţa între dalmată şi română reiese din: vegl. *skulro, sanglo* etc. = rom. *scoatere, singur.*

Cred că aceste fapte sînt suficiente pentru a arăta în ce direcţiune trebuie să lucreze un romanist la noi.

Studiul ştiinţific al limbei române nu poate fi izolat de acel MI dialectelor care s-au vorbit sau se mai vorbesc încă în Italia ii Uciyia. Ne trebuie o cunoştinţă aprofundată a acestor dialecte, » cercetare amănunţită a textelor vechi şi noi de limbă a acestor (**ui, nu** neobosit spirit de comparaţiune. Mai multe generaţiuni dr cercetători pricepuţi va trebui să lucreze în acest sens, şi desigur ' .ı rezultatele vor fi demne de osteneala ce se va pune. Se vor descoperi lucruri de care nu ne putem da samă astăzi, fapte de " valoare nepreţuită, şi să nu uităm că tocmai faptele puţin însemnate iu aparenţă, o formă nouă, un înţeles necunoscut al unui riivint, ne dau adeseori cheia problemelor mari şi ne deschid • alea pe care zadarnic am fi căutat-o ameţiţi de teorii.

Şi un punct asupra căruia ţin să atrag încă luarea-aminte este următorul: cu cît ne coborîm mai adine în trecut, cu atît asemănările, intre limbile romanice devin mai numeroase, lucru de altmintrelea uşor de înţeles. Pentru acest motiv, o comparare a limbei române cu italiana va fi cu atît mai bogată în rezultate, • u cit vom cunoaşte mai bine şi vom studia mai de aproape vechile monumente ale acestei limbi. Am văzut mai înainte cum o formă venețiană nepreţuită pentru noi ne-a fost transmisă de un singur text, şi un asemenea lucru ni se va întîmplă nu o singură dată.

Aceste consideraţiuni explică importanţa pe care o voi da Iu cursul meu cercetărilor privitoare la limba italiană, precum şi la cea retică. De aceea am şi anunţat că voi studia în cursul public, din al doilea semestru dialectele romanice din Istria, iar Iu seminar vom interpreta vechi texte italiene.

Astfel înţeleg învăţarea filologiei romanice în universitatea noastră.

Pe planul întîi pun limba română, acordînd, bineînţeles, şi celorlalte limbi romanice atenţiunea ce li se cuvine. Dînd limbei române acest loc, vom putea arăta importanţa ei în rezolvarea multor probleme de filologie romanică comparată. Vom vedea **cit de** preţios este ajutorul ei şi cum fără ea de multe ori am apinge la o interpretare greşită a faptelor. în modul acesta vom putea totodată înţelege mai bine dezvoltarea limbei noastre şi legăturile ei cu restul domeniului romanic. Din comparaţiunea cu il uliana şi cu retoromana aţi putut vedea cum o sumă de particularităţi apar sub o nouă lumină şi cum trecutul limbei române poale fi mai uşor reconstituit astfel.

II»

Era un timp cînd filologii mergeau departe de tot cu explicarea cutărui sau cutărui fenomen, cînd ipotezele cele mai complicate se dedeau cu încredere drept soluțiuni sigure. E vremea să ne uităm mai aproape de noi şi să privim lucrurile printr-o prizmă mai limpede şi mai simplă. Experiența ne învață că adevărul se găseşte mai uşor cînd mintea e mai puțin încărcată de combinațiuni subtile şi silite, şi cînd ochiul nu rătăceşte prea departe, fascinat de iluziuni. Experiența aceasta am făcut-o singur; o veți face şi d-stră, şi atunci veți înțelege mai bine ce însamnă o interpretare naturală a faptelor şi cît de rodnice pot fi cercetările cînd gîndul se aventurează mai puțin în căutarea de ipoteze strălucitoare, dar seci.

Bucureşti, Socec, 1902.

PĂSTORITUL LA POPOARELE ROMANICE

Însemnătatea lui lingvistică şi etnografică[1]

Adevărurile filologice au şi ele soarta de a întîmpina totdeauna la început neîncrederea, ascunsă ori fățişe, ce-şi găseşte uşor sprijinul în critica aşa de darnică în argumente şi cînd este vorba de a apăra credințe vechi. Neîncrederea e, se înțelege, cu al il, mai mare cu cît adevărul revelat vine să schimbe interpretarea multor fapte şi să explice aşa de simplu adeseori fenomenele c<-le mai complexe. Un asemenea adevăr e cel ce se desface din Mludiul păstoritului la noi şi la celelalte popoare romanice. De mai mulți ani, atît la cursuri, cît şi în comunicări făcute împreună eu D. Candrea la „Societatea filologică", am urmărit această problemă, şi, pentru că o parte din lecțiuni Ie voi consacra acum graiului păstorilor din sudul Franței, voi căuta în această primă leețiune să înfățişez chestiunea în întregimea ei şi să arăt însemnătatea pe care o are pentru filologie şi alte cercetări.

Un fapt de la care trebuie să plecăm e că păstoritul — şi în special îndeletnicirea cu creşterea oilor, care ne interesează direct — e sfrîns legat de vieața nomadă. Faptul acesta e recunoscut de toți etnografii şi e bine formulat de Ratzel în cuvintele: .llirten- und Nomadenleben sind fast gleichbedeutend"[2]. Vom vedea mai departe toate împrejurările care fac pe păstori să ducă vieața pribeagă; pentru ce ne preocupă e nevoie să arătăm cum se prezintă acest nomadism în țările romanice.

'Leețiune de deschidere la Facultatea de litere (9 noiemvre, 1912).
* *Volkerkunde,* Leipzig şi Viena, 1894—5, t. I, pag. 84.

In regiunea Alpiior şi Pireneilor — ca să începem din Apus — păstorii, coborîndu-se din munţi o dată cu venirea toamnei, duc turmele lor, uneori pînă la depărtări mari pentru ca să le găsească loc de păşunat, la şes. Această „transhumantă", cum e numită, e bine cunoscută celor ce au călătorit prin aceste părţi şi a fost descrisă de mai multe ori — o descriere poetică găsim la Mistral, în *Mireio* (cîntul al IV-lea) şi la Daudet în *Lettres de mon moulin;* pentru indicaţiuni mai precise asupra trecerilor de păstori din loc în loc între Alpi şi Pirenei lăsăm să urmeze cîteva citate:

„A deux epoques de l'annee ă peu pres fixes, le departement des Basses-Alpes est traverse ou parcouru en divers sens par les troupeaux qui passent ordinairement l'hiver dans la Basse-Provence, et l'ete sur les montagnes pastorales de la Savoie, du Piemont, du Dauphine ou des Alpes"[1].

„Aujourd'hui meme, de nombreux troupeaux transhument annuellement de France en Espagne, et d'Espagne en France"[2].

„La Provence a toujours ele un pays essentiellement pastoral- La pârtie occidentale de ce pays, entierement occupee par les immenses plaines de la Crau et de la Camargue, est, par destination, une terre des plus propices â l'elevage du betail...

Durant les longs mois de l'ete provenea!, la plaine de la Crau est depourvue de toute vegetation, c'est une veritable steppe asiatique, immense et caillouteuse, â l'aspect desole. Les moutons ne sauraient trouver le moindre brin d'herbe dans cette plaine aride; c'est alors que les troupeaux emigrent vers les montagnes de la haute Provence, du Dauphine, de la Savoie et du Piemont, oii ils trouvent, de juin â novembre, une herbe fraîche et abondante"[3].

Pe teritoriu] Spaniei întîlnim aceleaşi mişcări de păstori şi despre ele ne putem face o idee din aceste rînduri:

„Depuis pres de miile ans, la transhumance s'est exercee en Espagne avec une ampleur et dans des conditions telles qu'on

[1] Cotto, *Les troupeaux transhumans,* în *Annales des Basses-Alpes,* Dignc. t. I (1838), pag. 113.

[2] J.F. Blade, *Essai sur Vhistoire de la transhumance dans les Pyrinies francaises,* Paris, 1893, pa?. 9 (extr. din *Bulletin de giographie hislorique et descriptive).*

[3] J. Fournier, *Les chemins de transhumance en Provence et en Dauphine",* în *Bull. de geogr. hist. et descr.,* 1900, pag. 237 — 8.

tic Ici rciiouvc â ce degre nulle part ailleurs dans l'Europe. Du i....I au sud, de l'est â l'ouest, d'immenses troupeaux se depla- • ır•ıl lncr cucore; des Pyrenees â l'Ebre, de la Galice et des Miuii:; Canfabriques ă la Manche et â l'Estremadoure, des Monts IIH'IM|MCS â la Nouvelle Castille, de l'Andalousie â Valence, • ci.ni coinine un flux et reflux de laine, un oscillation rythmi- • Iii<- des ti'oupeaux. Par groupes de 10.000, suivant des routes .peciales, Ies moutons allaient, tondant 1'herbe â ras, prieti- M.inl el tassant la terre. Chaque groupe etait divise en troupeaux iccninlaires, do 1.000 â 1.200 tetes; un „mayoral" guidait la bande; • Ic „rabadanes", aides de bergers, poussaient lesbetes; armes de li'DIIIICS, portenrs de longues houlettes, les pasteurs traversaient, • li-ux fnis l'an, la peninsule, avec leurs mules, leurs chaudrons et I....s cliiens...

Ce relief, les sols, les climats sorit tels dans la Peninsule llvci iijiie que, â toute epoque de l'annee, le betail est sur de trouver quelque part la vegetation qu'il affectionne davantage, et, •mus prendre d'autre peine que celle de se deplacer, le pasteur peut nourrir presque sans frais d'immenses troupeaux"[1].

Acelaşi nomadism păstoresc e cunoscut în Sardinia, Elveţia MI Italia; să vedem cum apare la noi.

O lucrare bună de informaţiune asupra acestui subiect ne lipseşte, şi e păcat, pentru că multe părţi din trecutul nostru s-ar putea lămuri printr-o asemenea cercetare[2]. Problema păstoritului a fost neglijată la noi, fiindcă nu s-a înţeles pînă acum imporlmiţa ei. Din puţinul material ce ne stă la îndemînă vom putea l ufuşi să înţelegem rolul însemnat pe care l-au avut cutreierările pastorilor şi pe pămîntul nostru.

Voi da mai multe citate pentru ca să se vadă mai de aproape ' ondiţiunile transhumantei la noi şi le voi alege din povestiri culese chiar de la păstori.

Să ascultăm pe doi bătrîni din Gorj care umblase altădată cu oile pînă departe peste Dunăre:

[1] A. Fribourg, *La transhumance en Espagne,* în *Annales de giographie,* I XIX (1910), pag. 231, 233; despre transhumantă în Spania, articolul acesta dâ şi alte amănunte interesante, dar autorul greşeşte cînd crede că ea ar data numai de vreo mie de ani; e, desigur, mai veche şi trebuie s-o punem în legălui-ă eu migraţiunile păstoreşti din epoca romană (v. mai departe) şi chiar ilin limpurile preistorice.

[2] Singura încercare de a studia transhumanta Ia noi din punct de vedere ifotfi'afic e articolul publicat de E. de Martonne, *La vie pastorale et la trans-Inimance dans les Karpates miridionales,* în volumul *Zu RalzeVs Gedăchtnis,* 1.1-ipzig, 1904, pag. 225—245.

„Plecam cu oile toamna diin muntîe, ne ducam pană la Marea Nîagră, doboram pe plaiu Novacilor, o luam pe Dealu Muierii şi îeşam tomna la Oalova; acolo luam drumu-n jos, trecam Oltu la vale-n jos şi mergam pe malu Dunării; trecam Dunărea pe la Oltenița în țara turcască; cît îl Dobroga şî cît îî Bulgaria pe-acolo umblam. Dacă trecam Dunărea nu ne-ntreba niminea de une vii şî un te duci; la turc plătiam o sfănțuîcă pîntru o oaie. îera dî-ai noşti die ştiîa turceşte şî aşa ne-nțălegam. Mergam cîtîe şasă săptămîni, ş-acolo şădîam pană pe la Si'întu Ghîorghie"[1].

„Vara stam aici la munte, iarna plecam departe. Am fost pănă-n țara turcască, in Dobroga, cu oile, estă pestă patruzăci de ani. Am fost păn la marea. îera lume măi puțină pe-acolo şî d-aîa ne ducam; nu da zăpadă ca pe ica, puțînică, az o da, mîne o lua. Acu s-a-mmulțît lumea şi turcii nu ne mai lasă. Plecam toamna di la munte, de-aici d-acasă; măi îera ungureni de dincolo şî mergam cu oile acolo, cu toțîî; mergam cîte trei-patru cîopoară de oi la un loc ; mergam cam pănă-n dreptu Bucureştilor şî pe urmă trecam Dunărea pi la schile; puneam oile-n pod şî trecam dincolo şî umblam pe cîmp pe-acolo, în țara turcască. Păşunam de toamna pană primăvara"[2].

Un țăran din Muscel îmi spunea:

„Numa acu doi ani m-am lăsat dă oi. Mergam pă Bărăganu cîte douăzăci; plecam după Sîntă Măriîe şi mergam cîte trei săptămîni; era stăpini dă dincolo, sibiienî, săceleni. Acolo, dacă erea iarna grea, dam paie la oi or dărîmam salcie. Ne-ntorcam îndărăt pîn mai"[3].

Un altul din Dîmbovița:

„Estă vo cinci ani dă cînd am fos pă Baltă, pă moşîe, la gura Cîulnițîî. Am plecat între Sîntă Măriîe cinci ciobani cu şasă sute dă oi, dîn Valea Speriată; am trecut pîn Tîrgovişte, am ținut drunui pîn Văleni; am făcut ob zîle pîn-acolo. Acolo am păscut oile pînă-n Crăciun şî pe urmă le-am adus îndărăt, pă muscel. Primăvara ne-am dus în munte, la Măra"[4].

Despre ciobanii din Transilvania aducînd turmele la păşunat in şesurile dunărene, un poienar şi un săliştean îmi povesteau:

[1] Candrea, Densusianu şi Sperantia, *Graiul nostru,* t. I, pag 15
[2] *Ibid.,* pag. 23.
[3] *Ibid.,* pag. 122--3.
[4] *Ibid.,* pag. 132.

„Oile, toamna la Sîntă Măriie, le dreptăm la țară; punem pe măgar căldarea şi dăsagii şi bota cu apă şi sacu cu mălai în dăsagi şi burdufu cu brînză tot în dăsagi, cu legumă la ciobani, şi pe urmă unu chîamă dinainte şi ăilalț mai mici adună oile de pe urmă şi coboară la țară de pe munte. Şi merge pe drum pînă ajunge la moşiie, acolo un să-nvoesc de ernează pînă primăvara la Sfîntu Constantin.

Ne ducem cîte zece zile, ne ducem pînă la baltă"[1].

„Aicia o fos întîi tot cu marhă, cu yite, şi iei în vremurile dc demult nu treca nici în Rumâniia nici în Dobroga, ci să ținea mai mult în țara ungurească, cu oile; dup-aceîa o-nceput a frece în Rumâniia, ş-apăî o trecut şi Dunărea în Dobroga, ş-apăî acolo o trăit mulț ani; venia vara la munte şi toamna să ducea iar pin Dobroga, pin Țara Rumânească era loc mai văratic. O-nceput apăî oamenii de răminea şi pi-acolo, apoi mulț o rămas pî-acolo cu yitele, că s-o strîmtat locu de n-o mai putut umbla cu iele pe drumuri"[2].

Migrațiunile păstorilor noştri au lăsat urme şi în toponimie. In mai multe județe găsim drumuri ce se cheamă *Drumul oii* sau *Drumul oilor;* aşa, în Mehedinți, Vîlcea, Olt, Romanați, Teleorman, Ialomița, Brăila; despre drumul care începe în Vîlcea, *Dicționarul geografic* spune că e „aşa de lung că uneşte munții cu Dunărea; pe el se coboară ciobanii din munte cu oile spre baltă". Cîteva din aceste drumuri sînt vechi şi o întrebare care se pune este dacă nu datează din vremea romanilor. Păstoritul ar fi contribuit astfel la păstrarea lor din timpul colonizării romane. E o chestiune care ar trebui urmărită şi ea ar deschide un punct nou arheologiei[3].

[1] Candrea, Densusianu şi Sperantia, *Graiul nostru,* t. II, pag. 102—3.
[2] *Ibid.,* t. II, pag. 105—6. De la păstorii aromâni nu s-au cules încă asemenea povestiri; pentru migrațiunile lor se poate consulta: F. Pouqueville, *Voyage de la Grece,* 1826—7, t. II, pag. 382 urm.; L. Heuzey, *Le mont d'Olympe et l'Acarnanie,* Paris, 1860, pag. 46, 267 urm.; D. Bolintineanu, *Călătorii la românii din Macedonia,* Bucureşti, 1863, pag. 137 urm.; F. Lenormant, *Les pdtres valaques de la Grece,* Paris, 1865 (extr. din *Revue orientale et amiricaine)* ; E. Burnouf, *Le brigandage en Grece,* în *Revue des deux mondes,* 1870, 15 iunie, pag. 994 urm.; G. Weigand, *Die Aromunen,* Leipzig, 1894, t. I, pag. 301; cf. 132, 184, 186, 190, 205, 219; I. Nenițescu, *De la românii din Turcia europeană,* Bucureşti, 1895, p. 185 urm.; *Lumina,* t. IV (1906), pag. 172; P. Papahagi, *Poesia instreinărei la aromâni,* pag. 9 "urm.
[3] Despre drumurile păstorilor în Provansa, J. Fournier spune în articolul citat, pag. 239; „les carraires sont de voies fort anciennes, dont l'existence est formellement attestee â partir de 1232; il n'est pas douteux qu'elles

Dacă ne adresăm poeziei populare, găsim şi în ea ecouri din vieața nomadă a păstorilor români; tocmai multe, e adevărat, n-am întîlnit, deşi ne-am fi aşteptat să fie mai numeroase; lucrul se explică prin puțina atențiune pe care au arătat-o păstoritului cei ce au adunat texte populare; o culegere de cîntece ciobăneşti ar fi o prețioasă contribuțiune la cunoaşterea folklorului nostru. Ca poezii mai caracteristice pentru ce ne preocupă pot fi citate următoarele din Maramureş şi Argeş, precum şi de la aromâni (le reproduc fără particularitățile dialectale):

Sus la Țara Rumânească,
La băcia ciobănească,
Este-o masă, străluceşte,
Bătută cu solzi de peşte.
După masă cine-mi şade?
Şade Mircea cu Codrea.
Numai ei de se mustra:
— Unde-ai vărat, Mirceo, hei,
De ți-i fața ca la zmei?
— C-am vărat la Țarigrad...[1].

...Cel mic de ciobănaş...
La oițe se-ntorcea,
Jos la baltă se lăsa,
Din bucium că-mi buciuma,
Din gură că mi-şi striga,
Toți ciobanii se-aduna,
Oile le-amesteca,
Tot o turmă le făcea,
Şi, frate, că mi-şi pleca,
La munte se ridica,
în lunca Argeşelului,
în piatra Nămăieştilor,
Deasupra Muscelului,
în preajma Cîmpulungului[2].

existaient anterieurement â cette epoque, et sans aller jusqu'ă affirmer qu'elles etaient vraisemblablement les seules voies tracees avânt les voies romaines, il y a tout lieu de croire qu'elles remontant â une 6poque tres reculee".

[1] A. Țiplea, *Poesii populare din Maramureş,* Bucureşti, 1906, pag. 33. Probabil că textul e alterat: în loc de *ai vărat* ne-am aştepta să se spună: *ai iernat,* pentru că în timpul iernei, cum am văzut, turmele erau duse pînă în țara turcească. Oricum, poezia aceasta ne dă şi ea o mărturie despre peregrinațiunile păstorilor spre sud.

[2] C. Mateescu, *Balade,* Vălenii de Munte, 1909, pag. 7.

...Cînd înnegri codrul
Şi se apropie Sf. Dumitru,
Ale lui Dzegă turme,
Sute şi mii de urme,
Traseră pînă la mare
Toamna pentru iernare,
La locuri ştiute
Cu familiile toate.

Iară cînd dulcea vară,
Vară şi primăvară,
Sosi cu pasările,
Oile şi vătuii,
Cu capre, cu noateni,
Apucară printre jnepeni,
Ca să ajungă la munte,
Cu Cornicea în frunte[1].

Un biet călugăr,
Călugăr sărac,
Are, sărmanul de el, cîteva oi,
Şi cîteva capre.
Şi merse să le ierneze
în iernatec colo la şes,
Pe malul mărei,
Pe marginea mărei.
în mai oile le scotea
în munții aromâneşti...[2].

Iată destule fapte pentru ca să se vadă cum păstoritul apare la noi cu acelaşi caracter de nomadism. De la un cap la altul şi pămîntului nostru şi dincolo de el, pe plaiuri şi cîmpii streine, ciobanii au cutreierat cu turmele lor, şi cu cît ne adîncim mai **mult** în trecut, cu atît vieața noastră ni se înfățişează în această lumină ce-i dă ceva de măreție epică. în unele locuri, prin prefacerile vremei, păstoritul a rămas numai o amintire, în altele e pe cale să dispară, în prea puține îşi mai păstrează seculara-i **Htatornicie,** dar pretutindeni găsim urmele lui **şi** pretutindeni ne vorbeşte de ce a fost odată neamul nostru.

[1] P. Papahagi, *Din literatura poporană a aromânilor,* Bucureşti, 1900, pag. 1046.

[2] *Ibid.,* pag. 931.

In nomadismul păstorilor de la noi, ea şi de la alte popoare romanice, găsim, cum vom vedea, şi amestecuri streine, dar am greşi dacă nu am vedea în el o moştenire din epoca romană.

Atingem aici o chestiune pe care n-o putem urmări de data aceasta în toate amănuntele ei — păstoritul la romani. In cursul pe care l-am dezvoltat acum cinci ani am căutat să insist mai mult asupra acestui punct. Mă mulţumesc să relevez un fapt pierdut din vedere de istoricii de azi, acela anume că romanii au fost la origine păstori. Toate constatările ne duc la această concluziune şi avea dreptate Varro cînd spunea despre strămoşii lui: „Romanorum vero populum a pastoribus esse ortum quis non dicit"[1].

Că la romani, întocmai ca la noi şi aiurea, păstorii se strămutau din loc în loc, despre aceasta avem mărturii categorice. Iată ce spune Varro:

„Nu aceleaşi locuri sînt potrivite pentru păşunatul de vară şi cel de iarnă. Astfel turmele de oi din Apulia vin vara să pască în Samnium...

Ca să pască, turmele obişnuiesc să treacă din loc în loc, aşa că uneori mai multe mile despart păşunile de iarnă de cele de vară. Aceasta o ştiu bine singur, pentru că turmele mele se duceau să pască iarna în Apulia, iar vara pe muntele Reate."[2]

Putem izola mişcările de păstori din epoca romană de cele pe care le constatăm pe teritoriul romanic? Desigur că nu: ar fi o lipsă de simţ istoric să nu admitem o continuitate între ele.

Din citatele pe care le-am dat s-a putut vedea cauza principală ce determină transhumanta. La apropierea iernei, păstorii sînt siliţi să părăsească munţii şi să găsească adăpost şi hrană pentru turme în locuri mai scutite de asprimea vremei. în căutarea acestor locuri ei trebuie să meargă de obicei la depărtări mari, de sute de kilometri chiar; rareori condiţiunile de teren sînt aşa fel încît să poată petrece iarna mai aproape de munte, de păşunile de vară. Nu trebuie uitat, de altă parte, că transhu-

[1] *De re rustica,* II, 1, 9.

[2] *De re rustica,* II, 1, 16; 2, 9: „Neque eadem loca aestiva et hiberna idonea omnibus ad pascendum. Itaque greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum... Longe enim et late in diversis locis pasci solent, ut multa milia absint saepe hibernae pastiones ab aestivis. Ego vero scio, inquam, nam mihi greges in Apulia hibernabant, qui în Reatinis montibus aestivabant."

în afară de textul Iui Varro, mai avem alte confirmări ale acestui fapt; le voi arăta în lucrarea pe care o pregătesc asupra vieţei păstoreşti la romani.

manta se întilneşte îndeosebi acolo unde trebuie asigurată hrana de iarnă pentru turme numeroase, pe cînd ea nu mai este necesară unde păstorii au în grija lor un număr mic de oi şi le pot luâni în timpul iernei cu nutreţul adunat din vreme. Cu alte cuvinte, transhumanta e un indiciu că ne găsim pe un teritoriu unde vieaţa păstorească e în floare, alcătuieşte bogăţia de căpetenie a locuitorilor.

Strămutările păstoreşti mai pot fi pricinuite şi de alte împrejurări:

Conflictele între păstori pentru stăpînirea locurilor de păşunat; conflictele acestea se întîlnesc mai ales în timpurile vechi, cînd ele se transformau uneori în adevărate lupte ce aveau ca urmare că cete de păstori năvălitori alungau pe alţii din locurile lor şi-i sileau să se îndrepte în alte părţi; ecouri ale acestor conflicte găsim în literatura populară de la noi şi din alte ţări unde păstoritul a avut un rol preponderant.

Greutăţile întîmpinate de la o vreme de păstori fie din cauza urcărei preţului de închiriere a păşunilor folosite mai înainte, fie din aceea a interzicerei de a mai trece prin ele.

Turburările întîmplate prin unele locuri (războaie, năvăliri) şi care silesc pe păstori să-şi mîne turmele aiurea.

Schimbările climaterice, care fac ca unele regiuni să devie, pentru mai mult ori mai puţin timp, improprii pentru păşunat.

Ivirea de boale printre oi; despre părăsirea locurilor din această cauză ne vorbesc în toponimia noastră nume de localităţi ca *Gălbeaza, Valea Gălbezei* (în judeţele Buzău, Vîlcea) şi *Părăsiştea* (în Vîlcea şi Muscel; acesta din urmă ar putea fi explicat şi altfel, pentru că şi împrejurări de altă natură au putut aduce părăsirea localităţilor cu acest nume; cred totuşi că şi aici avem o urmă din vieaţa păstorească, pentru că denumirea aceasta se întilneşte in regiuni muntoase[1]).

Putem înţelege acum interesul pe care-1 prezintă problema păstoritului cînd o urmărim pe domeniul romanic. De la o extre-

[1] Aiurea vedem intervenind şi alte cauze pentru a tace pe păstori să-şi schimbe locuinţa; aşa, despre păstorii din Algeria, *Annales de geographie,* I. XI (1902), pag. 17, ne spun: „On sait qu'en Algerie les tribus voisines du Teii accomplissent periodiquement des migrations vers le sud pour echan- **K'er** leurs produits pastoraux contre les dattes dont se compose en pârtie leur alimentation". Migraţiuni provocate de aşa ceva nu cunosc în domeniul romanic. De altfel nomadismul păstoresc din Africa, precum şi din Asia, prezintă unele condiţiuni speciale pe care nu Ie întîlnim azi în Europa; v. A. Bernard şi A. Lacroix, *L'ivolution du nomadisme en Algirie,* Alger i'l Paris, 1906, pag. 65, 207 şi urm.; cf. şi J. Brunhes, *La geographie humaine,* Paris, 1910, pag. 387 şi urm.

mitate la alta a lui, din Pirenei pînă în Carpați și Balcani, o vieață deosebită s-a desfășurat într-o continuă mișcare, mînînd pe păstori cînd într-o parte, cînd într-alta. Aceasta schimbă felul în care istoricii își reprezintă de obicei dezvoltarea popoarelor romanice în evul mediu. O dezvoltare așa de izolată cum e admisă de ei nu corespunde realității. Desigur, condițiunile de vieață de atunci, în special organizațiunea feodală, au favorizat în unele privințe această izolare, dar am greși dacă am privi veacul de mijloc numai sub această impresie. Migrațiunile păstorești au avut drept consecință, cum am văzut, stabilirea de legături numeroase între unele regiuni: toți acei păstori care s-au mutat din loc în loc pe pămîntul Franței, Spaniei, Italiei etc. au contribuit la o apropiere între diferitele ținuturi ale acestor țări; și cînd ei au dus peregrinațiunile mai departe, peste hotarele țărei lor (din Franța în Spania, în Italia etc), urmările acestor strămutări au fost și mai însemnate, prin faptul că s-au înlesnit schimburi continue între țări ce altfel ar fi rămas mai streine una de alta. Au fost fără îndoială în evul mediu și alte împrejurări care au pus în contact regiuni depărtate — așa pelerinajele religioase[1] ori, de la o vreme, cruciadele —, dar mai mult a înrîurit în acest sens vieața păstorească. într-o expunere larg cuprinzătoare și întemeiată pe realitatea faptelor, cercetătorii istoriei medievale vor trebui deci să-i dea de acum înainte și păstoritului locul ce i se cuvine.

Mai bine se pot urmări efectele migrațiunilor pastorale în părțile noastre, în regiunea carpato-balcanică. Cum regiunea aceasta, cu munții și cîmpiile ei întinse, oferea condițiuni minunate pentru păstorit, ciobanii au rătăcit ca pe un pămînt al lor de la extremitatea nordică a Carpaților pînă în Balcani și munții Greciei. Cum, în același timp, la noi n-au existat acele țărmuriri, acel separatism din lumea feodală apuseană, a fost mai lesne să se stabilească legături între diferitele ținuturi, și ceea ce a provocat într-o mare măsură aceste legături au fost tocmai migrațiunile păstorești. Numai astfel se pdate înțelege istoria neamului nostru în tot decursul veacului de mijloc, și, dacă nu am ține samă de

[1] Importanța pelerinajelor în formarea și răspîndirea poemelor epice vechi franceze a fost arătată de J. Bedier, *Les Ugendes ăpiques, recherches sur la formation des chansons de geste,* Paris, 1908 (de asemenea *România,* t. XLI, pag. 5 și urm.); cf. și ce spuneam în *La Prise de Cordres et de Sebille,* Paris, 1896, pag. XCVTII. Povestirile pelerinilor ce treceau din Franța în Spania ori în Italia explică geneza multora din aceste poeme. Pelerinajele se poate spune că au avut în istoria literară un rol ce se aseamănă cu acela al migrațiunilor păstorești în dezvoltarea limbilor romanice (v. ce urmează cu privire la faptele lingvistice).

iicrhl lai (or hotărîtor în dezvoltarea vieței noastre vreme de mai multe veacuri, ne-am găsi dinaintea unei adevărate enigme.

Părerea pe care o exprim aici se deosebște de aceea a istori- • ilnr. Fi admit că ocupațiunea principală a românilor a fost i itldeaiina agricultura, și nu păstoritul. Dacă acesta ar fi adevărul, am voi să știm cum își explică dînșii vieața nestatornică a românilor ui evul mediu, pentru ce-i găsim răsfirați în atîtea părți și ajunguul in pribegiile lor pînă în Moravia și Pelopones. Agricultura presupune vieață sedentară; cei care se îndeletnicesc cu ea rămîn legați de ogorul lor, nu-și schimbă ușor locuința; constatarea aceasta se poate face ușor pretutindeni și toți etnografii sînt de acord a considera această însușire ca o notă distinctivă a celor i e trăiesc din plugărit. Istoricii noștri uită acest lucru elementar, **HI** față de părerea lor — pornită din impresii superficiale și din iietmerea în samă a legăturilor firești dintre fapte — nu rămîne valabilă decît aceea pe care o apărăm. Expansiunea elementului românesc la depărtări așa de mari cum constatăm în veacul de mijloc nu se poate concepe decît dacă o atribuim migrațiunilor păstorești.

Obiecțiunea repetată a istoricilor că terminologia agricolă păstrată Ia noi din epoca latină nu s-ar putea explica dacă nu am li continuat să ne ocupăm cu plugăritulnu infirmă întru nimic ceea ce susținem. Agricultură, rudimentară însă, a existat totdeauna la noi; ar fi o erezie să n-o admitem. Chiar ca păstori, românii au trebuit pentru hrana lor *să are, să semene* și *să secere,* dar pe Întinderi mici de pămînt. Așa ceva întîlnim și la alte popoare de păstori, și nici nu se putea altfel cît timp vieața de fiecare zi i ere lucruri pe care numai agricultura ni le poate da. O asemenea agricultură este însă numai ceva accidental, nu poate fi socotită • a o oeupațiune de predilecție. Istoricii greșesc și aici, confundind două lucruri cu totul deosebite. Cu vremea, la agricultura rudimentară moștenită de la romani a venit să se alăture — și numai în unele părți — agricultura împrumutată de la slavi. Deoarece slavii erau în primul rînd plugari, cu alte cuvinte agricultura se înfățișa la ei mai perfecționată, a urmat că ei au avut un ascendent asupra noastră acolo unde am venit [în atingere cu ei pe această cale. Astfel s-au impus în terminologia noastră agricolă atîtea cuvinte slave, și, în special, înlocuirea latinului *aratrum* cu slavicul *plug* e un episod elocvent din lupta care s-a dat în unele regiuni între agricultura mai simplă transmisă de la romani și aceea mai bine organizată pe care ne-au adus-o slavii. Că slavii nc-au dat o agricultură mai înaintată se vede și din faptul că la

aromâni, — unde influența slavă veche a fost mai redusă[1], — agricultura a rămas pînă azi mai în urmă; păstrarea la ei a formei latine *arat,* din *aratrum* (un plug de tot primitiv), e, între altele, o mărturie limpede despre aceasta. Şi cu privire la ce relevăm despre aromâni, aş voi să ştiu cum explică istoricii, după teoria lor, puțina atragere, dispretul chiar, pe care frații noştri de peste Dunăre îl arată în general pentru agricultură.

Rămîne deci ca un adevăr nestrămutat că noi am fost în primul rînd un popor de păstori. Adevărul acesta e plastic exprimat în versul unei poezii populare aromâneşti,

Casa noastră-i muntele[2].

Tot trecutul nostru, toată vieața de latini rămaşi la hotarele răsăritene ale vechei împărății unde aveam să ne întoarcem la ce fusese odată şi strămoşii noştri sînt cuprinse în aceste cuvinte ce spun mai mult decît s-ar părea în laconismul lor.

Despre traiul nostru în munți, cărțile de istorie au vorbit de multe ori, dar nu aşa cum înțelegem noi. S-a zis că românii s-au adăpostit în munți în fața năvălirilor barbare. Ipoteza aceasta avea ceva artificial şi lăsa nelămurite unele puncte din istorie, ca, de pildă, atingerile cu slavii, care, mai ales în măsura în care constatăm că s-au produs, rămîneau nedeplin explicate. Păstoritul vine, dimpotrivă, să pună traiul nostru din trecut în cadrul lui real: de o parte ne dă rațiunea petrecerei în răstimpuri prin munți, iar de alta lasă să ne dăm samă cum cu toate acestea am trăit, tot în răstimpuri, şi la şes, două împrejurări fără de care nici filologul, nici istoricul nu şi-ar putea lămuri atîtea fapte caracteristice din graiul şi manifestările noastre de vieață.

Astfel se rectifică o teorie eronată, pe care repetările necontrolate o imobilizase într-un fel de crez ştiințific.

Dar păstoritul mai vine să modifice o altă părere. Ne închipuim de obicei munții numai ca un zid de izolare înlăuntrul unei țări sau între mai multe țări. Păstoritul ne arată că munții pot fi şi o condițiune favorabilă pentru statornicirea de legături între regiuni depărtate. Trecerile păstorilor din munte în munte contribuie la asemenea apropieri, şi, cînd ele se întîmplă pe teritorii întinse, ajungem să constatăm o continuitate ce merge aşa de departe că ne surprinde uneori dacă nu ne dăm samă de ce a provocat-o. Aşa s-a întîmplat pe teritoriul romanic, unde o

[1] Cf. ***Hist. de la langue roumaine,*** t. I, pag. 327.
[2] P. Papahagi, ***Din Ut. pop. a aromânilor,*** pag. 1007.

asemenea continuitate, datorită mişcărilor păstoreşti, se arată la fiecare pas pe toată linia munților din Carpați şi Balcani pînă in Pirenei. Faptele lingvistice o vor evidenția şi mai bine.

Cercetările de filologie comparată au arătat că în mai multe regiuni ale domeniului romanic întîlnim o serie de particularități lingvistice cu un caracter deosebit. Particularitățile acestea, ,sl ud iate pînă acum fără a se căuta mai de aproape legătura dintre ele, prezintă, cum vom vedea, un interes special pentru problema de care ne ocupăm, şi asupra originei lor, nelămurită încă, vom putea, cred, să ne facem o părere din ceea ce vom constata cu privire la condițiunile in care apar.

Dialectul aromân se ştie că are drept caracteristică prepunerea unui *a* la cuvintele începătoare cu *r: arîu<rivum, armân<romanum* etc. Fenomenul acesta se mai întilneşte şi aiurea pe teritoriul României, aşa in unele graiuri retoromanice[1], în sasareză[2], in campidaneză[3], în dialectul catalan din Alghero[4] şi în gasconă[5]; avem astfel şi aici forme ea *aram<ramum, arrana<_ranam* etc.[6].

Ca şi în limba română, / intervocalic s-a schimbat în *r* în unele regiuni retoromanice din centru", în cîteva dialecte italiene septentrionale[8] şi în cel din Campobasso,[9] într-o parte din valdeză, în dialecte franceze din Dauphine[10] şi în catalana din Alghero (avem astfel *firo<_filum, skara<scalam,* etc). In albaneză *l*

[1] Th. Gartner, *Raetoroinanische Grammatik,* Șț 92; *Archivio glottologi.ro>* t. IV, pag. 334-335.
[2] P. Guarnerio, *Arch. glott.,* t. XIV, pag. 186.
[3] M.L. Wagner, *Lautlehre der sudsardischen Mundarten,* Halle, 1907, pag. 22.
[4] *Grundr. der rom. Phil.,* ed. 2-a, t. I, pag. 866.
[5] A. Luchaire, *Etudes sur les idiomcs pyriniens de la rigion francaise,* Paris, 1879, pag. 208.
[6] in unele forme spaniole şi portugheze găsim de asemenea proteza lui *a,* şi nu numai la verbe, unde, ca în cîteva dialecte italiene, ar putea fi datorită drrivărei cu prefixul *a-,* ci şi la substantive şi adjective (cf. Cornu, *România,* t. X 1, pag. 75). Cum fenomenul nu este constant aici, avem, desigur, de-a face cu o infiltrațiune dialectală din regiunile muntoase.
De remarcat că domeniul cu proteza lui *a* dinaintea Iui *r* coincide în general cu acela al pronunțărei acestei consoane ca *rr* la începutul cuvintelor, pronunțare ce apare şi în albaneză şi într-o vreme era proprie limbei noastre, iar azi s-a mai conservat numai în unele părți (Țara Oaşului, cîteva sate din Banat si la fărseroti).
' Th. Gartner, *l.c,* § 63.
[8] VV. Meyer-Lubke, *Ital. Grammatik,* § 217.
» D'Ovidio, *Arch. glott.,* t. IV, pag. 161.
[10] V. studiul pe care l-am publicat în 1907, *Din istoria migrațiunilor păstoreşti la popoarele romanice* (extr. din *Bul. Soc. fii.,* III), pag. 15.

s-a transformat, în aceleaşi condiţiuni, în *l* *(fil<filum)*, trans. formare ce nu trebuie izolată de cea de mai înainte.

Rotacizarea lui *n,* care, cum se ştie, era altădată mai întinsă în limba română, iar azi s-a păstrat numai la moţi şi istrieni, e un fenomen pe care-1 întîlnim şi în Apus, în special în unele localităţi valdeze, în Dauphine (Brianconnais şi Oisans[1]), precum şi în graiul italian din Perinaldo (provincia di Porto Maurizio, în Liguria[2]); forme ca *liiră <J.unam, veri <venire,* pe care ni le dau aceste dialecte, corespund exact celor româneşti rotacizate, *lură, veri.* La această zonă lingvistică vine să se alăture albaneza cu dialectul tosc, care cunoaşte şi el rotacismul.

Aruncînd o privire asupra extensiunei geografice a acestor particularităţi fonetice, constatăm că ele apar în regiuni unde întîlnim şi păstoritul, adică în părţile noastre, în Alpi, Apenini, Pirenei şi Sardinia.[3] Să fie această coincidenţă numai întîniplătoare? Cînd ne găsim în faţa unor fenomene ce se aseamănă aşa de mult şi prezintă note aşa de caracteristice, ar fi greu să presupunem că ele s-au dezvoltat cu totul independent pretutindeni unde apar. O ipoteză mai plauzibilă e să admitem că geneza şi difuziunea acestor schimbări fonetice nu pot fi streine de păstorit. Ne putem într-adevăr închipui că atît proteza lui *a* dinaintea lui *r(r),* cît şi trecerea lui */, n* intervocalici la *r* şi-au luat întîi naştere în graiul păstorilor dintr-o regiune şi s-au propagat mai departe prin acele mişcări de păstori pe care le-am văzut. Dacă migraţiunile păstoreşti sunt un fapt real, hotărîtor în vieaţa locuitorilor din anumite părţi, putem oare admite că ele nu au lăsat urme în limbă, că influenţa lor nu s-a repercutat asupra transformărilor lingvistice? Filologia nu mai poate izola astăzi faptele lingvistice de vieaţa reală; pentru ca să le înţeleagă şi

[1] V. studiul pe care i-am publicat în 1907, *Din istoria migraţiunilor păstoreşti la popoarele romanice* (extr. din *Bul. Soc. fii.,* III), pag- 13.

[2] In această din urmă localitate, rotacismul apare sub o formă particulară, pe care G. Papanti, */ parlari. ilaliani in Certaldo,* pag. 362, o descrie astfel: „« e *r...* vengono travolte in un suono nasale... il suono nasale poggia tutto sulla *r,* la quale in questi casi viene pronunciata molie molie e unita alia *n".* E un fonetism corespunzător rotacismului *nr* (sau mai curînd *r)* ce apare şi în română.

[3] O excepţie s-ar părea că face zona catalană din Alghero, unde nu poate fi vorba de păstorit. Trecerea lui */* în *r* îşi găseşte însă explicarea acolo în influenţa graiului sasarez popular al „zappadori"-lor (Guarnerio, *Arch. glott.,* t. IX, pag. 340, 357; cf. t. XIV, pag. 151); cît despre trecerea lui *l* în *r* în acest din urmă grai, se poate ca ea să fie în legătură cu fenomenul identic din dialectele italiene septentrionale, deoarece sasareza prezintă şi alte puncte de contact cu acestea. Tot influenţei sasareze trebuie atribuită proteza lui *a* dinaintea lui *r* în catalana din Alghero.

aă Ic explice trebuie să ţină samă de ceea ce le-a determinat, de mediul în care şi-au luat naştere, de împrejurările care au hotărît evnluţiunea lor; metoda veche ce studia fenomenele izolat şi eu tulul abstract nu mai poate mulţumi pe cercetătorul care caută si pătrundă mai adînc in istoria transformărilor lingvistice. în razul nostru, prin urmare, nu poate fi socotit ca prea depărtat de adevăr cînd presupunem că prin păstorii care au trecut din IMC- iu loc s-au transmis pînă la distanţe mari particularităţi de pronunţare izolate la început, proprii numai unei regiuni.[1] în chipul acesta ne putem explica prezenţa pe un teritoriu aşa de mtins a unor fenomene ca acelea pe care le-am relevat.[2]

Dr unde a pornit fiecare din aceste fenomene nu putem spune, orice mijloc de control sigur lipsindu-ne. Avem de-a face cu fenomene transmise din limba păstorilor autohtoni ori cu dezvolIari romanice? iată — o întrebare la care nu putem răspunde. Pentru proteza lui *a* s-ar părea, totuşi, că avem o vagă indicaţiune. Particularitatea aceasta fonetică distinge şi limba bascilor[3] ai nu e exclusă posibilitatea ca de la ei să se fi transmis în zona romanică din Pirenei. într-adevăr, se ştie că bascii au fost şi sînt

[1] In darea de samă asupra *Migraţiunilor păstoreşti,* G. Weigand, *Literatnrbl. f. germ. u. rom. Phil.,* 1908, col. 28, îmi atribuia o idee pe care n-am auştimit-o, anume că românii ar fi trăit odată la un Ioc cu valdezii. Aşa ceva ar fi, desigur, prea îndrăzneţ. Altfel îmi reprezint procesul acesta: fenomenale lingvistice în chestiune s-au propagat din loc în Ioc, ca nişte unde, prin e'nit.iiiuitatea de vieaţă păstorească din Carpaţi şi Balcani pînă în Alpi, Apenini şi Pirenei.

[2] Obiecţiunea ce s-ar putea aduce că proteza lui *a* şi schimbarea lui *l, n* iu *r* nu se întîlnesc pretutindeni unde constatăm migraţiuni păstoreşti şi i â aceste particularităţi nu apar împreună In toate regiunile amintite, uu inlătură explicaţiunea pe care am dat-o. Un fenomen lingvistic nu găseşte peste tot teren potrivit să se înrădăcineze pentru multă vreme. De altă parte, dacă nu-1 întîmpinăm astăzi, nu urmează că n-a existat altădată; rotacismul, cum am amintit, era mai răspîndit odinioară în limba noastră; tot aşa în italiană, domeniul lui *1 > r* se întindea In trecut mai departe decît astăzi (cf. Meyer-Lîibke, *Ital. Gramm.,* § 217) şi regiunea lui *arr-* apare în gasconă mult mai redusă de cum era înainte (cf. *Revue de dialectologie romane,* t. I, pug. 125). Lipsa în cîteva părţi a uneia din particularităţile semnalate mai p.iati- fi datorită şi împrejurare! că acestea nu şi-au luat naştere deodată şi m acelaşi loc şi astfel au radiat inegal, atingînd unele regiuni, dar trecînd departe de altele. Migraţiunile păstoreşti presupun atîtea condiţiuni deosebite, .ilitra încrucişări de curente, încît nu puteau să se reflecteze uniform în materialul lingvistic.

[3] C. Uhlenbeck, *Beiträge zu einer vergleich. Lautlehre der bask. Dial.,* Niiisterdam, 1903, pag. 35. Pe lingă proteza lui *a,* găsim In bască şi trecerea lui */, n* intervocalici la *r (ibid.,* pag. 49, 57), dar această rotacizare e cu totul .jmradică şi de aceea nu am putea spune că are vreo legătură cu fenomenul analog din domeniul romanic.

pînă azi un popor cu deosebire de păstori. De altă parte, cercetările din urmă par să confirme tot mai mult părerea că ei se înrudesc cu populațiunile caucazice. Putem presupune atunci că, în timpuri străvechi, strămoșii bascilor plecînd, ca păstori, din Orientul Europei au ajuns în migrațiunile lor pînă în Pirenei și au adus aici obiceiuri de pronunțare caracteristice păstorilor, cum ar fi prepunerea lui *a* la cuvintele începătoare cu *r*. In cazul acesta, tot prin ciobani autohtoni care au cutreierat prin Orientul și centrul Europei, s-a putut introduce un fenomen ca acesta în graiul păstorilor romani din regiunea balcanică, retică și italiană.[1]

Sîntem desigur, cu aceasta, numai în domeniul ipotezelor, dar pînă la stabilirea adevărului nu poate fi fără folos să se atragă atențiunea asupra unor fapte care par că cuprind ceva de care să se țină samă și vin să sugereze presupuneri ce pot înlesni găsirea soluțiunilor definitive.

Că în cercetarea păstoritului la popoarele romanice trebuie să ne ducem cu gîndul la popoarele mai vechi care au trăit prin locurile ocupate de romani, de aceasta nu mai poate fi îndoială. Păstorii romani au venit, desigur, în atingere cu păstori de alte neamuri și de la aceștia au trebuit să împrumute unele elemente, în cursul pe care l-am făcut anul trecut am arătat că mai multe cuvinte păstorești romanice, printre care și al nostru *stină,* își găsesc explicarea în limbile iranice. Oricît de surprinzătoare ar părea această constatare, ea se poate totuși ușor înțelege cînd ne gîndim că într-o vreme populațiuni iranice — ca sciții, sarmații, alanii etc. — au cutreierat Orientul Europei. Iranii au fost mai ales păstori și, ca atare, au venit, prin vieața lor nomadă, în contact cu păstorii romani, cărora nu se putea să nu le transmită unele cuvinte. Cîteva din aceste cuvinte au ajuns pînă departe în Pirenei prin curentul puternic de transmisiune determinat de migrațiunile păstorești. Și cum mai tîrziu, în cursul evului mediu, păstori nomazi de origine iranică au dus cutreierările lor pînă in țările din Apus, se poate ca și pe această cale să fi pătruns acolo unele din elementele lingvistice ce apropie așa de uimitor păstoritul romanic occidental de cel oriental. Numai introducînd în studiile de filologie romanică acest nou element de cercetare *e va ajunge la fixarea originei acelor „Alpenworter", cum le numesc învățații germani, care au rămas pînă acum o enigmă în malerialul lexical al limbilor romanice.

[1] în Sardinia, fenomenul poate fi o propagare de pe teritoriul iberic, asemănări între sardă și grupul lingvistic iberic au fost relevate de mai multe ori. In tot cazul tot numai prin cercetarea mai de aproape a problemei păstoritului se va ajunge să se limpezească asemenea chestiuni, așa de obscure: astăzi.

Și cu privire la păstoritul nostru, mai este un punct asupra căruia țin să atrag atențiunea aici. Se știe că păstori români au IIUTH pînă în Crimeea și Caucaz, unii din ei stabilindu-se acolo, alții intoreîndu-se iar în munții noștri. I-a dus acolo tot străvei Inul îndemn spre pribegii și ademenirea locurilor bune de pășunat din acide părți, despre care știau printr-o veche tradiție păstorească.[1] Oare aceste migrațiuni să nu fi avut și ele o influență, cu alte cuvinte atingerea păstorilor noștri cu cei streini din șișurile și munții Rusiei să nu fi avut drept urmare împrumutarea de la aceștia a cîtorva cuvinte păstorești? Iată un alt drum spre care trebuie să ne îndreptăm dacă voim să găsim dezlegarea atîtor probleme în legătură cu păstoritul.[2]

Se poate vedea acum rolul însemnat pe care 1-a avut păstoritul in cinulațiunea fenomenelor lingvistice. Prin migrațiunile pasloiale, fenomene izolate la început au trecut din provincii în provincii, din țări în țări, întinzîndu-și mereu sfera. Și, în special < nul studiem circulațiunea cuvintelor, păstoritul trebuie totdeauna avut în vedere ca un factor hotărîtor.[3]

Tot prin păstorit ajungem să explicăm alte fapte lingvistice.

Sînt cuvinte care la prima vedere ne surprind că s-au păstrat in regiuni ce ne fac impresia că nu prezentau condițiuni favorabile pentru conservarea lor. Să luăm un exemplu tipic, cuvîntul nostru *mure.* Așa cum ne înfățișăm de obicei trecutul nostru, nu vedem nicăieri cum am putut trăi la «mare» și păstra astfel din epoca latină acest cuvînt. Și dacă am rămînea mai ales la vechea teorie a traiului nostru numai în Dacia, retrași timp de mai multe veacuri in munți, persistența pînă azi în limbă a latinului *mare* ar fi

[1] t; de regretat că nici asupra acestor români rătăciți în Rusia nu s-a aciis la noi o monografie bine documentată; cîteva informațiuni se pot ceti in *iXmmul românesc,* t. III, pag. 186 (27 ianuar 1908), și despre fărșeroți așezați ia Caucaz vorbește Woigand, *Aromunen,* t. I, pag. 303. Cercetări de acestea ar fi putut pleca din îndemnul Academiei, dar preocupările ei nu merg piuă la asemenea inițiative științifice.

[2] Toate s-ar descoperi, pe această cale, și alte înrîuriri din Caucaz în \icala păstorilor noștri. Cetind monografiile etnografice ce s-au publicat asupra populațiunilor caucazice, ești surprins de unele asemănări între obiceiurile lor și ale păstorilor de la noi.

[3] Asupra trecerilor de cuvinte dintr-o parte într-alta a Sardiniei prin |ias!ori, v. observațiunile interesante pe care le face M.L. Wagner, *Gli elejiiniti del lessico sardo* (extr. din *Archivio storico sardo,* III), Cagliari, 1907, pag. VI; *Zeitschr. f. rom. Phil.,* t. XXXII, pag. 365.

ceva neînțeles: lipsindu-ne noțiunea, cuvîntul ar fi dispărut sau, în timpul mai nou, am fi împrumutat din vreo limbă streină forma corespunzătoare. Păstoritul vine să lămurească şi această problemă din lexicul nostru. In cele două poezii aromâneşti pe care le-am citat la început (pag. 191), am văzut că ciobanii duc turmele lor pînă la mare, să ierneze acolo în regiuni mai calde. Şi lucrul acesta nu ni-1 spune numai poezia populară; cei care au descris vieața păstorească de la noi amintesc şi ei de mersul ciobanilor spre mare în timpul iernei ca să adăpostească turmele acolo; aşa Pouqueville ne spune:

„Lorsque l'hiver s'annonce de maniere â leur inspirer des craintes, s'ils n'apercoivent aucun signe d'adoucissemcnt dans les aspects du ciei, ils tâchent de se rapprocher des rivages de la mer, oii le climat est plus tempere"[1].

Tot prin migrațiunile păstoreşti, prin urmare, n-am pierdut în evul mediu contactul cu «marea» şi astfel putem înțelege cum cuvîntul latin a ajuns să trăiască pînă azi în limba noastră.

Nu mai puțin ne vine în ajutor păstoritul cînd e vorba să explicăm Jocul izolat pe care-1 ocupă unele graiuri față de altele din aceleaşi regiuni. Asemenea insule lingvistice se întîlnesc deseori şi, ca exemplu, putem cita la noi graiul săcelenilor şi în sudul Franței acela al locuitorilor din Ossau, care vorbesc un dialect diferențiat în multe privințe de cele limitrofe. Diferențieri de acestea surprind întîi pe filolog, dar migrațiunile păstoreşti vin să le lămurească: unde întîlnim asemenea izolări, avem de-a face cu păstori veniți de aiurea şi care au păstrat particularitățile lingvistice din locul lor de origine.[2] Aşa s-a întîmplat cu grupurile etnice de care aminteam. Putem spune cu siguranță că săcelenii au venit de la sudul Dunărei, ca păstori, să se aşeze lingă Braşov[3] şi tot aşa locuitorii din Ossau, păstori şi ei, ne apar ca o colonie de aiurea, mai dinspre nord, unde se vorbesc dialecte asemănătoare cu al lor[4].

[1] *Voyage de la Grece,* t. II, pag. 386.

[2] Desigur şi alte cauze — ca persecuțiunile religioase, asupririle administrative, năvălirile de neamuri streine — au provocat asemenea strămutări, dar pînă acum s-a pierdut din vedere că în unele locuri numai migrațiunile păstoreşti pot explica prezența acestor insule dialectale.

[3] Cf. *Histoire de la langue roum.,* t. I, pag. 328.

[4] L. Passy, *L'origine des Ossalois,* Paris, 1904, pag. 134, atribuie strămutarea acestora incursiunilor normande, ceea ce nu-i probat prin nimic, pe cînd dacă o punem în legătură cu migrațiunile păstoreşti totul se explică.

Pentru noi păstoritul mai are şi altă însemnătate lingvistică. Numai grație lui limba română a putut ajunge la o mai mare omogenitate decît celelalte limbi romanice, unde vedem, pe întinderi mici chiar, atîtea contraste dialectale, un adevărat mozaic lingvistic. Aşa unitară cum şi-o reprezintă unii nu este, desigur, nici limba noastră; în orice caz însă ea apare mult mai puțm diversificată decît franceza ori italiana. Din schimburile continue între o regiune lingvistică şi altele, din atingerile la care au contribuit în măsură aşa de mare migrațiunile păstoreşti a rezultat o fuziune a diferitelor elemente constitutive ale limbei noastre, o nivelare a lor. în chestiunea continuității noastre la nordul Dunărei, păstoritul poate fi iarăşi ținut în samă. Dacă am dus în evul mediu vieața de păstori, atunci drumurile migrațiunilor noastre nu se putea să nu fie şi dincoace de Dunăre, pînă la Carpați şi mai departe, căci pretutindeni pe aici ciobanii noştri găseau locuri bune de păşunat. A admite că românii au fost păstori în veacul de mijloc e a admite *eo ipso* că au trăit şi la nordul şi la sudul Dunărei.[1]

Să privim acum păstoritul sub o altă față, în legătură cu iifudiile de folklor.

Şi aici ne poate fi de un sprijin prețios în clarificarea unor probleme.

Cum migrațiunile păstoreşti au înlesnit răspîndirea fenomenelor lingvistice, tot aşa ele au trebuit să aibă un rol în transmisiunea unor elemente folklorice. Cînd ne gîndim că atîtea obiceiuri, credințe, motive de literatură şi artă populară se găsesc absolut identice la mai multe popoare, nu sîntem oare autorizați na admitem că tot migrațiunilor păstoreşti îşi datoresc în multe cazuri difuziunea lor? Pînă acum folkloriştii au căutat să explice aceste asemănări prin identitatea condițiunilor de vieață sau a aleâfuirei sufleteşti a celor primitivi, prin amestecurile etnice etc, – factori de care— desigur că trebuie să ținem socoteală, dar mi se pare că ei nu pot explica tot şi se impune să se dea atențiune păstoritului, neglijat şi aici. Cînd studii plecînd de la această idee şi bine conduse vor explora regiunile păstoreşti din țările romanice, nu este o simplă ipoteză să credem că se vor

[1] Asupra influenței păstoritului în evoluțiunea semantică a unor cuvinte n am putut stărui aici, pentru că ne-ar fi cerut prea multe dezvoltări. Şi aceasta chestiune cuprinde o sumă de probleme interesante şi ar trebui urmărita pe lot teritoriul romanic. Cîteva fapte le-am relevat în *Bul. Soc. fii.,* 11, pag. 11; cf. şi Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.,* n-rele 560,664.

descoperi obiceiuri, motive de literatură, muzică populară etc. ce au circulat între Carpați, Alpi și Pirenei prin mijlocirea păstorilor.

Cîteva fapte din folklorul nostru merită să ne oprească un moment pentru ca să se vadă cum păstoritul poate fi pus la contribuțiune și aici.

S-a încercat în mai multe rînduri să se dea o explicare formulei tipice *foaie verde* din poezia noastră populară. S-a zis că firea poetică a românului, dragostea lui pentru natură l-au făcut să înceapă cu aceste cuvinte cîntecele lui. Părere romantică, cum s-au emis și se mai emit și azi atîtea cu privire la poezia poporului nostru. Mai natural e să vedem și aici tot un ecou al vieței păstorești. Pentru românul păstor, primăvara era anotimpul așteptat cu nerăbdare, era visul lui de pribeag, ca să pornească iar cu turmele la munte, să găsească acolo pășunile îmbelșugate. Sufletul lui tresărea cînd înfrunzea codrul și mulțumirea ce-I cuprindea că poate, în sfîrșit, să ia din nou drumul peste plaiuri îl făcea să cînte un duios *foaie verde.* într-o poezie populară aromânească e bine exprimată această legătură între sosirea primăverei și dorul păstorilor de a pleca la munte:

...Primăvara o aștept,
Cu maiul cel frumos,
Să-nverzească fagii sus în munți
Și munții să-nverzească,
Să iasă aromânii toți la munte
Cu aromâncele frumoase,
Să iasă și oile cele negre
Cu clopotele de argint[1].

Alături de care putem cita și versurile unei poezii din Moldova*t*

Cîntă cucul pe țurină
Și Codrean suie la stînă[2].

Nu trebuie să uităm însă că, de la o vreme, și vieața haiducească a venit să aducă o notă la fel în poezia populară. Haiducul, ca și păstorul, aștepta cu dor întoarcerea primăverei ca să se piardă prin codri, și de aceea în cîntecele lui tot *foaie verde* avea să apară ca un nelipsit refren; și cine știe dacă multe din cîntecele haiducești pe care le auzim azi în gura poporului nu sînt

* P. Papabagl, *JDlTt llt. pOp. Ci CLFOfTiuTiilOF,* pSg. 931.
[2] A. Vasiliu, *Cintece, uraturi și bocete,* București, 1909, pag. 59.

decît vechi doine păstorești schimbate: era așa de ușor să se prefacă o doină păstorească într-una haiducească, cînd și una și alta cîntau bucuria de a putea porni iar prin codri. Din aceste două elemente reale, așa de strîns legate altădată de vieața țăranului nostru, a trebuit să-și ia naștere formula stereotipă din cîntecele populare. Și în legătură cu aceasta mai putem aminti că tot așa se poate explica de ce în poezia noastră populară se vorbește mereu de cîntecul cucului; cum pasărea vestitoare a primăverei e cucul, era firesc ca atît păstorii, cît și haiducii să se gîndească la el în cîntecele lor.[1]

înstreinîndu-se cîtăva vreme de ai lor, plecînd departe cu turmele, păstorii duceau cu ei dorul de casă și nu se putea ca acest sentiment să nu găsească ecou în poezia noastră populară. Uneori și vieața haiducească și cătănia au făcut pe țăranul nostru să-și lase căminul, dar cele mai de multe ori tot pribegiile păstorești îl smulgeau de lîngă ai lui, și de aceea, dacă e să înțelegem atîtea doine care cîntă jalea celui înstreinat, tot de la păstorit trebuie să plecăm. Versuri ca acestea:

Codrule, rărește-te,
Mai iute desfrunzește-te,
Ca să-mi văd surorile.
Surorile drăguțele,
Că de mult nu le-am văzut,
Carnea pe mine-a scăzut[2].

arată toată nostalgia după locurile lăsate în urmă și cîte accente duioase a dat poeziei noastre populare vieața în munți.

Studiat astfel, folklorul ne va deschide și alte orizonturi pe care nu le bănuim.

[1] în credințele poporului, cucul intervine iarăși de multe ori și în legătură cu vieața păstorească, ceea ce întărește și mai mult părerea de mai sus (v. legenda despre cuc pe care o publică P. Papahagi în *Basme aromâne,* pag. 24, și despre credințele și obiceiurile de la „alesul oilor", cf. Candrea—Densusianu, *Dicț. etim. al L rom.,* n-rul 418). Nu s-a studiat pînă acum mai amănunțit locul pe care-1 ocupă în folklorul nostru unele animale (ceea ce a făcut Marian pentru pasări și insecte ar trebui reluat și dus mai departe); ar fi interesant, printre altele, să se vadă, dintr-un material mai bogat decît cel adunat la întîmplare pînă acum, ce se spune în folklorul de la noi despre lup; unde întîlnim vieață păstorească e de așteptat ca acest animal să fie o temă bogată de folklor; impresia aceasta mi-am putut-o confirma urmărind folklorul regiunilor păstorești din sudul Franței; cred că și la noi am ajunge ia aceeași constatare.
[2] *Materialuri folkloristice,* publ. de Gr. Tocilescu, pag. 777.

Ar fi destul aceste constatări pentru ca să se recunoască importanța păstoritului în atîtea domenii de cercetare, dar, pentru ca să prezentăm problema în toate ramificațiile ei, ne rămîne să-1 privim şi sub altă față, ce ne va arăta şi ea cîtă lumină ne poate aduce în dedalul de fapte dinaintea cărora ne oprim de multe ori nedumeriți cînd studiem vieața popoarelor.

0 însuşire care distinge pe păstori este energia şi forța de expansiune. Aşa ni-i înfățişează toți etnografii.[1] Prin vieața pe care o duc, legată de atîtea greutăți, plină de peripeții, energia lor e pusă mereu la încercare şi pribegiile cu care i-a deprins meseria fac din ei oameni îndrăzneți, gata totdeauna să meargă mai departe, să nu cunoască piedecile hotarelor şi nici o împotrivire. De aceea păstorii au fost totdeauna cuceritori neîntrecuți şi, cînd au întemeiat state, întinderea puterei lor a ajuns uneori uimitoare. în istoria omenirei, păstorii, alături de marinari — unii cutreierători de munți şi cîmpii, alții de mări —, apar ca întruparea energiei pînă la eroism, şi, dacă îndrăzneala şi rătăcirile lor nu i-ar fi dus prin atîtea locuri, fața lumei ar fi desigur, astăzi, cu totul alta.

De obicei, etnografii dau ca pildă de această energie pe păstorii din Asia, pe acei nomazi care au făcut de multe ori să se cutremure împărățiile europene. Pilde găsim însă şi mai aproape.

întinderea stăpînirei romane, această măreață desfăşurare de energie, nu se poate înțelege decît la un neam de păstori. Nu s-a revelat pînă acum aceasta, pentru că nu s-a ținut samă, cum spuneam la început, că romanii au fost la origine păstori. Cu acest fond moştenit, cu sufletele oțelite de veacuri, romanii au dus din loc în loc puterea lor, întemeind acea împărăție ce ne minunează şi astăzi. Toate cuceririle, toată vigoarea lor de expansiune trădează pe păstorii de altădată. întinderea hotarelor lor de la bucățica de pămînt ce era Latium pînă peste atîtea țări şi mări e faptă de oameni în sufletul cărora vieața păstorească sădise de mult fiorii neodihnei, dorul de drumuri veşnic nouă. Şi dacă ar fi să urmărim mai de aproape manifestațiunile de

[1] Ratzel îi caracterizează astfel:„Ihr [der Hirtennomaden] freies, stählendes Leben erzeugt krâftige Vdlker, die, beweglich, allezeit organisiert und kriegsbereit, immer eine Gefahr waren fiir die auf der Scholle festsitzenden Ackerbauvolker. Damit erklären sich auch die unaufhorlichen Einfälle der Mongolen, Turkmenen, Araber in die Gebiete ihrer Nachbarn. Dazu kommt die Unternehmungskraft und Herrschgewalt dieser Volker." *Die Erde und das Leben,* Leipzig şi Viena, t. II, pag. 657 ; cf. Brunhes, *Lc.,* pag. 646, precum şi ce amintiam aiurea, *Din ist. migr. păst.,* pag. 10.

vieață ale romanilor, toată alcătuirea lor sufletească, am găsi şi alte urme ale firei lor de păstori.

Nu e greu să descoperim aceeaşi fire şi la noi, la români.

Din cîteva locuri unde împrejurări duşmănoase, asprimea vremilor, ne pusese stavile ce păreau veşnice, încetul cu încetul ne-am întins hotarele, am roit peste pămînturi streine, făcînd să răsune pînă departe graiul nostru. Dacă prin unele părți nu ne-am putut păstra ființa mai multă vreme, dacă prin Moravia sau prin cîteva ținuturi de dincolo de Dunăre, româneşti altădată, nu mai întîlnim frați de ai noştri, în schimb pretutindeni pe unde ne întindem azi găsim o mărturie vie a energiei, a puterei noastre de expansiune. Fără această putere de expansiune nici Moldova împreună cu Basarabia, nici mare parte din Muntenia, locuite altădată de neamuri streine, nu ar fi ajuns pămînturi româneşti. O dovadă de această însuşire a noastră ne-o dau şi acele colonii româneşti răsfirate prin Istria, Meglenia şi chiar Crimeea şi Caucaz. Firea de păstor a românului se vede bine aici şi putem'spune că dintre toate popoarele romanice sîntem singurii care am arătat cea mai mare putere de expansiune tocmai pentru că am fost în primul rînd un neam de păstori, cum au fost la început şi strămoşii noştri. Ca şi Ia vechii latini — cărora însă împrejurările le-au înlesnit să dea o mai largă realizare aptitudinilor lor — toată energia pe care a arătat-o poporul nostru în trecut îşi găseşte explicarea în felul de vieață pe care am dus-o atîtea sute de ani. Şi cine ştie dacă, nefiind păstori, am fi izbutit, departe de ceilalți latini, pierduți printre atîtea neamuri streine, să ne păstrăm individualitatea de popor romanic.

Toate acestea sînt lucruri de care nu ne dăm samă astăzi, deşi ar fi aşa de folositoare pentru înțelegerea firei noastre, pentru luminarea însuşirilor pe care le-am moştenit şi mai ales a energiei care a dat odată sufletului românesc o întipărire aşa de deosebită. Nu le înțelegem, pentru că nu s-a deşteptat încă destul în noi simțul realității de altădată ori de azi, pentru că trăim tot sub impresii înşelătoare şi ne place să înflorim patriotismul cu podoabe goale, de retorism romantic — în lumea gîndurilor, a convingerilor noastre, mai trebuie timp pînă să vie de departe credințele bune şi patriotismul luminat de conştiința realității şi mai ales de adevărurile ştiinței, singurul patriotism ce-şi merită numele.

Deprinderea de a se strămuta din loc în loc a făcut din păstori oameni totdeauna gata să-şi lase căminul şi de aceea îi vedem şi astăzi emigrînd cu uşurință fie pentru că traiul nu-i mai mulțumeşte în țara lor, fie pentru că-i duce pornirea moştenită de a cutreiera lumea. Mulți din cei care au emigrat în America s-au

recrutat din locuitorii ținuturilor păstorești din Franța[1] ori Spania și despre păstorii basci trecuți peste Ocean un autor ne spune:

„Plus accessible encore que la grande industrie, â nos pâtre emigrants, est Pelevage des troupeaux dans la pampa. La point d'apprentissage âfaire: l'aptitude atavique se fait jour des l'abord, excitee par le milieu eminemment propice...

La plupart de nos emigrants fuient les villes et vont s'etablir comme bergers dans les Etats agricoles de Nevada, Idaho, Montana, et Wyoming. Ils continuent la leur vie traditionnelle."[2]

Autorul de la care împrumutăm aceste cuvinte explică și el aceste emigrări prin caracterul aventuros al bascilor:

„...L'inquietude des voyages fut un des caracteres eminenta du peuple basque...

Le mouvement d'emigration derive de Pantique courant de la race"[3].

E cunoscut curentul de emigrare în America și la românii din Transilvania, și, cum acest contingent de emigranți e dat adesea de păstori, trebuie să vedem și aici același atavism reflectat sub o formă nouă.[4] Dacă am privi izolat și acest fapt, l-am putea interpreta și altfel, dar, cînd îl vedem coincidînd cu fapte analoge din domeniul păstoresc, nu mai încape îndoială că ne găsim și de data aceasta în fața uneia din acele manifestări strîns legate de păstorit.

Din felul cum trăiește păstorul urmează că la el nu este așa de înrădăcinată dragostea pentru pămînt, acel sentiment de stăpînire, de vieață așezată pe care-1 au alții. Prin aceasta păstorul contrastează cu plugarul ce ține la ogorul lui, se simte legat de

[1] F. Arnaud, *Les „Barcelonettes" au Mexique,* în *Annales des Basses-Alpes,* nouv. serie, 1891—1892, pag. 107, 137 și urm.; Ph. Ârbos, *La vie pastorale en Tarantaise,* în *Annales de geographie,* t. XXI (1912), pag. 329; cf. și ce relevam în altă parte, *Din ist. migr. păst.,* pag. 20.

[2] P. Lhande, *Lemigration basque,* în *Bevue internaționale des etudes basques,* t. II (1908), pag. 440, 441.

[3] *Ibid.,* t. I (1907), pag. 611. Lhande vede însă în pornirea bascilor spre emigrare mai mult o urmare a vieței de marinari a unora din ei, stăpîniți de „la hantise de la mer". Sînt, e adevărat, și marinari printre basci, dar, cum ei au fost și sînt cu deosebire păstori, aici trebuie căutată mai mult explicarea ușurinței cu care se expatriază.

[4] Despre emigrările aromânilor în America, v. revista *Lumina,* 1907, n-rele 11—12, pag. 45; C.N. Burileanu, *De la românii din Albania,* București, 1906, pag. 31.

el și e mereu preocupat să-și asigure un trai tihnit. Pentru păstor, deprins cu vieața nomadă, pămîntul e pretutindeni ca și al lui dacă găsește pentru cîtva timp unde să petreacă cu turmele; de aceea el se îngrijește mai puțin de ziua de mîne, e mai nepăsător, și nota aceasta a prins-o poezia populară cînd spune:

Măi, mocane de la oi,
Tu n-ai grije, nici nevoi,
Tu te plimbi cu zilele
Lîngă sat cu turmele[1].

La păstor nu se vede acel spirit de om practic, calculat, pe care-1 întîlnim la plugar, și aceasta-i dă ceva mai simpatic; cine a stat de vorbă cu un cioban și cu un plugar a putut vedea bine această deosebire.

Ascunde și mai multă poezie sufletul păstorului. In singurătatea în care petrece, în mijlocul priveliștilor înflorite ale naturei, gîndurile lui iau aripile visului și în ele se strecoară ceva din poezia eternă a lumilor de dincolo de noi. Aceste reverii ce învăluie uneori vieața păstorului și care nu sunt numai un fel de trîndăvie, cum credea Montaigne cînd într-un loc arunca cuvintele „oisif comme un pastre", apar ca un contrast cu energia ce caracterizează pe pribeagul munților, și din amestecul lor sufletul păstorului capătă o întipărire aparte ce se vede bine reflectată în poezia lui. Dacă nu se poate spune despre păstor că arată totdeauna însușiri artistice deosebite, ar fi nedrept să-i tăgăduim simțul pentru poezie și mai ales pentru lirism. Putem chiar spune că în poezia populară universală cele mai puternice accente, cele mai colorate imagini au pornit din suflete de păstori, cum alteori din sufletele marinarilor. în munții sălbateci, pe cîmpiile pierdute în zare, ca și pe mările dînd fiorii nemărginitului, sufletele au tresărit de aceeași cutremurare a singurătății, de aceeași chinuitoare neliniște în fața misterului — eternele izvoare de poezie.

în condițiunile în care se desfășură vieața lui, păstorul păstrează un fel de păgînism, care se trădează mai ales în credințele și obiceiurile lui ce ne duc uneori în timpuri imemoriale. La păstorii

[1] *Șezătoarea,* t. VIII, pag. 85. — Vorbind despre păstorul din Pirenei, H. Cavailles ni-1 descrie astfel într-un articol din *Revue de Paris,* 1903, 15 noiemvre, pag. 208, și recunoaștem aici pe păstorul de pretutindeni: „Tout le jour, ii a sous les yeux son vallon, sa «montagne» qui est tout son monde, et il en dispose â sa fantaisie. Libre, errant, il va sans contrainte, poussant devant iui, d'un sifflement aigu, son troupeau docile. Quand un pâturage est epuise, il va plus loin, etend son parcours, envahit la foret... Comme tous ies nomades, il vit au jour le jour, sans nul souci du lendemain."

noştri, ca şi la cei din alte ţări romanice, vedem supravieţuind credinţe păgîne ce înfăţişează un curios amestec cu acelea pe care le-a adus creştinismul. Şi în general se poate spune că păstorul nu este aşa de religios cît, mai mult, superstiţios. Vieaţa lui nomadă îl ţine cele mai de multe ori departe de biserică şi în sufletul lui' credinţa se reduce la cîteva elemente primitive, luînd uşor forma superstiţiilor.[1] In aceste superstiţii întîlnim într-o mare doză fatalismul, şi e firesc să fie aşa cînd păstorul trăieşte în voia întîmplării.[2]

Ne închipuim de obicei păstorul ca foarte tenace, foarte conservator şi prin aceasta refractar la tot ce ar aduce o schimbare în felul lui de a gîndi. E o parte de adevăr în această părere, dar am greşi dacă am judeca numai după ea. Cît timp păstorul rămîne în lumea lui, această tenacitate e nota lui distinctivă, dar cînd o împrejurare ori alta îl sileşte încet-încet să-şi schimbe traiul de mai înainte, să se îndrepte spre alte îndeletniciri, el vine cu un spirit întreprinzător, ager şi capabil să se adapteze la condiţiunile nouă de vieaţă. Ca pribeag, ca om umblat prin lume, el aduce un suflet vioi, isteţ, deschis, care poate fi mlădiat mai departe şi ajunge chiar susceptibil de cea mai înaltă cultură. Această însuşire au arătat-o destul de bine romanii şi vieaţa poporului nostru e o altă dovadă.

[1] Din impresiile pe care le-au cules printre păstorii din Africa, A. Bernard şi A. Lacroix, *Le,* pag. 273—4, ajung la constatarea următoare ce cadrează cu ce spuneam: „Le nomade, contrairement â l'opinion generalement repandue, n'est pas tres religieux. Par sa vie errante, il echappe en grande pârtie ă l'action du marabout et des confreries. II n'a pas plus de temple qu'il n'a de maison... Le stidentaire est plus religieux que le nomade, et l'habitant des villes plus religieux que le fellah des campagnes. Nulle part le fanatisme n'atteint le meme degre qu'â Fes par exemple. Le nomade algerien, comme tous les habitants de l'Afrique du Nord, a la profession de foi musulmane, le culte des saints et les confreries, mais il est si peu preoecupe" de speculations religieuses qu'on pourrait presque dire qu'il est sceptique et athee. On peut en dire autant de la plupart des nomades: les Bedouins de l'Arabie, doues d'une vue tres nette de la r6aiite, n'ont â aucun degre" le sens de l'abstraction; ils sont passablement indifferents en matiere religieuse".

[2] Gînd la noi, de la un timp şi prin unele părţi, la vieaţa păstorească a venit să se adauge mai mult şi vieaţa agricolă, fatalismul a primit o nouă întărire. Plugarul e şi el fatalist, mai ales cîtă vreme cultura pămîntului e rudimentară şi asigură numai din an în an existenţa, cum se vede la ţăranul nostru din atîtea locuri: cînd pe ogorul muncit zile întregi seceta, inundaţiile ş.a. pot aduce pustiul, în sufletul plugarului e aşa de uşor să se înrădăcineze fatalismul. Acest fatalism, întîlnindu-se cu cel păstoresc — şi poate mai puternic chiar decît acesta—, înţelegem uşor de ce firea ţăranului român e aşa cum o cunoaştem.

Să ne desfacem deci de atîtea prejudecăţi cu care privim pe păstori. In loc de dispreţul ce se aruncă asupra lor, ştiinţa ne aduce o lumină de simpatie, o mai omenească preţuire' a lor şi vine să ne arate ce au însemnat în istoria lumei. îndeosebi noi românii n-ar trebui să socotim că e o înjosire să recunoaştem că am fost odată păstori — şi zeii, cum spunea Virgil, *Bucol.* II, 61, au trăit odată prin codri:

habitarunt di quoque silvas,

şi, de altfel, nu trebuie să ne închipuim că păstoritul înseamnă totdeauna o fază mai înapoiată de cultură decît agricultura: au fost şi sînt popoare de plugari care se arată mai rămase în urmă decît altele de păstori, aşa că, admiţînd că noi ne-am ocupat în trecut mai mult cu agricultura, nu înălţăm întru nimic originea noastră.[1] Prejudecata care vede în coborîrea noastră din păstori o umilire este chiar surprinzătoare cînd o întîlnim astăzi şi la învăţaţi; într-o vreme cînd democratismul ne-a deprins să nu dispreţuim pe cineva ieşit de jos, întrucît ar fi o umilire pentru un popor să recunoaştem că strămoşii lui au fost păstori, presupunînd că păstoritul ar fi într-adevăr ceea ce li se pare celor mai mulţi? Ne-am falsificat credinţele despre trecutul şi firea noastră cu multe alte păreri rătăcite; e timpul să ne emancipăm şi de aceasta, fără să pierdem nimic, ba dimpotrivă cîştigînd, pentru că numai folositor ne poate fi şi aici cuvîntul adevărului.

Din şirul de fapte pe care le-am lăsat să vorbească şi fără a sili, cred, cîtuşi de puţin interpretarea lor, se poate vedea limpede ce însemnătate are păstoritul atît pentru filolog, cît şi pentru istoric, etnograf ş.a. Un cîmp vast de studii vine să ne deschidă această problemă, cu atît mai vast cu cît învăţaţii n-au dat pînă

[1] Cu multă dreptate observă A. Bernard şi A. Lacroix, *Le,* pag. 1—2, că vieaţa păstorească nu implică totdeauna o stare mai rudimentară decît cea agricolă: „On s'imagine volontiers que tous Ies peuples sont d'abord chasseurs, puis passent â la vie pastorale lorsqu'ils ont progresse en civilisation et s'elevent enfin â la vie agricole. Gette opinion n'est pas aussi fondee qu'elle paraît Petre au premier abord... Le pasteur a... un genre de vie particulier, mais ce genre de vie ne constitue pas un etage de culture distinct... II faut renoncer â imaginer un stade pastoral par lequel auraient passe tous les peuples avânt de s'elever â l'agriculture. La vie pastorale n'est pas une phase generale du developpement de l'humanite. Et cette maniere de voir a des consequences pratiques importantes, car elie conduit â ne plus considerer les nomades comme etant forcement des retardataires et des retrogrades."

acum atențiunea cuvenită elementelor de cercetare pe care le-am grupat aici, şi putem spune că nu numai în domeniul romanic, ci şi în altele, păstoritul e chemat să schimbe multe păreri primite ca dogme azi şi să înlesnească lămurirea atîtor puncte rămase în întunerecul enigmelor. Pentru aceasta trebuie începute însă cercetări stăruitoare şi îndelungate, trebuie adunat mult material lingvistic neglijat pînă acum, material etnografic, folkloristic etc. Şi mai ales la noi, urmaşi de păstori şi în posibilitate de a urmări de aproape păstoritul prin cele cîteva ținuturi unde se mai păstrează, culegerea de asemenea material ar trebui să se facă pe o scară cît mai întinsă şi să găsească ani de-a rîndul cercetători devotați. Ce prețioasă contribuțiune la luminarea trecutului nostru şi ce frumoasă afirmare ştiințifică ar fi cînd de pretutindeni s-ar aduna materialul de limbă, folklor ori etnografic neexplorat pînă acum. Şi într-un muzeu național al nostru o secțiune specială consacrată vieței păstoreşti — aşa cum Mistral a făcut un început pentru Provansa la *Museon Arlaten,* deschis în 1909 — ar trebui să fie secțiunea nelipsită şi cea mai bogată, pentru ca să se vadă în ea icoana vieței noastre întregi de odinioară.

Şi cînd în loc de ce cunoaştem astăzi, în loc de elementele răzlețe ori neîndestulătoare la care ne oprim, cercetătorii vor avea la îndemînă un material mai întins, păstoritul ne va dezvălui şi alte adevăruri, pentru că am convingerea că ne găsim în fața uneia din problemele cele mai fecunde şi uneori de surprinzătoare revelațiuni. Cînd am început să urmăresc mai stăruitor problema aceasta, nu-mi închipuiam că poate cuprinde îndrumări spre limpezirea atîtor chestiuni; cîteodată, în fața unor fapte ce mi se revelau am stat întrebîndu-mă dacă nu era o iluziune să le interpretez cum mi se părea, dar, controlîndu-le mereu, punîndu-le în legătură cu altele, vedeam că la baza lor e ceva real şi uneori eram dus, prin indicațiunile nouă ce mi le aduceau, spre alte constatări tot aşa de neaşteptate, dar care primeau şi ele confirmarea după ce le confruntam cu alte fapte.[1] Cînd fără a pleca de la idei preconcepute ajungi la constatări ce derivă una din alta

[1] Referindu-se la studiul pe care l-am publicat întîi, *Din ist. migr. păst. la popoarele romanice,* H. Morf *(Bulletin de dialectologie romane,* 1909, pag. 8.) găsea că părerile pe care le exprimam acolo erau „zu phantasievoll", deşi recunoştea importanța migrațiunilor păstoreşti în cercetările de limbă, aşa cum căutam s-o arăt acolo. Cum atingeam atunci numai o mică parte din problema păstoritului, cred că ceea ce spuneam cu privire la asemănările între români şi valdezii păstori nu mai poate apărea aşa de „phantasievoll" după ce am arătat acum, în cadrul lui larg, cum trebuie înțeles păstoritul şi cît de departe se întind urmele lui.

n capătă sprijin în controlul la care le supui, nu eşti oare in drept să-ti întăreşti convingerea că nu te-ai înşelat, şi chiar daeă concîuziunile'la care te opreşti ți s-au părut o clipă surprinzătoare sau se mai par altora problematice, de ce te-ai îndoi de ele cînd realitatea cuprinde atîtea taine şi ne pune fața in fața cu apropieri, coincidențe, întrecînd de multe ori ce poate închipui eea mai îndrăzneață imaginație?

Extras din *Vieata nouă,* Bucureşti, 1913, 34. pag.

LIMBA DESCÎNTECELOR

I

Cu aspecte părînd mai puțin interesante decît ale altor producțiuni populare ori lăsînd nedumeriri în ce privește multe particularități ale lor, descîntecele au rămas departe de cercetări amănunțite, deși culegerea lor a pasionat și pe folcloriștii noștri. Singurul studiu mai întins despre ele e cel publicat, acum cîțiva ani, de A. Gorovei[1], cu o caracterizare generală a lor și unele referințe la același gen de folklor din alte părți.

Dacă prima impresie pe care ne-o dau descîntecele e de ceva prea convențional, stereotipat, și de prozaism contrastînd cu alte creațiuni populare, altfel ni se înfățișează cînd le urmărim mai de aproape: străbate prin ele vieața nu numai cu uniformități, le vedem răsfrîngînd anumite contingențe, redînd ceva ușor de recunoscut că pornește din sufletul țăranului nostru și, ca poezie, nu putem spune că rămîn de tot în urmă — nu o găsim, e adevărat, deodată, vestind de la întîiul vers frumuseți de exprimare simplă[2], dar cînd răsare din șiruri lungi ale lor, ne aduce bine aminte de acea din doine.

[1] ***Descîntecele românești,*** Fălticeni, 1925.

[2] Ca un izolat început de descîntec cu apropieri de poezie ar putea fi doar de relevat acesta, din ***Culegere de descîntece din jud. Romanați,*** publ. de D. Ionescu și Al. Daniil, Vălenii de Munte, 1907, I, 34:

Vîntul bate,
Grîul cade,
Codrul se încheie
Casele lui [cutare] se descheie.

E poezie în cuvintele de la sfîrșitul atîtor descîntece, cînd celui ce așteaptă de la ele vindecarea i se spune să rămînă „curat, luminat" ca „steaua din cer", ca „roua de pe cîmp".[1]

Poezie regăsim și în comparația:

Să doarmă ca lemnul
Să tacă ca ulmul,
Şi ca fumul[2],

unde „fumul" poate să fie sugerat de asonanta „ulmul", dar asocierea apare astfel și mai poetică.

Versuri cu relief poetic ne dau însă cu deosebire vrăjile[3], cînd vine să vorbească sufletul tînăr cu încîntări de sine și tresăriri la vieața întrezărită ca un vis, cînd prin ele se trimit chemări «pre cineva așteptat cu drag ori blesteme celor care se împotrivesc ghidului — izbucniri pasionate care dau vrăjilor ceva din lirismul doinelor.

Acea care cere soarelui să-i dea din lumina lui ca să fie aleasă dintre altele își îndreaptă privirile spre zări, spunînd:

Răsai soare,
Frățioare,
Nu peste cîrduri de oi,
Nici peste cîrduri de boi,
Ci peste ochișorii mei,
Şi peste statul meu,
Şi peste sfatul meu,
Şi peste mersul meu,
Şi peste viersul meu.
Cum e soarele luminos și frumos,
Așa să fiu și eu.[4]

[1] Mai rar: „Ca roua din flori", ***Ion Creangă,*** IX, 234; „Ca roua de dimineață, – Ca floarea din fineață", ***Conv. Ut.,*** XXV, 605. Şi mai rar: „Să miuîie luminat —• Ca din cer picat". T. Pamfile, ***Boli si leacuri,*** 31, 32.

[2] T. Pamfile, ***l.c.,*** 45.

[3] Intre vrăji și descîntece nu avem de ce să facem distincțiuni fundamentale, cum le admitea Marian, ***Vrăji, farmece și desfaceri,*** 5; pentru unele deosebiri între ele, v. observațiile lui A. Gorovei, ***l.c,*** 86 și urm., și în orice ea/, termenul de „descîntece" poate cuprinde și vrăjile — de aceea în titlul aeestui studiu orice adaus mi s-a părut de prisos.

[4] ***Ion Creangă,*** V, 232. Vraja aceasta, numai de atîtea versuri — rară ea poezie concentrată —, e interesantă și pentru că ne arată cum în descînlere un cuvînt face să răsară altul prin spontaneități de asocieri ***(statul... •fitul, mersul... viersul),*** procedeu pe care îl vom regăsi și alteori.

Acelaşi dor deşteaptă cuvinte cu comparaţii şi mai poetice chiar:

Cum se-ntoarce nalba după soare,
Aşa să se întoarcă toată lumea,
Şi mic şi mare,
După [cutare],
Şi cum se ţine umbra după om,
Aşa să se ţină [cutare] după [cutare].[1]

Şi cînd aceea care, în închipuire, se vede dusă de Maica Precista la „rîul lui Iordan" a cărui apă îi limpezeşte faţa şi i se pare că o preface în zînă, bucuria ei şi-o arată astfel:

îmi punea soarele-n piept,
Luna-n spate,
Doi luceferi
în doi umeri,
între sprîncene
O chită de micşunele,
în buze
îmi puse
Doi faguri de miere.[2]

în prima vraje, un vers — al treilea — ne aduce impresii din vieaţa ciobănească şi tot spre ea ne îndreaptă alte vrăji:

Toată lumea s-o uita
La frumuseţea ei,
Că este miorica[3] cîmpului,
Mîndrul cu mîndra,
Drag cu draga,
Frumos cu frumuseţea.[4]

Cum zbiară oaia la miel...
Aşa să strige inima-n el.[5]

Cum aleargă mielul la oaie,
Aşa să alerge lumea la mine.[6]

[1] Tocilescu, *Malerialuri folkl.,* 671.
[2] *Ibid.*
[3] S-ar putea interpreta şi altfel, câ *miorica* e o greşală de transcriere pentru *viorica;* sensul însă nu impune numaidecât forma din urmă.
[4] *Arhivele Olteniei,* V, 146.
[5] *Grai şi suflet,* III, 219.
[6] A. Nour, *Descîntece şi vrăji,* T.-Măgurele, 1912, 48.

Tot aşa cînd despre cineva căruia i s-au luat toate „făcăturile, urîciunile" se spune că se simte mai bine,

Ca pasărea cînd zboară,
Ca oaia cînd se scutură[1].

Reflexe ale păstoritului uşor de înţeles şi în descîntece, unde, <le altfel, se vorbeşte adeseori despre ciobani, dar ele nu ne aduc ceva poetic, în felul doinelor, ne opresc numai pentru că exprimă realităţi caracteristice şi arată un viu spirit de observaţie, cum se poate vedea mai ales în ultimul vers citat.

O comparaţie, altfel, cu oaia o întîlnim într-un descîntec, unde i se soroceşte cuiva să rămîie mereu la patima băuturei, sâ fie de rîs în sat şi

Să se ţie lumea după el
Ca praful după cinele bătrîn,
Ca pe oaie, vara, la drum.[2]

Se vede şi aici agerime de observaţie — imagini de felul acesta l-ar fi ispitit pe un Dante.

Ca imagini ar fi de amintit şi acelea din unele vrăji cînd despre cel chemat de priviri nerăbdătoare se spune să vie cît mai curînd, <a şi cum ar simţi

Furnici
în opinci,
Foc

în clop.[3]

[1] Tocilescu, *Mal. folkl.,* 677.
[2] Oh. Laugier, *Sănătatea in Dolj,* Craiova, 1910, 90; *Ghiluşul,* I, n-rele 1 8, p. 29. Un descîntec aproape identic îl găsim în *Descîntece din jud. It.iînnati,* II, 29, de D. Ionescu şi Al. Daniil, dar acolo cele două versuri din urmă se prezintă astfel:

Ca praful după cinele bătrîn,
Ce o ia vara la drum,

• u o evidentă greşală de transcriere ori de tipar *(Ce o ia,* în loc de *Ca oaia)* greşeli de acestea sînt dese în culegerile noastre de descîntece, cum vom in.II releva, şi ele îngreuiază identificarea unor forme, părînd sau fiind în realitate obscure.

In *Şezătoarea,* XV, 187; XXIII, 64, versurile

Şi s-o ia vara la drum...
Cînd o ia vara la drum...

nu mai par să fie o greşală, ci alterarea lor prin transmitere de la o descîntalnare la alta.
[3] I. Birlea, *Cînlece poporane din Maramureş,* Bucureşti, 1924, 333; cf. *Xi'.i,* şi Marian, *Vrăji,* 26; *Apărătorul sănătăţei,* IV, 90; *Şezătoarea,* VI, 92.

Interesante, asemenea rostiri sînt de luat şi mai mult în samă cînd le punem în legătură cu ce caracterizează în primul rînd descîntecele.

Substratul lor e sufletul femeilor de la țară, nu numai superstițios, dar şi pasionat. Din versuri pe care le-am dat mai sus se vede cîtă pasiune pune aceea care descîntă de dragoste, şi o expresiune întrebuințată des este „să vie ca un nebun" cel pe care îl urmăreşte descîntecul. Cîtă pasiune străbate descîntecele ne arată şi cuvintele de ură, de blestem spuse împotriva celor răi, duşmanilor, şi astfel cum vocabularul de la țară le găseşte uşor:

Duşmanele mele
Să fie cioare pîrlite.[1]

...De-1 vei găsi
La mese-ntinse,
Cu făclii aprinse,
Cu neveste grase
Şi fete frumoase,
Să-i pară cățele viermănoase,
Numai eu să-i par frumoasă,
Numai eu să-i fiu aleasă.[2]

Cam la fel cu încruntările din doine, cînd celui care aduce dezamăgiri de iubire i se spune:

Să te bată, badeo, bată
Nouă boale dintr-o dată,
Nouă boale
Şi-o lingoare,[3]

Să zaci, neică, sub părete
Pîn-îi face frunză verde,
Să tragi țolul
Cu piciorul,
Perinuța cu gurița,
Să te-adăpi cu lingurița
Şi să-ți dea pîne cu acul
Şi să nu-ți mai găseşti leacul.[4]

E acelaşi suflet care vorbeşte, fără stăpîniri, cu tot clocotul urei şi răzbunării.

'Tocilescu, ***Mat. folkl.,*** 1559.
[2] Marian, ***Vrăji,*** 38.
[3] Iarnik-Bîrseanu, ***Doine,*** DXLVII.
[4] Bibicescu, ***Poesii pop.,*** 51.

Dar descîntecele arată şi altfel că reflectă vieața femeilor de la țară.

îndeletniciri ale lor sînt foarte des amintite în legătură cu diferite motive ale descîntecelor. In cele de deochi o formulă obişnuită e:

...inima cutăruia i-o plămădii,
Cum se plămădeşte aluatul în căpistere[1].

Nu puteau iarăşi descîntătoarele să nu pomenească de furcă ori de fus:

Au plecat mătuşile
Cu furcile,
Să gonească gîlcile;
Ele la goană le lua,
Pe furcă le înşira
Şi cu druga le-apăra
Şi cu fusul le întepa[2].

Cum se întorc fusele
La toate firele,
Aşa să se întoarcă pagubele
Şi dătăturile[3].

Alteori e vorba de vîrtelniță, sucală, ițe:

Nu-nvîrtesc vîrtelniță,
Ci învîrtesc mintea lui...[4]

Pace, odihnă să nu aibă,
Ca sucala cînd umblă.[5]

'Tocilescu, ***Mat. folkl.,*** 568, 1520; cf. 552; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***Desc. dinjud. Romanați,*** I, 178, 180, 181; II, 57; Gr. Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 82, 137 ; T. Bălăşel, ***Versuri pop. rom.,*** I[11], 27; Ch. Laugier, ***Sănătatea In Dolj,*** 91; ***Ion Creangă,*** IX, 205.

De „plămădeala inimei" se descîntă astfel: „Se strîng cîte trei muguri din fiecare pom: măr dulce, păr, prun, cireş, alun, corn, salcie, viță de vie, din trei inimi de varză şi trei noduleţe de troscot, le amestecă cu „aluatul de crăciun", le pune in căpistere şi pune nițică miere de fagure peste ele. Ia toporul, se închină leacului de trei ori şi se apucă să ciocane cu tăişul toporului în căpistere peste muguri." ***Şezătoarea,*** IV, 132; cf. 22; Gh. Laugier, ***Sănătatea în Dolj,*** 77, 91; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***Desc. din Romanațt,*** 1, 173, 180; T. Pamfile, ***Roii şi leacuri,*** 54; ***Ion Creangă,*** VI, 345.

[2] Gr. Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 82.

[3] T. Bălăşel, ***Versuri pop. rom.,*** I[11], 125. Fusul e, de altfel, întrebuințat des de țărance la descîntece; v., d. e. E. Voronca, ***Datinele,*** 580—581.

[4] I. Bîrlea, ***Cîntece pop.,*** 336.

"***Şezătoarea,*** XXII, 131.

...nu înnod tortul de ițe,
Ci Înnod desclintitul de la mîna lui...[1]

Şi în acelaşi gen:

Ca pe-un fuior de cînepă m-a sfărîmat[2].

. . . . .l-a lăsat
Ca pe-un snop de cînepă melițat.[3]

Comparații la care vine să se alăture un motiv stereotipic — descîntătoarele, cînd vreau să vindece de junghi, au obiceiul să vorbească de „lucrul, munca, truda, patimile cînepei", cu amănunte ca acestea:

Stai, junghiule, nu junghia...
Că eu ți-oi spune chinul cînepei:
Cu plugul am arat-o,
Cu grapa grăpat-o-am,
Boii cu picioarele au călcat-o,
A răsărit şi-a odrăslit
Şi-am cules-o şi-am pus-o-n baltă
Şi-am topit-o,
Pe meliță am melițat-o,
Pe raghilă am răghilat-o,
Cu piepteni am pieptănat-o,
In furcă am legat-o,
Pe răşchitor am răşchiat-o,
Pe vîrtelniță am depănat-o,
Pe urzar am urzit-o...
în ciubăr am fiert-o,
Pe iarbă am întins-o,
Cu foarfecile am croit-o,
Cu acul am cusut-o.[4]

Alte înşirări ne duc spre aceeaşi constatare, anume cînd se vorbeşte de felul cum se înfățişează brînca, orbalțul etc. şi se dau diferite nume de colori, aşa cum femeile le ştiu bine din industria

[1] *Şezătoarea,* VI, 101.
[2] Tocilescu, *Mat. folkl.,* 1541; cf. Marian, *Descîntece,* 88.
[3] I. Bîrlea, *Cînt. pop.,* 369; cf. 371, 372.
[4] *Şezătoarea,* XI, 44; cf. XIII, 9; XXIII, 17; Tocilescu, *Mat. folkl.,* 583, 588, 1525, 1599; *Graiul nostru,* I, 292; E. Voronca, *Dolinele,* 1079; D. IjUpaşcu, *Medicina babelor,* 36; I. Bîrlea, *Cînt. pop.,* 352; N. Păsculoscu,. *Lit. pop.,* 147; Ch. Laugier, *Sănătatea în Dolj,* 83; T. Bălăşel, *Versuri pop. rom.,* I[11], 47; L. Costin, *Mărgăritarele Bănatului,* 59; *Familia,* XXXII, 309; *Iun Creangă,* IX, 237; *Comoara satelor,* III, 25.

Cum „lucrul cînepei" stă în legătură cu descîntecele de junghi, se poate **vedea** din însemnările pe care le găsim în *Şezătoarea,* I, 79—80: „Se ia un **fuior** do cînepă periat şi cel bolnav împreună cu descîntătoarea face o ață, **(iire** nu se suceşte tare. în timpul cît se face ața, baba povesteşte toată istoria **rlni'pei,** îngrozind junghiul că are să-l lege cu ea, cu ața slrînsă păpuşe. **(lala** fiind descîntecul, bolnavul e stropit de trei ori cu ața înmuiată în apă **In locul** unde are junghiul..., iar ața se leagă la junghi, purtînd-o trei zile."

casnică, şi e de înțeles că le vin uşor în minte — atîtea descîntece ne dau aproape un vocabular de cromatică:

Bubă albă,
Bubă neagră,
Bubă turcheză,
Bubă mohorîtă,
Bubă verde,
Bubă albastră.[1]

Bubă...
Negrie,
Verzie,
Ghivizie,
Narangie,
Untdelemnie,
Vişinie,
Stacojie.[2]

Nu ne poate surprinde atunci nici ce, foarte prozaic, ne dau aceste şiruri:

Dănilaş, Dănilaş,
Descăleca la oraş
Şi-mi dă mie cheile
Să descui cămările
Ca să-mi scot dragostile.[3]

Impresii gospodăreşti transpuse într-o vraje de dragoste — se vede şi aici bine ce aproape stau descîntecele de vieața femeilor de la țară, cum o reflectează în atîtea motive ale lor.

Nu era de prisos să relevăm aceste caracteristici ale descîntecclor, pentru că ele ne fac să înțelegem mai bine substratul lor şi vin să explice anumite particularități de limbă.

Asupra unor particularități de felul acesta nu va fi nevoie să insistăm prea mult, pentru că nu dau loc la interpretări mai

[1] I). Ionescu şi Al. Daniil, *Dese. din Romanați,* I, 59.
[2] *Ion Creangă,* I, 149.
[3] Marian, *Vrăji,* 53.

dezvoltate ori sînt relativ cunoscute. Printre ele vin să se înşire cîteva cuvinte care arată turburări ale sănătăţei, mai mult după superstiţii.

Astfel, ca formaţiuni proprii descîntecelor sînt de amintit[1]: *asorit* „rău care vine dacă cineva stă cu capul gol prea mult la soare"[2]; *In-de-soare* „boală de stomac"[3]; *din-de-soare* „durere de cap împreunată cu junghiuri"[4]; *ln-de-vlnt* „fierbinţeală mare căpătată înspre seară"[5]; *din-de-vint*[6]; *făcătură,* farmec *(= fapt)* şi *desfăcătură,* înlăturarea unui farmec, desfacerea de el[7]; *înfocătură*[8]; *întîlneală*[9] şi *(în)tîlnitură*[10], *intimpineală,*[11] *izbeală*[12], *mînătură (miietură)*[13], *mirătură*[14] (şi *mirare), pusătură*[15], *trecâtură*[16], *trimisătură*[17], cu acelaşi înţeles ca *făcătură.*

[1] Citate dau numai pentru formele relativ mai rar atestate ori neînregistrate în dicţionare.

[2] I. Bîrlea, ***Cint. pop.,*** 345 — 346.

[3] ***Ibid.,*** 357; Marian, ***Descîntece,*** 117; A. Ţiplea, ***Poesii pop. din Maramureş,*** 101; T. Papahagi, ***Craiul şi folkl. Maramureşului,*** 142, 143; ***Ungaria,*** II, 63; ***Comoara satelor,*** III, 130.

[4] Marian, ***Descîntece,*** 318; ***Conv. Ut.,*** XXV, 604.

[5] Ch. Laugier, ***Sănătatea în Dolj,*** 86.

[6] ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** III, 387.

[7] Marian, ***înmorm. la români,*** 16; I. Bîrlea, ***Cint. pop.,*** 338, 339; ***Ion Creangă,*** IX, 204.

[8] ***Aurora română,*** Cernăuţi, I (1881), 58.

[9] Gr. Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 104; ***Şezătoarea,*** XI, 52; ***Grai si suflet,*** III, 316; ***Ion Creangă,*** VIII, 17.

[10] G. Dem. Teodorescu, ***Poesii pop.,*** 365; Tocilescu, ***Mat. folkl.,*** 600, 646; T. Pamfile, ***Boli şi leacuri,*** 24 ; ***Anal. Acad. Rom.,*** s. a 2-a, t. V (1884), 164; ***Buciumul român',*** III, 140; ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** III, 383, 385, 387; VII, 135; ***Şezătoarea,*** XI, 52; ***Ion Creangă,*** VIII, 240, 242; cf. dicţionarul lui Tiktin, s.v.

[11] ***Ion Creangă,*** VIII, 183, 242.

[12] Tocilescu, ***Mat. folkl.,*** 1583; de asemenea într-o colecţie inedită din judeţul Olt.

[13] ***Graiul nostru,*** II, 142, 143; Ov. Densusianu, ***Graiul din Ţara Haţegului,*** 283; T. Papahagi, ***Graiul şi folkl. Maramureşului,*** 130, 134, 144; I. Bîrlea, ***Cint. pop.,*** 358; L. Costin, ***Mărg. Bănatului,*** 51, 52, 55, 56; Ms. Reteganul (Acad. Rom.), 4544, f. 43; ***Familia,*** III, 70; XXV, 604; ***Comoara satelor,*** I, 108; III, 48. Pentru înţelesul lui din descîntece, comp. (Marian, ***Descîntece,*** 146):

Şi întorn
Toate aruncăturile...
Pe capul cui le-a mînat.

[14] I.-A. Candrea, ***Graiul din Ţara Oaşului,*** 24, 26; ***Familia,*** XXV, 604; ***Şezătoarea,*** I, 57.

[15] Marian, ***Vrăji,*** 175; P. Pîrvescu, ***Hora din Cartai,*** 72.

[16] Tocilescu, ***Mat. folkl.,*** 649, 650; Gr. Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 66.

[17] ***Ion Creangă,*** IX, 204.

Accepţiuni speciale descîntecelor, tot pentru a numi boale, înrîuriri ale duhurilor rele, prezintă aceste forme cunoscute şi altfel: *adus*[1] şi *adusătură*[2]; *aplecătură*[3]; *apucat* şi *apucătură; aruncat* şi *aruncătură (ţipătură,* prin ţinuturile unde *ţipa* = arunca); *bintuială*[4]; *călcat* şi *câlcătură*[5]; *dai (dată)*[6] şi *dătătură; facere*[7], *faptă*[8], *făptură*[9] şi *făcut*[10] (cf. mai sus *făcătură); f'armătură*[11]; *încordare*[12]; *inginătură*[13]; *întîlnire*[14] şi *întîlnit*[15] (cf. mai sus *Intîlneală, întîlnitură); (in)timpinat* şi *(in)tîmpinătură; întinsoare*[16]; *i.-.bilură*[17]; *lipitură; lovitură*[18]; *mîncătură*[19]; *pălitură*[20]; *picnitură*[21]; *rostiră*[22], nevralgie; *ruptoare (ruptură) de apă* „cînd sub pielea

[1] Marian, ***Vrăji,*** 68, 69, 70, 71.

[2] ***Ibid.,*** 105; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***Descîntece din Romanaţi,*** II, 179.

[3] ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** III, 385.

[4] Tocilescu, ***Mat. folkl.,*** 656.

[5] ***jfrjd,*** 569.

[6] ***Şezătoarea,*** XXII, 128, 132.

[7] Ov. Densusianu, ***Graiul din Ţara Haţegului,*** 283; ***Familia,*** II, 407 ; cf. ***Dicţ. Acad.,*** s.v.

[8] N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 125.

[9] Marian, ***Vrăji,*** 68-71; Tocilescu, ***l.c,*** 656; ***Familia,*** XXXVI, 246; ***U.v. p. ist. arh. fii.,*** VII, 165, 166, 180; ***Ion Creangă,*** VI, 49.

[10] Tocilescu, ***l.c,*** 662; cf. ***Dicţ. Acad.,*** s.v.

[11] Tocilescu, ***l.c,*** 1137; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** II, 75; cf. ***Dicţ. A nul.,*** s. ***fărâmătură.***

[12] Tocilescu, ***l.c,*** 1567.

[13] ***Anal. Acad.,*** s. a 2-a, t. V (1884), 170.

[14] ***Ibid.,*** 1522.

[15] D. Ionescu si Al. Daniil, ***l.c,*** I, 115, 116; II, 89; ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** **111**,385.

[16] Marian, ***Naşterea,*** 364, 366, 368.

[17] Tocilescu, ***l.c,*** 545, 563, 606, 633, 634, 699; D. Ionescu şi Al. Daniil, / <• , II, 103; I.C. Beldie, ***La cislă,*** Vălenii de Munte, 1910, 94; ***Ţara nouă,*** **II** (1K85), 692; ***Ion Creangă,*** I, 88; VIII, 242; pentru înţelesul pe care-1 are **Iu** descîntece, comp. la Tocilescu, ***l.c,*** 600, 655, 1537:

Buba...
...1-a izbit.
Izbit din sfinte
In faţa lui izbitu-s-a.

[18] Tocilescu, ***l.c,*** 646; T. Pamfile, ***Boli şi leacuri,*** 44.

[19] Marian, ***Descîntece,*** 68; N. Georgescu-Tistu, ***Folkl. din jud. Buzău,*** **VI,** :i:t; W. Schmidt, ***Das Jahr und seine Tage...,*** Sibiu, 1866, 36; Ms. Rete-Hitnul (Acad. Rom.), 4544, f. 55; ***Ion Creangă,*** IX, 233; ***Educatorul,*** II (IMH4), 30.

[20] /»n ***Creangă,*** I, 88, 150.

[21] N. Georgescu-Tistu, ***l.c,*** 22.

[22] **I.** Bîrlea, ***Cînt. pop.,*** 358; ***Şezătoarea,*** X, 43; ***Calendarul Bihorului,*** t'ivv, Hcius, 107.

bolnavului se produce apă multă"[1]; *spulberătură*[2]; *strins*[3], *strîn-soare**, *strinsură* şi *strînsătură*[5]; *trimes*[6]; *uriciune.* Sînt şi alte cuvinte care au o semnificaţie specială în descîntece — cum, de pildă, găsim înşirate la un loc: *împiedecături, legături, oprelişti, încurcături, crîmpiţe*[7].

Proprii descîntecelor sînt şi unele forme întrebuinţate pentru a designa pe cei care fac cuiva rău sau duhurile care pricinuiesc boale; aşa: *încordător, încordătoare,* care aduce „încordări"[8]; *luător, luătoare,* care ia laptele de la vaci[9]; *mirător, mirătoare*[10]; *ochitor*[11]; *rîmnitor*[12], care se miră de cineva, se uită, rîmneşte la el şi-1 deoache.

Au, desigur, oarecare importanţă şi asemenea cuvinte, cu atît mai mult cu cit unele din ele lipsesc din dicţionare — unde, de altfel, descîntecele au fost prea puţin luate în consideraţie —, dar toate rămîn în urma altor forme de exprimare, mai caracteristice, şi asupra acestora vom avea să ne oprim mai mult.

EXPRESIVITATEA ÎN DESCÎNTECE

Prin însăşi natura lor, descîntecele nu pot fi decît în discordanţă de multe ori cu felul de exprimare obişnuit al celor de la ţară. De o parte, caracterul lor conservativ, cu anumite conven-

U. Bîrlea, ***Cint. pop.,*** 343-345, 382; Şăineanu, ***Studii folkl.,*** 84.
[2] ***Familia,*** XL, 79; ***Graiul nostru,*** I, 498; T. Papahagi, ***Graiul şi folkl. Maram.,*** 130.
[3] Marian, ***Naşterea,*** 376; Tocilescu, ***l.c.,*** 567, 572; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I, 36; I.C. Beldie, ***La cislă,*** 96; ***Revista crit.-lit.,*** V, 123.
[4] Marian, ***Naşterea,*** 361, 364, 367, 368; Tocilescu, ***l.c,*** 1536.
[5] Marian, ***Naşterea,*** 376; D. Ioannescu-Buzău, ***Mie magasin de med. pop.,*** Bucureşti, 1892, 413; V. Gomoiu, ***Din istoria medicinei.*** Bucureşti, 1923, 31.
« N. Georgescu-Tistu, ***l.c,*** 67; ***Ion Creangă,*** V, 372; VIII, 18.
[7] ***Familia,*** XXXII, 44; ***Şezătoarea,*** XXII, 129.
[8] Marian, ***Descîntece,*** 171, 172; ct. 175.
[9] T. Papahagi, ***Graiul si folkl. Maram.,*** 126; ***Ion Creangă,*** VI, 150 — 151; IX, 206.
[10] Tocilescu, ***l.c,*** 1567; T. Papahagi, ***l.c,*** 135; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** II, 49; ms. Reteganul (Acad. Rom.), 4544, f. 55, 56.
[11] ***Familia,*** X, 281.
[12] Gr. Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 57; Tocilescu, ***l.c,*** 1567 ; ***Familia,*** X, 281.

ţmni de înşirare a cuvintelor; de alta, scopul pentru care sînt roHtite şi preocuparea de a impresiona prin ele într-un anumit fel le dau o notă deosebită.

Repetarea de cuvinte cu înţeles apropiat este ceva foarte nliişnuit la deseîntătoare. Astfel cînd se zice:

Bubă de 99 de feluri,
Bubă de 99 de neamuri,

HIII

Beşică de 9 feluri,
Beşică de 9 chipuri,
Beşică de 9 soiuri.[1]

Alăturări de expresii ce se aseamănă între ele întîlnim iarăşi In versuri ca:

Bine le-a cinstit,
Bine le-a omenit,
Bine în samă le-a luat.[2]

lot aşa repetări sinonimice ca:

Ţipînd,
Văicărind.[3]

Olicăindu-mă,
Văitîndu-mă,
Chirăindu-mă[4].

M-am cîntat,
M-am văitat,
M-am tînguit,
M-am glăsuit[5].

Ce te căinezi,
Ce te văicărezi,
Ce te tînguieşti,
Ce te hăuleşti.?[6]

[1] Marian, ***Descîntece,*** 46.
•' ***Şezătoarea,*** IV, 19.
[3] Tocilescu, ***l.c,*** 1603.
" D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** II, 92.
" Marian, ***Descîntece,*** 338.
" ***Şezătoarea,*** XXII, 36.

Vedem aici simple înşirări datorite unor formule tradiţionale.

Alteori însă ele sînt mai semnificative, anume cînd se stăruie asupra unei intenţii a descîntecului, cînd cuvintele vin ca o poruncă:

...dacă nu te-i domoli,
Nu te-i potoli,
Nu te-i ostoi.[1]

Acolo să trăieşti,
Acolo să vecuieşti.[2]

Acolo să locuiţi
Şi să hălăduiţi
Şi să pălătuiţi.[3]

Să se lecuiască
Şi să se tămăduiască.*

...să-1 lecuieşti
Şi să-1 zviduieşti.[5]

Să-1 lecuieşti
Să-1 tămăduieşti,
Să-1 vindeci.[6]

Aici repetarea caută să pună în relief intenţia descîntătoarei, cuvintele sînt înşirate pentru ca împreună să apară cît mai expresive.

Cu deosebire caracteristice prin expresivitatea lor apar unele derivate. Cel mai obişnuit e *a râspieri,* intensificînd înţelesul lui *a pieri* şi întrebuinţat cînd descîntătoarea spune să dispară numaidecît orice urmă de rău, să nu se mai vadă vreo boală la cineva.[7]

[1] ***Şezătoarea,*** IV, 29.

[2] tocilescu, ***l.c,*** 570.

[3] ***Şezătoarea,*** X, 145.

[4] ***Idem,*** III, 140.

[5] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I, 88. ***A (se) zvidui*** „a (se) lecui" e des întrebuinţat şi în descîntece şi altfel în graiul din Oltenia şi Banat; cf. ***Şezătoarea,*** IV, 153, 154; T. Bălăşel, ***Vers. pop. rom.,*** I[2], 17; ***Ion Creangă, 1,*** 122; III, 376; VII, 155; Weigand, ***Jahresb.,*** III, 331; L. Costin, ***Graiul bănăţean,*** Timişoara, 1926, 223.

[6] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I, 42.

[7] Din atîtea citate care s-ar putea da e destul să fie relevate acestea: ***Să pie(r)i — Să răspie(r)i,*** Marian, ***Descîntece,*** 40; Tocilescu, ***l.c,*** 603; I. Bîrlea, ***Cint. pop.,*** 346; T. Papahagi, ***Graiul şi folkl. Maram.,*** 125; T. Pamfile, ***Bolişi leacuri,*** 19; P. Hetcou, ***Poesia pop. din Bihor,*** 96; Gr. Grigoriu-

Şi alte verbe apar formate astfel, cînd se ţine să fie întărit sensul lor: *răzbate* (care nu trebuie confundat cu forma curentă)[1], *răscrăpa*[2], *răsduce*[3], *răsimpunge**, *răsjunghia*[5], *răspune*[6], *răspunge*[7], *rassări* (nu obişnuitul *răsări)*[8], *rassbiera*[9], *rassuiera*[10], *răstopi.*[11]

Interesant pentru predilecţiunea de a întrebuinţa forme compuse cu *răs-* e începutul unui descîntec din Dolj:

Tu cuţite,
Răscuţite...
Eu te înfig
Şi te răsfig...
Eu te-am înfipt
Şi te-am răsfipt,

Itigo, ***Med. pop.,*** I, 12; ***Şezătoarea,*** I, 57, 84; ***Ion Creangă,*** I, 118; V, 176; ***Conv. Ut.,*** XXV, 363, 603.

Să piară (pieie) — Să răspiară (răspieie), Marian, ***Descîntece,*** 5, 12, 125, 126-127, 323, 325; ***Vrăji,*** 166; T. Burada, ***O căi. în Dobrogea,*** 276, 277; I). Lupaşcu, ***Med. babelor,*** 11; T. Papahagi, ***l.c,*** 127; I. Bîrlea, ***l.c,*** 360; T. Pamfile, ***l.c,*** 20; ***Graiul nostru,*** I, 597; ***Ilev. p. ist. arh. fii.,*** III, 385; VII, 177; ***Şezătoarea,*** II, 88; ***Ion Creangă,*** II, 72, 73; ***Să pice — Să răspice*** (Marian, ***Naşterea,*** 50; I. Bîrlea, ***l.c,*** 329; ***Familia,*** XLI, 572) şi ***Să fie — Să nisfie (Ghiluşul,*** II, n-rele 11—12, p. 18) sînt greşeli, în loc de ***Să pieie — A'u răspieie.***

Să pieriţi — Să răspieriţi, Tocilescu, ***l.c,*** 1526; Gr. Grigoriu-Rigo, ***l.c,*** I, 46; ***Şezătoarea,*** III, 137; ***Ion Creangă,*** V, 176.

leii pieri — Şi veţi răspieri, Şezătoarea, II, 94.

Piei — Răspiei, G. Ciauşanu, G. Fira şi C. Popescu, ***Cui. de folklor din Ulcea,*** 137; ***Ion Creangă,*** I, 149; ***Grai şi suflet,*** II, 71.

Pieriţi – Şi răspieriţi, Tocilescu, ***l.c,*** 1590.

[1] ***Să se bală — Să se răzbată,*** Tocilescu, ***l.c,*** 682; D. Ionescu si Al. Daniil, /.<•., I, 45.

[2] ***Să crape — Să răscrapc, Şezătoarea,*** I, 253; ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 177; cf. 186, 187.

•' ***Să vă duceţi — Şi răsduceli, Familia,*** XXVII, 544.

[4] ***O împunge — O răsimpunge,*** Tudor Pamfile, II, 43.

[6] ***Să nu junghi — Să nu răsjunghi,*** Marian, ***Descîntece,*** 309.

* ***Să te pui — Să le răspui,*** Tocilescu, ***l.c,*** 1574.

[7] ***Nu împunge — nu răspunge,*** Ov. Densusianu, ***Graiul din Ţara Haţegului,*** 281; ***Să-l împungeţi — Să-l răspungeli, Şezătoarea,*** XXIII, 26.

[8] ***Să sai — Şi să rassai,*** Tocilescu, ***l.c,*** 1574; ***Sai — Şi rassai: ibid.,*** 576, 1159; ***Să sară — Să rassară,*** Marian, ***Descîntece,*** 12; D. Ionescu şi Al. I'aniil, ***l.c,*** I, 195; ms. Reteganul (Acad. Rom.), 4544, f. 37; ***Şezătoarea,*** XII, 195; ***Ungaria,*** I, 378, 379; ***Să săriţi — Să rassăriti,*** Hasdeu, ***Elym.,*** 1324.

[8] ***Sbiară — Rassbiară,*** T. Burada, ***O căi. în Dobrogea,*** 272.

"' ***Şuieră — Rasşuiera, ibid.***

[11] ***Să te topeşti — Şi să mi te răstopeşti,*** Marian, ***Descîntece,*** 244.

Tu să te înfigi
Şi să te răsfigi.[1]

Surprindem aici ceea ce se întîmplă aşa de des în descîntece: o formă deşteaptă în minte alta, analoagă; vrăjitoarea, înfigînd cuţitul, s-a gîndit să exprime cît mai viu ce făcea şi a improvizat forma *râsfig,* iar aceasta, prin anticipaţie, i-a sugerat pe acel curios *răscuţit?* redînd şi el ce o preocupa ca expresivitate.

De altfel, ras- e adăugat la substantive şi alteori, cum şi la adjective: *râsbojogi* şi *răsmaţe*[3]*; râsdeochi**; râsmirat*[5]*; răsmirături*[6] (v. mai sus *mirătură,* cu înţelesul de „deochi"); *râssfinte*[7]*; răsstrigare*[8]*; rassee.*[9]

In toate aceste derivate apare funcţiunea pe care o are *raz-* în slavă şi care a trecut în cîteva forme româneşti de întrebuinţare curentă.[10]

La fel se intensifică sensul unor cuvinte prin prepunerea lui *pre- (pri-), prea-:*

Deochiat
Şi predeochiat.[11]

Viţă seacă,
Priseacă.[12]

[1] Ch. Laugier, ***Sănătatea în Dolj,*** 91.
[2] Aceeaşi formă într-o culegere inedită din jud. Putna.
****Ghiluşul,*** I, n-rele 11-12, p. 30; II, n-rele 11-12, p. 20.
[4] într-o culegere inedită din Putna.
[5] ***Familia,*** XXVII, 532.
[6] ***Şezătoarea,*** VII, 158; aceeaşi formă într-o culegere inedită dirTPutna.
[7] Tocilescu, ***Lc.,*** 647:
De-o fi din cele sfinte...
De-o fi întîlneală din răssfinte.
[8] Marian, ***Naşterea,*** 50.
[9] Tocilescu, ***Lc.,*** 559, 1574:
...soare sec
Şi rássec.
[10] La Dosoftei întîlnim şi altele, ca ***răspierde, răsturbura*** şi chiar ***răstopi,*** pe care l-am relevat dintr-un descîntec (v. Dicţionarul lui Tiktin, s.v.); sînt formaţiuni la care dînsul a recurs sub influenţa slavă.
Pentru expresivitatea descîntecelor, redată astfel, se pot compara versurile:
Să tot torci,
Să răstorci,
dintr-un blestem al Maicei Domnului pentru păianjen (Marian. ***Leg. Maicei Domnului,*** 102), unde tot ***râs-*** vine să întărească exprimarea.
[11] ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 140.
[12] T. Burada, ***O căi. în Dobrogea,*** 274.

Soare sec,
Preasec.[1]

...doi boi negri,
Preanegri...
La fîntîna lină,
Prealină.[2]

Albe,
Prealbe;
Galbene,
Pregalbene;
Verzi,
Pre verzi;
Roşii,
Preroşii;
Mierii,
Premierii;
Mohorîte,
Premohorîte.[3]

Acolo junghie,
Acolo prejunghie.[4]

L-a junghiat,
L-a prejunghiat.[5]

Junghi pus,
Junghi prepus.[6]

S-o secăm,
S-o presecăm...
S-o secaţi,
S-o presecaţi.[7]

Adăugarea lui *prea-* etc. ne aduce bine aminte de slavicul *pre-,* reflectîndu-1 mai direct decît *prea* din limba curentă.

[1] Tocilescu, ***Lc,*** 560, 561.
[2] ***Ion Creangă,*** II, 299.
[3] ***Ungaria,*** III, 371.
[4] Marian ***Naşterea*** 371.
[5] Ms. Retegarml (Acad. Rom.), 4544, f. 68; cf. ***Ungaria,*** I, 378.
«Tara nouă, II (1885), 691.
[7] ***Ion Creangă,*** IV, 87.

Alteori prefixul *p(r)o-* vine să întărească semnificaţia unor forme, în special adjective:

Negru,
Ponegru.[1]

Roşu,
Proroşu.[2]

Seacă,
Poseacă.[3]

Roşu,
Proroşu.[4]

Albastră,
Proalbastră,
Galbenă,
Progalbenă.[5]

Asemenea derivate, cu prefixul întăritor *po-* de provenienţă slavă[6], arată şi ele, alături de cele cu ras-, *prea-,* că limba descîntecelor noastre păstrează urme caracteristice de influenţă a descîntătoarelor slave, cum vom constata şi alteori.

[1] Marian, ***Descîntece,*** 49, 50, 236, 237, 239, 240, 241; ***Vrăji,*** 213; ***Naşterea,*** 46; N. Păsculescu, ***Lil. pop.,*** 125, 144; ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 179• ***Şezătoarea,*** II, 132; ***Ion Creangă,*** IV, 47; IX, 81; L. Costin, ***Craiul'bănăţean,*** 163.

[2] Marian, ***Descîntece,*** 305, 306, 349; ***Naşterea,*** 46, 388; ***Leg. Maicci Domnului,*** 328, 329; T. Burada, ***O căi. in Dobrogea,*** 100; N. Păsculescu, ***l.c.,*** 150; D. Lupaşcu, ***Med. babelor,*** 19; T. Pamfile, ***Boli şi leacuri,*** 18; I.C. Beldie, ***La cislă,*** 95; ***Şezătoarea,*** II, 166; XIV, 103, 114 * ***Ion Crean«ă*** V, 174, 271, 272; IX, 236; XIII, 79; la Gr. Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,)l[*** 13, ***paroşu*** e greşit tipărit pentru ***poroşu.***

[3] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c, l,*** 64.

[4] ***Şezătoarea,*** VI, 91; XI, 47; ***Ion Creangă,*** IX, 205 (tipărit, probabil, greşit ***preroşii,*** cu toate că forma aceasta am văzut-o atestată; pasajul se vede alterat şi altfel). în descîntecul din revista ***Ion Creangă,*** II, 311, care începe astfel:

O năpîrcă roşie, roşie,
Pararoşie,
A fătat nouă pui păroşi,

forma ***pararoşie*** nu poate fi decît o alterare a Iui ***proroşie,*** iar ***păroşi*** trebuie interpretat la fel sau ca schimbat din ***poroşi*** (cf. nota'2).

[5] Tocilescu, ***l.c,*** 1519; tot acolo e dat ***roasă — proroasă,*** o eroare desigur în loc de ***roşie — proroşie.***

[6] Gf. dicţionarul liii Tiktin, s. ***po-; pro-*** e rezultat din contaminarea lui ***po-*** cu ***prea-.***

Cu privire la expresivitatea descîntecelor nu trebuie să uităm ceea ce singure descîntătoarele recunosc că dă rostirei lor ceva aparte. Publicînd un şir de descîntece din Ardeal, R. Pexl[1] împărtăşea această mărturisire a unei deseîntătoare: „Acuma vorbesc numai ca şi la o nuntă, dar atunci cînd descînt cuvîntul meu e trăsnet, privirea-mi fulger, mîna mea furtună". E, desigur, literarizată, înflorită această mărturisire, pentru că deseîntătoarea nu s-o fi exprimat tocmai astfel, dar reiese din ea ceea ce dă descîntecelor o notă particulară cînd sînt spuse. Cuvinte trebuind să aibă efectul lor şi însoţite de mimică, de anumite gesturi, sînt nedespărţite de descîntece. Şi cum felul de exprimare îl provoacă adeseori ceea ce îndeplineşte deseîntătoarea cînd vorbeşte în acelaşi timp, ne arată bine acest descîntec de ursită, cu lămuririle ce se dau la textul lui: „Deseîntătoarea ia un cuţit, păr de porc şi sămînţă de cînepă, învăleşte focul cu cuţitul şi zice: Unde-o fi ursitorul — Să-l iei şi să-l izbeşti... Să plesnească — Să trăsnească — Şi la dînsul să pornească (pune pe foc cîteva seminţe de cînepă)"[2]; punerea seminţelor de cînepă pe foc face pe descântătoare să spună: „Să plesnească...". Motive concrete de asocieri de care trebuie să ţinem samă, pentru că ele vin să explice o parte din expresivitatea descîntecelor, şi asupra ei vom avea să revenim, ocupîndu-ne de forme care se grupează de-a dreptul la anumite categorii.

FORME ŞI ÎNŢELESURI VECHI

Cît de conservative sînt descîntecele se poate vedea dintr-o simplă comparare a lor sub forma de azi şi aceea pe care o prezintă cele rnai vechi care ne sînt atestate. în *Crestomaţia* sa (II, 137), M. Gaster a publicat cîteva descîntece după un manuscris din 1784 şi, privindu-le alături de cele pe care ui le dau culegerile nouă, constatăm cît de mult se aseamănă între ele, cum aceleaşi formule, aceleaşi expresii continuă să fie întrebuinţate pînă azi.[3]

[1] ***Convorbiri literare,*** XXV, 353.

[2] ***Şezătoarea,*** VII, 107.

[3] Se pot compara şi cele publicate de ep. Melchisedec şi Tocilescu în ***Hrv. p. ist. arh. fii.,*** III, 383 şi urm.

Chiar vieața noastră din trecut se reflectează în unele versuri pe care, mecanic, fără să-şi dea bine samă ce cuprind, le spun descîntătoarele. Aşa cînd se zice:

...eu ție ți-oi dărui
Doi bidivii negri
Din cei ai căminarului.[1]

Sau într-un descîntec de scoaterea dracului:

Să-i scoată lui Stan
Toți muții lui,
Toți orbii lui,
Toți ciungii lui,
Toți ameregitorii lui,
Şi pe Stan
Şi pe Ivan
Şi pe Ghica
Şi pe Gherca Paşaitan
Cu coarnele mari,
Că ştie sama la divan,[2]

ecou al judecăților la divan şi, se pare, cu o aluzie la cine făcea parte din ele şi nu împărțea bine dreptatea.

Tot aşa, cînd se pomeneşte, pentru a arăta pornirea în grabă, de „cai de olac"[3], expresie care, nemaifiind bine înțeleasă azi, e alterată uneori, zicîndu-se „cu cai cu olac".[4]

Cu deosebire caracteristică e reminiscența din vremea cînd luptele se dedeau cu sulițe şi săgeți. Amîndouă cuvintele revin des în descîntece:

...au venit nouă voinice
Cu sulițe şi cu săgeți.[5]

[1] Const. D. Gheorghiu, ***Calendarul femeilor superstițioase,*** Piatra-N., 1893, 45.

[2] ***Ion Creangă,*** IX, 180—181. ***Ameregitori*** nu este clar şi nu pare să fie o greşală în loc de ***amăgitori. Paşaitan*** trebuie despărțit în două şi corectat astfel: ***Pă (= pe), Şăitan (Şeitan),*** numele turcesc al dracului şi cunoscut în onomastica noastră.

[3] Ch. Laugier, ***Sănătatea în Dolj,*** 89; T. Bălăşel, ***Versuri pop. rom.,*** I[11], 125; ***Ion Creangă,*** IV, 118; VIII, 19 (la Tocilescu, ***'l.c,*** 1160, „car de olac" trebuie cetit „cai de olac"). Şi: ***Din olac în olac (Şezătoarea,*** VII, 198),

[4] ***Şezătoarea,*** XI, 65.

[5] Marian, ***Descîntece,*** 331.

Cu nouă săgeți împănate,
Cu nouă arce încordate.[1]
Cu sulița te-oi împunge.[2]

Dar lîngă armele vechi cele mai nouă nu puteau să nu fie amintite — de unde alăturări ca:

Nouă puşti,
Nouă pistoale...,
Nouă suliți...,
Nouă săgeți.[3]

Si:

Nu-1 săgeta,
Nu-1 puşca.[4]

Evocări ale trecutului la care s-ar putea adăuga altele, dar ne-ar îndepărta prea mult de scopul acestei cercetări. Ele concordă cu ceea ce evidențiază în primul rînd caracterul conservativ al descîntecelor: păstrarea unor forme şi înțelesuri dispărute azi sau regăsindu-se numai în expresii izolate ori în vreun grai local.

Pentru fonetism e puțin de luat în samă. Doar: *bourești* (în: *coarne boureşti)*,* care se ştie că a fost schimbat, cînd nu a mai fost înțeles, în *boiereşti; struncinătură,* cu *t* din prima silabă păstrat.[6]

Ca particularități morfologice sînt de relevat următoarele:

Forma veche *sor,* pentru *soră,* e des atestată, fie în expresii ca „sor cu ciuma"[7], „sor cu buba"[8], „sor cu brînca"[9], — cum se

[1] ***Familia,*** XXXVII, 189.

[2] E. Voronca, ***Datinele,*** 475. Întîlnim şi verbul ***a (în)sulița:*** Marian, ***Descîntece,*** 72, 331; ***Legendele Maicei Domnului,*** 325; T, Papahagi, ***Graiul si folkl. Maram.,*** 137; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** II, 91, 92.

[3] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** II, 90—91.

[4] Marian, ***Descîntece,*** 307.

[5] T. Bălăşel, ***Versuri pop. rom.,*** I[11], 146. Amintirea despre bour o găsim, d.e., într-un descîntec publicat de E. Voronca, ***Datinele,*** 843:

A ieşit bourul negru
Din munte.

[6] Intr-o culegere inedită din Putna.

[7] Marian, ***Descîntece,*** 309, 310, 311; V. Păcală, ***Monografia satului Răşinari,*** 247. La Tocilescu, ***l.c,*** 1150: „sor de ciumă".

[8] ***Şezătoarea,*** XI, 42.

[9] ***Ibid.,*** XI, 30.

zice: „sor cu moartea", fie cînd e asociat prin rimă cu *dor,* ceea ce a favorizat păstrarea formei arhaice:

Eu îți dau un dor,
Tu să-mi dai o sor.[1]

0 urmă a flexiunei vechi *minu(le),* pi. lui *mînu (=mină),* o găsim în versurile:

Cu farmecele-n min
Şi cu setea-n sîn,[2]

unde tot rima a făcut să se păstreze arhaicul *min.*

Genitivul vechi construit cu *de* mai apare cînd sc zice: „la miez de cale"[3], „la mijloc de cale"[4], „în mijloc de cărare"[5], „la jumătate de cale"[6], „de margine de cale"[7], „din miez de zi"[8], „de (din) miez de noapte"[9].

Cu privire la formele adjectivale, de relevat *pustii*[10], ca în vechea românească, în loc de *pustiu,* şi întrebuințarea lui *mare,* invariabil, la plural, ca în texte din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea — aşa se pare că trebuie interpretat în versurile:

în dealul mare,
In mări mare.[11]

unde tot rima ar explica menținerea formei vechi.

[1] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 194.; cf. ***Ion Creangă,*** VIII, 242. Cînd, tot în culegerea lui Ionescu şi Daniil, cetim, I, 196:

Să-mi dai o soră,
Să-ți dau un dor,

se vede bine că forma originară a fost ***sor,*** dar s-a înlocuit cu ***soră.***

[2] Marian, ***Descîntece,*** 137.

[3] Marian, ***Descîntece,*** 44, 77; Tocilescu, ***l.c,*** 1532; ***Anal. Acad.,*** s. a 2-a, t. V (1884), 164; ***Aurora română,*** Cernăuți, I (1881), 58; ***Familia,*** XI, ***6S;Rec p. ist. arh. fit.,*** VII, 141; ***Comoara satelor,*** II, 55. Şi „la miez de miez de'cale", C. Gheorghiu, ***Cal. femeilor superstițioase,*** 122, 123; „la miezi de miezi de cale", Şăineanu, ***Studii folkl.,*** 86; „la miez de miază cale", ***Apărătorul sănătăţei,*** I, 217.

[4] Tocilescu, ***l.c,*** 1537 ; ***Rev. p. ist. arh. fit.,*** III, 385; ***Şezătoarea,*** XIII, 2.

[5] ***Şezătoarea,*** XIV, 117.

[6] Tocilescu, ***l.c,*** 1532.

[7] Marian, ***Descîntece,*** 338.

[8] N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 120.

[9] Marian, ***Descîntece,*** 327; N. Păsculescu, ***l.c.*** Şi: „din miez de miez de noapte", ***Ion Creangă,*** VIII, 210.

[10] ***Graiul nostru,*** I, 500.

[11] Marian, ***Descîntece,*** 176.

IVulru verb sînt de menționat flexiunile: *sâ doaie*[1]*<d* o 1 e a t (să doară), *să spar* (= să sperii), în versurile:

Să-l sar,
Să-l spar[2],

şi apărînd de multe ori — vechea formă de perfect *am fapt* (ani făcut)[3], cum şi cea de viitor: *o fi fapt*;* sfîrşitul unui 111 si-intre:

Să rămîie (cutare)
Curat,
Luminat,
Ca argintul strecurat
Ca maică-sa ce l-a fapt,
Cum Dumnezeu pe pămînt l-a lăsat,[5]

ne arată că unde alteori, in versuri asemănătoare, găsim *a făcut,* turma originară a fost *a fapt;* astfel

Să rămîie curat,
Luminat,
Ca argintul strecurat,
Ca maică-sa ce l-a făcut,
Ca Dumnezeu din cer ce l-a lăsat,[6]

nude se vede bine că *a fapt* încheia versul al patrulea, asonanțiud cu celelalte în *-al,* dar a fost înlocuit pe urmă cu forma nouă ***u*** *făcut.* înlocuirea aceasta e străvezie la sfîrşitul multor desi-intece[7] şi uneori introducerea lui *a făcut* a dus la un vers

[1] N. Georgescu-Tistu, ***Folkl. din jud. Buzău,*** 12, 23; ***Şezătoarea,*** V, 7H, 71: ***Ghiluşul,*** II, n-rele 11—12, p. 17.

[2] Marian, ***Descîntece,*** 240. Şi aici rima a înlesnit păstrarea lenninațiunei vechi.

[3] Tocilescu, ***l.c,*** 558, 1150; N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 132, 138 (alături de ***am făcut); Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 167; ***Ion Creangă,*** V, 335, 336.

[4] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I. 123.

''***Craiul nostru,*** I, 395; cf. ***Ion Creangă,*** XIII, 78.

[6] ***Craiul nostru,*** I, 505.

[7] Aşa: Marian, ***Descîntece,*** 34, 157; ***Naşterea,*** 386; G. Alexici, ***Texte din lit. pop.,*** 211 ; D. Ion-scu şi Al. Daniil, ***l'.c, 11,*** 84 (aici si ***lămurat*** a fost schimbat în ***lămurit);*** I.C. Beldie, ***La cislă,*** 91, 92, 93, 95; ***Şezătoarea,*** I, H3; X, 92; XIV, 101; XVIII, 158; ***Ion Creangă,*** I, 48; VI, 46; VIII, 246.

Alteori, căutîndu-se să se păstreze asonanta, s-a pus altceva in loc — •islfel într-un descîntec dintr-o culegere inedită din Rîmnicul-Sărat:

Să rămînă...
Curat
Şi luminat
Cum mă-sa l-a fătat.

pleonastic, dar versiunea primitivă poate fi reconstituită şi în acest caz — d. e.:

Cum Dumnezeu l-a dat,
Cum mă-sa l-a făcut
Si l-a născut.[1]

Şi forma veche de perfect simplu *fece* pare că se ascunde într-un descîntec care începe astfel:

Sude rece, sude rece
Mare ospăţ face[2],

unde, înlocuind pe *face* cu *fece,* se restabileşte rima.

Ca derivate vechi cu sufixe sînt de amintit cîteva în *-oaie* din regiuni unde acest sufix apare înlocuit azi cu *-oaică: lupoaie, ursoaie, zmeoaie, Samcoaie*[3]*, diavoloaie, drâcoaie, leoaie, mor oaie, strigoaie*[4]. Tot aici ar fi de relevat *boierănesele*[5], dacă e de considerat ca forma feminină corespunzătoare vechiului *boiarin,* alături de *boier.*

Urmele de morfologie veche prezentînd oarecare interes sînt relativ reduse — mai mult vom vedea că ne ofere în această privinţă lexicul.

Grai şi suflet, IV (1930), 2 p. 351-376

II

în gruparea formelor lexicale — dispărute azi ori întrebuinţate numai prin unele regiuni, cum şi acelea care prezintă înţelesuri vechi—, înşirarea lor pe categorii, după cum sînt de origine latină etc, nu mi s-a părut necesară, aşa că le voi lăsa să urmeze în ordine alfabetică, indiferent de provenienţa lor.

[1] Marian, ***Descîntece,*** 174; cf. 238. Comp. (în ***Gaz. poporului,*** Timişoara, III, n-rul 4):

Cum maică-sa l-a născut,
Cum Dumnezeu l-a crescut.

[2] ***Comoara satelor,*** II, 115.

[3] Marian, ***Naşterea,*** 377, 385.

[4] C. Gheorghiu, ***Cal. femeilor superstiţioase,*** 122, 123, 124.

[5] ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 191.

Aawâ „nisip" apare într-un descîntec din Vîlcea[1] şi numai contextul arată că avem a face cu derivatul din lat. a r e n a :

Serrană ţ£rînă,
Rfseri alină,
Să s-alire junghiurile.

Tot contextul explică fonetismul lui, cu *-l-,* pentru că deseîntătoarea se vede că l-a schimbat astfel sub influenţa lui *să s-aline* din versul următor (ar putea fi considerat şi ca un caz de disimilaţie, analog lui *amelinţa* < *amerinţa, ameninţa,* dar cum *alină* nu mai este atestat astfel, cred că trebuie interpretat cum spuneam).

Alinta arată semnificaţia veche „a face să se liniştească, să se astîmpere" (mai aproape de lat. *a l l e n i t a r e), în versul:

Inima i-a alintat[2]

Barbă cu sensul de „băibie" ne e dat în descîntece din Bucovina şi Maramureş:

Soarele ţi s-a scrie în frunte...
Şi luna în barbă
Şi tu-i fi cea mai de treabă,
Mai frumoasă [3]...

Să-nfloreşti ca o rujiţă,
Apa pînă-n barbă.[4]

Bere, ca postverbal din *bea* şi însemnînd „băutură", cum e des atestat în vechea românească, se întilneşte în mai multe descîntece, alăturat de obicei la *mîncare:*

Acolo i-i berea
Şi mîncarea
Şi hodina.[5]

Biera „a zbiera":

Unde nu cîntă cocoşul
Şi oi nu biară.[6]

[1] Tocilescu, ***Lc,*** 1586.

[2] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***Lc,*** I, 135.

[3] Marian, ***înmormîntarea,*** 16; cf. 17.

[4] T. Papahagi, ***Graiul şi folkL Maramureşului,*** 137.

[5] Tocilescu, ***Lc,*** 1512;'cf. D. Ionescu şi ÂJ. Daniil, ***Lc,*** 1,97; II, 23; T. Bălăşel, ***Vers. pop. rom.,*** I[11], 120; Grigoriu-Ri«o, ***Med. pop.,*** I, 136; *Buciumul* **român,** III, 141; *Şezătoarea,* IV, 26; X, 47, 105 ; XIII, 2; ***Ion*** t *nart{;o,* YT, 241 .

[6] ***Grai si suflet,*** II, 82.

Bohaz „gură de rîu", de origine turcească, e desigur forma greşit tipărită dintr-un descîntec de brîncă:

De-o fi brînca din scorbură,
De-o fi brînca din bohuz,
De-o fi din trestie.[1]

Cătuşe „pisică" îl întîlnim în versurile invariabile:

Face pită de cenuşe
Şi cu lapte de cătuşe.[2]

Ceață lasă să recunoaştem sensul lui primitiv (ca derivat din c a e c u s) cînd, asociat cu *albeață,* înseamnă „turburare a vederei":

...curățiți albețele
Şi cetele
De pe ochii lui...[3]

Da A'oi să mergeți...
L-a lui N. albeață
Şi la a lui ceață.[4]

...luați albeața
Şi ceața
De pe luminile acestui om.[5]

Să veniți la ochii lui...
Să-i răniți de albeață,
De ceață.[6]

Cerca apare sinonim cu *a căuta* şi, cum se întîmplă şi alteori în descîntece cu arhaismele care nu mai sînt uşor înțelese, sensul lui e precizat prin adăugarea cuvîntului care i-a luat locul în vorbirea generală:

Mergeți la Toader
De-1 aflați
Şi-1 cercați. .
Gurînd,

[1] ***Şezătoarea,*** XI, 32; tot acolo (48), iarăşi cu eroare de tipar: ***botuz,*** şi, în voi. VII, 54, forma mai alterată încă ***bohod,*** înregistrată de ***Dicț. Acad.,*** I, 599, ca părînd neclară.

[2] Marian, ***Descîntece,*** 229; T. Papahagi, ***Graiul şi folkl. Maramureşului,*** 126; cf. ***Minerea,*** Bistrița, IV (1894), 94, 95.

[3] Marian, ***Descîntece,*** 4.

[4] ***Ibid.,*** 12.

[5] Tocilescu, ***l.c,*** 1527; cf. 1593.

[6] ***Ion Creangă,*** I, 87; cf. ***Lumina p. toți,*** III (1887), 528, 529.

Mai curind,
Cătați,
Cercați.[1]

< *iutii (a se)* „a se mira", cu înțelesul vechi corespunzător \ id. i'*itdili se:*

Toate s-au ciudit,
Toate s-au mirat.[2]

Si ***ciudat*** „minunat":

Brîncă ciudată,
Minunată.[3]

Clinei „ghimpe":

Să-l curăț de hinciuri,
De clinciuri[4],

miile, prin rimă, e păstrată şi forma veche *hinci* „tufiş de mărăcini".

Conteni „a opri, a face să înceteze":

Te conțin cu cuvîntul meu,
Cu porunca lui Dumnezeu.[5]

Te contenesc cu puterea lui Dumnezeu
Şi cu cuvîntul meu.[6]

li întîlnim şi cu înțelesul de „a lăsa să stea într-un loc":

Să nu-1 slăbeşti,
Să nu-1 conteneşti
Şi la mine să-l porneşti.[7]

A se cantina — aceeaşi formă, dar cu conjugația schimbată înseamnă „a se potoli":

Să vă potoliți...
Să vă cuntinați.[8]

[1] Marian, ***Naşterea,*** 385; cf. Marian, ***Descîntece,*** 239, 240; ***Vrăji,*** 22, 24 ; II Mu uliță-Voronca, ***Dat. şi cred.,*** 474; ***Apărătorul sânălătei,*** IV, 90; ***Sezăl,.,ura,*** XXV, 138.

[2] ***Familia,*** VIII, 316.

[3] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I, 52; Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 19.

[4] ***lumina p. toti,*** I (1885), 532.

[5] ***Familia,*** XXXII, 142.

[6] ***Ibid.,*** XXXII, 164; cf. 8, şi Ov. Densusianu, ***Graiul din Tara Hațefiilui,*** 281.

[7] M. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 134; cf. 145.

[8] K. Hodoş, ***Descîntece,*** 13.

Crunt „insîngerat":

Să u-aibă loc de hodină
Precum n-a avut
Şi mă-sa cînd l-a născut,
Cu şalele rupte,
Cu poalele crunte.[1]

Cu aceeaşi semnificaţie e dat *crunta*[2] şi *încrunta*[3].

Cufrînge:

Fugi, izdate,
Blestemate,
JNu-l strînge
Şi nu-l cufrînge.[4]

In-de-soare...
Nu strînge,
Nu frînge,
Nu cufrînge.[5]

Se vede că are aproape acelaşi înţeles ca *frînge* şi redă pe lat. confringere.

Cura (a se) „a se curaţi":

Ochiul se cura,
Se lumina.[6]

Depăra (şi: *a se d.)* „a-(şi) smulge părul":

Părul i-a depărat[7].
Purces-am,
Depărînd,
Văitîndu-mă.[8]

[1] Marian, ***Vrăji,*** 34; cf. 45 şi C. Gheorghiu, ***Calendarul femeilor superstiţioase,*** 47; ***Buciumul român,*** III, 177.
[2] N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 127. 142 (tipărit ***cruale) ; Şezătoarea,*** VII, 90; ***Tinerimea rom.,*** VI (1901), 83.
[3] Marian, ***Vrăji,*** 43; ***Ion Creangă,*** II, 94.
[4] G. Alexici, ***Texte din Ut. pop.,*** 205.
[5] I. Bîrlea, ***Cint. pop. din Maramureş,*** 357.
[6] ***Conv. lit.,*** XXV, 355.
[7] Colecţie inedită din Putna.
[8] ***Familia,*** XXXVII, 235.

Ce vă văicăraţi,
Că vă depăraţi?[1]

bepune „a apune":

Ca sîn-soare
Cînd răsare
Şi ca luna
Cînd depune.[2]

Semnificaţie care se întilneşte cu a ar. *dipunire* „a coborî".

Dor „durere, boală" e foarte des atestat[3], cum întîlnim şi l'nima înrudită *duroare*[4], care cu timpul nu a mai fost întrebuin-1 ii(si în limba curentă, pentru că a fost înlocuită cu *durere;* obişnuit apare pluralul *durori,* şi păstrarea lui în descîntece a l< M, înlesnită de rimă, pentru că îl vedtm într-adevăr rimînd cu *surori* ori *fiori;* cînd se spune:

Eu îţi dau două doruri
Tu să-mi dai două surori.[5]

...ai nouă surori
Şi eu am nouă doruri,[6]

în locul lui *doruri* foima primitivă se vede clar că a trebuit să fie *durori;* alteori cuvîntul vechi a fost înlocuit cu *dureri,* dar rima arată iarăşi versiunea originară:

(Cutare) are 99 dureri
Soarele are 99 surori.[7]

[1] ***Familia,*** ***XXXVII,*** 235.
[2] Marian, ***Vrăji,*** 170—171; comp. ***la depus de soare;*** I. Diaconu, ***Ţinutul Vrancei,*** I, 104.
[3] G. Dem. Teodorescu, ***Poesii pop.,*** 376, 396; N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 115; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c.,*** I, 110, 193; II, 47, 71, 150; Ch. Laugier, ***Sănătatea in Dolj,*** 81, 99; ***Şezătoarea,*** VI, 93; VII, 92; IX, 30; XI, 68; ***Ion Creangă,*** VIII, 152; IX, 50.
[4] G. Dem. Teodorescu, ***Poesii pop.,*** 396, 397; T. Bălăşel, ***Vers. pop.,*** l . 102; ***Şezătoarea,*** X, 45; XI, 30, 67, 68; XXIII, 27; ***Lumina p. toti,*** 1 (1885), 532; III (1887), 529.
[5] D. Ionescu si Al. Daniil, ***l.c,*** I, 194.
[6] ***Ibid,*** I, 196.
[7] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I, 194; cf. ***Şezătoarea,*** VI, 100; ***Ion Creangă,*** VIII, 242 ; tot ***durorile*** trebuie restabilit în descântecul din culegerea lui Ionescu si Daniil, I, 100, 101:

Că-i luai
Durerile,
Fiorile.

Duios arată bine înțelesul mai vechi („care dă dureri, dureros"), apropiat de lat. *d o l i o s u s, cînd se spune despre o bubă că e *duioasă.*[1]

Ferice e de relevat pentru că nu apare numai ca în construcțiile cunoscute azi, ci reproducînd mai de aproape forma latină:

Nu-mi este a fura spice,
Ci ca să mă văd ferice.[2]

Gîmfa (şi: *a se g.)* se întilneşte de foarte multe ori cu sensul mai vechi de „a se umfla", din care e derivat acela al lui *a se îngîmfa;* apare mai ales în formula obişnuită:

Nu umfla,
Nu gîmfa.
Nu te umfla,
Nu te gîmfa.[3]

Forma *gimfla** nu e probabil o urmă de fonetismul mai vechi, ci e influențată de *umfla* care o precede în descîntecul unde e atestată, după cum *gumfla* dintr-un alt descîntec[5] arată contaminarea lui *gîmfa* cu *umfla.* La fel e întrebuințat *a (se) îngîmfa*[6] şi găsim şi derivatul *gîmfătură* „umflătură"[7]; de asemenea *a se desgîmfa.*[8]

Gligan „mistreț":

La picioare,
Picioare de gligan.[9]

[1] ***Buciumul rom.,*** III, 140; ***Ion Creangă,*** I, 149.
[2] ***Tudor Pamfile,*** I, 91.
[3] Tocilescu, ***l.c.,*** 557, 560, 576, 601, 604, 1574, 1589, 1596, 1597; Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 136; T. Pamfile, ***Bolişi leacuri,*** 19; G. Alexici, ***Texte din lit. pop.,*** 207, 208; E. Hodos, ***Descîntece',*** 26,27 ; L. Costin, ***Mărgăritarele Bănatului,*** 56; ***Familia,*** VI, 555; ***Şezătoarea,*** VI, 97; IX, 53; X, 45, 94, 106; XI, 32, 42, 66; XII, 185, 187; XXIV, 109; ***Ion Creangă,*** VIII, 152; ***Comoara satelor,*** III, 27, 47; V, 107; ***Izvoraşul,*** VIII, n-rele 9—10, p. 17.
[4] ***Şezătoarea,*** VI, 99.
[5] Tocilescu, ***l.c,*** 559.
[6] Tocilescu, ***l.c,*** 51, 1511, 1524; Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 67; E. Hodoş, ***Descîntece,*** 51; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** II, 42, 43; T. Bălăşel, ***Vers. pop. rom.,*** I[1], 107; T. Pamfile, ***Bolişi leacuri,*** 17; ***Şezătoarea,*** II, 197; XII, 191; ***Doina,*** I (1928) 147.
[7] Tocilescu, ***l.c,*** 644; ***Şezătoarea,*** X, 106; XII, 192.
[8] ***Grai şi suflet,*** II, 81.
[9] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I, 130; cf. G. Boceanu, ***Glosar de cui>. din jud. Mehed.,*** 12; ***Tinerimea română,*** II (1899), 305.

IXcrnaifiind înțeles prin unele locuri, a fost alterat în diferite Muri:

Cap de ligan.[1]

Cap de lighian.[2]

Cap de viclean.[3]

La picioare
Ghersgan.[4]

Picioare de ghiligos.[5]

IIoțărî „a pune hotar":

Cum s-a hotărît hotarul,
Aşa să se hotărască
Boala diavolească
De pe trupul [cutăruia][6].

Iboste (pentru *iuboste)* „iubire, dragoste":

...eu apă de iboste c-oi lua,
Cu apă de iboste m-oi spăla.[7]

Apare şi sub forma *liboste*[8]*,* din care derivatul *a libosti (lăbosti):*

Ea să drăgostească,
Ea să lăbostească.[9]

încălțare „încălțăminte":

[1] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I, 135.
"Ibid., II, 111, 112; ***Graiul nostru,*** I, 90.
'•'Şezătoarea, X, 91; Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 89.
[4] Grigoriu-Rigo, ***l.c,*** I, 93.
[5] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I, 134.
**** Şezătoarea,*** X, 44; cf. Grigoriu-Rigo, ***l.c,*** I, 14.
[7] N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 130; cf. Tocilescu, ***l.c,*** 679, 1160 ***(iboştile);*** Marian, ***Vrăji,*** 49; T. Papahagi, ***Graiul şi folkl. Maram.,*** 137; L. Costin, ***Mnrg. Bănatului,*** 44 ***(ipostă),*** 45; ***Şezătoarea,*** XXI, 68 ***(ipostă) ; Rev. crit.-ht., V,*** 120 ***(iboste); Ion Creangă,*** III, 110; ***Comoara satelor,*** IV, 131; ***Sănătatea,*** I (1901), 238 ***(ipost);*** la N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 137, ***impostatele*** e pentru ***iboslele*** (greşit explicat în glosar cu „mîndru, înalt...").
[8] \'. Păsculescu, ***l.c,*** 124, 133; ***Şezătoarea,*** VII, 108.
[9] Marian, ***Vrăji,*** 83.

Cu încălțări de ghimpi încălțatu-ne-a.[1]

înclnie (şi: *a se î.)* „a (se) aprinde" apare de mai multe ori, chiar cu fonetismul vechi *(d* netrecut la *g),* şi în alte expresiuni decît cele curente azi, asociat de obicei cu *aprinde:*

Nu încind
Şi aprind
Ăst pietroi bălțat,
Şi încind
Şi aprind
Inima scrisului [cutăruia]...
încind
Şi aprind
Trupul [cutăruia].[2]

Confundarea lui *încinge<încinde* cu forma omonimioă din lat. c i n g e r e a dus la versuri de felul acesta:

Nu încingereți,
Nu cuprindereți[3],

unde, de fapt, regăsim tot pe *încinge* cu sensul de „a aprinde".
Alături de el întîlnim forma înrudită *incinta:*

Cum se-ncintă
Vatra de foc,
Focul de vatră
Aşa să se-ncinte;
Inima-n [cutare].[4]

Indura (a se) cu semnificația veche de „a nu avea milă, a se arăta nesimțitor", care' explică pe cea actuală[5], c atestat în două descîntece:

Maica Precista nu s-a îndurat
Pe scară de argint s-a coborît,
Pe copil de mîna dreaptă l-a luat.[6]

[1] ***Familia,*** XXXVII, 235; ct. ***Şezătoarea,*** XXIII, 111 ***(incălțunile,*** desigur forma alterată).
[2] Tocilescu, ***l.c.,*** 692, 693; cf. 576, 1561, 1594, şi ***Şezătoarea,*** XI, 51, 58, 66; XIV, 105; XVI, 60.
[3] B. Hodoş, ***Descîntece,*** 28; cf. 30, 57, şi C. Gheorghiu, ***Cal. fem. superst.,*** 33; ***Ion Creangă,*** III, 109.
[4] Tocilescu, ***l.c,*** 1561; cf. E. Hodoş, ***l.c,*** 8; ***Şezătoarea,*** XXV, 81.
[5] Gf. Candrea — Densusianu, ***Dicț. ctim.,*** 857.
[6] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I, 38.

Maicelor, sfintelor...
Să nu vă-ndurați,
De [cutare] să nu vă-ndurați,
Leacul lui [cutare] să i-1 dați.[1]

înota, ca tranzitiv, cu o nuanță de înțeles pe care-1 avea **MI** lat. n a l a r e , ne e dat în acest vers:

Marea înotați.[2]

In tiri (interi) „a goni":

...din casa mea te interese.[3]

învesti (înveşte) „a îmbrăca":

în piele de lup învăscut.[4]

Istrovi (a se) — a se istrăvi „a se risipi, a dispărea":

Ea s-a istrovit
Şi leacul a A'enit.[5]

Lămurat, în versuri ca:

...să rămîie curat,
Curat şi lămurat[6]

arată bine sensul mai vechi al lui *l'imura, lămuri,* a cărui etimologie trebuie pusă în legătură cu lucrarea aurului şi argintului (comp. *aur, argint lamură);* semnificația originară a lui *lămurat* se evidențiază iarăşi cînd în atîtea descîntece se spune la sfîrşit despre cineva să rămîie „curat" ca „argintul" sau ca „aurul strecurat".

Leşina, cum îl găsim într-un descîntec:

Plămîiele leşinatu-i-a[7],

lasă să recunoaştem înțelesul lui vechi de „a răni", care ne duce spre etimologia l a e s i o n a r e , dată de Candrea.[8]

[1] ***Ion Creangă,*** IX, 179.
[2] Marian, ***Descîntece,*** 210.
[3] ***Ion Creangă,*** VI, 91; cf. IX, 204.
[4] Marian, ***Naşterea,*** 367; cf. T. Papahagi, ***Craiul şi folkl. Maram.,*** 137; ***Şezătoarea,*** XXII, 38 (unde trebuie cetit ***învăscut).***
[5] ***Ion Creangă,*** XIII, 76.
[6] Marian, ***Descîntece,*** 156; cf. 197, şi E. Hodoş, ***Descîntece,*** 64.
[7] Marian, ***Descîntece,*** 207.
[8] Candrea — Densusianu, ***Dicț. etim.,*** 983.

Libov „iubire":

...libovul
Eu să-ți spui.[1]

Meriza „a sta la umbră, la amiazi" (despre vite):

Noi mergem la bradul cel mare [la] care merizează ciurda celor 99 **de** sate.[2]

Miață „friguri":

De-o fi deochiat de fată,
Să zacă de miață.[3]

Mied „băutură îndulcită cu miere":

Cine-a băut mied
S-a îndulcit.[4]

Mîglisitor „amăgitor":

Spurcate mîglisitor[5].

Mişela şi *mişeii (a se)* „a se tîngui, a se boci" se întilneşte foarte des ca derivat din *mişel,* cu semnificația veche de „sărac, nenorocit":

...ce te văierezi,
Ce te mişelezi?[6]

Cu acelaşi înțeles ca *a se mişela* descîntătoarele întrebuințează, de altfel, un şir întreg de cuvinte; pe lîngă *a se văiera* din citatul

[1] ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 189.

[2] ***Familia,*** XXXII, 309 (tipărit greşit ***mczerează).***

[3] L. Costin, ***Mărg. Bănatului,*** 52.

[4] ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 141.

[5] Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 171 (tipărit ***miglisitor).*** în ***Sănătatea*** II (1902), 208:

Spurcatelor,
Miglişilor

trebuie desigur cetit ***mlglisitoarelor.***

[6] Marian, ***Descîntece,*** 78; cf. 111, 112,146, 172, 173, 213, 214 215 219, 220, 221; ***Vrăji,*** 191, 193, 221; ***Legendele Maicei Domnului,*** 327' 328; ***Inmorminlarea,*** 13; C. Gheorghiu, ***Cal. fem. superst.,*** 35; N. Păsculescu', ***Lit. pop.,*** 142; T. Pamfile, ***Boli şi leacuri,*** 27; Grigoriu-Rigo, ***Med. pop '*** I, 39; ***Graiul nostru,*** I, 499; ***Familia,*** XXXVII, 223, 259- ***Rev p ist arh fii.,*** III, 384; VII, 160, 165; ***Şezătoarea,*** II, 88, 90, 91, 92; XXIV, 81; ***Ion Creangă,*** IV, 152; VIII, 240; ***Izvoraşul,*** V, n-rele 4-6, p. 67; şi: ***ase misula.*** Marian, ***Descîntece,*** 114, 115 (comp. ***mişulie*** ca nume do boală, T. Bălăşel, ***Vers. pop. rom.,*** I[11], 114, 140).

de mai sus (şi *a se încaieră[1]),* cum şi obişnuitele *a se boci, a se cuina, a se cînta, a se jelui, a se tîngui, a se văicăra, a se văita,* infîlnim astfel: *a se aoli[2], a se chirăi[3], a se dăuli*[4], a se glăst[5], a se glâsui[6], a se hăuli (hăula)[7], a se olicăi[8], a se oligări[9]* şi *oricări[10] (<olicăi + văicăra), a se oricăi* şi *orăcăi* (confundat cu cuvîntul care arată strigătul broaştelor, cum se poate ca şi furma precedentă să fie influențată de aceasta)[11], *a se vălăcăi ([olicâi + văita)[12].*

Mistreț „de colori amestecate, pestriț":

Bubă neagră...,
Bubă galbenă,
Bubă mistreață.[13]

Năsilnic „rău, aprig":

Aşa să piară gîlcile,
Năsîlnicile.[14]

Năzări „a zări" (comp. vsl. *nazreti* „a privi"):

Mîne-n zori să-l năzăresc
Şi cu el să vorbesc.[15]

Nemernic „călător, pribeag" e, desigur, de recunoscut în acest descîntec de „întîlnitură", unde contextul arată că nu poate fi

[1] Marian, ***Descîntece,*** 78, 111, 112.

[2] Tocilescu, ***l.c,*** 682, 684.

[3] ***Ibid.,*** 680; N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 113; ***Şezătoarea,*** X, 109.

[4] L. Săineanu, ***Studii folkl.,*** 84, 86; ***Şezătoarea,*** X, 95; XXIV, 54; XXV, 82,' 136; ***Comoara satelor,*** II, 43, 116; ***Minerva,*** Bistrița, IV (189'.), 49, 50, 189, 190; ***Izvoraşul,*** VIII, n-rele 3-4, p. 46; Mss. I. Pop-Reteganul (Bibi. Acad. Rom., 4544, f. 65 v°).

[5] ***Ruciumul român,*** III, 135, 178.

[6] Marian, ***Descîntece,*** 1, 2, 3, 62, 63, 208, 337; ***Leg. Maicei Domnului,*** 331; ***Buciumul român,*** III, 135, 138.

[7] Marian, ***Descîntece,*** 101, 331; ***Rev.p.ist. arh. fii.,*** VII, 176, 184.

[8] Tocilescu, ***l.c,*** 551 (şi ***oligăi,*** 584); Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 54, 131; G. Dem. Teodorescu, ***Poesii pop.,*** 363, 364; ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** III, 383; ***Şezătoarea,*** VI, 95; XXIV, 74; ***Lumina p. toți,*** III (1887), 528.

[9] Tocilescu, ***l.c,*** 585.

[10] ***Comoara satelor,*** III, 11.

[11] ***Şezătoarea,*** XXIV, 166; ***Revista critică-literară,*** V, 119; ***Ion Creangă*** VI, 151.

[12] Tocilescu, ***l.c,*** 678, 1160.

[13] N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 120.

[14] Marian, ***Descîntece,*** 130.

[15] Tocilescu, ***l.c,*** 688.

vorba do înțelesul lui actual, ci de cel pe care-1 prezintă în textele vechi:

Cu întîlnitură din cărare,
Din osteneală...
Ieşi tu, nemernicule,
Şi să te duci pe-o cărare părăsită.[1]

Obidui (a se) „a se tîngui":

...plîng şi se obiduiesc
Şi se tînguiesc.[2]

Padie „vale", de origine slavă (comp. ar. *pade*[3]*):*

Du-te-n padia fără iarbă.[4]

Pas, imper. de la *a păsa* „a merge":

Pas de vă duceți ![5]
Pas, drace, îndărăt![6]

Şi pl. *păsați:*

Păsați
Şi plecați.[7]

Păs, cu sensul mai vechi de „ce apasă, cade greu, face rău":

...să ghiciți...
Ce păs are,
Ce greutate are.[8]

Ieşi...
...din şale,

De unde am păs tare.[9]

Şi verbul *păsa* prezintă semnificația rnai veche în versurile:

Să nu mai ştie de odihnă,
Nici cina să mai fie cină,

[1] ***Şezătoarea,*** I, 123.
[2] Marian, ***Leg. Maicei Domnului,*** 329.
[3] Th. Capidan, ***Elem. slav. in dial. aromân,*** 76.
[4] 7'ora ***nouă,*** II (1885), 691.
[5] Marian, ***Descîntece,*** 210.
« Tocilescu, ***l.c.,*** 1512.
' Ch. Laugier, ***Sănătatea în Dolj,*** 90 (aşa trebuie înțeles, deşi e tipărit ***lăsați).***
[8] Tocilescu, ***l.c,*** 694.
[9] ***Ion Creangă,*** VIII, 242; cf. Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 148.

Nici somnul somn,
Nici casa casă,
Să-i pese, fără a şti ce-i pasă.[1]

I'litşcă „haină de deasupra, manta":

...Maica Domnului...
Do sirg că s-a sîrguit,
Pe scară s-a scoborît,
Pe scară
De ceară,
Plaseă sfîntă-nainte întinsu-le-a.[2]

Voeaşi formă, alterată de deseîntătoare sau greşit redată de Marian, apare într-un alt descîntec:

...Maica Domnului...
Pleaşcă albă întinsu-le-a.[3]

Numai ca termen botanic *(AIchemilla vulgaris)* pare să mai l'ic întrebuințat azi, dar derivatul *împlăşca* se aude prin Ardeal.[4]

Plat un „cerb" (<vsl. *plotum,)* îl întîlnim în două vrăji din Uurnvina:

Din papuci de ploturi descălțatu-o-a.
Din opinci de plotun descălțatu-o-a[5]

Apărînd în acelaşi timp în toponimie[6] şi onomastică," *plotun* a fost, desigur, un cuvînt des întrebuințat în dacoromână, cum ne e cunoscut şi din aromână.[8]

[1] ***Tudor Pamfile,*** I, 72.
- Marian, ***Descîntece,*** 166, 167.
[3] ***Ibid.,*** 159; necunoscînd înțelesul lui ***plaşcă*** şi confundîndu-1 cu ***flească,*** Marian (162, 170) credea că înseamnă „cataplasmă"; în ***Dicționarul Academiei,*** II, 136, unde e citat descîntecul din culegerea lui Marian, se spune că ***fleaşră*** are înțelesul special de... „un fel de cataplasmă (cu aluat s. alt conținut moale)".
[4] ***Dicț. Acad.,*** II, 508.
[5] Marian, ***Vrăji,*** 71, 80; într-o notă de la p. 85, Marian îi dedea această explicație: „După spusa românilor din Bucovina, un fel de animal sălbatec, foarte puternic şi fioros, care avea un corn în frunte şi care în vechime a trăit prin pădurile Carpaților şi mai cu samă prin cele din ținutul Dornei şi Cimpulungului".
• Ov. Densusianu, ***Studii de fii. rom.,*** 14; de adăugat: ***Plotunul Mare*** şi ***Vinilinul Mic,*** dealuri din Muscel: C. Rădulescu-Codin, ***Muscelul nostru,*** l'.XVII.
[7] Un ***Luca Plotun e*** atestat în ***Doc. lui Ştefan cel Mare,*** II, 99, 146, 147, publ. de I. Bogdan.
[8] Th. Capidan, ***Elem. slav în dialectul aromân,*** 78.

Prilej arată o urmă de înțelesul vechi care lămurește pe cel actual (<vsl. *prilezati* „a sta lingă, aproape de"), cînd într-un descîntec se spune:

Bine spălatu-ne-am...
Din casa mea,
Din masa mea,
Din tot prilejul meu...
Bine spălatu-ne-a...
Din casa noastră,
Din masa noastră,
Din siliștea noastră,
Din prilejul nostru.
Din vitele noastre,[1]

unde surprindem trecerea de la sensul din slavă la acela din textele noastre vechi („avere") prin fazele semantice: „ce se găsește pe lîngă o casă, ce vine să se adauge la avuția cuiva".[2]

Prisăci, în versurile:

Mesele le fărîmă,
Vasele le prisăci.[3]

înseamnă, desigur, „a sparge" și ne duce spre tema slavă *sek-* pe care o întîlnim și în alte forme împrumutate de la slavi; sensul lui nu corespunde exact celui slav (comp. vsl. *prisekati, presekati, pr&siîsti* etc. „a tăia, a despica"), dar a putut deriva ușor din acesta.

Pucios, însemnînd la origine „care miroase rău", apare și în alte expresii decît cele cunoscute azi, astfel cînd se zice:

Bubă pucioasă.[4]

[1] ***Familia,*** XXXVII, 235.

[2] Deci înțelesul de „avere", pe care Tiktin, în dicționarul său, referindu-se la cîteva exemple vechi, îl găsește nu tocmai clar, se explică bine astfel.

Tot un descîntec, ***Șezătoarea,*** IV, 155, 156, ne dă forma ***prelej,*** însemnînd cu totul altceva:

Calu-și potcovea
Cu potcoavele-n jos,
Cu preleju-n sus.

Etimologicește, se vede că ne îndreaptă tot spre sl. ***prilezati*** sau, mai curînd, ***pred-blezati,*** dar înțelesul lui precis nu reiese din text.

[3] Tocilescu, ***l.c.,*** 1590."

[4] ***Șezătoarea,*** XI, 51.

I ni ivim mlul singur într-un descîntec, sensul lui rămîne '" pine;, **poate** că un cuvînt de care era asociat a fost lăsat **ti o p.U'le:**

Te va spăla...
Din genunchi în jos
De pucios,
Te va spăla pe tălpi
De piei de șerpi.[1]

I'talră pucioasă e dat uneori astfel[2], fără suprimarea primului • **uvlut, ea** în limba curentă, iar alteori, nemaifiind bine înțeleasă . **\piesia veche,** e schimbată astfel:

...cu piatră de pucioasă...
Te-oi venina.[3]

Cu piatră,
Cu pucioasă...
Te-oi împușca.[4]

Hăpune (a se) „a se nimici, a dispărea" și totodată cu înțelesul **de „a** apune" (cf. mai sus *depune)* îl întîlnim în descântecul:

Cum se răpune soarele de pe cer,
Așa să se răpună toate boalele de la [cutare][5].

Răzbuna, cu accepțiunea mai apropiată de etimologia lui, **apare** întrucîtva altfel decît în expresia cunoscută *vremea se răzbună:*

Răzbună, Doamne, răzbună
Și fă vreme bună.[6]

Runc apare într-un descîntec astfel:

Pe-acest om să-l părăsiți.
Să-l curățiți
Cu runc
Și cu runc.[7]

[1] ***Ion Creangă,*** IV, 326.

[2] ***Șezătoarea,*** VII, 56; XVI, 60.

[3] ***Șezătoarea,*** XI, 43.

[4] D. Ionescu si Al. Daniil, ***l.c,*** I, 76; cf. Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 45.

[5] Tocilescu, ***l.c,*** 1161.

• ***Șezătoarea,*** XXI, 69.

[7] Marian, ***Descîntece,*** 69—70.

Marian îl lăsa neexplicat, dar e de presupus că sensul lui ne duce spre lat. *runco* „unealtă pentru curăţirea unui loc de buruieni"; *runc,* reproducînd propriu-zis un **runcus,*[1] se întilneşte deci cu aceeaşi formă însemnînd însă (ca derivat din *runcare*) „loc curăţit, despădurit, lăzuit", bine reprezentată, cum se ştie, în toponimia noastră.[2]

Săcui „a tăie'

Cu bărzile vom bărdui,
Cu săbiile te vom săcui.[3]

E o altă formă corespunzînd vsl. *sesti, seka* etc. (comp. mai sus *prisăci* şi vrom. *săciui,* pentru care se pot vedea exemple în dicţionarul lui Tiktin).[4]

Scăpata poate fi relevat pentru că cu înţelesul de „a apune" e dat uneori astfel cum a fost întrebuinţat la origine, adică „a se coborî după capul, vîrful unui munte, unui deal", în acord cu etimologia lui:[5]

Soarele scăpată după deal.[6]

Şi opusul său *a răsări* arată bine semnificaţia lui primitivă („a sări, a trece peste vîrful unui munte, unui deal"), cînd se zice:

Soarele răsare pe deal.[7]

Răsai, soare frăţioare...
Să răsai...
Din deal şi pînă-n plai.[8]

[1] Cu alt înţeles e cunoscut si sardei (v. dicţionarul lui Meyer—Liibke 7446 a).

[2] Nu trebuie confundat cu ***runc*** „coadă de lemn sau lanţ de fier legat cu ambele capete de carîmb în formă de laţ, unde se pune leuca cu capul de sus ca să ţie loitra", ***Ion Creangă,*** VIII, 89; cf. 156; acesta e numit şi ***rîncă,*** şi asupra lui v. dicţ. lui Tiktin; S. Puşcariu, ***Dacoromania,*** II, 604; G. Giuglea, ***ibid.,*** III, 769.

[3] ***Comoara satelor,*** I, 16.

[4] Trebuie deosebit de ***secui*** dintr-un alt descîntec ***(Graiul din Ţara Haţegului,*** 282):

Rădăcina ţi-oi secui,
Mijlocul ţi-oi mijloci,
Vîrful ţi-oi vîrfui.

Aici avem a face cu ***seca,*** schimbat în ***secui,*** pentru ca să se potrivească cu formele care încheie versurile următoare.

[5] V. în această privinţă, ***Grai şi suflet,*** II, 322.

[6] ***Şezătoarea,*** XIII, 3.

[7] ***Ibid.,*** XIV, 112.

[8] Tocilescu, ***l.c,*** 683.

Scruntar „loc nisipos":

Să se ducă din vad în vad,
Pînă o ieşi pe scruntar uscat.[1]

Şeitan, pe care l-am întîlnit ca nume de persoană, apare (schimbat în *şoitan)* cu sensul de „dracul":

Şi a văzut pe şoitan viind în fuga mare,
Din copite scîntei dînd,
Din gură hopaie îăsînd .[2]

Ai umblat, şoitane,
Din casă în casă.[3]

Sub altă formă, *şoitar,* e dat în descîntecul:

...mă-ntîlnii în vale
C-un pui de şoitar...
Cu dinţii ca secerile.[4]

Sineca (mai des: *a se s.)* e, cum se ştie, un cuvînt propriu descîntecelor, şi pentru ca să putem preciza înţelesul lui — ceea ce ne va ajuta să-i lămurim originea — vom căuta să arătăm cum este întrebuinţat alături de alte cuvinte.

Cele mai de multe ori e urmat *de a (se) mîneca* „a porni la drum de dimineaţă":

...a sinecat
Şi-a mînecat.

Sinecatu-s-a.
Mînecatu-s-a.[5]

[1] ***Ion Creangă,*** VI, 337.

[2] Tocilescu, ***l.c,*** 1602.

[3] Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 68 (explicat greşit acolo prin „Şoiman, Duh de prin văzduh").

[4] ***Sănătatea,*** I (1901), 191.

[5] Marian, ***Descîntece,*** 1, 9; cf. 2, 61, 62, 77, 78, 95, 111, 112, 136, 175, 200, 231, 241; ***Vrăji,*** 65, 66, 77, 174, 186, 196; ***Naşterea,*** 384; ***Legendele Maicei Domnului,*** 327, 328, 330, 331; Tocilescu, ***l.c,*** 1533; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I, 73; Grigoriu-Rigo, *Med. pop.,* I, 38; P. Pîrvescu, ***Hora din Cartai,*** 62; ***Anal.*** *Acad.,* seria a 2-a, t. V, 170; ***Şezătoarea^*** VII, 94, 108; XXIV, 79, 80; ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** III, 384; VII,' 133, 159,

Invers, *a (se) sineca* e dat după *a (se) mîneea:*

...a mînecat
Şi a sinecat...
...m-am mînecat
Şi am sinecat.[1]

Seria întîi fiind cea mai bine reprezentată şi apărînd în culegerile cele mai vechi, urmează de aici o primă indicaţie pentru felul cum rămîne de interpretat *sineca:* în descîntece a trebuit să fie întrebuinţat de multe ori la început şi să aibă un înţeles completat prin al lui *mîneea.* Pentru a-l preciza ne vin în ajutor descîntecele, numeroase şi ele, în care *a se mîneea* e precedat de a ^ *scula:*

...m-am sculat,
Şi am mînecat.

160, 164, 177, 179; ***Tudor Pamfile,*** II, 38; ***Izvoraşul,*** V, n-rul 1, p. 20. Uneori ***sineca*** apare de tot alterat sau confundat cu alte cuvinte:

S-a furnicat,
S-a mînecat.
Sănătatea, II (1902), 174

Intunecatu-s-a,
îmmînecatu-s-a.
Marian, ***Sărbătorile,*** III, 220

Aici şi ***mîneea*** a fost schimbat în ***îmmîneca.***

Rar, un alt verb vine să despartă cele două forme:

S-a sinecat,
S-a suflecat,
S-a mînecat,

la Marian, ***Descîntece,*** 218, 219—220.

[1] Marian, ***Descîntece,*** 207, 209; cf. ***Vrăji,*** 94, 168; N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 127, 146; ***Şezătoarea,*** VII, 94; XXIII, 23, 24; ***Ion Creangă,*** VIII, 245; cînd în ***Şezătoarea,*** VI, 90, cetim:

M-am mîniat,
M-am săniat,

avem evident aceleaşi forme, dar alterate de deseîntătoare sau greşit tipărite.

Din ***mîneea, sîneca*** s-au derivat chiar subst. ***mînec(ă) şisinec(ă)*** pe care le întîlnim în culegerea lui Săulescu, ***Anal. Acad.,*** s. a 2-a, t. V, 158:

Marţi la mînec,
în sinec,

şi la Marian, ***Vrăji,*** 122, 123:

M-am luat pe sinecă,
Pe mîneea,
în sfinta duminecă,

unde totuşi ***sineca, mîneea*** au putut fi provocaţi de ***duminecă.***

S-a sculat,
s-a mînecat[1].

Duminecă dimineaţa m-am sculat,
Duminecă dimineaţă am mînecat[2].

Paralelismul *a (se) sineca — a (se) mîneea* şi *a se scula — a (se) mîneea* nu poate fi întîmplător şi ne îndreptăţeşte să admitem că, la origine, *a (se) sineca* a însemnat „a se trezi din somn, a se scula". Adăugîndu-se după el *a (se) mîneea,* se reda gradaţia naturală a celor două acţiuni care explicau începutul multor descîntece.[3]

Sensul propriu lui *sineca,* la început, reiese şi din alăturarea lui la alt cuvînt decît *mîneea,* astfel:

Mă sînecai
Şi plecai.[4]

Marian, ***Sărbătorile,*** III, 67, 222.

[2] Marian, ***Vrăji,*** 93; cf. P. Pîrvescu, ***Hora din Cartai,*** 64; C. Gheorghiu, ***Cal. fem. superst.,*** 92 ; Ionescu-Buzău, ***Mic magasin de med. pop.,*** 421; T. Pamfile, ***Boli şi leacuri,*** 22, 71; T. Bălăşel, ***Vers. pop. rom.,*** I[11], 77; D. Ionescu si Al. Daniil, ***l.c, 1,*** 210; N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 114, 115, 121; ***Familia,*** XXXVII, 196, 259; ***Conv. lit.,*** XXV, 355; ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 178; ***Şezătoarea,*** XI, 68; XXIV, 27; ***Ion Creangă,*** VI, 151; IX, 82; ***Tudor Pamfile,*** I, 154; ***Comoara satelor,*** I, 109; ***Ion Creangă,*** IX, 82.

Fie că au fost schimbate de deseîntătoare, fie că au fost rău imprimate, trebuie privite în acelaşi fel versurile:

S-a sculat
Şi-a mîncat.
' ***Ion Creangă,*** VII, 169.

S-a sculat,
S-a mîniat.
Şezătoarea, XIII, 10; cf. D. Lupaşcu, ***Med. babelor,*** 12.

Devieri de la aceeaşi asociere arată:

Sculatu-m-am
Cu mînecile suflecate.
Graiul nostru, I, 299,

unde cele două cuvinte din urmă apar ca o vagă reminiscenţă din formula obişnuită ***mîneea,*** deşteptînd în mintea deseîntătoarei ***mîneea*** şi ***sufleca*** (comp. citatele de la p. 254, n. 1).

[3] Dacă uneori, cum am văzut, ***sineca*** e pus după ***mîneea,*** nu ne poate surprinde cînd intervertiri de acestea, schimbînd ordinea normală a cuvintelor, sînt obişnuite în descîntec; chiar ***mîneea*** apare uneori înaintea lui „a se scula", ceea ce e în dezacord cu înşirarea la care ne-am aştepta:

...m-am mînecat,
Duminecă dimineaţa m-am sculat,

la C. Gheorghiu, ***Cal. fem. superst.,*** 34; cf. 52, şi ***Tudor Pamfile,*** II, 39.

[4] ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 145.

O dovadă că primul vers al atîtor descîntece a trebuit să exprime ideea de „a se scula" ne-o dă întrebuințarea chiar a acestui cuvînt şi alteori la începutul lor:

Cînd fu vineri de dimineață
[Cutare] se scula[1].

Eu m-am sculat
Şi am plecat[2].

De dimineață mă sculai[3].

M-am sculat într-o sfîntă zi de dimineață...
Afară am ieşit şi m-am uitat[4].

[Cutare] s-a sculat,
La cîmp a plecat[5].

S-ar putea obiecta că *sineca* e urmat ori precedat uneori de *ase scula* şi deci se făcea deosebire între o formă şi cealaltă — găsim astfel:

Am sinecatî
Am mînecat,
Dimineață m-am sculat[6].

Sinecatu-m-am,
Mînecatu-m-am,
Des dimineață sculatu-m-am[7].

Sinecatu-m-am,
Sculatu-m-am.[8]

M-am sculat,
M-am sinecat.[9]

[1] ***Lumina p. toți,*** III (1887), 528.
[2] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***Lc,*** I, 35.
[3] ***Lumina p. toți,*** I (1885), 284.
[4] ***Şezătoarea,*** XI, 58.
[5] G. Dem. Teodorescu, ***Poesii pop.,*** 393.
[6] Marian, ***Vrăji,*** 129; cf. 131.
[7] Marian, ***Vrăji,*** 162; cf. 164, 168, 229; P. Pîrvescu, ***Hora din Cartai,*** 61; ***Familia,*** XI, 64; ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** III, 383; VII, 134, 165, 183, 184.
[8] ***Şezătoarea,*** XXIV, 82.
[9] Marian, ***înmormîntarea,*** 15; cf. N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 130, 138.

De fapt, e o repetare sinonimică, cum se întîmplă de atîtea ori în descîntece, şi corespunde foarte bine la ce ne dă un alt descîntec, cu expresii pleonastice:

Duminecă dimineață mă sculai,
Din somn mă deşteptai.[1]

Prezența simultană a lui *a (se) sineca* şi *a se scula* se poate, de altfel, explica şi prin faptul că, atunci cînd forma dintîi nu a mai fost bine înțeleasă, i s-a adăugat cea de-a doua (comp. mai sus *cerca* alături de *căuta* şi *ciudat — minunat, gîmfa — umfla, încinde — aprinde).*

Care să fie atunci originea acestui cuvînt aşa de caracteristic în descîntece?

Episcopul Melhisedec îl punea în legătură cu „a-şi face semnul crucei"[2], pentru motivul că „aceasta o face românul înainte de a întreprinde ceva şi cum se deşteaptă din somn". Deci *sineca* ar fi un derivat din signum, *significare.[3]

Nu ne vom gîndi, ca să contestăm această explicație, la descîntecele pentru animale, în care se spune că şi ele *se sineca*[4]" — deci... şi-ar face şi ele cruce—, pentru că şi alteori vedem transpunîndu-se în asemenea descîntece expresii din cele referitoare la oameni. Alte considerațiuni vin să lase la o parte această etimologie. Dacă se spune, uneori, în descîntece despre cineva că se închină, aceasta apare ca un adaus, în felul atîtor amplificări pe care le găsim în ele — niciodată *a se sineca* nu e pus direct în legătură, ca o explicație a lui, cu faptul de „a-şi face cruce":

Mă sculai,
Luni de dimineață,

[1] Dintr-o colecție inedită din Putna; cf. ***Foaia Societății „Românismul",*** I, 96.
[2] ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** III, 383; cf. Marian, ***Descîntece,*** 7, unde i se atribuie acelaşi înțeles; se spune însă tot acolo că, după unele deseîntătoare, ar însemna „a sili des-dimineață".
[3] Etimologia aceasta e considerată ca sigură de S. Puşcariu, ***Conv. lit.,*** XLIV, 540; ***Locul limbei române,*** 37; Meyer-Liibke, ***Rom. et. Wb.,*** 7906, şi N. Drăganu, ***Dacoromania,*** IV, 743; cu oarecare îndoială o înregistrează Tiktin, ***Dicționar,*** s.v.
[4] Aşa într-un descîntec de adusul laptelui, ***Şezătoarea,*** VII, 94:
S-a sinecat
Şi mînecat
Şi la cireada a plecat.

Mă spălai,
Mă închinai.[1]

Duminecă dimineața m-am sculat,
Pe ochi negri m-am spălat,
La icoană m-am închinat[2].

M-am sinecat,
M-am mînecat,
Din pat de-argint m-am sculat.
Pe obraz m-am spălat,
în straie de-argint m-am îmbrăcat,
La Maica Domnului m-am rugat[3]

M-am mînecat, m-am mînecat,
Duminecă dimineața m-am sculat,
Cînd toaca-ntîia a tocat,
Eu cofă în mînă am luat,
La fîntînă-am alergat,
Apă limpede şi curată am luat,
Față albă şi frumoasă mi-am spălat,
La icoane m-am închinat.[4]

Mai hotărîtoare însă e fonetica: admițînd că *s i g n i c a r e ar fi devenit, normal, *semnecare,* rămîne neexplieată forma *sumica,* ce apare alături de *sineca,* după cum vom vedea mai departe.

Se înțelege atunci că nici derivarea din * s e r i e a r e (<se-r u s), propusă de G. Giuglea[5], nici aceea din vsl. *s^nicati* (slov. *nikati)* sau din lat. *s a n i c a r e, la care s-au gîndit V. Bogrea[6] şi D. Caracostea[7], nu pot fi luate în samă.

Dacă *a se sineca* înseamnă „a se scula", cum cred că pare stabilit, etimologia lui nu poate fi decît lat. * e x s o m n i e a r e . O formă absolut echivalentă nu se întilneşte în vreo altă limbă

[1] T. Pamfile, ***Boli şi leacuri,*** 59.

[2] ***Şezătoarea,*** VII, 157.

[3] Marian, ***Vrăji,*** 233.

[4] G. Gheorghiu, ***Cal. fem. superst.,*** 34; cf. 53; Marian, ***Vrăji,*** 190, 192, 193; D. Lupascu, ***Med. babelor,*** 13, 47: N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 131, 142; ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 175, 176; ***Ion Creangă,*** III, 109; VI, 336; ***Comoara satelor,*** III, 26.

[5] Gf. ***Dacoromania,*** I, 473.

[6] ***Ibid.***

[7] ***Miorița în Moldova, Muntenia şi Oltenia,*** Bucureşti, 1924, 16.

romanică, dar spre un derivat analog, * d i s s o m n i c a r e ne duce posch. *disodigu* „deşteptat, treaz" (contaminat cu *desedâ*[1]*);* avem, apoi, tosc. *scionnare,* val-lev. *dessonar* etc. „a deştepta", care presupun un * e x s o m n a r e şi * d i s s o m n a r e[2] (comp. cat. *deixondar, eixondir* „a deştepta"). *E x s o m n i-c a r e, devenit **sumneca,* a fost schimbat pe urmă în *sîmnica,* prin trecerea lui *u* aton la *î* dinaintea lui *m* -f- *cons.,* ca în *simcea* < * s u m m i e e l l a (după etimologia lui Candrea). *Sîmnica* ne este dat de descîntecul publicat de T. Gîlcescu în acest număr al revistei (p. 102), iar *simnica,* arătînd schimbarea lui *î* în *i* sub influența lui *e* următor (comp. *simcea,* alături de *simcea),* se găseşte în culegerea lui Ch. Laugier[3], cum şi într-un descîntec, nepublicat, pe care l-am auzit, în 1906, de la Ioana Ticoci, de 70 de ani, din Săcel (Gorj). Chiar o urmă a fonetismului mai vechi, cu *u,* ni s-a păstrat în forma *sumica (<*sumnica)* din trei descîntece (Putna, Bacău) tipărite de Grigoriu-Rigo[4] şi căreia i se dă înțelesul de „a se scula"[5], tocmai cum am spus că trebuie admis; în ce priveşte consonantismul, *sumica* se explică uşor, prin reducerea lui *mn* protonic la *m* (ca *dumitale ^dumni-tale,* dialectalul *Dumezeu< Dumnezeu* etc.).[6] Cît despre schim-barea lui *sîmneca, simneca* în *sineca,* ea este datorită influenței lui *mîneea,* amîndouă cuvintele fiind puse alături în formula tipică a atîtor descîntece.

[1] Meyer—Liibke, ***Rom. etym. Wb.,*** 2690.

[2] ***Ibid.,*** 3069; Jud, ***Revue de ling. rom.,*** II, 181, 202 ; ***exsomniare*** e atestat în ***Corp. gloss.***

[3] ***Contribuții la etnografia medicală a Olteniei,*** 133; cf. ***Sănătatea în Dolj,*** 97 (unde e greşit tipărit ***siminicai).***

[4] ***Med. poporului,*** I, 54, 104, 153.

La Marian, ***Sărbătorile,*** III, 65, un descîntec începe astfel:

Duminecă dimineața
M-am sculat,
Duminecă dimineața
M-am suliminicat;

poate că ***suliminicat*** e alterat din ****sumnicat,*** aşa că ar fi un alt exemplu de formă mai veche; e posibil însă să fie o contopire a lui ***sineca*** şi ***mîneea.***

[5] Nu reiese însă din nota de la p. 54 dacă explicația aceasta vine de la deseîntătoare sau de la culegător; ar fi fost interesant să ştim, pentru că în cazul întîi am avea confirmarea că unele deseîntătoare mai cunosc sensul adevărat al lui ***sineca.***

[6] Ov. Densusianu, ***Graiul din Țara Hațegului,*** 40.

Sminti (şi: *a se s.)* „a (se) mişca din loc":

Din mijloc am smintit-o.[1]

Podeaua s-a smintit.[2]

Socoti „a arăta grije pentru cineva, a îngriji pe cineva":

Să vă duceți la fată de împărat...
Şi aia vă ştie cinsti,
Vă ştie socoti.[3]

Somna „a trage un somn":

Un somn somnînd.[4]

Şi, ca tranzitiv, „a face pe cineva să doarmă, a-l adormi":

Nu vă poate somna,
Nu vă poate culca.[5]

Spaima *(a se)* „a se înspăimînta":

Nu te spaima,[6]

din care sb. *spăimat:*

Cu spăimat,
Cu spăriat.[7]

Se întilneşte, de altfel, şi derivatul *înspâima*[8] (comp. *înfrica*[9]).

Ştergură „prosop, ştergar":

Cu nouă şterguri ştergînd.[10]

Strat „aşternut, pat":

...vă sculați pe stratul meu.[11]

[1] Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 137.
[2] T. Papahagi, ***Graiul şi folkl. Maram.,*** 127; ***Ion Creangă,*** XIII, 8!.
[3] D. Ionescu si Al. Daniil, ***l.c.,*** I, 24.
[4] T. Papahagi, ***l.c,*** 141.
[5] L. Costin, ***Craiul bănățean,*** 183.
« ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 190.
[7] T. Pamfile, ***Boli şi leacuri,*** 43.
[8] Marian, ***Descîntece,*** 72, 82.
o ***Ibid.,*** 81, 82.
[10] ***Ibid.,*** 347; cf. T. Papahagi, ***Graiul şi folkl. Maram.,*** 143; ***Gaz. porului*** (Timişoara), II, nr-ul 45; ***Comoara satelor,*** III, 67.
[11] A. Nour, ***Descîntece şi vrăji,*** 39.

Şi în expresia: *strat de moarte:*

La strat de moarte pusu-m-a[1].

Suflet arată încă bine înțelesul lui primitiv, derivat din **a** ••***afia,*** **cînd** se spune:

Cu sufletul voi sufla[2].
Nu suflai sufletul[3].

Supune „a pune sub":

Cum se pun
Şi se supun
Mieii la oi...
Cum se pun
Şi se supun
Puii sub aripile cloşcei[4].

De aici *fapt supus* şi *supus* „farmec ce se pune în calea cuiva **ia** să calce pe el":

Fapt în cale,
Fapt aruncat în cărare...
Fapt supus[5].

Tafta „stofă subțire de mătase":

Cînd din guriță vorbeam,
Tafta ghivizie croiam[6].

[1] ***Şezătoarea,*** II, 96; cf. XXV, 82; ***Tribuna,*** X (1893), 493; ***Comoara „ițelor,*** III, 27.
Comp. (C. Gheorghiu, ***Cal. fem. superst.,*** 122, 123):
...în pat de moarte l-au lăsat.
[2] Marian, ***Descîntece,*** 142.
[3] ***Familia,*** XXV, 603; cf. E. Hodoş, ***Descîntece,*** 15; ***Craiul nostru,*** I, i H> 143; ***Ion Creangă,*** VI, 344; ***Comoara satelor,*** II, 11; ***Şezătoarea,*** IV, no, 192, (undo la un descîntec de deochi se adaugă observația: „cînd suflă **"pre** cap zice":
Sufletu-n frunte.
Şi ***suflu:***
Cu suflu-l suflu eu,
Cu suflu te-oi sufla,
In ***Caz. poporului*** (Timişoara), II, n-rele 42, 45; cf. III, n-rul 6.
[4] ***Buciumul rom.,*** III, 177.
[6] Marian, ***Vrăji,*** 219; cf. 58 — 71.
«Marian, ***Vrăji,*** 190, 192, 194; cf. C. Gheorghiu, ***Cal. fem. superst.,*** M ; N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 117; ***Buciumul rom.,*** III, 179; ***Ion Creangă,***

Ţară pare să fi păstrat înţelesul vechi în versurile

...foc cine le da?
Dracii mărei
Şi ai ţărei[1].

Tiriac „preparat medicinal cu opiu":

Istriţă pestriţă,
Lipită de peliţă.
Carnea de os,
Să fie de folos;
Liliac, tiriac,
Să fie de leac[2],

unde *liliac* e adăugat prin simplă asociere de rimă şi se vede bine că sensul lui *tiriac* nu mai apare clar, cum şi mai puţin precis îl arată un alt descîntec:

Etiţă, etiţă,
Dat-ai de peliţă...,
Osul de tiriac,
Dumnezeu să-i dea pe leac[3].

Şi de tot alterat îl dau versurile:

Chiliac,
Leac[4].

Topsăca „a învenina":

M-a muşcat,
M-a topsăcat[5].
Brîncă...
Veninată,
Topsăcată,
Nu topsăca[6].

[1] Tocilescu, ***l.c,*** 691.
[2] El. Niculiţă-Voronca, ***Dat. şi cred.,*** 843.
[3] ***Lumina p.'toţi,*** I (1885), 284.
[4] ***Ion Creangă,*** IX, 53.
[5] ***Foaia Soc. „Românismul",*** I (1870), 96.
[6] Ch Laugier, ***Sănătatea în Dolj,*** 80; cf. Tocilescu, ***l.c,*** 611, 614, 624, 1574 1587 1591; D. Ionescu si Al. Daniil, ***l.c,*** I, 64; II, 37, 41; N. Georgescu-Tistu, ***Folkl. din jud. Buzău,*** 36; ***Craiul nostru,*** I, 137. Greşii redat ***torsecat*** (V. Gomoiu, ***Din ist. med.,*** 31), ***dosicat (Şezătoarea,*** XX, 5), ***hopsecat*** (T. Bălăşel, ***Vers. pop. rom.,*** I[11], 100).

Şi derivatele: *topsăcătură*[1] şi *întopsăca*[2].
/'un „tunet":

Cu paloş de tun,
Cu sabie de fulger
Tăind[3].

I'itritngiu „portocaliu":

Brîncă turungie[4].

I'riilf „a strivi pe cineva in bătaie pînă aproape să-l omoare":

Il frînseră,
îl uciseră,
Pînă rînza îi şi pierdură;
Rămase cu ameţeală
Şi cu fîrşeală[5].

J'rcoi „duh rău" (derivat din lat. orchus[6]):

L-au întîlnit, l-au întâmpinat
Nouă urcoi, nouă urcoaie[7].
Pe urcoi
Şi pe drăcoi
I-oi duce-n munţii Sinaiului[8].

Vintre „pîntece":

Ieşiţi din vine,
Din vintre[9].

Oi o deviere a înţelesului:

Scoate din vintrile picioarelor
Junghiurile şi aprinderea...

[1] ***Foaia Soc. „Românismul",*** I (1870), 96.
[2] El. Niculiţă-Voronca, ***Dat. şi cred.,*** 473, 475; ***Şezătoarea,*** III, 196 ***init.msocat)*** şi într-o colecţie inedită din Putna (tot acolo forma schimbată i *t,l„r:;tica)* .
[3] Marian, ***Descîntece,*** 77, 79.
'Tocilescu, ***l.c,*** 619, 1573, 1589, 1590, 1591; cf. T. Pamfile, ***Boli şi /.-.„•uri,*** 17; ***Şezătoarea,*** II, 91; XI, 53; XII, 186; ***tutungie (ibid.,*** XII, 182) •• •"•'•eaşi formă, dar confundată cu ***tutun*** (comp. ***tutunie,*** Tocilescu, ***l.c,*** ivii; Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 28).
" Tocilescu, ***l.c,*** 1509.
" V. Bogrea, ***Dacoromania,*** I, 262; cf. 557.
Ml. Gheorghiu, ***Cal. fem. superst.,*** 122; cf. 123, 124.
"Comoara satelor, II, 43; cf. 116.
" Tocilescu, ***l.c,*** 1603.

Din pulpile picioarelor,
Din genunchii picioarelor[1].

Virtute „putere, vlagă":

Virtutea venitu-i-a...
Trupul ușuratu-i-a[2].
Așa să se plămădească
Putere
La putere...
Virtute
La virtute[3].

Vorbi mai arată semantismul de altădată „a sta la sfat"[4], în acord cu etimologia lui, cînd se spune:

Voi vorbiți
Si vă sfătuiți[5].

Tot așa *vorba* „sfat":

Așa să asculte...
La vorba mea,
La sfatul meu[6].

Zahara „cele trebuincioase pentru hrană, provizie":

...eu vă dau foc de culcare,
Zahara de mîncare[7].

Zdruncina „a strivi":

Trupul că i-ai zdruncinat[8].
Să-l zdrobească,
Să-l zdruncinească[9].

Și *struncinâtură* într-un descîntec de vătămătură dintr-o colecție inedită din Putna.

[1] ***Ion Creangă,*** VIII, 19; cf. 151.
[2] Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 30.
[3] ***Ibid.,*** I, 156; cf. 137; Tocilescu, ***Lc.,*** 1508; L. Șăineanu, ***Studii folkl.,*** 85; T. Pamfile, ***Bolişi leacuri,*** 27.
[4] V. ***Grai si suflet,*** II, 16-17.
[5] ***Rev.p. ist. arh. fii.,*** VII, 187; cf. Marian, ***Vrăji,*** 107; ***Şezătoarea,*** XI, 69,
[6] Ch. Laugier, ***Sănătatea în Dolj,*** 199.
[7] ***Ion Creangă,*** IX, 51.
[8] Tocilescu, ***l.c,*** 1150.
[9] T. Pamfile, ***Prietenii şi duşmanii omului,*** 230.

Zgarbură „încălțăminte", schimbat în: *scorbură* — pentru că nu a mai fost înțeles:

Cu scorburi încălțată[1].

Zîmbat „cu dinții ieșiți în afară, colțat":

Tu colțato,
Tu zîmbato,
Tu Muma-Pădurei[2].

Grai și suflet, V (1931), 1, p. 125-157

III

CREAȚIUNI PROPRII DESCÎNTECELOR

Dacă de atîtea ori descîntecele păstrează forme arhaice, arătînd astfel caracterul lor conservativ, ceea ce le distinge iarăși e bogăția de forme nouă pe care le întîlnim în ele, uneori cu o înfățișare bizară, îndepărtîndu-se de spiritul limbei noastre, avînd ceva de tot artificial. înțelegem și acest aspect al lor cît timp, atunci cînd sînt spuse, lasă loc la improvizații, dau prilej imaginației să-și urmeze zborul liber, să asocieze mereu cuvinte sau să le inventeze chiar. Descîntătoarele am putea spune că se aseamănă în această privință cu copiii la jocurile lor: știm cum și ei improvizează mereu, denaturează vocabularul sau îi adaugă ce le trece prin minte după fantazii verbale. Trebuie să ținem samă însă și de data aceasta, cum am mai relevat, de influența pe care o are rima în înșirarea cuvintelor: de multe ori ea a provocat întrebuințarea cutărei sau cutărei forme, surprinzătoare la prima vedere, dar explicabilă prin felul cum o vedem încadrată.

[1] ***Comoara satelor,*** III, 43; cf. 116.
[2] Grigoriu-Rigo, ***Med. pop.,*** I, 117; cf. D. Ionescu și Al. Daniil, ***Lc,*** I, 200; II, 137; Ch. Laugier, ***Sănătatea în Dolj,*** 86; T. Pamfile, ***Dușmanii și prietenii omului,*** 229; E. Bucuța, ***Românii dintre Vidin și Timoc,*** 126; ***Ion Creangă,*** IX, 52; ***Comoara satelor,*** III, 131; ***Tinerimea română,*** II (1899), 223; ***Arhivele Olteniei,*** IX, 423.

Un descîntec ne dă aceste versuri:

...eu voi țipa...
Peste drumuri
Culmuri,
Peste prilazuri
Lanțuri[1],

unde *culmuri,* în loc de *culmi,* se vede bine cum a fost adus de formele cu aceeaşi terminație[2].

Din potriviri artificiale la fel se explică pl. *spăimuri:*

...adună-ți toate rudele,
Cu toate spăimurile
Şi cu toate jocurile[3].

şi *ţioruri, fioare, fiori* (fem.):

Cu frigurile,
Cu fiorurile[4].
Cu toate răcoarele,
Cu toate fioarele[5].
Fiorile,
Tremur ile[6].

De relevat şi formele acestea de plural: *capi,* în loc de *capete:*

De pe capi
Peri de țapi[7];

[1] T. Papahagi, ***Graiul şi folkl. Maram.,*** 142.

[2] în glosar, T. Papahagi relevă că i s-a explicat de deseîntătoare pris „val, vîrtej", dar contextul arată că nu poate fi vorba decît de „culmi",, peste care, ca în zbor, să treacă cine e deseîntat.

[3] ***Arhivele Olteniei,*** IX, 423 ; cf. T. Pamfile, ***Duşmani şi prieteni ai omului?*** 229; T. Bălăşel, ***Vers. pop. rom.,*** I[11], 139; ***Apăr. sănătâței,*** II, 228; ***Ion Creangă,*** IX,'52; ***Sănătatea,*** I (1901), 303.

[4] Grigoriu-Rigo, ***l.c.,*** I, 89; cf. D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c.,*** I, 91; Tocilescu, ***l.c,*** 618, 654; ***Şezătoarea,*** XI, 50.

[5] ***Şezătoarea,*** VII, 55 (aici şi ***răcoarele*** apare cum nu se obişnuieşte); cf. D. Ionescu-Buzău, ***Micul magasin de med. pop.,*** 411, 419; ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 132; ***Comoara satelor,*** I, 107.

[6] Marian, ***Naşterea,*** 145; cf. Tocilescu, ***l.c,*** 588, 654, 657, 658, 1524; T. Pamfile, ***Duşmani şi prieteni ai omului,*** 229; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** II, 92—93/139; Grigoriu-Rigo, ***l.c,*** I, 19, 73, 74, 109; Laugier, ***Sănătatea în Dolj,*** 94; T. Bălăşel, ***l.c,*** I[11], 109; ***Şezătoarea,*** X, 91; XI, 32; XII» 192.

[7] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** II, 77.

Iaci:

Pămîntul clatină pe lacul Iacilor;
Pe dracul dracilor[1];

parai, pentru *păraie:*

Să ciupi din dealuri şi văi.
Din ape şi părăi[2];

mădulere:

Din picere,
Din mădulere[3];

teie:

Tăiat-a nouă teie,
Nouă curmeie[4].

Terminația de singular e şi ea uneori schimbată; aşa cînd ^ice *grăuntea* în loc de *grăuntele:*

Băşică cît lintea,
Băşică cît grăuntea[5];

fagură:

Cum se plămădeşte...
Fagura în stupină[6];

ţintare:

A muşcat țintare
Pe mînzare[7];

[1] D. Lupaşcu, ***Med. babelor,*** 25.

[2] T. Pamfile, ***Boli şi leacuri,*** 63.

[3] Tocilescu, ***l.c,*** 599; cf. 624.

[4] ***Ibid.,*** 1522; tot acolo, 579:

Cum întoarce plugul toate teile,
Toate meile,

dar dacă ***meile*** se înțelege, ***teile*** nu se potriveşte cu contextul.

[5] ***Ibid.,*** 1536.

[6] *Ibid.,* 557.

[7] El. Niculiță-Voronca, ***l.c,*** 844.

şi forma mai curioasă schimbată din *bală:*

Tu diavol împelițat...
Depărtă-te, bale spurcat[1];

lîngă care poate fi pus *fețul:*

Din fețul obrazului[2].

în loc de *fața obrazului,* cum apare deseori în descîntece, schimbîndu-se de data aceasta nu numai terminațiunea, dar şi vocala tematică de sg. sub influența lui *fețe.*

Foarte des sînt modificate formele verbale, apărînd trecute la o altă conjugare; astfel (şi nu relevez decît o parte din ce ne dau culgerile în această privință):

Alegea:

In arie caii peste tine-oi arunca,
Praf de tine nu s-o alegea[3].

Ardea:

Cu toporul te-oi tăia,
Cu focul te-oi ardea[4].

Ascuța:

Cu gura căscată,
Cu sula ascuțată[5].

Astupi:

...capul îi huieşte,
Urechile îi astupeşte[6].

Cerea:

Că eu voi veni şi te-oi mai cerea
Şi dacă te-oi mai afla...[7].

[1] Tocilescu, *l.c,* 1581; cf. 1604.
[2] Marian, *Descîntece,* 160.
[3] Tocilescu, *l.c,* 1546.
* *Ibid.,* 596.
[5] *Şezătoarea,* III, 139.
[6] *Ion Creangă,* III, 143.
[7] El. Niculiță-Voronca, *l.c,* 474.

(IUI:

...nu ştie
Nici să cinească,
Nici să prînzească[1].

('uri şi *duri* (= coace, durea):

...nu coci,
Nu duri[2].

Iu stingă şi *încingă:*

Din brîu de şarpe
L-a descingat,
Cu brîu de şarpe
L-a încingat[3].

bucea:

Că i-oi lua
Şi i-oi ducea[4].

b'ni urc:

...să mă speli
De crîşcare,
De făcare[5].

i'rigea şi *fierbea:*

Fără cuțit te-or tăia,
Fără foc te-or frigea...
Fără apă te-or fierbea[6].

Clasa:

Eu am prins a mă glăsa
Şi-a striga[7].

[1] li. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 138; cf. 175, 200; Marian, *Naşterea,* o. •
' *l,ai Creangă,* XIII, 80.
' Marian, *Vrăji,* 213 (formele acestea se explică prin asocierea cu *îmbră-* „ii i *descultțat,* de care sînt despărțite printr-un vers).
[1] li. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c.,'l,* 81; cf. II, 67; Tocilescu, *l.c,* 660.
'• Marian, *Vrăji,* 179; *înmormtntarea,* 15; cf. *Rev. p. ist. arh. fii.,* VII, 1'M
" li. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 154.
• Marian, *Vrăji,* 220.

îmmărmura:

Cu cleştar te-am încleştat,
Cu marmură te-am îmmărmurat[1].

împietra:

Nu le întorc
Pe pietre împietrate,
Nici pe lemne uscate[2].

împleteca:

Cu picioarele late,
împletecate[3].

împungea:

Nu făcea carnea rea,
Că eu te-oi împungea[4].

înapoi:

Cozile ţi-oi netezi,
Dragostele ţi-oi înapoi[5].

încleşti:

Sîngele i l-a strivit,
De fălci l-a încleştit[6].

Incuibi:

Nu te încuibi,
Nu te lăcătui[7].

îndrăgosta:

Cu dragoste-1 îndrăgosta,
In aur şi argint îl suflă[8].

[1] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 200; cf. 203, 204.
[2] *Şezătoarea,* XI, 56; cf. 30.
[3] *Lumina pentru toţi,* III (1887), 561.
[4] Tocilescu, ***l.c,*** 604.
[5] C. Gheorghiu, *Cal. fem. superst.,* 36.
[6] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 33.
[7] Marian, *Descîntece,* 156; cf. *Tribuna,* 1893, 493.
[8] L. Costin, *Mărgăritarele Bănatului,* 45.

***I** iiiiţieda:*

...să-l lăsaţi
Curat,
Limpedat
De toate răutăţile[1].

Mina (pentru *minea):*

Acolo să mineze,
Acolo să însereze[2].

Morsoci:

Ochii mi-a împăinjenit,
Carnea mi-a morsocit[3].

Oft la (a se):

Rău se ofilase,
Din vîrf se plecase[4].

!'lingea:

Taci, nu te văicăra
Şi nu plîngea[5].

I'rindea:

Fără picioare vor alerga,
Fără mîni te-or prindea[6].

I'unea:

Fără linguri te-or mînca,
Fără străchini te-or punea[7].

I'iurrda:

M-am rugat...
Am purcedat[8].

' *Şezătoarea,* XI, 50.
:' lY Ionescu si Al. Daniil, *l.c,* II, 104.
' *l.a, Creangă,* III, 280.
' ***Şezătoarea,*** VII, 90.
'• N. I'ăsculescu, *l.c,* 146; cf. 149.
" l>. Ionescu si Al. Daniil, *l.c,* I, 154.
' //ii'</., I, 155; cf. N. Păsculescu, *l.c,* 133.
" *llec p. ist. arh. fii,* VII, 183, 184.

Rldea:

Înaintea lui cînd ai rîdea
Mărgăritar înflorit ai revărsa[1].

Rupea.

Nu junghia
Pînă s-o rupea[2].

Sdruncini:

Să-l zdrobească,
Să-l sdruncinească[3].

Strîngea:

Că pe toate v-oi strîngea,
In căpățînă dc cîne v-oi băga[4].

Temea:

Nu te temea,
Nu te-ntrista[5].

Trăgea:

Cu mîna te-o trăgea,
Cu gura te-o descîntă[6].

Trimitea:

în coadele mărilor v-oi băga,
La fetele împăratului v-oi trimitea[7].

Ungea:

Cu tămîie te-oi afuma,
Cu usturoi te-oi ungea[8].

Uşuri:

Boala s-o îndestulească,
Trupul cutăruia să se uşurească[9].

[1] Laugier, *Sănătatea în Dolj,* 98.
[2] Tocilescu, *Lc.,* 1600; cf. 624, unde^ e greşit dat *rugea.*
[3] T. Pamfile, *Duşmani şi prieteni ai omului,* 230.
[4] D. Ionescu şi Al. Daniil, *Lc,* I, 164.
[5] N. Păsculescu, *Lc,* 113.
[6] D. Ionescu si Al. Daniil, *Lc,* I, 31; cf. 38.
[7] *Ibid.,* I, 21; cf. 164; *Tinerimea rom.,* II (1899), 255; *Şezătoarea,* V, 48.
[8] E. Hodoş, *Lc,* 38.
[9] Tocilescu, *Lc,* 577.

Chiar dacă nu se întîmplă să fie schimbată conjugarea, se dă verbului o terminație neobişnuită, d. e. cînd în loc de *bucură-te* se zice *bucurează-te:*

...nici eu nu lăcrămez
Şi bucurează-te.[1]

Alte forme la fel:

încetează şi ascultează.[2]

Unde cînii nu îătrează,
Om cu suflet nu urmează.[3]

Ce te văitezi,
Ce te căinezi?[4]

Să zbunesc,
Să răsăresc[5].

Te sileşte
Şi pe uşă le vîreşte[6]

Tct aşa de artificiale apar şi ciuntiri ale uncr foime numai pentru ca sfîrşituri de veisuri să prezinte caiecare potrivire:

Eu îți cuvînt
Şi-ți porunc[7].

Să mă spăl,
Să mă curăț,
Să mă limpăd[8].

Să se limpadă,
Să se curată[9].

Modificări constatăm şi în alt sens, anume cind verbe intranzitfve sînt trecute printre cele tranzitive:

[1] *Ibid.,* 659.
[2] *Ibid.,* 584.
[3] *Familia,* XXXII, 309.
[4] *Ion Creangă,* VIII, 212.
[5] Gaster, *Crestom.,* II, 137.
[6] Marian, *Vrăji,* 175.
[7] *Şezătoarea,* VI, 102 (probabil că deseîntătoarea a zis *porînc,* cum se aude prin unele părți *porînci).*
[8] Marian, *Vrăji,* 157; cf. 122, 124, 156.
[9] *Ibid.,* 154, 155.

îl bolesc,
îl prăpădesc...
Să-l boleşti,
Să-l prăpădeşti.[1]

Nu vă poate cina,
Adăpa
Şi plimba.[2]

Bine l-a cuvîntat.[3]
Nu-1 poate dormita.[4]

Maica Precista...
...la rîul lui Iordan m-a mînecat.[5]

Pe uliţa mare l-am plecat.[6]
...cutare nu ştie...
A te prinzi.[7]

Sau cînd un verb intranzitiv (ori şi tranzitiv) apare ca reflexiv:

Iute s-a alergat...
Degrabă s-a alergat.[8]

Aşa să se văicăreze
Şi să se suspineze.[9]

Ţipîndu-se,
Văitîndu-se.[10]

De se pătimia,
De se chirăia.[11]

[1] Tocilescu, *Lc,* 576; cf. *Şezătoarea,* XI, 66.
[2] *Rev. p. ist. arh. fii.,* III, 385; cf. Marian, *Descîntece,* 69; Tocilescu, *Lc.,* 580; D. Ionescu şi Al. Daniil, *Lc,* I, 200; II, 24, 101; *Familia,* XIX, 76; *Şezătoarea,* XI, 74.
[3] *Graiul nostru,* I, 318.
[4] *Şezătoarea,* XII, 192.
[5] tocilescu, *Lc,* 684.
[6] N. Păsculescu, *Lc,* 126.
[7] Tocilescu, *l.c,* 580.
[8] T. Papahagi, *Gr. şi folkl. Maram.,* 142.
[9] N. Păsculescu ***l.c.*** 132.
[10] D. Ionescu şi Al. Daniil, I, 31; cf. Tocilescu, *Lc,* 584 (tot acolo, 1609, forma *te ţipui,* cu o vagă apropiere de *te chirăi); Şezătoarea,* III, 193.
[11] D. Ionescu şi Al. Daniil, *Lc,* I, 114.

De altă parte, reflexive devin tranzitive:

Să n-o mai olicăiţi[1].

Puii-şi văiera
Că n-au ce mînca[2];

ori intranzitive:

Şi-a-nceput a văicăra şi olicăi[3].
Olicăind şi tînguind[4].

Tot datorită rimei apare forma adverbială *călin (in* loc de *cătinel):*

Tu ai venit...
Lin
Şi cătin[5].

Un şir bogat îl formează derivatele (cîteva au fost relevate în cap. I) şi mare parte din ele au înfăţişare şi mai bizară decît a unor cuvinte pe care le-am întîlnit mai înainte.

Uneori un substantiv masculin e derivat din forma feminină:

Năluc:

Crape ochii...
Nălucului[6].

Strig:

Strigul cu strigoaica[7].

Ca derivate substantivale din verbe etc. apar:

Căscat:

întîlnitu-l-a un căscat
Cu gura căscată[8].

[1] Tocilescu, ***Lc,*** 596.
[2] Marian, *descîntece* 252.
[3] *Ion Creangă,* II, 127.
[4] T. Bălăşel, *l.c,* I[11], 74.
[5] E. Hodoş, *Descîntece,* 25; oricît de controversată ar fi etimologia lui *cătinel,* nu ne putem gîndi că ar fi existat întîi un *cătin,* din care s-ar fi derivat *cătinel-,* forma dată de Hodoş nu poate fi decît o falsă refacere.
[6] *Buciumul,* I (1925), n-rul 6.
[7] A.E. Michăilescu, *Crîmpeie din vieata ţăranului român,* Bucureşti, 1904, 17, 18; *Ion Creangă,* III, 182.
[8] T. Pamfile, *Boli şi leacuri,* 43.

Ciup (din *ciupi):*

Cu chipul să-l ciupeşti[1].

Cunten (din cunteni; cf. exemplele citate pentru *cunteni* în cap. asupra formelor arhaice):

Te cunten cu cuntenul meu[2].

Descint *(= descîntec):*

Descîntul meu
Şi-al lui Dumnezeu[3].

Desmir şi *desmirat* „deochetură":

De-i desmirat
De desmir[4].

Ciuta-şi linge viţelul,
Eu-mi ling copilul
De deochiat,
De desmirat[5].

Dolorit din vb. *dolori,* la rîndul lui derivat din *duroare* şi cunoscut în Bihor[6]:

Mîntuiască-se...
De chinul de dolorit[7].

Genată (format după *sprîncenată):*

Genata cu genele[8].

Hăluite <hală (băn.) „duh rău, duşman al oamenilor" (comp. blestemul: *du-te-n hală):*

Bubă din hăluite,
Bubă din drăcuite[9].

[1] *Ion Creangă,* VI, 212.
[2] P. Hetcou, *Poesia pop. din Bihor,* 93; cf. 95.
[3] *Şezătoarea,* VI, 93.
«Ms. Reteganul (Bibi. Acad.), 4544, f. 70.
[5] V. Păcală, *Mon. satului Răşinari,* 248.
• *Conv. lit.,* XX, 1009.
[7] *Familia,* XXXIII, 237.
[8] *Doina,* I (1928), 145.
[9] E. Hodos, *l.c.,* 49.

înfocat şi *bobotit:*

Ieşi, înfocatule,
Bobotitule[1].

Mir (din mira):

Să se mire de mirul ei...
Şi mi-a pus ochi de mir[2].

Să fie de mirul voinicilor[3].

Să se rîză de mirul ei,
Să nu se mai mire de [cutare][4].

Şi ţi-oi face sprîncene de mir,
Cine-n ochi te-o vedea să se mire[5].

Anprălit „boală trimisă în calea cuiva":

Fugi...

Năprătite[6].

(Hainea (din obrinti):

Obrînca de la ea pleca[7].

(>t băltit:

Orbalţul de orbălţit[8].

liăsmirat (v. mai sus *desmir, desmirat):*

...deochiatul,
Răsmiratul[9].

lioşala:

Roşata cu roşeţele[10].

[1] *hm Creangă,* II, 73.
' **T** Kălăscl, *l.c,* I", 18, 81.
' lv Hodoş, *l.c,* 22.
[1] sv *atoure'a,* IV, 191.
I. ni-icr, *l.c,* 98, 99.
" I' Hodos, *l.c,* 18.
' *//</,/.,* 56.
" **Tonli'SCU,** *l.C,* 1521.
" E. Hodos, *l.c,* 18.
'" *lh,,,,a,* \ (1928), 145.

Secetos:

Cum nu poate...
Secetosul fără apă[1].

Spai (într-un descîntec de spaimă):

Fugi, spai,
Că te tai[2].

Strigoiat:

N-am suflat sufletul,
Ci strigoiatul:
Strigoi venit[3].

Ca adjective întîlnim:

Alămat „ferecat cu alamă" (v. mai departe, la verbe, *alama):*

...cuțit...
De alamă alămat[4],

şi alămat (atestat, de altfel, şi alteori[5]):

...cuțite alămite[6].

Brlncată (adăugat la *brîncă* fără să aibă un înțeles special, cum vom vedea că şi alteori se formează asemenea derivate):

Brîncă brîncată,
Brîncă înveninată[7].

Bubată:

Bubă bubată[8].

[1] Tocilescu, *l.c,* 681; cf. 1551.
[2] D. Ionescu şi Al Daniil, *l.c,* I, 199.
[3] E. Hodos, *l.c,* 15.
[4] *Tinerimea rom.,* II (1899), 225; cf. Tocilescu, *l.c,* 576, 579, 581, 1612; D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* II, 120, 155; Laugier, *l.c,* 82, 92; N. Ionascu si M. Mîndrean, *Poesii pop. si descîntece,* Alexandria, 1897, 88; *Şezătoarea,* VIII, 112; XI, 66; *Arh. Olteniei,* VIII, 135.
[5] *Dicț. Acad.,* I, 92.
[6] *Şezătoarea,* XII, 181; cf. D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* II, 155; Laugier, *l.c,* 82; *Ion Creangă,* IV, 195.
[7] Tocilescu, *l.c,* 1543.
[8] I. Bîrlea, *l.c,* 364; cf. *Ungaria,* I (1904), 377 (tot acolo şi: *Botă kolată,* prin asociere improvizată).

Căfclită „ce se întinde, ce creşte întins":

Beşică cățelită[1].

('imită:

De nas cîrnită[2].

('utilat, şi *încuțitat* (v. mai departe vb. *cuțita):*

Fugi cuțit
Cuțitat[3].
Brîncă...
Cuțitată[4].
Bubă cuțitată[5].
Cuțit încuțitat[6].

I'clilă:

...fată fetită[7].

I'rigărită (v. derivatele verbale):

Frigare frigărită[8].

/ • 'figurate:

Friguri, frigurate[9].

I *tubiintit<.bont:*

...cuțit...
Cu un vîrf
Imbontit[10].

' Marian, *Descîntece,* 45.
Marian, *înmorm.,* 16.
' l>. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 146; cf. II, 120; T. Bălăşel, *l.c,* I [u], " ., *I itirnmca rom.,* II (1899), 215; *Ion Creangă,* VIII, 210.
[1] <!. Giauşanu, G. Fira şi C. Popescu, *Culegere de folklor din jud. Vilcea,* I n,
" Tocilescu, *l.c,* 1588; cf. D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 66.
" Laugier, ***l.c,*** 92; D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 150; II, 124.
iiv. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului,* 283; cf. E. Hodoş, *l.c,* i',
" T. Pamfile, *Bolişi leacuri,* 11.
" *t'einioara satelor,* IV, 107.
'" Tocilescu, *l.c,* 1147.

-Ml»

Imborzată (din *borză,* ființă închipuită de deseîntătoare că ar aduce unele boale):

Borza Imborzată[1].

îmbotită (după context, nu poate fi decît un derivat din *bot* şi însemnînd „cu botul, cu gura legată, să nu mai poată vorbi"):

M-am văzut rău îmbotită
Şi rău gîrbovită,
De picioare-mpiedecată,
De gură legată[2].

îmbumbit „îmmugurit":

...păduri îmbumbite[3].

înciutată:

...ciute
înciutate[4].

Ingurguțată „ascuțită, țuguiată":

La cea piatră ingurguțată[5].

Inguşterat:

Guşter inguşterat[6].

îniutate:

îniutate
Şi-nfocate[7].

Insăbiate:

Săbii însăbiate[8].

Insăgetate (v. mai departe *însăgeta):*

Cu nouă săgeți insăgetate[9].

[1] Marian, *Descîntece,* 231, 232; *Naşterea,* 35.
[2] *Familia,* XI, 65.
[3] T. Bălăşel, *l.c,* I[11], 17, 135.
[4] *Rev. **p.** ist. arh. fii.,* VII, 166; cf. *Anal. Ac Rom.,* s. a 2-a, t. V, 169.
[5] I. Bîrlea, *l.c,* 366.
" D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* II, 81.
[7] Marian, *Sărbătorile,* III, 219, 220.
[8] Tocilescu, *l.c,* 1613.
[9] D. Lupaşcu, *Med. babelor,* 14; cf. laugier, *l.c,* 80, 92.

înslnzienată (derivat din *Sinziene,* în legătură cu obiceiuri la această sărbătoare[1]):

Doamnă însînzienată[2].

I nlăciiinată:

Bubă întăciunată[3].

înltdbinată <tulbină „vîrtej de apă, bulboană" (v. dicț. Im Tiktin):

Bubă grăbitoare...
Bubă vrăjmaşe,
Bubă-ntulbinată[4].
Țeapă turbată,
Țeapă-ntulbinată[5].

***I** nvifornițat:*

Voi, oameni abraşi
Şi femei învifornițate[6].

Invişinit:

Un vişin învişinit[7].

./ unit:

...june junit[8].

J.urnit şi *numit* „cunoscut în lume, vestit":

De toată lumea să fie văzut,
De toată lumea lumit
Şi cunoscut şi auzit[9].

De toată lumea cinstită,
De toată lumea numită...

[1] Cf. T. Pamfile, *Sărb. de vară,* 91.
[2] *Şezătoarea,* III, 204.
[3] Grigoriu-Rigo, *l.c,* I, 31.
[4] *Comoara satelor,* I, 16.
Ibid., III, 129.
« *Rev. p. ist. arh. fii.,* VII, 187.
[7] *Comoara satelor,* II, 40.
" Ov. Densusianu, O. *din Țara Hațegului,* 283.
• ***Şezătoarea,*** X, 46; cf. tocilescu, *l.c,* 681.

Şi m-am dus în tîrguri vestite
Şi-n tîrguri numite[1].

Mărăcinatâ:

...i-o întorc...
înghimpată...
Mărăcinată[2].

Marinată (de la numele boalei *marin):*

Vătămătură marinată[3].

Mătricfejată (tot un derivat din nume de boală, *matricea):*

Matrice mătricată[4].
Matrice mătrieeată[5].

Moimată *<moimă* „maimuţă":

Moimă moimată.[6]

Necocoşilă şi *nepîrcită:*

Nouă puici necocoşite,
Nouă iede nepîrcite[7].

Nevircolat „nesucit, neturburat"[8]:

De-i deochiată
De fată curată,
Necurată,

[1] N. Păsculcscu, *l.c,* 132, 133. Pentru *numit* „vestit", cf. G. Ciauşarm, G. Fira şi C. Popescu, *l.c,* 183. Forma *lumit* se explică sau prin contaminarea lui *numit* cu *lume* sau direct din *lumi,* pentru *numi,* cum se aude prin unele părţi (Candrea — Densusianu, *Dict. clim.,* 1258).

[2] T. Bălăşel, *l.c'.,* I[11], 125; cf. Tocilescu, *l.c,* 1548.

[3] Marian, *Descinlece,* 254.

[4] Tocilescu, *l.c,* 1578; A. Tiplea, *Poesii pop. din Maramureş,* 98; *Tinerimea rom.,* II (1899), 221; *'Şezătoarea,* XXIV, 63; *Ion Creangă,* VI, 149; *Anuarul Arh. de folkl.,* 1,206; Ms. Iteteganul (Bibi. Academiei), 4544, f. 38.

[5] Tocilescu, *l.c,* 1577 ; Laugier, *l.c,* 82; D. Ionescu si Al. Daniil, *l.c,* I, 160; *Tinerimea rom.,* II (1899), 226.

[6] T. Papahagi, *Graiul si folkl. Maram.,* 125; I. Bîrlea, *l.c,* 354; *Anuarul Arh. de folkl.,* 1,^205.

[7] *Comoara satelor,* V. 17.

[8] Cf. *invlrcoli,* „a suci, a întoarce", *vircol* „răsucire", la G. Ciauşanu, G. Fira şi C. Popescu, *l.c,* 172.

Cu inima nevîrcolată...
...bărbat...
Cu inimă nevircolat[1].

A nun Iu:

[în] noroi noroită[2].

<h hul(iil., orbălţit:

Beşică orbălţată[3].
Orbalţ orbălţit[4].

I'iinirilit:

Şi alte femei să i se pară
Păcură păcurită[5].

I'njiiriilă şi *împăjurată:*

Pajură păjurată...
Pajură împăjurată[6].

I'rliiiiil:

Guşter înveninat,
Guşter pelinat[7];

şi *ttupclirial,* *neîmpelinat:*

Tu pelin
împelinat[8].

Nesărate,
Neîmpelinate[9].

' *Şc,,l,,area,* XXIII, 22.

" *Ion Creangă,* II, 90.

" **Marian,** *Descîntece,* 45.

* *Şe.-Situarea,* XIX, 169.

* **i.iiuj'ii'r** *l.c* 99.

* **Marian,'** *Sărbătorile,* I, 120; forma a doua se întîlneşte şi alteori: M.iiiiin *Vrăji,* 36, 37, 39; N. Păsculescu, *l.c,* 141; I. Pop - Reteganul, *Sta-*.,.,<./,•, 'i; *Şezătoarea,* VIII, 113; XV, 60; XXIV, 112.

' I **.imgicr,** *l.c,* 90.

* I) Ionescu si Al. Daniil, *l.c,* I, 128; cf. Laugier, *l.c,* 80.

* I). Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 127.

Piersecată „de coloarea piersecei":

Bubă piersecată[1].

Plăselat şi *împlăselat:*

Cuțit...
Plăselat[2].
Tu, cuțit lat,
Împlăselat[3].

Precleții (adică: *procleții* „blestemat, afurisit"):

Deochi precleţit[4].

Pupuiată „cocoțată":

Şade fată pupuiată
Pe un vîrf de piatră[5].

Roibată şi *răchițată* (acesta derivat, în legătură cu coloarea roşie, din *răchițea, răchitele, accinium oxycocos*[6]*):*

Bubă roibată,
Bubă răchițată[7].

Rugit:

Cu rug rugit te-oi alunga[8].

[1] *Grai si suflet,* V, Gl. Altfel trebuie înțeleasă aceeaşi formă de la Tocilescu, *l.c.,'* 1579:

Viță de vie piersecată,
Peste gard aruncată;

deoarece la pag. următoare o variantă ne dă:

Viță de vie tăiată,
Pe gard spînzurată,

şi la pag. 1527 găsim:

Viță tăiată, piersecată,
Peste gard aruncată,

piersecată nu poate însemna decît „tăiată" şi trebuie pus alături de *prisăci* etc, pe care l-am relevat la seria de forme şi înțelesuri vechi.

[2] Tocilescu, *l.c,* 576; cf. 579, 581; *Şezătoarea,* XI, 66.

[3] Tocilescu, *l.c,* 580; cf. *Şezătoarea,"* X, 105; XI, 66.

[4] *Graiul nostru,* I, 297; comp. *să se precleţească,* lot într-un descîntec: *Ion Creangă,* II, 71.

[5] I. Bîrlea, *l.c,* 367.

[6] Z. Panțu, *Plantele,* cd. a 2-a, 241.

[7] *Grai şi suflet,* V, 62.

[8] El. Niculită-Voronca, *Dat. si cred.,* 474.

I liniată:

Uimă uimată[1].

I 'rulă:

...ură urată[2].

I'sluroiat (v. derivatele verbale):

Pipărat,
Usturoi at[3].

I' *iiil.it vită:*

...văduvă văduvită[4].

\ *i lricată<vetrice,* cum e numită prin unele părți boala *mătri-mC,* prin confuziune cu numele plantei *vetrice* care se întrebuin-(ia/:i la această boală; prin aceeaşi asociere, *vetricei* i se zice In moți *matrice*[6]*;* comp. mai sus *mătricată:*

Vetrice vetricată[7].

Vi forat:

Vifor viforat[8]

toarte numeroase sînt şi derivatele verbale:
A lăma:

Cuțit, cuțitaşule,
De cînd te-am alămat[9].

[1] I. Bîrlea, *l.c,* 353, 354; cf. *Ungaria,* I (1904), 377.

•• *Anuarul Arh. de folkl.,* I, 209.

P. Pirvescu, *Hora din Cartai,* 61; cf. Marian, *Vrăji,* 137; *ncusturoiat:* I o. ilcsr-u, *l.c,* 577.

[1] E. Hodos, *l.c,* 18, 34.

'•<;i'. D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 153; II, 126; *Suflet oltenesc,* I, ', . *niitlrice, cerbice* din *Ion Creangă,* I, 117, e desigur o greşeală în loc do: *in . ectrice.*

" /. Panțu, *Plantele,* ed. a 2-a, 172.

• I ,augier, *l.c,* 82.

" T. Bălăşel, *l.c,* I[11], 103; cf. G. Giauşanu, G. Fira şi C. Popescu, *l.c,* IM,; *Craiul nostru,* I, 23; si *viforît,* întrebuințat şi alteori: Grigoriu-Rigo, / , ,1, .'(I ; D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 168, 225.

" Tocilescu, *l.c,* 691.

Aluăţi:

Cu nouă chei aluăţeşte
Şi cu nouă plămădeşte[1].

Bosurca (<bosoarcă, bosorcaie „vrăjitoare") „a fermeca, a vrăji":

Viţelul 1-a bosurcat[2].

Bucali „a se ajuta la îmbucat, la mîncare, a putea mesteca":

Eu să mă bucălesc cu dinţii
Şi cu măselele[3].

Buciumi (şi: *a se)* „a (se) face, a (se) întări ca buciumul":

Pulpa ei o măriţi,
Ţîţele-i le buciumiţi[4].

Pulpa să se buciumească[5].

Cânţi „a prosti, a zăpăci" *(<cant* „prost", v. *Dicţ. Acad.,* s.v.):

...mi-i tonteşti
Şi mi-i cănţeşti[6].

Căvâla „a cînta din caval":

Cu cavalul căvălai[7].

Cocini (ase) „a se adăposti, a-şi face culcuşul într-o cocină":

Aicia nu te cocini,
Nu te sălăşlui[8].

Crucişa „a face semnul crucei peste ceva":

Cu crucea vă crucişai[9].

[1] V. Păcală, *Monogr. satului Răşinari,* 246.
[2] I. Bîrloa, *l.c,* 377.
[3] T. Papahagi, *Gr. şi folkl. Maram.,* 125.
[4] *Ibid.,* 136.
[5] Ms. Reteganul (Bibi. Acad.), 4544, f. 55.
[6] Tocilescu, *l.c,* 683.
[7] *Şezătoarea,* XI, 69.
[8] I.-A. Candrea, *Gr. din Tara Oaşului,* 41.
[9] E. Hodoş, *l.c,* 29.

('utila „a împunge cu cuţitul, a da junghiuri"; ca tranz. „n împunge pe cineva cu împunsături ca de cuţit, a-1 face să sufere de junghiuri"; ca refl. „a se înfige ca un cuţit, a pricinui junghiuri" -.

Nu junghia,
Nu cuţita[1].

Nu-1 junghia,
Nu-1 cuţita[2].

Acolo să te cuţitezi[3].

I)cs întrebuinţat e şi compusul *înculita:*

Nu încuţita[4].

L-a-ncuţitat[5].

Ca derivat din *cuţitoi* apare *cuţitoia* şi *cuţitoi:*

Nu cuţitoia[6].

Cu cuţitoaia te-oi cuţitoi[7].

Nu te cuţitoia[8].

f)cli, derivat curios din deal, cu înţelesul de „a se sui (ca |ic un deal"):

In cap săriră,
în cap delira[9].

[1] Tocilescu, *l.c,* 562, 1574; cf. Grigoriu-Rigo, *l.c,* I, 125; D. Ionescu ni Al. Daniil, *l.c,* I, 63; D. Ionescu-Buzău, *Micul magasin de med. pop.,* 41K, 419; G. Ciausanu, G. Fira si C. Popescu, *l.c,* 136; *Graiul nostru,* I, i:i7; *Şezătoarea,* VIII, 112, 113; XI, 31, 33, 53; XII, 186, 187; XIV, 100.
[2] Tocilescu, *l.c,* 559; cf. 581, 582, 628, 1581; D. Ionescu si Al. Daniil, /.-., I, 44, 153, 194; II, 119; cf. 157; *Şezătoarea,* X, 106, 107; XII, 188.
[3] T. Pamfile, *Boli si leacuri,* 19.
[4] Tocilescu, *l.c,* 556; cf. D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 52, 197; i Irigni-iu-Rigo, *l.c,* I, 19, 45, 82; T. Pamfile, *Bolişi leacuri,* 28 (cu înţelesul ilc „a prinde în cuţifo") ; *Şezătoarea,* X, 45; XI, 32; XII, 187.
[5] I). Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 117; cf. II, 157; E. Bucuţa, *Românii iluitrr Vidinsi Timoc,* 125, 126: *Arh. Olteniei,* V, 363; *Izvorasul,* VII, n-rele V K, p. 20;' *Ion Creangă,* VIII, 326.
[6] T. *Bălăsel, l.c,* I, 46.
[7] *Ion Creangă,* VI, 242; cf. 46; T. Bulăşel, *l.c,* I, 50, 54; *Doina,* I (l'l'.'K), 84.
[8] T. Bălăşel, *l.c,* I, 43.
[9] ***Şezătoarea,*** VI, 97.

Drîmboia „a cînta din drimboi":

Nu te duce
Să-i cimpoi,
Să-i drimboi[1].

Fintini „a curge, ca dintr-o fîntînă":

Să izvoreasoâ cum izvorese izvoarele,
Să fmtîriească cum fîntînesc fîntînile[2].

Frărninturi (din contaminarea lui *frâmînta* cu *frînturi* sau *fărîmăluri):*

Şi oasele i le zcbi,
Le frărninturi[3].

Frigări şi *frigăra:*

Cu frigarea să-l frigăreşti[4].

Cu frigarea te-am frigărat[5].

Gherâi (*<gheară)* „a zgîria":

Cu ghiarele să-l gherăieşti[6].

Iese a:

Cu iasca o iescai[7].

Igna, derivat fantezist din *Ignat* şi părînd să însemne „a se îngraşă de Ignat":

Cum n-a mai ignat porcul
Cu untură de la Ignat[8].

[1] E. Hodos, *l.c,* 61.
[2] T. Papahagi, *Gr. şi folkl. Maram.,* 129.
[3] Tocilescu, *l.c,* 570.
[4] N. Păsculescu, *l.c,* 136; ct. T. Pamfile, *Cerul şi podoabele lui,* l i ; *Familia,* **XXXVII,** 295; *Şezătoarea,* **X,** 21; *Ion Creangă,* **VI,** 91; *Rev. crit.-lit.,* V, 88, 89.
[5] *Şezătoarea,* **XI,** 33.
[6] E. Hodoş, *l.c,* 7; A. Nour, *Descîntece şi vrăji,* 35; *Arh. Olteniei,* **IV,** 455; *Izvoraşul,* **V,** n-rele 2 — 3, p. 12; *Ion Creangă,* **III,** 277 *(gherăni).* Aceeaşi formă *(Nu le mai gherăia)* în *Descîntece,* 60, publ. do A. Nour, trebuie interpretată altfel: o în loc de *nu te mai chirăi* (în terminaţie influenţat de *ţipa* ce precede.) In *Şezătoarea,* **XXV,** 81, găsim: *Cu gherăle să-l zgherăţi,* deci *gherăi* contaminat cu *sgăria.*
[7] *Conv. lit.,* **XXV,** 355.
[8] T. Bălăşel, *l.c,* I[11], 109.

însamnă:

Că-1 însomnează,
Că-1 înfricoşează[1].

Ini/luni, formaţiune independentă de cea obişnuită şi avînd ln(rlrsul de „a înmuia în apa Iordanului":

La rîul lui Iordan îl ducea
Şi-1 băga-n rîu
Pînă la brîu,
Il iordania[2].

I.da. „a da boala de izdat"; ca refl. „a se bolnăvi de izdat":

Fugi, izdate
Blestemate,
Nu izda[3].

Munci să se mai izdeze [cutare][4].

t .aiu<>sli<.lamoste[5]*:*

Să nu-1 mai lămostiţi,
Să nu-1 mai moleşiţi[6].

limba „a atinge, a curaţi cu limba":

...cu limba voi limba[7].

Murii „a face *mieriu,* de coloare albastră":

Săpaţi-i zgaiba ce coace...
Ce mierieşte,
Ce vineţeşte[8].

' \',.\. Miehăilescu, *Crlmpcie din viata ţăr. rom.,* 21.
[2] Ic Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* **II,** 16; *Conv. lit.,* **XXVII,** 870.
[3] Hodos, *l.c,* 28; cf. *Familia,* **VI,** 555.
' Tocilescu, *l.c,* 628.
'• V. (irigoriu-Rigo, *l.c,* **I,** 97; **X.** Lcon, *Ist. nat. med.,* 135; A. Nour, />. . *si vrăji,* 59. Sc zice şi *lămosteală,* cum îmi comunică d-ra Măria 1. I **iiimiiivscu,** după informaţii po care le-a putut avea din jud. Teleorman; **in timpul** războiului, soldaţii de pe valea Dunărei numeau *lămosteală* „gripa". */ ,i,,,,,:.tr v* bulg. *mlamosh* |,boală de copii, cu călduri mari, cu eruptiuni" i, **i ininalia** a fost schimbată după derivatele în *-osie).*
" Tocilescu, *l.c,* 645.
•' X. Ueorgescu-Tistu, *Folkl. din jud. Buzău,* 32; cf. E. Hodoş, *l.c,* 52.
" *Comoara satelor,* **III,** 67.

Mili (a se) „a i se face milă, a se milostivi":

> Buna Precista...
> Tare rău se cruci
> Şi de mine se mili[1].

Mîneca „a şterge cu mîneca":

> Cu mîneca le mînecai[2].

Molitvi „a dezlega de păcate spunînd o molitvă":

> Hristos te-a molitvit[3].

Muşchia „a pune să stea în muşchi (planta)":

> în muşchi te-am muşchiat
> Şi-n piatră te-am băgat[4].

Nemuri (a se)<neam „a se înrudi":

> Hai, ne-om încuscri
> Şi ne-om nemuri[5].

Ochena „a fixa cu privirea pe cineva":

> în ochi mă ochenară[6].

Orbălţi şi *orbălţa* „a pricinui umflături ca de orbalţ":

> Nu obrinti,
> Nu orbălţi[7].

> Orbalţul orbalţă...
> ...nu orbălţa[8].

[1] **Arh.** *Olteniei,* IX, 62; Cf. D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 125; e dat şi în glosarul din Vilcea publicat de G. Ciauşanu, G. Fira şi G. Popescu, *l.c,* 179, dar probabil ca auzit în vreun deseîntec, pentru că nu ştiu să fie întrebuinţat în vorbirea obişnuită din Oltenia.

[2] *Izvorasul,* V, n-rul 1, p. 20.

[3] I. Bîr'lea, *l.c,* 347; cf. *Familia,* XXXII, 142.

[4] E. Hodoş, *l.c,* 50; aceeaşi formă, probabil alterată şi cu înţelesul de „a prinde muşchi", la D. Lupaşcu, *Med. bab.,* 43:

în crăpăturile pămîntului să muştinească.

[5] Marian, *Naşterea,* 363; cf. 364.

[6] *Ion Creangă,* VIII, 325; cf. 326.

[7] *Şezătoarea,* VI, 99; cf. *Ion Creangă,* VI, 147.

[8] *'ion Creangă,* XIII, 80.

l'aloşi, în versul:

> Din guriţă paloşind[1],

pleură de la comparaţia cu mişcările într-o parte şi alta ale pn Insului.

I'lăsela:

> Cuţit, cuţitaşule,
> De cînd...
> ...te-am plăselat[2].

l'n<ita<.pocit:

> ...ne ducem...
> să-1 săgetăm
> Şi să-1 pocităm...
> Să-1 săgetaţi
> Şi să-1 pocitaţi[3].

I'rănica<pranic „maiul cu care se bat rufele":

> Cu pranicul prănica-te-oi[4].

I'ricăzi <pricaz (deci formaţiune directă din *pricaz,* spre **deosebire** de *pricăji):*

> Cu pricazul să-i pricăzeşti[5].

It<)căni<.răcănel:

> Nu răcani ca broaştele[6].

lîtispînti (a se) <răspîntie:

> Cum se răspîntesc drumurile,
> Cum se răspîntesc hotarele[7].

Itihni:

> Cu rîhna rîhnit-a[8].

' Tocilescu, *l.c,* 674.

• *Ibid.,* 691.

[3] *Ion Creangă,* V, 271.

I. Bîrlea, *l.c,* 339.

" *Ion Creangă,* VII, 117 ; la Marian, *Descîntece,* 137: *Cu pricazul pricăjit-a**

" 'I'. Bălăsel, *l.c,* I[11], 142; cf. 144.

[7] *Arh. Olteniei,* VII, 518.

"Marian, *Descîntece,* 137; cf. D. Lupaşcu, *Med. babelor,* 44.

Roua (a se):

Cu roua să se rouază[1].

Săbia:

Nu junghia,
Nu săbia[2].

Secara:

Cu securea te-oi secura[3].

Şoimi „a porni şoimii spre vînat" şi, de aici, înţelesul figurat aplicat la o boală ca să fie urmărită, împiedecată de a mai face rău (reminiscenţă din vremea cînd şoimii se întrebuinţau la vînat):

Plecat-au nouă oameni albi...
La pădurea albă,
Să şoimească şoimi albi;
Voi, nouă oameni albi,
Nu vă duceţi
La pădurea albă,
Să şoimiţi şoimi albi,
Ci vă duceţi la [cutare],
Să-i şoimiţi vătămăturile[4].

Strigoia „a vrăji":

Pe [cutare]...
L-a strigoiat[5].

Ţcpoi (a se) „a sta drept în sus":

Urechile s-or ţepoi[6].

Tocila:

Cu tocilătorul te-oi tocila[7].

[1] T. Papahagi, *Gr. şi folkl. Maram.,* 138.
[2] Marian, *Descîntece,* 40; cf. 41, 45, 46.
[3] *Şezătoarea,* VII, 55.
[4] Grigoriu-Rigo, *l.c,* I, 182.
[5] *Familia,* XXVII, 532.
[6] *Floarea darurilor,* II, 140.
[7] I. Bîrlea, *l.c,* 337.

Tonţi:

Să-1 tonteşti,
Să-1 zăpăceşti[1].

Toporî:

Cu nouă topoare-1 toporîţi[2].

Totilca „a cînta din totîlcă" (fluier făcut din coaje de salcie[3]):

Cu totîlca
Totîlcai[4].

Urdura „a da urdori":

Nu urdura[5].

Usturoia şi *usturoi:*

Cu usturoi te-am usturoiat[6].

Cu usturoi te-oi usturoi[7].

Vîna<.vînă:

Ca vîna vîna,

Ca izvorul izvora[8].

Vultur a:

Cu vulturul i-oi vultura[9].

Ca derivate adverbiale avem de însemnat numai formele curioase *(<cucuruz, buburuz):*

De-a-cucuruzata,
De-a-buburuzata[10],

[1] Tocilescu, *l.c,* 667; cf. 683; *Apărătorul sănătăţei,* VI, 110 *(tonţi).*
[2] *Ion Creangă,\l,* 46; VIII, 153; cf. T. Bălăsel, *l.c,* I[11], 50; *Şezătoarea,* XI, 40.
[3] G. Ciauşanu, G. Fira şi G. Popescu, *l.c,* 205.
[4] Laugier, *l.c,* 99.
[5] *Gaz. poporului* (Timişoara), II, n-rul 45.
[6] Tocilescu, *l.c,* 1521; 'cf. 1602; D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 77; *Şezătoarea,* XII, 185, 193.
[7] *Şezătoarea,* XIV, 107; cf. *Ghiluşul,* II, n-rele 11—12, p. 19.
[8] *Ion Creangă,* VI, 151.
[9] E.A. Michăilescu, *Crimpeie din viata tăr. rom.,* 22; cf. *Ion Creangă,* III, 144.
[10] I. Bîrlea, *l.c,* 365.

şi întrebuinţarea lui *zugrav* ca adverb:

Şi vom chiti
Şi zugrăvi
Mai zugrav de cum a fost[1].

O serie ce ne duce iarăşi spre multe exemplificări e aceea a derivatelor cu sufixe. Unele din ele (v. suf. *-aş, -el, -ică, -ior, -iţă, -ut)* se încadrează printre formele care am văzut că apar cu acea expresivitate ce se întilneşte de atîtea ori în descîntece. Pentru diminutive, descîntătoarele au o deosebită predilecţie, deoarece asemenea derivate răspund, de o parte, la intenţia lor de a arăta cum împărtăşesc suferinţele acelora care recurg la ajutorul lor şi pe care caută să-i mîngîie, iar de alta la gindul de a atenua răul pe care-1 aduce o boală, de a îmblinzi pornirile vreunui duh rău, şi de aceea ele găsesc mereu cîte un cuvînt care li se pare că ar avea darul să slăbească puterea boalelor. Cu alt caracter de expresivitate se înşiră augmentativele (v. suf. *-oi)* — mai rare, de altfel, decît diminutivele —, ele fiind datorite intenţiei de a arăta cu cîtă îndîrjire se năpustesc asupra omului duşmanii sănătăţei.

Ca şi alteori, precumpănesc derivatele substantivale şi adjectivale, cu sufixele:

-aie: *gheraie* <*gheară:*

Scoate-ţi gheraiele,
Piraiele (= piroanele[2]).

-ană: *strecurană, picurană* (formaţiuni de tot artificiale,într-un descîntec de matrice, din *strecura, picura*[3]):

Strecurană,
Picurană[4].

-anie: *suflanie* „suflare, tot ce are suflet, fiinţă"(format după *dihanie):*

Să rîdă toată lumea,
Toată suflania[5].

[1] B. Hodoş, *l.c,* 44.
[2] *Graiul nostru,* I, 90.
[3] Trebuie explicată prin asociere cu *pica, picura,* pentru că, d.e., într-un alt descîntec de matrice, D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 160, se spune:
Matrice
Mătriciată,
Din cer picată.
[4] *Şezătoarea,* IV, 21.
[5] Tocilescu, *l.c,* 543; cf. 544.

-ar: *beşicar* (alături de *furnicar,* într-un descîntec de „beşica • ca rea"):

A făcut o masă mare
Şi-a chemat toţi furnicarii,
Toţi beşicarii[1].

i'olundar <*.bolund:*

Friguri bolundare,
Friguri, boale de lingoare[2].

tapular şi *crucelar* (tot improvizări verbale curioase, provocate do versul anterior în care apar *cap* şi *cruce):*

...te fac cruce şi bisericuţă la cap;
Capular la stînga,
Crucelar la dreapta[3].

coslărar (pentru *cositorar* <*cositor)* „spoitor de căldări":

Toţi costărarii te cumpărară,
Toate căldările, tigăile le spoiră[4].

f/i mar, gîscănar şi *curcănar* „coteţ pentru găini etc":

A plecat Dobriţa
Cu măturiţa
Să măture găinarul cu găinile,
Gîscănarul cu gîştele,
Curcănarul cu curcile[5].

•*Sinicar* (<*samcă), potcar* (<*potcă), săpornicar* (der. din rus. *sopernikb* „duşman"):

Am întîlnit Samca cu sîmcarii,
Potca cu potcarii,
Săporniţa cu săpornicarii[6].

u r zar:

Pe urzar am urzit-o[7].

[1] *Ibid.,* 1513.
[2] *Şezătoarea,* V, 144.
[3] *Tudor Pamfile,* II, 40.
[4] Tocilescu, *l.c,* 653.
[5] *Ion Creangă,* VI, 150.
[6] N. Păsculescu, *l.c,* 146.
[7] *Şezătoarea,* XI, 44.

-ăreață: *uimăreață, drumâreață:*

Uimă, uimăreață,
Ia-te pe drumăreață[1].

-arie: *mărârie* „livadă cu meri":

Cum se plămădeşte
Măru-n mărarii,
Varza-n vărzării[2].

porcărie „coteț de porci" şi *şerpărie* „loc unde stau şerpii":

...de la nouă porcării,
De la nouă şerpării,
De Ia nouă brutării[3].

-ariț: *codarițe* <*coadă;*

De le-au deochiat pasările,
Pice-le codarițele[4].

lungariță:

Şopîrlariță
Lungariță[5].

orbariță (înțelesul nu poate fi precizat):

Bubă cu orbariță[6].

-aş: *bălăuraş* **şi** *auraş:*

Te faci un bălăuraş
Cu solzi de auraş[7].

bărbiaş (format prin asociere cu „bărbia" toporului):

Toporaş,
Bărbiaş[8].

[1] A. Gorovei, *Desc. românilor,* 411.
[2] Laugier, *l.c.,* 78.
[3] Tocilescu, *l.c.,* 684.
[4] Bîrlea, *l.c,* 329.
[5] *Ibid.,* 356.
« Tocilescu, *l.c,* 617.
[7] *Ion Creangă,* II, 94.
[8] Laugier, *l.c,* 65.

riumaş şi *pocitoraş:*

Şi vede ciumaşi
Cu ciumaşi,
Pocitori cu pocitoraşi[1].

furnicăraş:

Bună dimineața, furnicăraş,
Şi vouă furnicilor[2].

jliiuraş „care stă prin găurile munților":

Nouă găuraşi
De la munte coborîră[3].

I'iinoiaş:

Tu gunoi,
Gunoiaşe[4].

hnleraş (într-un deseîntec de viermi la care se deseîntă cu o creangă de holeră):

Holeraş de primăvară,
Scoate viermii din rană-afară[5].

muieraşe:

Voi oameni, omenaşi,
Muieri, muieraşelor[6].

migcraş<*iuger:*

...lăptişorul să i-1 adune
Şi în ungeraş să i-1 vîre[7].

**'ilvaş*<*vîlvă:*

Nouă săgetaşi
Cu nouă vîlvaşi[8].

[1] Marian, *Descîntece,* 188; cf. 189.
fon Creangă, IX, 204.
' lîîrlea, *l.c,* 348; cf. 349.
[1] Tocilescu, *l.c,* 665.
* I.C. Beldie, *La cislă,* 99.
" *Şezătoarea,* IV, 191.
' *hm Creangă,* II, 94.
" *Crai şi suflet,* V, 52.

-atic: *cățelatic:*

...am nouă căței eâțelatiei[1].

desmiratic „care deoache" (v. mai sus *desmir), săgelatic, desbumbatic* (înțeles neclar), *căşunatic* „care căşunează o boală":

Acesta-i desmiraticul,
Acesta-i săgetaticul,
Acesta-i desbumbaticul;
Greu e iernaticul.
Mai bun e văraticul...
Aşa să crape...
Ochii săgetaticilor,
Ochii căşunaticilor[2].

-ău: *spinărâu* (nume dat şarpelui):

Spinărău, spinărău,
Ce şezi trist şi mîhnit?[3]

-că: *faraoancă:*

Nouă faraoni
Cu nouă faraoance[4].

Irodianca:

Numai irodianca nu era[5],

-ciune: *borlciune:*

Aşa să mă speli pe mine.
De urîciune,
De borîciune[6].

pîriciune:

Urîciunea,
Pîrîciunea[7].

[1] *Şezătoarea,* XXIV, 92.
[2] *Ungaria,* I (1904), 378.
[3] N. Leon, *Ist. nat. med.,* 108.
[4] E.A. Michăilescu, *Crimpeie din viața țăr. rom.,* 25.
[5] Marian, *Vrăji,* 163, 165.
[6] Păsculescu, *l.c,* 128; cf. 129; A. Gorovei, *Dese romanilor,* 291; *Ion Creangă* VI, 336; *bolăciunile,* rimînd cu *urîciunile,* într-un descîntec tipări! în *Familia,* XXXVII, 235, e aceeaşi formă, dar schimbată sub influent;, lui *boală.*
[7] Păsculescu, ***l.c,*** 123.

cală: *corneli<corn,* formațiune tot aşa de ciudată ca şi altele, **provocată** de rimă:

S-au lovit cornelile,
S-au curățit roşelile[1].

iiiiiincceală:

Amețeală,
întuneceală[2].

I>i,-in-<ilă, deşi sensul lui nu reiese tocmai clar din context, pare nă fie derivat din *piatră,* însemnînd „ce se întăreşte ca piatra":

Obrinteala, pietreala[3]...

I'i'flcală şi *rîmneală:*

Aplecate din pofteală,
Aplecate din rîmneală[4].

rasărcală „tresărire":

...a-1 lecui
De ameţeli,
De răsăreli[5].

rătuteală „turburare a minței":

Cuțit din sfinte cu rătuteală[6].

srirbeală:

Scîrbeală din mîncare.
Scîrbeală din culcare,
Scîrbeală din băutură[7].

s'ț'jrrrală:

Sgîrcelile,
Pocelile[8].

[1] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 121.
[2] *Şezătoarea,* V, 144.
[3] Georgescu-Tistu, *Folkl. din jud. Buzău,* 35.
[4] *Ion Creangă,* IX, 50.
[5] T. Bălăşel, *l.c,* I, 139.
[6] Laugier, *l.c,* 93.
[7] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 22; *Ion Creangă,* II, 74.
[8] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 45.

urală (pentru *ureală)* „faptul de a urî":

De la el să piară
Spaimă şi urală.[1]

zălezeală „ce face să clocească o boală":

Luat-au zălezeală,
Luat-au ameţeala[2].

zobeală (<zobi), alături de *fărîmeală,* are acelaşi înţeles: „ce face să te simţi zdrobit, sfîrşit de boală":

Cu zobeala,
Cu fărîmeală,
Cu fîrşeala[3].

-ean: *bîlcean* „cel care se duce la un bîlci":

Impărţiră turta
Cu toţi drumaşii,
Cu toţi bîlcenii[4].

miezean „care stă la mijloc", format după *lăturean* „care locuieşte la marginea unui sat":

Pe toţi miezenii
Şi pe toţi lăturenii[5].

-easă: *bătăturească* „stăpîna unei bătături, unei curţi":

De la vecine,
De la streine,
De la bătăturească bună[6].

brînculeasă:

S-a-ntîlnit cu brîncoiul,
Cu brînculeasă[7].

familia, XXXII, 20.
Ibid., XXXVII, 234.
[3] *Şezătoarea,* X, 91; cf. Tocilescu, *Lc.,* 654, 655,
[4] *Apărătorul sănătăţei,* II, 264.
[5] Marian, *Leg. Maicei Domnului,* 325.
[6] Tocilescu, *l.c,* 661; cf. 662.
[7] V. Gomoiu, *Din ist. med.,* 28.

deochetoreasa, rîmnitorească şi *poftitorească:*

Cu deochetorul,
Cu deochetoreasa...;
Cu rîmnitorul,
Cu rîmnitorească;
Cu poftitorul,
Cu poftitoreasa[1].

flecăreasă:

De la cîrciumăreasă,
De la flecăreasă[2].

Gereasa:

S-a-ntîlnit cu Ger-împărat,
Cu Gereasa-împărăteasa[3].

înălteasă (iarăşi un derivat, de circumstanţă, din *înalt,* adus de cuvîntul care urmează în rimă):

Ce-nălteasă,
împărăteasă?...
Nu-i-nălteasă,
Nu-i împărăteasă...[4].

Irodeasa:

Cu Irod-împărat,
Cu Irodeasa-împărăteasa[5].

judeasă:

— Ce judeasă,
Ce doamnă-aleasă?

[1] Laugier, *Le,* 78; *deochetoreasa* şi în *Şezătoarea,* XII, 183.
[2] D. Ionescu şi Al. Daniil, *Lc.,* I, 127.
[3] *Calendarul „îzvoraşul"',* 1933, 39; cf. 40; *Ger împărat* e, de altmintrelea, o alterare a lui *Ler împărat,* care apare si în descîntece.
[4] Marian, *Vrăji,* 236.
[5] T. Papahagi, *Gr. şi folkl. Maram.,* 132; cf. 142; Bîrlea, *Lc.,* 369, 371; L. Şăineanu, *Studii folklor,* 84, 87; *Izvoraşul,* X, 142; *Şezătoarea,* XXIII, 19; 20 (redat greşit: *lordiada);* în *Buciumul român,* III, 138, *Ierodiecile,* evident aceeaşi formă, schimbată şi mai mult; *Iroasele,* Papahagi, *l.c,* 129; *Şezătoarea,* XXV, 136 (tot acolo mai departe: *Irodeasa).*

— Că nu-i judează,
Nici doamnă-aleasă[1].

Miercăneasa:

A plecat Miercan cu Miercăneasa[2].

pîngârese:

Se mînecară...
Toate pîngăresele,
Toate jupînesele[3].

potculeasâ<potcă:

Un' te duci cu potcă,
Cu potculeasă[4]?

sburătorească:

sburătoreasa
Cu Muma-pădūroaica[5].

nnerească < vineri:

Vineri vinerească,
Avrămească
Crîstinească,
Tinde masă
De mătasă[6];

o formațiune la fel: *joieneasa<joi:*

Joieneasa,
Avrămească
Întinde masă
De mătasă[7].

vrăjitor easă, fermecătorească, legătorească:

Ieşiră...
Vrăjitorească,

[1] Marian, *Vrăji,* 125.
[2] Tocilescu, *Lc,* 569.
[3] V. Gomoiu, *Din istoria med.,* 30.
* *Ion Creangă,* VII, 88.
[5] *Oltenia,* I (1923), fasc. 8, p. 118 =
[6] *Ion Creangă,* XI, 63.
[7] T. Bălăşel, *Lc,* I[11], 88 (tipărit *Joenoasa).*

Fermecătoreasa,
Legătorească,
Care leagă
Şi nu mai dezleagă[1].

-eață şi -ețe:

glodeață, obrinteață:

De albeață,
De glodeață,
De obrinteți[2].

gunoiață:

Şi-mi umplu ochiul
De albeață,
De gunoiață[3].

rumeneață:

Din albeața ochilor,
Din rumeneațâ obrajilor[4].

drăgostețe:

Frumusețile,
Drăgostețile[5].

înălțețe:

De la buna cu bunețele,
De la-nalta cu-nălțețele[6].

iubețe şi *iubusețe:*

Iubețele mele,
Mîndrețele mele[7].
...cu multă iubusețe
Şi cu multă frumusețe[8].

[1] Păsculescu, *Lc,* 118; cf. 117.
[2] Laugier, *Lc,* 75.
[3] D. Ionescu şi Al. Daniil, *Lc,* I, 18; cf. 17; II, 72.
[4] Păsculescu, *Lc,* 149.
[5] *Ion Creangă,* III, 110; cf. Tocilescu, *Lc,* 1560 (tipărit *drăgos*
[6] Tocilescu, *Lc,* 1558.
[7] *Ibid.,* 1560.
[8] Păsculescu, *Lc,* 140.

-el, -ea:

altarel < *altar:*

Cu nouă zăbrele...,
Cu nouă altarele[1].

buciumel:

...voi face buciumel
De aurel[2].

bulbucatei:

Toți frumușei și bulbucatei[3].

ciuțel<ciută:

Cum își linge vaca vițelul
Și ciuta ciuțelul[4].

cuiburel:

Păsărele
în cuiburele[5].

curățea:

Curățea m-am îmbrăcat[6].

frigurele:

99 de frigurele,
99 de boale grele[7].

furcerel {<*furcer),* *toporel,* *sfrederel:*

Cu nouă furcerele,
Cu nouă toporele,
Cu nouă sfrederele[8].

[1] *Comoara satelor,* IV, 76.
[2] T. Bălăsel, *Lc,* I[u], 78; cf. E. Hodoș, *Lc,* 71.
[3] Em. Novacovici, *Col. folkl.,* 128.
[4] L. Costin, *Graiul ban.,* 87.
[5] Păsculescu, *Lc,* 115; cf. 118; Tocilescu, *Lc,* 609, 618.
[6] Marian, *Vrăji,* 103.
[7] *Ion Creangă,* II, 71.
[8] *Comoara satelor,* I, 16.

ghioșea (v. mai departe *ghiocică,* la suf. *-ică):*

A puichiță ghioșea[1].

gozurele, coturele (<*cot* „colț la ziduri"):

...am aruncat
Toate gozurelele
Din toate coturelele[2].

grădinarele:

...a strîns
Trei feluri de floricele
Din trei grădinarele[3].

încheieturele:

Din mii și sute de-ncheieturele,
Din douăzeci de degețele...
Din toate încheieturelele[4].

jețurel:

...cu nouă jețurele[5].

jigărele, în versurile:

Toate păsărelele,
Toate jigărelele[6],

trebuie înțeles ca un derivat din *jiganie,* schimbat sub influența lui *jigâreală,* prin obișnuite confundări de cuvinte.

junghiurele:

Toatejunghiurelele[7].

luceferel:

Ca lumea să se uite la el
Cum se uită la un luceferel[8];

[1] E. Hodoș, *Lc,* 71.
[2] Marian, *Descîntece,* 196.
[3] E. Hodoș, *Lc,* 68.
[4] Marian, *Descîntece,* 21; cf. 51, 74, 75, 149, 165; *Vrăji,* 144, 171; *Naș-terea,* 383; D. Lupașcu, *Med. babelor,* 13, 19; Tocilescu, *Lc,* 615, 1536, 1541; T. Pamfile, *Boli și leacuri,* 43; *Șezătoarea,* I, 59; *Ion Creangă,* I, 118; II, 73j III, 246; *cheieturelele,* la Păsculescu. *Lc,* 115 =
[5] Em. Novacovici, *Col. folkl.,* 128.
[6] Grigoriu-Rigo, *Lc,* *1,* 171.
[7] *Șezătoarea,* XXII, 36.
[8] A. Nour, *Descîntece și vrăji,* 47.

foarte des pl. *luceferei* rimînd cu *umerei* sau alte forme în *-ei:*

Luna-n piept ți-oi răzima
Şi luceferei
Pe umerei[1];

şi *luceferele:*

Pe umerele
Două luceferele[2].

lumineie:

Din trei vădurele
Cu trei lumineie[3].

măciucel:

Sări în vîrf de măciucel[4].

măduvele:

Din toate măduvelele[5].

măşcăleK. rnăşcat:

Cele grele,
Măşcățele[6].

minecele:

Cu stele
Măruntele
Pe mînecele[7].

[1] Marian, *Vrăji,* 95; cf. 224; Tocilescu, *l.c,* 673, 674, 676, 678, 1 135 Păsculescu, *l.c,* 114, 125; E. Hodoş, *l.c,* 10; L. Costin, *Mărgăritarele Bănatului,* 86; A. Nour, *l.c,* 33; N. Georgescu-Tistu, *Folkl. din jud. Buzău,* 20 D. Ionescu-Buzău, *Micul magasin de med. pop.,* 421; *Şezătoarea,* X, 46; XI 69; XIII, 8; XIV, 105; *Rev. crit.-lit.,* V, 92; *Arh. Olteniei,* V, 146; IX 62; *Izvoraşul,* VII, n-rele 9-10, p. 17.

[2] *Familia,* XI, 65.

[3] E. Hodoş, *l.c,* 68.

[4] *Ion Creangă,* I, 14.

[5] Dintr-o colecție inedită din Putna; cf. *Tribuna,* 1893, 493, uni *mădurelele* poate fi o greşeală pentru *nodurelele* (cf. mai departe).

[6] Marian, *Descîntece,* 108.

[7] Tocilescu, *l.c,* 678; cf. 1559; E. Hodoş, *l.c,* 10, 11; L. Costin, *Mărg Bănatului,* 45; *Şezătoarea,* XXI, 68.

năframele:

Cu **99** de maturele,
Cu **99** de năframele[1].

***'ici/i**/rele:*

Din toate nodurelele,
Din toate încheieturelele[2].

• ***'bunicel:***

...nouăzeci şi nouă de oborocele[3].

Miia de osurcle[4].

juirmiicel:

Se suiau şi ei pe părmăcei
Şi mă priveau şi ei[5].

luslricel:

Linge vidra puişorii,
De frumuşei,
De pestricei[6].

l'islntia:

Păsărică pistruia
Pe copac se suia[7].

l'lu puntele:

Copiii mici în legănele
Şi boierii în plăpumele[8].

[1] *Ion Creangă,* VIII, 212.

[2] Marian, *Descîntece,* 51; cf. 165; Săineanu, *Studii folkl.,* 86; *Şezătoarea,* \ MII, 22; *Ion Creangă,* I, 118.

[3] Marian, *Vrăji,* 226.

[4] Săineanu, *l.c,* 85—86; *Şezătoarea,* XXIII, 22.

[5] I». Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* II, 186.

[6] T. Bălăşel, *l.c,* I[11], 20; cf. D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 96; *< l'iiiaşcu şi M. Mîndreanu, *Poesii pop. şi descîntece,* 92; Pamfile, *Boli şi* I...m, 31; *Şezătoarea,* IV, 192.

[7] ***Ion** Creangă,* I, 116.

[8] Tocilescu, *l.c,* 556; cf. 580, 609; *Şezătoarea,* X, 24, 25, 105.

rărunchei:

Din ficăței,
Din rărunchei[1].

sărățel, formațiune curioasă, ca atîtea altele, din *seară* + *(pe) înserate:*

Vă dau de dimineață
O rață,
De prînz
Un mînz,
In sărățel
Un cocoşel[2].

scor bur ele:

Toate păsărelele
La toate scorburelele[3].

Şoimele <*Şoimane,* format după *Iele:*

Cui din Iele,
Din Şoimele[4].

străchinele şi *liagurele:*

Luă nouă străchini, străchinele,
Luă nouă linguri, lingurele[5].

uncheşel:

Unchi aşi, uncheşeilor[6].

vinetei:

...tu argințele
Vinețele
Eşti adus din Țarigrad[7].

''*Familia,* XXV, 603-604; XXVIII, 6.
[2] *Ion Creangă,* IX, 181.
[3] Tocilescu, *l.c.,* 559.
[4] *Ghiluşul,* II, n-rele 3-4, p. 24; cf. *Familia,* XXXII, 189.
[5] *Şezătoarea,* XII, 184.
[6] *Ibid.,* IV, 191.
[7] Tocilescu, *l.c.,* 661.

unitele:

Cu măselele,
Cu zimțelele[1].

«mie: *blestemățenie:*

Să taie necurățeniile,
Să taie blestemățeniile[2].

•oş apare în trei derivate dintr-un descîntec de şarpe: *dedeş* (ulminr ca formațiune), dacă cumva nu este o alterare a lui *dereş* „<le coloare roşie brăzdată cu alb, cu cenuşiu", *pieleş*<*piele,* • ***<inieş***<*zcarne:*

Dedeş bea din piele,
Pieleş bea din carne,
Carneş bea din os[3].

-«vsc (printre derivatele adjectivale cu acest sufix, cele mai **multe** sînt adăugate la numele vreunei boale[4]): *bivolesc (soare,* **iulr**-un descîntec de „soare sec")[5], *bivolească (cîrtiță)*[6], *boiască l hrincă)*[7]; *broştească (brîncă)*[8]; *cadînească (brîncă)*[9]; *căiesc (pojar)*[10], *l^aiire)*[11], *căiască (bubă)*[12], *(brîncă)*[13], *(cîrtiță)*[14], *(rîie)*[15], *(tîrpie* ,,umflarea stomacului")[16], *căleşti („d-ăi răi")*[17], *(tîrcolituri,* v.mai

[1] G. Dem. Teodorescu, *Poesii pop.,* 363, 364.
' Pamfile, *Boli şi leacuri,* 40.
[3] Pâsculescu, *l.c.,* 149.
[4] Unele, ca *broştesc, căiesc* etc, sint atestate şi alteori, dar nu puteau fi li.ilr la o parte, fie psntru că se arată o deosebită predilecție pentru ele ei descîntece, fie pentru că apar ca formațiuni independente.
[5] Tocilescu, *l.c,* 560.
« D. Ionescu si Al. Daniil, *l.c,* I, 7, 13; *Rev. p. ist. arh. fii.,* III, 384; *marea,* XXIV, 80.
[7] *Craiul nostru,* I, 137.
[8] Tocilescu, *l.c,* 1150.
[9] Laugier, *l.c,* 80.
[10] Em. Novacovici, *Din comoara Bănatului,* II, 27.
[11] Tocilescu, *l.c,* 564.
Ibid., 600; Grigoriu-Rigo, *l.c,* I, 29; B. Hodoş, *l.c,* 48, 52; V. Goiiiom, *Din ist. med.,* 31; Hasdeu, *Etym. magn.,* I, 94; *Şezătoarea,* VIII, 112.
[13] *Graiul nostru,* I, 281.
" *Rev. p. ist. arh. fii.,* III, 384; *Şezătoarea,* XXIV, 80.
[15] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 183.
[16] Em. Novacovici, *Col. folkl.,* 139.
[17] *Şezătoarea,* VII, 93.

departe, derivatele cu suf. *-ură*[1] *căldărărească (bubă)*[2], *(rîie)*[3]; *câpresc (pojar)**, *(soare)*[5], *eâprească (bubă)*[6], *(cîrtiță)*[7], *(rîie)**, *cătcăunesc (soare)*[9]; *cătîrească (cîrtiță)*[10]; *cerbească (brîncă)*[11]; *chilomâneşti*<*chiloman* „mare, zdravăn" <*chilom* „armă în formă de ciocan" *(cai, măciuci)*[12]; *cîmpeascâ (bubă)*[13]; *cînesc (soare)*[14], *cînească (boală)*[15], *(bubă)*[16], *(brîncă)*[17], *(rîie)*[18]*, *(unghie)*[19], *cîneşii (tîrcolituri,* v. mai sus s. *câieşti)*[20]; *costorăresc*<*costorar* „spoitor de căldări", *(dalac)*[21], *costărărească (rîie)*[22], *costororeşii* (despre boala *„de clini")*[23], *(sfinte)*[24]*; *fecioreşti (pălării)*[25]; *feteşti (struțuri)*[26], *(faceri)*[27]; *găinească (rîie)*[28]*, *găineşti (friguri)*[29]; *gîscascâ (brîncă)*[30], *gîscârească (rîie)*[31]; *iepească (bubă)*[32], *(rîie)*[33]; *iepureşti*

1 *Comoara satelor,* IV, 108.
2 *Şezătoarea,* VIII, 112.
3 *Ion Creangă,* IX, 179.
4 Em. Novacovici, *Din ccmcara Bănatului,* II, 27.
5 Tocilescu, *l.c.,* 5 64.
6 *Ibid.,* 1150; Grigoriu-Rigo, I, 29; E. Hodoş, *l.c,* 48, 49, 51; V. Gomoiu, *Din ist. med.,* 31 ; *Şezătoarea,* VIII, 112.
7 D. Ionescu şi Al. Daniil, *Lc,* I, 73; *Rev. p. ist. arh. fii.,* III. 384 : *Şezătoarea,* XXIV, 80.
8 Grigoriu-Rigo, *Lc,* I, 155, 1<3; T. Bălăşel, *l.c,* I", 114; D. Ionescu şi Al. Daniil, *Lc,* I, 183; *Şezătoarea,* VII, 91.'
9 Tocilescu, *Lc,* 564.
10 *Rev. p. ist. arh. fii.,* III, 384; D. Ionescu şi Al. Daniil, *Lc,* I, 73 (tipărit: *cîrtească)', Şezătoarea,* XXIV, 80 *(gresii: cătrănească).*
11 Tocilescu, *Lc,* 1150.
12 T. Pamfile, *Boli şi leacuri,* 70.
13 D. Ionescu si AL Daniil, *Lc,* I, 62.
14 Tocilescu, *Lc,* 1373.
15 T. Pamfile, *Boli şi leacuri,* 14.
16 G. Alexici, *Texte din lit. pop.,* 207; E. Hodos. *l.c,* 49, 51; D. Ionescu şi AL Daniil, *Lc,* I, 62.
17 Tocilescu, *Lc,* 1149.
18 *Ion Creangă,* IX, 179.
19 *Anuarul Arh. de folkl.,* 1, 214.
20 *Comoara satelor,* IV, 108.
21 *Ion Creangă,* VIII, 243.
22 *Ibid.,* IX, 179.
23 *Ibid.,* VIII, 152.
24 D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* II, 147.
25 Marian, *Vrăji,* 92.
26 *Ibid.*
27 *Comoara satelor,* V, 106.
28 *Ion Creangă,* IX, 179.
29 Tocilescu, *l.c,* 1571.
30 *Graiul nostru,* I, 281.
31 *Ion Creangă,* IX, 179.
32 T. Bălăşel, *Lc,* I", 100.
33 *Şezătoarea,* VII, 91.

(drumuri)[1]; *lăiețesc (soare)**, *lăiețeşti (vifor şi țeapă)*[3]; *lupesc (soare)**, *lupească (bubă)*[5], *(pocitură)*[6], *lupeşti („d-âi răi")*[7], *(cîmpuri)**; *mîțească (bubă)*[9], *(rîie)*[10], *(unghie)*[11]; *morțeşti (friguri)*[12]; *năprăzniceşti (faceri)*[13]; *nâzdrâveneşti (friguri)*[14]*; *netotească (bubă)*[15], *(brîncă)*[16], *(țeapă)*[17], *netoteşti (friguri)*[18]*; *nevestesti (faceri)*[19]; *ogărească (rîie)*[20]; *oiesc (pojar)*[21], *(soare)*[22], *oiască (bubă)*[23], *(rîie)*[24]*, *(cîrtiță)*[25], *(tirpie,* v. mai sus s. *căiască)*[26], *oieşti (friguri)*[27]; *pădureşti (babițe)*[28]*; *pisicească (bubă)*[29]; *răceşti*<*rac („d-âi răi")*[30]; *rățească (rîie)*[31]; *rudărească (bubă)*[32]; *(rîie)*[33], *raiăreşti („clini")*[34]*; *şerpesc (soare)*[35], *şerpească (bubă)*[36], *(brîncă)*[37],

1 D. Ionescu-Bazău, *Micul magxsin de med. pop.,* 416.
2 Tocilescu, *Lc,* 564.
3 *Şezătoarea,* VIII, 113.
4 tocilescu, *l.c,* 1573.
5 E. Hodos, *l.c,* 49; şi într-o colecție inedită din Putna.
6 *Grai şi suflet,* V, 63/
7 *Şezătoarea,* VII, 93.
8 Ionescu-Buzău, *Micul migasin de msd. pop.,* 416.
9 E. Hodoş, *l.c,* 49, 51.
10 D. Ionescu si Al. Daniil, *Lc,* I, 183.
11 *Anuarul Arh. de folkl.,* I, 204.
12 *Comoara satelor,* IV, 107.
13 *Ibid.,* V, 106.
14 *Ibid.,* IV, 107.
15 Tocilescu, *Lc,* 639, 1150 (comp. *ibid.,* 608: *bubă din netoți).*
16 *Ibid.,* 1149.
17 *Ibid.,* 1512.
18 D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* II, 79.
19 *Comoara satelor,* V, 106.
20 *Ion Creangă,* IX, 179.
21 Em. Novacovici, *Din comoara Bănatului,* II, 28.
22 Tocilescu *l.c.* 564.
23 *Ibid.,* 600, 1150, 1510; D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 62; Grigoriu-Rigo, *l.c,* I, 29; E. Hodoş, *l.c,* 48, 49, 51, 52; V. Gomoiu, *Din ist. med.,* 3Î* Hasdeu, *Etyn. mign.* I, 94; *Şezătoarea,* VII, 112.
24 D. Ionescu si AL Daniil, *l.c,* I, 183.
25 *Rev. p. ist.'arh. fii.,* III, 384.
26* Em. Novacovici, *Col. folkl.,* 139.
27 Tocilescu, *l.c,* 1571.
28 D. Ionescu si Al. Daniil, *Lc,* II, 25.
29 *Ibid.,* I, 62;' cf. Grigoriu-Rigo, *Lc,* I, 155, unde este greşit tipărit.
30 *Şezătoarea,* VII, 93.
31 *Ion Creangă,* IX, 179.
32 Tocilescu, *l.c,* 609; *Şezătoarea,* VIII, 112.
33 *Ion Creangă,* IX, 179.
34 *Ibid.,* VIII, 152.
35 Tocilescu, *Lc,* 564.
36 E. Hodoş, 51; şi într-o colecție inedită din Putna.
37 Tocilescu, *Lc,* 1150.

(pocitură)[1]; *ursâresc (cuțit)*[2], *(dalac)**, *ursărească (bubă)** *(rue)** *ursar eşti („clini")*[6], *(vifor şi țeapă)\ ursească (tuse)*'* *(unghie)** *urseşti („d-ăi răi")*™, *(păduri)*[11]; *văcesc (izdat)*[1]*, *(soare)*[13] *văcească (bubă)*[1]*, *(brîncă)*[15], *(cîrtită)*[1]*, *văcesli (friguri)*[17]; *văduveşti (faceri)*[18]; *crăcească (pocitură)*[19].

-et: *grijet:*

Să-şi umble umbletele,
Să-şi grijească grijetele[20].

strîcnet „junghi":

Şi-1 spăla...
De toate strîcnetele[21].

-ete: *vîrfete:*

..din vîrfete se-apleacă[22].

[1] *Grai şi suflet,* V, 63.
[2] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c.,* II, 126.
[3] *Ion Creangă,* VIII, 243.
* *Şezătoarea,* VIII, 112.
[6] *Ion Creangă,* IX, 179.
'Ibid., VIII, 152.
[7] *Şezătoarea,* VIII, 113.
[8] *Ibid.,* VII, 93.
[9] ***Anuarul** arh. de folkl.,* I, '204.
"Ibid.
[11] D. Ionescu-Buzău, *Micul magasin de med. pop.,* 416.
[12] E. Hodoş, *l.c,* 26.
[13] Tocilescu, *l.c,* 564.
[14] Grigoriu-Rigo, *l.c,* I, 29 ; G. Alexici, *Texte din lit. pop.,* 207 ; E. Hodoş, .c, 48, 51; V. Gomoiu, *Din ist. med.,* 31; Hasdeu, *Etym. magn..* I, 94; *Şezătoarea,* VIII, 112; XII, 185, 186; *Ion Creangă,* V, 52.
[15] *Graiul nostru,* I, 137, 281 *(văcască).*
[16] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 73; *Şezătoarea,* XXIV, 80.
[17] Tocilescu, *l.c,* 1571.
[18] *Comoara satelor;* V, 106.
[19] *Grai şi suflet,* V, 62; *vrecească (matrice),* la Marian, *Descîntece,* 330, poate fi aceeaşi formă, deşi, pentru că în versul dinainte se zice *tătărească,* ar fi mai curînd o greşeală în loc de *ovreiască,* cum apare deseori în descîntece.
[20] I.-A. Candrea, *Gr. din Țara Oaşului,* 46.
[21] Em. Novacovici, *Col. folkl.,* 134; cf. E. Hodoş, *l.c,* 19, 32, 61, 62 (tot acolo: *Sfulgere şi străsnete,* aşa că pare confundat cu *trăsnet).*
[22] *Comoara satelor,* III, 26.

•U'ă: *apşorica:*

Te-oi spăla...
Cu apă, apşorica
De la Ierusalim venită[1].

luniiirică „fumurie, cenuşie":

Păsărică
Fumurică
Se făcu,
Pe bucium se sui[2],

••***Iiiocwă*:***

Păsărică ghiocică
Sări ici, sări colea[4].

in eh e telurică şi *mădulărică:*

Din toată incheieturica,
Din toată mădulărică[5].

Iibovi.că, ticnicâ, lipică:

Floricica
îi da floricelele,
Libovica
îi da libovul,
Ticnica
îi da ticnelile,
Lipica
îi da lipiciul[6],

[1] *Şezătoarea,* XVI, 13.
Tocilescu, *l.c,* 1143.
' *Nn* derivat din *ghiocel,* cum îl explică *Dicț. Acad.,* II, 261, ci influențat iiiiHi.ii de acesta, pentru că ne îndreaptă spre *gheaoşe: pasăre gheaoşe,* la Toci- l.-l.-l . *l.c.,* 1143; *păsărică ghiauşe,* în *Doina,* I (1928), 82; tot în *Doina,* I, I VI, *ghiaos* e explicat prin „jumătate alb, jumătate negru"; acelaşi cuvînt cunoscut şi din alte părți: *gheuşă* „capră neagră, cu pată albă în bot". Vinul, *Gr. din Vilcea,* 93; *geuşă* „capră oacheşe". Şt. Pasca, *Glosar dial.,* in, *gh -u.şe* „capră cu păraie pe la ochi". V. Păcală, *Mon. sat. Răşinari,* 137; ..:>lbă la cap, cu piei negri pe obraz". E. Precup, *Păstor. în Munții II.**uluci,*** 25; *gheuş* „animal cu vrîste, cu pui, vărgat". *Şezătoarea,* V, 74; i f ***Ihrț.** Acad.,* ***11,*** 255, 263, 265, s. *gheuşă, ghios, ghiuşa;* apare şi în numele I' *sfranciog gheos.* Marian, *Omit.,* I, 76; II, 77, unde dupa o comuni- .i Ini At. Marienescu, e dat că ar însemna „colțos'Sexplicație deci laisa.
[1] *Ion Creangă,* I, 14 (greşit explicat prin „mică").
• ***Ibid.,*** IX, 53, 54, 82.
• Tocilescu, *l.c,* 1155.

orbălcică:

Bubă orbă[l]cică,
Bubă cu orbalț[1].

-icel: *biticel<bît;*

Cu nouă boți,
Cu nouă bîticele[2].

fiericel<fier:

Cu măsele de oțele
Şi cu dinți de fiericeie[3].

lemnicel:

Toate pietricelele,
Toate Iemnicelele[4].

-icică: *câpricică:*

Căprieică
Turturică[5].

-ie; *birăie* „funcția de birău" (primar):

De la-mpărăție
Pîn-la biräie[6].

bolnăvie:

Toate durerile,
Toate bolnăviile[7].

divănie „loc de judecată" (unde se ținea „divanul"):

împărații la împărățiile lor,
Divanii la divăniile lor[8].

Marian, *Descîntece,* 155, 156; *Tribuna,* 1893, 493.
[2] Em. Novacovici, *Col. folkl.,* 131.
[3] *Ion Creangă,* VI, 149.
[4] Tocilescu, *l.c,* 1573.
[5] *Ibul.,* 637.
"*Familia,* XI, 64.
[7] Laugier, *l.c,* 89; cf. *Arh. Olt.,* IV, 456.
[8] Tocilescu, *l.c,* 1560; *divan* a deviat de la înțelesul lui însemnînd aici „judecător".

surzit'.:

Surzie,
Năucie[1].

-ilă: *Izbila<izbi* şi *Isdila* (acesta pare în totul o formă inven-i.il.î, să se potrivească cu cea dintîi):

A mers pe cale, pe cărare
Şi s-a-ntîlnit cu Izbila şi Isdila:
L-a izbit,
L-a trîntit[2].

-ime: *arzime, dogorime:*

Rîmnă cu arzime,
Rîmnă cu dogorime[3].

-ină: *bursucină<.bursucă* ori *bursoacă,* numele plantelor *Bartsia alpina, Setaria glauca*[4]*:*

Am auzit că speli...
Pietrile de rugină,
Văile de bursucină[5].

Cu acelaşi sufix apare forma ce se adaugă uneori la *matrice:*

[Matrice
Mătrichină[6].

Derivarea astfel a fost înlesnită de întrebuințarea deasă a lui *mătrăgună* pe lîngă *matrice'*[7]*;* în fonetism, *mătrichină* pare, **de** altfel, influențat de sîrb. *matrik* „Chrysanthemum parthenium".

[1] *Şezătoarea,* V, 144; comp. *asurzie (ibid.,* X, 60).
-*Şezătoarea,* XI, 100; cf. 101, 102; tot acolo şi *Isdila.*
[3] tocilescu, *l.c,* 556.
[4] Z. Panțu, *Plantele,* ed. a 2-a, 37.
[5] *Natura,* XXI (1932), n-rul 10, p. 33.
[6] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 156; cf. N. Leon, *Ist. nat. med.,* 137. li lî. Dem. Teodorescu, *Poesii pop.,* 389: *mătrăchină;* cu sufixul schimbat: *iwitricană,* D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* II, 130.
[7] Tocilescu, *l.c,* 636, 637; Grigoriu-Rigo, *l.c,* I, 108; D. Ionescu si Al. Daniil, *l.c,* I, 153, 154, 157, 159; II, 108, 130, 131; Laugier, *l.c,* 82; \. Nour, *Descîntece si vrăji,* 25; *Graiul nostru,* I, 96, 138; *Lumina p. toii,* I (1883), 417; *Educatorul,* II (1884), 30; *Şezătoarea,* X, 91; XII, 189; *Ion i'rcitngă,* VIII, 181. Alăturarea ambelor forme a dus la expresiile: *matrice "fitrăgunoasă,* D. Ionescu si Al. Daniil, *l.c,* II, 128, si *matrice mătrăgunită,* im. acolo, II, 152.

Altă formă care se adaugă la *matrice* e *mătricură* cu terminația schimbata prin legături de rimă (nu ne putem gîndi că ar reproduce pe lat. matricula).

-ior: *albicior:*

Păsărică albicioară,
Păsărică pestricioară[2].

beldioară:

Ne ducem prin mări
Să aşezăm beldioarele, trestioarele[3].

bolovănior:

...cum mătură...
...rîurile bolovanioarele[4].

buruienioare (tipărit *burioare):*

Şi toate ovesele
Şi toate burioarele[5].

frumuşor:

Ling oițele, căprițele
Iezişori de frumuşori[6].

hîrlecior:

Luați nouăzeci şi nouă de săpusoare.
Nouăzeci şi nouă de hîrlecioare[7].'

impărățior:

La-mpărați, la-mpărățiori[8].

[1] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* II, 107, 127 (in rimă cu *figură)* ; Tinerimea *rom.,* II (1899), 221; de aici derivatul: *mătricurată,* în *Tin. rom.,* II (1899), 220, *mătriculată,* Tocilescu, *l.c,* 1575; *Graiul nostru,* I, 22, 23; *Şezătoarea,* XI, 61.
[2] *Şezătoarea,* XI, 64.
[3] t». Lupaşcu, *Med. babelor,* 10.
[4] L. Costin, *Mărg. Bănatului,* 58.
[5] *Ion Creangă,* VIII, 19.
[6] Tocilescu, *l.c,* 554; cf. *Familia,* II, 407; III, 70; *Anuarul Arh. de folkl.,* I, 209.
[7] Marian, *Vrăji,* 226.
[8] *Ibid.,* 111.

lii:<irtcioare<CJigărițe „plămînii de la vite":

Din inimioare,
Din jigăricioare[1].

tmi litri ***nioară<mâtăcină:***

Toate rădăcinioarele,
Toate mătăcinioarele[2].

nri'isior;

Din toate orăsioarele[3].

l>Uiviimră<plavie „grămadă de lemne, de crengi ce pluteşte ·liMHiipra unui rîu":

Păsărică pestricioară,
Ce te sui pe plăvioară[4]?

liiritwară:

...întărîcioară ți-o turna[5].

dmoare (alături de *frumuşori,* relevat şi mai sus):

Voi 99 de zînioare
Frumuşoare[6].

-iş, -îş: *lăliş<lat:*

...cuțit...
Cu lătiş
Ascuțit[7].

mtriş „cel care, uitîndu-se la cineva şi mirîndu-se de el, îl farmecă, îl vrăjeşte":

înainte ieşitu-mi-a
Miriş şi pîrîş,
în fața mi s-a uitat,
Mare ură mi-a aruncat[8].

Familia, XXV, 603.
* R. Hodoş, 11 (greşit tipărit: *rădăcinoasele, mălăcinoasele).*
" ***Şezătoarea,*** XI, 69.
[4] T. Bălăşel, ***l.c,*** I", 67.
<• ***Ghiluşul,*** I, n-rele 9-10, p. 28.
«***Familia,*** II, 407; cf. III, 70, 265.
' Tocilescu, ***l.c,*** 1147.
"Bîrlea, ***l.c,*** 332.

obrintiş „obrinteală'"

...porumbul negru e bun
Şi de măciniş
Şi de obrintis[1].

tîriş „şarpe" (derivat deosebit de cel cunoscut):

Tu, tîriş[2]...

-îşor: *razisoara:*

Sfinte soare
Frăţioare,
Răsări cu 40 de răzişoare[3],

Să-i curgă sîngişorul*.

tecişoară:

Ca fasolea-n tecişoare,
Ca strugurii-n viţişoare[5].

-iţă: *bosconiţă* „vrăjitoare" <*boscoană* „farmec, vraje":

A ieşit cuconiţa,
Bosconita[6].

buchiţă<bucă:

In buchiţe
Două rujiţe[7].

ciontite şi *încheieturite:*

Din toate ciontiţele,
Din toate încheieturiţele[8].

[1] *Şezătoarea,* VI, 99.
[2] *Lumina p. toţi,* I (1885), 377; *Ion Creangă,* IX, 235.
[3] Marian, *Vrăji,* 111; cf. *Sărbătorile,* I, 186; Tocilescu, *l.c,* 673; *Ion Creangă,* V, 154; *Ghilusul,* I, n-rele 3—4, p. 32.
[4] D. Ionescu si Al. Daniil, *l.c,* I, 89.
[5] *Ibid.,* I, 178.
[6] Marian, *Naşterea,* 394.
[7] L- Costin, *Mărg. Bănatului,* 45; cf. 86; *Familia,* XXVII, 256.
[8] *A.* Ţiplea, *Poesii pop. din Maram.,* 98 ; T. Papahagi, *Gr.si folkl. Maram.,* 143; Bîrlea, *l.c,* 349.

crăchiţă:

în crăchiţă de boz[1].

deochetoriţâ „deochetoare":

Cu nouă deo[che]tori,
Cu nouă deo[che]toriţe[2].

frigăriţă:

Frigare, frigăriţă mea[3].

hopâiţă<hopaie = văpaie:

Din gură
Hopăiţi de foc vărsa*.

tncheieturilă:

Din toate încheieturiţele[5].

Irodiţa (comp. mai sus *Irodeasa):*

S-au sinecat,
S-au mînecat
Nouă Irodiţe[6].

junghiuriţe:

Toate junghiuriţele
Din toate încheietoriţele[7].

lespeziţâ:

...pe fîntîniţă
Este-o lespeziţă,
Sub lespeziţă
Este-o pasăre pestriţă[8].

[1] ***Şezătoarea,*** X, 91. . , » „ . ...
[2] Bîrlea, *l.c,* 331; aceleaşi forme, mult schimbate, in *Şezătoarea,* ***IU,*** **136**

99 de ghiotori,
99 de ghiotoriţe.

[3] Păsculescu, *l.c,* 136.
«Tocilescu, *l.c,* 1576; cf. 1593.
[5] *Anuarul Arh. de folkl,* I, 198.
«Marian, *Descîntece,* 95; cf. L. Şăineanu, *Studii folklor.,* 88; schimbat în *Mirodite* *(Ungaria,* I, 378, 379).
[7] T. Papahagi, *Gr. şi folkl. Maram.,* 133.
[8] Tocilescu, *l.c,* 1517; cf. 1525.

măduviță:

Din toată vița
Și măduvița[1].

mierloșiță și *brindușiță:*

Ochii mei de mierloșiță,
Limba mea de brîndușiță[2].

miriță, în loc de *mieriță<miere,* cum reiese din context:

Ți-oi da guriță
De miriță
Și ochi de albiniță;
Cum trag toate furnicile...
La miere[3].

năditLă:

Nadă, nădiță[4].

plămădită:

...să-1 arunci...
...în covată cu plămădită[5].

podobiță:

...Eu să fiu păunită
Podobiță[6].

primăriță:

La primar, cu primăriță,
La vătav, cu vătăviță[7].

ștergătorițe:

Nouă ștergătorițe[8].

[1] T. Papahagi, *l.c,* 144.
[2] C. Ghoorghiu, *Cal. fem. superst.,* 22; D. Lupașcu, ***Med. bab.,*** 25.
[3] Tocilescu, *l.c,* 675.
[4] L. Șăineanu, *Studii folkl.,* 88.
[5] *Familia,* XXXVII, 247.
[6] Marian, *Sărbătorile,* III, 278.
[7] Pamfile, *Cerul și poboabele lui,* 185.
[8] *Aurora română,* Cernăuți, I (1881), 58.

»lr<id<>mășiță<strâdomaș = surdomaș:

...nouă feluri de strădomași
Cu strădomășițe[1].

iimfl aiurită:

Culegeți toate umflăturițele[2].

iiiij'Jiiță:

Din toate unghițele[3].

ursărițe, lingurărițe și *fruntărițe:*

Toate ursărițele,
Toate lingurărițele,
Toate mahalagițele,
Toate fruntărițele[4].

vatriță:

Șade pe vătriță[5].

vcriniță și *vecinăriță:*

Cine, cinerițele,
Rele vecinițele[6].

Cine, cinerițele,
Și vecinărițele[7].

-iu, -ie: *pestricie:*

Bubă pestricie,
Bubă piersecie[8].

-mînt: *blâstămînt:*

Bubă din blăstăminte,
Bubă din jurăminte[9].

[1] E. Hodoș, l.c, 23; cf. Costin, ***Graiul băn.,*** 187.
[2] ***An. Arh. de folkl.,*** I, 202.
[3] Bîrlea, ***l.c,*** 340; cf. ***Șezătoarea,*** VI, 101.
[4] Păsculescu, ***l.c,*** 126; ***fruntăriță*** e explicat în glosar prin „femeie de jos", dar nu e clară derivarea lui.
[5] ***Ion Creangă,*** XIII, 76.
[6] Marian, ***Vrăji,*** 217.
[7] ***Ibid.,*** 207, 210.
[8] ***Șezătoarea,*** XI, 49.
[9] E. Hodoș, ***l.c,*** 49.

-oi, -oaie, -oaică dau loc la numeroase derivate pentru a alătura la numele unei boale un corespunzător format astfel — caracteristic în această privință e un descîntec „de vifor" ce începe astfel:

Viforul cu viforoaica,
Buba cu buboaica,
Brînca cu brîncoaica,
Dălacul cu dălăcioaica[1].

Cum numele de animale apar des în descîntece — şi ele dau prilej Ia asemenea formațiuni —, caracteristice iarăşi sînt următoarele versuri dintr-un descîntec unde, fiind vorba de şarpe şi de şerpoaică, potrivirea de rimă a adus un şir de forme arătînd <e departe merge inventivitatea verbală a descîntătoarelor:

Din gură de şarpe vindecată,
De şarpe, de şerpoaică...,
De năpîrcă, de năpîrcoaică...
De guşter, de guşteroaică...
De şopirlă, de şopîrloaică...
De muscă, de muscoaică...
De cine, de cînoaică...
De nevăstuică, de nevăstoaică...
De albină, de albinoaică,
De viespe, de viespoaică[2].

Tipic insă pentru alăturarea, într-un singur descîntec, a multor derivate în *-oi, -oaie, -oaică* este un descîntec din Vîlcea publicat in *Suflet oltenesc,* I, 153—154; se înşiră acolo: *albinoi, bărzoi <barză, cîțoi-Ccĭță, coțofănoi, furnicai, găițoi, nevăstoi* (ca masc. al lui *nevăstuică), pitpălăcoi, pondilichioi* (lîngă *pondilichie), potirnichioi, presuroi, pupăzoi, şindiloi* (lîngă *şindilică), veveriloi,* •*verdeloi* (lîngă *verdalie* = verdare), *viespoi; cioctrlănoaie; aretoaică<arete, botgrosoaică, brabețoaică, cocoroaică, cucoaică, granguroaică, păinjenoaică, pîrşoaică, pițigoaică, sfranciogoaică, şobolonoaică, uloaică<uliu, viezuroaică, vulturoaică.*

[1] *Şezătoarea,* I, 198—199.
[2] *Arh. Olteniei,* VII, 519—520; cf. Tocilescu, Lc, 591 (descîntec aproape identic); *guşteroaică* se întilneşte si alteori: Tocilescu, *l.c,* 1579; D. Iones'ii şi Al. Dani'il, *l.c,* I, 190.

Izolate, forme de acest fel se întâlnesc în multe descîntece: *urginloaică:*

Argint sau argintoaică...
Pentru leac luat[1].

(tniiăsăroaice:

Şi armăsarii...
Armăsăroaicele[2].

arzoaice:

— Voi 99 de arzoaice, unde vă duceți?
— Noi ne ducem să ardem codrul cu lemnele[3].

A vislriloi<Avistrița:

S-a-ntilnit...
Cu Avistrița,
Cu Avistrițoiul[4].

băbițoi:

Voi babițelor,
Voi băbițoilor[5].

băcioaică<baci:

Veniră oi mari negre,
Cu băcioici mari negre[6]

bînluitoroi:

Striga cu strigoiul,
Bîntuiala cu bîntuitoroiul[7].

brăbe1oi<brăbele „vrabie":

De brăbete,
De brăbtțoi[8].

[1] Grigoriu-Rigo, *l.c,* I, 147; D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 41; cf» I> Ionescu-Buzău, *Micul magasin de med. pop.,* 415.
[2] T. Bălăşel, *l.c,* I[11], 93-94.
[3] *Ion Creangă,* III, 109.
[4] Tocilescu, *l.c,* 1578.
[5] T. Bălăşel, *l.c,* I[11], 93.
[6] Tocilescu, *l.c,* 1586.
[7] *Ibid.,* 550.
[8] *Ibid.,* 1579.

brincoi, brlncoaică:

Plecă brîncă cu brîncoiul **ei**[1].
Cu brîncă, cu brîncoaica[2].

cataroaice:

Cataroi cu cataroaice[3].

cesăroaie, ceasoroaică, derivați iarăşi de tot **artificiali din** *ceas rău:*

s-a-ntîlnit...
Cu ceasul rău,
Cu cesăroaia[4].

Ceasul cel rău cu ceasoroaică[5].

clrlănoaică:

Certați-vă cîrlanii...,
Cîrlănoaicele[6].

ciumoi, ciumoaie, ciumoaice:

Ciumoi cu ciumoaie[7].
M-am întîlnit cu...
99 ciumoi, 99 ciumoaice[8].

ciutoaie:

Ciute cu ciutoaie[9].

Codroi, Codroaie „duh rău închipuit că trăieşte prin codri" (ca Moşul-codrului, Muma-pădurei, *Păduroii;* cf. mai departe):

Cu Codroiul, cu Codroaia[10].

[1] *Şezătoarea,* X, 106; cf. V. Gomoiu, *Din ist. med.,* 28.
[2] Laugier, *c.,* 92.
[3] *Şezătoarea,* XVIII, 51; cf. Păsculescu, *l.c.,* 138, 139, unde totuşi poate fi în loc de *tartaroaice,* pentru că tot acolo e vorba de ***tartori.***
[4] *Şezătoarea,* VIII, 157; la Marian, *Descîntece,* 234: ***Ieşi ceas cu*** *ceasoaie,* poate aceeaşi formă, redusă (ca şi *ceas* în loc de *ceas **rău**),*sau derivat direct din *ceas.*
[5] *Buciumul rom.,* III, 136.
[6] T. Bălăşel, *l.c,* I[11], 93.
[7] Marian, *Descîntece,* 171, 173, 177 ; cf. *Conv. **Ut.,*** XXVII, 870; *Şezătoarea, **UI,*** 136.
[8] *Şezătoarea,* III, 136.
[9] Marian, *Descîntece,* 237.
[10] E. Hodoş, *l.c,* 40, 41, 42; cf. 71; ***Comoara satelor,*** I, 16; III, 101 106.

rn((tf(*inoi:*

De coțofană,
De coțofănoi[1].

iliilăcoaică:

Tu bubă cu dălac,
Tu bubă cu dălăcoaică[2].

diorhetoroi, deochetoroaică:

Cu deochetoroii, cu deochetoroaicele[3].

deochioi, deochioaie:

A-ntîlnit-o...
Deochioaia
Cu deochioiul[4].

tluhoaie, duhoaică:

Ieşi duh cu duhoaie[5].

Samca de duh cu duhoaică[6].

frigurori:

Frigura cu friguroiul[7].

găițoi:

De gaiță,
De găițoi[8].

gîndăcoaie:

...te fă o gîndăcoaie[9].

[1] Tocilescu, ***l.c,*** 1579.
[2] ***Şezătoarea,*** XIII, 4.
[3] ***Ibid.,*** IV, 155; cf. 156, 157, 192; Marian, ***Descîntece,*** 111, 112; Tocilescu, ***l.c,*** 550, 551; Pamfile, ***Bolişi leacuri,*** 31; T. Bălăşel, ***l.c,*** I[11], 21.
[4] Marian, ***înmormîntarea,*** 13, 14; cf. D. Lupaşcu, ***Med. babelor,*** 18; ***Conv. lit.,*** XXVII, 870; şi ***dedeochioi*** într-o culegere inedită din Putna; mai curioasă forma ***deoaico,*** rimînd cu ***leoaico,*** la N. Ionaşcu şi M. Mîndreanu, ***Poesii pop. şi dese,*** 93, şi în ***Şezătoarea,*** XIV, 102; şi ***dioaicele*** (în rimă cu ***moroaicele, strigoaicele),*** la Marian, ***Descîntece,*** 100, 102, 180—182.
[5] Marian, ***Descîntece,*** 234.
[6] ***Ibid.,*** 221 (tipărit: ***duc, ducoaică,*** dar nu poate fi decît ***duh;*** cf. 223)
[7] Tocilescu, ***l.c,*** 550, 551.
8 ***]bid.*** 1579.
[9] ***An. 'Arh. de*** *folklor.* I, 211.

giner oaică:

Ginerele
Cu gineroaica[1].

kăloanie (bă.n.)<hală „duh rău care dă cuiva boală":

Fugi hăloanio
Şi strigoanio[2].

hurduzoaie, cum apare într-un descîntec:

Hurduzul cu hurduzoaia[3],

e o formaţiune din expresia *hurduz, burduz,* pe care o întîlnim chiar într-un alt descîntec[4].

idoloaică:

...nouăzeci şi nouă de idoli cu idoloaicele lor[5].

Iudoi:

Iuda cu Iudoiul[6].

izdătoaică:

Tu izdat şi izdătoaică[7].

olnoaică <.jolnâ:

Tu, jolnoaico...,
Tu să pieri şi să răspieri[8].

[1] G. Dem. Teodorescu, ***Poesii pop.,*** 362—364.
[2] L. Costin, ***Mărg. Bănatului,*** 115.
[3] ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** VII, 190.
[4] Marian, ***Descîntece,*** 81; într-o notă de la p. 83, Marian spune că deseîntătoarea i-a dat explicaţia că ***hurduz, hurduz*** ar însemna „nişte fiinţe rele care nu numai că sperie pe oameni, ci-i fac să capete şi «ceas rău»"; deci o potrivire de înţeles cum pare de atribuit formelor din ***Rev. p. ist.;*** totuşi, în descîntecul dat de Marian, expresia ***hurduz, burduz*** cu care începe s-ai putea explica prin faptul că cuvintele sînt rostite de deseîntătoare după er ia o mătură în mînă şi se face a mătura „dinspre spatele celui speriat..., ca şi cînd ar alunga „ceasul cel rău".
[6] Păsculescu, ***l.c,*** 138; cf. 139; în ***Şezătoarea,*** XI, 58, aceleaşi forme, dar alterate: ***iduri*** cu ***iduroaieele***; ar fi, poate, de pus alături: ***ilioi cu ilwau,*** la Papahagi, ***Gr. şi folkl. Maram.,*** 130, presupunînd că au fost şi mai muli schimbaţi, din ***idoloi, idoloaic***
[6] ***Şezătoarea,*** XIV, 113.
[7] Laugier, ***l.c,*** 80.
[8] D. Lupaşcu, ***Med. bab.,*** 41.

jit/tghioi:

Junghiul, junghioaiele[1].

jit/ăloaie:

Vine-un jurat cu-o jurătoaie[2].

leoi :

Leoii,
Leoicele...
Ai leoiului
Şi-ai leoaicei[3].

Itipăloaie:

Carnea cu lopătoaia de-aur o grămădea[4].

Marmoroi în versul:

Marmora cu Marmoroiul[5],

i', desigur, schimbat din *Mamona,* din care s-a putut deriva *Mamonoi,* ambele forme apărînd lîngă altele, designînd duhuri necurate care aduc „pocitură". Tot ca un derivat din *Mamona,* nll.erat iarăşi, trebuie privit *Mamuloaice,* alături de *Mamulani,* cum reiese şi mai clar de data aceasta din context:

De diavoli,
De diavoloaice,
De Mamulani,
Şi de Mamuloaice[6].

Cil, despre *Mamornițoi,* ce apare alături de *Mamorniță:*

Mamornița cu Mamornițoiul[7].

şi el ar putea fi explicat din *Mamona;* cum amîndouă formele le găsim în descîntece din Teleorman, putem presupune că *Mamornt.fa* a rezultat din contaminarea lui *Mamona* cu bulg. *magjosnica* „vrăjitoare" (e greu de presupus că ar avea vreo legătură cu numele insectei *mamornic).*

[1] L. Costin, ***Mărg. Rănatului,*** 60.
[2] Marian, ***Vrăji,*** 180.
[3] Grigoriu-Rigo, ***l.c,*** I, 61; cf. Tocilescu, ***l.c,*** 554, 1540, 1541.
[4] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** I, 122.
[5] ***Şezătoarea,*** XIV, 113.
[6] Tocilescu, ***l.c,*** 1563, 1564.
[7] ***Ibid.,*** 549; cf. 596, 598.

metricioi (mătricioi):

Metricea cu metricioiul.[1]

miroaice (într-un descîntec „de iele"):

Toate miroaicele[2]

nu poate fi decît un derivat din „a se mira" de cineva şi a-l deochia.

*moroaie?, moroaică** se întîlnesc foarte des, ca fem. al lui *moroi.*
Murgiloaică:

Fugi Murgilă cu Murgiloaică[5].

năjoanie (b&n.)<nâjit:

S-a-ntîlnit cu năjitul,
Cu năjoania-n cale[6].

nălucoaică:

Nălucului, nălucoaicei[7],

năzdrăvânoanie (băn.):

S-a-ntîlnit...
...cu năzdrăvanul
Şi năzdrăvănoania[8].

Păduroi, Păduroaie, Păduroaicâ (cf. mai sus *Codroi):*

Muma-pădurei cu Păduroiul[9].

[1] ***Ibid.,*** 550, 551; cf. 1578.
[2] T. Bălăşel l.c I[11] 131.
[3] Marian, ***Descîntece,*** 166, 167, 173, 334; Tocilescu, ***l.c,*** 1568; E. Hodoş, ***l.c,*** 12, 13, 17, 39-46, 49; Bîrlea, l.c, 331, 374; T. Papahagi, ***Gr.şi folkl. Maram.,*** 126, 130, 131, 135, 139; ***Şezătoarea,*** VI, 93, 94 etc.
[4] Marian, ***Descîntece,*** 100, 102, 180-182, 184, 188, 213, 215, 221; Tocilescu, ***l.c,*** 550, 551, 554-556, 560, 1578; ***Rev. p. ist. arh. fii.,*** III, 385; VII, 130; ***Şezătoarea,*** IV, 27, 31, 155-157; V, 146, 147; VI, 94; X, 26 etc.
[5] D. Ionescu si Al. Daniil, l.c, I, 165.
[6] E. Hodoş, ***l.c,*** 61; cf. 62.
[7] ***Buciumul,*** I (1925), n-rul 6.
[8] E. Hodoş, ***l.c,*** 45; cf. 46.
[9] Tocilescu, l.c, 549, 550, 551; cf. 556, 563, 1575, 1576; D. Ionescu şi Al. Daniil, l.c, I, 164, 165; Grigoriu-Rigo, l.c, I, 93, 117; T. Bălăşel, l.c, I[11], 92; E. Hodoş, l.c, 40, 41, 42, 45, 70; L. Costin, ***Graiul băn.,*** 153; ***Şezătoarea,*** IV, 27; ***Comoara satelor,*** I, 16; ***Izvoraşul*** ,VII, n-rele 7—8, p. 20; ***Ion Creangă,*** I, 14; VI, 241 ***(Muma-păduroiului).***

Ieşiţi Păduroi
Cu Păduroaie[1].

Păduroii cu Păduroaicele[2].

păjuroaică:

...te-o ajunge-o păjuroaică[3].

pnciturot, pocitoroaie, pocitoroaică:

Pocitura cu pocituroiul[4].

Pocitura cu pocitoroaia[5].

Pocitori cu pocitoroaicele[6].

polcoi, potcoaie, potcoaică:

L-a-ntîlnit potca cu potcoii[7].

Potca cu potcoaia[8].

Potca cu potcoaică[9].

priculicioanie (băn.):

...priculicii
Cu priculicioanielele[10].

răoaice:

Cu răii şi cu răoaicele[11].

[1] Grigoriu-Rigo, l.c, I, 117; cf. E. Hodoş, l.c, 40, 41, 42, 45, 70; ***Comoara satelor,*** I, 16; III, 104, 106.
[2] Tocilescu, l.c, 556; cf. 563, 1575, 1576; D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** II, 136; Grigoriu-Rigo, l.c, I, 74, 93; T. Bălăşel, l.c, I[11], 91; Laugier, ***l.c,*** 86; E. Bucuţa, ***Românii dintre Vidin şi Timoc,*** 126; ***Şezătoarea,*** IV, 27, .11; X, 24; XII, 190; ***Apărătorul sănătăţei,*** II, 228; ***Arh.'Olteniei,*** IX, 423, ***Oltenia,*** I (1923), fasc. 8, p. 118 ***(Muma-păduroaica) ; Izvoraşul,*** X , 206.
[3] ***Ion Creangă,*** VII, 186.
[4] Marian, ***Inmormîntarea,*** 13; cf. 14; ***Rev. p. ist. arh. fii..*** VII, 190.
[5] D. Lupaşcu, ***Med. babelor,*** 18.
[6] Marian, ***Descîntece,*** 111, 112.
[7] Tocilescu, ***l.c,*** 1515; cf. Păsculescu, ***l.c,*** 146; ***Şezătoarea,*** III, 136 ***(petcioi);*** XIV, 113; ***Ion Creangă,*** VI, 48.
[8] D. Lupaşcu, ***Med. babelor,*** 18.
'Ibid., 42; cf. ***Ruciumul rom.,*** III, 136; ***Şezătoarea,*** V, 146, 147.
[10] ***Familia,*** XXVII, 543.
[11] T. Bălăşel, l.c, I[11], 30; cf. 31, 32, 34.

râutăoaie (poate în loc de *răutătoaie):*

Răul-copiilor cu răutăoaia[1].

rîhnoi, *rîhnoaie<rihnă:*

Rîhnoi cu rîhnoaie[2].

săgetător oaică:

Săgetătorul cu săge[tă]toroaica[3].

Sămcoi, Sâmcoaie, Sămcoaică:

Samca cu Samcoiul[4].

Samca cu Sămcoaia[5].

Samca cu Samcoaica[6].

sapornoi (cf. mai sus, *săpornicar,* s. *Sîmcar):*

Potca cu potcoiul,
Sapornița cu sapornoiul[7].

Sarsaoroaica<Sarsailă, schimbat şi el, cum se vede din versul unde apar ambele forme alterate:

Sarsaorul cu Sarsaoroaica[8].

Sburăluroi, *Sburăturoaică:*

Cît va sta Sburăturoi cu Sburăturoaica în rai[9].

[1] D. Lupaşcu, ***Med. babelor,*** 18.
[2] Marian, ***Descîntece,*** 171; cf. 173, 177; ***Rana cu rănoiul,*** la Marian, ***Inmorm.,*** 13, 14, şi în ***Rev. p. ist. arh. fii.*** VII, 190, trebuie cetit: ***Rîhna cu rîhnoiul.***
[3] D. Lupaşcu, ***Med. babelor,*** 42.
[4] Marian, ***Descîntece,*** 207, 209, 211; cf. ***Leg. Maicei Domnului,*** 326; Păsculescu, ***l.c,*** 146; A.E. Miehăilescu, ***Crîmpeie din vieața țâr. rom.,*** 17, 18; I. Beldie, Za ***cislă,*** 98; ***Şezătoarea,*** II, 96; ***Familia,*** XXXVII, 189;***Ion Creangă,*** II, 127; III, 181; VIII, 213.
[5] D. Lupaşcu, ***Med. babelor,*** 18; cf. Marian, ***Naşterea,*** 377; ***Buciumul rom.,*** III, 136; ***Familia,*** XXXVII, 188.
[6] Marian, ***Descîntece,*** 201, 213, 215; cf. ***Leg. Maicei Domnului,*** 326; D. Lupaşcu, ***Med. babelor,*** 42; ***Şezătoarea,*** II, 96; XXIII, 95; ***Ion Creangă,*** VIII, 213.
[7] Păsculescu, ***l.c,*** 146 (tipărit ***sapormin,*** dar forma adevărată a fosl rectificată în glosar); ***sapornița*** e rus. ***sopernica*** „duşmancă".
[8] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** II, 110.
[9] Tocilescu, ***l.c,*** 634; cf. 648; ***Şezătoarea,*** V, 146; XI, 57; ***Sburăturoaica*** apare şi alteori: Tocilescu, ***l.c,*** 627; întîlnim şi forma simplă ***Sburâtoarc,*** ca fem. lui ***Sburător;*** Marian, ***Descîntece,*** 207, 209, 210; Tocilescu, ***l.c,*** 1553.

••::<itboi:

Cu sgăiboi[1].

:<>roaică<soare, în legătură cu boale care vin din căldură mare, '•**prindere** („soare sec" etc):

Soarele cu soroaica[2].

••1'iiinintoaică:

Tu strigoaică,
Tu spămîntoaică[3].

••pe;oi, sperioaie (într-un descîntec de speriat)

...s-a întîlnit...
Cu sperioaia şi sperioiul[4].

\ptnroanie (băn.):

Cu spurcul, cu spurcoania[5].

•.trtipttngoi:

Vînt alb străpungoi[6].

•.iiirisoaică (în descîntec „de strîns"):

Strînsul cu strînsoaica[7].

***(''/"'/,** (ăpoaică<țap:*

De țăpoi cu țăpoaică[8].

iiit lăroaică:

Ieşiră:
Tărtăroaica
Vrăjitoreasa[9].

[1] ***h.voraşul,*** VIII, n-rele 3—4, p. 46.
[2] ***Şezătoarea,*** I, 199.
[3] ***Ion Creangă,*** VI, 241.
[4] ***Conv. lit.,*** XXVII, 870.
[5] E- Hodoş, ***l.c,*** 40; cf. 41, 42, 44.
[6] ***Şezătoarea,*** V, 143.
[7] ***llueiumul rom.,*** III, 136; ***Şezătoarea,*** V, 146, 147.
[8] Tocilescu, ***l.c,*** 554; ***țăpoaică,*** tot acolo, 572.
[9] l'aseulescu, ***l.c,*** 118 (cf. mai sus ***cataroaice).***

tigăroi, derivat probabil din *tigoare:*

De l-or fi deochiat rîmnitorii şi rîmnitoareie
Şi tigăroii[1].

trăndoaică < *trlnd:*

Trîndul cu trîndoaica[2].

trtnjoaicâ:

De-o avea trînji, de-o avea trîrijoaică[3].

udmoi, *uimoaică:*

Udmă, udmoi[4].

Uimă, uimoaică[5].

viforoaică (într-un descîntec „de vifor"):

Viforul cu viforoaică[6].

zmeoi:

Zmeu cu zmeoi[7].

-os, -ios: *aplecâcios, spurcăcios, silnicios:*

Voi, aplecăcioaselor,
Voi, spurcăcioaselor,
Voi, silnicioaselor[8].

bâutos:

Gălbinarea mîncăcioasă,
Gălbinarea băutoasă[9].

bolos „bolnav":

...nici Domnul Hristos
Nu I-a lăsat bolos[10].

[1] Laugier, *l.c,* 79.
[2] *Conv. Ut.,* XXVII, 870 (tipărit: *trintul, trintoaica).*
[3] Tocilescu, *l.c,* 635.
[4] *Ion Creangă,* VIII, 213.
[5] Păsculescu, *l.c,* 149.
«Tocilescu, *l.c,* 1551; cf. Laugier, *l.c,* 92.
[7] Tocilescu, *l.c,* 1540; cf. 1541, 1567.
[8] Laugier, *l.c,* 83.
[9] *Şezătoarea,* VII, 18.
[10] Pamfile, *Boli şi leacuri,* 30.

bi>ricios:

Aplecate borîcioase[1]

caş;

...căşos
Şi untos[2].

diifii.cios (poate un derivat alterat din *ghiftui):*

Beşică chifticioasă,
Beşică mîncăcioasă[3].

li/iicioasâ:

Să curățesc pe (cutare)
De cîrtiță cîrticioasă,
De cîrticioasă crăpăcioasă[4].

coplicios „care face să coacă, dă copturi" şi *înțăpăcios:*

Ieşi, năjite...
Copticiosule,
înțăpăciosule[5].

fwrbintios:

Bubă fierbintioasă[6].

fruptos:

...acolo apa-i lăptoasă,
Iarba-i fruptoasă[7].

gătejos:

...pădurea-i gătejoasă[8].

[1] Grigoriu-Rigo, *l.c,* I, 8; cf. 43 *(coleti boricoşi); Şezătoarea,* VI, 93; *Ion Creangă,* I, 87.
[2] T. Papahagi, *Gr. şi folkl. Maram.,* 138.
[3] *Ion Creangă,* IX, 53; cf. 81.
[4] *Rev. p. ist. arh. fii.,* III, 384; cf. D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 73; *Şezătoarea,* XXIV, 79.
[5] *Ion Creangă,* VIII, 180, nu cum e dat acolo: *înțăpăiosule.*
[6] E. Hodos, *l.c,* 52; *Şezătoarea,* V, 143.
[7] *An. Arh.'de folkl.,* I 201.
[8] Ms. Reteganul (Bibi. Acad.), 4544, f. 45.

groscioros („care dă mult groscior") şi *izvoros;*

Tu să fii groscioroasă,
Unsuroasă,
Ca fîntînile cele izvoroase[1].

Hăloase<hală „vînt de furtună":

Vîntul cu Vîntoasele
Vîntul cu Hăloasele[2].

înjunghiecios, imbeşicăcios, usturicios:

Roşeaţă înjunghiecioasă,
Roşeaţă îmbeşicăcioasă,
Roşeaţă usturicioasă[3].

Inveninos:

Bubă înveninoasă[4].

junghios, jungheros:

Bubă junghioasă[5].

...orbalţul cel jungheros,
Roşu şi jungheros[6].

lepos (lipos):

Eu nu mă spăl
De zoioasă,
De lepoasă[7].

mătricoasă:

Mătrici mătricoase[8];

şi ca substantiv:

L-au întîlnit...
Deochetori cu deochetoare...

1 ***Şezătoarea,*** XXII, 38; ***groscioros*** şi în aceeaşi revistă, XXIV, 64.
2 ***Familia,*** II, 407; cf. III, 70, 265.
3 ***Şezătoarea,*** II, 91.
4 ***Buciumul rom.,*** III, 140.
5 într-o colecţie inedită din Putna.
6 Grigoriu-Rigo, ***l.c,*** I, 23; cf. 65.
7 Marian, ***Sărbătorile,*** I, 133.
8 Bîrlea, ***l.c,*** 359; ***Şezătoarea,*** VI, 98.

Cu vîntoase
Cu mătricoase[1].

mi(<>s „ca de mîţă":

De o fi deochiată
De ochi mîţoşi[2].

ubi*intioasâ:*

Bubă obrintioasă[3].

jibcăcioase:

Plecate plecăcioase[4].

/ ii [>uroasă<rapuri:

...bubă răpuroasă[5].

Soare luminos,
Cît eşti de răzos,
Cît eşti de frumos,
Aşa să fiu şi eu de frumoasă,
Răzoasă[6].

riloasă:

Unde-ai plecat, scroafă rîtoasă[7]?

să/uicios:

Perit(«=cel pierit) săpăcios[8].

srcăcios:

Ciurmulechiul secăcios[9].

1 T. Papahagi, ***Gr. şi folkl. Maram.,*** 130.
2 ***Familia,*** XXV, 603.
3 ***Şezătoarea,*** V, 143, 144; VIII, 111.
4 ***Ion Creangă,*** II, 102.
5 E. Hodoş, ***l.c,*** 52.
6 Marian, ***Vrăji,*** 112.
7 Pamfile, ***Boli şi leacuri,*** 19.
8 ***Graiul nostru,*** I, 304; cf. Pamfile, ***Boli si leacuri,*** 47, şi într-o culegere Inedită din Putna.
9 ***Familia,*** XXII, 212.

spîrcâicios:

Plecate spîrcăicioase[1].

zărăzos<zâreazâ (format poate şi sub influența lui *râzos,* v. mai sus):

...frumos
Şi zărăzos...
Să fiu zărăzoasă[2].

-ot: *kaot<haui,* cu înțelesul de „auz":

Din haotul urechilor[3].

răot „răutate":

Răot şi venin mîncară*.

-şag: *locoşag* „adăpost, culcuş":

...nu vi-i aici locul,
Nu vi-i locoşagul[5].

pustieşag:

Să se ducă-n pustieşaguri[6].

-tor: *bobonitor* „care face farmece, boboane":

Cu bobonitori,
Fermecători[7].

bolilor „care dă boală":

Bolitor,
Cu boalele de la 99 de sori[8].

limbitoare:

Fă-te şarpe mare...
Cu 44 limbi limbitoare,
Cu 44 coarne împungătoare[9].

[1] ***Şezătoarea,*** XXIII, 2 (tipărit ***sfărcăicioase).***
[2] ***Familia,*** XXXVIII, 236.
[3] ***Şezătoarea,*** III, 196-197.
[4] ***Ibid.,*** VII, 93.
[6] Marian, ***Descîntece,*** 222.
[8] Tocilescu, ***l.c,*** 1593.
[7] ***Şezătoarea,*** V, 146; cf. ***An. Arh. de folklor,*** I, 201.
[8] ***Ion Creangă,*** VIII, 326.
[9] ***Şezătoarea,*** XI, 54.

limpezitor:

Tu, apă mare,
Cum eşti mîndră curgătoare,
Să fii şi limpezitoare[1].

priculicitoare:

...cu priculici
Şi cu priculicitoare[2].

pripitor:

Ieşi, soare pripitoare[3].

sghihuitoare<sghihui „a zgudui, a scutura":

A plecat Irod cu Irodeasa...
Cu izbitoarele,
Cu sghihuitoarele[4].

tocilător:

Cu sucitorul te-oi suci,
Cu tocilătorul te-oi tocila[5].

veritoare, mînzătoare, găzitoare apar numai într-un descîntec din Bănat:

Ca o scroafă veritoare,
Ca o iapă mînzătoare,
Ca o cățea găzitoare[6];

veritoare e derivat din *vier* şi înseamnă „care aleargă după vier"; *mînzătoare* nu poate avea decît înțelesul de „care aşteaptă să fete

[1] Tocilescu, ***l.c,*** 647; cf. 1567, 1568; ***Şezătoarea,*** VI, 94.
[2] ***Comoara satelor,*** III, 104 (tipărit: ***priculisitoare).***
[3] Em. Novacovici, ***Comoara Bănatului,*** II, 29.
[4] Bîrlea, ***l.c,*** 371.
[5] ***Ibid.,*** 337.
[6] Em. Novacovici, ***Colecție folkl.,*** 129; şi la Grigoriu-Rigo, ***l.c,*** I, 142, dar descîntecul publicat acolo, deşi se spune că a fost comunicat de I. Bucurescu, din Buzău (Tohani), nu e decît o copie după cel din colecția lui Novacovici (cu cîteva mici schimbări la sfîrşit); chiar o greşeală de tipar, ***mări negere*** (în loc de ***negre),*** se regăseşte în descîntecul dat de Grigoriu-Rigo şi proveniența lui suspectă reiese şi din formele ***moroane, strigoane,*** cum nu sînt obişnuite în județul Buzău, ci în Bănat, aşa cum sînt date de Novacovici.

un mînz"; cît despre *găzitoare,* derivarea lui pare să fie din *găzi* „a călca" (< sîrb. *gaziti),* întrebuințat în Bănat[1].

-ueă: *albinucâ:*

Se luară două albinuci[2].

-iucă: *stelăluică:*

Stea, stelăluică,
De mi-ai fi soruică[3].

zăbreluică:

Cu nouă ferestruici...
Cu nouă zăbreluici[4].

-uie: *mistruie* < *mistreață* + *pistruie,* formațiune provocată **de** rimă:

Păsărică mistruie
Pe bucium se suie[5].

-uleț: *zgîrciuleț:*

Din toate noduletele,
Zgîrciulețele[6].

-ulică, -ulice: *ciutulică* < *ciută:*

Ciutulică aprinsă[7].

steulică, steulice:

Steaua, steulica Lunăiei mele[8].

Stea, steulicea mea[9].

[1] L. Costin, ***Graiul bănățean,*** 110.
[2] ***An. Arh. de folkl.,*** I, 202.
[3] E. Hodoș, ***l.c.,*** 8.
[4] ***Comoara satelor,*** IV, 76.
[5] Tocilescu, ***l.c,*** 1579 (la pag. următoare: ***pasăre pistruie).***
[6] D. Ionescu și Al. Daniil, ***l.c,*** II, 113; cf. Păsculescu, ***l.c,*** 115.
[7] D. Ionescu si Al. Daniil, ***l.c,*** II, 66; cf. ***Rev. crit.-lit.,*** V, 91; tot **așa într**-o colecție inedită din jud. Olt; și ***ciutulină.*** D. **Ionescu și** Al. Danul, ***l.c,*** II, 176, 177 ; ***Arh. Olteniei,*** V, 363 ***(ciuciulină).***
[8] Georgescu-Tistu, ***Folkl. din jud. Buzău,*** 62.
[9] ***Ion Creangă,*** IV, 195.

-uliță: *brînculiță:*

Nouăzeci și nouă de brînculițe[1].

steni iță:

Stea, steulița mea[2].

-ură: *bobotitură:*

...să strîngă obrintiturile,
Bobotiturile[3].

iu\ttătură „înțepătură" (v. mai sus *cuțita),* *coptătură:*

Obrintiturile,
Cuțităturile...
Coptăturile[4].

I'jlcătură și *snopitură:*

Să depărteze gîlcătura,
Snopitură[5].

I'juioitură, *funingitură, cenușetură:*

Se-ntîlni...
Cu gunoituri,
Cu funingituri,
Cu cenușeturi[6].

tricintătură „farmec, vraje":

Gîlcile...

Cu încîntături[7].

Un'iforătură:

Brîncă
Cu înviforătură[8].

[1] Grigoriu-Rigo, ***l.c,*** I, 177.
[2] Tocilescu, ***l.c,*** 686; și ***steluliță, ibid.,*** 687; ***Tinerimea rom.,*** II (1899), •'•07 ; ***Izvorașul,*** V, n-rele 2—3, p. 12.
[3] Tocilescu, ***l.c,*** 1534.
[4] ***Ibid.,*** 1587; ***cuțitătură,*** cu înțelesul de „junghi" și în ***Șezătoarea,*** VII, •'•'•; XI, 43 (tipărit ***cuțitură).***
[5] ***Graiul nostru,*** I, 318.
[6] Tocilescu, ***l.c,*** 1556.
[7] Tocilescu, ***l.c,*** 1552.
[8] ***Ibid.,*** 1149.

izdătură < *izdat:*

Mătricile, izdăturile[1].

jelitură, plînsătură, jucătură, piruitură, măcânitură, clonțănitură, cutcudețătură:

De la 99 de muieri cu jelituri,
De copii cu plînsături...
De hore cu jucaturi,
De pui cu piruituri,
De rațe cu măcăniturі,
De cloțe cu cloncănituri,
De curcani cu bolborosituri;
De găini cu cutcudețături[2].

năjitură < *năjit:*

Nouăzeci şi nouă de năjituri[3].

năprătitură „farmec aruncat în cale":

Să-l lecuiți...
De toate mînăturile
Şi năprătiturile[4].

nodătură „încheietură":

încheieturile
Si nodăturile lui[5].

orbălțătură:

...m-am spălat de orbălțătură*.

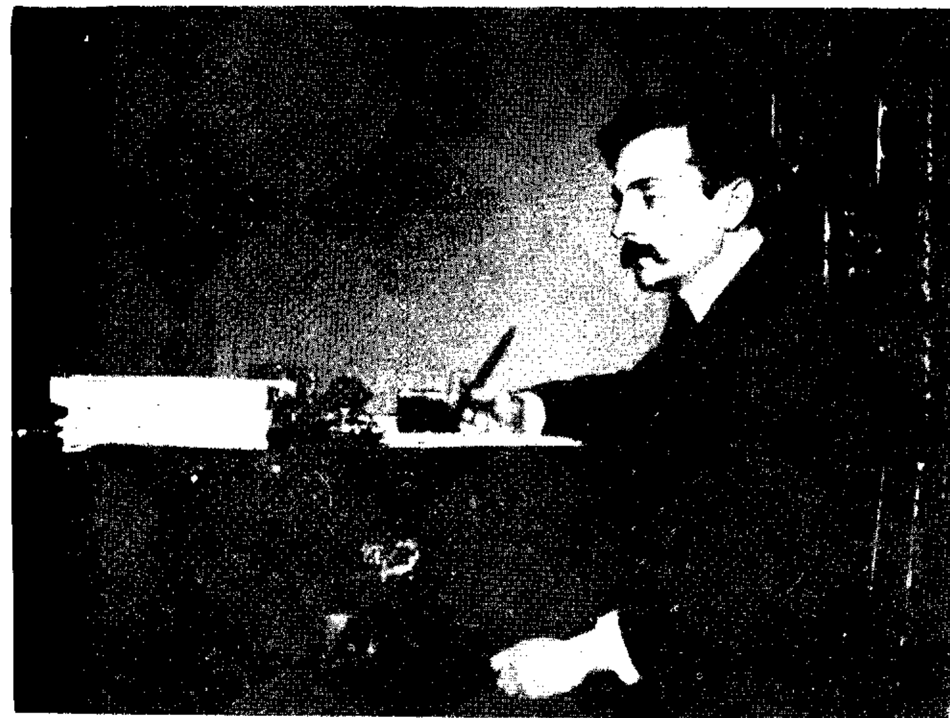
orbitură, mutitură, surzitură:

în orbituri
L-a orbit,
în mutituri
L-a muțit,

[1] ***Ion Creangă,*** VIII, 181.
[2] Tocilescu, ***l.c.,*** 1559; ***jelituri*** mai e atestat şi la p. 1552.
[3] Laugier, ***l.c,*** 87.
[4] ***Familia,*** III, 205; cf. XXV, 604; cf. XXVII, 544; XL, 79 ***(năplrcitură);*** E. Hodoş, ***l.c,*** 32, 34; ***Comoara satelor,*** V, 106.
[5] ***Gazeta poporului,*** Timişoara, II, n-rul 42.
[6] Păsculescu, ***l.c,*** 134.

Ovid Densusianu, la 38 de ani (BAR — Cabinetul de stampe)

Ovid Densusianu, la 40 de ani (BAR — Cabinetul de stampe)

:r-:rla ""olumului *La Prise de Cordres et de Sebille,* 1890

LA

PRISE DE CORDRES

ET DE SEBILLE

CHANSON OK GESTE DU XII* SIKCI.K

t>'AF<iS Lfc MAMSCRIT IM1^'T *IM:* LA Cltí.lO'Iffi^H'K NATiOfiAI >

OVIDK DEXSUSIANU

PARIS
L1BRAIRIE DE FIRMIN DIDOT ET O
FI-5 JACOB, 56
M DCCC XCVI

ii|inrl.i volumului ***Şcoala latinistă in limba i litv-it'ouroHc.iii'l,*** 1900.

OVID DENSUSI&NÎÎ

SCOALĂ LATIMSTA

LIMIJA ŞI UiERATI'KA BOSINÂ

ORIGINEA, TENDINŢELE SI INFLUENTA EI

l'xlms din • Sima &Wj<> /.i ***miit***

tSUCUHESCI
IKSTITCTCL oz AKTS GRAFICE. C&tOt COCL
Iţ..irBif>A»''i*«»l !â
tSQO

AL1TERAŢIUNEA

.IMBILE SOMAWICE

' fe^C , * ţ ** 3——

IAŞI
niWH.UU „SATKI.VM.Â JșTHUU A iXX N &>Ri *ii*
î S9b.

Coperta volumului *Aliteraţiunea in limb romanice,* 1895

OVID DENSI'SIASU

PiSTORITUL LA POPOABELE ROMAMICE

StIITI'tlA „Vlffţl Mici-
mi :

Coperta lucrării *Păstoritui la popoarele mm anic.fi.* 19 'I 3

Coperta caietului şi foaia cu prezenţa la şedinţa din 5 decembrie 1001 a seminarului de filologie romanică (BAR mss. X\\I\ Varia I si J

\MvâA **BUHEŢIA Baciirescl, Catea V.ftori?I, 85**

• 5y .

1

7' / / / V w

/ -

it 1,

[redacted]

în surzituri
L-a surzit[1].

oiicmtură:

Cu vărsături,
Cu oticnituri[2].

rimnitură:

Se-ntîlni
Cu rîmniturile,
Cu deocheturile[3].

stricnitură (cf. mai sus *sirienei):*

Toate pociturile,
Toate strîcniturile[4].

slrigoitură:

Toate rîmniturile
Şi strigoiturile[5].

lircolitură:

Friguri din tîrcolituri cîneşti[6].

ttrdinâtură:

...urdinăturile potoleşte[7].

zăcătură:

...te du în zăcăturile vacilor[8].

zălezitură şi *Inzălezitură* „ce te face să zaci, ce te moleşeşte, te slăbeşte" < *zălezi, zăleji,* din sîrb. *zalezati* „a sta mereu într-un loc, a zăcea":

Friguri cu zălezituri[9].

[1] Tocilescu, ***l.c,*** 1145.
[2] ***Ibid.,*** 638 (tipărit greşit ***sticnituri*** şi dat tot aşa în glosar).
[3] ***Ibid.,*** 1567; cf. 1568; Marian, ***Descîntece,*** 45; ***Naşterea,*** 364; ***Comoara satelor,*** IV, 108.
[4] Em. Novacovici, ***Col. folkl.,*** 131; cf. E. Hodoş, ***l.c,*** 57; Tocilescu, ***l.c,*** 1552 ***(Irlcnituri); Familia,*** III, 205; Ms. Reteganul (Bibi. Acad.), 4544, f. 203.
[5] E. Hodoş, ***l.c,*** 16.
[6] ***Comoara satelor,*** IV, 108 ***(tlrgolituri).***
[7] D. Ionescu şi Al. Daniil, ***l.c,*** II, 134.
[8] Tocilescu, ***l.c,*** 1589; tot acolo, 1571, 1575, greşit redat: ***jucătura vacilor.***
[9] ***Ion Creangă,*** IV, 83.

Luați-i înzăleziturile[1].

zăpritură:

În zăprituri
L-a zăprit[2].

-uş: *crescuş,* contaminare, desigur, a formei *sfîrcuş* (v. mai departe) şi *creşte:*

Din crescuşul nasului[3].

frigăruşe:

Frigare, frigăruşa mea[4].

sfîrcuş:

Din sfîrcuşul nasului[5],

-uşor: *pistruşoară:*

Păsărică pistruşoară[6].

steluşoară:

Steaua, steluşoară mea[7].

[1] Tocilescu, *l.c,* 1569.
Comp. *zălejit, inzălezit* etc. în mai multe descîntece cu sensul de „care stă mult într-un loc, clocit": *Bubă zălejită (Corn. satelor,* I, 16; Tocilescu, *l.c,* 1587); *ură zălăzită (An. Arh. de folkl.,* I, 208); *Soare-năcrit — Soare nzălezit* (Tocilescu, *l.c,* 1572); *...e-mpocit — Şi-nzilizit* (alături de *deszilizi), Lumina p. toți,* I (1885), 417; *Rev. p. ist. arh. fii.,* VII, 145; cf. T. Pamfile, *Boli şi leacuri,* 14, 62; Rădulescu-Codin, *O samă de cuv.,* 42; Şt. Pasca, *Glosar dial.,* 61; *Arh. Olteniei,* IX, 250. Ca sb. *zilizit* înseamnă boala care prin alte părți se numeşte „cînească" (N. Leon, *Ist. nat. med.,* 147; Grigoriu-Rigo, *l.c,* I, 184). *Zălejit* a fost schimbat în *zălogit* într-un descîntec publ. de D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 101: *Friguri... zălogite... Din izîne;* aşa trebuie înțeleasă forma şi mai alterată *rezlozite* (I, 100); *Friguri izănite '— Rezlozite* (deci nu cum e explicată tot acolo, II, 194: „în răstimpuri"). La Tocilescu, *l.c,* 1572 (cf. 1573, 1591) apare forma *zăletit: Soare clocit, Soare zăletit,* prin confuziune cu alt cuvînt, *zăleti* „a strica, a turbura" (L. Costin, *Graiul băn.,* 218; *Graiul nostru,* II, 142).
[2] Tocilescu, *l.c,* 1145 *(zeprituri, zeprit).*
[3] *Familia,* XXXVII, 189.
[4] E.A. Michăilescu, *Crtmpeie din **vieața țar.** rom.,* ***TI,*** 28.
[5] Pamfile, *Bolişi leacuri,* 43; *Ion* ***Creangă,*** II, 103; III, 281.
[6] D. Ionescu şi Al. Daniil, *l.c,* I, 189.
[7] Marian, *Vrăji,* 100.

s-\itii<-iişoară:

Chemat-am toate bubuşoarele,
Chemat-am toate zgăncuşoarele[1].

uț: *corâbiuță:*

Şi-n corăbiuța mea
Te-oi arunca[2].

i'iicăduțâ:

Tu Michiduță
Şi Făcăduță[3]

• •Ji indurată:

Culegeți...
Toate ghinduruțele[4].

gilcuță, druguțâ:

Gîlcuță, gîlcuță,
încale'că-te pe-o druguță[5].

iiiăduvuțâ:

Din toate măduvuțele[6].

măseluță, alături de *osuț, urechiuță:*

Din toate măseluțele,
Din toate osuțele...
Din urechiuțe[7].

iiiipircuță:

Mă-ntîlnii c-o năpîrcuță[8].

[1] Pamfile, *Boli şi leacuri,* 18.
[2] Marian, *Vrăji,'* 231.
[3] *Rev. p. ist. arh. fii.,* VII, 189.
[4] *An. Arh. de folkl.,* I, 202 *(ghindruțurile).*
[5] Tocilescu, *l.c,* 1518; cf. Marian, *Descîntece,* 130; *Şezătoarea,* III, 119.
[6] *An. Arh. de folkl.,* I, 198.
[7] *Şezătoarea,* III, 137.
[8] *Rev. p. ist. arh. fii.,* VII, 134.

sgăibuță:

...pe toate sgăibuțele,
Pe toate bubuțele[1].

vlnuță:

Din mii și sute de vînuțe,
Din douăzeci de degetuțe[2].

zgăncuță:

...a chemat pe toate bubușoarele
Și toate zgăncuțele[3].

Pentru sufixele verbale avem de notat numai:

-ani: *pișcăni:*

Buzele să-i pișcănească[4].

- u i : *cepui* < *ceapă:*

Cu ardei o ardeiesc,
Cu usturoi o usturoiesc
Și cu ceapă o cepuiesc[5].

cinui = cina:

Acolo să cinuiești,
Acolo să vecuiești[6].

ițui < *ițe* („se descîntă cu un iț părăsit...; cu ițul măsură statul bolnavului"):

Cu ițul ițuii[7].

lădui < *ladă:*

Să vă duceți
...într-o ladă frumoasă...

[1] ***Ibid.,*** III, 383; cf. ***Ion Creangă,*** IX, 81.
[2] Marian, ***Descîntece,*** 21; ***Vrăji,*** 144; cf. ***Familia,*** XLI, 572.
[3] Tocilescu, ***l.c.,*** 1515.
[4] ***Familia,*** XXV, 604.
[5] ***Ghilușul,*** II, n-rele 11—12, p. 19.
[6] Grigoriu-Rigo, ***l.c,*** I, 9; cf. ***Rev p. ist. arh. fii.,*** VII, 139; și într-o culegere nepublicată din Putna; ***cenui*** din ***Conv. Ut.,*** XXVII 863, pare să fie aceeași formă.
[7] Em. Novacovici, ***Col. folkl.,*** 139.

Acolo să trăiți,
Să lăduiți[1].

limbui:

Cu limba îl limbuiți[2].

***ui** ăl ui:*

Nu te mălui ca malui,
Nu te-nvălui ca valul[3].

***in** ier ui:*

...cu miere îs mieruită
Și cu zahăr îs îndulcită[4].

Grai și suflet, VI (1934), 1, p. 75^162.

[1] D. Ionescu-Buzău, ***Micul magasin. de med. pop.,*** 422; ar putea fi considerat și ca o greșeală pentru ***lăcuiți,*** dar deoarece se vorbește mai înainte de ladă, se pare mai curînd să fie un derivat din acesta.
[2] D. Lupașcu, ***Med. babelor,*** 18.
[3] Marian, ***Descîntece,*** 254.
* Păsculescu, ***l.c,*** 145; cf. ***Șezătoarea,*** II, 95.

DĂRI DE SEAMĂ

ŞI

INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

G. MILLARDET, *Linguistique el dialectologie romanes: problemes et methodes,* Montpellier, Soc. des langues romanes, Paris, E. Champion, 1923; 520 pag.

Nu se poate spune că filologia trece printr-o criză pentru că directivele ei nu ar fi destul de limpezi şi nedumeririle ar întrece îndrumările care dau conştiinţa că rezultate sigure se pot atinge. Dacă din unele publicaţii se desprinde oarecare nelinişte, dacă vedem la cîţiva filologi o neîncredere în metodele preconizate pînă acum, e o notă de exagerare şi nerecunoaşterea posibilităţilor pe care le are critica filologică de a deosebi între căile bune de urmat şi cele rătăcitoare.

Cartea lui Millardet aduce răspunsuri bine meditate celor care privesc sceptic orientările şi rezultatele de pînă acum ale romanisticei şi, în acelaşi timp, ea arată cum trebuie considerate unele inovaţiuni de metodă, pînă la ce punct le putem acorda încredere pentru a nu cădea în exagerări şi în exclusivism, cum se întîmplă acelora care proclamă aceste metode ca singurele în stare să înlăture rătăciri de cercetare şi concluzii eronate.

Sforţările atîtor filologi pe care-i întîlnim în curs de o jumătate de veac sînt apreţiate de Millardet după justa lor valoare, cu accentuarea rezultatelor pozitive la care ele au dus şi po care unii caută să le conteste. Cum foarte bine observă Miliardei, romaniştilor li se poate recunoaşte chiar o superioritate faţă de alţi filologi, pentru că ei au pus în circulaţie unele vederi nouă, au dat sugestiuni fecunde şi au realizat opere care arată însemnate progrese în filologie de cîteva decenii încoace.

Privind activitatea filologică de azi şi oprindu-se la principiile care o călăuzesc, Millardet caută să distingă temeiurile fiecăruia din ele şi să le pună de acord, împotriva acelora care arată preferinţe nejustificate şi-şi fac un crez ştiinţific din unilateralităţi.

în multe pagini, critica sa ageră şi plecînd de la o vastă informaţie analizează teoriile nouă de geografie lingvistică. Recunoscînd cum se cuvine meritele lui Gillieron în explorarea dialectelor, în fixarea unor norme de cercetare deschizînd perspective nouă, modificînd unele concepţii asupra evoluţiunilor lingvistice, Millardet arată şi insuficienţele metodei geografice, greşelile şi exclusivismul care pot decurge din ea — cîteva din ele le-am relevat aici, în articolul din fruntea revistei[1], şi observaţiile pe care le-am făcut se întîlnesc cu ale savantului francez. Aplicarea criteriului geografic în lingvistică nu trebuie să ducă, observă Millardet, la afirmări prea categorice, cînd cercetările, şi după această metodă, pot rămînea cu multe lacune şi aşteaptă unele revizuiri, cum s-a văzut după publicarea *Atlasului lingvistic* al Franţei. Prezumpţiunea că geografia lingvistică ne înlesneşte singură constatări de o preciziune matematică trebuie înlăturată, pentru că şi metodele aşa-zise vechi au utilitatea lor, nu pot fi excluse. Fonetica istorică, cunoaşterea aprofundată a latinei vulgare — redusă la un vag auxiliar sau interpretată de filologi ai şcoalei nouă după idei preconcepute — nu pot fi socotite ca fără folos ori ca falsificări ale criteriului ştiinţific în romanistică. O colaborare a metodelor de pînă acum, cărora discernămîntul le-a fixat autoritatea, cu cele nouă, ale metodei geografice, este îndrumarea pe care trebuie să o adoptăm dacă ţinem să înţelegem mai bine transformările lingvistice. Precizînd punctul său de vedere, Millardet spune foarte judicios: „Cest un grand abus de croire que la geographie linguistique, livree ă ses propres moyens, est toujours capable de donner, d'un fait determine, une *explication* veritable... La methode geographique *explique k* l'ordinaire des faits soit presents, soit passes. Elle *xCexplique* qu'exceptionnellement Ies faits d'un autre ordre. Ce qu'elle peut faire... c'est administrer la *preuve* des explications fournies par la methode comparative... la methode geographique n'est pas en etat de remplacer l'ancienne methode. Elle n'en est que l'auxiliaire" (64, 89). Fixînd astfel, cu rezervele cuvenite, locul geografiei lingvistice lîngă alte cercetări, Millardet nu lasă nerelevată, în altă parte, importanţa pe care trebuie să o acordăm studiului limbilor literare alături de dialecte. Dialectologia, oricît de interesantă şi pasionantă ar fi, nu poate concentra în ea preferinţele filologilor. Limba aşa cum s-a păstrat în monumentele literare merită să preocupe şi de acum înainte pe filologi, cu atît mai rnult cu cît ea cuprinde forme pe care nu le găsim de atîtea ori în dia-

[1] ***Cf. Orientări nouă...,*** GS, I (1923), 1, p. 1-22 (n.e.d.)

lecte şi sînt reflexul unor condiţiuni speciale de evoluţie, ne duc spre constatări interesante nu numai pentru lingvistică, dar şi pentru istoria culturală. Cu acest prilej Millardet ar fi putut, cred, insista mai mult asupra unei lacune, prea vizibile în studiile actuale de geografie lingvistică. Ele sînt dominate de ceea ce este concret, material, urmăresc în special cuvinte designînd obiecte, îndeletniciri practice — sau avînd legături cu flora, fauna unei ţări etc. Domeniu prea redus, lăsînd la o parte forme lingvistice cu alt substrat, superior, interesant sufleteşte, referindu-se la preocupaţiuni idealiste mai mult sau mai puţin accentuate, substrat care nu lipseşte nici dialectelor. Geografii lingvişti, făcînd asemenea excluderi chiar în cercetările dialectale, cu atît mai mult se arată refractari cînd este vorba de a se recunoaşte importanţa unor fenomene lingvistice proprii evoluţiilor superioare, de natură literară. Tot ce este limitare de orizont sau „engouement" nu poate ajuta mult ştiinţei.

Principiile formulate din primele pagini sînt reluate de Millardet, pentru dezvoltări şi exemplificări, într-o serie de capitole care arată acelaşi spirit critic bine orientat şi documentări bine alese, cum şi de o varietate care dovedesc familiarizare cu multe domenii ale lingvisticei. Asupra latinei vulgare, cu rectificări la concepţia despre unitatea ei[1], asupra legilor fonetice, „silabaţiunei", căreia îi acordă un rol important, cum şi asupra diferitelor probleme de morfologie, sintaxă şi lexicologie[2], Millardet aduce observaţii care deşteaptă meditaţia, corectează păreri prea uşor admise şi îndeamnă la revizuiri.

Cartea sa e din cele rare de doctrină filologică şi vine să împrăştie unele iluziuni, întărind convingeri fără care filologia ar devia spre excluderi neîndreptăţite şi ar răminea numai la aproximaţii.

Grai şi suflet, I (1923), 1, p. 150—153.

[1] Discuţiile în jurul acestei chestiuni mi se par totuşi că pornesc de multe ori de la o neînţelegere. Cred că nimeni nu a interpretat în sens absolut unitatea latinei vulgare. O asemenea unitate nu a putut exista nici pentru latină, cum nu există pentru nici o limbă. Chiar cînd se vor dovedi alte deosebiri locale în fonetica, lexicul etc. latin vulgar — pe lîngă cele recunoscute pînă acum, părerea despre unitatea care stă la baza limbilor romanice, aşa cum trebuie înţeleasă, îşi va păstra temeiurile ei.

* Asupra unor puncte, părerile autorului nu le cred deplin justificate. Mă mărginesc la relevarea cîtorva. Astfel, Millardet admite (228—229) că în latină pronunţarea alterată ***(k)*** a lui ***k + e, i*** trebuie să fie foarte veche chiar din „epoca preistorică" — atribuie deci acestui fenomen o vechime şi mai mare decît aceea pe care o presupunea Guarnerio. O probă ar fi tratamentul special pe care îl prezintă ***e*** după ***c*** ***(celsus, scăiuş*** faţă de ***pulsus*** etc.); păstrarea lui & în cazul acesta (ca şi după g) nu ne autorizează însă să ajungem la deducţiuni cu privire la ***k,*** în sensul că acesta ar fi fost rostit ***k***; formele acestea sînt mărturii numai pentru fonetica lui ***e*** în raport cu caracterul general al consoanelor vecine, fără dovada că într-adevăr ***k*** ar fi fost nuanţat spre ***k*** (nu dovedeşte nimic nici apropierea pe care Millardet o face cu ***jenuarius < januarius,*** cazurile fiind deosebite). în acord cu părerea sa, Millardet, ca şi alţii de altmintrelea, crede că fonetismul sard şi cel dalmat, cu ***k*** (nu c sau ceva analog), s-ar datori unei regresiuni de mai tîrziu. Dalmată vorbeşte tocmai împotriva celor susţinute de Millardet; vegliota se ştie că deosebeşte pe ***k + e*** de ***k*** -(- *e,* ***i: kaina*** < ce na, dar ***î.il*** < celum, ***vieain <*** vicjnus; alterarea lui ***k*** în vegliotă dinaintea lui ***e,*** i arată că ea nu s-a produs decît în contact cu un element iotaeizator (în contactul cu e numaidupă ce acesta s-a diftongat în ***ie),*** pe cînd unde lipsea acest element (cazul lui ***ţ)*** ea a fost oprită; dacă, cum presupune Millardet, s-ar fi rostit ***kena (= cena),*** în vegliotă am fi avut* ***căina...*** Fonetica lui ***k*** latin dinaintea lui g, { ne arată, cred, clar aceste faze: întîi ***k'(e (<k^), k***\ şi numai pe urmă ***ke;*** cum însă ***e > ie*** este relativ tîrziu, şi aceasta o admite singur Millardet (102 urm.), atunci alterarea parţială ori generală a lui ***k*** dinaintea vocalelor palatale nu poate fi un fenomen de tot vechi în latină.

Cu privire la ***gn,*** Millardet crede (230—231) că latinii îl pronunţau ca ***hn*** şi de aici s-ar explica toate reflexele lui în limbile romanice; totuşi romanicul *n* se explică în general mai uşor din ***gn*** decît din ***nn*** şi prezenţa lui coincide în multe regiuni cu iotacizarea lui ***g*** (şi c) în alte grupuri consonantice; românescul ***mn*** nu e iarăşi uşor de explicat din ***nn,*** cum încearcă Millardet; el pare să continue un mai vechi ***vn,*** cum a observat M. Bartoli: ***(Das Daimatische,*** I, 280), referindu-se la forme dialectale italiene, şi acest ***vn*** a putut să rezulte din ***gn*** prin anumite faze intermediare ***(vn, xn).***

Pentru it. ***noi, stai*** etc. Millardet susţine, ca şi alţii, transformarea lui 5 final în ***i.*** Nimic nu confirmă această explicaţie nici pentru formele italiene, nici pentru cele româneşti corespunzătoare. Prezenţa lui **-i** aici e datorită numai analogiei, părere pe care am susţinut-o totdeauna şi nu văd nici o obiecţiune temeinică ce i s-ar putea aduce.

ED. BOURCIEZ, *Elements de linguistique romane,* deuxieme edition, Paris, Libr. C. Klincksieck, 1923, XXIII - 722 pag.

Cu remanieri care dau multor pagini altă înfăţişare decît aceea din prima ediţie, cartea lui Ed. Bourciez îşi afirmă şi mai bine utilitatea nu numai pentru cei care ţin să se orienteze în problemele de romanistică, dar şi pentru filologii care, cultivînd mai mult un domeniu, caută uneori informaţii precise şi o prezentare succintă a rezultatelor în diferite direcţiuni. Expunerile cu caracter general ori referindu-se la fiecare din limbile romanice au darul de a fi limpezi şi în general bine proporţionate. Pe lîngă fonetică, morfologie etc. e ţinută în samă şi semantica, aşa cum se impune azi, dar la faptele relevate de autor ar fi de adăugat şi altele nu mai puţin caracteristice şi în gruparea fenomenelor (cu toate cele spuse la pag. 20) cred că trebuie urmat alt criteriu decît acela care duce numai la distincţiuni în legătură cu restrîngerile sau extinderile de înţeles etc; în clasarea transformărilor semantice trebuie să se ţină samă în primul rînd de natura factorilor reali care le-au determinat (acţiunea mediului fizic, a contingenţelor sociale, a unor anumite predispoziţiuni sufleteşti etc). Asupra geografiei cuvintelor Bourciez ţine să ne spună că are rezervele sale şi de aceea nu-i dă locul pe care i-l acordă alţii; cercetările de această natură i se par făcute după „une methode trouble" şi de aceea nu-i inspiră încredere. Prevenire exagerată: nu împărtăşim nici noi — cum am spus în alt rînd — tot ce se preconizează sub numele de „geografie lingvistică", dar nu se poate trece peste unele achiziţiuni datorite dialectologiei nouă.

Ar fi de rectificat şi alte păreri ale autorului, amănunte privind istoria uneia sau alteia din limbile romanice, dar aceasta nu poate întuneca impresia asupra unei cărţi pe care orice romanist trebuie să o preţuiască.

Grai şi suflet, I (1924), 2, p. 354-355.

Breviario di neolinguistica, Parte I: *Principi generali, di* G. BERTONI; Parte II: *Criteri tecnici, di* M. BARTOLI, Modena, Soc. tip. modenese, 1925, 126 pag.

Nu e tocmai un manual pentru aceia care voiesc să se inițieze în problemele lingvisticei nouă, ci gruparea cîtorva orientări în spiritul cercetărilor de azi. în prima parte, G. Bertoni, cu unele precizări, dar şi cu observații prea difuze cîteodată, arată deosebirile între lingvistica nouă şi cea de acum cîteva decenii, în sensul că fenomenele au ajuns să ni le reprezentăm mai viu şi cu complexități nebănuite altădată. Inovațiile nu trebuie însă să excludă, cum foarte bine observă Bertoni, ceea ce ne-a învățat şi ne mai poate învăța lingvistica istorică. Din stăruințele de schimbare a directivelor, nu ar trebui să lipsească, adaugă Bertoni, nici studiile de estetică a limbilor, prea puțin cultivate pînă acum. într-o expunere concentrată, pe care nu prea uşor vor putea-o urmări cei care vor căuta să se inițieze în lingvistică, M. Bartoli arată criteriile după care trebuie studiate faptele lingvistice în raporturile lor cronologice şi pentru a cunoaşte iradiațiunea lor, cum şi cauzele care determină inovațiunile. Cu privire la punctul din urmă, Bartoli aminteşte (pag. 93) părerea lui Ascoli, după care multe transformări romanice ar fi datorite influenței elementelor preromane, ceea ce ar fi contestabil, pentru că am avea mai decisive motive să explicăm aceste transformări prin înrîuriri streine de mai tîrziu (germanică, slavă, arabă). Se poate obiecta totuşi că în Galia şi – mai mult — la noi latina suferise schimbări caracteristice încă înainte de înrîurirea germanică şi cea slavă. Putem atunci considera aceste schimbări ca independente de influența limbilor streine cu care s-a întîlnit latina? Cred că si un factor si celălalt trebuie ținuti în samă dacă vrem să înțelegem aspectul limbilor romanice față de latină — în ce măsură fiecare din ei a produs diferențierile e greu de spus şi, dacă este să ajungem la păreri mai clare în această privință, va trebui să urmărim mai de aproape pentru fiecare ținut romanic stările etnice şi culturale din trecut. Pentru infiltrațiuni, dar nu prelatine, ci greceşti, Bartoli dă la pag. 99—100, 103—104, o serie de forme care, dacă nu sînt totdeauna convingătoare, deşteaptă atenție asupra unei probleme, sugerînd cercetări nouă în'ce priveşte înrîuririle greco-latine. O rectificare în circulația cuvintelor o aduce Bartoli cu privire la *basilica* şi *ecclesia,* arătînd că cel dintîi e mai vechi decît cel din urmă, invers de cum au crezut alții. Propagarea lor ar fi de studiat şi în legătură cu răspîndirea echivalentelor lor din greceşte şi cred că s-ar ajunge la constatări interesante asupra schimbărilor sociale şi extensiunei creştinismului în primele secole.

Grai şi suflet, II (1926), 2, p. 405-406.

M. BARTOLI, *Introduzione alia neolinguistica (principi — scopi — metodi),* Geneve, Leo Olschki, 1925, VII, 108 pag. (voi. 12 din *Biblioteca delV „Archivum romanicum").*

Din *Breviario,* de care ne-am ocupat în alt rînd (11,405), cunoaştem în general părerile expuse de Bartoli în această lucrare a cărei însemnătate trece dincolo de domeniul romanisticei, pentru că atinge şi probleme de lingvistică generală. Ar fi fost, poate chiar de preferat ca ea să se publice înainte de *Breviario,* unde prezentările prea schematice şi prea condensate — din care a rămas ceva şi în noul volum — nu permiteau totdeauna să se urmărească mai de aproape ideile autorului. Cu dezvoltările şi precizările de acum le putem cunoaşte mai bine, şi ele aduc o sinteză de cercetări îndelungate, de aprofundare a multor chestiuni controversate.

Faţă de neogramatici Bartoli ia de la început poziţiune categorică şi pentru a arăta în ce fel înţelege interpretarea faptelor lingvistice alege ca punct de plecare particularităţi ale limbilor indo-europene şi în primul rînd ale celor romanice, urmărind diferite serii de forme şi lăsînd, din confruntarea lor, să reiasă anumite constatări.

Pentru repartizarea formelor romanice aşa cum e înfăţişată în prima parte a studiului, unde se ţine samă de criteriul cronologic, grupările stabilite de Bartoli duc la multe concluziuni interesante, punînd în evidenţă divergenţele pe care le arată limbile romanice după cum ele cuprind elemente mai vechi ori mai nouă care au circulat în latina vulgară[1]. în unele cazuri însă mi se pare că se pot aduce obiecţiuni la formele puse alături. It. *mammelle* dat ca exemplu (5, 15) de inovaţie faţă de rom. *uger* şi rtr. *iiver* să fie oare de considerat astfel? Nu avem nici o dovadă că în latineşte mamma cu aceeaşi semnificaţie ca uber nu ar fi fost des întrebuinţat într-o epocă veche şi deci ar trebui privit, cu reflexul lui din italiană, ca o inovaţie faţă de ceea ce prezintă româna şi retoromana, unde s-a păstrat forma a doua. Problema cronologică cred că nu se mai pune de data aceasta: avem de-a face cu coexistenţa dintr-o epocă veche a două forme în latina vulgară şi fixarea fiecăreia din ele într-o parte şi într-alta a domeniului romanic, cum s-a întîmplat de atîtea ori şi fără să cunoaştem totdeauna cauzele care au determinat asemenea diferenţieri lexicale. Aceeaşi observaţie se poate face asupra lui tata şi mamma faţă de pater şi mater (14, 19, 41): prezenţa celor dintîi în româneşte nu poate arăta o fază mai nouă, cît timp întrebuinţarea lor în latineşte o putem considera ca foarte obişnuită în acelaşi timp cu a celorlalte două forme; Varro (după Nonius, LXXXI, 4, 5) ne spune că *tata* şi *mamma* erau cuvinte din limba copiilor[1], iar despre întrebuinţarea lor în vorbirea zilnică avem totodată mărturiile epigrafice, şi chiar fără aceste confirmări am putea deduce că *tata* şi *mamma* au fost totdeauna forme curente alături de *pater* şi *mater.* Propriu zis, deci, nu poate fi vorba de transmisiunea din vocabularul latin în cel românesc a unor forme mai nouă.

în orice caz asemenea cuvinte nu pot fi puse pe acelaşi plan cu *molere*[2] — *machinare, avunculus* — *thius,* unde faza veche şi cea nouă apar evidente. O confruntare care, pentru alte motive, nu dovedeşte nimic în ce priveşte referinţe la limba română este *putrescere* — *marcescere* (8), deoarece rom. *impuţi* nu este *putrescere,* ci un derivat din *puţi.*

Pentru a explica unele transformări din latina vulgară, Bartoli insistă asupra înrîuririlor meridionale şi orientale. Au preocupat şi pe alţi filologi, dar observaţiunile lui Bartoli, cu apropieri nouă şi demne de luat în samă, duc problema mai departe. Cu deosebire asupra influenţei greceşti sînt relevate fapte care lămuresc unele aspecte ale latinei vulgare ori pot fi luate ca punct

[1] Prin „Dacia", Bartoli a înţeles să designeze tot teritoriul românesc, dar aceasta poate duce uneori la interpretări greşite. Astfel, între româna din nordul Dunării şi cea din sud trebuie făcute distinctiuni cînd este vorba de forme ca aperire — discludere (10, 17, 19, 27, 39), pentru că cel dintîi se mai păstrează în aromână şi meglenită; tot aşa pentru mensis –luna (37, 40, 49), primul fiind şi el cunoscut pînă azi aromânilor si meglenitilor.

[1] *Cî.* Fr. Muller Jzn, ***Altital. Wb.,*** 472.

[2] Din acesta crede Bartoli (71), după Puşcariu, că ar putea fi derivat rom. ***lamură,*** ceea ce este imposibil.

de plecare pentru cercetări ulterioare. Absolut convingătoare nu sînt însă cîteva din analogiile înşirate de Bartoli şi pe care le consideră ca exemple de influenţă a limbei greceşti asupra celei latine. ***Homo*** cu înţelesul de „bărbat" alături de acela general de „om" se poate explica şi fără să recurgem la âGpomos (45), cît timp asemenea evoluţie semantică se putea uşor produce chiar în latina — o întîlnim, independent, şi în alte limbi. Tot astfel ar fi de interpretat ***visum:*** nu este numaidecît nevoie să admitem că a fost influenţat de 3<piţ „vedere, vis", cînd chiar în latineşte s-a putut dezvolta înţelesul din urmă din celălalt, şi se pare că modificarea semantică a fost favorizată do expresii ca ***somnium videre*** (Ovid), ***visa somniorum*** (Cicero). E în oios iarăşi că ***pecus*** „oaie" ar fi un reflex al lui 7tp6(3aTov: restrîngerea înţelesului s-a putut produce în latină, cum în domeniul romanic a n i m a l ne ofere un caz de evoluţie identică[1]. Admiţînd totuşi, împreună cu Bartoli, că multe grecisme s-au infiltrat în latina vulgară, ar fi de urmărit mai mult decît s-a făcut pînă acum condiţiunile în care s-au produs aceste infiltraţiuni, mediul de unde ele au pornit, factorii sociali care le-au determinat. Fiecare formă lingvistică are istoria sa socială şi ar fi un studiu din cele mai interesante cercetarea în amănunte a acestui capitol din evoluţia latinei vulgare.

0 constatare pe care Bartoli ţine să o pună în evidenţă din compararea limbilor romanice, este caracterul conservativ al limbei italiene: ea stă mai aproape de latina vulgară decît franceza, spaniola ori româna. Ascoli explica aceasta prin faptul că în Italia influenţele streine preromane nu au avut loc aşa cum s-a întîmplat în Galia, Iberia şi Dacia. Bartoli se opreşte la altă explicaţie, atribuind această particularitate a italienei împrejurărei că ea nu a primit înrîuriri streine tîrzii în felul celor care s-au exercitat asupra francezei, spaniolei ori românei (înrîurirea germanică, arabă şi slavă). E pusă astfel din nou în discuţie problema influenţei substratelor autohtone, asupra căreia lingviştii continuă să aibă păreri deosebite, deşi în timpul din urmă s-a accentuat tendinţa de a se reduce cît mai mult rolul acestor substrate în evoluţia limbilor[2]. Limitîndu-ne la romanistică, cred că problema nu trebuie privită numai într-un sens ori într-altul: influenţele preromane şi cele de mai tîrziu, asupra cărora insistă Bartoli considerîndu-le ca mai în măsură să explice alterările

[1] Cf. observaţiile lui Candrea din această revistă, II, 173.

[2] V. O. Jespersen, ***Die Sprache,*** Heidelberg, 1925, 170 urm., unde asupra unor puncte se aduc observaţii juste, dar altele pot fi interpretate cu totul altfel.

fondului latin, trebuie ţinute in samă, pentru că numai astfel putem explica particularităţi proprii cutărei sau cutărei limbi romanice. Cind este vorba de asemenea particularităţi, se impune, de altă parte, să distingem calitativul de cantitativ: pentru limba română sau franceză, de pildă, dacă admitem că unele transformări pe care le arată sînt datorite influenţei substratului autohton, acestea, deşi reduse, înseamnă mai mult decît acelea, mai numeroase, care se explică prin înrîuriri streine de mai tîrziu (slavă, germanică etc.[1]).

Plinind faţă în faţa achiziţiunile romanisticei şi ale lingvisticei mdo-europene, Bartoli face să reiasă cu drept cuvînt superioritatea celor dintîi, datorită împrejurărei că ele sînt rezultatul unor concepţii nouă, unei metode care lasă în urmă procedeele de cercetare ale indo-europeniştilor. Romaniştii au adus un spirit de observaţie tot mai pătrunzătoare, au studiat fenomenele lingvistice plecînd de la realităţi care trebuie ţinute mereu în samă şi de aceea cercetările lor au făcut să fie interpretate altfel atîtea probleme şi au deschis perspective nebănuite. La şcoala romaniştilor au de învăţat multe aceia care cultivă alte domenii ale lingvisticei, şi mai ales filologii clasici, pentru că atît limba latină, cit şi cea greacă trebuie de acum înainte să fie studiate după criterii nouă.

Intr-o scurtă apreţiere, energică şi binevenită, Bartoli îşi exprimă părerea şi asupra „glotosofilor", a şcoalei lui Vossler. Stăruinţa ei de cîţiva ani ca să apară inovatoare rămîne departe de înfăptuiri; e o pretenţioasă intrusiune în lingvistică. Streini, desigur, de filozofie nu trebuie să rămînă nici lingviştii, dar a deriva, fără alegere şi cu problematice apropieri, teorii filozofice in lingvistică, nu poate fi un cîştig pentru ea: este a prezenta ca ştiinţă un conglomerat de curiozităţi. Lingvistica presupune o iniţiere cu problemele ei fundamentale, o îndelungată familiarizare cu metodele nouă, nu numai întîmplătoare şi vagi peregrinări pînă la ea.

Şi în cursul expunerilor, şi în numeroasele note ce le întovărăşesc, Bartoli a ţinut să arate că priveşte lingvistica în primul rînd

[1] Pentru limba română ar fi de luat în consideraţie schimbarea lui ***ct*** în ***pt,*** dar pentru că mai in ***urm&(Zeitschr. rom. Phil.,*** LXV, 624 urm.) Meyer-Liibke a contestat originea ilirică a acestui fenomen (cf. Bartoli, în ***Arch. tilott.,*** XX, 181) şi nu e locul aici să reluăm întreaga problemă lăsăm la o parte din discuţia asupra substratelor acest punct din fonetica română, fn -•e priveşte însă limba franceză, avem cazul trecerei lui ***ct*** la ***it,*** recunoscută • i de provenienţă celtică. O asemenea particularitate înseamnă mai mult •l'M'ît atîtea elemente germanice introduse în franceză.

ca o disciplină istorică: „per me la linguistica e sopra twtto s t o r i a" (66). Afirmarea ar putea fi ca un sfat pentru unii neolingvişti. Sînt aceia care, practicînd geografia lingvistică, nu dau atenţiune cuvenită faptelor istorice, prea sînt preocupaţi de fenomenele lingvistice în spaţiu şi nu le urmăresc de ajuns în raport cu timpul, în cadrul lor istoric. Din ce spune Bartoli in altă parte (98—99) ar rezulta că toţi neolingviştii ţin samă de principiul istoric aşa cum se impune, dar unele cercetări de geografie lingvistică mi se pare că vorbesc altfel, dau dovada insuficienţei în sensul istoric.

Cît ajută geografiei lingvistice cunoştinţele istorice întinse arată tocmai lucrarea lui Bartoli. Stăpînind lingvistica istorică, plecînd chiar de la ea şi alăturînd-o la geografia lingvistică, a ajuns să ne dea o carte în care informaţia sigură şi bogată se îmbină cu vederi nouă şi cu îndemnuri pentru cercetări de acum înainte.

Graişisuflet, **III** (1927), 1, p. 253-257.

M. ROQUES, *Palia d'Orăştie* (1581-1582), I, *Preface et Livre de la Genese,* Paris, Ed. Champion, 1925, LXXI - 213 pag.

Pînă la retipărirea tuturor textelor noastre din secolul aJ XVI-lea — cînd vom avea-o? — ediţia pe care ne-o dă M. Roque» pleacă dintr-o bună alegere, pentru că *Palia* e unul din cele mai însemnate monumente de limbă şi aştepta de mult să fie accesibil şi celor care nu puteau avea la îudemînă exemplarele vechi. Redat după original cît se poate de exact şi cu un tipar foarte îngrijit, ca tot ce se execută de tipografia Protat, textul e întovărăşit de o introducere care lămureşte bine cum s-a făcut traducerea lui.

După cercetări minuţioase Roques a reuşit să fixeze textul ce a servit la traducerea acestei părţi din *Vechiul Testament.* Este *Pentateucul* tipărit în ungureşte, la 1551, de G. Heltai — constatare pe care, independent de Roques, a făcut-o şi Iosif Popovici într-un studiu apărut în *Analele Academiei Române {t.* XXXIII). Se explică atunci numeroasele ungurisme, lexicale şi sintactice, pe care le întîlnim în *Palia.* Traducătorii nu s-au mărginit însă la cartea lui Heltai, ci au recurs şi la *Biblia* latină, la Vulgata (într-o ediţie corectată), cum rezultă din comparaţia mai multor pasaje cu versiunea acesteia[1]. Dacă, după cum ne spune Roques (p. LII), Vulgata a fost luată în samă mai ales la cap. I—V din *Geneză* şi I—XVI din *Exod,* aceasta ne îndreptăţeşte, poate, să presupunem că traducătorii şi-au împărţit intre ei cele două cărţi ale *Bibliei* şi fiecare la început s-a raportat mai

[1] Utilizarea Vulgatei nu explică întrebuinţarea lui ***den primă, de-a-primă*** *ta* ***Palia,*** cum am crezut altă dată şi cum aminteşte Roques: nu e un latiniam •introdus de traducătorii ei, ci o formă care a circulat şi care a lăsat, dialectal, arme în dacoromână (cf. ***Dicţ. etimologic,*** 1445).

des la textul latin, dar mai pe urmă, fie că-i obosise această procedare, fie că li s-a părut fără mult folos, nu au mai recurs decît rar la el ori de loc.

Cît despre utilizarea versiunei ebraice, care ar fi dat multă muncă lui Mihai Tordaş şi tovarăşilor lui, cum ţin să o spună în prefaţă, ea de fapt nu a existat, după cum arată bine Roques, şi dacă se vorbeşte de aşa ceva este pentru că traducătorii au urmat şi aici pe Heltai, care în prefaţa *Pentateucului* aminteşte că s-a folosit de *Biblia* ebraică.

Rămîne de ştiut dacă traducătorii au recurs şi la un text slav. Că dînşii afirmă aceasta nu poate totuşi să ne convingă, după ce nu am putut pune preţ nici pe cealaltă afirmaţie a lor, că ar fi utilizat versiunea ebraică. Apriori am fi induşi să admitem că dînşii s-au adresat şi la un text slav, pentru motivul că, dacă au folosit *Biblia* latină — ceva excepţional la noi în secolul al XVI-lea — cu atît mai mult au trebuit să aibă în vedere procedarea obişnuită, adică să se îndrepte spre versiunea slavă. Părerea lui Roques (pag. XLIX; cf. XXXII) este că nu avem nici o dovadă pentru aceasta, şi are dreptate cînd aminteşte forma unor nume proprii biblice care, cum sînt date in *Palia,* deşi se apropie mai mult de tradiţia slavă totuşi au putut fi cunoscute aşa oricărui traducător de la noi, pentru că îi erau familiare astfel chiar dacă nu avea dinainte un text slav; pe urmă, desigilarea cărţilor *Bibliei* cu termenii slavi *Bitia, Cisla* etc. nu poate fi nici ea invocată, deoarece ei erau iarăşi obişnuiţi în limba noastră bisericească din epoca influenţei slave; de asemenea, cuvinte ca *pocrov* ori *dver* etc. cunoscute şi altfel ori proprii vocabularului ecleziastic, deci puţind fi folosite şi de cine nu se servea de un original slav. Se poate obiecta însă că *Palia* cuprinde şi alte slavisme; astfeî în *Geneză* găsim *proidi* = a pleca, a ieşi *(Dumnezeu lăsă cum de in casa mea să proidesc),* XX, 13; în *Exod: povestui* = a spune, a pomeni *(numele mieu să se povestuiască),* IX, 16; *nămisli* = a pune, a aşeza *(le nămisli... intr-umerele efodului),* XXXIX, 7. Acestea nu sînt slavisme caro să fi fost întrebuinţate în vorbire, şi, dacă cel dintîi se mai întilneşte în alte texte, a fost introdus-acolo din originalul slav[1]. Sînt şi în prefaţa *Paliei* cîteva slavisme, ca *hrăbor, proceti, a se săblăzni,* dar acestea erau întrebuinţate şi în limba curentă; chiar *nepotrebnic* dat tot acolo trebuie considerat în acelaşi fel, ca uzitat alături de *netrebnic.* Celelalte slavisme — şi ar fi de relevat încă vreo cîteva — mi se pare că nu se pot explica decît admiţînd că şi traducătorii *Paliei* au avut sub ochi un text slav. E un punct care rămîne de cercetat din nou, ca o întregire la studiul lui Roques şi la ediţia pe care ne-a dat-o, prezentînd-o cum am dori să vedem editate şi alte texte vechi ale noastre.

Grai şi suflet, III (1927), l.p. 257-259.

[1] îl găsim în *Psaltirea Scheiană* şi a lui Coresi din 1577,cum se poaie vedea din glosarul lui I.-A. Candrea. Că acest slavism era numai al traducătorilor ce urmau un original slav şi nu curent în limbă ne dovedeşte înlăturarea lui din alte texte, ca nefiind uşor de înţeles; în pasajele unde *Psaltirea Scheiană* dă *proidi* găsim *străbate* în *Psaltirea Hurmuzaki* şi *trece* în ediţia de mai tîrziu a *Psaltirei* lui Coresi: chiar Dosoftei, care avea totuşi predilecţiune pentru slavisme, caută să evite pe *proidi.*

L. SPITZER, *Stilstudien:* 1. *Sprachstile;* II. *Stilsprachen,* Miinchen, M. Hiiber Verlag, 1928, XIII - 295, 592 pag.

Cele două volume publicate de L. Spitzer dau prilej la o lămurire. Din ele se desprinde stăruința de a arăta superioritatea lingvisticei „idealiste". Despre termenul acesta Spitzer spune însă în prefață (p. XI) că dă loc la neînțelegeri și, pentru a se înlătura „der leid'ige Streit" dintre lingviștii de azi, crede că de fapt preocupările lor, oricît de divergente ar părea, pot fi caracterizate ca de „pozitivism idealist" sau „idealism pozitivist". Intre unul și altul cred, totuși, că nu poate fi ezitare. Singur „pozitivismul idealist" este justificat ca termen de caracterizare a directivelor lingvistice. „Idealismul pozitivist" lasă posibilități de procedee problematice, de iluzionări științifice, plecînd de la concepții prestabilite și vagi teoretizări filozofice, cu diminuări ale pozitivismului, cum s-a întîmplat în prea pretențios proclamata școală a lui Vossler. Orice știință e, propriu-zis, pozitivistă în primul rînd și idealistă în al doilea. Nu ne putem reprezenta altfel nici lingvistica.

Chiar Spitzer dă dovadă înainte de toate de spirit pozitivist, preocupat de largă și temeinică informație, ceea ce îl deosebește tocmai de lingviștii „idealiști" — ușor încrezuți în unele formule, expeditivi în exprimarea de păreri necontrolate — din a căror cohortă ține totuși să spună că face parte.

Atitudinea aceasta e explicabilă din dorința de a nu rămînea la metode perimate, de a privi faptele după o viziune nouă. înțeleg că Spitzer are unele rezerve asupra geografiei lingvistice, dar de ce preferințele sale s-au îndreptat spre școala „idealistă", pe care o consideră ca aducînd inovațiunile așteptate? Legăturile lingvisticei cu psihologia, sociologia și estetica au fost recunoscute și de alții înaintea lui Vossler, așa că nu este în școala sa atîta noutate cît să-i dea prestigiul unei supremații și să impună o raliere la ea fără restricții. In lingvistica actuală se încrucișează atîtea tendințe, încît trebuie să se țină samă de fiecare din ele. Nu te poți fanatiza numai pentru geografia lingvistică, pentru fonetica experimentală, pentru lingvistica „idealistă" și cea istorică cu probleme nouă sau unele vechi, privite însă altfel ca altădată: toate ne îndeamnă să le ținem în samă fără exlusivisim, fără exagerări. Spiritul modern nu iartă exagerări, pentru că recunoaște multiplicitatea de manifestări, complexități de fapte nepresupuse altădată, își dă samă de nuanțe care savanților de mai înainte nu le spuneau nimic și lasă criticei să fie cît mai primitoare, cît mai susceptibilă de bune înțelegeri. Poți fi aducător de inovații ori partizan al lor, dar nu trebuie să rămîi strein de acest spirit în întregimea lui. Nu a fost un inovator și Gillieron, dar cît de puțin modern s-a arătat totuși prin unele atitudini ale lui, prin exagerări, prin întunecări de atîtea ori ale simțului critic?

Cînd Spitzer aduce remarcabile însușiri de cercetător, foarte întinse cunoștințe și spirit pătrunzător în lămurirea multor probleme, parcă ne-am aștepta de la d-sa să atenueze unele exagerări, să lase mai puțin să vorbească anumite preferințe.

Deși reproducînd articole scrise în răstimpuri, la care sînt adăugate cîteva nouă, cele două volume prezintă unitate, pentru că urmăresc punerea în evidență a unor genuri de exprimare colectivă ori individuală, ducînd la constatări interesante fie pentru o singură limbă, fie pentru mai multe. Sînt luate mai ales în considerație franceza și spaniola, dar pentru comparații se dau și numeroase referințe la alte limbi.

In articolul al doilea din primul volum, despre comparații asindetice, se relevează cîteva expresii românești (ca *singur cuc, doarme tun* etc.) în legătură cu ce găsim la fel în italiană. Suprimarea particulei comparative se poate explica, desigur, plecînd de la juxtapuneri de adjective, ca it. *innamorato cotto, briaco fradicio,* rom. *beat mort,* dar uneori punctul de plecare a putut fi altul, în special la adăugarea unui substantiv pe lîngă verb: *doarme dus* a putut da loc asocierei *doarme tun.* Și expresiunea aceasta să fie oare de interpretat mai curînd, cum crede Spitzer (p. 13), de la ideea că „doarme de nu-l poate deștepta tunul"? Pentru că se zice și *a înghețat tun,* putem presupune că s-a spus *doarme tun* numai sub impresia masivitățea, înțepenirei, ca și în *doarme butuc.* Alăturările fără explicativul *ca* (p. 13—14)

spune Spitzer eă sînt naturale mai ales la verbele care arată fixarea într-o anumită stare, pentru că ele exprimă bine astfel rigiditatea. Totuşi le întîlnim des şi la verbe cu alt înţeles: *merge strună, se ţin sfoară, a pornit săgeată* etc. în *şade pup* nu ştiu de ce Spitzer crede că ar fi vorba de pupăză şi am avea o urmă de forma mai veche *pup,* a acestuia; expresia e clară şi cuprinde pe *pup* cu sensul de „boboc".

Mai multe pagini vin să lămurească înţelesul de „a zice" al lui *facere* în română, franceză etc. Spitzer arată convingător că semantismul acesta pleacă de la exprimarea printr-o mişcare, un gest, o interjecţie sau prin redarea unui sunet, legate în mod firesc de ideea de „a face". Cu toată bogăţia de exemplificări dată de Spitzer, ar fi de revenit asupra acestui capitol interesant de exprimare prin vorbe şi altfel. Chiar lat. *dicere* faţă de gr. Setxvu;j.i „arăta" pe care-1 aminteşte Spitzer, nu ar fi şi el de urmărit mai de aproape, mai ales pentru feluri de exprimare primitivă? Şi în stările de cultură mai înaintată trebuie să ţinem samă de exprimarea prin gesturi alături de cea prin vorbe — poate mai mult chiar uneori, pentru că omul cult se întîmplă să întrebuinţeze mai des gesturi decît cel simplu, cum acesta recurge la ele cînd cel cult le crede de prisos, nepotrivite; pentru *facere* cu sensul de „a zice" putem însă crede că cuprinde o urmă de primitivism şi în sensul acesta ar da loc la alte apropieri (comp., d. e., *ai-* „a zice" şi *ay* „a face" in limbile americane: Trombetti, *Comparazioni lessicali,* 434).

Volumul al doilea se deschide cu un citat din Unamuno asupra preferinţei care trebuie dată caracteristicilor individuale în cunoaşterea limbilor, ca şi a oamenilor. Fără îndoială că individualul ofere şi lingvistului îndemnuri de cercetare bogată în perspective şi trebuie de atîtea ori ţinut în samă, dar e aşa de greu să-l desprindem din întunecări, din devieri. Ce este individual în vorbire poate ajunge al unei colectivităţi şi, pe urmă, chiar ce pare individual în limba scrisă e posibil ca uneori să nu fie în realitate astfel — un scriitor a putut lua de la alţii expresii pe care nu le putem reconstrui în provenienţa lor şi să ne pară astfel că aduce o notă personală. Chiar ceea ce este colectiv bine cunoscut şi primeşte cîteodată nuanţări individuale poate fi totdeauna urmărit în antecedentele lui? — sînt intermediare pe care, iarăşi, nu le putem prinde uşor. Numai cînd spiritul de observaţie lingvistică va înainta mai mult şi cînd vom avea posibilităţi de documentare care lipsesc azi se va putea ajunge în această privinţă la constatări care prin numărul şi valoarea lor să întreacă pe cele de acum.

în cele două studii cu care începe şi se încheie volumul al doilea — *Sprachwissenschaft und Wortkunst, Wortkunst und Sprachwissenschaft* — Spitzer dă un fel de „credo" asupra felului cum înţelege lingvistica. Insistă în special asupra legăturilor ei cu literatura şi estetica, arătînd că prea nu se iau în samă nici de cei care profesează la universitate. Ar fi încă mult de spus în această privinţă şi sînt alături de părerea sa, cu atît mai mult cu cît în cursurile mele, de douăzeci şi cinci de ani, nu am despărţit filologia romanică de literatură, amîndouă trebuind să se completeze, cum arătam, printre altele, în *Istoria literară in învăţămintul universitar,* 1911 (trad., în parte, în *La vie des lettres)*; şi nu poate fi vorba numai de literatura veche, ci şi de cea mai nouă, de aceea nu mi s-a părut că mă îndepărtez de filologie, cum mi s-a dat uneori a înţelege, ocupîndu-mă de simbolişti şi alţii care au adus un suflet, o exprimare nouă, şi nu au de ce să fie pedepsiţi cu comentări venite cine ştie cînd şi cu pedanterii de didacticism rămas mereu arhaic, de care atîţi scriitori nu au fost şi nu sînt nici azi cruţaţi.

Versuri ale lui Malherbe, ale unei romanţe spaniole sau ale simboliştilor şi proza lui Peguy, Proust ş.a. sînt analizate de Spitzer ca să pună în evidenţă caracteristicile lor stilistice şi să le explice prin anumite predispoziţiuni şi procedee de tehnică literară. Sînt analize pătrunzătoare — uneori însă cu prea multe insistenţe, cu pagini prea îngrămădite de citate — şi ele arată bine cît poate cîştigă filologia dacă nu rămîne departe de literatură.

Grai şi suflet, IV (1929), 1, p. 184-187.

AL. PHILIPPIDE, *Originea românilor,* I, II Iaşi, Tip. „Viaţa românească", 1925, 1928; L - 889; 829 p.'

Atîtea sute de pagini pun de Ia sine întrebarea dacă se potrivesc aşteptărilor şi aduc, înainte de toate, multe fapte nouă. Străbătîndu-le, recunoşti cîtă muncă, de ani îndelungaţi cuprind în ele, dar cu cît treci peste mai multe, cu atîta o decepţie se înşiră Ia alta. Filologia cere şi ea prezentări limpezi, alegerea între ce merită să fie relevat şi ce trebuie lăsat la o parte, desprinderi vii din noian de amănunte. Cele două volume îşi mişcă greu frazele, au masivitatea materialului nu bine cernut, sînt copleşite de insistenţe de prisos şi în ce priveşte noutatea constatărilor vom vedea la ce se reduce.

în primul volum sînt arătate izvoarele istorice care pot fi folosite pentru lămurirea originei noastre. Alături de citate multe din scriitori se dau liste lungi de nume după inscripţii şi unde nu te aştepţi răsare cite o notă cu discuţii pe pagini întregi — cum este aceea de la p. 349 urm., privitoare la latina vulgară. Din monumentele epigrafice sînt relevate şi formele latine vulgare (p. 475 urm.), dar fără să fie totdeauna just interpretate, fără sâ se facă deosebirea între ele dacă redau particularităţi reale sau arată greşeli, cum des le întîlnim în inscripţii. Nu poate fi, desigur, un caz de asimilaţie, cum crede Philippide (478), *eorundum* în loc de *eorumdem,* nici „o contracţie (asimilaţie progresivă)" *em* pentru *eam* — sînt simple erori. Şi acel *pureremus* (485) dintr-o inscripţie din Dalmaţia poate fi considerat ca un exemplu de rotacism? — îndrăzneaţă presupunere că rotacismul nostru ar fi continuarea unui fenomen analog din latina vulgară. La p. 500 sînt grupate forme care se rapoartă propriu-zis la lexic, dar printre ele sînt

înregistrate cîteva care privesc fonetica ori morfologia *(seror = soror, socra = socrus)* — lipsă de înfăţişare sistematică pe care mereu o vedem repetîndu-se.

Tot înşirări multe urmează cînd sînt rezumate părerile istoricilor şi filologilor care au scris despre originea românilor. Prilej de abundenţă bibliografică, dar şi de apreţieri care surprind cînd cercetările altora sînt reduse la nimic, pentru că Philippide se exprimă, într-adevăr, astfel asupra lor la p. 661—662: „Toţi, ori au afirmat numai păreri fără să le probeze, ori au argumentat logic asupra citorva fapte izolate. Este un haos de argumentare pro şi contra, ca la un proces cu advocaţi cîrciogari, literatura privitoare la originea românilor... Faptele înseşi, multe-puţine, pe baza cărora s-a făcut argumentarea, au fost scoase la iveală mai numai de streini. Despre scriitorii români se poate spune că au luat faptele de la scriitorii streini şi s-au mărginit numai la argumentare. De altfel chestiunea însăşi a originei a preocupat puţin pe cercetători. Cu excepţie de C. Jirecek, pentru ceilalţi originea românilor ori a fost considerată în modul cel mai absurd posibil, ca datorită anume coloniştilor din Dacia..., ori a fost veşnic, şi este şi pînă astăzi, o nebuloasă, unde se amestecă Carpaţii, Balcanii, tracii, ilirii (mai ales ilirii sînt de o bucată de vreme la modă), apoi colonişti mulţi, ba mai din alte provincii, ba mai din Italia... Iar dacă pe ici pe colea apar licăriri de adevăr asupra originei însăşi, acelea se datoresc gîcirei şi constituiesc afirmaţii goale". Expeditivă decretare a inanităţei studiilor altora şi indirectă preamărire a temeiniciei cercetărilor numai din *Originea românilor.*

într-un loc (771) e criticată şi cartea mea, *Hist. I. roum.,* căreia i se găseşte o gravă greşală: că aş fi confundat „reducerea în provincie romană cu romanizarea" — şi condamnarea părerei mele vine după ce însuşi Philippide reproduce, în traducere, aceste rînduri de la începutul cărţei mele: „Peninsula Balcanică era în mare parte romanizată în momentul cînd colonii lui Traian au venit să se stabilească în regiunea Carpaţilor. Iliria fusese cucerită în al doilea secol a. Chr. şi devenise provincie romană în a doua jumătate a primului secol. Cu cucerirea acestei ţări se făcuse primul pas către romanizarea Peninsulei Balcanice..." Unde e confuzia? Tot pasajul, şi mai ales fraza din urmă, arată că nu am confundat cucerirea cu romanizarea. Critică de şicană, ce ar fi trebuit să fie absentă dintr-o carte de ştiinţă, dar pentru ea Philippide are o deosebită predilecţie, aşa că observaţiile pe care le face de multe ori la ce au scris alţii dau impresia de cicăleli.

Mi se mai atribuie neînțelegere filologică atunci cînd am căutat să fixez aproximativ cronologia schimbărei în dacoromână a lui *cl, gl* lat. în *cl', gl'>chi, ghi.* La părerea pe care am exprimat-o, că *chi, ghi* erau fixați în fonetismul nostru încă din secolul al XlII-lea, Philippide întreabă: „Dar apoi ce faci cu *cl'amâ* din *Praxiul* de la Voroneț, care i-a scăpat din vedere lui Densusianu, text din veacul al XVI-lea ori cel mult din veacul al XV-lea?" (772). Nu mi-a scăpat din vedere *cl'amă* din *Codicele Voronelean* şi Philippide putea vedea în *Hist. I. roum.,* II, 128, ce am spus despre această formă[1]. La rîndul meu, pot adăuga că dînsul nu cunoaşte forma *kleje = cheie* din *Anonymus Caransebesiensis,* care ar putea fi oare socotită ca un exemplu de păstrarea lui *cl'* în dacoromână pînă în secolul al XVII-lea? Pentru că despre *Ureacle* dintr-un document de la 1407 am spus că nu probează mult — față de *Unghiul cu frasini* dintr-un document din 1302 – Philippide pune iarăşi întrebarea: „Este de admis într-o familie românească o tradiție cu privire la numele de familie care să dureze mai multe veacuri?". De ce această mirare cînd singur Philippide îşi scrie numele tot aşa ca... Dimitrie Philippide, născut în secolul al XVIII-lea şi despre care chiar d-sa ne spune (678) – amănunt pe care a ținut să-l cunoaştem — că era „unchiul de pe tată al bunicului" său?

Sînt şi denaturări în felul cum Philippide redă părerile altora. Chiar în chestiunea lui *chi, ghi* afirmă că în *Hist. I. roum.,* I, 286, aş fi admis că *„cl'* devenise *ki* în româneşte încă din secolul al V-lea"; spuneam însă acolo altceva: „II se peut, en effet, qu'on ait eu, â l'epoque ou les Roumains vinrent en contact avec les Slaves, cette derniere prononciation *[kl', gl']* et que peu â peu les *kl', gl'* des mots formant l'ancien fonds de la langue aient avance jusqu'â *chi, ghi../* — şi în altă parte (507), într-un adaus de care Philippide nu ține samă, spuneam mai precis că sînt motive să admitem „que les Roumains prononcaient encore *cl', gl'* lors de leurs premiers contact avec les Slaves". Nicăieri nu am afirmat că s-ar fi rostit *chi, ghi* încă din secolul al V-lea. Şi încă o denaturare: la p. 772—773, ca urmare a argumentărilor pe o „bază falsă", aş fi susținut, mi se spune, părerea rezumată astfel: „Fiindcă rutenii au cuvîntul *cl'ag* împrumutat de la români, cu *cl',* apoi ei au trebuit să fie în contact cu dacoromânii înainte de secolul al XlII-lea, probabil încă de prin secolele al V-lea ori al Vl-lea". Despre *cl'ag* am spus doar că a trebuit să fie luat de la noi de ruteni înainte de secolul al XlII-lea, dar niciodată nu mi-a trecut prin minte — ar fi fost o enormitate — că ei ar fi împrumutat chiar în secolul al V-lea cuvinte româneşti.

Printre rezumate, statistici şi critici intervin chiar în primul volum şi cînd nu bănuiai — în vălmăşagul cum e tipărit — cîteva precizări asupra felului cum Philippide îşi reprezintă originea românilor. La p. 518 (cf. 854) dezvoltarea poporului nostru e fixată pe teritoriul care se întinde „de la, inclusiv, basenul vestic al rîului Drina spre răsărit şi cuprinde, în nomenclatură anteteodosiană, extremitatea nord-vestieă a Dalmației, Moesia superior, Moesia inferior, Dacia şi sudul Panoniei inferior". Mai departe, despre elementul latin rămas la stînga Dunărei se spune că a fost foarte redus şi că la el s-a adăugat de la o epocă cel propriu-zis românesc, mai numeros, venit de la sud. Asupra celor două straturi din care şi-ar fi luat naştere elementul dacoromân, Philippide se exprimă astfel la p. 659: „Dacă această populație romană rămasă locului de-a stînga Dunărei şi-a păstrat limba romană pînă la venirea românilor şi şi-a schimbat-o cumva cu vreo limbă barbară oarecare, nn se poate şti. In caz cînd ea şi-a păstrat limba romană, şi-a modificat-o prin împrumut după limba românilor imigranți. în caz cînd ea şi-a pierdut limba romană şi s-a deznaționalizat, a devenit o parte din acea sporadică populație barbară (probabil slavă şi gepidă, dacă nu cumva şi dacă pe alocuri) peste care au venit şi au românizat-o românii". O noutate, şi sună aşa de ciudat acel „au românizat-o românii". Cum adică? La nordul Dunărei, începînd din secolul al IlI-lea d. Chr., s-ar fi păstrat un redus element roman, care, trăind izolat mai mult, ar fi fost întărit peste cîteva veacuri şi *românizat* de cel venit de la sud? Dar cum îşi închipuieşte Philippide izolarea elementului de la nord de cel de la sud? Ar fi vorbit cel dintîi, timp îndelungat, o latină vulgară mult deosebită de a celui de la sud? Dar Dunărea nu a putut fi în vechime o graniță cum o presupune Philippide, şi de cînd am scris primele rînduri asupra felului cum îmi reprezint formarea poporului nostru am căutat să evidențiez această părere, care cred că este adoptată azi de oricine înțelege realități ale trecutului nostru. Cînd continuități de vieață şi o dezvoltare lingvistică asemănătoare în multe privințe leagă elementul latin oriental de cel din Dalmația — şi Philippide nu poate contesta aceasta —, ar fi fost posibil ca

[1] Sînt cărți şi articole pe care Philippide nu lc-a cetit sau lasă a se înțelege că nu avea de ce să le utilizeze, pentru că... nu meritau. Uneori invoacă scuza că nu le-a putut da de urmă; în voi. II, 346, referindu-se la articolul meu despre moți din ***Vieața nouă,*** spune că a aflat despre el numai dintr-un rezumat publicat în ***Dacoromania*** şi din ce i-a comunicat I. Minea. Articolul acesta nu a apărut însă cine ştie cînd şi ***Vieața nouă*** se găseşte şi în biblioteca Universității din Iaşi.

elementul latin nord-dunărean să trăiască izolat de cel sud-dunărean? Şi a doua ipoteză, aceea anume că latinii rămaşi la nordul Dunării ar fi dispărut printre năvălitorii care au trecut prin această regiune şi dacoromânii deci ar fi propriu-zis numai români veniţi de la sud (la p. 854 Philippide ţine să sublinieze părerea că din secolul al III-lea, al IV-lea „românismul s-a dezvoltat" numai la sud)..., dar atunci de ce Philippide nu subscrie, şi în întregime, teoria lui Rosler? Ipotezele sale au ceva de diplomaţie istorico-filologică.

în legătură cu romanitatea nord şi sud-dunăreană, Philippide discută la p. 659 chestiunea păstrărei la noi a numelui etnic de *Romanus*. Explicarea ar fi că la sudul Dunărei alt nume nu ar fi putut fi ales cît timp acolo au trăit pînă la o epocă fel de fel de popoare vechi, traci, dardani etc. şi mai tîrziu au venit barbari iarăşi cu fel de fel de nume şi nici unul din acestea nu putea să se impună faţă de *Romanus*. Cît despre posibilitatea păstrărei lui *Romanus* în Dacia, Philippide spune: „Dacă principalul leagăn al românismului ar fi fost Dacia Traiană, dacă actualii români ar fi prin exce4enţă descendenţii romanilor din Dacia Traiană, ar fi fost de aşteptat ca ei să se fi numit daci şi să fi păstrat acest nume pînă astăai". Contrazicere cu ceea ce singur Philippide afirmă în altă parte (641, 657) că în Dacia „exista foarte puţină populaţie dacă şi foarte multă populaţie iliro-panonă". De fapt — cum spuneam mai de mult într-o dare de samă a cărţei lui Pîrvan, *Contribuţii epigrafice...*—numele de *Romanus* s-a menţinut la noi pentru că am fost la o extremitate a Imperiului roman incunjurată de multe elemente alogene, cum şi retoromanii, aşezaţi Ia o graniţă asemănătoare, au păstrat pînă azi, în ce priveşte limba lor, pe *latinus* şi **romanice,* ca să o distingă astfel de limbi streine.

Asupra unor constatări din voi. I-îi Philippide revine în voi. al II-lea care poartă subtitlul: „Ce spun limbile română şi albaneză". La p. 384—-385, luînd în considerare „complecta unitate" a limbei române, susţine că ea nu se poate înţelege decît admiţînd o strînsă convieţuire a elementelor constitutive ale poporului nostru, şi aceasta „nu s-a putut întîmpla decît în Peninsula Balcanică". Şi după arătarea astfel a teritoriului de formare a naţionalitate! noastre, în ce priveşte cronologia, părerea sa e că „înainte de anul d. Chr. 600 s-au produs în poporul românesc... sciziuni" (386); în altă parte (232) cetim iarăşi: „începutul secolului al VH-lea, ori mai precis anul 600, se poate considera ca graniţa de la care în jos s-a desfăcut limba română din 9Înul limbei latineşti". Curioasă precizare, ca şi cînd în filologie s-ar putea proceda cu date aşa de

fixe — mod de a vedea cu totul neştiinţific şi care nu a rămas fără contaminări, pentru că am văzut elevi ai lui Philippide spunînd că limba română... s-a născut în anul 600 d. Chr. Din multe reveniri, repetări, mai bine se poate înţelege cum îşi reprezintă Philippide sciziunile de care vorbea mai înainte dacă ne raportăm la p. 404—407, unde se exprimă astfel: „în a doua jumătate a secolului al Vl-lea s-au despărţit... dacoromânii împreună cu istroromânii, de o parte, de macedoromânii, de altă parte, iar grupul format de dacoromâni împreună cu istroromânii... a căpătat el însuşi, tot in a doua jumătate a secolului al Vl-lea, ori căpătase poate chiar mai dinainte, sciziuni... Sciziunile au fost foarte probabil însoţite de deplasări... De pe atunci datează cea dintîi mişcare a macedoromânilor spre sud, a istroromânilor spre vest şi a dacoromânilor spre nord". Deci, alăturînd ultimele citate, Philippide crede că în secolul al Vl-lea limba română era şi bine diferenţiată din latina vulgară şi împărţită în dialectele ei. Atîtea fapte ne arată însă că, dacă invazia slavilor a produs o perturbare în masa populaţiunei latine carpato-balcanice, contactul între elementele ei a continuat încă mult timp; altfel asemănările aşa de caracteristice şi numeroase între cele trei dialecte române ar rămînea o enigmă. Şi cînd Philippide vorbeşte de trecerea dacoromânilor de la sudul la nordul Dunărei nu-şi dă samă că termenul este impropriu şi, cum relevam mai sus, lasă într-o „nebuloasă", cum a obiectat-o altora, elementul latin nord-dunărean. Despre dacoromâni, ca urmare la pasajul reprodus, mai adaugă: „în migraţia lor spre nord şi spre răsărit dacoromânii s-au despărţit în două ramuri. O ramură s-a răspîndit tot mai departe treptat peste Bănat, teritoriul transcarpatin (afară de Ţara Bîrsei şi Ţara Oltului, sud-estul Transilvaniei), Bucovina, Moldova, Basarabia. Altă ramură s-a răspîndit peste Muntenia, Ţara Bîrsei şi Ţara Oltului, sud-estul Transilvaniei. Peste Oltenia s-au revărsat şi ramura bănato-transcarpatină şi ramura muntenească". Aici, ca şi la p. 393, 397, Oltenia e înfăţişată ca avînd aşezări de români mai nouă decît cele din Muntenia, cînd totuşi consideraţii hotărîtoare nu o pot izola de ţinutul bănăţean. Şi cum ne putem reprezenta continuităţi lingvistice, pînă la o epocă, între elementul român de la nordul şi sudul Dunărei, excluzîndu-se Oltenia, alături de Bănat?

Despre împrejurările care ar fi provocat dislocările de populaţie românească, şi în special mişcările istroromânilor spre vest, la p. 406 aflăm că acestea s-ar fi produs „cînd năvala serbocroaţilor, atrasă tot mai mult, de părţile dinspre coasta Mărei Adriatice..., a părăsit tot mai mult părţile răsăritene ale acestei

provincii", iar despre înaintările „dacoromânilor" peste Dunăre se spune imediat mai departe: „Cel mai vădit gol a fost acel ocupat de dacoromâni. Slavii părăseau însă de mult țările de de-a stînga Dunărei şi tot în mai mare număr se stabileau in peninsulă, unde-i ademenea farmecul bogățiilor din oraşele ei, dar, cînd zăgazul la moartea lui Mauricius a fost complet sfărîmat, ei s-au prăvălit peste Dunăre în mase enorme, s-ar putea zice cu întreaga masă, şi în locul lăsat de dînşii s-au scurs dacoromânii". Dacă istro-românii au trăit la un loc cu „dacoromânii" şi dacă strămutările unora şi altora au fost determinate de înaintări ale slavilor, de ce oare cei dintîi nu ar fi urmat drumul celorlalți, mai ales că „cel mai vădit gol" lăsat de slavi era la nordul Dunărei? Şubredă ipoteză ce susține Philippide şi de data aceasta.

Formarea şi răspîndirea românismului apar deci la Philippide cu imprecíziuni şi imposibilități. Cuprinde totuşi teoria sa un adevăr, anume că trecutul nostru nu poate fi lămurit dacă nu ținem samă de fapte ce ne duc spre sudul Dunărei. Aceasta nu e însă o noutate. Am exprimat aceeaşi părere în *Hist. I. roum.*, dar considerînd sudul Dunărei ca punctul de plecare al unor particularități evidente în limba noastră şi care au radiat spre nord, spre teritoriul Daciei, unde românismul nu a putut fi prea redus, pe cînd Philippide susține că în sud trebuie căutat tot ce explică limba noastră, rămăşițele de latinitate din nord neavînd de ce să fie luate în considerație.

Către sfîrşitul volumului al II-lea sînt studiate raporturile dintre română şi albaneză. Multă îngrămădire şi aici, interpretări contestabile şi chiar cîte o contrazicere. La p. 601, împotriva părerei că *am* ar putea fi influențat de alb. *kam* se spune: „Dacă *am* = *habeo* ar exista numai în macedoromân...[1], ar putea cineva să se gîndească la vreo influență asupra verbului românesc din partea celui albanez... Dar *am* — *habeo* există şi în dacoromân, şi în istroromân, în acele dialecte româneşti adică unde influența de împrumut din partea limbei albaneze a fost minimă". Cum se împacă cu ce se spune numai cu cîteva pagini înainte (586—587), unde se relevează mai multe asemănări între albaneză şi dacoromână decît macedoromână şi sînt explicate prin faptul că „albanezii au trăit odată mai în apropiere de dacoromâni decît de macedoromâni"? Avînd superstiția numerelor, Philippide procedează — de altfel, şi aiurea — cu cîntăriri care în filologie nu au valoare. Găsind că albaneza se deosebeşte mai mult de română decît se aseamănă cu ea, că in ce priveşte elementele latine proprii lor sînt mari divergențe, că împrumuturile de la una la alta sînt mai reduse — le reduce chiar foarte mult — decit au fost admise de unii, ajunge la concluzia (761) că între albanezi şi români „legăturile sociale nu au fost prea strinse'*. Să probeze mai mult diferențele decît asemănările intre albaneză şi română? Şi mai ales asemănări caracteristice: în fonetism, în semantismul unor cuvinte. Philippide uită principiul lingvistic că un număr chiar restrîns de fenomene tipice comune la două idiome şi neputînd fi explicate decît prin contacte intense între ele probează mai mult decît şiruri de divergențe.

[1] Aşa scrie Philippide, nu *macedoromână, dacoromână.* De ce nu atunci şi: *român* ori *francez,* înțelegîndu-se limba română sau franceză? De altfel, tot scrisul lui Philippide e împestrițat de forme neliterare, multe moldovenisme *(videa, fimeie, pomini, ingleji, istoralalți,* I, v. şi... *să se amorizeze,* I, 785, etc), ticuri ortografice ca *istoriea, materiea, dupăce, învremece* (de ce nu: *deindatăce?), cîteo* (pentru ce nu şi: *citecinci, cltedouăzeci?).* Filologia trebuie să ducă şi Ia o alegere a formelor, Ia stăpînirea limbei literare, dar Philippide, şi atîtea din Iaşi, țin la manii din care-şi fac o originalitate.

Ultimele pagini aduc o încercare de a explica originea albanezilor. Dînd la o parte tot ce au scris specialişti şi netinînd samă de articolul lui Jokl din *Realiexikon* (Ebert), I, 84, Philippide găseşte că albanezii, dacă nu sînt nici traci, nici iliri, nu pot fi decit panoni. O teorie care va trăi, desigur, tot atita ca şi aceea a lui Hasdeu care le căuta strămoşi printre carpi.

Şi în multe chestiuni de fonetică, în explicații etimologice etc. ar fi de subliniat păreri lipsite de teniei, surprinzătoare chiar prin erezii filologice. Mă opresc numai la cîteva.

Fonetismul lui *i* lat. precedat de *r* c prezentat astfel (II, 61): uneori ca *i* > *î: rid* (trebuia dat *rîz)* < r i d e o, *uri* < *h o r r i r e etc, alteori — „cu toată propagarea mare a fenomenului" — ca rămas neschimbat, d. e. în *strico* < e x t r i c o, şi la aceste exemple sînt adăugate cîteva cu *i* secundar: *biserică* < b a s i 1 i c a, *purice* < p u 1 i e e m. întîi, punerea la un loc a acestor forme nu are nici un rost; pe urmă, nu se ține samă de un fapt •elementar din fonetica noastră, că *i* lat. s-a schimbat în *î* numai după *r* inițial ori *rr*.

La p. 105 se spune că *r* din elementele latine, precedat de vocală şi urmat de *iu, ia* neaccentuați, imediat după silaba accentuată, şi-a pierdut înmuierea ori a devenit *i:* p e r e o *>pier'u* > *pier* ori *piei* etc; explicație greşită cînd se ştie — lucru elementar — că p e r e o a dat normal *pieriu* şi alături de acesta s-a zis *piei,* prin analogie cu *sai* < s a 1 i o, analogia plecînd de la întîlnirea lui *tu pieri, el piere,* cu *tu sari, el sare;* Philippide consideră pe *sariu* ca reprezentând direct pe s a 1 i o (cf. 113), prin schimbarea lui *l* în *r* mai veche decit alte cazuri de / + ' + vocală;

salio însă nu a putut da decît *saiu,* ca filium > *fiu,* iar *sariu* > *sar* nu este la rîndul lui — iarăşi lucru elementar — decît o refacere analogică după *pieriu* >*pier;* mai adaugă Philippide că *r* s-a păstrat în sufixul *-ariu* > *-ar (văcar, căldare)* din cauza diferenţierei — ..pentru că altfel s-ar fi alterat prea tare fizionomia sufixului" — pe cînd în realitate fonetismul lui *r* este absolut normal în acest caz şi tocmai derivatele cu acest sufix puteau să-i arate că *piei* < pereo nu este decît analogic, ca şi celelalte forme, prezentate fals şi de tot confuz.

Nerotacizarea lui *n* în »n < annus, *cunoaşte* < *con-noscere e contestată (129) că ar fi datorită lui *n* dublu (Philippide zice „*n* lung"); e pusă la îndoială chiar existenţa în latina vulgară a acestui din urmă, in locul clasicului cognoscere, pe cînd ea e confirmată şi de alte forme romanice corespunzătoare. Cum s-ar explica altfel de cum se admite de toţi nerotacizarea în aceste cuvinte şi altele cîteva — nu aflăm. De altmintrelea, o contrazicere: la p. 577 Philippide recunoaşte pentru albaneză posibilitatea nerotacizărei lui *nn.*

Fonetismul lui *es* nu a ajuns încă să fie înţeles de Philippide, cînd nu face distincţia pentru acest grup consonantic dacă se găseşte după sau înaintea unei vocale accentuate; înşirînd (173) cazurile lui *coapsă* < coxa, *toapsăc* < toxicum, relevează pe urmă seria: *duse* < duxit, *măsea* < maxilla etc, ca şi cum s-ar abate de la schimbarea normală a lui *cs* în *ps;* dar, -—cum ştie oricine-i familiarizat cu fonetica românească — *măsea* etc. se explică bine cît timp *cs* e reflectat totdeauna prin $ cînd se găsea dinaintea vocalei accentuate; iar cît despre *duse* etc (în loc de **dupse),* el e datorit analogiei cu *duseşi,* unde *cs* din duxjsti apare normal ca *s.*

Din Sanctus J(3h)annes se spune la p. 209 că ar fi rezultat *Sînzine;* dar cum? cînd e ştiut că *a* nu trece la *l* înaintea lui *nn* (an<annus).

Derivarea lui *striga* din striga e privită ca imposibilă (655), pentru că ar fi trebuit să avem **ştriga,* cu *s* trecut laş, ca în *noştri;* acesta însă prezintă fonetism anormal, cum am arătat în *Bul. Soc. fii.,* 12. Şi altă contrazicere: singur Philippide admite in altă parte (61) etimologia *strica* < extricare.

Fapte din fonetica noastră stabilite, unele de mult, i-au rămas streine lui Philippide, cînd le putea cunoaşte bine şi ne-am fi aşteptat să le prezinte cum se impunea, nu cu dezorientări şi confuzii care aruncă atîtea umbre peste această carte ce prea puţin aduce faţă de intenţia şi proporţiile ei. Multă muncă, desi-

gur, stăruinţă de a găsi răspunsuri Ia probleme din trecutul nostru, dar cu mers nesigur, cu prea multe rămîneri la metode învechite şi prezentări de erudiţie hirsută. O carte greoaie, întunecoasă — cînd ajungi la ultima pagină, ca şi cînd ai ieşi dintr-o catacombă. Şi e ceva tragic în ea: atîta trudă pierzindu-se în multe zădărnicii.

Grai şi suflet, IV (1930), 2, p. 396 - 404.

W. MEYER-LUBKE, *Rumănisch und Romanisch,* Bucureşti, Impr. naţională, 1930, 36 pag. (extr. din *Anal. Acad. Rom.,* V, Mem. secţ. lit.)

Cînd Schuchardt — mai mult în treacăt şi nu bine inspirat — exprima părerea că romanitatea limbei române nu este dovedită şi cînd, mai în urmă, Weigand spunea că „das Rumănische isl die romanische Balkanspraehe", asemenea afirmări deşteptau surprindere ori nedumeriri, pentru că, do o parte, se contesta ce era de mult recunoscut, iar, de alta, se făceau restricţii asupra caracterului romanic al limbei noastre din cauză că arată multe particularităţi balcanice. Meyer-Liibke, amintind aceste păreri, observă — cum o observaţie la fel făceam în *Grai şi suflet,* If, 410 – că de fapt, nu se reduce latinitatea limbei române, chiar dacă e numită „romanică balcanică", pentru că e un termen geografic echivalent cu „ibero-romanică" pentru spaniolă şi portugheză, sau „galo-romanică" pentru franceză şi provansală. De luat în consideraţie, relevează Meyer-Lubke, sînt transformările speciale pe care le arată limba română, caracteristicile care o deosebesc în unele privinţe de celelalte idiome romanice, şi pentru aceasta în expunerea sa a ales cîteva particularităţi fonetice, morfologice etc, aducînd unele păreri nouă în interpretarea lor sau dînd indicaţii pentru cercetări mai departe.

Asupra prefacerei lui *et* în *pt,* Meyer-Lubke se referă mai mult la studiu] pe care l-a publicat în *Zs. f. rom. Phil.,* XLV, 646 urm.

Pentru cazul lui *frapsin* > *frasin* rămîne foarte contestabilă explicaţia, prin disimilaţie, la care s-a gîndit şi Meyer-Lubke, după S. Puşcariu. Nici o disimilaţie analoagă nu e confirmată în fonetismul românesc Meyer-Liibke crede că *p* a putut cădea prin disimilare în *frapsin,* fiindcă iniţiala lui prezenta tot o labială

plus altă consoană — şi aceasta pentru a explica de ce *pieptene* nu s-a redus nicăieri la **pietene.* O asemenea distincţie nu e făcută de Puşcariu şi de aceea părerea sa e că tot prin disimilare a rezultat megl. *fat* < *fapt,* pe cînd, desigur, trebuie privit altfel[1]. Cît timp avem mărturiile categorice ale unor forme ca *fript, frupt, piept, pieptene* sau (de provenienţă nu latină) *proaptâ (propti),* dial. *popti (< pofti),* neatestate nicăieri cu *pt* redus la *t, frasin* exclude explicaţia prin desimilarea labialelor.

Asupra sîrb. *kopsa* Meyer-Liibke pune întrebarea, într-o notă de la p.2, dacănu s-ar putea ca atunci cînd *coksa* a fost împrumutat de sîrbi să fi fost disimilat în vorbirea lor sau ca o asemenea disimilaţie să fi existat în graiul romanic de unde a fost împrumutat. Şi o presupunere şi cealaltă nu văd cum ar putea fi admise: o disimilaţie de felul acesta e necunoscută ca fonetism slav sau romanic. Sîrb. *kopsa* e, evident, o urmă pe teritoriu slav a transformărei fonetice proprie românei şi albanezei.

Pentru procliticul *lu* — despre care spune că nu poate fi redus din *lui* — Meyer-Liibke admite derivarea din lat. *illo.* Forma feminină corespunzătoare, *illae,* ar fi dat, după cum era accentuată ori atonă, **l'e* şi **le,* iar dintre acestea s-ar fi impus **l'e* devenit pe urmă *Vi* > *i, îi.* Nu vedem însă cum **l'e* ar fi putut da *Vi* şi, de altă parte, Meyer-Liibke pierde din vedere că articolul prepus feminin, corespunzător mase *lui, lu,* este *ci,* care nu poate fi decît *illaei,* şi numai plecînd de la el putem explica pe *i, îi.* Tocmai prezenţa lui *ei* confirmă părerea că şi *lui, lu* nu pot fi decît *Ului.*

Cu privire la cufundarea genitivului cu dativul, formarea viitorului, reducerea infinitivului etc, se aduc cîteva consideraţiuni de luat în samă, mai ales în legătură cu influenţa greacă, pe care desigur că trebuie să o reducem faţă de ce i-a atribuit Kr. Sandfeld.

Cîteva forme lexicale dau prilej lui Meyer-Liibke să facă interesante apropieri (v. în special observaţiile asupra lui *trup, ceas,* p. 33). Cu privire la *lume* e de rectificat că înţelesul lui corespunzător lui *mundus,* sub influenţa sl. *svStt,* ar fi fost introdus prin biserică, prin traducătorii cărţilor religioase slave. Pentru că e cunoscut astfel şi în arom., megl., şi istrorom., nu mai încape îndoială că aparţine celor mai vechi atingeri cu slavii.

Grai şi suflet, V (1931), 1, p. 188—189.

[1] Th. Capidan, ***Meglenoromânii,*** I, 170, îl crede influenţat de ***dat.***

PIUS SERVIEN, *Les rythmes cornme introduction physique â Vesthetique,* Paris, Boivin et C-ie, 1930, 208 pag.; *Lyrisme et structures sonores,* 203 pag. (amîndouă în „Bibliotheque de la Revue des cours et conferenees").

După noțiuni vagi şi interpretări convenționale, ritmul aştepta să fie studiat în complexitățile lui şi cu o metodă înnoită de considerații ştiințifice. **In** această direcție şi-a îndreptat cercetările P. Servien (Coculesco), adunînd în aceste două volume integrări la studii pe care le-a publicat mai înainte.

De la literatură ele **ne** duc spre lingvistică şi mai departe, chiar spre muzică, fizică şi matematică. Transgresiuni putînd părea surprinzătoare, dar nu este o caracteristică a cercetărilor de azi în orice domeniu că nu mai pot rămînea la limitările şi decretările ce mulțumeau altădată, într-o confortabilă renunțare la treceri peste obişnuințe? Expuneri de felul acesta vor întîmpina, poate, oarecare scepticism chiar la cei preocupați de problemele ritmului, pentru că le vor găsi prea complicat prezentate, în formule aritmetice, dar dincolo de aceste complicații răsar linii limpezi, acelea care vor rămînea şi vor simplifica interpretările.

Dacă ritmul sunetelor depinde, cum precizează P. Servien, de numărul, durata, înălțimea, timbrul şi intensitatea lor, urmează că în studiile asupra lui trebuie să avem în vedere toate aceste elemente, pentru că „le rythme reel est tout cela ensemble" *(Les rythmes...,*87). Principiu bine pus în lumină în tot cursul analizelor de o rară pătrundere pe care le găsim în aceste cărți şi ele insistă cu deosebire asupra rolului pe care îl are accentuația. **In** ce priveşte distingerea accentelor de intensitate, se spune *(ibid.,* 98—99) că în vorbire, deşi se pot deosebi accente secundare pe lîngă cele principale, de fapt nu este absolut necesar să se ție samă de această nuanță. Părere ce poate face impresia de exagerare, pentru

că cele mai mici gradațiuni de accentuare pot să varieze efectele de ritmare, şi, desigur, numai cu vremea studiile asupra ritmului vor ajunge să aducă mai multe precizări şi **în** acest sens.

Tot perfecționarea mijloacelor de analiză va face să ne reprezentăm mai bine un alt aspect al ritmului: înrîuririle variate pe care le au sunetele unele asupra altora. Nu e pierdută din vedere de P. Servien nici această lăture a exprimărei ritmate — aşa d.e. cînd *(ibid.,* 87) observă că „les timbres se comportent cornme une matiere continue" —, dar cred că se putea insista mai mult asupra ei. Ca şi cînd este vorba de colori, nuanțări variate ale sunetelor rezultă din proiectările unora asupra altora.

Cu toate că problemele de ritm sînt cercetate de P. Servien şi în legătură cu poezia — multe pagini sînt consacrate alexandrinului şi versurilor lui Pindar —, atenția sa a fost îndreptată mai ales asupra prozei, şi în volumul al doilea putem vedea cum metoda sa, aplicată cu un remarcabil dar de aprofundare, cu punerea **în** evidență a nuanțelor celor mai subtile la stilul lui Chateaubriand din *Atala,* ne înlesneşte să înțelegem multe taine ale ritmului. Stăruința sa de a studia cu deosebire ritmul în proză **e** explicabilă cînd prea puțin interes i s-a acordat sau a fost interpretat după considerații contestabile şi fără perspective. Asupra unui punct mi se pare însă că părerea sa este prea categorică, anume cînd separă prea mult ritmul prozei de al poeziei. Acesta din urmă explică de multe ori aspecte ale celui dintîi: ritmul prozei moderne ori contemporane — şi constatarea ar putea fi dusă mai departe — nu se poate concepe, în mare parte, dacă excludem înrîurirea pe care au avut-o asupra Iui realizările în poezie. Ori că un prozator a scris cîtva timp versuri, de o factură sau alta, ori că nu a putut rămînea strein de operele poetice, stilul lui a fost in mod firesc influențat de poezie. Se poate spune **în** general că proza merge pe urmele poeziei şi, cînd ea nu ține samă de inovații reale ale acesteia, îşi reduce valoarea sub copleşiri de arhaism.

Intre ştiință şi poezie, cărțile lui P. Servien sînt dintre acelea care dau la o parte prezumpțiuni învechite de cercetare şi fixează dintr-o dată criterii de care trebuie să se ție samă.

Grai şi suflet, V (1931), 1, p. 190-191.

C. TAGLIAVINI, *II „Lexicon Marsilianuni',* dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII, Bucureşti, Cultura naţională, 1930, 282 pag. (voi. V din seria *Etudes et recherches,* publ. de Acad. Rom.).

Cu aceeaşi stăpînire desăvîrşită a limbei noastre pe care a arătat-o şi alteori, C. Tagliavini ne dă acest studiu asupra *„Lexiconului'" latin-român-maghiar,* păstrat printre manuscrisele lui Marsigli, care a fost şi un pasionat bibliofil — vieaţa lui aventuroasă care l-a dus pînă prin ţinuturile noastre şi activitatea lui multiplă sînt evocate în cîteva pagini de la început.

Manuscrisul tipărit de Tagliavini se găseşte la biblioteca Universităţei din Bologna şi a fost trimis de cineva lui Marsigli care a pus pe el însemnarea *„Lexicon Latinum, Walachicum et Ungaricum".*

Cuvintele româneşti sînt redate cu ortografia întrebuinţată de obicei de streinii care, în sec. al XVI-lea şi mai tîrziu, au încercat să adapteze alfabetul latin la transcrierea sunetelor limbei noastre. Că un strein, şi nicidecum un român, trebuie să fie cel care a redactat acest dicţionar în trei limbi nu poate fi îndoială, cum bine arată Tagliavini. Acest strein ajunsese să-şi însuşească destul de bine limba noastră, în special graiul dintr-o anumită regiune — vom vedea care. Surprinde însă că în mai multe locuri lipseşte cuvîntul românesc corespunzător celui latin, chiar cînd trebuia să-i fie cunoscut (d.e. la *rivus, ros, sagitta, serenus, sitis* etc). Lacunele acestea sînt înşirate de Tagliavini la p. 40—41 şi ele ar fi de explicat astfel: uneori, pot fi simple scăpări din vedere ale alcătuitorului listelor de cuvinte (şi anume cînd cuvîntul românesc reproducea de aproape pe cel latin şi asemănarea dintre ele l-a făcut să uite însemnarea, în rubrica a doua, a echivalentului românesc; ar fi cazul pentru seria *rivus* ş.a. relevată mai sus); alteori dînsul, găsindu-se în faţa unor forme latine pe care, ca strein, nu ştia cum să le traducă în româneşte — şi, desigur, aşlepta să se informeze asupra lor —, le-a lăsat neexplicate (din această categorie ar fi lipsa glosărilor la *sacramentum, saginatio, tu/ies* etc; pentru că cele mai multe forme de felul acesta apar în pârlea din urmă, e de presupus că ele au rămas să fie explicate mai tîrziu şi autorul nu a putut reveni asupra lor); nu este exclus, de altă parte, ca manuscrisul să nu fie chiar al autorului, ci o copie, şi cel care avea să-l transcrie, neînţelegînd unele cuvinte, Ic-a lăsat neînsemnate, aşteptind să-i fie lămurite; că redactarea aşteaptă o revizuire, într-un fel sau altul, apare evident din felul cum se prezintă manuscrisul.

Ar rămînea de precizat de unde a plecat, pentru formele latine, alcătuitorul lexiconului ca să se gîndească la glosarea lor; sînt cuvinte de tot rare la care dînsul s-a oprit ca să le dea echivalentul românesc sau maghiar, aşa că nu se vede bine la ce izvoare a recurs şi cu ce intenţie; e o parte de cercetare pe care nu a putut-o duce mai departe nici Tagliavini şi se pune întrebarea dacă ea nu stă în legătură cu preocupări ale Iui Marsigli, pentru că ne putem închipui că dînsul a cerut cuiva redactarea unui lexicon care-1 putea ajuta în studiile sale.

Din unele particularităţi de transcriere a sunetelor şi din felul cum se înfăţişează manuscrisul (coloana a patra a fost lăsată liberă ca să fie completată, cum e de presupus, cu termenii germani), Tagliavini ajunge la părerea că lexiconul a fost scris de un german, adică mai curînd un sas, si datarea lui trebuie să fie între 1687 - 1700.

Că acest strein trebuie să fi fost din părţile Grisului şi Mureşului, spre Bănat, reiese clar din dovezile aduse de Tagliavini; particularităţile fonetice ale textului ne îndreaptă spre o regiune pe care Tagliavini o fixează între Lipova, Făget şi Susani, ceea ce ar concorda cu împrejurarea că Marsigli a petrecut mai mult timp în acest ţinut, aşa că a putut primi lexiconul de la cineva de acolo.

Rămîne însă un punct nu tocmai bine lămurit, anume fonetismul lui *ce, 6i* faţă de al lui *ge, gi*; pe cînd, cum rezultă din forme ca *lese, ţulser* etc. *(= lege, fulger),* avem dovada că *g* era pronunţat de autorul lexiconului ca *z* (sau *z; s* transcrie asemenea sunet), pentru *c* găsim fonetismul nealterat (astfel: *cser, cserk* etc, unde *cs = c),* cu toate că ne-am aştepta la o transcriere care să corespundă alterării lui c *(>s,S~)* paralelă celei a lui *g (> z, z);* o singură dată totuşi se pare că textul lasă să recunoaştem şi această pronunţare specială a lui *c,* anume cînd la n. 1105 vedem

scris *inkops* care ar fi de interpretat ca *încopsiu (intopsiu) = încopciu,* cum admite şi Tagliavini (p. 81). Pentru ce pronunțarea dialectală c > *s(s')* nu este atestată tot aşa de des ca aceea cu *g > z(z)?* 0 explicație ar fi poate aceasta: autorul lexiconului cunoştea, desigur, şi vorbirea generală românească, nu numai cea dialectală, şi de aceea în unele cazuri s-a conformat celei dintîi, scriind *cser\ cserk* etc. De altfel, aceasta se poate observa chiar pentru *g:* cu toate că cele mai de multe ori, în acord cu pronunțarea locală, e scris cu *s,* totuşi întîlnim şi scrierea cu *gs (= g): gsinere, gsingas* (apare şi *g: sagyiatta* la n. 982).

Cîteva forme, înşirate la p. 160, sînt considerate ca obscure de Tagliavini; nu par să prezinte importanță, pentru că fac impresia să fie greşit scrise sau confundate cu forme maghiare; *ster* trebuie să *îie'stea,* cu *r* pus, poate, sub influența lui *stercus* care urmează imediat în coloana latină; *thnam,* cum presupune şi Tagliavini, ne face să ne gîndim la *turn,* cu grosolană eroare de transcriere; *rasina = cupruin* stă lingă ung. *resz,* aşa că a putut da loc la o asociere greşită; *szil =scintilla* nu poate fi şi el decît o greşală, inițiala fiind luată de la ung. *szikra* ce urmează şi cuvîntul românesc fiind lăsat neînsemnat cum trebuia.

Ar fi fost de relevat glosele: 311 *confluunt aquae = kur si se prae un,* unde trebuie cetit: *curie (curie) depreună,* 369 *culex = musticza,* adică *musculiță;* 192, 394, 587, 653 *cibus, dapes, esca, fercutum = pasitura, pasature;* 277, 349 *cocus =paşilor,* forme care se întîlnesc cu *păzi* „a fierbe, a face, a găti de mîncare", *păzătură* „mîncare", date de Viciu, *Supl. la Glosar de cuv. dial.,* 12^.

Făcîndu-ne cunoscut manuscrisul din biblioteca marsigliană şi căutînd să lămurească pînă în cele mai mici amănunte cuprinsul iui, lucrarea lui Tagliavini aduce dialectologiei noastre o remarcabilă contribuție, pentru care trebuie să-i fim recunoscători.

Grai şi suflet, V (1931), 1, p. 191—194.

I. IORDAN, *Introducere în studiul limbilor romanice: Evoluția şi starea actuală a lingvisticei romanice,* Iaşi, Ed. „Inst. de fii. română", 1932, VIII – 480 pag.

Subtitlul, care putea fi pus în frunte dacă nu e întrevăzută o urmare a cărței, răspunde numai în parte intenției de a da, pentru studenții universităților noastre, o introducere în romanistică — aceasta cere mai mult, o prezentare în genul *Einfuhrung-xilm* lui Meyer-Lubke. Pentru înțelegerea directivelor romanisticei sînt arătate, de o parte, într-o expunere sumară, ideile care au călăuzit lingvistica generală, de la întemeierea ei ca ştiință, şi întrucît ea îi este tributară, iar, de alta, inovațiile datorite chiar ei, cu repercusiuni, la rîndul lor, în lingvistica generală. Diferitele teorii actuale sînt bine prezentate şi cu multe referințe care vor înlesni urmărirea lor, criticile la care au dat loc. La ele se adaugă şi criticile autorului, căutînd să păstreze obiectivitatea. Inşirării de nume şi de opere i se pot obiecta unele inconsecvențe şi uitări de a fi relevate cum se impuneau. După opera lui Diez, aceea a lui G. Paris trebuia mai bine pusă în evidență; tot aşa aceea a lui Tobler, amintită mai mult în treacăt, deşi i se recunoaşte că de la ea pleacă, întrucîtva, şcoala lui Vossîer. „Idealismul" acesteia e înfățişat cu o notă de exagerată bună apreţiere, deşi sînt arătate rătăciri ale lui. Apologia nouă care i se aduce nu-1 va ajuta însă mult, cînd diletantismul lui apare iremediabil — de lingvistică romanțată. La p. 166, nu fără surprindere, mă văd trecut printre adepții vosslerismului, pentru că în articolul publicat de mult, (în 1905), *Limba noastră ca icoană a vieței culturale,* aş fi exprimat idei ce se aseamănă cu ale profesorului de la Miinchen, şi în *Vieața păstorească* „aş fi aplicat principiile" acestuia: articolul meu e cu totul strein de *Positivis*

mus..., apărut la 1904, şi cu atît mai mult de *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung,* ce s-a tipărit, în prima ediţie, la 1913; sînt întîmplătoare întîlniri, ca şi aceea, amintită la p. 88, între titlul revistei, *Grai şi suflet,* şi acela al unui articol al lui Meringer, *Sprache und Seele;* numele revistei pleacă de la o conferinţă pe caro am ţinut-o în 1907 — din greşeală s-a tipărit 1909 în voi. I, 22 — şi cu el s-a întîmplat să coincidă titlul pe care Meringer l-a dat articolului său publicat în 1921; nici în *Vieaţa păstorească* nu am avut de ce să urmez pe Vossler; am scris-o în acord cu interpretări ale folklorului cum de mult am crezut că trebuie introduse în studierea lui.

Cu toate că principiul omonimiei al lui Gillieron a primit în urmă atacuri ce-1 clatină din încrederi care prea uşor i s-au dat, Iordan îl consideră ca valabil în multe cazuri. Pentru limba noastră dă cîteva exemple, printre care: *înalt,* înlocuind pe **alt* < a 1 t u s, pentru că acesta se confunda cu *alt* < a 1 t e r (p. 193; cf. 455); dar forma compusă cu *in-* apare şi în alb. *(nal'tz),* it. dial. *(nautu),* prov. *(naut),* fără ca în aceste limbi omonimia să fi putut interveni, deoarece ori nu apare forma corespunzătoare Iui a 1 t e r, ori ea nu se confundă cu cea rezultată din acesta; dispariţia numeralelor u n d e c i m, d u o d e c i m, t r e d e c i m etc, pentru că partea lor din urmă s-ar fi confundat cu *zece, zeci* (p. 194); Iordan pierde din vedere că u n d e c i m etc ar fi dat în română **undece, *dodece, *tredece* (sau *-i); d* nemaigăsindu-se dinaintea lui e accentuat, ca în d e c e m, nu putea trece la *z.* Pentru fr. *fait* „fapt" nu văd iarăşi de ce ar fi invocată omonimia (p. 187), presupunîndu-se că el trebuia distins de *fait* „făcut"; rostirea cu *-t* a celui dintîi poate proveni din obişnuinţe ale oratoriei de barou sau de adunări politice; se ştie cum avocaţii şi oamenii politici ţin să rostească într-un anumit fel unele cuvinte, pentru ca să le pună mai bine în relief.

Cartea dovedeşte emancipare de vocabularul filologic şi de stilizarea greoaie a lui Philippide, dar de ce mai e mereu întrebuinţat termenul de „alunecarea sunetelor"? E neştiinţific, cum e neliterar acel *slăbăciune* pe care îl cetim de cîteva ori (p. 18, 25 etc). Nu pot fi admise nici scrieri ca: *pedeoparte* (p. VI), *pedealtăparte* (p. 6 şi în alte locuri), *pedealta* (p. VI), *prinurmare* (p. IV)., *depildă(-p.* III; atunci de ce nu şi: *deexemplu?).* Sînt barbarizări ortografice pe care le vedem des de cîtva timp, dar pe care un filolog trebuia să le evite.

Grai şi suflet, VI (1934), 1-2 p. 390-392.

AL. ROSETTI, *Limba română în secolul al XVI-lea,* Bucureşti, Ed. „Cartea românească", 1931, XVIII - 158 pag.

Ca şi prin *Cursul de fonetică generală,* Rosetti a ţinut să puie la indemina studenţilor un manual de orientare în studiul vechei noastre limbi. K astfel binevenit cînd la noi lipsesc asemenea cărţi. Un manual troliu ic să fie insă cît mai uşor de consultat, să evite complicaţii inutile, şi aceasta nu a avuf-o destul în vedere. Rosetti. Pentru ce încărcarea textului eu atîtea paranteze pătrate la sunetele studiate? Procedeul derivat din publicaţii de dialectologie şi e urmat numai de cîţiva lingvişti. Aplicat la prezentarea particularităţilor românei vechi, nu-1 văd justificat.

Expunerea o redusă la relevarea Coptelor esenţiale, şi în ce priveşte fonetica oa urmează alte grupări decît colo din studii anterioare — rămîne însă întrebarea dacă nu sînl do preferat acestea într-o expunere istorică. Criteriul geografic o luat în consideraţie, in măsura în care no permit textele secolului al XVI-lea. în interpretarea unor fapte, Rosetti redă părerile pe care Io-o exprimat altă dală, amintind însă în nule divergenţele faţă de explicaţiile admise do alţii.

In ce priveşte fonetismul formelor aferezate ca *parai — împărat* (p. 40) se poate obiecta că nu sînt luate în samă cele care prezentau tot un *îm, in* iniţial, dar de altă provenienţă: d.c *înger,* care în legături ca *un înger* nu apare redus la *ger.*Schimbarea lui *nece* in *neci* n u c datorită trecerei lui *e* aton la *i* (p. 33), ci foneticei sintactice (ca şi *ci* < *ce, căci* < *căc.e). Menciunos* a devenit *mincinos* nu prin analogie cu *minţi* (p. 57), ci prin reducerea lui *iu* aton la *i,* ca în alte cazuri. *Fcpse* e greşit dat ca formă de mai mult ca perfect (p. 106), cînd este do perfect simplu. Nu se înţelege de ce *rînd*

e trecut printre formele adverbiale (p. 108). Inconsecvențe au făcut ca unele forme adverbiale să fie relevate în acelaşi timp la morfologie şi la vocabular, pe cînd altele de acelaşi fel să fie amintite numai o dată: aşa *aicea, ainte* la p. 107 şi 139, pe cînd *aorea, iuo* numai la p. 108. Nu văd cum scrieri ale lui Petru Şchiopul, ca *țilata, sulugă* ş.a. = *plată, slugă* ar arăta influență ortografică slavă (p. 20). Prea influențat de limba franceză, Rosetti întrebuințează cuvinte *ca. ancombrat* (p. 152) şi-i da lui *reface* o construcție falsă: „refăcut pe *dzlc"* (p. 39; trebuia *după).* Măcar filologii să reacționeze împotriva neologismelor ori inutile ori greşit redate. O erată se impunea, mai ales la un manual care trebuie să înlăture orice nedumeriri (de îndreptat astfel la p. 19, unde *ploe* e greşit dat; la p. 35, unde e vorba de *u* şi „alternanțe": la p. 37, unde în rîndul al 2-lea trebuie cetit *ş, j* în loc de *s, z).*

Grai si suflet, VI (1934). 1-2, p. 389-390.

CH. BALLY, *Linguistique generale et linguistique frangaise,* Paris, E. Leroux, 1932, VIII — 410 pag.

întreg volumul redă cursuri universitare, partea intîi cuprinzind o expunere de principii şi metodă, a doua o caracterizare a francezei de azi.

O părere exprimată de Bally în primele pagini e că, împotriva celor susținute în general de lingvişti, orice limbă apare în realitate ca ..instituție tradițională", cea mai tradițională: „La langue ne connaît pas les mutations brusques qu'on observe dans la politique, Ie droit, voire la morale et la religion" (p. 4—5). Prea categorică afirmație, cînd termenii de comparație sînt departe de a fi in acord cu evoluțiile lingvistice. întrucît evul mediu, şi referindu-ne numai la țările romanice, arată din punct de vedere lingvistic mai mult spirit tradiționalist decît sub alte raporturi? Ii caracterizează, din contra, permanențe de organizație socială, fără să mai vorbim de religie, pe cînd limbile romanice au trecut atunci prin nenumărate schimbări. Pentru timpurile mai nouă, chiar limba franceză, tradiționalistă in unele privințe, nu arată totuşi că a trecut mult peste ceea ce apare cu persistențe uşor de recunoscut în alte direcții? Şi limba noastră nu este o pildă de repezi, chiar neaşteptate uneori, transformări, de un secol şi jumătate încoace? Cînd stările sociale rămîneau aceleaşi, totuşi ea, la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui de al XlX-lea, s-a îndreptat spre înnoiri, atîtea foarte îndrăznețe, şi chiar in cele din urmă decenii a evoluat cum nu s-a întimplat in alte direcții, cu stăruințe de rămîneri în urmă. Tradiționalismul şi înnoirile în ce priveşte limba nu pot fi privite apodictic după alăturări cu unele manifestații ale vietei sociale.

Mai departe Bally găseşte o corelaţie între tradiţia unei limbi şi unitatea ei: „Plus colle-ci est unc, plus elle tend ă se fixer. C'est le cas du francais beaucoup plus que de l'allemand: lâ. en offet, les dialectes sont encore vivants ct penetrent de toutes paris dans le haut allemand" (p. 10). Variaţiimile dialectale ştim însă cit de numeroase slnt in franceză, nu mai reduse decit în germană, uşa că nu vedem întrucît tradiţionalismul limbei franceze ar putea fi explicat cum admite Bally. Şi, rel'erindu-ne iarăşi la limba noastră, ea nu apare mai tradiţionalistă decît franceza, cu toate că arată mult mai puţine diferenţieri dialectale.

Multe observaţii pe care Bally le face cu privire la structura limbilor — unele cunoscute din lucrările sale anterioare, altele nouă — sînt de reţinut prin valoarea lor de analiză şi evidenţieri <e reies din ele.

Poate să pară surprinzătoare enunţarea de la p. 49: *„Tont rapport grammatical est verbal. La grammaire toat entiere est dans le verbe; inversement, tont verbe exprime par lui-mcine ou contient de la grammaire".* Părerea e justă în ce priveşte rolul însemnat pe care-1 are verbul, dar in loc de „gramatica in întregime c cuprinsă în verb" poale fi caracterizată astfel gramatica în cea mai mare parte a oi, deci fără generalizarea exprimată de Bally. Noţiunea verbală nu e totdeauna absolut implicită în fiecare categorie gramaticală.

Asupra exprimărei sintetice şi celei analitice Bally relevează (p. 111). şi cu deplină dreptate, cum aceşti termeni sînt întrebuinţaţi arbitrar adeseori. Totuşi recunoaşte că trebuie să recurgă la ei, aducind unele precizări. Astfel insistă asupra faptului că, atunci cind gîndirea nu este comunicată, apare „sintetică, adică globală": necesitatea de a împărtăşi gîndirea duce la „analizarea elementelor reprezentare!"; un strigăt este „sintetic", pe cînd fraza este „analitică". De aici concluzia: „Un procedeu lingvistic e cu atît mai sintetic, cu cît se apropie mai mult de nebuloasa primitivă, cu alte cuvinte de gîndirea neîmpărtăşită". Desigur că un strigăt, e aşa cum îl caracterizează Bally, dar, cind este vorba de exprimarea prin fraze, aspectul lor analitic e foarte relativ, nu arată o categorică dependenţă de neprimitivism: un om simplu se exprimă adeseori mai analitic, pentru că întâmpină greutăţi în redarea celor ce are să spuie, e impresionat de amănunte pe care nu e in stare să le înlăture cînd vorbeşte, pe cînd cineva cult găseşte uşor o exprimare mai sintetică. Alteori, se ştie, felul exprimărei poate să fie invers, aşa că şi în modul cum Bally întrebuinţează termenii de „sintetic" şi „analitic", cu toată intenţia sa de a-i preciza, vedem un dezacord faţă de realităţile lingvstice.

Caracterul analitic al limbei franceze îl atribuie Bally (p. 165), **ni** parte, declinului flexiunilor, confundărei mai multor forme ni una singură, pentru a exprima funcţiuni deosebite şi căutindu-se să se înlăture confuziunile într-un fel sau altul. Se poate obiecta însă că dacă în vechea franceză flexiunea substantivală şi cea verbală cunoşteau diferenţieri caro au dispărut cu vremea, nu urmează de aici că ea era mai analitică decît franceza modernă: forme vechi ca *li filz, le (ii* sau *je disoei, tu disoeis, il disoiet,* faţă de cele de azi *le fils* şi *je disais, tu disais, il disait,* nu contribuiau intru nimic ca franceza veche să apară mai puţin analitică decît cea de azi.

După numeroase relevări, arătînd ce elemente sînt cu deosebire proprii sfruclurei limbei franceze, Bally se opreşte la cîteva consideraţii estetice. Ele pleacă de la întrebarea dacă limba franceză e „artistică" ori „poetică" (p. 380). Pusă asIfel, întrebarea nu poate duce la o întemeiată caracterizare. Precizînd ce înţelege prin aceşti doi termeni, Bally spune că „o operă de artă pură este *plastică* in esenţa ei; arată mai mult decît sugerează", pe cind „o operă poetică pură... îndreaptă sufletul spre vis; expresiunca ei ideală este muzica". Ar urma de aici că muzica trebuie separată de artă. Distineţiuni, circumscrieri cum le admite Bally dezorientează interpretările estetice. Arfa adevărată nu rămîne niciodată departe de poezie, cuprinde înIr-o măsură sau alta şi cu variaţiuui de nuanţare virtualităţi de sugestiune — chiar şi ştiinţa adevărată, trecind peste erudiţie, amplii'ieînd-o, ne duce spre poezie.

Urmînd criteriul estetic care i s-a părut că trebuie luat in consideraţie, Bally formulează părerea sa cu privire la franceză astfel: „Le francais n'est guere faif pour le prolongement de la pensee dans le reve. II donne aux idees la limpidite du cristal; il lui en impose aussi la rigidite" (p. 381). Claritatea în exprimarea ideilor a fost totdeauna recunoscută francezilor, dar de ce Bally se mărgineşte, în această caracterizare generală, numai la ea? Nu trebuia uitată exprimarea sentimentelor cînd era vorba de „prelungire în vis".

Mai departe, e adevărat, Bally se referă la exprimarea lirică, dar afirmă că in poezia franceză lirismul a fost totdeauna „un iccident" (p. 383), pe cînd altfel se înfăţişează poezia germană. E o exagerare în clasarea astfel a poeziei franceze. Accentele lirice, cufundările în vis nu se reduc în poezia franceză la cît susţine Bally: nici în evul mediu, nici mai tîrziu, la romantici ori la simbolişti; celor din urmă le recunoaşte Bally că au ştiut să exprime „impresii vagi", dar aceasta, adaugă, a fost ceva întîm-

plător şi datorită influenţelor streine — părere plecînd numai de la unele impresii, denaturând realităţile literare. Căutînd să caracterizeze limba franceză şi raportîndu-se la literatură, Bally a pierdut din vedere producţiunile literare franceze în totalitatea lor, deci şi cele în proză. De atîtea ori acestea sînt străbătute de lirism şi ne îndreaptă spre vis, cu o superioritate de exprimare artistică ce lasă în urmă proza germană, aşa că ele nu pot fi neluate în samă. în apreţieri asupra limbei şi literaturei franceze, păreri unilaterale le vedem des repetîndu-se.

Cîteva pagini sînt consacrate francezei ca limbă de comunicaţie, în general, spune Bally, cînd o limbă ajunge să fie vorbită şi scrisă de cît mai mulţi, ea se şi simplifică, înlătură forme putînd fi o piedică la întrebuinţarea ei cotidiană; urmează observaţia: „II est curieux de constater que les deux peuples qui ont le plus eolonise, les Anglais et les Espagnols, sont aussi ceux dont la langue possede les formes generales les plus simples et les plus regulieres" (p. 386). Concordanţa pe care o găseşte Bally e contestabilă: engleza şi spaniola — aceasta totuşi neapărînd tocmai cum e înfăţişată — îşi afirmase caracteristicile lor înainte ca expansiunile coloniale să aibă loc, aşa că nu vedem ce legătură ar fi între faptele la care se referă Bally.

Franceza e prezentată ca în dezacord cu posibilităţi de răspîndire în anumite direcţii, pentru că ea are oroare „de tout ce qui conduit â l'automatisme, au travail linguistique, execute en series" (p. 391). Ea rămîne pînă acum, spune Bally, la ceea ce a făcut din ea o limbă adresîndu-se în primul rînd elitelor, iar dacă transformări în vieaţa popoarelor se vor accentua în sensul că „totul se democratizează", ar fi de regretat ca ea să ajungă la „avilissement", la diminuarea prestigiului ei. Trecînd la asemenea consideraţiuni, Bally atinge problema orientărilor sociale, dar asupra lor ştim cît de departe pot merge divergenţele de păreri.

Grai şi suflet, VII (1934), p. 317 - 320.

DIALECTOLOGIE

în întreaga sa activitate științifică, Ovid Densusianu a manifestat un interes deosebit pentru problemele de dialectologie românească și romanică.

începînd cu primele contribuții, publicate în *Revista critică-literară* a lui Aron Densusianu[1], și pînă în ultimii ani ai creației sale, Ovid Densusianu a promovat în lingvistica românească puncte noi de vedere în studiul dialectelor[2] și a trasat, în același timp, un program bogat de activitate în acest domeniu. La realizarea acestui program, Ovid Densusianu a contribuit atît prin propriile sale lucrări (studii și monografii dialectale), cît și prin acelea ale colaboratorilor săi.

Geografia lingvistică, ca metodă nouă în cercetarea graiurilor, apărută o dată cu elaborarea *Atlasului lingvistic al Franței* al lui J. Gillieron și E. Edmont (1909),

[1] Cf. darea de seamă la I. Bibicescu, *Poezii* populare *din Transilvania,* București, 1893, in *RCL,* IT (1894), 4, p. 169-174; *F.tininloqii românești,* 1 uși, în *RCL,* IV (1896), 3, p. 84; *Amintiri despre românii islrUni si urme din limba lor în documente din sec. XII, XIII, XIV, în RCL,* IV (1896), *k,* p. 260-261; darea de seamă la *G.* Weigand, *Jahre&bericht des Institutes fur rumănische Sprache...,* Leipzip, 1894, I..., în *RCL,* IV (1896), 10, p. 284 și urm.; *Rotacismul în diahclvl istriei),* In *RCL,* V (1897), **1,** p. 15-20, V (1897), 2, p. 33-40.

[2] Cf. îndeosebi *Orientări nouă în cercetările filologice, în GS,* I (1923), 1, p. 1—22; *Vorbirea populară din pvnete nouă de vedere, în I-iiul Congres al filologilor romani,* București, 1926, p. 96 — 104; *Păstoritul la per carele ren cnice. însemnătatea lui lingvistică și etnografică,* extras din *Vieața nouă,* 1913, 34 p.; *'Folklorul. Cum trebuie înțeles,* extras din *Vieaja nouă,* 1910, 12 p.; *Cursul de filologie romanică. Dialectologia,* 1905 — 1906, 239 p.

şi, mai ales, principiile pe care Gillieron le-a afirmai pe baza studierii materialelor din atlasul Franţei au constituit la începutul secolului al XX-lea, cînd Ovid Densusianu îşi publică cele mai de seamă contribuţii în domeniul dialectologiei, obiectul a numeroase discuţii ştiinţifice, adesea cu un pronunţat caracter polemic!

Fiind preocupat de fixarea unor ***Orientări nouă în cercetările filologice***[1]***,*** Ovid Densusianu face, în articolul-program ai revistei ***Grai şt suflet,*** o analiză a metodelor vechi şi noi în dialectologie şi îşi propune să arate valoarea lor reală în cercetarea ştiinţifică.

Atlasul lui Gillieron este apreciat în termeni care, ţinînd seama şi de stilul, in general sobru şi cumpătat, al scrisului lui Ovid Densusianu, nu lasă nici o îndoială despre însemnătatea acestei lucrări: atlasul „înseamnă o epocă în filologia franceză şi cea generală..." şi este „un repertor de o bogăţie unică pentru studierea diferitelor ***patois*** din Franţa"[2].

Totodată, Ovid Densusianu manifestă o oarecare rezervă faţă de teoriile lui Gillieron (propagarea formelor, patologia cuvintelor şi omonimia ele.) şi, mai ales, este contrariat de faptul că acesta „arată în urmă — mai mult în polemici agresive decît în critici — şi o vădită ostilitate întregii filologii de pînă acum..."[3].

Cercetătorul modern, după părerea lui Densusianu, nu poate să ignoreze achiziţiile lingvisticii istorice, ceea ce reprezintă „clasicismul culturii filologice"[4]. „O colaborare a metodelor de pînă acum, cărora discernămînlul le-a fixat autoritatea, cu cele nouă, ale metodei geografice — subliniază el —, este îndrumarea pe care trebuie să o adoptăm dacă ţinem să înţelegem mai bine transformările lingvistice"[5].

Consecvent părerilor sale, Ovid Densusianu apără chiar noua metodă a geografiei lingvistice de unele critici exagerate: „...Nu împărtăşim nici noi — cum am spus în alt rînd — tot ce se preconizează sub numele de «geografie lingvistică», dar nu se poate trece [ieste unele achiziţiuni datorite dialectologiei nouă"[6].

[1] In GS, I (1923), 1, p. 1-22.

• Cf. *Orientări...,* în GS, I (1923), 1, p. 11.

• *Ibid.,* p. 13.

[4] Ovid Densusianu, susţinător şi propagator activ şi pasionat al simbolismului în literaturafromânâ, a fost, (olodată. un adept al bunelor tradiţii şi al clasicismului în literatură. Cf. VJV, V (1909), 7, p. 133, VI (1910), 20, p. 384 şi XII (1916), 1, p. 21-24.

Cf. darea de scamă la O. Millardet, *Linguistique el dialectologie romanes...,* în *GS, 1* (1923), i, p. 151; vezi şi darea de seamă la M. Bartoli, *Introduzione alia neolinquistica (principi-scopi-metodi),* în *GS,* III (1927), 1, p. 253-257.

• Cf. darea de seamă la lucrarea lui Ed. Bourciez, *lih'ments de-linguistique rornvne...* în *GS,* I (1923), 1, p. 355.

Ovid Densusianu remarcă activitatea intensă desfăşurată în vederea publicării atlaselor lingvistice (Gillieron, Griera, Weigand, Bartoli)[1] şi menţionează că el însuşi a insistat, în două rapoarte la Academie[2], asupra necesităţii de a elabora un atlas lingvistic, care să fie însă completat şi de o parte etnografică şi folclorică.

Indicaţiile metodologice referitoare la elaborarea atlaselor lingvistice au fost stabilite de Ovid Densusianu pornind de la critica făcută metodei lui Gillieron, prin care se urmăresc numai termenii concreţi (denumind obiecte, elemente ale florei şi faunei etc.); aceasta este considerată unilaterală şi mecanică[3], deoarece neglijează alte forme lingvistice, de asemenea interesante.

Aceleaşi deficienţe — tonul categoric, exclusivist faţă de achiziţiile lingvisticii istorice, valoarea relativă a hărţilor colorate şi a răspunsurilor scriitorilor la anchetă etc. — sînt semnalate de Densusianu şi în recenzia la prospectul ***Atlasului lingvistic român*.***

Am considerat necesar să aducem aceste precizări, dat fiind că s-a acreditat adesea ideea, bazată pe o informaţie parţială, că Ovid Densusianu ar fi fost un adversar net al atlasului lingvistic şi al geografiei lingvistice ca metodă de cercetare. O asemenea concepţie nu corespunde părerilor exprimate de Densusianu şi nici viziunii largi pe care a avut-o acest învăţat în toate domeniile de activitate.

Este adevărat însă că Ovid Densusianu a recomandat cercetătorilor graiurilor să elaboreze în primul rînd monografii dialectale şi să publice culegeri a cît mai numeroase şi mai variate texte populare[5].

Buletinul „Societăţii filologice" (1905—1907) şi revista ***Grai şi suflet*** (1923—1937) reflectă în bună măsură, prin studiile şi materialele publicate, atenţia pe care a acordat-o Ovid Densusianu şi, alături de el, colaboratorii săi, acestor direcţii de cercetare.

Densusianu nu s-a limitat însă să dea numai indicaţii de metodologie generală pentru dialectologi, ci a realizat,

[1] Cf. darea de seamă la M. Bartoli, *Piano generale dell'Atlante linguislico italiano...,* în *GS,* II (1925), 1, p. 184.

' Cf. *Anale,* Dezbateri, XL, 154-155, XLIV, p. 87.

> Cf. darea de seamă la T. Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului...,* în *GS,* II (1926), 2, p. 403-405.

' Cf. *GS,* VII (1937), p. 341-344.

[8] Cf. comunicarea *Cercetări asupra dialectelor noastre,* în *BSF, J* (1905), 2, p. 27 - 38 (proce.su1-verbal al şedinţei din 14 noiembrie; cf. şi procesul-verbal al şedinţei din 31 decembrie); I.-A. Candrea şi Ov. Densusianu, *îndrumări pentru cercetările dialectale,* în *BSF,* II (1906), 1, p. 1—18 (procesul-verbal al şedinţei din 10 iunie), prezentarea monografiei lui V. Vârcol, *Graiul din Vîlcea...,* în *VN,* VI (1911), 23, p. 459-460; *Orientări...,* în *GS,* I (1923), **1,** p. 1—22; *Vorbirea populară din puncte nouă de vedere,* în *I-îiul Congres al filologilor români,* Bucureşti, 1926, p. 96—104, şi *Evoluţia estetică a limbii române,* curs universitar, 1929—1930, p. 1—13.

prin culegerea de texte *Graiul nostru*[1] şi prin monografia dialectală *Graiul din Țara Hațegului'*[2], două opere fundamentale, a căror valoare incontestabilă le-a impus ca lucrări model în dialectologia românească.

Ovid Densusianu a adus contribuții însemnate şi in alte domenii ale cercetării dialectale şi a îndreptat atenția specialiştilor asupra unor aspecte mai puțin studiate pînă atunci, care oferă cercetătorului date noi pentru cunoaşterea graiurilor populare: raportul dintre cercetările dialectale, etnografice şi folclorice[3], însemnătatea păstoritului în formarea limbii române, cu urmărirea fenomenului, paralel, în limbile romanice şi iranice[4] — care 1-a dus la stabilirea distincției dintre nomadism (cuceritor şi paşnic) şi transhumantă[5] —, descrierea trăsăturilor comune dialectelor limbii române", fixarea unui sistem de transcriere a materialului dialectal' etc.

Ovid Densusianu a prezentat, de asemenea, o teorie proprie despre „originea celor trei dialecte" româneşti (meglenoromâna este considerată un subdialect al dacoromânei) şi a adus puncte de vedere noi in studierea epocii şi a locului de formare a limbii române[8].

[1] *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români,* publicate de I.-A. Candrea, Ovid Densusianu, Th. D. Speranția, Huzureşti, 1906-1908, voi. 1, 320 p., voi. **II,** 514 p. Cf. VA', 1 1 (1906), **19,** p. 733: „...Se încearcă întiia oară la noi să se dea o icoană a graiului popular aşa cum se vorbeşte în toate părțile..."; se subliniază, în continuare, valoarea textelor—convorbiri care înfăţişează aspecte ale vieții țăranului; cf. şi VA', V (1909), 10, p. 312, unde Ovid Densusianu răspunde la unele obiecții (faptul că volumul nu are indice şi că e lipsit de orice lucrare proprie a culegătorilor), aduse de I. Bianu în raportul făcut la Academie; „Desigur că ar fi fost un fel de lucrare «proprie» dacă d-nii Candrea, Densusianu şi Speranția ar fi fabricat oarecari texte populare. Dar ce lucrare •proprie» decît să introduci în culegerea textelor populare un criteriu nou, cum s-a făcut in Craiul?".

»*Graiul din Țara Hațegului,* Bucureşti, **1915,** 345 p.

' Cf. *Folklorul. Cum trebuie înțelts.* Bucureşti, 1910. *Orientări...,* în GS, I **(1923), 1, p. 1-22.**

* Cf. *l'ăttoritul Iu popoai ele romanice. îndemnă In tea lut linji i.<l c j ți etnoyrjficl,* extras din „Vlesța nouă", Bucureşti, 1913,'•>'<p.

[5] Cf. *Pentru lămurirea problemei păstoritului,* in VA", IX **(1913), 9, p. 292-300;** *Pentru probitatea ştiințifică,* în *GS.* III **(1928), 2,** p. **439-441.**

* Cf. *Semantism anterior despărțirii dialectelor române,* I, în *GS* II **(1925),1, p. 1-21,** şi II în GS, II **(1926), 2, p. 310-327.**

' Cf. sistemul de transcriere folosit în Graiul *nostru* şi în Graiul din 7'ara *Hațegului;* (în colab. cu I.-A. Candrea) *îndrumări în cercetările dialectale,* in *BSF,* II **(1906), 1,** p. **11 — 18** (procesul-verbal al şedinței din **11** iunie); *I-îiul Congres al filologilor români,* Bucureşti, **1926, p. 15-16.**

» Cf. *Istoria limbii române,* trad. rom., Bucureşti, **1961,** voi. I, cap. VI, *Originea celor trei dialecte,* **p. 189 —224,** şi dările de seamă la Th. Capidan, *Meglenoromânii...,* în GS, II **(1926), 2, p. 363 — 382; S.** Puşcariu, Siudn islroromdne..., în GS, III **(1928), 2, p. 445 — 451.** Al. Philippide, *Originea românilor...,* în *GS,* IV **(1930), 2, p. 396-404.**

Deşi teoria lui Ovid Densusianu despre formarea limbii române şi despre originea celor trei dialecte nu a fost confirmată şi susținută de cercetările ulterioare, ea a avut însă menirea de a activa gîndirea ştiințifică românească în sensul căutării adevărului şi poate fi apreciată prin prisma propriilor sale cuvinte: „O eroare ce stimulează la cercetări e, desigur, preferabilă unui adevăr dogmatic aducător de repaos şi pasivitate..."[1].

Studierea graiurilor româneşti de la nordul şi sudul Dunării, susținută de interesul călăuzit de simpatie pentru viața țăranului'[2] şi de aprecierea contribuției pe care dialectele o pot aduce la descifrarea istoriei limbii şi a poporului român, a constituit o permanență vie în întreaga activitate ştiințifică a lui Ovid Densusianu.

[1] Cf. *VN,* XVII (1921), 6-7, p. 161.

* Cf. *Graiul nostru,* I, Bucureşti, 1906, p. VI; *Graiul din Țara Hațegului,* Bucureşti, 1915, p. 3-18; ViV, 1 (1905), 16, p. 361 — 364 ; III (1907), 4, p. 73-75 şi 7, p. 145-148; VII (1911), 10, p. 181-183; XVIII (1922-1923), 10-11, p. 157-162; XX (1924), 8—10, p. 109 — 116. Declarîndu-se împotriva idolatrizării vieții țăranului, aşa cum acesta era înfăţişat în literatura „țărăniştilor", Ovid Densusianu răspunde astfel criticilor care i s-au adus: „Din cei care mi-au adus această învinuire (că nu a înțeles şi a dispreţuit pe țărani şi literatura populară, — n. *ed.)* nu ştiu dacă vreunul s-a dus mai mult ca mine să stea printre țărani ca să le cunosc graiul şi sufletul" (VN, V (1909), 3, p. 44).

GRAIUL DIN ŢARA HAŢEGULUI

[Prefaţă]

Pentru cele mai multe ţinuturi ne lipsesc cercetări dialectale amănunţite şi de bună orientare filologică. Lucrările de pînă acum au urmărit mai mult să ne facă cunoscut teritoriul nostru linguistic in totalitatea lui, în ceea ce-1 caracterizează ca trăsături generale; numai rareori am putut înregistra vreo monografie bine informată asupra graiului din anumite localităţi, şi chiar regiuni dintre cele mai importante nu au fost explorate de aproape.

Unei asemenea regiuni e consacrată monografia de faţă. Pentru filolog, ca şi pentru istoric ori arheolog, Ţara Haţegului ofere un material dintre cele mai bogate şi prea puţin din el a fost publicat: o descriere sumară a particularităţilor fonetice proprii vorbirei din acest colţ al Transilvaniei ne-au dat G. Weigand, în *Jahresbericht des rumănischen Instituts,* IV, şi pentru vreo două localităţi I. Popovici, în *Rumănische Dialekte,* I; cîteva texte în transcriere fonetică s-au tipărit de aceiaşi autori şi în culegerea pe care am dat-o împreună cu I.-A. Candrea şi Th. Sperantia, *Graiul nostru,* II; singur lexicul ne era mai bine cunoscut din glosarele publicate de Ar. Densusianu, în *Revista critică-literarâ,* III, şi de A. Viciu, în *Glosar de cuvinte dialectale.*

Materialul ce se tipăreşte aici a fost cules în timpul unei călătorii pe care am făcut-o acum doi ani, şi în prezentarea lui, pe lîngă partea pur linguistică, am avut in vedere şi interesul pe care-1 poate oferi pentru folklor. în ce priveşte textele destinate a servi cercetărilor folklorice am urmat principiile pe care le-am expus în prefaţa la *Graiul nostru* şi în broşura *Folklorul; cum*

trebuie înțeles, principii ce cred că trebuie urmate de acum înainte în orice culegere de texte populare.

Volumul acesta inaugurează seria publicațiunilor „Institutului de filologie și folklor", a cărui înființare pe lîngă catedra de filologie romanică am cerut-o acum doi ani. Subvențiunea ce mi s-a acordat atunci mi-a permis să întreprind și să tipăresc această lucrare, ce va fi urmată de altele, deși „institutul" nu mai are recunoașterea oficială, pentru că subvențiunea i s-a suprimat anul trecut, probabil din precauțiunea de a nu se acredita părerea că și filologia merită să fie încurajată dacă cineva vine la noi să i se consacre. Gînd am susținut necesitatea întemeierei unui „Institut pentru studii de limbă și folklor" am crezut că și aceste studii erau îndreptățite să primească un sprijin ce altor specialități — istoriei, arheologiei etc. Ii se dă de multă vreme cu o dărnicie ce a mers crescând. Mi s-a părut, de altă parte, surprinzător că pentru studiul limbei române, pentru publicarea de cercetări, se acordă universităților streine — din Viena, Leipzig, Paris — subvențiuni de zeci de mii de lei, în vreme ce nu se dă cel mai mic sprijin celor care lucrează în țară pe acest teren.

Cînd mi s-a încredințat, în 1897, catedra de limba română de Ia Facultatea de litere, am stăruit Ia Ministerul Cultelor să se prevadă o sumă, foarte modestă, de o mie de lei pentru tipărirea lucrărilor de seminar. Mi s-a refuzat și am publicat atunci pe propria-mi socoteală un *Anuar* al seminarului, ce s-a oprit însă la primul volum, fiindu-mi peste putință să înving cheltuielile anuale pe care o asemenea publicațiune le reclama și mai ales după extensiunea pe care voiam să i-o dau cu timpul. Ceva mai norocoasă un moment, inițiativa pentru înființarea „institutului" s-a izbit acum de aceeași lipsă de bunăvoință acolo unde alte inițiative, atîtea solicitări ce nu pleacă din intenția de a servi știința, primesc repede aprobarea și nu li se refuză munificența oficială.

Dacă bugetar „institutul" nu mai există, el va continua să trăiască prin activitatea pe care voiesc să i-o imprim și care nu se poate opri la acest prim semn de vieață. Voi continua, cu propriile mijloace, să tipăresc lucrările făcute sub auspiciile lui, pentru ca munca depusă în domeniul filologiei la universitate și în afară de ea să poată folosi mai bine celor ce vor veni de acum înainte și vor fi poate mai norocoși, vor avea să lupte cu mai puține greutăți, îndreptîndu-se spre o știință ce e așa de puțin ținută în samă astăzi la noi.

în planul de activitate a „institutului" am căutat să fie cuprins pe o scară mai întinsă și folklorul, deși studiile de filologie ar fi fost suficiente să-l preocupe. Această alăturare a folklorului la filologie mi s-a părut necesară, pentru că în cercetările privitoare la producțiunile populare trebuie să se introducă alt spirit decît cel • •are a stăpînit pînă acum. Culegerile și studiile de folklor se fac și astăzi fără pregătirea pe care o cer, cu o desăvîrșită lipsă de metodă, după un sistem cu totul învechit. Mai în urmă a început și Academia să publice o serie de monografii „Din vieața poporului român", dar neîngrijirea cu care sînt redactate, lipsa de cel mai elementar spirit critic ce se trădează la fiecare pagină și indulgența prea mare cu care li se da aprobarea tipărirei nu fac decît să adauge cîteva volume la atîtea altele de maculatură folkloristică ce s-au tipărit pînă acum.

Pregătirea științifică și în studiile de folklor e de așteptat să plece tot de Ia universitate. Și deoarece nu avem pînă acum o catedră specială pentru aceste studii, cum investigațiunile de folklor se întîlnesc adeseori cu cele de filologie și cum, de altă parte, metodele riguroase ce sc aplică în filologie pot să călăuzească și pe cei ce se ocupă cu folklorul, activitatea „institutului" va putea da o îndrumare mai bună și în această direcțiune.

Graiul din Țara Hațegului, București, 1915, p. V-VIII.

[Introducere]

ȚINUTUL ŞI LOCUITORII: ÎNSEMNĂTATEA LUI PENTRU ETNOGRAFIE ŞI FOLKLOR

Din drumul ce duce de pe valea Streiului spre Haţeg „pă su vini" cum se zice în graiul locului ori de pe coastele ce ascund Silvaşul se vede desfăşurîndu-se una din cele mai frumoase privelişti de poezie a pămîntului românesc. De acolo poţi cuprinde cu ochii toată Valea Haţegului, cu inşiruirea-i maiestuoasă de munţi peste care stăpîneşte vîrful Rătezatului, cu satele, cînd mai dese,' cînd mai răzleţe, ce se pierd printre livezi şi lunci ori privesc de pe un deal strînse împrejurul turnului ascuţit şi alb al bisericei ce se înaltă parcă sfios să nu turbure armonia tabloului. Cu crestele lor conturate în linii blînde şi ridicîndu-se încet-încet unele deasupra altora, munţii, priviţi de departe, nu au nimic din romantismul fantastic şi prea sălbatec al Elveţiei ori Norvegiei; sînt munţi ce par tovarăşi mai prietenoşi de vieaţă şi din ei se desprinde o seninătate, o armonie, ai putea zice clasică; desigur că acei ostaşi romani ce au trecut pe aici acum două mii de ani îşi vor fi adus aminte de pămîntul Italiei cînd li s-a deschis dinaintea ochilor această vale ce avea să fie întîiul sălaş al neamului nostru dincolo de Carpaţi.

Dacă te adînceşti mai departe prin munţi şi iai drumurile ce duc spre Lunca Cernei şi Meria ori spre satele răsfirate de-a lungul Jiului pînă la Cîmpul lui Neag, priveliştea pierde, prin unele locuri, din perspectivele luminoase şi văile strimte tăiate de ziduii de stînci îţi amintesc vieaţa mai aspră de munte, vieaţă sihastră. Aici poţi vedea mai bine ce trebuie să fi fost odată aceste ţinuturi, ce trai trebuie să fi dus strămoşii celor care le stăpînesc astăzi.

Şi firea locului, şi felul de vieaţă al locuitorilor te opresc la pudul că acest colţ al Ardealului n-a putut fi decît un cuib de l'.islon. Chiar acolo unde pâstoritul e o îndeletnicire aproape l».-irasilă, unde abia mai întîlneşti cîţiva proprietari de oi (nu **mai** multe de treizeci ori cincizeci), amintirile bătrînilor vorbesc **de** \ n-muri mai bune cînd păcurarii se suiau în munte cu turme bogate, împrejurări neprielnice au adus decăderea păstoriţiilui în cele mai multe sate şi prin unele părţi această prefacere IIII c mai veche de cincisprezece ori douăzeci de ani (v. textele po care le dăm mai departe din Densuş, Ştei, Vălioara). Numai prin cîteva locuri — Lunca Cernei, Meria, Clopotiva, Petrila, ('.impui lui Neag — vieaţa păstorească a mai păstrat ceva din caracterul ei străvechi, dar nici pe aici nu vezi turme numeroase **do** oi şi păcurari puţini mai pornesc primăvara la munte să petreacă acolo pînă la începutul ierr.ei — păşunatul oilor se face mai mult prin locurile apropiate de sat, unde cîţiva ciobani le mînă dimineaţa şi le aduc îndărăt seara. A dispărut şi obiceiul de a pleca toamna cu oile prin alte locuri în căutarea păşunilor de iarnă — numai cîţiva Merieni se mai îndreaptă pe la Sf. Dumitru spre sosurile Bănatului, iar pe la Livezeni ori Cîmpul lui Neag transhumanta a rămas numai ca o vagă amintire. Din toate aceste slabe urme ale unui trecut depărtat răsare însă icoana vieţei ce s-a desfăşurat altădată prin aceste văi, vieaţă patriarhală de păstori[1].

în istoria Transilvaniei aceşti păstori au avut un rol însemnat In luptele ce s-au dat împotriva celor ce ameninţau hotarele ţărei. Mulţi dintre ei au luat parte la războaiele cu turcii şi ca răsplată pentru vitejia lor regii Ungariei i-au ridicat printre nobili. Ei au format clasa „nemeşilor" hăţegani şi unii şi-au uitat cu vremea legăturile de sînge,trecînd Ia unguri. Maghiarizareacîtorva familii nemeşeşti apare în documentele din primele timpuri[2], dar cele mai de multe ori această înstreinare n-a mers mai departe decît adoptarea unor nume de botez ungureşti, ca Ianoş, Laţco etc, ce contrastează cu numele curat româneşti de Bucur, Vlad etc. Amestecul de ungurisme în numele de familii nemeşeşti se vede de altfel şi azi (v. lista de nume pe care o dăm la lexic) şi ţi se pare foarte ciudat să le întîlneşti prin sate curat româneşti.

[1] Documentele cele mai vechi ne spun că locuitorii Ţărei Haţegului îşi plătiau darea în oi, ***Doc. Hurmuzaki,*** II[2], 9, 358, ceea ce arată iarăşi însemnătatea pe care o avea pâstoritul la ei.

[2] Mai multe s-au publicat în ***Doc. Hurm.,*** I[2]; II[2],[3]; ***A Hunyadmegyei tortinelmi*** <s ***rigiszeti tdrsulat tvkonyve,*** I, 60; II, 21; IV, 80 şi urm.

Nemeşi sînt şi astăzi mulţi în Ţara Haţegului, la Băieşti, Livadia, Bar, Fărcădinul de Jos, Ciula-Mare, Silvaş, Toteşti, Clopotiva, Zăicani, Sălaşul de Sus. Ei se mîndresc cu acest titlu şi cînd îi auzi vorbind te surprinde spiritul de separatism care-i mai stăpineşte. Unul din ei, vorbind de satul lui, îmi spune: „tot nemeşi curaţi or fost totdeauna, n-or fost streini, rumâni şi unguri, nime; noi nu ne mestecăm cu rumânii" (v. textul CCXC; cf. CCXXXVIII). în mintea nemeşului distincţiunea de clasă primează asupra celei de naţionalitate. După judecata lui, „rumân" e ţăranul, iar el e înainte de toate „nemeş". Spiritul satiric al poporului a ştiut să biciuiască însă mîndria nemeşilor, mai ales cînd printre ei se văd unii scăpătaţi. Versurile ce se aud des prin Ţara Haţegului:

Nemeş lamură,
Cu ţiganii seamănă

concretizează ironia românului hăţegan faţă de cei ce se fălesc cu nobleţea lor.

Separatismul acesta — ce se vede cu deosebire la sărbători, unde nemeşii joacă numai între ei şi au taraful lor de lăutari — c totuşi îii scădere de cîtva timp. Prin căsătorii, familiile de nemeşi se amestecă cu cele de ţărani şi prin unele sate portul, mai ales la bărbaţi, pierde încetul cu încetul din înfăţişarea-i de altădată; pălăriile nemeşeşti mici cu marginile aduse în sus abia se mai văd prin vreo două sate, Fărcădirul de Jos ori Toteşti.

în general portul nemeşilor se înfăţişează astfel: bărbaţii poartă cămaşe scurtă încinsă cu brîu de piele şi peste ea pieptar, crepat la mijloc ori înfundat, după cum e purtat de tineri ori de mai în vîrstă; peste pieptar aruncă un „căput" scurt, iar la sărbători pun şubă albă (cei bătrîni), ori neagră (cei mai tineri); vara poartă pantaloni de pînză albă largi (cu „sipcă", dantelă, la cei mai tineri, cînd se îmbracă de sărbătoare), iar iarna cioareci (albi la cei bătrîni, suri, „săini", la cei tineri) cu inflorituri de şnur în partea de sus dinainte (înfloriturile acestea se purtau mai mult altădată, azi se văd mai rar); pălăria, mică, e înlocuită iarna cu căciulă (cei bătrîni poartă căciula turtită, iar cei tineri plecată pe o ureche); încălţămintea obişnuită sînt opincile ori cizmele (cei tineri poartă şi papuci). Femeile se îmbracă cu rochie şi bluză ori laibăr (de stofă mai scumpă ori de pluş la sărbători); peste rochie pun un şorţ lung, iar pe cap poartă „k'isk'in'eu", cîrpă; în zile de lucru se încalţă cu cizme, iar la sărbători cu papuci, îmbrăcămintea „nemesoarielor" are astfel ceva cu totul orăşenesc.

Foarte variat este portul ţărănesc, şi mai ales la femei. Cel bărbătesc prezintă şi el unele deosebiri, după regiuni, dar nu tocmai aşa izbitoare.

începind de la Fărcădinul de Sus, Tuştea, Densuş, în general 'ii partea centrală a Ţărei Haţegului, îmbrăcămintea bărbaţilor <• aceasta: cămaşe lungă, pînă la genunchi, cu mîneci strinse jos i u „pumnaşi" şi încinsă cu brîu lat de piele: pieptar cu diferite înflorituri, peste el laibăr ori, la sărbători şi iarna, şubă albă lungă, cu „birnaş" (şnur) negru şi roşu pe margini şi încheiată la uit cu o baieră; cojoc, iarna ori la munte (pe vreme rea se poartă '•u miţele in afară); pantaloni largi de pînză aibă vara, strinşi -'ir> genunche cu o curea, iar in timpul iernei cioareci; pălărie mică (pînă nu de mult se purtau pălării cu marginea foarte lată ; azi se mai poartă numai prin unele sate din partea răsăriteană şi de pe Jii: Petros, Coroieştii de Jii, Păroşi); iarna se poartă „••âiţă" neagră („laie"), cum se zice prin aceste părţi la căciulă, deoarece acest cuvînt are cu fotul altă accepţiune aici, înseamnă U'luga ce se afîrnă de umăr (ori do „boată", pe spate, dacă se pune ova mai greu în ea); ca încălţăminte se poartă opinci (cu călţuni de lînă albă şi obiele); unii pun la sărbători cizme. Spre Bănat, incepînd de la Bueova, portul sc schimbă întrucîtva: se poartă la sărbători laibăre (fără mîneci) cu multe înflorituri şi, în loc de brîul de piele, „brăsire" de lină in culori vii; cei mai tineri îşi învelesc piciorul, deasupra opincei, cu obiele roşii vărgate. Pe Jii se poartă cămăşi ceva mai scurte, pantaloni strimţi de pînză, cioareci, şubă albă (mai rar neagră, pe Ia Petrila, Livezeni) şi, cînd dă frigul, cojoc şi căciulă mare, albă ori neagră, cu fundul lat.

Ţinînd samă de deosebirile după ţinuturi, mult mai mari aici, portul femeilor se prezintă astfel: ie cu „pui" şi cu cingătoare „brăsire", ori brîu de lînă; cătrinţă dinainte şi „cătrînţoh" dinapoi, numit prin unele locuri şi opreg; Ia Meria, Poieni, Bucova şi Băuţari opregul care înlocuieşte „cătrînţonul" e, ca şi în Bănat, făcut din fire roşii şi groase ce cad ca nişte ciucuri lungi; atît cătrinţă cit şi „cătrînţonul" sînt făcute din lînă de culoare închisă; spre Bănat însă, începind de la Poieni, se poartă câtrinţe în culori foarte vii şi cu desenuri mari, ce le dau o înfăţişare mai pitorească; pe Jii femeile bătrîne poartă iarna rochie de lînă neagră („burcă") şi cele tinere de lînă împestriţată („zavelcă"); peste ie se pune pieptarul ori laibărul; Ia sărbători şi iarna se poartă şubă (albă ori cenuşie deschis); încălţămintea obişnuită sînt, în zile de lucru, opincile şi la sărbători cizmele (ori papuci); sub călţuni se pun „cioareci" ce îmbracă piciorul de la

gleznă pînă la genunchi ca o tureatcă de lînă. Ceea co diferențeazâ cu deosebire portul este felul cum se îmbrobodesc femeile măritate. La Fărcădinul de Sus, Tuştea, Densuş, Ştei, Peşteana, Răchitova, Cîrneşti, Clopotiva, Lunca Cernei se poartă două coarne întoarse în sus şi fixate îndărătul capului (ele variază ca mărime după vîrstă; nevestele tinere le poartă mai înalte); coarnele sînt făcute din sîrmă peste care se suceşte lînă; o învelitoare mică de pînză brodată cu „pui" şi numită „s'gapsă" acopere coarnele şi peste ele se pun „propoada" (broboada) sau „kkKirieul"; la Meria şi uneori la Lunca Cernei se poartă coarne întoarse în jos: cu portul acesta femeile au o înfățişare foarte ciudată, mai ales cînd, în zile de lucru, umblă cu capul descoperit şi nu pun nici „sgapsa". De la Grădişte în jos spre Bănat se poartă numai o „seapsă" rotundă pe conci, fără coarne (mai înainte se purtau şi coarne la Grădişte). Pe la Pui şi satele învecinate (Coroieşti, Şerel, Uric, Ilobița, Galați, Federi, Ohaba şi în jos pînă spre Banița), portul se schimbă iarăşi: de partea stingă şi dreaptă a capului se pun nişte adausuri de lînă îmbrăcată cu pînză, în formă de semicerc, şi legate între ele cu o sforicică; peste aceşti „dălozj", cum le zice, se împleteşte părul şi se pune broboada, ce măreşte şi mai mult cu cele două părți ce cad în jos dimensiunile capului. De la Iscroni pînă la Cîmpul lui Neag se poartă „plşt'erj", două cozi mari aduse de-a stînga şi de-a dreapta şi dînd capului aceeaşi înfățişare ca şi „dălozii". La Livezeni, în loc de doi „plşt'erj" se poartă numai unul, la stînga; la Petrila nu se obişnuieşte decît broboada, fără „plşt'erj" ori „dălozi"; pe Jii, fetele şi nevestele pun în păr ori în broboadă nişte ace cu gămălie numite „trămuricj" (gămălia e prinsă de ac cu o sîrmă în spirală ce o face să tremure). Fetele poartă coada („t'ica") îndărăt, prin satele dinspre Jii împletesc două cozi, una e lăsată pe spate, iar cealaltă e dusă pe tîmpla dreaptă şi împreunată cu cea dindărăt (pe la Răchitova e acelaşi port şi tot aşa era mai de mult la Densuş); de obicei ele umblă cu capul descoperit sau pun „lusKiricu"; la gît poartă „lăt'ițar" (colan de mărgele mărunte) şi la sărbători salbă („baier"). Altădată purtau prin unele sate şi fetele şubă: acum nu se mai obişnuieşte[1].

Varietatea portului țărănesc şi schimbările ce s-au introdus în el mai în urmă lasă să se vadă că în Țara Hațegului s-au încru-

[1] Pentru portul hățegan v. şi S. Moldovan, ***Țara noastră,*** Sibiu, 1894, 63 şi urm., dar descrierea nu se mai potriveşte în unele părți cu portul de azi, schimbat în anii din urmă; cf. A. Viciu, ***Glosar de cuvinte dialectale*** (extr. din ***Anal. Acad. Rom.),*** Bucureşti, 1906, 9—10.

cişat mai multe curente, s-au suprapus mai multe straturi şi ne arată că țăranii nu au un spirit prea conservativ, cel puțin prin unele locuri. în vecinătatea Bănatului şi Olteniei, această regiune a fost în chip firesc deschisă înrîuririlor şi dintr-o parte şi dintr-alta, cu toată izolarea ei aparentă în această extremitate a Ardealului[1]. Atingerile dese cu alții au atenuat la hățegan spiritul exclusivist, refractar înnoirilor, aşa de caracteristic în general locuitorilor de la țară; ele l-au făcut şi mai sociabil, mai comunicativ. Constatarea aceasta o poți face mai ales în satele din partea apuseană, de la Hațeg spre Bănat. Prin locurile de tot muntoase, ca Lunca Cernei şi, cu deosebire, Meria — întîlneşti firi mai aspre, mai închise; sălbătecia merienilor e proverbială, dar şi ei au început să se mai schimbe. Pe Jii se observă iarăşi un spirit de rusticitate mai primitivă, lucru explicabil prin condițiunile de vieață de acolo. Pretutindeni de altfel, cum e de aşteptat, țăranul se arată foarte rezervat, cînd se găseşte în fața unui strein. Teama că vii poate cu vreo cercetare, vreo execuție — cu „comişîja", cum se zice — îl face să fie mereu bănuitor şi, dacă începe să vorbească, cuvintele stereotipe sînt: „Trăim rău de tot". într-un sat, amesteeîndu-mă printre cîțiva țărani, îl văd pe unul din ei apropiindu-se repede de o bătrînă şi şoptindu-i ceva; deodată bătrîna, cu glas tare şi privindu-mă încruntată, îmi spune: „Domnule, la noi e sărăcie, nu se face nimic". I se păruse că eram dintre cei ce vin „pentru dări", şi teama de ele o făcea să mă întîmpine cu aceste cuvinte, ce de altfel nu erau întemeiate, pentru că cei din sat nu stăteau tocmai aşa rău.

Plîngerile constante ale țăranilor că o duc greu — am însemnat cîteva si în textele ce se tipăresc mai departe — au prin urmare şi pe aici o parte de exagerare. E adevărat că în anul acesta ele erau mai îndreptățite, pentru că ploile, inundațiile stricase prin multe locuri semănăturile; dar chiar pe unde cîmpurile nu fusese pustiite n-am auzit decît tînguiri de sărăcie. Şi nu se poate spune că ținutul Hațegului este dintre cele mai puțin darnice. Prin unele sate vieața se duce, într-adevăr, cu chin dintr-o zi într-alta, se vede că locuitorii luptă cu mizeria, dar prin altele — nu tocmai aşa puține şi nu numai de nemeşi, ci şi de țărani — găseşti oameni

[1] Contactul cu Țara Românească s-a redus, desigur, în timpurile mai nouă; altădată ținutul Hațegului avea dese legături cu Oltenia; mai mult chiar, amîndouă formau o unitate teritorială, cu vechi temeiuri istorice; amintirea acestor legături se păstrează pînă azi în părerea pe care am întîlnit-o la unii țărani că Ardealul începe dincolo de Jii; la Cîmpul lui Neag mi se spunea: „pe la Sibii, pe la Sălişte, noi îi zicem Ardeal, aici îi zicem Jii".

cu dare de mînă. Cele mai bune venituri le dâ agricultura. Păstoritul, în împrejurările de acum, nu poate fi un mijloc de îmbogățire, şi acolo unde asigură mai bine traiul e ajutat de agricultură. Prin locurile unde condițiunile de teren nu sînt tocmai favorabile pentru creşterea vitelor şi agricultură se caută ameliorări — la Meria se practică alternarea terenurilor: pe locurile unde s-a păşunat într-un an se pun în anul viitor semănături, şi invers, în cîteva sate cu clima mai blinda, se fac multe fructe („pomoroaze") — Densuşul e renumit în această privință — şi din ele se realizează uneori venituri destul de bune. Pe la Lunca Cernei, Meria, Răchitova, Ştei, Clopotiva, mulți îşi agonisesc vieața lucrînd în munte la tăiatul lemnelor — „la stînjini" ori „la vercuri", cum se zice — şi munca e relativ destul de bine răsplătită. Mai puțin cîştigă cei care se ocupă cu arderea cărbunilor (de aceştia, „bocşeri", sc întîlnesc pe la Poieni şi Bar). Plata mai bună îi atrag pe unii la minele de cărbuni de la Lupeni şi Petroşeni, dar vieața de oraş îi deprinde să fie risipitori.

Dacă spiritul de inițiativă ar fi mai dezvoltat, şi pe acolo unde se vede sărăcie s-ar putea ajunge la o vieață mai bună. Românul din Țara Hațegului nu e atras spre comerț; nu e întreprinzător ca țăranul din părțile Sibiului; de aceea, dacă întâlneşti negustori români prin cîteva sate, ei sînt veniți do aiurea, mai ales de pe la Sălişte. Obiceiul de a căuta aiurea cîştig, de a se expatria pentru citva timp — cum fac țăranii din alte părți ale Ardealului - n-a pătruns mai adînc în vieața Hațegului. Foarte puțini au venit în România şi numai de vreo doi-trei am auzit că au luat drumul Americei; e adevărat că şi autoritățile fac de cîtva timp dificultăți celor ce vreau să treacă granița. O cauză de sărăcie e de altfel şi alcoolismul. Se bea mult vinars şi spirt, cu aceeaşi inconştiență ca şi prin satele de la noi.

în ce priveşte starea culturală, ea aşteaptă încă multe îndreptări: şcoala nu-şi poate da toate roadele, fie pentru că cei mai mulți nu pot profita de ea — scoale sînt prea puține comparativ cu populațiunea —, fie din cauza înstreinărei de sufletul românesc pe care tot mai mult o impune regimul cunoscut de asuprire. Numărul neştiutorilor de carte e destul de mare, şi dintre cei care s-au dus la şcoală mulți au părăsit-o după scurtă vreme, rămînînd cu cîteva foarte elementare cunoştințe. Totuşi am întâlnit mai des decît ți se întîmplă prin satele din România tineri care-şi mai aruncă ochii pe cîte o carte — unii îmi spuneau, nu fără oarecare mîndrie: „Ştiu eu cîntece de pe carte", şi rămâneau foarte mirați cînd nu le prețuiam destul această superioritate şi le ceream să-mi spună altceva. Cîțiva sînt abonați la ziare şi de la aceşti

cărturari ai satului se mai instruiesc şi ceilalți. Unii, chiar dintre bătrîni, au vagi cunoştințe istorice şi povestesc de romani ori de daci. Păcat că împrejurările nu-i lasă pe mai mulți să se împărtăşească din cultură, cînd şi-ar putea-o însuşi aşa repede cu mintea ageră pe care o arată cînd stai de vorbă cu ei[1].

Interesante sînt unele obiceiuri şi credințe pe care le întîlnim in Țara Hațegului.

La 1 mai se pune la poartă un arbore subțire şi înalt (mai ales stejar), numai cu cîteva frunze în vîrf (la casele unde e fată mare se pun şi flori); arborele acesta, numit „arminden", se ține la poartă pînă se face cea dintâi pine din griul nou; se ia atunci do „să zăruie" cu el cuptorul şi po urmă se aruncă în foc. Pentru obiceiul de a pune „armindenul" se dă următoarea explicație fantastică: cînd evreii au vrut să omoare pe Christos, li s-a spus că au să-l găsească unde vor vedea uu arbore la poartă; s-a pus însă arborele la toate casele, aşa că evreii nu l-au putut găsi (v. LII)[2].

Ziua de 1 mai coincide la Dcusuş cu „nedeia". Prin „nedeic" se înțelege in Țara Hațegului ziua cînd se serbează hramul bisericei din sat; so face slujbă la biserică şi pe urmă începe petrecerea, ia care-şi dau întîlnire țărani din satele vecine. în alte părți „nedeia" se serbează la paşti, la sf. Petru, sf. Ilie etc, numai la Densuş se ține la întîi mai, şi alegerea acestei zile chiar pentru hramul biserieci pare că ascunde o urmă de cult păgîn.

0 reminiscență de păgînism — un fel do cult al penaților adaptat la creştinism - pare să se fi păstrat şi în obiceiul de a-şi alege fiecare casă un sfînt protector; mai multe case au astfel ca patron pe sf. Dumitru, sf. Nicolae etc. şi fiecare ține sărbătoare la ziua sfintului ales; preotul vine de face slujbă şi pe urmă „se pune praznic" (v. XLIX, LI).

în legătură cu vieața agricolă e de relevat obiceiul ce se practică după ce so sfîrşeşte secerişul. Cîteva fete fac o cunună de flori şi spice, iar un flăcău o pune pe cap şi toți secerătorii pleacă spre sat cîntînd; în fruntea lor merge flăcăul. înainte de a ajunge în sat unul din secerători se duce să vestească sosirea lor, iar oamenii le ies în cale şi aruncă apă pe flăcăul ce vine cu cununa. Pe urmă se duc cu toții la casa celui pentru care au secerat şi flăcăul îi dâ cununa (v. XLV).

[1] Pentru condițiunile de vieață, starea culturală etc. se pot găsi mai multe amănunte în cartea d-lui Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului,* Lugoj, 1913.

[2] O variantă, pe care n-am auzit-o însă, e publicată de Hasdeu, *Etym. magnum,* II, 1710; cf. S. FI. Marian, *Sărbătorile la români,* III, 290.

De vieața păstorească e legată superstiția că nu trebuie să se lucreze în anumite zile, la „ziua-ursului" şi la „ziua-lupului"; cea dintîi se ține cînd începe postul sf. Mării, la 1 august, cea de-a doua la sf. Andrei. Cine lucrează atunci are pagubă la „mară", îi mănîncă vitele ursul ori lupul. Tenacitatea cu care se serbează încă prin multe locuri aceste zile arată ce însemnătate a trebuit să aibă altădată păstoritul în Țara Hațegului.

0 datină curioasă este „strigarea peste sat": în seara dinspre joi-mari cîțiva flăcăi se adună pe un deal, iar pe alt deal se strîng alți flăcăi şi cei dintîi strigă: „auzi, măre, auzi?"; iar aceştia le răspund: „ce ți-i, măre, ce?". Cei dintîi încep atunci să spună cîte ceva despre cutare om din sat, să povestească vreo întîmplare şi în chipul acesta se dau în vileag unele lucruri — e ca un fel de cronică a satului în care satira se amestecă de multe ori cu trivialitatea (v. LXVI, CXII)[1]. Datina e însă pe cale să fie părăsită.

De amintit în sfîrşit un alt obicei ce se întîlneşte prin aceste locuri. Dacă moare într-o familie tatăl, pentru ca, după credința populară, să nu moară copiii care rămîn, neamurile se înțeleg să aleagă dintr-o altă familie „un tată jurat", cum i se zice. Cînd se înmormîntează tatăl, copiii stau de o parte a groapei, iar de cealaltă parte stă cel hotărît să le fie „tată jurat"; peste groapă se frînge un colac şi jumătate din el rămîne la copii, jumătate la tatăl jurat. Cineva poate „să-şi prindă peste groapă" şi „frate jurat"; aceasta se obişnuieşte cînd se întîmplă să moară un frate „zîlafic" ori „lunatic", adică născut în aceeaşi zi ori în aceeaşi lună cu cel care rămîne; superstiția că s-ar putea să moară şi acesta face pe părinți să-i aleagă din altă familie un frate jurat, înfrățirea se face la groapa fratelui mort şi în acelaşi chip ca. la tatăl jurat (v. XVIII)[2].

[1] Cf. S. FI. Marian, *Sărh. la români,* II, 286; obiceiul, cum e descris acolo, de a se rostogoli de pe deal o roată îmbrăcată cu paie aprinse nu mai există azi, după informațiile ce mi s-au dat; se mai păstra la Ciula, dar a dispărut şi acolo.

[2] Obiceiul, de altfel rar, există şi aiurea, cu unele deosebiri: S. FI. Marian, *înmorm. la români,* 359. — Despre alte obiceiuri, credințe etc. din Țara Hațegului, v. indicele de lucrări pe care-1 dăm la sfîrşit. Unele din ele au mai fost descrise şi de alții; cf. S. FI. Marian, *înmorm.,* 99, 319; *Insectele,* 41, 155, 163; T. Burada, *Datinele românilor la inmormîntări,* 25, 27, 35; Hasdeu, *Etym. magnum,* 1062, 1108, 1181, 1544, 1652; *Gazeta Transilvaniei,* 1893, n-rele 142—3; material folkloric interesant din Țara Hațegului, utilizat în parte de Marian, s-a păstrat printre manuscrisele lui I.P. Reteganul (azi la Academia Română); reproducem din el la sfîrşitul volumului, în apendice.

In ce priveşte literatura populară, genul cel mai bine reprezentat e, cum se înțelege de la sine, cel liric.

Textele pe care le tipărim arată bine bogăția acestui gen şi din cîteva doine inspirația populară răsare mai vie şi mai artistic reliefată. Durerea celui înstreinat, chinul nostalgiei n-au fost, poate, niciodată mai bine exprimate în graiul popular ca în versurile:

Şi mai lin, dorule lin,
Că pe ici e loc strein;
Şi mai rar, dorule, rar,
Că pe ici e loc amar.

Suferințele pe care zi cu zi le îngrămădesc în suflet asupririle din partea streinului, suferințele atîtor frați ai noştri, sînt plastic redate în doina:

Fost-am tînăr ca vinarsul,
Dar m-a-mbătrînit necazul;
Fost-am tînăr ca şi vinul,
Dar m-a-mbătrînit streinul.

Poezia „naționaliştilor" rămîne în urma acestor versuri țărăneşti ce condensează aşa de bine sentimentul de jale al celor apăsați şi ne amintesc, fără retorism, atîtea tragedii ale vieței noastre.

Foarte numeroase sînt colindele şi ele au păstrat bine caracterul original, nu au suferit acele alterări care în alte părți le-au coborît la ceva artificial şi nu s-au introdus în ele acele amestecuri de fantazie burlescă pe care le vedem în colindele din Moldova. La aceasta contribuie în mare parte împrejurarea că obiceiul colindatului îşi mai păstrează prin Țara Hațegului solemnitatea de altădată şi versurile care „se leruie" la naşterea Domnului se mențin într-o atmosferă de patriarhal creştinism (printre colindele ce le publicăm de remarcat în special aceea de sub n-rul LXVII). Cu colindatul umblă numai cei mai tineri, de pe la doisprezece ani pînă la vîrsta de însurătoare, şi în grupuri de cîte patru, cinci ori şase. Colindatul se începe de cei mai mici pe la 10 seara, iar cei mai mari încep să umble prin sat numai după miezul nopței, pînă dimineața. Toți colindătorii sînt îmbrăcați în haine de sărbătoare, purtînd fiecare cîte o „boată" ciobănească. Cînd merg pe la case încep să colinde la uşe primele versuri şi apoi se opresc; dacă li se deschide, intră în casă şi gazda îi pofteşte să şadă; dacă nu li se deschide, e semn că nu sînt primiți şi pleacă mai departe. Colindătorii se împart în două grupuri, cînd încep colinda; grupul întîi spune cîteva versuri, cu refrenul

„Dai Domnului, Doamne'"; aceleaşi versuri sînt reluate de grupul al doilea, pe cînd ceilalţi tac, şi in felul acesta, alternativ, se colindă piuă la sfirşit. în timpul cînd se cîntă colinda toţi stau cu capetele apropiate unii de alţii, ca într-o cucernică reculegere şi urmărind cu atenţie melodia. Colindătorilor nu li se dau bani, ci vinars, carne de porc şi un colac, anume făcut, în formă de covrig, dar ceva mai mare. Unul din colindători adună vinarsul într-un „buriu", altul pune colacul pe boată şi al treilea adună carnea în glugă. A doua zi de crăciun toţi se adună la unul din ei, împreună cu rudele lor, şi se ospătează, iar ce mai rămîne împart între toţi. Uneori flăcăii invită şi fete din sat, aduc un fluieraş şi ospăţul se termină cu joc.

Dacă la doine şi colinde alăturăm strigăturile - „chiotiturile", cum sînt numite — din care răsare spiritul satiric şi humorul, foarte vii şi la ţăranul din aceste părţi, în aceste genuri se răsfringe mai bine bogăţia poeziei populare din Ţara Haţegului.

Relativ sărac e genul epic. Balade se aud mai des prin satele din vecinătatea Bănatului, unde literatura de acest fel e, cum sc ştie, mai bine reprezentată. O constatare pe care am facut-o e că unele balade, ca *Mioriţa,* tind să se transforme in colinde şi basme (v. CCXXXII, CCCXL), ceea ce arată puţina vitalitate pe care o are poezia epică în această regiune.

Literatura în proză apare în aceeaşi măsură ca şi în alte părţi, cu tradiţii, legende, basme şi snoave (basmul pe care-1 dăm sub n-rul XXXI e interesant că aminteşte legenda lui Polyphem).

Graiul din Tara Haţegului, Bucureşti, 1915, p. 1—18.

VORBIREA POPULARĂ DIN PUNCTE NOUĂ DE VEDERE

E numai o iluzie cînd credem că cunoaştem bine vorbirea ţăranului, am înţeles tainele ci. Scriitorii care au făcut excursii spre ruralism şi au încercat să redea graiul celor simpli nu ne-au adus pînă acum decît ţărănism convenţional ori diluat. Filologii i-au întrecut, fireşte, prin cunoaşterea temeinică a multor particularităţi ce deosebesc vorbirea rustică, dar şi ei s-au oprit la unele constatări, la observaţii fragmentare: i-au interesat cuvîntul-particularitate fonetică ori morfologică, cuvîntul-variantă lexicală, cuvîntul-problemă etimologică — deci numai cîteva aspecte ale vorbirei de la ţară, nu complexităţi ale ei rezultate din asocieri speciale, nu substratul sufletesc integral care-i dă anumite nuanţări.

Cred că e timpul să ducem mai departe cercetarea exprimărei neorăşeneşti, cu atit mai mult cu cît avem mijloace de urmărire a ei nu numai directă, dar şi de o varietate bogată — texte culese din popor altfel decît după şablonul folklorist predileeţionat multă vreme.

Nu mă voi opri la unele obişnuinţe — aş putea zice „ticuri" — de exprimare ale ţăranului nostru cînd povesteşte, cum este întrebuinţarea deasă a lui *aşa, acum,* pentru că sînt bine cunoscute; de relevat totuşi că ele sînt atît de caracteristice că trebuie să le socotim ca aparţinînd fondului comun al limbei noastre, pentru că tot astfel se exprimă şi istroromânul, şi aromânul, şi meglenitul cînd au să povestească ceva.

Nu voi insista iarăşi asupra repetărei continue a lui *şi,* o altă particularitate a vorbirei celor simpli; totuşi, în legătură cu

aceasta e de amintit ceva din felul special în care țăranul redă impresiile lui. Un sătean din Ialomița înşira astfel întîmplări din războiul de la 1877[1]:

„Cînd am ajuns întîî la Plevina, am făcut rădute dă tunuri pîntru trei bateriîşî după ce)î-am fîrşît nî-a simțit turciîş-a-nceput să dea focuri ş-a rănit trei inşi din cumpanîa noastră, îerea cu noi şî sărjăntu Stan din comuna Rasa, şi trăgîndu-ne-ndărăt nî-am supus unor şanțurî dă yiî părăsite ş-a doîia zî am mers în Valea Plîngeriî-n care am aşăzat bivuacu acolo ş-am început a întra-n gardă pă şanțu răduti" (I, 199—200).

Propozițiile, legate prin *şi,* urmează una după alta fără relief, în juxtapuneri uniforme. Toată istorisirea e ca un raport, o înregistrare mecanică — şi parcă ne aduce aminte de proza realiştilor, care ştim cum au ținut să derive în literatură redările simpliste, înlănțuirile de cuvinte fără accentuări deosebite, fără ierarhizări stilistice. Frazarea aceasta scăzută, nivelată într-un anumit sens, denotă, sufleteşte, o inaptitudine de potențare a unor impresii: chiar acelea care ar fi trebuit să reiasă mai viu s-au pierdut printre altele, într-un amestec ori confuz ori redus la uniformități. La cei culți impresiile se gradează după valori şi de aceea în povestiri ale lor'găsim un punct culminant, o concentrare ce lasă în urmă accesoriul: un cuvînt sau o frază întreagă răsar vii, cu un relief care arată că o anumită impresie a trecut peste altele, s-a impus pe primul plan. Fraza celor simpli e de obicei ca o nebuloasă, a celor culți ca o constelație din care răsare un punct mai luminos.

S-ar părea că este o contrazicere cînd constatăm că țăranul se exprimă alteori fără să recurgă la expeditivul *şi,* fără să înşire trăgănat multe propoziții. Astfel:

„Veni popa dimineața, usa bisăriciî-ncuîată. Intră-năuntru" (I, 32).

„Mă pomenesc cu doi dorobanț la Sîntu-Niculae — îău îeram cîoban:

— Aî furat nişte berbeci; aî! cu noî" (I, 147—148).

Fraze scurte, bruscate, contrastînd cu altele. înțelegem totuşi de ce ele se prezintă astfel. Cînd țăranul are să povestească o situație simplă, un incident, atunci cîteva cuvinte îi vin repede în minte şi se mulțumeşte cu atît — povestirea lui în cazul acesta

[1] Citatele fără altă indicație decît volumul şi pagina se referă la ***Graiul nostru,*** pe care l-am publicat împreună cu d-nii I.-A. Candrea şi Th. Sperantia; am păstrat transcrierea de acolo.

c lipsită chiar de treceri, de legături cum ni s-ar părea fireşti. Altfel procedează cînd are să expună întîmplări care se înlănțuie, minații mai complicate: ca să le împărtăşească trebuie să facă o Hl'orțare, dibuieşte în înşirarea lor şi atunci povestirea lui e mai Kîingaee, e mereu împestrițată de stereotipul *şi.*

într-un fel sau într-altul, povestirile țărăneşti sînt caracterizate mai mult prin alăturări simple decît prin deducțiuni. Aceasta **se** vede şi alteori, aşa că fraza vorbirei populare apare mai mult simplist expozitivă decît abstractă, eu insistențe din înlănțuiri logice. De aceea țăranul întrebuințează mai rar, de pildă, conjuncțiile *insă, ci, iar* decît cărturarii. Un exemplu:

„[Turcul] se uita pîn sat, dacă erea nişte cocîrle nu trăgea acolo, unde vedea casa mai ridicată acolo trăgea" (I, 71).

în partea din urmă cineva obişnuit cu stilul literar ar fi zis: „ci unde vedea casa mai ridicată...".

în redarea raporturilor de cauzalitate, acolo unde noi punem de obicei *fiindcă, pentru că, deoarece,* țăranul arată o predilecție pentru expresiuni mai concrete — iarăşi o notă ce arată evitarea exprimărei mai abstracte. De pildă:

„Dze douo ori am esît a fase-ncoronarea Rezeluî sî nu să putsea fase dzin priâina ploii, ploîa greii" (I, 4).

„Aninişu să chîamă aşa, bassm că îera anini" (I, 21).

în primul exemplu, cineva cu carte ar fi zis mai curînd: „fiindcă ploua...", iar în al doilea înlocuirea lui *fiindcă* cu *basam.* arată şi mai bine tendința de întrebuințare a unei expresiuni concretizatoare.

în acelaşi sens, deşi în altă ordine de asocieri, ar fi de relevat un exemplu de felul acestuia:

„Ala o mur'it şi fata o prins frat'e z'uraî pă crîsriic, pă hăla l-am popt'it ş-o fos d'e măsură la copilu miau"[1].

„De măsură la copilul meu" e cum am zice: „deopotrivă cu copilul meu" — deci şi de data aceasta o exprimare cu elemente mai puțin abstracte: „de măsură" e mai expresiv decît „deopotrivă", arată direct asemănarea dintre cei de co.re este vorba, ca şi cînd s-ar potrivi după statură.

înclinarea de a recurge la termeni mai concreți explică şi pentru ce uneori modul în care se Sntîmplă ceva sau noțiunea de

[1] într-un text pe care l-am publicat în ***Graiul din Țara Hațegului,*** 96.

calitate sînt redate printr-un substantiv — de pildă cînd se spune: „pe la noî nunta să face măî din îuțîme" (I, 16); „căldură o fos cam căldură"[1]; în primul exemplu avem ceva ce se apropie de adverbul „iute", adică locuțiune adverbială, dar în al doilea vedem bine cum se trece de-a dreptul la un cuvînt pe care noi, pentru aceeaşi noțiune, l-am reda altfel: „a fost cam cald" sau „de cald a fost destul de cald" — deci în vorbirea țărănească faptul, pentru care se dă un substantiv, se accentuează mai mult decît modalitatea sau calitatea exprimate printr-un adverb sau adjectiv.

Sub altă formă reapare, cred, acelaşi procedeu de exprimare cînd pe primul plan e pus obiectul în locul acțiunei: „capu î-a tăiat" (I, 103), „cu funia-î prindea" (I, 179) mi se pare că sînt tipice în această privință; noi zicem: „i-a tăiat capul, îi prindea cu funia" — pentru țăran acțiunea e mai abstractă decît obiectul, acesta îl impresionează în primul rînd.

Ar fi de scris un studiu întreg asupra felului cum se dozează concretul şi abstractul în limba populară, cu preferințe pentru cel dintîi. Am relevat cîteva fapte în acest sens din vocabularul nostru şi în articolul *Semantism anterior despărțirei dialectelor române* (în *Grai şi suflet,* II). Pentru lexic, pentru semantică, pot aminti aici vreo două particularități iarăşi caracteristice. Un țăran din Mehedinți, voind să arate că se învață mai multă carte ca altădată, îmi spunea despre şcoalele de acum:

„Dupe Cuza veni Regele Carol şi mai bine le desfăcu, le-nformă mai bine de cum a fost, si puse oameni învățat, profisori • voinici" (I, 8-9).

întrebuințarea lui *voinic* cu înțelesul de „bine înzestrat la minte, priceput" e şi ea semnificativă, arată cum pentru însuşiri sufleteşti termenul ales ca să Ie evidențieze e luat din lumea fizică[2]. Ceva analog ne ofere o expresiune cum este „căldură țeapănă"[3], unde adjectivul se îndepărtează de Ia noțiunea lui primitivă pentru a se apropia de cele cu accepțiune abstractă.

Repetarea aceluiaşi cuvînt este iarăşi o particularitate a graiului celor de la țară. Pentru a arăta un fapt constant, o acțiune prelungită, ei recurg des la alăturarea aceluiaşi cuvînt:

„...a plecat tot neamurî-neamurî s-a făcut satile astea" (I, 225).

[1] într-un text pe rare l-am publicat în ***Graiul din Țara Hațegului,*** 94.
[2] Comp.: „El era om tare" (I, 143), unde ***(are*** înseamnă tot „priceput, deştept".
[3] ***Graiul din Țara Hațegului,*** 117.

„IV dealu Comoştenilor venia turcii tulumbe-tulumbe călări • Hr /.ace, doisprăzăce şi dedea cu girete pe sus" (I, 70).

. . . . a făcut bisercă de pînză cu sfinț de ne duseam dumineca, dumineca" (I, 7).

Iu fraza din urmă se vede mai ales deosebirea față de exprimarea literară; noi am zice: „în fiecare duminecă". De relevat I;I exemplul:

„Minerea care erea mai fudulă avîa opreg negru şî avîa cîtî-o I luare de roşu, coleâ-coleâ cîtl-o floare"[1].

I Irmind mai de aproape realitatea şi exprimîndu-se mai plasii'\ cei simpli sînt duş: în mod natural spre întrebuințarea deasă n (inomatopeilor:

„...a venit o coară şî «gar-gar» în marginea drumului" (I, 50).
„Taman mă duceam la usă să intru să tes, cînd auz cîț, cîț, . i(, cîț uşa" (I, 198).

Cît de des întrebuințează țăranii diminutivele se ştie[2], şi voi aminti un singur exemplu, caracteristic pentru exprimarea lor cînd ceva le este scump şi în afară de ființe:

„Anu ăsta fu prăpăd dă şoareci. Mişuna pă cîmp ca furnicile. A dat gata grîulețu" (I, 156).

Psihologia predilecției pentru diminutive e cunoscută în general: ele sînt expresia dezmierdărei, a milei, a intenției de a cuceri bunăvoința, simpatia, cum şi a ironiei, a pornirei spre satirizare. Despre diminutivele la care ține țăranul nostru ştim că Heliade-Rădulescu a făcut cîteva observații juste în general[3], cum s-a relevat şi de alții această particularitate a vorbirei noastre populare, dar în această privință ar fi de scris un studiu întreg şi cu interesante constatări psiholingvistice. Dintr-un asemenea studiu ar reieşi, printre altele, că diminutivele disprețuitoare, ironice, sînt relativ mai rare în limba populară decît în cea cultă — acolo apar mai mult diminutivele exprimînd afecțiunea îndrep-

[1] V. Vîrcol, ***Graiul din Vîlcea,*** 43.
[2] E, de altfel, ceva propriu vorbirei celor simpli de pretutindeni şi oricărui romanist e cunoscută mulțimea de diminutive care circulau în latina vulgară şi din care un mare număr s-a păstrat în limbile romanice. E instructivă în acest sens o serie de diminutive din latina vulgară pe care le-a relevat P. Geyer în ***Jtinera hierosolomytana*** (în ***Corpus script. eccles.,*** XXXIX, 461).
[3] V. citatul dintr-un articol al lui pe care l-am dat în ***Lit. rom. modernă,*** II, 188-189.

tată asupra cuiva sau unui lucru şi aceea care e cerută mai discret ori cu stăruinţă.

0 expresie foarte curentă la ţărani este, după cum ştim, *cică,* şi dacă mă opresc un moment la ea e pentru că mi se pare caracteristică prin aceea că de o parte arată tradiţionalismul, de alta scepticismul — amîndouă adînc înrădăcinate în sufletul ţăranului nostru. Cînd el pune în convorbirile, în povestirile lui cîte un *cică,* acesta redă vreo amintire sau vreo credinţă veche ori exprimă oarecare îndoială asupra celor spuse. Uneori amîndouă aceste înţelesuri ale lui pot să stea alături — ca în această frază:

„Oamenii fac nouă grămez dă gunoaie şi le dă foc; cică să-ncăl-•zesc morţii" (I, 186).

Cel care vorbia astfel referindu-se la o superstiţie lăsa să se înţeleagă că nu prea credea în ea; dubla semnificaţie a lui *cică* mi se pare că e evidentă aici.

Caracteristice sînt şi unele alăturări de cuvinte, neobişnuite nouă, apărînd chiar nelogice, dar explicabile în felul lor. De pildă, atunci cînd se zice: „de la (de) un timp de vreme" (I, 122, 447) _ asociere care arată lupta între două cuvinte cu înţeles identic şi din care unul scade în circulaţie, dîndu-se preferinţă celuilalt: latinul *timp* e umbrit aici de slavicul *vreme,* şi prin el, impunindu-şi ascendentul, se caută cu deosebire să se exprime o noţiune de timp; „să nu să laiidîe dîe rău" (I, 16), cu o slăbire a înţelesului lui *lăuda,* la care a contribuit, desigur, şi întrebuinţarea lui uneori peiorativă („se laudă").

Multe din particularităţile vorbirei populare sînt datorite şi faptului că ţăranul, cînd povesteşte, se opreşte mereu, urmărind ce gîndesc cei dimprejurul lui, aşteptînd vreo întrebare — dacă cumva nu şi-a pus-o chiar el —, răspunzînd la ea indirect cînd nu i s-a pus, căutînd să fie aprobat sau aprobîndu-se singur. De aceasta ar trebui să se ţină mai mult samă cînd este vorba de a arăta deosebirile între felul de exprimare a celor de jos şi a celor «uiţi. Noi vorbim de obicei fără să aşteptăm întreruperi, fără să ne întrebăm ce au de adăugat aceia la care ne adresăm, sîntem mai concentraţi în ce avem să spunem. Ţăranul stă de vorbă mai mult decît noi sub impresia împărtăşirei gîndurilor cu alţii şi aşteaptă de obicei să fie secundat de cei dimprejurul lui, îi provoacă să intervină şi ei în povestire sau se gîndeşte să i se dea un nou prilej de continuare a celor înşirate mai înainte. Procedare simplistă şi care seamănă întrucîtva cu ceea ce în pedagogie a devenit... metoda directă.

Cînd ascultăm, de pildă, pe un ţăran spunînd:

„Ba spunea taîca bătrînu c-odată a vinit turcii p-aicî, da nu-n sat, ci-n aprochlere dă sat" (I, 225),

acest ***ba*** este ca urmarea la o întrebare care i s-a pus sau şi-a închipuit că i se pune, şi de aceea in povestirile ţărăneşti cuvintul a devenit şi el tipic, ceva convenţional chiar.

Introducerea de întrebări în şirul povestirei este iarăşi ceva foarte curent. De pildă:

„Cîn s-a făcut satu a venit nişte boerl streini în vinătoare... ş-a văzut loc pustiu, şî ce-a zîs îeî? „Să facem aici nişte acioale dă vînătoare" (I, 119).

„Iei ce-a făcut? S-a unit f-o şapte inşi, d-aicî dăla Zîmnice, dăla ruşî, ca să cumpere loc dă oraş" (I, 149).

„...ce-nî zice băîatu? c-a găsit un cal, da nu-î plăcea" (I, 257).

Asemenea întrebări îl ajută pe ţăran să ducă mai departe şirul povestirei ori alteori ele vin să întreţină interesul ascultătorilor, să deştepte curiozitatea lor.

Fireşte că în textele publicate nu reiese aşa de evident ce spuneam mai înainte că e propriu vorbirei celor de la ţară. Cînd îi ascultăm între ei ne putem da mai bine samă cum se exprimă, după întreruperi, după întrebări de la unul la altul, cu anumite cuvinte şi legări de frază.

în vorbirea obişnuită a celor de la ţară — în proza lor, să zicem — trecerile de la ce spune unul sau altul, dialogul sau chiar participarea mai multora sînt ceva caracteristic, ca şi în cîntecele populare. Multe din acestea sînt şi ele o convorbire între doi sau arată participarea a două grupuri, iar uneori chiar dacă aceasta nu se evidenţiază în forma în care ele s-au păstrat, punctul lor de plecare e acelaşi. Şi, cum spuneam mai sus, atît filologii, cît şi folkloriştii ar trebui să acorde mai multă importanţă acestui substrat real al exprimărei şi creaţiunei populare.

Observaţiile acestea m-au dus la o comparare între felul cum se exprimă ţăranul cînd stă de vorbă, povesteşte, şi cînd improvizează vreo doină sau strigătură. Compararea aplicată şi în alte cazuri ar arăta asemănări, dar mai ales deosebiri interesante pentru cunoaşterea mai de aproape a limbei populare. M-aş abate prea mult de la intenţia acestei comunicări dacă aş urmări mai departe variaţiunile de exprimare a celor de la ţară. Ca încheiere cred lotuşi că nu pot lăsa nerelevată o constatare, în parte cunoscută: in povestiri, ţăranul nostru păstrează de la început pînă la sfîrşit

un ton uniform, cumpătat, potolit, în vreme ce cîntecele lui încep de multe ori ca o izbucnire care scade apoi, se pierde în cadențări umbrite, tărăgănate — ceea ce cu deosebire a impresionat' de obicei în caracterizarea poeziei noastre populare. De fapt, sînt diferențe de care trebuie să ținem samă, nuanțări care ne interzic să fixăm intr-o formulă felul de exprimare a țăranului nostru.

I-iiul Congres al filologilor români, 13, 14 şi 15 aprilie, 1925, Bucureşti, 1926, p. 96-104.

DARI DE SEAMA ŞI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

M. BARTOLI, *Piano generale delVAtlante linguistice- italiano,* extras din *Rivista della Societă filologica friulana,* Udine, 1924, 9 pag.

După atlasele lingvistice ale lui Gillieron şi Edmont, Griera şi Weigand se pregăteşte acum un atlas pentru Italia şi altul („lingvistic-etnografic") pentru graiurile italiene din Elveția împreună cu cele apropiate de ele dincolo de Alpi — se vorbeşte şi de un atlas spaniol şi de unul breton. Deci o vastă activitate se desfăşoară în acest sens şi ne putem închipui cîte fapte nouă vor aduce asemenea publicații nu numai pentru romanistică, dar şi pentru lingvistică în general. în această broşură M. Bartoli ne împărtăşeşte planul atlasului italian aşa cum l-a conceput şi cum l-a elaborat împreună cu Bertoni şi Pellis. în multe privințe se va deosebi de planul după care a fost redactat atlasul lingvistic al Franței; experiența a arătat că trebuie aduse unele rectificări şi amplificări la metoda urmată de Gillieron; pe urmă, cum relevează foarte bine Bartoli, condițiunile lingvistice din Italia sc deosebesc de cele din Franța şi trebuie să se țină samă de ele. La adunarea materialului, Bartoli arată că localitățile au fost alese după considerațiuni care se impun în asemenea anchete: pentru urmărirea formelor lingvistice are importanță dacă localitățile se găsesc pe linii de comunicații frecvente sau mai la o parte, dacă au fost mai mult ori mai puțin influențate de vieața culturală, dacă aparțin zonelor de organizație ecleziastică într-un fel sau altul etc. La alcătuirea chestionarului s-au avut în vedere cît mai multe cuvinte şi fraze, aşa că atlasul lingvistic italian va cuprinde un material mai bogat decît cele de pînă acum. Se vor da în el, pentru unele cuvinte, şi desenuri, fotografii. Se accentuează deci tendința de a apropia şi astfel lingvistica de alte

cercetări. Am insistat si eu, în două rapoarte la Academie *(Anale,* dezbateri, XL, 154-155; XLIV, 87), asupra legăturilor mai strînse ce ar trebui să fie între lingvistică, etnografie şi folklor — nu sînt destul atlasele lingvistice, ci ar trebui să se dea şi completarea lor necesară, etnografică şi folklorică. Ar fi de dorit, în acelaşi timp, să se publice şi atlase lingvistice pentru trecut, atlase istorice, care ar completa pe cele dialectale de azi şi în măsura în care ele s-ar putea alcătui după textele de altădată, alese printr-o critică riguroasă — dar acestea sînt deziderate care cer încă timp ca să fie împlinite. Să ne mulţumim pentru moment că fiecare an aduce un plus faţă de cercetările dinainte şi lingviştii îşi dau tot mai bine samă de'înnoirile care trebuie să-i preocupe, cum dovedesc şi paginile scrise de Bartoli.

Grai şi suflet, II (1925), 1, p. 184.

TH. CAPIDAN, *Meglenoromânii:* I. *Istoria şi graiul lor,* Bucureşti, Cultura naţională, 1925, VII + 225 pag. *(Studii şi cercetări,* VII, publ. de Academia Română).

Domeniu al dialectologiei noastre ajuns să fie mai bine cunoscut numai de cîteva decenii, prin studiile lui G. Weigand şi P. Papahagi, meglenita aştepta cercetări nouă, şi acestea ne sînt date de Th. Capidan în lucrarea ce urmează să cuprindă încă două părţi (texte şi un dicţionar etimologic al acestui grai de la sudul Dunărei).

Pe baza materialului adunat de d-sa, şi nu numai pentru dialectologie, dar şi pentru etnografie, ajungem să ne înfăţişăm mai limpede regiunea Meglenului, cu însemnătatea pe care o are pentru expansiunea elementului românesc. După schiţa dată de Weigand putem urmări acum mai bine particularităţile meglenitei, pe care Capidan le studiază în expuneri amănunţite ţinînd samă de constatările de pînă acum ale dialectologiei noastre şi de ceea ce arată comparaţia cu limbile balcanice.

Asupra felului cum trebuie privită meglenita, Capidan se raliază la părerea celor care o consideră ca un dialect, tot aşa ca istro- şi aromâna faţă de dacoromână. Părerea aceasta se opune aceleia pe care am susţinut-o în *Hist. de la langue roum.,* unde caracterizam meglenita ca un subdialect, şi, ca dovadă că ea ar fi neîntemeiată, Capidan aminteşte divergenţa în care, singur, mă găsesc cu alţii, partizani ai punctului de vedere pe care îl Împărtăşeşte şi d-sa. E în litigiu o chestiune care de multe ori a fost discutată de dialectologi, fără să se ajungă totdeauna la fixarea unor norme sigure de interpretare a variaţiunilor lingvis-I ioc între anumite limite. Noţiunile de dialect şi subdialect pot fi înţelese în diferite chipuri, după cum ţinem samă de condiţi-

unile speciale în care se prezintă un teritoriu lingvistic. Cînd ne referim la albaneză, de pildă, e convenit să distingem în ea două dialecte, tosc şi gheg, pentru că cel dintîi prezintă fenomenul rotacismului. Raportîndu-ne la limba română şi ţinînd samă de aceeaşi particularitate fonetică, nu mai sîntem totuşi îndreptăţiţi să ne oprim la acelaşi termen ca pentru albaneză: ce apare acolo ca dialect în limba noastră se înfăţişează ca subdialect. Rotacismul e, într-adevăr, la noi o particularitate care la un moment dat a despărţit dacoromâna în două şi, deoarece aceasta se prezenta ca un dialect faţă de celălalt, aromâna, teritoriul ei caracterizat prin rotacism apărea ca un subdialect. Dacă rotacismul s-ar fi păstrat în dacoromână astfel cum era în secolul al XVI-lea sau dacă s-ar fi întîmplat să cîştige ca extensiune, astăzi desigur că ar trebui să distingem între hotarele ei, din acest punct de vedere, un subdialect, cel cu rotacism. Condiţiuni de repartizare lingvistică deosebite fac deci să varieze întrebuinţarea termenilor de dialect şi subdialect, chiar atunci cînd punctul de vedere de la care plecăm e acelaşi. Evoluţiile lingvistice ne duc însă şi spre altă constatare: un subdialect poate deveni dialect. E cazul istroromânei. Desprinsă, ca subdialect din regiunea dacoromână cu rotacism, ea a ajuns să fie un dialect prin dezvoltarea specială pe care a urmat-o mai tîrziu, prin adausul de particularităţi care-i dau o fizionomie aparte. Ceea ce în primul rînd totuşi îi imprimă caracterul de dialect este păstrarea rotacismului, pentru că într-un complex de divergenţe lingvistice au mai multă valoare în acest sens acelea care răsar din fonetismul consonantic: alterarea consoeantismului în aşa fel încît să se ajungă la forme foarte deosebite nd cele primitive face să se reliefeze mai bine aspectul dialectal al unui grai decît alterările de vocalism, care în general trec prin nuanţări mai apropiate ori apar mai puţin frapante (caracterul dialectal al aromânei, printre altele, reiese mai mult din consonantismul ei, cu *ţ* pentru c, *dz* pentru *g,* şi palatalizarea labialelor decît din vocalism, păstrarea lui *e* după labiale, prezenţa lui *i* în loc de *i* în forme ca *vimtu* etc. O comparaţie, prin presupunere, cred că poate evidenţia şi ea temeinicia acestor consideraţiuni cînd este vorba de a distinge la noi dialectele de subdialecte. Să ne închipuim că acei români care au ajuns în pribegiile lor pînă în Moravia ar fi dus cu ei vorbirea rotacizată şi aceasta s-ar fi păstrat pînă azi (împreună, fireşte, cu alte modificări introduse în cursul timpului): am avea atunci un dialect român în Moravia analog aceluia din Istria. De altă parte, dacă acei români duşi în Moravia nu au cunoscut rotacismul şi presupunînd că graiul

lor s-ar fi menţinut pînă azi, în cazul acesta nu am fi mai avut de-a face cu un dialect bine diferenţiat ca în prima ipoteză, ci cu o variantă a dacoromânei, cu o prelungire a ei putînd fi socotită ca subdialect. Aplicînd aceste observaţiuni la meglenită, se explică îndeajuns, cred, pentru ce am considerat-o ca un subdialect: derivînd-o din dacoromână şi deoarece nu şi-a însuşit de acolo o particularitate aşa de caracteristică cum este rotacismul, mi s-a părut că ea nu poate fi privită ca un dialect, cum este istroromâna, ci ca o ramificare subdialectală din dacoromână. Dacă alături de termenul „dialect" poate fi admis acela de „subdialect" — şi ei sînt întrebuinţaţi alteori chiar de Capidan — trebuia arătat atunci de ce acesta din urmă ar fi exclus pentru meglenită. Din argumentarea d-sale lipseşte însă tocmai precizarea acestei distincţiuni în dialectologia noastră.

Părerea lui Capidan despre meglenită ca dialect e dedusă din aceea care formează ideea centrală a studiului său, anume că meglenită nu poate fi un grai nord-dunărean transplantat la sud, desprins deci din dacoromână. Teoria aceasta e dezvoltată la pag. 60 urm. şi rămîne să vedem dacă faptele o confirmă.

Megleniţii ar reprezenta, după Capidan, o parte din românii sudici, aceia care au continuat cîtva timp să trăiască aproape de Dunăre şi în contact cu dacoromânii, după ce majoritatea populaţiei sud-dunărene, aceea care avea să constituie grupul aromân, s-a coborît mai spre miazăzi, unde se găsea în plină retragere pe la sfîrşitul secolului al IX-lea. Legăturile megleniţilor cu dacoromânii şi despărţirea lor de aromâni sînt arătate astfel la pag. 62: „Cînd... românii au trebuit să se despartă, fie din cauza năvălirei tot mai crescîndă a poporului slav, sau din alte împrejurări, cei dintîi care au apucat drumul pribegiei, coborînd înspre sud pînă în munţii Pindului şi pe cîmpiile Tesaliei, au fost, probabil, aceia care se aflau în părţile din miazăzi. După aceştia şi numai după un interval de mai multe veacuri de convieţuire cu românii nordici şi cu slavii, a urmat coborîrea acelor români sudici care ocupau părţile răsăritene şi pe care astăzi îi găsim aşezaţi în munţii Caragiovei". Atribuind năvălirei slavilor perturbările care s-au produs în elementul românesc de la sudul Dunărei, dislocarea unei părţi a lui, Capidan înfăţişează faptele nu tocmai cum sîntem autorizaţi să ni le reprezentăm. După ce la început năvălirea slavilor, venind de la nord la sud, a avut ca urmare izolarea noastră de elementul latin din Dalmaţia, Italia, mai tîrziu — ca o presiune spre răsărit, concomitentă cu cea spre apus şi urmînd linia Dunărei — ea a provocat mişcări în populaţia românească de la sud. Mişcările acestea pornind din ţinuturile apropiate de

Dunăre au avut repercusiuni spre miazăzi, în masa de populație românească sud-danubiană, şi încetul cu încetul aceasta s-a coborît spre locurile unde se găseşte azi. Cînd Capidan spune că aceia care cei dintîi s-au îndreptat spre Tesalia trebuie să fi fost cei aşezați în partea meridională a teritoriului vechi dinspre Dunăre — desigur că are dreptate. Dar strămutarea acestora se explică prin faptul că din preajma Dunărei populația românească ajunsese să simtă presiunea slavă şi era silită să se coboare spre sud. Capidan pierde din vedere aceasta şi de aici rezultă că, deşi se referă la urmările năvălirei slave, lasă ca posibilă păstrarea lîngă Dunăre a unui element destul de numeros care avea să dea naştere megleniților, pe cînd despre o altă parte a populației româneşti de la sud spune că a trebuit să-şi schimbe locuințele, înaintînd spre miazăzi. Nu reiese rațiunea acestei distincțiuni şi se vede că numai dintr-o idee preconcepută e astfel prezentată situația elementului românesc sud-dunărean, prin secolul al IX-lea. Trebuia să ni se explice pentru ce acei români care aveau să devie megleniții nu au urmat acelaşi drum ca şi ceilalți, de ce adică nu s-au coborît de la Dunăre spre sud, pentru ca să se amestece cu aromânii. Nu putem înțelege cum, în împrejurările de atunci şi găsindu-se în fața aceluiaşi element strein ce-şi afirma expansiunea, strămoşii megleniților trăind alături de aromâni şi vorbind un grai foarte asemănător, cum admite Capidan, nu ar fi fost atraşi de aceştia din urmă şi împreună să se coboare spre sud. Nu se poate obiecta că megleniții au putut continua să trăiască în apropierea Dunărei cît timp prin acele părți, pe teritoriul sîrbesc şi cel învecinat bulgăresc, găsim populație romînească, şi atestările toponimiei o arată chiar pe unde n-am fi bănuit că a existat. Nu trebuie însă să uităm că avem de-a face pe acest teritoriu cu element românesc din evul mediu ce apare redus, ca mici insule răzlețe, ca vagi prelungiri, la sud, ale dacoromânismului. Aceasta vine de asemenea să infirme, indirect, teoria lui Capidan. Se ştie că numele româneşti de persoane atestate în evul mediu în ținuturi sud-dunărene slavizate azi, cum şi cele toponimice din aceleaşi regiuni, au caracter dacoromân[1]; ne întrebăm atunci cum se poate explica după părerea lui Capidan că nu întâlnim, prin părțile pe unde s-ar fi găsit megleniții mai multe veacuri, forme toponimice sigure atestînd fonetism al lor, în special alterărea labialelor, care, după d-sa, le-a fost cunoscută de mult, chiar atunci cînd locuiau la Dunăre, aproape de dacoromâni?

O considerațiune de care Capidan trebuia să ție iarăşi samă e ocupațiunea primitivă a megleniților. Dacă ei erau păstori — şi numai astfel ni-i putem închipui —, cum puteau oare rămînea izolați prin locurile pe care li le atribuie, despărțiți de aromânii coborîți spre sud? Identitatea de ocupațiune şi mişcările acestora spre miazăzi în chip firesc trebuiau să-i ducă şi pe ei în aceeaşi direcțiune, să facă să se continue comunitatea lor de vieață. E o logică a realităților pe care nu trebuie să o trecem cu vederea în problemele filologice[1].

Capidan admite că megleniții ar fi început să părăsească malul drept al Dunărei numai prin secolul al XII-lea, al XIII-lea, pentru ca să se îndrepte spre locurile pe care le ocupă azi. Deci după separarea lor de aromâni ar fi stat aproape de Dunăre încă vreo patru veacuri. în cazul acesta rămîne surprinzător că nu avem nici o mărturie despre petrecerea lor prin acele părți pînă aşa tîrziu. Ne-am aştepta, de altă parte, să ni se arate ce împrejurări au putut determina strămutarea megleniților prin secolul al XIII-lea, de ce, cu alte cuvinte, această strămutare a fost posibilă atunci; şi nu mai curînd, prin secolul al IX-lea, cînd, cum am văzut, Capidan admite că aromânii se despărțise de megleniți şi urmau mişcarea lor spre sud. Nici în această privință nu ni se dă vreo lămurire.

înainte de a se aşeza în ținutul Caragiovei, megleniții, susține Capidan, au trebuit să petreacă cîtva timp prin munții Rodope. Părerea aceasta, exprimată în treacăt şi de I.-A. Candrea[2], e prezentată cu o argumentare filologică mai bine susținută şi dîndu-ne impresia de a fi absolut convingătoare. Capidan relevează faptul că fenomenul caracteristic din vocalismul meglenit, înlocuirea lui *l* şi ă accentuați cu *o,* se întîlneşte cu fonetismul unor graiuri bulgăreşti din Rodope, cu deosebire cel din Ahîrcelebi. Sînt totuşi de făcut unele rezerve. în vorbirea din Ahîrcelebi, sunetul asemănător celui din meglenita, un *o* deschis pronunțat aproape ca *oa,* apare în locul lui **T>, K** şi chiar al lui **A,**

[1] Dintre numele româneşti în toponimia sîrbească relevate de S. Dragomir, ***vlahii şi morlacii,*** 103, unul singur care ar arăta fonetism aromân şi meglenit ar fi ***Muncela*** (de cetit: ***Munțela),*** dar să fie oare exact redat? In aromână şi meglenita nici nu e atestată forma corespunzătoare dr. ***muncel.***

[1] Prea puțină atenție a dat Capidan păstoritului la megleniți şi de aceea nu a urmărit mai de aproape terminologia corespunzătoare, cîtă s-a păstrat după ce dînşii, cum se ştie, s-au dedat mai mult plugăritului. Material bogat însă în această privință ne-a dat I.-A. Candrea în studiul publicat în ***Grai si suflet,*** I, 23 urm.

[2] ***L.c.,*** 24.

A[1]; trebuie deci să admitem că a trecut relativ multă vreme pînă ce fonemele acestea din vechea slavă s-au confundat într-unui singur, aşa cum îl găsim la Ahîrcelebi. Numai dacă am avea dovada că prin secolul al XlII-lea, data admisă de Capidan, la Ahîrcelebi fonetismul în chestiune ajunsese să evolueze spre *o*, am putea admite că meglenîţii l-au împrumutat de acolo, dar asemenea dovadă lipseşte. Şi chiar atunci ar trebui să presupunem că meglenîţii au petrecut multă vreme în Rodope înainte de a se aşeza în Meglen. Pentru că într-adevăr, ar fi să ne reprezentăm în cazul acesta lucrurile astfel: ajungînd în contact cu bulgarii din Rodope şi avînd în graiul lor sunetele *ă, l,* ele s-au întîlnit cu a etc. din vorbirea bulgărească de acolo, şi cînd în aceasta s a evoluat spre o[2] pentru ca mai tîrziu să ajungă la *o*, şi graiul meglenit a urmat aceeaşi evoluţie, sub înrîurirea bulgărească. Proces fonetic ce nu s-ar fi putut produce repede şi de aceea nu vedem cum totuşi Capidan admite ca posibilă aşezarea meglenîţilor în Caragiova prin secolul al XlII-lea, după ce ei trecuse prin Rodope. Că transformarea lui *i, â* în o din meglenită poate fi în parte datorită influenţei bulgare, aceasta nu pare imposibil, dar ea nu exclude derivarea ei din bulgara occidentală în locul celei orientale, admisă de Capidan. Se ştie că transformarea lui % în *o,* în silabă accentuată, e un fenomen cunoscut dialectelor bulgare din vest, în special din Macedonia; se poate chiar spune că în regiunea occidentală a apărut întîi această particularitate şi pe urmă s-a transmis spre răsărit, în măsura în care o prezintă dialectele de acolo. Aşezîndu-se printre bulgarii din vest, putem deci presupune că de la o vreme, cînd în pronunţarea acestora ***T>*** s-a îndreptat spre *o,* meglenîţii şi-au însuşit această pronunţare pentru *i, ă,* înlocuindu-i cu *o,* avînd o pronunţare specială — la Liumniţa apare chiar *o* în loc de *o: monă* etc. = mînă (cf. pag. 97, 100) —, iar mai pe urmă *o* a putut

[1] Despre acelaşi fonetism la Rupcos şi Cepino, unde se aude şi ***o, a*** alături de ***oa,*** v. L. Miletic, ***Bas Ostbulgarische,*** 216; ***Die Rhodopemund.,*** 193, 204.

[2] Deşi se admite în general că trecerea lui ***-t,*** în silabă accentuată la ***o*** a fost precedată de faza ***o*** (cf. B. Conev, ***Istorija bidgarskij eziH,*** 506), totuşi schimbarea s-a putut face prin intermediarul lui ***a,*** care, cu o pronunţare specială a putut să se apropie pe urmă de ***o, o*.** Că această evoluţie era posibilă în regiunea estică a dialectelor bulgare ne arată faptul că la Erkec, de pildă, ***a*** este redat printr-un sunet despre care L. Miletic ***(Das Ostbulg.,*** 154) spune că se aseamănă mult cu ***o*** de la Ahîrcelebi. Miletic, ***Die Rhodopemund.,*** 99, pare să admită şi dînsul pe ***a*** ca bază a lui ***o*,** după ce mai înainte îl explica din ***o* (Das Ostbulg.,*** 216). Cf. Vondrâk, ***Altkirchensl. Gramm.,*** ed. a 2-a, 142.

nu Iii' nuanţat spre rostirea de azi[1]. Deci asemănarea cu fonetismul do la Ahîrcelebi poa,e fi numai întîmplătoare: independent mir o parte şi într-alta s-a putut ajunge la un fonetism identic[2].

Dacă meglenîţii ar fi petrecut mai mult timp în Rodope, pcnini **că** numai astfel am înţelege de ce şi-ar fi apropiat de acolo pronunţarea cu *o* — ar trebui să întîlnim în toponimia din acele piuţi vreo formă românească explicabilă prin fonetismul lor. Nu-i una însă nu este atestată astfel. De altă parte, toate numele iniii.iiicşti de localităţi pe care le întîlnim în Bulgaria şi le putem **nocoii** ca vechi apar cu fonetism dacoromân sau meglenit, unde mesia corespunde celui dintîi; nu avem nici un exemplu sigur mal ind alterarea labialelor sau *ţ* în loc de *c* şi putînd fi explicat pi in aromână sau meglenită, cînd aceasta prezintă acelaşi fonetism, Indi'părtîndu-se de dacoromână. Asemenea forme toponimice le piilom urmări în studiul lui G. Weigand, *Rumănen u. Aromunen ut Htilgarien,* unde în special la pag. 49 se relevează caracterul **lor,** neprezentînd nimic aromânesc. Weigand le pune, de altfel, Inlro vagă legătură cu meglenită şi ne miră că despre aceasta nu aminteşte de loc Capidan. Precizînd, putem spune că aceste **forme** atestă existenţa în evul mediu a unui element identic cu **col** dacoromân în Bulgaria şi deoarece ele apar şi pe teritoriul po unde trebuie să fi trecut meglenîţii în drumul lor spre Cara-Kinva, cu ramificări de migraţiune păstorească, putem admite **că** (de provin din graiul lor şi că, prin urmare, aceasta era la origine asemănător celui dacoromân. Dacă meglenîţii, cum susţine Capidan, ar fi dus de la Dunăre, în coborîrile lor, un grai apropiat do cel aromân, ar trebui să găsim în toponimia bulgărească a regiunilor pe unde s-au coborît forme redînd acest grai. Deoarece **ele** lipsesc şi cele atestate îşi găsesc echivalentele lor numai în dacoromână, mărturia acestora — ca urme ale trecerei megleni-

[1] **In** discuţia asupra provenienţei lui **o,** Capidan **nu** aminteşte **că acest** Minei înlocuieşte şi **pe *y*** din elementele turceşti şi **chiar** pe un ***ă*** final **rezultat** din ***a*** în aceleaşi' elemente (cf. p. 99). Nu este oare şi aceasta **o dovadă că** riKarea lui **o** în fonetismul meglenit trebuie să fie relativ recentă? **Avem, se** vede, de-a face cu **o** evoluţie fonetică întîmplată încet, gradat, şi **la care au** pulut participa şi cuvintele luate din turceşte.

[2] Ea p. 92 Capidan mai aminteşte două particularităţi care ar putea **fi** ccinsidcrate ca provenind în meglenită din bulgărească răsăriteană de **la** Kndope. Singur însă recunoaşte că una din ele (prezenţa Iui ipalatal) **nu e** deplin convingătoare şi insistă mai mult asupra celeilalte, păstrarea **lui** *in-* i, dinaintea lui ***e,*** *l* în împrumuturi mai nouă decît cele din prima **epocă** a eoni actului cu slavii; lipseşte încă dovada acestor împrumuturi mai **nouă;** ele pot fi relativ mai vechi şi să provie chiar din dialectele bulgare **vestice** (cf. Vondrâk, ***Vergleich. Gramm.,*** ed. **a** 2-a, **I,** 89).

ților prin Bulgaria cum nu avem motive să le contestăm — vine de asemenea să infirme părerea lui Capidan.

Din așezarea megleniților la dreapta Vardarului mai tîrziu decît s-a susținut pînă acum, Capidan deduce imposibilitatea amestecului lor cu pecenegii, cum a crezut C. Jirecek. Și aceasta pentru motivul că pecenegii aproape pierise la sfîrșitul secolului al Xl-lea în lupte cu bizantinii, iar aceia despre care se spune că au fost colonizați în Meglen după 1091 nu au putut să se mai păstreze multă vreme, pînă în secolul al XlII-lea, cînd românii veniră să se stabilească acolo. Afirmarea lui Capidan că pecenegii din Meglen ar fi dispărut repede, înainte de secolul al XlII-lea, este prea categorică, deoarece nu avem nici o dovadă în acest sens. De altfel, partea aceasta a argumentărei sale se înlătură cît timp, cum am văzut, nu este dovedită nici data admisă de d-sa pentru coborîrea megleniților spre Caragiova. Nu voiesc prin aceasta să apăr ca sigură părerea că megleniții s-au amestecat cu pecenegii; am considerat-o altă dată, referindu-mă la Jirecek, ca probabilă și nu voi adăuga acum mai mult la ea. Propriu-zis, nu avem nici o probă convingătoare pentru amestecul ori neamestecul megleniților cu pecenegii. Chestiunea rămîne nedecisă astfel, dar că ei au primit infiltrațiuni streine, că datoresc înfățișarea lor încrucișărei cu un element oriental, aceasta nu poate fi tăgăduit.

Pentru a arăta că meglenita se apropie mai mult de aromână decît de dacoromână și trebuie privită ca dialect sud-dunărean, Capidan insistă cu deosebire asupra felului cum se prezintă ea din punct de vedere al foneticei labialelor dinaintea Iui *e*, i, *i*. Constatările în privința aceasta le rezumă astfel: *p, v, m* apar cînd alterați în *#, g, ri,* cînd păstrați; *f* e alterat totdeauna (în *K,* dispărut pe urmă ori lăsînd o slabă aspirație); *b* se păstrează peste tot. Pentru *b* e de făcut însă o rectificare: el apare alterat în *ziriagă<bu\g. zrebii,* deci avem un exemplu și de prefacerea lui *b* în *g* și ne miră că nu a fost relevat de Capidan, cu toate că citează de mai multe ori acest cuvînt în legătură cu alte particularități ale lui. Asupra fenomenului care leagă meglenita de aromână, Capidan se exprimă foarte categoric; astfel, la pag. 74: „Și în dialectul meglenit, la început, nu au existat decît cuvinte cu labialele alterate", adăugind că aceasta o va dovedi mai departe, Ia paragrafele unde studiază de aproape soarta labialelor. Referindu-se la acele paragrafe, și în special la pag. 126—127, cetim acolo că ar fi posibil ca meglenita să se fi dezvoltat „pe un teritoriu unde din vremurile cele mai vechi au fost două tendințe: una pentru alterarea și alta pentru menținerea lor intactă a Inițialelor, așa cum s-a întâmplat cu dialectul dacoromân", iar după ce se dă aceasta numai ca o presupunere, la urmă se adaugă: ..I n-uiiiul cel mai sigur ar fi ca să admitem că formele cu labiala iienllerată se datoresc influenței din vremea cînd megleniții nu inlrrrupseseră contactul cu românii nordici". Nu ni se dă tocmai ' e așteptam, dovada că megleniții au cunoscut la început toate Inițialele alterate: încheierea este evazivă, cu o preferință aleasă ilmlie două supoziții. S-ar părea totuși că o dovadă în acest sens ne esle adusă ceva mai înainte, la pag. 125—126. Capidan rele\eay.a acolo că la Țîrnareca toată seria labialelor e alterată, spre deosebire de ce constatăm în celelalte graiuri meglenite, și aceasta i. ;ii pulea interpreta în sensul că la Țîrnareca s-a păstrat fonetismul primitiv al meglenitei. Atingem aici o problemă complicată și a: upra căreia Capidan nu a insistat pentru ca să ne-o reprezentăm mai clar. în diferite locuri ale studiului său particularitățile vorbirei de la Țîrnareca, îndepărtîndu-se de ale altor localități, Mini. explicate printr-o influență recentă a aromânei, în special a graiului de la Livădz, care se găsește aproape de Țîrnareca. IVnl.ru labiale însă Capidan e înclinat a crede că la Țîrnareca **II** n păstrat fonetismul vechi al meglenitei. Punînd aceasta alături de ce am văzut că admite ca posibil pentru celelalte regiuni meglenite cu privire la labiale, ar urma că la coborîrea lor din părțile Ilunarei unii din megleniți pronunțau peste tot cu labialele a II erate — urmași ai acestora ar fi cei din Țîrnareca —, iar alții numai în cîteva cazuri și dualitatea aceasta de fonetism s-ar fi menținut tot timpul cît ei au rătăcit prin Rodope, pentru că numai astfel ne-am putea explica divergențele de fonetism de azi la Țîrnareca și celelalte comune meglenite. Se pune însă atunci o întrebare: la Țîrnareca constatăm și păstrarea lui ***â, i*** neeeutuați, neschimbarea lor în ***q,*** altfel ca în alte ținuturi meglenite. Nu am putea oare admite atunci că și această particulari-I ale e o persistență de fonetism vechi, că adică o parte din megleniți nu continuat să pronunțe ă, ***l*** chiar în timpul cînd s-au găsit In Itodope, pe cînd alții au schimbat aceste vocale cu p? Alăturarea astfel a acestei particularități din meglenita se impune ciad urmărim teoria pe care a căutat s-o formuleze Capidan. I)ar dacă d-sa a lăsat acest punct nelămurit, oare ne putem reprezenta faptele așa cum ar rezulta din teoria d-sale? Nu vedem eum graiul din Țîrnareca ar fi păstrat de la origine, într-un grup lingvistic restrîns, diferențieri așa de caracteristice față de celelalte graiuri meglenite, cum nu ne putem explica exclusiv din alingeiile mai nouă cu aromânii de la Livădz unele forme care-i iiiul proprii. Mi se pare că problema se prezintă mai limpede dacă

admitem că locuitorii de la Țîrnareca sînt aromâni care în contact cu megleniții au primit multe particularități din vorbirea lor şi s-au confundat cu ei — deci nu megleniți influențați tîrziu de aromâni. în acelaşi fel ar fi de privit cei de la Huma care au şi ei în vorbirea lor unele aromânisme — şi caracteristice — care nu se găsesc în vorbirea celor din comunele învecinate. Vom reveni, de altfel, mai departe asupra acestui punct.

Proba cea mai convingătoare că palatalizarea labialelor, în măsura în care apare, nu poate fi în meglenita o particularitate aromână suprapusă fondului ei dacoromân e găsită de Capidan în faptul că pentru *v* alterat meglenita prezintă *g* (*gaspi* = viespe), pe cînd în aromână avem *y*; deci nu poate fi vorba de un împrumut fonetic din acest dialect[1]. După Capidan, acest *g* trebuie socotit ca o particularitate a meglenitei păstrată din timpul cînd ea s-a dezvoltat alături de aromână, dar a urmat în această privință o evoluție specială. Nu înțelegem de ce pentru alte labiale în epoca de comunitate a meglenitei şi aromânei, deci pînă prin secolul al IX-lea, Capidan admite o dezvoltare identică, pe cînd pentru *v* presupune că cele două graiuri au evoluat deosebit. Dar un fapt vorbeşte decisiv împotriva acestei interpretări. La Țîrnareca în loc de *v>g* avem *y, i* care apoi dispare: *in<v* e n i o etc. Dacă într-adevăr meglenita ar fi cunoscut de la început pe *g<c,* cum susține Capidan şi cum am văzut că prezintă teoria sa asupra labialelor în general referindu-se la graiul din Țîrnareca, în cazul acesta tocmai fonetismul din această localitate rămîne neexplicat: *in* nu poate fi rezultat din *g in,* ci numai din *yin.* Cu alte cuvinte, numai plecînd de la un fonetism asemănător celui aromânesc (*yin* etc.) putem să ne explicăm reflexul actual al lui *v* alterat. De altă parte, acolo unde avem *g* nu vedem de ce nu s-ar putea să-1 explicăm tot din *y,* deci plecînd de la acelaşi fonetism ca în aromână. Capidan admite în alte cazuri evoluții fonetice ale meglenitei diferențiind-o de aromână: nu vedem de ce nu ar admite-o şi pe aceasta, cu atît mai mult cu cît trecerea de la *y* la *g* se poate întîmpla uşor, cum arată şi dacoromâna cu unele forme dialectale ale ei, identice.

Mai este însă o obiecțiune ce se poate aduce teoriei lui Capidan — şi cea mai hotărîtoare. Meglenita nu ne dă nici un caz de alterarea labialelor în terminațiunea substantivelor şi verbelor cînd

[1] Pentru ***g < y*** la Gopeş, Molovişte, Ohrida şi în Albania, particularitate care nu trebuie izolată de cea din meglenita, v. Weigand, ***Die Spr. der Olympo-Walachen,*** 42—43; ***Die Aromunen,*** II, 356; ***Rumänen u. Aromunen in Bulgarien,*** 70; P. Papahagi, ***Basme arom.,*** 738.

această terminațiune cuprindea pe *-i;* avem astfel *rop* pl. lui *IO/K),* *lucrăm* = lacrămi, *pom—pomi,* *rup* = rupi, *scap* = scapi «•ic; în toate aceste forme *i* final a căzut printr-o particularilor proprie meglenitei şi pe care Capidan o studiază la pag. II.! (cf. 141—142, 158)[1].' Rezultă de aici că alterarea labialelor in meglenita este posterioară amuțirei lui j final în asemenea «-.•izuri şi altele. Dacă pe vremea cînd megleniții se găseau la un lor < **II** aromânii vorbirea lor ar fi cunoscut labialele alterate, ar urma ca ei să fi înlocuit pe *m, p* cu *n, Jc* în forme de felul rrlor amintite, să fi rostit deci *poni, riUi,* şi acestea s-ar fi păstrat astfel, cu acelaşi fonetism ca în aromână. Neavînd nici un exemplu de labială alterată în acest caz, sîntem duşi la conrIu/ia că megleniții au cunoscut la început numai formele *rîpi,* */"uni* etc, care au devenit mai tîrziu *rip (rop), pom* şi numai după ce s-a fixat acest fonetism a pătruns în graiul lor alterarea labialelor care a atins o parte din cuvinte. încă o dovadă că în meglenita palatalizarea labialelor este un fenomen suprapus, un fonetism adventice şi, ca atare, explicabil numai prin contactul relativ tîrziu cu aromâna.

în problema labialelor nimic decisiv nu este, prin urmare, adus de Capidan pentru ca să renunțăm la părerea că meglenita poate fi derivată din dacoromână şi cazurile de labiale alterate provin din infiltrațiuni aromâne. Intervine şi aici o chestiune în «•are afirmațiile lui Capidan sînt prea categorice. Am văzut, dintr-un pasaj reprodus mai sus, că d-sa admite pentru dacoromână o veche scindare dialectală în ce priveşte labialele: un teritoriu cu labialele conservate şi altul cu ele alterate. E, se ştie, părerea lui S. Puşcariu care pune la îndoială aromânismul, prin imigrări la nord, al palatalizării labialelor într-o parte a domeniului dacoromân. Această părere, ca şi altele asociate ei, pleacă de la unele inconsecvențe şi neținerea în samă a cîtorva fapte care totuşi alteori nu sînt contestate. Se admite că româna nord- şi sud-dunăreană s-au diferențiat de la o vreme prin unele particularități, şi una din ele a fost palatalizarea labialelor; cu toate acestea tocmai diferențierea aceasta e lăsată la o parte cînd se vorbeşte despre dacoromâna veche şi aromână, în sensul că se introduce presupunerea că cea dintîi a putut cunoaşte şi ea în uînde regiuni alterarea labialelor, că deci acest fenomen al ei nu

[1] Fonetismul deosebit al dat. pron. pers. ***am*** — îmi (pag. **123)** nu are de **IT** să ne preocupe aici, pentru că e datorit funcțiunei speciale a acestui cuvînt, iatrebuințărei lui în legături sintactice unde ***i*** final s-a putut păstra, în special dinaintea unei vocale.

este nevoie să-l atribuim unei transmisiuni din aromână. De altă parte, se recunoaşte că nu a putut exista o izolare, în curs de mai multe veacuri, între româna de la nord şi cea de la sud, ceea ce înseamnă, implicit, că schimburi dese s-au putut produce între ele. Cu toate acestea pentru explicarea unor fenomene se lasă la o parte acest principiu de care totuşi trebuie să ţinem mereu samă cînd studiem trecutul limbei noastre. Inlăturîndu-se sistematic ceea ce totuşi e admis, şi într-un caz şi într-altul se ajunge la anihilarea unor fapte care au valoarea lor şi în loc să ni se prezinte mai limpede epoca de formaţiune a limbei noastre, ni se dau ipoteze vagi ori sîntem readuşi în haos.

Asupra repartizărei — oricît s-ar părea de capricioasă — a formelor meglenite cu labialele schimbate şi celor care nu apar astfel, cred că putem ajunge la o explicaţie. La început, meglenitii necunoscînd alterarea labialelor, au primit de la aromânii cu care au venit în contact mai multe forme prezentînd această particularitate, şi acelea care s-au impus în primul rînd au fost cele care apăreau cu *ţ* schimbat în *K,* care pe urmă a dispărut sau a lăsat numai o aspiraţie. Dacă meglenită prezintă peste tot această transformare a lui *f* e pentru că nu i-a fost greu să-şi însuşească din aromână formele cu *K* în locul celor cu /, trecerea în pronunţare de la această din urmă consoană la cea dintîi putîndu-se uşor întîmplă: de la *fier* la *fier* diferenţa de fonetism nu este prea accentuată. Nu era tot astfel cu formele care prezentau pe *y, A* faţă de *v, m* şi mai ales cele cu *Jc, g* faţă de cele cu *p, b;* fonetismul aromân în cazul acesta se deosebea mai mult de cel propriu meglenitilor, ca al dacoromânilor, şi acceptarea lui nu se putea produce atît de uşor, de aceea s-a întîmplat numai parţial. O analogie cu ce observăm în meglenită ne-o ofere constatarea din vechile noastre texte, unde alterarea lui *f* e redată de multe ori, pe cînd aceea a lui *p, b, v, m* este neatestată sau apare extrem de rar, pentru că diferenţa între *ttatră* şi *piatră* etc. era aşa de frapantă, încît, chiar dacă se pronunţa cu *li* această pronunţare prea deosebită de cealaltă nu putea să se strecoare uşor în scris[1]. Fonetismul meglenit poate fi datorit şi altei împrejurări. Dacă parcurgem lista de forme date de Capidan pentru *p, b, v, m* observăm că cele mai multe exemple cu aceste labiale alterate sînt acelea care le prezintă dinaintea lui *ie, ia,* pe cînd mult mai rare sînt acelea cu labialele dinaintea lui *i.* Aceasta nu pare să fie o simplă intîmplare, ci s-ar explica în sensul că, de pildă, *yaspi, Katră,* cu labialele alterate dinaintea

[1] Cf. ***Hist. I. roum.,*** II, 112.

Im *ia.,* **se** apropiau întru-cîtva mai mult de corespunzătoarele lor **uralI**erate *(viaspi, piatră)* decît *yin, Uin* de *vin, pin* şi puteau li **mai** repede primite decît cele din urmă. E o nuanţare de fone-**11MII în** pronunţarea labialelor, după cum erau urmate de *ie, ia* **: au de** *i,* care mi se pare că trebuie ţinută în samă[1]. De altfel, **i lnnr in** istoria palatalizărei labialelor ar fi de urmărit dacă fone-**I cinul** la care ne referim nu ar fi de luat în consideraţiune: se **|iuale** foarte bine ca seria întreagă a labialelor să se fi alterat **mai** iutii dinaintea lui *ie, ia* şi ceva mai tirziu dinaintea lui *i* **(riud** începuse, adică, să se rostească **pxiatră* a fost posibil să **. r** păstreze încă vechea pronunţare pentru *pin* şi acesta numai **pr** urmă să se fi îndreptat spre acelaşi fonetism).

Soarta lui c-f-e, *i* lat. e studiată şi ea de aproape de Capidan, **laia** să ni se aducă însă vreo dovadă sigură că asemănarea meglemli'i cu aromâna în această privinţă (trecerea lui c la *ţ)* ar proveni din comunitatea lor de evoluţie pînă într-o epocă. Nimic **nu** ne împiedecă de fapt să considerăm pe *ţ* din meglenită, corespunzător lui *6* din dacoromână, ca înrîurire fonetică de mai lirziu a aromânei, cum în acelaşi fel ne putem explica pe g+e, /, devenit *dz, z.* Asupra raporturilor dintre *c* şi *ţ* Capidan se exprimă cu oarecare ezitare, aşa cînd la pag. 61 spune că „s-ar putea dovedi pînă Ia un punct" că *l* din aromână s-a dezvoltat din *c.* Totuşi la pag. 131—132, cercetînd problema în amănunte, rclevează formele din meglenită şi corespunzătoarele lor din aromână, prezentînd pe c păstrat, şi alături de *cinuşă, şgaric* (ar fi de adăugat *cireşă),* la care s-au referit şi alţii, aminteşte foarte bine pe *muceari* (dr. *muşca)*[2]. Nu mai poate fi

[1] E semnificativ că pentru ***b*** singura formă atestată cu ***g*** este, cum am amintit, ***iir\ag'â,*** deci cu labiala schimbată dinaintea lui j; rămîne nehotărlî însă dacă în neglenită chiar, sub înrîurirea aromânei, s-a produs transformarea lui ***b*** în ***g'*** sau dacă acest cuvînt a pătruns acolo, alterat astfel, din aromână — în acest dialect e atestat izolat (în Macedonia) ***zireagl'ă,*** cu ***g'*** înlocuit prin ***gl'*** sub influenţa formelor latine prezentînd în terminaţiune acest grup consonantic; faptul că tocmai la aromânii din Macedonia apare **arest** cuvînt ar fi o indicaţie că de la ei l-au luat meglenitii.

[2] Putea fi menţionat şi ar. ***k'işcare =*** pişcă, al cărui ***ş*** se explică în **acelaşi** fel, din ***c,*** pentru că etimologia cuvîntului nu poate fi decît * p i c c i c a r e, din tema * p i c- cu numeroase reflexe Sn limbile romanice.

Pentru ***fecu,*** aparţinînd şi el seriei cu ***c*** netrecut la ***ţ,*** Capidan propune o explicaţie care nu mi se pare admisibilă: c s-ar fi păstrat în cazul acesta **MIII** influenţa perf. în -s: ***spuş*** etc. E o diferenţă de fonetism care cred că nu putea favoriza menţinerea lui ***c.*** Mai curînd putem admite, cum am explicat altădată pe ***poci*** (pers. 1 sg. de la ind. a lui ***putea),*** un fonetism fixat prin legătura sintactică ***fecu io,*** bineînţeles din epoca în care ***io*** era tot aşa de des întrebuinţat ca în dacoromână, pentru că se ştie că azi în aromână apare

atunci îndoială că şi aromâna a cunoscut altădată peste tot fonetismul cu c, aşa că problema de care s-a ocupat mai în urmă şi T. Papahagi[1] trebuie considerată ca lămurită.

Că *ţ* în loc de *6* în meglenita ar fi o derivare fonetică mai tîrzie din aromână, Capidan contestă cu desăvîrşire şi cu acest prilej insistă asupra faptelor care i se par că militează în favoarea teoriei sale. La pag. 73—74 observă că meglenitii, acolo unde se găsesc azi, nu au putut veni în atingere cu aromânii decît tîrziu de tot, după ce parte din aceştia s-au îndreptat spre nord, părăsind locuinţele din Pind. De altă parte, contactul între ei se întîmplă numai în preajma unor localităţi ca Livădz şi Ghevgheli, aşa că nu ar putea explica o aromânizare intensă a tuturor meglenitilor, transmiterea în graiul lor a unor particularităţi aşa de caracteristice cum le constatăm. Raţionamentul acesta e prea mult influenţat de stările de azi ori dintr-un trecut apropiat. După coborîrea lor la sud nu ne putem închipui pe aromâni rămînînd statornici în Tesalia şi Epir în tot cursul evului mediu; oricît ar fi fost concentraţi acolo, vieaţa de păstori i-a făcut să se mişte mereu, şi în aceste peregrinări nu se putea să nu urmeze şi drumuri spre nord-est şi est. Capidan recunoaşte, e adevărat, că aromâni „singuratici", ca păstori, au putut să se îndepărteze de Pind, să ajungă mai la miazănoapte, dar erau prea puţini sau prea depărtaţi de meglenitii din Caragiova pentru ca să-i poată influenţa. Trebuie însă să ne reprezentăm numai astfel contactul între aromâni şi megleniţi? Aceştia, înainte de a ajunge în Caragiova, au putut întîlni aromâni în drumurile lungi pe care le-au străbătut şi ei coborîndu-se de la Dunăre. Singur Capidan admite aceasta cînd în altă parte (pag. 62), relevînd asemănări între vorbirea aromânilor din Gopeş, Molovişte şi aceea a meglenitilor, spune: „... întrucît şi aceşti români [meglenitii], ca şi aromânii, nu s-au îndreptat înspre locuinţele lor actuale decît treptat şi în cete singuratice, se poate presupune că *românii din Gopeş şi Molovişte, în al căror grai... se observă unele particularităţi care ţin numai de dialectul meglenit, au fost primii meglenoromâni care, în drumul lor spre miazăzi, au ajuns pînă aproape de centrele aromâneşti,* unde, cu timpul şi mai ales în cursul secolului al XVIII-lea, cînd aromânii din Albania au invadat aceste centre, ei s-au contopit cu aceştia, după cum alţi meglenoromâni, poate,

mine pentru jo în cele mai multe părţi. Tot astfel s-ar explica şi menţinerea lui ***g in fregu,*** perf. lui ***frindzire,*** care şi mai puţin îşi poate datori păstrarea lui ***g*** formelor cu ***-s.***

[1] ***Grai şi suflet,*** II, 208 urm.

Stiiioare <!in 20 februarie 1928, către I. biaconu
jD.vli– manuscris", corospoiideiiţă)

care se vor fi coborît şi mai departe, s-au pierdut printre aromâni" (cf. pag. *7b)*[1]. Dacă, prin urmare, în coborîrile lor spre miazăzi megleniţi au întîlnit aromâni — şi ca un amestec al lor trebuie priviţi cei din Gopeş şi Molovişte — nu vedem pentru ce acest contact între ei nu ar fi avut ca urmare asimilarea din partea megleniţilor a unor particularităţi din vorbirea aromânilor. Contestînd, cum am arătat, posibilitatea de conlocuire la sudul Dunărei a celor două grupuri de români pînă prin secolul al IX-lea, asemănările între graiul lor nu se pot explica decît astfel, prin atingeri ale megleniţilor — după părăsirea teritoriului dacoromân — cu aromâni, fie că aceştia erau printre cei rămaşi mai în urmă în aşezările spre sud — ceea ce nu este de asemenea exclus—, fie că, desprinşi din cei de la Pind, rătăceau prin ţinuturile mai spre miazănoapte, mînînd turmele lor. Influenţa aromânei asupra vorbirei din Ţîrnareca şi a celei din Huma, pe care o pune în evidenţă mereu Capidan, reduce la prea puţin contactul între megleniţi şi aromâni. Această influenţă — foarte accentuată mai ales în cea dintîi din aceste localităţi—şi pe care Capidan o admite ca datînd din secolul al XVIII-lea pune în acelaşi timp un semn de întrebare la părerea d-sale asupra celor mai vechi contacte între megleniţi şi aromâni: dacă de un secol şi ceva aromâna a putut influenţa atîta graiul din Ţîrnareca încît să apară în multe privinţe ca aromânesc, atunci de ce toţi megleniţii pe timpul cînd trăiau la un loc cu aromânii, pînă prin secolul al IX-lea, nu ar fi ajuns să se confunde cu aromânii, să vorbească la fel? Revenim şi pe această cale la una din obiecţiunile care am văzut că face contestabilă teoria d-sale.

Insistînd asupra particularităţei frapante ce apropie meglenită de dacoromână, epenteza lui *i* în formele *coini, pgini* etc. Capidan o explică în acord cu teoria d-sale, adică prin contactul care s-ar fi menţinut pînă la o epocă între meglenită şi dacoromână (pag. 75). După părerea pe care o împărtăşesc, ar fi de considerat

[1] Nu rezultă tocmai clar de aici cum îşi reprezintă Capidan strămutarea megleniţilor. Dacă, după cum spune în acest pasaj, ei s-au coborît de la Dunăre spre sud-vest ca să ajungă pînă la Gopeş şi Molovişte, ar urma că de acolo s-au îndreptat spre răsărit, spre munţii Rodope, pentru ca mai pe urmă să se întoarcă iarăşi spre apus şi să se aşeze în Caragiova; drumul acesta am văzut că-1 admite d-sa în altă parte ca urmat de megleniţi pînă la aşezarea lor la dreapta Vardarului. Dacă într-adevăr ei s-au coborît spre sud în direcţia Gopeş, Molovişte, mai putem oare să-i ducem şi spre Rodope şi să ne închipuim că au trecut prin preajma Caragiovei, pe care au lăsat-o la o parte, pentru ca pe urmă numai, la întoarcerea din Rodope, s-o aleagă pentru stabilirea lor? Şi aceasta mi se pare că vorbeşte împotriva teoriei d-sale despre petrecerea megleniţilor în Rodope.

ca un fenomen dus de megleniți din nord împreună cu alte particularități dacoromâne, însă problema apare mai complicată dacă ne referim la atestări ale dialectologiei noastre. Si aromâna, în graiuri de la nord (Bitolia, Megarovo, Ohrida), cunoaşte forme analoge: *căinl'i, măinle, mîiâli*[1]. Pe urmă, epenteza lui *i,* sau mai curînd transmiterea lui dinaintea uneia sau a două consoane, se întilneşte şi în alte cazuri; Al. Rosetti[2] a relevat, în legătură cu *maire, păduire* etc. din textele vechi, forme ca ir. *roiş,* megl. *ailp* (sau mai curînd *al'bi,* cum dă Capidan la pag. Î36), ar. *cuibaire,* şi la acestea putem adăuga: megl. *cal'ț* = calci, *cul'ț* — == culci, *mul'ț* = mulți, *zgairu* = zgîriu; ir.' *ăncăntaiț* =' încîntați[3]; *ăl'ți* = alți[4]; *zacopeiru* = acoper (acesta rezultat deci din *acoperiți)*[5]*;* ar. (la Olimp): *ailu<al'u, cail<cali, mailu< mal'ii, tailiKtal'u, fremeilu*<gr. **&S(x.x.ov**[6]**.** Capidan" (pag". **99)** semnalează de la Țîrnareca forma *taiti* (pentru *tati)* şi în acelaşi fel trebuie interpretați *poip* (pentru *popi),* la Cupa, şi *zeai'st* (pentru *zeazit* = deget), la Lugunța, relevate tot de d-sa (pag. **119, 128).** Deci un fenomen destul de răspîndit în fonetica noastră dialectală şi care-şi găseşte analogii în albaneză[7], în neogreacă[8]. Revenind la formele de la care am plecat, desigur că rostirea cu *i (cline, pîine, miine, miini)* într-o parte a dacoromânei şi în meglenită e o coincidență care nu poate fi uşor trecută cu vederea, dar se pune întrebarea: fenomenul poate' fi considerat ca absolut sigur de origine dacoromână şi transmis meglenitei? Nu s-ar putea să-şi fi luat naştere într-o parte a aromânei şi de acolo să fi trecut în dacoromână şi meglenită? Ipoteza a doua şi-ar găsi un sprijin în faptul că în dacoromână pronunțarea *cline* etc. apare ca o particularitate a vorbirei din sud, dinspre Dunăre, şi în afară de zona ei veche (nord-vestul Olteniei, sud-vestul Transilvaniei, Bănatul) sau dacă o întîlnim uneori acolo se vede că este o infiltrațiune tîrzie. De altă parte, prezența prin diferite ținuturi a unor forme arătînd un fenomen analog nu ne permite să localizăm cu certitudine geneza pronunțărei *miine* etc. Se

[1] G. Weigand, ***Die Aromunen,*** II, 134, 194, 354 (cf. 282); la sing. se zice însă ***cine,*** ca şi ***pine,*** ceea ce confirmă explicația pe care am dat-o asupra formelor cu ***i*** în ***Hist. I. roum.,*** II, 16.

[2] ***Grai şi suflet,*** II, 170.

[3] într-un text publicat de G. Weigand, ***Jahresber.,*** I, 136.

[4] I. Maiorescu, ***Itinerar,*** 84; I. Popovici, ***Dial. rom. din Istria,*** I, 5 şi glosar; S. Puşcariu, ***Studii istroromâne,*** 47—48, 54, 61.

[5] S. Puşcariu, ***l.c,*** 8.

[6] G. Weigand, ***Die Sprache der Olympo-Walachen,*** 31, 35, 46, 61.

[7] ***Grdr. d. rom. Phil.,*** ed. a 2-a, 1043.

[8] Cf. Rosetti, ***l.c,*** 168.

nnpnn deci unele rezerve cînd e vorba să explicăm acest fonei iniii în meglenită.

I'entru raporturile dintre meglenită şi dacoromână ar fi fost **dr-** insistat asupra unor forme a căror mărturie mi se pare că e dr luat în samă. Cum am observat altă dată[1] megl. *scant* = scaun **nr** Întilneşte *cusca(u)nt* din Bihor[2], spre care ne duce şi ir. *scânt.* < i **coincidență** care este iarăşi semnificativă ne-o ofere megl. *arie* **. o** iuțclesul'de „curte", relevat de Capidan la pag. **30, 37, 190, i o** derivat din *arie* care apare cu acelaşi înțeles tot prin ținutul Itiborului[3]. Nu am putea oare admite atunci că meglenitii sînt din• oromâni din părțile Bihorului? E posibil chiar ca ei să fi fost ml iți să-şi părăsească locuințele din aceleaşi motive pentru care iidroromânii s-au coborît dinspre Țara Moților. Şi atunci drumul **lor** trebuie să fi fost prin Bănat — ca şi al istrienilor—înainte de **ii l.ree.e** Dunărea. E drumul pe care şi în timpurile mai nouă l-au **luni,** uneori cei din Bihor siliți de împrejurări, cum aflăm din **uri** icului luiM. Pompiliu asupra acestui ținut *(Conv. lit.,* XX, **997):** „\\ foarte caracteristică pentru starea cea rea a românilor de aici călătoria depărtată ce o fac oamenii săraci în fiecare an pe aproape de timpul coasei şi a secerişului şi cu cîteva săptămîni înainte de culesul viilor. Anume se întovărăşesc mai mulți inşi, Işi iau merinde, coasele şi secerile în spinare, trec codrii Vaşcău**lui** spre apus şi, după ce străbat zile întregi districtul Ardealului, **ne** pierd în cîmpiile Bănatului Timişan". La distanțe în timp şi indiferent de cauzele care intervin, mişcări de populație se întîmplă **pe** aceleaşi drumuri.

Ce a putut determina pe megleniți să emigreze spre sud? Poate năvălirea ungurilor, căreia ştim că Hasdeu îi atribuia Hlrămutarea istroromânilor[4]. Să ne gîndim că Bihorul şi Țara Moților se găseau, ca puncte extreme ale românismului, în vecinătatea ținuturilor năvălite de unguri, aşa că o parte din popuInțiunea'dc acolo a putut fi silită, în fața acestora, să-şi caute nlfe adăposturi. în cazul acesta lipsa elementelor ungureşti în meglenită, pe care Capidan o interpretează altfel (pag. 63), se poate uşor înțelege şi ne îndreptățeşte să admitem că megleniții Începuse să se coboare spre sud încă din secolul al X-lea. în staționările lor prin Bănat putem presupune că şi-au însuşit de

[1] ***Hist. I. roum.,*** I, 340.

[2] G. Weigand, ***Jahresb.,*** IV, 261; ***Convorbiri lit.,*** XX, 1017.

[3] G. Weigand, ***Jahresb.,*** IV, 325.

[4] Pentru treceri de element românesc de la nord la sud în urma năvălirei ungurilor avem, se ştie, mărturia anonimului care ne-a lăsat ***Descriptio i'.uropae orientalis,*** publicată de O. Gorka (pag. 13).

acolo unele particularități și printre acestea cred că putem pune înlocuirea de azi a terminațiunei *-eț* prin *-ele* despre care Capidan vorbește la pag. 107—108 (particularitatea aceasta se întilnește, de altfel, și în Țara Hațegului și în Oltenia); de asemenea prezența formei *meară* în loc de *măr* (în Bănat *mară)* și fonetismul special al lui *Aazăț* = *amiazăzi (amiazăi* în Bănat, dar și în Țara Hațegului)[1].

Nici asemenea coincidențe nu pot fi lăsate la o parte dacă voim să înțelegem originea megleniților. Cu toate contestările lui Capidan, elementele fundamentale ale graiului lor ne duc spre dacoromână — nu este vorba numai de „mici asemănări", de o „apropiere formală" între aceste două graiuri, cum susține d-sa (pag. 57, 59), ci de un șir întreg de particularități arătînd un fond identic, o comunitate bine accentuată de dezvoltare pînă la o epocă. Nimic nu ne îndreptățește să privim meglenită altfel decît ca un bloc eratic al dacoromânismului. Ceea ce trebuia să evidențieze Capidan în studiul său e posibilitatea dej derivare a meglenitei mai ușor din româna sud-dunărcană decît din dacoromână. Aceasta nu reiese însă din expunerea d-sale, pentru că excluderile pe care le face la dacoromânismul meglenitei rămîn neconvingătoare[2] și, în același timp, aduce în interpretările asupra dialectologiei noastre un element vag, presupunerea că ar fi existat la sudul Dunărei o zonă lingvistică mixtă în stare să explice geneza meglenitei.

Neîmpărtășind teoria d-sale, nu voiesc prin aceasta să pară diminuată valoarea atîtor capitole de bun control filologic și înlesnind cunoașterea meglenitei[3]. Dialectologia noastră înregistrcază încă o lucrare care duce înainte cercetările de pînă nmm.

Grai și suflet II (1926), 2, p. 363—382.

[1] Capidan (p. 67, 128), fără să amintească forma din dacoromână, spune că înlocuirea lui z cu / e datorită faptului că în meglenită consoane sonore devin „mute" (trebuie spus: surde), așa că ***(a)miazăz(i)*** s-a schimbat în ****nazăs*** și pe urmă, prin asimilarea lui s cu z, a rezultat ***-Aazăț.*** Nu se poate însă înțelege această asimilare, așa că fonetismul așteaptă aită explicație și, în orice caz, forma meglenită nu poate fi izolată de cea din dacoromână.

[2] E cazul și pentru lipsa unor elemente albaneze în meglenită pe care Capidan o consideră ca foarte semnificativă (p.74; cf. 62); deoarece meglenită, ca și aromâna, nu cunoaște albanisme ca ***bunget, viezure, zară*** etc, aceasta ar dovedi „apropierea mai mare" între aceste graiuri și dezvoltarea lor sub înrîuriri albaneze mai reduse decît cele pe care le arată dacoromâna. Nu se poate însă deduce nimic de aici, cînd știm că asemenea albanisme lipsesc și în istroromână. Ele au putut fi cunoscute și meglenitei și istroromânei la despărțirea lor de dacoromână, dar cu vremea au dispărut.

[3] Asupra interpretărei unor forme și etimologiilor admise de Capidan ar fi de făcut totuși mai multe rectificări; mă mărginesc la înșirarea cîtorva: ***burete*** nu este numaidecît nevoie să fie derivat dintr-un *b o 1 e t i s (p. 76) cît timp se poate explica din b o 1 e t u s ca refăcut după pl. ***bureți; puțin*** nu poate fi •p u l i n u s (pag. 77), ci *p u t i n n u s, pentru că ***n*** se păstrează în regiunile **ni** rotacism; ***frimint*** e derivat cînd din f e r m e n t o, cînd din f r a g m e n-I o (p.77, 108, 157), pe cînd numai etimologia din urmă, dată de S. Pușcariu, poate fi luată în samă; ***rușine*** (p. 77; cf. 136) e desigur 'r o s i o - n e m, nu r o s i n a; ***stăpon*** nu poate fi un albanism (p. 83) cît timp arată **undași** fonetism ca dr. ***stăpîn; proaspăt*** nu e un caz de disimilare (p. 84), ci, dimpotrivă, de asimilare a lui / cu ***p; bisearică*** nu arată ***t*** pentru ***ă*** „sub influența asimilatoare a vocalei din silaba următoare" (p. 102), ci e datorit disimilărei ***e-ea > i-ea*** după ce se întîmplase asimilarea ***ă-ea > e-ea (biseanră < besearică < băsearică) ; dirept*** nu arată „schimbare de prefix" (p. 102), •**i** disimilare ***(derept > dirept);*** pentru ***mijloc*** nu este nevoie să admitem • **in** e d i o 1 u s 1 o c u s (p. 103) cînd ***j*** se poate explica prin sl. ***mezda*** **iau** prin asimilarea lui z de ***c*** la forma de plural ***{*mizloace > mijloace); măstcgarcă <*** bulg. ***vastegarka*** nu văd cum poate fi un caz de înlocuire a lui **e cu *m*** prin disimilație (p. 127); * b a n n e a nu ar fi dat ***bîie*** (p. 137), ci ***baie,*** pentru că ***a*** nu'trece la ***î*** dinaintea lui ***n*** dublu; ***diriptati*** nu poate fi dus 'spre latina vulgară (p. 188) — nici nu e atestat d i r e c t i t a t e m —, **ci este** o formațiune românească; ***zucăreal'că*** nu cuprinde suf. ***-eală + -că*** (p. 189), ci reprezintă pe ****zucăreal'â*** (comp. ar. ***gucăreal'ă,*** dr. ***jucăree),*** la **care** s-a adăugat ***-că.*** Nu e exact că dr. ***cățîn*** (p. 80) apare numai în toponimie; din ***Biet. etim.,*** 288, se poate vedea că e atestat și altfel. Este inexact **iarăși** că în aromână ar fi necunoscute formele ***gaură, înțelege, junghia, negru*** (p. 79, 80); pentru cele două dintîi și cea din urmă, v. G. Weigand, ***Die Aromunen,* II,** 361, 362, iar cît pentru ***gungl'are*** se poate vedea dicționarul lui Dalametra. La p. 80 ***scand*** e amintit din greșală de două ori, ca existent **,i** neexistent în dacoromână; tot așa la p. 80, 90 se spune despre ***nevoie*** că **este** și cunoscut și necunoscut aromânei.

Mă surprinde să văd scris la p. 160 „persoana treia"—tocmai filologii ar trebui să vegheze la înlăturarea formelor necorecte; suprimarea lui ***a*** Iu ***a doua, a treia*** etc. a început să fie contagioasă — o văd des prin ce se publică —, dar trebuie condamnată.

Lipsesc din volum „îndreptările" la multe erori de tipar; ar fi fost bine art se dea, pentru că sînt unele de tot supărătoare.

T. PAPAHAGI, *Graiul şi folklorul Maramureşului,* Bucureşti, „Cultura naţională", 1925, LXXXIII—240 pag., o hartă şi 22 planşe (voi. XXXIII din col. publ. de Acad. Rom.: *Din viaţa poporului român).*

Ajungem să cunoaştem tot mai bine teritoriul nostru dialectal şi, după cercetările prea schematice de altădată — cum au fost ale lui G. Weigand, avînd totuşi valoarea lor ca începuturi şi îndemn pentru alte studii — informaţii mai bogate şi un material redînd viu particularităţile regionale vin să înlesnească acea sinteză spre care trebuie să tindă dialectologia noastră. Cu mai mulţi cercetători, bine pregătiţi, şi cu mijloace care li s-ar pune la îndemînă, domeniul nostru dialectal ar putea fi explorat în întregime într-un deceniu ori două. Şi asemenea anchete ştiinţifice nu ar mai trebui amînate, pentru că anii trec şi din graiul celor de la ţară multe elemente vor rămînea pierdute pentru totdeauna.

Prin monografia publicată de T. Papahagi putem şti mai bine acum ce este şi ţinutul maramureşean. Cum arată titlul ei, nu e numai o monografie lingvistică, ci şi folklorică, iar în introducere se descrie vieaţa maramureşenilor, se dau preţioase amănunte etnografice.

Partea istorică, în special originea maramureşenilor, nu e lăsată nici ea la o parte. Şi în această privinţă Papahagi pune în evidenţă cîteva particularităţi de limbă — întrucîtva şi de folklor — care se regăsesc la aromâni. De unde concluzia că maramureşenii ar putea fi socotiţi ca un grup de români veniţi de la sudul Dunărei. Cîteva din concordanţele relevate la pag. LXXXI sînt într-adevăr semnificative; astfel: *corbă* cu înţelesul de „nenorocită, vai de ea, biata"; *a se dori* „a se iubi"; *scradă,* nume de

plantă[1]. Putea fi amintit şi *a se greşi* „a uita" (ca ar. *mi-agîrseseu),* dat în glosar. Prezenţa unor aromânisme în vorbirea maramureşeană nu poate fi prin urmare contestată, dar ne întrebam cum ar fi să o interpretăm. Să vedem aici o dovadă că maramureşenii sînt aromâni peste care a trecut valul nivelator al daeuiomânismului? Sau: dacoromâni de la origine în al căror grai au pătruns unele elemente transmise de la sud, cum s-a mfiinplat şi în alte părţi ale domeniului dacoromân şi cum cred că nu poate fi pus la îndoială? Nu văd argumentele decisive fie inl.r-un sens fie într-altul. Problema apare cu atît mai complicată cu cît în Maramureş a existat rotacismul[2] şi atunci particularilafea aceasta nu ar putea veni în orice caz de la aromâni. Să presupunem că maramureşenii nu au cunoscut la început rotacismul si l-au primit printr-un amestec cu români din Munţii Apuseni cu care ar fi venit în contact înainte de a se fi îndreptat spre nord şi a se aşeza în Maramureş? Se poate însă tot aşa de bine <a ei să se fi desprins din populaţia care trăia prin Munţii Apuseni şi acolo sau mai pe urmă să fi primit oarecari înrîuriri ale elementului răzleţ venit de la sudul Dunărei.

Partea folklorică aduce observaţii interesante asupra baladei si creaţiunei populare; asupra doinelor ar fi fost însă locul să se insiste mai mult, pentru ca să reiasă mai bine fondul lor de inspiraţie.

Glosarul, foarte bogat, ne ajută să urmărim forme rar atestate ori ne dă material lexical necunoscut pînă acum. La cîteva cuvinte sînt de făcut rectificări: *algalu* nu cred să fie slavic, ne aduce mai curînd aminte de *arelul, arialul,* în glosarul lui Viciu (ar fi un fonetism alterat, poate sub influenţa ung. *mellett* „lîngă"); *rararabă* nu e „conopidă", ci „gulie"; *ciuguri* e forma cunoscută din ghicitori, *ciguri* (asociat cu *miguri); hiboş* e ung. *hibăs* cu sufixul schimbat; *însîmbra* nu poate fi „a angaja cu simbrie", ci „a lua ca tovaTăş, a se întovărăşi"; *inzita ('nzita)* înseamnă „a îndemna (la rău), a aţîţa", nu „a invita, a îmbia"; *mAirîu,* cu adausul „albiu" (după „albăstrui") nu este exact, pentru că numai înţelesul din urmă îi corespunde, iar ca etimologie nu poate fi un derivat din *miere* (explicaţiile ce i s-au dat pînă acum îl lasă tot nelămurit); *răstei* e formă inexistentă de infinitiv:

[1] Alte forme citate acolo *(armur, baier, canură* etc.) nu pot fi luate în consideraţie, cît timp sînt cunoscute şi aiurea în dacoromână, nu prezintă nimic particular ca să ne îndrepte spre aromână.

[2] Dacă rotacismul a dispărut cu desăvîrşire în Maramureş, cum ne informează Papahagi la pag. LXI, o urmă indirectă a vechiului fonetism e *luceafăn* = luceafăr (prin falsă restabilire fonetică).

trebuia relevat să *răst'eie =>să răspieie (sâ răspiară),* cunoscut din descîntece (ca derivat din *pieri).*

Fiindu-mi cunoscute cîteva forme maramureşene pe care nu le găsesc în glosar, profit de acest prilej ca să le relevez; le-am cules în timpul refugiului la Iaşi de la un maramureşean (Nicolae Danciu, din Săcel), care fusese prizonier la ruşi; sînt anume: *amnazăț* = amiazăzi (cunoscut şi aiurea), cu înțelesul şi de „prînz la amiazi"; *heteş* = slugă la vite („care să bagă numai de azutor, îmbla cu vit'ele")<ung. *hetes (beres)* „servitor tocmit cu săptămîna"; *răvaş* = răboj al ciobanilor; *strecură* = strecurătoare pentru lapte, la stină („d'in fire d'e cînepă"); denumiri pentru semne la urechea oilor: *furcuță* (două tăieturi în lung), *nozîțâ* (o gaură rotundă), *pişcătură* (tăietură în unghi).

Textele, foarte îngrijit transcrise, ne înlesnesc să urmărim şi mai bine particularitățile dialectale; cîte sînt înşirate, peste cinci sute, nu sînt de loc de prisos, deoarece studiile dialectale cred că trebuie să ne aducă material de felul acesta cît mai bogat. Dialectologia nu se poate reduce numai la urmărirea cîtorva cuvinte sau fraze; cercetările lui Gillieron şi şcoalei sale, oricît le-am prețui, ni se par că păcătuiesc prin unilateralitate şi ceva prea mecanic: cuvintele studiate sînt reduse la izolări sau grupuri mici, pe cînd dialectologia trebuie să ne dea şi texte cît mai multe în care să vedem vieața întreagă a cuvintelor, multiplicitatea de asocieri ale lor. Chiar dacă am ajunge să avem şi noi un atlas lingvistic, culegerea de texte cît mai numeroase nu va trebui neglijată de dialectologi.

Grai şi suflet, II (1926), 2, p. 403-405.

S. PUŞCARIU, *Studii istroromâne, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan:* II. *Introducere — Gramatică — Caracterizarea dialectului istroromân;* Bucureşti, „Cultura națională", 1926, cu 26 ilustrații şi două hărți; XV—370 pag. *(Studii şi documente,* XI, publ.de Academia Română).

După cercetări răzlețite prin diferite publicații şi teorii controversate asupra felului cum trebuie privit în legătură cu restul domeniului nostru lingvistic, dialectul istrian aştepta o coordonare a cunoştințelor pe care le avem despre el, şi de la acest gînd n plecat lucrarea Iui S. Puşcariu. Ea va fi de mult ajutor pentru ni ini iile de dialectologie, nu numai pentru că fixează unele puncte, dur şi pentru că aduce sugestiuni de investigații nouă.

Toate particularitățile istroromânei sînt prezentate pe baza materialului adunat pînă acum şi a cîtorva informații inedite. NiHlomatizînduT prin critică, Puşcariu ne dă astfel o bună călăuză pentru cunoaşterea istroromânei. Uneori însă critica sa are umbre de nedreptățire, aşa cînd se opreşte la lucrările lui Iosif Popovici, eu toate că ele, după acelea ale lui Weigand, ne-au dat textele istroromâne cele mai conştiincios transcrise. Cînd tot Puşcariu II publicat in prima parte a *Studiilor istroromâne* însemnările lui Itclulovici, care nu ne inspiră destulă încredere, vin ca o surprindere rezervele pe care le face asupra exactităței textelor culese de Iosif Popovici.

Pentru originea istroromânilor Puşcariu încearcă să dea o explicație nouă, contestînd că ar fi dacoromâni emigrați la sud, euin de altfel a susținut mai în urmă şi P. Skok[1]. Părerea spre nuc ar trebui să ne îndreptăm e că ei ar reprezenta pe acei români „npuseni" care au trăit în evul mediu pe țărmul drept al Dunărei

[1] ***Arhiv za arbanasku starinu,*** II (1925), 333 şi urm.

în contact cu sîrbii. Să vedem întrucît teoria aceasta răspunde constatărilor lingvistice.

Dacă istroromânii s-ar fi găsit în curs de mai multe veacuri pe teritoriu] admis de Puşcariu, ne-am aştepta să întîlnim în graiul lor elemente slave datorite contactului lor cu sîrbii pe acest teritoriu. Asemenea elemente nu sînt însă dovedite, nu le-a descoperit nici Puşcariu — de altfel nici nu a insistat asupra acestui punct, deşi se impunea pentru a confirma cu un argument hotărîtor teoria sa. Ce apare slav în istroromână se explică ori prin influenţa pe care a avut-o slava veche asupra românei primitive, ori prin contactul cu croaţii în timpurile mai nouă.

Tot aşa de categorică e mărturia împrumuturilor albaneze. Ocupîndu-se de ele, Puşcariu observă (225): „Ne-am aştepta să găsim... cuvinte de origine albaneză necunoscute la noi". Acest „ne-am aştepta" trădează netemeinicia tezei sale, pentru că într-adevăr şi de la albanezi ar fi trebuit să primească istroromânii elemente caracteristice dacă ar fi convieţuit cu ei mult timp prin ţinuturile unde-i aşază Puşcariu. Dacă istroromâna s-ar fi format în regiunile unde se ştie că au trăit altădată şi albanezii, ea ar trebui chiar să se înfăţişeze ca dialectul nostru cel mai impregnat de albanisme. De fapt, cum s-a observat totdeauna — şi însuşi Puşcariu se opreşte la această constatare — istroromâna nu cunoaşte decît elemente albaneze care se regăsesc în dacoromână, şi chiar mai puţine.

Ca urmaşi ai românilor apuseni, istroromânii ar trebui să arate în graiul lor şi unele particularităţi amintind pe cele aromâne, pentru că singur Puşcariu admite că aromânii „veneau în atingere cu românii apuseni în Serbia veche" (44; cf. 312). Ne putem oare închipui că strămoşii istroromânilor trăind lîngă aromâni nu ar fi fost influenţaţi de aceştia în unele privinţe? Puşcariu nu găseşte nici o urmă de aromânisme în istroromână şi le înlătură chiar pe acelea pe care eu le-am admis, din alt punct de vedere. Încă o nedumerire pe care o lasă teoria sa.

Cum am relevat şi cînd m-am ocupat de studiul lui Th. Capidan despre meglenoromâni, se operează azi în filologia noastră cu foarte vagi ipoteze, cu treceri dintr-un loc într-altul a unei fantomatice populaţiuni româneşti de la sudul Dunărei. Dacă a existat element românesc acolo, el nu e acela pe care-1 caută Puşcariu şi Capidan. El se reducea la cete de păstori care rătăceau din loc în loc—migraţiunile păstoreşti nu trebuie să uităm că nu implică totdeauna o populaţiune numeroasă şi urmele lor pot fi numai un indiciu al expansiunei celor care au participat la ele, nu şi o dovadă că ei ar fi fost foarte numeroşi. Dacă de

In acei români care au trăit pe teritoriul Iugoslaviei de azi au rămas relativ multe urme în toponimie şi cuvinte în vocabularul **n**.-rbo-croat, aceasta nu poate fi o probă că ei erau extrem de numeroşi.[1] Aceasta explică de ce i-a copleşit elementul slav, <le ee aii fost chiar înghiţiţi de el, cum s-a întîmplat şi cu cei .Im Carpaţii nordici, elemente şi ei răzleţe ale românismului ce .Ic la o vreme nu au mai putut rezista slavizărei.

Ca teoria sa, drept completare, era de aşteptat ca Puşcariu să adauge o cît de aproximativă indicaţie a împrejurărilor în .are istroromânii ar fi părăsit ţinuturile dunărene pentru ca să ;;e îndrepte spre Adriatică. Epoca acestei strămutări pare fixată de l'uşcariu între sec. al X-lea şi al XlV-lea, pentru că la pag. 366 animlcşte lipsa de elemente ungureşti în istroromână, dovedind .a ca se izolase de dacoromână cînd aceasta a început să primească influenţe ungureşti, iar la pag. 11 (cf. 31) atribuie invaziei turceşti înaintarea spre vest a ultimilor români care aveau să ..instituie grupul istroromân. Termenul din urmă, *ad quem,* dă numai o parţială explicaţie a acestei dislocări de element românesc, lăsîndu-ne nelămurită cauza iniţială care a provocat mişcarea românilor apuseni spre Istria. De ce pînă prin secolul al X-lea ei şi-ar fi putut păstra locuinţele străvechi şi pentru ce mai pe urmă, cu mult înainte de năvălirea turcilor, ar fi început să-şi caute alte adăposturi? Nu reiese din nimic motivul care ar li determinat atunci strămutarea spre apus a elementului românesc de la dreapta Dunărei din care şi-ar fi luat naştere istroromânii.

Asupra graiului românilor apuseni Puşcariu spune că o caracIeristică a lui era rotacismul — deci aşa s-ar explica fenomenul analog din istroromână. Dovadă despre aceasta ar fi fonetismul mai multor cuvinte româneşti care au trecut în serbo-croată, cum şi al unor forme toponimice şi onomastice care nu se pot explica jirin slavă. Ele sînt înşirate'la pag. 277 urm. şi asupra cîtorva din ele sînt de făcut observaţiuni care ne îndepărtează de la ce susţine Puşcariu. Localitatea *Marzini* citată la p. 290 ca reproducând pe al nostru *margine* e considerată ca o abatere numai aparentă de la rotacism, deoarece păstrarea Iui *n* ar fi datorită influenţei disimilatoare a lui r precedent (p.312). Interpretarea aceasta' derivă din părerea pe care Puşcariu o dezvoltă în altă parte (111; cf. 26) pentru a explica mai multe cazuri în istroromână de *n* nerotacizat; admite anume acolo că nu numai influenţa

[1] Chiar Puşcariu, deşi în contrazicere cu ce susţine în alte părţi ale lucrărei, pare să admită'la p. 11, amintind părerea lui Jirecek, că aceşti români constituiau o populaţiune redusă.

disimilatoare a unui *r* învecinat, dar şi cea asimilatoare a lui *m (n)* ar fi împiedecat trecerea lui n l a r ; aceasta s-ar fi întîmplat în *amnăt, cârbun, sărcine, seminâ, strin* (şi alte cîteva forme, pe care însă singur Puşcariu le consideră ca dubioase). Nu putem însă împărtăşi părerea aceasta; *amnăt,* ea şi dacorom. *amînat,* nu derivă desigur din *mine; cârbun,* cum am arătat altă dată *(Grai şi suflet,* II, 391), e influenţat de ven. *karbon* (de altfel apare şi *cărbur,* pe care prea uşor îl înlătură Puşcariu, spunînd că ar fi o „formă sugerată"); *sărcine* şi *semină* au fost refăcuţi după it. (ven.) *sarcina, semenar;* cît despre *strin,* v. ce am spus în altă parte a revistei (II, 392). Că *m, n, r* nu puteau avea nici o acţiune asupra lui *n* dovedesc forme ca *ramare, mărâncu, zeruncl'u, farire,* unde vedem că *n* nu a fost împiedecat de aceste consoane să treacă la *r*. *Marzini* nu poate fi deci interpretat cum crede Puşcariu şi ţinînd samă de ceea ce vom releva mai departe poate fi considerat identic cu dacorom. *margine*[1]. *Kracun* (284, 312), ca nume de persoană, ar prezenta în ce priveşte pe *n* aceeaşi particularitate ca forma precedentă, dar ea se înlătură pentru aceleaşi motive, şi de altfel, originea lui latină, lăsînd să admitem că şi el prezenta rotacismul, e pusă mai în urmă iarăşi la îndoială de G. Weigand[2]. în lista dată de Puşcariu găsim şi *kocan* (284), *Paunka* (292), *săpun* (294); cel dintîi corespunde lui *coacin*< lat. c o c c i n u s şi apare deci cu *n* nerotacizat, ceea ce nu se relevează de Puşcariu, desigur pentru că venea să contrazică părerea sa despre rotacism ca fenomen caracteristic al graiului românilor apuseni. Tot astfel, omiţîndu-i din consideratiunile asupra rotacismului de la p. 312, a procedat Puşcariu cu *Paunka* şi *săpun;* dacă primul ar cuprinde în partea întîi cuvîntul nostru *păun* şi acesta ar reproduce direct pe lat. p a v o n e m iar al doilea pe s a p o n e m — ceea ce e foarte contestabil —, ne-am fi aşteptat să se spună de Puşcariu de ce nu prezintă şi ei rotacismul dacă au fost împrumutaţi de serbo-croaţi de la românii apuseni. E o inconsecvenţă care apare şi cînd Puşcariu la p. 281 se ocupă de unele nume sîrbeşti de persoane şi de localităţi cu prima silabă *Bun-* şi a căror provenienţă din limba noastră o contestă pentru că nu constatăm în ele rotacismul, cum ne-am aştepta dacă asemenea forme ar fi trecut la sîrbi de la românii apuseni. Cum se împacă aceasta cu relevarea chiar de Puşcariu, după cum am văzut, a unor împrumuturi serbo-croate din româneşte neprezentînd rotacismul? Inconsecvenţa vine de la stăruinţa zadarnică de a

[1] ***Mărzinile*** din toponimia istriană ne îndreaptă atunci spre ven. ***marzene.***
[2] ***Balkan-Archw,*** III, 98.

prezenta pe românii de pe vechiul teritoriu serbo-croat ca premergătorii istroromânilor şi, ca atare, avînd dialectul rotacizat. Problema apare clară dacă se înlătură părerea sa că rotacismul distingea, printre altele, graiul românilor apuseni.

Cît de mult forţează Puşcariu explicaţiile se vede şi cînd se ocupă de ir. *ţăptir,* pe care eu l-am arătat ca unul din cuvintele hotărîtoare pentru originea transcarpatină a istroromânilor (în nordul Ardealului îi corespunde *tiaptăn).* Împotriva părerei mele, Puşcariu argumentează astfel (333): „dacorom. (dial.) *tiaptăn* s-a dezvoltat din *k'aptăn (t'aptăn)* deodată cu *k'em* (<c 1 a m o)> *tiem* şi *t'ei* (<*t i l i u m)> *tiei.* Deoarece însă *k'em* s-a născut din *kVem* în vremuri relativ recente (istroromânii rostesc pînă astăzi *cl'em),* trecerea lui *k'aptăn* în *tsaptăn* e şi mai nouă şi trebuie despărţită cronologiceşte de cea întîmplată în *ţăptir* istroromân, al cărui *ţ* s-a dezvoltat (ca în *ţire* <c e n a) dintr-o formă metatezată* k e p t i n e m sau asimilată, *k e k t i n e m (ca în c a p t i v u s> *c a c t i v u s>f r a n c. *chetif)".* Puşcariu pierde din vedere că schimbarea lui *k'* în *ti* nu este un fenomen care poate fi fixat între anumite limite; în regiunile unde o întîlnim s-a produs mereu, aşa că au participat la ea cuvinte de diferite categorii (vedem acolo chiar forme relativ mai nouă partieipînd la această transformare fonetică, cum e d.e. *chior,* de provenienţă turcească, rostit *ts'ior).* Deci *k'aptăn,* întrebuinţat în epoca în care se zicea încă *cl'em,* a putut deveni *tsaptăn* şi tot astfel, cu *ti (tiem),* a ajuns mai tîrziu, după transformarea lui *cV* în *k',* să fie rostit *cl'em.* Că *ţăptir* ar putea fi rezultat din *k e p t i n e m, metatezat din p e c t i n e m sau din *k e k t i n e m, prin asimilaţie, — *chetif* nu se explică nici el prin asimilaţie, cum se poate vedea în dicţionarul etimologic al lui Gamillscheg — e o ipoteză care ne duce la fonetica de acum o sută de ani.

O altă formă pe care persist a o crede categorică pentru dacoromânismul istroromânilor e *scând<&* c a m n u m. Puşcariu se mulţumeşte să observe că înlocuirea lui *mn* cu *nd* ar fi datorită unei „diferenţieri" (p. 110, 136) — explicaţie vagă, improvizată. Izolat cu fonetismul acesta în istroromână, *scând* — ca şi megl. *scand* — ne dă indicaţia pentru zona lui de provenienţă prin faptul că ne îndreaptă spre *sca(u)nd* prin părţile Bihorului (îl aminteşte şi Puşcariu la p. 338—339, dar ca o simplă înregistrare). *Sca(u)nd* se explică într-adevăr prin fonetism propriu graiului bihorean: ele refăcut după pl. *scaune,* pronunţat acolo întîi *scaun'e* şi devenit pe urmă **scaung'e, scaund'e,* ca

*arind'e<*aring'e<arin'e = arin* (de aceste forme din Bihor mă voi ocupa mai de aproape altă dată).

în studiul lexicului Puşcariu insistă in mai multe locuri asupra omonimiei şi la p. 227 exprimă această părere: „Omonimia, care în unele limbi, ca cea franceză, este desigur unul din factorii cei mai importanţi care produc „îmbolnăvirea" şi „moartea" cuvintelor, nu trebuie să aibă aceleaşi efecte distructive în alte limbi, căci nu toate popoarele simt în acelaşi grad ca francezii nevoia de claritate în expresie, nu pentru toţi echivocul produs de bisemantismul unui omonim este atît de supărător. Astfel vedem la istroromâni cum... *lume* însemnează „lume" şi „nume", *măr* e „măr" şi „mînă". E o alunecare spre explicaţiuni fanteziste ce spune Puşcariu despre claritatea spiritului francez contribuind la înlăturarea omonimelor; această „claritate" nu a împiedecat ca omonime destule să existe în vechea franceză şi să le vedem pe unele păstrate în franceza modernă. Şi exemplele citate din istroromână nu se împacă cu ce admite Puşcariu în altă parte; la p. 226 susţine că în istroromână nu s-a păstrat *sapă* din cauză că dedea loc la confuzie cu *sape* „suflet"<cr. *sapa;* pentru „sapă" istroromânii au recurs la *săpun,* luat din croată, dar şi acesta dînd loc la o confuzie cu omonimul său însemnînd „săpun", a urmat ca pentru noţiunea din urmă a fost adoptat *savun* (<ven. *savon).* De ce omonimiile *lume, măr* au fost tolerate şi nu acelea ale lui *sape, săpun?* Nu putem crede în asemenea explicaţii ale înlocuirilor de cuvinte; nu e de admis că se putea confunda... „sapa" cu „sufletul". Puşcariu exagerează, ca şi alţii, rolul omonimiei.

Interpretări greşite întîlnim şi altele la Puşcariu, mai ales în ce priveşte fonetica unor cuvinte. La p. 318 *avea* este dat ca un caz de păstrare a lui *b* latin intervocalic, pe cînd singura explicaţie admisibilă pentru fonetismul acestei forme e aceea pe care am dat-o cu Candrea în *Dicţ. etim. (v* nu reproduce pe *b* latin, ci e sunetul care s-a dezvoltat mai întîi în **aui, *aut* < h a b u i, *h a b u t u m, deveniţi **auui, auut, avui, avut,* şi pe urmă *v* a fost introdus şi în **aca, aem<h* a b e r e, h a b e m u s). Tot acolo, pentru a explica pe *chem, închid,* Puşcariu admite că „în grupele lat. *cl.* şi *gl* sunetul *I* se moaie... şi schimbă pe *a* şi *u* următori în e şi i". Dar *e* din *chem* nu corespunde direct lui *a* din c 1 a m o; el e transmis de la formele accentuate pe terminaţiune, pentru că numai în ele *a* nemaigăsindu-se sub accent a putut trece la *e: *chiăma>chema* etc. (dovadă e fonetismul lui *chiag, ghiaţă* faţă de *închega, îngheţa,* după care au fost refăcuţi *încheg, îngheţ,* pentru că formele mai vechi au trebuit să fie **închiag, *înghiaţ). închid* prezintă reducerea lui *iu* la *i* pentru

ferit analogia lui **închizînd (<*închiuzînd):* numai ca
i a a su s-a redus la *i* (cf. *Hist. de la l. roum.,* II, 27). La p. 96
.Unu /// c considerat compus din *inc-* (ce anume ar putea fi?) şi
incinta ,.„,,•, dc •rivat din *i 1 1 a c c e, cînd e clar că a rezultat din *în*
* *liniare* (ca *încolo<în acolo).*
Silit lucruri deplin lămurite în fonetica ori lexicul nostru şi
ne miră că Puşcariu nu le recunoaşte. Se vede şi în această lucrare
11 11111111. a din alte studii ale d-sale de a nu ţinea samă de unele
c • \ 1(11 • 11. c şi de a complica explicaţiile — o stăruinţă care e păcat
!.;• i> ini Unim unde e mult de utilizat pentru dialectologia noastră.

Grai şi suflet, III (1928), 2, p. 445-451.

T H . C A P I D A N , *Românii nomazi;* cu patruzeci de ilustraţii şi două hărţi, Cluj, Inst. de arte graf. „Ardealul", **1926, 187** pag. (extr. din *Dacoromania,* IV).

Ocupîndu-se în special de nomadismul aromânilor. Th. Capidan a folosit pentru lucrarea aceasta în primul rînd descrieri date de alţii şi mai puţin constatări proprii. între nomadism şi transhumantă d-sa face de la început distincţia aşa cum' trebuie admisă, dar nu ţine îndeajuns samă că transhumanta e şi ea un fel de nomadism, ceea ce a făcut pe mulţi să o numească'seminomadism, iar în ce priveşte raporturile dintre ele găsim exprimată o părere în dezacord cu faptele etnografice. După observaţia pe care o face la p. **15—16,** transhumanta ar fi mai veche decît nomadismul şi, ca atare, a putut duce de multe ori la acesta; în realitate însă etnografia ne arată că transhumanta poate fi derivată din nomadism — de altfel chiar Capidan recunoaşte aceasta cînd la p. **19** vorbeşte de trecerea de la nomadism la transhumantă în Algeria. De fapt, astfel trebuie considerată transhumanta şi la noi, ca o fază mai tîrzie a nomadismului.

Existenţa nomadismului şi la dacoromâni e admisă de Capidan, cum nu poate fi contestată de nimeni dacă are viziunea exactă a stărilor de la noi în trecut, dar pentru a explica pâstoritul nostru vedem cu surprindere, că se opreşte la o părere uşor contestabilă. Pînă la venirea slavilor, românii ar fi dus vieaţă sedentară, de agricultori, dar pe urmă au trebuit să se retragă în munţi— unde „ei nu mai puteau continua cu agricultura. Aci singurul mijloc de ocupaţiune era creşterea turmelor de oi... Această îndeletnicire, la început cu caracter de transhumantă, mai tîrziu... luă forma unei vieţi nomade" **(41).** Dovadă despre aceasta ar fi păstrarea de la latini a unor termeni referindu-se la agricultură,

MI Capidan îi relevează cu insistenţe de prisos cît timp nu mai **poale ii** îndoială că de la romani s-au transmis în vocabularul **nosiiii** cuvinte raportîndu-se la noţiuni elementare ale agricul- **i urei.** Aceasta însă nu exclude existenţa păstoritului la noi din 111111>111-i 1 o cele mai vechi şi ca ocupaţiune principală a românului. **Ilara** strămoşii noştri ar fi fost pînă la năvălirea slavilor numai plugari, cum ne-am putea reprezenta convieţuirea lor cu albanezii **pastori** — necontestată de Capidan? Ca plugari, de altă parte, **n ar li** putut trăi alături de slavi care aveau aceeaşi îndeletnicire **:i ne** putem închipui că aceasta ar fi dus la deznaţionalizarea lor **ra** element latin. Chiar Capidan aminteşte într-un loc **(78)** că **aromâni** din ţinutul Zagori, ocupîndu-se şi cu munca cîmpului, **:; au** deznaţionalizat în mijlocul grecilor ducînd vieaţă sedentară — **la** atingerile cu slavii nu s-ar fi putut oare întîmpla tot aşa? **Sa** nu uităm, de asemenea, că terminologia noastră păstorească corespunde de atîtea ori celei latine — şi în puncte mai caracteris- I **ice** decît cea agricolă —, aşa că din ea nu rezultă de loc o rupere **de** continuitate între pâstoritul nostru şi cel latin. Numai ca pastori de mai înainte pot fi bine explicate raporturile românilor **cu** slavii, păstrarea individualităţii noastre în mijlocul acestora, **cum** şi comunitatea de dezvoltare a limbei multă vreme, pînă la despărţirea dialectelor. Părerea lui Capidan basculează între recunoaşterea însemnătăţei păstoritului la noi şi prejudecata că am fi fost in curs de mai multe veacuri un popor de plugari. Ea pleacă şi de la o nefirească ipoteză: că din plugari am fi devenit deodată păstori.

Deoarece Capidan studiază pâstoritul şi din punct de vedere lingvistic, aducînd unele observaţii de luat în consideraţie, neam fi aşteptat să urmărească reflexele pe care le-a lăsat tocmai nomadismul în anumite cuvinte. în schimb vedem insistenţe cu diluări cum prea des apar în studiile publicate în *Dacoromania.*

Partea personală — afară de unele informaţii culese asupra larşeroţilor şi altele cîteva — se reduce la prea puţin şi interpretarea faptelor nu arată destulă aprofundare.

Grai şi suflet, **III** (1928), 2, p. 463-464.

G. ROHLFS, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie;* Halle, M. Niemeyer; Milano, V. Hoepli, 1932-1936; voi. 1,424 pag.; voi. II (fasc. 7-10), 256 pag.

Vocabulare calabreze s-au publicat relativ multe, dar cu înregistrări limitate ori cu informații nu totdeauna bine controlate. După alte importante lucrări pe care i le datorim, G. Rohlfs ne dă acest dicționar cuprinzînd o mare bogăție de forme culese din vreo 250 de comune şi însoțite de lămuriri asupra originei lor. în introducere sînt arătate aspectele caracteristice ale dialectului calabrez, dintre care reiese mai ales acela al latinității mai arhaice păstrată în nord, pe cînd în sud circulă numeroase forme atestînd inovații (deosebirea aceasta o arată cu mai multe exemple la p. 131-135).

Dintre cuvintele de origine obscură, poate din oscă sau din vreun alt grai, Rohlfs relevează pe *calfa, carfa* „ghiro madre" (p. 31); forma primitivă e însă *cârpa,* cum e dată de asemenea în dicționar, şi aceasta poate fi pusă în legătură cu gr xap7râÂ'u.os. „iute, sprinten", vsl. *hrapa* „a alerga" (v. dicționarele lui Walde-Pokorny, II, 472 şi Falk-Torp, 879). Numele animalului, explicabil din noțiunea'de „iute, sprinten", ar proveni astfel dintr-o formă greacă veche **(*xâp7tos)** din care s-a derivat pe urmă **xap7râXtu**.oț.

Ca urme de fonetism osc Rohlfs citează (p. 30) formele *gliefa* şi *tifa;* la acestea, cu fonetism umbric, trebuie adăugat *criculu,* arătat în dicționar ca rezultat din lat. c i n g u **1** u m + umbr. *krenkatrum.*

Interesante sînt cîteva forme latine care pînă acum nu au fost relevate în nici un grai romanic; astfel: *coi* „legame vegetale... per attacare il giogo al timone" <c o h u m; *grillu* „seme dell'uva" a r i l l u s; *murcu* „monco d'un braccio" < m u r c u ş; *miechiare* „misurare il terreno primo di piantare le vite"<i n t i-l **ii** I a r c; *pricetta* „caciuola, piccola forma di cacio" **<p** r a e-<• <• \>*i* a (v. şi lista de la **p.** 15, din care trebuie suprimat *uiUrimme* <i n t e r i m, pentru că singur Rohlfs observă mai **departe,** s. *nterimme,* că e probabil un latinism din limba juridică).

Cum mai multe forme se întîlnesc cu cele din limba noastră unu dau loc la unele observații, relevarea lor poate pune şi mai **bine** în evidență bogăția lexicală a dialectului calabrez:

addijere „scegliere" <a 1 **1** e g e r e (aceasta e forma atestată, **nu** a **1 1** i g e r e dat de Rohlfs după Meyer-Liibke).

addterzd „l'altrieri"<d i e s t e r ț i a; aminteşte pe al nostru *anțărț* (cf. Meyer-Liibke, 8679).

ammagari „ammaliare, încântare, istupidire", der. din m a g u s, • a *amăgi;* nici forma românească, nici altele nu sînt date de **Meyer**-Lubke.

animarmurare „împietrire, divenir quasi di marmo per paura, **dolorc** o freddo", derivat interesant întîlnindu-se cu *immărmuri.*

amprari „andare in campagna"<a m p **1** a r e; se alătură la •"•••ia pe care am studiat-o cînd m-am ocupat de formele latine derivate din tema p a l- *(I-ul Congres al fii. rom.,* 91).

cardararu „specie di piecolo uccello" ne îndreaptă spre c a r-ii **u** e **1** i s, ca şi alte forme romanice care arată variate alterări **ale** cuvîntului latin (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim.,* 233).

cararre „portare"; ca rom. *căra.*

ciancianielli „minutaglie d'adornamenti, bargigli sotto il **eollo** della capra" trebuie privit ca derivat din c i n c i n n u s; di**iar** sensul de „sonagli che portano i cavalli" poate fi explicat **din** acesta; apare, e adevărat, şi *ciancianu,* însemnînd numai „••ampanello, sonaglio", pe care Rohlfs îl consideră ca formațiune onomatopeică *(cian-cian),* însă mai curînd ne îndreaptă spre **<• i II** o i n n u s, aşa că şi forma simplă putem admite că s-a **p.îsl** rat.

cica „forma plebea apocopata di *dicica* „tu dici" o „si dice clic" (de fapt aferezată) prezintă o interesantă asemănare cu al **nostru** *cică.*

coddarc „tramontare" (cf. *codiare, coriare, cuddare)* ca derivat **din** o o **1 1** i s, adică „a trece peste o colină" ne aminteşte şi el **de** semantismul rom. *scăpata;* de notat că în calabreză *cuollu* **e o** 1] i s a primit accepțiunea specială de „terreno da pascolo".

codwattula „coditremola" (cf. *cudivattula, -u),* deci la fel eu rom. *codobatură:* aceleiaşi pasări i se mai zice *cudalora,*

cudicutula, culdjita, culercia, culivitula, lumpacuda.
crudiceddu „alquanto crudo" =rom. *crudicel.*
ţigghianu „figlioccio" <f i l i an **u** s se alăturează şi el la rom. *ţin* şi alte cîteva forme dialectale italiene.
ghela „specie di conifera che serve a fare scheggie resinose", dat ca o deformare a lui d a e d a, trebuie probabil explicat prin contaminare cu gr. sÂaTTj „brad".
jeminu „gemello" <g e m i n u s, ca rom. *geamăn.*
Iqcu **IQCU** (s. *luocu)* „subito subito"; comp. rom. *pe (de) loc.*
mamma „fondigliudo che fa l'aceto", rar atestat pînă acum şi prezentînd un semantism paralel aceluia al lui m at e r (Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim.,* 1071).
manganiare „maciullare", numai în parte se aseamănă cu rom. *mingiia.*
margara, marguccia (crapă ~), „capra che porta dei bargigli sotto il gozzo"; comp. numele de capre la noi *Mărgela, Mărgeluşa.*
mbu(a) „voce con cui i bambini chiedono da bere, acqua"; cf. *mummu;* e o altă urmă a lat. b u a, păstrat cu schimbarea terminatiunei si în rom. *bui,* cum am arătat în voi. III al revistei, p. 432.'
mintere < rn i t t e r e, apărînd şi cu înţelesul de „tramontare", prezintă o interesantă analogie cu p o n e r e şi derivate ale lui.
moddarolu „parte molie nel cranio dei bambini"; comp. rom. *moalele capului.*
picca şi *piccu: na picca, nu picchd* „un poco"; deci tocmai ca rom. *un pic.*
ritedda „base di legno, di forma rettangulare, su cui si lavora il cacio fresco per metterlo nelle fiscelle e per far colare il siero" < *r e t e l l a, de unde şi rom. *reţea.*
scotulare (refl.) „tirarsene fuori, non impicciarsene", *mi ndi scotulu* „me ne lavo le mani, non voglio sapere nulla di questo fatto" ; la fel, prin urmare, cu rom. *a se scutura.*
Din cuvintele la care ne-am referit cîteva am văzut că privesc pâstoritul, dar găsim numeroşi alţi termeni de acest fel şi Rohlfs a ţinut, ca şi în alte lucrări ale sale, să urmărească de aproape această parte a vocabularului calabrez. Printre cei mai caracteristici de notat cîţiva ca:
ancinaria „albero con molti rami laterali su cui i pastori appendono i loro oggetti", der. din ngr. âyxivt; e ceea ce păstorii noştri numesc *sărciner* etc.
cortina „parco scoperto in cui si chiudono gli animali" şi *curtina* < *c o h o r t i n a.

eurtdglia „steccato per raccogliervi le pecore, ovile" < *c o-li o r t a l i a.
fide „contratto di pascolo" < f i d e s.
ţronza, crapă ~ „capra dalia fronte bianca".
Xedcla „capra di vâri colori" < * /eXcăos.
mişeii şi ***misculu*** „bastone per rompere il latte cagliato e per i imesfare il latte" < *m i s c u l u m.
Aproape de a fi încheiată — ultimul fascicol a ajuns la litera , partea întîi va fi urmată de a II-a (ital.-calabr.), care şi ea va înlesni mult cunoaşterea de aproape a acestui dialect.

Grai şi ***suflet,*** VII (1937), p. 324—327.

Atlasul lingvistic român (ALR), publicat de Muzeul limbei române din Cluj, de SEVER POP şi EMIL PETROVICI, sub direcţia lui SEXTIL PUŞCARIU, prospect, Bucureşti „Mon. oficial", 1936.

Despre utilitatea atlaselor lingvistice prefaţa scrisă de S. Puşcariu pentru acest prospect caută să dea unele lămuriri, socotite ca necesare, se vede, faţă de insuficienţa la care ar fi rămas cele aduse de alţii; sînt prezentate astfel în primele rînduri: „O limbă n-o poţi cunoaşte numai din gramaticele seci, precum viaţa plantelor n-o poţi înţelege din ierbare, cu florile lor lipsite de seva, coloare şi mireasmă. Pentru ca să înţelegi viaţa plantelor trebuie să le cauţi în pădurea seculară, în stepa bătută de vînturi sau în cîmpia luminată de soare. Tot astfel, dacă vrei să pătrunzi în tainele graiului omenesc, trebuie să treci peste categoriile rigide ale gramaticei, să nu laşi *tipicul* să-ţi întunece sensul pentru *varietate* şi *nuanţă*." Comparaţia la care recurge Puşcariu răsună din depărtări ale filologiei, cînd lipsa disciplinei ştiinţifice ducea la argumentări uşoare, la impresionări cu naivităţi de literarizare. Gramatici-ierbare, întrucît pot fi puse alături, cum face Puşcariu? NTcuprind, doară, gramaticile forme fără vieaţă, cum în ierbare se înşiră „flori fără sevă", şi ne surprinde să le vedem judecate astfel chiar de un filolog. După aşa de nepotrivita comparaţie urmează fraza cu intenţia de evidenţiere a importanţei geografiei lingvistice: „Numai ieşind pe teren, făcînd *geografie lingvistică,* poţi întrezări lupta pentru existenţă — adesea erîncenă şi cu deznodăminte tragice — pe care cuvintele unei limbi şi-o dau unele altora". Lupte crîncene între cuvinte, tragedii ale lor..., iarăşi reminiscenţe de frazeologie de altădată; în lingvistica de azi alţi termeni îşi găsesc nimerita alegere, fără să mai vorbim de discreditate teoretizări.

După gramatici, nici dicţionarele nu sînt cruţate, fiind caracterizate astfel: „...dicţionarul singur nu este în stare să dea o idee despre bogăţia unei limbi şi despre posibilităţile ei variate de a exprima un gînd. In dicţionare vorbele sînt fixate una după alta, în ordinea convenţională a alfabetului; abia din *atlasele lingvistice* răsare viaţa cuvintelor, în întovărăşirile multiple în care le fixează, în mod firesc, omul în mintea sa." Au desigur dicţionarele ceva mecanic şi cuprind multe lacune, dar nu se poate spune că din ele nu ajungem să cunoaştem cuvintele în „întovărăşirile" lor. Acelea care arată, cu fraze,' expresii din limba de altădată sau actuală, diferitele întrebuinţări ale cuvintelor nu dezmint ce susţine Puşcariu? Se pare că nu şi-a pus această întrebare, nu indiferentă pentru felul cum priveşte chiar *Dicţionarul Academiei,* de sub conducerea sa.

Trecînd la precizări pentru ceea ce va aduce nou *Atlasul lingvistic,* Puşcariu dă cîteva exemple, printre care acestea: „cîţi dintre noi am şti oare, fără de *Atlas,* că în nordul Ardealului cuvîntul «nas» e necunoscut şi în locul lui se întrebuinţează *nari* (vechiul plural al lui *nară)...;* că prin centrul Transilvaniei «florilor» li se zice *pene...;* că pe valea Someşului «şarpelui» îi zic *gîndac"?* Pînă la *Atlas* ar urma deci că nuse cunoştea întrebuinţarea astfel a acestor forme, că el ne-ar aduce asemenea revelaţii lexicale. La improvizatele afirmaţii iată însă cum răspund rectificări pe care nu le credeam că trebuie aduse: pentru *nare* cu înţelesul de „nas" se poate vedea că l-am dat în *Dicţ. etim.* (n. 1202), al meu şi al lui Candrea, ca întrebuinţat astfel în Bănat şi Transilvania — Puşcariu vorbeşte numai de nordul Ardealului, ignorînd Bănatul, poate fiindcă anchetele pentru *Atlas* au lăsat forma neînregistrată de acolo; *gîndac* cu sensul de „şarpe" e cunoscut şi el de mult, l-au relevat Weigand, Viciu/ T. Papahagi (e dat chiar de *Dicţ. Academiei);* în ce priveşte *pene,* că ar fi sinonim cu „flori", prin centrul Ardealului, din felul cum se exprimă Puşcariu ar reieşi că semnificaţia aceasta ar fi generalizată prin acele părţi; se spune *pana, penele* („florile") de la pălărie, dar aceasta nu înseamnă că „florilor li se zice *pene"* orişicînd... nu cresc *pene* pe cîmp şi nu se culeg din grădină.

• Numai datorită *Atlasului,* insistă Puşcariu, am ajunge şi la constatări importante de care am fi rămas prea streini: „abia acum" — cetim mai departe — se va vedea „cu adevărat că în graiul ţăranilor şi ciobanilor din Carpaţi şi din munţii Macedoniei, Albaniei, Pindului şi ai Istriei mai există o comoară întreagă de urme vechi, pierdute la popoarele romanice apusene". Ştiam şi o ştiu toţi romaniştii că elementele latine fundamentale ale lim-

bei noastre au fost recunoscute, cu stabiliri în ce priveşte cele care nu se regăsesc în alte limbi romanice, şi aceasta datorită cercetărilor de pînă acum de lingvistică istorică sau de dialectologie; de la ele putem, desigur, aştepta ca alte cîteva forme latine, neidentificate pînă acum ca atare sau neînregistrate încă, să fie adause la cele cunoscute. Crede Puşcariu că *Atlasul* va veni cu o contribuţie însemnată în acest sens? Admiţînd cbiar că anchetele făcute de S. Pop şi E. Petrovici vor mai aduce vreo două, trei cuvinte latine ce ne-au rămas necunoscute, întru cît aceasta va schimba mult constatările de pînă acum asupra elementelor latine ale limbei noastre?

Proporţiile de atribuiri *Atlasului,* aşa cum le anunţă Puşcariu, merg pînă la afirmarea că hărţile lui vor aduce „lumini nouă şi surprinzător de limpezi în chestiunea mult discutatei probleme a patriei primitive a poporului român". Va rămînea neîmplinită şi această vestire: mai mult decît au arătat cercetările de pînă acum cu privire la continuitatea noastră la nordul Dunărei nu întrevedem ce „lumini nouă" va aduce *Atlasul.*

Hărţile, ca inovaţie, vor fi de două feluri: pe lîngă cele pe foi mai mari, altele reduse şi colorate, formînd *Micul atlas.* Destinaţia acestora ar fi să înlesnească urmărirea formelor înregistrate pe diferite întinderi. Utilizarea lor va fi însă relativă, cînd circulaţia unor cuvinte e indicată aproximativ, lăsîndu-se să se înţeleagă că alături de ele sînt întrebuinţate altele în zona prezentată totuşi uniform în colori; astfel, în harta 1 *nisip* e dat ca avînd circulaţia cea mai extinsă, dar e urmat de etc, aşa că formele neindicate acolo trebuie căutate în cealaltă hartă. Din cele cîteva hărţi prezentate ca specimen reiese, iarăşi, că înregistrările, aşa cum vor urma în cele zece volume ale *Atlasului,* vor deştepta îndoieli, vor da chiar o imagine cu totul falsă a răspîndirei unor forme. Din harta 7 ar rezulta că *împărtăşanie* e întrebuinţat nu numai în Moldova, dar şi mai spre sud pînă în Prahova si Ilfov, iar în restul Munteniei apare *grijanie; cuminecătură,* însemnat cu totul răzleţ în două regiuni din Moldova şi Muntenia, e dat ca general peste munţi. Cît ştiu, întrebuinţarea lui *cuminecătură* este mai întinsă decît o arată *Atlasul.* în harta 5 *mocan* e însemnat ca termenul curent pentru „cioban", în sud-vestul Moldovei, cu prelungiri spre Muntenia; să fie aşa, să nu se audă des pe acolo *cioban?* De evidentă prezentare cu totul falsă e harta 10: acolo *vioară* e notat ca forma curentă în Moldova, pe cînd ştim că se zice de obicei *scripcă.*

Ca anexă, *Atlasul* va arăta şi formele aromâne etc. corespunzătoare celor dacoromâne. Şi în'această privinţă însă constatăm o procedare cu insuficienţe, putînd induce în eroare: harta 5 dă pentru aromână numai *picurar,* deşi *cioban* apare şi în acest dialect; foarte rar, e adevărat, dar cineva informîndu-se după *Atlas,* va crede că aromâna cunoaşte numai cuvîntul latin.

Pentru ca să nu fie privit numai ca un *Atlas ţărănesc* — termen care ne mirăm că a părut la locul lui —, într-un chenar din josul hărţilor se vor găsi şi formele din limba literară, după răspunsurile la un chestionar ale lui Brăteseu-Voineşti, Sadoveanu şi Agîrbiceanu, ca scriitori reprezentînd Muntenia, Moldova şi Ardealul. într-o hartă se consemnează astfel că *omăt, nea. zăpadă* sînt forme ce le-a dat Sadoveanu în răspunsurile sale. Dacă un scriitor întrebuinţează exclusiv anumite forme sau altul e atras, cîteodată, spre eclectism, cu adoptări de provincialisme, întru cît aceasta poate avea importanţa de a se consemna într-un atlas lingvistic, neaducînd alte informaţii ce nu trebuiau lăsate la o parte? Inovaţia socotită de Puşcariu că măreşte valoarea *Atlasului* se pierde în iluzionare.

Texte culese din mai multe sate ni se spune că vor cuprinde povestiri ale ţăranilor despre felul cum trăiesc, descrieri de obiceiuri etc, interesînd astfel alături de dialectologi şi pe folklorişti şi pe sociologi; e recunoaşterea a ceea ce am susţinut totdeauna, începînd cu *Graiul nostru,* că dialectologia-şi ea înseamnă mai mult decît geografia lingvistică, cum s-a practicat şi se practică încă — nu se poate înţelege fără culegeri decît mai multe asemenea texte. Ca supliment la *Atlas,* ele vor fi totuşi, poate, mai bine de folosit decît unele hărţi, cînd tocmai partea aceasta a *Atlasului* am văzut că se anunţă cu prea vizibile lacune, care puteau fi evitate.

Grai şi suflet, VII (1937), p. 341—344.

TOPONIMIE

Studiul toponimiei prezintă interes prin datele noi pe care le aduce pentru cunoaşterea istoriei limbii şi a poporului.

Numele de locuri, ca şi cele de persoană — remarca Ovid Densusianu — n-au fost suficient studiate în lingvistica românească; contribuţia toponomiei, prin relevarea formelor care au dispărut din limbă (dar care existau înaintea apariţiei textelor literare) şi a cuvintelor care s-au păstrat numai regional sau prezintă sensuri diferite, este, din această cauză, redusă.[1]

In examinarea materialului onomastic, Densusianu urmăreşte forme morfologice vechi — numirile feminine de animale, formate direct de la masculine, cu ajutorul terminaţiei -ă, *-a,* articolul prepus, frecvenţa derivatelor cu sufixul -oaie etc. — şi, îndeosebi, evoluţiile semantice.

în raport cu însemnătatea lingvistică şi etnografică a păstoritului, semantismul unor termeni[2] constituie, după concepţia lui Densusianu, dovada rolului pe care l-a avut păstoritul şi în formarea anumitor nume de locuri româneşti.

[1] Cf. *Urme vechi de limbă in toponimia românească,* în *SFR,* 1898, p. 1 *şi* urm. Cf. şi cursurile lui Densusianu consacrate problemelor de toponimie şi onomastică: Toponimia *retoromană* (19)4 — 1915) şi *Probleme de toponimie şi onomastică.*

' Cf. *Bucura, fluture,* In *lucr. cit.*

Datele toponimiei oferă — arată Densusianu — argumente hotărîtoare contra teoriilor care mai încercau să nege continuitatea poporului nostru la nordul Dunării[1]. Termenii în care Densusianu apreciază lucrarea lui N. Drăganu, ***Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*** sînt, în acest sens, semnificativi: Lucrarea lui N. Drăganu este o carte „de îndelungate cercetări, de foarte bogată informaţie, în care N. Drăganu a ţinut să dea cuvîntul filologiei, hotărîtor în primul rînd, ca şi alteori, pentru înlăturări de păreri chinuit apărate"[2].

O importanţă deosebită acordă Densusianu stabilirii etimologiei anumitor toponimice care sînt, după părerea sa, de origină scitică ***(Olt),*** sanscrită ***(Ampoi)*** sau iranică ***(Zărand, Criş)***[3].

Densusianu a respins şi încercările unor cercetători de a „descoperi" un număr mare de elemente maghiare[4] sau germane[5] în toponimia românească; acestea pot fi explicate prin forme din alte limbi. Subliniind dificultăţile cercetării în acest domeniu, Densusianu arată că, „în chestiuni atît de delicate, cel ce vine să-şi exprime părerea sa trebuie să fie mai prudent decît orişiunde şi... o mai multă maturitate de metodă şi de cugetare nu este un ce de lux, ci o calitate indispensabilă, fără de care nici sinceritatea convingerii, nici iubirea de adevăr nu plătesc nimic"[6].

[1] **Cf.** atestarea lui ***Zevlevmal*** în **1219** şi celelalte toponimice maghiare compuse Jcu -mal, element românesc.

[2] **Cf.** darea de seamă la lucrarea citata a Iui N. Drăganu, în ***GS,*** VI **(1934), 1-2.**

[3] **Cf.** ***Urme vechi de limbă în toponimia românească,*** în ***SFR,*** **1898,** p. **1** şi urm., şi ***Cu privire la Ampoi,*** în ***GS,*** **V (1931 —1932),** p. **360-361.**

[4] **Cf.** darea de seamă la D. Dan, ***Din toponimia romanească. Studiu istoiico-Unguiftie..*** Bucureşti, **1896,** în ***RCL,*** **V (1897), 2, p. 41-43.**

[5] **Cf.** darea de seamă la **C C.** Diculescu, ***Die Gepiden..., la GS,*** I **(1924), 2,** p. **347-353.**

[6] **Cf.** darea de seamă la lucrarea citată a lui D. Dan, în ***RCL,*** V **(1897), 2,** p. **43.**

STUDII ŞI ARTICOLE

URME VECHI DE LIMBĂ ÎN TOPONIMIA ROMÂNEASCĂ

Numele noastre de localităţi, ca şi cele de persoane, au fost In.irle puţin studiate pînă acum, cu toate că în ele găsim o sumă <lr lapte preţioase pentru cunoaşterea trecutului nostru. O cercelarc mai amănunţită asupra mai multor nume din toponimia imaslră ne-a arătat că în ele se păstrează şi astăzi forme care au dumărul cu desăvîrşire din limba română, dar care au trebuit ta existe într-o epocă anterioară monumentelor noastre literare. Ain iutîlnit, pe de altă parte, cuvinte care nu mai trăiesc decît .....urle regiuni sau care aveau altădată un înţeles mai mult sau mai puţin îndepărtat de cel de astăzi. Toate aceste forme prezintă un deosebit interes pentru istoria limbei române, şi vom vedea din **S(II**Jiul de faţă cîte chestiuni, dintre cele mai obscure, se pot lamuri pe această cale.

Din punct de vedere al morfologiei ne vom ocupa de urmăiciarele forme mai interesante păstrate în cîteva localităţi.[1]

Există în judeţul Suceava mai multe localităţi ce poartă numele de *Boura*[2]. în această formă, recunoaştem imediat leineninul, pierdut astăzi în limba zilnică, al substantivului *l'imr*. Acelaşi cuvînt apare şi în numele *Boura-Flrţigi* (ramură de munţi în grupa Ceahlăului şi pîrîu în comuna Hangul[3]).

[1] Studiul nostru îmbrăţişează direct numai judeţele din România. Un **iiuilcrial** bogat de fapte s-ar putea culege, desigur, şi din celelalte regiuni Inciiile de români.

[2] S. Ionescu, ***Dicţionar geografic al judeţului Suceava,*** 1894, p. 43.

[3] (.'. Gheorghiu, ***Dicţionar geografic al judeţului Neamţ,*** 1895, p. 76.

Ştim că în limba de astăzi numirile de animale îşi formează femeninul cu sufixele *-iţă, -oaică,* adăugate la masculinele corespunzătoare. Nu era acelaşi lucru şi în trecut. Cuvinte ca cel de mai sus, precum şi unele forme din macedo- sau istro-română *(părumbă, poarcă; lupă, porcă)*[1], ne arată că mai înainte numirile femenine de animale se derivau direct din masculine cu ajutorul terminaţiunei *-ă, -a.* Şi cit de răspîndite erau asemenea substantive, aceasta se poate vedea încă şi din alte forme de aceeaşi categorie. Aşa, găsim în judeţul Iaşi un sat, un deal şi o vale *Coarba* (fem. de la *corb)*[2]; în judeţul Dolj o baltă *Epura*[3]; în judeţul Gorj o vale numită *Lupa* (com. Albeni)[4], care nu poate fi decît femeninul de la *lup* (comp. mai sus istr. *lupă).* Acelaşi nume îl poartă şi un deal din judeţul Vîlcea (pl. Olteţul de Jos)[5] şi alte cîteva localităţi din judeţele Olt[6], Prahova[7] şi Tecuci[8]. Comp. şi *Coasta Lupei* in jud. Tecuci[9], *Podul Lupei* în Ialomiţa[10], *Baba Lupa* în jud. Dolj[11] şi *Odaia Lupa* în jud. Covurlui[12]. Numele *Păuna,* păstrat astăzi şi ca nume de persoană, apare în judeţul Prahova (pl. Teleajen)[13], iar *Ursa* în judeţele Gorj (pl. Vulcan) şi Tecuci[14].

[1] G. Weigand, ***Die Aromunen,*** Leipzig, 1891, t. II, pp. 12, 285; Miklosich, ***Rumunische Untersuchungen,*** Viena, 1881, I[1], pp. 34, 40. Comp. şi dr. ***zimbră (Convorbiri literare,*** t. XXIII, p. 347).

[2] C. Guriţă, ***Dicţ. geogr. al jud. Iaşi,*** 1888, p. 78. Substantivul ***coarba*** există azi încă în macedoromână (v. Weigand, ***Die Aromunen,*** t. II, p. 310).

[3] A. Cumbary, M. Manoil, M. Canianu şi A. Candrea, ***Dict. geogr. al jud. Dolj,*** 1896, p. 288.

[4] I. Vasiliu-Năsturel, ***Dicţionar geografic al judeţului Gorj,*** 1892, p. 203.

[5] C. Alexandrescu, ***Dicţionar geografic al jud. Vilcea,*** 1893, p. 224.

[6] C. Alessandrescu şi I. Sfinţescu, ***Dicţ. geogr. al jud. Olt,*** 1895, p. 129. Autorii ne spun că ***Lupa*** „şi-a luat numirea de la o lupoaică care avea pui în pădurile de pe această vîlcea".

[7] P. Brătescu şi I. Moruzi, ***Dicţ. geogr. al judeţului Prahova,*** 1897, pag. 255.

[8] Th. Ciuntu, ***Dicţ. geogr. al jud. Tecuci,*** 1897, p. 124.

[9] ***Dicţ. geogr.,*** p. 53.

[10] I. Provianu, ***Dicţ. geografic al judeţului Ialomiţa,*** 1897, p. 215.

[11] ***Dicţ. geogr.,*** p. 36.

[12] M. Pacu, ***Dicţ. geografic al judeţului Covurlui,*** 1893, p. 126. — Femininul ***Lupa*** s-a păstrat şi ca nume de cîni printre ciobani (v. S. Liuba şi A. lana, ***Topografia satului şi hotarului Maidan,*** Caransebeş, 1895, p. 114).

[13] ***Dicţ. geografic al judeţului Prahova,*** p. 315.

[14] ***Dicţ. geografic al judeţului Gorj,*** p. 382; ***Dicţ. jud. Tecuci,*** p. 266. Comp. ***Dealul —, Valea —*** şi ***Piscul Ursei (Dicţ. jud. Dolj,*** p. 66); ***Ursita (Dicţ. jud. Iaşi,*** pp. 243—244). Tot ca urmă veche de substantive femenine în ***-a*** înlocuite astăzi prin d3rivate cu ***-oaică*** se poate considera, foarte probabil, şi partea a doua din ***Gurguiul Dracei (Dicţ. jud. Teleorman,*** p. 122). - în documente din Ungaria găsim deja în secolul al Xl-Iea nume de localităţi ca cele de mai sus. Aşa, într-un document de la regele Ştefan din 1009 se vorbeşte de o apă „quae ***Lupa*** nuncupatur" (Fejer, ***Codex diplomaticus Hungariae,*** t. I, p. 292). Rezultă din text că această localitate se afla prin regiu-

Urme de articol prepus găsim în *Faţa lui Craiu,* poiană în indcţul Prahova (pl. Teleajen)[1]; *Fintina lui Duşman,* fîntînă şi loc izolat în acelaşi judeţ[2]; *Fintina lui Ţigan,* numire veche a cătunului Păliciu din comuna Ruşiavăţ (jud. Buzău)[3].

In numele unui vîrf de munte din culmea Comarnicului ni .i a păstrat forma interesantă *Frunzu**, care nu poate avea alt înţeles decît acela de „frunzos". Latinescul *frondeus* a existat deci odinioară în limba română, şi singura urmă ce ne-a rămas este aceasta.

Foarte răspîndite sînt numele formate cu sufixul *-oae, -oaia,* care în limba vorbită de astăzi a fost înlocuit în cea mai mare parte cu *-oaică*[5]. Vom înregistra aici mai multe localităţi în care s a păstrat forma aceasta a substantivelor femenine derivate din masculine prin mijlocirea acestui sufix.

Aricioaia, vale în judeţul Vîlcea (pl. Oltul de Sus)[6]; *Ceauşoaia,* moşie în jud. Buzău (com. Plescoiu)[7]; *Corboaia,* pădure

nea Bănatului de astăzi. Un document de la Andrei I (a. 1055) aminteşte de asemenea de o localitate ***Lupa*** la extremitatea nordică a Ungariei ***(ibid.,*** p. 390). într-un act de donaţiune de la Sigismund Batori din 1580 reapare această formă în localitatea ***Valea Lupa.*** O vale cu aceeaşi numire există astăzi lîngă ***Luncani*** (Huniedoara; v. Pesty Frigyes, ***Krasso vărmegye tortinete,*** Budapesta, 1884, t. II[11], p. 271). Tot în documentul de la 1055 întîlnim localitatea ***Ursa (ibid.,*** p. 389), care iarăşi este de origine românească şi care ne arată că deja în sec. al Xl-lea existau români în Ungaria. Vedem deci că chiar numai din acest punct de vedere teoria lui Rosler nu poate fi admisă (cf. mai departe).

[1] Tradiţiunea spune că „aci a avut loc un război între români şi unguri şi că în această luptă ar fi perit un crai. De la acest crai s-a numit astfeli această poiană". ***Dicţ. geogr. al jud. Prahova,*** p. 191. Cf. ***Baia lui Crai*** (Transilvania; v. S. Moldovan, ***Ţara noastră,*** Sibiu, 1894, p. 62).

[2] ***Dicţ. geogr. al jud. Prahova,*** p. 193.

[3] B. Iorgulescu, ***Dicţ. geogr. al jud. Buzău,*** 1892, p. 508.— în ***Măgura lui Ursu (Dicţ. geogr. al jud. Gorj,*** p. 206) trebuie să considerăm, desigur, pe ***Ursu*** ca nume propriu. Comp. ***Cotul lui Găină*** în judeţul Mehedinţi ***(Dicţ. geogr.,*** p. 92); ***Valea lui Cline (Dicţ. jud. Gorj,*** p. 391); ***Balta lui Şoarec*** (N. Filipescu-Dubău, ***Dicţ. jud. Dorohoi,*** 1891, p. 8); ***Măgura lui Căţel*** (P. Georgescu, ***Dicţ. jud. Teleorman,*** 1897, p. 59); ***Crucea lui Şerpe (ibid.,*** p. 80); ***Iazul lui Epure (Dicţ. jud. Tecuci,*** p. 108); ***Hanul lui Epure*** (P. Condrea, ***Dicţ. geogr. al jud. Tutova,*** 1887, p. 44).

[4] G. Lahovari, ***Dicţ. geografic al jud. Argeş,*** 1888, p. 84.

[5] Formele cu ***-oaie (-oaăe)*** s-au păstrat mai bine în macedoromână, în graiul din Bănat şi din Ţara Haţegului: ***amiroartă, amirăroarie*** (Weigand, ***Die Aromunen,*** t. II, p. 292); ***văsi'l'oarie (ibid.,*** p. 338); ***ursonk*** (Weigand, ***Vlacho-Meglen,*** pp. 71 si urm.); ***căsoane, fundoarie, spăioane*** (Weigand, ***Jahresbericht,*** t. III, pp.'316, 319, 326. Cf. şi p. 236). în valea Haţegului se zice ***lupoaăe, ursoane*** (com. de d. Ar. Densusianu).

[6] ***Dicţ. geogr. al jud. Vilcea,*** p. 7.

[7] ***Dicţ. jud. Buzău,*** p. 152.

în județul Neamț (pl. de Sus-Mijlocul)[1]; *Drâcoaia,* munte în județul Bacău (pl. Trotuș), cătun, deal, vale și pîriu în județul Vaslui (pl. Racova)[2]; *Epuroaia,* mahala în județul Mehedinți (c. r. Slivilești, pl. Văilor)[3]; *Lupoaia, **Li**/poaiele,* diferite localități în mai multe județe[4]; *Slrigoaia-Brâzoaia,* pădure în județul Muscel (plaiul Dîmbovița)[5]; *Turcoaia*[6]*; Unguroaia,* pădure si pîrîu în județul Botoșani (pl. Coșula)[7]; *Ursoaia*[8]*; Vulturoaia,* baltă în județul Botoșani (pl. Șiret)[9]; *Zîmbroaia*[10].

Foarte interesante pentru lexicografic sînt numele următoarelor localități în care ni s-au conservat alte urme vechi de limbă.

Există în județul Mehedinți (plasa Blahnița) o comună *Bucura* asupra căreia d. Spineanu ne împărtășește următoarea tradițiune care explică originea acestei localități. Tradițiunea ne spune că trecind într-o zi, prin acest loc, o ceată de robi ce se îndreptau spre Dunăre, „căpetenia care conducea convoiul de robi, fiind atras de îrumuseța fetei Bucura, voia să rămînă în aceste locuri cu dînsa. Ea însă i-a pretins să facă o preumblare prin pădurea cea mare din împrejurime, și, pe cînd ei făceau această preumblare

[1] *Dicț. jud. Neamț,* p. 128.

[2] O. Racoviță, *Dicț. geogr. al jud. Bacău,* 1895, p. 266; C. Chiriță, *Dicț. geogr. al jud. Vaslui,* 1889, p. 72.

[3] N. Spineanu, *Dicț. geogr. al jud. Mehedinți,* 1894, p. 121.

[4] *Dicț. jud. Mehedinți,* pp. 109, 175—176; *Dicț. jud. Gorj,* pp. 203—204; *Dicț. jud. Vilcca,* p. 224; *Dicț. jud. Olt,* pp. 129—130; *Dicț. jud. Dolj,* p. 415; *Dicț. jud. Prahova,* p. 255; G. Alessandrescu, *Dicț. geogr. al jud. Muscel,* 1893, pp. 194—195; *Dicț. jud. Buzău,* p. 298; *Dicț. jud. Ialomița,* p. 183; G. Dăneseu, *Dicț. geogr. al jud. Rimnicu-Sărut,* 1896, p. 167; ***Dicț.** jud. Covurlui,* p. 114; P. Condrea, *Dicț. geogr. al jud. Roman,* 1891, p. 69; *Dicț. jud. Iași,* p. 148. Cf. și localitățile de peste munți, *Lupoaia* (Com. Sălagiu si Bihor, *Buletinul societătei geografice,* o. XVII, trini. I—II, 1896, pp. 140, 148).

[5] *Dicț. geogr. al jud. Muscel,* p. 337.

[6] *Dict. geogr. al jud. Olt,* p. 281; G. Dăneseu, *Dict. geogr. al jud. Tulcea,* 1896, pp. 568-571.

[7] V. Nădejde și I. Țițu, *Dicț. geogr. al jud. Botoșani,* 1895, p. 226.

[8] *Dicț. jud. Mehedinți,* p. 288; *Dicț. jud. Vilcea,* pp. 454, 456; *Dicț. jud. Olt,* pp. 287—289; *Dicț. jud. Argeș,* p. 157; *Dicț. jud. Prahova,* p. 605; G. Alessandrescu, *Dicț. jud. Ilfov,* 1892, pp. 375—376; *Dicț. jud. Ialomița,* p. 264; *Dicț. jud. Buzău,* pp. 201, 516; *Dicț. jud. Bacău,* p. 572; M. Canianu și A. Candrea, *Dicț. jud. Putna,* 1897, p. 362; G. Chiriță, *Dicț. jud. Fălciu,* 1893, pp. 48, 205; *Dicț. jud. Vaslui,* pp. 196, 204; *Dicț. jud. Roman,* pp. 147—148; *Dicț. jud. Botoșani,* p. 228; *Dicț. jud. Dorohoi,* p. 348. Cf. și *Orsoaia* în jud. Covurlui (pl. Șiret, *Dicț. geogr.,* p. 127) și mănăstirea *Orsoie* (Bucovina, *Bulei. Soc. Geogr.,* a. XVI, trim. I—II, 1895, p. 254).

[9] *Dicț. jud. Botoșani,* p. 236.

[10] *Dicț. geogr. al jud. Suceava,* p. 378; *Dicț. jud. Prahova,* p. 642. Cf. și *Virful Zîmbroaiei (ibid.,* p. 634).

In pădure, ea i-a smuls hangerul de la brîu și i 1-a împlintat în piept, omorîndu-1 pe loc. S-a întors îndată la prizonieri, cărora liiindu-le legăturile, îi liberă, liberînd și pe un tînăr anume Rujean iu care tînăra fată trăise bine din copilărie. Ceata acestor robi n a stabilit în acest loc și a format un mic sat căruia i-a dat numele de Bucura, după numele liberatoarei lor, neputîndu-se întoarce îndărăt din cauza mulților barbari care i-ar fi întîlnit în cale și i ar fi robit din nou. Junele Rujean s-a căsătorit cu Bucura, deelarîndu-i că el voiește să devină în viitor domnul și stăpîniliuul drumului acestuia, pe toată întinderea acoperită cu păduri, pirind că ia asupră-și sarcina de a omorî pe toți barbarii care ar trece cu prizonieri prin aceste locuri, și va libera pe prizonieri. De atunci și pînă astăzi drumul acela poartă numele de «Drumul lui Kujean», si cu robii liberați de Rujean s-a populat satul liiieura."[1]

Ceea ce ne interesează în această tradițiune locală este faptul i a ea ne vorbește de frumuseța fetei Bucura. Aceasta ne permite na tragem concluziunea că, în trecut, numele de *Bucura* sau *Hucur* era asociat de ideea de frumusețe. O asemenea ipoteză este întărită și prin etimologia cuvîntului de care ne ocupăm. In albaneză *bukure* însemnează „frumos", *bukuri* „frumusețe" **MI** *bukuron'* „înfrumusețez[2]". De la albanezi cuvîntul a pătruns și la români, și desigur mai întîi ca adjectiv. Un *om bucur* însemna

[1] *Dicționar geografic al județului Mehedinți,* pp. 48—49. D. Spineanu **ne mai** comunică încă o a doua tradițiune, care se deosebește de cea precedentă, dar în care ni se vorbește de asemenea de frumuseța fetei Bucura, faptul care ne interesează pe noi direct. — Numele de *Bucura* îl mai poartă /II o pădure de pe teritoriul comunei de mai sus *(ibid.).* Cf. tot acolo *Bucura biurină, Măgura lui Bucur* (p. 50), *Cotul Bucurei* (p. 92). Numele acesta se **mai** îufîlnește și in alte localități. Așa, în jud. Dolj întîlnim *Dealul Bucunilui (Dicț. geogr.,* p. 114); în jud. Vîlcea, un deal și un loc izolat din pl. ij'i'iia de Sus se numește *Bucur (Dicț. geogr.,* p. 56). în jud. Muscel găsim dealul *Bucuri (Dicț. geogr.,* p. 47); în jud. Putna, *Comoara lui Bucur, Muntele Im Hucur, Secătura lui Bucur (Dicț. geogr.,* pp. 48, 75); în jud. Buzău, *Hucur Ceaușul, Movila lui Bucur, Bucura (Dicț. geogr.,* p. 67). Cf. *Birsa lin Hucur* (Transilvania, v. I. Turcu, *Escursiuni pe Munții Bîrsei și ai Făgărașului,* Brașov, 1896, p. 66).

[2] (V. Meyer, *Etymologisches Worterbuch der albanesischen Sprache,* 1891, P .Vi. în Dicționarul lui Danioid *(Rjecnik hrvatskoga iii srpskoga jezika,* Uimi -1882, t. I, p. 724), alb. *bukure* se consideră ca de origine turcească. Uni acest motiv numele propriu *Bucur,* care apare deja în documente din '(ului al XIII-lea (v. mai departe), nu poate veni din alb. *bukure* care nu •i n putut introduce de la turci decît prin secolul al XV-lea. Numele *Bucur* **ivile** deci mai curînd un derivat din rădăcina *buk-* a verbului *bukati.* Etimo**lniția** turcească însă a cuvîntului albanez rămîne o simplă afirmațiune nepro**lniiă și** întreaga argumentare cade de la sine.

:iz»

un om frumos, iar numele de *Bucur, Bucura* a fost dat la început acelora ce se distingeau prin frumusețea lor. încetul cu încetul, semnificațiunea primitivă a cuvîntului s-a pierdut şi numele propriu s-a răspîndit atît de mult încît ideea de frumusețe cu care era asociat mai înainte a dispărut cu desăvîrşire.

Aceeaşi soartă a avut-o şi numele *Muşat.* Ştim că în macedo- şi istroromână *muşat* înseamnează „frumos". La nordul Dunărei cuvîntul acesta apare cu deosebire ca nume propriu[1] şi se poate foarte bine ca el să se fi introdus în dacoromână tot de la sud. Ca şi *Bucur,* numele de *Muşat* a fost dat mai întîi persoanelor frumoase, pînă cînd forma adjectivală a dispărut în unele regiuni, păstrîndu-se însă în numele cîtorva familii şi localități.[2]

[1] Ca adjectiv se mai aude în Munții Apuseni, după mărturia d-lor Frîncu şi Candrea, ***Românii din Munții Apuseni,*** Bucureşti, 1888, p. 103. D. Weigand ne spune că n-a auzit acest cuvînt la moți ***(Vierter Jahresbericht,*** 1897, p. 329). După Ioan Maiorescu, adjectivul ***muşat*** exista în graiul din satul unde se născuse. „în locul naşterei mele, zice el, un loc ce se ține de acea parte a Ardealului, unde limba arată că s-au aşezat romanii aduşi de regele L. de peste Dunăre, se aude şi ***muşatu;*** dar se zice numai pruncilor celor sugaci şi pînă la 2—3 ani de cătră mume ori alții care-i dezmiardă, şi e de mirare că atunci se pronunță ***u*** final şi în adjectiv şi în substantiv întocmai ca la macedoromâni, de exemplu: ***muşatu copilu." Itinerar in Istria,*** Iaşi, 1874, p. 33 (notă). Cf. glosar, p. 105. Ioan Maiorescu s-a născut în satul Bucerdea de lîngă Blaj (v. revista ***învățămintul primar,*** t. II, p. 106). N-am putut controla dacă cuvîntul în chestiune se mai aude încă în aceste părți. D.F. Drugescu, membru al seminarului, îmi comunică că a auzit de la o persoană din comuna Valea Ratei (R.-Sărat) pe ***muşat*** cu înțelesul de „frumos" („un văr muşat").

[2] Numele de familie ***Muşat*** există şi azi în județul Suceava ***(Şezătoarea,*** t. II, p. 15). D.A. Argenti, membru al seminarului, mă asigură case aude, deşi foarte rar, în județul Bacău, iar ca nume de botez îl întîlnim la femei ***(Muşata)*** în județul Ilfov. Cf. şi ***Dicț. geogr. al jud. Rrăila,*** p. 166. în afară de domnii moldoveni din dinastia Muşăteştilor, găsim la anul 1490 pe un Muşat, pîrcălab de Hotin ***(Arhiva istorică,*** t. I, p. 156). în documente privitoare la românii de peste Dunăre am întîlnit două persoane cu numele de ***Musatus*** Ia 1313 şi 1363 (v. ***Rev. crit.-lit.,*** t. IV, p. 26, şi ***Mon. spect. hist. Slavorum merid.,*** t. XVII, p. 259). în nume de localități, ***Muşat*** şi derivate de ale lui apar în mai multe județe. Aşa ***Muşat*** (două localități în jud. Olt, ***Dicț. geogr.,*** p. 123; cătun şi braț în jud. ialomița, ***Dicț. geogr.,*** p. 200; munte în jud. Putna, ***Dicț. geogr.,*** p. 193); ***Dealul lui Muşet (Dicț. jud. Suceava,*** p. 213). Cf. şi loc. ***Muşat*** de peste munți, la nord de Cîmpeni (Weigand, ***Jahresbericht,*** t. IV, p. 329); ***Muşata*** (sat şi pîrîu în jud. Fălciu, ***Dicț. geogr.,*** pp. 141—142); ***Dealul Muşăței*** (ibid.); ***Fundul Muşatei*** (deal şi vale, ***ibid.,*** p. 83); ***Muşăteşti*** (mai multe localități în județul Argeş, ***Dicț. geogr.,*** pp. 110—111); ***Muşeteşti*** (comună şi cătun în jud. Gorj, ***Dicț. geogr.,*** pp. 231—232, pădure în jud. Muscel, ***Dicț. geogr.,*** p. 246); ***Muşeteasca*** (munte, ***ibid.,*** deal în jud. Vîlcea, ***Dicț. geogr.,*** p. 263); ***Muşeteasca-Fințeşti*** (moşie în jud. Buzău, ***Dicț. geogr.,*** p. 346). Cf. şi muntele ***Muşeleica*** (Transilvania, v. I, Turcu, ***Escursiuni pe Munții Blrsei,*** p. 156).

Tradițiunea amintită mai sus nu s-a putut naşte decît într-un limp cînd adjectivul *bucur, bucură* exista cu înțelesul de frumos[1] »i cînd nu se pierduse încă în limba poporului conştiința că numele llucur stă în legătură cu noțiunea de „frumos"[2]. Mai tîrziu adjechvnl *bucur* a dat derivatul verbal *a. se bucura,* al cărui înțeles de astăzi s-a putut foarte uşor dezvolta din cel primitiv. „A se Imcura" însemna, desigur, mai întîi „a face față frumoasă", de unde ideea de „a se înveseli". Din forma verbală şi-a luat naştere •'ulisfantivul *bucurie* şi adjectivul *bucuros.*

Uevenind la *Bucur* şi *Bucura,* ni se pare că originea meridionala a acestui nume, ca şi a adjectivului corespunzător, se întăleşl.c prin împrejurarea că el este răspîndit cu deosebire printre • mbani.[3] Cuvîntul acesta, ca multe altele, a fost desigur adus la nordul Dunărei de păstori veniți de la sud şi care au pătruns piua în Carpații noştri. Astfeli se explică pentru ce în documentele cele mai vechi *Bucur* apare ca nume de păstor.[4]

[1] Intr-o poezie populară din regiunea Maidanului găsim versul: ***Asta-i rjira bucură*** (S. Liuba şi A. lana, ***Topografia salului şi hotarului Maidan,*** P 30). Nu ni se spune care este aici înțelesul Iui ***bucură*** şi dacă acest cuvînt <• aude mai des în acele părți. După cum rezultă însă din context, se pare i â ***bucură*** însemnează „frumoasă".

[2] Tradițiunea asupra satului ***Boureni (Dicț. jud. Suceava,*** p. 44) nu s-ar li putut naşte într-un loc sau într-un timp cînd cuvîntul ***bour*** dispăruse din limbă. De asemenea, tradițiunea referitoare la comuna ***Imoasa*** din județul Mehedinți (v. Spineanu, ***Dicționar geografic,*** p. 159) şi-a putut lua naştere numai acolo unde s-a conservat cuvîntul ***imos*** cu înțelesul de „plin de noroi".

[3] D.A. Argenti îmi comunică în această privință că în județul Fălciu iiiiinele de ***Bucura*** se aude mai cu samă printre ciobani. Nu trebuie să uităm ll< asemenea că tradițiunea privitoare Ia biserica Bucur de pe malul Dîmbo\i|ei atribuie zidirea acestei biserici unui păstor cu acelaşi nume ***(Dicț. nul. Ilfov,*** p. 51). Cit despre originea cuvîntului ***Bucureşti,*** amintesc aici în ireacăt că numele acesta nu poate fi decît un derivat din ***Bucur.*** Părerea d lui G. Lahovary că trebuie să plecăm de la o formă ***Bukar*** pentru că aceasta apare in numele strein ***Bukarest*** trebuie cu desăvîrşire înlăturată ***(Bulet. •S<«. geogr.,*** a. VII, trim. I, 1886, p. 151). Originea unui nume nu trebuie 'uniată într-o formă streină de aceea a limbei la care aparține.

[4] într-un document slavon dintre 1222—1228 găsim patru păstori români i II numele de ***Bukor, Bokor*** (G. Wenzel, ***Codex. dipl. arpad. cont.,*** în ***Mon. Hang. hist., Diplom.,*** t. VI, p. 364). Cf. ***ibid.,*** t. X, p. 284 (doc. dintre 1293-i:ni'.'.). Numele acesta apare în documente ungureşti deja la 1211. Aşa un Jlochur filius Vendich" este atestat Ia Fejer, ***Cod. diplom. Hungariae,*** t. VII[v], P 216. Cf. t. III[1], p. 479. în documentele de mai tîrziu întîlnim de asemenea n c:;t nume, deşi foarte rar. Aşa un document din 1255 aminteşte de iobagul ,1'hniias, filius Bochor" (Fejer, t. IV", p. 337). Cf. şi „Magister Buchor" (a 1284, ***Mon. Hung. hist., Diplom.,*** t. XXII, p. 421), care pare însă mai iiidniiis, pentru că în acelaşi document găsim scris „Buchon". Ca nume de |iri':;uaiiă şi de localitate, ***Bucur*** este atestat în sec. al XlII-lea, XlV-lea şi In mai multe documente sîrbeşti (v. Danicic, ***Rjecnik*** etc, t. I, p. 724,

în două documente ungureşti din 1075 şi 1124 se vorbeşte de un rîu *Bocur*[1], care se poate foarte bine să fie românescul *Bucur*. Forma aceasta n-are, desigur, nimic de a face cu ungurescul *bokor*, ce însemnează „tufă" şi care apare în numele mai multor localităţi atestate în documentele vechi. Totdeauna *bokor* formează aici a doua parte a numelui şi traduce pe lat. *dumus, dumetum, frutex*.[2] Este evident deci că forma *bokor* nu se putea alipi decît pe lîngă nume de localităţi aşezate în regiuni acoperite de tufe. Ca nume de rîu, ungurescul *bokor* nu putea să existe niciodată. Iată pentru ce forma de mai sus, *Bocur*, ni se pare că este cea mai veche urmă de numele pur românesc *Bucur* dat unei localităţi. Un alt fapt, prin urmare, care probează existenţa românilor dincolo de Carpaţi înainte de sec. al XIII-lea.

în cîteva localităţi din judeţele Olt[3], Mehedinţi[4] şi Tutova[5] întîmpinăm forma *fâtăciune*, atestată în monumente literare din sec. al XVI-lea, XVII-lea.

Un alt rest interesant din limba noastră veche ni s-a păstrat in localităţile numite *Malul*. Sînt nenumărate colinele, dealurile si munţii care apar în judeţele noastre cu această numire.[6] Dacă

725). Şi aici însă este vorba de români şi de localităţi locuite de ei. *Bucura*, după cît ştim, nu este atestat înainte de sec. al XVI-lea. D. Iorga îmi atrage atenţiunea asupra numelui Bakoray (cot. Pakoray), „fata mareşalului Bacăului", cu care Ştefăniţă a avut doi copii (v. N. Iorga, *Pretendenţi domneşti in secolul al XVI-lea*, extras din *Anal. Acad. Rom.*, 1898, p. 37). Se poale foarte bine ca această *Pakoray* să fie *Bucura*.

[1] Fejer, *Cod. diplom. Hungariae*, t. I, p. 433, t. II, p. 73.

[2] *Ikir-bukur* (1086, Wenzel, *Cod. dipl. arp. cont.*, în *MHi.*, *Diplom.*, t. VI, p. 37); *Keures-bocor* (Fejer, *Cod. dipl.*, t. II, p. 286); *Gyumolcsos-bokor* (1222, Fejer, t. III[1], p. 360); *Szil-bokor* (1222, Fejer, t. III[1], p. 359); *Rekelia-bucur* (1247, Fejer, t. VIU, p. 377); *Chipke-bokor* (Fejer, t. VII\ p. 320); *Gyreu-bukur* (1268, Fejer, t. IVI'[1], p. 451); *Gymulche-buchur* (1270, Fejer, t. VIP', p. 369); *Zil-bukur* (1272, Fejer, t. VI, p. 218); *Gya-bukur* (1276, Wenzel, *Diplom.*, t. XXII, p. 187); *Csipke-bokor* (1323, Fejer, t. VIIIU, p. 492); *Keâres-bokor* (1431, Fejer, t. XVII, p. 378). Cf. şi *Szijbokor* de astăzi (J. .lekelfalussy, *A magyar korona orszâgainak he.lyse'gne'vtdra*, 1888).

[3] *Dicţ. geogr.*, p. 98.

[4] *Dicţ. geogr.*, p. 123.

[5] *Dicţ. geogr.*, p. 38.

[6] *Malul* (*Dicţ. jud. Vilcca*, p. 226); *Malul Roşu* (*Dicţ. jud. Olt*, p. 131; P. Antonescu-Remuşi, *Dicţ. jud. Vlaşca*, 1891, p. 195; *Dicţ. jud. Prahova*, p. 256), *Malul de răsună, Alaiul Baştei, Malul Ţarini, Malul Lung, Malul Ursului* (*Dicţ. jud. Prahova*, p. 257), *Malul Podurilor, Malul Corbului* (*Dicţ. jud. Muscel*, p. 196), *Alba Malul, Malul, Malul Breaz, Malul cu Cătină, Malul cu Gaură, Malul cu Sare, Malul Lung, Capul Malului* (*Dicţ. jud. Buzău*, pp. 5, 299—300), *Malul Alb* (*Dicţ. jud. Tecuci*, p. 125), *Poiana Malului* (*Dicţ. jud. Rimnicul-Sărat*, p. 174; *Dicţ. jud. Tecuci*, p. 125), *Malul lui Raiu* (*Dicţ. jud. Bacău*, p. 354), *Malul* (*Dicţ. jud. Neamţ*, p. 217),

Iunni in considerare înţelesul obişnuit pe care-1 are *mal* în daco-română, ne întrebăm cum se poate ca acest substantiv să fi fost ilul ca nume unui munte. Şi aici ca şi la *Bucura*, limba albaneză ne vine în ajutor. în albaneză *maV* însemnează tocmai „munte". Ili'inânescul *mal*, fie că vine din albaneză, fie că este un împrumut «Im altă limbă, a trebuit să aibă şi el mai întîi înţelesul de „munte". şi această semnificaţiune, păstrată în numele localităţilor amintite, ne este atestată şi de istrianul *mal* cu înţelesul de „deal"[1]. In unele părţi din România chiar, se mai aude, după cît ;onlem informaţi, *mal* cu aceeaşi accepţiune[2]. Cît despre schimbarea de înţeles, d. G. Meyer compară vechiul slavon *bregu* (larm) eu germ. *Berg* (munte)[3].

haeă *mal* a avut odată în limba română înţelesul de „munte", de ,.ri<licătură de pămint" în general, aceasta ne va înlesni să explicăm cîteva nume interesante de localităţi din documentele \eelii ungureşti. D. Hasdeu a atras atenţiunea asupra mai multor localităţi din Ungaria atestate în documente din sec. al XIII-lea :,i XIV-lca al căror nume este compus cu *-mal**. După cum rezultă din lextul documentelor, asemenea numiri erau date numai munţilor, dealurilor şi oricăror localităţi aşezate pe o înălţime. In limba ungurească cuvîntul *mal* nu există astăzi şi nici nu este

Malul Ţiglăului (*Dicţ. jud. Suceava*, p. 195). Cf. *Mălurelul* (*Dict. jad.* I *ileca*, *y.* 242), *Mali'ţa* (*Dict. jud. Muscel*, p. 196), *Malaria* (*Dicţ. jud. H-iraii*, p. 354), *Malarii* (*Dicţ. jud. Tecuci*, p. 128). Un deal din Transilvania |iu.u'la şi el numele de *Mal* (S. Moldovan, *Ţara noastră*, 1894, p. 337).

[1] Mikîosich, *Rumunische Untersuchungen*, 1881, I[1], p. 34.

[2] D.A. Argenti îmi comunică că în judeţul Tecuci (corn. Buda) *mal* ixir.lii cu înţelesul de „ridicătură (dîmb) dincolo de care terenul se nivelează". Xi'elaşi lucru şi în judeţul Prahova, în împrejurimile Ploieştilor. Pentru 11111'-(ILI Rîmnicul-Sărat, d. F. Prugescu mă asigură că, în şalele *Vilccni, Suhcalu, Grebăn, Costieriii Mici* şi *Boldul*, *mal* are înţelesul de „deal".

[3] *l'Uymologisches Worlcrbuch der alb. Sprache*, p. 257.

[4] *Cuvinte din bătrlni*, t. I, p. 289. Cităm aici încă următoarele localităţi din sec. al XIII—XV-lea, scăpate din vedere de d-1 Hasdeu: *Bescnewmal* (l:':>'.>, l'Vjer, *Cod. diplom. Hung.*, III[11], p. 179; Wenzel, *Cod. arp. cont.*, In *MOII. Hung. hist., Diplom.*, t. XI, p. 471); *Sermal* (1256, Fejer, t. VIIv, y. :il9); *Macramal* (1262, Wenzel, *Diplom.*, t. XX, p. 518); *Avsemal* (1275, l'Vjer, f. VU, p. 287); *Cuzepmal* (1280, Wenzel, *Diplom.*, t. XVII, p. 290): *M,,sn,al* (1280, *ibid.*, t. XXII, p. 318); *Nogfamala* (1291, Fejer, t. VI, P 93); *Vyrnal* (1295, Wenzel, *Diplom.*, t. X, p. 174); *Kozmal* (1362, Fejer, I XI, p. 453; 1372, *ibid.*, t. IXIV, p. 454: 1382, *ibid.*, t. X[1], p. 45; 1387, *,l,,l.*, y. 350; 1419, *ibid.*, t. XVI, p. 229), *Malus* (al. *Bud-malus*, 1393, Fejer, I X", p. 151), *Pruchekmal* (? 1410, Fejer, t. Xv, p. 65. Cf. *Pruthekmal, ibid.*, y H56). Cf. şi localităţile de astăzi din Ungaria: *Diomâl (Zsomăl) Nemesmal, liindcrinal, Szinamăl* (J. Jekelfalussy, .4 *magyar korona orszâgainak hely-•.i^ncvtăra*, Budapesta, 1888).

atestat în trecut. De unde să-l fi luat ungurii? Dacă luăm în considerare cele spuse mai sus asupra românescului *mal,* nu mai încape îndoială că partea din urmă a numelor de localităţi ungureşti amintite este un element românesc. Ungurii au găsit la români cuvîntul *mal* cu înţelesul de munte în momentul în care s-au aşezat între Tisa şi Carpaţi. Şi cît de timpuriu au trebuit să împrumute ei acest cuvînt de la români, aceasta se poate vedea din faptul că deja la a. 1219 găsim localitatea *Zcvlevmal,* care prezintă în partea din urmă tocmai forma românească *mal.* Iată dar cum şi acest cuvînt vorbeşte în contra lui Rosler.

Numele *martalogilor* ce se dedea în trecut unui corp de soldaţi scutiţi de dări[1] s-a conservat în trei localităţi din judeţele Vîlcea[2] şi Argeş[3].

Numele pîrîului şi satului *Plotun* din judeţul Neamţ (comuna Pipirig)[4], ascunde iarăşi, ni se pare, un cuvînt dispărut cu desăvîrşire în dacoromână. Macedoneanul TtXaxouvou atestat la Kavalliotis (nr. 288)[5] cu înţelesul de „cerb" nu poate fi decît acelaşi cuvînt şi amîndouă vin din vechiul slavon nJiOTOyHt. Se poate deci foarte bine ca într-un timp oarecare să fi existat şi în dacoromână acest cuvînt alături de latinescul *cerb.* Dacă luăm în considerare numeroasele localităţi care poartă nume de animale, forma *plotun* a putut deveni numele unei localităţi de munte. Tot din aceeaşi familie de cuvinte fac parte şi *Plotoneştii,* sat din judeţul Fălciu[6], şi *Plotoniţa* (Bucovina)[7].

în judeţul Vaslui există două pîraie numite *Străminosul* şi *Străminoasa.* Numele din urmă îl mai poartă şi o vale din aceeaşi regiune[8] şi un sat din judeţul Tutova[9]. După cit ştim, nu se află în graiul din Moldova nici un cuvînt care să fie înrudit cu acesta, în Bănat însă ni s-a păstrat adjectivul *stărminos* cu înţelesul de „înclinat, lunecos"[1]. Este evident aceeaşi formă. Cuvîntul românesc este de origine slavonă (vsl.) CTptMbHHHa, rus. CTpeMbiiHHa, luilg. CTpT>MHiiHa, sîrb. CTpMeH, CTpMHHHa[2]. O localitate de peste munţi din regiunea Maidanului, *Stărmina*[3] face parte din aceeaşi familie de cuvinte.

in judeţul Brăila, două localităţi poartă numele de *Huturc*[4]. I'u munte din jud. Bacău (pl. Tazlăul de Sus) se numeşte *Utura,* Innnă care trebuie, desigur, identificată cu cea precedentă[5]. < '.i- să fie această formă şi ce să însemneze? în limba română de astăzi nu găsim nici un cuvînt cu care să poată fi identificat. Un pasaj din glosarul slavo-român păstrai *in* Biblioteca Academiei Homâne sub nr. 312 (mss.) vine însă să lămurească această interesantă formă. Cetim acolo (fol. 207 *a):* **CEH: 8T8()C**. După cum **u** arătat d. Hasdeu[6], cuvîntul românesc, atestat aici cu înţelesul **de** „cucuvaie", face parte din aceeaşi familie cu bulgarul yTBa, sirbescul ytHHa şi albanezul *ut, hui*[7]. Avem fără îndoială şi aici **de**-a face cu un cuvînt adus de păstori de la sudul Dunărei.

încheiem aici studiul nostru. Am voit să arătăm cît de rodnice pol fi cercetările filologice îndreptate asupra numelor noastre toponimice. Cele înşirate de noi nu sînt, desigur, decît o mică parte dintr-un material mai bogat de fapte pe care alte studii de lilologie le vor scoate la lumină.

Studii de filologie română, publicate de..., Bucureşti, 1898, p. 1—16.

[1] De B[aur], ***Mimoires hisloriques et giographiques sur la Valachie,*** Frankfurt şi Leipzig, 1778, p. 46. Cf. şi Nic. Bălcescu, ***Ist. rom. sub Mihai-vodă Viteazul,*** ed. a 2-a, 1887, p. 636; L. Şăineanu, ***Elemente turceşti in limba română,*** Bucureşti, 1885, p. 66. Numele martalogilor apare foarte des şi în documente din Dalmaţia ***(Mon. spectanlia historiam Slavorum meridwnanum,*** tt. VI, p. 142, VIII, XI (v. indicele), XXV, p. 381.

[2] ***Dicţ. geogr.,*** p. 231.

[3] ***Idem,*** p. 107.

[4] ***Dicţionar geografic al judeţului Neamţ,*** p. 311.

[5] G. Meyer, ***Das griechisch-sudrumănisch-albanesische Wortverzeichniss des Kavalliotis (Albanesische Studien,*** XII), Viena, 1895, p. 48.

[6] ***Dicţionar geografic al jud. Fălciu,*** p. 152.

[7] ***Buletinul Societăţei geografice,*** a. VIII, trim. I, 1887, p. 204.

[8] ***Dicţ. jud. Vaslui',*** pp. 173—174.

[9] ***Dicţ. jud. Tutova,*** p. 72.

[1] G. Weigand, ***Drilter Jahresbericht des Instituts fiir rum. Sprache,*** p. 326.

[2] Forma ***strămină*** se întilneşte în textele vechi (v. Cipariu, ***Analecte,*** 1K58, pp. 10—11. El o derivă greşit din lat. ***stramen). Stîrmini*** se aude azi)n Ţara Haţegului cu înţelesul de „prăpastie" (com. de d. Ar. Densusianu).

[3] Liuba şi lana, ***Topogr. satului Maidan,*** p. 86. într-un document ungu-resc din 1111 se vorbeşte de „quaedam terra vocata Starmena Prodol" (G. Wen-/··I, ***Codex dipl. arpad. eontinuatus,*** în ***Mon. Hung. hist., Diplomat.,*** t. VI, p. 46). Cf. şi ***Sztarminaza, Szterminecsia, Stirmina*** Ia Pesty Frigyes, ***A Szdrinyi baiisăg âs Szdriny vărmegye. tartanele,*** Budapesta, 1878, t. II, p. 507.

[4] ***Dicţ. geogr. al jud. Brăila,*** p. 129.

[5] ***Dicţ. geogr. al jud. Bacău,*** p. 572. Un lac din jud. Dolj se numeşte ***Cturim (Dicţ. jud. Dolj,*** p. 664). D. Frunzescu ***(Dicţ. topografic şi statistic aI Homdniei,*** Bucureşti, 1872, p. 503) şi după el d. Hasdeu ***(Cuvinte din batrini,*** t. I, p. 309) dau forma ***Uturina.***

[6] ***Cuvinte din bătrîni,*** t. I, p. 309.

[7] D. Hasdeu vede aici un element tracic. Nu mai încape îndoială însă · a forma albaneză vine din lat. ***otus*** şi că de la albanezi cuvîntul a trecut la rmiiâni, sîrbi şi bulgari (G. Meyer, ***Etymologischcs Wbrterbuch der albanennrltcn Sprache,*** p. 460).

CU PRIVIRE LA *AMPOI*

însuşindu-şi părerea exprimată dc Melich în *Donum natalicium Schrijnen,* N. Drăganu[1] crede că forma mai veche ce a fost pusă in legătură cu *Ampoi* şi astfel cum e dată într-una din inscripțiile publicate în CIL. trebuie cetită *Ampeiensium,* nu *Ampeiensium* (textul e deteriorat tocmai după litera care precede pe al doilea *e* şi ea poate fi cetită ori ca *l* ori ca *i)*[2]. Dovada în favoarea formei originare cu *-i-,* nu cu *-l-,* ar fi că în documentele ungureşti care amintesc întiia oară acest nume găsim *Ompoy* (la 1271, 1299 etc.) şi numai mai tîrziu apare *Ompoly.* Atestările vechi nu dovedesc însă decît că ungurii au auzit de la români numele rîului sub forma *Ampoi* şi mai tîrziu l-au ortografiat *Ompoly.* Cit despre *Ampoi,* nimic nu poate infirma părerea că e rezultat din **Ampoi'u,* aşa cum am admis cînd am căutat sâ-1 explic în articolul apărut, ca şi acela al lui Melich, în *Donum nat. Schrijnen:* în epoca în care ungurii au cunoscut de la noi numele rîului, forma veche a acestuia **Ampoiu* putuse foarte bine să devie *Ampoiu.*

N. Drăganu mai susține că pînă relativ tîrziu am păstrat fonetismul acestui nume aşa cum îl apropia mai mult de forma

[1] *Ampoiu,* extr. din *închinare lui N.* ***lorga...,*** Cluj, 1931.

[2] Pentru justificarea leeturei *Ampeiensium,* Drăganu invoacă numele de persoană *Ampeius* (tot din CIL.), dar aceasta (cu *ei= i)* e scris în loc de *Ampius,* cum e atestat alteori (< gr. "A^ioț).

«testată în epoca latină, adică *Ampeiu* (ca *Ampeiensium).* Aceasta ar rezulta din faptul că în documentele ungureşti din sec. al XlII-lea şi al XlV-lea găsim *Ompey* (1299) şi *Ompeicha* (1320); dar, cum se poate vedea chiar din textul acestor documente reprodus de Drăganu (p. 4—5) tot acolo apar *Ompoy* şi *Ompoicza;* nu putem deci pune preț pe scrierea cu -e-, cît timp poate fi o prrşeală, datorită confundărei lui *o* cu *e.*

Grai *si suflet,* V (1931-1932), 2, p. 360-361.

DĂRI DE SEAMĂ ŞI INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

N. DRĂGANU, *Românii in veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei,* Bucureşti, Imprimeria naţională, 1933, 682 pag. (voi. XXI din *Studii şi cercetări,* publ. de Acad. Rom.)

încercările reînnoite în timpul din urmă de unii învăţaţi, aproape cu aceeaşi pasiune ca pe vremea lui Rosler, pentru a tăgădui continuitatea noastră la nordul Dunărei, vine să le răspundă cartea de îndelungate cercetări, de foarte bogată informaţie, în care N. Drăganu a ţinut să dea cuvintul filologiei, hotărîtor în primul rînd, ca şi alteori, pentru înlăturări de păreri chinuit apărate.

Cum alături de dovezile lingvistice nu putea fi lăsată la o parte mărturia notarului anonim al regelui Bela, e cercetată, în introducere, valoarea ei, de atîtea ori contestată după interpretări tendenţioase. Eliminînd informaţiile greşite, improvizaţiile, nu se poate să nu recunoaştem că textul anonimului îşi păstrează însemnătatea cînd vorbeşte de „Blachii" pe care ungurii i-au întâlnit în înaintările lor spre apus — şi aceasta o pune bine în evidenţă Drăganu, cînd analizează textul mereu răstălmăcit.

Din documentele cîte ne sînt cunoscute urmează înşirarea multor forme toponimice şi onomastice, dar o alegere mai riguroasă a lor se impunea, pentru ca fapte precise să nu fie întunecate de simple presupuneri, de vagi apropieri, şi aceasta mai ales cînd e invocată onomastica, de atîtea ori nepermiţîndu-ne concluzii sigure. Toponimia cu indicaţii putînd fi mai uşor controlate, cu identificări mai puţin expuse controverselor, ne poate da mai multă încredere în atestările documentelor.

Se înţelege atunci de ce apar îndoioase mare parte din formele pe care le relevează Drăganu, cele dintîi din Panonia, unde crede că majoritatea numirilor cu caracter românesc ar fi atestate în

comitatele din preajma Balatonului. Putem lua în samă, desigur, lunna *Petra* din diploma de la 1055 publicată de Fejer şi Erdelyi, dar foarte problematici apar *Secu* din aceeaşi diplomă şi *Saca,* al.'slat la 1211. După un şir de dubioase identificări onomastice, pe care singur Drăganu le prezintă astfel (doar *Fichur,* relevat la p. 66, după un document din 1202—1203, ar fi de reţinut, ca l'nrtnă autentică românească, dacă nu ar fi atestarea cea mai veche a cuvîntului românesc împrumutat de unguri: *fiesor),* sînt reluate (p. 68) denumirile toponimice din Panonia. în „villa *Bochi"* (a. 1285) am avea o urmă a rom. *boci* „viţel" (şi interjecţie cu care se cheamă viţeii), cunoscut în Bihor; cuvîntul, ca şi altele din Milior, nu poate fi decît un împrumut din ungureşte, unde *bocs* ne îndreaptă spre forme identice fino-ugrice şi iranice; este exclus «a *bocs* să fie luat din româneşte, cum crede Drăganu, aşa că *Boch* chiar dacă ar fi acelaşi cuvînt — nu poate fi pus printre toponimicele de considerat ca româneşti[1]. *Keczel,* pe care Drăganu îl socoteşte identic cu alte nume, ale lui *Kocel* din Mitra şi *Ckozil,* fiul lui Privina, ducele Moraviei etc, nu ar fi altceva decît rom. *calci* (p. 79 urm.); încercările de a-1 deriva din slavă (slov. *kgcelj* „cu părul creţ, cîne flocos" etc.) nu i se par convingătoare, dar tema *koc-* e bine reprezentată în slavă, în special în slovenă, cu toate că raporturile ei cu *kod-* (de unde vsl. *koâam)* nu sînt lămurite; deci *Keczel* şi celelalte forme citate de Drăganu nu ne pot ispiti să le credem de origine românească. în schimb, e de privit ca sigur românesc *cheretje.* (a. 1248), al cărui înţeles se vede bine că e acelaşi cu al lui *ceret* (p. 95). Cu privire la *-măi,* care apare des, din secolul al XlII-lea, în urme de localităţi (ca *Zevlevmal* etc), Drăganu aduce (p. 111 urm.) confirmări nouă că nu poate fi decît rom. *mal,* cu toate încercările mai din urmă ale lui L. Treml de a-1 explica altfel: înţelesul lui *-mâl* reiese limpede din multe documente unde e tradus cu „mons, monticulus, collis", deci tocmai semnificaţiile pe care le are cuvîntul românesc. Dacă în maghiară apare forma *-mâl-* pe care Treml o identifică cu *-mal* din toponimice —, ea nu poate explica partea din urmă a acestora, deoarece înţelesul ei („pîntece" etc.) exclude o asemenea identificare; nici ung. *mell* „piept", considerat de Treml ca un dublet al lui *mâl,* nu poate avea vreo legătură, cum arată bine Drăganu, eu *-mal* din numele de localităţi. La p. 145 *Meneca* (a. 1082) e

[1] în legătură cu ***Bocs*** Drăganu studiază numele plecînd de la forma ***baci*** a cărei origine cumană, cum am căutat să arăt în ***Graişi suflet,*** IV, 149, nu i se pare dovedită, pentru că nu s-ar întemeia „pe un radical atestat"; dar lema ***bak-*** e bine reprezentată în limbile turco-tătare, cum se poate vedea la Vâmbery, ***Etym. Wb.,*** 196.

dat ca puțind fi identic cu *mînecă,* dar nu vedem cum acest cuvînt ar fi trecut în toponimie; poate ar fi de pus în legătură cu ung. *menedek* „refugiu, azil", *menekedni* „a se refugia". Tot prin maghiară se poate explica mai bine *Kerka* (p. **169),** alb. *kerk* la care se gîndeşte Drăganu fiind exclus să fi lăsat o urmă izolată în toponimie, cum nu ne putem gîndi la el nici pentru a explica pe *tierc.*

Din Carpații vestici e relevat mai întîi (p. **171)** *Staul* (a. **1113),** în apropierea Nitrei, care nu poate fi decît rom. *staul.* Ca românesc trebuie privit şi *Lac* (p. **172),** însă *Luth* pare mai curînd să fie slav[1]. Stăruind asupra originei valahilor din Moravia, Drăganu relevează cîteva fapte dovedind aşezările lor acolo într-o epocă anterioară celei admise de unii învățați.

Pentru numele din Bănat şi Hunedoara, atestate mai tîrziu decît ne-am aşteptat — şi Drăganu arată pentru ce motive —, sînt de făcut iarăşi rectificări şi eliminări: *Basarăga* (p. **236)** nu poate fi decît *Basarabă,* cum apare şi alteori alterat (singur Drăganu înregistrează în altă parte formele variate sub care apare acest nume); *Omuz, Wonuz* (p. **237)** nu e de loc sigur că ar fi *Onuț* = *lonuț.*

Sint urmărite mai departe formele atestate din Munții Apuseni, Carpații nord-estici etc; unele, ca *Rotunda* (p. **292),** *Alba* (p. **299, 307, 309),** avînd valoarea lor, dar altele apărînd de tot problematice.

La prezentările după documente Drăganu adaugă părerile sale asupra originei numelor vechi din toponimia noastră, de atîtea ori discutate.

Pentru *Ampoi* (p. **489)** reproduce explicația pe care a dat-o altă dată, însă greu de admis cît timp în indo-europeană nu găsim o temă *ampei-* de la care ar trebui să plecăm. Originea lui iranică, cum am crezut că ar fi de luat în samă, înlătură, şi ca fonetism şi ca înțeles, dificultăți care subzistă în încercările de a-**l** explica altfel.

înregistrînd etimologiile propuse pentru *Criş* (p. **313),** Drăganu crede că ar putea fi latin (din c r i s a r e însă e exclus să fie derivat) sau slav (de fapt însă radicalul *kris-* e inexistent), ori traco-dac. Mi se pare că trebuie să rămînem la etimologia lui Tomaschek, care îl punea în legătură cu sanscr. *krsnă-* „negru" (comp. numele de riu lit. *Kirsna* „rîul negru")[2],

[1] Cf. Miklosich, ***Die slav. Ortsnamen,*** 278; P. Cerny a P. Văsa, ***Moravskă imina mistni,*** Brno, 1907, 95.

[2] Walde, ***Vergi. Wb. der indogerm. Spr.,*** I, 428-429.

Mureşul (p. **496),** redînd formele cele mai vechi atestate Mâpiț ci M'/pir/o;, e explicat prin intermediarul slav **Moris* (cu schimburi-a lui a în o obişnuită în slavă), dar din acesta nu putea rezulta Inima românească. Fonetismul cu *-u-* rămîne nelămurit. Cum •**i**|iiim-am în cursul asupra toponimiei şi onomasticei noastre din l'i'.'.N —**1929,** în ce priveşte tema toate etimologiile propuse pînă •**M** um sint contestabile şi atunci, plecînd de la Mipia(oț) niili-in îndreptățiți să ne gîndim la derivarea din radicalul *mer-, iintr* , *mor* cu înțelesul de „mare" (adj.), care apare in virl. *măr,* **i**-.r- •YX»]tP? î deci Mâpto(oc) ar fi însemnat „rîul mare"; Inrma scitică *Mar-* a putut fi înlocuită de la o vreme cu alta, *Mor-* lin limba dacilor), şi cînd slavii, înaintînd din nord, au găsit iniinclc rîului rostit **Moris* l-au schimbat în **Muris,* prin fonetismul *o* >*u* cunoscut şi în alte forme împrumutate de ei; luînd **i**-ovilitul astfel de la slavi, noi i-am dat altă terminație, apropiiidu-l de formele în *-eş.*

Originea scitică a *Oltului* i se pare lui Drăganu întrucîtva admisibilă (p. **538);** cred că e singura de luat în considerație, cum a arătat în urmă C. Patsch. Forma veche *Alutus* ne îndreaptă **iipri-** tema din care derivă şi lat. *lutum,* înțelesul ei fiind acela de .murdar, noroios"; în persană avem *ăludăn* „a murdări", pe care II. Hubschmann[2] îl socoteşte ca provenind din aceeaşi temă.

Pentru *Someş* (p. **474),** Drăganu e înclinat a crede că ar putea **11** derivat din sl. *som%* „somn" (peştele), dar nu vedem cum numele riului ar pleca de la un asemenea cuvînt. Chiar dacă înlăturăm forma dubioasă *Samus,* din epoca latină, cu care a fost pus in legătură *Someşul,* în partea întîi putem recunoaşte tema indoeuropoauă *sem-, sam-* avînd, printre altele, înțelesul de „linişte, liniştit"[3]; *Someşul* ar însemna deci „rîul liniştit" ; trecînd la slavi, numele rîului a fost schimbat, prin înlocuirea lui *a* cu *o* ca în alte cazuri, şi în ce priveşte terminația *-eş* ea poate fi explicată la fel ca în *Mureş.*

Numele *Maramureşului* (p. **389)** e desprins întrucîtva din vagul explicațiilor de pînă acum. Drăganu, plecînd de la formele mai vechi *Maramorisis, Maramorosius* etc, se opreşte la concluzia că in partea întîi avem a face cu *Mara* — *Măria,* numele unei posesoare după care s-ar fi numit apa şi cîmpia *Mara,* iar în partea a doua cu un derivat al acestuia, *Marei (-os).* Că numele trebuie

[1] Walde, ***Vergi. Wb. der indogerm. Spr.,*** II, 238.

[2] ***Persische Studien,*** 8; cf. 168.

[3] Walde, ***l.c.,*** II, 491-492; cf. Tomaschek, ***Die alten Thraker,*** IIH, 98, unde greşit e alăturat la. xâfivco.

despărțit în două și considerat ca primit de noi de la slavi prin unguri nu poate fi îndoială, dar nu înțelegem cum ar fi rezultat din alăturarea celor două nume de persoană și de ce nu am fi avut **Maramureș*. Trebuie să ținem samă înainte de toate că *Maramorisis* apare în documente ca numele rîului *Mara* și e de presupus atunci că el cuprinde un înțeles pe care-1 întîlnim adeseori in denumirile de rîuri de munte: acela de „întunecat, negru", în slavă e cunoscută tema *mar-, mor-* tocmai cu acest înțeles[1] și de la ea putem pleca pentru ca să explicăm partea întîi a cuvîntului[2]. Cît despre partea a doua, ea poate fi un derivat cu *-es* sau *-is* din *mor-,* care se știe că se întîlnește adeseori în nume de rîuri; la un asemenea derivat s-a gîndit și Drăganu, preferind însă explicația pe care am văzut-o. Reconstruind deci forma din slavă, am avea **Mar-moris* (sau *-es),* „rîul întunecat, negru" și acesteia i-ar corespunde *Marmarus, Marmarosia,* cum sînt dați în documente din sec. al XlII-lea si al XlV-lea. Ea a fost schimbată apoi de unguri în *Mar amor is (-os),* prin intercalarea lui *a* fie pentru înlesnirea rostirei grupului *-rm-,* fie sub influența formei *Mara,* cunoscută în alte toponimice. Luînd cuvîntul de la unguri, la rîndul nostru l-am schimbat în *Maramureș,* după *Mureș.* După ce numele a ajuns să designeze ținutul, acela al rîului a fost redus la *Mara,* cum se zice azi, prin înlăturarea părței a doua, după cum, invers, maramureșenii își zic uneori *mureșeni*[3].

Abrudul (p. 488), după atîtea etimologii ce i s-au dat, e considerat de Drăganu ca slav, din *ob'b* -f- *rbdt, rud-b* „roșu". Dar cum s-ar explica schimbarea lui *o-* în *a-?*

Pentru *Zărand,* aduce cîteva rezerve (p. 387) la originea iranică, cum am admis-o. Părerea sa e că s-ar putea să fi fost mai întîi un nume de persoană, pentru că un astfel de nume, *Zarand,* e atestat la *Fejer.* Dar acesta ne duce spre altă formă iranică, ZâpavSoț, din inscripțiile grecești] publicate de Latychew și

[1] Berneker, ***Slav. et. Wb.,*** II, 18.

[2] Ne-am putea gîndi și la o altă temă, ***chmar-, chmur-,*** cu aceeași semnificație (v. dicționarul lui Berneker, I, 391, și cf. Walde, ***l.c,*** II, 223); ea apare în derivatul toponimic ***Chmarnik*** și chiar din Maramureș: A. Petrov, ***Karpaloruske pomistni ndzvi,*** Praga, 1929, 26. ***Chmar-*** ar fi putut să se reducă la ***Mar-*** cînd numele rîului a trecut la unguri, grupul ***chm*** nefiind obișnuit pronunțărei lor. E iarăși posibil ca ***chm-*** să se fi schimbat în ***m*** chiar în slavă, pentru că în cehă alături de ***chmoufiti*** apare ***moufiti.***

[3] T. Papahagi, ***Gr. și folkl. Maram.,*** 59 ***(Moreșan);*** cf. ***An. Arh. de folklor,*** 1,234. într-un cîntec publicat de Papahagi'(p. 43) se vorbește de rîul ***Moriș:*** să fie o reminiscență din vremea cînd se zicea ***Maramoriș?***

însemnînd „bătrîn"[1] (oset. *zărond*[2]*).* Nu m-am referit la ea cînd m-am ocupat de *Zărand,* pentru că privea onomastica, ale cărei urme la noi, alături de alte iranisme, de același gen, îmi rezervam să le cercetez altă dată[3].

în concluzii — care trec dincolo de un rezumat, aducînd cîteva considerații și documentări nouă — Drăganu expune părerile sale asupra' formărei și expansiunei elementului românesc. Cu privire la istroromâni sînt puse în evidență (p. 601) dovezile care ne îndreptățesc să-i privim ca desprinși dintre dacoromâni, nu ca „români apuseni", cum îi consideră S. Pușcariu; denumirea de „români apuseni" i se pare, de altfel, improprie și lui Drăganu.

Cu înlăturări de încrederi exagerate în unele atestări, cu renunțarea la interpretări departe de a fi convingătoare, cartea ar fi cîștigat desigur, dar ea vorbește de atîtea ori limpede și hotărît pentru cunoașterea trecutului nostru.

Grai și suflet, VI (1934), 1-2, p. 352-358.

[1] V. Miller, ***Osset, etjudy,*** III, 80; ***Zurnal min. narod-nago prosvlscenija,*** Petersburg, 1886, oct., p. 245; ***Die Spr. der Osseten,*** 6.

[2] Asupra înrudirei lui cu alte forme indoeuropene, v. Walde, ***l.c,*** I, 599.

[3] Sînt contestate de Drăganu (p. 307) și explicațiile din iranică, pe care le-am dat pentru ***Zaiș*** și ***Desteag*** în ***Donum natalicium Schrijnen.*** Cel dintîi ar fi ung. ***zajos*** „rausc'he'nd", dar fiind vorba de un munte, cum i s-ar aplica denumirea aceasta? Dacă ***Zaișul*** ar fi un rîu, desigur că nu ar mai rămînea îndoială asupra identificărei'lui cu forma maghiară. Cînd am urmărit și toponimicul acesta, ca și altele, nu am pierdut din vedere confruntarea lui cu forme slave, ungare'etc, luate de obicei in considerație în cercetările asupra toponimiei noastre, și numai prin eliminări, după ce — pentru un motiv sau altul — am crezut că trebuie urmată altă cale, m-am îndreptat spre limbile iranice. PenLru ***Desteag,*** Drăganu invoacă forma ung. ***Geszteg,*** înregistrată de S. Moldovan, dar aceasta nu poate fi despărțită de altele care în ungurește redau pe ***De-*** al nostru; singur Drăganu a relevat de mai multe ori asemenea forme (d. e. ***Gyeva*** alături de ***Diva,*** p. 272, 273), așa încît presupunerea că ***Desteag*** ar fi ung. ***geszt*** „album (lemnul copacului între coaje și inimă)" + suf. ***-eg*** = ***geszteg*** „lemnos, bățos" nu se susține. Cu atit mai mult cu cît numele unui munte nu putea pleca de Ia înțelesul de „alburn".

FONETICĂ
ŞI

Studiile în domeniul foneticii istorice şi al etimologiei au determinat direcţiile de dezvoltare ale lingvisticii la începuturile ei. în cercetările de istorie a limbii şi în cele privitoare Ia stabilirea diverselor etimologii, Ovid Densusianu a dat dovada unei cunoaşteri amănunţite a transformărilor fonetice care s-au produs în procesul trecerii de la latină la română[1].

Ovid Densusianu a examinat în lucrările sale unele dintre cele mai caracteristice particularităţi fonetice ale limbii române, ca, de pildă, rotacismul, palatalizarea labialelor, vocalele *ă* şi î, formele diftongate *cline, pline*[2] etc.

Ga şi în celelalte domenii, Densusianu arată că numai coroborarea datelor foneticii istorice, căreia el îi acordă

[1] Cf., dintre studiile speciale consacrate unor probleme de fonetică, Rotacismul tn diaicclu! istrtan, în *RCL,* V (1897), 1, p. 15—20; Asupra formei *„steaua",* în *SFR,* 1898, p. 43—49; *Din* islorio *amuţirii lui u final tn limba română,* Bucureşti, 1904, 30 p.; Cu prit>ire *la fonetismul ă* — î, în *GS,* I (1923), 2, p. 324—326; *Asupra transformăritor lui ct cs, lat. in l. română,* In *GS,* VII (1937), p. 271-274 etc; Cf. şi cursurile universitare din 1902—1903, 1913-1914, 1927-1928, 1933 -1934 şi 1936 — 1937 (vezi D. Şandru, *Ovid Densusianu filolog* (cu bibliografia cursurilor şi trei facsimile), Bucureşti, 1939, 32 p.), tn care sînt tratate şi probleme de fonetică românească.

[2] Unele explicaţii date de Ovid Densusianu nu au fost confirmate de cercetările ulterioare. Cf. *Nota explicativă* a lui J. Byck la *Istoria limbii române,* traducere românească, Bucureşti, 1961, voi. II, p. 368.

o importanță deosebită, cu cele ale foneticii experimentale poate duce la rezultate valoroase în cercetare[1].

Legile fonetice nu pot avea aceeaşi valoare ca legile din alte ştiinţe; ele trebuie înţelese, în consecinţă, ca „transformări de sunete rezultate în anumite condiţii şi imprimînd unei limbi sau unui grup lingvistic caractere particulare"[2].

Analizînd achiziţiile datorate fonologiei, Densusianu arată că sunetele pot fi studiate din diverse puncte de vedere; totodată el manifestă anumite reticenţe faţă de unele inovaţii terminologice, de exemplu în lucrările şcolii lingvistice de la Praga[3].

Perspectivele cercetărilor fonetice, remarcă Densusianu, sînt dintre cele mai atrăgătoare. El a relevat importanţa studierii, de exemplu, a ritmului muzical în diferite limbi, a armoniei silabice, a accentului etc. Astfel de studii presupun, desigur, observaţii subtile, perspicacitate, aptitudini pentru a distinge elementele care trebuie luate în seamă etc.

Descrierea aprofundată a acestor aspecte este însă tot atît de atrăgătoare prin contribuţia pe care o va aduce la definirea caracterului unei limbi (sau al unui grup de limbi) şi la lămurirea unor probleme interesante din istoria limbilor (ca, de exemplu, problema influenţelor dintre diferite sisteme lingvistice).

*
* *

Preocuparea permanentă pe care Ovid Densusianu a manifestat-o pentru problemele de ortografie atît în studii speciale şi în rapoarte academice consacrate siste-

[1] Ovid Densusianu remarcă, în *Orientări nouă în cercetările filologice,* în GS, 1(1923), 1, p. 1-22, că unii cercetători în domeniul foneticii experimentale manifestă un oarecare dispreţ, nejustificat, faţă dc fonetica istorică; cf. şi darea de seamă la A. Rosetti, *Recherches sur la pkonitique du roumaine au XVl-e siecle,* Paris, 1926, în GS, III (1928), 2, p. 463-464. In discuţiile purtate pe marginea programului primului *Congres al filologilor români,* Ovid Densusianu susţine necesitatea înfiinţării la Facultatea de litere a unei catedre de fonetică experimentală (Cf. *I-iul Congres al filologilor români,* 13, 14 şi 10 april 1925, Bucureşti, 1926, p. 20).

[2] Cf. *Orientări noi în cercetările filologice,* în *GS,* I (1923), 1, p. 3-4.

[3] Cf. darea de seamă la *Trsvaux du Cercle linguistique de Prague,* 1-4, în GS, V (1931-32), 2, p. 366-370, şi la voi. *Psychologie du langage-..,* în *GS,* VI (1934), 1-2, p. 342-350.

melor ortografice româneşti[1], cit şi în Întreaga sa activitate[2], se explică prin rolul deosebit al normelor ortografice în consolidarea unităţii limbii literare şi în viaţa culturală a colectivităţii.

Combătînd adoptarea de către Academie a principiului fonetic în scrierea neologismelor, Densusianu propunea — pentru cuvintele care aparţin patrimoniului cultural — păstrarea unei ortografii nu prea îndepărtată de etimon, pentru a se menţine astfel apropierea faţă de formele din celelalte limbi de circulaţie.

Cultura presupune şi un efort de asimilare; ea nu se poate realiza numai prin achiziţii uşoare. Şcoala, în procesul de învăţare a limbii latine şi franceze, are menirea de a da orientări în ceea ce priveşte forma neologismelor. „Cine trece prin şcoală şi caută să se cultive... ajunge să-şi fixeze imaginea grafică a fiecărui cuvînt; aceasta e, printre altele, cultura adevărată"[3]. „Filologia trebuie să ducă şi la o alegere a formelor, la stăpînirea limbii literare..."[4].

Critica folosirii unei limbi insuficient cultivate, caracterizată prin „ticuri" ortografice şi elemente dialectale (chiar în lucrările unor lingvişti), revine adesea în recenziile lui Ovid Densusianu.

Analizînd critic contribuţia Şcolii ardelene la dezvoltarea filologiei româneşti, şi în special principiile aplicate de reprezentanţii ei la fixarea ortografiei[5], Densu-

[1] Cf. *La nouoelle orthographe de VA.cadim.ie Roumaine,* 1904, 23 p.; *Noua ortografie,* în *GS,* V (1931-1932), 2, p. 207-216, şi *Ortografia Academiei tot nehotărltă,* în *id.,* p. 361—362. Densusianu a făcut parte din „Comisia pentru scrierea limbii române", formată la *l-iul Congres al filologilor români* (1925), şl din unele comisii academice; tn această calitate a participat la elaborarea rapoartelor şi la discuţiile purtate pe marginea lor. Cf. *JVoua ortografie,* unde se face o prezentare a acestei activităţi.

[2] Cf. *Şcoala latinistă, originea, tendinţele şi influenta ei,* Bucureşti, 1900, 34 p.; Asupra *unei „nedumeriri" de terminologie lingvistică,* în GS, VI (1934), 1-2 p. 318-320, observaţiile pe care le face în GS, II (1926), 2, p. 382, IV (1929), 1, p. 192. Cf. şi *Critică fără gramatică şi iarăşi parazitism literar,* în *VN,* V (1910), 24, p. 477—482, unde Densusianu răspunde lui M. Dragomirescu, care îl acuzase că face greşeli de gramatică.

[3] Cf. iVoua *ortografie,* p. 216.

[4] Cf. darea de seamă la Al. Philippide, *Originea românilor, in GS,* IV (1930), 2, p. 40.!.

[5] Cf. *Şcoala latinistă, originea, tendinţele şi influenta ei.* Bucureşti, 1900.

sianu valorifică una dintre cele mai interesante şi mai pline de învăţăminte orientări din cultura românească. Reacţia apărută în Principate contra exagerărilor etimologiste ale Şcolii latiniste se datoreşte, după părerea lui Densusianu, impulsului pe care poezia[1] l-a dat activităţii noastre literare la începutul secolului al XlX-lea.

Un sistem ortografic raţional trebuie să reproducă, după părerea lui Ovid Densusianu, cît mai simplu şi mai clar, prin eliminarea elementelor de prisos şi a oricăror complicaţii, formele limbii literare, aşa cum aceasta se generalizează treptat în toate domeniile de activitate. El trebuie să fie, de asemenea, consecvent în aplicarea principiilor stabilite pe baza cunoaşterii temeinice a realităţii lingvistice.

Se înţelege că un sistem ortografic nou sau o reformă ortografică e necesar să renunţe la formele care nu mai corespund stadiului de evoluţie a limbii şi să introducă cu curaj inovaţiile care se impun[2].

Acestea sînt determinate de anumite tendinţe (Densusianu foloseşte aici termenul de „înclinări") care s-au afirmat în evoluţia limbii şi care sînt caracteristice momentului respectiv.

în ceea ce priveşte adoptarea unui sistem: etimologic sau fonetic (sistemele mixte sînt reprobate din capul locului), spiritul critic şi realist — afirmă Densusianu — trebuie să ne conducă spre cel fonetic.

Densusianu se pronunţă împotriva fonetismului exagerat, care a fost opus tendinţelor etimologiste. Fonetismul literar, prin care Densusianu înţelege formele impuse prin scrierile literare, ar fi singura cale de urmat în adoptarea unui sistem ortografic, bazat pe principiul fonetic.

Sistemul ortografic al unei limbi nu trebuie să reproducă varietăţile de pronunţare; de aceea nu pot fi admise formele dialectale sau cele care adoptă pronunţări din limba vorbită de toate zilele.

în selectarea formelor literare, Densusianu foloseşte, alături de criteriul fonetic, criteriul morfologic, al uniformizării formelor, al frecvenţei unui anumit fonetism; propune, de asemenea, să se ţină seamă şi de fonetismul general românesc, precum şi de tradiţia literară[1].

Prin atenţia pe care a acordat-o în activitatea sa[2] exprimării corecte şi alese, Ovid Densusianu a urmărit cultivarea limbii române literare.

Prin principiile susţinute în ortografia românească, el a contribuit la discreditarea unor rămăşiţe etimologiste în sistemele adoptate de Academie şi la selectarea şi precizarea formelor limbii române literare.

[1] Cf. pentru rolul pe care îl are poezia, în concepţia lui Densusianu în dezvoltarea literaturii, limbii şi a culturii în general, prefaţa la volumul consacrat evoluţiei estetice a limbii române, în secţiunea *Lingvistică* a ediţiei de faţă.

*** Cf. în *Noua ortografie,* critica pe care o face Densusianu ortografiei Academiei pentru că repetă mereu experienţe inutile şi face concesii etimologismului.**

[1] Vezi discuţia asupra neologismelor în *Noua ortografie.*

[2] Cf. mai ales, numeroasele note publicate în revista *Vieafa nouă.*

FONETICĂ

STUDII ŞI ARTICOLE

ASUPRA FORMEI „STEAUA"

Ar fi de prisos să cităm aici tot ce s-a scris asupra acestui Miliiect. D.E. Gorra a dat o bibliografie completă a chestiunei ui importanta sa lucrare *DelV epentesidi iato nelle lingue romanze,* «părută în *Studj di filologia romanza,* t. XI, pp. 540 şi urm. Nu vom examina aici decît cele două teorii principale, acea a lui Miklosich (Schuchardt şi Lambrior) şi acea a d-lui Tiktin, arătînd rare din ele este mai admisibilă. Vom cerceta anume dacă forma *steaua* a rezultat din lat. *stella* în urma vocalizărei grupului consonantic *11* (Miklosich), sau dacă lat. *stella* a dat în româneşte *stea* si că sunetul *u* (o) a fost introdus la forma articulată *steaua* pentru a evita hiatul (Tiktin).

Faptele pe care le vom desfăşura aici ne vor arăta, credem, iiî argumentele aduse de d. Gorra pentru a proba slăbiciunea teoriei d-lui Tiktin nu sînt de loc decisive[1]. Vom vedea că teo-

[1] D. Meyer-Lubke se exprimă de asemenea în contra aserţiunilor d-lui **Gorra,** fără să examineze **însă** chestiunea mai de aproape ***(Kritischer Jahresbrricht iiber die Fortschritte der romonischen Philologie,*** t. II, p. 81). Mai favorabilă este apreţiarea d-lui Gaston Paris, care **crede că** argumentele aduse de ⊲l. **Gorra** pot fi considerate ca definitive ***(România,*** t. XXIII, p. 599). — le l'liilippide, care nu pare a fi cunoscut studiul d-lui Gorra, admite, ca HI Miklosich, vocalizarea lui ***11 (Istoria limbei române,*** Iaşi, 1894, p. 33), **dar** modul în care caută să explice trecerea lui ***stella*** la ***stea*** este puţin satisfăi-**filor.** D-sa zice că ***11*** precedat de ***e, i, u*** şi urmat de o se schimbă în ***u,***care cade mai pe urmă. D. Philippide ar fi trebuit să ne explice mai bine acest fenomen, pentrucă nu putem înţelege cum ***steaua*** ar fi devenit ****steaă*** şi mai llr/.iu ***stea.*** Părerea d-lui Philippide este încă şi mai contestabilă decît acea a lui Miklosich, cu toate că admite ca şi acesta trecerea lui *11* la ***u.***

ria lui Miklosich este mult mai contestabilă şi că explicaţiunea dată de d. Tiktin corespunde mai bine legilor fonetice ale limbei române.

Mai înainte de a arăta care sînt faptele ce vin să contrazică aserţiunile d-lui Gorra, vom căuta să fixăm un punct care a fost puţin băgat în samă de mai toţi aceia ce s-au ocupat de forma în chestiune. D. Gorra, ca cei mai mulţi din filologii care l-au precedat, ne vorbeşte totdeauna de grupul *uă (o)* din *steaua*[1], ca şi cînd ar fi un diftong. Cu toate acestea el nu este un diftong. Aceste două foneme sînt de aceeaşi natură ca şi în *două, vâduă* etc. Cel dintîi element nu este o vocală curată, ci o semivocală (comp. fr. *ouest, oui).* D. Meyer-Liibke a observat foarte bine aceasta cînd spune că *u* are în acest caz valoarea unui *u* ***(o)*** şi că nu este altceva decît o „fricativă sonoră velară"[2].

Comparaţiunea pe care am făcut-o între cuvintele *văduă* şi *steaua* ne poate servi, din alt punct de vedere, la probarea faptului că *steaua* nu poate veni direct din *stella* în urma trecerei lui *11* la *yţ.* Şi într-adevăr, seria *stella- *steua-steauă,* admisă de d. Gorra (p. 546), n-a putut exista niciodată, pentru că *e* nu se schimbă în diftong in cazul cînd în silaba următoare se află un *ua, uă.* Astfel lat. *vîdua* (lat. vulg. **vedua)* a devenit în limba română *văduă,* fără nici o urmă de diftongarea lui *e.* Dacă finala *-uă* ar fi permis trecerea lui e la *ea,* am fi avut atunci **vedua-*veaduă-*vaduă* (comp. *vîrga-*verga-*veargă-vargă).* Diftongarea lui e nu s-a putut produce decît în cazul cînd silaba următoare cuprindea un *a,* devenit în limba română *ă;* niciodată însă cînd se afla dinaintea unui *uă.* Pentru ce în acest din urmă caz nu s-a produs acelaşi fenomen, aceasta trebuie datorită împrejurărei că grupul ***t}ă*** cuprindea un element consonantic care împiedica diftongarea lui *e.* Reiese deci în mod lămurit că, chiar dacă am admite trecerea lui *11* la *u,* n-am putea explica nicidecum pe *steaua* din lat. *stella;* ar fi trebuit să avem **steuă,* niciodată însă *steaua*[3].

[1] Voi cita în tot studiul meu forma aceasta, care se aude în unele părţi ale domeniului limbei române şi care, după cum foarte bine observă d. Gorra ***(l.c,*** p. 545), trebuie să fie considerată ca cea mai veche, în vreme ce ***steao*** este de dată mai recentă şi s-a dezvoltat din forma precedentă.

[2] ***Grammatik der romanischen Sprachen,*** t. I, §§ 104, 381. Cf. şi Tiktin, ***Studien zur rumănischen Philologie,*** Leipzig, 1884, p. 26, şi G. Paris, ***l.c.*** D. Gorra ***(l.c.,*** p. 479) numeşte sunetul ***u*** din forme ca *aua* „una prostesi consonantica davanti alia seconda vocale". Ne mirăm că d-sa n-a recunoscut acelaşi sunet şi în românescul ***steaua.***

[3] D. Meyer-Lubke a scăpat acest fapt din vedere, pentru că în t. I, p. 104, din ***Grammatik der romanischen Sprachen*** ne spune că „nu este nici o greutate de a admite că ****steuă*** sau ****steă*** a trecut la ***steaă".*** D. Meyer-Lubke **crede** deci că grupul ***uă*** n-ar fi împiedecat diftongarea lui **e,** lucru care nu **••sic** confirmat de cele spuse de noi mai sus.

Observaţiunile pe care le-am făcut asupra lui *11* se pot aplica **tul** aşa de bine şi la studiul lui *v* intervocalic. Românescul *neaua* **nu** poate să fie explicat dacă admitem că *v* din lat. *nîvem* a trecut **la** *u,* după cum cred unii filologi. Din cele spuse mai sus rezultă < a *ttlvem* n-ar fi putut da decît **neuă,* nicidecum *neaua,* în cazul **cînd** *v* ar fi trecut la *yţ.* Admitem deci, împreună cu dd. Meyer-l.iibke şi Tiktin, că *v* latin, aşezat între două vocale, a căzut în limba română fără să lase vreo urmă: *nivem* a devenit **ne-e,* **nc* şi mai tîrziu *nea*[1].

Teoria lui Miklosich prezintă încă alte părţi contestabile. I>. Gorra, cu toate că recunoaşte singur că nu este nici un exemplu în limbile romanice de trecerea lui *11* Ia *u,* se sileşte cu toate acestea **uă** explice acest fenomen în limba română. Răzimîndu-se pe o ubservaţiune făcută de d. Tiktin, d-sa zice (p. 548) că grupul *11* **a** putut foarte bine să treacă la *l* care mai tîrziu s-a prefăcut în *u,* **intr**-o epocă în care *l* intervocalic fusese deja înlocuit prin r. După d. Gorra am avea de-a face aici cu un fenomen analog cu fr. *coti* din lat. *collum.* Ne întrebăm însă atunci pentru ce *caballus* care trebuia să se fi transformat în **ea(b)alu(s)* în epoca în • are se zicea **stela,* a rămas pînă astăzi *cal*[2]*?* Trecerea lui *l* la *u* **II rir**- fi trebuit oare să se întîmple mai uşor înaintea unui *u* ***(o)*** decit înaintea unui *ă*[3]*?* D. Gorra s-a gîndit la această obiecţiune, pentru că adaugă, cu cîteva pagini mai departe (p. 558), că consoana dublă *l* redusă la *l* simplu, a trecut la *u* ***(Q)*** în toate cazurile rînd era urmată de *ă.* în contra acestei ipoteze, exprimate mai înainte de d. Schuchardt[4], se opune aceeaşi obiecţiune ca şi mai sus. Pentru ce adică *ă* ar fi favorizat vocalizarea lui *l* şi pentru «arc motiv această consoană s-ar fi păstrat dinaintea unui *u?* Toată explicaţiunea d-lui Gorra rămîne deci o simplă afirmaţiune neprobată.

[1] în ceea ce priveşte pe ***a*** final, el poate fi considerat mai curînd ca o dezvoltare spontană a lui ***e*** decît ca un element rezultat dintr-o influenţă analogică, după cum admite d. Tiktin ***(Zeitschrift fur romanische Philologie,*** I -XI, p. 59). Un ***e*** final accentuat a putut foarte bine să treacă la ***ea,*** după •iun se poate vedea din ***cădea — cade*** (cădere), ***dea = del, stea = stet.***

[2] Forma ***kg*** este proprie dialectului istrian (Weigand, ***Erster Jahreshrrirht*** des ***Instituts fur rum. Sprache,*** t. I, p. 138) şi nu probează nimic aici.

[3] O obiecţiune analogă a fost făcută şi de d. Tiktin, *Studien zur rum. Philologie,* p. 26. D. Gorra n-a luat-o în considerare.

[4] Apud Hasdeu, ***Cuvinte din bătrîni,*** t. I, pp. XXXVI, XL. Cf. şi Meyer-I dbke, ***Grammatik der rom. Sprachen,*** t. I, § 545, unde autorul contrazice iccii ce a spus în altă parte (§§ 104, 381).

Să trecem acum la o altă serie **de** fapte. Ne vom ocupa anume de trecerea lui *steaua* la *stea* şi de faptul **că** nicăieri nu găsim forme ca *eauă, aceauă (illa, eccu(m)illa),* ci numai *ea, acea.* **In** ceea **ce** priveşte fenomenul dintîi d. Gorra zice, ca şi d. Schuchardt, **că** *steaua* a pierdut pe *uă (o),* după cum s-a întîmplat în *mantaua-manta, zauă-za, ziuâ-zi*[2]. Dar acesta nu este un argument. *Manta* n-a rezultat din *mantaua* în urma căderei lui *uă; manta* este forma primitivă (ngr. **T**6 jxav-ro) care, prin analogie cu alte cuvinte (comp. *para-paraua),* a devenit *mantaua* la forma articulată, **de** unde *mantaua. Za* se explică foarte bine din *zaba* (£â6a) admiţând căderea lui *b (v)* cum am arătat mai sus. *Zi* este forma primitivă (comp. it. *di* rtr. *di* etc.) de unde *ziua, ziuă.*

D. Gorra mai aduce încă o probă în favoarea tezei sale (pp. 554—555). După dînsul, ar exista în daco- şi istroromână tendinţa de a omite grupul *uă (o)* ori de cîte ori este precedat de o vocală palatală. Astfel: *za, stea, grea, zi;* însă *nouă, vouă, plouă.* Dacă ar fi aşa, pentru ce nu s-ar zice *a* în loc de *auă* (lat. *uva)?* De altă parte, formele istriene *steu, neu,* citate de d. Gorra, n-au nici o importanţă şi nu probează de loc slăbirea şi căderea lui *uă* după vocalele palatale, după cum voieşte să arate d. Gorra. Acelaşi fenomen apare şi în cuvintele care conţin un *uă* după o vocală labială. Astfel: *do (— *dou)* alături de *dowe* (Weigand, *Erster Jahresbericht,* pp. 134, 144. Cf. şi Miklosich, *Rumunische Untersuchungen,* Viena, 1881, fasc. I[1], p. 74). Tot aici putem aminti forma *amindou (— amindouă,* Weigand, *ibidem,* p. 130), care vorbeşte de asemenea în contra afirmaţiunilor d-lui Gorra.

în ceea ce priveşte *ea, acea* în loc de *aeuă, aceauă*[1], d. Gorra zice că pronumele a putut foarte uşor să piardă silaba *uă,* pentru că el nu avea o formă articulată *(-^a)* care ar fi înlesnit păstrarea lui *uă*[2]. D. Gorra ar fi trebuit să ne arate de ce *două, nouă* (numeral şi pronume), *vouă* nu s-au redus la *do, no, vo,* pentru că nici aceste forme n-au avut niciodată articol.

Critica pe care am făcut-o teoriei lui Miklosich ne arată că este peste putinţă să admitem împreună cu el şi cu d. Gorra că sunetul «din *steaua* este rezultat din *l* dublu din lat. *stella.* Nu ne rămîne deci decît să concludem că *stella* a trecut la *stea* şi că între această din urmă formă şi articolul *a* s-a dezvoltat încetul cu încetul un sunet intermediar între o vocală şi o consoană *fu, o).* Urmele unui fenomen analog există poate şi în istrianul *blava* (masc. *blau),* pl. *blave* (masc. *blavi),* derivat din germ. *blau* şi atestat la Gartner *(Rumunische Untersuchungen* ale lui Miklosich, 1\ p. 56). Sunetul *v* din acest cuvînt reproduce desigur pe un *u* mai vechi, şi cine ştie dacă într-o zi chiar dacoromânul *steaua* nu va ajunge la *steavă?* Tot aici putem cita şi pe *aciua* (pentru o formă mai veche **acia),* amintit şi de d. Meyer-Liibke *(Grammatik der rom. Sprachen,* t. I, § 104) pentru a pune în evidenţă posibilitatea dezvoltării unui *u* între două vocale. în sfîrşit, în această categorie putem pune poate şi formele atît de obscure din portugheză: *fa- i-a bi, ja-u-a vi,* citate de d. Gorra (pp. 488, 493)[3].

[1] D. Gorra admite, ca şi d. Schuchardt, că ***ziţfă*** vine dintr-o formă ****dia,*** devenită în latina vulgară din Dacia ****diva*** (p. 552 ; cf. p. 554). Această etimologie, susţinută şi de Miklosich, ***Beiträge zur Lautlehre der rumänischen Dîalekte,*** I, pp. 42—43, şi de d. Weigand, ***Die Sprache der Olympo-Walachen,*** 1888, p. 31, este prea fantastică. Cf. Tiktin, ***Zeitschrift fur rom. Philologie,*** t. XI, p. 442; Meyer-Liibke, ***Kritischer Jahresbericht iiber die Fortschritle de. rom. Philologie,*** t. II[1], p. 81. D. Gorra se încearcă să apere această etimologie referindu-se la forma ***ziua,*** macedo-rom. ***z&a*** în care accentul a trecui pe ***V-*** „Dacă acest **JI**, zice d. Gorra, ar fi un element eufonic, schimbarea de accent ar fi surprinzătoare, pentru că sunetul care serveşte să înlăture hiatul nu primeşte niciodată accentul în limbele romanice". D. Gorra se înşală, pentru că, chiar dacă admitem trecerea lui ***v*** la ***u,*** nu putem nicidecum explica schimbarea de accent (comp. ***neayă).*** Forma ***dzţfa*** (şi nu ***zua*** cum zice d. Gorra) se explică prin ***dziţfa = dzăţţa*** (comp. ***dzăsără = dziseră.*** Weigand, ***Die Sprache der Olympo-Walachen,*** p. 31), de unde ***dzţfa*** în urma contopirei lui ***ă*** cu 74.

[1] Trebuie să spun aici că derivaţiunea lui ***acea*** din ***eece illa,*** admisă de unii filologi şi introdusă şi de d. Korting în ***Lateinisch-romanisches Worterbuch,*** nr. 2764, este cu desăvîrşire falsă. ***Acea*** nu poate veni decît din ***eecu (m) illa,*** în vreme ce ***eece illa*** a dat ***aceea, aceia.*** Această din urmă formă nu poate rezulta din ***acea,*** după cum spune d. Tiktin ***(Zeitschrift fur rom. Philologie,*** t. XII, p. 444). Este deci de prisos a mai explica pe acest ***i*** din ***aceia*** printr-o influenţă analogică a genitivului (dat.) singular de la forma femenină şi a nominativului (acuzativului) plural masculin, explicaţiune propusă de d. Tiktin ***[l.c,*** p. 446). Cf. şi Gorra (p. 558), care întoarce în contra d-lui Tiktin înseşi observaţiunile făcute de acest din urmă.

[2] D. Gorra recurge la aceeaşi ipoteză pentru ***bea, ia (bibit, bibat, levat),*** care, după el, ar fi înlocuit nişte forme mai vechi ****beayă, *iayă.*** Totul este însă foarte problematic. ***lauă*** s-ar fi păstrat cu atît mai mult, cu cît pers. a 3-a sing. a indic, prezent de la conjugarea 1-a se termină în ***ă.*** De altă parte, dacă admitem că ****bea\fă, *ia\fă*** s-au redus la ***bea, ia,*** trebuie să presupunem că a existat un stadiu intermediar ***beau, iau.*** Ne întrebăm însă atunci pentru ce aceste forme s-ar fi scurtat, devenind ***bea, ia,*** în timp ce la persoana a 3-a plural s-a păstrat ***beau, iau.***

[3] Cît despre ***da-oar, încăpea-oor, puteo-oar (= da ar, încăpea ar, putea ar),*** citale de d. Tiktin ***(Zeitschrift fiir rcm. Philologie, i.*** XII, p. 44), putem

Vedem deci cum toate faptele examinate aici ne pot autoriza să ne exprimăm în contra teoriei apărate cu atîta ardoare de d. Gorra.

Studii de filologie română, Bucureşti, 1898, p. 43-49.

spune că nu au nimic de-a face cu ***steaua.*** Sunetul ***9 (u)*** din aceste forme este datorit foarte probabil unei influențe analogice a persoanei a 3-a sing. de la futur ***(închina-tfa, fi-ua*** etc), unde ***u*** s-a dezvoltat din ***v,*** după cum a observat foarte bine d. Philippide ***(Istoria limbei române,*** p. 34). D. Philippide admite însă greşit că ***a*** de Ia condițional ar fi rezultat şi el dintr-un ***v*** care a existat odinioară la auxiliarul ***aş, ai, ar.*** Aceasta este însă o simplă iluziune, pentru că etimologia ****voiam sic,*** propusă de d-sa pentru a explica pe ***as*** etc, nu poate fi luată în serioasă consideratiune.

DIN ISTORIA AMUȚIRII LUI „U" FINAL ÎN LIMBA ROMÂNĂ

du studiu amănunțit asupra lui *u* final în limba română nu n a scris încă. Se constată de obicei că *u* a dispărut, afară de cazu**rile** cind urma după vocală tonică *(bou* etc.) şi *l, r* combinați cu **II** Iță consoană *(umblu, codru* etc.) şi, în unele regiuni, cînd era precedat de i *(voiu* etc); prin ce faze a trecut amuțirea lui, nceasta nu s-a cercetat încă mai de aproape.

Miklosich[1] s-a mulțumit să constate faptele cunoscute, fără să **le** urmărească istoriceşte. Singur **D.** Tiktin s-a oprit mai mult asupra chestiunii şi a fixat cîteva puncte; rezumînd constatările pe care le-a făcut în texte, d-sa observă[2]: „Vocala finală [înțelege **aici** şi pe *u* şi pe *i]* devenise semisonă în epoca în care încep monumentele noastre literare... Căderea s-a întîmplat, cum arată tex**lele,** în secolul al XVII-lea. în *Codicele Voronețian, u* este omis numai sporadic. în textele publicate de d-1 Hasdeu, *Cuvinte iliu betrini,* I, ff, constatăm amîndouă scrierile [cu *u* şi *u],* deşi **in** general predomină *u.* în tipărituri *(Îndreptarea legei, Biblia* ***tir*** *liucureşti, Mărgăritare,* ed. I-i) şi în manuscrise din secolul al XVII-lea, *u* apare tot mai rar, şi în secolul al XVIII-lea — excepțiime făcută pentru reproducerile de texte mai vechi, ca *Mărgări lare,* ed. a 2-a, *Psaltirea* din Iaşi, 1743 — abia se mai întilneşte". < Miservațiunile d-lui Tiktin nu corespund în totul faptelor; distinețiunile pe care le face după epoci nu se potrivesc Ia multe texte; **de** altă parte, din constatările d-sale sînt omise cîteva stadii ale

[1] ***Beiträge zur Lautlehre der rumän. Dialekte, Vokalismus,*** III, 9.
[2] ***Zeitschrift fur romanische Philologie,*** XI, 74; XII, 223.

căderii lui *u,* pe care le deducem dintr-o examinare minuțioasă a textelor şi pe care vom căuta să le precizăm.

N-am intențiunea să urmăresc aici pe *u* în toată epoca de dezvoltare a limbii române din secolul al XVI-lea pînă în al XlX-lea; de aceea nu voi pune la contribuție decît relativ puține texte; mă voi opri mai mult la partea mai veche a acestei epoci şi voi alege textele care-mi vor permite să ajung mai uşor la faptele pe care țin să le pun în evidență, fazele prin care a trecut amuțirea lui *u,* condițiile care au favorizat sau împiedicat cîtva timp această amuțire.

Cine a citit textele noastre vechi ştie cîtă confuzie domneşte în general în scrierea lui *u* final; aci întîlnim *u,* aci *ă* şi chiar omiterea lui; tocmai confuziunea aceasta a încurcat de multe ori pe editori şi i-a oprit la constatarea că în această privință scriitorii vechi nu urmau nici o normă. Vom vedea că de fapt lucrurile nu stau tocmai aşa.

Analiza cîtova texte ne va convinge.

încep cu *Codicele Voronețean.* D-l Sbiera a arătat cum se prezintă *u* final în acest text; voi releva faptele esențiale şi care-mi dau prilej să completez observațiile d-sale.

Păstrarea lui *u* întreg este una din particularitățile distinctive ale *Codicelui Voronetian;* numai în cîteva cazuri găsim w (t): *amină* CLXV, **6;** *apostolii* CXXXVIII, **3, 5,** CLXV, **7** (d-l Sbiera transcrie greşit *apostolulu),* CLXVIII, **1** (transcris şi aici *apostolulu),* **10;** *hicleşigu* LXV, **5** (de astă dată cu T>; d-l Sbiera transcrie *hicleşigă); tuturora* CXLII, **8;** de asemenea numele *Ierusalimu* (de **21** ori si o dată *Rusalimu* VII, **6);** *Israilu* CIX, **9;** *Savaothu* CXXXII, **4;** *Vrocnidonu* LXXXVII, **2;** *Pavelă* XXXV, **8** este transcris greşit, manuscrisul dă *Pavela.* După cum a observat d-l Sbiera (p. **282),** în *amină, apostolu, Ierusalimu, Israilu, Savaothu* si *Vrocnidonu* copistul a fost, desigur, influențat de formele slave identice **(i1A\HH'K.** anoc-roA-h, iepo^cdAHM-h, **H3p<iH/M», caKaoAT»» KPOKHM,4,OHK).** Rămîn *hicleşigu* şi *tuturora,* unde *u* a fost desigur introdus de copist, care trebuie să fi aparținut unei regiuni în care *u* începuse să slăbească[1].

într-un singur caz găsim pe *u* final omis, în *bu^r e* CLV, **8;** d-l Sbiera restituie pe *u,* ceea ce nu era tocmai necesar; omisiunea lui se explică uşor, fiind datorită foneticei sintactice.

0 mențiune specială merită o formă atonă care apare cind cu *u,* cînd fără: e pron. de ac. pers. a **3**-a sg. /, în *şi-l bătea* **1,11 —-12,**

[1] Admit, în adevăr, cu d-l Sbiera, că ***Apostolul de la Voroneț*** este o copie; d-l Crețu, ***Revista pentru istorie,*** VI, 151, a combătut părerea aceasta, dar fără succes.

/ voru lega **XXVII, 8,** *şi-l voru pridădi* **XXVII, 9,** *a-l bate* **\I,IV,** *i>,se-l tremiță* **LXV, 4,** *audi-l* cm'**LXXI, 2,** *se-l* cinstească **< XXXVII, 5** (d-l Sbiera restituie aici de prisos pe *u); înslujitu-l-au* **\X 111, 3 —4,** *l-au dusu* **XXXIII, 7,** pe care d-l Sbiera le citează (p 280) alături de celelalte, căderea lui *u* nu este de aceeaşi natură, IIIII• 1 adusă de eliziunea dinaintea vocalelor următoare; în cele •nai multe cazuri însă, *lu* apare întreg (v. glosarul, s. *elu),* ceea .!• I **a** autorizat pe d-l Sbiera să-**1** transcrie astfel şi în abreviațiuni. **I)u|>a** d-l Sbiera (p. **280—281),** omiterea lui *u* în pasagiile amintite **ar 11** datorită sau unei scăpări din vedere a scriitorului sau împrelni **arii** că pe timpul cînd s-a scris *Codicele Voronetian,* pronunțarea **m-cstui** pronume era „în graiul comun" (după d-l Sbiera, *Cod.* \ *'<>r.* ar fi scris în limba generală a românilor din secolul al **XV**-lea **nan al XVI**-lea) sau de tot fără *u* sau variabilă, şi copistul s-ar fi **abalut** de la manuscrisul original, făcînd pe unele locuri conceiji**IIiii** pronunțării din vremea lui. Părerii d-lui Sbiera i se poate opune alta, care mi se pare mai admisibilă. Prin însăşi poziția **lui** în frază ca formă atonă, *lu* era expus să-şi piardă pe *u,* şi reducerea lui la Z a trebuit să se întîmple de mult; dar, ca şi alte cuvinte **alune,** el a continuat cîtva timp să fie întrebuințat în amîndouă lormele, pînă ce una din ele, cea fără *u (u),* s-a generalizat; faza **aceasta** intermediară a putut foarte bine să fi existat chiar în **graiul** în care a fost scrisă cea dintîi traducere a textului şi în **«are,** în alte cazuri, *u* era constant păstrat; nu e deci nici un motiv **na** punem ezitarea între *l* şi *lu* pe seama copistului, după mine, din a doua jumătate a secolului al **XVI**-lea.

O formă atonă este şi pers. **1**-i sg. şi a **3**-a **pl. ind.** pr. *su;* de remarcat însă că pentru aceasta nu găsim nici o singură dată *s* (v. glosarul s. *fi).* Să fie o simplă întîmplare? se poate, dar nu **culc** exclusă ipoteza că acest cuvint a putut să-şi păstreze mai multă vreme decît *lu* vocala; un verb îşi pierde mai greu independența **In** frază decît o particulă pronominală; e cu putință deci ca textul original al *Cod. Vor.* să fi avut peste tot *su.* Pentru *al,* a treia formă care intră aici, e de observat că nu găsim nici un exemplu **ni** *u* **XXXVI, 14, CV, 10, CXVI, 8, CXXXII, 11, CXLII, 2, CLXII, 12, CLXIX, 11**; d-l Sbiera (p. **281)** vede şi aici o „modernizare" a copistului; de aceea in două rînduri adaugă pe *u* **(CXLII, 2, CLXII, 12);** în alte două scrie *ală* **(CLXIX, 11)** pentru că deasupra lui *l* este pus un tilda, care însă nu reprezintă totdeauna **un** *u,* ceea ce mă face să nu aprob transcrierea d-sale. Dacă întîlnim peste tot *al,* cred că nici aici nu e ceva arbitrar. Sînt anume de părere că *alu* şi-a pierdut pe *u* şi mai curînd că *lu;* această particulă sfrîns lipită de genitive şi posesive era cea mai expusă să-şi piardă

St*

vocala finală, pe cînd *lu,* şi mai mult încă, după cum am spus, su puteau pînă la un grad să se păstreze astfel, funcţiunea lor sintactică dîndu-le pînă la un grad mai multă independenţă decît lui *al.*

Făcînd abstracţie de aceste din urmă forme, excepţii numai aparente, şi de cele vreo două de mai sus în *u* datorite copistului, *Codicele Voroneţian* ne dă, prin urmare, în ce priveşte pe *u* final o scriere consecventă.

Nu tot aşa se prezintă lucrurile în *Psaltirea Scheiană.* Aici constatăm o confuzie continuă între *u* şi *u;* aceleaşi cuvinte apar scrise cînd într-un fel, cînd într-altul. Vom fi siliţi să insistăm mai mult asupra acestui text, cu atît mai mult cu cît n-a fost încă studiat din acest punct de vedere. Vom releva toate formele cu *u* şi *u* pe care le întîlnim în el şi vom încerca să lămurim faptele, pentru că oricît de confuz s-ar înfăţişa ele Ia prima vedere, totuşi din grupările pe care le vom face, se va vedea că oarecare puncte limpezi se degajează din ele.

Voi grupa întîi formele mai frecvente şi care ne vor înlesni să ajungem la vreo concluzie.

Încep cu forme în *u*[1]:

Acelu XCIV. 10, CI. 28; *adaugu* LXX. 14, *adausn* XCV; *aducu* LXXI. 10, LXXV. 12; *adurmiiu* III. 6, IV. 9, LVI. 5; *aflămu* CLVIII.39, *aflaiu* LXVIII. 21, LXXXVIII. 21, CXIV. 3, CXVIII. 162, *aflatu* LXXIII. 2; *agiungu* XVII. 38, LCII. 9; *agîutătorîu* XXX. 3; *agîutătorlu* IX. 10. 35, XVII. 3, XIX. 3, XXI. 12, XXVII. 7, XXIX, 11, XXXII. 20, XXXIV. 2, XXXIX. 14. 18, XLI. 10, XLV. 2, 12, LI. 9, LVIII. 10. 17, 18, LIX. 13, LXI. 9, LXX. 3, LXXI. 12, LXXVII. 35, LXXXVII. 20, 27, XCIII. 22, CVII. 9, 13, CXIII. 17, 19, CXVII. 6, 7, CXX. 1, 2, CXLIII. 2, *agîutoru* LXXXII. 9, CVI. 12, CVIII. 12; *alegăndu* CLIII. 39, CLXII. 69; *alergalu* CXVIII. 32; *alesu* XVII. 27; *altu* XLVII. 14, LXXVII. 4, 6, CI. 19, CVIII. 8, CLIII. 39, *amaru* IX. 28, LXIII. 4, CLIII. 32; *amu* CXVIII. 63; *amuţim* XXXVIII. 3,10; *ânsu* IX. 26, XVII. 7,13, XXI. 28, 30, XXXIII. 6, XXXVI. 5, XL. 10, XLIX. 3, L, LXI. 9, LXIII. 11, LXVII. 5.11,LXVIII.37,LXXVI.3, LXXVII. 60, LXXIX. 10, LXXXIV.

[1] Cifrele romane trimit la psalmi, cele arabe la versete; numai cifrele romane indică titlul psalmilor. N-am relevat cazurile în care *u* apare, cînd un cuvînt se combină cu o enclitică, *ispovedescu-me* IX, 2; *rogu-te* XXVII, 2, etc; acestea n-au nici o importanţă în cazul de faţă; de altă parte, *u* în asemenea construcţiuni s-a păstrat pînă astăzi, nici forme ca *derept aia* XXXI, 6 etc, n-au, bineînţeles, vreo valoare, căderea lui «fiind datorită eliziunii.

9. 14, LXXXVI. 5, 6, XC. 2, XCI. 16, XCV. 6, CIL 16, CV. 23. CXXXVIII. 6, CXLI. 3, CXLIII. 2, CLIII. 4, *insu* XI. 6, XII. 5, XVII. 3, 9, 31, XX. 6, XXIII. 1, XXIV. 14, XXVI. 3, XXXIII. 8, 9, 10, 23, XXXVI. 12. 29, 40, LIV. 13, LXI. 9 LXVI. 8, LXVII. 15, 24, LXXIV. 4, LXXXVIII. 23, CVI. 34, *ânsu* VII. 14, *insu* IV. 4, CLIII. 6, *nusu* CVIII. 19, *rusu* XVII. 24; *apărătorîu* XVII. 31; *apăraîu* CXVIII. 101; *aprinsu* XX. 10, CUI. 4; *apucâmu* XCIV, 2, *apucalu* CXVIII. 147, *apucata* XX. 4; *arătăndu* LXVIII. 32; *arcu* XVII. 35, XLV. 10, LXXVII. 57; *ardăndu* CLVIII. 46, *arzdăndu* CIV. 32; *argintu* XI. 7, CIV. 37, CXIII. 12, CXVIII. 72, CXXXIV. 15; *arsu* XI. 7, LXXIX. 17; *ascultămu* CLVIII. 30; *ascundu* LV. 7, *ascunşu* XXXIX. 11, CXVIII. 11, *ascunşm* XXXI. 5, *ascunsu* XXVI. 5, XXX. 20, XXXII. 7, LXIII. 5, LXXX. 8, C. 5, CXXXVIII. 15; *ascuţitu* LI. 4; *aslamu* XIV. 5; *aşteptam* LIV. 9, CXVIII. 166, *aşteaptaîu* LXVIII. 21; *asu* VII. 4,'5; *audu* CXIII. 14, CXXXIV. 17, *auţu* XXV. 7, LXXXIV. 9, *audimu* XLIII. 2, *audiîu* XXX. 14, XXXVII. 14, LXI. 12, CLV. 1; *bărbatu* XVII. 26, 49, XXXIII. 9 XXXIX. 5, LXXXIII. 6, CLIV. 9, *bărbătu* CXXXIX. 22; *bătrănu* CLIII. 25; *bătrărilu* XXXVI. 25; *bendu* LXVIII. 13; *blagoslovescu* XV. 7, XXXIII. 2, XXXVI. 22, CXXXI. 15, *blagoslovească* CXLIV. 1, *blagoslovim* IX. 24, XVII. 47, XXVII. 6- *blăndu* LXXXV. 5; *blăstemu* IX. 28, CVIII. 18; *braţu* CXXXV. 12; *bricîu* LI. 4; *cadu* III. 7, XVII. 39, XXI. 30, XXXVI. 2, XLIV. 6, LXXI. 9, CXXXIX. 11, CXL. 10, CXLIV. 14, *cadu* VII. 5, *cădemu* XCIV. 6; *călcătorîu* XL. 9, *călcătoru* C. 3; *calu* XXXI. 9; *câmpu* CLV. 5; *cāndu* II. 13, III, IV. 2, 3, 4, VI. 4, IX. 4, 31, XII. 1, 2, 3, XIII. 7, XVI. 15, XVIII. 12, XXI. 25, XXVI. 2, XXVII. 1. 2, XXIX. 10, XXX. 14, 23, XXXI. 4, XXXIV. 13, 17, XXXVI. 24, 33, 34, XXXVII. 17, XL, 6, 9, XLI. 3, 4, 10, U, XLII. 2, XLV. 3, XLVII. 4, XLVIII. 11, 16, 17, XLVIII. 19, L, L. 6, LII. 7, LVII. 11, LX. 3, LXI. 4, LXIII. 2, LXVII. 8. 15, LXX. 9. 23, 24, LXXII. 18, LXXIII. 10, LXXIV. 3, LXXV. 10, LXXVII. 34, LXXVIII. 5, LXXIX. 5. LXXX. 6, LXXXI. 2, LXXXVIII. 47, LXXXIX. 13, XCI. 8, XCIII. 3, XCV, XCVI, C 2, CI, CI. 23, CV. 44, CVI. 6, 13, 19, 28, CVIII. 7. 23, CXVIII. 6, 7, 9, 32, 82, 84, 171, CXIX. 1, 7, CXXIII. 2, 3, CXXV. 1, CXXVI. 5, CXXXVI. 1, CXL. 1, CXLI. 4, CLI, CLIII. 8, 35, CLV. 2, CLVII. 8; *căntu* VII. 18, IX. 3, XII. 6, XVII. 50, XXVI. 6, XXIX. 13, LVI. 8,10, LVIII. 17,18, LX. 9, LXIV. 14, LXX. 8,22,23. LXXIV. 10, LXXXVIII. 2, C, 1, CUI. 33, CVII, 2, 4, CXXXVII. 1, CXLIII. 9, CXLV. 2, *căntâmu* XX. 14, XCI. 2, *căntumu* GLII. 1, *căntăndu* CLIX. 88;

capu CXXXII. 2; *cărtularlu* XLIV. 2; *cătu* XXII. 5, XXX. 20, LXII. 2, LXV. 3, 5, LXXII. 1, CIL 12, CXVIII. 103, CLVI. 20, CLVII. 10; *cautu* CXVII. 7, CXVIII. 6, CLVII. 5, *căutămu, căutaîu* CXLI. 5; *celariu* LXXVIII. 1; *ceîu* XXVI. 4, 8, CXVIII. 145, *ceru* XXI. 27, XXXIV. 4, LXVIII. 7, LXIX. 3, 5, LXX. 13, 24, 41, CIV. 3, *ccrăndu* XXXVII. 13, XXXIX. 15, 17, *cerşim* XXXIII. 5, XXXVI. 36, LXXVI. 3, CXVIII. 10, 22, 45, 56, 94, 100, CXXI. 9; *ceriu* VIII. 2, X. 5, XIII. 2, XVII. 10, 14, XXXII. 13, XXXV. 6, LII. 3, LVI. 4, 6, 11, 12. LXVII. 34, LXXII. 9, 25, LXXV. 9, LXXVII, 24, 26, LXXXIV. 12, LXXXVIII. 38, CI. 20, CIV. 40, CVI. 26, CVII. 6, CXII. 6, CXIII. 11, CXVIII. 89, CXXXV. 26, CXXXVIII. 8, CLIII. 40, CLIV. 10, CLIX, 60; *ceru* LVII. 15, LXXIX. 15, XC. 1, XII. 19, CVII. 5, CXXXIV. 6, CXLVIII. 1, 4, 14, CLIII. 1, CLXII. 34; *cesiu* LXXII. 15; *chiemu* III. 5, XVII. 4, 7, XXI. 3, XXVI. 7. XXVII. 1, XXIX. 3, 9, XXX. 23, LVI. 3, LXXVI. 2, LXXXV. 3, 7, CXV. 4, 8, CXVIII. 146, CXL. 1, *chiemamu* XIX. 8, LXXIV. 2, LXXIX. 19; *chiemalu* XVI. 6, XXI. 25, LIV. 17, LXV. 17, LXXXVII. 2, 10, 14, CXIV. 4, CXVII. 5, CXVIII. 145, 147, CXIX. 1, CXLI. 2, 6, CLIII. 3, CLVII. 3, *chemaiu* IV. 2, 4; *chiemăndu* LXVIII. 4; *chinu* XXX, 8; *chipu* XLI. 2; *cludatu* VIII, 2; *clătescu* XV. 8, XXIX. 7, CLIX, 79; *clevetescu* LXX, 13; *clipescu* XXXIV 19; *coperemăntu* CXX, 5; *coperitorlu* CLII, 2; *coperitoru* LXX, 6; *coperu* XXXI, 1; *corbu* CI, 7; *cornu* XVII. 3, XXI. 22, XXVIII. 6, LXXVII. 69, XCI. 11, XCVII. 6; *credincosu* LXXXVIII. 38, CXLIV. 13; *credu* XXVI. 13, *credlu* CXV. 1, XCVIII. 66; *crescu* XCI. 8, CIV. 24; *cruntu* V. 8; *cugetaiu* LXXVI. 6, CXVIII. 59; *culubu* LXXXIII. 4; *cumăndu* LIII. 8; *cumplitu* IX. 19, 33, XVII. 36; *cumu* CXXXVI. 4; *cungîuraiu* XXV. 6; *cunoscu* XIX. 7, *cunoscuîu* XXXI. 5, XL. 12, XLIX. 11, LV. 10, LXX. 15, C. 4, CXVIII. 75. 152, CXXXIV. 5, *cunoscuții* XLVII. 4, CLV. 2; *cuptoru* CLVI1I. 47, 49, *cuptorîu* XX. 10, CLVIII. 51; *curățescu* XVIII. 14; *curatu* XI. 7; *curşu* LVIII. 5; *curu* C. 8; *curundu* 11. 13, VI. 11, XXXVI. 2, XLIV. 2, LXVIII. 18, LXXVIII. 8, CXXXVII. 3, CXLII. 7. CXLVII. 5, *corundu* CI. 3; *cuvăntu* XVIII. 3, XL. 9, XLIV. 2, LXIII. 6, LXVII. 12, LXXVI. 9, CIV. 8, CXVIII. 42, CLV. 5; *dăndu* XXXVII. 21, CUI. 28; *dătăiorlu* IX 21; *deadevăru* V. 11, XIV, 3, XXIV. 10, XLIV. 5, L. 8, LVII. 2, LXXXVIII. 15, CX. 8, CXVIII. 75, 160, CXXXI. 11, CXLIV. 18, CXLV. 7, CLIII. 4, CLVI. 10, CLVIII. 27. 28, CLXII, 8, *deadeavăru* CXVIII. 43,142, *dedevăru* LXXXIII. 12, LXXXIV. 11, LXXXV. 15, *deadeveru* LVIII. 14; *decătu*

\X.XV1. 16, LI. 5, LXVIII. 32, LXXXIII. 11, CXVII. 8, 'i CXVIII. 72; *densu* II. 6, CLI. 6; *dereptămu* CV. 6; *dereptu* v". 10, VI. 5, VII. 12, VIII. 3, IX. 9, X. 8, XI. 6, XVI. XXII. 3, XXIV. 7, 8, 11, XXVI. 11, XXXII. 4, XXXIV. **12,** XLIII. 26, XLIV. 5, XLVII. 12, XLVIII. 8, L. 12, LVII. .'. CXVIII. 19, LXXII. 18, 19, LXXVIII. 9, LXXXIX. i:., XCI. 16, XCVI. 8, CV. 8, 32, CVI. 17, CVIII. 5, 21, 24, CXI. 4, CXIV. 5, CXVIII. 112, 137, 154, CXXI. 8, 9, CXXVIII. CXXIX. 4, CXXIX. 4, CXXXI. 10, CXXXIV. 14, CXXXVII. s, CXLII. 10, 11, CXLIV. 17, CLIII. 4, 19, 27, CLIV. 10, CLV. 7, CLVI. 18, CLVIII. 2, 28, 34, 35, 37, CLXI. 78, CLXII. 31; ***drresu*** LVIII. 5; *deşchidu* CLV. 14, *deschidu* XLVIII. 5, LXXVII. **2,** *deschidăndu* CUI. 18; *deşertu* III. 8, V. 11, VII. 5, XI. 3, X XIII. 4, XXIV. 4, XXV. 4, XXX. 7, XXXIV. 7, 19, XXXVII. 1.t, XXXVIII. 7, 12, XXXIX. 5, XL. 7, LIX. 13, LXI. 10, LXII. 10, LXVIII. 5, LXXII. 13, LXXVII. 33, LXXXVIII. 4K, CVI. 9, CVIII. 3, CXVIII. 37, 161, CXIX. 7, CXXVI. 1, 2, CXXXVIII. 20, CXLIII. 8, 11; *deşideraiu* CXVIII. 40; *deştingu* XXI. 30, XXVII. 1, XXIX. 4, 10, LIV. 16, LXXXVII. 5, CXLII. 7, CLIII. 2, *deslindu* CXIII. 25, *deştinşu* CLVII. 7; *drsusu* CLIII. 8, CLXI. 76; *dicu* XXXIV. 10, XLI. 10, LXIX. CXLIV. 6. 11, CLIII. 40, *dişu* XXX. 15, 23, XXXI. 5, XXXVII. 17, XXXVIII. 5, CXV. 2, CLIII, 26, *dicăndu* XXXIX. 16, XC. 2, CLVIII. 51, *dăcăndu* LXX. 11, *disu* CLVIII. 30; *di+tăîu* I-XXIII. 2; *dobăndiîu* CXVIII. 111; *dodeescu* XXVI. 12, LXVIII. 21; *dojenindu* CXVII. 18; *domnu* XI. 5, XXIV. 8, XXXIII. 3, LXVII. 21, LXXXII. 19, CLVIII. 45, CLXII. 60; *elu* VII. 1,!, VIII. 5, 6, 7, IX. 9, 31, XIV. 4, XVII, XX. 3, 4, 7, XXI. 9, 24, 25, 27, 29, XXIII. 2, 10, XXIV. 15, XXVI. 4, XXXI. 6, XXXII. 8, 9, 21, XXXIII. 7, XXXIV. 8, 25, XXXV. 3 XXXVI. 5, 7, 13, 22, 32, 33, 36, XL. 2, 3, XLIII. 22, XLIV. 12, XLV. 6, XLVII. 4, 9, 13, 15, L, LI. 8, LIV. 11, 23. LIX 4, 14, LXI. 2, 3, 6, 7, LXII. 12, LXIII. 6, LXV. 6, 17, LXVII"• 2, LXVIII. 31, 35, 36, 37, LXX. 11, LXXI. 15. 17, LXXIII. 14, LXXVII. 34, 36, 38, 40, 58, 70, LXXIX. 9, 14, LXXXI. LXXXVI. 5, LXXXVIII. 21, 22, 23, 27, 28, 42, 46, XC 3, 14, 15, 16, XCIII. 12, 13, XCIV. 5, 6, 7, XCVII. 1, XCVIIL 6, XCIX. 3, CI. 14, CIL 11, 13, 14, 17, CIV. 7, 20, 21, 26, CV. 29, 32, 43, CVI. 32, CVII. 14, CVIII. 30, CX. 5, CXII. 8, CXVL 1, CXVIII. 2, CXXIX. 7, 8, CXXXI. 11, 13, 14, 18, CXLIII. 3, CXLIV. 18, 19, 20, CXLVI. 9, 11, CXLVIII. 1, 2, 3, 4, 5, CXLIX. 2. CL. 1, 2, 3, 4, 5. CLII. 2, CLIII. 10, 15, CLIV. 8, 10, CLIX. 88, CLX. 50; *esiiu* CLI. 5, *esiu* LXXXVII. 9; *făcătorîu* XIII.

LXII. 6; *mania* CLIII. 21; *mânu* XC. 12; *mărâncu* XXI. 27, XLIX. 13, *mănâncă* CI. 5, *mâncaiu* C. 5, CI. 10, *mâncăndu* XIII. 4, LII. 5; *măjţgăetoriu* LXVIII. 21; *mărescu* XVII, 51, LXVIII. **31;** *mărgu* LXXXVIII. 15; *mâritu* XVIII. 6; *mărmăntu* V. **11;** *măru* XVII. 38; *mencorosu* XXXII. 17; *menimu* CLVI. 13; *meniu* LXV. 3; *meserimu* LXXVIII. 8; *mestecaiu* CI. 10; *milostiva* LXXVII. 38, LXXXV. 15, XCVIII. 8, CIL 8; *miluitoru* CX. 4; *miruratu* VIII. 10, *minunatu* CLII. 11, *minuinatu* LXXV. 5; *moru* CXVII. 17; *mujdeîu* XXXI. 9; *multu* LXXVII. 15, LXXXV. 5, 15, LXXXVIII. 50, LXXXIX. 10, CIL 8, CXIX. 6, CXXII. 3, CXLIII. 13, CXLIV. 8, *murinda* XLVIII. 11; *nădăescu* CXIII. 16, *nădeaescu* CXXXIV. 18; *născu* XXI. 32, LXXVII. 6; *năvidescu* CLIII. 41, *năvideascu* LXXXV. 17, CXXVIII. 5; *neamu* LXXVI. 9, LXXVII. 4, LXXXVIII. 2, 5, CI. 13, CIV. 8, CV. 31, CXVIII 90, CXXXIV. 13, CLIII. 5, 7; *necurătiiu* XVII. 32; *nedejduescu* VII. 2; *nedereptu* XVII. 49, XXIV. 19, XLII. 1, CXVIII. 118, CXIX. 2, CXXXIX, 2, 12, CLVIII. 32; *nefaptu* CLXII. 46, 47, 53, 67, 69; *nefiindu* VII. 3, *nefindu* CUI. 35; *nemâsuratu* CLXII. 48, 49, 53 -54; *neneavideascu* LXVII, 2; *nesleaitu* CLXII. 26; *nestinsu* CLXII. 77; *netăîatu* CXIII. 8, *nevinovaţii* XVII. 26, CV. 38; *neziditu* CLXII. 67; *nişchitu* VIII. 6, XXXVI. 10, 16, LIV. 9, LXXII. 2, XCTII. 17, CLVI. 20; *nuoru* LXXVII. 14, XCVI. 2, CIV. 39; *obiduescu* XXXIV. 1; *ogodescu* LV. 13; *omerescu* XVI, 4; *ometu* CXXXII. 2; *omu* XX. 11, XXI. 7, XXIV. 12, XXXIII. 13, XXXVII. 15, XLII. 1, LI. 9, LIV. 14, LXI. 4, LXXXIII. 13, LXXXVI. 5, LXXXVII. 5, LXXVIII. 49, CIV. 14, 17, CXVII. 8, CXXXIV. 8, CXXXIX. 2, CLXII. 13, 15, 17, 29; *opritorîu* XXVII. 8; *opu* XIII. 3, XXXI. 6; *organu* CLI. 2; *osândescu* XC1II. 21; *otetu* LXVIII. 22; *otstămpescu* CXVIII. 118, *otstămpimu* CLVIIL 29; *pămăntu* IX. 39, XI. 7, XVI, 11, 14, XXI. 30, XXXII. 14, XXXIII. 17, XL. 3, XLV. 9, **11,** XLVIII. 3, 12, LVII. 3, 12, LXII. 3, LXVI. 3, 5, LXXI. 6, 16, LXXII. 9, 25, LXXIII. 7, 8, 12, LXXVII. 40, 69, LXXXIV. 12, LXXXVII. 13, LXXXVIII. 40, 45, CI. 20, 26, CIL 11, CUI. 14, CIV. 16, CVIII. 15, CXI. 2, CXII. 6, CXVIII. 19, 25, 87, CXXXIV. 6, CXXXVIII. 15, CXXXIX. 12, CXL. 7, CXLII. 3, 6, 10, CXLVI. 6, CXLVIII. 7, 14, CLIII. 24, CLIV. 8, 10, CLVI. 9, 10, 18, 19, CLVII. 7, CLIX. 76, *pămănuu* CIX. 6, *pâmăntu* VII. 6; *pârătalu* XXXVII. 7; *pieru* IX. 4, XXXVI. 20, 34, 38, LXXII. 27, XCI. 10, CI.27, CUI. 29,*perindu* XXXVI. 20; *plecu* CXLIII. 2, *plecaiu* CXVIII. 112, *plecatu* LXI. 4; *pliru* IX. 28, XXXII. 5, *plinu* CXVIII. 64; *plodu* CVI. 37, CLV.

17; *pobeadescu* LXXXVIII. 24; *pociu* XXV. 1, CXXXVIII. 6, ***poiu*** IX. 4, LVII. 8, LXVII. 10, *putuiu* XXXIX. 13, LXXXVII. **10,** CXVIII. 163; *pomenescu* XV. 4, LXX. 16, *pomenilamu* (:XXXVI, *l.pomeniîu*XLI. 5, CXVIII. 52,55, CLVII. *S.pomeanilu* LXXVI. 12. *pomeniu* LXXVI. 6, CXLII. 5, *pomeaniu* LXXVI. **'i;** *protivescu* LXVII. 19; *prămăndescu* CUI. 12; *preacăntatu* CLVIII. 52, 53; *preaînălţatu* CLVIII. 53; *preagreaşimu* CLVIII. 29; *preaiubiîu* CXVIII. 113, 119, 127, 174; *prearădicăndu* CLIX. KH; *preaslâvescu* LXXXV. 12, XC. 15, *preaslăvitu* CLII. 11; *pnimescu* XXIV. 13, XLIX. 9, LXXII. 5, CXV. 4, CXXXVIII. **20,** *preimimu* XLVII. 10, CLVI. 18, *preimindu* XCI. 15; *pretu* \XV. 10, XLIII. 13, XLVIII. 9, CXXVI. 3; *preveghiluiu* CI. 8; *pribcagu* CIV. 23; *pridădescu* XXX. 6; *prilăstitu* LXXVI. 3; *prilazu* CXLIII. 14; *prişlctu* CXIX. 6; *proidcscu* CUI. 20; *proi-ihiu* XLI. 5; *prorocindu* LXXI; *prorocu* LXXIII. 9, CLV. CLVI, CLVII, CLVIII, CLXIII, 38; *pruj^cu* CLXI. 76; *psaltyriu* CVII.

punlu XII. 2, LXXXVIII. 26, 30, C. 6, *puniu* LXXII. 28, LXXVII. 2; *poniu* CLXII. 73; *pusu* XXXVIII. 2, LXVIII. 12, LXXXVIII. 20, CXVIII. 106; *pus'ull.6; purtătoru* CLVIII. 38; *pusliniiu* LXII. 3; *pustynitu* LXXII. 19; *putu* LIV. 24; *rădică-**ionii*** XVII. 19; *rădica* CLII. 2; *rădicam* XXIV. 1, LXV. 17, l-XXXVII. 10, LXXXVIII. 20, CXVIII. 48, CXX. 1, CXXII. 1, CXLII. 6; *răpaosu* XXXVIII. 14, LIV. 7, LXV. 12, CXXXI. *!>; răsaru* CLIX. 76; *răspundu* LVIII. 8, XC111. 4, *răspundă* CXVIII. 42, *răspunsu* CLXII. 39; *rătecescu* XCIV. 10, *rătăciiu* CXVIII. 110, 176; *războîu* XVII. 35, 40, XXIII. 8, XXVI. 3, LXVII. 31, LXXV. 4, LXXVII. 9, LXXXVIII. 44, CXXXIX. .1, 8, CXLIII. 1; *răzvrătim* LXXVII. 57, CLIII. 5; *rebdu* XXXIX. **2,** LI. 11; *rebdaiu* XXIV. 5, XXXIX. 2; *rebdătoriu* CIL 8, CXLIV. 8; *rebdătoru* LXXXV. 15, *răbdătorîu* VIL 12; *revniîu* LXXII. 3; *rigăescu* CXLIV. 7; *roditorîu* LI. 10, *rodiloru* CVI. 34; *rostu* XVI. 1, LXV. 17, CXIII. 13. CXIX. 2, CXXXIV. 16, (XLIII. 8, CLVIII. 51; *ruoratu* CLVIII. 50; *ruşiredu* LXX. 1, *rusiratu* XIII. 6, XIV. 4, LXXII. 22; *sacu* XXXIV. 13, LXVIII. **12';** *salasu* CV. 16; *săntu* IX. 21, XI. 5, XXIV. 6, XXXIV. 3, XLVIII'. 15, XLIX. 7, 8, 10, 11, LIV. 8, 22, LXVIII. 21, 30, LXXII. 5, LXXVII. 39, LXXXVIII. 50, XC. 15, XCI. 13, XCI1I. 11, XCIV. 4, XCV. 12, CI. 26, OII. 33, CXVIII. 99, **111**,141, 143, CXXXVIII. 18, CXLII. 12, CXLIII. 15, CXLV. **2,** CLIII. 31, 37, 39, CLXII. 23, 52, 57; *sămtu* VI. 3, *sâmtu* II. ti; *sapatu* LXXIX. 17; *săpunu* L. 9; *săracu* LXXXI. *3;seracu* IX. 39; *saţiu* CV. 15; *sboru* LIV. 7; *seadu* CI. 28, CVI. 26; *scăr-brsi-u* XXX. 10; *scrăbescu* LXVIII. 18; *scrăbiiu* CIV. 3; *scrăbiu*

LXXVI. 4; *schimbu* XLVIII. 8; *scoțu* XC. 15; *scoşu* CLI. 6; *scrietorîu* XLIV. 2; *scrisu* CXLIX. 9; *scutitoriu* CXIII. 8, 19, *scutitoru* CXIII. 17; *secam* CI. 12; *seduîu* XXV. 4. 5, *sedăndu* XLIX. 20, LXVIII. 13; sem/m LIX. 6; s/arata XIX. 3, XXI. 4, XXIII. 3, XXXII. 21, XLVI. 9, L. 13, LXII. 3, LXVII. 6. 18. 25, LXXVI. 14, LXXXVI. 1, LXXXVIII. 21, XCVIII. 3, 5, 9, CIL 1, CIV. 3, CV. 47, CX. 9, CXXXIII. 2, CXXXVII. 2, CXLIV. 21, CLIV. 10, CLVIII. 52, CLXII. 68; *sfeatu* CLIII. 28; *sintiiu* XXXIV. 15; *slâbindu* CLIII. 36; *slabu* VI. 3; *slăvită* XXIII. 7, CLII. 1, CLIV 8; *smentitu* XXIX. 8; *socotescu* XXVI. 4; *socotita* XCIV. 10; *somnii* CXXVI. 2; *spămăntu* XXVI. 1; *spăndurămu* CXXXVI. 2 ; *spargă* LXXXVIII. 34; *spăsescu* XLIII. 7; *spăsitorlu* XVII. *42;spiru* XXXI. 4;*spovedescu*CLXII. 61 —62; *spuniîu* XXV. 7, XXXVII. 19, CXVII. 17, CXLI. 3, CXLIV. 6, 12, *spunlu* II. 7, IX. 2, 15, XXI. 23, XXXI. 5, LIV. 18; *spuniu* LXX. 17, LXXII. 28, LXXIV. 2, LXXVII. 6, CI. 22, *spuiu* LXXXVIII. 2, *spunu* CXLIV. 4; *spuru* XXI. 32, LXVII. 12; *spuşlu* XXXIX. 6; *spunindu* LXXVII. 4; *spurcu* (în ms. *spurccu,* despărțit de d-l Bianu în *spurc cu: cu* n-are însă ce căuta aici; lipseşte si la Coresi) LXXXVIII. *35 ;stăndu* CXXI. 2, CXXXIII. 1, CXXXIV. 2; *stălpu* LX. 4; *stlăpu* XCVIII. 7; *ştiutoru* CXLI. *5;stiutu* IX. 17, LXXV. 2; *strigămu* XCIV. 1, 2 *;slrigaîu* XXXVII. *9;'slriiru* XLIII. 21, LXVIII. 9 ; simnw LXXX. 10, CLI. 5, CLIII. 12; *suîu* CLV. 16;swira CXXXVIII. 8; *suindu* CV. 7; *sunăndu* CLVIII. 50; s»pl« VIII. 8, IX. 28, XVII. 10, 37, 39, 40, 48, XLVI. 4, LIV. 11, LXII. 10, LXV. 17, LXXXVII. 7, XCVIII. 5, CV. 42, CXXXVIII. 15, CXXXIX. 4, CXLIII. 2, CLIII. 22; *surdu* XXXVII. 14; *suru* IX. 7, XLV. 4; swsw VII. 18; *tâcuiu* XXXI, XXXVII. 3, XLIX. 21; *tăialu* CLI. 6; *tănjescu* CI. 3; ta/m XLIX. 9, 13; *taru* XXXVII. 5, LXXX. 7; *temu* III. 7, XXVI. 1; tmdM CXIII. 15, *tindu* XXVII. 2, LIX. 10; *țiru* LXVIII. 36, LXXII. 6; *tornu* XVII. 38; *totu* CIL 22, CIV. 21, CXLV. 2; *traşu* CXVIII. 131; *trecu* LXV. 6, 12, LXXII. 9, LXXVI. 18, LXXIX. 13, LXXXVIII. 42, CUI. 9, 10, CXLIII. 4, *treacu* LXVII. 22, XC. 6; *trecuîu* XXXVI. 36; *trecăndu* XVII. 32, CLVI. 13; *trista* XXXVII. 7, XLI. 10, XLII. 2, CXVIII. 28; *turnu* CI. 7; *ucigu* CLIII. 39; *ucisu* CV. 38; *ugodescu* CXIV. 9; *ugodiîu* XXXIV. 14; *ultămu* XLIII. 18; *ultaîu* CI. 5, CXVIII. 30, 61, 83, 109, 141, 153, *ultaru* CXXXVI. 5; *ultatu* LXXXVII. 13; *ultato* IX. 19; *umbraru* LXXVII. 28; *umnojescu* CXLIII. 13; *unsu*LXXXVIII. 21; *untu* XXII. 5, XCI. 11, CUI. 15, CLIII. 13, 14; *upuvăescu* XVII. 3, XXVI. 3, XXXIX. 4, XLIII. 7, XC. 2, CXLVI. U, CLVIII. 40; *upuvăimu* XXXII. 21, 22; *upuvăiiu*

X. 2, XII. 6, XV. 1, XXIV. 2, 20, XXV. 1, XXX. 2, 7, 15, XXXVII. 16, XL. 10, LI. 10, LV. 4, 5, 11, LXX. 1, 14, LXXXV. 2, CXVIII. 42, 43, 74, 81, 147, CXL. 8, CXLII. 8, CXLIII. 2; *upuvăîu* LIV. 24, *upăvâiiu* CVIII. 114; *upuvăindu* XVI. 7, XVII 31, XXX. 25, XXXIII. 23; *urcoru* XXI. 16; *urditu* VIII. 4 CUI. 8; *urescu* XXXIV. 19; *urilu* XXV. 5, CXVIII. 104, 113, 128; *uriu* C. 3, *uritu* CLVIII. 32; *usteniîu* VI. 7, LXVIII. 4; *vădu* X. 8, XXXIX. 4, CXIII. 13, CXXXIV. 16; *vădu* V. 5, XXVI. 4, LXII. 3; *vâdulu* XV. 8, XXXVI. 25, 35, LIV. 10, LXV. 18, CXVIII. 96, 158, CXLI. 5; *vădăndu* LXXII. 3; *văratu* XVI. 12; *vărsu* CXLI. 3; *vrăsaiu* XLI. 5; *vărtosu* L. 4; *vrătosu* LXXXVIII. i l; *vasu* XXX. 13; *vătămămu* XLIII. 18; *vâtuilu* LXXii. 15, LXXXVIII. 4; *veacu* IX. 8, XI. 8, XIV. 5, XVIII. 10, XX. 5, XXI. 27, XXIII. 7, 9, XXIV. 2, 6, XXVII. 9, XXVIII. 10, XXIX. 7, 13, XXX. 2, XXXII. 11, XXXVI. 18, 28, 29, XL. 13, 14, XLIII. 9, XLIV. 3, 7, 18, XLVII. 9, J5, XLVIII. 9, 12, 20. LI. 10, 11, LIV. 20, 23, LX. 5, 8, 9, LXX. J, LXXI. 17, 19, LXXII. 12, 26, LXXIII. 12, LXXIV. 10, LXXV. 5, LXXVI. 8, LXXVII. 66, 69, LXXVIII. 13, LXXX. 16, LXXXII. 18, CXXXIII. 5, LXXXIV. 5, LXXXV. 12, LXXXVIII. 2, 3, 5, 29, .'O, 37, 38, 53, LXXX1X. 2, XCI. 9, XCII. 2, XCIX. 5, CI. 13, 29, CIL 9, 17, CUI. 5, 31, CIV. 8, 10, CV. 1, 31, 48, CVI. 1, CIX. 4, CX. 3, 5, 8, 9, CXI. 3,6, 7, CXII. 2, CXIII. 26, CXVI. 2, CXVII. 1, 2, 3, 4, 29, CXVIII. 44, 52, 89, 93, 98, 111, 112, 142, 144, 152, 160, CXX. 8, CXXIV. 1, 2, CXXX. 3, CXXXI. 12, 14, CXXXII. 3, CXXXIV. 13, CXXXV. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, CXXXVII. s, CXXXVIII. 24, CXLIV. 1, 2, CXLV. 7, 10, CLII. 18, CLIII. 7, 40, CLV. 6, CLVII. 7, CLVIII. 26, 52, 53, CLIX. 88, CLX. .'•», CLXI. 70; *vechilu* VI. 8, CLVII. 73; *vedemu* XXXV. 10, CV. 5; *vegkiemu* CLVIII. 30; *vencu* CLV. 19; *veselescu* XVIII. *'); veselitu* XXIX. 2; *veşmăntu* CI. 27, CVIII. 29; *vestescu* LIV. ÎS; *viru* LXVII. 32; *vinu* CXXV. 6; *vinilu* XXXIX. 8; *vetyrlu* LXVIII. 3; *vinindu* CXVII. 26, CXXV. 6; *viru* LIX. 5, LXVIII. 13, LXXVII. 65, CLIII. 14; *vinu* LXXIV. 9; *vilelu* XLIX. 9; *vlatlicescu* L. 14; *voiu* II. 8, V. 5, XVII. 24, XVIII. 14, 15, XXVI. f., 13, XXVII. 1, XXXVIII. 12, XXXVIII. 5, 14, XL. 11, XLI. • i. XLII. 4, XLVIII. 5, XLIX. 7, 8, 12, 15, 21, L. 9, LVI. 8, LXI. 7, LXII. 5, LXV. 16, LXX. 18, LXXII. 17, LXXIV. 3, LXXVI. 13, LXXX. 9, 11, LXXXV. 11, LXXXVIII. 24, 29, 33, 36, XC. 14, 15, CVII. 2, CIX. 1, CXIV. 2, CXV. 3, CXVIII. Iii, 17, 18, 27, 34, 44, 55, 73, 77, 88, 93, 115, 116, 125, 134, 144, I4<>\ CXXXI. 5, 11, 12, 14, CXXXVI. 6, CXXXVIII. 7, 9, 18,

CXL. 10, CXLII. 7, CLII. 2, CLIII. 1, 20, 23, 24, 26, 40, 41, 42, CLV. 16, 18, CLVII. 5, 10; *vremu* CXXXVI. 4; *voru* V. 6, 13, IX. 18, 23, 26, XXXIII. 6, XXXIV. 27, XLVIII. 11, L. 15, 21 LXVII. 30, LXXXIII. 8, LXXXVII. 13, LXXXVIII. 6, 16 17, XCVII. 8, CUI. 30, CXXV. 5, CXXXVIII. 18, CXXXIX. 11, CLIII. 42, CLV. 2, 11, CLVI. 11; *vuru* I. 5; *vruiu* XXXIX. 9, LXXII. 25, LXXXIII. 11, CXVIII. 30, 35; *vruindu* XXXIX. 15; *zboru* XXXIX, 11, LXVII. 31, LXXXI. 1, CX. 1, CXLIX. 3; *zidindu* CXXVI. 1; *zidu* CI. 8, CXXVIII. 6; *zlacu* CXLVI. 8.

Forme în u:

Adâncatulu CLVII. 4; *agiutorîulu* LXIX. 2, XC. 2, CXXIII. 8; *agîutorulu* LXIX. 6, LXX. 7, 12, LXXXIII. 6, XC 1; *alesulu* LXXXVIII. 20, CV. 23; *alesiloru* LXXXVIII. 4; *andora* LXXXIX. 10; *ânsulu* LXXI. 9, LXXVII. 37, XCIX. 2; *apăratulă* CUI. 7; *apelară* LXVIII. 16, CVI. 33, 35, CXVIII. 136, CLV. 10; *arepiloru* XVI. 8; *austrulu* LXXXVIII. 13; *bâiatulu* CXXX. 2; *bătrăniloră* CVI. 32; *bolvaniloru* XCVI. 7; *brațulu* LXX. 18; *cailoru* CXLVI. 10; *cămpulu* LXXVII. 12, CXXXI. 6; *căntariloru* LXX. 22, XCII, XCIV, XCV; *cănteculu* XII, XIV, XXIII, XXVI, XXVIII, XXXVIII, XLII, XLVIII, LI, LXVI, LXXII, LXXV, LXXXVI, XCI, XCVI, XCVII, XCVIII, C, CVII, CXLII, *căn-bteculu* LXXX, *cănteceloru* XC; *capulu* LXXIII. 14, CIX. 7; *celoru* CXVIII. 165; *cerbiloru* CUI, 18; *cerulu* XCV. 11; *cîudeloru* LXXVII. 32, CX. 4; *cocanulu* LXXIII. 6; *codriloru* XCIV. 4; *cornulu* LXXIV. 5, 6, 11, LXXXVIII. 18, XCI. 41, CXI. 9; *creaştetulu* LXVII. 22; *cugetă* LIV. 15, *cugetulu* LXXV. 11; *cnmplitulu* LXXI. 8; *cuperemăntulă* XC. 1; *cuvăntulu* CVI. 20, CXVIII. 43, 116, 154, *cuvinteloru* CXVIII. 130, 148; *deadevărulu* LXXXV. 11, LXXXVII. 12, LXXXVIII. 2, 6, 9, 25. 50, XCI. 3, XCV. 13, XCVII. 3; *deadeavărulă* CXXXVII. 2; *dedevărulu* LXXXIV. 12; LXXXVIII. 34; *dereptătiloru*CXVIII. 33; *dereptatiloru*CXVIII. *6S;dereptulu* CXI. 7; *dereptiloru* 1.5, 6, LXXII. 1, XCVI. 11, CX. 1, CXI. 2, 4, CXVII. 15; *desărtăloru* II. 1; *desideratulu* LXXVII. 29; *deulu* XLIII. 9, LXVI.' 7, LXVII. 2, 21,'32, 36, LXVIII. 36, LXX. 17, LXXII. 11, LXXIV. 8, LXXV. 7, 10, LXXVI. 2, 3, 14, LXXVII. 19, 34, 41, 56, 59, LXXIX. 8, LXXX. 11, LXXXIII. 3, 4,8, LXXXV. 2,15, LXXXVIII. 27, XCI. 16, XCIII. 1, 7, 22, XCIV. 7, XCVIII. 8, 9, XCIX. 3, CVII. 8, CXIV. 5, CXLIII. 1, CXLIV. 1, CXLV. 5, 10, CLIII. 15; *dileloru* CI. 24, 25; *dimpregiurulu* LXXXVIII. 8, *dimpreglurulu* XCVI. 2; *diselorîi* CXVIII. 32, 35, 66; *dodeiloriloru* LXXXVIII. 43; *domnulu* II. 7, LXVII. 20, LXXVI. 2 LXXVII. 21, LXXXIV. 13, LXXXVI. 6, LXXXVIII. 53, XCIL I, 4, XCIII. 1, 11, 14, 17, 22, 23, XCIV. 6, XCV. 4, 10, XCVI. 1, 10, XCVII. 2, 6, XCVIII. 1, XCIX. 3, CI, CI 17, 19, 20, CIL 6, 11, 20, CUI. 34, 35, CIV. 21, CV. 34, CVI. 6, 28, CVIII. 15, CIX. 5, CXI. 1, CXII. 1, CXIII. 19, 20, 21, 23, CXIV. 5, 9 • XV. 6, CXVII. 18, 24, CXX. 7, CXXI. 9, CXXVII. 1, CXXIX. o, 7, CXXXIV. 3, 19, 20, CXXXIX. 7, CXLIV. 14, CXLV. 2, CLI. 3, CLIII. 4, CLV. 19; *domniloru* CXXII. 2, CXXXV. .1; *doamneloru* CXXII. 2; *draculu* VII. 6, LXXIII. 10 18 LXXXVIII. 23, XC 6; *draciloru* LXXVII. 61, CV. 10, 37', 41! < iXXXVII. 7; *duhulu* XXXIII. 19, XLVII. 8, L. 13, LXXVI. 4, 7, CIL 16; *dulciloru* CXXIV. 4; *dumbr aviloru* XCV. 12; *dumnedeulu* LXXXV. 12, XCVIII. 5, CV. 47, CXIII. 10; *dureriloru* XCIII. 19; *Eghypetulu* CIV. 38; *eftinu* CIL 8, CX. 4; *epuriloră* CUI. 18; *fanulă* CI. 12; *fapteloru CUI.* 13; *fărecatiloril* LXXVIII. 11 CI. 21; *fieriloru* LXXIII. 19, LXXVIII.' 2; *fiiulu* LXXII, LXXIX. 18, LXXXV. 16, LXXXVIII. 23, CXV. 7; *fiiloră* LXVIII. 9, LXXII. 15, LXXVII. 6, LXXXII. 9, LXXXVIII. •20, CIL 7, 17, CV. 38, CVI. 21, 31, CXIII. 24, CXLIV. 12, CXLVIII. 14; *focală* LXXVII. 63, LXXVIII. 5, LXXXVIII. 47, CXVII. 12; *frațiloră* LXVIII. 9; *fricoşiloru* CX. 5; *fsatulu* LXXIII. 7, LXXVII. 67; *fsatelorii* CIL 15, CUI. 11, CVII. 8; *fumulu* LXVII. 3; *gardulu* LXXIX. 13; *gintulu* LXXI. 5 XCIV. 10, CI. 25; *giudeciloru* LXXXVI. 6; *giudetulă* LXVII. 6, CV. 3, CXVIII. 102; *glasulu* LXXVI. 19, LXXX. 12, LXXXV. 6, XCIV. 8, CV. 25, CXVIII. 149, CXL. \;*grasulă* LXXX. 17; *grumazulu* LXVIII. 4; *Hananeilorii* CXXXIV. 11; *hicliansigulii* XCIII. 23; *hrislulu* LXXXVIII. 39; *idoliloru* CV. 38; *împăratulu* LXVII. 13, LXXXIII. 4, LXXXVIII. 19; *împăratiloru* CXLIII. 10; *impregurulu* LXXV. 12; *împregîurîulu* LXXXVIII. 9; *înaltulu* CIL 11; *începutulu* LXXX. 13; *încinsulu* LXVIII. 25; *îngeriloru* XC. 11; *ințelesemu* LXXVII. 3; *lordanulu* CXIII. 3; *iubițiloru* CXXVI. 2; *ludeiloru* LXVII. 28, LXVIII. 36, XCVI. 8; *lâeusteloru* LXXVII. 46; *leagecălcăloriloru* LXXIV. 5; *limbiloru* XVII. 44, LXXI, XCV. 5, 7, CIX. 6, CLIII. 42-*loculu* CIL 22; *lontrulu* CIL 1; *lucrulu* LXXXIX. 17, CUI. 23* CX. 2, CXIII. 12; *lucrurcloru* CX. 6; *luminatulu* LXXXIX. 8; *lunciloru* CUI. 20; *mațeloru* CXXXI. 11; *măniloru* LXXXIX. 17, XCIV. 7, CI. 26, CX. 7, CXIII. 12, CXXXIV. 15; *măneloru* XCI. 5; *marlorulu* LXXXVIII. 38; *mărturiloru* CXVIII. 14; *measerulu* LXXIII. 21 ; *meserulă* LXXXI. 4; *measeriloru* XI. 6-*mesenloru* LXXI. 4, 13; *mirulu* CXXXII. 2; *miselulu* XXXIV.

10, LXXI. 12, LXXIII. 21, CXXXI. 3, 4; *miseilorā* XI. 6, LXXI. 2, 4, CXI. 9, CXXXIX. 13; *morțiloru* LXXXVII. 11, CV. 28; *născutulu* XXXIV. 17; *necurațiloru* I. 1, 4. 6; *neinleleptulu* XCI. 7; *nereulu* LXXVII. 72, C. 2; *nesăturatulu* CI.'7; *nuorilortt* LXXVII. 23; *obiduitoriloru* CXVIII. 122; *ochiiulu* XCI. 12; *ochylorîi* V. 6; *oiloru* LXIV. 14, LXXVII. 70, CXIII. 4. 6; *omulil* LXXXIX, LXXXIX. 3, XCIII. 10,12, CIL 15, CXVII. 6; *oameriloru* XI. 2, XIII. 2, 7, XXI. 7, LXVI. 5, LXVII. 36, LXXI. 2, 3, 4, LXXII. **5,** LXXXIV. 3; *oameniloru* IV. 3; *oaminiloru* LXXVII. 20, LXXXVI. 6, LXXXVIII. 48, LXXXIX. 3, XCIII. 11, XCV. 10, 13, CIV. 44, CV. 4, CVI. 8, 31, CX. 6, 9, CXIII. 12, 24, CXXIV. 2, CXXXIV. 14, CXLIV. 12, CXLV. 3; *ominiloru* CIV. 20; *osulii* CXXXVIII. 15; *păcătoşiloru* LXXII. 3, LXXIV. 11, LXXXI. 2, LXXXIII. 11, CXVIII. 61, CXXIV. 3, CXXXIX. 9, CXLV. 9; *păcătoşiloru* I. 1, III. 8; *păcătoşiloru* VIII. 10;*pământulu* LXXIV. 4, LXXV. 9, LXXIX. 10, LXXXII. 19, LXXXIV. 13, XCV. 1, 9, 11, XCVI. 1, 4, 5, XCVII. 4, XCVIII. 1, XCIX. 2, CUI. 9, 24, 32, CIV. 7, CV. 38, CVI. 35, CXII. 7, CXIII. 23, CXVIII. 90, CLIII. 1; *părintiloru* CVIII. 14; *pasăriloru* LXXVIII. 2, CLIII. 24; *păsenilor'u* XCIII. 2, CXXII. 4; *picorulu* LXVII. 24, XC. 12; *picoareloru* XCVIII. 5, CIX. 1, CXXXIX. 6; *pier dator Hor u* I. 1; *plăngemu* XCIV. 6; *plecatulu* LXXXI. 3; *plecaliloru* CI. 18; *plinulu* XCVII. 7; *plodiilu* LXVI. 7; *porănciteloru* CXVIII. 73; *preapodobnicu* XVII. 26, XLIX. 21, CLIII. 4, *preapodobniciloru* LXXVIII. 2, XCVI. 10, CXV. 6, CXLVIII. 14; *prcgiuriulu* LXXVIII. 4; *prolivniculu* LXXIII. 10; *rănitulil* LXXXVIII. 11; *răpaosulu* CXIV. 7, CXXXI. 8; *răpansulu* XCIV. 11; *rculu* C. 4, CXX. 7; *riulu* CXXXVI. 1; *rostuiți* VIII. 3, LXXII. 9, LXXVII. 2, 30, LXXX.11,LXXXVIlI.2,CV.33,CVI.42,CXVIlI.43;rwmre/oru CXXXIX. 10; *rugatorilorā* LXXIII. 23; *sălbatecă* LXXIX. 14; *saraculu* XCIII. 6; *săraciloru* LXVII. 6; *scaunulu* XCVI. 2, CIL 19; *şerbulu* LXXVII. 70, 71, LXXXV. 2, LXXXVIII. 21, CIV. 26, 42, CXVIII. 176, CXLIII. 10, *şerbilorā* LXXVIII. 2, 10, LXXIX. **5,** LXXXVIII. 51, CI. 29, CXXII. 2, CLVIII. 33; *sfeaiiilu* CX. 1; *svfeatulu* LXXII. 24; *sfatulu* I. 1; *sfintiloru* LXXXVIII. 6, 8. CIX. 3; *sulnicu* XXIII. 8, LXVII. 13, LXXIX. 5, 8, 15, 20, LXXXIII. 13, LXXXVIII. 9; *Sionulu* L. 20, CI. 14; *somnulu* LXXV. 6; *spăsitoriulu* XCIV. 1 *spăsitorulu* LXXVIII. 9; *spițeloru* CXX, CXXVI, CXXVII, CXXVIII, CXXIX, CXXXI, CXXXIII; *spunemu XCI. 3; strugurulu* CLIII. 32; *sufletulu* LXVIII. 11, 21. 33, LXX. 23, LXXIII. 19, LXXXIII. 3, LXXXV. 13, 14, LXXXVII. 4, 15, LXXXVIII. 49, XCIII.

17, **19,** CIL **2,** CUI. **1, 35,** CVI. 9, CXVIII. **175,** CXXXVIII. **14;** •.*ufleteloru* LXXVII. **18;** *suspiniloru* CI. **6;** *susulii* LXXXVI. Cili. **13;** *sveasinicu* CXVIII. **105,** CXXXI. **17;** *tămpleloru* <:\\XI. **5;** *tatălă* LXVII. **6,** CLXII. **21;** *tinutulu* LXXXVIII. **In,** CXIII. **2;** *trufaşulu* LXXXVIII. **11,** C. **5,** *trufaşiloru* CXVIII. **vi;** *iuneteloru* LXXVI. **19;** *lurburatulu* LXXXVIII. **10;** *untulu* ('VIII. **18;** *uriculu* XCIII. **14;** *uscatulu* XCIV. **5;** *veaculu* XXIX. **8,** XCI. **8,** CXI. 9, CXVIII. **44;** *vecinilorā* LXXVIII. i, **12,** LXXIX. **7,** LXXXVIII. **42;** *veghietorulu* CXXVI. **1;** *s-eniiulu* CXVIII. **54;** *viiloru* CXIV. 9; *vinulu* C111. **15;** *viteloru* ('.III. **14:** *vrăjmasulu* CLII. 9; *vrătosiloru* LXXXV. **14;** *zborulu* IA.XXV.' **14;** *zepretitulu* LXXIX. **17;** *zgăulil* L. **12,** CVIII. **18,** «•.XXXVIII. **13;** *zmăulu* XI. **13,** *zmeiloru* LXXIII. **13.**

Cn lucru ne izbeşte cînd aruncăm o privire peste aceste forme din *Psaltirea Scheiană: u* apare în cuvintele accentuate pe penul-i una, *it* în cele care poartă accentul pe silaba a treia sau a patra. Vccastă constatare e suficientă ca să conchidem că scrierea cu *u* ,i *il* nu poate fi arbitrară; tot ea ne duce imediat la explicarea iiuiomenului. *n adevăr, dacă în *adaugu, aflatu* etc. *u* este plin, aceasta se explică prin împrejurarea că el se putea păstra încă multă vreme în această poziție, fiind susținut de silaba accentuată, imediat precedentă; în *agiutorlulu, alesulu* etc. condițiunile lunetice nu mai sînt aceleaşi; finala stă departe de accent şi în asemenea împrejurare *fi* nu mai avea, ca să zicem aşa,un razim, era mai uşor expus slăbirii; de aici reducerea lui la *u*. Dubla valoare pe «are o prezintă *u* final n-are, prin urmare, de ce să ne surprindă; Voneticeşte, ea este uşor de înțeles, şi tocmai aceste exemple din *Psaltirea Scheiană* ne arată limpede cum trebuie interpretată.

Dar tot *Psaltirea Scheiană* vine să complice constatările pe care le-am făcut. O scriere constantă a lui *u* şi *u* în sensul pe care l-am văzut nu găsim în acest text; pe lîngă formele înşirate, eele mai numeroase şi care ne-au autorizat să tragem deducțiile de mai sus sînt cazuri în care întîlnim un *u* unde ne-am aştepta la *u* şi invers. Rămîne să relevăm aceste cazuri şi să arătăm cum (rebuie privite.

întîlnim *u* pentru *u* în:

Adâncată CVI. **24;** *adurmitu* LXXVII. **65;** *amăritu* CV. **32;** *iiminii* CLXII. **83;** *apusă* CVI. **3,** CXII. **3;** *aputu* CXIII. **14;** *audimu* LXXVII. **3;** *bârbatu* LXXIX. **18,** XCI. **7,** CXI. **1,** CXXXIX. **2,** *bârbatu* I. **1;** *blagoslovimu* CXIII. **26,** *blagoslovită* XL. **14,** LXVII. **20, 36,** LXXI. **17, 18,** LXXXVIII. **53,** CV. **48,**

CXLIII. 1, CLVIII. 26; *capii* LXXI; *căiii* LXXXIII. 2; *celu* CXXXV. 4, CXXXVI. 8; *cersulă* CX. 2; *cosii* LXXX. 7; *cumpliți.* LVIII. 14, LXXII. 6, LXXIII. 19, LXXVI. 9, LXXVIII. 5, CIL 9; cwwuî LXXII. 19; *cuntirimă* LXXIII. 8; *deadevâru* CLVIII. o1, *deadcavără* CX. 7; *desusfi* XC. 9; d] *inceputu* LXXV! *12;disă* XV. 2, LXXII. 13, LXXIV. 5, LXXVI. li, CXXXVIII. 11, CXXXIX. 7, CXLI. 6, CLVII. *b;ducă* XXXVIII. *lÂ;duhii* X. 7, L. 12, 19, LXXVII. 39, CXVIII. 131, CXXXIV. 17, CXLVIII. 8, CLVIII. 39, 50, CLIX. 88, CLXII. 42. 43, 46, 48, 49, 51, 56. 59; *duplecalu* LXVIII. 24; *elii* XVIII. 6, XXXII. 9, LXVII. 36, LXXI. 15; *țacfi* CXLII. 10; *fălosii* LXVII. 13; *fărălegimn* CV. 6; *focii* XLIX. 3, LXXIII. 7, LXXVII. 14, 21, Cili. 4, CIV. 32, 39, CV. 18; *fricoșii* LXXV. 8, LXXXVIII. 8, CX. 9, CXXXVIII. 14; *fumil* XLIII. 22, LXXVIII. 4, CLVIII. 33; *gîudețu* LXXI. 2, CIV. 21, CX. 7, CXVIII. 122, £arfefâ LXXIV. 8; *glosă* CUI. 12; gocti CUI. 26; «mw!» CLXII. 64; *'grașii* XCI. 11; *greasimu* CV. 6; *împărală* XX. 2, XXXII. 16, LXXI. 2, XCIV. 3, CIV. 20; *inceputu* CIX. 3; /wsrî CVIII. 18; w«i LXXXVIII. 25, CLIII. 43; *înlelcsu* CXVIII. 99; îHM» XXVIU. 6, XLIV; *lăudată* XCV. 4;' tocă XLI. 5, LII. 5, LXVII. 6, LXXXIII. 7, CVIII. 4, 5; *loră* II, 3, V. 11, 12, LIV. 22, LXVIII. 12, 24. 26, 28, LXXI. 14, LXXII. 9, 18, LXXIII. 3, 9, LXXVII. 4, 11, 12, 24, 25, 28, 29, 31, 33, 37, 38, 44, 46, 47, 48, 50, 53, 54, 57, 61, 63, 66, LXXVIII. 10, 12, LXXXII. 12. 17, LXXXIV. 3, LXXXVIII. 18, 33, LXXXIX. 16, XCIII. 23, XCVIII. 7, 8, CI. 29, CUI. 8, 28, 29, 35, CIV. 24, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 44, CV. 11, 15, 18, 27, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 44. CVI. 5, 6, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 26, 27, 28, 38, 40.. CVIII. 25, CX. 7, CXIII. 10, 17, 18, CXVII. 10, 11, 12, CXVIII. 70, CXIX. 7, CXXXVIII. 17, CXXXIX. 4. 10, CXL. 4, 6, 7, CXLIII. 8, CXLV. 4, CXLIX. 6, CLIII. 32, CLIII. 35, 36; *lutic* LXVIII. 15; *măslinii* CXXVII. 3; *merg**fi*** CXLII. 8; *mică* CLXII. 21; *milostivă* LXXXV. 5, CXIV. 5; *minunată* LXVII. 36; *minuinatii* XCII. 4; *munciții* LXXXVII. 16; *nathii* CLVIII. 46; *neamii* CXI. 2; *nemestecatu* LXXIV. 9; *netrecută* CVI. 40; *nevinovată* XVIII. 14; *obrazii* CLXII. 28; *omă* LII. 6: *opii* LII. 4: *osândită* CVIII. 7; *păcală* CVIII. 7; *pomenită.* LXXXVII. 6; *posiămpimii* LXXIX. 19; *potopii* XXVIII. 10; *preaslăvitu* LXXXVIII. 8; *pridăditu* LXXXVII. 9; *prorocii* I, L; *pusă* LXXXVIII. 28, C. 3; *răsădită* CUI. 16; *răsăriții* CVI. 3; *rugată* LXXXIX. 13; *rușinații* LXXIII. 21; *sătulă* LXXVII. 25; *schimbată* LXXXVII. 5; *sfântă* XIV. 1; *smerită* CLVIII. 39, *smearitu* LXXIII. 21; *spusă* LXXII. 15; *slrăstuilă* XVI. 9; *susă* LXX. 19, LXXII.

S, LXXIV. 6, LXXVII. 35, 56, LXXXI. 6, XCVI. 9, CXLIII. 7, CXLVIII. 1; *tirutu* LXVII. 36; *totu* LXVIII. 24, XCIV. 3, XCV. 1, XCVI. 5, XCIX. 2, CIV. 35, 36, CVII. 6; *tremurată* XVII. 8: *uitată* XXX. 13, *veacu* XVII. 51; *vitelu* LXVIII. 32, CV. 19, 20; *voră* XLVIII. 11, LXVII. 31, LXXL 15, 16, LXXIV. 9, LXXIX. 17, LXXX. 13, LXXXII. 17, LXXXV. 9, LXXXVIII. 17, IX. 12, XCI. 8, 15, XCII. 3, XCV. 12, CI. 23, 29, CUI. 7, CV. 48, CVI. 22, CVIII. 27, CXVIII. 175, CXXV. 2, CXXVI. 5, CXXXI. 9, 12, CXXXVII. 5, CXXXIX. 14, CXLIII. 5, CXLIV. 5, CLIII. 7, CLVI. 14, 19, CLXI. 76, CLXII. 77; *vremii* LXXIX. 4; *vrută* L. 18; *vrătosu* LXX. 3, 7, LXXXVI. 2, CIV. 24. CXVIII. 103. CXXXVIII. 18, CXLI. 7.

Pentru ce în aceste forme apare *ă* cînd toate prezintă condițiile în care am spus că *u* se putea menține mai multă vreme și cind unele din ele le-am văzut mai sus scrise cu *u?* In *amină, iluhă, glasu, milostivii, obrazii, potopii, prorocă, veacă* (poate și *coșii)* s-ar putea admite că copistul a fost influențat de formele slave corespunzătoare, d.wHHT., *A*$X*, ***fAACh,*** A\H<\OCTHKT., 0Kpd3T», iioT^m», npopdKt, K-fcKt (KOIIIK; V. cazurile analoage din *Codicele Voronetian);* în *câtă, celu, cumă, elă, insă, nusii, voru.* (ca auxiliar, de asemenea pînă la un punct și în *loră,* cînd era întrebuințat ca posesiv, funcțiune care aducea o slăbire a accentului lui în frază) n-ar fi nici o greutate să vedem cazuri izolate de reducere a lui *u* la *u* din cauze de fonetică sintactică, fiind toate cuvinte care își pierdeau adeseori accentul pe lîngă altele, •ceea ce înlesnea trecerea lui w la *ă* sau chiar disparitiunca lui (comp. *hatugocură* LXXVIII. 4; *cândva* VII. 3, VII. 4, 5, XLIX. 22, LVIII. *12; cănva* II. 12; scrierea *cănduva* XXXVII. 17, XCIII. * se explică prin influenta grafică a simplului *cându;* comp. și <// XLVI. 9, LIX. 9, LXXXVIII. 12, 21; *dereptire* XLIII. 22, LXVIII. 8; *sup lire* XLIV. 6; *cum[cu un,* cum dă Coresi] *cugeta* LIV. 15). Dacă pentru acestea se poate găsi o explicație, rămîn altele, și cele mai numeroase, pentru care considerațiunile arătate MI pot fi luate în samă; astfel sînt *adâncată, adurmită* etc. Lămurirea acestora — cum de altfel în parte poate și a celor precedente — trebuie căutată aiurea și anume în modul cum ni a transmis *Psaltirea Scheiană.* Se știe că manuscrisul care ne-a pasiiat-o nu este original, ci o copie de multe ori foarte alterată.[1] Scris de doi copiști, el cuprinde o sumă de inconsecvențe ortografice și fonetice; în general copistul întîi (de la ps. I—LXVI. 4)

[1] V. studiul d-lui A. Candrea, ***Monumentele cele mai vechi de limbă românească,*** în ***Noua revistă română,*** III, 534 și urm.

se vecie a se fi îndepărtat mai puțin de model, pe cînd copistul al doilea (de la ps. LXVI. 4 pînă la sfîrşit) a schimbat, a modernizat, apropiind mereu formele ce le găsea în ms. de cele din dialectul lui. Şi lucrul acesta se oglindeşte şi în scrierea cu *u* în loc de *u*. Dacă trecem în revistă lista de exemple din urmă, constatăm că cele mai multe forme cu *u* se întîlnesc în partea scrisă de copistul al doilea (în partea întîi n-am numărat decît 84 cazuri). Dacă acelaşi copist scrie aceleaşi cuvinte sau în condiții fonetice identice cînd cu *u* cînd cu *u,* este evident că una din aceste scrieri trebuie să reflecteze fonetismul manuscrisului pe care-1 urma, iar cealaltă fonetismul dialectului lui; deoarece însă, cum arată observațiile bine întemeiate ale d-lui Candrea, limba acestui copist prezintă particularități de un caracter relativ mai modern, nu mai încape îndoială că formele cu *fi* au fost introduse de el, pe cînd cele cu *u* au trecut din manuscrisul pe care-1 copia; după cum a căutat să înlocuiască de mai multe ori formele rotacizate din original cu cele în *n* din dialectul lui, tot aşa a urmat uneori şi la *u* final, înlocuindu-1 cu *u* cum găsea in graiul lui. Un mic amănunt paleografie vine şi el să confirme acest lucru; la ps. LXXXV. 7, vedem pe acest copist schimbînd pe *chiemii* în *chiemv;* evident că el scrisese întîi cu *u* cum pronunța, dar a îndreptat, revenind la forma din manuscrisul ce urma. in acelaşi mod trebuie privite şi cele cîteva cazuri de *ii* din partea întîi a manuscrisului; copistul întîi nu mai întrebuința nici el *bărbații,* de ex., ci *bărbați!* (e de remarcat că începind să scrie psalmul I, introduce chiar la versetul 1 forma din urmă, dar imediat revine la formele din manuscrisul model, scriind mai departe, la V. 5, cu *u, vuru);* mai credincios însă textului pe care-1 copia, el n-a lăsat decît rareori urme de scrierea cu *ii.*

Rezultă din formele înşirate pînă aici că *Psaltirea Scheiană* este copiată după un manuscris în care *u* final apărea întreg cînd urma imediat după silaba accentuată (excepțiune făcută poate pentru cuvinte atone ca *elfi, voră* etc.) şi era redus la *u* cînd sta departe de accent. Această fază fonetică din istoria lui *u* final se poate reprezenta prin formula *£ u;* * (—)—«. Trccînd prin mîna copiştilor, fonetismul mai vechi al *Psaltirei* a fost alterat, în sensul că ei au înlăturat în unele cazuri pe *u,* scriind, după transformarea pe care o suferise acest sunet, *u* (^w).

Scrierea inversă, *u* pentru *u,* se întîlneşte şi ea de mai multe ori în *Psaltirea Scheiană.* Avem astfel:

Apăru XXXIX. 10; *auru* XLIV. 14, LXVII. 14, CIV. 37, CXIII, 12, CXVIII. 72, CXXXIV. 15; *bucinu* LXXX. 4; *cămpulu*

LXXVII. 43; *căntecu* LII, LXXX. 3; *carcetu* XXVI. 4; *ceareamu* CLVIII. 41; *clopotu* CL. 5; *cugeta* LXXXII. 6; *deaderu* CXXXI. 4; *deşchidemu* CLVIII. 33; *deştinseru* CXXXVIII. 8; *deulu* LXI. 9; *domnulu* CXVII. 6; *durmiretu* LXVII. 14; *eftinu* LXXXV. 15, CXI. 4; *ezeru* CXIII. 8; *țeacemu* CVII. 14, CLVIII. 30; *ficorulu* CLIII. 25; *fulgeru* CLV. 11; *gîudecu* LXXIV. 3; *întoarsetu* VII. 13; *înturearecu* X. 3, XVII. 10, 12, XXXIV. 6, LXVII. 18, *intunerecu* LXXXI. 5, *intunearecu* LIV. 6, *intunerecu* LXXXVII. 7, 13, CHI. 20, CVI. 10, *intunereacu* CX. 6, XCVI. 2, CIV. 28, CVI. 14, CXI. 4, *tunerecu* CLXI. 79; *lăcafăru* CIX. 3; *lăngedu* LXVIII. 30, CIV. 37; *leulu* IX. 30; *lurecu* XXXIV. 6; *mărecu* LXII. 2; *mâsuru* CVII. 8; *mearseru* XXII. 4, CXXXVII. 7; *measeru* XXXIX. 18, XLVIII. 3, LXVIII. 30, LXIX. 6, *meseni* LXXXI. 3; *piardemu* XLIII. 6; *preutu* CIX. 4; *pristăpnicu* CLVIII. 32; *satura* LXXX. 17, CLII. 9, *scaunu* IX. 5, XCIII. 20, CLIV. 8; CLX. 52; *silnicu* XXIII. 8, LXXXIII. 9, CLXII. 58; *singuru* XXIV. 16, XXXII. 15, LXXI. 18, LXXIX. 14, LXXXII. 19, CLI; *spuremu* LXXVIII. 13; *sufletu* LIV. 14, LXXIII. 19, CLVIII. 39, CLXII. 18; *tăräru* XXXVI. 25, LXVIII. 32, *lăneru* CLI. 1; *tatălu* CLIX. 88 *(tatălu* LXXXVIII. 27 e restituit de d-1 Bianu, dar ms. dă *tatălui); troscotu* CLIII. 2; *ultaremu* XLIII. 21; *vatămu* LXXXVIII. 34, CLIII. 39; *vihoru* LXXX. 8; *vindecu* CLIII. 39; *volnica* XXI. 29.

Vedem aici un *u* care nu se împacă nici cu fonetismul copiştilor *Psaltirei Scheiane* nici cu al textului după care este scrisă, aşa cum reiese din constatările de mai sus. în două cazuri, *cămpulu* şi *țeacemu, u* s-ar putea explica prin influența contextului; *rămpulu* apare în adevăr înainte de *lui* şi *țeacemu* după *veghiemu,* unde *u* este justificat; se poate dar ca aceste forme învecinate să fi influențat scrierea cu *u* în cele două cuvinte. Rămîn însă de lămurit celelalte exemple. Explicațiunea pentru acestea n-o văd decît în împrejurarea următoare: *Psaltirea Scheiană* trebuie să derive dintr-un manuscris primitiv cu caractere arhaice bine pronunțate, analoge celor din *Codicele Voronețian[1];* în acest manuscris, *u* final trebuie să fi fost păstrat şi în cuvintele accentuate pe a treia sau a patra silabă *(leulu* etc.); din acest manuscris, citeva forme de acest fel s-au putut foarte bine strecura în copiile ulterioare, şi în special în copia din care coboară *Psaltirea Scheiană.*

[1] Opiniunea aceasta îşi găseşte reazimul în faptul că ***Psaltirea Scheiană,*** comparată cu cea ***Voronețiană*** şi a lui Coresi, arată că toate trei derivă dintr-o traducere veche a psalmilor, cum am arătat în lecțiunile mele de la univer-Hifate şi cura a arătat foarte bine şi d-1 Candrea în articolul citat.

Altfel trebuie probabil interpretate genitivele şi dativele de plural în *u: apeloru* **XVII.** 16, **XLI.** 2; *bucireloru* **XLVI.** 6; *cailoru* **L.** 15; *cămpiloru* **VIII.** 8; *cărariloru* **XXIV.** 4; *cumăndariloru* **CLIII.** 38; *cuvinteloru* **CIL** 20; *deageteloru* **VIII.** 4; *dereptiloru* **XIII.** 6, **XXXIII.** 20, *dereptiiloru* **XXXII.** 1; *draciloru* **IX.** 26, **XVII.** 41, **XX.** 9, **XXX.** 9; *dumnedeiloru* **CXXXV.** 2; *gludeciloru* **XXXII.** 10; *greşitoriloru* **XXIV.** 8; *hicleaniloru* **XXXVI.** 1; *ludeiloru* **XLVII.** 12; *laudeloru* **XVII.** 4: *limbiloru* **IX.** 6, **XXI.** 28, **XXXII.** 10; *măriloru* **VIII.** 7. **IX.** 17, **XVII.** 21; *miseiloru* **IX.** 13, 19, 31, 38; *necuraţiloru* **XVI.** 9; *nevinovatiloru* **XXXVI.** 18; *oameriloru* **IX.** 9, **X.** 5, **XXI.** 7, 32, **XXX.** 20, **XXXII.** 10, 13, **XXXV.** 8; *păcătoşiloru* **XXXIII.** 22; *pădu-riloru* **XVII.** 8; *picoareloru* **CXVIII.** 105; *reiloru* **XXI.** 17; *sfinţiloru* **XV.** 3; *sîerbilom* **XXXIII.** 23, *sileloru* **XXIII.** 10; *sugătoriloru* **VIII.** 3; *tariloru* **XXXIV.** 10; *temuţiloru* **XXXIII.** 10, *tirerciloru* **VIII.** 3; *văduoloru* **LXVII.** 6; *vrâjmaşiloru* **XXX.** 16,, **XL.** 3. Aici *u* se poate explica în două feluri: sau că finala a fost asimilată în scris pronumelui personal *loru,* sau că *lo-* avea un accent secundar, în care caz *u* se putea păstra mai multă vreme. Pentru această din urmă părere ar pleda faptul că aceste genitive şi dative sînt cele mai de multe ori accentuate pe *lo-* în manuscris '*(apeloru, deageteloru,* uneori sînt puse două accente, ca în *necuraţiloru)*; e adevărat că accentuarea este adeseori arbitrară în manuscrisele vechi (în textele religioase care aveau să fie eîntate, ea arăta şi intonarea muzicală a cuvintelor), dar poate m cazul de faţă particularitatea aceasta poate fi luată în seamă. Să nu uităm însă că genitivele şi dativele acestea sînt mult mai puţin numeroase decît cele în *u;* acestea din urmă par a fi fost cele obişnuite în manuscrisul după care s-a copiat *Psaltirea Scheiană,* aşa încît celelalte ar putea fi mai curînd o transmisiune din manuscrisul primitiv al *Psaltirei;* în orice caz, acestea nu aparţin dialectului copiştilor textului nostru. Rămîne o formă de gen.-dat., asupra căreia iarăşi nu putem decide nimic sigur: e *tuturoru* **IX.** 26, **XVII, XVII.** 16, 31 **XX.** 9, **LXXXVI.** 7, **CLXI.** 71, *tutororu* **LXXXV.** 5, **CIL** 6, **CXLIV.** 9, **CXLVIII.** 14, pe lîngă care găsim de două ori *tuturoru* **CX.** 10, **CXLIV.** 15; nu putem spune cum era intonat acest cuvînt *tuturor* sau *tuturor* (azi ambele forme se întîlnesc) şi deci întru cît *u* sau *u* sînt la locul lor; e adevărat că în manuscris găsim de şase ori accentul pe *ro-,* dar la **LXXXV.** 5 aflăm *tutororu;* se poate totuşi ca *tuturoru* să fi fost forma constantă din manuscrisul model al *Psaltirei Scheiene,.* şi atunci *tuturoru* ar fi fost introdus de copistul al doilea. Tot

din cauza nesiguranţei accentului nu putem interpreta nici într-un fel nici într-altul *pe mijloc;* de aceea l-am şi omis din formele înşirate pînă aici; alături de *mijlocu* **XXI.** 23, **XXII.** intîlnim *mijlocu* **XLVII.** 10, **LIV.** 16, **LXVII.** 14, 26, **LXXIII.** '., 12, **LXXVII.** 28, **LXXXI.** 1, **C.** 2, 7, **CUI.** 10, 12, **CVIII.** 30, **CIX.** 2, **CXV.** 10, **CXXXIV.** 9, **CXXXV.** 11, **CXXXVI.** 2, **«'.XXXVII.** 7, **CLII.** 8, **CLIV.** 10, **CLV.** 2. Se zicea *mijloc* sau *mijloc?* manuscrisul dă de nouă ori *mijlocu* de opt ori *mijlocu* şi **de** două ori chiar *mijlocu;* prin urmare, nu se poate nimic hotărî (in *mijlocu* se poate să fie şi influenţa scrierii lui *locu).*

Un grup aparte îl formează encliticele *lu şisu;* pentru amîndouă intîlnim şi *u* şi *ii: se-lu* **XXXIX.** 15, *sc'oate-lu* **LXVIII.** 19, *hubi-lu* **CXVIII.** 140, *lu feace* **CXXXIV.** 7, *ce-lu* **CXLV.** 18, **• • < •** *hi* **XVII,** *mără-lă* **XLIII.** 17; *ce-su* **XV.** 3, **XLIII.** 14, **LXIV.** 0, *vii-su* **XXI.** 27, *gata-su* **XXXVII.** 18, *căte-su* **CVIII.** 11, **CXVIII.** •si, *unulu-su* **CXL.** 10, *cine-su* **CLVI.** 19, *measeru-su* **XXIV.** 16, *- a su* **XLV.** 11, *neavutu-su* **CVIII.** 22, *lău-su* **CXVIII.** 94. Păstrarea **• ni** reducerea lui *u* a trebuit să fie determinată şi la aceste parti-**< nle** tot de accent, în special de accentul cuvintelor pe lîngă care **era ii** alipite; în cazuri ca *liubi-lu, vii-su, u* s-a putut menţine **mai** mult timp decît în *scoate-lu, căte-su* (în *lu* reducerea la *u* **• i** intîmplat devreme şi în construcţii ca *lu feace).* Deoarece **insă** aceste deosebiri datorite foneticei sintactice nu erau totdea-**una** prinse de cei care scriau, formele cu *u* şi *u* puteau fi uşor **> "iil**'iindate; de aceea inconsecvenţa aceasta grafică, cel puţin **ni** parte, se poate să fi existat deja în manuscrisul după care lucrau • i'pişfii *Psaltirei Scheiane* (comp. ce am spus mai sus la *Codicele* ' *oroneţian)*[1].

' Ara omis din listele de exemple numele proprii, pentru că ele nu pot **ia-alia** mult în chestiunile discutate, fie pentru că în scrierea lor copiştii s-au I ' influenţaţi de formele corespunzătoare din slavă (v. ce am spus mai sus I • ***i'i'fl. Vor.),*** fie pentru că accentuarea lor nu se poate de multe ori hotărî. ' .iv.l, lotuşi, necesar să dau aici şi aceste forme: ***Amalicu*** LXXXII. 8 • ***Amonă*** **IA** XXII. 8; ***Aronu*** XCVIII. 6, CXXXII. 2; ***Arronu*** LXXVI. 21, CXIII 21-1. CIV. 26, CV. 16, CXIII. 18, CXVII. 3, CXXXIV. ***19;Asafu XLIX,*** IA XII, LXXIII, LXXVII, LXXVIII, LXXIX, LXXX, LXXXII. ***Asafă*** IA XIV, LXXV; ***Asum*** LXXXII. 9; ***Avacumu*** CLV; ***Avironu*** CV. 17-\v,,,,,***nu*** XLVI. 10, CIV. 6, 9, 42, CLX. 55, CLVIII. 35, CLXI. 73; ***Daniilă,*** "IA IU; ***Datanu*** CV. 17; ***Davidu.*** I, VII, IX, X, XI, XIII, XIV, XV, XVI W11, XVII. 51, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII. 1, XXIII, XXIV, XXV, \ XVI, XXVIII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV WXV, XXXVI, XXXVII, XXXIX, XL, XLII, L, LI, LII, LIII IIV LV, XVI, LVIII, LIX, LX, LXII, LXIII, LXIV, LXVI, LXVIII IAIX, LXX, LXXII, LXXVII. 70, LXXXV, LXXXVIII. 4, 50, XC **VC1M,** XCIV, XCV, XCVI, XCVII, XCVIII, XCIX, Cil, CUI, CVII

Rezumînd, ajungem la concluzia:

A existat o traducere primitivă a psalmilor în care raporturile în ce priveşte pe *u* final se prezentau în acelaşi fel ca în *Codicele Voronețian:* • *u,* X (—) — "-

Din această traducere a derivat o copie in care *u* era păstrat cînd urma imediat după accent, pe cînd în celelalte cazuri se redusese la *u;* din manuscrisul original însă copistul sau copiştii trecuse şi cîteva forme cu *u,* cînd accentul cădea pe a treia sau a patra silabă: • *u,* X (—)— *ă* + X (—)— «•

Din o asemenea copie derivă *Psaltirea Scheiană,* dar fonetismul ei a fost influențat de limba copiştilor, în sensul că ei au introdus şi cîteva forme mai noi, în care *u* final slăbise, chiar cind venea imediat după silaba accentuală: X *u,* X (—) — *u* + X *u* + X (-) - " •

Dacă astfel se prezintă *u* în *Psaltirea Scheiană,* rămîne întrebarea cum trebuie rezolvate abreviațiunile în transcrierea cu litere latine. Sistemul de a le lăsa nerezolvate, urmat de d-l Bianu,. ca şi de d-l Hasdeu în *Cuvinte din bătrîni,* poate să aibă avantajele lui în cazul de față, cînd inconsecvența în scrierea manuscrisului este atît de pronunțată; dar nu-i mai puțin adevărat că el poate induce în eroare, cum s-a şi întîmplat, pe cei care urmăresc numai transcrierea cu litere latine (abreviațiunile nerezolvate au fost luate uneori drept exemple de cădere definitivă a lui *u*[1]. în transcriere cred totuşi că s-ar putea urma în această privință sistemul următor. Deoarece, cu toate ezitările, formele accentuate pe penultimă apar mai des cu *u,* excepțional cu *u,* este firesc să se transcrie cu finala plină toate cuvintele de această categorie; aşa: *cumpliții* LI. 7; *lutu* II. *9; sfrăşitu* VI; *totu* XVIII. 5; *vrătosu* LI. 5 etc.; pentru acelaşi cuvînt trebuie transcrise cu *u* (d-1 Bianu a pus *u) vas'* II. 9; *fericea'* II. 13; *râpausf* IV. 9; *dis'* VII. 7; *sus"* VII. 8. De altă parte, pentru că în formele accentuate pe a treia sau a patra silabă, scrierea mai obişnuită este cu *u* se pot transcrie în modul acesta *căntecu* CXLIII; *feacemu* CLVI. 18; *născutulil* XXI. 21; *pămăntulu* XXIV. 13; *rupemu* II. 3; *sufletulu* XXI. 21. Greu de decis este însă ce transcriere ar fi de preferat în cuvintele care din cauza poziției lor în frază' îşi pierd uneori accentul şi apar, cum am văzut, cînd cu *u* cînd cu *u,* asa: *cu*[m] CLIII. 30; e' XII; *lo*[r] XVIII. 4; *vo*[r] CVI. 7 etc; totuşi, pentru că '•*Iu, loru, voru* apar mai des decît *elu, loru, voru,* poate ar fi un motiv ca să se scrie în felul întîi. Nehotărîtă rămîne transcrierea şi la pron. pers. *îl, slăveşte*[l] XIV. 4, forma de indicativ *îs, nu"* XVIII. 4 (în două locuri XXXIX. 18, L. 7, unde ms. dă din greşeală *se,* d-1 Bianu pune *su),* precum si la gen.-dat. pl. *cărilo*[r] XXI. 21; *fratilo*[r] XXI. 23; *tuturo*[r] CXLIX. 9 şi la forma *mijlo*[r] XLV. 6; *ce*[l] CXX. 3 etc. poate fi transcris *celu,* deoarece peste Iul găsim numai această formă *(celu* nu se întilneşte de loc); *u'* XIV. 1 etc. trebuie transcris *al,* pentru că manuscrisul nu cunoaşte *alu* sau *alu.* Cum vedem, problema transcrierii în *Psaltirea Scheiană* nu este aşa simplă; dacă lămuririle pc care le-am

CVIII, CIX, CXXI. 5, CXXXI. 1, 10, 11, 17, CXXXVI, CXXXVII, CXXXVIII, CXXXIX, CXL, CXLI, CXLII, CXLIII, CXLIII. 10, CXLIV, CLI, ***Davydu*** C. ***Davidu*** XXXVIII, LXXXVIII. 21, 36, XCII, CLXI. 69; ***Efranthu*** CXXI. 6; ***Efremu*** LXXIX. 3, CVII. 9, Efremu LXXVII. 67; ***Eghypetu*** CIV. 23, ***Eghypetu*** LXVII. 32, LXXVII. 43, CV. 7; ***Ermonu*** LXXXVIII. 13; ***Eseîu*** LXXII; ***Etamu*** LXXXVII, LXXXVIII; ***Faraonu*** CXXXIV. 9, CLII, CLII. 4, 19; ***Filislimu*** CLII. 14; ***Ghevalu*** LXXXII. **8; *Goliîathu*** CLI; ***Gomoru*** CLIII. 32; ***Hamu*** LXXVII. 51, CIV. 23 27; ***Hanaanu*** CV. 38, CLII. 15, ***Hanaanu*** CIV. 11, ***Horivu*** CV. 18; ***Iacovu*** XIII. 7, XIX. 2, XXI. 24, XXIII. 5-6, XLIII. 5, XLV. 8, 12, XLVI. 5, LII. 7 LVIII. 14, LXXIV. 10, LXXVI. 16, LXXVII. 21, 71, LXXVIII. 7, LXXX. 2, 5, LXXXIII. 9, LXXXIV. 2, XCIII. 7, XCVII. 3, CXIII **1.** 7, CXXXI. 5, CXLV. 5, CXLV. 5, CXLVII. 9, CLIII. 9, 15; ***Iacovu*** LXXXVI. 12 XCVIII 4 CIV. 6, 10, 23; ***Iavimu*** LXXXII. 10; ***Iditumu*** LXXVI; ***Jerusalimu*** LXXVIII. 1, CLVIII 28, ***Ierusalimă*** LXIV. 2, CXXI 3, CXXXIV. 21, ***Erusalimă*** LXVII. 30, CI. 22, CXXIV. 2; ***Hndoru*** LXXXII. **11; *loanu*** CLXI; ***Iiosifu*** LXXX. 6, ***Iosifu*** LXXVI. 16, LXXVII. 67 LXXIX. 2, CIV. 17; ***Isacu*** CIV. 9, ***Isaacu*** CLVIII. 35; ***Isradleaninu*** LXXXV. **11- *Israilu*** XIII. 7, XXI. 4, 25, XXIV. 22, LXVII. 9, 27, 35, 36, LXVIII. **7,** LXX. 22, LXXI. 18, LXXII. 1, LXXV. 2, LXXVII. 5, 21, 31, 41, 55, **71,** LXXIX. 2, LXXX. 5, 9, 12, 14, LXXXII. 5, LXXXVIII. 19 XCVII. 3 CIL 7, CIV. 10, 23, CV. 48, CXIII. 1, 2, 17, 20, CXVII. 2, CXXI. 4, «XXIII. 1, CXXIV. 5, CXXVII. 6, CXXVIII. 1, CXXIX. 6, 8, CXXX. 3, CXXXIV. 4, 12, 19, CXXXV. 22, CXLVI. 2, CXLVII. 9, CXLVIII. 14, CXLIX. 2, CLI. 6, CLII, CLII. 19, CLIII. 9, CLVIII. 35, CLIX. 83, CLx! CLXI. 68, ***Izrailu*** XL. 14, X1IX. 7, LII. 7, LVIII. 6; ***Kisu*** LXXXII. **III; *l.eviinu*** CXXXIV. 20; ***Madiamu*** LXXXII. 10, CLV. 7; ***Malentu*** LII; ***Mclhisedecă*** CIX. 4; ***Misailu*** CLVIII; ***Moavu*** CVII. 10, CLII. 15; ***Moavu*** MX. 10; ***Nalhanu*** L; ***Nelhalimu*** LXVII. 28; ***Ogu*** CXXXIV. 11; ***Orivu*** IXXXII. 12; ***Ozivu*** LXXXII. 12; ***Salmanu*** LXXXII. 12; ***Samoilu*** XCVIII. **i>, *Saulu*** XVII; ***Selmonu*** LXVII. 15; ***Sinainu*** LXVII. 9, ***Sionu.*** IX. 12, XIII. 7, XIX. 3, LXXXIII. 8, XCVIII. 2, CI. 22, ***Sionu*** CXXXIV. 21 MC 7, LXIV. 2, LXXV. 3, CIX 2, CXXVII. 5, CXXXIV. 11; ***Sisaru*** LXXXII. 10; ***Taneosu*** LXXVII. 43, ***Taneosu*** LXXVII. 12- ***Tavoru*** IXXXVIII. 13; ***Tiru*** LXXXII. 8, LXXXVI. 4, ***Tyru*** XLIV. 13; ***Vasanu*** IXVII. 23; ***Vaviloni,*** LXXXVI. 4; ***Veniaminu*** LXVII. 28, LXXIX. 3.

[1] V. **ji.** 33. Aşa i s-a întîmplat d-lui Meyer-Liibke; văzîr.d în transcrierea **d-> unii**ului din 1571 publicat de d-1 Hasdeu ***(Cuv. din bătr.,*** 1,18),formele ***/i i ml, nruvănd,*** d-sa observă că „deja cele mai vechi texte române prezintă grafii lin-.-i **u". *Gramm. d. rom. Spr.,*** I, § 315; dar manuscrisul dă ***fii***[nd]***, neavă***[nd]***.***

dat ne arată limpede ce normă se poate urma în unele cazuri, în altele tot ele complică problema şi ne lasă între două alternative.

Trecem la *Psaltirea Voroneţiană* (ms. 693 al Acad. Rom.; vezi colaţiunea mea în *Studii de filol. română).*

Grupăm formele din acest text ca şi în *Psaltirea Scheiană:* *Adăncatu* CVI. 24, CLII. 5; *adevăru* CLIX. 88; *adurmitu* LXXVII. 65; *aflaiu* CXIV. 3, CXVIII. 162, *aflâmu* CLVIII. 39; *agiungu* CLII. 9; *agîutorîu* LXXXII. 9, CVI. 12, CVII. 13, CXIII. 17, 18, 19, CXVII. 6, 7, CXLIII. 2, CLII. 2; *agro* CVI. 37 (poate e o greşeală pentru *agre,* cum dă *Psaltirea Scheiană;* confuziunea între *u* si o nu este însă rară); *alegăndu* CLIV. 2; *altu* CI. 19, CLIII 39, *ahtu* LXXXII. 4; *amaru* CLIII. 32; *amu* CLVII. 10; *ănsu* CXXXVIII. 6. *ânsu* LXXXIV. 9, XCV. 6, XCVI. 3, CXLI. 3, CLIII. 4, *insu* XCVII. 7, CVI. 34, CXLVI. 11, *ăsu* LXXVII 60, *insu* LXXVII. 40, 58, 70, CXIX. 7, CXLIV. 18, *'nsu* LXXVII. 58, XC 2, 14, 15, XCIX. 3, CI. 14, CX. 5, CXIII. 16, CXXXI. 11, 14, CXLIII. 2, 3, CXLIV. 19, 20. CXLVIII. 1, CLIII. 15, 43, *rusu* CLIII. 43; *aprindăndu* CLVIII. 46, *aprinsa* CUI. 4; *apucaîu* CXVIII. 147; *apusu* CXII. 3; *arcu* LXXVIII. 57; *arginta* CXIII 12, CXXXIV. 15; *aruncăndu* CLVIII. 46; *ascultâmu* CLVIII. 30; *ascunsu* C. 5, CXXXVIII. 15; *aşteptaîu* CXVIII. 166; *audu* CXIII. 13, CXXXIV. 17, *audu* LXXXIV. 9, *audilu* CLV. 1; *hâtrâru* CLIII. 25; *bătu (gîuc'u)* LXXVIII. 4; *blâgoslovescu* CXXXI. 15, CXLIV. 1, *blagoslovimu* CXIII. 26, CLIX. 88, *blagoslovita* CXII. 2, CXXXIV. 21, CXLIII. 1, CLVIII. 52, 53, 54, 55, CLXI. 68; *blându* LXXXV. 5, CLVIII. 50; *brâbalu* CXL 5, CXXXIX. 2, 12, CLIV. 9; *buru* CXXXIV. 3; *cadu* CXXXIX. 11, CXL. 10, CXLIV. 14, *cădemu* CLVI. 18; •*câlcătorîu* C. 3; *cămpu* CLV. 5; *cându* LXXVIII. 5, LXXXIX. 13, XCI. 8, C 2, CI, CI. 23, CVI. 13, 19, 28, CXVIII. 171, CXIX. 1. 7, CXXVI. 2, 5, CXXXVI. 1, CXL. 1, CXLI. 4, CLI. 1, CLIII. 8, 35, CLV. 2, CLVII. 8; *cântu* C 1, CVII. 2, 4, CXXXVII. 1, CXLIII. 9, CXLV. 2, *căntămu* XCI. 2, CLII. 1, CLIX. 88, *cântăndu* CLIX. 88; *capu* CXXXII. 2; *câtu* CLVI. 20, CLVIII. 45; *cautu* CXVII. 7, CLVII. 5, *căutata* CXXI. 9, CXXI. 9, CXLI. 5; *celu* CXVIII. 145; *celu* CXLV. 5; *ceriu* LXXXIV. 12, XC. 1, XCV. 5, CI. 20, CVI. 26, CVII. 5, 6, CXII. 6, CXIII. 11, CXXII. 1, CXXXIV. 6, CXXXVIII. 8, CXLVIII. 1, 4, 14, CLIII. 40, 43, CLIV. 10, CLIX. 60; *cetu* CVI. 29; *chiemu* CXV. 4, 8, CXVIII. 146, CXXXVII. 3, CXL. 1, CXLI. 2, *chema* LXXXV. 3, 7, *chiemaiu* CXIV. 4, CXVII. 5, CXVIII. 145, 147, CLIII."3, CLVII. 3, *chemaîu* CXIX. 1, CXLI. 6; *chinu* CXXXIX.

11 ; *cinstescu* CLVIII. 33; *coperemăntu* CXX. 5; *coperitoriu* CLII. 2; *corbii* CI. 7; *cornu* XCVII. 6; *credincosu* CLIII. 4, *credinciusu* CXLIV. 13; *creduîu* CXV. 1; *crescu* XCI. 8; *creştiru* CXXXIV. 4; *cumu* CLIII.'30; *cunosculu* C. 4, CXVIII. 152, CXXXIV. 5, *runuscutu* CLV. 2; *cuptoriu* CLVIII. 47, 49, 50, 51; *curu* CLVII. 4 ; *curundu* LXXVIII. 8, LXXXVII. 3, CI. 3, CXLII. 7, CXLVII. 5; *cnvăntu* CLV. 5; *dănsu* CLI. 6; *datu* CXXXVI. 8; *deadevăru* CXXXIV. 11, 12, CXVIII. 151, 160, CXXXI 11, CLVI. 10, CLVIII. 27, 28, 31; *decătu* LXXXIII. 11, CXVII. 8, 9; dereptu LXXVIII. 9, LXXXIX. 15, XCVI. 8, CVI. 17, CXI. 4, CXIV. 5, CXVIII. 137, 154, CXXI. 8, 9, CXXXI. 10, CXXXVII 8, CXLII. 10, 11, CXLIV. 17, CLIII. 4, 19, 27, CLIV. 2, 10, CLV. 7, CLVI. 18, CLVIII. 27, 28, 34, 35, 37; *deşchidu* CLV. 14, *deş-ii„sla* CXVIII. 131; *desertu* CVI. 9, CXVIII. 161, CXXVI. l, 'CXXXVIII. 20, CXLIII. 8, 11, CLVII. 9, *deşrătu* CXIX. 7; *drslingu* CXIII. 25, CXLII. 7, CLIII. 2; *deştinşiu* CLVII. 7; *,1,',-u* CXLIV. 6, 11, CLIII. 40, *dişu* CXXXVIII. 11, CXXXIX. V, CXLI. 6, *dişiu* LXXXI. 6, CXV. 2, CLIII. 26, CLVII. 5; *dmlcescu* CXLII. 12; *domnu* CVI. 19, CLIII. 39, CLVIII. 45, CLXI. 68; *duhu* CLVIII. 39, CLIX. 88; *elu* LXXVII. 38, LXXXIV. 14, XC. 14. 15, 16, XCVIII. 6, CVI. 32, CXXXI. 13, 18, CXLVI. 9, CXLVIII. 3, CXLIX. 2, CL. 1, CLIII. 10, CLIV. 8, CLVIII. 52, 53, CLIX. 57, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 76, 79, 81, 83, 85, 87, 88, CLX. 50; *eşiîu* CLI. 5; *ţacu* XCI. 8, IO, C. 8, CX. 10, CXIII. 16, CXXXIV. 18, CXL. 4, 9, CXLII. io, CLIII. 39, CIV. 17, *faptu* LXXXV. 9, CLII. 16. 17, *făcuta* CXXXVIII. 15; *fără-fundu* CVI. 26, CLV. 10; *fărălegiuimu* CLVIII. 29; *făru* CXLVI. 8, CLIII. 2; *fetorelu* CLIII. 25 *(Psaltirea Scheiană* dă *fccorulu;* poate trebuie citit şi aici tot aşa; al unei forma aceasta ar intra în categoria a patra de mai jos); *[crescu* CLVII. 9, *ferimu* CLVIII. 30, *feriiu* CXVIII. 168; *fieru* CVI. 10, 16, *heru* CXLIX. 8; *fimu* CLVIII. 39; *flâmăndu* CVI. •i; *focu* CUI. 4, CXXXIX. 11; *folosu* CLII. 9; *frâmţu* CLVIII. 39; *fncosu* XCV. 4, CX. 9, CXXXVIII. 14; *frumosu* CXXXII. 1; *fuga* CXXXVIII. 7, *fugiîu* CXLII. 9; *fuîu* CI. 5, 7, 8, CXIX. 7; *fumu* CLVIII. 33; *furisîu* CLV. 14; *găndu* LXXXII. 6; *gintu* XCIX. 5 ; *glucatu* CXIII. 6; *gludetu* XCVI. 2, XCVIII. 4, C. 1, CX. 7, CXL 5, CXXI. 5, CXXXIX. 13, CXLII. 2, CXLV. 7, CXLIX. 'i, CLIII. 41, CLVIII. 28, 31, 38, *gudetu* CLIV. 10; *giunghln* CXV. 8, CLVII. 10; *giurelu* CXVIII. 141, CLIII. 25; *glâsescu* CXIII. 15; *glasu* CUI. 12, CL. 3; *gonescu* CLII. 9; *gosu* CVI. 23, CXLIV. 14,^ CXLV. 8, CLIV. 6; *gotoviiu* CXXXI. 17; *grâescu* CXIII. 13, CXXXIV. 16, CXLIV. 11, *grăiiu* CXV. 1, CXXI. 8,

grâindu CLVIII. 51; *grasu* XCI. 11, CLIII. 15; *gresimu* CLVIII. 29; *gunolu* CLIV. 8; *kicleanu* CLVIII. 32; *hiclenşugu* CXXXVIII. 4; *iadu* CXIII. 25, CXXXVIII. 8, CXL. 7, CLIV. 6; *tmblalu* CXXX. 1, *îmblându* LXXVII. 39, *tmblându* LXXXIII. 13, CXXV. 6; *împăraţii* XCVII 6, CLVIII. 32; *împartă* CVII. 8, CLII. 9; *înfierbântata* CXVIII. 140; *îngrupâtorîu* LXXVIII. 3; *însupţieţu (— însupţiedu)* CLII. 9; *întărâta* CLIII. 21; *înţelegu* C. 2, *înţeleşii* CLV. 2, *înţeleşîu* CXXXIX. 13; *întindăndu* CLV. 9; *întărea* 'LXXXIV. 9, *'înt'orcăndu* LXXXIV. 7; *întrămu* CXXI. 1, *întrămu* CXXXI. 7, *întralu* CXIX. 5; *învăncu* CLV. 19; *învăscu* CXXXI. 18; *învătu* CXVIII. 148; *îraltu* CXII. 4, CXXXVII. 6; *îubăscu* CXVIII. 132, 165, CXLIV. 20, *iubiîu* CXVIII. 127, 159, 163, 166, 167, 173; *ivăscu* CLVIII. 44; *izbavitorîu* CXLIII. 2; *jeluiîu* CXVIII. 131; *largu* CXVII. 5; *laudu* XC, CXLIV. 2, CXLV. 2, *lăudamu* CLIX. 88, *lăudata* XCV. 4, CXII. 3, CLVIII. 26, *lăud(at)u* CXLIV. 3; *lepâdându* CXXV. 6; *lepâscu* LXXXIII. 1; *limbutu* CXXXIX. 12; *locu* CLVIII. 38; *loru* CLIII. 32, CLV. 6, CLX. 51; *luaîu* LXXXV. 4, CXLII. 8, CLI. 6, *luîndu* CXXV. 6; *lungu* CXLIV. 8; *mărăncu* CL 5, *măncaiu* C. 5, CL 10; *mărescu* LXXXV. 5, *mărita* XCI. 2; *măru* XC. 12, CXIII. 15; *menciurosu* CXV. 2; *menimu* CLVI. 13; *mestecaîu* CI. 10; *mieu* CLI. 1; *milostivii* XCVIII. 8, CX. 4, CXIV. 5, CXLIV. 8; *miruratu* CLII. 11; wmem LXXXV 1; 7«ra.?« CXLII. 8; *mulgu* LXXVII. 70; *multu* LXXXV. 5, LXXXIX. 10, CXIX. 6, CXXII. 3, CXLIII. 13, CXLIV. 8; *nădăescu* CXIII. 16, *nâdâescu* CXXXIV. 18; *nâravu* LXXXII. 4; *neamu* CXXXIV. 13, *niamu* LXXXIV. 6; *nedejduescu* XC. 2, CXLIV. 15, CXLVI. 11, *nedejduiiu* LXXXV. 2, CXVIII. 147, CXL. 8, CXLII. 8, CXLIII. 2; *nedereptu* CXIX. 2, CXXXIX. 2, 5, 12, CLVIII. 32; *neschitu* CLVI. 20; *nevidescu* CLIII. 41; *nuoru* XCVIII. 7; *ocărătu* CXVIII. 141; *ogodescu* CXIV. 9; *omălu* CXXXII. 2; *omu* CXVII. 8, CXXXIV. 8, CXXXIX. 5; *pămăntu* LXXVII. 40, 69, CL 20, CUI. 14, CXL 2, CXII. 6, 7, CXIII. 11, CXXXVIII. 15, CXXXIX. 12, CXL. 7, CXLII. 3, 10, CXLVI. 6, CXLVTII. 7, 14, CLIII. 24, CLIV. 8, 10, CLVI, 9, 10, 18, 19; *peru* XCI. 10; *petrecu* CUI. 12; *pipăescu* CXIII. 15; *plecu* CXLIII. 2; *pociu* CXXXVIII. 6; *putuîu* CXVIII. 163; *pomeniiu* CXLII. 5, CLVII. 8, *pomeniîamu* CXXXVI. 1; *preacăntatu* CLVIII. 52, 53, 54, 55; *preaclăcatorîu* CLVIII. 32; *prea°resimu* CLVIII. 29; *preaînţeleptu* CVI. 43; *preaîrăltatu* CLVIII. 52, 53, 54, 55; *preaîrălţăndu* CLIX. 88; *preaiubiţii* CXIV. 1. CXVIII. 174; *preaslâvâscu* LXXXV. 12, XC. 15, *preaslâvitu* CLII. 11, CLVIII. 27; *preveghialu* CI. 8; *priimâscu* CXV. 4, CXXXVIII. 20, *priimimu* CLVI. 18; *prilazu* CXLIII. 14; *prorocii* CLVIII. 38; *pulu* C. 6, *pusiu* C. 3; *purtătorîu* CLVIII. 38 *;răbdâtorîu* CXLIV. 8; *radicalii CXX.* 1, CXXII. 1, CXLII. 6; *rŭgăescu* CXLIV. 7; *răpausu* CXXXI. 5; *răsăditu* CUI. 16; *răsaru* CLIX. 76; *rătăciiu* CXVIII. 176; *războîu* CXXXIX. 8, CXLIII. 1; *răzvrătim* LXXXVII. 57, CLIII. 5. 20; *roditorm* CVI. 34; *rodii* CI. 19; *rostu* CXIII. 13, CXLIII. 8, CLVIII. 51; *rugatu* LXXXIX. 13; *sâboru* CXLIX. 3; *sămtu* LXXVII. 39, XC. 15, CXIII. 21, CXVIII. 125, 141, 143, CXXXVIII. 18, CXL. 10, CXLII. 12, CXLIII. 15, CXLV. 2 CLIII. 31, 37, 39, CLVI. 19; *satu* LXXVII. 60; *săturatu* CVI. 9; *scrisu* CXLIX. 9; *scusiu* CLI. 6; *sculitorlu* CXIII. 17, 18, 19; *sccaîu* CI. 12; *sedumu* CXXXVI. 1; *semu* XC1X. 3, CLVIII. 37; *sfantu* XCVIII. 3, 5, 9, CX. 9, CXXXVII. 2, CLIV. 2, 10, CLVIII. 53, CLX. 49, *sfănUu* LXXVII. 54; *sfrăşitu* LXXVIII. 5, CLV. 13, CLVIII. 34; *slăbindu* CLIII. 36; *slâvitu* CLII. 1, CLIV. 8, CLVIII. 45, 55; *sleditu* CXXXVIII. 3; *smearitu* CLVIII. 39; *somnii* CXXVI. 2, CXXXI. 4; *spăndurămu* CXXXVI. 2; *spuîu* CXLI. 3, CXLIV. 6, 12, *spuru* CXLIV. 4; *stăndu* CXXI. 2, CXXXIII. I, CXXXIV. 2; *ştimu* CLVI. 13; *stlâpu* XCVIII. 7, CXXI. 7; *striiru* CLI. 5, CLIII. 12; *suiu* CLV. 16; *suptu XC.* 4, XCVIII. 5, CXXXVIII. 15, CXXXIX. 4, CXLIII. 2, CLIII. 22; *surăndu* CLVIII. *b0;susu* CXLIII. 7, CLIV. 3, CLIX. 60; *tăîalu* CLI. 6: *tânjescu* CI. 3; *tărăru* CLI. 1; *temu* CXVII. 4, CXXVII. 1, CXLVI. 11; *tinsu* CVII. 10; *totu* LXXVII. 51, XCIX. 2, CLVIII. 27, 37, *iootu* CLVIII. 32; *iraşlu* CXVIII. 131; *trecu XC.* 6, CUI. 9, 10, CXLIII. 4, *trecăndu* CLVI. 13, *tricăndu* CLIII. 39: *trudii* CVI. 12; *turnu* CI. 7; *ucigu* CLIII. 39; *uitaiu* Cl. 5. CXVIII. 141, 153, 176; *unlu* CUI. 15, CLIII. 13, 14; *upovăindu* CLVIII. 40; *urăîu* CXVIII. 128, 163, *urătu* CLVIII. 32; *urdilu* CUI. 8; *uscatu* CLII. 19; *vădu* CXIII. 13, CXXXIV. 16; *vedemu* CV. 5, *văduîu* CXVIII. 158, CXLI. 5, *vădumu* LXXXIX. 15; *vâznescscu* CLII. 2; *veacu* LXXVII. 66,' 69, LXXXIV. 5, LXXXV. 12, XCI. 8, 9, XCIX. 5, CI. 13, CUI. 5, CX. 3, 5, 8, CXL 3, 6, 9, CXII. 2, CXIII. 26, CXVI. 2, CXVII. 1. 2, 3, 4, CXVIII. 142, CXX. 8, CXXXI. 12, 14, CXXXII. 3, CXXXV. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, CXXXVII. 8, CXXXVIII. 24, CXLIV. 1, 2, 21, CXLV. 7, 10, CLII. 18, CLIII. 7, CLV. 6, CLVII. 7, CLVIII. 26, 52, 53, 54, 55, CLIX. 57, 61, 63, 65, 67, 69, 71. 73, 76, 79, 81, 83, 85, 87, 88, CLX. 55, CLXI. 70; *viru* CXXV. «3, *vcrimu* CLVIII. 41, *viindu* CXXV. 6; *viru* LXXVII. 65, CLIII. 14 ; *vivorătu* CVI. 25; com LXXXV. 11, XC. 14, CXIV. 2, CXV. 3, CXVIII. 125, 134, 144, 146, CXXXI. 5, 11, 12, 14, CXXXVI. 6, CXXXVIII. 7, 9, 18, CXL. 10, CXLII. 2, CLIII. 1,20,23,24,26,

40, 41, 42, CLV. 16, 18, CLVII. 5, 10, *voru* CXXVI. 5, CXXXI. 9, CXXXVIII. 18, CLIII. 42, CLX. 48, *vrulu* LXXXIII. 11, CXXXI. 14; *vrăsu* CXLI. 3; *vrălosu* CXXXVIII. 18, CLVIII. 37; *zidescu* CI. 19, *zidimu* CXXI. 3, *zidindu* CXXV. 1; *zidîu* CI. 8.

Arculu CLV. 9; *bărbatulă* XCI. 7; *cântecul ă* XCVII, XCVIÎI, CXL; *cerlulu* XCV. 11. CLIII. 1; *codrilorii* CLIII. 22; *cornuții* XCI. 11; *duhulii* CLII. 10; *dumbrâvilorii* XCV. 12; *dumnedăulu* XCVIII. 9, CLX. 47; *feacemu* CLVIII. 30; *fccorulă* CLX. 54; *fiîulii* CLIX. 88; *îadulu* CLIII. 22; *î?iturîa[re]cii* XCVI. 2; *limbi-lorii* XCV. 7; *măsură* CVII. 8; *nenteleptulă* XCI. 7; *oameriloru* XCV. 10, CLIII. 36, 43; *ochlulă* XCI. 12; *pământulă* XCV. 9; *plinulă* XCV. 11; *preapodobnicu* CXLIV. 17, CLIII. 4; *şerb ulii* CXXXI. 10; *şiumănu* LXXVII. 65; *spăsitorlulă* CLX. 47; *sufle-tulu* CXXX. 2; *urulu* CLIII. 30; *veghetoriulii* CXXVI. 1; *vrăj-maşiulu* CLII. 9, *vrăjmaşiloru* CLVIII. 32; *vasilisc-h.* XC. 13, poate să fie şi *vasiliscă,* cum dă *Psaltirea Scheiană*; de relevat •şi scrierile *împăraților''* CXLIX. 8, CLIV. 10; *oamerilof* CLIV. 8; *preapodobnicilor*' CXLIX. 9; *săngur'* CLI; *tarilor''* CLIV. 4; *tatăV* CLXI; o singură dată *u* lipseşte: *silnic* LXXVII. 65.

Blagoslovimu CLIX. 88; *cerşlutu* CX. 2; *deşertă* CXXVI. 1; *elu* CVI. 32; *focă* CLIII. 22; *fuma* CXXV. 3; *ivăscă* XC. 16: *loca* CXXXI. 7, CLIII. 10; *loră* CXLIX. 6, CLIII. 17; *milostivă* LXXVII. 5; *nâscumu* CLVI. 18; *pământă* LXXXIV. 12; *veacu* CXL 9, CXVIII. 144, CXXX. 3, CLIII. 40; *voru* XCV. 12, CXXVI. 5, CLV. 10, CLVI. 11; de relevat si *lor'* CXLIX. 8; w' CXLIX. 5, CLV. 10, CLVI. 14.

*Auru*CXIII. 12, CXXXIV. *15; buciru* CL. *3;căntecu* LXXXIV. CXXXI, CXLIII. 9, *căntecuJu* XCVI (urmează *lui); cerlulu* CLV. 3; *claremu* CLVIII. 41; *cntremuru* CLV. 16; *domnulu* CXLIII. 15; *eftinu* CX. 4, CXLIV. 8; *facemu* CVII. 14, *feacemu* CLVI. 18; *fiiulu* CXLIII. 3; *fulgeru* CLV. 11; *glasulu* CI. 6; *inturearecu* XC. 7, CVI. 10, CXLII. 3, *întunîarecu* LXXXI. 5; *^nturiarecu* CXI. 4, *'nlunearecu*CVI. 14; *număru* CXL. 4. CLI; *pier-«fe/rm* LXXXII. 5; *plânsemu* CXXXVI. 1 (după *sedumu) ; plecare tu* CXXX. 2; *plodulu* CXXXI. 11; *rutesu* LXXXII. *5;scaunu* CXXI. 5, CLI. V. 8, CLX. 52; *Sionulu* XCVI. 8, CXXXI. 13; *spuremu* XCI. 3; *strugurii* CLIII. *32;sufletu* CLVIII. 39; *sufletulu* CXXIX. 4;*sveaânicu* CXXXI. 17; *teamenu* CLVIII. 41 *(Ps. Scheiană* dă *tea-memu-ne,* se poate ca *ne* să fi fost uitat; de remarcat că urmează după *verimu), troscotu* CLIII. 2; *vatămu* CLIII. 39; *vendecu* CLIII. 39.

Brațeloru CLX. 51; *dereptiloru* CLIX. 86; *draciloru* CLIII. 17; *Haldeiloru* CLVIII. 48; *măruloru* LXXVII. 72; *oameriloru* CLIX. 82. CLXI. 68; *părințiloru* CLVIII. 26, 28, 52; *preacuvi J^lu-silor* CLIX. 87; *şerbiloru* CLVIII. 33, 44; *smearițiloru* CLIX. 87; *sventiloru* CLXI. 70.

Mijlocu CLIV. 10. CLV. 2; *mijlocu* C. 2, CLVIII. 50; *tuturor'* CXLIX. 9; *tuturoru* CXLIV. 9. 18.

Lu feace CXXXIV. 7; *ce-lu* CLIII. 15, *iubi-lu* CXVIII. 140, *da-lă* LXXVII. 54; *ce-su* XCV. 12, CXLIV. 14, CXLV. 6, CLIX. 60: *cere-su* CLVI. 19; *credincoase-su* CX. 8; *draci-su* XCV. 5; *giudetu-su* CLIII. 4; *împlutc-su* CXLIII. 13; *mirurate-su* CXVIII. 129. CXXXVIII. 14; *neîntelepti-su* CLIII. 31; *al* LXXVII. 54, CVII. 9, CXXXVII. 2, CLIII. 6.

Vedem din aceste exemple că *u* final se prezintă aici ca în *Psaltirea Scheiană:* aceeaşi confuzie de forme. Explicarea acestei inconsecvențe trebuie găsită în aceleaşi împrejurări ca mai sus. Copiată după un manuscris analog celui care se află la baza *Psaltirei Scheiane,* şi copiştii acestei *Psaltiri* au introdus pe unele locuri forme moderne, cu *ă,* pentru mai vechiul *u* precedat imediat de silaba accentuată.

Să urmărim scrierea lui *u* final si în alte texte, mai scurte, in documente. Constatările pe care le vom face aici vor lămuri mai bine punctele fixate mai sus.

Aleg întîi două din documentele publicate de d-l Hasdeu in *Cuvinte din bătrâni,* I.

Documentul VI, o sentință din Muscel (p. 38), pe care d-l Hasdeu îl pune între 1583—1585, prezintă pe *u* păstrat peste tot: *luatu, Tudoru, fostu, Virăşu, Steapanu, cătămu, preantu, rândulu, să-lu, amu, ublatu, aflata, aceslu, alu, faptu, sooru, ficooru, datu, tatălu, căndu, măritatu, celu, bătrânii, văndutu, tootu, ținulu, apucații, săntu, aflămu, dămu, cumpărații.* Găsim, prin urmare, acelaşi raporturi ca in *Codicele Voronetian,* vedem chiar aici caractere mai arhaice întrucîtva prin faptul că şi atonele *lu, alu* şi-au menținut finala întreagă. Abreviațiile, se înțelege, trebuie rezolvate după fonetismul constatat, peste tot cu *u.*

Documentul XI, zapis de vînzare din Prahova (p. 73), din 1596, ne dă de-o parte *văndutu, datu, plătitu, sculatu, Danu, făcutu, mersu, avutu, dereptu, prinsu, căndu,* de altă parte *Radulă*[1], *jurulu. U* este scris consecvent la cuvintele accentuate pe penul-I imă. *A* la cele cu accentul pe silaba a treia, deci faza pe care am

[1] La sfîrşitul documentului e scris *Radul,* ceea ce ar arăta căderea lui "; dar, desigur, un singur exemplu, nu poate proba mult. De altfel am lăsat afară din discuție căderea lui *ii.* Punctul acesta nu e tocmai uşor de rezolvat cu mijloacele de control pe care Ie avem. Se pare că copiştii, prin tradiție sau sub influența scrierii slave, au menținut pe *u* multă vreme după ce în pronunțare căzuse.

văzut-o în general în *Psaltirea Scheiană (Ps. Voronețiană).* Urmează atunci că în scurtările *zapisu', nepotu'* trebuie înțeles *u* (tot așa desigur și în *dat-a*"), pe cînd în *avu', împresura', u (lo'* poate fi și *loru* și *loru)'*.

Dacă documentele acestea prezintă pe *u* în condițiile pe care le-am arătat pînă acum, altele ne îndrumează spre o constatare nouă. Găsim anume o altă fază, mai înaintata, din istoria amuțirii lui *u*. Astfel, în documentul următor, din 22 martie 1750, pe care-1 iau din colecția Academiei Române 61/LIV:

Noi Costandi" Mihai' Ceha" Răcoviță voevoda bozijo milostijo gospodaru zemli moldavskoi dat-a" carte domnii meale rugătorîului nostru lui Stefa" diîaconu', ginerile lui Vasălie, sâ fie volni" cu carte domnii meale a stăpîni a patra parte de moșie din stălpu' lui Gănscă, parte lui Golăe, și cu livedi de pomi, după zapi' de danie dela Toade' Gănscă de 47 ani ce scrie c-au datu acastă parte împreună cu soru-sa Hilotie lui Vasălie, socru' Iui Ștefan diîaeo", și după mărturii ce ni-au arăta' de la cinsti' părintele și rugătorlu' nostru, sfințiîa sa episcopu' de Huși, numitu' Ierothei din vuletu' 1746, mai 3, scrii" că trăgându u" Toade' Gănscă ce s-au răspunsu că este dintr-ace' Toader Gănscă c-au făcu' aca danie acastă moșie la stăpânire sa, cu pricină că n-ar fi danie adevărată, Stefa" diîaconu' după carte domnîască de la domniîa sa Io" vodă ș-au adu" dovednici de față înainte sfinții sale pe trei oameni de credință, anume pe popa Gavri' Herțu și pe diîaconu' Iftimie și pe Andronache vornieu' din Crăsnășeni, carii au mărturisă' că zapisu' de danie este zapi' bu" și danie adevărată, după cu" pe largu răspunde mărturie sfinții sale episcopului; dreptu aceîa după zapisu' de daniîa și pre mărturie părintelui episcopului, domniîa mîa incași întări" diîaconului Stefa" să stăpăniască acastă a patra parte de moșie din stălpu' lui Gănscă, parte lui Golăe, și cu livedi de pomi cu to' venitu', cu bună pace și nime altu' să nu să amestece; îară avă" cine-va a răspunde să vie la diva".

Aici vedem de o parte *dată,* de alta *trăgându, răspunsu, largu, dreptu.* Cum să se explice dubla valoare a lui *u?* Dacă comparăm

[1] Dacă în asgrruma documente se poate ușor hotărî transcrierea, nu este tot așa în altele; de pildă în doc. din 1577 (publ. de d-l Hasdeu, p. 25), unde găsim scrise întregi numai ***mărlurisescu, cestu, foslu, ședindu, dereptu; cumpăra', sa*** ș.a., să fie atunci ***cumpăratu, satu*** sau ***cumpărată, satii?*** Poate în cazuri de felul acesta am fi îndreptățiți să na decidem pentru scrierea din urmă; deoarece scriitorul nu dă un singur exemplu de ***cumpăratu*** ș.a. cum dă ***cestu,*** este probabil că nu pronunța așa, ci ***cumpărată.***

luiinclc acestea, găsim **că** *ii.* apare după o consoană simplă, *u* **după** consoane combinate. In aceste condiții fonetice deosebite **ireluiie**, desigur, căutată rațiunea scrierii cu *u* și *ii.* După o con- **.oanâ** simplă *u* s-a putut reduce mai curînd la *ii,* pe cînd se putea **păstra** mai multă vreme după grup de consoane, care formau **oarecum** un reazim pentru el. în formula pe care am găsit-o mai MS, • ***it,*** trebuie dar să introducem, pentru o epocă mai tîrzie, **deosebirile** • consoană simplă -f *ii,* • consoană combinată i **u.** în abreviațiile *arăta', cinsti', făcu'* etc, trebuie dar pus ***îi*** **in** *scrii, avă, u.*

Reproduc încă un document (Acad. Rom., 93/LII), din 15 oct. I7:>4, în care *u* se prezintă în aceleași condițiuni:

Io Matei Ghica voevoda boziejo milostijo gospodaru zemli iiioldavskoj scrie" domniia me la credincoși boîarii domnii **meale,** Grigora* Ipsilant biv vel cămara', ispravnicu'de ținutu' Numitului, i Costă' Darie biv vel jit. vă face" știre c-au datu pilobă domnii mele Ioniță Coeră', mazi' ot ținutu' Nîamțului, **/uă'"'** că î-au rama* moșii de la părinți care moșii părinții sei **pană** au trăi' nu 11-au datu mâna să le poată curați și lămuri **de** gălcevile ce ave cu răzeașii, îară după săvârșire părințilC sei **• au** apuca' ace' jăluitorîu cu driaptă agonisita sa ș-au chiel- **luil** mulți bani dezbată" de gâlcevi și lămuri" că te-va moșii parințăști, precu" dovedescu scrisorile de judecată c-au avu'. **Si** surorile lui ce mai are măritate, cu" și cumnații sei ce ți' **pre** surorile sale, lo" Momitco și Io" Potloganu' și Costanti" Muntîanu, n-au căuta' să-i întoarcă nemică din cheltuială ce **i ar** agîunge parte, și așe să între in stăpânire frățește; fără de **< a'** ueîntorcă" nici u" ba" au întră' și ei stăpânitori a valma cu piluitorîu' acesta luîn' vinitu' moșiilo' și la ca mai di pre urmă **s au** scula' cumnații sei dî-au și văndu' din moșiile cele ce s-au dezbătu' cu ostenîala și cheltuiala acestui Ioniță; pentru care au <•er.su* dreptate, ca să-i plătîască întâi cheltuiala părțile ce î-ar agiunge cu dreptate și apoi să aibă voe a intra părta' la moșiile **cele** ce s-au lămuri', oru să ste și cumnații săi să dezbată și ei **alte** moșii ce mai sin' împresuratei și are să ție cu toții frățește. **Ș au** pofti' ace' jăluito' să aibă și împărțâre cu surorile sale și **cu** cumnații fii" că părinții lo' nu î-au împărți'; și deosăbi' **de** aceste iarăși s-au mai jălui' Ioniță Cocră' și pentru niște gineri a' unchîu-seu, Iui Toade'" Cocră*, și pe niște nepoți a lui Toade' Cocră', zică" că are și cu aceștii pricini de gălcavă pentru moșii, căci că Stefa" Cocră* tatu' a' acestui jăluito" că' au trăi' nu s-au împărți' cu Toade' Cocră' frate-seu cu moșiile părintești

şi acu™ nu să po' învoi ei între dânşii, şi ginerii şi nepoţii lui Toade[r] Cocrâ[s] au pu[s] măna pe toate moşiile, din care moşiiunele au şi vându', şi nici datoriile ce are să îa Ştefa" Cocră* dela Toade[r] Cocră[s] nu vo[r] să plătîască acei gineri şi nepoţi. De care pricină, după jaloba ce nî-au fos* datu, l-a[m] rândui' domniîa me la dumnealui vel logofâ' se gîudece; dară nefii"[d] faţă aice acei oameni pentru carii sâ jălueşte, Iată dară că l-a[m] rândui* cu carte acastă la dumneavostră, care vii"[d] la dumneavoastră, să aduci faţă, numitule ispravniee, pe acei cumnaţi a' sei şi pe ginerii şi nepoţii lui Toade[r] Cocră[s], şi să staţi împreună amândoi să le luaţi sama, şi pentru cheltuiala ce va dovedi ace[st] jăluito' c-au cheltui* cu dezbătutu' moşiilo[r] că' şi pentru împărţală ce pofteşte; şi cu"[d] veţi cunoaşte dreptate să gîudecaţi şi să le alegeţi şi să-i împărţiţi după buna dreptate şi să-i odihniţi cu dreptatea !o[r], dăndu-l'e şi cărţi pre a mănu, pe alegere ce le veţi face. Şi fii[nd] amăndoao părţile odihnite să va întări lo[r] şi de'la domniîa me, şi trîaba acastă vo[m] să ia sfărşi' de la dumneavoastră, într-ar chi[p] să nu fie; ori de nu să vo[r] odihni vre-o parte, să-i trimiteţi la diva" cu carte de mărturie. Acasta porunci"[1].

Avem deci *dală* şi *dovedescu;* trebuie, prin urmare, transcris *rămasă, trăită* etc, dar *zicăndu, dezbătăndu* etc.

O însemnare din *Codicele Voronețian* (p. 106), făcută în 1733 de un Constantin din Dorna, poate fi şi ca amintită aici; vedem în ea *amu, fostu, căndu* (d-1 Sbiera transcrie greşit cu *u),* forme care contrastează oarecum cu arhaismele textului. Deci acelaşi fonetism ca în documentele din urmă.

Dacă textele acestea ne dau o scriere care corespunde bine faptelor deduse, să nu ne închipuim că întîlnim în toate documentele o scriere neşovăitoare. într-un document, de pildă, publicat de d-1 Hasdeu (p. 173) şi datat c. 1609, alături de *pămăntu, fostu, săntu* găsim *cuvântă.* Evident că numai una din scrieri poate corespunde fonetismului adevărat al documentului, şi aceasta e incontestabil cea cu *u;* dacă scriitorul a pus *u* la *cuvînt,* se poate să fie o scăpare din vedere, o confuzie cu formele în care *u* era îndreptăţit. Aş mai putea cita tot un document publicat de d-1 Hasdeu (p. 152) din 1606, în care scrierea se abate de mai multe ori de la fonetismul care rezultă din compararea formelor; de altfel cel care l-a scris pare a fi fost un om puţin cult, confuz; dacă pune de o parte *dato, loco (lucu), fustu (fusto), scriso, afurisita, rămaso, potu,* incontestabil că *afurisită, votu (= avuţii),* fiind izolate în mijlocul formelor precedente mai numeroase, sînt scrieri necorecte.

Asemenea cazuri, de altfel relativ destul de rare cît m-am putut convinge din citirile mele de documente, nu infirmă întru nunic ce am stabilit in trăsături generale. O scriere absolut consecinţă in toate textele ar fi o minune. Să ne gîndim la cei care le •inan, oameni de multe ori cu puţină carte sau copişti pe dinaintea **ochilor** cărora treceau documente din diferite epoci si regiuni, cu l.....tică, particularităţi ortografice deosebite care se amestecau **in** mintea lor şi firesc trebuiau să lase urme în scriere. Cercetătorul **nu** trebuie însă să se oprească prea mult la aceste constatări; ..chiul lui trebuie să aleagă ce este accidental de ce apare mai des, •**Ic cc** înseamnă ceva, de ce concordă cu alte fapte, găsite printr-o comparaţie riguroasă, confirmate de deducţii ce se impun de la .....Şi cred că tocmai asemenea fapte am reuşit să pun în lumină, distingîndu-lc din grămada de altele, secundare.

Am ajuns astfel pas cu pas la concluziunea că în procesul de amuţire a lui *u* final trebuie deosebite mai multe faze, că el s-a efectuat gradat, după condiţiile speciale fonetice în care se găsea finala cuvintelor. în ordinea în care s-au succedat, fazele acestea pol, fi reprezentate în modul următor:

I	omuhi	omu	vorbeseu
II	omiilii	omu	vorbeseu
III	omulu	omu	vorbescu
IV	omulu	omu	vorbeseu
V	omul	om	vorbesc[1]

Ca acestea s-ar mai putea adăuga, ca ultima fază, căderea lui // după *i* în cea mai mare parte a domeniului actual *(voi < voiu).*

Transformările arătate s-au întîmplat în unele părţi mai repede, în altele mai încet. Aşa ne explicăm cum texte din aceeaşi epocă, dar din regiuni deosebite, ne dau pe *u* cînd în faza I-a, • inii în a Il-a, a III-a sau chiar a IV-a. Am văzut mai sus cum două documente de la sfîrşitul secolului al XVI-lea prezintă pe *u,* unul in faza I-a, altul în a Il-a. Aş putea aminti că documente din aceeaşi epocă ne dau un fonetism şi mai înaintat; aşa documente!,, din 1573 şi c. 1600 publicate de d-1 Hasdeu (p. 23, 100) arată deja forme ca *multă, câmpii, dereptu.* Rezultă dar că în asemenea particularităţi nu se pot găsi criterii cronologice sigure

[1] Pentru slăbirea definitivă a lui ***u*** dau aici, bineînţeles, rezultatul final; că ea s-a putut întîmplă într-o categorie de cuvinte mai curînd decît in celelalte (de ex. la ***omulu*** deja în faza a Hl-a), aceasta nu are deosebită importanţă în cazul de faţă şi de altfel nu se poate stabili cu precizie.

pentru fixarea datei textelor, lucru care s-a uitat de multe ori de cercetători. Un fonetism cu caracter mai vechi pe care-1 întîlnim într-un text nu este totdeauna un indiciu că textul este anterior altuia, cu un fonetism mai modern. Ce pare arhaic poate fi local.

Faptele pe care le-am stabilit aruncă deci lumină nouă asupra foneticei noastre mai vechi şi înlesnesc totodată critica textelor. Dar ele mai au, cred, importanţă şi pentru studiile asupra dialectelor de azi. Culegătorii de texte populare, influenţaţi prea mult de limba literară, mi se pare că au scăpat din vedere că există încă azi regiuni unde procesul de dispariţie al lui *u* final a rămas în urmă. Că există asemenea regiuni, aceasta o deduc dm cîteva forme pe care le-am găsit întîmplător. în colecţia de texte publicate în urmă de d-na Voronca[1], văd scrise, şi mi poate fi greşeală, *găsescu, pascu;* d-l Weigand[2] afirmă că în părţile Someşului, Tisei şi Crişului se zice *albu* (d-l Weigand relevează numai această formă, să fie singura?); d-l Hasdeu cita acum cîţiva ani, într-o discuţie la Academie asupra lui îi[3], două versuri dintr-o poezie populară în care apar *sîntu, pământii.* Am avea deci cîteva indicii că în unele locuri *u* după consoane combinate s-a oprit la faza a III-a. Mă mărginesc să atrag atenţia asupra acestui punct, lăsînd ca cercetări îndreptate în acest sens să ne lămurească mai bine.

Bucureşti, 1904.

[1] ***Datinele şi credinţele poporului român,*** Cernăuţi, 1903; 736, 771.
[2] ***Jahresbericht des rumăn. Instituts,*** IV, 291; VI, 32.
[3] ***Analele Acad. Rom.,*** VII, 99.

ASUPRA UNEI „NEDUMERIRI" DE TERMINOLOGIE LINGVISTICĂ

în critica pe care Al. Rosetti[1] a făcut-o broşurei cu regulele ortografice publicată de Academie, una din observaţiile sale <l>. 364), referindu-se la art. 27, 29 din broşură, caută să rectifice o greşeală ce i se pare gravă: „Asupra definiţiei «hiatului», Academia ne lasă nedumeriţi. După ce ni se spune că vocalele <sc întîlnesc» în hiat, ceea ce e inexact, deoarece vocalele în hiat sint separate de tăietura silabică şi deci nu se pot întilni..., în alt loc (§ 29) hiatul e definit ca un triftong *(iea,* în *vieaţă)."* Pentru că articolele în chestiune au fost redactate de mine — şi au rămas în broşura tipărită de Academie, pe cînd pentru altele, modificate sau adause fie de S. Puşcariu, fie de alţii, nu pot avea nici o răspundere — la critica lui Rosetti voi obiecta că nu este dc loc o „inexactitate" cînd am spus că vocalele „se întîlnesc" în hiat. E expresiunea pe care am întrebuinţat-o totdeauna şi mă surprinde că Rosetti o găseşte improprie cît timp şi lingviştii francezi se exprimă la fel: e destul să amintesc că J. Marouzeau in *Lexique de la term. ling.,* 92, defineşte hiatul: „recontre de deux elements vocaliques". Cînd, indirect, mi se reproşează că in cuvîntul *vieaţă* aş fi definit hiatul ca un triftong, nu văd de unde ar reieşi aceasta; în articolul din broşură la care se referă Rosetti am spus: „hiatul *iea* se păstrează în forma *vieaţă"* — despre „triftong" nu e de loc vorba acolo. Persist a crede că scrierea

[1] ***Rev. ist. rom.,*** II (1932), 354 şi urm.

vieață e cea justificată, în acord cu hiatul *iea* cum se aude, de fapt, în pronunțare, chiar dacă mulți zic *viață*. Dacă am admite că aceasta din urmă e forma corectă, derivatele ei ar trebui ortografiate: *vețui, vețuitoare* (ca *îngheța,* față de *ghiață*). Tocmai pentru că asemenea forme nu sînt admise nici de cei care cred că scrierea corectă e *viață* (ca *ghiață* etc), e o indicație că *vieață* nu e o impunere ortografică neîndreptățită şi pedantă.

Grai şi suflet, VI (1934), 1-2, p. 319-320.

DARI DE SEAMA SI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

A. ROSETTI. *Etude sur le rhotacisme en roumain,* Paris, Ed. Champion, 1924, X—76 pag. şi 6 hărți lingvistice (fasc. 240 din „Bibliotheque de l'Ecole des Hautes Etudes").

Pe cît de simplu îi apărea lui Hasdeu fenomenul rotacismului, pe atît de complicat s-a arătat acelora care au venit să-1 studieze altfel decît după prime impresii. Monografia lui Al. Rosetti — de informație temeinică şi cu aceeaşi bună orientare pe care d-sa a arătat-o în alte studii publicate —- reia problema în întregimea ei pentru a trece în revistă părerile susținute pînă acum asupra rotacismului şi a adăuga la interpretarea lui unele considcrațiuni nouă.

în acord cu ce s-a recunoscut şi de alții, Rosetti consideră ca punct de plecare al rotacismului nazalizarea vocalelor şi asupra <i aduce o serie de observații pentru care a ținut samă şi de constatări ale foneticei experimentale. Referindu-se la condițiunile in care se întîmplă nazalizarea; după natura vocalelor vecine cu //, un punct de fonetică pe care caută să-1 lămurească e căderea lui *n* în formele *brîu, frîu, grîu,* particularitate ce le deosebeşte de alte cuvinte prezentând rotacismul şi pentru care nu s-a dat pină acum o explicație convingătoare. Fonetismul special al acestor cuvinte ar fi datorit faptului că *n* se găsea între *î* şi *u,* vocale care prezintă în articulare o deschidere mai mică decît celelalte, ceea ce în procesul nazalizărei şi pentru soarta lui *n* ar fi fost hotărîtor: rostirea lui *î* şi *u,* cu aperturi puțin deosebite, s-ar fi produs printr-o trecere directă de la unul la altul, prin suprimarea ocluziunei consonantice (pag. 35 urm.). Interpretarea aceasta lasă însă şi ea îndoieli, pentru că nu înlătură o obiecțiune. Dacă *î* şi *u* ar fi determinat căderea lui *n* şi deci lipsa rotacismului în *brîu, frîu, grîu,* de ce în alte cazuri nu constatăm

acelaşi rezultat? Lui m a n u s îi corespunde vr. *rnînu* şi tot cu *n* apar *fin, sîn, spin,* iar ir. *săr* < s a n u s se opune lui *brâw. grăw.* Deci nu prezenţa lui *î* şi *u* a putut determina căderea lui *n* în *brîu, frîu, grîu.* Se pune atunci întrebarea dacă fonetismul special al acestor forme nu e datorit mai curînd faptului că toate trei apar cu *r* în silaba iniţială, ca al doilea element al grupului consonantic. în cazul acesta s-ar putea să avem de-a face cu un fenomen de disimilaţie. Plecînd însă de la **brînu, *frînu, *grînu,* disimilaţia rămîne exclusă, pentru că nu mai găsim nici un exemplu analog: *n* în acest caz nu a dispărut niciodată (comp. *prun* etc). Numai ţinind samă de alte forme din morfologia acestor cuvinte am putea găsi condiţiuni favorabile disimilaţiei. Ar fi să ne gîndim astfel la pluralele **brînuri, *frînuri, *grînuri,* admiţind că *n,* găsindu-se aici în apropierea a doi *r,* a fost asimilat şi s-a ajuns astfel la pluralele **brîruri, *frîruri, *grîruri.* în aceste forme — dacă nu, mai curînd, în cele articulate *(brîrurile* etc.) — *r* dintre *î* şi *u* a putut pe urmă să cadă prin disimilaţie, de unde *brîurile* etc. şi după acestea s-au refăcut sing. *brîu* etc, în loc de **brînu.* O confirmare indirectă a acestei explicaţii ne-ar da-o faptul că toate aceste trei cuvinte nu au pierdut pe *n* în dialectele unde forma lor obişnuită de plural e în *-e,* nu în *-uri:* ar. *brîne, frîne, grîne*[1], megl. *brqni, froni, groni.* Formele fără *n* sînt, dimpotrivă, proprii dialectelor unde ele apar la plural numai cu terminaţiunea *-uri* sau cu aceasta şi cu *-e:* ir. *brăwur, grăwuf*[2], dr. *brîuri,* alături de *brîie* etc (şi în acest dialect formele în *-uri* trebuie să fie destul de vechi, nimic nearătîndu-ne că ar fi fost introduse într-o epocă relativ recentă)[3]. Putem deci presupune că în vechea românească, înainte de despărţirea dialectelor, au circulat pluralele **brîruri, brîne* etc. şi în regiunile unde era întrebuinţată prima formă aceasta s-a redus de la o vreme la *brîuri,* păstrîndu-se aiurea cea de-a doua, *brîne* (dr. *brîie* e refăcut, cum se ştie, după sing. *brîu).* în sprijinul acestei interpretări pare să vie şi fonetismul formei derivate din g r a n u m: *grăunţ* < * g r a n u e e u m. După Rosetti, *grăunţ* s-ar explica printr-o disimilaţie (formula 14 inversată a lui Grammont: *n — n* > zero — *n): *grănunţ* > *grăunţ,* disimilaţie în care ar fi intervenit asocierea cu *grîu* ce ar fi apărut evidentă (p. 24—25). E contestabil totuşi că această asociere s-a putut produce: dacă într-adevăr

[1] I. Dalametra în dicţionarul său, dă şi pl. ***brlnuri, grînuri,*** dar se vede că a fost influenţat de dacoromână, pentru că aceste forme sînt necunoscute aromânei.

[2] I. Popovici, ***Dial. rom. din Istria,*** I, 53.

[3] ***Griurele*** e dat de Coresi, ***Psaltire,*** LXIV, 11.

grîu ar fi influenţat pe **grănunţ,* ne-am fi aşteptat să-i fi transmis acestuia şi pe *î,* să se ajungă la forma *grîunţ.* Mi se pare că *grăunţ* are alte antecedente fonetice: * g r a n u c e u m după ce a devenit **grănuţ* a evoluat, în unele regiuni, spre **grănunţ,* şi acesta s-a schimbat în **grărunţ,* urmînd fonetismul pe care îl constatăm în **cănunt* > *cărunt, mănunt* > *mărunt* etc. **Grârunţ* a putut fi pe urmă disimilat în *grăunţ* (e posibil, de altfel, <a disimilaţia să fi pornit de la derivate ale acestuia: **grărunţel, *grăruncior).* Şi de data aceasta confruntarea cu aromâna şi meglenita pare să ne dea o indicaţie pentru fonetismul special al lui *n:* * g r a n u c e u m e redat acolo prin *gărnuţ* şi *gîrnuţ,* fără introducerea nazalei după *n* (ca în **grănunţ* care e la baza formei dacoromâne), particularitate care se ştie că e proprie aromânei şi meglenitei; păstrarea lui *n* în **grănuţ* care explică pe *gărnuţ, gîrnuţ* poate fi atribuită împrejurare! că el nu se mai găsea de data aceasta, ca în dacoromână (cu forma ei **grărunţ),* în faţa unui alt *n* şi să treacă la *r,* pentru ca pe urmă acesta să cadă prin disimilaţie: lipsind condiţiunile fonetice din dacoromână, soarta lui *n* în acest caz a fost alta atît în aromână, cît şi în meglenita. Coincidenţa căderei lui *n* în *grîu* şi *grănuţ* tocmai acolo unde avem pentru cel dintîi pl. în *-uri* şi pentru cel de-al doilea fonetismul *n* -f- voc. -f- cons. > *n* -f- voc. -f- *n* + cons. > *r* -f- ... mi se pare că nu poate fi trecută cu vederea în lămurirea acestei probleme fonetice[1].

Asupra rotacismului *nr* alături de *r* deşi studiul lui Rosetti aduce unele precizări, cred totuşi că în această privinţă cercetările ar putea fi duse mai departe. Ar fi, în special, de urmărit dacă accentul nu a avut un rol în păstrarea sau înlăturarea nazalizare! precedînd pe *r.* Nu este exclus ca în silabă atonă nazalizarea aceasta să fi dispărut mai curînd decît în silabă accentuată; *burătate,* de pildă, a putut evolua spre *burătate* mai curînd decît *buru* spre *buru.* Să ne gîndim, în legătură cu aceasta, la ce s-a întîmplat în formele *cuveni, cuprinde* etc: ca reflexe ale lui c o n v e n i r e, c o m p r e h e n d e r e, ele au trebuit să sune altădată *cuveni, cuprinde* şi pe urmă nazalizarea din silaba atonă a dispărut; de altă parte, o formă cum este *cumpăr* arată păstrarea nazalei în silaba iniţială, pentru că aceasta era accentuată[2].

[1] Pentru ***brîu*** etc. o altă explicaţie a încercat să dea P. Skok, ***Arh. za arb. star.,*** II, 328, referindu-se şi la fonetisimil albanez; explicaţia sa nu lămureşte însă pentru ce ***n*** a căzut şi în ***grăunţ.*** I'

[2] Ar. ***cupăr*** (Gramoste), dat de Weigand ***(Rom. u. Arcm.,*** 70), e refăcut după ***cupăra.***

Fără a identifica în totul un caz cu celălalt, apropierea aceasta poate fi o sugestiune în sensul de a cerceta dacă accentul nu a fost hotărîtor în menţinerea sau suprimarea nazalizării cînd ea întovărăşea rotacismul. Prin fonetica experimentală şi cea istorică ar urma să se studieze problema mai de aproape şi poate astfel s-ar explica uneori şovăirile între *nr* şi *r* pe care le constatăm în aceleaşi forme din textele rotacizante: dacă *burătate* a fost cîtva timp şi în unele regiuni pronunţarea normală alături de *burii,* s-a putut pe urmă să se confunde un fonetism cu celălalt şi în vorbirea aceloraşi să apară cînd *burătate,* cînd *burătate* şi cînd *buru,* cînd *buru.* Poate s-ar ajunge şi la constatarea că *î* aton a favorizat mai puţin decît celelalte vocale dispariţia nazalizării, pentru că unele forme cu acest fonetism ne sînt cunoscute şi nu au fost bine explicate pînă acum. Rosetti relevează (pag. 15), după Frîncu şi Candrea, formele din graiul moţilor *cinrepişte* şi *linros*[1]*;* s-ar putea, foarte bine, după cum observă şi Rosetti, să avem de-a face cu o încrucişare a lui *cirepişle* etc. cu *clnepişte,* dar nu e iarăşi imposibil ca ele să ateste continuarea rotacismului cu *nr* în silaba atonă după *l*[2]. Chestiunea se complică, de altfel, prin faptul că tot Frincu şi Candrea ne dau în *Rotacismul la moţi şi istrieni* (pag. 43) şi în *Românii din Munţii Apuseni,* 277, 278, încă o formă cu *nr; unre,* alături de *urc* (aceasta pentru *une =unde);* deci şi un caz de *nr* după *u,* cu toate că acesta poate fi despărţit de celelalte, cu *nr* după *î,* deoarece în *unre* rotacismul este de dată recentă, după ce *unde* ca aton în frază a trecut la *une,* şi poate fi considerat ca o adaptare fonetică. Mai mult ne-ar putea lămuri în această privinţă istroromâna, dar după descrierile fonetice care ni s-au dat şi textele publicate nu ne e posibil să ajungem la o concluzie. Iosif Popovici[3] a constatat de mai multe ori nazalizarea pe lîngă rotacism în istroromână şi ne asigură că a înregistrat-o în transcrieri atunci cînd a auzit-o, dar in acelaşi timp lasă a se înţelege că uneori s-a putut să nu o semnaleze, pentru că urechea nu o poate prinde totdeauna. în textele publicate de d-sa nazalizarea o găsim în prepoziţia *ăn = in* cînd se întîlnea cu o vocală: *ăr o, âr o (= în* o)[4]; tot această prepoziţie apare cu rotacism şi nazalizare în textele publicate de alţii[5] şi un fonetism

[1] E citat acolo şi ***dinrainte,*** dar din eroare, pentru că nu e dat de Frîncu şi Candrea; în schimb găsim în glosarul lor (pag. 33) altă formă, ***dinrăuntru.***

[2] Şi ***dinrăuntru*** ar fi de interpretat astfel, cît timp conţinea la origine tot un ***i*** dinaintea lui ***n.***

[3] ***Biol. rom. din Istria,*** I, 118.

[4] ***Ibid.,*** II, 9, 12, 35, 62, 64, 67, 79.

[5] V. exemplele relevate de A. Byhan în ***Jahresb.*** lui Weigand, VI, 298.

analog ne arată *ănrpit'e* = înainte[1], *dinrenfe* — dinainte[2]. Deci lot numai cazuri de ~ *r* după *ă (i)* aton, ceea ce ar vorbi în sprijinul presupunerei pe care o indicam mai sus. E surprinzător l ol uşi că în istroromână nu s-a relevat nici un caz de rotacism cu nazalizare în silabă accentuată[3].

Referindu-se la textele vechi care prezintă grafii neconsec\cute (d.e. *menre, mere, rnene* = rnine) şi care nu lasă bănuiala • •a **ar** fi fost scrise de mai mulţi, ci de unul singur, Rosetti caută **sa** explice aceste variaţiuni grafice şi ajunge la concluzia că ele **nu** reprezintă propriu-zis divergenţe de fonetism, ci sînt datorite ncîndemînărei celor care scriau de a reda rotacismul precedat «lc nazalizare: „ces graphies diverses recouvrent un meme sen dil'l'icile â noter, **IV** nasal; *n* est une graphie extreme, mais elle represente le meme son" (pag. 47). Interpretarea aceasta poate să lic justificată în unele cazuri, dar cred că nu trebuie generalizată. **De** ce nu am admite că uneori acela care scria amesteca formele **cu** *n* şi pe cele cu *r* fie pentru că era dintr-o regiune cu rotacism **si** trecuse în ţinuturi unde se vorbea cu *n,* fie pentru că, invers, **era** originar dintr-o localitate cu rostirea din urmă şi, trecând aiurea unde exista rotacismul, şi-a însuşit cîteodată acest fonelism? în felul acesta s-ar putea explica, de pildă, alternanţa de forme în glosele româneşti dintr-un manuscris slav publicate de **I.** Rogdan şi din care Rosetti (pag. 5) relevează cuvintele cu rotaeism alături de cele cu *n;* dacă ele au fost scrise la Mănăstirea Neamţu ne putem închipui că acela care le-a însemnat venise acolo din nord-estul Ardealului si cunoştea deci rotacismul, dar III vremea ajunsese să fie influenţat de rostirea din jurul lui şi, scriind, a amestecat forme care-i erau proprii cu cele pe care le auzea, fără rotacism, în vorbirea din Moldova. Să nu uităm, pe urmă, că unele texte, în special scrisori, au putut fi copiate după o ciornă ori dictate, aşa că şi pe această cale era posibil să se introducă inconsecvenţe de scriere: o ciornă sau dictarea cuiva **ce** pronunţa cu rotacism au putut să fie revăzute de vreunul dintre aceia care vorbea altfel, cu *n,* şi în scrierea lui să se strecoare inconsecvenţe; s-a putut întîmplă şi cazul invers, dar cu aceeaşi urinare, cu amestecul de forme. Dacă cei care scriau ar fi distins

[1] V.A. Byhan, ***l.c.,*** 299, care îl interpretează însă greşit, ca recompus **cu *ăn*** din ***rente;*** alte exemple de ***ănrenfe*** se găsesc la I. Popovici, ***l.c.,*** II, 32, 58; S. Puşcariu, ***Studii istroromâne*** (extr. din ***Anal. Acad.,*** mem. lit., XXVIII), 7, 14, 16, 24, 35, 43, 46, 53, 55, 57, 60, 61.

[2] S. Puşcariu, ***l.c.,*** 60.

[3] T. Papahagi a mai întîlnit însă în vorbirea moţilor asemenea forme: ***ltni"ri, săplămlri*** (v. ***Grai şi suflet,*** II, 50).

aşa de puţin pe *r* de *n* şi *nr,* după cum admite Rosetti, aceasta ne-ar autoriza să presupunem că şi în vorbire trecerea de Ia un fonetism la altul s-a putut întîmplă uşor şi pe tot teritoriul daco-român, cu alte cuvinte într-o vreme rotacismul ar fi fost general la nordul Dunărei şi mai tîrziu s-a revenit în cele mai multe părţi la fonetismul cu *n.* Părerea aceasta a fost susţinută de I.-A. Candrea, dar nu o văd împărtăşită de Rosetti, cu toate că ar fi întrucîtva in acord cu ce susţine asupra fonetismului ezitant din unele texte. Nu cred nici eu că rotacismul ar fi fost general în daco-română: nici o probă decisivă nu vine să-l confirme.

Dispariţia rotacismului din regiunile unde era cunoscut pînă în secolul al XVI-lea, cum şi rara lui apariţiune azi în graiul moţilor se explică de Rosetti prin răspîndirea limbei cărţilor bisericeşti fără rotacism, prin transmutări de populaţie, relaţii comerciale, serviciul militar (pag. 13, 14). Fenomenul e datorit, desigur, unor cauze complexe, greu de precizat totdeauna, şi chiar din cele expuse de Rosetti nu ajungem să ne dăm samă pentru ce in nord-estul Transilvaniei, în Maramureş şi Bucovina rotacismul a dispărut mai curînd decît în Ţara Moţilor. Venirea mai des în atingere cu cei care aveau vorbirea curentă, cu *n,* a putut fără îndoială grăbi dispariţia rotacismului, dar aceste relaţii trebuie să le privim dependente de anumiţi factori. Şi într-un trecut depărtat, dîndu-se condiţiunile de vieaţă de la noi, întîlnirile de păstori din regiuni deosebite, relaţii dese au existat între unii şi alţii, între cei care rosteau cu rotacism şi cei care nu cunoşteau această particularitate, cu toate acestea în curs de veacuri rotacismul s-a menţinut cu toată vigoarea Iui. Aceasta trebuie să o atribuim cu deosebire faptului că în timpuri primitive diferenţele de pronunţare izbesc mai puţin, dau mai rar prilej la satirizări sau, chiar dacă acestea se întîmplă, sînt mai puţin luate în samă, nu fac pe cei ironizaţi să reacţioneze, adoptînd vorbirea ce pare mai firească şi are mai mult prestigiu. Cu vremea şi ţăranii au ajuns mai susceptibili în unele privinţe, au căutat să evite umiliri şi, cînd li s-a părut că vorbirea lor dă prea des loc la ironii s-au silit să înlăture ce li se părea ca o scădere, apropiindu-se tot mai mult de felul de exprimare al altora. Accentuarea acestui sentiment mi se pare că lămureşte şi mai bine, printre altele, dispariţia relativ repede a rotacismului în epoca mai nouă — singure relaţiile mai dese între cei vorbind în dialect rotacizant şi ceilalţi nu ne dau explicaţia suficientă.

Pentru fixarea epocei cînd s-a produs rotacismul Rosetti (pag. 48 urm.) trece în revistă faptele lingvistice invocate pînă acum ca dovadă că schimbarea aceasta fonetică trebuie să fie

anterioară secolului al VT-lea, al Vll-lea. în primul rînd se ocupă de formele *jupîn, smintind,* care printre cele streine, alături de trecerea lui *an* la *în,* vin să ateste rotacismul (cel dintîi apare astfel într-un document din Suciul de Sus şi in graiul moţilor, cel de-al doilea, cum se ştie, în istroromână: *smuj/tdrr)'.* Amîndouă aceste cuvinte, observă Rosetti, se poate să fi pătruns la noi de la populaţiuni iranice sau avare cu care am venit în atingere, cum tot astfel s-ar putea explica prezenţa lor în slavă. Fie că le-am interpreta aşa, fie că le-am considera ca împrumuturi indirecte iranice ori avare transmise prin slavă, fonetismul lor în ce priveşte *an* > *în* e recunoscut şi de Roseiti ca anterior împrumuturilor sigure din slavă şi care nu prezintă aceeaşi transformare a vocalei *a* + *n".* împărtăşind această părere, Rosetti nu admite că rotacizarea lui *n* ar fi fost un proces încheiat prin secolul al VTlea, al Vll-lea, cînd limba noastră începe să fie intens influenţată de slavă. Faptul că nici un clement de provenienţă slavă nu apare rotacizat în textele A'echi şi în istroromână nu i se pare că ar fi o indicaţie pentru fixarea în secolul al Vl-lea sau al Vll-lea a epocei cînd rotacismul a încetat do a se mai produce. După Rosetti, *n* intervocalic din împrumuturile slave era pronunţat altfel decît cel latin şi nu ar fi putut trece la *r* chiar dacă procesul rotacismului sc mai continua încă prin secolul al Vll-lea: „C/z slave sc frouvait dans d'autres eondiîions phonetiques que *Vn* latine et son act ion sur les voyelles qui l'entouraient a ete differente" (pag. 50)[3]. Nu avem însă nici o indicaţie că *n* intervocalic din formele slave ar fi fost pronunţat la noi altfel decît cel latin; chiar astăzi fonetica experimentată cred că nu poate stabili nici o deosebire, cu privire Ia *n,* intre lat. *pană* d. e. şi sl. *hrană.*

[1] Dintre celelalte două cuvinte streine **cu** ***an* > *In, stăpîn*** e atestat **cu** rotacism nurnai la moţi (şi **nu** el direct, **ci** derivatele: ***stăpiri, stăpiritor.*** Frîncu — Candrea, ***Rom. din Munţii Ap.,*** 272; ***Rol.,*** 42) – rotacismul lui poate fi însă o adaptare tîrzie, — iar ***stină*** **nu** a fost relevat pînă acum niciodată cu ***n*** trecut la r, deşi trebuie **să** presupunem **că** forma aceasta a existat. Asupra lui ***stină*** **în** însemnările istriene ale Iui Glavina, v. S. Puşcariu, ***Dacoromania,*** III, 383; cît despre ***stănărie,*** relevat de Puşcariu tot acolo, el **nu** poate fi decît **un** derivat din ***stăn, stanăr,*** împrumuturi din croată.

[2] **Cu** privire la cronologia trecerei lui ***an*** la ***in,*** Rosetti spune (pag. 48) că ea „oscilte entre le I-er et le Vl-e s.ap. J.-Chr.". Secolul I-îi, ca prim termen al acestei transformări, este o imposibilitate; am putea admite atunci că şi ***a*** aton începuse de atunci să troacă la ***ă*** etc, dar aceasta ne-ar duce la transpunerea în latina vulgară a unor schimbări care arată evoluţii de fonetism românesc.

[3] Părerea aceasta a exprimat-o şi Al. Procopovici, ***Despre nazalizare şi rotacism*** (în ***Anal. Acad.,*** mem. lit., XXX), 291, 305, dar recunoscînd că nu poate fi dovedită.

Este, de altfel, şi o contrazicere între această părere a lui Rosetti şi ce am văzut că admite cu privire la formele *jupîr, smăntăre;* dacă acestea, la origine iranice ori avare, au pătruns la noi prin intermediul slavei, cum Rosetti recunoaşte că nu este exclus, aceasta înseamnă că ele au fost rostite cu un *n* analog celui din elementele laiine şi, ca atare, au fost rotacizate. Să admitem însă că atît *jupîr,* cît şi *smăntăr{'* ne-au venit direct de la irarii sau avari: şi în cazul acesta *n* strein apare tot aşa de susceptibil de rotacizare ca şi cel latin. Pentru ce Rosetti contestă identitatea de pronunţare cu *n* latin numai pentru elementele slave care s-au introdus la noi după secolul al Vl-lea, al VH-lca? Nu văd motivele. Tot aşa de puţin convingătoare apare diferenţa de fonetism pe care caută să o stabilească Rosetti dacă nc referim la albaneză: după cum observă chiar d-sa (pag. 54), albaneza cunoaşte şi elemente slave cu rotacism, ceea ce arată că *n* al acestor elemente nu a fost deosebit de acela al formelor latine sau indoeuropene. Trecînd din domeniul oriental în cel occidental, constatăm iarăşi că între *n* latin şi cel de provenienţă streină nu a existat o diferenţă cum o presupune Rosetti pentru română: în regiunile din Alpi unde apare rotacismul, şi elementele germanice au participat la el. De ce atunci numai în limba noastră s-ar fi făcut o distincfiune între cele două provenienţe ale lui *n* intervocalic? Lipsa rotacismului în elementele slave pe care le-am împrumutat după secolul al Vl-lea, al VI 1-lea nu o putem deci atribui unei particularităţi de fonetism, articularei speciale a lui *n* pe care îl conţineau, ci trebuie explicată prin motive cronologice şi revenim atunci la părerea susţinută pînă acum, că elementele slave introduse la noi din secolul al Vl-lea nu ne dau nici un exemplu de *n* > r pentru că în acea epocă rotacismul era un proces fonetic încheiat.

La aceasta nu se poate aduce ca obiecţiune numărul mare de cuvinte slave şi chiar ungureşti prezentind rotacismul în graiul moţilor. Sînt forme care trădează o adaptare fonetică, o derivare artificială spre rotacism. De aceeaşi părere e şi Rosetti (pag. 15). Particularitatea aceasta a graiului moţilor ne face să ne gîndim Ia ce s-a petrecut cu palatalizarea labialelor în unele regiuni: şi acolo la seria de cuvinte vechi cu labialele alterate s-au adăugat mereu altele, printr-un fel — am putea spune — de zel fonetic imitativ. Fenomenul acesta se întîmplă de obicei la confluenţa de curente lingvistice, sînt o indicaţie de amestecuri dialectale: cei care se întîlnesc cu alţii vorbind cu o anumită particularitate îşi însuşesc această particularitate, dueînd-o mai departe, exagerind-o, aplicînd-o oarecum artificial. De aceea despre moţi, cum apar din scrierile lui Frîncu şi Candrea, iar mai în urmă din studiul

lui T. Papahagi, s-ar putea spune că ei reprezintă o populaţie mai puţin omogenă de cum se crede: vechii moţi, al căror grai semăna eu cel istrian în ce priveşte rotacismul — de o consecvenţă în acord cu cronologia împrumuturilor streine — s-au amestecat eu alţii şi aceştia au adus o perturbare dialectală prin introducerea, imitativ, a rotacismului in forme nouă.

Un caz de adaptare fonetică analog celor din graiul moţilor crede Rosetti (pag. 15) că ne-ar fi dat de istroromână in cuvintul *comarâc,* corespunzînd dr. *comanac.* Originea lui este obscură şi, eu toate că variază ca fonetism[1] se pare că trebuie să plecăm de la o formă Incepînd cu *cam-* şi cuprinzînd un *n* intervocalic (în prima silabă *o* trebuie privit ca rezultat din *ă* sub influenţa labializatoare a lui *m).* Ca înţeles şi, în parte, ca fonetism, cuvintul se întilneşte cu forme slave pe care Berneker le înşiră sub *kalamanak*[2] si le derivă din lat. medieval *calamancum,* fără să cunoaştem provenienţa sigură a acestuia. Cum se întîmplă însă şi cu alţi termeni referitori la îmbrăcăminte, se poate să avem de-a face cu un cuvînt venit din Orient, în primii socoli d. Cr. în cazul acesta, *comanac* ar fi de considerat ea un element strein introdus în limba noastră într-o epocă destul de veche, atunci cînd rotacizarea se mai putea întîmplă. Ir. *comarâc* s-ar explica astfel, pentru că rotacismul lui rămîne surprinzător dacă-I atribuim unei adaptări fonetice Urzii; ar fi singurul caz în istroromână de o asemenea adaptare. Nu avem, într-adevăr, nici un alt exemplu care să dovedească introducerea mai târzie, prin adaptare, a rotacismului în acest dialect. *Pelir, plumîră* şi *rrchir,* daţi do I. Maiorescu şi putînd fi consideraţi ca atare, trebuie înlăturaţi, pentru că de fapt nu există[3]. *Miria* şi *sărăcir,* daţi tot de Maiorescu, sînt şi ei de eliminat, deoarece numai formele *man'â* şi *sărăciri* sînt confirmate[4].

In legătură cu rotacismul câteva forme din istroromână cred că ar fi trebuit relevate de Rosetti, pentru că prezintă un fonetism particular. într-un studiu, de începător[5], am grupat altădată

[1] Se zice şi *eoromăc, euromâc* (v. *Jahresber.* Iui Weigand, VI, 245; I. Popovici, *Dial. rom. din Istria,* II, 99); metateza e datorită probabil influenţei de fonetism croat (comp. acolo d. e. *koromae"* alături de *komorac).*

[2] ***Slav. elym. Wb.,*** I, 471.

[3] Pentru cei doi din urmă, cf. I. Popovici, ***l.c,*** II, 137, s. ***plut'e,*** 143.

[4] Cum Maiorescu ţinea să rotacizeze unele cuvinte împotriva pronunţărei adevărate, se vede şi cînd în vocabularul său (pag. 85, s. *apăr),* citind o frază, pune acolo forma *ţigării,* cu toate că mai departe (pag. 118) nu dă decît forma *ţigan,* aceea care într-adevăr există.

[5] ***Rotacismul In dialectul istrian,*** în ***Rev. critică-lit.,*** V, 15, 33 urm.

cîteva din aceste forme şi voi adăuga altele care aşteaptă lămuriri. Sînt cuvinte care, deşi latine, apar şi cu rotacism şi fără. Astfel, *cărbun* şi *cărbunar,* alături de *cărbur* şi *cărburâr*[1]; formele dinţii sînt desigur influenţate de ven. *karbon* şi *karboner; ţarine,* în textele tipărite de Weigand (n-rul XIT, 5 şi 6)[2], pe lingă *ţarine,* tot sub influenţa formei identice din italiană (ven. *ţarina)*[3]; *seminal,* de asemenea la Weigand (n-rul VIII, 1), refăcut în locul obişnuitului *semirăt* după ven. *semenar.* în schimb, *macin,* dat numai de Maiorescu, alături de *macir (= măcir),* nu poate fi decit un dacoromânism introdus de el; de asemenea *ţontină, gălină, june*[4], *sarcină, splină* şi *vină (iină)* =vînă, daţi tot de el[5].

Găsim şi numai forma cu *n* atunci cînd ne-am aştepta la rotacism. Astfel, *lin* = in, (-are in Jocul lui *l'ir* ce a trebuit să existe a fost refăcut desigur după ven. *lin* sau er. *lan*[6]; *ziner* — ginere (numai la Schitazza, după Maiorescu), explicat de S- Puşcariu[7] ca un caz de nerotacizare din cauză că *n,* se găsea în vecinătatea lui *r,* dar aceasta e contestabil cit timp tot în istroromână avem formele *tircr, virer* = tînăr, vineri, cu *n* rotacizat, deşi se găsea în aceleaşi condiţiuni; *ziner* nu poate fi şi el decît un caz de revenire la fonetismul cu *n* prin influenţă italiană, a ven. *zenero. Vecin, zun* „post" = ajun ne îndreaptă de asemenea spre ven. *zunar* şi *dezun.* Tot aici trebuie pus *slrin* = strein, dacă-1 comparăm cu *striir* din textele vechi şi admitem, cum nu se poate altfel, originea lui latină, deşi nu i s-a stabilit etimologia; prezenţa lui *n* ar fi de atribuit contaminării cu croatul *slran,* care are acelaşi înţeles[8]. Că asemenea alterări de fonetism prin încrucişări cu forme italiene ori croate s-au putut întîmplă în istroromână ne arată şi *cavestru* = căpăstru, prin contaminare cu *caveţe* < ven. *kavetsa; ţermentă* = frămînta, sub influenţa ven. *ţermentar; munîe* = mulge, cu *n* din ven. *monzer*; *zuriţe,* rezultat din **zurice* (= junincă) + cr. *junica.*

Asupra cazurilor de pseudorotacism, Rosetti insistă pe mai multe pagini (17 urm.) şi pentru cuvintele cu acest fonetism se

[1] I. Popovici, ***l.c,*** II, 97—98; într-un text ***(ibid.,*** 33) vedem urmind după ***cărbunu*** forma rotacizată, ***cărbur.***

[2] ***Jahresbericht,*** I, 154.

[3] I. Popovici, ***l.c,*** I, 55, ne asigură însă că a auzit peste tot numai ***farire.***

[4] Acesta, la plural ***(junili),*** e dat la pagr. 107, s. ***om.***

[5] Alături de ***splire*** apare si ***sprile:*** I. Popovici, ***l.c.,*** I, 60; I[1], 151.

[6] Cf. A. Byhan, în ***Jahresb.'lui*** Weigand, VI, 270.

[7] ***Dacoromania,*** III, 383.

[8] ***Strin*** de la moţi, în texte cu rotacism (Frîncu — Candrea, ***Rom. din Munţii Apuseni,*** 94, 273), nu dovedeşte nimic cînd în aceleaşi texte rotacismul nu apare nici în alte forme de origine latină.

dă la sfîrşit cîte o hartă indicînd repartizarea lor geografică. Pentru *irimâ* d-sa admite o disimilaţie *(n — m > r —m),* împotriva părerei pe care am susţinut-o împreună cu I.-A. Candrea că *r* ar fi rezultat din atingerea lui *n cu m* după căderea lui *i: *inmă > irrnă,* de unde *irimă* prin încrucişare cu forma curentă *inimă*[1]. Nu e totuşi altă posibilitate de a explica această formă, deoarece disimilaţia admisă de Rosetti e necunoscută în româneşte: *ce ream* = ce neam, de la moţi (după Frîncu şi Candrea), cred că nu poate fi interpretat decît ca un caz de adaptare rotacizantă prin fonetică sintactică; cît despre *nimeri* == nimeni la care Rosetti se referă de asemenea, observînd că „le passage de *n ... k r* s'explique parfaitement par sa debilite dans cette position, provoquee par la chute de la voix â la finale" (pag. 26), fonetismul lui nu poate fi datorit decît influenţei lui *nimărui* care, Ia rindul Iui, se explică prin schimbarea terminaţiunei sub înrîurirea lui *cărui.* Nu poate fi un caz de disimilaţie *m* — r > *m* — *n* nici *(a)semâna* < **asemâra* (pag. 24, 26), cît timp schimbarea lui *r* in *n* se înţelege mai bine plecînd de la infinitivul **(a)semărare,* cum se explică si *suspinare* < *suspirare* (de altmintrelea şi Rosetti recunoaşte ca admisibilă această explicaţie)[2]. Fonetis-

[1] in ajutorul părerei că ***irmă*** e rezultat din ***irimă,*** şi nu invers, Rosetti (pag. 26) citează cîteva versuri din culegerea lui S. Mîndrescu, unde apar ***irma*** şi ***irmuţa*** care ar arăta că în locul lor s-ar putea pune ***irima*** si ***irimuţa;*** nu văd însă cum aceste versuri pot fi interpretate astfel: numai formele din urmă corespund ritmului.

[2] O formă care putea fi amintită e ir. ***rumerâ*** = număra, nu ca un caz de disimilaţie a lui ***n*** în ***r,*** pentru că nu poate fi considerată astfel, ci în legătură cu ***lume*** = nume, ir. ***lumer*** = număr, relevat la pag. 26. ***Rumeră*** e rezultat din ****lumeră*** < numerare, prin asimilarea lui ***l*** de r, şi acest fonetism, în care constatăm acţiunea lui ***r*** din ultima silabă asupra lui ***l*** din iniţială, ne duce poate la o altă interpretare decît cea admisă pînă acum pentru trecerea lui ***n*** la ***l*** în ***lume*** = nume. Dacă ir. ***lumer*** se poate explica prin cr. ***lumer,*** el însuşi un împrumut din veneţiană ***(lumero;*** comp. totuşi al nostru ***lumăra,*** din Oltenia, ***Jahresb.*** lui Weigand, VIII, 316), pentru ***lume*** = nume, din acelaşi dialect şi din Muntenia, se pune întrebarea dacă înlocuirea lui ***n*** cu ***l*** nu trebuie explicată mai curînd altfel decît prin disimilarea ***n — m > l — m.*** Ţinînd samă că pluralul vechi al lui ***nume*** era ***numere,*** şi trebuie să-l fi cunoscut şi istroromâna, nu este exclus ca trecerea lui n la J să se fi produs întîi în această formă de plural ***(numere > *lumere)*** şi pe urmă ***l*** a fost transmis la singular. Cînd ne gîndim că şi ar. ***lindură*** arata o alterare a iniţialei sub influenţa lui ***r*** din terminaţiune, mi se pare că şi acest caz alături de ***rumeră*** ne autorizează să considerăm ca posibilă transformarea lui ***n în l*** din ***lume*** aşa cum am arătat-o, plecînd de la ***numere.*** Deci ***lume*** ar fi deosebit la noi de formele din alte limbi romanice arătînd disimilaţia ***n — m > l — m.*** Rămîne, e adevărat, ar. ***lumtă*** = nuntă, care s-ar părea un exemplu sigur de disimilarea lui ***n*** de ***m,*** dar se poate ca ***l*** să fi fost disimilat de ***n*** cînd şi în aromână se zicea ***nuntă*** (comp. o disimilaţie analogă

mul altor cîteva cuvinte studiate de d-sa în legătură cu rotacismul poate fi de asemenea interpretat altfel. *Pingări, sîngera* (pag. 23) sînt mai curînd cazuri de asimilație (considerînd formele de infinitiv lung, *pîngănire, slngenare > pîngărire, sîngerare)* decit de disimilație *n — n* > r — *n*. *Funingine* se explică nu din *funigine* < **furigine,* deci prin asimilarea lui *r* cu *n* din terminațiune (pag. 20), ci prin fazele: **furigine > furingine* (comp. **pecigine >pecingine)*, de unde forma actuală prin asimilarea lui *r* cu *n* dinaintea lui *g*. *Lunecare* < *lurecare* prin disimilație la distanță *r —r >n —r* (pag. 24) e greu de explicat; e mai probabilă contaminarea cu alt cuvînt[1], fără să ştim care anume.

Amănunte de fonetică ce dau loc la controverse, cu atît mai mult o problemă cum este aceea a rotacismului, dar studiul lui Rosetti ne-a înlesnit lămurirea multor puncte ale ei.

Grai şi suflet, II (1926), 2, p. 382-394.

fuingine, în Ialomița, pentru ***funingine)*** ; e posibil de asemenea ca ***l*** în cazul acesta să fie nu rezultatul unei disimilări, ci al asimilărei inițiale cu / din terminațiunea de plural sau chiar cu (' de la gen.-dat.: ***numțîle > lumțile, numfîl'et > lumțil'ei.***

[1] Cf. ***Dicț. etim.,*** 1021.

Transcription phonetique et transliteration: Propositions etablies par la Conference lenue a Copenhague en avril 1925, Oxford, Clarendon Press, 1926, 35 pag.

în urma propunerei lui O. Jespersen şi Salverda de Grave intr-o şedință a *Uniunei academice internaționale* din Bruxelles s-a luat, în 1922, inițiativa de a fi consultați lingviştii din mai multe țări asupra modalității cum s-ar putea ajunge la unificarea franscrierei fonetice şi a transliterațiunei. Un proiect în acest sens a fost redactat în 1923 de Rozwadowski şi van Wijk, făcîndu-se cunoscute pe urmă diferiților savanți intențiile acestei inițiative. Răspunsurile venite fiind însă foarte deosebite ori insuficiente, s-a crezut că e mai bine să se strîngă la un loc lingviştii care se preocupă de această problemă. O conferență s-a putut astfel ținea în april 1923 la Universitatea din Copenhaga şi propunerile rezultate din discuțiile ei sînt prezentate în această broşură, redactată de O. Jespersen şi H. Pedersen.

Sînt propuneri de luat în considerație — în parte acceptabile si chiar cînd se lasă alegerea între mai multe cred că nu poate fi ezitare; aşa pentru redarea vocalelor (pag. 32) mi se pare preferabilă transcrierea cu un unghi dedesubt deschis spre dreapta pentru vocalele închise şi spre stînga pentru cele deschise. Nu sînt prevăzute, desigur, toate cazurile de aplicare a semnelor mai acceptabile, dar în principiile generale care s-au admis s-ar găsi posibilități de fixare şi a acestor cazuri. Va trebui totuşi evitată o exagerare: s-au propus pentru transcriere prea multe cercuri, semicercuri, cîrlige, aşa că acest sistem ar putea deveni rebar-

bativ — texte redate astfel ne-ar face impresia că sînt scrise cu alfabetul caucazian.

Şi rămîne o îndoială: chiar fixindu-se norme de transcriere, vor fi oare adoptate de toţi? Va fi însă un cîştig dacă se va înlătura măcar o parte din divergenţe: prea multe complicaţii, un adevărat haos se vede azi în publicaţiile dialectologice etc. şi trebuie limpezită şi această lăture a lingvisticei.

Grai şi suflet, III **(1927),** l , p. 280—281.

A. ROSETTI, *Recherches sur la phonetique du roumain au XVI" siecle,* Paris, Ed. Champion, 1926, avec 34 figures et 5 cartes hors textes, XIII - 166 pag.

Dacă unele aspecte ale limbei române din secolul al XVI-lea sînt bine stabilite şi explicate, asupra altora rămîn încă studii de făcut. Teza de doctorat a lui A. Rosetti reia cercetările în acest sens şi scopul ei este să arate repartizarea geografică a unor particularităţi fonetice din secolul al XVI-lea. Aceasta nu este însă aşa uşor şi Rosetti îşi dă samă de greutăţile pe care le întîmpină filologul dacă este vorba de a fixa cît mai corespunzător realităţei extensiunea unor fenomene lingvistice în trecut. Chiar texte emanînd dintr-o regiune precisă ne lasă nedumeriţi prin inconsecvenţe ale lor şi neputînd fi atribuite felului de scriere. Se pune pe urmă întrebarea dacă cel care a scris cutare document nu era din alt ţinut decît acela indicat în text. Rămîn de asemenea controluri nouă de făcut asupra caracterului cîte unui text, dacă este traducere directă ori o copie, cum e cazul *Psaltirei Hurmuzaki,* asupra căreia siguranţă deplină nu avem, cum o admite Rosetti. Pentru delimitări dialectale în trecut ar trebui să avem cît mai multe texte din aceeaşi regiune, pentru ca prin confruntări ducînd la concordanţe şi eliminări să putem fi mai siguri de ce poate fi atribuit unei asemenea regiuni.

Prin aceasta nu vreau să spun că ne-ar fi interzis să studiem limba noastră din secolul al XVI-lea după consideraţiuni geografice; e un criteriu care nu poate fi exclus, însă concluziile trebuie mult ponderate, şi de aceasta a ţinut samă Rosetti, căutînd să procedeze cu destulă prudenţă în interpretarea textelor.

Sînt de acord cu d-sa în unele privinţe, astfel cînd admite (p. 55) că alternanţa *o, u* în scrierea veche e un indiciu de pronun-

țare apropiată a acestor vocale, în sensul că *o* era nuanțat spre *a* şi invers; de asemenea, cînd consideră (71—72) prezența lui *o* pentru *oa* în multe cazuri ca o particularitate grafică şi nu corespunzînd rostirei adevărate. Alteori însă nu pot împărtăşi părerile sale, pentru că nu aduc înlocuiri de preferat la soluțiile date pînă acum unor probleme.

Asupra lui e urmat de *n* (cazul lui *ccne, cuvenle* etc.) Rosetti admite (63—64) că pronunțarea lui era ca şi astăzi, adică *i,* şi dacă se scria altfel aceasta s-ar datori unei imitațiuni grafice: deoarece prepozițiile des întrebuințate *din, prin* erau scrise şi *den, pren* sau *de în, pre în,* pentru că se simțea că erau compuse astfel, acelaşi fel de scriere a fost aplicat şi în alte cazuri, punîndu-se *cuvente* în loc de *cuvinte* etc. Se poate uşor obiecta că ne-am aştepta atunci să găsim des scris d.e. şi *len, senen* ori chiar *chen* pentru *lin, senin, chin,* pentru că şi asemenea forme, după explicația lui Rosetti, trebuiau să fie atrase spre grafiile *den, pren* (dacă extrem de rar intîlnim *prend, deplen,* asemenea grafii se explică uşor, ca şi în *credență* etc, prin influența lui *prende, plcne).* Rosetti lasă nelămurit tocmai punctul esențial al problemei: de ce e apare cu deosebire cînd în silaba următoare se găseşte un alt e (cazurile de *e* ... *i* sînt cu totul rare)? Nu vreau să susțin că această lăture a fonetismului nostru vechi e deplin clarificată, dar ceea ce propune Rosetti nu apare de loc mai convingător decît ce am admis pînă acum.

Cu privire la *u* final Rosetti crede că trebuie rectificată părerea despre păstrarea lui, fie întreg, fie redus, în atîtea cazuri în care grafia s-ar părea că îl confirmă. Un argument pentru amuțirea timpurie a lui *-u* ar fi că în documentele streine, latine şi mai ales slavone, anterioare secolului al XVI-lea, care dau forme româneşti, acestea sînt scrise fără *-u,* şi Rosetti (75) se referă în special la documentele lui Ştefan cel Mare, publicate de I. Bogdan, unde găsim d. e. *brad, bour.* Totuşi, chiar în aceste documente Bogdan a relevat forma *cutulu* şi, pe urmă, nu trebuie uitat că cuvintele sînt adeseori abreviate la sfîrşit în scrierea veche. E posibil, de altă parte, ca după obiceiul slav să se fi scris **-K** şi cînd de fapt se auzea -«, redus sau chiar plin. Mai putem adăuga că uneori documentele streine e posibil să redea pronunțarea evoluată din unele regiuni spre amuțirea lui *-u,* dar a generaliza această particularitate la toate cazurile e o exagerare. In *Ilist. de la l. roum.,* II, 96, am arătat şi eu că **-T», -K** este adeseori o simplă convențiune grafică, aşa că părerea mea nu e în totul exact redată de Rosetti cînd spune (76): „suivant M. Densusianu, la notation par les jers... exprimerait l'w bref, tandis que la conservation de *Vu* serait indiquee par la lettre 8". Aş adăuga acum că poate acest -8 exprimă uneori nu tocmai pe *-u* întreg, ci slăbit înIrucîtva în pronunțare, dar în orice caz nu putem fi atît de categorici ca Rosetti să admitem că textele din secolul al XVI-lea nu ne dau dovada păstrărei în întregime sau în parte a lui *-u.* în problema aceasta, Rosetti invoacă şi mărturia foneticei experimentale, reproducînd înregistrări care arată că în rostirea unor cuvinte ca *minând, împărat* se aud la sfîrşit vibrațiuni vocalice „de un timbru nedeterminat" şi pe care nu ar trebui să le considerăm ca identice cu *u* final. După Rosetti, deci, nu ar fi nici o legătură intre fonetismul vechi cu *u* final şi pronunțarea care se întîlneşte azi arătînd o rezonanță vocalică după una sau două consoane de la sfîrşitul cuvintelor. Fonetica experimentală poate fără îndoială să ne fie de folos şi în fonetica istorică, în sensul că ne atrage atențiunea asupra unor nuanțe de pronunțare, ne dă indicații de control critic al unor particularități, dar nu ne poate fi de mult ajutor în reconstruiri. Pentru rostirea în trecut a lui *-u* nu văd ce precizări ne pot da cunoştințe de fonetică experimentală la care se rapoartă Rosetti, cum nu înțeleg, de altă parte, că ele ar arăta o soluție de continuitate între fonetismul cu *-u* de altădată şi acela pe care îl intîlnim azi, foarte caracteristic chiar pentru unele regiuni.

La p. 68 sînt urmărite formele cu *ia...e* (ca *miare, iasle, trebuiaşte)* şi Rosetti conclude la pronunțarea generală *e* ... *e* chiar în secolul al XVI-lea, pe cînd eu am considerat-o limitată la unele regiuni în acel timp. Prea categorică şi această afirmație, pentru că formele cu *ia* apar pînă foarte tîrziu, în pragul secolului al XlX-lea, chiar în texte care nu ne dau de altă parte *l'kge* etc, ceea ce mi se pare că vine să confirme păstrarea lui *ia...e* mult mai tîrziu decît a lui -k *...e.* Şi cum spuneam în *Hist. de la l. roum.,* II, 64, fiziologiceşte e explicabilă reducerea mai devreme a lui -k ... *c* decît a lui *ia...e* la *e...e.*

Prezența lui *a* la gen.-dat. sing. şi nom.-ac. pl. ca *pârtiei, părți* e considerată (83) ca un simplu fapt de grafie, adică s-ar fi scris astfel sub influența lui *parte.* Interpretare iarăşi contestabilă, pentru că ne întrebăm de ce nu găsim scris şi *țariei, țari* care, după părerea lui Rosetti, ar fi trebuit uşor să fie introduşi prin analogie grafică cu *țară.* Scrierea constantă *tăriei, țări* alături de alternanța *pârtiei, părți —pârtiei, părți* nu poate lăsa îndoială că fonetismul e bine exprimat astfel în secolul al XVI-lea, că se pronunța prin multe locuri cu *a* în loc de *ă (pârtiei* etc), ca o urmă de fonetism în care nu intervenise inflexiunea *ă...i.*

Palatalizarea labialelor e studiată de aproape, şi la părerea mea, că numai *fi* pentru *f* apare în secolul XVI-lea pentru că nu se îndepărta prea mult unul de altul şi *K* putea fi exprimat prin scris, pe cînd *k, g', y* erau prea deosebiţi de *p, b,* c pentru ca să fie notaţi, Rosetti obiectează: de ce totuşi rotacismul nu a fost evitat în scris, cînd şi el era o „innovation tout aussi aberrante" (90)? Dar rotacismul arată o diferenţiere de fonetism la un singur sunet, pe cînd palatalizarea labialelor reprezintă alterarea unei întregi serii consonantice şi exprimarea ei în scris putea părea prea îndrăzneaţă, pentru că schimba mult înfăţişarea formelor ce trebuiau redate. Mi se pare că trebuie să ţinem samă şi de cunoscuta mărturie a lui Cantemir, reprodusă de Rosetti (116), după care rostirea cu labialele alterate era ridiculizată. Motiv deci să credem că a fost evitată în scris în măsura în care exista în vorbire[1]. Rosetti constată singur că nu găsim scris niciodată *gk* pentru *b (ghine* d. e.), şi aceasta nici chiar în epoca in care, după relatarea lui Cantemir, avem confirmată această pronunţare. Nu avem deci şi astfel dovada că scrierea nu urma totdeauna ceea ce exista totuşi în vorbirea curentă?

De aceasta nu ţine însă samă Rosetti, pentru că e convins că palatalizarea labialelor trebuie privită cu totul altfel, decît pînă acum. Susţine anume că fenomenul trebuie considerat ca independent în aromână, dacoromână şi meglenită. Deci la epoci diferite şi fără să fi influenţat unii asupra altora românii de la sudul şi cei de la nordul Dunărei ar fi început să rostească *hiu* pentru *fiu* etc. Dar ar putea fi privit atunci astfel şi rotacismul din istroromână faţă de cel din dacoromână, ca independent adică de acesta—aşa ceva exclude însă şi Rosetti. In reconstruiri de evoluţii fonetice, cu posibilităţile de control pe care le avem, mi se pare că nu trebuie să pierdem din vedere anumite fapte, în cazul nostru indiciile că palatalizarea labialelor şi-a luat naştere la sud — ce a relevat de curînd Mladenov pentru albaneză pare să confirme această părere (v. voi. II al revistei, 411); la aromâni, fenomenul apare organic, cu evoluţie bine determinată, pe cînd în meglenită şi dacoromână are înfăţişarea unei intrusiuni fonetice, cu adaptări parţiale sau cu aplicări deviind de la caracteristica fenome-

[1] Că se reacţiona uneori împotriva pronunţărei cu ***k, g'*** etc. reiese şi din refacerea falsă a unor forme care păreau că cuprind o labială alterată; în ***Hist. de la l. roum.,*** II, 112, am relevat ***ficlene*** şi ***firovimi,*** scrişi pentru ***hiclene, heruvimi.*** Cade prin urmare şi observaţia lui Rosetti (90) că nu exista în secolul al XVI-lea tendinţa să se ţie samă'de „l'usage de la langue ecrite ou du moins de la langue commune". Desigur că o asemenea tendinţă nu exista atunci în acelaşi grad ca azi, dar a o contesta cu desăvîrşire e o exageraţie.

nului originar. Chiar repartizarea zonei dacoromâne cu labialele păstrate şi a celei cu labialele alterate, deci „geografic lingvistic", arată cum la stratul vechi de fonetism dacoromân a venit să se adauge spre sud şi spre răsărit, cu prelungiri pe urmă spre nord, slrâtul lingvistic cu labialele alterate. Este chiar surprinzător ci se contestă posibilitatea de transmitere a unor particularităţi din aromână în dacoromână, cînd se admite totuşi că în dacoromână s-au propagat de la sud influenţe albaneze şi greceşti. Uosetti nu admite că alterarea labialelor în dacoromână ar fi de provenienţă aromână fiindcă nu crede în emigrarea la nord de aromâni care s-ar fi amestecat cu dacoromânii, şi-şi încheie chiar lucrarea cu observaţia că S. Puşcariu a combătut cu succes teoria mea. De fapt Puşcariu nu a dovedit nimic împotriva amestecului, la nordul Dunărei, de dacoromâni cu aromâni. Intre părerile d-sale şi ale mele e o deosebire fundamentală: trecutul limbei lomâne mi-1 reprezint în legătură cu ondulaţiile continue de populaţie, cu treceri ale ei cînd de la nord la sud, cînd invers, şi avînd < a urmare propagări lingvistice care apar evidente şi azi; Puşcariu procedează prin izolări, îşi reprezintă mai static evoluţia limbei noastre, excluzînd posibilităţi de transmisiuni care totuşi reies din scrii întregi de constatări. Tot astfel procedează Rosetti cîrd i iede că palatalizarea labialelor nu a avut un centru de radiere şi a putut să apară izolat în româna sud- şi nord-dunăreană.

Asupra cronologiei aceluiaşi fenomen Rosetti e de părere că nu trebuie să mergem prea departe în trecut: „L'innovation est posterieure au Xe siecle... il est permis de supposer qu'en dacoroumain la palatalisation des labiales n'est pas de beaucoup anterieure au XVP[e] siecle et qu'elle est peut-etre encore plus recente en megleno-roumain" (134)[1]. E destul să amintim o singură obiecţiune ce se poate aduce acestei păreri: palatalizarea labialelor e anterioară schimbărei în *i* a lui ***e...e,*** *i* dinaintea lui *n* simplu sau urmat de o consoană, pentru că numai astfel ne putem explica de ce în aromână — dc altfel şi în dacoromână — *mine*

ni e -f ;?c nu a devenit *Âinc,* ca *Aia* < milii; chiar Rosetti

[1] Ca un fapt de „o importanţă capitală" pentru data palatalizării labialelor Rosetti invoacă (110—111) fonetismul cuvintelor prezentînd ***e + n,*** eare ar arăta că labialele au fost alterate după schimbarea lui ***en*** în ***in.*** Această schimbare şi-o reprezintă astfel: ***ţ*** nu s-a diftongat dinaintea lui ***n,*** ci a trecut de-a dreptul la ***i,*** deci ***bine*** nu ar fi rezultat din bene prin faza intermediară ****biene.*** Rosetti pierde din vedere că o formă ca ***ţine*** nu se poate explica decît din ****tiene*** < tenet; dacă forma latină nu ar fi fost diftongată, am li avut ***tine*** şi aceasta s-ar fi păstrat ca ***timp*** < Iempus ori pron. ***tine*** < Ic ·l· ***ne.***

am văzut că admite pronunțarea cu *i* în loc de *e* in acest caz ca îndeplinită în secolul al XVI-lea în dacoromână, şi cum se împacă aceasta cu afirmația sa că palatalizarea labialelor în acest dialect nu poate fi mult anterioară acestei epoci?[1]

Rectificările pe care Rosetti a căutat să le aducă la unele păreri susținute pînă acum nu ajung prin urmare să ne convingă, deşi pleacă de la o foarte amănunțită analiză a faptelor. Valoarea lucrării sale o evidențiază însă discuțiile pe care le provoacă în jurul unor probleme şi stăruința de a duce mai departe puținele studii pe care le avem asupra limbei noastre din trecut.

Grai şi suflet, III (1928), 2, p. 455-460.

[1] Rosetti lasă fără răspuns altă întrebare; la p. 114, 119 susține că evoluția palatalizării s-a produs prin fazele ***piatră... > pkatră > katră*** etc, că formele cu ***pk*** etc. unde apar sînt indiciu de evoluție recentă, dar atunci de ce în meglenita, unde fenomenul s-ar fi produs mai tîrziu decît în dacoromână, după Rosetti, nu găsim nici o urmă de fonetismul ***pk*** sau ***mii?*** Persist a crede că ***pkatră, bg'ine, mAie*** în dacoromână atestă fuziunea între cele două curente de pronunțare care s-au întîlnit, cu ***p*** şi ***k*** etc, aşa că ***pkatră*** etc. nu se interpune ca o fază naturală între ***piatră*** şi ***katră.***

M. GRAMMONT, *Trăite de phonetique,* Paris, Libr. Delagrave, 1933, XII -480 pag.

Cum înțelegerea bunei tradiții lingvistice merge rareori alături cu afirmări de păreri personale şi adoptarea achizițiilor datorite a Hora, tratatul pe care-1 publică Grammont va fi prețuit pentru «··ca ce aduce astfel, cu largi străbateri în dcmeniul foneticei. Dacă uneori se adresează şi celor ce caută să se inițieze în problemele de lingvistică, mai mult va fi mereu folosit de specialişti, pentru prezentările luminoase si originale, stăruința de a adinei laptele şi claritatea expunerei.

In introducere e pusă în evidență însemnătatea foneticei îslorice, ca fiind baza lingvisticei — insistență ce nu era de prisos **cind** de multe ori astăzi această parte a lingvisticei e privită ca ncmaiprezentînd deosebit interes şi cei care o cultivă apar ca înlîrziați.

Tot ce este esențial cu privire la felul cum sînt produse sunetele, la caracteristicile lor în vederea clasificărilor, mijloacele **de** <are dispunem ca să le analizăm etc, e expus în primul capitol, unde, cum se înțelege, e pusă la contribuție şi fonetica experiiiHiitală, în măsura în care ca ne poate veni în ajutor, şi asupra valoarei ei Grammont îşi exprimă răspicat părerea (la p. 15), arătînd greşeli de metodă ale ei şi unilateralități pe care cei care o practică uită adeseori să le evite.

Capitolul asupra foneticei evolutive pune şi mai bine în evidență mulțimea de fapte urmărite şi pătrunderea cu care sînt interpretate.

Observațiunile concentrate la p. 156—165 sînt cu deosebire **de** însemnat pentru duceri mai departe ale cercetărilor asupra

caracterului transformărilor fonetice şi fazelor succesive care pot explica aspectul lor într-un moment; romaniştii vor găsi acolo bine lămurit fenomenul sonorizărei între vocale a ocluzivelor surde latine în italiană, spaniolă etc, cum în altă parte, la p. 205, e explicată schimbarea în *l* a lui *t, d, p, b, v,* la sfîrşit de silabă, din leoneză, particularitate rămasă nelămurită pînă acum.

în ce priveşte cauzele care provoacă schimbările fonetice, Grammont observă cu dreptate că ele nu se reduc la cit au crezut unii lingvişti, în limitări de luare în samă a realităţilor. însemnătate prea mare mi se pare că acordă influenţei solului, climatului. Dacă uneori constatăm concordanţe între felul de exprimare a celor ce locuiesc în regiuni aspre, la munte, şi cei privilegiaţi de un climat mai blînd, la şes, alteori asemenea concordanţe nu se întîlnesc. Mai mult decît de influenţa climatului trebuie să ţinem samă de alte influenţe, cum este aceea a culturei. în anchetele pe care le-am făcut în ţinuturi muntoase nu o singură dată am constatat că generaţia tînără, trecută prin şcoală, nu mai păstra rostirea aspră a celor bătrîni. Ca şi în alte privinţe, influenţa mediului fizic asupra vorbirei poate fi recunoscută, întrucîtva, în contingenţe mai primitive de vieaţă.

Legile fonetice sînt considerate de Grammont ca avînd valoare absolută în anumite limite de timp şi spaţiu (p. 166). Caracterul acesta de rigurozitate a lor, se spune mai departe (p. 183), trebuie recunoscut nu numai la schimbările fonetice independente, dar şi la cele dependente. Alăturarea celor două categorii apare însă astfel prea directă: schimbări în aceeaşi serie şi la distanţe uneori mari de timp, pe cînd cele independente ating şiruri numeroase de forme şi se fixează între anumite limite de timp. Ca o atenuare indirectă la înregistrarea prea categorică a fenomenelor de asimilaţie, disimilaţie etc. printre cele determinate de legi fonetice e de privit poate înşirarea cazurilor de disimilaţie în „formule", nu în „legi", cum Grammont le prezenta altă dată.

Partea din urmă e consacrată foneticei impresive, fiind urmărite onomatopeea, expresivitatea, gestul articular ş.a., toate pe baza unei informaţii vaste şi cu consideraţiuni subtile, plecînd de la fapte curente pînă la exprimarea literară, pentru care ştim cum cercetările lui Grammont ne-au adus preţioase precizări.

în referinţele la diferite limbi, pe lingă cele indoeuropene. cele semitice, fino-ugrice, turco-tătare şi chiar africane, e luată adeseori în samă şi limba română. La p. 235—236 e bine explicată schimbarea lui *mn* în *un* după *a* în *scaun* faţă de păstrarea aceluiaşi grup consonantic după *o (somn). înnota* (vr. *nuia),* alături de

.iile forme romanice cu -o-, nu poate fi un caz de disimilaţie „ . „ > *o* — *a* întîmplată în latina vulgară: *nalare* > *notare* i p. 276); derivarea lui din *naulare >notare nu întîmpmii dificultăţi; nici fr. *Noel,* dat ca un alt exemplu de asemenea disimilaţie, nu poate fi considerat astfel cît timp avem în vechea **Uanceză**'iVaeZ si deci schimbarea lui *a* în *o* e posterioară transformare! lui *a* accentuat în e; cît despre fr. *dommage,* pus în aceeaşi ; cric, mai uşor poate fi explicat prin influenţa labializatoare a lui *ni* asupra lui *a. Aştept* e exclus să fie rezultat din **aşpept* < ex- pecto (p. 285), disimilaţia/? —*p* > *t* —*p* fiind necunoscută **ui** fonetismul nostru; înlocuirea lui *p* cu *t* se întîmplase în latina vulgară, cum arată şi unele forme italiene. Cît despre lat. vulg. adstectare, pentru adspectare (cu înţelesul lui r\spectare), mai curînd, decît prin asimilaţia *p* — *t,* poate fi explicat, admiţînd că forma clasică a fost influenţată **in** partea întîi de adstare (comp. la Cesar: *adstante ct inspectările ipso).* De altfel, chiar înlocuirea lui ex — cu ad — a putut să fie înlesnită de alăturarea celor două forme.

Atît în insistenţele asupra multor amănunte — de altfel cetitorul e prevenit îiî prefaţă să nu le privească izolat, ci în cadrul prezentărilor generale —, cît si în ideile conducătoare regăsim însuşirile din atîtea cercetări cu care Grammont a îmbogăţit lingvistica.

Grai şi suflet, VI (1934), 1-2, p. 350-352.

ALF LOMBARD, *La prononciation du roumain,* Uppsala, Lundequistska bokhandeln, 76 pag., extr. din *Uppsala Universitets Arsskrift,* 1936.

Spre deosebire de lingviştii streini care au studiat limba uoastră, din alte puncte de vedere, Alf Lombard a căutat să arate ce caracterizează pronunţarea românească de azi, în special cea bucureşteană, aşa cum se aude în cercurile culte. Pentru această anchetă lingvistică s-a orientat după vorbirea unui tînăr profesor, născut la Bucureşti şi făcîndu-şi tot timpul studiile aici.

Cu rare aptitudini pentru asemenea cercetări, urmărind pînă în cele mai subtile nuanţări articularea sunetelor, controlînd mereu observaţiile, Lombard a reuşit să pună în evidenţă particularităţile proprii rostirei noastre, cu unificări mai mult sau mai puţin, ca să dea şi streinilor imaginea exprimării culte — unele din aceste particularităţi sînt arătate întîia oară aşa cum apar dintr-o minuţioasă analiză fonetică.

Pronunţarea lui *s (x)* în cuvinte ca *scenă, sceptic, exces* apare, după justele observaţii ale lui Lombard (p. 10), aşa cum este în realitate, anume nu cu*s* curat, ci apropiindu-se *deş,* sub influenţa asimilatoare a lui *c*. Aceeaşi consoană, spune Lombard, se aude dinaintea unui *i* silabic, dar în exemplul dat, *maşină,* pronunţarea Iui *ş* nu pare de loc să fie alta decît în forme ca *inşir, aşez.*

Felul cum e rostit diftongul *eo* în unele cazuri e bine precizat la p. 30: în *pleoscăi* pronunţarea adevărată a lui *e* nu este cea ortografică, ci aceea, uşor de înţeles foneticeşte, adică: *e* > *6* datorită acţiunei asimilatoare a Iui *o* următor; cum foarte bine a observat, iarăşi, Lombard acest *do* ajunge uneori să fie monoftongat: alături de *plooscăi* se aude şi *ploscăi.*

Sînt de reţinut şi alte mai multe observaţii, acelea asupra **felului** cum sînt articulaţi *ă, î, l,* asupra nazalizării, devocali**zărei** etc.

Cu privire la *au* şi referindu-se la formele *caut, balaur,* Lombard **se** întreabă (p. 20)'dacă poate fi nedumerire asupra adevăratei pronunţări: *au,* ori *au.* Mulţi susţin, într-adevăr, că *au* e rostit **< a** două silabe în *caută* (de aici prezentarea lui astfel în versifi**caţie);** e o eroare, *au* fiind în realitate diftong şi astfel îl recunoaşte **si** Lombard.

Pentru *i* final fonetismul e dat ca variind după natura vocalelor ce precedă: cînd acestea sînt *a, o,* pronunţarea lui *i* s-ar deosebi întrucîtva de aceea cînd el se găseşte după alte vocale (p. 39); distincţiunea care i s-a părut lui Lombard că poate fi făcută între *mai, doi* şi *tei, văi* etc. lasă totuşi oarecari îndoieli.

Rămîne îndoioasă şi distincţiunea făcută cu privire la durata \ocalelor după cum sînt urmate de o consoană sonoră ori surdă (p. 44); în cazul întîi ele ar fi pronunţate ceva mai lung: *a* şi *u* din *drag* şi *Cluj* sînt rostiţi, spune Lombard, mai lungi decît în *drac* şi *Teiuş;* nu mi se pare să existe o asemenea deosebire; poate **că** Lombard a fost influenţat de rostirea specială în unele cazuri, **cu** o nuanţă afectivă, a lui *drag (mi-i tare drag,* unde *a* poate fi rostit, într-adevăr, mai lung); un *a* la fel se poate auzi însă şi în forma *drac* din anumite expresii, iarăşi afectiv nuanţate *(să-l ia dracul, ducă-se la dracul);* deci o diferenţă de pronunţare ar fi de recunoscut nu după natura consoanei cu care vine în contact o vocală, ci după cum aceasta e rostită într-un cuvînt susceptibil **de** anumite nuanţări.

La sfîrşit e dat un text (după Ispirescu) în transcriere de riguros control fonetic. în vreo două forme însă nazalizarea a fost notată cînd nu apare de fapt ori a rămas neînsemnată; aşa în *lihnit* (fraza 12 de la p. 68; de altfel, într-o notă de la p. 35, e arătată ca îndoioasă); în *spune* (frazele 28, 31 de la p. 71, 72, unde lipseşte semnul nazalizărei pe *u).*

Ajungînd să cunoască aşa de bine limba noastră, Lombard arată prin această lucrare că un strein poate distinge, uneori, nuanţe de pronunţare de care nu ne dăm samă.

Grai şi suflet, VII (1937), p. 323-324.

STUDII ŞI ARTICOLE

CRITICĂ FĂRĂ GRAMATICĂ ŞI IARĂŞI PARAZITISM LITERAR

Cîteva rînduri pe care le-am publicat în n-rul trecut al revistei au turburat pe D. Mihail Dragomirescu, şi turburarea d-sale vine din neplăcuta amintire a anilor din tinereţe, despre care spuneam că au trecut fără să-i aducă şi d-sale ce aduc altora — cunoaşterea gramaticei. „Mă învinuieşti — şi-a zis îndată D. Dragomirescu — că n-am învăţat gramatica, dar ia să vedem cum scrii d-ta." Şi iată-1 pe tonitruantul critic uitîndu-se cu lupa pe articolul care-i adusese supărare şi exclamînd: „l-am prins". Ce bucurie în ochii d-sale despre care crede că împodobesc un cap de Argus al literaturei...

îmi pare însă rău că — eu cel prins — nu-i pot lăsa D-lui Dragomirescu nici această bucurie care-1 face să jubileze în „mozaicul" unei reviste săptămînale, soră cu decedata *Vieața literară.*

Pînă acum D. Dragomirescu a scris şi împotriva mea, şi a colaboratorilor revistei multe rînduri de critică în genul propriu d-sale, dar nu descoperise că n-aş şti să scriu româneşte. Pentru că astăzi vine cu această descoperire, mă văd silit să stau ceva mai mult de vorbă, cum n-am stat pînă acum, pentru că, Doamne, nu poţi avea timp pentru toţi. Să ierte cetitorii dacă rîndurile ce urmează aduc o defilare de forme gramaticale, dar a cui este vina dacă în anul înălţărei aeroplanelor mai vezi profesori de universitate care n-au învăţat gramatică nici cită se învăţa la şcoala lui Lazăr?

Greşelile pe care D. Dragomirescu crede că le-a găsit la mine ar fi următoarele:

N-aş cunoaşte declinarea cînd scriu *culturei,* în loc de *culturii,* formă care singură ar fi corectă, îmi spune D. Dragomirescu, deoarece genitivul nearticulat este *culturi.* Poate cer D-lui Dragomirescu o prea mare sforţare ca să înţeleagă motivarea pe care o dau mai departe, alţii însă vor înţelege-o şi se vor convinge cine se gîndeşte mai mult la ce scrie. întrebuinţez totdeauna termina-fiunea *-ei* la genitivul şi la dativul femininelor pentru că am meditat asupra acestei probleme de gramatică mai mult decît I). Dragomirescu şi am văzut în cele din urmă că numai soluţiunea aceasta este cea mai potrivită. Unii au crezut că pot rezolvi chestiunea altfel, au zis: se va scrie *-ei* cînd genitivul nearticulat (sau pluralul) este în *-e (casei,* corespunzător lui *case)* şi se va scrie *-ii* cînd genitivul nearticulat este în *-i (porţii,* corespunzător lui *porţi).* Dacă chestiunea s-ar prezenta numai sub această faţă, desigur că n-am avea nimic de obiectat. Se întîmplă însă că femininele în *-ie* au genitivul nearticulat şi pluralul în *-ii;* ar trebui deci să se scrie *-iii* la genitivul articulat *(bucuriii* etc). Singuri cei care au admis punctul întîi au văzut că e greu să se introducă aceste forme, prea greoaie, prea barbare, şi de aceea chiar dînşii au trebuit să se abată de la regula fixată mai înainte şi să scrie în cazul acesta *-iei* — nu scrie chiar D. Dragomirescu *ipocriziei, prostiei?...* Nefiind deci posibil să se fixeze o regulă, să se adopte un sistem eonsecuent, mai intervenind apoi şi împrejurarea că unele cuvinte au două forme la genitivul nearticulat *(pietri* şi *pietre,* deci articulat *pietrii* şi *pietrei),* nu e mai cuminte atunci să ne hotărîm pentru un sistem care are cel puţin avantajul de a fi unitar? De aceea mi-am zis că soluţiunea cea mai bună este să se adopte pentru toate genitivele o singură terminaţiune, cea în *-ei.* E desigur ceva arbitrar în felul acesta de a scrie, dar e arbi**trar** şi felul celălalt; din două sisteme însă, avînd fiecare inconsecuenţele lui, mai bine să alegi pe cel care are asupra celuilalt superioritatea de a introduce o scriere unitară. Iată deci că nu ignorarea gramaticei, ci chibzuirea faptelor m-a făcut să scriu astfel.

îmi mai găseşte D. Dragomirescu greşeli de acord cînd tipăresc: *poeţi care, cetitori care* — ar fi trebuit să zic *cari.* E adevărat că cei mai mulţi scriu astfel, acordînd pe *care* cu pluralul ce precedă. Las pronumele invariabil pentru două motive: 1) E în spiritul limbei române de a nu admite pe *cari* atunci cînd avem de-a face cu un plural în propoziţii interogative: *care din ei au venit? pe care i-aţi văzut?* 2) După o prepoziţiune limba curentă admite mai mult pe *care* chiar dacă avem de-a face cu un plural: *oamenii pe care i-am văzut, mijloacele la care am recurs.* De altfel nu sînt singurul care scriu aşa — D. Dragomirescu ar putea arunca

ochii pe paginile altora... şi chiar pe pagini scrise de d-sa, pentru că, deschizînd *Convorbirile critice* la întîmplare, găsesc la pag. 850, 853, voi. I: *acelora care au văzut, scenele şi situaţiile care, deosebitelor momente prin care* — ş.a... D. Dragomirescu a uitat că dacă faci critică, trebuie să ai, pe lîngă altele, memorie şi să te gîndeşti la vechiul sfat: „Cunoaşte-te pe tine însuţi".

Mai departe D. Dragomirescu descopere cu a d-sale judecată că nu ştiu româneşte cînd scriu: *nu-şi dau samă* — după d-sa ar fi trebuit să zic *sama.* Scriu aşa pentru că forma nearticulată se întrebuinţează şi în expresiuni ca *nu-şi dă socoteală de ce scrie* — (nu zice nimeni *nu-şi dă socoteala; a-şi da sama,* după mine, e necorect).

O greşală de articulare ar fi şi cînd am tipărit *aşa-zişi scriitori* — dar de ce numaidecît articolul, D-le Dragomirescu, la o formă adjectivală ca aceasta — nu se zice: *agramaţi scriitori?*

Altă greşală aş fi făcut cînd am scris: *doamne* şi nu *Doamne:* rău — zice D. Dragomirescu — pentru că nu e vorba de „cucoane" ci de „Dumnezeu". Distrugător argument... După D. Dragomirescu ar trebui să scriem şi *zău,* căci interjecţia aceasta nu e altceva decît vechiul substantiv *Zeu* cu înţelesul de D-zeu... Vezi ce înseamnă să nu ai simţul limbei, să nu înţelegi că într-o interjecţie s-a pierdut de multe ori conştiinţa de ce a fost ea la început, că puţină gîndire mai multă şi cunoaştere mai adîncă a formelor unei limbi sînt de folos cînd vii să dai lecţii altora... Critica D-lui Dragomirescu vrea să fie şi mai convingătoare cînd observă că nu e vorba de „cucoane". Deci şi după D. Dragomirescu ar trebui scris *d(omnul), d(oam)na.* Îmi pare bine că mi se ofere ocaziunea să-mi spun părerea şi asupra acestor cuvinte. S-a introdus la noi obiceiul de a scrie *d...[cutare], d-na ...[cutare]* — e însă un obicei care ar trebui să dispară. In toate limbile culte termenul de politeţă corespunzător e scris cu literă mare — de ce ar fi altfel la noi? Nu e chiar meschin acel *d* care se vede mereu dinaintea numelor?

Alt cap de acuzaţie îmi găseşte D. Dragomirescu cînd tipăresc *ianuar, februar.* S-a uitat d-sa prin cărţi şi reviste franceze? ar fi văzut că mulţi francezi scriu azi janvier, fevrier etc. — aşa se tipăreşte d. e. în *Revue de Paris, La revue* şi chiar în *Revue de deux mondes* — tot aşa scria şi un filolog ca Gaston Paris, căruia cred că D. Dragomirescu nu-i contestă cunoaşterea gramaticei franceze. De ce se poate pune aici literă mică? Pentru un motiv pe care desigur că D. Dragomirescu nu-1 ştie — pentru că aceste

nume de luni erau în latineşte adjective *(januarius mensis)* şi ca atare le poţi scrie fără majusculă[1].

Să nu mai încerce deci D. Dragomirescu să-mi dea lecţii de gramatică. La sfaturile d-sale îi răspund cu sfatul de a se întoarce pe cărările pe care a trecut prea repede şi prea încrezut. Poate nu e încă tîrziu să-şi mai arunce din cînd în cînd ochii pe manuale de gramatică... şi cu aceeaşi ochi ar fi bine să se mai uite uneori şi în ascunzişurile sufletului d-sale. Ar recunoaşte, cred, atunci şi epitetul la care fac aluziune în titlul acestui articol şi care e tot aşa de îndreptăţit ca şi cînd l-am legat de numele D-lui Mehedinţi şi al altora.

Căci iată care sînt procedurile D-lui Dragomirescu în literatura noastră de azi.

Cînd d-sa a văzut că în cercul *Convorbirilor literare* nu e privit cu seriozitatea la care credea că are dreptul, cînd a mai simţit că o luptă ascunsă de stăpînire se dă în jurul vechei reviste — ştiţi luptele de distrugere între paraziţi — într-o bună zi a plecat din căminul junimist şi a deschis bazarul d-sale literar.

Şi ce şi-a zis atunci în socoteala d-sale de adept al formulei parazitare? „Să iau firma cu care se mîndresc junimiştii şi s-o pui la bazarul meu: *Convorbiri literare* dincolo... *Convorbiri* la mine." Cunoaşteţi povestea ucenicului care ia marfă de la stăpîn şi deschide prăvălie în faţă... Mulţumit de ingenioasa soluţie, glasul d-sale a început atunci să vestească peste tot această noutate şi să cheme pe trecători la baraca d-sale: „Veniţi la adevăratele *Convorbiri...* grăbiţi-vă să vedeţi cele mai mari capete de scriitori..."

[1] încă o greşală aş fi comis, după D. Dragomirescu; în articolul meu sa tipărit: ***cîteva cuvinte îi aduce aminte*** — desigur, dacă aş fi scris astfel, aş merita să fiu învinuit că nu cunosc acordul. Greşală e însă numai de tipar (la ultima corectură observasem că se culesese ***adue,*** se ştie ce des se amestecă în tipografii e cu c; am însemnat să se pună ***c*** în loc de ***e,*** dar litera a fost adăugată fără să se scoată cea greşită, cum se întîmplă aşa de des în tipografiile noastre, şi astfel a rămas ***aduce).*** Dacă D. Dragomirescu mai găseşte în colecţia ***Vieţei nouă*** încă două greşeli de felul acesta şi măcar una singură de acord greşit la mine, îi vom da un premiu — cu o condiţiune însă: ca din premiu să-şi plătească un profesor de gramatică. Aş voi să-mi explice D. Dragomirescu tot prin erori de tipar frazele pe care le-am arătat în rîndul trecut şi cele următoare pe care le mai găsesc în mulţimea de erori de gramatică cc furnică în ***Convorbirile critice:*** „calităţile speciale ale traducerei ***este*** puritatea conturului şi simetria plastică a limbei, limpezimea cristalină şi căldura stăpînită...", I, pag. 993; „ele sînt nişte arme care nu ***poate*** sluji decît acelora care le-au mînuit în lupte, dar nu ***slujeşte*** la nimic", I, pag. 948; .nepotrivirile de gust care ***a*** dat naştere la cunoscutul adagiu «de gustibus» se ***intilneşte*** mai des", I, pag. 989; „lucruri prin care se ***ponegreşte*** unii", I, pag. 904.

:t8

După această primă manifestare de a te mîndri cu ce ai luat de la alții a urmat alta — cu aceeaşi consecuență parazitară. Cînd a apărut primul număr din *Vieața nouă* am introdus o rubrică de „mozaic" — un titlu pe care l-am găsit singur, căci nici revistele de la noi nici cele din streinătate nu mi l-au dat de-a gata. Am scris o serie de impresii sub acest titlu timp de vreo trei ani. Ce face D. Dragomirescu? îşi însuşeşte acum de curînd acest titlu din revista pe care n-a încetat s-o ponegrească mereu şi — culme a culmilor ! — sub rubrica luată de la mine vine să mă critice, să spună că nu ştiu gramatică, că nu mă pricep la literatură. Admirați şi de data aceasta procedeul: iai „mozaicul" de la altcineva şi-i adaugi „critic", după cum ai luat *Convorbirile* de la „Junimea" puindu-le în coadă acelaşi cuvînt.

Şi cu toate acestea, cu toate că rupe cînd de la unul cînd de la altul cîteva fărmituri, D. Dragomirescu vine cu vorbe şi gesturi mari să se proclame arbitrul literaturei, criticul independent, „de sine stătător" cum zice d-sa. E explicabilă însă această atitudine de suficiență. Se vede contagiunea mediului prin care a trecut D. Dragomirescu. Celor do la *Convorbiri literare* le-a plăcut totdeauna atmosfera parazitară şi au fost mereu stăpîniți de o bolnăvicioasă încredere în ei: era destul să fii din cercul acestei reviste, să primeşti cîteva laude din partea maestrului pentru ca să te crezi filozof, critic, geograf fără rival şi să nu-ți mai pui creierul în mişcare. Sistem nenorocit pentru ce a urmat în vieata literară şi o greşală care întunecă o personalitate de samă din primele timpuri ale cercului „Junimea".

...De ce îmi vine şi acum în minte o imagine care mi s-a asociat de figura D-lui Maiorescu? Parcă-1 văd pe întemeietorul *Convorbirilor* desfătîndu-şi privirile la cîteva balonaşe ce se răsfață împrejurul d-sale... Cîteva din aceste balonaşe nu se mai văd astăzi — a fost destul o înțepătură pentru ca să se strîngă într-un mototol de gumilastic.

Vieața nouă, V (1910), 2-'**i,** p. 477-482.

NOUA ORTOGRAFIE

Mai puțin trecătoare decît ne-am aştepta se aiată superstițiile ortografice ori de cîte ori este vorba să înlăturăm şovăirile, nedumeririle care prea mult au dăinuit în scrierea noastră. Nu renunțăm nici aici la unele stăruințe care se condamnă de la sine, repetăm mereu experiențe inutile şi rămînem astfel tot prea aproape de unde am plecat, cu o săracă mulțumire că lotuşi am făcut cîțiva paşi, cînd ar fi Ircbuit să-i lăsăm să ne ducă mai departe.

Impresia acestor prea persistente rămîneri în urmă au reînnoit-o discuțiile pe care le-a provocat reforma ortografică în două şedințe ale Academiei din sesiunea extraordinară ținută de curînd, la 5 şi 6 februar. Veniau ca o urmare la alte discuții din sesiunea anului trecut şi pentru ca să se ia hotărîri ce nu mai puteau fi amînate.

Reforma din 1904 cerea revizuiri, după ce chiar de la început s-a văzut că nu răspunde la tot cît trebuia să aducă. Revizuirea ei a fost propusă la întîiul congres al filologilor, ținut la Bucureşti, în 1925. S-a ales atunci o comisie[1] pentru cercetarea ortografiei şi raportul ei a fost adus în dezbatere la al doilea congres al filologilor în 1926, întrunit la Cluj[2]. Din discuțiile care au

[1] La lucrările ei am participat împreună cu: G. Adamescu, I. Bianu, Al. Procopovici şi S. Puşcariu.

[2] Spuneam în încheierea raportului:

„Şi în ortografie inovațiile sînt hotărîte de anumite înclinări care s-au afirmat, au ceva din psihologia vremei, dar în ele intervin şi predilecțiuni ale acelora care s-au gîndit să le formuleze. Sînt acestea îndreptățite, apar

urmat atunci s-a ajuns la fixarea punctelor principale de adoptat şi **a** rămas **ca** încheierile congresului[1] să fie aduse **la** cunoştinţa Academiei, pentru ca ea să hotărască ortografia **ce** ar trebui să înlocuiască pe cea din 1904.

Dorinţei arătate de filologi Academia a răspuns în sesiunea generală din 1926. **In** două şedinţe s-a pus **în** dezbatere scrierea lui *î* şi aceea a lui *s* între vocale în neologisme. S-a hotărît ca la ortografia generală cu *l* să se admită o singură excepţie cu *â* pentru *român* şi derivatele lui, iar în ce priveşte neologismele să renunţăm la *z* între vocale şi să scriem cu *s* (deci *poesie* etc, nu *poezie,* cum decisese Academia în 1904). Trebuiau discutate şi alte modificări, dar **în** ultima şedinţă s-a propus să se revină asupra punctului din urmă, ceea ce, cum am căutat să pun în vedere, **nu** se putea admite, pentru **că** ştim la ce duce sistemul răzvoturilor[2]. Discuţiile s-au oprit... o poticnire iarăşi, amînarea pentru altă sesiune.

Au trecut mai multe şi după ce un anteproiect a fost prezentat Academiei, în 1929, de S. Puşcariu[3], numai în şedinţele de **la** 20 febr. şi 8 mart. 1931 s-a decis să se reia problema ortografiei şi **să se** numească o comisie din secţiunea literară care să aducă raportul său în viitoarea sesiune generală[4]. Raportul comisiei[5] a fost cetit în şedinţa de la 23 mai 1931 şi discuţiile asupra **lui** au început de la scrierea cu *s* sau *z* intervocalic in neologisme,

în acord cu cele dintîi şi ca o completare a lor, se înţelege atunci de la sine că ele au temeiuri să fie. adoptate. Proiectul de reformă pe carc-1 prezentăm pleacă în parte şi de la asemenea preferinţe pe care le-am avut, dar, controlîndu-le, punîndu-le în armonie cu ceea ce este principial admis şi de alţii, credem că nu ne-am îndepărtat de la soluţiile ce trebuiau date.

Am avut în vedere înainte de toate simplificarea ortografiei — fără a o duce însă la simplism, la amputări sau nivelări prea elementare. ISiici o limbă nu poate fi redată în scris absolut cum se pronunţă şi deoarece scrierea cere totdeauna o anumită cultură de la aceia care o aplică, o stăruinţă de a înţelege unele nuanţe ale ei, de aceasta trebuie să ţinem samă şi cînd este vorba de a fixa ortografia noastră.

Nu an: admis nimic ce ni a-a părut de prisos, complicaţii pornind din pedanterie sau din reminiscenţe de falsă disciplină ortografică, aşa că modificările la care ne-am gîndit vor arăta, credem, în ce sens poate fi rezolvită problema scrierei noastre."

[1] Se pot cunoaşte din memoriul adresat Academiei, în şedinţa de la 7 iunie 1927, de Al. Procopovici, ca prezident al congresului filologilor de la Cernăuţi, care şi-a însuşit deziderate le exprimate în congresul de la Cluj.

[2] ***Analele Acad.,*** XLVI, 155.

[3] ***Ibid.,*** XLIX, 200.

[4] ***Ibid.,*** LI, 68, 70-72.

[5] Au făcut parte din ea şi: I. Bianu, Gen. Gr. Crăiniceanu, C. Rădulescu-Motru şi S. Puşcariu.

deşi asupra ei se luase o decizie în 1926; părerea majorităţei a losl, să se lase revizuirea acestui punct pînă la o nouă reformă, păsfrîndu-se deocamdată scrierea cu *z*[1]. în şedinţele următoare propunerile nu au mai găsit timp să fie dezbătute şi plenul Academiei s-a oprit la părerea să se reia problema ortografică intr-o altă sesiune, după ce comisia din 1931 va fi completată **i ii** alţi trei membri şi va prezenta proiectul definitiv[2].

Proiectul nu a întîrziat, aşa că în februar a putut fi convocată o sesiune extraordinară. S-a ajuns de data aceasta la formularea definitivă a modificărilor de adus, cu toate că i s-ar fi putut îngădui ortografiei să ocupe mai mult de două şedinţe — însă nu **cu** reveniri la legendare pledoarii şi rechizitorii în jurul unei litere —, cînd era vorba de fixarea ei pentru mult timp, cînd se aştepta să fie limpezită, după atîtea temporizări.

Aduce ortografia stabilită acum de Academie cît eram îndreplăţiţi să cerem de la ea? **In** parte da, atîta numai, pentru că s-au lăsat să vorbească iarăşi unele concesiuni, a mai fost un consens pentru timidităţi care nu mai trebuiau totuşi să se repete.

S-a cîştigat cînd s-a hotărît să nu se mai pună accentul grav pe vocalele finale şi tot aşa în mijlocul cuvintelor pentru a deosebi forme omonime — era o încărcare şi inutilă şi antipatică a ortografiei; a scrie *lăudă* etc. (unii ţineau să pună accentul şi în monosilabe ca *dâ)* nu avea nici o raţiune, cu atît mai mult **cu** cît accentuarea nu era indicată în cazuri ca *lăudă, hotărî* ele; pe urmă, obiecţiunea că distingerea prin accent a unor forme ca *modele* şi *modele* ar fi fost necesară nu putea fi luată In samă cît timp nu se impunea şi nici nu era posibil să se facă deosebirea între cuvinte cu aceeaşi înfăţişare (d.e. *mare, sb.* şi adj., *viu,* adj. şi vb., *noi,* adj. şi pron. etc); şi în vorbire şi în scris, după context, înţelesul formelor omonime poate fi uşor prins — chiar jocurile de cuvinte cele mai neaşteptate ajungem să le desluşim.

înlăturîndu-se motivul confundărilor posibile în cazurile amintite, a fost logic ca ortografia nouă să nu mai admită scrierea cu doi *s* în *cassă, massă, rassă,* pentru ca să se deosebească de *rasă...* — şi aici sensul fiecărei forme răsare de la sine, după cum e întrebuinţată.

Pentru scrierea diftongilor şi vocalelor în hiat s-a ajuns la soluţii care nu vor mai lăsa loc la atîtea dezorientări de pînă

[1] ***Analele Acad.,*** LI, 197.

[2] ***Ibid.,*** LI, 216, 228—229; au fost aleşi ca membri noi ai comisiei: J. Brătescu-Voineşti, M. Sadoveanu şi G. Adamescu.

acum; uniformizarea la terminațiunile verbale *-esc, -ească; -ez, -eazâ* (deci nu *-iese, -iască; -iez, iază)* poate fi considerată ca binevenită așa că se va scrie numai: *îndoesc, îndoească, sfîrșească, îngrijească; întemeez, scînteează, înfățișează, încurajează,* nu *îndoiesc... încurajază.*

Principiul uniformizărei e justificat și cînd s-a admis ca prefixul *des-* să se scrie totdeauna astfel, indiferent de vocalele sau consoanele care urmează: *desamăgi, destina, deschide, desghela;* dacă ar fi fost să se ție samă de variațiunile de fonetism ale lui, ar fi trebuit să fie scris în patru feluri: *des-* (în *desface), dez-* (în *dezamăgi, dezbina), des-* (cum e pronunțat de mulți în *deschide)* și *dej-* (rostit adeseori astfel în *dejgheța);* o dovadă, dintre atîtea, că nu se pot face, cum cred mulți, concesiuni nelimitate fonetismului.

în ce privește despărțirea sau scrierea la un loc a unor cuvinte s-au fixat iarăși cîteva norme după care ne vom putea orienta mai bine decît pînă acum (vom ști astfel că trebuie să se scrie d. e. *ceea ce, ca și, pe la, de-a-dreptul* etc, nu *ceeace, cași, pela, deadreptul,* cum obișnuiesc mulți).

S-a ajuns la înțelegere și asupra scrierei lui *răz-, iz-, bez-* (astfel: *război, răzbuna; izbi; bezmetic* etc), deși punctul acesta a fost o grea punte de trecere spre ortografia cu *z* sau *s* în alte cazuri, și cred că soluția potrivită nu a fost găsită nici acum. în corpul cuvintelor s-a admis să se scrie cu *z* dinaintea lui *b, d, g (năzbîtie, brazdă, guzgan);* tot așa, cînd un cuvînt prezintă sufixul *-nic* alăturat la o formă cu *z* în silaba finală: *groaznic, obraznic, paznic,* lîngă care au fost puși și *năpraznic, praznic;* în alte cazuri s-a lăsat preferința pentru scrierea cu *s: casnă, glesnă* etc.; propunerea comisiei care a prezentat raportul ei în 1931 mi se pare că era mai bine întemeiată; se spunea acolo că se vor scrie cu *z* formele care apar cu această consoană în pronunțarea obișnuită: *cazną, gleznă;* cu *s,* cele care se aud mai mult astfel: *lesne, trăsni*[1]. La începutul cuvintelor, adoptarea scrierei cu *s* *(sbiera, sdrobi, smeu, svîrli, svon)* poate avea rațiunea ei, mai ales după ce în neologisme s-a păstrat ortografia cu *z* intervocalic și trebuia să se aducă o atenuare la întrebuințarea prea deasă a lui *z,* care dă un aspect de tot rebarbativ ortografiei.

Va surprinde pe mulți că nu s-a suprimat *u* la sfîrșitul unor substantive, adjective și verbe, ca: *ochiu, vechiu, puiu, voiu.*

[1] ***Anal. Acad.,*** LI, 190; sînt însă de rectificat unele erori din raport, pentru că nu a fost controlat în copia dactilografiată și s-a tipărit fără să văd corecturile.

Această reminiscență de ortografie de mult discreditată și-a găsit apărători pentru motivul că menținîndu-se *-u* se evită confun**darea** unor forme (sg. și pl. lui *ochi* etc.) și se ține samă de păstrarea uneori în pronunțare a acestei vocale finale. Argumen**lare** in dezacord, întîi, cu principiul de care s-a ținut samă **in** slabilirea unor puncte ale ortografiei nouă: am văzut că s-au înlăturat accentul grav și dublarea lui *s* în cîteva forme, pentru **• .i nu** e nevoie de asemenea expediente ortografice ca să se evite **ciinl**'uziuni. De ce să se recurgă atunci la *-u* pentru ca sâ se deosebească sg. lui *ochi* etc de pl.? Și — mai mult — chiar cind **sc** aplică sistemul scrierei cu - H , motivul confundărei nu e totdeauna valabil: d. e. *biciu* nu poate fi confundat cu pl. *bice* **(nu** mai vorbim de inconvenientul unei asemenea ortografieri cînd *luciu* vine să se întîlnească cu o formă ca *indiciu,* unde *-u* e bine **la** locul lui). Nu are, pe urmă, nici un temei păstrarea în scris a lui *-u* după *i* pentru că el se mai distinge uneori în pronunțare. **Dar** pronunțarea astfel e dialectală: în limba literară acest *u* e inexistent. Atunci?... literei parazitare i s-a îngăduit să mai apară în ortografia noastră pentru acea „reverence" pe care Th. de Beze o revendica în scrierea franceză unor litere la fel **cu** a noastră. Hotărîrea Academiei se va opri, de altfel, în broșura ei — vor scrie cei mai mulți fără *-u,* pînă ce toți vor recunoaște că degeaba s-a încercat continuarea unui tic ortografic.

Cred că nu era îndreptățită nici menținerea scrierei în două feluri a gen.-dat. sg. articulat al sb. fem. de deci. I»' și a III[a], cu *-ei* și *-ii (casei, bisericii, lumii,* după formele nearticulate de gen.-dat. sg. și cele de pl.). O dată ce și în alte cazuri s-a ținut samă în noua ortografie de principiul uniformizărei, pentru ce nu ar fi fost aplicat și aici, primindu-se peste tot *-ei?* Cu atît mai mult cu cît știm că unele substantive nu sînt încă fixate în forma lor nearticulată de pl. și cea de gen.-dat. sg. — așa: *aripe — aripi, boale — boli, coaie — coli, rane — răni, roate — roți, strade — străzi.* Pe urmă, chiar Academia a făcut acum — ca și în 1904 – o concesiune scrierei genitivelor cu -ei cînd **a** admis o categorie aparte pentru sb. în *-ie,* cu pl. în *-ii,* care pentru a se evita trei *i* se vor scrie cu *-iei: Academiei* etc

Asupra terminațiunei de imperfect a vb. de conjugarea a IV-a **s**-a decis să fie ortografiată cu *ea: auzeam.* E adevărat că s-a obișnuit să fie redată mai mult astfel, dar cred că ar fi fos! de preferat în *ia,* cum vedem in vechile texte — tradiția putea li păstrată aici — și cum se aude încă prin unele ținuturi; aceasta **ar** fi evitat ortografii ca *înnoeam, voeam,* care e de prevăzut că nu vor fi acceptate.

Pentru că s-a admis scrierea fie cu -e, fie cu -*â* în cuvinte ca *bătrînețe — bătrlneță, tristețe — tristeță,* nu văd pentru ce s-a impus numai -*ă* la sb. care prezintă în silaba finală un *ș* sau *j* (şi tot aşa la vb. cu aceleaşi consoane în temă): *cenuşe, coaje* sînt prea obişnuite ca să fie excluse şi am impresia că asemenea forme vor ajunge să se generalizeze, cu toată hotărîrea Academiei; ele corespund bine fonetismului românesc, cu -*ă* trecut la -e după *ş, j* (ca şi în *foaie* etc), pe cînd cele cu -ă redau ori fonetism dialectal *(â<e* după *ş, j)* ori sînt analogizate după sb. în -*ă*.

Un punct care a rămas prea vag formulat e acela al neologismelor cu *h* inițial: în unele s-a păstrat această consoană, în altele s-a suprimat. E ceva arbitrar în distincțiunile admise de ortografia Academiei şi ele nu vor înlesni limpezirea scrierei noastre în această privință. Tendința este incontestabil spre înlăturarea lui *h*- şi de ea trebuia să ție mai mult samă Academia. Chiar pentru un cuvînt ca *humor,* nu mai poate fi motiv să se menție *h,* cînd derivatul lui *umoristic* e ortografiat de obicei astfel (e deci o inconsecvență cînd cei mai mulți scriu *humor,* însă *umoristic).* Soluția ar fi fost să înlăturăm pe *h-,* cum se obişnuieşte în ortografia italiană, şi în alte cuvinte decît cele generalizate azi astfel *(ierarhie, ipocrit),* deci şi în: *alucina, asard, ecatombâ, emistih, exametru, iat, ibrid, idroavion, ipism, ipodrom, oroscop, orticuitură, otel;* s-ar face excepție pentru *himeră,* care se deosebeşte de această serie (ca şi fr. *chimere,* it. *chimera)* şi *hidrogen, hectar, hectolitru* pentru ca să corespundă abreviațiunilor convenționale *(H, ha., hl.),* cum s-a admis să se scrie *kilogram., kilometru, kilowat,* în acord cu prescurtările *kgr., km., kw.* S-ar păstra fireşte *h*- şi în forme ca *hangar, hidalgo* şi încă vreo cîteva care nu se pot îndepărta de prototipurile lor şi numai astfel sînt pronunțate.

Ortografiei nouă i se va putea obiecta că nu lămureşte, cum s-ar fi aşteptat, şi alte cîteva puncte mereu controversate. Sînt însă amănunte asupra cărora nu s-a insistat, pentru că ele aveau să fie precizate în „glosarul" ortografic. Un asemenea „glosar" s-a dat în 1904, dar fără cît trebuia să cuprindă. Alt glosar nu poate întîrzia — ca să fie pus în acord cu ortografia nouă şi să dea toate indicațiile complementare —, dar cînd l-am propus răspunsul a fost că mai poate întîrzia.

Sîntem deci tot la o ortografie cu multe deficențe, pentru că bascula hotărîrilor s-a înclinat ori prea mult ori prea puțin într-o parte. Tot aşa s-a întîmplat în 1926, cînd a fost vorba de scrierea lui *l.* Era totuşi prilejul atunci să nu se mai lase nimic din echivocul ortografiei din 1904, să se renunțe la orice

i oncesiune pentru â. Că se va continua să se scrie singur *român* **astfel**, întrucît ne afirmăm mai mult romanitatea? Să se fi ini implat chiar să ne zicem altfel, tot nu putea fi umbrită latini**tatea** noastră şi dacă am păstrat numele nostru de la origine, de **ee am** stărui să credem că d mai bine decît *i* îl pune în lumină? I >• **11** ce este al sufletului nostru, din felul cum vorbim ne arătăm **(lestul** latinitatea — nu cîştigăm nimic cu o literă salvată dintr-un naufragiu ortografic.

Ceea ce mai bine întemeiat adusese votul Academiei din 1926 – păstrarea lui *s* intervocalic, în neologisme —tocmai aceasta s-a lăsat pe urmă la o parte, pînă la o nouă revizuire. Cum arătam în broşura apărută în 1904, *La nouvelle ortographe* ***di-*** ***r****Academie roumaine,* ar fi fost cuminte să nu se adopte scrierea cu *z* în reforma ortografică de acum treizeci de ani.

Se obiectează că scrierea cu *s* nu redă pronunțarea adevărată şi prin urmare numai *z* este justificat. Dar atunci de ce nu se ține samă de „pronunțarea adevărată" şi la o altă serie de neologisme, cele cu *x* între vocale? Aşa: *exagera, exigent, existență* **e l e ,** care se aud ca *egzagerat, egzigent, egzistență;* dacă se preconizează scrierea cu *z* în *poezie* etc, logica, după considerațiuni fonetice, ar impune să fie scrise cu *gz* neologismele din urmă, dar îi poate trece aceasta prin gînd cuiva, nu li s-ar da o înfățişare de tot barbară?

Se mai pledează în favoarea lui *z* că ne scuteşte de unele eonfuziuni: între *caza, oaze, viza* şi *casa, oase, visa* se zice că, urmînd ortografia Academiei, nu se poate face distincțiunea necesară — suprimată dacă în cele dintîi se scrie tot cu *s.* Motivarea cade dacă este vorba de eonfuziuni, deoarece am văzut că şi Academia a admis acum că nu este nevoie să se țină samă de ele în alte cazuri: cuvinte care sînt scrise la fel arată singure cum trebuie înțelese.

Să recunoaştem deci că principiul strict fonetic nu are de ce să fie aplicat la neologismele cu *s* intervocalic, cum şi alteori sîntem siliți să renunțăm la el. Pentru cuvintele de acest fel criteriul fonetic e cu atît mai mult eliminabil cu cît ele formează o categorie aparte. Aparținînd patrimoniului culturei generale, fiind cuvinte ale civilizației, ele trebuie să-şi păstreze o anumită fizionomie, să nu se îndepărteze prea mult de cum sînt scrise în alte limbi. Ca şi numele proprii, nu le putem schimba în totul după ortografia noastră: ce ar fi dacă am scrie şi *Şecspir, Rasin, Haine?* Ne-am întîlni, e adevărat, cu ruşii care obişnuiesc rusirea ortografică a numelor streine, dar le putem lăsa această originalitate.

Se spune că nu pot ajunge toți să știe dacă cutare cuvînt e neologism şi trebuie ortografiat cu *s*. Înainte de toate, să nu uităm că cine trece prin şcoală şi caută să se cultive cît mai mult ajunge să-şi fixeze imaginea grafică a fiecărui cuvînt; aceasta e, printre altele, cultura adevărată. De altă parte, învățarea limbei latine şi a celei franceze, de care nu ne putem dispensa, dă orişicui orientări în ce priveşte neologismele, pentru că spre aceste limbi ne duc cele mai multe din ele şi cum apare acolo o formă sau alta ne ajută să ştim în ce fel urmează să fie scrisă româneşte. Nu e nimeni deplin cult dacă nu stabileşte mereu apropieri, nu asociază cunoştințele dintr-un izvor ori altul.

Şi să convenim iarăşi că şcoala, cultura în general, presupun unele sforțări, nu numai asimilări uşoare. De la ele nu ne putem sustrage nici cînd este vorba să ne obişnuim a scrie cum cere exprimarea literară, şi în ce priveşte ortografia putem spune că noi sîntem avantajați față de alții: de cîte complicații se izbesc francezii şi englezii în scrierea lor şi dacă ei le biruie, nouă ne-ar veni oare mai greu să ne deprindem cu o ortografie mult mai simplă, dar implicînd şi ea unele impuneri peste care nu se poate trece? Altfel, ar însemna să ne acordăm privilegiul mijloacelor celor mai expeditive, al minimului, dacă nu chiar al lui zero de disciplinare, să fie lăsat fiecare să scrie după bunul plac.

Grai şi suflet, V (1931—1932). 2, p. 207-216.

ORTOGRAFIA ACADEMIEI TOT NEHOTĂRÎTĂ

Credeam, cînd am dat la tipar articolul din fruntea acestui număr al revistei[1], că nu sc va mai reveni la Academie asupra liotărîrilor luate cu privire la ortografie în şedințele de la 5 şi t> februar a.c. A învins însă şi de data aceasta mania zădărnicirilor, aşa că puținul cît, chinuit, putuse fi salvat s-a întors la de mult condamnate rătăciri.

într-o şedință (de la 25 mai) a sesiunei generale — pentru că 14 membri ai Academiei, care au găsit uşor acordata adeziune a lui S. Puşcariu, s-au ridicat „cu mare vehemență", aşa se va ceti în procesele ei verbale, împotriva scrierei cu *i* peste tot, păstrîndu-se *â* numai în *român,* aşa cum a fost admisă în 1926 — s-a decis să se revie la sistemul din 1904.

în aceeaşi şedință s-a propus să se înlăture alte modificări adoptate şi să se amîne formulările „definitive" pînă la o nouă sesiune generală. După discuții în comisii, în plenul academic şi după ce se ajunsese la o aproximativ mai practicabilă ortografie, se face acum semnul rămînerei la dezorientări, la absurdități din 1904 şi ni se spune că va mai trece vreme pînă să se ştie ce va fi ortografia nouă.

Bate siroco cerebral pe la Academie.

Grai si suflet, V (1931-1932), 2, p. 361-362.

[1] ***CA. Noua ortografie,*** în GS, V (1931—1932), 2, p. 207—216 (n. ed.)

LEXICOLOGIE

Studierea lexicului s-a concretizat la Ovid Densusianu în numeroase studii şi articole şi în unele lucrări lexicografice. Această preocupare corespunde orientării noi pe care Ovid Densusianu o susţine în cercetările filologice, şi anume „de a interpreta fenomenele lingvistice în raporturile lor cu vieaţa în varietatea ei de manifestări, cu realităţile în mijlocul cărora şi-au luat naştere şi au urmat evoluţia lor"[1].

Cuvintele urmează a fi studiate deci nu izolat, ca unităţi independente, ci în legăturile şi în asociaţiile lor variate, în raport cu viaţa complexă a colectivităţii.

Cercetarea originii cuvintelor duce implicit şi spre analiza evoluţiei lor semantice.

în urmărirea transformărilor semantice, trebuie să se ţină seama, dincolo de criteriul mecanic al restrîngerilor şi al lărgirilor de sens, de un întreg complex de factori[2]

[1] Cf. *Orientări nouă în cercetările filologice,* in *GS,* I (1923), 1, p. 21. Prin acest mod de a Înţelege şi studia evoluţia fenomenelor lingvistice se justifică şi titlul revistei *Grai şi suflet.* Cf. *Oientăi...,* p. 22, şi darea de seamă la I. Iordan, *IntodWith the studiul limbilor romanice: Evoluţia şi starea actuală a lingvisticei romanice,* Iaşi, 1932, !n *GS,* VI (1934), 1-2 p. 390- 392.

[2] Analiza evoluţiei cuvîntului dor, prin compararea cu situaţia din celelalte limbi romanice, evidenţiază nuanţarea speciali pe care o are in limba română (lirism de nelinişte, de melancolie care străbate poezia noastră populară). Cf. *Orientări...* şi *Semantism anterior despărţirii dialectelor române,* I, în *GS,* II (1925), 1, p. 1-21.

determinanți do natură psihologică, socială, culturală[1].

Semantica astfel înțeleasă apare ca una dintre cele mai fecunde şi mai bogate în revelații discipline lingvistico. Ținînd seama de acest punct de vedere, Densusianu preconizează un vast program de lucru: întreprinderea unor noi investigații, precizarea unor aspecie ale metodei de cercetare, elaborarea unor monografii parțiale şi, apoi, a studiilor sintetice, stabilirea unor identități de evoluție în domeniul romanic şi, mergînd mai departe, raportarea la fenomene similare din alte grupe de limbi.

Pornind de la această concepție, Ovid Densusianu deduce din studierea unor semantisme anterioare despărțirii dialectelor româneşti[2] (mai ales a celor specifice unor cuvinte referitoare la viața psihică: *dor, suflet, inimă, omenie, ruşine, deştept* etc.) valoarea lor pentru relevarea fondului comun psihic care determină anumite aspecte ale unității limbii noastre în epoca ei de formare. Evoluția semantică a unor termeni aparținînd domeniului vieții culturale *(a învăța, a scrie, a ceti, cuvînt)* constituie o dovadă că, la poporul român, cultura a fost un fenomen continuu, prezent chiar în cele mai frămîntate epoci ale trecutului.

Atestarea unor semantisme păstoreşti la o serie de cuvinte de origine latină *(callis, campus, cohors, felix, palor, Palatium* etc.)[3] subliniază continuitatea vieții păstoreşti, de la romani la români, şi vine să arate — după Densusianu — că, datorită unor interpretări discutabile, s-a ajuns la concluzia că românii au fost agricultori din cele mai vechi timpuri.

Acelaşi fenomen de continuitate a formelor de viață păstorească sau a unor particularități etnografice ar rezulta din studierea terminologiilor respective prin. compararea cu elemente lexicale iranice[4] sau sanscrite[5].

[1] Cf. de exemplu, considerarea vieții păstoreşti printre factorii hotărîtori în explicarea anumitor propagări lingvistice, în *Orientări...,* p. 22. Cf., de asemenea, *Limba noastră ca* icoană a *vieții culturale,* în *VN,* I (1905-1906), 23-24, p. 533-544.

[2] Cf. *Semantism anterior desrărțirii dialectelor române,* I—II, în GS, II (1925), 1, p. 1-21, şi II (1926), 2, p. 310-327.

[3] Cf. *Cuvinte latine cu semantism păstoresc,* I—II, în GS, III (1928), 2, p. 285-296, IV (1929), 1, p. 137-145.

[4] Cf. *Irano-Romanica,* în GS, I (1924), 2, p. 248-250.

[5] Cf. *Cuvinte referindu-se la locuințe primitive,* în *GS,* VII (1937), p. 85-94.

încă din perioada colaborării la *Revista critică-literară,* Ovid Densusianu a acordat atenție cercetărilor etimologice[1], preocupările în acest domeniu fiind mereu prezente în activitatea sa[2]. Studierea etimologiei cuvintelor prezintă interes deosebit pentru istoria limbii[3]; cercetătorul trebuie să cunoască materialul şi să folosească o metodă ştiințifică oare să-l ferească de stabilirea unor etimologii înşelătoare bazate pe simple apropieri formale[4].

Aceleaşi principii îl călăuzesc pe Densusianu şi în critica pe care o face încercărilor unor cercetători de a descoperi, în limba română, un număr cît mai mare de elemente vechi germanice, gepide[5]; asemenea încercări — arată Densusianu — au uneori un substrat tendențios, urmărind să arate că țările noastre ar fi fost puternic germanizate în trecut[6], ceea ce nu corespunde adevărului istoric.

Cunoştințele temeinice şi variate ale lui Densusianu în domeniul etimologiei şi principiile riguros ştiințifice care l-au călăuzit în cercetările sale, au fost pe deplin valorificate prin realizarea, în colaborare cu I.-A. Candrea, a *Dicționarului etimologic al limbii romane (Elementele latine: a — putea)*[7].

Felul cum înțelege Densusianu elaborarea unui dicționar rezultă şi din observațiile pe care le face pe marginea unor lucrări do acest gen care au apărut în acea perioadă:

[1] Cf. *RCL,* III (1895), 8-9, p. 227: *tăun,* 12, p. 332: boare, IV (1896), 3, p. 84:, *cuşi,* 9, p. 259: *luntre,* 10, p. 283: *ceteră,* V < 1897), 4, p. 107 — 108: *dărînare, dezgurzire, ingălare, îngurzire, inturpinare,* 5 — 6, p. 134: *străin.*

[2] Cf. notele etimologice publicate în Grai şi *suflet,* cursurile sale universitare *(Semantica,* 1920-1921, 203 p. şi *Evoluții semantice,* 1936 — 1937).

[3] Cf. *Chestiuni de principiu in cercetările filologice,* în *BSF,* II (1906), 1, p. 11 — 18 (procese-verbale, 31 mai).

[4] Cf. *Două direcții in filologie,* în *BSF,* III (1907), 1, p. 11 — 17 (procese-verbale, 25 ianuarie) şi darea de seamă la O. Bloch, *Dictionnaire dtymologique de la langue francaise,* t. II, 1932, în *GS,* VI (1934), 1-2, p. 358-360.

[5] Cf. darea de seamă la G. Giuglea, Cucinfe şi *lucruri,* extras din *Dacoromania,* II, 327 — 402, în *GS,* I (1923), 1, p. 161 — 165.

[6] Cf. darea de seamă la CC Diculescu, *Die Gepiden...,* Leipzig, 1922, în *GS,* I (1924), 2, p. 347-353.

[7] Bucureşti, 1907 — 1914, 4 fascicole.

Dicționarul Academiei*[1], *Etymologisches Worterbuch der rumänischen Sprache al lui S. Pușcariu[2], ***Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*** al lui **I.-A.** Candrea[3].

Un dicționar, pe lîngă partea sa tradițională, trebuie să aducă înnoiri, mai ales în prezentarea cît mai vie a lexicului unei limbi. Valoarea unei opere lexicografice reiese din izvoarele care au fost cercetate și din modul cum s-a selectat materialul.

Studiile despre evoluția lexicului și lucrările lexicografice propriu-zise l-au atras pe Ovid Densusianu prin perspectivele pe care le deschideau înțelegerii istoriei limbii și a poporului, iar contribuția lui în acest domeniu îi conferă un loc de seamă în lexicografia românească.

[1] **Cf. seria" de articole, consacrate analizei** *Dicționarului Academiei,* **publicate în** *Vieața nouă,* IV (1908), **4, p.** 65-72; **5, p.** {85-88, **6, p.** 107-111 **și 10, p.** 185-188. **Deși Densusianu subliniază necesitatea apariției unui dicționar academic, încetineala cu care progresa publicarea lui și deficiențele pe care le semnalează îl fac să privească cu anumite rezerve această lucrare. Cf. și răspunsul dat lui AJZauner, care, fără pregătirea necesară, luase apărarea** *Dicționarului Academiei:* **„De cîtva timp limba noastră a ajuns un fel de industrie — și uneori foarte rentabilă — in străinătate. Nepregătiți s-o cunoască, și din vorbire și ștlințificește, iși permit să scrie prin reviste germane și franceze aprețieri fără nici un control" (în** VJV, VIII (1912), 21, p. 384).

* **Cf.** *Un dicționar pretins etimologic,* I—II, **[în** VA', III (1907), **5, p.** 114-118 **și fi, p.** 125-132, **și** *Răspuns unui intirziat,* **în** VJV, IV (1908), **8, p.** 146-157.

» **Cf. darea de seamă la acest dicționar in** GS, VI (1934), 1-2, p. 360-364.

SEMANTISM ANTERIOR DESPĂRȚIREI DIALECTELOR ROMÂNE

I

Amintind, în primul articol al acestei reviste[1], cuvîntul *dor* așa de caracteristic în vocabularul nostru, spuneam că deoarece el apare cu aceeași nuanțare semantică nu numai în dacoromână, dar și în aromână și meglenita, această nuanțare — derivată din înțelesul latinului vulgar d o 1 u s „durere, suferință" — a trebuit să se întîmple într-o epocă veche, anterioară despărțirei limbei române în cele trei dialecte. Cuvîntul la care mă refeream atunci era numai un exemplu dintr-o serie întreagă și, relevîndu-1, lăsam indirect a se înțelege că lexicul nostru cuprinde și alte elemente care pot fi cercetate din acest punct de vedere, cu stabilirea de comparațiuni între dialectele noastre în alt sens de cum s-a procedat de obicei.

Asemănările dintre dacoromână, aromână și istroromână au fost studiate pînă acum mai mult în legătură cu fonetica, morfologia și o parte numai a lexicului; prea puțină atențiune s-a •dat particularităților semantice, cu toate că și ele au importanța lor — mai mult chiar uneori decît altele — dacă voim să cunoaștem fondul comun al dialectelor noastre. Pentru reconstruirea românei primitive nu se poate să excludem mărturiile pe care ni le aduc unele cuvinte cînd le supunem analizei din punct de vedere semantic. O grupare a acestor cuvinte așa cum mi s-a părut că reiese din străbaterea materialului nostru lexical vine și ea să arate unitatea în atîtea privințe a limbei române în epoca ei de formațiune, cu toate diferențierile care s-au produs mai tîrziu,

[1] **Cf.** ***Orientări nouă...,*** în ***GS,*** I (1923), 1, p. 1—22 (n. ed.).

cu toată varietatea pe care o prezintă astăzi dialectele ei. Şi, ca alteori, din asemenea constatări lingvistice se desprind deducțiuni asupra substratului sufletesc pe care ele ni le revelează, asupra stărilor culturale şi altor contingențe care au determinat caracterul lor.

Semantismul predialectal pe care vom căuta să-1 punem in evidență astfel ne va duce la concluziunea, întărită şi de alte fapte, că există la noi un fond sufletesc comun şi reminiscențe ori prelungiri de anumită vieață, că numai recunoscîndu-le ajungem să ne reprezentăm mai limpede trecutul şi să ne dăm samă de unele însuşiri proprii ființei noastre etnice. în consideratinnile lingvistice astfel cum le vom grupa mai departe, desigur că nu totdeauna vom putea aduce elemente de confirmare aşa cum am fi dorit: vor lipsi unele puncte de comparație, nu ne va fi posibil, pentru fiecare formă, să ne întemeiem pe consensul tuturor dialectelor — sînt cuvinte care au dispărut în unul sau altul din dialectele noastre ori, poate, nu au fost înregistrate pînă acum de culegători —, dar aceasta nu ne va împiedeca de la deducțiuni generale, aşa cum reies din cîteva constatări: au valoarea lor şi formele care, pe lîngă dacoromână, sînt atestate numai izolat pe teritoriu] nostru dialectal de la sudul Dunării.

înainte de a trece la alte cuvinte, e locul să adăugăm cîteva observațiuni cu privire la *dor,* pentru ca să reiasă şi mai bine valoarea lui psihologică. După cum am arătat altă dată, înțelesul special pe care 1-a primit d o 1 u s în limba noastră nu ni-1 putem explica decît în legătură cu vieața păstorească: pentru ciobanii duşi departe cu turmele, înstreinați adeseori multă vreme de locuri care vorbeau amintirei lor, de aceia care le erau scumpi, nu putea fi decît „durere, suferință" să se gândească la ce lăsase ei în urmă. în sufletul lor „durerea" avea ceva nostalgic, venea să se identifice cu „dorul", cu înduioşarea aducerilor-aminte şi a aşteptărei zilelor dîndu-le bucurii ca altădată[1].

Privit astfel, în cadrul lui real, cuvîntul românesc îşi găseşte analogii în lexicul altor limbi. Corespunzător latinului i n v i t u s, deci tot noțiunei de „turburare a sufletului, nemulțumire, nelinişte", în vechea lombardă şi acvilană apare *envito*[1] cu sensul derivat în acelaşi fel ca *dor* al nostru. Cum acest *envito* ne îndreaptă spre regiuni italiene locuite de păstori, putem presupune că schimbarea lui de înțeles e datorită tot influenței păstoritului, răsfrînge asociațiuni semantice cum s-au produs şi în «•uvintul românesc. Dincolo de domeniul romanic găsim iarăşi ceva identic: în limba oseților *ănlcard* înseamnă „amărăciune, tristețe" şi „dor", coincidență care trebuie ținută în samă cînd ştim că şi oseții sînt neam de păstori. Ne găsim deci în fața unui semantism care pentru aceleaşi motive s-a efectuat în limbi diferite, iar la noi apare ca reflex al comunității de vieață pe care au dus-o strămoşii noştri. Dar cu privire la *dor* e de relevat <ă în aromână semantismul fixat în româna generală a evoluat mai departe, în sensul că derivatul *durgare* a ajuns să însemne „a iubi" şi *durut* are semnificația de „iubit, drag", înțeles care se explică uşor din cel originar românesc şi la care s-a oprit dacoromâna. Meglenita cunoaşte, de altă parte, o formă streină care se alătură la *dor* şi prezintă un semantism analog; e *toangă,* pe care P. Papahagi în studiul său despre meglenoromâni îl explică prin „dor, jale" *(mult ni-ăi toangă di casă* = mult mi-e dor de casă); cuvîntul corespunde bulg. *tj&ga* însemnînd „grije, durere". Vedem şi aici un proces semantic corespunzător aceluia din *dor:* megleniții au transpus în forma împrumutată de la bulgari noțiunea din forma latină *dor* şi această derivare de înțeles arată anumite predispoziții sufleteşti, e ca o reiterație lingvistică ce ar putea fi numită metasemantism.

Caracteristică în felul ei e o altă formă care ne îndreaptă tot spre psihologie. E aceea care exprimă însăşi noțiunea de „suflet". Pe cînd în celelalte limbi romanice pentru această noțiune s-a păstrat lat. a n i m a , la noi echivalentul ei a fost redat printr-un derivat din *a sufla,* şi această înlocuire s-a întâmplat foarte devreme, în româna primitivă, cum atestă prezența lui *suflet* in toate dialectele noastre. Substituire lexicală semnificativă şi surprinzătoare întrucîtva, pentru că vedem cum un cuvînt aşa de curent şi cu un înțeles precis cum era a n i m a a cedat locul altuia. E un caz tipic care arată că procesele lingvistice se abat de multe ori de la ceea ce ar părea firesc şi lasă în urmă principiul celei mai mici sforțări. Ar fi fost foarte natural ca a n i m a să se păstreze la noi cu accepțiunea care-i era proprie, • a un element bine fixat, dintre cele mai caracteristice în voca-

[1] La aromâni înduioşarea mai e exprimată printr-un alt cuvînt caracteristic: ***adil'os;*** în dicționarul său Dalametra îl dă chiar asociat cu dor, !ntr-un exemplu: ***u mulream adil'os ş cu mari dor*** = o priveam înduioşat şi cu mare dor. E un derivat din ***adil'a*** care corespunde dr. ***adia,*** şi înțelesul lui se explică din acela de „a se mişca, a se clătina": cum frunzele se mişcă la adierea vîntului, aşa şi sufletul cînd emoții vin să-1 străbată. ***Adil'os*** cuprinde astfel şi el ceva interesant ca expresiune psihologică: el ne duce spre ceea ce am numit altă dată dinamism liric bine reflectat în poezia noastră populară (v. ***Vieața păstorească in poezia noastră populară,*** I, 103 urm.).

[1] V. Meyer-Liibke, ***Rom. etym. Wb.,*** 4537.

bularul latin, şi cu toate acestea el a fost înlăturat, ca atare, de la o vreme, opunîndu-i-se o formaţiune nouă. Cum ne putem explica această substituire, pentru ce în vorbirea strămoşilor noştri a răsărit la un moment dat acel derivat care s-a părut expresiv pentru noţiunea care era curent redată altfel? *Suflet* atestă o asociere semantică datorită unui anumit fel de reprezentare, propriu spiritului românesc. E în firea poporului nostru de a privi mai concret ceea ce este abstract, şi această predispoziţie vom vedea că se reflectează şi alteori în semnificaţia unor cuvinte de la noi. Străbunilor noştri „sufletul" le-a apărut concretizat în „respiraţie, suflare" şi cînd în mintea lor această concepţie a ajuns să primeze era firesc ca ei să derive din *a sufla* noţiunea pe care o exprimase lat. anima. E ceva de psihologie naivă cam primitivă[1], dar uşor explicabilă cînd ştim că în foarte multe limbi „sufletul" e exprimat la fel. Chiar anima e cunoscut oricărui etimolog ca derivat din ideea de „a sufla" (vind. *ăniti* „suflă", *ănilas* „vînt", gr. aveu-oc „vînt" etc.) şi semnificaţia lui originară ştim iarăşi că se mai păstrase în latină. în limba greacă ^uv_?) Ş[1] " slavă *duch"b* prezintă aceeaşi alăturare de înţelesuri, „suflare, spirit, suflet"[2]; geimanicul *ătum* (vgerms). „suflare, spirit" reproduce pe vind. *ătmă* „suflare, suflet"; în albaneză *frumz* „suflare, suflet" corespunde lui *friih* „suflu", cum tot acolo *afz* apare cu aceeaşi dublă semnificaţie, ca împrumut din it. *afa* „zăpuşeală" (noţiunile acestea se întîlnesc şi alteori alături); arm. *hogi* înseamnă şi „suflare" şi „suflet"[3]; în limbile fino-ugrice avem: est. *leii* „suflare", perm. *lol* „suflet"., vot. *Iul* „spirit, vînt"; fin. *henki* „suflare, suflet" etc; în graiuri turco-tătare: uig. ciag. *tin* „suflare, suflet" etc; în limbile semitice: asir. *napâsu* „a sufla", ebr. *năfâs* „suflare, suflet", ar. *nafhatum* „suflare", *nafasun* „spirit" (de unde pers. *nafas,* bel.

[1] Cu aceasta concordă şi ghicitoarea despre suflet (A. Gorovei, *Cimiliturile românilor,* 360; cf. P. Papahagi, *Din lit. pop. a aromânilor,* 401):

Am o lădiţă
Cu o porumbiţă;
Dacă zboară porumbiţa,
N-ai ce face cu lădiţa.

Concretizarea aici merge şi mai departe, amintindu-ne cum în unele limbi termenul pentru „suflet" pleacă de la ideea de „a zbura" — de aici reprezentarea sufletului printr-o pasăre, un fluture (cf. S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.,* 306).

[2] în greceşte şi 7rl[x<pic; apare cu acelaşi semantism, deşi etimologiceşte nu pleacă de la ideea de „a sufla" (cf. asupra lui, A. Nehring, în *Indogerm. Forsch.,* XL, 100).

[3] Cf. Petersson, in *Zeitschr. f. vergleich. Sprachforsch.,* XLVII, 273.

impas „suflare, suflet"); ebr. *ruah* „suflare, vînt", ar. *rtthun* „suflare, suflet" etc.[1].

Am citat aceste forme — la care se alătură, fireşte, şi lat. *spiritus* care se ştie că are la baza lui tot înţelesul de „a sufla" -- pentru ca să se vadă cum cuvîntul nostru se încadrează într-un •şir de altele, din limbile cele mai variate şi arătînd aceeaşi transformare semantică. Ea ne duce spre epoci vechi din dezvoltarea limbilor, deci şi spre o cultură mai puţin înaintată, cînd dominau concepţii simpliste. Ca o revenire la asemenea concepţii trebuie, prin urmare, privită introducerea în lexicul nostru a cuvîntului *suflet.* El ne dezvăluie o lăture interesantă în felul ei a spiritului românesc, ne arată că poporul nostru, la început, îşi reprezenta iu mod elementar unele lucruri, era înclinat să concretizeze într-un anumit sens abstracţiunile.

Trecînd înţelesul său formaţiunei nouă *suflet,* anima — după cum se ştie — s-a păstrat în româneşte primind însă altă semnificaţie. Pe cînd în restul domeniului romanic lat. cor a continuat să trăiască, la noi a dispărut, fiind înlocuit, ca accepţiune, cu anima. Toate dialectele noastre sînt iarăşi de acord în această privinţă, aşa încît concordanţa dr. *inimă* — ir. *iirime* — ar., megl. *inimă* arată că şi schimbarea de înţeles a lui anima datează la noi dintr-o epocă veche, se întîmplase în româna primitivă. Chiar dacă am admite că punctul de plecare al acestei evoluţii semantice s-ar găsi în latină — anima apare în latinitatea tîrzie cu înţeles apropiat de acela al lui „inimă", cum animus, de altă parte, e atestat des astfel —, totuşi ca propriu-zis românească trebuie să considerăm această evoluţie, în accentuarea şi fixarea ei. Cu deosebire ne frapează şi de data aceasta tendinţa de concretizare: inima şi în sens fizic a fost numită recurgîndu-se la un cuvînt care avea înţeles abstract. Şi am putea spune că trecerea de la anima la *inimă* arată cum din manifestările sufleteşti s-a dat precădere părţei afective: românului i s-a părut că poate fi identificat cu „sufletul" mai ales ceea ce pleacă de la „inimă".

Din şirul cuvintelor care se referă la vieaţa sufletească în general nu poate fi lăsat la o parte *omenie,* deşi ca evoluţie semantică se îndepărtează puţin de înţelesul care e la baza lui. Cum şi în aromână există o formaţiune identică şi cu aceeaşi semnificaţie, *uminil'e,* desigur că şi acest derivat din *om,* trebuie pus printre

[1] Pentru „suflet" derivat din alte noţiuni (de „a alerga, a călători" etc.) v. J. Scheftelowitz, în *Beiträge z. Kunde der indogerm. Spr.,* XXIX, 44; *Zeitschr. d. deutschen morgenländ. Gesellsch.,* LVII, 164.

cuvintele cele mai vechi care au intrat în circulaţie la noi. El ne dovedeşte că în sufletul românului a trăit viu sentimentul de înţelegere a vieţei altora, de preţuire a semenilor, e mărturia unei concepţii etice superioare de care ai noştri nu au rămas streini. Aceasta reiese şi din forma înrudită *a omeni,* care a primit însă o accepţiune specială şi e proprie numai dacoromânei. In schimb, e de relevat că dacă lat. h u m a n i t a s e necunoscut dacoromânei, el s-a păstrat în aromână şi meglenita: *uminătate uminitate.* Latinism remarcabil prin prezenţa lui în româneşte, cînd ne gîndim că în alte limbi romanice nu s-a conservat (fr. *humanite* etc. se ştie că e savant).

Tendinţa pe care am constatat-o mai sus de a se concretiza într-un sens sau altul o noţiune abstractă o regăsim cînd ne oprim la cuvîntul *ruşine* (ir. *ruşire,* ar. *ar(u)şine,* megl. *ruşgni).* Nici *pudor,* nici *verecundia* — acesta totuşi păstrat în alte limbi romanice — nu s-au transmis în româneşte, ci foarte devreme, cum rezultă iarăşi din consensul dialectelor noastre, au fost înlocuiţi cu o formă plecînd de la ideea de „roşu"[1]. Felul de exteriorizare â sentimentului ruşinei a hotărît deci alegerea cuvîntului care să o exprime. Limba noastră şi în această privinţă prezintă o notă particulară, pentru că în celelalte limbi romanice nu găsim ceva analog. Totuşi, trebuie să amintim că în latină „ruşinea" era exprimată uneori la fel, dar prin alt cuvînt, nu înrudit cu cel românesc: *rubor* apare, într-adevăr, uneori cu înţelesul de „ruşine" (exemple se pot vedea în dicţionarul lui Georges; cf. tot acolo *rubeus, rubesco, ruboratior).* Forma românească ar arăta deci o continuitate semantică faţă de ceea ce era cunoscut şi latinei, dar redat printr-un alt cuvînt. Aceasta nu o împiedecă să fie luată în samă din punctul de vedere care ne preocupă.

Printr-o transpunere echivalentă, în realitatea mai uşor de perceput, se explică şi *strîmbătate* (la fel în aromână). Deoarece *jus* şi derivate ale lui '— ca şi *aequus* — nu s-au păstrat în română şi locul lor I-a luat d i r e c t u s sau forme derivate din el, ca în celelalte limbi romanice, noţiunei exprimate de acesta i s-a opus cea care îi corespundea prin antiteză în aceeaşi sferă şi cuvîntul ales pentru aceasta reproduce pe lat. s t r a m b u s. *Strîmb, strîmbătate* opuşi lui *drept, dreptate* arată deci un contrast din lumea materială trecut să exprime două noţiuni morale.

[1] Cum ***roşu*** derivă din lat. r o s c u s , ***ruşine*** nu poate fi decît r o s i o - n e m (şi nu'r o s i n a, cum admite S. Puşcariu, ***Etym. Wb.,*** 1488); aceasta o arată forma veche ***ruşune,*** care a devenit ***ruşine*** sub influenţa lui ***ruşina*** < ***ruşiuna.***

O va analog ne dă romanica occidentală, unde t o r t u s (fr. *tort,* it. *torto* etc.) a fost opus lui d i r e c t u s. De altfel, Iranziţiunea aceasta semantică e cunoscută şi din alte limbi- chiar lat. *aequus* şi *rectus* ne dau exemple, iar'germ. *recht,* slav! *firav* şi *kriv* cu numeroasele lor filiaţiuni ne amintesc acelaşi fel dc exprimare a ideilor de „dreptate" şi „nedreptate".

Aceste forme ne duc spre cîţiva termeni privitori la însuşiri morale, intelectuale şi care ne dau iarăşi prilej de constatări interesante.

Deştept (ar. *dişteptu,* megl. *diştet<]ai.* *d e e x c i t u s, după ce a însemnat mai întîi „treaz", s-a fixat în limba noastră pentru a designa o însuşire aleasă, de superioritate intelectuală. Chiar daia intîlnim şi în alte limbi expresiuni similare („inteligent" -"„treaz"), cuvîntul nostru îşi păstrează valoarea lui din punct de vedere semantic.

Nebun mai e întrebuinţat cu accepţiunea din dacoromână numai în meglenita (tot acolo *nibunil'ă* — nebunie). In meglenita mai are înţelesul de „prost" şi „care nu e bun, nu e de samă" *(di nibun soiu*= de soi, de neam de rînd). înţelesurile din urmă se regăsesc în aromână *(om nibun* = om prost, *carni nibună* =carne rea), aşa că urmărit în dialectele noastre *nebun* apare cu unele variaţiuni care înlesnesc explicarea evoluţiei lui semantice. *Nebun,* cum arată şi părţile din care e compus, a însemnat Ia origine „care nu e bun", deci „rău"[1]. Oricît de surprinzătoare ar părea întrucîtva această schimbare de înţeles, totuşi ea se poate explica şi-şi găseşte o analogie, cum a observat L. Şăineanu, în *zglobiu* ce reproduce, atenuat, pe vsl. *zlobivb* „rău". Vorbindu-se despre cineva „cu apucături rele", ori „care face ceva nepotrivit", putem pricepe cum în aromână, ca şi în meglenita, *nebun* a ajuns să însemne „prost". Rezultă de aici că *nebun* chiar dacă în româneasca primitivă nu evoluase deplin spre înţelesul bine evidenţiat în dacoromână, se îndrumase spre el, pentru că acesta era, mai mult sau mai puţin, cuprins în fluctuaţiunile de semnificaţie ale compusului din *ne* şi *bun,* fluctuaţiuni care sînt vizibile'şi azi. De altmintrelea, chiar ca formaţiune, din punct de vedere morfologic, *nebun* se arată ca un cuvînt introdus destul de timpuriu în limba noastră.

0 deviere semantică ce trebuie socotită iarăşi ca destul de veche e aceea pe care o găsim în dr. *măreţ* cînd' e întrebuinţat cu înţelesul de „mîndru, fălos". Derivat din *mare,* altceva decît

[1] Şi în dacoromână poate fi urmărită întrucîtva această accepţiune a lui (cf. L. Şăineanu, ***încercare asupra semasiologiei,*** 210—211).

lat. m a s[1], forma aceasta deşi nu mai e cunoscută altui dialect român, ne indică totuşi un semantism predialectal. Dovada ne-o aduce faptul că, întocmai ca *măreţ,* simplul *mare* e cunoscut nu numai daco-, ci şi aromânei, în expresiuni care arată mîndria: *s ţîni a mari* = se ţine mare, *s tradzi mari* = se poartă mîndru. Pe urmă, cum în vechea românească se zicea *a se mări* — a se mîndri[2], tot aşa în aromână se spune *si mărire.* In plus, aromâna cunoaşte derivatul *mîreaţă* „mîndrie"[3]. Deci, toate aceste forme luate la un loc pun în evidenţă că *mare* şi derivate ale lui au trebuit să primească o accepţiune specială, pe lîngă cea curentă, încă din epoca în care limba noastră prezenta omogenitate. Dacă admitem, cum e foarte probabil, că acest proces semantic din româneşte nu este strein de cel pe care îl găsim în albaneză (*ma8enl* „mîndrie" <*maS* „mare"), atunci cu atît mai mult avem motive să privim astfel formele amintite: *mare — măreţ* > „mîndru, fălos" ar data din vremea cînd limba noastră s-a dezvoltat în proximitatea celei albaneze.

Din sfera culturală avem să ne oprim la *a învăţa.* Cuvîntul e comun dialectelor noastre: ir. *ănmeţâ,* ar. *nviţare,* megl. *anviţari.* Plecînd de la etimologia lui, lat. *i n v i t i a r e, şi punîndu-1 alături de alte forme romanice, el dă loc la cîteva observaţiuni care ne vor arăta cum trebuie să-l interpretăm. Dacă este clar că la început *i n v i t i a r e a însemnat „a face pe cineva să ia apucături, obiceiuri rele, a-1 deprinde rău", trebuie să presupunem că încetul cu încetul înţelesul acesta peiorativ s-a atenuat şi cuvîntul a ajuns să însemne în general „a obişnui pe cineva cu ceva, a-i deprinde să facă ceva". De aici — dintr-o expresiune ca „a învăţa carte" — uşor s-a desprins semnificaţia specială de „a se instrui, a se cultiva". întrebuinţarea lui *învăţa* astfel, în sens cultural, o găsim nu numai în dacoromână, ci şi în celelalte dialecte; chiar derivate ale lui, ca *învăţat,* „om cu carte, instruit", *învăţătură* „instrucţiune, cultură", au echivalentele lor în aceste dialecte: ar. *nviţat,* megl. *anviţat,* ar. *nviţîtură,* megl. *anviţătură.* Deoarece şi în albaneză *i n v i t i a r e a evoluat în acelaşi sens *(mssoî, mbesoh* „învăţ carte", *mssim* „învăţătură, ştiinţă"), am avea dovada, ca şi în alte cazuri, că transformarea aceasta semantică este proprie latinei orientale. Intervine însă o coincidenţă care s-ar părea că înlătură o asemenea interpretare. în

[1] V. mai de aproape explicaţia în ***Dicţ. etym.,*** 1048.

[2] Păstrat încă prin unele locuri (G. Cătană, ***Pov. pop. din Bănat,*** II, 50).

[3] Cf. Th. Capidan, ***Dacoromania*** II, 511, unde nu se ţine însă samă de formele dacoromâne.

dialecte italiene meridionale găsim pentru *i n v i t i a r e acelaşi înţeles ca în română şi albaneză (nap. *ammezzare,* cal. *mbizzare, sic. (a)mmizzari* etc.[1]; pentru spaniolă, v. mai departe); dîndu-se această identitate semantică, ce merge pînă în Italia, ar urma să admitem că *i n v i t i a r e ajunsese să circule cu înţelesul din româneşte nu numai în latina vulgară din Orient, dar şi din alte părţi. Totuşi, nu ne putem opri la această părere. E greu de admis că *i n v i t i a r e a putut deveni identic cu „a învăţa, a se cultiva" cît timp forma simplă v i t i u m , din care se derivase, era curentă încă în vorbire cu înţelesul cunoscut. Numai cînd sau în regiunile unde acesta şi-a atenuat semnificaţia, pentru a însemna „deprindere de orice fel", ori nu a mai fost des întrebuinţat în vorbire, dispăruse chiar, *i n v i t i a r e a putut deveni sinonim cu „a se obişnui într-un fel sau altul, a lua anumite deprinderi", pentru ca mai pe urmă să primească sensul din română, albaneză şi dialectele italiene amintite. Parcurgînd formele romanice care reproduc fie pe v i t i u m , fie compusele *i n v i t i a r e, *a d v i t i a r e[2], ne putem convinge şi mai bine de aceasta: unde v i t i u m s-a menţinut mai mult sau mai puţin cu sensul din latină, cum s-a întîmplat în retoromană (eng. *vez* „pornire rea, viţiu" etc), nu găsim nici o urmă de *i n v i t i a r e sau *a d v i t i a r e cu semnificaţia de „a se obişnui într-un fel" sau de „a se instrui"; aceste două înţelesuri apar numai unde v i t i u m s-a păstrat cu sensul generalizat de „deprindere" (aşa în italiană, provansală, spaniolă etc), ori acolo unde el a dispărut, cum s-a întîmplat în româneşte şi în albaneză. Cu alte cuvinte, putem admite că, de la o vreme, într-o parte a latinei vulgare v i t i u m se îndreptase spre un sens îndepărtat întrucîtva de cel originar pentru a reda noţiunea de „deprindere" indiferent de felul ei şi, paralel cu el, formaţiunile nouă *i n v i t i a r e, *a d v i t i a r e circulau, însemnînd „a se obişnui, a se deprinde cu ceva". De aici, cum se poate uşor concepe, s-a putut ajunge la semnificaţia specială pe care am căutat să o explicăm. Procesul semantic din forma românească şi cea albaneză poate fi deci independent de acela pe care îl arată şi corespunzătoarele lor din dialectele italiene. Această interpretare e întărită de o altă consideraţie. în vorbirea evreilor din Salonic a fost relevată de W. Simon[3] forma *ambezar,* cu acelaşi înţeles special ca şi *a învăţa.* Deoarece în spaniolă v i t i u m

[1] Cf. Meyer-Lubke, ***Bom. etym. Wb.*** 4536.

[2] Cf. ***Ibid.,*** 223, 9396.

[3] ***Zeitschr. f. rom. Phil.,*** XL, 686.

şi derivate ale lui apar numai cu semnificaţia de „obicei, a obişnui" *(vezo, avezo, avezar, avezadura)*, forma *ambezar* reproduce, desigur o restrîngere a semnificaţiei din urmă: în graiul evreo-spaniol din Salonic cuvîntul a ajuns să treacă de la accepţiunea de „a obişnui" la aceea de „a învăţa, a instrui". Deci o transformare semantică mai tîrzie şi locală, independentă de cea din română, italiană şi albaneză.

Astfel, *a învăţa* nu exclude de asemenea concluziuni asupra vieţei noastre de odinioară. El arată că la noi cultura nu s-a întunecat de tot niciodată. La românii de pretutindeni *învăţătura* nu a rămas nici în trecut ceva neexistent şi un om *învăţat* — cît putea fi privit astfel altădată — a fost deosebit de alţii. Aceasta ne duce spre cîteva consideraţiuni cu privire la cultura noastră, care pot fi amintite chiar dacă ne îndepărtează întrucîtva de ceea ce urmărim aici.

„A învăţa" presupune „scrierea" şi „cetirea". Nu vom insista asupra lui *scrie,* păstrat şi în aromână, decît spre a completa concluziunile la care ne duce, pentru că valoarea lui ca latinism cultural a fost de multe ori relevată. în vechea românească *a scrie* însemna şi „a desena, a zugrăvi" — de aici expresiunea: *parcă-i scris*, despre cineva „frumos". Tot astfel în aromână, unde mai mult încă s-a accentuat acest înţeles: *scriat* singur, fără un cuvînt de comparaţie, înseamnă „frumos" *(feată scriată* „fată frumoasă", *gonescriat* „voinic frumos"). Dacă şi albaneza cunoaşte ceva asemănător *(skrone* „scriere" şi „desen"), analogia semantică din daco- şi aromână nu rămîne mai puţin interesantă. Ea arată că înainte de a se introduce grecismul *a zugrăvi,* şi românii din nordul Dunării şi cei din sud s-au servit pentru aceeaşi noţiune, de verbul *a scrie,* continuînd întrucîtva tradiţia latină[1].

[1] Pe lîngă ***delineare, designare,*** latinii întrebuinţau, într-adevăr, şi pe s c r i b e r e cu semnificaţia acestora. Aşa la Catul, XXXVII, 10:

Frontem tabernae scorpionibua scribam.

Uneori şi pentru „a colora" ori „a broda" — deci apropiat de „a zugrăvi" — e dat tot acest cuvînt. Astfel la Staţiu, ***Theb.*** XI, 514:

Arvaque sanguineo scribit rutilantia gyro;

la Silius Italicus, XIV, 660:

...quaeque Attalicis variata per artem
Aulaeis scribuntur acu.

Accepţiuni la fel avea şi compusul ***describere.*** Forma albaneză citată poate fi deci şi ea o reminiscenţă a acestor întrebuinţări ale lui s c r i b e r e . Cît timp latina ne ajută să explicăm pe al nostru ***scrie*** = „desena, zugrăvi" şi pe alb. ***skrons*** nu e nevoie să ne referim la limbile slave pentru a explica semantismul acesta, chiar dacă şi ele cunosc ceva asemănător (bulg. ***pisa*** „a scrie, a desena, a zugrăvi"). Pentru aceleaşi noţiuni în limbile germanice, cf. S. Feist, ***Etym. Wb. d. got. Spr.,*** 267, 438.

Pentru cultura noastră în trecut *a scrie* are prin urmare o dublă semnificaţie, ne dezvăluie în două direcţiuni continuitatea la noi a unor elemente de civilizaţie[1].

După cum în meglenita s c r i b e r e a dispărut pentru a fi înlocuit cu slavicul *pisăiri*[2] — dovadă a influenţei slave în creştere asupra unor părţi din teritoriul nostru lingvistic, tot aşa s-a întîmplat in dacoromână cînd a fost vorba de a se exprima noţiunea de „a ceti". Nu acest slavism ne-a făcut insă să ştim întîia oară ce înseamnă cetirea. înaintea lui latinitatea culturei noastre a trebuit să fie evidenţiată şi în această privinţă prin termenul care-i era propriu. Nu ne putem închipui că existînd s e r i b o r e la iroi, nu ne-ar fi fost cunoscut, pînă la accentuarea înrîurirei slave, şi 1 e g e r e — un termen implica pe celălalt, amîndoi trebuiau să coexiste. Dovada ne vine de la aromână care se ştie că pentru „a ceti" a păstrat latinismul *aleadzire.* Pînă la o vreme desigur că şi dacoromânii au cunoscut o formă corespunzătoare, *legere.* Care să fie motivul pentru care acesta s-a pierdut în dacoromână, pe cînd *a scrie* s-a menţinut pînă azi? Nu e suficient să ne gîndim la influenţa intensă pe care a avut-o slava asupra dacoromânei; explicaţia aceasta lasă un vag în cazul de faţă, pentru că rămîne întrebarea: de ce nu a fost înlocuit printr-o formă slavă şi *a scrie?* Oricît ar fi de greu să cunoaştem cele mai de multe ori raţiunea substituirilor lingvistice sub acţiunea înrîuririlor streine, nu trebuie să renunţăm sistematic la găsirea unei explicaţii. Pentru cuvintele în chestiune cred că ne putem reprezenta astfel soarta lor. Cetitul e mai frecvent decît scrisul şi adoptarea unui cuvînt e determinată în multe cazuri de faptul că e auzit des întrebuinţat. Ne putem deci închipui că ai noştri au auzit mai des, de la slavii cu care au venit în atingere, cuvîntul *cisti* decît *pwsati* (sau corespunzătoarele lor bulgăreşti). Să ne gîndim, pe urmă, că în slujba la biserică preotul slav spunea în limba lui că „va ceti" din *Biblie* şi putem presupune că aceasta cu deosebire a contribuit la pătrunderea în limba noastră a cuvîntului slavonesc, pentru ca încetul cu încetul să fie uitat **legere.*

Dacă mai amintim şi alt cuvînt cultural moştenit de la latini, *carte* <c h a r t a — ţinînd mai mult samă de înţelesul lui vechi ori dialectal, acela de „scrisoare" (curent şi în aromână şi în

[1] Păstrarea lui s c r i b e r e a fost favorizată şi de întrebuinţarea lui în legătură cu credinţe populare ***(aşa i-a fost scris, scrisul, scrisa,*** ar. ***scriata, scriitura*** = soarta). Aceasta intră însă mai puţin în consideraţie decît utilizarea lui ca termen cultural.

[2] Acestuia i s-a transmis şi înţelesul de „a meni, a hotărî soarta cuiva" — transpunere de semantism interesantă în felul ei.

meglenită[1]) —, reiese limpede că poporul nostru nu a trăit în umbra inculturei chiar atunci cînd vremuri aspre apăsau asupra lui. Nu i-a fost desigur îngăduit, cîteva veacuri, să se împărtăşească dintr-o cultură cu mai bogate înfloriri, a cunoscut pustiul unor ginduri, dar nu a rămas cu totul strein de ce luminează mintea.

Se va zice poate că aceasta contrazice părerea despre, vieața de altădată a românilor, în primitivismul mediului păstoresc. E însă o concepție greşită să ne reprezentăm acest mediu totdeauna opus culturei. Ciobanii nu au trăit peste tot în desăvîrşită ignoranță. E destul să ne amintim ce spune Varro despre păstorii romani: baciul („magister") trebuia să ştie carte fie pentru ca să poată ceti sfaturi care se dedeau pentru lecuirea unor boale la vite, fie pentru ca să poată da socotelile de la stînă[2]. Fără îndoială, nu ne putem închipui că ciobanii noştri ar fi păstrat mult timp atîta cunoştință de carte, dar noțiunea scrisului ar fi greşit să credem că le-a rămas cu totul streină cînd ştim că ei au avut totdeauna obiceiul de „a scrie", a cresta pe răboaje. Felul de vieață al strămoşilor noştri nu exclude, prin urmare, ce am susținut mai sus şi concordanța mărturiilor la care ne-am referit îşi păstrează valoarea ei, cu indicații sigure pentru chipul cum trebuie să ne reprezentăm trecutul nostru.

Lîngă formele de care ne-am ocupat pînă aici trebuie pus *cuvînt,* deoarece şi el, propriu-zis, se referă la activitatea sufletească şi nu poate fi izolat de termenii în legătură cu vieața culturală. Cunoscut şi istroromânei *(cuvint)* ca reproducînd pe lat. c o n v e n t u s, el prezintă transformări semantice asupra cărora, deşi au fost relevate de alții[3], va trebui să stăruim mai mult. Înțelesul formei latine fiind acela de „întîlnire de mai mulți, adunare"[4], pentru a explica sensul din româneşte trebuie să presupunem o trecere semantică prin fazele: „ceea ce se spune într-o

[1] V. în această privință Th. Capidan, în ***Dacoromania***, I, 35; II, 478.

[2] Quae ad valitudinem pertinent hominum ac pecoris et sine medico curari possunt, magistrum scripta habere oportet. Is enim sine litteris idoneus non est, quod rationes dominicas pecuarias conficere nequiquam recte potest. ***De re rustica,*** II, 10.

[3] Cf. L. Şăineanu, ***Încercare asupra semasiologiei***, 127.

[4] S. Puşcariu, ***Etym. Wb.,*** 479, şi Meyer-Lubke, ***Rom. etym. Wb.,*** 2194, pun la baza lui pe c o n v e n t u m „convențiune, înțelegere", care întrucîtva l-ar putea explica, dar cum vor arăta formele la care ne vom raporta mai departe derivarea cea mai admisibilă este din c o n v e n t u s. Etimologia cealaltă duce şi la o inconsecvență, pentru că Puşcariu, ***ibid.,*** 480, derivă pe ***cuvinta*** din c o n v e n t a r e care nu înseamnă decît „a se aduna".

adunare, convorbire"[1]. Un exemplu identic de semantism ni-l ofere aromânescul *zbor* „vorbă, cuvînt" *(zburîre* „a vorbi" şi, ca substantiv, „vorbire"), care nu e altceva decit bulg. *sbon* „adunare, vorbă" (tot astfel în sîrbeşte: *sbor).* Bănățeanul *a dzivăni* „a sta de vorbă" reproduce şi el un proces semantic analog; în sîrbeşte, de unde l-au împrumutat bănățenii, *divaniti* (cu acelaşi înțeles) a fost derivat din *divan,* care se ştie că vine din turceşte şi înseamnă „adunare, sfat, judecată". Toate aceste forme ne ajută să explicăm pe *vorbi* (in vechea românească şi dialectal: *vorovi).* Nu încape îndoială că trebuie să plecăm de la vsl. *dvorb* „curte (domnească)", admițînd un derivat al acestuia, **dvoroviti*[2] cu însemnarea de „a se aduna la curte, a sla de vorbă acolo". Acesta a putut da foarte bine pe *vorovi,* cu căderea lui *d* inițial, ca în *vornic < dvornikb,* iar forma *vorbi* ne îndreaptă spre un alt derivat al lui *dvorb,* anume *dvorbba* (sîrb. *dvorba)* „slujbă (la curte)"; e greu de admis că *vorbi* ar fi rezultat direct din *vorovi* prin sincopa celui de-al doilea *o* şi trecerea lui *v* la *b* după r[3]. Introducerea lui *vorovi* şi *vorbi* in limba noastră trebuie probabil pusă şi în legătură cu judecățile de la curte; despre cei care luau parte la aceste judecăți

[1] Lîngă forma românească trebuie pus sard. log. ***appentu*** „convorbire, joc", ***appentare*** „a sta de vorbă, a se juca", etimologia lor neputînd fi decît a d v e n t u s, a d v e n t a r e (cu v e n t u s nu pot avea nici o legătură, cum greşit admite Meyer-Lubke, ***Rom. etym. Wb.,*** 217).

[2] Singur ***dvorovati*** e atestat în slavă (in sîrbeşte înseamnă „a sta, a petrece la curte sau aiurea", iar în poloneză ***dworovac*** înseamnă şi „a glumi, a lua în rîs").

[3] In vechea românească apar, ca împrumuturi din slavă, ***dvorbă*** „slujbă" şi ***dvorbi*** „a sluji" şi „a recurge la ajutorul cuiva, a ruga pe cineva" (v. exemplele în dicționarul lui Tiktin; cf. şi St. Romansky, în ***Jahresber. des rum. Inst.,*** XIII, 106-107).

De ***dvorbba*** cred că nu trebuie despărțit ***horbă*** de la Dosoftei cu accepțiunea de „adunare" (exemplele se pot vedea în dicționarul lui Tiktin, unde e lăsat neexplicat). înțelesul de la Dosoftei, oricît s-ar îndepărta de cel din slavă, se poate explica admițînd că ***horbă<vorbă*** a însemnat mai întîi „strîngere de oameni la curte, adunare Ia curte" şi apoi „adunare" în general. Rămîne însă întrebarea: de unde a luat Dosoftei această formă? Direct din slavă, românizînd-o cum a făcut în alte cazuri, sau poate a auzit-o în Moldova? Fonetismul {cu ***h*** pentru ***v)*** pare să ne arate că avem de-a face cu un slavism ce pătrunsese în graiul moldovenesc, şi în cazul acesta am avea o confirmare indirectă pentru ceea ce am spus cu privire la ***vorbi,*** că nu poate fi izolat de ***dvorbba.***

Avem însă o dovadă directă că ***vorbă*** a circulat la noi cu un înțeles intermediar, mai aproape de cel din slavă. Şi aceasta pentru graiul din Oltenia, cum rezultă din glosarul lui Mardarie Cozianul publicat de Gr. Crețu: sub n-rul 3351 găsim acolo pe ***vorbă*** într-o glosă explicînd pe sl. ***spudo (spodb)*** care înseamnă „ospăț"; identic cu el e dat ***voroavă*** (757) şi ***vorovire*** (755), aşa că ambele forme se vede că au fost cunoscute la noi şi cu însemnarea de „osăț" care putem înțelege cum a putut deriva din aceea de „adunare".

s-a zis că „voroveau", stcteau la „voroavă", la „vorbă'- şi pe urmă *a vorovi, a vorbi* a ajuns să însemne acelaşi lucru ca a cuvînta, să-1 înlocuiască chiar pe acesta în cele mai' multe părţi[1]. Ideea de „a sta la judecată" e cuprinsă şi în formele amintite mai sus ca derivate din *divan* (chiar în vechea românească se ştie că *a sta **la** divan* însemna „a sta Ia judecată"); spre acelaşi înţeles ne îndreaptă şi lat. c o n v e n t u s, aşa că se poate'ca şi *cuvînt* să **fi** fost întrebuinţat, la origine, cînd era vorba de sfat'la judecăţi, în orice caz, toate aceste cuvinte se prezintă ca un grup semantic care a apropiat forma moştenită din latină de cîteva altele de provenienţă streină. Şi. trecînd dincolo de limba noastră, echivalente în acest sens găsim mai multe decît cele menţionate din slavă pentru ar. *zbor* şi băn. *dzivăni.* în greceşte ' 6u**.iAÎa** „convorbire" şi 6p**.tXY)fxa** „subiect de conversaţie" derivă din OJXIXSÎV „a se întîlni, a se aduna", cum **âyopsueiv** „a vorbi, a ţinea o cuvîntare" derivă din **âyopa** „adunare"; în limbile germanice avem: vengl. *mcedel* „adunare, vorbire", vgerms. *\%ahal* „adunare, judecătorie, vorbire", *mahalcn* „a vorbi"[2] (comp. alb. ***Ktsilo t*** „vorbesc" < ***Kzsite*** < c o n s i 1 i u m). Tot asa se explică şi fr. *converscr* faţă de lat. c o n v e r s a r e[3].

Pentru *cuvînt* rămîne de relevat că albaneza se alătură la română cu al său *kuveni** şi verbul *kuvendoii* „cuvîntez, vorbesc", ceea ce arată iarăşi că albaneza şi româna s-au dezvoltat aproape una de alta, au urmat, pînă la o epocă, evoluţii identice.

0 seric bogată de identităţi semantice ne-o ofer cuvinte care exprimă anumite acţiuni. Le vom grupa aici, fiindcă ne dau oarecum tranziţia spre alte scrii de care vom avea să ne ocupăm[5]:

Alerga, ir. *alergă,* ar. *alăgare,* megl. *lăgari* < *a I 1 a r g a r e; înţelesul lui se explică din acela de a „porni în larg, a se îndepărta"[6].

[1] St. Romansky, ***l.c,*** 108, derivă pe ***vorovi*** din rut. ***hovorili,*** prin fazele ****hovoresc, *vovoresc,*** etimologie pe care o împărtăşeşte şi S. Puşcariu, ***Dacoromania,*** III, 3S0, ceea ce foneticeşte e imposibil.'Nu se poate 'admite nici alăturarea lui ***vorbi*** la lat. v e r b u m, cum încearcă mai în urmă, după alţii, Th. Capidan, ***Dacoromania,*** III, 1088. Atit ***vorbi,*** cît şi ***vorovi*** nu pot fi decît de origine slavă şi astfel le-am explicat totdeauna la' cursurile mele.

[2] S. Feist, ***Etym. Wb. der got. Spr.,*** 264.

[3] Probabil la fel trebuie interpretat sl. ***beseda;*** v. E. Berneker, ***Slav. etym. Wb.,*** 52.

[4] Şi în ngr. Koupevxa, de unde ar. ***cuvendă*** „vorbă, convorbire".

[5] Asupra cîtorva forme care urmează, cf. ***Hist. de la l. rom.,*** I, 297, unde le-am relevat mai mult din alt punct de vedere.

[6] Cf. ***Dicţ. elim.,*** 952, unde e explicată mai de aproape această transformare ; şi pentru alte forme latine asupra cărora nu putem insista mai mult aici se poate consulta ***Dicţionarul etimologic***

Apleca „a da să sugă, a alăpta", ar. *aplicare,* megl. *plicuri* < a p p l i c a r e (la origine a însemnat „a apropia de piept, a duce la ţîţă").

Căuta, ir. *cawtă,* ar. *căftare* < * c a u t a r e < c a u t u s ; între forma latină şi cea română legătura a trebuit să fie: „a băga de samă, a fi cu ochii asupra unui lucru".

Certa, ir. *certă,* megl. *ţirtari* < c c r t a r e; înţelesul din româneşte e propriu şi formei albaneze *ksrto.i.*

Desmierda, ar. *diz irdarc* < * d i s m e r d a r e (a fost întrebuinţat mai întîi vorbindu-se de îngrijirea copiilor mici cînd li se premeneau scutecele).

Ierta, ar. ***V****ir tare,* megl. *Iertări* < 1 i b e r t a r e (tranzitiunc semantică explicabilă din înţelesul de „a dezlega pe cineva de ceva, a-i da voie să se folosească, să se bucure de ceva").

îndupleca, ar. *(a)nduplicare* < *i n d u p 1 i c a r e; în vechea românească, unde apare şi simplul *dupleca,* înţelesul primitiv de „a îndoi" se păstrase alături de cel cunoscut azi; în aromână se continuă pînă azi acest dublet semantic, care desigur că este vechi la noi: înainte de despărţirea dacoromânei de aromână, *îndupleca* a trebuit să primească înţelesul de „a învinge împotrivirea cuiva" pe lîngă acela, originar, de „a îndoi".

înlemni şi *înmărmuri,* ca derivate din *lemn* şi *marmură,* au corespunzătoarele lor în ar. *(lirnnusirc, mărmurisirc)* şi, ca atare, trebuie considerate ca reproducînd o alterare semantică întâmplată de mult în româneşte. E greu să admitem că în dacoromână, independent de aromână, s-au putut deriva şi din *lemn* şi din *marmură* verbele înrudite ca înţeles.

întuneca, ar. *ntunicare,* megl. *antunicari* < *i n t un ic a r e (< t u n i c a), la origine adică „a acoperi, a înveli" şi oricît de surprinzătoare ar fi alterarea aceasta de semnificaţie ea îşi găseşte analogii în alte limbi[1].

Juca, ir. *zacă,* ar. *(a)gucarc,* megl. *zucari* < *j o c a r e <j o c a r i), cu înţelesul de „a dansa", cum nu mai apare nicăieri în domeniul romanic, presupune o deviere semantică tot veche în lexicul nostru. Ea e desigur datorită influenţei slavicului *igrati* care înseamnă şi „ludere" şi „salire". Schimbarea de înţeles — întîmplată şi în substantivul *joc* (ir. *zoc,* ar. *(a)goc,* megl. *zoc)* — ne duce spre primele noastre atingeri cu slavii.

[1] Etimologia i n n o c t i c a r e , dată de G. Giuglea, ***Cercetări lexicogr.,*** 11, şi admisă de Meyer-Liibke, ***Rom. etym. Wb.,*** 4440, cum şi de S. Puşcariu, ***Dacoromania,*** II, 380, se arată de la sine că e o forţată reconstruire.

Leşina, ar. *liş(i)nare* < *laesionare (< laesio): propriu-zis „a răni, a face rău", de unde s-a putut ajunge la accepţiunea cuvîntului nostru[1].

Lucra, ir. *lucră,* ar. *lucrare,* megl. *lucrări* < lucubrare, cu generalizarea înţelesului de la acela, special, de „a lucra la luminare, noaptea[2]".

Merge, ir. *mere,* ar. *nardzire,* megl. mfr:in'<mergere; semantism foarte caracteristic şi, fără îndoială, explicabil, cum a arătat I.-A. Candrea,[3] prin influenţa păstoritului la noi: numai cei trăind în munţi au putut identifica „mersul" cu faptul de „a se cufunda, a dispărea" prin codri, pe drumuri cotite.

Pîngări, ar. *pinginire,* megl. *păngăniri,* din *păgîn,* cu o alterare de semnificaţie care iarăşi nu poate fi privită ca efectuată după despărţirea dialectelor (chiar dacă a intervenit aici slavicul *pogan* „păgîn, necurat", din care megl. *spugăniri* „a spurca", înrîurirea acestuia a trebuit să se exerciteze în epoca **A**-eche a transmisiunilor slave la noi).

Săruta, megl. *sărutări* < salutare; cu toate că în textele vechi apare uneori cu semnificaţia latină (exemplele se pot vedea în dicţionarul lui Tiktin), totuşi nu este sigur că a fost cunoscut astfel pînă mai tîrziu, în limba curentă (se poate ca în acele exemple să avem de-a face, cum a observat Tiktin, cu traducerea, inexactă, a unuia din înţelesurile vsl. *celovati* care înseamnă şi „a saluta" şi „a săruta"); în orice caz meglenită atestă vechimea Rchimbărei de înţeles la noi a lui salutare.

Turba, ir. *turbă,* ar. *turbare* < turbare (la fel în albaneză: *terbon);* cu toate că înţelesul formei latine se nuanţase în unele asocieri spre acela din româneşte (comp. *turbare mentem „fi* turbura mintea, a înnebuni", Ia Pliniu; *turbata mens* „nebunie", la Tacit), totuşi numai în latina carpato-balcanică turbare a ajuns să exprime ceea ce în alte limbi romanice e redat prin derivate din rabies.

[1] G. Giuglea, ***Dacoromania,*** II, 829, propune altă etimologie, din lat. lixa; dar *laesionare nu prezintă dificultăţi, cum a arătat I.-A. Candrea în ***Dicţ. etim.,*** 983, cît timp ***leşina*** e atestat cu semnificaţia de „a face rău, a răni".

[2] împotriva derivărei din lucrum pe care o mai susţine 8. Puşcariu, ***Dacoromania,*** III, 820, v. obiecţiunile pe care le-am adus în această revistă, I 339.

[3] ***Bul. Soc. fii.,*** II, 12.

Ura, ar. *urare* < orare, cu reducerea înţelesului latin la acela de „a spune vorbe bune" la o sărbătoare (tot aşa alb. *uro/i,* •care se întrebuinţează însă şi cu semnificaţia latină de „a ruga"[1].

Urî, ar. *(a)urîre* < *horrire (horrescere); forma albaneză *ure* ***i*** corespunde aproape în totul celei româneşti, pentru că înseamnă şi „a se plictisi" (ca: *mise urăşte),* dar alături de ea nu găsim un derivat echivalent adjectivului nostru *urît,* ar. *(a)urit,* megl. *urot.*

Vindeca, ar. *vindicare* < vindicare; în latină, expresiuni ca *vindicare a miseriis* (Cicero), *vindicare a putrescendo, a carie* (Pliniu) arată cum s-a putut ajunge la accepţiunea din româneşte. Punctul de plecare al acestei transformări semantice, deşi îl găsim întrucîtva în latină ca în alte cazuri amintite, totuşi accentuarea ei arată o evoluţie specială în româneşte, pe cînd în celelalte limbi romanice vindicare a păstrat, cum se ştie, înţelesul lui obişnuit.

Grai şi suflet, II (1925), 1, p. 1—21.

II

Printre cuvintele exprimînd o acţiune şi pe care le relevam în altă parte a acestui articol nu am amintit pe *închina,* pentru că ne duce spre un grup special, acela al terminologiei creştine din limba noastră. Cu toate că în vechea românească *închina* mai apare bine păstrat, cu semnificaţia lat. **inclinare**[2], totuşi devreme, careflexiv, cum arată şi ar. *si ncl'inare,* megl. *si ncl'inari,* a primit nuanţarea în sensul creştin, ajungînd să exprime la noi ceea ce în alte limbi romanice e redat prin forme derivînd din precare.

[1] Forma corespunzătoare din vechea franceză ***orer*** (ca şi vprov. ***orar)*** se întîlneşte cu cea românească, cum arată acest vers din Guillaume de Dole, 3163: ***Qui li ora bone aventure*** (alte exemple se pot vedea la Godefroy); în vechea franceză însă ***orer*** înseamnă şi „a dori ceva rău": ***li ore male aventure*** (în ***La Queste del Sainl Graal,*** publ. de A. Pauphilet, Paris, 1923; 110, 27; cf. glosarul la poeziile lut Huon Le Roi de Cambrai, publ. de A. Lângfors, Paris, 1913). Ar rezulta de aici că poate în latina vulgară orare ajunsese să însemne „a dori cuiva bine sau rău"; totuşi înţelesul cuvîntului românesc apare aşa de precis, cu o restrîngere aşa de caracteristică, încît poate fi pus alături de alte cazuri de semantism bine reliefat în lexicul nostru.

[2] Candrea—Densusianu, ***Dicţ. etim..,*** 846.

Alături de *a se închina* trebuie pus *a se ruga,* arătînd şi el cu echivalentele lui din ir. *(rugă)* şi megl. *(si rugari)* că r o g a r e a fost derivat de timpuriu spre o accepţiune în legătură cu creştinismul. Ţinînd samă de forma istoromână, trebuie să presupunem că la origine *ruga* nu a fost întrebuinţat ca reflexiv cînd avea acest înţeles şi numai mai tîrziu s-a zis *a se ruga,* sub influenţa slavicului *rnoliti* ***SJ,*** influenţă ce a fixat aspectul cuvîntului in dacoromână şi meglenită.

Ca referindu-se, prin întrebuinţarea lui obişnuită, la creştinism trebuie amintit şi *sărbătoare,* ar. *sărbătoare,* megl. *sărbătgari.* Lat. s e r v a r e, păstrat numai în dacoromână *(sârba, serba),* şi-a redus în româneşte înţelesul la ceea ce exprima în legături ca *servare ferias, fes turn* „a lua in samă, a ţinea o sărbătoare"" şi derivatul lui, *s e r v a t o r i a , a înlăturat pe f o s 1. u m, care numai în romanica occidentală mai apare astăzi (ir. *feste* se ştie că e un împrumut recent, cr. *festa* < ven. *festa).*

Credinţele păgîne, folklorul cu reminiscenţe străvechi o lăsat şi el urme în semantismul nostru primitiv. Dr. *scrisa* cu înţelesul de „ursită, soartă" îi corespunde ai', *seriala* şi *scriitura,* cum în amîndouă dialectele *a seric* înseamnă „a hotărî soarta cuiva, a meni"[1], şi la baza lor stă credinţa că destinul fiecăruia e însemnat, scris de ursitoare într-o carte. E o concepţie primitivă care se întîlneşte şi aiurea[2], iar la noi poate să fie o moştenire de la romani. S. FI. Marian[3] amintea în această privinţă acele *fata scribunda* din mitologia latină de care vorbeşte Tertulian *(De anima,* XXXIX): erau ursitoarele care însemnau pe o tăbliţă, pe un sul, soarta fiecăruia. Originea acestei credinţe la romani nu e cunoscută; în orice caz provenienţa ei etruscă, admisă de unii, e foarte îndoioasă[4]. Se poate mai curînd ca ea să fie dinspre Orient, cu atît mai mult cu cît la romani apare relativ tîrziu[5]. Se pune atunci întrebarea dacă şi la noi semantismul acesta al lui *scrie* nu e datorit unei iuriiiriri st re ine, fireşte veche, şi mi unei I raiismisiuni din folklorul latin.

In folklorul nostru e interesantă iarăşi prezenta cuvîntului •*inii.* II cunosc şi aromânii *(dzină)* şi megleniţii *(zonă),* iar etimologia lui e fără îndoială lat. D i a n a, păstrat şi în alte limbi romanice[1]. Pe cînd însă în italiană, sardă, vechea franceză, provansală, spaniolă şi portugheză înţelesul formelor corespunzătoare e restrins la acela de „vrăjitoare, strigoaică" sau de „zînă n izvoarelor", „zînă care toarce noaptea"[2], la noi cuvîntul apare eu uu înţeles larg, ca denumire pentru fiinţe supranaturale cu însuşiri variate. Zînele noastre concretizează ceea ce in mitologia lahnă era atribuit diferitelor divinităţi, aşa că numele zeiţei Iliana a fost generalizat pentru un şir întreg de fiinţe supranaturale. Crin *zînă,* cu reminiscenţe de păgînism, se înţelege întrucîtva eeea ce latinii exprimau prin *dea.* Cum să ne explicăm această eeneralizare a numelui unei singure divinităţi, Diana? Cred că la aceasta a contribuit forma cuvîntului, mai mult decît motive folklorice. în inscripţiile latine găsim deseori scris *Deana* în loc de *Diana*[3] — particularitate căreia mi se pare că nu i s-a dat destulă .ilenţic. Se poate foarte bine ca *Deana* să nu fie datorit unui fenomen de grafie, redării hiatului *ia* prin *ea* sub influenţa cazurilor in care aceste două hiaturi se confundau. Prin frecvenţa cu care apare, *Deana* ne face impresia unei forme cu fonetismul alterat

[1] în aromână înţelesul acesta a fost transpus şi în împrumutul din greceşte *grăpsire* < ypatpt), cum în meglenită, unde *scrie* a dispărut, îl găsim în forma luată din slavă *pisăiri* < bulg. *pisa.*

[2] Cf. O. Schrader, *Reallexikon,* ed. a 2-a, II, 15 urm. Ceva asemănător găsim şi în vocabularul iranic: în graiul curzilor se întrebuinează *nâvdsări nalâk'* „soartă", un compus însemnînd propriu-zis „ceea ce e scris pe frunte" *(Mim. de la Soc. de lingu.,* XVI, 362).

[3] *Naşterea la români,* 159.

[4] De părerea aceasta e J.-A. Hild, în *Dict. des antiquitâs* al lui Daremberg şi Saglio, II, 1020: „II est probable que cette idee des divinites qui ecrivent, inconnue des Grecs, est venue d'Etrurie â Rome".

[5] înainte de Tertulian totuşi, pentru că ecouri ale acestei credinţe le inl.iliiim la scriitori anteriori (cf. Daremborg şi Saglio, ***l.c).*** Marţial spune iulr-un loc (X, 44, 5-6):

...at non et stamina differt
Atropos, atque omnis scribitur hora Ubi.

în legătură cu acest pasaj e de amintit că pe un basrelief din Muzeul iiapitoliului ursitoarea Atropos ţine un sul pe care e scris ce i se va întîmplă cuiva în vieaţă. Credinţa aceasta o găsim, de altfel, trecută de la romani la greci.

[1] G. Weigand, *Die Aromunen,* II, 119; S. Puşcariu, *Etym. Wb.,* 1942. Derivarea lui din d i v i n a , cum am crezut altă dată *(Hist. I. roum.,* 1, 102), rămîne la o parte.

[2] Cf. E. Tappolet, în *Schweiz. Archiv f. Volkskunde,* XXII, 22.5 urm.; Meyer-Liibke, *Rom. etym. Wb.,* 2624; A. Horning, în *România,* XLVIII, 135; G. Rohlfs, în *Arch. rom.,* IX, 156.

Alb. zans „zînă a cîntecelor", deşi e pus de obicei în legătură cu za „glas", nu poate fi decît tot D i a n a (N. Jokl, *Studien z. alb. Etym. u. Wortbild.,* 97—98; G. Weigand, în *Balkan-Archiv,* 1,264; cf. M. Lambcrtz, ***Die*** *Volkspoesie der Albaner,* Sarajevo, 1917, 42; *Alb. Mărchen,* Viena, 1922, 40).

[3] Altfel: CIL. III, 424, 3156a, 12370, 12557, 14076, 14086, 14206[13], 14209, 14211[10], 14414; IX, 4187, 6314; X, 5045, 5671, 8071[5]; XI, 1211, 3552; XII, 1278, 1812; XIII[2], 8173-5; XIII[4], 12048; XIV, 2212 - citatele ar putea fi uşor înmulţite.

din cauză că se stabilise o legătură între *Diana* şi *Dea,* crezindu-se că cel dintîi era direct înrudit cu cel din urmă, un derivat al lui. Această apropiere s-a putut întîmplă cu atît mai uşor cu cît vorbindu-se despre *Diana* se zicea adeseori *Dea Diana.* Printr-o asemenea asociere şi falsă derivare *Diana — Deana* a putut deveni cu vremea o denumire generică, echivalentă cu *Dea*[1], şi aceasta cu deosebire atunci cînd din cultul păgîn s-au mai păstrat numai unele elemente, noţiuni vagi, cînd numele altor divinităţi au dispărut, nu însă şi *Diana,* care a fost favorizat desigur să se menţie pentru că se referea la vieaţa mai simplă, rustică, aşa cum şi alteori o vedem continuată din epoca romană şi lăsind urme caracteristice în vocabularul nostru sau din alte ţinuturi romanice. în aromână, pe lîngă *dzînă* găsim şi o formaţiune nouă, masculinul *dzin* cu înţelesul de „zeu"[2], de unde se vede iarăşi cum noţiunea generală despre divinităţi păgîne s-a păstrat la noi în jurul numelui Dianei.

Ca raportîndu-se la folklor trebuie menţionat şi *mărţişor.,* ar. *marin*[3], care ne îndreaptă spre superstiţii comune în legătură cu luna mart.

Un grup relativ bogat il formează termenii referitori la înrudire. Dr. *bărbat* < b ă r b a t u s, ir. *bărbat,* ar. şi megl. *bărbat* arată aceeaşi evoluţie semantică spre înţelesul de „soţ prin căsătorie", cum în acelaşi timp serveşte a designa sexul masculin, corespunzînd astfel lat. *vir,* care, de altfel, nu numai în româneşte, dar şi în alte limbi romanice nu a lăsat nici o urmă. Deşi înţelesul românesc poate fi urmărit pînă în latină[4], totuşi avem de-a face şi de data aceasta cu o formă caracteristică a lexicului nostru şi, ca atare, nu poate fi despărţită de celelalte. Dr. *făt, ţaţă* şi *fecior* < f e t u s („puiul unui animal", dar şi cu semnificaţie apropiată de cea din româneşte, v. Georges), f e t a, *f e t i o l u s, împreună cu ir. *fet, fete, fecor,* ar. *feată, ficior,* megl. *felă, ficior,*

[1] Cum ***zină*** este identic cu „zeiţă" şi corespunde lat. ***Dea*** ne arată bine aromâna: într-o poveste publicată de P. Papahagi ***(Basme aromâne,*** 439—441) se spune despre ***Dzina Lună*** că e soră cu ***Dumnidzălu Soare*** — evidentă urmă de păgînism şi cu atît mai semnificativă cu cît se ştie'că în mitologia latină Diana era însăşi luna.

O indicaţie indirectă că numele Dianei a putut fi interpretat cum spuneam ne-o dă expresiunea franceză ***pardienne*** în loc de ***pardieu,*** arătînd apropierea — artificială însă — care s-a făcut între ***Dieu*** şi ***Dienne*** (cf. W. von Wartburg, în ***Arch. rom.,*** IV, 279).

[2] Apare chiar un ***Dzin a măril'ei, Dzin de amare*** „Zeu al mărei" (P. Papahagi, ***l.c.,*** 250).

[3] Forma ***marţ*** ca în aromână se aude în jud. Prahova; despre ***marţu*** la aromâni, v. ***Lumina,*** II, 68; IV, 78.

[4] Cf. ***Dicţ. etim.,*** 134.

atestă un semantism special, prin aceea că apar ca reflexe ale vieţei păstoreşti de la noi, pentru că numai în graiul ciobanilor f e t u s, cu derivate ale lui, a putut deveni un cuvînt tipic, alături de *fiu* sau *băiat,* după ce la origine sensul lui curent fusese acela de „puiul unui animal"[1]. Ca dr. *fin,* ar. *Kil'in* ne duce spre lat. *f i l i a n u s şi acesta reapare în alb. *fijan,* cu acelaşi sens, aşa că avem un alt exemplu de comunitate semantică între română şi albaneză. Dr. *văr,* ar. megl. cer prezintă un caz de semantism datorit unei izolări: reproducînd pe lat. v e r u s, la origine a fost un adjectiv pus pe lîngă *cusurin* < c o n s o b r i n u s şi însemnînd „văr adevărat, drept", cum arată aromâna care pe lîngă *ver* întrebuinţează cu acelaşi înţeles pe *cusurin ver;* dacoromâna şi meglenita trebuie să presupunem că au cunoscut şi ele altădată forma *cusurin* şi cind ca a dispărut înţelesul ei s-a transpus în *ver, văr* la care fusese alăturată mai înainte.

în denumirile pentru părţile corpului, dialectele noastre se întîlnesc foarte des, deosebindu-se mult de ceea ce în sensul acesta ne dă lexicul altor limbi romanice. *Creştet,* ar. *crcaşlil*[2] arată o derivare comună din noţiunea de „a creşte", pentru că aceasta trebuie să fie etimologia cuvîntului, şi în felul lui e un termen expresiv pentru a designa partea de sus a capului. *Falcă,* identic în aromână şi meglenita, prezintă un semantism caracteristic prin trecerea de la noţiunea de „seceră" a lat. f a l x şi pe care o atestă şi alb. *felkinz,* reproducînd un derivat al acestuia din urmă (*f a l c i n e a). Cu toate că şi în alte limbi[3], prin asemănarea care s-a stabilit între seceră şi falcă sau altă parte a corpului, găsim forme analoge celei româneşti, totuşi *falcă* trebuie pus şi el în seria latinismelor cărora li s-a imprimat de timpuriu un înţeles special în limba noastră. *Lingurea, lingurică,* trans. *linguriţă,* mold. *lingurice,* alături de ar. *linguriţe, linguriţă*,* megl. *linguriâiu,* sînt denumiri caracteristice în dialectele noastre pentru o parte a corpului care s-a părut că seamănă cu *lingura. Mădular,* în aromână cu acelaşi înţeles (dar şi „partea occipitală, ceafa"), arată de asemenea o accepţiune particulară, ca derivat din m e d u l l a (*m e d u l l a r i u m). *Rost* „gură" (mai ales în vechea românească), şi tot astfel în meglenita, arată o uşoară deviere de la înţelesul primitiv, pentru că lat. r o s t r u m însemna „cioc, bot" şi numai rareori era întrebuinţat întrucîtva

[1] Cf. ***ibid.,*** 560.

[2] Şi ***creştic,*** v. ***Jahres.*** lui Weigand, XIII, 70.

[3] ***Dicţ. etim.,*** 546.

[4] G. Weigand, ***Die Aromunen,*** II, 106.

ta în româneşte. *Şale* (tot aşa în aromână) arată, faţă de lat. sella, o modificare semantică ce se regăseşte în albaneză *(sal'z)*. *Şezui* şi ar. *şidzul* au acelaşi înţeles, ca derivate din *şedea, şideare,* după cum un înţeles analog îl avea uneori în latineşte *sedes*[1]. Poate fi menţionat aici şi *subsuoară,* ar. *sumsoară,* megl. *suptăsoară,* fiind compus din *supt* (< subtus) şi *soară* (păstrat in meglenită pe lingă forma compusă), acesta din urmă reproducînd pe lat. subala, din sub-fala[2]; deşi chiar în latină ala alături de „aripă" înseamnă şi „subsuoară", totuşi forma românească, astfel cum este compusă şi ca termen răspîndit pentru a arăta o parte a trupului, se alătură la altele tipice din vocabularul nostru. Asupra lui *inimă,* v. cele spuse în prima parte a articolului (pag. 589).

Privitor la îmbrăcăminte, avem de relevat următoarele concordanţe. *Baier* „salbă" (în Transilvania; prin unele părţi şi „amuletă" purtată la gît)[3], întocmai ca ar. *bair, baieră,* megl. *baier,* reproduce după etimologia lui I.-A. Candrea[4], pe lat. bajulus „cel care ajută la dus, la purtat ceva", tranziţie semantică surprinzătoare, dar explicabilă totuşi: pe *baierul* de la gît „se poartă" bani, mărgele. *Balţ* „vălul miresei" (dialectal dincolo de Carpaţi)[5], iu aromână *balta* „fâşie de pînză, de stofă pe care o pun femeile pe cap", nu este altceva decît lat. balteus „cingătoare" cu o trecere do înţeles înlesnită de noţiunea „ce se pune peste ceva, cu ce se înfăşură ceva". *Izmene,* ar. *zmcani,* megl. *(i)zmeană,* cuvînt cum se ştie de origine slavă (vsl. *izmena* „schimbare"), se explică în acelaşi fel ca it. *mutandc:* „ce se schimbă" > „haină ce le schimbă" (comp. prov. *mută, meiră* „changer un eni'ant de langes'', cum si al nostru *schimburi* şi ar. *alăxămintu).*

Cuvinte cu care sînt numite unele boale apar iarăşi identice în dialectele noastre. Astfel: *blinda,* la fel în aromână, ca derivat din *blînd* < blandus şi explicabil în sensul că s-a înţeles prin el o bubă mai uşoară ; *greaţă,* tot aşa în aromână, reproducînd pe *grevitia (< grovis, gravis) şi derivînd din înţelesul de „greutate" pe care *greaţă* îl mai avea în vechea românească şi l-a păstrat încă aromâna, alături de celălalt; •*vărsat,* ca derivat din *vărsa* < versare şi întîlnindu-se cu

[1] Comp. şi formele romanice corespunzătoare lui sessus (Meyer-Liibke, ***Rom. etym. Wb.,*** 7882).

[2] V. S. Puşcariu, ***Etym.. Wb.,*** 1667.

[3] V. ***Dicţ. I. rom.,*** publ. de Academie, I, 462.

[4] ***Dicţ. etim.,*** 127. Cf. V. Bogrea, în ***Anuarul Instit. de ist. naţ.,*** Cluj, I (1922), 319.

[5] ***Dicţ. I. rom.,*** I, 432.

forma compusă ar. *aruvirsare* „a căpăta bube, după o boală, pe buze" (şi sb. *aruvirsătură* „bube ce ies pe buze după o boală, după friguri")[1] < reversare; sensul formelor româneşti se explică prin aceea că erupţiunile pe corp au părut că sînt ceva ce „se varsă" şi se împrăştie pe piele. Poate fi relevat aici şi *mătreaţă,* ar. *mălraţâ,* care presupune o formă latină vulgară *matricia, derivată din mater care uneori apare cu sensul de „materie ce se depune", aşa de aici a fost decus înţelesul românesc[2].

Ca termeni pentru anumite obiecte în primul rînd e de amintit *amnar* care sigur că are la bază înţelesul de „mînă" („fier care se ţine în mînă") şi poate fi derivat chiar direct din lat. mânuale; pe lîngă *amnar* meglenită cunoaşte forma simplă, necompusă cu *a, mănar,* iar în aromână avem *mînar* (şi *mînear). Leagăn,* ir. *legăr,* ar. *leagîn,* megl. *legăn,* pe care în *Dicţ. etim.* l-am explicat ca derivat din verbul *a legăna,* ar arăta de asemenea un semantism special: admiţînd că *legăna* e rezultat din *leviginare (<c levis)[3], am avea ca punct de plecare înţelesul de „a mişca uşor", de la care s-a putut ajunge la semnificaţia din româneşte.

Semantism dialectal comun arată cu deosebire cîteva nume de lucruri referindu-se la ţesătorie.

Lui *fuior* îi corespunde în aromână şi meglenită *fiilor,* iar originea lui nu poate fi decît *folIiolus < follis, înţelegîndu-se prin acesta forma umflată (ca un „foaie") pe care o are grămada de lînă pusă pe furcă.

După cum s-a observat şi de filologi şi de etnografi[4], chiar *furca* de tors, numită astfel în toate dialectele, nu corespunde la noi, ca înţeles, latinului furca, pentru care sînt atestate numai celelalte semnificaţii, păstrate şi în româneşte (furcă de fîn, furcă de spînzurătoare). în albaneză *furke* apare cu acelaşi înţeles şi ne întrebăm atunci care poate fi explicaţia lui. Deoarece romanii, după informaţiile pe care le avem asupra industriei lor casnice, nu par să fi cunoscut furca de tors cu coarne, obişnuită la noi şi la albanezi, ar urma ca ea să fie de provenienţă streină, un motiv etnografic transmis de la iliri sau traci. într-un studiu

[1] I. Dalametra, ***Dict. mac.-rom.,*** 29; P. Papahagi, ***Din lit. pop. a aromânilor,*** 261.

[2] Cf. ***Dicţ. etim.,*** 1071.

[3] Altfel, ca de provenienţă autohtonă, încearcă să-l explice N. Drăganu, în ***Dacoromania,*** III, 509 urm.

Pentru etimologia pe care am admis-o cred că vorbeşte şi prezenţa lui agina în sardă (camp.) cu înţelesul de „leagăn" (cf. Meyer-Lubke, ***Rom. etym. Wb.,*** 282].

[4] Cf. I.-A. Candrea, ***Straturi de cultură şi straturi de limbă,*** 10, 21.

asupra furcei de la noi, D. Puşchilă[1] a exprimat părerea că ea, sub forma care explică schimbarea de înţeles al lui f u r c a, ar fi fost cunoscută mai întîi la sudul Dunărei şi de acolo ar fi trecut la nord. E o presupunere care nu ne ajută la lămurirea acestei particularităţi din vocabularul şi etnografia noastră şi, de fapt, ea cade în faţa altei constatări[2]. In sudul Franţei, în Hautes- şi Basses-Pyrenees şi în Haute-Garonne, cum am amintit în *Dicţ. etim.,* 693, şi cum relevase chiar Puşchilă, un derivat din f u r c a, anume *hursero (husere),* apare cu semnificaţia din româneşte, de „furcă de tors"[3]. Mai mult: în bască avem iarăşi ceva analog; Azkue dă în dicţionarul său următoarele forme: *burkila* (la Salazar, în Basse-lNavarre, şi în Roncal), *murkila, murkil'a* (tot acolo şi în Labourd), *urk(h)il(a)* (Basse-Navarre) cu înţelesul de „quenouille â filer la Iaine" şi derivînd din f u r e a. Deci in Pirinei, şi chiar la basci, cuvîntul latin a ajuns să însemne acelaşi lucru ca la noi şi la albanezi. E o coincidenţă de luat în samă şi pe care am căutat să o urmăresc mai de aproape. Din informaţiile pe care le-am cules cînd am călătorit în ţinutul basc nu am putut avea confirmarea că ar fi cunoscută acolo furca de tors, la fel cu cea de la noi. M-am adresat atunci directorului *Muzeului basc* din Bayonne, comandantul W. Boissel, şi d-sa a avut bunăvoinţa să-mi comunice că în colecţiile muzeului nu se găseşte această formă de furcă, dar, cum a putut afla, se pare că era întrebuinţată altădată — şi iu această privinţă d-sa îmi scrie: „Je recois un mot de M. Eugene Bcguerie, de Tardets, en Soule. II mc dit qu'il «croit beaucoup que les quenouilles â fourche existaient autrefois dans le pays» et qu'il fera des recherches â ce sujet". Pînă la tipărirea acestui articol alte ştiri nu am mai avut, dar se poate ca ele să-mi aducă asigurarea că la basci se torcea altădată din furci ca ale noastre. Pentru Hautes-Pyrenees, neputînd face direct o anchetă, datoresc prieteneştei bunătăţi a lui Joseph Ageorges informaţia aceasta care, la rugămintea sa, i-a fost dată de L. de Bondidier, conservatorul Muzeului etnografic *(Musee Pyreneen)* din Château-Fort (Lourdes): „Je ne connais pas de quenouilles â crampons ou â croissant dans les Hautes- et Basses-Pyrenees. Je n'ai jamais eu l'occasion d'en voir. II n'y en avait pas dans la collection de quenouilles de Frossard, qui m'a ete donne pour le Musee. Je connais ici seulement deux modeles de quenouilles: la quenouille â laine en bois, le plus souvent sculptee

[1] ***Conv. lit.,*** XLVIII, 465, 660 urm.
[2] Cf. Th. Capidan, în ***Dacoromania,*** III, 197.
[3] ***Atlas lingu.,*** 1119.

d'apres des motifs rappelant l'art maure, et la quenouille ă lin en roşeau, souvent ornee egalement mais de facon moins riche". E posibil totuşi ca şi în Hautes-Pyrenees să fi existat furca rămurată, pentru că altfel nu ne putem explica forma *hursero.* In cazul acesta neavînd dovezi că ea s-a transmis de la romani, rămîne să presupunem că era cunoscută populaţiilor primitive din Pirenei, din Carpaţi şi Balcani şi aceasta a făcut ca latinul f u r c a să fie aplicat la acelaşi obiect. Concordanţă etnografică şi semantică interesantă, asupra căreia am crezut că trebuie să insistăm pentru că se alăturează la altele pe care le constatăm între Pirenei şi regiunea carpato-balcanieă.

Răşchilor, ar. *arăşcl'itor*[1], megl. *dişcl'ilor* (prin înlocuirea lui *râs-* cu *dis-),* deşi nu este clar ca etimologie, cuprinde probabil şi el un semantism special plecînd de la înţelesul de „a desface un fir, a-1 întinde, a-1 aşeza pe ceva". S. Puşcariu[2] crede că forma verbală corespunzătoare *răşchia* ,.a pune pe răşchitor" reprezintă un latin vulgar *r a s i c u 1 a r c ,.a zgîria, a scobi, a săpa" şi accepţiunea din româneşte s-ar datori influenţei lui *răşchira.* Etimologia e departe de a fi convingătoare şi cred că *răşchia* poate fi mai curînd raportat la r e s t, i c u 1 a „sforicică", admiţînd un derivat al acestuia, *r e s t i c n I a r e[3].

Rost, de la înţelesul de „gură" amintit mai sus, a ajuns să însemne „deschizătura iţelor prin care trece suveica" şi tot astfel în aromână *(arosl)* şi meglenita *(rost),* unde se întrebuinţează şi *gură* cu o semnificaţie analogă (comp. *graiuri* „firele de la război"). De amintit- şi *tort* care, identic în aromână şi meglenita, arată o abatere de la accepţiunile lui t o r t u s. Cît despre *pînză,* ir. *pănzc,* ***Rr.****pîndză,* megl. *pondză,* deşi etimologia propusă de S. Puşcariu (*p an d i a < p a n d e r e) nu e absolut sigură[4], nu poate fi îndoială că arată o derivare semantica '-omnnă de la un înţeles deosebit la origine.

[1] Şi ***ariskitor*** (în dicţionarul lui Dalametra şi în revista ***Lumina,*** VI (1908), april. pag. 20), dar forma aceasta se vede bine că a fost dacoromânizată de cărturari.

[2] ***Etym. Wb.,*** 1441 ; cf. Meyer-Liibke, ***Rom. etym. Wb.,*** 7072.

[3] E numai întâmplătoare asemănarea de formă cu sîrbo-cr. ***rasak*** „răşchitor" (v. dicţionarul lui Karagic şi ***Arch. f. slav. Phil.,*** XXXIII, 369), derivat din tema ***rah-*** însemnînd „a desface, a rări" (cf. Miklosich, ***Etym. Wb.,*** 272). Sau poate trebuie să admitem o înrîurire slavă în înţelesul formei româneşti aşa cum am explicat-o din latină. O presupunere îndreptăţită cînd ne gîndim că termenii noştri de ţesătorie arată adeseori influenţă slavă.

[4] în sprijinul ei vorbeşte totuşi sard. log. ***isteza*** „bucata de pînză sau de postav întinsă pe război" <e x t e n s a (cf. M.L. Wagner, ***Das Hindi. Leben Sardiniens,*** 134), deci cu o schimbare de înţeles ce s-ar apropia de aceea a formei româneşti, dacă derivă într-adevăr din p a n d e r e. Comp. şi virl.

Referindu-se la animale avem de înregistrat următoarele forme. *Albină,* ir. *albire,* ar. *algină,* megl. *albină* din lat. a l v i n a < a l v u s „stup". Dr. dialectal (in Bănat) *nămaie,* ar. *nămal'e (numai'e* şi *nămal'u, numai'ii),* megl. *numai'd,* însemnînd „oaie", ne duce spre lat. a n i m a l i a, pl. lui a n i m a l, şi restringerea înţelesului stă in legătură cu vieaţa păstorească de la noi: creşterea oilor fiind îndeletnicirea de căpetenie a strămoşilor noştri, pentru ei oaia însemna mai mult decît toate celelalte animale şi de aceea cuvîntul latin a ajuns să fie aplicat în special la ea, să capete o accepţiune redusă[1]. *Fiulare,* ca şi ar. *flutur,* presupune, cum a arătat I.-A. Candrea[2], un latin vulgar *f l u t.u l u s < f l u t a r e (f l u i f a r e) „a pluti, a se mişca încoace şi încolo, a fîlfii" (comp. alb. *fluture)*[3]. Deşi italiana cunoaşte ceva analog, *fiutola* „specie di farfalleta", totuşi forma românească rămîne de luat în samă ca termen care a înlocuit pe lat. *papilio. Vită* (tot astfel în megl.) corespunde lat. v i t a prin o schimbare de înţeles pe care o întîlnim şi alteori, ca în cors. *vivu* „bestiame minuto, capre, pecorc"[4], sau informele slave plecînd de la tema *ziv-* şi însemnînd „viaţă, animal, vită"[5].

Cu privire la natură avem de înşirat mai multe cuvinte, nu mai puţin semnificative decit cele precedente.

Codru „pădure" şi „munte", tot aşa în aromână, iar în istroromână numai cu înţelesul de „munte", apare ca unul din latinismele care a suferit multe schimbări semantice. Plecînd de la *q u o d r u m < q u a d r u m[6] „bucată pătrată", codru se

tantra- „război de ţesut, urzeală", din tema indoeur. ***ten-*** „a întinde", bine reprezentată în diferite limbi (cf. Boisacq, ***Diel. etym.,*** 947—948.

Etimologia *p a n d e a < *p a n n e a < p a n n u s, propusă de P. Skok şi K. Ostir, ***Arh. za arb. star.,*** I, 15, 96, 226, nu ne poate convinge.

[1] Cu privire la această formă v. mai de aproape cele spuse de I.-A. Candrea în această revistă, I, 173.

[2] ***Dicţ. etim.,*** 610.

[3] Meyer-Lubke, ***Rom. etym. Wb.,*** 3384, admite mai curînd etimologia *f l u c t u l a r c > ***flutura > fluture,*** dar nu vedem nici un motiv să renunţăm la *f l u t u l u s, cit timp verbul corespunzător acestuia, f l u t a r e, f U i t a r e, explică foarte bine înţelesul românesc (comp. ***fluitantia vela*** la Pliniu).

Pentru derivarea de nume ale fluturelui din „a fîlfîi", cf. H. Schuchardt, în ***Zs. f. rom. Phil.,*** XLI, 350; B. Munkâcsi, ***Arfa es kauk. elemek,*** 443.

[4] F.D. Falcucci, ***Vocab. dei dial. della Corsica,*** s.v.

[5] Miklosich, ***Etym. Wb.,*** 411.

[6] Etimologia aceasta e singura admisibilă, cu toate contestaţiile unor etimologişti care consideră cuvîntul ca împrumutat din albaneză, unde ***kodrs*** înseamnă „deal" şi după părerea acestora ar deriva din fondul indoeuropean al albanezei (cf. mai în urmă; II. Baric, ***Albano-rum. Studien,*** 40). V. şi Th. Capidan, ***Dacoromania,*** 1, 509-510; II, 481.

explică prin înlăturarea semnificaţiei speciale de „pătrat" şi prin asocieri cu forme ca *pămînt, pădure: codru de pămînt, codru de pădure* „bucată de pămînt, bucată de pădure"[1], de unde prin izolare *codru* a putut să însemne „pădure", sub influenţa mai ales a vieţei strămoşilor noştri în munţi. Sensul de „munte" din acela de „pădure" sc explică şi mai uşor. exemple de asemenea semantism fiind cunoscute şi din alte limbi[2].

Pădure, tot aşa în aromână, din p a d u l e m (p a l u d e m), cu o alterare semantică pe care o arată şi alb. *pili.* Analogii (în slavă: sîrb. *bloto* „pădure mlăştinoasă" faţă de vsl. *blato* „baltă") ne arată că trecerea de la noţiunea de „mlaştină" la aceea de „pădure" poate fi înţeleasă[3]. E posibil, de altfel, ca evoluţia semantică pe care a urmat-o p a d u l e rn în limba noastră să fie şi ea un reflex al vieţei păstoreşti: ciobanilor deprinşi să trăiască în munţi, cînd se cobora» la şes, a putut să li so pară co locuri împădurite mlaştinile cu papură înaltă pc care le întîlneau în cale[4].

Cînd zicem despre soare că *răsare* sau *scapătă* redăm, iarăşi, fără să bănuim, ceva propriu împrejurărilor de vială de la noi. Cum am arătat, împreună cu I.-A. Candrea[5], amîndouă aceste cuvinte nu se pot explica decît gîndindu-nc la traiul strămoşilor noştri in munţi. După cum *răsări,* din lai. *r e. s a l ir e, a putut fi aplicat la soare pentru că in munţi, într-adevăr, cînd el se iveşte din nou face impresia că „sare" peste culmi, tot aşa *scăpata,* ar. *(a)scăpilare,* megl. *scăpaturi,* reprodueînd pe *e x *c* a p i l a r e < c a]) u t, arată o asociere cu impresii din munţi: acolo soarele apunînd se vede trecind peste „capul", vîrful lor (comp. *capita montis* la Virgil; basc. *kapeta* „vîrf de munte"). Ceva analog ne ofere albaneza (cal.): *kaplim* „apusul soarelui" şi *kaptz* „partea din dos a unui munte" concordanţă semnificativă şi ea. Că astfel trebuie interpretat semantismul lui *scăpata* ne dovedesc şi unele întrebuinţări ale lui *ascăpitare* în aromână: se vorbeşte in basme

[1] La exemplele date în ***Dict. etim.,*** 384, de adăugat: Răsp. la Chest. N. Densusianu, mss. Acad. Rom., 4547, f. 125; 4548, f. 20; 4550, f. 303.

[2] Cf. N. Jokl, ***Linguistisch-kulturhist. Untersuch.,*** 162. Semantismul Iui ***codru*** se poale explica fără să admitem influenta slavică, părere pe care a exprimat-o P. Skok, în ***Arch. f. slav. Phil.,*** XXXVII, 84.

[3] De comparat poate şi lat. ***silva,*** alături de gr. ***z\oc,*** cum admite M. Niedermann în ***Anzeiger*** la ***Indogerm. Forsch.,*** XXÎX, 36. Cf. şi Bernekcr, ***Slav. et. Wb.,*** 739, s. ***log*.***

[4] Cf. P. Papahagi, in revista ***Dunărea,*** 1923, 114.

[5] ***Bul. Soc. fii.,*** II, 11-12.

de *muntile Ascăpitat, iu kare soarle*[1]; prin comparație cu apunerea soarelui, se zice despre cineva care trece peste vîrful unui munte, unui deal, că *ascapită: scîpitai munțul'i*[2]*; cit ascipită aușlu dupu dzeană; cît ascăpitară nîși dipu dzeană; cît ascîpitară alanți după dzeană; cît ascăpită după dzeană Griva; după te ascăpită dzeana frate-su*[3]*; luă dzeana, dzeana, că oile stearpe ascăpită naparte — tu arîdzim*[4]*; scăpitaș dao măgule*[5]*;* ar. *dzeană* se știe că înseamnă „deal" și din exemplele citate, ca și din numele muntelui pus în legătură cu apusul soarelui, se vede bine cum *scăpata* ne evocă și el vieața de altădată pe pămîntul nostru.

Pentru că am amintit acest cuvînt să ne oprim un moment și la el. Deși nu este absolut sigură etimologia din lat. p a v i m e n t u m, totuși *pămînt,* împreună cu ir. *pemint,* ar. *pimintu,* megl. *pimint,* arată un semantism comun ce l-a făcut să se îndepărteze de la noțiunea formei latine pe care o reproduce, oricare ar fi ea. Istoria acestui cuvînt ne-o putem reprezenta, in parte, astfel. Alături de t e r r a a circulat în latina orientală o formă în -m e n t u m cu un înțeles desigur mai restrîns decît al celei dintîi. Cîtva timp *țeară* a fost cuvîntul obișnuit pentru a exprima același înțeles ca lat. t e r r a, cum dovedește ar., megl. *țară* și derivatul dacoromân *țarină;* mai tîrziu forma derivată din cea latină în -m e n t u m și-a lărgit accepțiunea, apropiindu-se tot mai mult de *țeară,* cu care s-a găsit în concurență. Acesta a continuat totuși să mai fie întrebuințat uneori cu semnificația lui primitivă în aromână și meglenita, pe cînd in dacoromână a rămas restrîns la semnificația cunoscută, față de preponderența pe care a luat-o *pămînt.* De altă parte, in aromână alături de *țară* și *pimintu* a început să fie întrebuințat de la o vreme, cu o accepțiune analogă, forma *loc*[6] și încetul cu încetul aceasta s-a impus in fața celorlalte, reducînd circulația lui *țară* și făcînd aproape să dispară *pimintu,* care se mai aude numai în expresiunea *anurzeaște a pimintu* „miroase a pămînt".

Este de relevat și *lume* care în toate dialectele noastre, după ce a însemnat „lumină" ca lat. l u m e n — sens păstrat încă în

[1] P. Papahagi, ***Basme arom.,*** 22'».
[2] P. Papahagi, ***Din lit. pop. a arom.,*** 942.
[3] P. Papahagi, ***Basme arom.,*** 28, 118, 156, 196, 230.
[4] ***FrățiVa,*** I (1903), 228.
[5] ***Lumina,*** III, 68.
[6] Semantismul acesta, deși i s-ar găsi poate alte analogii (cf. H. Pedersen, ***Kelt. Gramm.,*** I, 89; A. Walde, ***Etym. Wb.,*** s. ***tellus),*** e probabil datorit influenței turcești, așa că ar fi relativ recent (comp. turc. ***jer*** „loc, pămînt" și alte forme corespunzătoare la H. Vâmbery, ***Etym. Wb. d. turko-tat. Spr.,*** 127-128).

unele expresiuni —, a ajuns la semnificația actuală sub influența vsl. *svetb* „lumină, lume"[1]; schimbarea de înțeles ne duce și de data aceasta spre primele contacte ale noastre cu slavii.

Două adjective cari; nu trebuie uitate în această serie de relevări semantice sînt *albastru,* tot astfel în aromână[2], și *tare,* ir. *tare,* megl. *lari;* cel dintîi, ca derivat din a l b u ș (*a l b a s t e r), e ușor de explicat prin faptul că s-a plecat de la noțiunea: „de coloare apropiindu-se de alb, alburie"; mai puțin lămurit apare cel de-al doilea, din t a l i s ; P. Skok[3] îl consideră ca influențat de slavă, pentru că acolo *jak,* pe lîngă înțelesul de „asemenea, atare" prezintă uneori și pe acela de „tare"[4]; aceasta ar putea găsi o confirmare în semantismul identic al alb. (Borgo Erizzo) *atl8, atil*[5]*,* al cărui înțeles de „tare" s-a dezvoltat din acela de „asemenea, atare" sub influența croatului *jak;* ne întrebăm totuși dacă schimbarea de înțeles nu s-a putut produce în românește independent de slavă: din expresii ca: *se crede tare ca mine, nimeni nu e tare ca mine* însemnînd „se crede astfel ca și mine, nimeni nu este tot așa ca mine" (adică: „puternic, zdravăn ca..."), s-a putut ajunge la semnificația obișnuită azi[6].

Din toate formele pe care le-am alăturat aici — și am ales pe acelea care mi s-au părut că trebuie ținute cu deosebire în samă[7]

[1] Și în slavă semantismul se poate să fie împrumutat; el se întîlnește cu acela din limbi orientale, în special turco-tătare, unde aceeași temă ***-ac*** înseamnă și „lume" și „lumină" (H. Vâmbâry, ***l.c,*** 1, și ***Die primitive Cullur des turko-tat. Volkes,*** 149). Am avea atunci un caz analog aceluia pe care îl presupuneam cînd am studiat forma ***parte*** „soartă": ***Grai și suflet,*** I, 322.
[2] Și ***nalbastru,*** cu înțelesul de „cenușiu" (G. Weigand, ***Rumănen u. Aromunen in Bulgaricn,*** 88).
[3] ***Arch. f. slav. Phil.,*** XXXVII, 87.
[4] Cf. E. Berneker, ***Slav. et. Wb.,*** I, 417.
[5] G. Weigand, ***Jahresb.,*** XVII, 224.
[6] Cf. și V. Bogrea, în ***Dacoromania,*** II, 899. în Maramureș, cum a arătat T. Papahagi ***(Grai și suflet,*** I, 330), ***tare*** se mai aude încă cu înțelesul lui primitiv.
[7] Am lăsat la o parte cuvinte ca ***(In)junghia*** (ar. ***gungl'are),*** pica (ar. ***kieare, megl.picari), mătură*** (ir. ***melure,*** ar., megl. ***metură), muche*** (ir. ***mucl'q,*** megl. ***mucl'ă) păstaie*** (ar.***pistal'e) stup*** (ar. la fel), fie pentru că mi s-au părut mai puțin semnificative, fie pentru că rămîneau izolate de grupurile semantice pe care le-am amintit (pentru vreo două din ele nu avem nici indicații etimologice sigure); ar fi fost de relevat și identități de semantism în întrebuințarea cîteodată a unor verbe ca ***petrece,*** ar. ***pitreațire, trage, ar. tradzire,*** megl'. ***traziri,*** dar și acestea mi s-au părut că prezintă mai puțin interes decît acelea asupra cărora am insistat.

— se evidențiază şi din punct de vedere al semantismului comunitatea de dezvoltare, pînă la o epocă, a dialectelor noastre. Numai interpretări unilaterale şi prejudecăți învechite — cum le mai întîlnim prin unele studii, mai ales ale istoricilor — pot să înfățişeze altfel trecutul nostru, să-l ducă spre părerea că românismul de la nordul Dunării s-a dezvoltat independent de cel de la sud, că dacoromânii, aromânii şi istrienii reprezintă elemente de latinitate izolată din Orient. Toate deducțiunile filologiei vin să dezmintă această părere.

Din cuvintele studiate reies şi unele constatări cu privire la raporturile dintre română şi albaneză (v. cele spuse despre *măreț, învăța, cuvînt, certa, turba, ura, urî, fin, falcă, şale, pădure, scăpata),* cum şi asupra înrîuririi slave mai vechi la noi (v. observațiunile privitoare la *juca, lume* şi ce este poate de admis pentru *tare).* Nu am putea înțelege istoria lor dacă anumite infiltrațiuni albaneze şi slave nu s-ar fi produs în româna primitivă.

Ocupîndu-ne de forma *zînă,* am relevat că ea apare ca o urmă de păgînism mai accentuat decît în alte țări romanice unde s-a păstrat latinul D i a n a , şi aceasta concordă cu ceea ce rezultă şi din alte elemente ale folklorului nostru. S-au transmis şi aiurea motive arhaice, credințe, obiceiuri din epoca păgînă, cum şi cuvinte referindu-se la ele, dar la noi, fie că le luăm izolat, fie că le privim în întregime, ele atestă supraviețuiri mai caracteristice.

Ca reflexe ale vieței păstoreşti am văzut că sînt semnificative cuvintele *dor, merge, făt, scăpata* (poate şi *pădure).* Seria lor, de semantism comun, e redusă, dar aceasta nu ne împiedecă să le luăm în considerație, cu atît mai mult cu cit ele se alătură la alte forme care, izolat, în dialectele noastre dovedesc tot semantism păstoresc.

Pentru psihologia poporului nostru cu deosebire elocvente sînt acele cuvinte care arată devierea de la o noțiune abstractă la una concretă (cum este *inimă)* sau redarea prin ceva concret a unei noțiuni abstracte *(suflet, ruşine, dreptate, strîmbălate).* Cîteva din aceste cuvinte, ca *inimă, suflet, ruşine* şi tot *aşa sărbătoare* — la care s-ar putea adăuga altele în afară de cele din seria pe care am studiat-o —, pun în lumină spiritul de inovație care a străbătut adeseori vocabularul nostru. Elementele lui latine arată abateri de la formele tradiționale. Românul voind să redea

umle noțiuni a lăsat la o parte ce era fixat în vocabularul latin şi **a** recurs la exprimări nouă, din acelaşi fond lexical, chiar pentru **noțiuni** foarte curente. E ca o emancipare lingvistică, o înlăturare **a** convenționalismului de vorbire: şi desigur că nici aceasta nu ;.e poate trece cu vederea cînd căutăm să fixăm unele aspecte ale suflelului românesc.

Grai şi suflet, II (1926), 2, p. 310-327.

CUVINTE LATINE CU SEMANTISM PĂSTORESC

I

Numai printr-o denaturare a latinității primitive istorici şi filologi au putut crede mult timp că romanii au fost agricultori din timpurile cele mai vechi. Părerea aceasta a susținut-o şi Mommsen[1], din considerațiuni pe care nu a ştiut să le înlăture perspicacitatea cu care alteori a reconstituit trecutul poporului roman. Realitățile istorice ne duc spre altă părere, aceea că romanii au fost, la origine, păstori, şi de ele ținem samă cînd relevam altă dată[2] importanța acestei înfățişări etnice a lor şi asemănările pe care le constatăm între pâstoritul roman şi al nostru. Astăzi cercetătorii vieței romane care țin samă de fapte în evidența lor nu mai stau la îndoială asupra acestei caracteristice a ei[3].

[1] „Alte Spuren deuten dahin, dass, während die Indogermanen wahrscheinlich ein Hirtenleben fiihrten und nur etwa die wilde Halmfrucht kannten, die Graecoitaliker ein Korn-, vielleicht sogar schon ein weinbauendes Volk waren". ***Rom. Gesch.,*** ed. a şasea, I, 18.

[2] ***Pâstoritul la popoarele romanice,*** 11, 27.

[3] E. Pais, ***Storia critica di Roma,*** I[11], 645 (cf. 703), se exprimă astfel în această privință: „Pascere le greggie fatte discendere dai monti, difenderle contro le razzie d'ei vicini e gli assalti dei lupi voraci, furono certo le occupazioni precipue dei primitive Sabini e dei Latini. E furon pure quelle dei piu vetusti abitatori del Palatino, che la tradizione ci presenta dapprima seminomadi e cacciatori eppoi cultori della deaPales protettrice delle greggie e del dio Luperco"; v. şi cartea aceluiaşi autor, ***Histoire romaine*** (în col. ***Hist. genirate,*** publ. de G. Glotz), Paris, 1926, I, 54.

Cf. L. Homo, ***L'Italie primitive,*** Paris, 1925, 89, 92, 96, 100, 104, 105; A. Piganiol, ***La conquete romaine,*** Paris, 1927, 38, 41, 45, 96. A. Grenier,

Totuşi, prin studii de filologie vedem încă reapărînd vechea teorie sau nefăcîndu-se distincțiunea cuvenită între vieața păstorească şi agricolă a romanilor. Astfel J. Marouzeau, în articolul *Lc latin, langue de paysans,* publicat în *Melanges lingiiistiques offcrts ă M.J. Vendryes,* Paris, 1925, 251 urm., crede că ocupafiunea mai veche a romanilor trebuie să fi fost agricultura: „L'hisfoire primitive de Rome est celle d'une population agricole... Pendant les siecles oii se fait la conquete de l'Italie, le citoyen romain est â la fois soldat et cultivateur... Cest seulement aux IVe—11I[e] siecles que commence avec le pâturage la depopulation des campagnes, agravee bientot par la concurrence des exploitafions agricoles de Sicile et d'Afrique". Prioritatea pe care Marouzeau o acordă agriculturei reiese şi din cuvintele latine pe care le aminteşte mai departe cu explicații semantice, deşi printre ele relevează şi cîteva referitoare la păstorit[1], dar fără să recunoască adevărata lor valoare în vocabularul latin, mai ales cînd le alăturăm la multe altele de acelaşi fel[2]. Sînt, desigur, în lexicul latin forme al căror semantism resfringe mediul agricol, dar ele reprezintă un strat relativ mai nou, de cînd agricultura ajunsese să ia

Le genie romain, Paris, 1925, 8, 9, 136, înclină mai mult spre părerea că printre romanii primitivi se găseau şi mulți agricultori, alături de păstori.

Mai de mult, împotriva părerei dominante atunci, importanța păstoritului pentru istoria romanilor a fost recunoscută de I. Guidi, ***' Bullettino della Commissione archeol. comunale di Roma,*** IX (1881), 63 urm.; L. Mariani, ***ibid.,*** XXIV (1896), 42, 44. O carte, uitată azi, a lui G. Dorn Seiffen, ***Vestigiu vitae nomadicae tam in moribus qum in legibus Romanorum conspicua,*** Traiecti ad Rhenum, 1819, merită şi ea să fie amintită, pentru că, cu cunoştințe cum puteau fi pe vremea cînd a apărut, arăta o intuiție dreaptă a importanței pe care a avut-o pâstoritul la romani; la pag. 16 dînsul spunea: „Quum enim romanam historiam, maxime vetustissiman, consulimus, ubique pastorum earumque rerum quae ad vitam pastoralem non dubie pertinent mentionem factam videmus".

[1] Modul de a vedea al lui Marouzeau se întîlneşte cu al lui G. de Sanctis, ***Storia dei Romani,*** Turin, 1907, II, 464: „II nome... del Palatino che sembra collegarsi con la dea pastorale Pale... e il culto di Luperco non bastano... a mostrare che il Palatino fosse sopratutto sede di pastori, dacehe antichissimo e pure il culto di Conso, dio agricolo in cui onore si celebravano la Consualia"; cam aceeaşi părere o găsim la H. Blery, care în studiul apărut la 1909, ***Rusticite' et urbanite romaine,*** 5, caracterizează astfel graiul romanilor: „Leur vocabulaire est plein de mots appartenant â Ia langue des agriculteurs et des pasteurs".

[2] Vorbind de studiul lui Marouzeau, A. Meillet, ***Rull. de la Soc. de ling.,*** XXVI (1925), 56, spune: „M. Marouzeau considere le latin cornme une langue de paysans (je dirais plus volontiers de proprietaires ruraux)". Precizare care pleacă tot de la ideea că romanii au fost întîi şi întîi agricultori.

extensiune la romani[1], pe cînd acelea care reflectează păstoritul ne duc spre epoca cea mai îndepărtată a vieței romane şi sînt mult mai caracteristice decît celelalte.

O grupare a cuvintelor care arată prin semantismul lor influența păstoritului mi s-a părut că se impune dacă voim să cunoaştem mai de aproape unele aspecte ale limbei latine, privită ca expresiune a stărilor culturale. în prezentarea acestei părți a vocabularului latin nu voi insista asupra formelor binecunoscute cu înțelesuri derivate din noțiuni păstoreşti (ca *pecunia, peculium* < *pecu,* sau *ovile* „partea din Cîmpul lui Marte unde se adunau tribunii să voteze", denumire care nu a putut veni decît de la păstori gîndindu-se la al lor *ovile*; comp. *saepta* „locul în care se vota la comiții"); nu mă voi opri nici la cuvinte nedînd loc la observații mai amănunțite, cu aspect semantic uşor de explicat (d. e. *arictare* „a lovi', a izbi, a bate" < *aries,* semnificație generalizată din cea primitivă, aplicată la berbecii bătindu-se în coarne; *pascere* în diferite expresii arătînd semantism derivat din înțelesul păstoresc, dar mai ales într-o expresie ca *pascere oculos* „a da ochilor o priveliște, a desfăta privirea", Cicero, *Verr.,* II, 5, 26; *Phil.,* XI, 3; comp. in aromână *iii pasai od'il'i* „mă uit, privesc"). Mă voi ocupa în special de formele care prezintă particularități mai caracteristice şi care au fost privite pînă acum izolat, nu în legătură cu semantismul păstoresc general, şi la acestea vor veni să se alăture cîteva elemente ale vocabularului latin care nu au fost interpretate de etimologişti în acord cu semnificația lor reală,, dueîndu-ne spre păstorit[2].

B i m u s[3]

Despre raporturile lui cu păstoritul avem mărturia etimologică,, pentru că derivă din **dvi-himos,* adică „de două ierni", înțelegîn-

[1] Evoluția agriculturei la romani aşteaptă încă să fie mai bine cercetată. Că ei ar fi fost îndrumați spre această îndeletnicire de către etrusci — cum susține L. Homo, ***l.c,*** 92, 130, 154 e o părere prea îndrăzneață. Romanii, chiar ca păstori, au cunoscut unele rudimente de agricultură, cum arată o parte din terminologia lor agricolă aparținînd fondului indoeuropean; ce era însă această agricultură rudimentară alături de păstorit e un punct care, printre altele, rămîne să fie precizat.

[2] Despre ***palor, Palatium, Pales,*** care intră în aceeaşi categorie, am arătat altă dată ce se poate spune şi cred că istoria lor e deplin lămurită (v. ***I-îiul Congres al filologilor români,*** 89).

[3] Afară de referințe speciale, etimologia cuvintelor de care ne ocupăm poate fi urmărită la A'. Walde, ***Lat. etym. Wb.;*** Fr. Muller Jzn, ***Altital. Wb.***

duse animalul care, născut după o iarnă, a trecut peste a doua, de unde sensul „de doi ani" *(ovis bima, vitulus bimus* etc). S-a zis pe urmă astfel şi despre persoane: *țilium bimum,* Iustin, *Hist.,* XVII, 3, 17, şi extensiunea înțelesului său a mers chiar mai departe *(planta bima* „plantă care ține doi ani", Paladius, *De re rust.,* III, 25, 2; *legio bima* „legiune recrutată de doi ani", Plancus c. Cicero, *Epist.,* X, 24, 3; *bimus honos* „funcție dată pe doi ani", Ovid, *Pont.,* IV, 9, 64; cf. *Thesaurus,* II, 1992). La fel s-a zis *trimus* „de trei ani", *quadrimus* „de patru ani" şi calificative sau denumiri de animale în legătură cu anotimpurile se întîlnesc şi în alte limbi (gr. x^apo? „ied de un an", adică „de o iarnă"; vsl. *gymbr* „oaie de un an"; sard log. *iefile* „miel pînă la şase luni" < hibernus-f- *ile*[1]; germ. dial. *Einwinter* „capră de un an").

Caracteristică pentru *bimus, trimus, quadrimus* este extinderea lor în afară de păstorit, pentru că au devenit termeni cu accepțiune generală pentru arătarea vîrstei, duratei.

C a l l i s

La scriitorii latini şi în glosare vedem precizîndu-se bine înțelesul acestui cuvînt, în sensul că accepțiunea lui primitivă a fost aceea de „drum pe care trec vitele", în special „drum îngust prin munți"; Isidor, *De diff.,* I, 539, spune: *semita hominum est, callis vero pecorum... proprie ergo callissemita tenuis, callo pecorum praedurata;* aceeaşi explicație o repetă dînsul în *Orig.,* XV, 16, 10: *callis est iter pecudum inter montes angustum,* iar în *Corp. gloss.,* IV, 432, cetim: *calles viae tritae pecorum vestigiis;* cf. V, 353, 595, şi *Thesaurus,* III, 173-174).

După unii, *callis* ar fi înrudit cu miri. *caill,* cimr. *celli* „pădure", iar după alții — părere mai admisibilă — ar reproduce pe un mai vechi **calnis* şi acesta ar fi de alăturat la serbocr. *klanac* „trecătoare prin munți", slovenul *klanâc* „cărare prin munți" şi alte forme care se pot vedea în dicționarul lui Berneker. în orice caz, *callis* ne evocă traiul vechilor romani în munți, şi mai tîrziu semnificația lui originară s-a desprins din contingențele de vieață păstorească, ajungînd să se identifice cu aceea a lui *semita* şi extinzîndu-se chiar pînă la accepțiunile lui *via.*

[1] M.L. Wagner, ***Das ländl. Leben Sardiniens,*** 106.

Campus

Deşi Thurne5?sen *(Thesaurus,* III, 212) pune la îndoială identitatea lui cu gr. xau.7rv) „îndoitură", xâjurTO „îndoiesc", **xa".7cuAoț** „îndoit", totuşi etimologia aceasta nu poate fi contestată şi oricît s-ar părea de îndepărtat, la prima vedere, înțelesul cuvîntului latin de al formelor greceşti, el poate fi uşor explicat dacă ne raportăm la realități ale vieței păstoreşti. *Campus* a însemnat la origine „indoitură, scufundătură", adică „întindere de pămînt cuprinsă între înălțimi, înfățişîndu-se ca o adîncitură". Pentru cei care stau la munte, cîmpul apare, în mod firesc, sau ca un loc aşezat mai jos[1] sau ca o îndoitură, o scufundătură între plaiuri. în cazul din urmă, noțiunea de „cîmp" vine să se apropie de aceea de „vale", care în multe limbi prezintă o evoluție semantică analoagă (comp. lat. *vallis* şi alte forme asemănătoare citate de Walde[2] şi P. Persson[3], la care se poate adăuga: cimr. *nani* „vale", vind. *natd-* „îndoit"[4]).

Prin conținutul lui semantic, *campus* apare ca una din mărturiile cele mai elocvente pentru vieața în munți a vechilor romani.

Cohors

După dicționare şi explicațiile etimologiştilor s-ar părea că însemnarea lui cea mai veche era aceea de „curte". Altfel trebuie însă privit dacă reconstituim istoria lui. Tema de la care pleacă este **gher-* „a îngrădi", reprezentată, cum se ştie, în numeroase forme indoeuropene[5], aşa că semnificația primitivă a lui *cohors* a fost aceea de „îngrădire". Aceasta însă, ca şi în alte cazuri, ne duce tot spre păstorit, aşa că putem presupune că în graiul romanilor păstori *cohors* a însemnat mai întîi „îngrădire pentru vite, țarc". Noțiunea de „curte" trebuie să ne-o închipuim ca introdusă mai tîrziu, cînd locuința romanilor ajunsese să fie mai puțin primitivă. De altfel, *cohors* e atestat de mai multe ori tocmai cu

[1] De aici semantismul rom. ***şes,*** de care m-am ocupat altă dată. ***Grai si suflet,*** I, 336.

[2] ***Etym. Wb.,*** 805.

[3] ***Beitr. z. indogerm. Wortforsch.,*** 540 urm. (cf. 102, 103, 108), şi N. Jokl, ***Sludien z. alb. Etym.,*** 39). Pentru forme analoage din limbile semitice, v. H. Moller, ***Vergi, indogerm.-semit. Wb.,*** 186.

[4] H. Pedersen, ***Kelt. Gramm.*** I, 149.

[5] V. asupra ei mai in urmă: S. Feist, ***Etym. Wb. d. got. Spr.,*** 145; R. Trautmann, ***Balt.-slav. Wb.,*** 78.

sensul de „țarc"; Varro, *De res rustica,* II, 2, 9, spune: *illae [greges] in saltibus quae pascuntur... portant secum crates aut retia, quibus cohortes in solitudine faciant;* în *Itala (Ioh.,* X, 1) se vorbeşte de *cohors ovium,* şi aceleaşi cuvinte Ie găsim asociate în *Corp. gloss. lat.,* V, 354; cf. *Thesaurus,* III, 1550—1551[1]. Din semnificația originară de „țarc" se explică uşor celelalte accepțiuni ale cuvîntului: cum într-o *cohors* erau strînse vitele la un loc, s-a zis astfel şi despre oameni, de unde înțelesul de „ceată" şi aplicarea lui specială la vieața militară; din noțiunea de „îngrădire" s-a trecut mai tîrziu la aceea de „curte". Invers, raporturile semantice ar fi greu să ni le reprezentăm, ținînd mai ales samă de condițiunile vieței romane la origine.

Considerare

Nu poate fi despărțit de *sidus,* şi etimologia aceasta e menținută de Walde în *Vergleich. Wb. der indogerm. Spr.,* II, 250 — altă explicare a lui mai plauzibilă nu s-a dat. Ca derivare cu prefixul *con-* îşi găseşte asemănare în *contemplări,* cu care de altfel îl vedem asociat uneori *(contemplări... et considerare coepit,* Cicero, *Verr.,* II, 4, 15; *consideramus... ct contemplamur.* Apuleius, *Socr.,* XXIII). Cum ne putem însă reprezenta evoluția lui semantică? Mai multe explicații s-au dat şi ele se pot vedea în *Lat. etym. Wb.* al lui Walde; nici una nu ne mulțumeşte însă, cum bine a arătat P. Persson[2], care, la rîndul său, a încercat să-i dea o nouă explicație. După dînsul, ar trebui să admitem că *sidus* a însemnat la origine „strălucire" şi numai cu vremea a ajuns la înțelesul de „stea", deoarece, ca neutru în *-s,* nu putea avea la început decit o semnificație abstractă. Cum noțiunile de „a străluci" şi a „privi" apar adeseori înrudite, Persson presupune că s-a zis **siderare* cu înțelesul de „a privi" şi atunci uşor s-ar lămuri *considerare,* format cu *con-* pentru a exprima concentrarea privirei spre un punct (comp. *conlueri).* Deşi interpretarea lui Persson apare preferabilă celorlalte şi s-ar părea convingătoare, totuşi ea nu înlătură cîteva obiecțiuni. Presupunerea că *sidus* nu a putut însemna de la început „stea", pentru că aspectul lui ne-ar duce spre o noțiune primitivă abstractă, rămîne contestabilă, cît timp latina cunoaşte şi alte neutre în *-s* care nu au înțeles abstract

[1] Accepțiunea păstorească a lui ***cohors*** e bine păstrată pînă azi în sardă (M.L. Wagner, ***l.c,*** 108).

[2] ***L.c,*** 366 urm.

(corpus, litus ş.a.). Dacă *siderare* ar fi existat cu semnificaţia de „a privi", ne-am aştepta să găsim o cît de vagă urmă a lui în vocabularul latin. Rămîne deci să căutăm alt drum pentru lămurirea lui *considerare* şi ne întrebăm dacă nu ne găsim şi de data aceasta în faţa unui cuvînt format în graiul păstoresc. Ciobanii, în singurătatea lor, sînt cu deosebire înclinaţi să contemple cerul şi, în acelaşi timp, după stele se orientează ei ca să cunoască ceasurile nopţei sau să-şi îndrepte paşii în peregrinările lor. Această însuşire a păstorilor o exprima bine A. Daudet cînd în *Les etoiles* din *Lettres de mon moulin* făcea pe un păstor să vorbească astfel: „Ici nous vivons plus pres des etoiles et nous savons ce qui s'y passe mieux que des gens de la plaine". Despre stele în legătură cu păstoritul o observaţie a lui Vambery[1] poate fi şi ea amintită, deşi pleacă de la o constatare care pune în discuţie chestiuni ce nu ne interesează aici; vorbind despre termenii privitori la stele relativ mai săraci la popoarele turco-tătare decît d. e. la arabi, dînsul spune: „în legătură cu condiţiunile primitive de vieaţă nomadă a popoarelor turco-tătare şi ţinînd samă de faptul că nomazii, cum aceasta se observă la arabi, sînt foarte buni cunoscători ai stelelor... ne surprinde că la locuitorii turci ai stepelor cunoştinţele despre stele apar mai reduse decît la alte popoare pe aceeaşi treaptă de cultură. E posibil ca o asemenea deosebire între nomazii din nord şi cei din sud să provie din natura împrejurărilor, întrucît cerul stepelor septentrionale e mai puţin limpede şi stelele de pe el... nu au atras atenţia oamenilor în aceeaşi măsură... ca în ţinuturile locuite de popoarele semite". Indiferent de variaţiuni locale şi deosebiri ale terminologiei astronomice, nu poate fi îndoială că pretutindeni păstorii au fost şi cercetători ai cerului, buni cunoscători ai stelelor, mai mult decît cei dedaţi agriculturei[2]. Astfel trebuie să ne închipuim că au fost şi ciobanii romani. Se înţelege atunci semantismul lui *considerare:* privind spre stele, urmărindu-le ca să găsească în ele călăuze, păzitorii turmelor au dat graiului lor un cuvînt care, derivat din *sidus,* exprima bine această preocupare a lor[3]. în sprijinul acestei explicaţii s-ar părea că vine întrebuinţarea de către scriitorii latini a expresiunei *considerare sidera* „a privi stelele": *ista [sidera] quae lu non aliler quam in decore sparso consideras,* Seneca, *De benef.,* IV. 23, 4; *lucentia sidera considerabanus,* Aulu Gelliu, II, 21, 2. Totuşi, cred că am forţa interpretarea: *considerare* ajunsese să fie asociat cu multe cuvinte pentru a exprima ideea de „a privi", aşa că era firesc să fie pus şi pe lîngă *sidera,* fără să se ştie că la origine însemnase numai „a privi stelele". Luat singur, independent de ce ne dau texte tîrzii, *considerare* se explică bine cum am arătat, semantismul lui apărînd limpede.

[1] ***Die primitive Cultur d. turko-tat. Volkes,*** 153—154.

[2] Pentru folklor şi lingvistică ar fi o temă interesantă de cercetat in amănunte — după constatări numai întîmplătoarc de pînă acum. Problema păstoritului prezintă încă multe aspscte care nu au fost studiate cum s-ar fi cuvenit.

[3] E de rectificat deci ce spune A. Grenier, ***l.c.,*** 113, asupra firei poporului roman: „La contemplation du ciel absorbe peu le Romain. II vit sur la terre, il s'inquiete surtout des dieux de la terre; il tire sa subsistance de la fecondite des champs, la plupart de ses dieux veillent sur ses champs. Peu lui importe le monde, le mystere de la vie et de la nature. Ce qui Poccupe c'est sa famille, sa maison, son domaine, son troupeau, sa maison". Tot la romanul agricultor se gîndeşte mai mult Grenier cînd dă această caracterizare.

S-ar putea compara ***considerare*** cu o formă, rară, de la noi, stefa, derivată din ***stea,*** pe care A. Viciu, ***Suplem. la „Glosar de cuvinte dialectale",*** 15, o dă dintr-o colindă — e vorba de magii din Biblie care se îndreaptă spre Betleem după steaua care li s-a arătat:

Craii şi cu împăraţii
Tot urmează
Şi stelează.

De sidera re

Se recunoaşte că nu poate fi despărţit, ca formaţiune, de *considerare,* fiind derivat tot din *sidus.* Dacă încă pentru *considerare* evoluţia semantică poate fi reconstituită cum am văzut, mai greu se explică *desiderare* şi încercările de a stabili raporturile lui cu *sidus* s-au oprit la presupuneri problematice. Aşa apare şi explicaţiunea lui Persson care ocupîndu-se, cum am văzut, de *considerare* caută să fixeze fazele semantice din care ar fi rezultat *desiderare.* Părerea sa e că din *siderare* s-a format *desiderare* cu înţelesul de „a privi spre ceva" şi din acesta s-a putut dezvolta acela de „a căuta ceva, a dori". Deoarece am arătat că punctul de vedere de la care pleacă Persson pentru *considerare* rămîne departe de a ne convinge, se înlătură şi interpretarea pe care o dă dînsul pentru *desiderare.* Şi atunci mi se pare că nu rămîne decît această explicaţie: *desiderare* s-a zis de păstorii romani cînd doreau să se ivească o stea de care ei legau anumite gînduri, pe care o aşteptau cu nerăbdare.

Egregius

Cum spunea Festus (ed. Th. de Ponor, 17; cf. 56): *egregius dicilur e grege lectus,* semnificația de „ales, de frunte" a plecat de la păstori, zicîndu-se astfel mai întîi despre mielul, berbecele ales din turmă ca fiind deosebit de alții[1]. în acelaşi pasaj Festus, amintind alte derivate din *grex (abgregare, adgregare, segregare),* observă: *quorum verborum frequens usus non mirum si expecoribus pendet, cum apud antiquos opes et patrimonia ex his praecipue consiiterint* — intuiție a lexicografului latin despre importanța pe care a avut-o pâstoritul asupra nuanțării înțelesului unor cuvinte şi ne surprinde că nu s-a dat mai multă atențiune acestei observații a lui.

Fecundus şi *fertilis*

Raporturile acestor cuvinte cu agricultura, la origine — cum se admite de obicei — trebuie rectificate. Cel dintîi nu poate fi izolat de *fetus* şi dintre explicațiile ce li s-au dat cea mai admisibilă e că derivă din tema **dhe(i)-* „a suge" (v. mai jos *fclix).* Deci putem presupune că *fecundus* a fost întrebuințat mai întîi vorbindu-se de animale, ceea ce ne îndreaptă tot spre păstorit (expresii ca *terra fecunda* etc. trebuie să admitem că au fost introduse mai tîrziu, prin transpunerea în domeniul agriculturci a unei noțiuni păstoreşti). Cît despre *fertilis,* el ne duce (ca şi *ferax)* spre tema *bher-* „a purta", în special „a purta în pîntece" şi, fireşte, s-a zis astfel la început tot despre animale.

F e l i x

La baza semnificației Iui curente stă aceea de „roditor, rodnic" şi o urmă a ei, vorbindu-se despre animale, s-ar putea să fie expresia *felix pecus* de la Virgil, *Ecl.* I, 74 (v. *Thesaurus,* VI, 446; cf. 436); ca şi *fecundus,* termenul şi-a extins cu timpul accepțiunea, fiind aplicat şi la agricultură *(Thesaurus,* VI, 435).

[1] Altfel întrucîtva îşi reprezintă procesul semantic J. Marouzeau, *l.c,* 256: „L'excellence de l'homme ***(egregius)*** est comparable ă la valeur de l'animal qu'on soigne ă part du troupeau". Cred că putem rămînea la explicația care reiese şi din cuvintele lui Festus.

Sensul lui primitiv, după cum se admite, a trebuit să derive, ca şi la *fecundus,* din noțiunea de „a suge" (compl. *felo),* astfel că si de data aceasta avem de-a face cu un cuvînt din sfera păstorească, urmînd variate evoluții semantice.

Grai şi suflet, **III** (1928), 2, p. 285—296.

II

H o r t a r i

După apropieri formale numai, e considerat ca înrudit cu gr. x a ' P w j ; a se bucura", got. *gairnjan* „a dori", etimologia admisă şi de Walde şi de Muller. între înțelesul acestor forme şi al celei latine nu se vede nicidecum vreo legătură[1], aşa că trebuie să renunțăm la interpretarea care i s-a dat. Cred că *hor lari* şi *horiri,* atestat la Ennius, provin din aceeaşi temă care explică partea a doua a lui *cohors,* cum am văzut cînd ne-am ocupat de el şi l-am pus printre cuvintele cu substrat păstoresc. *Horiri* şi *hortari* se conturează limpede dacă admitem că au însemnat la origine „a mîna oile în țarc, a le îndemna să se strîngă la un loc acolo". Reflexe ale semnificației primitive apar, de altfel, la scriitorii latini; Virgil, *Georg.,* III, 164, întrebuințează expresiunea *hortari vitulos,* iar la Palladius, IV, 11, cetim: *boves... sint arguti, mansueti, timenteshortamen clamoris et verberis* (comp.: *mânu lacessiti autpunctione aliqua adhortati vel tilillati,* Caelius Aurelianus, *Acut.,* II, 3, 17).

Că *hortari* a putut urma evoluția semantică presupusă ne arată indirect o formă din lexicul păstoresc sard, anume *rogliu* (în logudoreză, ca derivat din lat. r o t a), asupra căruia aflăm din adnotațiunile unui anonim la dicționarul lui Spano că înseamnă „circolo, piccolo spazio ordinariamente circolare da inchiudervi bestie e persone", iar expresiunea *battire a rogliu* are sensul de „indurre, determinare, ridurre, obbligare alcuno a fare, stare,

[1] Pentru a justifica această etimologie, Muller atribuie lui ***hortari*** gradațiunea semantică „treibe an, begehre von jemand", dar verbul latin nu arată nici o urmă de sensul din urmă şi în orice caz din acesta nu poate fi explicat acela al lui ***hortari.***

confessare"[1]. Sardul *rogliu* şi *battire a rogliu* evidenţiază raporturile care au putut exista în latină între *cohors* şi *hortari.*

Mansuelus

Nu poate fi nici el strein de păstorit; fiind compus din *manus* şi *suetus,* a însemnat la început „deprins să vie la mînă, să mănînce din mînă" şi a fost întrebuinţat nu numai cînd era vorba de îmblînzirea animalelor în general, ci şi de păstori. E de amintit în această privinţă ce spune Quintilian, *Declam.,* CCLX: *multa animalia quae venire ad manus et mansuescere queunt, non humanum modo, sed etiam voluptuosum est alere ac pascere.* Cum *mansuescere, mansuetus* ne îndreaptă spre păstorit se vede clar mai ales dintr-un pasaj cum este acesta de la Columella, VI, 2: *buculi... per haec blandimenta triduo fere mansuescunt*; de asemenea cînd Varro, *De re rust.,* I, 20, 2, spune: *juvenci diebus paucis erunt mansueti et ad domandum proni* (comp. *mansueta stabula,* Gratius, *Cyneget.,* **164).** Poate tocmai întrebuinţarea deasă a lui *mansuetus* de către păstori a făcut ca el să se fixeze în vocabularul latin ca expresiunea caracteristică însemnînd „îmblînzit, blînd".

Pentru *mansuetus* în legătură cu păstoritul o analogie ne-o ofere derivatul aromânesc din *manus,* anume *amînar* „miel deprins să mănînce din mînă şi care se ţine mereu după cioban", căruia-i corespunde port. *maneiro* „deprins să mănînce din mînă, blînd"[2].

Mediocris

Dacă trebuie privit ca un compus din *medius* şi *ocris,* cuvînt dialectal însemnînd „munte stîncos"[3] — altă explicare mai de luat în samă nu i s-a dat —, înţelesul lui ne evocă impresii din vieaţa în munţi: păstori trebuie să fi întrebuinţat mai întîi acest cuvînt, exprimînd prin el un munte de o înălţime mijlocie şi, ca atare, mai puţin însemnat pentru ei; semnificaţiei primitive i s-a dat cu timpul o extensiune care abia lasă să recunoaştem punctul de plecare.

[1] M.L. Wagner, ***Aggiunte e reltifiche al Vocabolario delta Spano di un ignoto Bonorvese,*** Cagliari, 1911, 42.

[2] Candrea—Densusianu, ***Dict. etim.,*** 1122; cf. Meyer-Liibke, ***Bom. etym. Wb.,*** 5332 şi 5324, 5331. '

[3] Cf. Walde, ***Vergi. Wb. der indogerm. Spr.,*** I, 28; cf. A. Ernout, ***Les iţim. dialectaux du voeab. lat.,*** 205.

P a b u l u m

Din aceeaşi temă ca *pascere,* la origine a însemnat „hrană pentru vite", dar accepţiunea lui a trecut mai departe, ajungînd pînă la expresiuni abstracte ca *pabulum animae* (Lactanţiu), *pabulum doctrinae* (Cicero). Semantism caracteristic şi el, întîlnindu-se întrucîtva cu transformările de înţeles pe care le-am constatat la *fecundus* şi *fertilis.*

Peragrare, p e r e g e r şi *peregrinus*

Pentru că s-a luat în samă numai felul cum este compus primul cuvînt şi semnificaţia lui obişnuită dată în dicţionare („a străbate ţinuturi, a călători"), nu s-a recunoscut că de fapt el ne îndreaptă tot spre vieaţa păstorească. *Peragrare* a fost desigur întîi un cuvînt al păstorilor care mergeau din loc în loc, *per agros,* pentru păşunarea oilor. Un cuvînt deci evocînd migraţiunile lor. îl găsim chiar întrebuinţat în legătură cu păstoritul de Cicero *(De divinatione,* I, 42) într-un pasaj interesant şi altfel, pentru că aduce o observaţie întîlnindu-se cu ce spuneam cînd m-am ocupat de *considerare;* e vorba anume de păstorii nomazi din Orient, pe care Cicero ii prezintă, după vieaţa pe care o duceau, ca foarte pricepuţi să cunoască zborul şi cîntecul pasărilor şi să facă preziceri după ele: *Arabes... et Phryges et Cilices, quod pastu pecudum maxime utuntur, campos et montes hieme et aestate peragrantes, proptera facilius cantus avium et volalus notaverunt;* e alăturat aici *peragrare* şi la *montes,* prin extinderea de mai tîrziu a semnificaţiei lui, dar, referindu-se la păstorit aminteşte bine cum a trebuit să fie întrebuinţarea lui primitivă.

Reiese atunci limpede şi semnificaţia reală a lui *pereger* şi *peregrinus;* dacă ne sînt cunoscuţi cu sensul de „cel plecat departe, cel înstreinat, streinul", la origine s-a zis astfel de ciobanul dus pe cîmpii cu turma lui. Se înşela deci Walde cînd în dicţionarul său etimologic latin (p. 575) spunea despre forma*peregre* că exprimă propriu-zis „was ausserhalb des ager Romanus geschieht"; explicaţia aceasta rămîne departe de realităţi şi tocmai neţinerea lor în samă a făcut să nu fie înţeles cuprinsul adevărat al acestor derivate din *ager*[1].

[1] Ceva analog întrucîtva ne ofere basca, unde din ***kanpo,*** ce a luat înţelesul de „afară" (v. dicţionarul lui Azkue, I, 466), avem derivatele ***kanporatu*** „sortir, partir" (comp. ***landaratu*** cu acelaşi înţeles, alături de ***landa*** „champ",

Se pune, de altmintrelea, aici şi problema lui *ager*. Aparţine el oare tot păstoritului? Walde[1] rămîne la părerea că cuvîntul latin e înrudit cu *agere,* în înţelesul vechi de „a mîna" (de unde se ştie că derivă *agolum* „bâţul ciobănesc, boata"), aşa că la origine a trebuit să însemne „locul (de păşunat) unde erau mînate vitele" (comp. germ. *Trift* faţă de *treiben).* Brugmann însă a încercat să-l explice altfel, apropiindu-l de gr. âypsco „a lua" (deci *ager* ar fi avut întîi sensul de „loc luat în stăpînire"), dar, cum observă bine Walde, etimologia aceasta nu poate fi admisă. Rămîne atunci tot filiaţiunea *ager* — *ago* ca mai probabilă. Dar şi în cazul acesta raporturile între cele două cuvinte şi echivalentele lor indoeuropene nu apar tocmai clare. Muller crede că *ager* poate sta în legătură cu *ago* pentru că s-a înţeles prin el „locul unde erau minaţi boii la plug" — deci un termen agricol şi nu păstoresc. Chiar dacă ne oprim la părerea mai veche, împărtăşită şi de Walde, *ager* aparţine propriu-zis vocabularului păstoresc primitiv al indoeuropenilor, pentru că merge alături de gr. âypog, got. *akrs* etc, şi ca atare nu ne interesează direct, deoarece am avut în vedere aici cuvintele care în latină prezintă ceva caracteristic prin semantismul lor păstoresc.

Petulans şi *petulcus*

Cum se zicea *petere cornu* „a lovi cu cornul" (Virgil), din acest înţeles al lui *petere* vedem derivate cîteva forme expresive care după ce au fost aplicate la animale au ajuns să primească accepţiuni mai largi. Astfel,*petulans* s-a spus întîi despre berbecele sau ţapul obişnuit să împungă cu coarnele (comp. *petulantia animaţia*

împrumutat de altfel din bearneză), ***kanpotar*** „etranger" (şi compuse cum sînt ***kanpo-eder*** „personne affable avoc les etrangers", ***kanpo-gari*** „ble etranger"). Nuanţările acestea semantice ale lui ***kanpo*** trebuie puse şi ele în legătură cu pâstoritul la basci, cu ieşirea ciobanilor împreună cu turmele la cîmp şi înstreinarea lor de casă.

Nu poate fi strein de păstorit nici arm. ***ari*** „cîmp", „afară" (cf. A. Meillet, ***Mim. Soc. ling.,*** IX, 150; H. Pedersen, ***Zs. f. vergi. Sprachforsch.,*** XXXIX, 352), ca şi nebr. ***bar*** cu acelaşi dublu înţeles (H. Moller, ***Vergi, indogerm.-semit. Wb.,*** 197).

Trecerea de la munte la şes, nu însă în legătură cu păstoritul, dar ajutîndu-ne să înţelegem semantismul lui ***peragrare,*** e bine exprimată şi în prov. ***campagno*** care' înseamnă, după ***Tresor*** al lui Mistral, nu numai „cîmp", ci şi „voyage qu'un montagnard fait dans la plaine, pour travailler pendant l'hiver".

[1] ***L.c,*** I, 37.

la Aulu-Gelliu) şi pe urmă despre cineva „care dă năvală, e îndrăzneţ, nestăpînit, desfrînat". De asemenea *petulcus:* Lucreţiu vorheşte de *petulcus agnus,* Virgil de *petulcus haedus* şi Columella de *petulcus caper vel aries;* tot la Columella găsim *petulantia* „obiceiul de a da cu coarnele". Din contingenţe de vieaţă păstorească provin deci şi aceste forme.

Pratum

Poate fi amintit numai cu oarecari rezerve, deoarece etimologia lui nu este bine fixată. Dacă stă în legătură cu *pravus* „îndoit, strîmb", cum e explicat de obicei[1], semnificaţia lui ne ofere un caz de semantism analog aceluia al lui *campus,* care am văzut cum trebuie interpretat. Tot numai pentru locuitori la munte *pratum* putea avea o înfăţişare care să explice derivarea lui.

Servare şi *servus*

După diferite încercări de identificări etimologice, cred că singura la care ne putem opri este cea admisă în urmă şi de Walde[2] — amîndouă formele nu pot fi despărţite de av. *har-, (haurva-)* „a avea în samă, a păzi", *harâtar-* „păzitor", şi la început *servare* a trebuit să însemne „a păzi turma", cum se poate deduce tot din avestică, unde compusul *pasus-haurva-,* ca adjectiv pe lingă *span-,* apare cu sensul de „cîne care păzeşte turma, cine ciobănesc". Implicit atunci şi *servus* a trebuit să aibă la origine sensul de „păzitor la turmă" şi din el a putut pe urmă uşor să se dezvolte cel cunoscut.

Ubertas

înţelesul lui de „belşug, rodnicie", alături de al adj. *uber* „îmbelşugat, rodnic", ca derivate din *uber* „uger", arată bine o dezvoltare semantică din noţiune păstorească. De la ugerele pline mulse la sfînă, sensul de „belşug" a trecut mai departe

[1] Cf. Walde, ***l.c,*** II, 86.
[2] ***L.c,*** II, 498.

şi tranziţia lui spre agricultură se poate vedea din expresii ca *uber agri* (Tacit), *ubera carnpi* (Columella; Virgil, *Georg.,* II, 234, 275, întrebuinţează chiar numai pe *uber* cu însemnarea de „cîmp, pămînt roditor").

Formele înşirate pînă aici ne-au dus spre epoca primitivă a limbei latine, dar alteori nu sîntem siguri dacă avem de-a face cu semantism tot aşa de vechi, pentru că îl putem urmări numai în latina mai nouă, arătîndu-ne o continuitate de înrîurire păstorească şi atestînd acest caracter în transmisiuni romanice.

Un cuvînt de felul acesta e *minare.* El apare relativ tîrziu şi atestările îl arată ca întrebuinţat cu deosebire cînd era vorba de a mîna vitele (comp. *inigere, pecus agere, idest minare.* F'estus, ed. Th. de Ponor, 78). Sensul acesta e bine păstrat nu numai la noi, dar şi în alte limbi romanice şi chiar în derivate ale lui referindu-se la păstorit, cum se poate vedea în dicţionarul etimologic al lui Meyer-Liibke (n-rul 5585). E sigur că *minare* nu e decît o altă formă a lui *minări* şi sensul lui s-a dezvoltat din acela de „a ameninţa, a împinge la drum vitele cu o vorbă, cu o mişcare"[1] şi pe urmă accepţiunea aceasta a trecut la aceea generală de „a îndemna la drum, a conduce". Cum în latină termenii vechi pentru „a mîna vitele" erau *agere, pellere* (şi compuse ale lor), se poate ca *minare* să fi fost introdus tîrziu, cînd îl vedem atestat. Nu este exclus cu toate acestea ca el să fi fost întrebuinţat de păstori mai de mult şi, cum s-a întîmplat cu alte cuvinte, numai mai tîrziu a ajuns să străbată in limba scrisă.

Minare aruncă indirect lumină asupra semantismului lui *pellere.* Sensul primitiv al acestuia, din tema *pel-,* a fost acela de a „lovi"[2] şi, ca atare, a trebuit să fie întrebuinţat tot de păstori cînd îndemnau vitele la drum. Legăturile lui cu păstoritul le evidenţiază bine expresiuni cum sînt *compellere greges* (Virgil), *propellere oves* (Varro); în acelaşi sens ar fi de luat în samă *opilio* dacă poate fi privit ca un compus din *ocis* şi *-pilio* < *pellere.*

[1] Aşa se explică şi prov. ***toucă*** „a lovi" > „a mîna" ***(loucă li biou*** „aiguillonner les boeufs", ***loucă li fedo*** „pousser les brebis vers le berger qui les trăit", de unde un derivat ca ***toueadou*** „toucheur, conducteur de bestiaux, bouvier, pâtre", Mistral, ***Trcsor);*** în graiul din Castro dei Volsci apare de asemenea ***tukkă*** „spingersi innanzi le bestie da soma" ***(Studj rom.,*** VII, 285).

Pot fi amintite şi numeroasele forme turco-tătare începind cu ***(h)aid-, (h)ait-*** (de unde şi al nostru, din turceşte, ***haide),*** al căror înţeles variază între „a striga, a mîna"; v. asupra lor H. Vâmbery, ***Etym. Wb. der turkotat. Spr.,*** 2.

[2] Cf. Walde, ***l.c,*** II, 57.

Pentru că ne ocupăm de noţiunea de „a mîna" în legătură cu păstoritul, e locul să insistăm şi asupra lui *ducere* pe care nu l-am amintit în seria de mai sus, evoluţiunea lui semantică puţind fi mai bine înţeleasă, mi se pare, dacă ne referim la *minare.* Se ştie că *ducere* e înrudit cu got. *tiuhan* „a trage" şi ne întrebăm dacă faza lui semantică mai veche nu a fost „a trage o cărare, un drum" pentru vite, „a porni" cu ele, sau „a trage, a împinge turma înainte"; în asocierea lui reală ar apărea atunci *ducere* cînd Virgil spune: *duc nigras pecudes;* spre păstorit ne îndreaptă şi *dux* cînd îl găsim în expresii ca *dux gregis, dux lanigeri pecoris* (Ovid). Deoarece, cum am văzut, cuvintele tipice pentru noţiunea de „a mîna, a conduce" apar în latina mai veche ori mai nouă ca reflexe ale vieţei păstoreşti, cred că in acelaşi cadru poate fi aşezat *ducere.*

Mai mult ori mai puţin semnificative, formele pe care le-am urmărit au valoarea lor cînd căutăm să ne dăm bine samă de ce cuprinde vocabularul latin, cum în el se reflectează anumite aspecte ale vieţei romane, şi cu deosebire acela care, deşi uşor de recunoscut, a fost lăsat de filologi prea în umbră.

Grai şi suflet, IV (1929), 1, p. 137—145.

CUVINTE REFERINDU-SE LA LOCUINȚE PRIMITIVE

Din multe mărturii care vorbesc de asemenea locuințe[1] cîteva ne îndreaptă spre regiunile răsăritene ale Europei şi, ca atare, au însemnătatea lor pentru cunoaşterea substratelor etnografice de la noi. Locuințe săpate în pămînt erau obişnuite la sciți şi sînt descrise astfel de Pomponius Mela, II, 1, IO[2], şi Virgil, *Georg.,* III, 376—377[3]; în asemenea locuințe se adăposteau şi dardanii ne spune Strabo, VII, 5, 7, şi tot dinsul vorbeşte de troglodiții din Sciția Mică (VII, 5, 12)*.

Dacă la aceste mărturii adăugăm pe acelea de mai tîrziu, despre locuințe la fel ale slavilor[5], avem un şir de concordanțe cu ceea ce apare aşa de caracteristic şi in etnografia noastră. Adăpostirile primitive deşi s-au rărit la noi chiar la cîmpie, unde cu deosebire se vedeau altădată, îşi păstrează încă înfățişarea din timpuri străvechi şi se aseamănă cu acelea care se mai întîlnesc prin alte țări[6].

[1] Schrader, ***Reallexikon,*** ed. a 2-a, I, 444.

[2] ***Demersis in humum sedibus, specus aut suffossa habitant.***

[3] ***...in defossis specubussecura sub alta***
Otia agunt terra.

[4] S-ar putea înțelege că locuiau în peşteri, dar mai curînd trebuie să admitem că e vorba de bordeie, cum în altă parte (XI, 5, 7) Strabo le aminteşte ca locuințe ale troglodiților.

[5] L. Niederle, ***Slov. starozitnosti,*** I, 695 urm.; ***Manuel de Vantiqulte' slave,*** II, 96 urm.

[6] în Apus, mai ales în Spania; cu privire la ele, v. mai în urmă: O. Jessen, ***Hohlenwohnungen in den Mittelmeerländern,*** în ***Petermanns Milteil.,*** LXXVI (1930), 128, 180 urm.; M. Breuel, ***Die IIohlenwohnungen Siidosi-Spaniens, ibid.,*** LXXVIII (1932), 132 urm. Despre locuințele subterane, în general, cum mai apar azi în țările occidentale şi prin alte părți, v. J. Brunhes, ***La giographie humaine,*** ed. a 4-a (1934), I, 107; III, 978.

Urmărind denumirile pentru locuințele de acest fel, constatăm ca ele pleacă adeseori — cum se poate uşor înțelege — de la noțiunea de „a săpa, a tăia, a despica". Aceasta ar fi putut fi o indicație cînd s-a căutat să se cunoască proveniența lor; pentru că nu s-a ținut samă de ea, unele explicații etimologice aşteaptă sâ fie revizuite.

Cuvîntul cel mai caracteristic din limba noastră, în acest sens, fiind *bordei,* vom căuta să-1 lămurim astfel, în acord cu semnificația lui primitivă, şi alături de el, cum vom vedea, trebuie pus *cătun;* înainte însă de a cerceta originea lor, pot avea loc cîteva observații cu privire la alt cuvînt din aceeaşi categorie, pentru că, deşi a fost, pînă la un punct, bine explicat, urmărirea lui mai departe îl apropie, se pare, de altă temă decît cea admisă pînă acum.

Argea

Derivarea lui din mac. ocpysXXa (la Suidas), cimer. âpytXXoc (după Ephoros, la Strabo, V, 4, 5), cum a arătat-o Hasdeu[1] şi cum am admis-o ca sigură[2], a fost şi mai bine pusă în evidență de N. Jokl[3] prin relevarea din albaneză (ghegă) a formei *ragal* (in toponimie *Rgal'e),* prezentînd altă terminațiune *(< *argalla)*[4]. Reiese din expunerea lui Jokl că diferitele înțelesuri ale cuvîntului nostru („bordei în care se țese, boltă, bîrnă la o plută" etc.) se pot explica din cel primitiv, fără să recurgem la turco-tăt. (ciag.) *arga,* etimologie dată ca mai probabilă de *Dicț. Acad.* — asemănarea e numai întîmplătoare.

Cum se gîndise şi Tomaschek[5], Jokl crede că avem a face cu o formă înrudită cu sanscr. *argala-h, argală* „zăvor", arm. *argel*

[1] ***Etym. magn.,*** II, 1579.

[2] ***Hist. I. roum.,*** I, 199.

[3] ***Indogerm. Forsch.,*** XLIV, 13 urm.; cf. ***Zs. f. Ortsnamcnforsch.,*** X, 197.

[4] Din formele care au la bază tema ***arg-*** şi care, cum se vede, apăreau cu variațiuni de accentuare şi terminațiune, aceea care explică pe ***argea*** chiar dacă era accentuată pe prima silabă a putut fi schimbată, sub influența derivatelor latine cu ***-ella.***

Din punct de vedere geografic, proveniența lui ***argea*** rămîne nehotărîtă: ***drgella — argilla*** a putut pătrunde în vocabularul nostru ori la nordul ori Ia sudul Dunărei, pentru că nu apare ca de o circulație restrînsă. E semnificativ, în orice caz, că nu se regăseşte în aromână.

[5] ***Die alten Thraker,*** II[1], 4.

„piedecă", *argelum* „apăr", vsax. *racud* „casă" etc.[1], toate din tema *ar(e)k-, areg-* cu înțelesul de „a închide, a încercui". Atît din punct de vedere fonetic, cît și semantic, filiațiunea aceasta nu apare desigur contestabilă: formele date de Suidas și Ephoros au putut însemna la origine „loc închis, încercuit". O altă temă le poate totuși explica, și în acord cu semnificația de „loc săpat în pămînt". Anume tema *ureg-,* din care gr. prYvi>fi.i ,.a sfărîma, a rupe, a despica", p^'-;, payv) „crăpătură, despicătură", arm. *ergic-ucanem*[2] și s-ar putea ca forma primitivă să fi fost * epyeXXoo alternanța a — s inițiali dinaintea lui p fiind cunoscută în macedonică[3].

Bordei

Fără să se urmărească mai departe tema din care poate deriva, prin apropieri care se opresc la simple presupuneri etimologice, se admite de unii filologi că ar fi un împrumut slav — e părerea pe care o împărtășește și Meyer-Lubke în dicționarul său etimologic, n. 1216. Dintre slavi însă numai bulgarii, sîrbii și malorușii cunosc o formă identică: bulg. *bordej (bordel}), burdej (burdelj),* sîrb. *burdelj,* malorus *burdej.* Deoarece ea apare numai în limbile slave care au fost influențate de vocabularul nostru, o putem considera ca un împrumut de la noi[4], cum este și ung. *bordej, bordely*[5]. în afară de această considerație intervine aceea că în slavă nu întîlnim tema *bord-* care ar putea explica pe *bordej* etc.

Rămîne atunci să admitem că originea lui *bordei* trebuie urmărită plecînd de la limba noastră și deoarece se referă la locuințe primitive îl putem socoti ca foarte vechi.

Asemănarea cu vfr. (și dial.) *borde,* prov. *borda* „căsuță din seînduri, colibă", cum s-a crezut uneori că poate fi luată în samă, nu ne ajută să-l explicăm. Formele vfr. și prov. sînt de proveniență germanică și înțelesul lor derivă din acela de „seîndură"[6], fără ca ele să designeze o locuință subterană. Pentru un cuvînt așa de caracteristic cum este al nostru e exclusă originea germanică. Presupunînd chiar că ar fi pătruns de mult la noi, ca împrumut germanic, ne-am aștepta ca fonetismul lui să prezinte constant trecerea lui *o* aton la *u:* forma obișnuită e însă *bordei,* rar de tot e atestat *burdei,* cu fonetism regional și mai nou[1].

Neputînd fi germanic[2] și admițînd totuși că trebuie să fie un element foarte vechi în vocabularul nostru, s-ar putea obiecta că, plecînd de la o temă *bord-,* aceasta, de orice altă proveniență ar fi fost, ar fi trebuit să devie, cu adăugarea de sufix, *burdei.* S-a pierdut din vedere pînă acum că *-o-* se poate să nu fie originar, ci rezultat din *ă* sub influența labializatoare a lui *b;* deci nu este exclus ca forma primitivă să fi fost **bărdei,* de unde mai pe urmă *bordei,* ca *boteza* < **băteza, porumb* < **părumb.*

Pentru această reconstruire sîntem duși atunci spre tema *bhardh-* din *bherdh-, bher-* ce apare în sanscr. *bardhaka-h* „care taie"[3]. Cînd pentru *argea* numai întîmplarea a făcut ca să se păstreze forma care vine să-l explice, cu toate că ea nu apare de o circulație prea redusă, putem presupune că în graiuri trace sau ilirice a existat un derivat din *bhardh-* cu sufixul *-ei* sau *-elj*[4] și însemnînd „locuință sub pămînt", ca un termen adăugîndu-se

[1] Pentru întreaga serie, cf. Walde—Pokorny, ***Vergi. Wb.,*** I, 80.

[2] Cf. Walde-Pokorny, ***l.c.,*** I, 319.

[3] O. Hoffmann, ***Die Makedonen,*** 134, 142.

[4] Tot așa e explicată de L. Niederle, ***Slov. starozitn.,*** I, 703; ***Manuel de Vânt. slave,*** II, 96; D. Scheludko, ***Balkan-Archiv,*** III, 283.

[5] Gombocz es Melich, ***Mag. etym. szotăr,*** 479.

[6] Altfel, însă după o interpretare neîntemeiată, le consideră E. Richter în ***Die Bedeutungsgeschichte der rom. Wortsippe bur(d),*** 63 ***(Sitzungsber.*** ale Academiei din Viena, CLVI), unde sînt cercetate și multe alte forme, dar a căror origine rămîne nelămurită. Asupra lui ***bord-*** în limbile romanice, v. și A. Prati, ***Vicende di parole,*** în ***II folklore italiano,*** IX (1934), 9 urm. Pentru fr. ***borde*** si prov. ***borda,*** v. observațiile juste ale lui W. von Wartburg, ***Franz. etym. Wb.,*** I, 438.

[1] ***Burdă*** din ținutul Năsăudului, dat de I. Bugnariu ***(Gaz. Trans.,*** 1888, n-rul 54) alături de ***bușdă*** cu înțelesul de „casă mică și veche", nu poate fi invocat ca o dovadă pentru existența unei forme mai vechi din care ar deriva ***burdei, bordei.*** E un caz de asociere fonetică: ***bușdă (bujdă) > burdă*** sub influența lui ***burdei, bordei,*** cum, invers, avem ***bușdei*** arătînd contaminarea iui ***burdei, bordei*** cu ***bușdă, bujdă*** (A. Viciu, ***Glosar de cuv. dial.,*** 80, s. ***șujnic).***

[2] Nu poate fi luată în samă nici explicația pe care i-o dă E. Gamillseheg, ***România germanica,*** II, 263, că am avea anume a face cu un derivat din ***bord*** „bolovan, bruș de pămînt"; atît ca înțeles cît și ca derivare nu vedem cum ***bordei*** ar fi putut rezulta din ***bord,*** a cărui origine e necunoscută, pentru că etimologia propusă de Giuglea și admisă de Gamillseheg (din gr. pcoXcoSrj;) e foarte azardată.

[3] Walde-Pokorny, ***l.c.,*** II, 174; cf. 159; germanicul ***bord-*** e înrudit cu această temă, însă acolo noțiunea de „a tăia" a fost derivată spre aceea de „despicătură în lemn, seîndură".

[4] După A. von Blumenthal, ***Indogerm. Forsch.,*** XLIX, 178, ilir. ***bhard-*** ar fi atestat în glosa (ȘapSijv a lui Hesychiu, dar ea nu pare că poate fi interpretată astfel; în schimb tema ***bhar-*** poate fi recunoscută ca ilirică în altă glosă (flapoxa) a lui Hesychiu, cum a fost explicată tot de A. von Blumenthal, ***Hesych-Studien,*** Stuttgart, 1930, p. 10.

la alții pentru ceea ce era așa de obișnuit[1]. Asupra sufixului, dacă forma mai veche a fost *bordeiu* sau **bordel'u* (acesta puțind deveni tot *bordeiu),* împrumuturile din slavă nu ne pot da o indicație: formele cu *-elj* alături de cele cu *-ej* nu ne îndreptățesc să admitem că reprezintă două faze de fonetism, în sensul că bulgarii (ca și sîrbii) ar fi luat întîi cuvîntul de la noi cînd era pronunțat **bordeVu*[2] și l-ar fi reluat mai tîrziu cînd ajunsese să fie rostit ca *bordeiu:* alternanța trebuie explicată prin fonetismul slav, adică intercalarea lui *l* dinaintea lui *j;* deci, formele bulg. și sîrb. pot proveni direct din *bordeiu.* Chiar în ce privește vocalismul, cele cu *-u-* nu atestă că ar rezulta din **burdeiu:* ca și alteori, în forme slave de proveniență streină avem a face cu trecerea lui *o* la *u.*

Cătun

Inlăturînd, cu îndreptățite contestări, etimologiile propuse mai de mult, N. Jokl[3] a căutat să-I explice plecînd de la albaneză, unde apare sub formele *katund* (gheg.), *katunt* (tosc), *kgtun* (la Elbasan), *kotun* (la Borgo Erizzo), cu înțelesul de „sat" (în ghegă însemna altădată și „casă la țară"). La origine semnificația lui ar fi fost aceea de „cort" și după părerea lui Jokl *katunt* ar fi rezultat din adăugarea prefixului *kz-* la tema — **tn-* (< *ten-;* comp. gr. TEIVCO), însemnînd „a întinde" (terminația *-t* ar indica o formă de participiu, devenită substantiv). De la semnificația de „a întinde" s-ar fi ajuns la aceea de „cort".

Această etimologie e departe de a fi convingătoare, pentru că, printre altele, lasă nelămurită lipsa semnificației de „cort" chiar în albaneză, cum și, în ce privește fonetismul, a lui *-t. (-d)* în toate formele ce ar fi împrumutate, cum susține Jokl, de la albanezi, dar care vom vedea că pot fi privite altfel.

Originea cuvîntului apare mai clară dacă ținem samă de întrebuințarea lui la noi în legătură cu locuințe primitive. *Cătun* nu

[1] Surprinde asemănarea cuvîntului nostru cu basc. ***bordeia,*** pe care Azkue în dicționarul său îl traduce cu „bercail", dar această coincidență e numai întîmplătoare, pentru că forma bască e împrumutată din bearneză, unde ***bourdeu*** înseamnă „ferme, borde avec tout ce qu'elle contient ct comporte" (Simin Palay, ***Dict. du biarnais et du gasc. mod.,*** I, 173).

[2] Borgil din ***Anonymus Caransebiesensis*** este influențat de sîrb. ***burdelj*** (g e pentru ***di,*** forma obișnuită în Bănat fiind ***bordzei).***

[3] ***Indogerm. Forsch.,*** XXXIII, 420 și urm.; pentru alte explicații ce i s-au dat mai în urmă, v. N. Drăganu, ***Romanii in veacurile IX—XIV,*** p. 104.

înseamnă numai sat mic, o așezare de cîțiva locuitori in preajma unei comune, ci și „bordei". Se mai păstrează astfel în graiul românilor din Serbia[1] și în acela dintr-o parte a Olteniei (cea dunăreană)[2], cum a fost relevat mai în urmă de T. Papahagi[3]. în *Dicționarul Academici,* s. v., e înregistrat, pentru *cotună,* după o comunicare a lui LC. Panțu rei'erindu-se la Bărăgan, înțelesul de „cuptor improvizat în cîmp", făcut din „o săpătură în pămînt" ; tot în *Dicț. Acad.* e dat *cotună* ca însemnînd „vizunie" în jud. Brăila (după răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu). Deci, tocmai în regiunea dunăreană, caracterizată cu deosebire prin păstrarea din timpuri îndepărtate a bordeielor, *cătun* se mai întîlnește cu semnificația de „săpătură în pămînt". Și mai mult: el apare ca adăpost, colibă pentru ciobani, cum e atestat în materialul cules de T. Papahagi și cum reiese dintr-o indicație a *Dicț. Acad.,* după chestionarul lui Hasdeu.

Fixarea etimologiei lui ne impune atunci să plecăm de la aceste hotărîtoare atestări. Ele ne fac să ne gîndim la tema *kat-* bine reprezentată în limbile iranice: avest. *kala-* „cămară, pivniță, groapă", pehlvi *katak* „casă, groapă", pers. *kad*,* vakhî *ket,* sar. *ced,* sig. *iid*[4], yagn. *kat* „casă", sogd. *kt'k* „casă, colibă"[6]. Deși s-a pus la îndoială uneori, toate aceste forme au la bază noțiunea de „a săpa"[7], cum tot în iranică o altă temă *kan-,* din care derivă sogd. *tin'k* „locuință, colibă"[8], are aceeași semnificație[9]. Și se explică semantismul acestor teme, cînd locuințele subterane au fost totdeauna obișnuite in ținuturile iranice[10].

[1] G. Giuglea și G. Vîlsan, ***De la Românii din Serbia,*** 95, 121, 124; tot acolo: ***cătuior,*** 121, 124.

[2] N. Păsculescu, ***Lit. pop.,*** 178, 270, 273; ***Izvorașul,*** VII, n-rele 5—6, p. 18.

[3] ***Images d'ethnographie roumaine,*** III, 163 („în Oltenia dunăreană aceste colibe, săpate puțin în pămînt, se numesc ***cătune");*** 164, 191 („pe Dunăre, ***cătunul*** și ***perdeaua*** formează ***o Urlă,*** nu ***o stînă").***

[4] P. Horn, ***Grundr. d. neupers. Etym.,*** 188.

[5] Tomaschek, ***Die Pamir-Dialektc,*** în ***Sitzungsber.*** ale Acad. din Viena, XCVI, 809.

* E. Benveniste, ***Essai de grammaire sogdienne,*** II, 222.

In ossetă e problematic dacă aceeași temă poate fi admisă în ***sk'ăt*** „grajd"; cf. G. Morgenstierne, ***An Etym. Vocab.*** *of* ***Pashto,*** Oslo, 1927, p. 32.

' Cf. Walde-Pokorny, ***l.c,*** I, 383.

[8] E. Benveniste, ***l.c,*** II, 221.

[9] Walde-Pokorny, ***l.c,*** I, 399.

[10] W. Geiger, ***Ostiranische Kultur,*** 217 și urm.

De la irani *kat(a)* a fost împrumutat de fino-ugri şi caucazieni[1], iar de la cei dintîi a trecut la slavi[2], dînd astfel o bogată familie de cuvinte, toate cu înţelesul de „casă, colibă".

Avînd această răspîndire, *kal(a)* putem presupune că a ajuns pînă la noi prin neamurile iranice care au înaintat pînă în regiunile carpato-dunărene. Am văzut că alături de *kala* apare, în pehlvi etc, un derivat cu sufixul *-k: katak,* aşa că pentru *cătun* putem reconstrui forma cu suf. *-un: *katun*[3].

însemnînd la început „locuinţă săpată în pămînt", şi, în special, ca adăpost al ciobanilor, *cătun* a fost întrebuinţat mai tîrziu pentru a designa mai multe locuinţe de acest fel, alcătuind un sătuleţ[4]. Chiar ca formă a suferit schimbări, prin unele regiuni, devenind *cătună* şi *colun(ă),* înlocuirea lui ă cu *o* fiind datorită influenţei formelor slave derivate din *kot-*[5].

Prin păstorii noştri, *cătun* a pătruns la slavi: s.-cr. *katun,* însemnînd altădată „sat de păstori români şi albanezi", „sat, ţinut, district", astăzi, „stînă" ; bulg. *katun* „colibă ciobănească, cort de ţigani". Adoptat şi de albanezi[6], am văzut înţelesurile pe care le-a primit în limba lor, iar cînd a fost împrumutat şi de greci i s-au dat alte semnificaţii: XOCTOUVO. apare la scriitorii bizantini cu sensul de „cort, lagăr, tabără de corturi" (un reflex al semnificaţiei de „tabără" îl întîlnim şi în vsl. *katunu),* iar în neogreacă înseamnă „lagăr, casă, odaie"[7].

[1] H. Skdld, ***Die ossel. Lchnwbrter im Ungarischen,*** Lund-Leipzig, 1925, p. 80; cf. B. Munkâcsi, ***Arja is kaukăzusi elemek a finn-magyar nyelvekben,*** 332 urm.

[2] Berneker, ***Slav. etym. Wb.,*** 385; cf. 589.

[3] Pentru acest sufix iranic, cf. ***Grundriss der iran. Phil.,*** I[11], 186, unde, alături de altele, e relevată forma pers. ***hămun*** „cîmpie, şes".

[4] Cu aceeaşi semnificaţie şi la megleniţi, pe cînd la aromâni cuvîntul nu mai apare decît foarte rar; cf. Th. Capidan, ***Dacoromania,*** II, 465; IV, 334, 344.

[5] Cf. Berneker, ***l.c,*** 588; poate pentru mold. ***cotun*** ar fi de admis influenţa rut. ***kut*** „colţ" (comp. ***kutâ*** „parte de sat", I. Bogdan, ***Doc. lui Ştefan cel Mare,*** II, 599), presupunînd că acesta a fost confundat cu ***cot (cotu-nlreg,*** din culegerea lui T. Pamfile, ***Clntcce de ţară,*** 139, nu poate fi o confirmare a acestui amestec de forme, pentru că se poate să fie în loc de ***colunu-ntreg).***

[6] Terminaţia ***-t*** din ***katunt*** nu se poate explica desigur nici cum a încercat M. Vasmer, ***Stud. z. alb. Wortforsch.,*** 29, în ***Acta et comment. Univers. Dorpat.,*** 1921 (v. obiecţiunile lui Jokl, ***Linguist.-kulturhist. Untersuch.,*** 318). Cred că adăugarea lui ***-l*** ar putea fi datorită influenţei lui ***vent (ven)*** „loc, ţară", dîndu-se asemănarea de înţeles şi cu atît mai mult cu cît derivate ale lui ***katunt: katundar, katundzs*** „locuitor de la ţară, ţăran" se întîlnesc cu derivate ale lui ***vent: vendar*** „din acelaşi ţinut", ***vendss*** „locuitor" (G. Meyer, ***Etym. Wb.,*** 469; Christophoridhis, 20).'

[7] Cu înţelesul de „cort" mai e întrebuinţat de grecii din Calabria (G. Rohlfs, ***Etym. Wb. der unterital. Grăzităt,*** 112) şi e de relevat că în graiul tzaco-

Toate aceste variaţiuni semantice se explică deci astfel: înţelesul iniţial de „locuinţă primitivă săpată în pămînt", şi mai ales ca adăpost pentru păstori, a evoluat spre acela de „aşezări de asemenea locuinţe, pe o întindere restrînsă, alcătuind un sătuleţ", dar păstrîndu-se şi pînă azi în unele regiuni concordanţe semantice în legătură cu păstoritul; cum la sudul Dunării altădată, ca şi astăzi prin unele locuri, ciobanii obişnuiau să locuiască sub corturi, cu adăpostirile lor au fost asemuite acelea din taberele militare, aşa că la greci **xa**?ouvoc a primit această accepţiune specială; concomitent, din sensurile referindu-se şi la vieaţa păstorească şi la cea militară, s-a ajuns, în unele părţi, la semnificaţia de „locuinţă în genere, casă, odaie" —- serie semantică bogată ca extinderi şi restrîngeri de înţeles.

Toate aceste trei cuvinte, şi cel din urmă luat de la irani — care, cred, şi de data aceasta că nu pot fi nesocotiţi, ca înrîuriri pe care ni le-au transmis —, vin să pună în evidenţă un aspect caracteristic al vocabularului nostru, cu împrumuturi de o provenienţă sau alta şi designînd o particularitate etnografică cu seculare continui! ăţi.

Grai şi suflet, VII (1937), p. 85-94.

nilor se regăseşte cu semnificaţie păstorească, înseamnă anume „colibă de ciobani" (M. Deffner, AEŞIXOV xrjţ Taaxtmy.vjţ 8taX£xTou, Atena, 1923, p. 176).

DĂRI DE SEAMĂ
SI
INDICAŢII RIBLIOGRAFICE

Dr. SEXTIL PUŞCARIU, *Elymologisches Worterbuch der rumăriischen Sprache. Lateinisches Element,* Heidelberg, 1905, 235 p.

Ca bibliografie, ca folosire a cercetărilor mai nouă asupra limbei române, dicţionarul d-lui Puşcariu va înlocui pe al lui Cihac. Etimologiile lui Cihac au fost mereu rectificate de filologii care au venit după el şi lucrarea d-lui Puşcariu ţine samă de aceste rectificări.

Dar în întocmirea dicţionarului d. Puşcariu a procedat nesistematic şi neconsecvent cînd uneori a trimes de la un număr la altul (aşa *„cest,* v. *acest"),* dar alteori nu (aşa se putea însemna şi *colo,* v. *acolo,* şi curios, o formă ca *înainte* nu e pusă nici amintită la litera *î,* ci e tratată la forma veche *ainte).* în felul acesta, cifra de 1 947 de elemente latine pe care le dă d. Puşcariu este absolut arbitrară — aceleaşi forme revin sub numere deosebite.

D. Puşcariu mai comite o greşală cînd pleacă, la verbe, de la forma persoanei întîi a indic, prezent: *laud, merg.* Aceasta 1-a făcut să puie şi la verbele unipersonale forma persoanei întîi — ceea ce e o enormitate gramaticală şi filologică: găsim aşa *ning* (adecă *eu —), pas* (adecă *eu* —, de la *a păsa)* şi chiar... *ou* (adecă *eu ou, eu mă ou,* cum şi citează d. Puşcariu). Trebuia, fireşte, înşirate verbele la infinitiv.

Sînt şi lipsuri surprinzătoare în cartea d-lui Puşcariu; chiar dintr-un text aşa cunoscut ca *Psaltirea Scheiană* d-sa n-a citat forme latine ca *mărit* = *bărbat, ginere; încăresc* = *încălzesc* (în schimb d-sa înregistrează, după Cihac, forma *festucă* ce se vede imediat că nu e populară, ci introdusă de latinişti).

în etimologii d. Puşcariu azardează de multe ori; se poate să fie derivat *lamură* din **remola,* şi *arici* din **ericlus?* D. Puşcariu aminteşte uneori de etimologii la care s-au gindif d-nn Densusianu si Candrea şi pe care i le-au comunicat în „convorbiri filologice"'. Dar aceste etimologii n-au fost publicate încă de d-mi Densusianu şi Candrea şi nici d. Puşcariu nu i-a întrebat dacă consimt să fie amintite de d-sa. E un exces de zel la d. Puşcariu această grabă de a împărtăşi păreri inedite ale altora. *

Si cu părere de rău trebuie să spunem că întreg dicţionarul se vede că a fost redactat în pripă.

Dicţionarul elementelor latine ale limbei române rămîne de făcut.

Vieaţa nouă, II (1906), 3, p. 69.

UN DICȚIONAR PRETINS ETIMOLOGIC

I

Sînt lucruri aşa de evidente uneori, încît ți se pare inutil să insişti prea mult asupra lor, şi cine scrie azi critică, în literatură ori ştiință, nu trebuie să facă prea multă cheltuială de vorbe pentru ca să-şi spuie părerea asupra unei cărți. In streinătate sînt atîtea reviste care apreţiază publicaţiunile în o pagină, două, dacă nu chiar numai în cîteva rînduri; se relevează ce este mai esențial în ele, se citează cîteva fapte care arată meritele ori păcatele lor — şi publicul ştie ce valoare are cartea care se critică. Dar lumea de la noi nu este încă deprinsă cu acest fel de critică; nu crede că o carte e bună pînă ce nu se ceteşte pagini întregi de laude asupra ei, şiruri lungi de superlative; tot aşa nu se convinge că o carte e rea pînă nu se dau, una după alta, toate greşelile din ea. Dacă se arată numai cîteva — dar dintre acelea care unui înțelegător îi spun destul — se găseşte cutare + cutare să exclame: „Critică pătimaşe!... răutate!".

Aşa exclamau cîțiva cind — acum vreo cinci ani — judecasem într-o pagină o monstruozitate filologică a d-lui Philippide... Dar într-o zi am luat filologia d-lui Philippide şi am arătat — cu citații, cu exemple de care au rîs şi profanii — ce rămîne din ea şi mi-au dat atunci dreptate chiar aceia care-l lăudase înainte[1].

Aceeaşi exclamație cînd anul trecut am vorbit într-o critică scurtă[2] — cum e obiceiul să se vorbească în revistă — de dicționarul d-lui Puşcariu *(Etymologisches Worterbuch der rumänischen Sprache).* Mi s-a spus atunci că apreţierea mea nefavorabilă asupra d-lui Puşcariu era datorită nemulțumirei că i se încredințase d-sale lucrarea dicționarului Academiei; unui din „colegii" mei de la universitate îmi vorbia chiar de un păcat pe care l-aş avea de a nu suferi pe nimeni să lucreze alături de mine şi în aceeaşi direcțiune — şi eu propusesem celor de la Academie să se încredințeze dicționarul la trei colaboratori (şi d-lui Candrea, alături de d. Puşcariu şi mine) şi m-am retras cînd nu mi s-a primit această propunere de tovărăşie filologică.

[1] Cum e judecat acum D. Philippide chiar de junimişti, v. ***Convorbiri literare,*** 1907, p. 205.

[2] Voi. II, p. 69.

Ce spuneam prea pe scurt — pentru cetitorii de la noi — anul trecut, voi spune azi mai pe larg. Şi n-aş fi revenit dacă nu încheiam acea dare de samă cu cuvintele: „Dicționarul elementelor latine ale limbei române rămîne de făcut".

Pentru ca să se vadă că aveam dreptate şi pentru ca să se înțeleagă de ce împreună cu d. Candrea tipărim acum un dicționar al elementelor latine ale limbei române, voi lua dicționarul d-lui Puşcariu şi voi arăta ce este el, ce enormități cuprinde şi cit e de departe de a fi o lucrare la înălțimea progreselor care s-au făcut în filologia noastră şi cea romanică.

Un dicționar cum a voit d. Puşcariu să ne dea nu poate avea, în prima linie, alt scop decît de a arăta bogăția formelor de origine latină ale limbei române. îndeplineşte dicționarul d-sale această elementară condițiune? Nu, şi pentru un motiv foarte simplu. Bogăția, vitalitatea elementelor, de o proveniență sau alta, ale unei limbi nu se judecă numai după cantitatea cuvintelor-tip, ci şi după numărul derivatelor la care acestea au dat naştere. O categoric de elemente egală cu alta, ca număr de cuvinte-tip, are totuşi o mai mare importanță linguistică dacă din aceste cuvinte-tip s-au derivat, într-o categorie, un număr mai mare de forme decit în cealaltă. Să punem alături două cuvinte-tip, unul de origine latină şi altul de origine slavă, şi să vedem deosebirea între ele din acest punct de vedere; aşa d. e. *alb* şi *lacom.* Pe când alături de acest din urmă găsim numai cuvinte derivate ca *lăcomie, ase lacomi,* din cel dintîi şi-a luat naştere o extraordinar de bogată familie de cuvinte, ca *albicios, alburiu, albinei, albui, albuş, albilor, albitură, inălbi* ş. a. Pot fi puse aceste două cuvinte-tip pe acelaşi plan? Desigur că nu; forma latină a fost mai productivă, ceea ce înseamnă că trăieşte mai mult, are mai mare importanță, ca element constitutiv al limbei noastre, pe cînd cea slavă este mai sărac reprezentată în forme secundare, *trăieşte* mai puțin, n-are aceeaşi valoare ca element linguistic.

Astfel trebuie judecate, astfel trebuie prezentate formele unei limbi într-un dicționar.

Cum procedează d. Pușcariu? D-sa înșiră 1 947 elemente latine — vom vedea ce arbitrară este și această cifră — și crede că singure cuvinte-tip (sau derivatele existente deja in latină) pot arăta care este fondul latin al limbei române: derivatele române le-a lăsat la o parte[1]. Să ne închipuim că cineva ar da, după același sistem, un dicționar al elementelor slave și ar însemna în el 1 500, 2 000 de numere. Ar fi acesta un criteriu pentru a judeca fondul latin și cel slav al limbei noastre? Fără numărul mare de derivate la formele latine și fără numărul mult mai restrîns de derivate la formele slave, un dicționar nu ne poate da niciodată o idee de valoarea unor și altora din aceste forme, ca părți constituante ale limbei. De aceea dicționarul dat de Cihac acum treizeci și mai bine de ani este superior, n-a neglijat să înregistreze și derivatele. D. Pușcariu a crezut că se poate dispensa de acest adaus, dar a uitat că în fața criticei nu va putea înlătura învinuirea dreaptă că a voit să-și ușureze munca, fiind grăbit, și că n-a ajuns încă să se pătrundă de spiritul științific larg care deosebește filologia de azi de cea de acum cincizeci de ani. Un dicționar nu mai poate fi azi o lucrare mecanică; el trebuie să dea vieața cuvintelor, cu toate formele, înrudirile lor.

Ziceam că cifra elementelor latine dată de d. Pușcariu este arbitrară. Să ne convingem.

Aceleași forme sînt însemnate de două ori sub numere deosebite: se înregistrează tot sub un număr special variante dialectale ale aceluiași cuvînt tratat aiurea sau vedem citată forma feminină a unui substantiv, pe cînd cea masculină este înregistrată aiurea; așa d. Pușcariu înșiră sub cîte un număr deosebit formele: *acătare,* v. *atare;* ar. *adzun,* v. *ajun;* ar. *amparu,* v. *impar; bulgăr, bulgur,* v. *bulz;* ar. *cantine,* v. *căstin* (de altfel trimiterea e greșită, pentru că forma e tratată sub *căstînu* și *căstin* lipsește); *cel,* v. *acel; acest,* v. *acest; coarnă,* v. *corn; cucă,* v. *cuc;* ar. *culmu,* v. *culme;* ar. *cusurină,* v. *cusurin; cutare,* v. *atare;* fie, v. *fiu; gheabă,*v. *gheb; piersecă,* v. *piersec; porumbă,* v. *porumb; purcea,* v. *purcel; salce,* v. *salcă; soacră,* v. *socru; soață,* v. *soț; ursă,* v. *urs;* ar. *urlică,* v. *urzică; văduv,* v. *văduvă; vătuie,* v. *vătui* ș.a. Cum? sînt aceste forme elemente latine deosebite de acelea la care se

[1] Totuși în unele Jocuri — cum e obiceiul d-lui Pușcariu să n-aibă nici un sistem — ved^m înregistrate derivate; așa ar. ***ascuntiș;*** megl. ***scuncos*** (s. ***ascund);*** și do ce numai acestea? de ce n-au fost citate și ***ascunziș, ascunzătoare*** ș.a.?

I rimele? Atunci de ce d. Pușcariu n-a dat cîte un număr special și **la** forme ca: ar. *adzungtt* (tratat sub *ajung); baier* (s. *baieră);* ar. *aamă* (s. *om); prună* (s. *prim); vară* (s. *văr)* ș.a.? Ar fi putut iu i Iii pul acesta înmulți mereu numărul de elemente latine, și **dară** ar fi fost consecuent ar fi putut lua diferitele forme de timpuri ale verbelor sâ le însemne cu un număr aparte și să trimeată la forma de indicativ sub care le tratează, după sistemul d-sale? Ar fi ajuns atunci la cîteva mii de numere...

Dar ca să se vadă și mai bine cum procedează d. Pușcariu în această parte, lipsa absolută de sistem și inducerea în eroare a color care ar avea păcatul să se încreadă în dicționarul d-sale, să cităm alte cazuri. De ce d. Pușcariu separă *fată* de *făt* și sub n-rile 586, 588 dâ pentru cel dinții etimologia lat. *fetus,* iar pentru cel de al doilea *feta (urs* și *ursă* d.e. sînt tratate la un loc sub nr. 1 836 și se dă acolo și etim. *ursus* si *ursa)?* Se poate să pui sub un n-r po *așijderc* (v. *îndărătnic)* cînd nu e un element nou latin, ci un compromit. latino-slav din *așì (așa) A- -zdere,* și cînd așa c (ratat aiurea? Se poale iarăși să zici: *pănaț* (d. Pușcariu tipărește de două ori greșit *pănat),* v. *parat,* cînd forma întîi e o simplă greșală a copistului? Să dai un număr special de element latin unei greșeli de manuscris — se poate o mai mare cnoimitale? Dar d. Pușcariu merge mai departe. D-sa dăruiește cu un număr și cuvintele care, nu i se par latine sau spune hotărît că nu pot fi; așa: *aprig* „Etymologie unbekannî"'; *biet* „das Wort besser von kslav. *hedlnu* „miser"...; *caua* „soli nacb Tiktin... auf cin lat. imp. *cave...* beriihen, was wenig wahrseheinlich"; *cucă* „Etymologie uiibekannt" (de altfel d. Pușcariu pune uneori paranteze la aceste forme, alteori le uită — încă o probă de grija pe care a pus-o la redactare). Și cînd procedezi în felul acesta nu te sfiești să intitulezi lucrarea: *Dicționar al elementelor „l-a-t-i-n-e"...* Cînd vom avea și noi mai puțin îndrăzneți de aceștia și cînd se va înțelege și la noi că știința o a celor care lucrează conștiincios, ani întregi, și cînd scriu un rînd se gîndesc de zece ori?

Alte mărgăritare filologice: d. Pușcariu înșiră verbele la forma de indicativ, dar, neprevăzător, i s-a întîmplat să ajungă Ia verbul *a oua,* și atunci ce să facă? Altul ar fi fost încurcat; d. Pușcariu, nu; scrie liniștit: *„ou* I, vb. (auch, *mă ou, Sămăn.,* II, 133) Eier legen". Deci: *eu mă ou, tu te oi...* Am căutat și în *Sămănătorul,* unde d. Pușcariu ne trimete, și credeam poate că vreun colaborator al țărăneștei reviste auzise în vreun sat: *eu mă ou;* dar nu, e vorba de o găină care „se ouă". Și tot așa face d. Pușcariu cu verbul *a păsa;* îi dă o formă la persoana I-îi **pas* și observă: „Nur in

îmi pasă". Dacă-i „nur" atunci ce mai caută persoana I-îi? De dragul sistemului? Dar e un sistem acesta, şi nu e destul atîta pentru ca să-i ia cuiva dreptul de a se numi filolog în stare de a da un dicţionar?

Care sînt aptitudinile d-lui Puşcariu pentru un dicţionar se poate vedea şi din cîteva citaţii; aşa la *nişte* observă că cuvîntul se leagă cu forme de singular (ceea ce e absolut fals) şi citează: „am cules nişte fasole şi cartofi", *Noua rev. rom.* I, 36; trebuia citată revista d-lui Motru pentru o construcţie aşa de obişnuită? La *singur,* pentru a arăta că poate avea înţelesul de „allein" şi de „selbst", se citează din *Sămănătorul,* II, 93: „Se duc singuri după hrană"; pentru *urît* cu semnificaţiunea aşa de cunoscută de „verhasst" e citat tot *Sămănătorul...*

E o ocupaţiune care cere multă încordare, aridă pentru unii — filologia; să mulţumim d-lui Puşcariu că e dintre aceia care ne mai înveseleşte.

Şi ne va înveseli şi în n-rul viitor — dicţionarul d-lui Puşcariu e o comoară de distracţiuni filologice şi vom mai avea multe de înşirat.

Vieaţa nouă, III (1907), 5, p. 114—118.

II

Cînd nefilologi vor fi văzut pe d. Puşcariu citînd pasagii din reviste îşi vor fi zis: „Uite, un filolog care ceteşte, adnotează, trebuie să fie un învăţat neobosit".

Şi pe cînd nefilologi admirau — şi admiraţiunea era mai expansivă pe la Braşov, Sibiu, Budapesta — un filolog, doi (nu cred să fie mai mulţi) surîdeau...

Şi se putea să nu surîdă? Voieşti să arăţi că ceteşti literatură nouă, voieşti să pari un spirit curios, cercetător — cum trebuie să fie un filolog — citezi pagini de reviste şi cu toate acestea te arăţi necunoscător de ce s-a scris altădată — o primă condiţiune a adevăratului filolog — şi mai arăţi încă — un alt păcat neiertat unui filolog — că n-ai cetit cu băgare de samă nici măcar dicţionarele, mai bune, mai rele care s-au publicat pînă acum la noi.

D. Puşcariu a cetit *Sămănătorul* şi alte reviste, dar n-a cetit *Psaltirea Scheiană, Codicele Voronetian,* ca să nu vorbesc decît de textele cele mai vechi cunoscute, arhicunoscute şi a căror neglijare nu se poate ierta cuiva care-şi zice filolog. Cîteva probe. *Psaltirea Scheiană,* 38, 4, şi *Codicele Voronetian,* 120, 2, dau cuvîntul *încăresc* din lat. *incalesco* = „încălzezsc"; d. Puşcariu nu citează această formă sub n-rul 811, dă numai pe ar. *încăresc,* ca şi cînd cuvîntul n-ar fi fost cunoscut în dacoromână; *Psaltirea Scheiană* dă, la ps. 18, 6, pe *mărit,* singura urmă în româneşte de lat. *maritus* = „ginere" şi în zadar îl căutăm şi pe acesta la d. Puşcariu; acelaşi text, 37, 7 ş.a. şi *Cod. Voronetian,* 164, 2, dau formele *pârâta, părătare* (îndreptat greşit de d. Sbierea în *vărătare),* cu semnificaţiunea de „a suferi, suferinţă, părere de rău", şi care corespunde lat. *poenitere (*pocnitore);* cuvîntul se mai păstrează azi (îl dă d. Iosif Popovici sub forma *bănătare* în *Rumänische Dialekte,* p. 125, dar îl interpretează greşit, ca derivat din *bănat);* nici acest cuvînt nu e înregistrat de d. Puşcariu, cum nu sînt nici *sur, temoare* din *Ps. Sch.,* 9,7; 41,5; 67,28 ş.a. = lat. *timorem, sonum.* Şi se putea cînd vorbeşti de *înneca, înnota* să nu aminteşti formele din *Cod. Voronetian,* necăfură (cf. şi dial. *necare)* şi *nutare?*

Cum a utilizat d. Puşcariu şi dicţionarele se poate vedea cînd nu găsim înregistrate forme cum sînt: *cărmăna (— scărmăna), încurca, rug* („bucher" şi numele de plantă), *spat* (sub *râspaţ,* d-sa observă: „als das Simplex **spaţ* vergessen wurde..." — dar *spat* e cunoscut, îl dă d. Viciu în *Glosarul* d-sale, chiar şi d. Dame în *Terminologie* ş.a.).

Şi nu sînt singurele forme care lipsesc la d. Puşcariu. De ce d-sa nu aminteşte nimic de *agest, amăgi, argea, mîngîia, spin* (în parte de origine grecească, dar introduse întîi în latina balcanică)? Nu era convins de etimologia lor latină? Dar atunci de ce nu le-a însemnat alături de altele care i se păreau îndoioase şi cărora totuşi le-a dat un loc în dicţionar, cum am văzut? Şi întrucît i s-au părut asemenea cuvinte aşa de „nelatine" cînd — vom aminti mai departe cîteva exemple — forme absolut streine, evidente, au fost considerate de d-sa ca latine?

Nu găsim la d. Puşcariu nici cuvinte ca *adîncă, albeaţă, albioară, urător, arburet* care au toate prototipuri latine atestate; mai amintesc numai în treacăt că d. Puşcariu nu dă la pronumele *eu, el, tu* etc. toate formele celorlalte cazuri care reprezintă bine formele corespunzătoare latine. Şi mai lipsesc la d. Puşcariu multe, multe forme... dar va avea plăcerea să le găsească în dicţionarul pe care-1 tipăresc cu d. Candrea.

Iată încă o dată ce înseamnă la d. Puşcariu cifra de 1 947 elemente latine.

Şi încă tot n-am terminat cu ea, pentru că d. Puşcariu o mai falsifică pentru a treia oară cînd pune în socoteala ei cuvinte care n-au ce căuta printre elementele latine. Aşa: *festucă,* un latinism al autorilor *Lexiconului Budan;* dacă cuvîntul s-ar păstra din latineşte am fi avut *făstucă; leu,* care este sl. *levîi, lew,* pentru că lat. *leo* ar fi dat *ieu; lis,* un cuvînt pe care 1-a găsit la Liuba-Iana şi vine din bulg. *lis* „neted, pleşuv" etc, iar nu, cum vrea d. Puşcariu, dintr-un ipotetic lat. **lissus; matur,* care e sîrb., bulg, *mator* şi nu *lat. maturus,* cum arată accentul; *met,* despre care d. Puşcariu spune: „erhalten ist nur die Partizipialform *mis* (G. Dem. Teodorescu, *Poesii pop.,* 20)"; la G. Dem. Teodorescu cetim:

După ei trimisu-şi-a:
Mis-a zori
Căutători.

Pe acest *mis* d. Puşcariu ni-1 dăruieşte ca un nou element latin (din *minere),* pe cînd'e o simplă scurtare, din *trimis,* cum observase deja într-o notă G. Dem. Teodorescu; se ştie că asemenea scurtări sînt foarte obişnuite în rimele populare. *Mezin* e derivat din *medianus,* dar e vsî. *mezinii;* de altfel forma latină ar fi dat *măzîn. Mînie* ar fi lat. *mania,* dar e imposibil pentru că nu-1 găsim sub forma *mărie* în textele rotacizate (forma ir. *miriu* dată de Maiorescu e falsă); cuvîntul e un împrumut din greceşte. *Partal* e dat ca din lat. *quartarius* (d. Puşcariu nici nu aminteşte de greutăţile fonetice ale acestei etimologii), de fapt bulg. *partalîi. Pilă,* un cuvînt dialectal dat de d. Weigand şi tradus „Fleisch", e derivat din **petia;* dar aceasta ar fi dat *piaţă;* d. Puşcariu uită de *piaţă* şi caută *pită* cam pe unde căutau brînză strămoşii d-sale în filologie de la *Lexiconul Budan,* care scriau flămînzi de etimologii: *„brînză...* a lat. *prandium,* id enim est pauperum prandium cum potenta". *Toartă* ar fi lat. **torc(u)la,* după o minunată lege fonetică a d-lui Puşcariu — cei care înţeleg altfel filologia vor spune totdeauna că *torc(u)la* n-ar fi putut da decît *toarche; toartă* e un neologism. Despre megl. *urnă* d. Puşcariu spune că e lat. *humus,* pe cînd nu poate fi decît bulg. *huma,* neogr. x ^ ▫ ; a uitat d. Puşcariu că *h* cade în meglenita? Am mai putea aminti că d. Puşcariu susţine cu prea multă uşurinţă că provincialismul *Curtu* „Name der Hunde ohne Schwanz" e lat. *curtus,* pe cînd trebuia să se gîndească mai curînd la ung. *hurta,* şi că ar. *furnu* poate fi mai curînd un împrumut din neogrecească (<poopvos) decît lat. *furnus.*

Din formele înşirate se poate vedea că d. Puşcariu e departe de a avea o pregătire serioasă filologică, pentru că comite, pe lîngă altele, greşeli neiertate de fonetică.

Dar ca să ne convingem şi mai bine de cunoştinţele filologice ale d-lui Puşcariu şi de nemgrijirea cu care a lucrat dicţionarul să luăm o serie de alte etimologii şi să vedem cum le prezintă d-sa.

Baier e derivat din *varius;* ca să-şi apere etimologia d. Puşcariu trimete ia un articol în care a susţinut o copilărească teorie fonetică; după d-sa *varius* ar fi devenit *baier* prin trecerea lui *i* înaintea lui *r,* clar nu se îngrijeşte să ne spună de ce *arius* d.e. a rămas *-ar* şi nu a dat *-aier (argentarius* ar fi trebuit să devie *argintaier* ş.a.).

Caier ar *ţi carium,* după aceeaşi imposibilă transformare fonetică închipuită pentru *baier.*

Cărăbuş — să citām aici: „scheint eine Entstellung von *scarabaeus* formell wiirde ein **(s)carab* + *busceus* passen, dessen zweiter Bestandteil zu **buscus* Wald gehoren wiirde". Nici cînd începe să silabisească cineva alfabetul filologiei nu s-ar putea gîndi la o asemenea monstruozitate etimologică.

Castru (ar.), d-lui Puşcariu nu i se pare imposibilă păstrarea acestei forme (= lat. *castrum)* în aromână, cu toate că ar fi trebuit să se gîndească că un asemenea cuvînt din vieaţa militară romană ar fi fost o mirare să se conserve la noi. Puţină îndoială îl face totuşi pe d. Puşcariu să pună un semn de întrebare şi să creadă că poate e un latinism. Dar cum era posibil un asemenea latinism în aromână? D. Puşcariu ar fi putut căuta într-un dicţionar neogrec şi ar fi găsit pe xacrTpov care a dat forma aromână.

Cearcăn =circinus, atîta tot; d. Puşcariu se crede dispensat să arate că forma românească nu poate* reproduce normai foneticeşte^ cuvîntul latin; cum *-ci-* a putut deveni *-că-,* aceasta nu-1 îngrijeşte de loc.

Cunosc, d. Puşcariu spune că vine din lat. vulg. **conosco* = lat. clas. *cognosco;* dar era aşa de evident să vezi că nu poţi pleca de la o asemenea formă, pentru că în regiunile cu rotacism nu găsim pe *n* trecut la *r* (în ir. se zice *cunosc).* Numai o formă cu doi *n, *connosco,* se împacă cu fonetismul românesc — şi studenţii mei de la Universitate ştiu de mult lucrul acesta'elementar.

Dărim; pentru ca să-şi susţină etimologia **derimo,* d. Puşcariu citează ar. *dirim,* dar d-sa falsifică forma aromână, care *e dirin* şi înseamnă altceva: „chinuiesc, prăpădesc", pentru că vine din **derenare.*

Depărtez = H-equartare care ar fi însemnat „aus einem Quartier (Stadviertel) vertrieben"; e amuzant şi aici procedeul d-lui

Puşcariu: ca să pară convingător, atribuie lui *quartus* înţelesul de'„quartier (Stadtviertel)", înţeles necunoscut în latineşte. Ce înseamnă a căuta să fii original unde nu trebuie ! S-a spus de atîta timp că *depărta* nu poate fi decît un derivat din *departe,* dar numai d. Puşcariu nu e mulţumit.

Descurc = **deobscurico,* prin suprimarea silabei *ob;* d. Puşcariu taie la silabe cum îi convine; alţi filologi sînt mai puţin cruzi decît d-sa, pentru că ştiu că ştiinţa nu iartă asemenea operaţiuni de măcelar.

Foiesc; cu acest cuvînt d. Puşcariu e zgîrcit, nu-i dă nici *o* etimologie.

Fust, aşa scrie d. Puşcariu, dar dacă ar fi cetit mai multe texte vechi române ar fi văzut că forma atestată e *fuste.*

Ginere, se citează alături ir. *ziner,* dar un lucru elementar lipsa lui *n* rotacizat, putea arăta d-lui Puşcariu că forma nu poate fi curat istroromână e dată numai de Maiorescu şi e suspectă. Tot aşa sub *ajun* d. Puşcariu citează ir. *zun,* dat tot de Maiorescu şi care se vede cit de colo că nu poate fi o formă bună; ar trebui să avem *zur.*

Glotsă (ar.) ar fi „postverbale Bildung aus *glutsire"* din lat. *glocire;* cum rămîne însă cu grupul *gl* care în aromână devine *gl'?*

înduplec, d. Puşcariu nu cunoaşte forma simplă din textele vechi (în *Ps. Scheiană* 68, 24 găsim: *spirare duplecată)^* şi din ce spune despre înţelesul cuvîntului se vede că d-sa n-a căutat bine în dicţionarele latine să vadă că *duplicare* înseamnă şi „courber, ployer".

**lngreuiez* = **ingrevare,* foneticeşte e imposibilă această derivare; d. Puşcariu nu ştie că forma veche e *îngreoia* şi ca atare derivă din *greoi.*

întețesc s-ar putea să fie din *Hncețesc* (derivat din lat. *incitus),* care ar fi ajuns la forma actuală prin... disimilaţiune. Mari minuni mai poate face disimilaţiunea, după credinţa d-lui Puşcariu.

Lamură ar fi **remola;* nu-1 va fi mustrînd pe d. Puşcariu nici acum conştiinţa de asemenea păcate pe care le-a făcut pe sama foneticei?'Şi păcatul ar trebui să-l neliniştească şi mai mult cînd a falsificat forma românească şi a scris *lamură,* pe cînd se zice *lamură* şi dicţionarele dau numai forma aceasta. D. Puşcariu avea nevoie de un *ă* pentru ca să-şi apere etimologia.

Mâmăruță „Marienkâfer scheint auf *mamma A- *erucula...* zuriickgehen". Nici măcar la „scheint" nu s-ar putea gîndi un filolog care şi-ar aduce aminte că de la Laurian şi Massim au trecut vreo treizeci de ani.

Mişină = *mixtionem;* ar fi trebuit să avem *mâşună;* de altfel cuvîntul se accentuează *mişină* şi era destul atîta ca să nu te gîndeşti la o asemenea etimologie; d. Puşcariu recurge şi aici la un „truc" — nu pune accentul ca să nu pară prea bătătoare la ochi lipsa de asemănare între forma română şi cea latină.

Nelutatec e un cuvînt obscur de la Dosoftei, dar d. Puşcariu crezînd că unui filolog îi e iertat să-şi închipuiască orişice' şi să facă, fără nici o probă, apropieri de cuvinte, admite că' poate fi tradus cu „uniiberwindlich" şi-1 derivă dintr-un lat. **luctaticus.* Se serveşte chiar de această formă nesigură pentru a confirma o lege fonetică (reducerea lui *et* la *t* în silabă atonă).

Pleoapă ar fi din lat. **pupula* — **pupla* —**pluppa* — **pluppea.* D. Puşcariu se inspiră probabil pentru etimologii ascultînd cuvintele din jocurile de copii.

Pots (megl.) = *poclum;* dar imediat urmează observaţiunea că poate fi alb. *pots.* D. Puşcariu ezită, altul n-ar fi stat la îndoială.

Retz = **recaedio,* iarăşi prin marea făcătoare de minuni disimilaţiune!

Uorbili ocli (megl.) „tîmple" ar cuprinde în partea întîi pe lat. *orbis,* dar e adj. *orb:* în Bănat se zice *ochiu ăl orb* „tîmplă", şi acelaşi înţeles îl au bulg. *slepo oko (slepă* = „orb") şi serbocroat *slijepo oko.*

Să nu ne mirăm de aceste erezii ale d-lui Puşcariu în filologia românească — d-sa nu e stăpîn pe lucruri elementare din filologia generală, din filologia romanică.

D-sa crede că *fulgur* devenise în latina vulgară *fulger* prin disimilaţiune. Ce vor zice elevii d-sale cînd vor ceti poate sau vor învăţa de la alţii ce este adevărata disimilaţiune? în privinţa romanisticei i s-ar putea spune d-lui Puşcariu că n-are iarăşi nici un sistem cînd citează cuvintele romanice, îngrămădeşte fără rost forme dialectale. Dar ce să mai zicem cînd d-sa dă alături de *aşchie* o formă italiană *aşchia* care nu există? Poate d-sa grăbit a văzut în vreun dicţionar *aschio* şi crezînd că e forma corespunzătoare celei româneşti a însemnat-o şi n-a rămas de Ioc surprins de ea. Lîngă *avere* (s. *am)* „Reichtum", d. Puşcariu citează pe lionezul *avair* „Bienenstock", care se vede cît de colo că nu poate avea nimic de-a face cu forma românească; d. Puşcariu n-a văzut că e un derivat din *apis* „albină".

Nu mai vorbesc de greşelile de transcriere prea bătătoare la ochi, ca sardul *stedda* în loc de *isteddu* (s. *stea)* ş.a. Sînt greşeli şi greşeli... şi în filologie uneori tiparul aduce cîte o mică surpriză, dar asemenea greşeli, mici scăpări din vedere, se disting îndată

de greşeli mai grave, provenite din ignoranță, din nefamiliarizare suficientă cu lucrurile scrise, din neglijența sistematică. Şi altcineva, cunoscîndu-şi atîtea slăbiciuni, ar fi fost mai puțin încrezător, mai modest, mai puțin stăpînit de ideea că este atotştiutor. D. Puşcariu n-are nici această calitate. La cuvîntul *femeie* d-sa spune: „ausser ven. *famedza,* pad. *fameya* hat das Wort *familia* liberal gelehrte Gestalt". Dar a cercetat d. Puşcariu ca să vadă că cuvîntul există şi în friulană şi în boloneză, veroneză, mantovană, abruzzeză etc? Despre *cărindar* d. Puşcariu zice: „mir ist das Wort unbekannt". Cum „unbekannt"? Şi ce cercetări dialectologice a făcut d. Puşcariu pentru ca să spună cu aer de autoritate că nu cunoaşte cuvîntul? A fost în adevăr d. Puşcariu prin Țara Făgăraşului, dar ştim ce dialectologie a făcut d-sa pe acolo şi mai bine tăcem... Tot „unbekannt" îi e d-lui Puşcariu *păcuină;* dacă ar fi cetit *Şezătoarea* l-ar fi găsit în voi. 111, 24; tot „unbekannt" *rugum* (s. *rumeg),* şi cu aceeaşi hotărâre spune d-sa despre *răpeiune:* „wieForm und Geschlecht bcweiscn, gelclirter Bildung". *Răpeiune* — cuvînt savant!

Dar să ne mirăm de aceste lucruri cînd d. Puşcariu mi ştie nici să cetească cărți româneşti, nu ştie să se folosească de modest a-i bibliotecă? Nici o exagerare. D. Puşcariu vede în *Megleno-românii* d-lui Papahagi sub euvinlul *ac:* „ac, obiectele argint, 30,61"; d. Papahagi trimete la un pasaj din cartea d-sale unde sub rubrica „obiecte de argint" dă cîteva numiri de obiecte caic se lucrează în Meglenia şi aminteşte şi cuvîntul *ac.* I). Puşcariu nu are curiozitatea să cetească ce a spus d. Papahagi şi însemnă sub *ac:* „auch Gegenstand aus Silber". Sub *acum* d. Puşcariu dă alături de forma dr. *acu* pe megl. *(a)cu.* Dar în meglenită forma nu există de fapt. Ce s-a întîmplat? D. Puşcariu a văzut în cartea amintită a d-lui Papahagi forma *acu* înregistrată în glosar; s-a mulțumit cu atît; nu s-a uitat mai departe — meglenitul *acu* înseamnă „dacă" şi e bulg. *ako,* deci n-arc nimic a face cu adv. dr. *acu.* Tot aşa găseşte d. Puşcariu la Liuba şi lana *cattnă* „ocnă" şi-1 traduce prin „Loch". Dar d. Puşcariu se întrece pe sine cînd descopere (s. *nepoată)* forma *nepoță* căreia-i dăruieşte prototipul latin *nepotia.Ce* i s-a întîmplat iarăşi d-lui Puşcariu? Ceteşte la Liuba şi lana forma *nepoță,* care nu e decît o formă provincială pentru *nepotea* (diminutivul din *nepoată)* şi nici mai mult nici mai puțin crede că e lat. *nepotia* şi scrie „wohl *nepoată* zu Iesen". Dar să punem pe d. Puşcariu față în față cu d-nii Liuba şi lana şi să vedem dacă vinovatul nu se va recunoaşte; în monografia satului Maidan aceştia scriu la p. 25: *„nepot (nepoțel), nepoată (nepoță), văr (văruț), vară (văruică, verişoară)...".* Trebuie mult «•uiva pînă să vadă că *nepoță* e diminutivul corespunzător lui *nepoțel,* cum arată şi celelalte forme din paranteze care sînt date Iof ca diminutive?

Am rîde şi acum, dar întâmplarea e prea jalnică.

Şi iată cum se întîmplă ca d. Puşcariu să ne arate că nu ştie să facă un dicționar nici măcar de două sute de pagini şi că trebuie «•liiar să mai învețe să cetească.

Şi totuşi d. Puşcariu nu s-a sfiit să spună în prefață că dicționarul d-sale stă „auf der Hohe der heutigen Wissenschaft". Pentru «•a să vadă cineva înălțimea ştiinței îi trebuie alți ochi decît ai d-lui Puşcariu. Şi miopiei d-sale nu i-a folosit nici ajutorul d-lui Meyer-Lubke care — cum mărturiseşte singur în prefață — i-a celit manuscrisul. De ce d. Meyer-Liibke nu l-a sfătuit să mai păstreze dicționarul în cartoane şi să aştepte ca ştiința să se coboare pînă la d-sa?

Viealța nouă, III (1907), 6, p. 125-132.

S. PUŞCARIU, *Din perspectiva Dicționarului,* I, III, în *Dacoromania,* I, 73—108; II, 19—84.

După materialul pe care i-1 pun la îndemînă fişele Dicționa rului Academiei, Sextil Puşcariu publică o serie de observațiuni privitoare la unele chestiuni de filologie.

în prima parte e studiată onomatopeea în limba română, şi atențiunea pe care i-o acordă Puşcariu pleacă probabil de la sugestiuni pe care i le-a dat dicționarul etimologic al lui Meyer-Lubke, unde onomatopeile sînt ținute în samă, dar de multe ori cu un zel exagerat şi ducind la interpretări contestabile.

Unele onomatopei sînt bine explicate, şi asupra formelor de această categorie referindu-se la derivațiunea verbală Puşcariu ajunge la constatări juste, mai ales în legătură cu gramatica slavă. I-a scăpat însă din vedere studiul lui D. Boranic[1] asupra onomatopeilor din limbile slave (cu referințe şi la alte domenii), unde ar fi putut găsi indicații folositoare şi puncte de comparație care ar fi schimbat părerile pe care le exprimă asupra unor forme. Consultând numai pe Berneker şi Miklosich, unele apropieri care trebuiau relevate i-au rămas streine şi de aceea vedem date ca onomatopei româneşti cîteva care-şi găsesc, într-un sens sau întraltul, corespunzătorul lor în slavă[2]. Desigur că originea multor

[1] ***Onomatopcjske rijeci na zivotinjc u slavenskim jezicima,*** în ***Rad jugosl. Akad.,*** LXXII (1909), 1 urm.

[2] E o greşală şi cînd Puşcariu consideră ca formațiune românească o formă cum e ***țintar*** care ar fi din ***țț*** prin nazalizare (91); în explicarea lui nu se poate lăsa la o parte acel zinza1a etc. pe care l-am semnalat din ***Corpus gloss. lat.*** (v. ***Hist. dc la l. roum.,*** I, 198, şi cf. Meyer-Lubke,

onomatopei nu poate fi localizată ca a altor cuvinte, cum remarcă si Puşcariu, dar sînt cazuri în care se poate ajunge la unele precizări ori să se arate mai de aproape formele corespunzătoare din alte limbi.

Pentru prezentarea mai limpede a formelor şi înlesnirea de a fi urmărite poate ar fi fost bine ca ele să fie grupate după cum exprimă sunete din natură, sunete produse de om etc; o grupare în sensul acesta găsim numai într-o notă referitoare la o categorie de onomatopei; ea putea fi generalizată.

A treia parte[1] — legată cam artificial de „perspectiva" dicționarului — tratează despre legile fonetice[2]. Subiect ducînd la discuții oțioase, pentru că după cum spuneam în altă parte a revistei (3), de fapt nimeni nu contestă azi legile fonetice; rolul perturbator al unor factori (analogia, întrebuințarea unor cuvinte în condițiuni speciale, asimilația ttc), abaterile de la evoluții fonetice constatate în cazuri anumite, sînt recunoscute de toți filologii, cum se recunoaşte că „legile fonetice" nu pot fi înțelese în aceiaşi fel ca „legile" din ştiințele matematice sau fizice. Reluînd chestiunea, Puşcariu găseşte mai mult un prilej de înşirare a cîtorva observațiuni cu privire la fapte ştiute sau asupra cărora ține să afirme o părere. în legătură cu transformările fonetice una din părerile pe care caută să o evidențieze prin mai multe exemple este aceea despre rolul pe care îl au conştientul, anumite preocupațiuni, în asemenea transformări. Fără îndoială că acestui factor trebuie să-i acordăm importanța reală, aşa cum reiese din constatări pe care le putem face, dar sînt rezerve ce se impun şi Puşcariu nu ține samă totdeauna de ele. Aceasta îl duce la explicațiuni hazardate. Astfel, cînd se ocupă de prefacerea lui *l* intervocalic latin în *r:* „Pe vremea cînd *l* între vocale începea să se pronunțe *r,* nu era nevoie ca un individ să audă de la cei din jurul său toate cuvintele limbei cu *l* intervocalic schimbat în *r,* spre a le imita, ci era de ajuns ca individul cu talent de limbă să audă cîteva din ele pentru

Rom. etym. Wb., 9623); de altfel Puşcariu, în ***Etym. Wb.,*** 1739, admisese mai înainte această etimologie şi nu văd motivele care l-au făcut să renunțe la ea.

[1] Partea a doua a apărut separat, ca omagiu închinat lui Schuchardt (Cluj, 1922), şi ne ocupăm aici numai de ce s-a publicat în ***Dacoromania.***

[2] Puşcariu le zice „fonologice", adoptînd un termen şi distincțiuni ale lui Fr. de Saussure. Cred că nu are nici o rațiune preferința pentru „fonologie" şi cine e familiarizat cu problemele de filologie nu poate face confuziuni care lui Puşcariu i se par că vin din întrebuințarea lui „fonetic". Cum după „semasioîogie" şi „semasiologic" s-au fixat prin uz astăzi termenii „semantică" şi „semantic", mi se pare că nu avem de ce renunța la „fonetic" pentru „fonologie", în toate cazurile.

ca să-şi dea samă de raportul constant intre cele două fapte lingvistice..., spre a generaliza rostirea adoptată asupra tuturor cazurilor similare" (46—47). Dacă s-ar fi intîmplat altfel, ar trebui să presupunem că strămoşi ai noştri şi-au dat samă că nu trebuiau să schimbe pe *l* în r în forme ca *filius,* să-i socotim eu alte cuvinte ca foarte subtili fonetişti. De ce *l* nu a trecut la r şi în *filius* sau. forme asemă;)floare, cu / dinaintea lui *i* in hiat, aceasta nu ni se explică prin afirmația lui Puşcariu —şi c curios acest fel de a-ți reprezenta schimbările fonetice[1].

Afingînd problema inmiririei graiurilor autohtone asupra limbei latine transplantate in diferite regiuni, Puşcariu (79 —80) crede că nu se poate atribui multă însemnătate acestei înrîuriri, că nu datori!ă ci s-ar fi schimbat într-un fel sau altul aspectul fonetic al Jalnici vulgare din Dacia, Rcția, Galia etc. După părerea sa, o influență hotăritoare în acest sens ar fi avut decăderea curtinei latine: dacă in limbile romanice constatăm atîtea abateri de la latină, ele ar fi în marc parte urmarea dezagregărei de la un timp a cullnroi latine, cind şi limba nu mai era orientată de o puternică tradiție, rămînea prea departe de preocupațiuni superioare şi, fără impuneri, fără control, trebuia in mod fatal să sufere numeroase alterări. Indirect Puşcariu lasă să se înțeleagă că fiecare[1] din limbile romanice, după aspectul ei mai apropiat ori mai îndepărtat do latină, ar reflecta condițiunile culturale ale țărilor unde e vorbită una sau alta din aceste limbi: acolo unde decăderea cult urci latine a fost mai accentuată şi limba s-a îndepărtat mai mult de formele ei originare. Cum se explică atunci că franceza s-a abătut mai mult de la latină decît româna, cu toate că in Galia cultura latină s-a menținut în cursul evului mediu la un nivel pe care noi nu l-am mai cunoscut timp de atîtea veacuri?

Nu trebuie niciodată să explicăm cu o formulă, două, fapte complexe, şi în studiul lui Puşcariu vedem prea mult tendința s implifieărilor[1].

Grai şi sufle!, I (1923), 1, p. 156-159.

[1] Cam în acelaşi chip îşi înfățişează Puşcariu (84) dispariția rotacismului în dacoromână. Cei care rosteau *bire* auzind pe alții spunînd *bine* şi „recunoscînd condițiile" încarc *n* se deosebea de *r* pronunțat de ei au adoptat formele cu ***n.*** Puşcariu atribuie astfel țăranilor noşlri aptitudini de a distinge sunetele după condițiuni speciale în care se găseau ele, după originea lor; dinsul crede prin urmare că cei care ziceau *bire* şi-ar fi dat samă că un cuvînt slav ca *zare* nu prezenta un *r* rezultat din ***n,*** ca în *bire,* şi l-au lăsat neschimbat, continuind să zică *zare,* nu *zâne.* A-ți imagina astfel procesele fonetice e a transpune cărturărism filologic în vieața limbei. Rotacismul nu a putut să dispară prin deducțiuni presupuse de Puşcariu ca putînd fi făcute de țărani, ci în urma altor cauze, mai complexe şi mai naturale. Nu pot intra în dezvoltări aici pentru a lămuri acest fenomen din limba noastră. Mă mărginesc să amintesc că dispariția rotacismului a trebuit să se producă prin impunerea directă a fiecărei forme nerotacizate din alte părți şi e desigur în legătură cu translocări de populație, fie că aceia care rosteau ***bine*** s-au risipit prin alte ținuturi, fie câ lîngă sau printre ei s-au găsit de aceia care nu vorbeau cu rotacism şi au exercitat asupra lor, de la o vreme, un ascendent pentru motive, în împrejurări variind după regiuni şi rămînînd să fie precizate.

[1] Aş releva şi nepotrivirea cu un articol ştiințific a unor observații prea elementare ori a comparațiilor improprii, ca în pasajele de la pag. 60, 71, 84, unde se vorbeşte de vîrsfa copilăriei, de insi inelul imitărei la „puii de găină" şi de rezistență împotriva „infecției". Nici exprimarea nu e destul de îngrijită (ca la pag. 27: „... a înghesui o sumă cit mai marc de indivizi..." sau la pag. 64: „...cer o economie considerabilă cu porția de aer") — filologia ne deprinde să distingem mai bine valoarea cuvintelor, nuanțările lor, şi în scris nu ne putem opri la expresii oricum ar fi, repede găsite de orişicine.

G. GIUGLEA, *Cuvinte şi lucruri,* extras din *Dacoromania,* II, pag. 327—402

Ca o aplicare, prin traducere, a metodei închise în formula „Worter und Sachen", studiul lui G. Giuglea caută în primul rînd să lămurească originea cuvîntului *strungă.* Pentru aceasta, după informaţii personale sau comunicate, ni se spune de la început cum trebuie să considerăm această formă, care ar fi înţelesul ei primitiv. Acest înţeles e dus în favoarea tezei pe care o urmăreşte autorul, că *strungă* ar fi însemnat, propriu-zis, la origine nu îngrădirea în care sînt duse oile la muls, ci deschizătura prin care ele sînt minate acolo. Dovezile aduse nu ne conving însă, pentru că nu vedem cum s-ar fi stăruit mai întîi să se numească o parte a „lucrului", lăsîndu-se fără denumire generală lucrul însuşi, pe cînd ne putem mai uşor explica restrîngerea înţelesului de la cel general, cum s-a întîmplat prin unele locuri, unde *strungă* e luat ca parte, ca deschizătura prin care trec oile în împrejmuirea unde trebuie mulse. Mărturia aromânei e, de altmintrelea, hotărîtoare, cred, pentru că acolo *strunga* este îngrădirea unde sînt duse oile şi pentru locul de trecere prin ea se întrebuinţează cuvîntul *arugă* < lat. r u g a .

Obiecţiuni şi mai multe, decisive chiar, se pot aduce la explicaţia etimologică pe care o încearcă Giuglea. După părerea sa, *strungă* ar fi germanic. Realitatea faptelor ne spune de la început că ar fi de tot surprinzătoare prezenţa acestui germanism în terminologia noastră tipică păstorească. Cum vocabularul păstoresc germanic cuprinde o sumă de termeni latini sau de altă origine streină, dovedind că păstoritul nu a fost la popoarele germanice o îndeletnicire străveche şi de importanţa pe care a avut-o la

alte popoare, ne-ar mira ca păstorii noştri să fi împrumutat din timpurile cele mai depărtate un cuvînt tocmai germanic.

Dar să urmărim filologiceşte *strunga.* Din germanicul *stânga* zice Giuglea s-a ajuns la *strungă* prin contaminare cu **rugă* ce a putut exista şi în dacoromână, cît timp îl găsim păstrat pînă azi în aromână sub forma *arugă. Stânga* ar fi însemnat lemnul pus la uşa îngrădirei unde erau trecute oile şi, cum această uşe era numită **rugă,* apropierea „lucrurilor" ar fi dus la apropierea cuvintelor, la contopirea lui **stîngă* (rezultat, după fonetica românească, din *germ. stânga)* cu **rugă,* de *undeslrungă* — o formă deci mixtă, hibridă. în sprijinul părerei sale Giuglea aminteşte pe vegl. *strunga* şi triest. *strunga* care înseamnă „barieră la vamă", înţeles care i se pare lui Giuglea că nu poate fi despărţit de al românescului *strungă* aşa cum i-1 atribuie ca fiind cel primitiv. Lăsînd la o parte artificialitatea fuziunei lui **stîngâ* cu *rugă* — împotriva ei vorbeşte şi împrejurarea că în aromână *arugă* este pînă astăzi bine distins de *strungă* —, ne întrebăm dacă pentru această formă nu găsim aiurea ceva mai apropiat decît germanicul *stânga,* adus aşa de hazardat în discuţie de Giuglea. Admiţînd că *strungă* a trebuit să însemne la început „un loc îngrădit, o încercuire" — şi cred că nu putem renunţa la această părere —, atunci se poate oare să nu ţinem de loc samă de gr. o-TpOYYOXor, însemnînd „rotund" şi la care s-au gîndit şi alţii pentru a explica *strunga?*[1] Asemănarea cu vegl. *strunga* şi'triest. *strângă* — lăsate, de altfel, nebinelămurite de Giuglea, decît doar că vede în ele reflexe îndepărtate ale formei „create" la noi[2] — îşi pierde şi ea orice valoare după o constatare pe care Giuglea a pierdut-o din vedere. în basca există formele *hestrango* „grand pieu", *estrongo* „palis, pieu de haie" şi derivatul *eslrongodi* „palissade"[3]. Acestea nu pot fi desigur despărţite de cuvintele din vegliotă şi triestină, aşa că reclamă o explicaţie comună. împrumuturi din spaniolă nu par să fie, pentru că nu găsim acolo nimic echivalent sau dacă am admite aceasta ar trebui să presupunem că au existat în spaniolă forme identice şi au dispărut sau poate se aud în vreun dialect şi nu au fost semnalate pînă acum. în orice caz, originea lor nu poate fi decît germanică. Dar dacă plecăm de la *stânga,* rămîne neexplicat fonetismul; acesta se

[1] Desigur că nu ne putem referi la lit. ***strungas*** „retezat" şi ***striugas*** „scurt", care prezintă o asemănare numai în formă şi aparţin altei'rădăcini.

[2] Nesatisfăcătoare rămîn şi explicaţiile date de Schu'chardt si Bartoli (v. Meyer-Liibke, ***Rom. etym. Wb.,*** 8227).

[3] Azkue, ***Dicc. vasco-esp.-franc,*** I, 284.

lămureşte însă de îndată ce ne referim la alte forme germanice: găsim astfel temele *strâng-, strung- (strunk-)* cu înţelesul de „trunchi subţire, vergea"[1], care se apropie de acela al formelor basce. Deci din aceste teme, direct sau poate prin contaminarea lor cu *stânga,* se pot explica şi basc. *hestrango, estrongo* şi triest. *strângă,* vegl. *strongo.* Dar atunci nu mai avem de ce să recurgem la *strungă,* pentru a-i găsi filiaţiunea cu vegl. *strunga,* cum a făcut Giuglea, şi germanismul acestuia, ca şi al celorlalte forme — explicabil acolo — nu are ce căuta cînd este vorba de cuvîntul nostru păstoresc.

Stăruinţa de a descoperi elemente vechi germanice în limba noastră duce pe Giuglea la alte etimologii, nu mai puţin contestabile. După d-sa, tot germanic ar fi *a băga* < langob. *bauga* „inel" (semnificaţia lui primordială ar fi „a pune în cătuşe"). Dar foneticeşte etimologia aceasta e neadmisibilă: un derivat verbal din *bauga* trebuia să dea **boga* sau **buga*[2]. *A zgribuli* nu poate fi nici el germanic, din mgs. *griuwel.* Se aseamănă cu lit. *drebulys* „friguri, fior" < *drebeti* „a tremura"[3], dar nu vedem prin ce intermediare l-am putea pune în legătură cu acesta. Cuvîntul cred că este slav şi rezultat din vreo contaminare, la care ar fi poate de ţinut în samă slovenul *zgrbljen* „încreţit" şi ruîcanul *dryguliti, zdrygnuti* „a tremura, a zgribuli"[4]. Pentru *nastur* Giuglea admite derivarea directă din got. *nastilo,* dar •originea acestuia e dubioasă — nu ştim sigur dacă avem de-a face cu un element adevărat germanic sau împrumutat[5] — şi «hiar dacă am admite germanismul lui, am putea pleca de la el ca formă latinizată, adoptată relativ devreme, ca şi altele, de latini de la germani. Istoria cuvîntului e obscură, cum am arătat împreună cu Candrea în dicţionarul etimologic (n-rul 1209), aşa că nu te poţi uşor opri la o părere cum este aceea pe care o susţine Giuglea. Nu vom insista mai mult asupra altor etimologii germanice propuse de Giuglea — sînt tot aşa de puţin convingătoare

[1] Falk-Torp, ***Wortsch. der germ. Spracheinh.***, 498, 503.

[2] Giuglea invocă pe ***răposa*** care ar fi din ****răpăsa,*** cu reducerea lui ***au*** •aton la ***a, ă;*** dar formele vechi ***răpousa, răpoosa*** arată bine că infinitivul ***repausare*** a devenit ****răpăusare, răpousare, răpoosare, răposare*** (ar. ***arăpăsare*** nu arată propriu-zis schimbarea lui ***au*** în ***ă,*** ci e rezultat din ****arăpăfsare,*** •cu reducerea grupului ***fs*** la s). Cît despre vrom. ***plasa*** mă mir că Giuglea mai crede, după Puşcariu, în originea lui latină (< *p l a u s a r e), cînd este un slavism ***(plesati).***

[3] Cf. H. Hirt, ***Der indogerm. Vok.,*** 83.

[4] Cf. E. Berneker, ***Slav. etym. Wb.,*** I, 231.

[5] înrudirea lui cu forme indoeuropene nu e tocmai clară şi singuri germaniştii recunosc aceasta (cf. F. Kluge, ***Etym. Wb.,*** 325).

(amărăsc se poate explica, fără germanicul *marrjan,* din *amăresc* prin trecerea la seria verbelor în *-ăsc,* şi în aromână şi în meglenită, sub influenţa lui *urăsc* care singur în dialectele noastre se intîlnesc cu *amăresc,* ca latinisme prezentînd pe *-esco* după un *r* fie simplu, fie dublu, şi cel dintîi putea influenţa pe al doilea: *creţ* ar putea fi latin, dintr-un *c î r r i c i u s < cî r r u s, cu sincopa lui *i* în prima silabă ca în *creier; stinghe* nu e imposibil să fie un germanism dialectal nou introdus prin meseriaşi, cu toate că derivaţia care s-a propus din slavă nu poate fi cu totul neglijată; cît despre *gudura* nu vedem cum ar veni din germanicul *gud-, god-* „porc" prin înţelesul intermediar..., „a da cu rîtul grohăind").

Plecînd nu de la limbile germanice, dar de la latină, Giuglea crede că poate stabili etimologii nouă pentru alte cîteva cuvinte. Aşa, *bumb* ar fi lat. b o m b u s , pe cînd cred că nu se poate renunţa la ung. *gomb* şi sl. *gumb*[1], admiţînd însă, fireşte influenţa altui cuvînt[2]. Pentru *stînă* Giuglea crede că se poate pleca de la *s a e p- t a n a ; dar sincopa presupusă de Giuglea *(*sătină > stînă),* e greu de admis într-un asemenea cuvînt *(sătul* nu s-a redus la *stul* decît în compusul *destul* şi acolo prin fonetică sintactică). Originea lui *stînă* nu poate fi explicată prin combinaţiuni artificiale, ci în legătură cu întreaga noastră vieaţă păstorească — de altfel, mă voi ocupa do acest cuvînt în continuarea la *Iranoromanica.*

*Grai **şi suflet,*** I, (1923), 1, p. 161-165.

[1] E. Berneker, ***l.c,*** I, 362; cf. M. Vasmer în ***Rocznik slaw.,*** IV, 176.

[2] V. Berneker, ***l.c,*** 78—79. unde s. ***bpbiU*** e amintit sor. ***bubliu-*** „bumb". Dar ceva şi mai convingător: în graiul valahilor din Moravia există cu înţelesul de „bumb" ***bomblk*** şi ***gomblk*** (Fr. Bartos, ***Dial. slovn. mor.,*** I, 21; tot acolo e dat ***bombelăk,*** iar ***bumbik*** e înregistrat de Fr. Kott, ***Dodatky k Bartosovu Dial. slovn. mor.,*** Praga, 1910, 8) ; se vede bine aici amestecul lui ***gomb-*** cu ***bomb-.***

CC. DICULESCU, *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im friihen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes,* I Band, Leipzig, Kommissionsverlag von C. Kabitseh, 1922, XIV - 262 pag.

Cum, mai de mult, A. Briickner constata un fel de „epidemie" printre slavişti de a descoperi mereu elemente germanice şi numea această preocupare o „deraiere filologică"[1], de cîtva timp vedem şi la noi stăruințe de a găsi trăsături de unire filologice spre germanism prin înşirări de cuvinte româneşti cărora li se atribuie o origine ducîndu-ne spre nord. Alături de studiul publicat de G. Giuglea şi despre care am vorbit în numărul trecut al revistei, cu aceeaşi tendință se înfăţişează lucrarea aceasta, care, pe lîngă partea istorică, atinge şi chestiuni de filologie, cu o metodă şi cu rezultate care vom vedea cum trebuie judecate.

Sub egida cuvintelor bune venite de la Meyer-Liibke şi G. Kossinna[2], paginile tipărite de C. Diculescu țin să afirme de la început că pentru istoria noastră gepizii au aceeaşi însemnătate ca şi francii pentru istoria Galiei şi că perspective nouă de cercetări se deschid filologiei prin constatarea unor elemente vechi germanice, gepide, în limba română. Să vedem care ar fi aceste elemente.

Buturǎ (butur): vnord. *butr,* norv. *butt* „buştean" etc; *butuc:* anglosax. *buttuc* „vîrf, bucată" (pag. 174—175). în bulgară avem

[1] „...zahlreiche Irrtiimer veranlasst die Sucht Slavisches aus der Fremde, namentlich aus Deutschland, herzuleiten... Man vergesse nicht, dass die Geschichte der deutschen Lehnworter im Slavischen vielfach nur Geschichte linguistischer Entgleisungen heisst". ***Zeitschr. fiir vergleich. Sprachforsch.,*** XLVIII, 177, 194.

[2] După un obicei pe care nu-1 aprobăm, autorul reproduce în prefață laude primite prin scrisori, expunîndu-le să vie în conflict cu alte aprețieri şi să-şi arate inutilitatea.

însă *botun* „buştean" pe care Diculescu nu-1 aminteşte[1] şi care cuprinde tema *bot-* ce împreună cu *but-* apare în numeroase forme şi e socotită ca introdusă în slavă din limbile germanice[2]. Tema aceasta, al cărei înțeles la origine se arată a fi acela de „ciuntit" (de unde „buştean" şi, cu înțeles figurat, „prost"), explică bine pe bulg. *boturi* prin adăugarea sufixului -wn»[3] şi numai cu ajutorul ei se lămureşte al nostru *buturǎ* ce Ia rîndul lui, prin adăugarea sufixului *-ugă,* a dat naştere lui *buturugă**- Cît despre *butuc,* şi el ne duce spre aceeaşi temă, ca un derivat din aceasta cu *-uc*[5], după cum *butaci* are aceeaşi origine, cu deosebirea numai de sufix. A ținea în samă numai formele germanice pentru a decreta germanismul lui *buturǎ, butuc* e o procedare prea expeditivă[6].

Stârnut, strănut „cu botul alb", cu „un semn bălan la buză" (despre cai)[7]: germ. *Stern,* adică cu o pată albă, ca o stea (175—176). Dar pretutindeni unde din înțelesul de „stea" se derivă adjective pentru a designa coloarea părului la animale asemenea adjective se aplică numai cînd e vorba de o pată albă în frunte. Cu etimologii de felul lui *stârnut* < *Stern* am putea admite că şi *iapă* e germanic, pentru că dialectal în suedeză avem cu acelaşi înțeles *hăpă* şi în daneză *hoppe.*

[1] Nu e înregistrat nici de E. Berneker, ***Slav. etym. Wb.,*** I, 77.

[2] Cf. Berneker, ***l.c.*** E mai probabil totuşi că avem de-a face cu o temă indo-europeană ce poate explica direct formele slave, fără să le derivăm din vocabularul germanic (asupra ei şi în armeană şi în alte limbi, pe lîngă cele germanice, cf. A. Meillet, ***Mim.'Soc. lingu.,*** X, 282; P. Persson, ***Beitr. z. indogerm. Wortforschung,*** I, 254 urm.). Ceva analog ne dau şi limbile turco-tătare: ciag. ***buta*** „buştean", ***butulak*** „ca un buştean, prost" (II. Vâmbery, ***Etym. Wb. d. turko-tat. Spr.,*** 209). Ne găsim şi de data aceasta — ca în alte cazuri — în fața unei teme foarte răspîndite, aşa că am greşi dacă am restrînge-o numai la domeniul germanic. Asupra unor cuvinte ungureşti cu ***bot-, but-, but-,*** ducîndu-ne şi spre slavă şi spre limbile turco-tătare, v. Z. Gombocz es J. Melich, ***Mag. etym. szdtdr,*** 506, 581, 595.

[3] Cf. Miklosich, ***Gramrn. d. slav. Spr.,*** II, 93. După Diculescu, ***-ur(ă)*** ar fi sufix diminutival şi ar reproduce pe lat. ***-ulus,*** ceea ce nu se potriveşte de loc cu înțelesul lui ***butur (ă).***

[4] Nu e nevoie să admitem în acesta, cum a propus Schuchardt, ***Zeitschr. f. rom. Phil.,*** XV, 103, influența turc. ***tumurug;*** terminațiunea slavică ***-ugă*** se explică foarte bine aici.

[5] Nici acesta nu poate fi de natură diminutivală, ci ne îndreaptă tot spre slavă (cf. Miklosich, ***l.c,*** II, 253).

[6] în critica făcută de P. Skok la un articol publicat de C. Diculescu în ***Zeitschr. f. rom. Phil.,*** XLI, 420 şi urm., se arată iarăşi ce azardate sînt asemenea etimologii germanice, ca şi altele (v. n-rul precedent al revistei, 168). Observațiunile de aici se intîlnesc, în parte, cu acelea ale lui Skok.

[7] Cf. F. Dame, ***încercare de terminologie,*** 48; Hasdeu, ***Etym. magn.,*** 90.

Mîrțoagă: sued. diai. *mărrsa* „iapă mică" (176). Se poate însă trece cu vederea ce ne dau limbile slave? la ele se gîndise, de mult, Cihac, pe care Diculescu îl ignorează cînd se ocupă de acest cuvînt, cum procedează şi alteori, aproape sistematic, neamintind păreri exprimate de alții. în vsl. avem, *mr-Kcina* „hoit", in sîrb. şi slovenă *mrcina* cu acelaşi înțeles, şi, în plus, aceasta din urmă cunoaşte cuvîntul şi cu semnificația de „om fără vlagă", iar, alături de el, ne dă verbul *mrcati* „a-şi pierde vlaga, a slăbi". *Mîrțoagă* — din *mrc-* plus sufixul *-oagă* — işi găseşte astfel mai bine explicația decît în improvizata etimologie germanică.

Burduf şi *burtă:* tema **bher-* care în limbile germanice apare în diferite forme, *burd, berth* etc, însemnînd „ce se poartă în pîntece, măruntaie" etc. *(burduf* ar fi de două ori germanic, pentru că în partea din urmă ar corespunde vnord. *hiifr* „pîntece"; 176—177). Tema **bher-* e însă una din cele mai răspîndite în limbile indoeuropene, aşa că nu vedem pentru ce am recurge numai la reflexele ei germanice dacă ar fi să explicăm prin ea formele româneşti. *Burduf* nu poate fi decît de proveniență orientală (a-1 pune în legătură cu rus. *brjucho, cum* pare înclinat S. Puşcariu, în *Dicț. Acad.,* s. *burduhan,* mi se pare cu desăvîrşire imposibil). în limbile turco-tătare apare tema *burd-* cu înțelesul de „gras" (ciag. *burda* „a se îngraşă", *burdak* „gras")[1] şi acest înțeles (de „umflat" adică) poate explica pe al lui *burduf.* într-un dialect turcesc (din Azerbaigean, în Persia) apare *burduk*[2] întocmai cu înțelesul românesc, dar se pune întrebarea dacă acolo e originar şi nu mai curînd împrumutat din ruseşte, pentru că, într-adevăr, în malorusă şi dialectal în Caucaz apare *bordjug, burdjuk*[3]. Forma malorusă e considerată de obicei ca împrumutată din româneşte, dar mai curînd contrariul trebuie admis. Prezența lui *burdjuk* în Caucaz ne autorizează să presupunem că cuvîntul vine dinspre Orient, cum arată formele turco-tătare amintite, şi de acolo, prin sudul Rusiei, a pătruns la noi. Oricum s-ar explica azerb. *burduk* — izolarea lui întrucîtva ar proba mai curînd proveniență rusească —, şi la ruşi şi la noi cuvîntul ne indică o origine orientală. Nelămurit rămîne *burtă,* care totuşi nu poate fi despărțit de *bort, borțos,* ceea ce nu e ținut în samă de Diculescu- Nu e exclus ca fonetismul acestui cuvînt să fie rezultat dintr-o

[1] V. Radlov, ***Opyti slov. tjursk. nar.,*** IV, 1831—1832.
[2] ***Ibid.,*** IV, 1832.
[3] Gombocz es Melich, ***Mag. etym. szotdr,*** 573.

contaminare cu o altă formă (in special *bute)*[1], dar nu vedem tema care l-ar putea explica.

Strugure: mgerms. *priube.l* etc, lîngă un gepidic reconstruit *prubilo* (178). Prin intercalarea unui *t* şi latinizarea terminațiunei ar fi rezultat **slrubulu,* de unde *strugure.* Explicație chinuită, cu admiterea unor transformări fonetice care se vede cît de artificiale sînt.

Turcac(ă), tureatcă: vgcrms. *theohproch* „pantaloni" etc. (179). Se reconstruieşte şi de data aceasta nn gepidic **peuhbrok,* pl. **peubreki,* dar pe cînd la *strugure* se admitea că *p* a dat *s,* aici se admite alt reflex, *t,* <coa ce arată cum fonetismul o interpretat după împrejurări şi necesități de salvare a unei etimologii. Dacă *lureacă* are vreo legătură cu forme germanice, aceasta poate fi indirect, pentru că la Isidor şi alții e atestat *tubrncus* etc, aşa că la noi cuvântul, presupus de origine streină, a putut pătrunde prin latina[2]. Fonetismul lui nu e insă nici în cazul acesta clar în ce priveşte terminatiunea *(-eatcă* pare totuşi să ne îndrepte spre slavă).

Cotîngan „băiat mai mare": sued. dial *kutting, kolting* „băiat gras" (180). Din *ku-* sau *ko-* ar fi trebuit insă să avem numai *u* în româneşte, într-un împrumut aşa de vechi cum e admis de C. Diculescu. Cuvîntul se aude, de altfel, numai prin Ardeal, aşa că poate fi de origine ungurească (un derivat din *katona,* adică „acela care so apropie de virsta să fie cătană"?).

Harnic: sued. dial. *arnig* „vioi, harnic" (180). Deci ar trebui să renunțăm la etimologia slavă < gr. (comp. rus. *charen-w* „destoinic", bulg. *neharen* „leneş") — şi aceasta numai de dragul germanismelor. Se vede şi aici cu ce uşurință se tratează vocabularul nostru.

Zgudui: anglosax. *skuddian,* vgerms. *scutlen* (181). Terminațiunea verbală ne impune însă să admitem un prototip slav sau unguresc. *Zgudui* ne aduce aminte de bulg. *gud'-w* „aşez", neexplicat pînă acum ca origine[3]; un derivat cu *s-, z-* (sl. *iz-)* putea însemna „mişc din loc".

Tot ca germanice consideră C. Diculescu mai multe cuvinte referindu-se la configurația terenului, ca *bîică, bulz, beucă,*

[1] înțelesurile „pîntece" şi „bute" apar adeseori asociate şi exemple pentru aceasta, din italiană, a relevat C. Salvioni în ***Rcnd. Ist. lomb.,*** XLIX, 160.
[2] I-a rămas necunoscut lui C. Diculescu ce a scris asupra acestui cuvînt G. Bertoni, ***Kluba, tubriicus,*** Modena, 1916; ***Arch. rom.,*** III, 119, 372.
[3] E. Berneker, ***l.c,*** I, 361.

pisc, măgură, grind (181—184), propunînd iarăşi etimologii la întâmplare ori inutile *(bîtcă, beucă* ne îndreaptă spre slavă ori ungurească, fără să putem fixa bine prototipurile lor; *bulz* mai curînd poate fi o formă streină de origine orientală[1]; pentru *pisc,* tema *pice-* propusă de Diculescu, de altfel nu numai germanică, nu-i poate explica fonetismul[2]; *măgură, grind* sînt, cel dintîi, sigur din albaneză şi, al doilea, din slavă).

Ideea preconcepută de a găsi mereu elemente germanice la noi merge pînă Ia revendicarea germanismului lui *plug* (204), cînd el e fără îndoială din slavă, indiferent de originea lui acolo[3]. Şi toate aceste exagerări culminează în afirmarea pe care o cetim la pag. 185, că în limba română ar fi pătruns vreo trei sute de cuvinte vechi germanice — fără să socotim nume de persoane sau toponimice. Pe mai multe din acestea C. Diculescu le explică tot prin vocabularul germanic, dar după acelaşi sistem[4] şi neţinînd samă de ceea ce ne dau în această privinţă limbile slave sau altele care lămuresc mai bine atîtea nume de Ia noi.

[1] Comp. kirg. *buhai* „a se umfla", *bultak,* turc. *buldak* „umflat, loc cu ridicaturi" (v. Radlov, *Opytb slov. tjursk. nar.,* IV, 1851—1852). Din *b u 1 g i a, cum a propus S. Puşcariu, e greu să-1 derivăm.

[2] Lîngă *pisc* e pus *Picui,* nume des de munte, dar asupra acestuia, ca venind din latină, v. ce am spus în *Graiul din Ţara Haţegului,* 54.

[3] *Plugb* a fost împrumutat şi de albanezi *(pl'ug)* şi de greci (TCXOUXI ; cf. G. Mcyer, *Neugrieeh. St.,* II, 51). Despre alb. *pl'uar* v. Jokl, *Linguist.-kuliurhist. Unlersuch.,* 130).

[4] Germanic ar fi *Oltul* (80—81), din *Lot* rnelatezat, şi aceasta pentru că *Aluta,* prin înrîurirea slavă — cum se admite, spre a se explica trecerea lui *a* la *o* — nu ar fi putut da *Olt,* ci **Lat* sau **Lot.* Dacă însă, cum se ştie, lat. *altare* trecînd în slavă a fost reflectat prin *vlt-tart,,* de ce *Aluta* slavizat nu ar fi dat forma care explică foarte bine pe *Olt* (despre acest nume mă voi ocupa, de altmintrelea, mai de aproape într-un articol asupra toponomiei noastre în legătură cu eea iranică)? Pentru *Lotru* (79—80) Diculescu propune pe got. *hlutrs* etc, cînd *u* fie lung, fie scurt nu poate explica pe *o* din românească. Tot de origine germanică ar fi, susţine Diculescu (79—80, 194), şi *Giiortul* şi *Bahluiul,* dar fără să ni se spună - iarăşi ignorarea celor scrise de alţii — că pentru mai bune motive G. Weigand *(Jahresb. des rum. Insl.,* XXVI—XXIX, 74—78) a căutat să identifice aceste nume cu teme lurcotătare (pentru *Gilort* ce admite Weigand nu e, cum recunoaşte singur, destul de convingător; poate mai curînd am putea pleca de la *găjil* „întins, revărsat" asupra căruia v. V. Radlov, *Opytb slov. tjursk. nar.,* IV, 70—71). Cu cită uşurinţa procedează Diculescu se vede şi din germanizaiea cu orice preţ a unor nume toponimice cum sînt *Crivadia* şi *Cernădia* (9G—98), evident slave, derivate din *krivi,* şi *crnb (krivb* apare doară, ca urmă slavă, şi în toponimia unor ţinuturi germane azi, cum se poate vedea, d.e., în studiul Iui ,1. Stur, *Die slave. Sprachelem. in den Ortsnamen der deutsch-osterr. Alpenländer,* Viena, 1914, 70). Pînă şi *Basarabă* e dat ca germanic (190-191), pe cind nu poate fi izolat de alte nume, ca *(IIjodoabă, Toxabă,* atestate la noi. Dar de el mă voi ocupa altă dată.

Netemeinicia identificărilor făcute de Diculescu nu are de ce să ne mire cînd şi altfel vedem cît de puţin iniţiat este d-sa în chestiunile de filologie, cu cîtă uşurinţă propune etimologii care trec peste altele necontestate ori se arată de la prima vedere cu totul greşite. *Ciopor* şi *boitar* sînt daţi ca aparţinînd terminologiei noastre pastorale vechi şi ni se promite o explicare nouă a lor (197, 198), pe cînd se ştie că cel dintîi e împrumutat din ungureşte *(esoport,* cu filiaţiune explicabilă acolo)[1], iar al doilea ne vine tot din ungureşte *(bojtdr)* unde a pătruns dinspre apus, ca derivat din forma *baita* „colibă", termen păstoresc foarte răspîndit[2]. *Pătrinjel* e derivat direct din latină (206), cu observaţia: „statt **păturşel...* viat. **petrosellum*[3]*;* formele slave cu *z* care explică bine pe cea românească sînt ignorate cu totul, deşi puteau fi găsite la Cihac Despre *ţarină* ni se spune (198, 202) că ar fi dacic şi înrudit cu pers. *carana;* că nu are nimic de-a face cu *ţară* e sigur, dar nici dacic nu poate fi cînd ruteana ne dă *caryna* „ogor, păşune", derivat din *car* şi însemînînd la origine „loc stăpînit, loc al cuiva privilegiat" (înţelesul de „stăpînire" explică şi pe serbo-cr. *carina* „vamă")[3]. Pentru *strungă* e imaginat un „ostromanisches **stcrunga,* ce ar veni din gr. **o**-Tsvuypâ (198), etimologie ce se întovărăşeşte bine cu *Papalugă,* din * **TtotpoXuya** — **7uo[i,cpoXuy7]** „Gemahlin des als Gott des grossen Urwassers und des Himmelsmeeres gedachten Okeanos" (208). Pe toate le întrece, prin naivitatea ei, derivarea lui *melesteu* din ***p.uAto-T^piov** care ar fi fost un fel de diminutiv al lui **U.UXY)** „moară"; comentariul fonetic pentru a apăra această etimologie sună astfel: „Wegen der Aussprache des *y* als *oe* oder *e* im Griechischen vergleiche man Magnum etymologicum Graecum unter dem Stichwort v6fA<pY]. Also **fjLuX'tTT'/jpiov: *u.sÂio"TY)piov.** Intervokales *l* ist durch Dissimilation unverändert geblieben: *melesteriu,* dann melesteiu-melesteu" (205). întreg cuvîntul şi mai ales terminaţiunea lui putea arăta că nu poate fi decît de provenienţă streină şi nu extrem de veche; *melesteu* cuprinde în partea din urmă pe ung. *to* „băţ" şi unguresc e întreg cuvîntul, ca şi sinonimul său *făcăleţ* (comp. ung. *melyesztett to)**.

[1] *In* aromână *c(upor* fireşte că nu poate veni direct din ungureşte, ci prin intermediarul serbo-cr. *topor.*

[2] Cf. E. Berneker, *l.c,* I, 39; Z. Gombocz es J. Melich, *Magyar etym. szotdr,* 452.

[3] Cf. E. Berneker, *l.c,* I, 127. J. Rozwadowski, în *Boczn. slaiv.,* II, 14, mai susţine părerea că *ţarină* ar fi din *ţară* şi deci rut. *caryna* un împrumut din româneşte. Slavismul lui *ţarină* e însă evident.

[4] în dicţionarul său Tiktin, urmînd pe Cihac, îl pune greşit în legătură cu *meliţă.*

Lipsa de cea mai elementară orientare filologică şi de spirit critic[1] se vede la fiecare pas. E şi tendenţioasă această carte prin insistenţa pe care o pune de a arăta că ţările noastre ar fi fost adine germanizate în trecut[2]. Această germanizare nu reiese de fapt nici din datele istorice, nici din cercetarea limbei noastre. E un cerc de falsă argumentare expunerea ce ni se prezintă cu intenţii de persuasiune. Cînd faptele istorice nu confirmă destul teza autorului se recurge la mărturii arheologice — nu totdeauna sigure —, iar cînd lipsesc şi unele şi altele se invocă presupusele dovezi ale filologiei. Astfel, cînd autorul recunoaşte că pe altă cale nu se poate dovedi ocuparea mult timp a Olteniei de către gepizi şi puternica înrâurire a lor acolo, aşa cum ţine să o admită, singurul argument ce se aduce în sprijinul acestei păreri e căutat în filologie şi vedem înşirate cîteva forme toponimice, ca *Lotru,* care nu confirmă deloc teoria germanismelor vechi la noi de o natură ori alta.

Fixarea unor norme sigure de cercetare în filologia română nu mai poate permite asemenea cutreierări aventuroase în domeniul ei, şi mai ales cînd se urmăresc afirmări îndrăzneţe, cu falsificarea trecutului nostru.

Grai. şi suflet, I (1924), 2, p. 347-353.

[1] La pag. 247 sc mai repetă şi vechitura că ***Rămunc*** din ***Nibelungenlied*** ar însemna „român".

[2] La pag. 85 cetim: „Da die Anwesenheil der Germanen in Dazien eine recht bedeutende Zoitspanne umfasst, so kann es nicht wundernehmen, dass dieses Land während der Yolkerwanderungszeit beträchtlich germanisiert erscheint".

Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"; Partea I: *Dict. I. române din trecut si de azi,* de I.-A. CANDREA; Partea II: *Dicţ. istoric şi geogr. universal,* de G. ADAMESCU; Bucureşti, ed. „Cartea românească", [1932], XXVI—1948 pag.

Pe lîngă inevitabile concesiuni la prezentări fixate printr-o îndelungată obişnuinţă, un dicţionar implică azi multe înnoiri pentru ca materialul lingvistic să fie înfăţişat cît mai viu. Asemenea înnoiri se impuneau şi la alcătuirea acestui dicţionar şi ele sînt, în parte, cum se aminteşte in prefaţă, o redare a celor pe care, împreună cu I.-A. Candrea, am căutat să le introducem în *Dicţionarul general al limbei române* (editura „Socec"), din care numai o parte s-a putut tipări — continuarea lui nu-mi apărea, de altfel, imposibilă, cum a şi urmat, dar de ea am fost ţinut cu totul strein — în uitarea colaborării de mai înainte — cînd a trecut în altă editură.

Spre deosebire de atîtea tipărituri de la noi, fiecare pagină arată grija care s-a pus la imprimare şi textul e mereu variat de numeroase ilustraţii, pentru care dicţionarul va fi de asemenea mereu consultat de oricine va fi nedumerit asupra vreunui cuvînt. Puteau fi însă lăsate la o parte multe din ele, cînd se referă la lucruri prea cunoscute; astfel cînd se înşiră desenuri pentru *albie, ardei, cal bălţat, barză, berbece, bidinea, blană, borcan, brad, brici, broască, buştean, butuc, seîndură de călcat, căldare, ceaşcă, chelie* (puteau fi date atunci desenuri şi... pentru capete ciufoase ori cu chică), *cioară, ciubăr, cocoş, coş, covrig, curcan, farfurie, faţă de masă, fluture, frînghie, găină, gîscă, grătar* ş.a. ş.a., pînă şi... pentru *zaharniţă, zid.* Profuziune de ilustraţii ce întrece chiar pe acelea din cărţile elementare de şcoală.

O inovaţie la care s-a ţinut mult e aceea a „semnelor simbolice"; au recurs la asemenea semne uneori şi autori streini de

dicționare, dar într-o măsură mai redusă şi chiar atunci nu se vede bine avantajul lor. Cînd vreo optzeci de semne sînt întrebuințate pentru a arăta că un termen se referă la agricultură, astronomie, botanică, păstorit etc, e greu pentru cei mai mulți să ție minte ce indică fiecare semn, chiar dacă a percurs de mai multe ori tabela de la p. XXIII (s-a uitat în ea să se indice că asteriscul arată neologismele). în prefață Candrea spune că sistemul acesta face să se cîştige spațiu şi înlesneşte găsirea, în articole mai lungi, a sensurilor speciale ale unui cuvînt. Economia de spațiu e mai mult o iluzie, pentru că tabela semnelor arată singură cum figura ocupă deseori loc egal cu ce ar fi fost să se abrevieze, şi chiar mai mult (aşa pentru acustică, anatomie, aviație, căi ferate, geologie, păstorit etc). Străbaterea mai repede a unor articole e şi ea în multe cazuri iluzorie, deoarece sînt întrebuințate nu o singură dată semne care nu reies mai bine în relief decît abreviațiuni cum s-ar fi putut da, cu caractere uşor de distins. Aglomerare deci care dă o înfățişare greoaie dicționarului şi complică utilizarea lui. Cu atît mai mult cu cît am văzut că e încărcat şi de ilustrații inutile.

Oricît au fost luate în samă cuvintele vechi şi cele dialectale, unele din ele, avînd însemnătatea lor, nu au fost înregistrate; şi-ar fi găsit chiar mai bine locul decît prea insistenta înşirare de forme neologice din terminologia ştiințifică, uneori de tot'nouă şi care poate fi uşor urmărită în dicționarele streine. Dintre cele omise, de relevat citeva ca: vrom. *op* (în expresia *op iaste),* păstra şi azi dialectal; *cel* < quietus (Viciu, *Colinde din Ardeal,* **41, 48, 106;** C. Nicolaescu-Plopşor, *Vorbe olteneşti,* **6;** cf. *Dicț. Acad.,* II, **573—574)** şi *cețos,* în expresia creme *cețoasă* (în Hațeg); *chiceră* (de asemenea în Hațeg); *loare* „voioşie, energie" (tot acolo şi în alte părți); *mutare* şi *mutâtoare,* cuvintele păstoreşti aşa de interesante. Glosarele dialectale nu au fost destul folosite.

Chiar citațiile din scrisori — sînt luate mai mult din dicționarul lui Tiktin — sînt de multe ori prea sărace; planul dicționarului desigur că impunea restrîngeri, dar ele nu apar totdeauna justificate. Deşi C. Negruzzi e des citat, din scrierile lui lipsesc forme ce aşteptam să fie relevate; aşa: *incotoşmănat (Ser.* a IX-a: *provincialul umblă incotoşmănat într-o grozavă şubă de urs); obştime (Ser.* a Vl-a: *privit de toată obştimea ca un cuvios); spătar* (într-una din scrisorile către Ionescu de la Brad: *soiul spătarilor (nu confunda, mă rog, ca spătarii ceilalți), care mai făceau spete, a pierit şi s-a stins;,* exemplu interesant în felul lui pentru cuvîntul derivat din „spată" (de la război). Şi din opera lui Delavrancea,

avută deseori în vedere, sînt lăsați d. e. la o parte: *bolovani* (în *Fanta-Cella: norii se bolovăneau); înzilizit* (în *Palatul de cleştar: cum era el de bătrîn şi înzilizit); leşios* (în *Linişte: lumină leşioasă); marghioli* (în *Palatul de cleştar: marghiolindu-se a moarte).*

Definițiile sînt bine prezentate, sobru, limpede, dar uneori ne miră că nu au fost date în alți termeni; despre *escapadă* se spune că înseamnă: „ştergerea dintr-un loc pentru a se duce să petreacă, spre a face ştrengării"; la *metateză* găsim explicația: „mutarea din locul ei a unei litere într-un cuvînt" (în loc de *literă* trebuia spus *sunet* sau *fonem;* de altfel termenul acesta, ca şi alții de lingvistică, nu a fost înregistrat, cînd totuşi nu putea lipsi tocmai într-o lucrare de felul acesta şi cînd pentru alte ştiințe s-au însemnat termenii cei mai noi).

Partea etimologică dă esențialul după cercetările de pînă acum. Unele identificări stabilite nu au fost totuşi luate în considerație.

Bîrzeică „sanie mică", lăsat neexplicat, e desigur un derivat din vsl. *bnzb,* cum l-am dat în *Gr. din Țara Hațegului,* **57,** şi la fel e explicat în *Dicț. Acad.,* s.v.

Broboadă e rezultat din *pobroadă,* atestat şi el (lipseşte din dicționar), şi ne îndreaptă spre bulg. *podbradja,* cum a arătat Weigand în *Jahresb.,* XV, **168.**

Chiar etimologii de mult fixate nu le vedem indicate: *luncă* < vsl. *laka, plapumă* < ngr. TrâuXwjjia.

Alteori, pentru etimologii recunoscute indicația provenienței nu e bine precizată:

Călțun nu derivă din ngr. **xotp-rovi,** influențat de *încălța,* ci l-am luat de la bulgari *(kalcun* < it. *calzone;* v. dicționarul lui Berneker, **472**; forma cu *-l-* apare şi în neogreacă: xaX-rC>ivi).

Cărirnb nu redă pe ca**l**amus, ci pe derivatul acestuia ca**l**amu**l**us (v. Puşcariu, *Dacoromania,* II, **596).**

Cositor numai indirect corespunde ngr. xaaccrepoc, pentru că fonetismul îl arată introdus la noi prin intermediar slav *(kositerb).*

Irod > *Irozi* e de privit la fel, împrumutat din slavă *(Irod),* nu direct din neogreacă (TIpcoST^).

Pavăză nu e luat de-a dreptul din italiană *(pavese),* ci ne-a fost transmis prin slavi (ceh. *paveza,* rut. *povaza).*

Greşit e explicată prepoziția *peste,* ca rezultată din *pre + spre,* fiind confundată astfel cu vechea prepoziție *prespre;* cele două forme trebuie distinse: *prespre* e lat. per — super pe cînd *peste* nu poate fi decît per — extra.

Şcoală surprinde să-l vedem dat ea împrumut din ungureşte *(iskola),* cind se şlie că l-am luat de la slavi *(skola)* şi uşor de înţeles pentru epoca veche a culturei noastre.

Unui dicţionar cum a fost plănuit acesta nu i se pot, cere, desigur să aducă etimologii nouă. Ele nu lipsesc totuşi.

Căluş „scripetelc iţelor, mănunchi de mai multe alune verzi", deci deosebit de forma cu alte înţelesuri, e bine explicat din lat. *c a r r u l u m, devenii **carlu* şi, cu adăugarea sufixului *-uş, *cărluş,* care pe urmă a fost schimbat în *căluş* sub influenţa cuvîntului de altă origine.

Căpcea o derivat din lat. vulg. *c a p i c e 1 1 a < c a p i s. Cînd m-am referit la el, in *Gr. din Ţara Haţegului,* 61, l-am pus, ca şi L. Şăineanu, printre împrumuturile turceşti *(kepee).* Etimologia lui Candrea pare ademenitoare şi singura obiecţiune ce i s-ar putea aduce e că cuvîntul latin e atestat cu înţeles restrîns (de vas întrebuinţat la sacrificii) şi nu a lăsat urme în alte limbi romanice. De altă parte, rămîne întrebarea dacă e în legătură cu *căpcel < căucel < cauc.* prin schimbarea lui *ău* în *ăp* (ca în *căuta > capta),* cum a propus G. Giuglea, *Dacoromania,* I, 248. O formă deci, ca şi altele cîteva, pentru care coincidenţele etimologice lasă îndoieli asupra provenienţei ei.

Ciutură dintr-un lat. vulg. *c h y t r a şi acesta din gr. X'JTpoc ..oală" nu e de Joc convingător. O epenteză a lui *u* între *t* şi *r* e greu de admis şi mai puţin poate fi explicat astfel it. *ciotola* (pentru felul cum e reflectat *yyxpx* în dialecte italiene, v. Rohlfs, *Etym. Wb. d. unterit. Grăz.,* 284).

Cuib ar fi lat. vulg. *c u 1 b i u m, înrudit cu gr. xXwooţ „colivie" şi vsl. *kuhvija,* dar cuvîntul grec, atestat tîrziu şi considerat ca de provenienţă semitică, exclude existenţa în latina vulgară a unei forme înrudite (cuvîntul slav e un împrumut din neogreacă: xxo'joî). Şi fon^ticeşte derivarea aceasta e inadmisibilă: *l* nu putea fi schimbat i . i *V* sub influenţa lui *i* următor şi pe urmă să cadă (comp. *albie* < a 1 v e a). Trebuie deci să rămînem la etimologia admisă pînă acum (*c u b i u m).

Mascat, ca reproducînd un lat. vulg. *m a c c i c a t u s < m a c c a r e, nu se poate înţelege cît timp formei presupuse în latina vulgară i se atribuie sensul de „a strivi". Nu sînt motive să renunţăm la derivarea lui din *măciucă,* prin forma intermediară **măciucat.*

Salbă şi ca fonetism, şi ca înţeles nu poate fi s u b a 1 b a. Etimologia cade de la sine cînd din aceeaşi formă latină e derivat în dicţionar *solbă, soalbă* „arşic tare şi alb de capră".

Şir e apropiat de bulg. *sirb* „lărgime" etc, dar *deşira* şi *înşira* sînt explicaţi din lat. d i s e r r a r e şi in s e r r a r e (?). Dezacord etimologic prin urmare pentru aceeaşi serie de forme.

Slorî, sturî (ase) „a se prăpădi, a pieri" e dat ca clement lat in (din e x t o r r e r e), etimologie bine întemeiată.

Stuf ar presupune un lat. vul. *s t y p h u s, rezultat fin: contaminarea lui t y p h e cu s t i p a; alăturarea lui la aceste forme latine nu e tocmai convingătoare, dar e mai de luat în sama decît alte încercări dc a-l explica.

Tureac din lat. vulg. *t h y 1 a c u s < gr. OuÂaxoţ nu apare nm i convingător decît alte etimologii ce s-au propus (v. dicţiona: c I lui Meyer-Liibke, ed. a 3-a, n. 8967).

Pentru ordinea cuvintelor s-a preferat sistemul dislingerei lui *i* de *î* şi a lui *s, t* de *ş, ţ.* Dar de ce totuşi nu s-a urmat tot ase pentru *a* şi *ă,* care sînt puşi la un loc? Metoda aceasta mgreuenza căutarea cuvintelor în dicţionar. Ar fi fost mai bine să se urmeze consecvent inşirarea alfabetică fără să se distingă formele eu ***i,*** *s, t* de cele cu *î, ş, ţ,* ca şi pentru *a, ă.*

Rectificări, la o viitoare ediţie, ar fi de adus şi în aîte părţi: la *eram* explicaţia e greşit dată după Viciu, confundîndu-se cuvintul cu *crambă;* pentru *văpaiţă* citatul dc la Delavrancea trebuie îndreptat: *...cîtorva case;* accentul e greşit indicat la cîteva cuvinle (se zice numai *cucură, fucie, hămiş, proclet); pîrâu* nu trebuia dat singur, cînd se zice (şi mai bine) *pârău;* putea fi menţionat şi*pîrîu,* însă cu observaţia că e o formă de evitat, deşi o întrebuinţează mulţi.

Pentru că intenţia casei editoare era să dea un dicţionar în genul lui „Larousse", partea din urmă, redactată de G. Adamescu, cuprinde un supliment „istoric-geografic", care, oricîî de redus, va înlesni unele informaţii, cînd *Enciclopedia* lui Diaconovici e rămasă în urmă.

Grai si suflet, VI (1934), ! .: p. 360-364.

VARIA

Am grupat materialele incluse in capitolul VARIA în trei părți: A. ***Figuri de filologi; B. Prezentări de reviste; polemici;*** C. ***Memoriu de titluri şi publicațiuni.***

Articolele din prima parte evocă figurile unor filologi de seamă, ea, de pildă, Gaston Paris, eminentul profesor francez, la şcoala căruia Ovid Densusianu şi-a desăvîrşit pregătirea în domeniul filologiei romanice, sau ale unor savanți români — Timotci Cipariu, B.P. Hasdeu — deschizători de drumuri în lingvistica românească. Aceste articole întregesc imaginea despre concepția filologică a lui Ovid Densusianu şi ne dezvăluie modul critic în care înțelegea el să aprecieze activitatea înaintaşilor.

în partea a doua sînt publicate recenzii la reviste de filologie care apăreau in vremea lui Densusianu ***(Arhiva, Viața românească, Dacoromania, Bulletin linguistique*** etc.) şi articolul ***Istorici şi filologi.*** Avem posibilitatea, astfel, să înțelegem mai bine climatul intelectual în care Densusianu îşi desfăşura activitatea şi să cunoaştem un aspect interesant al personalității sale, spiritul polemic. Articolul ***Ce ni se contestă şi ce am realizat,*** publicat în cel de-al X-lea an al apariției revistei ***Vieața nouă,*** este un bilanț revelator pentru aprecierea scopurilor şi a realizărilor acestei publicații.

în partea treia, publicăm ***Memoriul de titluri şi publicațiuni,*** al lui Densusianu, din 1899. El cuprinde o analiză succintă a cantribuțiilor filologice ale lui Densusianu, la începutul activității sale; dintre acestea, numeroase au fost incluse în ediția de față.

LINGVIŞTI ŞI FILOLOGI

GASTON PARIS

Tinerii cu dorul de ştiinţă, iubitorii de cercetări filologice care se vor îndrepta spre Paris să caute lumină nu vor mai găsi pe omul nepreţuit de la care aşteptau învăţături, pe Gaston Paris.

Şcoala de *Hautes Etudes* şi *College de France,* lumea romanică întreagă au pierdut zilele trecute pe acest profesor eminent, pe acest filolog neîntrecut; s-a stins în vîrstă de 64 de ani la 5 mart st.n., în sudul Franţei, la Cannes. Puţini au auzit la noi numele marelui învăţat, mai puţini încă cunosc activitatea lui filologică şi literară, însemnată timp de patruzeci de ani cu opere de cea mai înaltă erudiţiune. Ar fi neiertat ca un asemenea nume să rămînă prea strein publicului nostru, să nu se cunoască titlurile lui de glorie, meritele care l-au ridicat în fruntea şcoalei filologice inaugurate în veacul trecut. în studiile sale, Gaston Paris lăsase un loc şi limbei şi literaturei române; urmărea de altă parte cu cel mai viu interes mişcarea noastră filologică şi istorică. Personal mă simt cu deosebire dator să-i înscriu numele în fruntea acestor rînduri. Cultiv împreună cu ascultătorii mei de la universitate o specialitate care leagă învăţămîntul nostru superior de cel din alte părţi; este o datorie să probăm această solidaritate intelectuală cu streinătatea, să arătăm că ceea ce se întîmplă în lumea ştiinţifică de acolo ne interesează, că pierderi pe care le încearcă ne ating, că nume care o ilustrează sînt cunoscute şi apreţiate şi la noi.

Reprezentant al spiritului critic care la mijlocul secolului trecut a îndrumat erudiţiunea franceză pe o cale nouă, Gaston

Paris a contribuit mai mult decît oricine la înaintarea studiilor de filologie romanică, la perfecționarea metodelor ei de investigațiune, la întărirea temeliilor ei științifice puse de Diez. Elev al acestuia, fiu al lui Paulin Paris de numele căruia sînt legate cele dintîi cercetări mai întinse şi mai solide asupra literaturei vechi franceze, Gaston Paris se consacră de tînăr științei abia răsărite pe la 1860 în lumea filologică din Germania. O petrecere de doi ani (1856—1858) la Universitățile din Bonn şi Gottingen, urmarea cursurilor de la *£cole des Charles* dezvoltă şi întăresc în el aptitudinile filologice, deprind spiritul lui cu metodele severe ale științei căreia se devotase. Cînd părăseşte băncile acestei scoale, în 1861, elevul de pînă atunci se manifestă ca un savant format, în stare să îmbogățească literatura științifică cu fapte nouă. In 1862 publică o monografie, *Etude sur le role de Vaccent latin dans la langue francaise,* în care stabileşte un punct fundamental din filologia romanică, importanța mare pe care a avut-o accentul în dezvoltarea fonetică a elementelor latine din limbile romanice. Diez se alăturează la concluziunile tînărului filolog a cărui scriere o salută ca „eine in der franzosischen Sprachwissenschaft Epoche machende Schrift". Peste trei ani, continuînd studiile de predilecțiune ale tatălui său, prezintă ca teză de doctorat, împreună cu un studiu asupra cronicei atribuite pe nedrept lui Turpin, *De Pseudo-Turpino,* opera monumentală *Histoire poetique de Charlemagne,* în care erudițiunea cea mai întinsă, cea mai temeinică este asociată cu o expunere clară, sobră, elegantă, calitățile marcante ale tuturor scrierilor lui. în prefața acestui volum, istoricul lui Carol cel Mare precizează metoda care l-a călăuzit, îşi face profesiunea lui de credință căreia i-a rămas totdeauna fidel:

„J'ai cherche avânt tout â proceder methodiquement, â traiter les faits avec un respect scrupuleux, â etablir leur caractere et leurs lois... La tâche du travailleur, dans chaque branche d'etudes, est de rassembler le plus de faits possibles, de les grouper suivant leurs affinites naturelles, de les caracteriser, de degager leurs principes generateurs, et d'apporter ainsi â la science universelle, ceuvre commune de tous, la connaissance exacte du sujet qu'il s'est choisi".

Lucrarea aceasta era cea dintîi încercare de a urmări toate legendele formate împrejurul lui Carol cel Mare, de a arăta cum imaginațiunea populară poetizase această figură măreață din istoria franceză. Din versurile unui poem epic, din rîndurile uitate ale unei cronici, din praful manuscriselor, din povestirile naive ale vreunei tradițiuni locale, Gaston Paris evoca chipul împăratului „â la barbe florie" aşa cum rămăsese întipărit, în tovărăşia celor doisprezece luptători, celor doisprezece „pairs" ai lui, în mintea atîtor generațiuni din evul mediu. Şi nu era numai o „istorie poetică" a lui Carol cel Mare ce ne da Gaston Paris; în înşirarea faptelor, în lămurirea lor, alte chestiuni se prezentau în legătură cu subiectul lui, şi nu se putea să nu le atingă, să nu-şi spună părerea asupra lor; originile epopeei franceze, diferitele transformări pe care le suferise, răspîndirea ei în streinătate etc, toate aceste capitole importante din vechea literatură franceză erau studiate de Gaston Paris şi uneori lămurite la lumina criticei lui. Fără îndoială cîteva din părerile pe care le exprima atunci au fost modificate de cercetările ulterioare, singur chiar a revenit mai tîrziu asupra lor, interpretînd altfel unele fapte sau completîndu-le cu indicațiuni nouă; cei care s-au ocupat mai în urmă de aceste probleme ştiu însă cît datoresc operei lui Gaston Paris; ea a fost baza tuturor studiilor filologice şi istorice asupra epopeei franceze.

După aceste începuturi strălucite, care altora le-ar fi dat mulțumire destulă pentru ca să se oprească în drumul cercetărilor, Gaston Paris continuă cu aceeaşi însuflețire studiile pe care, cu oarecare părere de rău, le vedea mai mult cultivate şi apreţiate în Germania. Timp de mai mulți ani îşi concentrează o parte din activitate la formarea unui mediu filologic în Paris, la dezvoltarea gustului pentru o știință care era privită ca o ocupațiune seacă, nefolositoare. Asociindu-şi la muncă pe d. Paul Meyer, întemeiază în 1872 revista *România,* după ce în 1866 începuse, împreună cu alți savanți, publicarea unei alte reviste mai puțin speciale, *Revue critique,* dar în care şi filologia îşi avea partea ei de critică dreaptă, imparțială. Ar fi de prisos să mai amintesc cît de mult a contribuit la progresul studiilor romanice revista condusă de cei doi învățați, redactată într-un spirit strict științific şi cu cea mai mare îngrijire; cele treizeci şi unul do volume tipărite pînă acum şi în care şi filologia română ocupă un loc sînt o dovadă suficientă. Tot lui Gaston Paris, împreună cu alții, i se datoreşte întemeierea în 1875 a Societății pentru publicarea de vechi texte franceze *(Societe des Anciens Textes francais)* a cărei colecțiune (mai mult de cincizeci de volume) este o comoară pentru cunoaşterea literaturei vechi franceze. In acelaşi scop lucrează Gaston Paris cînd la fondarea Şcoalei de *Hautes Etudes* în 1868 deschide un curs de filologie romanică; numele lui atrage ascultători din toate părțile, şi în acest adăpost al științei, în această „capelă" cum îi plăcea s-o numească, cercetările filologice

își găsesc terenul lor prielnic. Nu este aproape nici un romanist mai tînăr care să nu fi trecut pe aici, să nu fi ascultat Ieețiunile lui Gaston Paris de la *Hautes Etudes* pe care le completau cursurile de la *College de France* unde i se încredințase, întîi ca suplinitor (1866) mai tîrziu ca profesor titular (1872) catedra de limbă și literatură franceză din evul mediu. Astfel a reușit Gaston Paris să formeze în scurt timp o școală filologică, să grupeze în jurul lui o sumă de viitori învățați francezi și streini.

Intre atîtea întreprinderi, Gaston Paris găsea timp să publice mereu, să ducă mai departe studiile începute. Pe lîngă traducerea *Gramaticei romanice* a lui Diez și mai multe articole prin diferite reviste, dă la lumină *La de de Saint Alexis* (1872, o edițiune mai mică a aceluiași text, pentru cursurile universitare, a apărut acum trei luni), o lucrare de critică filologică de o importanță capitală. în compararea manuscriselor, în clasificarea lor, în nenumăratele chestiuni care ating restituirea unui text, Gaston Paris aducea aici idei limpezi, principii sigure, o metodă riguroasă. Toți care au publicat mai tîrziu texte franceze au recurs la această carte în care găseau o îndrumare excelentă pentru studierea textelor.

Nu mai puțin importante pentru filologie sînt scrierile pe care Gaston Paris le-a dat în cei din urmă treizeci de ani. *La litterature francaise au moyen âge* (a 2-a ed., 1890) este manualul indispensabil pentru oricine voiește să se introducă în studiul vechei literaturi franceze; cele două volume *La poesie du moyen âge* (1895, 1899) sînt rezumatul unor cercetări de ani întregi și Intr-o formă aleasă ne dau tabloul cel mai fidel al dezvoltărei poeziei franceze din evul mediu; vedem aici înflorirea și decăderea ei, producțiunile mai însemnate ale diferitelor epoci, spiritul care le caracterizează, elementele franceze și streine care au intrat în alcătuirea lor, și dintre acestea Gaston Paris scoate cu deosebire în evidență împrumuturile numeroase din literaturile orientale pe care nici un filolog francez pînă la el nu le urmărise mai de aproape; studiile din *Histoire litteraire de la France,* precum și edițiunile pe care le-a dat în *Societe des Anciens Textes* sînt iarăși de cel mai mare interes pentru cunoașterea literaturei franceze vechi; seria de articole din *România (Romani, România; La vie de Saint Leger; La Passion du Christ; Lais inedits; La Chanson du pelerinage de Charlmagne;* O *ferme en francais; Etudes sur les romans de la Table ronde* etc.) cuprind o sumă de contribuțiuni prețioase pentru lămurirea unor probleme filologice, și de multe ori chiar în dările de samă din aceeași revistă Gaston Paris aducea nenumărate fapte nouă, vederi originale, idei fecunde;

studiile din *Journal dessavants,* a cărui conducere i se încredințase în timpul din urmă, asupra fabulei în evul mediu, asupra poeziei populare italiene și poeziei lirice franceze, asupra legendei Fastradei etc, aduceau de asemenea lumini nouă în chestiunile cele mai variate; aici lămurea Gaston Paris originile poeziei lirice franceze și tot aici da planul unei istorii „ideale" a limbei franceze, după cum într-un articol din *Revue des deux mondes* (1901) fixa normele unei întreprinderi lexicografice grandioase pentru limba franceză; colaborarea lui neobosită o întîlnim încă prin alte publicațiuni, ca *Memoires de la Societe de linguistique de Paris, Revue historique, Revue d'histoire litteraire, Annuaire de VFcole des Hautes Etudes,* în volumele prezentate ca omagiu diferiților romaniști etc.

Peste tot Gaston Paris aducea vederi largi, păreri nouă, afirmațiuni întemeiate pe o examinare conștiincioasă a faptelor, pe controlul sever al celor mai mici detalii. N-a scris un singur rînd care să nu fi fost adînc meditat, ecoul unei convingeri deplin formate, și cînd singur avea îndoială asupra unui lucru nu se sfia s-o spună, cu sinceritatea omului care recunoaște imposibilitatea de a găsi totdeauna adevărul și care nu voiește să se înșele singur și să înșele pe alții. Respecta totdeauna opiniunile altora cînd se impuneau stimei și se închina fără umbră de gelozie la descoperirile făcute de alții, chiar cind ele veneau să contrazică unele din teoriile pe care le susținuse altă dată.

Desfăcut de orice preocupațiune streină științei, Gaston Paris n-a urmărit în toată activitatea lui decît căutarea adevărului, recunoașterea lui. Aceasta era, după el, ținta savantului conștient de misiunea lui, și Ia ea îndemna pe toți cînd în lecțiunea memorabilă asupra poemului lui Roland, ținută la *College de France* și în discursul de recepțiune la Academia Franceză, unde venea să ia în 1896 locul lui Pasteur, rostea cuvintele energice, înălțătoare:

„II faut avânt tout... aimer la verite, vouloir la connaître, croire en elle, travailler, si on le peut, â la decouvrir. II faut savoir la regarder en face, et se jurer de ne jamais la fausser, l'attenuer ou l'exagerer, meme en vue d'un interet qui semblerait plus haut qu'elle, car il ne saurait y en avoir de plus haut, et du moment ou on Ia trahit, fut-ce dans le secret de son cceur, on subit une diminution intime qui, si legere qu'elle soit, se fait bientot sentir dans toute l'activite morale... L'homme qui a, jusque dans les plus petites choses, l'horreur de la tromperie et meme de la dissimulation est par lâ-meme eloigne de la plupart des vices et prepare â toutes les vertus... Tout ce qui se dit et se fait contre la

recherche de la verite se dit et se fait, qu'on le sache ou non, contre elle".

Puțini au apărat cu atlta elocvență drepturile ştiinței dezinteresate, senine:

„Je professe absolument et sans reserve cette doctrine, que la science n'a d'autre objet que la verite, et la verite pour elle-meme, sans aucun souci des consequences bonnes ou mauvaises, regrettables ou heureuses, que cette verite pourrait avoir dans la pratique. Celui qui, par un motif patriotique, religieux et meme moral, se permet dans les faits qu'il etudie, dans les conclusions qu'il tire, la plus petite dissimulation, l'alteration la plus legere, n'est pas digne d'avoir sa place dans le grand laboratoire ou la probite est un titre d'admission plus indispensable que l'habilete...

L'oeuvre de science, comme l'ceuvre d'art, a son but en elle-meme; son utilite superieure est dans sa perfection, qui, en enehantant l'esprit, cree l'enthousiasme et provoquc l'emulation."

în iubirea de adevăr, în cultul pentru ştiință Gaston Paris vedea întărirea sufletelor noastre, o religiune pentru cei care cer să creadă şi să se jertfească pentru ceva:

„II faut qu'une education mieux comprise redonne aux âmes cette unite que le moyen âge leur assurait dans l'lîglise, et qui ne peut aujourd'hui se reconstituer que dans la science."

Cînd în timpul din urmă s-a vorbit despre discreditarea ştiinței, despre aşa-zisul „faliment" al ei, nu era nevoie să se audă şi asemenea cuvinte încurajatoare pentru cei care țin să-şi facă din vieață altceva decît o paradoxă sau o minciună?

într-un rînd, însuflețit de aceeaşi convingere, Gaston Paris ne-a trimes şi nouă de departe o aluziune la modul cum înțelegeam şi făceam ştiință acum vreo douăzeci de ani. Nemulțumit ori de cîte ori vedea că se falsifică adevărul, că se înjoseşte ştiința, nu se putea să nu condamne spiritul în care se studia mai înainte istoria şi filologia noastră. într-o dare de samă a cărței lui Jung, *Rdmer und Romanen,* publicată în *România* ne adresa în 1878 cuvintele următoare, din nenorocire puțin ascultate:

„Les Roumains donneront un viril exemple et la meilleure preuve de leur conscience naționale quand ils etudieront et enseigneront leur histoire loin de tous les prejuges et de toutes les illusions d'un autre âge, et qu'ils chercheront la garanție de leur avenir dans l'intelligence du present et non dans l'exaltation vaine d'un passe fictif".

Astfel ne învață Gaston Paris să cercetăm istoria noastră fără idei preconcepute, fără concesiuni dictate de un patriotism rău Înțeles.

Singur ne-a dat o pildă de modul cum trebuie judecat trecutul, de spiritul larg, imparțial, sănătos care să ne însuflețească In studierea lui. Literatura franceză din evul mediu fusese multă vreme ridicată în slavă de unii, disprețuită de alții; de o parte era pusă alături de literaturile clasice vechi, dacă nu chiar mai presus de ele (unii mergeau în entuziasmul lor pînă să creadă că *La Chanson de Roland* era superioară *Iliadei);* de altă parte i se contesta orice valoare. Cînd vine să-şi spună părerea lui, Gaston Paris evită orice exagerare; nu înalță prea sus literatura medievală, dar nici nu o condamnă în totul, o judecă drept, cu părțile ei bune ca şi cu slăbiciunile-i incontestabile; îi recunoaşte spontaneitatea, naivitatea de inspirațiune, sentimentele înălțătoare pe care ni le sugerează uneori, un oarecare farmec şi vioiciune în expresiune, dar relevează şi nenumăratele-i scăderi, lipsa de multe ori de originalitate, de eleganță, de gust mai deosebit în alegerea subiectelor şi în exprimarea sentimentelor, ideilor.

Astfel înfățişată, literatura franceză din evul mediu îşi găsea aprețiatorul ei drept, luminat şi sincer. Şi dacă din punct de vedere estetic, Gaston Paris îi reducea întrucîtva importanța ei, pe altă cale compensa ceea ce-i lua aici. în nenumărate rînduri a revendicat literaturei vechi franceze drepturile ei de inițiatoare in mişcarea literară europeană. Cu cît urmărea mai de aproape istoria literaturilor streine, cu atît constata mai mult influența mare, de multe ori covîrşitoare, pe care o avusese literatura franceză asupra lor; în literatura italiană, spaniolă, germană, engleză etc, peste tot găsea urme numeroase de rolul însemnat pe care cultura franceză o avusese în dezvoltarea lor; de aceea putea spune, recurgînd la o comparațiune poetică:

„Partout... ou la litterature francaise a ete implantee, elle a suscite ou feconde la litterature naționale. On peut compararer notre ancienne poesie â ces arbres etonnants qui croissent dans l'Inde et dont les rameaux, ^ecourbes au loin, atteignent la terre, s'y enracinent et deviennent des arbres â leur tour."

Gaston Paris nu făcea aici numai o constatare ştiințifică; punea în lumină un lucru de care francezii se puteau mîndri, adăuga o pagină glorioasă la istoria lor. Astfel îşi înalță un savant

țara, colaborează la opera comună de ridicare a poporului lui in istoria omenirei. Dacă știința împrăștie unele iluziuni, înlătură titluri false, doboară idoli'mincinoși, dezgroapă în schimb bogății cu care să ne fălim, ridică altare nouă la care să ne închinăm și să ne întărim conștiința națională.

Acestui gînd și-a consacrat Gaston Paris o parte din rnunca lui, pentru că după cum spunea în prefața pe care o scria pentru *Histoire de la langue et de la litterature francaise* a lui Petit de Julleville:

„Le sentiment național a besoin aujourd'hui cornme tous les autres, de se renouveler et s'elargir en s'appuyant sur la recherche scientifique".

De aceea, în lecțiunile lui căuta mereu, prin cercetarea trecutului, să lumineze'sentimentul național, să arate ce datoresc francezii de azi strămoșilor lor și ce învățături pot lua de la ei. Deschizînd în 1875 la *College de France* cursul de literatură franceză din secolul al XlV-lea, Gaston Paris își încheia astfel lecțiunea:

„En retracant, d'apres les monuments qu'ils nous ont laisses, la vie interieure, sociale, intelectuelle et morale de nos peres d'il y a cinq cents ans, nous ne sommes pas seulement animes par la curiosite legitime de la science: nous faisons acte de piețe, nous ravivons jusque dans ses foyers les plus profonds la flamme de la conscience naționale, et nous essayons de mettre en pratique la belle devise du vieux poete normand du Xll-e siecle, Wace, qui recommande d'etudier et d'ecrire l'histoire

Pour remembrer des ancesseurs
Les diz e les faiz e les meurs."

Plecînd de la această idee și voind ca și tinerimea, publicul mai mare să cunoască lumea din evul mediu, producțiunile literare din această epocă, modul cum înțelegeau bătrinii vieața, gîndirile și simțirile lor, faptele care-i însuflețeau și pe care le cîntau, Gaston Paris jertfește cîteva momente din ocupațiunile lui obicinuite și publică mai multe scrieri de popularizare, li vedem atunci tipărind extrase din textele franceze mai însemnate și prezentînd cetitorilor neinițiați în filologie vreuna din acele ,',flori uitate" ale literaturei vechi; dă astfel în anii din urmă *Extraits de la Chanson de Roland, Recits du moyen âge, Chrestomathie du moyen âge* și mai ales *Aventures merveilleuses de Huon de Nordeaux mises en nouveau langage.* Tot pentru publicul mare

scrie în reviste cîteva studii literare asupra unor poeme și legende din evul mediu *(Huon de Bordeaux, Tristan et Iseut, Les Sept Infants de Lara, Saint Josaphat, Le Paradis de la reine Sibylle, La legende du Tannhăuser),* din care o parte le-a întrunit, în **1900,** într-un volum, *Poemes et legendes du moyen âge.* Gaston Paris expune aici, sub o formă accesibilă tuturor, rezultatele cercetărilor filologice asupra acestor monumente literare care i s-au părut mai interesante și pentru care indirect revendică un loc de cinste în istoria literaturilor.

In mijlocul atîtor ocupațiuni, Gaston Paris nu înceta să urmărească cu cea mai mare atențiune și literatura contemporană. Spiritul lui deschis, curios, iubitor de orizonturi largi nu putea rămînea strein de ce se producea în timpul lui. De multe ori de la literatura veche involuntar trecea la literatura modernă, și cunoașterea trecutului îi înlesnea înțelegerea prezentului. Atunci își spunea cuvîntul lui autorizat, judecata lui luminată, întemeiată pe experiența istoricului. Cîți nu au discutat mai în urmă fastidioasa chestiune a naționalismului și cosmpolitismului în literatură și cu toate acestea sînt încă mulți, chiar printre scriitorii reputați, care n-au ajuns încă să-și facă o convingere în această privință. în prefața volumului al doilea de studii asupra poeziei din evul mediu, Gaston Paris, reamintind că literatura franceză din timpurile cele mai vechi a primit și a dat încontinuu, a suferit și a exercitat influențe, rezolvă în cîteva cuvinte această chestiune simplă în fond, dar complicată de amatorii de discuțiuni sterile:

„S'enfermer dans ses frontieres, surtout â une epoque intelectuellement aussi vivante et feconde que la notre, c'est pour une litterature se condamner â se rabougrir et â s'etioler. Subir l'influence des litteratures etrangeres jusqu'au pastiche ou â l'imitation mecanique, c'est trahir sa faiblesse congeniale ou sa decadence imminente. Mais c'est prouver sa jeunesse et force vitale, c'est s'assurer un avenir de renouvellement et d'action au dehors, que de connaître et de comprendre tout ce qui se fait de grand, de beau, de neuf en dehors de ses frontieres, de s'en servir sans l'imiter, de l'assimiler, de la transformer suivant sa nature propre, de conserver sa personnalite en l'elargissant, et d'etre ainsi toujours la meme et toujours changeante, toujours naționale et toujours europeenne".

întoreîndu-și privirile spre literatura nouă, Gaston Paris o înțelegea cu aceeași agerime, cu aceeași judecată sigură ca și pe cea din secolul al XH-lea sau al XlII-îea. Cînd în **1894** și **1895** publică în *Revue de Paris* articolele asupra lui Mistral și Sully

Prudhomme (retipărite în 1896 în volumul *Penseurs et poetes),* istoricul literaturei medievale, filologul de pînă atunci se relevează ca un critic abil, ca un mînuitor rar al condeiului, ca un scriitor de gust, delicat. Cine citeşte aceste articole nu şi-ar putea închipui că ele vin de la un erudit, de la un specialist în filologie. Sînt scrise cu atîta claritate, eleganță, atîta pătrundere psihologică încît nu-ți vine aproape să crezi că atîtea calități au putut fi întrunite într-un singur om. Cu deosebire în analizarea poeților, în aprețiarea lor, Gaston Paris a arătat o competență rară; paginile în care caracterizează pe cei doi poeți contemporani amintiți, precum şi pe alții din trecut, ca Charles d'Orleans şi Villon *(La poesie du moyen 'âge,* 2-e serie, 230 —232) şi mai ales studiul consacrat acestui din urmă în *Les grands ecrivains francais* (1901) sînt modele de critică literară.

Astfel ni se înfăţişează personalitatea puternică a lui Gaston Paris, activitatea lui'rodnică, prodigioasă. Cu spiritul lui larg complex, subtil a îmbrățişat un cîmp de cercetări dintre cele mai vaste, manifestîndu-se cînd ca savant, cînd ca scriitor în stare să atingă subiectele cele mai variate. In el filologia a găsit pe interpretul cel mai abil, pe savantul cel mai neobosit. în special limba şi literatura franceză din evul mediu îi datoresc mai mult decit oricui. El a fost adevăratul evocator al acestei epoci din istoria literară franceză, epocă de ignoranță în unele puncte, de cult pentru lucruri neînsemnate, pentru idei plate şi locuri comune, dar şi de eroism, de fapte mărețe, de devotament pentru cruce şi spadă, de rugăciuni şi cîntece, de creațiuni trainice. Prin vederile lui întinse, prin modul cum a înțeles şi aplicat ştiința lui, prin şcoala pe care a făcut-o, Gaston Paris a dat o vieață no-i filologiei, a legat-o de istoria intelectuală şi morală a popoarelor, a scos în evidență rolul însemnat şi binefăcător pe care-1 poate avea în mişcarea culturală generală; a făcut astfel in acelaşi timp operă patriotică, din punct de vedere francez, şi umanitară din punct de vedere al ştiinței universale. Şi din toată activitatea lui reiese mai presus de toate o iubire nestrămutată de adevăr, o silință încordată de a ajunge la cunoaşterea dreaptă a faptelor, la cercetarea luminată a trecutului.

Opera Iui Gaston Paris este dezmințirea cea mai strălucită a credinței, încă înrădăcinată în unele minți, că filologia este o ocupațiune fără însemnătate, una din multiplele manifestațiuni ale pedantismului. Bine înțeles şi aplicată, ea apare însă ca o îndeletnicire rodnică şi capabilă să producă curente binefăcătoare, să taie o direcțiune nouă în spiritul public. O specialitate este ceea ce o fac aceia care o cultivă: rămîne seacă dacă este astfel reflectată de cei care o reprezintă, devine folositoare, interesantă, dacă este condusă cu pricepere, privită dintr-un punct mai înalt şi, mai ales, fecundată de un spirit superior cum era Gaston Paris.

Cei care au lucrat sub direcțiunea lui Gaston Paris i-au putut încă mai bine aprecia aceste calități. Am avut privilegiul, pot să zic fericirea, să fiu dintre aceştia şi să-l cunosc ca profesor. în conferințele de la *Hautes Etudes,* în cursurile de la *College de France* am putut admira erudițiunea lui nemărginită, darul de a deştepta dragostea pentru cercetări, de a arăta calea dreaptă a ştiinței. Nu erau cursuri înconjurate de pompa declamațiunei, de decorul oratoriei uşoare menite să atragă un public amator de simfonii de vorbe goale. Era expunerea limpede, senină, gravă, totdeauna îngrijită a învățatului care se adresează unor ascultători veniți numai cu dorul să se instruiască, să se pregătească pentru studii serioase. Era o mulțumire rară să-l auzi expunînd un subiect de filologie sau de literatură, să-l urmăreşti în analiza amănuntelor celor mai mici, în studierea problemelor celor mai complicate şi care la critica lui pătrunzătoare îşi găseau soluțiunea aşteptată sau erau îndrumate spre ea. Fiecare leețiune era un model de ştiință înaltă, sigură, documentată — confirmarea unui fapt, r'evelațiunea unui adevăr sau o sugestiune pentru cercetătorii curioşi. Cine voia să-şi însuşească metoda adevăratei filologii, disciplina intelectuală ce se cere într-un asemenea studiu, spiritul în care să se 1rateze un subiect, discernămîntul necesar în alegerea faptelor, controlul la care trebuie să le supunem, prudența pe care să ne-o impunem în afirmarea părerilor, toleranța pe care s-o acordăm opiniunilor altora, într-un cuvînt spiritul'larg care face din filologie altceva decît un studiu arid şi unilateral sau un sport de ipoteze şi teorii pretențioase şi sterile' — toate acestea le putea găsi, şi încă cu prisosință, la şcoala lui Gaston Paris.

Şi nu era omul care să nu lase pe alții să se folosească de bogăția cunoştințelor lui. Sînt savanți a căror ştiință rămîne ca averea unui zgîrcit. Nu era dintre aceştia Gaston Paris. Ştiința lui era comunicativă, o împărtăşea cu o bunătate rară celor care se apropiau de el. începătorii găseau în el o călăuză binevoitoare, un sfătuitor, un încurajator, un adevărat părinte intelectual. Sub înfăţişarea severă a savantului se ascundea un om îndatoritor, o inimă deschisă, un suflet nobil.

Bucureşti, 1903.

IN AMINTIREA UNUI ÎNVĂȚAT

— Timotei Cipariu —

Intr-o vreme Transilvania era țara filologilor. Aici se făuriau teoriile asupra limbei, aici se scriau gramatici, de aici plecau părerile care aveau să ne lămurească asupra originei graiului nostru şi să ne dea îndrumări pentru chipul cum să scriem şi să dăm o înfățişare mai românească cuvintelor. Şi oricine trecuse prin şcoală—prin şcoala de Ia Blaj mai ales — se credea în stare să facă filologie şi să dea sfaturi. Era vremea cînd transilvănenii se năşteau filologi — în alte părți se spunea că românul se naşte poet.

Erau de altfel un fel de poeți şi aceşti filologi — poeți şi ei ai românismului, cărturari care luptau în numele lui, şi în focul luptei erau duşi de entuziasmul pe care ni-1 dau de atîtea ori fanatismul şi utopiile. Un filolog era pe atunci un apostol, mai mult decît un om de ştiință; pe cînd ochii lui se trudiau pe slovele învechite ale vreunui manuscris, inima, gîndul lui urmăriau de departe pe cei care vedeau fîlfîind în zare steagul reînvierei noastre, al naționalismului aşa cum era înțeles de bătrîni.

Intr-o zi deasupra filologilor transilvăneni un nume se înalță — era numele lui Timotei Cipariu. Aducea şi el mult din spiritul vremei, din convingerile care nu puteau duce totdeauna trai bun cu ştiința, dar mai aducea ceva rar, o erudițiune neobişnuită pe atunci la noi, deşi cam înapoiată în unele puncte, o erudițiune călugărească, rămăşiță a evului mediu. Cu această erudițiune învățatul de la Blaj a ştiut să dea ce n-au putut da alții din timpul lui — l-au mai ajutat şi alte însuşiri, o pătrundere pe care n-o

avusese filologii de mai înainte, o minte cu vederi mai largi şi o putere de muncă mai bine îndrumată, mai rodnică.

Numele lui Cipariu se rosteşte şi azi cu evlavie peste munți, şi, cînd acum cîteva zile s-au împlinit 100 de ani de la naşterea lui, transilvănenii au ținut să sărbătorească amintirea învățatului care e o glorie pentru ei. La Pănade — locul lui de naştere — şi Ja Blaj —unde e îngropat — profesori, foşti elevi ai lui, au venit să aducă laude cercetătorului care şi-a petrecut o vieață desluşind graiul strămoşilor şi a înlesnit o parte din munca celor care au venit după el tot cu dorul de a şti ce era odată limba noastră.

Se cuveniau aceste laude umbrei lui Cipariu, dar alături de ele putea să-şi găsească loc ceva ce nu împiedică slăvirea celor care au trăit mult în urmă şi au dus cu ei credințe care nu mai pot fi ale noastre. Putem lăuda pe Cipariu ridicîndu-1 deasupra celor care l-au precedat, dar laudele nu trebuie să facă din filologia lui cea mai bună filologie care s-a scris la noi — şi asemenea laude i s-au adus de cei care au vorbit la mormintul lui. Transilvănenii n-au ajuns încă să înțeleagă că sîntem departe azi de filologia iui Cipariu, că teoriile lui nu mai pot fi luate în samă, că pe alte căi, mai sigure, mai largi, s-au îndreptat cercetătorii care au venit după el. Cipariu reprezintă încă bine romantismul în filologie, un fel de romantism românesc care n-a dispărut nici azi din ştiința noastră — cu inflorituri de declamații ieftine îl mai găsim îa istorici —, din filologie însă el a fost înlăturat de spiritul nou care s-a introdus în ea. Va fi plăcînd mai bine transilvănenilor filologia lui Cipariu — pentru că se potriveşte încă cu vederile lor — nu trăiesc oare tot în lumea, care a ajuns muzeu pentru noi, de acum cincizeci de ani? — dar pentru alții Cipariu nu mai este decît un nume care concretizează bine o epocă din vieața noastră ştiințifică. Şi la mormîntul lui, ca şi la al altora, pe lîngă cuvintele de reculegere pioasă, trebuie să ducem în suflet şi bucuria că am trecut mai repede peste această epocă.

Vieața nouă, I (1905), 11, p. 241-243.

Hid Densusianu en Gh. Moroiariu. Haralamb Le- ca, N. Yasiehide. Radu Kosetti. (BAR.— Cabine- iuJ de stampe'

B. P. HASDEU

Intre bătrîni şi tineri a lipsit la noi intimitatea intelectuală — însuşirea aceea care lasă la o parte orice mîndrie rău înțeleasă şi face ca experiența şi cunoştințele celor mai în virstă să folosească mai mult celor care n-au avut încă timp să le capete. N-am trecut prin universitate fără să mă întîlnesc cu această însuşire şi n-a fost cu atît mai mare bucuria mea, cînd am găsit-o printre streini, printre profesori care ştiau că a te chema astfel înseamnă a avea dragostea de meseria ta şi pentru elevii tăi?

Pe bătrînul Hasdeu nu l-am cunoscut ca profesor şi chiar de l-aş fi cunoscut aşa, mi-ar fi rămas tot atît de strein — nu se ştie ce rar venia pe la universitate? L-am văzut întîia oară — acum cincisprezece ani — cu prilejul unui concurs la care se întreba dacă am dreptul să concurez; l-am mai văzut pe urmă cînd m-am întors din streinătatc şi aflase de la alții că mă ocup şi eu cu filologia; l-am mai văzut în sfîrşit în castelul său de la Cimpina unde m-a invitat într-o zi întâmplător şi mai mult din dorul să cunosc şi eu, ca mulți alții, zidurile ciudate pe care spunea că le înălțase după planurile ce-i venise în vis şi despre care presimția că vor fi ca o ultimă operă a sa — operă de granit aceasta. Şi în ziua aceea cînd l-am văzut la Gîmpina, afară de cîteva cuvinte ironice la adresa unor filologi — unul din streinătate, şi binecunoscut — nimic nu mă mai făcea să-mi aduc aminte că mă găsiam în fața unui filolog. Şi simțiam o părere de rău că nu cunoscusem acea frunte falnică mai de mult, că nu putusem vedea pe acel Hasdeu din timpul cînd conducea reviste istorice, filologice ori literare, publica volumele lui de erudițiune întinsă şi minuna ceti-

Ovid Ii.'n.K'i>i;inn. . >i nn grup de pn< !• ni. t< Cim- pin'a, i:i V.f.i-2 i'BAR— CiU.jjf.-ti.J J- .-!..ii;p.-.'

ni DE FILOLOGIE ROMÎWĂ

OViO DENSUSIANU

S.TÎTUTUL »(5 ARTE GRAFICE OASOZ. G^BI.
16, sritAOA BOAMNKl. J«

oporla volumului *Studii de filologie română*

•aia de IiIlu a lansării *Gaston Paris,* l'.toy

DENSUSIANU

GASTON PARIS

4 ^

SOCILTÂȚB1 FILOLOGICE

, N !.'!. ÎNTÎI

Coperta ***Hiilelinuln** filologie,*

tio iu. 1S'ei

OVID DENSUSIANU-

MEMORIU DE TITLURI

PUSLICĂȚîUNi

•AOABWÎSÎ*

IAŞI

l'oaia'do titlu a revistei *Yieala nouă*

VIEATA NOUA

OVID ⅋. USIANT *lidluiiri **Uitrart,***
PETRI- V. HAN'EŞ *(H ne interesăm 'le literatura rioitstrti.*
E. POt.lhOH *Expoxijiti cercului artistic.*
OVI» DEXSUSIAS1* *Mos&ie.*

• MIM NOCA
H, l.erm, *L X. li. I.* - M- ('imțjin. *l'nemi.*

"8°

AXCI. *I* - *-"tl *•

I I-Kllll1 Al» IWS.

Foaia de tillu a revistei *înălțarea*

"ÎNĂLȚAREA

t>»r«ctor: OVID DEKStJSJANU

i*t *mm*

** !f* «it *»WM* şi «*• ") # ic *mm m^w*^*

torii cu teoriile frumoase ca un basm. Şi mă gîndiam la cuvintele chiar ale unui admirator al lui care-şi exprima într-o zi regretul că o inteligenţă aşa puternică rămăsese prea streină de şcoala bună a metodei ştiinţifice care te face să te încrezi mai puţin în jocurile fantaziei.

Hasdeu îşi făcuse studiile în Rusia şi de acolo aducea ceva caracteristic spiritului slav: o exagerare a imaginaţiunei, un fel de exaltare intelectuală, un amestec bizar, uneori confuz de cunoştinţe şi lipsa darului de a coordona ideile, de a le prezenta într-un tot armonic. De parte din aceste defecte Hasdeu nu s-a putut desface niciodată, de aceea ne-a dat atîtea opere care aşteptau mai multă reflexiune, o compunere mai bine susţinută, de aceea a îngrămădit pe pagini întregi prea mult balast de citaţii, de aceea n-a ajuns să urmărească o problemă întinsă în toate ramificaţiunile ei şi să dea o operă de sinteză istorică ori filologică.

însuşirea de căpetenie a lui Hasdeu era imaginaţiunea, o imaginaţiune care vibra mai mult sub impresii momentane şi se opria adeseori la jocuri de cuvinte. Însuşirea aceasta îi rămăsese — cum se întîmplă totdeauna la ce e mai caracteristic la cineva — chiar cînd altele ale spiritului său larg cuprinzător începuse să se întunece; chiar în anii din urmă nu l-am văzut — prin ziare şi reviste ce nu meritau cinstea unui nume mare — reapărînd din cînd în cînd ca să ne aducă aminte că jocurile de cuvinte fusese o pasiune a sa?

Cu imaginaţiunea pe care o avea, Hasdeu s-a simţit la început aplicat spre literatură. Dar a ales întîi genurile uşoare, şi in broşuri, ziare, a publicat pagini care uneori au scandalizat cetitorii — nu ştiu ce era în acele pagini, pentru că nu se mai găsesc azi nici la anticari nici prin biblioteci — Hasdeu a avut grija să le distrugă mai tîrziu — dar se pare că nu era artă, singurul lucru care poate ierta povestirea de lucruri mai libere. Hasdeu părăseşte curînd genul acesta, nu uită că literatura adevărată nu se opreşte aci. îi vedem atunci scriind poezii, drame, povestiri istorice. în poezie Hasdeu e absolut romantic, uneori cuvintele şi ritmul amintesc pe Bolintineanu; patriotismul uşor, lirismul care nu se ridică deasupra impresiilor trecătoare, copilăresc chiar cîteodată, tendinţe de moralizare în foima învechită a fabulei, sînt nota dominantă a versurilor lui; uneori vedem şi cîte o idee mai puţin obişnuită, seînteieri mai puternice, şi o calitate care trebuie să li se recunoască e vioiciunea expresiunilor, vibraţiunea aceea pe care n-o poate da decît un spirit superior; şi traducerile care le-a dat din Ovid pot fi socotite printre cele mai bune ce s-au făcut la noi din autorii clasici. Daruri deosebite de compunere

să nu căutăm în dramele, povestirile lui istorice, dar şi acestea au calităţi care te ridică deasupra atîtor încercări în acelaşi gen de acum vreo treizeci de ani; se vede că sînt scrise de cineva care n-are numai imaginaţiune, ci şi cultură istorică; cu puterea lui de evocare, cu stilul cald, comunicativ, Hasdeu a dat şi aici o notă a personalităţei sale.

Pe cînd începuse să publice primele poezii, cunoştinţele istorice pe care le cîştigase mai mult ca autodidact îl îndemnau să se îndrepte şi spre cercetarea trecutului nostru. în revista *Din Moldova* al cărui „redaptor" era — cum spunea în limba „şcoalei" lui Aron Pumnul de care a fost influenţat la început, dar de care s-a desfăcut repede — îl vedem tipărind, pe lîngă versuri, mai multe documente cu „comîntar" şi articole istorice. Era pregătirea activităţei lui istorice de mai tîrziu. Cunoaşterea limbilor slavice şi o cultură vastă i-au dat lui Hasdeu de la început o superioritate asupra istoricilor de mai înainte; ce se ştia din istoria noastră veche era prea puţin şi mai mult falsificat de păreri rătăcite. Cînd Hasdeu începe să tipărească numeroase şi interesante documente slave şi române sau cînd cercetează mai de aproape ce se tipărise înainte de streini cu privire la noi, cîteva epoci din istoria noastră ajung să se limpezească mai bine, şi fără îndoială că istoricii care au venit mai tîrziu datoresc mult, mai ales ca iniţiare, acestei părţi din activitatea lui de erudit. Dar capriciile fantaziei sale nu se putea să nu lipsească şi aici. De cîte ori nu se opria dinaintea unui document numai ca să aibă prilej să desfăşure toată bogăţia ingeniozităţei sale, toată mulţimea de apropieri între un fapt şi altul... Şi să nu-şi fi dat samă că de atîtea ori începea să scrie ca istoric şi încheia ca romanţier? Poate uneori nu, dar alte ori da, pentru că altfel nu s-ar înţelege de ce n-a stăruit mai mult, n-a revenit mai des asupra unor lucruri care erau aşa de contestate şi care se vedea, la cea mai uşoară critică, că nu pot fi susţinute. îl fermecase o ipoteză, o scrisese încîntat de fluturarea panglicuţelor cu care o lăsase să zboare — se mulţumia cu atît şi nu se mai întreba dacă poate fi ori nu adevărată. Şi într-o zi spiritului său aventuros în istorie a voit să-i deschidă un cîmp mai larg: a plănuit o istorie a românilor. A tipărit o parte din ea, şi cînd curiozitatea te duce s-o deschizi astăzi, te opreşti cu oarecare mirare la dedicaţia pe care o poartă în frunte — e dedicată lui Spencer — întorci pagini după pagini cu citaţii de prisos, din autori vechi şi noi, vezi teorii în felul celor ale lui Buckle, mai întîlneşti cîte un adaus care nu adaogă mult şi o închizi cu impresia pe care ţi-o lasă într-un colţ de muzeu descoperirea unui ceasornic fantastic lucrat de vreun meşter care

turnase rotiţă după rotiţă şi la sfîrşit s-a oprit descurajat dinaintea maşinăriei complicate care nu se învîrtea cum îşi închipuise.

De la studiile istorice Hasdeu se îndreaptă cu timpul spre filologie. Erau în firea sa aceste salturi, şi le făcea cu o uşurinţă, o dibăcie uimitoare. în orice domeniu se avînta se vedea o extraordinară putere de asimilaţiune şi o îndemînare rară, fără multe şovăiri, în găsirea drumului care avea să-l ducă la cercetările pe care le urmăria.

Cultura filologică şi-o formase Hasdeu mai mult sub influenţa şcoalei indogermanice de la mijlocul veacului trecut, a lui Bopp şi Schleicher; romanist în adevăratul înţeles al cuvîntului, el n-a fost niciodată, deşi această specialitate i-ar fi fost mai folositoare în problemele pe care le atingea. De aceea, pentru ca să urmărească un fenomen din limba noastră mergea pînă la sanscrită sau pînă la graiuri ale unor triburi primitive — cum cronicarii noştri îşi începeau letopiseţele de la facerea lumei. Cu pătrunderea lui însă a înţeles de la început că pentru studiul limbei noastre e indispensabilă o cunoaştere aprofundată a limbilor slave şi balcanice, în special albaneza. în această direcţiune el a continuat opera învăţaţilor streini, a lui Kopitar şi Miklosich; se poate chiar spune că părerile lui asupra formărei limbei române nu erau decît o dezvoltare — cu suprimarea părţilor care nu-i conveniau — a teoriilor acestor învăţaţi. Partea aceasta din activitatea lui Hasdeu e singura mai unitară, mai consecventă. Dar cîte ipoteze fantastice şi aici, cîte interpretări greşite de fapte, cîte argumentări care se spulberau la cele dintîi obiecţiuni!... Teoria dacică în care vedea cheia problemelor obscure ale începuturilor limbei noastre şi care a avut cîtva timp adepţi n-a putut lămuri de fapt nimic şi din toate acele etimologii pe care a căutat să le stabilească cu o cheltuială exagerată de erudiţiune, n-a rămas decît amintirea unei încercări neizbutite. în două direcţiuni însă munca lui a fost mai folositoare filologiei, şi noi cei mai tineri care ducem mai departe cercetările asupra limbei române ne bucurăm cînd mai putem cita cîteva din lucrările lui Hasdeu ca filolog. Publicînd texte vechi în acele bogate *Cuvinte din bătrîni* şi însoţindu-le de comentarii cum nu se mai făcuse la noi, Hasdeu a contribuit, după Cipariu, cel mai mult la cunoaşterea vechei noastre limbi. Şi cînd mîna obosită a lui va fi scris cel din urmă rînd pe care l-a lăsat din acel vast *Etymologicum,* bătrînul Hasdeu va fi simţit mulţumirea că nu scrisese ceva nefolositor şi că nimeni în timpul cînd i se încredinţase o asemenea lucrare n-ar fi putut da Ia noi ceva mai bogat ca informaţiune, mai impunător ca erudiţiune. A rămas neterminat acest dicţionar,

dar ce cuprinde el e şi azi un izvor preţios pentru cercetători — şi Academia în veşnica ei bătrînească nemulţumire, n-ar trebui să fie prea zgîrcită în sărbătorirea numelui marelui răposat, pentru că el a lăsat atîtea sute de pagini, pe cînd de zece ani încoace, după nouă şi pretenţioase încercări, n-am mai văzut nimic din acel de mult proiectat dicţionar.

Să nu uităm că filologia mai datoreşte ceva lui Hasdeu. Cu felul cum ştia el să prezinte lucrurile a contribuit în oarecare măsură la popularizarea acestei ştiinţe în cercuri unde nu se prea ştia ce putea fi ea. Hasdeu avea cetitori în afară de cercul specialiştilor; cu darul lui de a fi atrăgător a ajuns să intereseze pentru filologie şi pe unii profani. Fireşte cîteodată aceştia mergeau pînă să se creadă singuri filologi, dar un asemenea păcat rămîne neînsemnat faţă de recunoaşterea din ce în ce mai mult a însemnătăţei unei asemenea specialităţi. Neînsuşindu-şi nici pedantismul care ducea la ridicol al filologilor transilvăneni, Hasdeu a mai arătat că filologia se împacă cu vederi largi. Şi nu este un mare dar acela de a nu fi pedant şi de a nu cădea în ridicol — şi mai ales la noi unde şi astăzi atîţia nu ştiu să treacă pe lîngă această prăpastie?

Poate tot ura lui contra pedantismului, în literatură, contra formelor strimte, a încătuşărei personalităţei şi cultului pentru vorbele pretenţioase l-au ţinut pe Hasdeu departe de cercul „Junimei", care se ştie că n-a fost niciodată cruţată de atacurile sale, după cum nici ea n-a voit să-i recunoască nici un merit.

Cînd ne mai gîndim că acelaşi Hasdeu şi-a îndreptat odată gîndul şi spre speculaţiuni filozofice, sau mai curînd mistice — altădată n-a scris şi despre *Talmud,* şi chiar despre foloasele studiilor fiziognomice? — fără îndoială că în faţa unei activităţi aşa de multiple nu mai poate sta la îndoială recunoaşterea locului mare pe care-l ocupă în dezvoltarea noastră intelectuală a celor din urmă decenii. Sînt umbre în activitatea lui, —şi ne-am fi bucurat să fie mai puţine — dar Hasdeu va rămînea totuşi o figură impunătoare a culturei noastre.

Din opera lui se va păstra puţin încă vreo cîtva timp şi mai mult în filologie decît în istorie ori literatură — va rămînea însă numele lui ca acele nume ce înseamnă mult în vieaţa intelectuală a unei jumătăţi de veac.

Vieaţa nouă, III (1907), 17, p. 366-372.

PREZENTĂRI DE REVISTE. POLEMICI

RĂZBOIRI ZADARNICE

De la Iaşi ne vine un act nou de adăogat la comedia literaro-linguistică la care asistăm de cîtva timp.

S-a început şi în paşnicul oraş — de unde ne veniau de la o vreme numai ecouri despre o luptă antialcoolică sau antisemită cum se poate înţelege la 47 grade de latitudine ale ţărei — un curent pentru salvarea limbei noastre de primejdia care ar ameninţa-o. De astă dată pericolul se arată în haina îndrăzneaţă a neologismelor şi alarma contra lui e dată de precocea în bătrîneţă *Arhivă;* n-rul din urmă al des schimbătoarei la faţă reviste ne-a adus în rînduri strînse o listă întreagă de cuvinte asupra cărora ni se cere să ne rostim osînda. Şi cel care o cere este d. Xenopol, care greşeşte uneori făcînd excursiuni în domenii unde nu poate decît să rătăcească şi apărînd cauze nedrepte — o greşeală de acestea ne-a înstreinat altădată, ceea ce nu m-a făcut să-i contest, ca alţii, titlul de istoric şi să uit că e scriitorul care ne-a dat cea mai vastă şi pătrunzătoare sinteză a istoriei noastre, cum se putea da acum douăzeci de ani.

D. Xenopol greşeşte şi de data aceasta cînd lasă specialitatea d-sale şi atinge chestiuni de limbă literară, de filologie. D-sa pleacă în război contra neologismelor, şi fără să arate cam după ce vederi se călăuzeşte în critica pe care o face, ia un şir lung de neologisme pe care le-a notat în *Vieaţa românească* şi observă că rău fac cei de la această revistă cînd întrebuinţează atîtea cuvinte nouă.

Dar d. Xenopol şi-a ales rău punctul de atac cînd s-a oprit la *Vieaţa românească.* Singuri cei care conduc noua revistă ieşană

n-au pretenţiunea de a da modele de limbă literară, programul lor fiind „poporanismul", care înseamnă azi să spui orice în numele poporului şi cu cuvintele care-ţi vin mai uşor sub condei; nici publicul n-a aşteptat şi nu poate aştepta de la o revistă de felul acesta pagini de formă îngrijită.

D. Xenopol a mai avut neprevederea să ridice o armă pe care adversarii i-o pot uşor întoarce, pentru că de ce i-ar învinui de lucruri de care singur se arată vinovat?

Surprinderea ne-a fost mare cînd am cetit că d. Xenopol sfătuieşte să nu se mai zică *utilitate* ci *folosinţă,* şi tot aşa nu *complet* ci *deplin* (închipuiţi-vă „opere depline"!), *ocazie* = *prilej, în rezumat* = *în scurt, inedit* = *needit, permanent* = *statornic* (ce frumos ar suna „consiliul statornic" de la Ministerul Cultelor!). Sfaturile d-lui Xenopol ne aduc aminte de curînd pierduta în pustiu „Chemare" care s-a tipărit acum cîteva luni într-o revistă de literatură agricolă. Deşi în text erau mai multe neologisme, în titlu s-a căutat evitarea lor şi în loc de „apel" s-a zis „chemare" (închipuiţi-vă „O curte de... chemare", şi ce ar deveni „O curte de casaţie", spuneţi delicaţi sprijinitori ai purităţei limbei noastre?).

Surprinderea ne-a fost şi mai mare cînd l-am văzut chiar pe d. Xenopol scriind cum spune că nu trebuie să se scrie. într-o amintire de călătorie tipărită în acelaşi număr al *Arhivei*[1] d. Xenopol scrie *propusesem, voce, nedefinit, corp;* de ce nu *pusesem în gînd, glas, nehotărît, trup?*

E un semn al vremei de azi — nu l-am întîlnit de atîtea ori şi la alţii? — să critici pe alţii pentru păcate pe care singur le ai. Să fie inconştienţă ori poate prea multă încredere în lipsa de control a publicului, în trecerea repede asupra celor ce se scriu ? Şi una şi alta — şi în plus ceva iarăşi caracteristic pentru lumea unde se scrie mult şi se gîndeşte puţin.

îi vine unuia sau altuia în minte să îmbrace haina de cenzor al limbei ori literaturei noastre; dar pentru că nu are darul să vadă ceva nou, să simtă de ce avem în realitate nevoie azi ori ce ne va trebui mîne, îşi aduce aminte că odată s-au dus campanii de nume însemnate pentru vreo idee, şi, fără să se gîndească mai mult, se întoarce la aceste campanii, caută să le dea o notă de actualitate şi începe lupta cu aere mărețe de iniţiator de idei nouă, salvatoare ale românismului. Dar, cum de la campaniile duse de alţii pînă la reluarea lor spiritul public s-a schimbat şi chiar cei care caută să le reînceapă au primit ceva din ce era altădată condamnat, rezultatul e că ni se oferă prilejul să asistăm la lupte care nu mai au nici un rost şi să vedem printre noii luptători împărtăşitori chiar — inconştienţi ori altfel — ai ideilor care sînt atacate.

Aşa am văzut pe cîţiva grăbiţi de a-şi face popularitate cu idei spuse mai înainte de alţii, reluînd tema „naţionalismului" în literatură şi sfătuindu-ne să nu mai cerem ajutor de la streini. Dar tot aceia au uitat că singuri datorau — spre paguba lor, adevărat, prea puţin — streinilor, şi cînd s-au văzut cufundaţi sub ridicol au căutat să mai atenueze din exagerările la care-i dusese vanitatea de a părea sfătuitori noi... cu mijloace vechi.

E un caz analog acela al d-lui Xenopol. Voind şi d-sa să arunce in discuţiile literare de acum o idee, s-a gîndit la tema de atîtea ori dezbătută altădată a neologismelor, dar a uitat că discuţiunea nu se mai poate pune astăzi cu aceeaşi pasiune, că într-un fel chestiunea aceasta e hotărîtă şi că nimeni nu te mai poate asculta cînd vii să condamni neologisme care sînt bine primite, vor trebui să rămînă. Reluînd o discuţiune învechită d. Xenopol a pierdut din vedere că singur a mers cu curentul şi a adoptat neologisme împotriva cărora se ridicau într-o vreme susceptibilităţile susţiitorilor limbei vechi, neaoşe româneşti.

Discuţiunea ridicată de d. Xenopol e şi mai desfătătoare cînd d-sa îşi asumează rolul de înţelegător şi apărător al adevăratei limbi româneşti şi totuşi — cum arată acel trădător „suiş" relevat mai sus — contrarul reiese din scrisul d-sale.

D. Xenopol se întâlneşte aici cu un alt istoric. Să fie numai o întîmplare că istoricii încep azi discuţii de prisos şi caută să întunece lucruri limpezi de tot? Desigur e ceva mai mult, ceva ce stă în legătură cu cultura literară, şi de aceea v-am ruga, domnilor istorici, să lăsaţi din zelul d-stră literar şi să vă întoarceţi la documentele d-stră, să le interpretaţi, mai bine ori mai rău, cum vă pricepeţi, şi să aşteptaţi pînă vor veni istoricii care vor înţelege ce înseamnă să scrii bine româneşte, şi dinaintea acestora vă veţi închina şi d-stră cu părere de rău, — dacă vă va lăsa inima — că aţi pierdut cu lucruri pentru care nu eraţi chemaţi o vreme care vă putea fi folositoare în dezgroparea de morţi mai de samă ori mai de rînd.

Vieaţa nouă, II (1906), 13, p. 281-284.

[1] D. Xenopol îi zice: *Un suiş pe Ceahlău,* dar „suiş" e rău pus aici, pentru că înţelesul lui este de „locul pe unde te poţi sui", cum „coborîş" înseamnă „locul pe unde poţi coborî"; d. Xenopol trebuia să zică „O suire",pentru că numai forma aceasta indică acţiunea de „a te sui".

ISTORICI ŞI FILOLOGI

I

Oricîl s-ar specializa cineva nu se poate să nu atingă şi alte domenii cînd urmăreşte unele probleme. Dacă este însă un cercetător conştiincios, dacă ține să fie luate în samă afirmațiunile sale, va căuta fireşte să aibă cîteva cunoştințe temeinice şi în ramura de studii auxiliare căreia vine să-i ceară unele lumini pentru specialitatea sa. Lucrul acesta l-au uitat şi-l uită istoricii români, mai ales aceia care încearcă să reconstituie epoca mai veche din trecutul nostru.

Lucrările d-lor Xenopol şi Iorga sînt o pildă vie de ceea ce înseamnă a scrie istorie fără a avea cunoştințe filologice, cunoştințe absolut necesare cînd vrei să urmăreşti mai departe, pînă în timpurile străvechi, istoria neamului nostru. Fără ajutorul filologiei nu se poate lămuri trecutul aşa de întunecat la noi şi dacă ar fi să se cîntărească ce a dat fiecare din aceste studii, ca rezultate pozitive în această direcție, s-ar vedea că mai ales filologiei — oropsitei filologii față de mereu răsfățata istorie, şi la Academie, şi aiurea — trebuie să-i mulțumim dacă unele fapte au ajuns să fie mai bine limpezite ori definitiv stabilite. Şi cu toate acestea istoricii trec dispreţuitori pe lîngă filologi, nu au curiozitatea să-şi arunce ochii nici măcar peste abecedarul ei şi-i vedem astfel clădind teorii ce se clatină în fața adevărurilor filologice. Felul acesta de a înțelege istoria pare chiar că va dăinui încă mult, pentru că nici la cercetătorii tineri nu vedem o altă Îndrumare — şi nici nu poate fi altfel cît timp la Facultatea de litere se face istoria românilor fără filologie românească.

Cit de folositoare le-ar fi istoricilor noştri ceva mai multă filologie se voate vedea şi din lucrarea publicată de curînd de d. V. Pârvan, *Contribuțiuni epigrafice la istoria creştinismului dacoromân.*

D. Pârvan este un cercetător activ care şi-a ales o specialitate puțin şi neştiințific cultivată pînă acum la noi. Cînd sînt aşa de rari cei care să se devoteze ştiinței în lumea noastră de uşoare îndeletniciri, trebuie desigur să te bucuri cînd un tînăr se îndreaptă spre studii care cer răbdare, zile multe de cercetare prin volumele mari de inscripții şi de scriitori vechi. In legătură cu istoria antică d. Pârvan s-a oprit şi la unele fapte ce privesc trecutul nostru şi în lucrarea din urmă a căutat să studieze originile creştinismului „dacoromân". Partea istorică şi epigrafică a lucrării fiind de competența specialiştilor în istoria antică, las să fie judecată de ei; partea filologică însă — care se întinde pe mai multe pagini — o voi analiza aici, cu atît mai mult cu cît d. Pârvan invocă mereu fapte filologice pentru a-şi întemeia unele concluziuni — greşite însă, cum vom vedea.

Cu deosebire în jurul unei păreri d. Pârvan caută să grupeze cele mai multe argumente pentru a ne-o înfățişa ca neîndoioasă. Părerea aceasta e rezumată astfel la sfîrşitul cărței: „Terminologia noastră creştină, împreună cu anume alte cuvinte, profane, ale limbei noastre, ne învață că nu numai noi nu sîntem veniți ca creştini din sud, dar anume forme ale creştinismului şi ale vorbirei noastre latine *nici nu s-au putut alcătui în sud...* Românismul şi creştinismul nostru sînt născute şi crescute în chip firesc: încet şi trainic, în Dacia lui Traian, şi nu sînt de-abia mai tîrziu «imigrate» din alte ținuturi". în sprijinul acestei concluziuni d. Pârvan aduce mai multe considerațiuni de natură filologică. Să le vedem.

Cuvîntul *român,* afirmă d. Pârvan, nu poate fi înțeles ca termen etnic decît în cazul cînd admitem continuitatea elementului roman pe teritoriul Daciei; numai la nordul Dunărei se putea păstra *romanus,* şi aceasta pentru motivele pe care d. Pârvan le formulează astfel: „Nicăieri în Imperiul roman, după ce Caracalla a dat cetățenia tuturor locuitorilor liberi, fără deosebire, n-a mai pus nimeni vreun preț deosebit pe titlul de *civis romanus.* Dimpotrivă, tendința particularistă, patriotic locală... a indicărei provinciei ori oraşului de naştere, ca origine «națională», s-a răspîndit din ce în ce mai mult şi înlăuntrul imperiului, nu s-au mai întîlnit decît «cices» provinciali: *civis Afer, natione Afer...* Pe *romani* trebuie deci să-i căutăm în altă parte, afară din imperiu. Şi în adevăr ei nu sînt departe. Populația romană rămasă

în Dacia Traiană după a. 270 nu se mai putea numi *dacă*, precum se numiau înainte provincialii de aici; căci *provincia* Dacia era acum în sudul Dunărei, iar, de altă parte, existau în Carpații nordici încă daci adevărați, liberi şi neromanizați. *Dacoromânii* fură dar siliți să se numească *romani;* şi anume din punct de vedere juridic, cetățeni *romani* ei nu erau, căci se lepădase de imperiu, dar erau şi rămîneau «romani», ca o nouă *natio barbara* (pag. 92—95). Argumentația d-lui Pârvan este specioasă şi nu lămureşte deplin pentru ce *romanus* s-a păstrat la noi. De fapt lucrurile se explică astfel: termenul de *romanus* a continuat să fie întrebuințat oriunde populațiunea latină venia în atingere cu mase compacte de populațiune streină, cu alte cuvinte la marginile Imperiului roman; şi era natural să fie aşa, pentru că diferențierea trebuia făcută în cazul acesta din punct de vedere național, între *romani* şi *barbari,* iar nu din punct de vedere provincial, inter roman, ca să zicem aşa, cum era cazul pentru *hispani, itali* etc, care, fiind înconjurați tot de populațiune romană, nu aveau nevoie să se diferențieze de ea prin adausul de *romani.* în regiunile carpato-balcanice, care constituiau una din granițele Imperiului roman, era deci firesc să se păstreze, în opoziție cu *barbarus,* termenul de *romanus.* Şi aceasta nu trebuie să credem că s-a putut întîmplă numai la nordul Dunărei, cum admite d. Pârvan, ci şi la sud, pentru că şi aici elementul roman se învecina cu elemente streine, în chipul acesta tot raționamentul d-lui Pârvan cade.

Şi d. Pârvan mai pierde din vedere un fapt. *Romanus,* sau mai curînd un derivat al lui, s-a păstrat încă într-o regiune ce prezenta aceleaşi condițiuni ca şi cea de la noi, anume în Reția; locuitorii de aici, fiind înconjurați de streini, au continuat să-şi zică *romani — romanici,* de unde denumirea de *Romaunsch,* păstrată pînă azi într-o parte a domeniului retoroman. De altfel lucrul acesta l-a relevat încă de mult Gaston Paris în articolul cu care începea *România,* articol pe care d. Pârvan se vede că l-a cunoscut (pag. 92, 95), dar l-a interpretat greşit. Despre *Romaunsch* d. Pârvan nu spune nimic, ci se opreşte numai la termenul de *retoromani* despre care spune că nu vine direct de la *romanus,* ci este, cum se ştie, nou, căutînd în chipul acesta să întărească mai mult impresiunea argumentării d-sale că numai la noi, şi la nordul Dunărei, a supraviețuit cuvîntul latin.

Teoria d-lui Pârvan se mai izbeşte de o greutate. Dacă, cum susține d-sa, *romanus* a continuat să trăiască numai la nord, cum se explică atunci forma *ar(u)mân* din dialectul de la sud? D. Pârvan nu se preocupă de această formă, şi înțelegem pentru ce d-sa evită să-şi arate mai de aproape părerea asupra celor trei ramuri în care s-a despărțit poporul nostru — şi aici se întilneşte cu d. Puşcariu, care procedează la fel, eschivîndu-se de la orice precizare ori căzînd din contrazicere în contrazicere cînd caută să atingă problema aceasta capitală din istoria noastră. E adevărat că din unele observațiuni vagi (pag. 101, 131) d. Pârvan s-ar părea că înclină pentru ideea că aromânii sînt un grup despărțit de noi şi urmîndu-şi independent evoluțiunea lui, dar nu ştim ce înțelege d-sa prin această despărțire şi independență. Voieşte oare să înțeleagă că aromânii reprezintă elementul latin sud-danubian dezvoltat independent de cel de la nord? Dar atunci cum îşi explică d-sa atîtea asemănări ale aromânilor cu dacoromânii care presupun un trai comun de multe veacuri? Sau crede poate d. Pârvan că aromânii au trecut la sudul Dunărei, desfăcîndu-se de dacoromâni? Am voit însă să ştim cînd s-a putut întîmplă această trecere şi cum s-ar explica derivarea dialectului aromân din cel dacoromân — d. Pârvan ar trebui să explice o adevărată minune. Cum nu se lămureşte asupra aromânilor, tot aşa d. Pârvan nu ne spune nicăieri ce crede despre istroromâni.Şi ce surprinde mai mult e felul în care d. Pârvan se exprimă, în legătură cu aceste lucruri lăsate nelămurite, în rîndurile cu care se încheie cartea d-sale: „De aceea dară n-au pierit coloniştii lui Traian, ci au dăinuit şi s-au înmulțit, colonizînd toate țările pînă la Tisa, şi mare, şi izvoarele Nistrului: pentru că Dunărea n-a fost niciodată un duşman hain, care să despartă pe frați, ci a fost un prieten bun, care i-a unit". Fraza aceasta, de un efect căutat, ca frazele răsunătoare ale istoricilor de şcoală veche, e o încheiere ciudată prin logica ei. Acel „pentru că Dunărea" nu se leagă de loc de ce precedă şi nu ne spune nimic mai mult asupra felului cum d. Pârvan îşi reprezintă formarea poporului român şi despărțirea lui în trei ramuri.

Şi totuşi cine se ocupă de istoria noastră veche nu i se poate ierta să nu aibă păreri bine fixate asupra diferitelor probleme pe care le atinge. Interpretarea amănuntelor trebuie să meargă alături cu aceea a faptelor de ordine generală, şi invers: unele trebuie să găsească confirmare în celelalte. Numai printr-o analiză şi sinteză continuă, numai cercetînd punctele de detaliu în lumina considerațiunilor generale sau supunîndu-le pe acestea la controlul celorlalte, poți ajunge la ceva sigur pentru ştiință şi mulțumitor pentru tine. Altfel te pierzi în întuneric.

Vieața nouă, VII (1911), 11, p. 201—205.

II

Pentru continuitatea românilor la nordul Dunărei d. Pârvan crede că poate găsi probe şi în alte cuvinte, caracteristice limbei noastre.

Astfel, după d-sa, alterarea semantică pe care a suferit-o *pămînt* = *pavimentum* nu s-ar putea explica decît în legătură cu condiţiile speciale de vieaţă a elementului roman din Dacia; numai aici, după încetarea de la o vreme a vieţei orăşeneşti, locuitorii puteau întrebuinţa impropriu, ca echivalent al lui *terra,* cuvîntul *pavimentum:* care rămăsese vag în amintirea lor din timpul cînd oraşele erau încă înfloritoare în Dacia „nu putea", argumentează d. Pârvan, „să zică *pavimentum* în loc de *terra* decît acela care multă vreme nu cunoscuse alt teren sub picioarele lui decît pe cel pavimentat al oraşelor şi care printr-o întîmplare năprasnică fusese dintr-o dată smuls din vieaţa de oraş şi aruncat în cea de ţară... Prin distrugerea catastrofală a vieţei orăşeneşti, orăşenii au format dintr-o dată majoritatea populaţiei rurale romanice şi felul lor de a vorbi a biruit, deşi era impropriu. Naşterea cuvîntului *pămînt* pentru *terra* cred că n-a putut iarăşi avea loc decît în stînga Dunărei" (pag. 96—97). La raţionamentul d-lui Pârvan se poate obiecta că derivaţiunea lui *pămînt* din *pavimentum* nu e sigură — eu cel puţin am îndoieli asupra ei — dar chiar admiţînd-o, o altă obiecţiune se poate uşor aduce d-lui Pârvan. Vieaţa orăşenească a suferit turburări — cum singur d-sa aminteşte mai departe —şi la sudul Dunărei; mai tîrziu, e adevărat la venirea slavilor, dar întrucît *pămînt* nu s-ar fi putut îndepărta, la sud, de la semnificaţiunea lui primitivă şi atunci, mai tîrziu? D. Pârvan trebuia să probeze că schimbarea de înţeles pe care caută s-o explice nu poate fi decît anterioară secolului al Vl-lea —dar o asemenea probă nu ştiu unde ar putea-o găsi. Şi, în legătură cu ce spuneam în articolul trecut, cum îşi explică atunci d. Pârvan prezenţa lui *pimintu* în aromână? Aromânii întrebuinţează rar, e adevărat, această formă — unele dicţionare nici nu o dau — pentru că la ei noţiunea de „pământ" e redată de obicei prin *loc,* dar aceasta nu ne împiedică să admitem că altădată *pimintu* era un cuvînt tot aşa de curent ca şi echivalentul lui de la nord.

Despre *ţară* d. Pârvan înşiră pe patru pagini mai multe consideraţiuni filologice şi istorice din care rămîne însă tot atît ca şi din cele de pînă acum. Dacă românul a păstrat pe *ţară* cu înţelesul pe care italienii, francezii îl exprimă prin *paese, pays,* trebuie să vedem aici, susţine d. Pârvan, tot o urmă a dezvoltării noastre la nordul Dunărei. Şi aceasta pentru motivele următoare: „orăşeanul din Dacia numia ţinutul rural *terra,* cu acest termen general clasic... Această denumire excepţională îşi avea originea în însăşi natura colonizării Daciei: fusese aduşi «romani» din toate părţile imperiului, care vorbiau un fel de latină «literară», diplomatică, internaţională, cu termeni general-latini: *terra* era pentru coloniştii din Dacia întregul ţinut rural, întreaga «ţară»" (pag. 98); şi mai jos în notă: „important în cazul nostru, din Dacia, este că tocmai sensul *clasic* de *pays* se păstrează şi dezvoltă la strămoşii românilor, pe cînd *toate* celelalte popoare romanice adoptă alţi termeni — tîrzii romani — pentru acest concept". E curioasă observaţiunea d-lui Pârvan cu privire la latina „literară" care ar fi fost specială coloniştilor romani veniţi în Dacia; nu înţeleg cum d-sa îşi reprezintă latina aceasta, cînd se ştie că şi în Dacia coloniştii au adus latina generală vulgară ce se vorbia şi aiurea în sec. al II-lea d. Chr. Şi mărturisesc că nu văd cum aducerea de colonişti din mai multe părţi ale Imperiului roman poate să explice înţelesul lui *terra* din româneşte — colonizări împestriţate au fost şi aiurea.

Aceşti colonişti, spune d. Pârvan mai departe, fură cuprinşi de recunoştinţă pentru „pâmîntul roditor şi bogat în mine al Daciei" şi de aici s-a născut un fel de cult pentru *Terra mater (Dacia),* termeni care apar de mai multe ori în inscripţii şi vin să arate, după părerea d-lui Pârvan, că în Dacia cu deosebire erau condiţiuni favorabile pentru păstrarea lui *terra* aşa cum apare în româneşte. Singur d. Pârvan însă observă că *Terra mater* se întîlneşte şi în inscripţiuni din alte regiuni orientale dar ce i se pare d-sale convingător este că cele mai multe care ne dau aceste forme sînt din Dacia, ceea ce iarăşi nu vedem întrucît ar constitui un argument hotărîtor. Şi la sfîrşit d. Pârvan exclamă — iarăşi acele exclamaţii care credeam că nu se vor mai auzi în ştiinţa nouă românească: „Aceasta cred că e originea cuvîntului *ţară* ca *pays, campagne* şi *peuple:* «şi s-a sculat ţara» zic cronicele: *Terra Dacia, MaterT.* Dacă e vorba de exclamaţii putem aminti d-lui Pârvan o exclamaţie pe care d-sa n-o cunoaşte — şi nu din ştiinţă, ci din poezie, din vechia poezie franceză: războinicii din *Chanson de Roland* exclamau: „terre de France! terre major!". Şi ei nu erau din Dacia... *Terra* a trăit deci şi aiurea, nu numai la noi, cu înţelesul de „pays". Dacă d. Pârvan ar fi urmărit pe *terra* şi în alte limbi romanice ar fi văzut că nu era nevoie de atîta argumentare, şi aşa de chinuită, pentru a explica pe româ-

nescul *țară.* In treacăt relevez că d. Pârvan nu are cunoștință nici despre întrebuințarea lui *țară* în vechia românească cu înțelesul de „pămînt, sol" și că greșește cînd derivă pe *țăran* din *terranus,* pe cînd e *țarâ*+ suf. slav. *-ean.*

Trecînd la cuvintele creștine, d. Pârvan revendică și pentru *biserică* originea exclusiv nord-dunăreană. Observînd, cum s-a relevat de mai multe ori, că *basilica* a pătruns mai tîrziu în limba poporului (în sec. al. IV-lea d. Chr.), d. Pârvan ajunge astfel, printr-un salt forțat, la concluziunea că tot numai în Dacia a putut prinde vieață acest cuvînt: „Dacia Traiană, cu toate relațiile continue avute și după 270 cu malul drept al Dunării, a fost totuși după data pomenită destul de izolată de imperiu, pentru ca vieața ei culturală să se dezvolte *întocmai ca într-o insulă:* ce a pătruns aici odată a fost conservat în chip statornic... La dacoromânii din stînga Dunărei misionarii latini introduseră exclusiv noul cuvînt *basilica"* (pag. 91). Ne surprinde și această concluzie a d-lui Pârvan. *Basilica* s-a păstrat — cum singur d-sa amintește în altă parte (pag. 89) — și în unele dialecte retice și italiene, cum era cunoscut și vechei dalmate. Ce ar fi împiedecat atunci ca acest cuvînt să prindă rădăcini și în latina de la sudul Dunărei? D. Pârvan lasă a se înțelege că regiunile retice, italiene și dalmate erau mai izolate de restul lumei romanice și ca atare puteau păstra pe *basilica* împotriva concurenței pe care i-o făcea *ecclesia;* dar nu vedem întrucît acolo izolarea ar fi fost mai accentuată decît în provinciile de la sudul Dunărei. Dacă *basilica* s-a păstrat la nordul Italiei și pe coastele Dalmației se putea păstra tot așa de bine pe toată întinderea dintre Dunăre și Adriatică. Deci cade și de data aceasta teoria nord-danubiană.

Cum interpretează d. Pârvan și alte forme vom vedea într-un viitor articol.

Vieața nouă, VII (1911), 12, p. 221—224.

III

Cu aceeași interpretare unilaterală a faptelor ca pînă acum — numai ca să se potrivească cu teoria d-sale — d. Pârvan urmărește istoria altor cuvinte.

Pentru a explica forma *sărbătoare,* ca derivat din *servare,* d. Pârvan recurge la mai multe combinațiuni istorice și epigrafice, cu desăvîrșire inutile însă, pentru că altfel, cu totul mai simplu, cum vom vedea, se poate lămuri acest cuvînt. „Examinînd", spune d. Pârvan, „epitetele zeilor din Illyricum din punctul de vedere al răspîndirei lor geografice, observăm că sînt unele care nu apar decît în anume locuri bine justificate, prin însuși conținutul religios al epitetului. Așa e, printre altele, cazul cu epitetul *conservator:* acesta, după logica obișnuită, ar trebui să apară nu numai pe lîngă toți zeii, dar și pretutindeni. Și totuși nu apare. Cauza e următoarea. încă de timpuriu el se dezvoltă ca un epitet militar și politic, în legătură cu acțiunea protectoare și apărătoare a zeilor față de primejdiile de ordin public... în provincii el trebuie dar să apară acolo unde primejdia războaielor e mai mare, adică la granițele imperiului" (pag. 123—124). Cercetînd materialul epigrafic, d. Pârvan observă că, afară de cîteva excepții, epitetul de *conservator* apare pe lîngă numele zeilor cu deosebire în Dacia — lucru explicabil, zice d-sa, cînd ne gîndim la situațiunea excepțional de primejduită a acestei provincii. De aici urmează, continuă d. Pârvan, că „în Dacia... ziua însăși închinată zeilor conservatori era o *dies conservatoria,* ori simplu *servatoria:* apărătoare de pericole. Starea precară a provinciei Dacia, și apoi starea și mai nesigură a ținutului «barbar» al dacoromânilor, contribui fără îndoială la generalizarea aproape imediată a cultului zeilor conservatori și prin aceasta la întinderea repede a uzului vorbei *dies servatoria* ori *conservatoria,* în detrimentul termenului obișnuit în celelalte părți ale lumei latine, dar lipsit de un înțeles concret, *dies festa".* Cu alte cuvinte, latinii din Dacia, veșnic amenințați de dușmani — ceea ce-i dă d-lui Pârvan prilej să adauge mai departe un patetic pasaj (pag. 129) — au zis *dies servatoria* (de unde *sărbătoare)* oricărei zi închinate zeilor al căror nume îl invocau ca să le apere hotarele.

Dar d. Pârvan uită că *servare* avea deja în latină un înțeles din care se explică foarte bine cel românesc: la Cato găsim *servare ferias,* la Suetoniu *servare jejunium,* care ca și *custodire ferias* al lui Pliniu ori Macrobiu, însemnau „a ținea sărbătorile, posturile" și din care se vede ușor cum s-a ajuns la semnificațiunea românească. D. Pârvan referindu-se la explicațiunea naturală și sigură ce s-a dat pînă acum lui *sărbătoare* observă, cu oarecare ironie la adresa filologilor: „Etimologia obișnuită a filologilor e de-a dreptul greșită, căci din *servare* „a păstra, a ținea" sărbătoarea ar fi *servanda,* iar nu *servatoria,* cu sensul ei apriat *activ"'* (pag. 129). Nu, d-le Pârvan, filologii au dreptate și nu istoricii, pentru că

numai un istoric poate să neglijeze ce spun dicționarele latine și să aducă o obiecțiune ce arată o necunoaștere a înțelesului pe care-1 au unele derivate în *tor,- toare* în românește: *sărbătoare* e tot așa de explicabil ca și alte forme ce prezintă pe *-tor* cu această funcțiune (comp. *pămînt arător, bou înjugător).*

Dar ceva mai mult. Am văzut în articolele precedente că d. Pârvan își întemeiază, între altele, argumentările d-sale pe considerațiunea următoare: dacă o formă latină apare în dacoromână pe cînd nu se găsește în aromână, aceasta după părerea d-sale arată că numai la nordul Dunărei au fost condițiuni favorabile pentru păstrarea ei și deci, in felul acesta, o putem socoti ca argument sigur pentru continuitatea noastră la nord. Tot așa face d. Pârvan și cu *sărbătoare.* După d-sa, acest cuvînt neputîndu-se dezvolta decît în Dacia, trebuie socotit tot ca o probă a traiului nostru neîntrerupt în această provincie (pag. 201). Dar oare așa să fie? Dicționarele îl dezmint pe d. Pârvan. într-adevăr, aromâna cunoaște și ea forma *sărbătoare.* Atunci cum rămîne cu daeoromânismuî ei? Și lucru surprinzător, d. Pârvan nu amintește de loc forma aromână, pe care nu se poate să n-o fi cunoscut-o, pentru că o dă și d. Pușcariu în *Etymol. Worterb.,* și la d. Pușcariu a recurs mereu d. Pârvan. Cînd ceva nu i-a convenit d-lui Pârvan pentru teoria d-sale a fost lăsat la o parte, — procedeul e ciudat mai ales cind vrei să faci știință dreaptă și atingi probleme care au însemnătatea lor.

Cum procedează d. Pârvan se poate vedea și din ceea ce observă cu privire la *lună;* prezența acestui cuvînt numai în dacoromână pentru a designa împărțirea timpului trebuie considerată, vine să ne spună d. Pârvan, tot în legătură cu continuitatea noastră în Dacia: „Faptul că în stînga Dunărei termenul *lună* s-a menținut statornic pentru *mensis,* spre deosebire nu numai de celelalte popoare romanice, dar chiar de dialectele române din dreapta Dunărei (e cazul ca și cu înțelesul vorbei *țară),* duce iarăși la o accentuare necesară a întemeierei definitive a poporului și limbei române pe teren pur daco-roman, în Dacia Traiană" (pag. 131). Lăsînd la o parte că aiurea (pag. 143) d. Pârvan consideră mai puțin sigur acest fapt și-i adaugă un „poate", ne miră și de data aceasta procedeul și temeiurile argumentărei. Aici, pentru că convenia teoriei, d. Pârvan amintește pe aromânul *mease* față de dacoromânul *lună;* dar de ce diferența de data aceasta între cele două regiuni ar proba ceva ce — în cazul lui *sărbătoare* — e admis de d. Pârvan pe temeiul unui fapt contrar, identitatea, cum am văzut, între dacoromână și aromână? încă o dată se poate vedea cît de șubred e tot ce a voit să clădească d. Pârvan pe baza cuvin-

telor ce i se păreau că aruncă o lumină nouă asupra Imului nostru. **Si** nu mai e nevoie să insist și asupra altor cuvinte - ea *martur,' d.e.* — pe care d. Pârvan le studiază în legătură eu teoria 'continuității; singur d-sa le dă mai puțină importanță și felul cum le interpretează ne arată același sistem de mutilare a faptelor, numai ca teoria să pară plauzibilă.

Ce rămîne alunei din această parie a lucrărei d-lui Pârvan? Atît eîl nimic. Și totuși tocmai in istoria acestor cuvinte ci. Pârvan a crezul că poate găsi mărturii sigure atît penii u teoria continuitate;, cil și pentru istoria creștinismului Ut î-Of, pcntiu că, după cum observă, „singurul izvor mai sigur pe cave- putem clădi istoria creștinismului dacoromân după anul 250 c limba noastră: terminologia creștină. Toate celelalte izvoare de ordin propriu istorie sînt neprecise și eu o valoare îndoielnică: ele nu capătă însemnătate decît in lumina eoncluziunilor trase din studiul istorie comparativ al terminologici noastre lai me creștine" (pag. <sr>). Că d. Pârvan recunoaște în acest punct superioritatea cercetărilor filologice asupra celor istorice, aceasta arată ce preț a pus singur pe partea filologică a lucrărei d-sale, și lotuși... *tanliuu laborem caperc ob...*

Singurul rezultat pozitiv la care ajunge d. Pârvan după înșirarea aiîtor pagini e că răspîmiirea creștinismului s-a întimplat la noi mai tirzui decit aiurea. Dar. lucru curios, tocmai un cuvînt care arată sigur prin fonetismul lui această împrejurare nu e amintit, de d. Pârvan — cuvîntul *creștin,* asupra căruia putea găsi indicațiile necesare în *Dicționarul etimologic* pe care l-am publicat împreună cu d. Candrea; dar d. Pârvan n-a voit să cunoască acest dicționar; se referă numai la al d-lui Pușcariu, pontul că-i place și d-sale să amestece în știință unele antipatii.

Și cît de puțin pregătit este d. Pârvan sa atingă probleme de filologie se vecie din consideratiunile fonetice pe care le amestecă în cerceSarea unor cuvinte. Așa, vorbind ele *duminecă,* observă că acest cuvînt trebuii» să fi pătruns mai tirziu decit *..biserică''* și ilc aceea nu a devenit *dumenită,* după *basilica* ..biserica", pentru că la venirea lui in limbă *basilica* nu mai suna astfel, ei *basehea* si deci chip de analogie eu ea nu mai exista" (pag. 107). Ce spune ci. Pârvan aci e o enormitate filologică ce arată o desăvîrșită lipsă de cunoștințe în l'onel iea românească in care lotuși d. Pârvan caută să-și dea păreri personale: de fapt, *dominica* a devenit *dnmenecă.* după cum *basilica* a dat *băscrecă (beserecă)* — forma *dumenecă* o putea găsi ușor d. Pârvan în glosarul *Crestomației* de Casier și aiurea.

Cînd se ocupă de *Rusalii* d. Pârvan găseşte prilej Eă facă mai multă filologie şi încă să îndrepte părerile filologilor: „io' ce urmează la mine mai jos şi despre *rasa* şi despre *rosalia'*', spune d. Pârvan într-o notă (p. 111), ar trebui să lipsiască dacă aş admite cu Densusianu... că *rujă* şi *Rusalii* sînt în limba noastră elemente slave. Lucrul acesta nu-1 pot admite pentru simplul motiv că, după cum mă învaţă Miklosich... în sîrbeşte, de und'. ar fi fost să luăm vorba «rujă»tocmai, sînt două forme: *rum* şi *roşa, rusa,* ambele împrumuturi romanice şi anume: prima un împrumut mai nou [şi adaug eu: din româneşte!, a doua, forma *rosa, rusa,* obişnuită în Dalmaţia, un împrumut mai vechi [adaug eu: din latina vulgară tîrzie a Illyricului]". A scrie aşa ceva e a avea în filologie păreri de acum o sută de ani. D. Pârvan nu ştie două lucruri elementare din fonetica limbei române, că *o* nu putea da decit *oa* şi *s* trebuia să se păstreze dacă *rosa* s-ar fi conservat la noi din epoca latină. Ce ar zice d. Pârvan dacă nu aş şti cînd a fost cucerită Dacia? — un lucru tot aşa de elementar in istorie ca şi cel de mai sus în filologie. Şi totuşi d. Pârvan ia tonul magistral cînd îsi rătăceşte paşii prin filologie: „eu am învăţat, eu ştiu...".

Nu, d-le Pârvan, filologia nu mai este paragina de altădată, ca să poată oricine vagabonda prin ea, — cîţiva caro o cultivăm am făcut din ea o ştiinţă şi ca să te apropii de hotarele ei, trebuie să ai oarecari cunoştinţe sigure, care nu sînt aşa de greu de căpătat azi.

Şi lasă, d-le Pârvan, încrederea şi dezinvoltura d-lui îorga. *Fa presto* şi omniscient, d-ta eşti mai tînăr şi te poţi schimba.

'ieata ***nouă,*** VII (1911), 16, p. 295—299.

Dacoromania, buletinul „Museului limbii române". Cluj, Insl. de arte grafice „Ardealul", 1922, 1923, voi. I: VI - 608 pag.; voi. II: 940 pag.

O publicaţie periodică de filologie trebuie să aducă Ia noi 4Ît mai mult material informativ şi un spirit critic bine orientat -- cu deosebire aceasta, pentru că mai dăinuiesc procedee de şcoală veche, păreri necontrolate, rătăciri care numai printr-o critică ageră şi bine disciplinată pot fi înlăturate.

Cele două volume din *Dacoromania* apărute pînă acum, sub direcţia lui Sextil Puşcariu, arată intenţia bună de a face să participe la. mişcarea noastră filologică şi tînăra Universitate din Cluj, aşa că ne bucurăm de această extindere a unei activităţi care, oricît de puţin ar fi luată în samă, stă alături de alte preocupări ce trebuie să afirme prestigiul nostru cultural. Am li voit totuşi ca această publicaţie filologică să nu fie umbrită de unele scăderi care se vedeau de la primul volum şi în loc să fie atenuate s-au accentuat în volumul următor. Spiritul critic rămîne în urma exigenţelor care se impun astăzi şi în filologia română: în paginile *Dacoromaniei* — de ce acest titlu cu rezonanţe arhaice? —vedem acceptate cu prea multă uşurinţă unele păreri; etimologii care puteau ispiti numai pe cineva de acum cincizeci de ani sînt prezentate ca admisibile; pe urmă, partea de bibliografie critică arată prea multe inegalităţi, nu e mai bine călăuzită în alegerea publicaţiilor care trebuie semnalate şi nu aduce destul discernămînt în ce priveşte faptele la care trebuie sâ se oprească critica.

în studiile tipărite ne-am fi aşteptat iarăşi sâ vedem mai multă claritate — nu o poate exclude nici filologia —, o prezentare a faptelor în linii mai uşor de urmărit, fără îngrămădiri de amănunte superflue. Filologii noi, spune S. Puşcariu în cuvintele

liminare (pag. 2), „în loc de a păstra cald interesul pentru studiul limbei, popularizînd mijloacele ştiinţifice ale şcoalei celei nouă, s-au închis în turnul lor de fildeş, pierzîndu-se în lucrări de amănunt pe care diletanţii nu le mai puteau urmări". Nu se pot aplica la toţi filologii noi aceste cuvinte şi nu atît pentru că s-au izolat în „turnul de fildeş" cercetările lor au ajuns să intereseze publicul mare mai puţin ca altădată — cauzele acestei dezinteresări cred că sînt mai curînd acelea pe care le-am arătat în primele pagini ale acestei reviste. Cît despre acele „lucrări de amănunt" de care vorbeşte Puşcariu, ele pot fi amintite, cu accente de oarecare dezaprobare, numai cînd arată o specializare redusă, o limitare a curiozităţei de cercetare. Ori izolat, ori încadrat într-un ciclu de cercetări, amănuntul trebuie privit şi în filologie dintr-o viziune dusă cît mai departe, din stăruinţa de a cuprinde cît mai mult din ce aşteaptă limpeziri — e ca un instantaneu dintr-o desfăşurare largă. Altfel, detaliile rămîn numai prilej de arătare a cîtorva cunoştinţe şi îngrămădirea lor o ocupaţie prea măruntă, prea pedantă. Aceasta se cam uită la *Dacoromania,* de aceea prea multe pagini ale ei sînt numai transcrieri de notiţe şi se înfăţişează greoi. Buletinul filologic de la Cluj are ceva de şcoală germană, cu asperităţile ei, cu erudiţia-i nu destul de limpezită.

îi lipseşte şi o idee nouă directivă. Ceva nou, dar exclusiv de împrumut, este doară intenţia de a pregăti un *Atlas lingvistic* al limbei române, în felul celui publicat de Gillieron şi Edmont. O asemenea întreprindere, în condiţiunile de la noi, nu e însă uşor realizabilă. A urma, de altă parte prea mecanic metoda lui Gillieron **TUI** este tocmai un bun punct de plecare, cînd ei i s-au adus rectificări şi i se vor mai aduce. în vederea proiectatului *Atlas lingvistic* s-a răspîndit de la *Dacoromania* un chestionar pentru culegerea lermenilor privitori la cal. Pentru ce, ca început, această alegere, nu bine nimerită, şi se poate oare pune mult preţ, la un atlas, pe materialul adunat de la oricine şi venit la întâmplare? Cercetări personale ale cîtorva — bine pregătiţi — pot fi singura bază a unei lucrări de felul acesta, dar asemenea cercetări, prin atâtea ţinuturi, le credem imposibile pentru mai multă vreme. La *Dacoromania* nu s-a văzut, presupunem, un specimen al atlasului lingvistic catalan în curs de publicaţie: s-ar fi înţeles atunci cu cîte greutăţi se poate tipări aşa ceva chiar după ani îndelungaţi de pregătire — şi în alte condiţiuni decît, acelea de la noi, astăzi.

Grai şi suflet, I (1923), 1, p. 153-155..

Revista filologică, dir. AL. PROCOPOVICI, Cernăuţi, 1928, anul I, n-rele 1-2.

Când, pînă acum vreo zece ani, filologii noştri dacă voiau să publice vreun articol nu-i puteau găsi loc decît în vreo revistă literară ori cu cuprins de tot felul, acum avem mai multe reviste speciale — semn al activităţei intense care se desfăşură azi în această specialitate. Revista care a început să apară la Cernăuţi, sub conducerea lui Al. Procopovici, ca organ al „Cercului de studii filologice" de pe lîngă Facultatea de litere de acolo, se prezintă cu primul număr închinat lui S. Puşcariu şi cu articole interesante ale directorului ei şi ale lui Meyer-Liibke, ,1. Leite de Vasconcellos, P. Skok, Leo Spitzer, M. Friedwagner, C. Lacea, G. Serru Ş.a. Intimpinînd cu bucurie şi această nouă publicaţie de filologie, ne întrebăm totuşi dacă prezentarea ei nu trebuia să se deosebească dc a *Dacoromaniei* — două reviste prea la fel pot deştepta rezerve asupra apariţiunei lor despărţite. Nota. care sâ accentueze bine caracterul ei ar putea-o găsi însă uşor revista din Cernăuţi publicând material de dialectologie din Bucovina şi studii asupra ei, pentru că graiul de acolo aşteaptă încă cercetări sistematice. Peste munţi nu se cultivă destul dialectologia, ca şi folklorul — nici *Dacoromania* nu şi-a impus explorarea multor regiuni ce-şi cheamă cercetătorii —, aşa că înmulţirea revistelor filologice ar trebui să însemne şi extindere în favorul dialectologiei.

Grai şi suflet, III, (1928), 2, p. 408-469.

Travaux du Ccrcle linguistique de Prague, 1—4, Prague, Jednola Ceskoslov. rnatemaliku a fysiku, 1929-1931, 245, 118, 95, 326 pag.

înfiinţat în 1929, cercul lingvistic din Praga îşi manifesta activitatea printr-o serie de studii în care problemele'ce preocupă pe slavişti sînt încadrate în consideraţiuni generale asupra lingvisticei, după directivele care i s-au dat pînă acum sau acelea care i-ar deschide orizonturi nouă. Programul urmărit de lingviştii constituiţi în această grupare e schiţat la începutul întiinlui volum, într-un şir de „fheses" care dau impresia de didacticism, de ceva învechit, contrastînd cu intenţiile de inovare in unele privinţe exprimate de redactorii lui. O altă prezentare a lui era uşor de găsit şi ea ar fi făcut să eîştige această primă afirmare.

Vederile expuse pleacă de Ia ideea că orice exprimare prin cuvinte implică finalitatea; termenul acesta poate fi însă înţeles în diferite chipuri şi trebuia mai bine precizat: finalitatea arată gradaţiuni, după cum exprimarea trece de la intenţia de simplă împărtăşire a gîndurilor, sentimentelor, la aceea de impunere a redărei lor sub anumite forme.

O insistenţă binevenită este aceea asupra necesitatei de colaborare a metodei sincronice cu cea diacronică, pentru că se întîmplă adeseori ca între o metodă şi alta să se pună hotare arbitrare, de unde o interpretare unilaterală sau dc tot nejustificată a faptelor lingvistice.

Variatiunile de fonetism în legătură cu variatiuni morfologice se spune stăruitor că trebuie să formeze un capitol aparte al cercetărilor, cu numele de *morfonologie.* E o ducere mai departe a termenului de *morfonem* inventat de H. Ulaszyn, dar asemenea

inovaţii dau loc la inutilităţi şi la complicaţii de nomenclatură lingvistică. Şi alteori şcoala din Praga ţine să întrebuinţeze o terminologie specială, care e o reînviere a pedanteriilor de altădată şi ea nu poate fi de loc recomandabilă, pentru că nu face decît sa îngreuieze expunerile. Să fim bucuroşi că în curs de cîteva decenii s-au înlăturat manii de exprimare ale vechilor filologi: să ne întoarcem la ceva la fel, ar fi să dăm lingvisticei o înfăţişare ce ar diminua-o. Nici *morfonologia,* nici *morfonemul* nu se impun obligatoriu, cît timp ceea ce li se atribuie poate fi înţeles în studiile lingvistice şi fără să se recurgă la asemenea termeni. Admiţîndu-i, cum face şcoala din Praga, consecvenţa ar impune să se creeze termeni noi şi pentru distingeri în ce priveşte d. e. unele particularităţi sintactice sau chiar lexicale, dar atunci am ajunge la o proliferare terminologică pe care nici specialiştii nu ar mai putea-o stăpîni.

Importanţa gesturilor în legătură cu vorbirea e relevată la p. 15 şi se atrage atenţiunea asupra interesului ce l-ar prezenta studii asupra gesturilor balcanice comune. Un cîmp nou de cercetări, dar nu trebuie să uităm că uncie concordanţe de gesturi nu ar putea duce la concluzii sigure, ca şi atîtea concordanţe fol k lori ce.

Se fixează unele puncte cu privire şi la orientarea studiilor asupra limbei literare, poetice, şi se pune în evidentă necesitatea unor adînciri în domeniul siavisticei, fie prin cunoaşterea mai temeinică a trecutului limbilor slave, fie prin anchete dc geografic lingvistică. Pentru limbile slave, ca şi pentru altele, se stăruie eu deosebire în sensul ea ele să fie privite ca aparţinînd unui sistem, să nu fie studiate după fapte izolate.

Un articol bogat în consideraţiuni referitoare la vocale, ca o schiţare a unei teorii asupra sistemului lor, publică N. Trubetzkoy. Sini relevate fenomene din domenii variate pe care ştim ce bine le stăpiueşte savantul rus, si aceasta îi dă prilejul să exprime deziderat ul de a se înfiinţa o societate de „fonologie" generală şi comparată, care desigur că ar înlesni concentrarea cercetărilor în această direcţie.

Ca o justificare a înlrehuinţărei leimemilui de *morfonologie,* tot Trubetzkoy dă cîteva pagini cu referinţe la particularităţi ale limbilor slave. Am văzut insă că acest termen nu apare ca o înnoire binevenită si probabil că puţini lingvişti îl vor adopta.

Cîteva aspecte ale limbei cehe sînt succint, dar bine puse in evidenţă de V. Mathesius, *La slructure phonologique du lexique*

du tcheque moderne; B. Havrânek, *Influence de la fonction de la langue Utteraire sur la structure phonologique et grammaticale du tcheque Utteraire;* J. Mukarovsky', *Rapports de la ligne phonique avec Vordre des mots dans les vers tcheques.* La cehă se raportă şi articolul lui M. Weingart, *Etude sur le langage parle suivi du point de cuc musical, avec consideration particuliere du tcheque,* dar, cum arată titlul, el trece mai departe, ca să afirme importanța studiilor pentru orice limbă a felului cum se prezintă din punct de vedere muzical (Weingart e înclinat să introducă pentru asemenea studii termenul de „muzico-fonetice", dar şi acesta ar trebui lăsat la o parte). E un artieol remarcabil, de analiză subtilă, în care lingvistica se îmbină cu estetica muzicală, şi o idee cu totul nouă pe care o aduce Weingart e cînd arată ce constatări interesante se pot deduce pentru lingvistică din urmărirea compozițiilor de muzică vocală, pentru că aceia cărora ele sînt datorite sînt de obicei mai buni observatori şi notatori ai aspectelor muzicalo ale unei limbi decit atiția foneticieni.

De relevat şi articolul lui P.N. Savickij asupra necesitatei de a se avea în vedere mai stăruitor diferiții factori geografici, atunci cînd se fac cercetări de geografie lingvistică.

Volumul 11 cuprinde un studiu al lui R. Jacobson asupra modului cum se prezintă în general fonetismul slav; expunerile sale tind la confirmarea a două principii care am văzul că formează o parte din programul şcoalei din Praga: acela al sfrucliiroi după un anumit sistem a oricărei limbi sau grup de limbi şi acela al finaliiației. La sfârşit Jacobson caută să arate că si lingvistica tinde să se apropie de ideologia contemporană care, față de concepțiile de mai inainte plecînd de la o viziune prea mecanică, recunoaşte rolul unor factori mai complecşi in orice evoluție şi caută să fie samă de „legi structurale imanente". Părere cam vag exprimată; cum în lingvistică sc reflectă concepții ce au dus la revizuiri şi în alte domenii, aceasta ar cere prezentai i mai dezvoltate.

învoi. 111 avem un studiu al lui R. Trnka, *On **Ihe** Synlax of ihe English Verb from Caxlon to Dryden,* din care reiese cum de la prima carte tipărită în englezeşte pînă la scrierile lui Dryden influența latină e foarte pronunțată.

Voi. IV o in întregime consacrat chestiunilor de fonetică, adunînd la un loc comunicările făcute la „reuniunea fonologică" internațională ținută la Prasja in decembrie 1980.

D. Cyzevskyj, după cîteva observațiuni asupra insuficienței „psihologismului" în interpretarea faptelor lingvistice, caută să precizeze noțiunea fonemului. Precizări în acelaşi sens aduc D. Jones şi W. Doroszewski (la p. 71 savantul polonez îşi exprimă părerea şi asupra „morîonemului", termen pe care nu-1 crede justificat).

K. Buhler insistă asupra necesitatei de a se distinge fonetica de fonologie. Oricit de variate ar fi punctele de vedere din care se studiază sunetele, cred, cum am susținut şi altă dată, că nu se impune o asemenea distinctiune; duce şi ea la subdiviziuni ale lingvisticei care odată adoptate într-un sens nu pot înlătura multe altele, aşa că am ajunge la o adevărată pletoră terminologică.

E. Polivanov publică observații interesante asupra modului cum sînt percepute sunetele unei limbi streine; ele pleacă de la ce a putut constata în exprimarea ruşilor, japonezilor cînd caută să-şi însuşească altă limbă. Iu cercetări do acest gen ar trebui sâ se aibă în vedere gradul de cultură a celor ce intenționează să-şi asimileze o limbă streină, pentru că si de el depinde felul asimilărei.

Articolul lui .\. Trubelzkoy, *Die phonologischen Sysleme,* e o reluare, cu dezvoltări, a ideilor exprimate şi alteori de învățatul rus. E pusă in evidentă importanta corelațiilor fonetice dintr-o limbă şi se fac disl inețiuni juste intre felul cum se prezintă sistemele consonantice fată de cele vocalice; cele dinții sînt mai susceptibile de vai'iafiuni şi de aceea apar mai greu de fixat in corelațiile lor; chiar expunerea lui Trubetzkoy arată unele interpretări contestabili! în această privință. 1n alt articol al iui Trubelzkoy se referă la morfologie — am văzut cit se insistai asupra ei din partea lingviştilor din Praga, o insistență care riscă sâ ducă la supărătoare repetări. Al treilea articol al său se adresează celor care fac anchete de geografie lingvistică, dîndu-le indicații asupra particularităților fonel ice care să fixeze atenția lor.

Plecînd de la păreri exprimate de Grammonl, A. Sommerfelt arată că acestea pînă acum pol să explice mai bine ce constituie o silabă; ea poate fi recunoscută ori de cile ori se trece de la o tensiune în descreştere la alta în creştere sau cînd se produce o întrerupere într-o serie de tensiuni de o natură sau alta. Aplicând această interpretare la irlandeză, Sommcrl'elf explică unele particularități ale ei.

Asupra accentuarei, diferitelor aspecte sub care apare, insistă R. Jacobson in articolul *Die Betonung und ihre Rolle in der Wort-*

und Syntagmaphonologie; referindu-se la împărțirea tradițională a limbilor după cum accentuarea lor e muzicală ori dinamică, recunoaşte că intrucitva ea e justificată. Al doilea articol ai lui Jacobson, *Uber die pkonologischen Sprachbunde,* e un rezumat al unui studiu apărut în acelaşi timp în ruseşte şi pe care nu l-am putut vedea; aduce fapte interesante din domeniul comparatismului, pentru a se arăta cum numeroase concordanțe fonetice se întîlnesc în limbi care nu au o filiațiune apropiată. Cînd se vor grupa mai multe constatări de felul acesta, se va pune problema explicărei lor şi desigur că se va ajunge la concluzii pe care lingvistica de azi nu le bănuieşte.

Din ce a putut observa in dialectele serbo-croate A. Belie relevează cîteva aspecte ale accentuărei, după cum cuvintele sînt izolate ori în frază; în condițiuni speciale se prezintă ea în graiul din Dobrin, unde se vede predominînd accentul ascendent în frază şi cel descendent în cuvintele izolate.

Cu privire la frază o analiză pătrunzătoare ne dă S. Karcevskij *(Sur ia phono log ie de la phrase)*; un fapt pe care ține cu deosebire să-1 accentueze e că sciziunea frazei nu este o operațiune gramaticală, nici o diferențiere logică; trebuie privită mai mult după caracterul ei psihologic, propriu-zis psihofiziologic.

Prin cîteva exemple bine alese B. Havrănek arată cum s-a ajuns in limbile slave la adaptarea sunetelor cu diferitele sisteme de scriere.

Şirul ari icolelor il încheie .1. Mnkarovsky' cu relevarea cîtorva particularități ale limbei poetice *(La phonologic et la poctique).*

in suplement se publică proiectul pentru o terminologie fonologică ..standardizată" (de ce şi acest cuvînt?). Se fixează unele puncte utile, dar prea se abuzează şi aici de termeni ce exclud adoptare.", şi se fac prea multe diviziuni si subdiviziuni; d. e. la corelație se spune eâ poate fi împărțită in şapte categorii, dar dacă ar fi să se ia în samă toate aspectele sub care apare, s-ar mai putea adăuga alte cîteva categorii.

Se strecoară prin acest program si termeni şi prezentări care ne duc spre geometrie. în consecvență cu ceea ce vedem şi în studiile din cele patru volume, unde alteori intîlnim şi formule ca în algebră şi chimie, dar acest balast trebuie hotărît eliminat din lingvistică. Are ea alte mijloace de a prezenta faptele, şi dacă a progresai e pentru că a înțeles ce preț are claritatea şi înlăturarea tuturor ticurilor pedante.

Se poate obiecta şcoalei din Praga şi stăruința prea accentuată în teoretizări. Ele cer îngrădiri, ca să nu ducă la vag si aproximații. Sînt fapte in lingvistică ce nu au găsit încă interpretarea potrivită, cum sînt, mai ales, altele ce aşteaptă să fie puse în evidență şi cercetate după semnificația lor. De la aceasta nu ar trebui să se îndepărteze prea mult şcoala din Praga, pentru ca, după ceea ce a adus pînă acum prin cîteva studii remarcabile, să pună şi mai bine în valoare intențiile ei.

Grai si suflet, V, (1931-1932). 2, p. '366-370.

Bullelin linguistique, puhl. par A. ROSETTI, I (1933), Paris, Libr. Droz, Bucureşti, Ed. „Cultura naţională'', 122 pag.

Cind atîtea reviste de lingvist ieă au apărut in ultimii ani, e încă un senin al iuscmuătăţei pe (are a luat-o in preocupaţiunile ştiinţifice si al zelului cercetătorilor. Aceea pe care a început să o tipărească Al. Roseifi dă şi ea prilej de bună ini împinare, arătind, la nudul ei, cum studiile lingvistice au ajuns şi la noi să nu rămiie departe de bunele metode şi îşi întind mereu perspectivele. Ar fi fost insă mai potrivii, alt titlu; *Bullelin linguistique* ne face să ne gîndim la un cuprins de lingvistică generală, deci mult mai mult decît al revistei laboratorului de fonetică experimentală din Bucuroşii. Cadrele ei sînt precizate prin specificarea din frunte, dar dc la ea se aliate conţinutul primului număr; sint tipărite articole, dări de saiuâ, co puteau apărea în orice altă revistă de lingvistică. De la sine ar urma deci ea viitoarele numere să aibă in vedere numai l'onetiea experimentală sau, să zicem, cea goneraiă — altfel revista nu-şi va just ifiea mai bine intenţia apariţiei; chiar şi astfel, va rămînea inconsecventă faţă de titlul prea general ce i s-a dat.

In articolul liminar Rosetti, plecînd de la interpretarea dată de Doroszewski faptelor fonetice, precizează termenii de *fonetică* si de *fonologie* în sensul că prin cea dintîi trebuie să se înţeleagă studiul *sunetelor* ca unităţi ueautonome (ca „sunete analizate'"), iar prin cea de-a doua studiul *fonemelor,* sunetelor autonome („neanalizate''). Distinctului de felul acesta, cu stăruinţă preconizate, cum se ştie, de şcoala din Praga, pot să fie justificate pînă la un punct, după natura faptelor cercetate de lingvist; dar consecvenţa ar impune să fie transpuse in terminologie şi

alteori, ceea ce ar duce, cum am observat şi altă dată, la prea complicate întrebuinţări de termeni. Fonetica poate cuprinde şi fonologia şi aceasta să fie distinsă prin simpla adăugare a unui alt termen la cel dintîi, ca în alte cazuri cînd se specifică anumite ramuri ale foneticei.

Forme cunoscute şi altele mai rar atestate sînt prezentate de J. Byck şi A. Graur în articolul: *De Vinfluence du pluriel sur le singulier des noms en roumain;* se referă la ceea ce unii lingvişti numesc *morfoneme:* leimenul nu şi l-au însuşit autorii articolului, şi au avut dreptate, cînd nu are de ce să fie acceptat. Pentru *seamă* se dă explicaţia că ar fi refăcut după pl. *semi* (p. 17), dar de fapt e datorit alternanţei *a* — *ea* din *sară —seară,* cum a fost explicat totdeauna *(scamă* apare din sec. al XVI-lea, cînd se zicea *same,* nu *semi,* cum se şi rolevează la p. 39). *Sprinceană, sprincenc* (p. 21) nu poale fi un caz analog lui *strimt — strimţi: i* provine din *î* aton dinaintea lui *ea.* Presupunerea că *fag* ar fi forma primitivă şi *fagnr* refăcut după pl. (p. 28) nu se susţine: f a v u s nu putea da *fag;* intercalarea lui *-g-* era posibilă numai în derivatul *f a v u l u s.

Constatări interesante, preeizînd şi completind pe cele făcute pînă acum, aduce al doilea articol al lui Rosetti, *Remarques sur la detente des occ.lusives roumaines en fin de moi;* reiese din înregistrări pe care le-a făcut că in limba noastră rostirea oeluzivelor finale se produci; dc multe ori cu o emisiune vocalică (fie de un. timbru nehotărât, fie ea un *u* mai mult sau mai puţin aparent), şi chiar in cazuri cind nu o bănuim; această ('misiune nu e de vocale şoptite, ci arată o articulare cu vibrat iuni glotale; elementul exploziv e constatat prin fonetica experimentală si în corpul cuvîntului, în grup de consoane *(lup'le).* Cu acest prilej Rosedi revine asupra chestiunei lui *u* final in textele din secolul al XVI-lea: după ce în *Recherchcs...* contesta valoarea fonetică a însemnărilor cînd eu s, cind cu i, , k. acum crede că ea poate fi recunoscută, însă în sensul că elementul vocalic final nu reda pe cel latin sau de altă provenienţă, ei era o revenire, deoarece, după observaiiuni ce i s-au comunicat de Al. Pop dintr-o anchetă făcută la Drăguş, un *u* final mai tare sau mai slab rostit se aude la cei mai lineri şi la copii, pe cind nu apare in pronunţarea băirInilor; constatare ce e de luat în consideraţie, dar răniine întrebarea dacă nu cumva particularitatea nouă observată la Drăguş nu e o transmisiune din ţinuturi ale Făgăraşului unde ea e tradiţională.

Asupra graiului din Basarabia (Nisporeni şi Cornova), d. Şandru aduce informaţii succinte, dar interesante (d. e. păstrarea lui *frîmbie,* formele *să fibă, să ştibă, a să număra* „a se numi",

p. 94—05); urmează mai multe texte transcrise după înregistrări la fonograf; transcrierea fonetică putea fi simplificată sau mai consecventă; *y* e întrebuințat în cazuri ca *y-o* etc, dar e pus *l* in *pi-on, sl-o;* se putea generaliza *l* sau mai bine *i* (acesta şi la sfîrşitul cuvintelor), cu atît mai mult cu cît sînt întrebuințați *ea, oa;* dacă s-a păstrat *j,* de ce a fost preferat *s?* Cînd atîtea texte interesante pot fi culese de la țărani, surprinde să vedem cîteva care nu trebuiau tipărite.

închinărei din fruntea buletinului ar urma să-i răspundă mulțumirile mele, dar ele sînt contrariate de neținerea în samă a obiceiului de a cere asentimentul cui te gândeşti să-i pui numele pe o carte; dacă aş fi fost întrebat, răspunsul meu ar fi repetat dezaprobarea omagiomaniei care de cîtva timp a invadat şi filologia.

Grui si suflet, VI (193'i
p. 397-398.

MEMORIU DE TITLURI SI PUBLIGATIUNI

TITLURI

Licențiat al Faculfăței de litere din Iaşi.
Diplomat al şcoalei de *Hautes Etudes* din Paris.
Membru al *Societăței de vechi texte franceze* (Paris).
Profesor titular de limba română la cursul superior al Liceului din Focşani.
Profesor suplinitor de Istoria limbei şi literaturei române la Facultatea de litere din Bucureşti.

II

PUBLICATIUM

Aliterațiunea în limbile romanice, Iasi, 1895, Tipografia națională

Prima încercare de a urmări fenomenul aliterațiunei în limIjile romanice. Pînă la lucrarea mea, chestiunea aceasta fusese studiată cu deosebire în limbile germanice şi în limba latină; asupra limbei franceze şi italiene se publicase cîteva notițe prin reviste şi două monografii speciale. Mi s-a părut deci interesant să examinez acest fenomen mai de aproape şi să-l urmăresc în toate limbile romanice, insistînd mai ales asupra limbei române unde subiectul nu fusese tratat nici măcar în treacăt.

Monografia mea cuprinde trei capitole. în cel dintîi mă ocup de diferitele definițiuni, în mare parte vagi, care s-au dat aliteia-țiunei. După ce trec în revistă toate aceste definițiuni, ajung la concluziunea ca prin aliterațiune trebuie să se înțeleagă repetarea aceluiaşi sunet la începutul a două sau mai multor cuvinte strins legate între ele din punct de vedere gramatical. în capitolul al doilea examinez modul cum apare aliterațiunea în limbile romanice, si arăt că acest fenomen prezintă multe particularități interesante in literatura populară. O serie de exemple culese din toate literaturile romanice populare încheie acest capitol. In capitolul din urmă mă ocup in special de limba română şi arăt ce importanță are aliterațiunea cu deosebire in literatura populară unde ea înlesneşte ținerea minte a versurilor şi conservarea numeroaselor locuțiuni şi formule din proverbe, jocuri de copii etc. Da sfîrşitul lucrărei mele am dat o listă bogată de exemple de aliterațiune din literatura noastră populară; in *Apendice* aia arătat totodată importanța aliterațiunei şi in literatura noastră cultă, unde ea contribuie de asemenea, împreună cu rima, la armonizarea limbei.

Studiul meu, care se prezintă astfel ca o încercare de a examina un fenomen lingvistic atît din punct de vedere filologic cît şi estetic, a fost favorabil aprecia! de DI). Gaston Paris, *România,* XXIV (18i»5), 495, si Meyer-Liibke. *Kritischer Jahresbericht Uber die Fortschritte der romanischen Philologie,* t. IV, 11.2.

Aymeri de Narbonne dans la Chanson da pelerinaje de Charlemagne, estras din *România,* XXV (1896). 481 -496.

în acest articol am voit sâ probez două lucruri: 1) că versurile 739, 765 din *Pelerinage de Charlemagne* au fost modificate de un redactor posterior, şi că numele lui Aymeri nu figura in originalul poemului; 2) că Aymeri, unul din personajele principale ale „geslci" lui Guillaume d'Orange, nu era cunoscut şi în epopeea franceză înainte de secolul al XI 1-lea şi că prin urmare autorul poemului *Pelerinage de Charlemagne* nu putea sâ amintească numele acestui erou, după cum susțineau toți filologii si în special d. Gaston Paris *(România,* IX, 42). Oa concluziune generală a articolului meu rezulta că mare parte din personajele care apar în ciclul lui Guillaume d'Orange sînt mult mai curînd introduse

în epopee de cum se credea mai înainte. Studiul meu era **totodată** o pregătire la publicațiunea următoare:

La Prise de Cordres et de Sebille, chanson de geste du XH-e siecle, publiee d'apres le manuscrit unique de la Bibliotheque Naționale, Paris, 1896.

Volumul acesta a fost publicat de *Societe des Anciens Tcxtes frangais,* în urma propunerei d-lui Gaston Paris, şi a fost prezentat în acelaşi timp ca tezăpentru obținerea titlului de elev diplomat al şcoalei de *Hautes Etudes.* El cuprinde două părți: o *Introducere* şi textul poemului *La Prise de Cordres et de Sebille,* urmat de un vocabular.

în capitolul întîi al *Introducerei* mă ocup de toate poemele din ciclul lui Guillaume d'Orange care se raportă la vreo luptă a franceziler în contra sarasinilor din Spania. în modul acesta am căutat să arăt raporturile dintre epopee şi istorie, urmărind de aproape influența pe care au avut-o evenimentele istorice întîmplate în Spania asupra formațiunei ciclului narbonez.

Expunerea mea începe cu cucerirea Barcelonei în anul 801. Din mai multe pasagii ale poemelor epice din ciclul lui Guillaume d'Orange, precum şi din compilațiunea lui Andrea da Barberino, *Storie Narbonesi,* ajung la concluziunea că a existat un poem francez în care se cînta acest eveniment. Ipoteza aceasta arăt că este confirmată şi prin versurile lui Ermoldus Nigellus, *Carmina in honorem Hludowici,* care apar ca o tranzițiune între istorie şi epopee.

Un al doilea eveniment care pare a fi lăsat urme în epopeea franceză este luarea cetății Barbastre în anul 1064 sau 1065. La această concluziune ajung pe baza mai multor pasagii din „chanson de geste" în care se vorbeşte despre această cucerire.

învingerea francezilor la Fraga (1134) a avut şi ea un ecou în epopeea franceză. Cronicile ne spun că în această luptă francezii au pierdut pe Aymeri II, conte de Narbona. După ce examinez toate opiniunile care s-au emis asupra originei lui Aymeri din epopee, arăt că nimic nu ne împiedecă să admitem că moartea tragică a contelui narbonez la Fraga a inspirat pe un poet francez, şi că acesta a introdus în poezie pe Aymeri care apare mai tîrziu •ca tată al lui Guillaume. Astfel conclud că „la mort d'Aymeri II de Narbonne â Fraga a donne la vie â 1'Aymeri epique". O confirmare a acestei păreri găsesc în poemul *La mort d'Aymeri* pe care-1

pun în legătură cu înfrîngerea de la Fraga. Originea recentă a lui Aymeri, pe care o susţineam în articolul din *România* amintit mai sus, era deci probată prin nouă fapte.

Paginile următoare cuprind cîteva observaţiuni asupra unui poem, astăzi pierdut, în care se cînta luarea Tortosei în anul 1148; de asemenea cîteva apreţieri asupra lui *Foucon de Candie, Le& enfances Vivien, Guibert d'Andrenas* şi *Le fragment de La Haye.* Capitolul se termină cu examinarea fondului istoric al poemului pe care-1 public. Comparînd ceea ce ni se spune în cronici despre cucerirea Cordovei şi a Sevilei în anii 1236 şi 1248 cu cuprinsul poemului, arăt că *La Prise de Cordres et de Sebille* nu stă de loc în legătură cu aceste evenimente.

Ca rezumat al cercetărilor mele ajung la concluziunea următoare: „Tous les poemes dont nous nous sommes occupe ne sont plus que des creations pâles et factices qui semblent la projection lointaine et vacillante d'une lumiere pres de s'eteindre. Au XH-e et au XlII-e siecle, la poesie epique n'est plus un essor libre et naturel de l'esprit, mais un travail interesse et reflechi, une occupation recherchee et voulue, en un mot un effort".

în capitolul din urmă mă ocup de manuscrisul, versificaţiunea, dialectul, data şi valoarea literară a poemului. Din cercetarea mea rezultă că *La Prise de Cordres et de Sebille* a fost compusă la sfîrşitul secolului al XH-lea în Champagne, şi că din punct de vedere literar ea poate fi pusă alături cu cele mai bune „chansons de geste" din ciclul narbonez.

Textul a fost publicat cu mici modificări gramaticale care se impuneau; lecţiunile manuscrisului au fost notate în josul fiecărei pagini.

Apreţieri asupra publicaţiunei mele, v. G. Paris, *România,* XXVII (1898), 172; Ph. Aug. Becker, *Zeitschrift far romanische Philologie,* XXII (1898), 417-427 (cf. *România,* 1898, 628-629) şi *Der siidfranzosische Sagenkreis,* Halle, 1898, 19.

Obiectul şi metoda filologiei, Bucureşti, 1897

Cuprinde lecţiunea inaugurală a cursului meu de *Istoria limbei române* de la Facultatea de litere din Bucureşti. Aici arăt cum filologia este punctul de plecare al oricărei cercetări serioase de istoria limbei sau literaturei unui popor. După ce fac critica tuturor definiţiunilor care s-au dat filologiei, arăt că prin această ştiinţă trebuie să se înţeleagă studiul limbei unui popor sau grup

de popoare întru cît această limbă s-a păstrat în documente sau se vorbeşte încă. în partea a doua a broşurei mele fixez principiile generale pe care trebuie să le aibă cineva în vedere in orice cercetare filologică.

Studii de filologie română (Anuarul Seminarului de istoria limbei şi literaturei române de pe lingă Facultatea de litere din Bucureşti, I), Bucureşti, 1898

încredinţîndu-mi-se în 1897 suplinierea catedrei de istoria limbei şi literaturei române de la Facultatea de litere din Bucureşti, am crezut necesar să înfiinţez pe lîngă cursul meu un seminar de lucrări practice şi să public în fiecare an un volum de studii făcute împreună cu elevii mei. Primul volum al *Anuarului* l-am tipărit în anul trecut, cu toate că nu mi s-a acordat nici o subvenţiune pentru aceasta. Faţă cu refuzul categoric pe care l-am întîmpinat în toate părţile unde am cerut un ajutor pentru seminarul meu, îmi este peste putinţă să mai continuu această publicaţiune, şi desigur că volumul al doilea al *Anuarului* meu nu va putea apărea pînă cînd universitatea noastră va ocupa un loc mai mic în rubrica „economiilor bugetare" şi pînă cînd se va impune seminarelor care n-au produs încă nimic să compenseze inactivitatea lor, subvenţionată de ani întregi.

Volumul acesta al *Anuarului* cuprinde cîteva studii ale mele şi un articol al d-lui Filip Drugescu, membru al seminarului, asupra *Disimilatiunei consonantice in limba română.* Voi aminti pe scurt cuprinsul articolelor mele.

în studiul întîi, *Urme vechi de limbă în toponimia românească,* am căutat să arăt cum în numele noastre de localităţi s-au păstrat elemente care au dispărut astăzi din limba zilnică sau mai există numai în unele regiuni ale domeniului limbei române. Din articolul meu mai rezultă că studiul numelor noastre geografice ne poate proba existenţa românilor la nordul Dunărei înainte de secolul al XlII-lea.

Articolul al doilea, *Psaltirea Voroneţiană,* cuprinde un studiu asupra manuscrisului acestui text, descoperit de d. Marian, şi o colaţiune a variantelor pe care ni le ofere faţă cu *Psaltirea Scheiană.* Din studiul manuscrisului, am ajuns totodată la concluziunea că amîndouă aceste texte datează din secolul al XVI-lea ;i nicidecum din al XV-lea, după cum se admitea mai înainte.

în cele cîteva pagini *Despre forma „steaua"* am atras atențiunea asupra unor dificultăți ce prezintă teoria trecerei lui *11* latin în *u* în limba română. Din expunerea mea rezultă că lat. *stella* n-a putut da decît *stea* și că forma *steaua* nu este nicidecum derivațiunea directă a cuvîntului latin.

în *Vieața sfintului Vasile* mă ocup de un manuscris al acestui text pe care l-am găsit la Paris și pe care-1 reproduc în întregime. Textul este urmat de un comentar gramatical și un glosar.

Dări de samă asupra volumului meu au publicat dd. M. Roques *(România,* april, 1899) si Zauner *(Literaturblatt fiir germ. und rom. Philologie,* 1899, 317—330).

Un essai de resurrection Utteraire, Paris, 1899

Broşura aceasta cuprinde o critică a cîtorva încercări de a reînvia epopeea franceză din evul mediu. Mă ocup în special de scrierile d-Ior G. Gourdon *(Guillaume d'Orange,* Paris, 1897) și Gisaide *(Poemes romanesques,* Paris, 1897).

în afară de aceste publicațiuni, mai am de amintit următoarele articole pe care le-am scris în reviste din țară și din străinătate:

Rotacismul în dialectul istrian (Revista critică-literară, V, 15-20, 33-40)

Etimologia cuvîntului fr. *baugan (România,* 1895, 586—588),, rom. *abur (ibidem,* 1896, 130—131), rom. *spălare (ibidem,* 1897, 100); *Ftymologies romanes* (rom. *agurare.;* fr. *cambrer;* fr. *coron,* rom. *codru;* rom. *funingine;* fr. *manche;* it. *scotegar,* rom. *cutezare;* it. *deda,* rom. *zadă; ibidem,* 1899, 61—69). Alte etimologii au mai apărut în *Revista critică-literară: tăun* (III, 227); *boare (ibidem,* 333—334); *luntre* (IV, 259); *ceteră (ibidem,* 283); *maestru (ibidem,* 335); *dărînare, desgurzire, îngălare, îngurzire, înturvinare* (V., 107—108); *strein (ibidem,* 134).

Articole de literatură (în special de literatură română):

Literatura populară din punct de vedere etnopsihologic (Revista critică-literară, I, 145—159, 241—256).

Un presupus manuscris al lui Budai Deleanu (ibidem, 349 — 365).

Evoluționismul în studiul genurilor literare (ibidem, II, 1⊳ 32).

Notițe asupra lui D. Cantemir (ibidem, 62—68).

Cărți și manuscrise vechi românești în biblioteca lui Kopitar (ibidem, 258).

Cîntarea despre începutul românilor de Teodorovici (ibidem, 81 -84).

Gramatica română a lui Ștefan Margela (ibidem, III, 244 — 247).

Note asupra trei manuscrise românești din Paris (ibidem, 284-298).

Amintiri despre românii istrieni în documentele din sec. XI — XIV *(ibidem,* 260).

Dări de samă: Pauls, *Der Ring der Fastrada (România,* 1896, 612—617); G. Korting, *Neugriechisch u. Romanisck (ibidem,* 1897, 284—290); Ph. A. Becker, *Der Sudfranzosische Sagenkreis u. seine Probleme* și *Die Storie Narbonesi (Revue critique,* 1897); în *Revista critică-literară,* V. Berard, *La Turquie et Vhellenisme contemporain* (11,39—42); I. Bibicescu, *Poesii populare din Transilvania* (II, 169—177); *Grigore Alexandrescu, Scrieri în versuri și proză* (II, 174—177); G. Meyer, *Neugriechische Studien* (III, 56—57); W. Meyer-Liibke, *Zur Geschichte des Infinitvs im Rumänischen* (III, 139—147); J. Jeanjaquet, *Recherches sur Vorigine de la conjonction que* (III, 280—281); Th. Alimăneșteanu, *Essai sur le vocalisme roumain* (III, 281—284); Vollmoller, *Kritischer Jahresbericht* (IV, 262—264); A. Candrea, *Poreclele la români* (IV, 264—266); G. Weigand, *Jahresbericht des Instituts fur rumänische Sprache* (IV, 284—289); V. Mangra, *Cercetări literare-istorice* (V, 20—21); L. Rethy. *Deslegarea cestiunei originei românilor* (V, 21); L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române* (V, 21—22); D. Dan, *Din toponimia românească* (V, 41—43).

Tot aici pot aminti și rapoartele istorico-literare pe care le-am publicat în *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* (Berlin), 1896, 1897.

Pe lîngă aceste publicațiuni, mai am o serie de lucrări inedite din care unele vor apărea în curînd. Astfel la sfîrșitul anului acestuia voi publica la Paris primul volum din *Histoire de la langue roumaine* (v. *România,* 1899, 477). Despre celelalte lucrări pe care le prepar face mențiune d. Gaston Paris într-un certificat pe care îmi permit să-l reproduc aici, pentru că în el este rezumată și aprețiată activitatea mea la școala de *Hautes Etudes* din Paris.

[CERTIFICAT]

COLLEGE DE FRANCE

Paris, le 27 novembre 1896

M. Ov. Densusianu a suivi pendant deux ans mes cours de langue et litterature francaise du moyen âge au *College* ***de*** *France.* II a pris part en outre â mes conferences de l'ficole pratique des *Hautes* ***Etudes*** m'a remis plusieurs travaux, temoignant tous d'un grand zele, de beaucoup d'aptitude pour les etudes philologiques et d'un savoir qui est toujours alle en croissant. Ges travaux ont consiste d'abord dans l'elucidation d'un certain nombre de problemes de lexicographie romane generale, lus et critiques â celle de mes conferences hebdomadaires qui est consacree ă la lexicographie, ensuite dans des contributions â l'etude de diverses questions traitees dans mon autre conference. En 1894—95 M. Densusianu a etudie la redaction en prose, inedite, du poeme *ă'Aliscans;* il a en outre copie cette redaction sur le ms. du XV-e siecle qui nous l'a conservee; cette copie sera publiee avec l'introduction de l'auteur, dans un volume que prepare l'Ecole des *Hautes Ftudes,* et sera presentee par moi comme these devant valoir â M. Densusianu le titre d'eleve diplome de l'Ecole.[1] En 1895—96, outre un travail lu en conference sur l'une des recensions du celebre livre de Joinville, M. Densusianu a fait, avec un de ses compagnons d'etudes, M. Boser, une collation soigneuse des manuscrits de cette recension, collation que j'ai l'intention de publier dans la *România*[2]. II a en plus ecrit pour la conference un remarquable compte rendu du memoire de M. A, Pauls sur une legende allemande relative â Charlemagne, *VAnneau de Fastrade,* et ce compte rendu a ete imprime dans la *România* (octobre 1896). Aux premieres conferences de 1896—1897, M. Densusianu a lu un compte rendu, qui sera egalement imprime dans ce recueil, du livre recent de M. Korting, *Neugriechisch und Romanisch.*[3]

[1] D.G. Paris mi-a propus mai tîrziu să prezint ea teză, la ***Hautes Etudes, La prise de Cordres et de Sebille,*** care era deja tipărită în 1896 pentru ***Societi des Anciens Textes,*** pe cînd studiul asupra lui ***Aliscans*** n-a putut apărea nici pînă astăzi.

[2] Lucrarea aceasta va apărea, cred, în curînd în ***Notices et extraits des manuscrits de la Bibliotheque Naționale,*** publicate de Academia de inscripțiuni din Paris.

[3] V. ***România,*** 1897.

En dehors des travaux faits directement pour Ia conference, M. Densusianu en a, pendant cette periode de deux ans, faits d'autres plus importants encore. Sans parler de quelques etimologies romanes ou plus specialement roumaines inserees dans la *România,* il a presque termine l'edition, pour la *Societe des Anciens Textes frangais,* du poeme de *La Prise de Cordres et de Sebille* i(XII-e siecle), que j'ai ete charge de suivre comme commissaire responsable, ce qui m'a permis d'apprecier une fois de plus les rares qualites de son esprit critique et la conscience qu'il apporte â ses travaux. La longue introduction de cette edition aborde des questions fort importantes de l'histoire de l'epopee francaise, avec beaucoup d'originalite et de penetration. Comme complement â cette introduction, l'auteur a insere dans la *România* (octobre 1896) une etude sur le personnage d'Aymeri de Narbonne dans la chanson du *Pelerinage de Charlemagne* (Xl-e siecle), qui ne peut manquer d'attirer l'attention des critiques competents, meme s'ils n'acceptent pas tous la these que l'auteur soutient par des arguments, tres medites et tres nouveaux.

C'est la premiere fois qu'un philologue roumain aborde l'etude des questions les plus speciales et les plus ardues de l'histoire de la litterature francaise au moyen âge, et il y aurait deja lieu de feliciter M. Densusianu d'avoir aborde cette etude en s'y preparant par des recherches tres serieuses poursuivies avec la plus louable ardeur; mais il importe surtout de constater que ses travaux ont une valeur incontestable, et qu'il apporte toujours des idees personnelles et interessantes dans la mise en oeuvre des materiaux amasses par son erudition. II n'a pas craint d'entreprendre une edition de *Foucon de Candie,* poeme du XH-e siecle, oeuvre si difficile que plusieurs philologues, en ayant concu l'idee, ont recule devant la tâche, et je ne doute pas qu'avec son intelligence, sa tenacite et sa rare capacite de travail il n'arrive â la mener â bonne fin. Je regarde M. Ov. Densusianu comme un des eleves les plus distingues qui soient sortis de l'Ecole des *Hautes Etudes,* et je suiş heureux de lui en donner ici le temoignage.

GASTON PARIS
de l'Academie francaise
Administrateur au ***College de France***
Directeur des etudes romanes
ă l'Ecole pratique de ***Hautes Etudes***

•Iaşi, 18 99

INDICE DE AUTORI

A

B

Cifrele cursive indică autorii citaţi de editori în studiile care însoţesc ediţia.

C

D

E

F

G

II

K

L

M

N

O

Q

R

S

T

T

U

V

TABLA ILUSTRAȚIILOR

CUPRINS

DĂRI DE SEAMĂ ŞI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

DIALECTOLOGIE

STUDII ŞI ARTICOLE

DĂRI DE SEAMĂ ŞI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

TOPONIMIE

STUDII ŞI ARTICOLE

DĂRI DE SEAMĂ ŞI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

FONETICĂ ŞI ORTOGRAFIE

FONETICĂ

STUDII ŞI ARTICOLE

DĂRI DE SEAMĂ ŞI INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

ORTOGRAFIE

STUDII ŞI ARTICOLE

LEXICOLOGIE

STUDII ŞI ARTICOLE

DĂRI DE SEAMĂ ŞI INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

VARIA

LINGVIŞTI ŞI FILOLOGI

PREZENTĂRI DE REVISTE. POLEMICI

MEMORIU DE TITLURI ŞI PUBLICAŢIUNI

Redactor : CONSTANTIN MOHANU
Tehnoredactor : AUREL BUCUR

Dat *la cules 09.04.1968. Bun de tipar 06.09.196S. Apărut 1968. Tiraj 6000 ex. legate 'h. Hîrtie scris tip I A de 70 gim'. Format 600X900116. Coli ed. 46,47. Coli tipar 4&. Planşe tipa 11 A. nr. 75911968. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici* 859—*0.*

Tiparul executat sub comanda nr. 80 329 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România